НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 53

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2015

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 26 березня 2015 року)

Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4

Редакційна колегія:
Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Н 34

Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : збірник наукових праць / укладачі : І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – 336 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.

Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2015

УДК 811.111'06'42:82-2.09=111

G. B. Bernar,
Ivan Franko National University of L'viv, L'viv

TOM STOPPARD AND POSTMODERNISM (BASED ON «ROSENCRANTZ AND GUILDENSTERN ARE DEAD»)

У статті розглянуто та проаналізовано ті риси п'єси «Розенкранц та Гільденстерн мертві», які вказують на те, що це зразок постмодерністичної літератури. Серед них пародія, структура твору «п'єса в п'єсі», двозначність, інтертекстуальність, плюралізм, бінарна опозиція та мінімалізм.

***Ключові слова**: постмодернізм, пародія, інтертекстуальність, бінарна опозиція, мінімалізм.*

В статье рассмотрено и проанализировано те черты пьесы «Розенкранц и Гильденстерн мертвы», которые указывают на то, что это образец постмодернистической литературы. Среди них пародия, структура сочинения «пьеса в пьесе», двузначность, интертекстуальность, плюрализм, бинарная оппозиция и минимализм.

***Ключевые слова**: постмодернизм, пародия, интертекстуальность, бинарная оппозиция, минимализм.*

The article deals with analysis of those features of the play «Rosencrantz and Guildenstern are Dead» which prove that it is an example of postmodern literature. Among them there are parody, the structure «play within the play», ambiguity, intertextuality, pluralism, binary opposition, minimalism.

***Key words**: postmodernism, parody, intertextuality, binary opposition, minimalism.*

The aim of our article is to study the play «Rosencrantz and Guildenstern are Dead», find elements of postmodernism in it and prove that the play belongs to postmodern literature. **The object** of our investigation is the play «Rosencrantz and Guildenstern are Dead» by Tom Stoppard, **the subject** is elements of postmodernism.

Tom Stoppard is the most prominent contemporary British playwright who has persistently engaged with concepts central to the poetics of postmodernism. He has written in a characteristically postmodern mode, employing structural devices of self-reflexive theatre such as parody, play-within-the-play, and metafictional characters. His plays foreground the problems inherent in theatrical representations, covering a cluster of concepts like the nature of objective knowledge, the human subject and the status of linguistic reference. Stoppard's theatre marks a radical departure from the realist conventions in drama [5, p. 65]. His remarks on what he saw as the fallacy of naturalism illustrate this point: «I think that sort of truth-telling writing is as big a lie as the deliberate fantasies I construct. It's based on the fallacy of naturalism. There's a direct line of descent which leads you down to the dregs of bad theatre, bad thinking and bad feeling» [7, p. 64].

Instead, Stoppard pursues a line of inquiry that disrupts the traditional notions of representation in theatre through an eclectic use of devices that foreground the idea of the unfixity of viewpoints and relativity of all positions. The relativity of perception and knowledge, the constructed nature of historical accounts and ethical positions, and the indeterminacy of language are his major thematic concerns. Many of Stoppard's plays seem exclusively focused on the shifting and conflicting viewpoints that finally relativize one another and suggest the impossibility of a vantage epistemological perspective [5, p. 65].

The playwright expresses keen interest in certain intellectual, aesthetic and ideological positions associated with postmodern art and drama, while he is at the same time antipathetic to, and even staunchly critical of, some of the more radical notions and claims of postmodern social theory and its image of the human subject. Stoppard does not fully inhabit the postmodern terrain, but he often travels there and traverses it, speaking the language of the region faultlessly even as he stops occasionally to arraign it with deadpan irony or wit. As he investigates such postmodern issues as the death of the author, the loss of sustaining cultural narratives, the waywardness of language, and the fragmented nature of identity, Stoppard nevertheless exhibits a critical distance and negative capability toward the social, cultural and aesthetic theories that constitute the loosely confederated discourse of postmodernism [4, p. 213].

From Rozencrantz and Guildenstern's inability to divine their meaning or place in the text of «Hamlet», to the skeptical interrogation of visual veracity «after Magritte», to the slippages between textual and lived reality in «The Real Thing» and on to the raucous debates concerning the source of artistic meaning and value in «Travesties», Stoppard has relentlessly pursued themes relevant to postmodernism's obsession with textual openness and the free (wheeling) play of signification or meaning [4, pp. 217–218].

«Rosencrantz and Guildenstern are Dead» offers a brilliant theatrical spectacle drawing on Shakespeare's «Hamlet» and Beckett's «Waiting for Godot». Stoppard has taken two minor characters out of their peripheral role in «Hamlet» and placed them at the centre of his own. He combines the plot and dialogue of «Hamlet» with the dramatic mode and characterization of «Waiting for Godot» to achieve remarkable success in producing a postmodern performance. This is achieved by exploiting the potential of parody as a theatrical device to work as a cluster of concepts such as reality, identity, memory, destiny and death [5, p. 67].

In the case of Rosencrantz and Guildenstern, the parodic use of «Hamlet» also serves to deconstruct the structural and ideological assumptions of the parodied text by implicitly questioning the framework that situates the privileged Hamlet at the centre and his two «insignificant» friends as mere non-entities. «Hamlet», the play suggests, is based on an unquestioned hierarchical assumption that acquiesces in sending the two ordinary men to their deaths on a whimsical spur of a prince. This allows for the subversion of the hierarchical power structures on which «Hamlet» is based [5, p. 67].

«Rosencrantz and Guildenstern are Dead» strikes us as an example of metadramatic literature which flaunts its own status as a dramatic construction by consciously borrowing from «Hamlet». In fact, it offers a fine example of the theatrical parody's ability to create a metadramatic perspective which can in turn enable the readers to question the assumptions that govern their perceptions both in real life and theatre. This metadramatic perspective created by the play serves to undercut the very basis of theatrical representation. It unfolds an intricate interplay between the inner and the outer play, thus problematizing the referential status of theatre itself. This interplay of the two texts serves as a powerful commentary on the reality/fiction interplay which is further illustrated by the players rehearsing the dumb show they are ordered by Hamlet to perform and their interaction with Rosencrantz and

© G. B. Bernar, 2015

Guildenstern. In the context of interaction with the players, Rosencrantz and Guildenstern try to negotiate their uncertainty about being «real» people as against the players who are fictional because they «perform» for an audience. They make desperate attempts to make sense of their «roles» in the given framework which they fail to comprehend. Faced with uncertainty, they vainly search for clues and connections that would provide some meaning and a sense of direction to their existence. The player who is content with acting out the role given to him advises them [5, pp. 67–68]:

Player: Uncertainty is the normal state. You're nobody special.

Guil: But for God's sake. What are we supposed to do?

Player: Relax. Respond. That's what people do. You can't go through life questioning your situation at every turn.

Guil: But we don't know what's going on, or what to do with ourselves. We don't know how to act.

Player: Act natural [9, p. 47].

Stoppard's «Rosencrantz and Guildenstern are Dead» suggests other interesting postmodern elements. As the play unfolds, the situation of characters becomes more complex and ambiguous, showing a degree of «semantic indeterminacy that is the frequent hallmark of postmodernist aesthetic production» [6, p. 187]. Since postmodernist characters are rather caricatures of characters that seem to be out of time and out of place, Rosencrantz and Guildenstern, in this type of theatrical game, become restless, unstable and childish. Unable to remember their names and the reason for which they are summoned, while searching their identities and their past in a postmodern mood, they move to and fro in the small space of the stage – that is their entire world – like animals in a cage [2, p. 148]. For Rosencrantz and Guildenstern; as Vos believes «no actual world exists offstage; the only reality surrounding their confined stage is an on-going performance of Hamlet. Thus, all of their world's a stage, and the production being performed is Shakespeare's tragedy» [8, p. 151]

The emphasis on the intellectual uncertainty and intertextuality brings Stoppard's work close to the later phases of postmodernism. Emphasizing the play's strong intertextuality, Vos believes: «No doubt about it, Stoppard forages the tradition for various elements of his plays: to Shakespeare for his characters and general framework, including several full scenes; to Pirandello for the theatrical concept of giving the characters self-conscious awareness of their role-playing; and to Beckett for the interchangeability of the two non-characters as well as many of their routines» [8, p. 150].

In «Rosencrantz and Guildenstern are Dead», Stoppard makes advantage of an iconic text as Shakespeare's Hamlet, presents his text from the perspective of Shakespeare's two minor characters whose narratives are already «written» while their attempt to break free of the play-within-play (Hamlet) is fruitless. It is Stoppard who plays upon them to represent his own purposes and to demonstrate that the human experience cannot be fully understood by focusing on the dominant narrative. In this way, his use of Hamlet is in some ways a postmodern gesture [2, p. 149]. As Keyssar-Franke observes, Stoppard's strategy is to juxtapose scenes in which Rosencrantz and Guildenstern operate outside of their roles in Hamlet to scenes in which they do enact them; this creates a sense of the possibility of freedom and the tension of the improbability of escape.[3, p. 87]

Other aspects of postmodernism such as philosophizing, speculating and agonizing by Hamlet over grand issues (such as meaning of life, death and religion) are treated in the play as farce through the modes of satire, irony, burlesque and parody. On the other hand, the undecidability, complexity and openness of the text in exploring new traces of ideas make the play pluralistic which liberate the text from the dominant logocentric thought and represent its postmodernity [2, p. 149].

As further pointers to demonstrate the postmodern condition of «Rosencrantz and Guildenstern are Dead» are the depiction of reality as a game or «spectacle», the inability of language for the sake of a secure meaning and communication and the destabilization of the main character's identity [2, p. 149]. Regarding the same idea, in Corballis's view: «Rosencrantz and Guildenstern are portrayed as an extension of the audience and therefore as «real» people; the Hamlet characters, by virtue of the onstage audience (added to the offstage one) are made to appear all the more stagey, «clockwork» and «unreal». [1, p. 36]

In his play, Tom Stoppard uses binary opposition. Two marginal characters of Shakespeare's Hamlet, who died in that context, now enter a new context or a new game designed by Stoppard called Rosencrantz and Guildenstern are Dead. According to the title, they are already dead, from the beginning. Their fate cannot be changed, since «it was written». Although Stoppard's context engages them in another game, it cannot save them from their pre-determined death [2, p. 152].

PLAYER: Lying down. (He laughs briefly and in a second has never laughed in his life.) There's a design at work in all art surely you know that? Events must play themselves out aesthetic, moral and logical conclusion.

GUIL: And what' that, in this case?

PLAYER: It never varies---we aim at the point where everyone who is marked for death dies.

GUIL: Marked?

PLAYER: Between «just desserts' and «tragic irony» we are given quite a lot of scope for our particular talent. Generally speaking, things have gone about as far as they can possibly go when things have got about as bad as they reasonably get. (He switches on a smile.)

GUIL: Who decides?

PLAYER (switching off his smile): Decides? It is written.

He turns away. GUIL grabs him and spins him back violently. (Unflustered.) Now if you're going to be subtle, we'll miss each other in the dark. I'm referring to oral tradition. So to speak.

GUIL releases him.

We're tragedians, you see. We follow directions---there is no choice involved. The bad end unhappily, the good unluckily. That is what tragedy means [9, p. 80].

Although Rosencrantz and Guildenstern are present in Stoppard's text, they are absent as far as their previous death in Shakespeare's text is concerned. By eliminating the binary opposition of presence/absence, Stoppard deconstructs the philosophical discourse that presence helps the perception of reality. Stoppard not only invalidates the mimetic theories of theater and emphasizes the fictionality of the genre, but also discards the idea that dramatic performance should communicate a metanarrative or have a share in it. He demonstrates the inability of any dramatic act of presenting unchangeable truths or creating finality in performance [2, p. 152]. Guildenstern, being perplexed by the Player's explanations about the arbitrariness of their situation innocently asks: «*Operating on two levels, are we*?» [9, p. 71]

One may clearly see such distinctive feature of the play under the study as minimalism. Although may not be as devoted a minimalist as Beckett, Stoppard's

«Rosencrantz and Guildenstern are Dead» can be characterized by an economy with words and a focus on surface description. He certainly does not mince words, and as most minimalist authors do, he avoids adverbs and prefers allowing context to dictate meaning. Consequently, readers are expected to take an active role in the creation of the play's story before them based on oblique

hints, rather than reacting to directions from an author. There are sometimes pages and pages where Rosencrantz and Guildenstern swap phrases that are just a few words long [2, p. 157]:

ROS: Took the very words out of my mouth.
GUIL: You'd be lost for words.
ROS: You'd be tongue-tied.
GUIL: Like a mute in a monologue.
ROS: Like a nightingale at a Roman feast.
GUIL: Your diction will go to pieces.
ROS: Your lines will be cut.
GUIL: To dumbshows.
ROS: And dramatic pauses.
GUIL: You'd be lost for words. [9, pp. 92-101]

Thus, «Rosencrantz and Guildenstern are Dead», Stoppard's most controversial play offers so many considerable postmodernist elements, while the relativity of its meaning contributes to the complexity of the play.

Література:

1. Corballis, Richard. Stoppard: The Mystery and the Clockwork / Richard Corballis. – Oxford, UK : Amber Lane Press Limited, 1984. – 208 p.
2. Hooti, Noorbakhsh and Shooshtarian, Samaneh. A Postmodernist Reading of Tom Stoppard's «Rozencrantz and Gukdenstern are Dead» / Noorbakhsh Hooti and Samaneh Shooshtarian // Studies in Literature and language. – Canada : Canadian Academy of Oriental and Occidental Culture, 2011. – Vol. 2, No 1. – pp. 147–162.
3. Keyssar-Franke, Helene. The Strategy of Rosencrantz and Guildenstern are Dead / Helene Keyssar-Franke // Educational Theatre Journal. – The Johns Hopkins University Press, 1975. – No 27. – pp. 85–97.
4. Kelly Katherine E. The Cambridge Companion to Tom Stoppard / Katherine E. Kelly. – Cambridge : CUP, 2001. – 244 p.
5. Mudasir, Mufti. Towards a Poetics of Postmodern Drama: A Study of Harold Pinter and Tom Stoppard / Mufti Mudasir. – Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2014. – 125 p.
6. Murphy, Patrick D. Staging the Impossible: The Fantastic Mode in Modern Drama / D. Patrick Murphy. – Westport, CT : Greenwood Press, 1992. – 245 p.
7. Tynan, Kenneth. Show People: Profiles in Entertainment / Kenneth Tynan. – New York : Simon and Schuster, 1979. – 317 p.
8. Vos, Jozef De. Rosencrantz and Guildenstern are Dead: Tom Stoppard's «artistic failure» / De. Jozef Vos // Neophilologus. – Springer Science+Business Media B.V, 1977. – No 61. – pp. 152–159.

Ілюстративний матеріал:

9. Stoppard, Tom. Rosencrantz and Guildenstern are Dead / Tom Stoppard. – New York : Grove Press, 1981. – 180 p.

УДК 811.13'35

T. Khaïchevska,
l'Université nationale d'Europe orientale Lessia Oukraïnka, Loutsk

LA FONCTION EXPRESSIVE DES POINTS DE SUSPENSION DANS LE TEXTE LITTÉRAIRE MODERNE

Роль пунктуації у сучасному художньому тексті набуває усе більшого значення. Використання пунктуаційних знаків переходить на якісно новий рівень і стає додатковим інструментом самовираження та впливу автора на сприйняття художнього твору читачем. В умовах оригінального та ненормативного застосування проявляється їхня експресивність, здатність увиразнювати художній текст, робити його більш яскравим та цікавим для читача. У статті зроблено спробу описати експресивну функцію трикрапки, оскільки саме цей пунктуаційний знак найчастіше використовується французькими письменниками для передачі різноманітних додаткових фонетичних та смислових відтінків на письмі.

Ключові слова: *пунктуаційний знак, трикрапка, низка крапок, експресивна функція, експресивність трикрапки, пунктуаційне варіювання.*

Роль пунктуации в современном художественном тексте обретает всё более важное значение. Использование пунктуационных знаков переходит на качественно новый уровень и становится дополнительным инструментом самовыражения автора, а также влияния на восприятие художественного произведения читателем. В условиях оригинального и ненормативного использования проявляется их экспрессивность, способность делать художественный текст более выразительным, ярким и интересным для читателя. В статье сделана попытка описать экспрессивную функцию многоточия, поскольку именно этот пунктуационный знак наиболее часто используется французскими писателями для передачи разнообразных дополнительных фонетических и смысловых оттенков на письме.

Ключевые слова: *пунктуационный знак, многоточие, экспрессивная функция, экспрессивность многоточия, пунктуационное варьирование.*

Le rôle de la ponctuation dans le texte littéraire moderne acquiert de plus en plus une grande importance. L'utilisation des signes de ponctuation passe à un nouveau niveau et devient pour l'auteur un outil supplémentaire d'expression et d'influence sur la perception d'une œuvre littéraire par le lecteur. Leur expressivité, la capacité de rendre le texte plus expressif et vif, et même intéressant pour le lecteur sont manifestées en conditions de l'usage original et non-normatif. Dans cet article, on tente de décrire la fonction expressive des points de suspension, parce que ce signe de ponctuation est le plus souvent utilisé par les écrivains français pour transmettre par écrit une variété de particularités phonétiques et nuances du sens complémentaires.

Mots-clés : *la ponctuation, les points de suspension, la fonction expressive, l'expressivité des points de suspension, la variation de ponctuation.*

The importance of punctuation in modern fiction text has continuously being growing up. The use of punctuation marks has been moving to a new level and becoming an additional author's tool of self-expression and influence on the reader's perception of the work. In this article an attempt is made to observe and describe the expressive function of ellipsis, because this punctuation mark is most often used by French writers to express a variety of additional phonetic peculiarities and

© T. Khaïchevska, 2015

nuances of the sense in writing. The results of investigation have shown that it is in the context of original or non-normative use, where the ellipsis manifests its expressiveness and obtains an ability to make a fiction text clearer, more vivid and interesting for the reader. The expressive function of ellipsis is based on its capacity to replace most punctuation marks and different parts of the utterance. This punctuation mark can express in writing the character's exited or emotional speech, the process of reflection, the wordplay; create comic effect, etc. Besides, the ellipsis is often used in combination with exclamation and question marks to intensify the effects of astonishment or embarrassment. The lines of points can denote author's allusion that enables the reader to guess what is meant. It has been revealed that punctuation variation indirectly draws the reader's attention to the novelty and importance of a raised problem and underlines the unique vision of the author.

Key words: *punctuation mark, ellipsis, expressive function, expressiveness of ellipsis, punctuation variation.*

La problématique en question et sa valeur scientifique. Les signes de ponctuation, traditionnellement, servent à diviser le langage de points de vue du contenu, de la syntaxe, de l'intonation, et ils sont appelés à optimiser la perception et la compréhension de l'information écrite. Dans le cas d'utilisation novatrice, les signes de ponctuation sont susceptibles de manifester leur expressivité en ajoutant au texte littéraire les traits visuels originaux et les nuances du sens. En même temps, dans la plupart de cas, il est impossible de saisir l'expressivité des signes de ponctuation sans connaissances sur leur usage normatif. C'est en appuyant sur ces connaissances que le lecteur peut apercevoir les déviations intentionnelles de la norme que l'auteur se permet et décoder leur destination.

De plus en plus souvent l'expérimentation avec la ponctuation du texte attire l'attention des écrivains modernes ce qui explique **l'actualité** d'une recherche détaillée de la fonction expressive des points de suspension en cas de leur usage novateur dans le texte littéraire. En outre, l'étude de la ponctuation, comme d'une branche particulière de l'écriture, est un pas nécessaire pour comprendre les tendances générales de l'évolution du système de la langue.

Le but de l'article est l'analyse profonde des cas de l'usage des points de suspension, dans lesquels on peut observer les manifestations de leur expressivité et la description de la fonction expressive de ce signe de ponctuation.

L'objectif de nos recherches, ce sont les points de suspension comme le signe non-alphabétique de système graphique du français moderne qui peut exercer la fonction expressive dans le texte littéraire.

La nouveauté scientifique de cet article est argumentée par la tentative de présenter les cas de manifestations d'expressivité des points de suspension les plus populaires et les plus intéressants pour décrire en détail la fonction expressive de ce signe de ponctuation.

L'analyse des recherches de ce problème. Les cas d'utilisation non-conventionnelle des points de suspension sur les matériaux du français et du russe ont déjà été devenus les objets des recherches de E. M. Beregovskaya [2], B.S. Chvartskopf [6], L. N. Koltsova [4] et d'autres linguistes [1; 3]. Tout de même, le fonctionnement des points de suspension est décrit à fond par M. Grevisse [7, p. 137–138] et O. V. Stanislav [5, p. 106–110]. Dans les œuvres des scientifiques mentionnés, on a trouvé quelques termes qui décrient l'usage non-traditionnel ou novateur des signes de ponctuation dans les textes poétiques ou bien en prose : «ponctuation d'auteur» et «ponctuation expressive», «la fonction expressive» d'une signe de ponctuation, «variation de ponctuation», etc. Alors, on peut constater qu'une étude complète à savoir de la fonction expressive des points de suspension en français n'a pas encore été faite.

L'exposé des points essentiels. À notre avis, un signe de ponctuation exerce la fonction expressive quand il sert non seulement à fixer par écrit le langage et ses particularités, mais transmettre une information spécifique visuelle (souvent sans équivalent phonétique) ou bien les nuances du sens pour que le texte devient plus compréhensible, original et intéressant au lecteur. L'auteur utilise l'expressivité des signes de ponctuation pour atteindre à son but pragmatique – être compris, faire voir son univers par ses propres yeux.

Les points de suspension, c'est un signe de ponctuation largement utilisé qui peut être trouvé dans n'importe quelle partie de la phrase ou bien du mot. Ils peuvent marquer l'interruption volontaire ou occasionnelle de l'énoncé, la réticence, l'allusion, remplacer les partis de l'énoncé, etc. Même en cas d'utilisation de ce signe graphique à première vue traditionnelle, il peut influencer au sens de ce qui est écrit. Par exemple, les points de suspension étant utilisés pour reproduire au niveau graphique les particularités phonétiques du langage d'un personnage peuvent indiquer aux autres nuances de la situation.

Les auteurs s'adressent très souvent aux points de suspension pour transcrire toute sorte de bégaiement dans la prononciation d'un personnage, par exemple :

«– Monsieur le Baron... Ah, monsieur le Baron!

– Lily! gueule le Baron. Qu'est-ce qui est arrivé à Lily?

– Monsieur le Ba... ba... ba...

– Quand vous aurez fini de braire! coupe le Commissaire.

– Monsieur le Ba... ba...

– Parle, imbécile!» (R. Gary, p. 87).

À l'extrait donné, on décrit la situation quand un jardinier trouve dans la maison des corps des gens disparus parmi lesquels il y avait le corps d'une jeune femme – Lily, la favorite de son maître. L'homme est frappé et choqué de ce qu'il a vu. Il ne peut pas même dire un seul mot. Le jardinier n'est pas capable de s'adresser à son maître ce qui fait s'énerver. Les points de suspension aident à refléter le bégaiement, le balbutiement ou le bredouillement du locuteur pendant la conversation. Ce signe de ponctuation reproduit bien une pause prolongée causée par les défauts de la parole ou l'état émotionnel du personnage. À notre avis, la répétition d'une partie du mot détachée par les points de suspension renforce l'effet du bégaiement et souligne la frayeur du jardinier ce qui illustre la fonction expressive de ce signe de ponctuation.

Parfois, en effectuant sa fonction expressive, les points de suspension se retrouvent dans le texte pour transmettre simultanément la parole émotionnelle d'un personnage et ses réflexions et s'utilisent au lieu de virgule :

«Charles pousse alors un long hennissement douloureux et se prend la tête à deux mains en gémissant :

– Lui aussi, qu'il dit en gémissant, lui aussi... toujours la même chose... toujours la sessualité... toujours question de ça... toujours... tout le temps... dégoûtation... putréfaction... Ils pensent qu'à ça...» (R. Queneau 2, p. 89).

Une des tâches traditionnelles de points de suspension est reproduire le langage ému. Cet extrait est une réplique d'un personnage : après la conversation avec une fillette de onze ans, il décide qu'elle est bien gâtée, car elle parle de sexualité sans aucun embarras. L'homme est indigné par telle situation, il en a assez de voir partout la pourriture et la décadence de la société. Ses paroles suivies des points de suspension mettent en relief son indignation qui l'empêche de parler. Les points de suspension non seulement indiquent l'intonation de l'énoncé, mais en même temps détachent les éléments les plus importants pour le locuteur en attirant l'attention du lecteur à eux. Les points de suspension peuvent aussi tenir place de tous les signes de ponctuation d'une

proposition (dans ce cas-là ce peuvent être les virgules ou les points d'exclamation), tout cela prouve le caractère universel de ce signe de ponctuation et son considérable potentiel expressif.

L'exemple d'énumération ci-dessous nous présente les nuances du sens divers :

«Mais, si tu préfères, je vais te fabricoter une mixture savante où il y a du sirop de canne... du sucre... de l'orange... de l'ananas... de l'angélique... une cerise très confite... du citron vert... une anémone du jour... le tout battu, monté en blanc d'œuf avec une goutte de rhum et servi froid, avec si on veut un peu de...» (F. Groult, p. 140).

Cet extrait est une conversation entre une femme et la fille de son ex-mari. Leur rencontre après une longue séparation est assez tendre. Maxime veut régaler la jeune fille et l'intriguer en même temps. C'est pourquoi elle propose une mixture savante comme une alternative à Coca-Cola. Maxime énumère les ingrédients délicieux de mixture l'un après l'autre comme elle savoure ce cocktail d'Hawaï et ressent chacun son composant. Puisque les points de suspension marquent une pause plus longue que la virgule, ce signe de ponctuation reflète plus nettement la situation quand un personnage tâche de se souvenir et ressentir quelque chose en s'arrêtant pour un moment avant continuer sa pensée.

Assez souvent dans les textes littéraires, on peut trouver les points de suspension qui s'emploient pour transcrire l'assourdissement d'une partie initiale de l'énoncé, par exemple :

«–...vison.

C'est Philippe qui termine une phrase, ou même peut-être une péroraison, que je n'ai pas entendue heureusement car elle devait en contenir des vertes et des pas mûres.» (Ch. Rochefort, p. 152).

Dans cet extrait, on décrit la situation quand un couple choisit un hobby à elle, pour qu'elle ne se sente pas, toute seule, sans lui. Ils représentent non seulement les différentes couches sociales (la bourgeoisie et la classe ouvrière), mais leurs conceptions du monde sont presque toujours contraires. On visite les magasins l'un après l'autre, la femme réfléchit sur ce qui se passe autour d'elle et tâche de se concerner au choix des matériaux sans écoutant son mari. Elle retourne en réalité après le mot *vison*, encore un des objets de luxe, et rappelle à la jeune femme qu'elle doit rester fidèle à elle-même, faire son propre choix selon ses intérêts, pour son âme et ne pas accepter docilement la broderie comme une occupation traditionnelle ou aristocratique ; elle choisit la peinture. Les points de suspension remplacent les paroles du mari restées hors de sa conscience : elle les entendait sans écoutant. À l'aide des points de suspension, l'auteur a réussi à transmettre plus nettement tout ce qu'on a dit et entendu. Telle utilisation des points de suspension on peut corréler avec la figure du style la prosiopèse qui marquent une omission partielle au début de l'énoncé.

Comme il n'y a pas de règles d'emploi des points de suspension assez strictes les écrivains en trouvent les nouvelles applications originales.

«Puisque nous sommes tous deux des Joachim, appelez-moi donc Olinde, c'est mon second prénom.

– A moi aussi.

– J'en ai cinq autres: Anastase Cré...

–...pinien Hon...

–...orat Irénée Mé...

–...déric.

– Dans ce cas, s'écria le duc d'une humeur particulièrement excellente, revenons à notre point de départ ; appelez-moi Jo et moi je vous appellerai Cid» (R. Queneau 1, p. 256).

Dans ce dialogue les points de suspension sont utilisés au début et à la fin des répliques pour créer un effet deviner à demi-mot: chaque personnage devine de la première syllabe ce que veut dire son interlocuteur et le devance. Les interlocuteurs ont appris qu'ils ont les mêmes prénoms. Ils veulent déchiffrer cette charade. Étant intrigués de telle coïncidence, les hommes commencent à les énumérer en coupant la parole de l'autre. La fonction expressive des points de suspension dans ce procédé consiste en mise en relief une atmosphère aimable et dégagée de la conversation et en transmission d'un effet comique dans le texte. Les points de suspension reproduisent effectivement par écrit l'interruption d'interlocuteur, les pauses possibles entre les répliques et le jeu de mots, en illustrant telles figures de style comme l'aposiopèse et prosiopèse.

Les points de suspension peuvent effectuer sa fonction expressive en s'employant comme réplique de personnage, par exemple:

«– Et ton amie Marianne comment va-t-elle? Elle m'avait beaucoup plu! Tiens, qui est-ce qui m'a parlé d'elle l'autre jour? Ah! c'est le frère de Franca, il était à Stan avec Pierre, tu sais... Il paraît qu'elle est très malheureuse en ce moment parce que son mari a une aventure?

–...

– Il avait l'air gentil pourtant son mari!

–...

– Est-ce que tu connais la fille en question?» (B. Groult, p. 213).

Dans la situation quand un des deux interlocuteurs parle et un autre reste muet l'auteur peut unir tous les mots en une seule réplique. Grâce aux points de suspension il a la possibilité de montrer que c'est un dialogue tout de même, et le personnage qui ne répond pas malgré tout réagi à ce qu'on dit. En ce cas-là deux amies discutent Marianne : son mari l'a trompée et l'a quittée. Une des femmes veut développer ce thème puisqu'elle sympathise cette pauvre femme. De l'autre côté son amie ne répond rien, elle tend à éviter cette conversation. Parce que c'est elle qui était la cause du divorce de ce couple. Elle est silencieuse mais en pensée elle se bat avec sa honte, sa traitrise, son envie d'aimer et d'être aimée.

Par ailleurs, il existe les cas quand les points de suspension sont combinés avec le point d'exclamation ou le point d'interrogation en remplaçant la réplique :

Tu sais ça, toi, la Loi? Je vais te l'apprendre. Je vais te raconter sa journée. Ou plutôt, non, c'est lui qui va te la raconter. Vas-y, Luis. –....? – Oui, oui, explique-lui. (O. Rolin, p. 250)

À l'aide de l'utilisation simultanée des points de suspension et du point d'interrogation l'auteur reproduit par écrit bien précisément la réaction muette du personnage. Une telle combinaison des signes de ponctuation indique l'étonnement, ou l'intérêt à ce qu'on dit, et tout de même rend une sorte de la rêverie ou bien de la réflexion sur l'énoncé. Dans cet exemple, l'écrivain a utilisé quatre points de suspension et un point d'interrogation pour décrire la situation quand un interlocuteur s'adresse à quelqu'un qui ne l'écoute pas. Comme conséquence, ce dernier ne sait pas qu'il faut dire et ne comprend pas pourquoi on s'adresse à lui.

Parfois dans le texte littéraire, on peut voir les points de suspension qui vont plus que par trois. L'exemple de l'usage des lignes de points a été trouvé dans un récit de G. Bataille «Madame Edwarda». L'auteur non seulement découvre les problèmes de l'érotisme et de la morale en nouveau raccourci, mais il cherche aussi des nouveaux moyens graphiques pour rendre son œuvre plus expressive. L'écrivain utilise les lignes de points en faisant une allusion pour le lecteur donc nous pouvons les considérer comme les points de suspension.

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

(G. Bataille, p. 25)

Le narrateur utilise les moyens graphiques pour coder son allusion, car on n'ose pas de parler librement de tout ce qui se passait entre un chauffeur de taxi et une femme débauchée. Ces lignes de points signalent la réticence dont offre au lecteur d'imaginer le développement de la situation et le texte du récit devient interactif. C'est le lecteur qui doit décider si c'est un intervalle entre les rencontres de deux amants, ou bien une description des scènes intimes répétées de temps en temps, ou, peut-être, il s'agît de quelque chose d'inadmissible et dépravée dans la société.

Pour désigner la liaison entre les événements dans le récit G. Bataille commence la page suivante aussi par les points de suspension :

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . les glaces
qui tapissaient les murs, et donc le plafond lui-même
était fait, multipliaient l'image animale d'un accouplement :
au plus léger mouvement, nos cœurs rompus s'ouvraient
au vide où nous perdait l'infinité de nos reflets.

(G. Bataille, p. 26)

Et encore une fois l'auteur met en relief une inexprimable jouissance corporelle pécheresse en commençant la chapitre suivante par des lignes de points de suspension. Ce sont les pensées du personnage qui nous indiquent le retour à la réalité en coupant les points. On décrit la chambre dans laquelle cet homme se trouve maintenant : un grand nombre des miroirs minuscules incrustés partout reflètent la scène de l'accouplement. Dans ce cas, la fonction expressive des points de suspension est liée avec la variation de ponctuation qui aide l'auteur à concentrer l'attention du lecteur à l'aspect de la vie intime d'homme dont est, parfois, entrelacée jusqu'à la laideur avec les instincts animaux. L'originalité de la vue graphique de la scène décrite indique en même temps à la maestria et l'ingéniosité exceptionnelle de l'écrivain.

Conclusions. La fonction expressive des points de suspension se base sur leur haute capacité de remplacer la plupart des signes de ponctuation et les différentes parties de l'énoncé et en conséquence créer un grand nombre des nuances de sens dans le texte littéraire. Ils peuvent transmettre par écrit le langage ému ou émotionnel d'un personnage, le processus de la réflexion, le jeu de mots, etc. La variation de ponctuation, y compris les points de suspension, attire l'attention du lecteur à la nouveauté et à la gravité d'un problème dressé et souligne la vision unique de l'auteur. Les points de suspension de plus en plus souvent sont utilisés en combinaison avec le point d'exclamation et le point d'interrogation pour renforcer l'effet de l'étonnement ou l'embarras. Dans les cas rares, les trois points de suspension traditionnels sont remplacés plus grand nombre de points ce qui peut indiquer au sens original du texte. Alors, la parution inattendue des signes de ponctuation ou son utilisation novatrice influencent à la perception et l'interprétation du texte, concourent à la réalisation de la conception particulière de l'auteur.

Les perspectives de recherches prévoient l'étude profonde des mécanismes de la variation de ponctuation dans le texte littéraire moderne en ensemble avec les moyens expressifs des autres niveaux de la langue parce que grâce à leur fonctionnement harmonieux le texte littéraire devient plus net et plus compréhensible pour le lecteur.

Littérature:

1. Баранов А. Н. Воздействующий потенциал варьирования в сфере метаграфемики / А. Н. Баранов, П. Б. Паршин // Проблемы эффективности речевой коммуникации: сб. науч.-аналит. обзоров [редкол.: Ф. М. Березин (отв.ред.) и др.]. – М. : ИНИОН, 1989. – С. 41–115.

2. Береговская Э. М. Очерки по экспрессивному синтаксису / Эмма Михайловна Береговская. – М. : Рохос, 2004. – 204 с.

3. Будниченко Л. А. Экспрессивная пунктуация в публицистическом тексте: на материале языка газет: дис. на соискание степени д-ра филол. наук: 10.01.10 – «журналистика» / Л. А. Будниченко; Санкт-Петербургский государственный университет. – СПб., 2004. – 283 с.

4. Кольцова Л. М. Художественный текст через призму авторской пунктуации: автореф. на соискание науч. степени доктора филол. наук: 10.02.01. – «русский язык» / Людмила Михайловна Кольцова; Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 2007. – 48 с.

5. Станіслав О. В. Функціональні характеристики нелітерних знаків французької орфографії : монографія / Ольга Вадимівна Станіслав. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 176 с.

6. Шварцкопф Б. С. Опыт интерпретации современной русской пунктуации в аспекте «система-норма» / Борис Семёнович Шварцкопф // Язык – система, язык – текст, язык – способность : сб. ст. / ред. кол. Ю. С. Степанов и др. – М., 1995. – С. 43–52.

7. Grevisse M. Le bon usage / Maurise Grevisse. – 14-e édition. – P. Duclot, 2006. – 1600 p.

Sources:

1. Bataille G. Madame Edwarda. Le mort. Histoire d'œil / Georges Bataille. – P. : Union Générale d'Editions, 1973. – 126 p.

2. Gary R. La danse de Genris Cohn / Romain Gary. – P. : Gallimard, 1967. – 305 p.

3. Groult F. Maxime ou la déchirure / Flora Groult. – P. : Edition J'ai lu, 1992. – 192 p.

4. Groult B. Le féminin pluriel / B. Groult, F. Groult. – P. : Denoël, 1994. – 318 p.

5. Queneau R. Les fleurs bleues / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1990. – 442 p.

6. Queneau R. Zazie dans le métro / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1990. – 190 p.

7. Rochefort Ch. Les stances à Sophie / Christiane Rochefort. – P. : Grasset, 1963. – 247 p.

8. Rolin O. L'invention du monde / Olivier Rolin. − P. : Seuil, 1993. – 537 p.

УДК 811.11'42

O. V. Yemelyanova, A. S. Filonenko,
Sumy State University, Sumy

METAPHOR AS A POTENT MEANS IN REALIZATION OF TACTIC OF INSULT (ON THE BASIS OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE)

У статті розглядається метафора як функціональна одиниця політичного дискурсу, за допомогою якої вдало реалізується тактика образи. З'ясовано, що когнітивна метафора, виступаючи в ролі інструмента усвідомлення, моделювання та оцінки політичних процесів, активно використовується політичними діячами і, безпосередньо, президентом США Бараком Обамою задля впливу на асоціативне мислення реципієнта та актуалізації тактики вербальної образи. Тактика вербальної образи націлена на завдання шкоди репутації політика і вирішальним чином впливає на ставлення суспільства до нього.

Ключові слова: *політичний дискурс, когнітивна метафора, мовленнєва поведінка, стратегія конфронтації, вербальна агресія, тактика образи.*

В статье рассматривается метафора как функциональная единица политического дискурса, с помощью которой успешно реализуется тактика оскорбления. Выяснено, что когнитивная метафора, выступая в роли инструмента для понимания, моделирования и оценки политических процессов, активно используется политическими деятелями и, непосредственно, президентом США Бараком Обамой с целью влияния на ассоциативное мышление реципиентов и актуализации тактики вербального оскорбления. Тактика вербального оскорбления нацелена на причинение вреда репутации политика и решающим образом влияет на отношение общества к нему.

Ключевые слова: *политический дискурс, когнитивная метафора, языковое поведение, стратегия конфронтации, вербальная агрессия, тактика оскорбления.*

The article deals with the study of a metaphor – a functional element of a political discourse, which is helpful in successful implementation of tactic of insult. It was found out that a cognitive metaphor as an instrument of understanding, modelling and estimating of any political event is widely used by politicians and by Barack Obama in particular, to influence a recipient's associative thinking. Tactic of insult is aimed at destroying a politician's image and it plays a crucial role in forming public attitude to that person.

Key words: *political discourse, cognitive metaphor, linguistic behaviour, confrontational strategy, verbal aggression, tactic of insult.*

The language of political discourse has some peculiarities: mundane lexis is used in political discourse in a different way and it has a specific structure. Political discourse performs such functions as informational, instrumental, prognostic, normative, persuasive and political propaganda. Language of political discourse is enriched with different stylistic devices in order to influence a recipient and to form his or her attitude to any political events. In turn, it makes a recipient (very often unbeknown) take a corresponding decision and actions.

One of the most wide spread figure of speech in this type of discourse is a metaphor, that acts not as a language adornment but as an instrument for understanding, modelling and estimating of political events. It especially concerns cognitive metaphor, which can explain one concept basing on another. These concepts are called standards and they help us to see one object through another – positively or negatively.

Ancient Greeks began to study the role of metaphor in linguistic activity and the studies in this sphere are still in progress. Such scientists as J. Lakoff, M. Johnson, A. Burkhapdt, A. Baranov, Ju. Karaulov, P. Newmark and others are engaged in studying such phenomenon.

Nowadays Barack Obama's public speaking provokes much interest in public. Especially interesting for studying and analysis are metaphors, used by Obama as an effective mean of influence, especially as political insult. The relevance of the topic is stipulated by high interest in language functioning through the prism of human relationship. In such a case metaphor is studied not enough. The objective of the research is analysis metaphors as a means in realization of tactic of insult in Barack Obama's speeches.

The subject area is a metaphor in English political discourse as a political insult. Research materials are metaphors used in Barack Obama's speeches.

A metaphor is defined as a figure of speech which makes an implicit, implied or hidden comparison between two things or objects that are poles apart from each other but have some characteristics common between them [9]. The qualities may be colour, shape, character, move etc. In the process of metaphoric displacement, a subject is changed not an idea. Any quality of an original subject is attached inalterably. «Political» metaphor is any metaphor used in political discourse.

A. Baranov and Ju. Karaulov consider political metaphor as an efficient instrument of verbal influence for the purpose of forming recipient's standpoint (either positive or negative) [1, c. 283].

In modern cognitive linguistics, metaphor is considered to not as a stylistic devise, that enriches language and eases the understanding of reality, but as a way of thinking. During communication process metaphor acts as the main mean of influence on a recipient's perceptions, emotions and actions.

Scientists J. Lakoff and M. Johnson consider metaphorical notions closely to human mundane conceptual system. Conceptual system takes the central place in reality perception process that is why metaphors formed in this system are both evident and latent [5, c. 8].

Cognitive metaphor allows to understand the concept, that has a superficial meaning maximally removed from the original one. In political discourse this type of metaphors makes possible to conceal the real content of political message.

In political discourse a metaphor plays a significant role: it refreshes the official text, «allows to see, to imagine any phenomenon, it throws the light on the very essence of given phenomenon, allows to understand it better, to estimate, to define it» [4, c. 20].

Therefore, metaphor calls and holds attention, enriches text with expressive images, that are remembered for a long time. A metaphor expresses not literal but figurative meaning of a word that is why in political sphere it is used for underlining some peculiarities of an object or conditions, and therefore for concealing other unwished peculiarities. It should be mentioned that the pragmatic function (the function of persuasion) is of great interest for linguists, too.

Effective usage of metaphors helps to modify the addressee's political worldview, to form the corresponding emotional background and attitude to some phenomenon, event or political leader. Metaphorical argumentation is constantly used in speeches of political figures in order to change the political views of the audience.

© O. V. Yemelyanova, A. S. Filonenko, 2015

The analysis of political speeches shows that politicians use a great number of strategies and tactics aimed to persuade the audience. Due to studying of political speech we can on one hand predict the further actions and intentions of a politician and on the other hand determine the most effective means of influence on a recipient.

Speech is the key instrument in Barack Obama's politics. The only answer given by researchers who studied public speaking is that the crucial goal of a speaker is to persuade. Barack Obama makes his political speech more professional.

Verbal activity is the most important aspect in politics and one of the main constituents of success for those who pursue a career of a politician. In a speech addressed to mainstream audience statesmen usually use common literary language in order to attract more supporters. Democracy gives politicians, journalists, and other members of sociopolitical communication freedom in language behaviour. But very often they use various language expressions. So the linguistic behaviour of a public figure can demonstrate the elements of verbal aggression (harassment), namely, insult. Tactics of verbal insult is realized by lexical means with negative connotation and stylistic means such as metaphor, wordplay etc. The usage of stylistic means allows a speaker to keep an image, to demonstrate a ready wit and oratory and enhance the audience's attention.

The main function of verbal insult in political discourse is to destroy the image of a politician or of the whole party, as the image is a connective link between a politician and mass consciousness. It plays crucial role in forming an attitude to any politician. This tactics helps a politician to create a positive image against negative one of an opponent.

The strategy of destroying a politician's image is implemented in a number of tactics, which realize communicative intent. It is closely connected with communicative intent of global confrontation strategy. The most effective mean for reaching such goals is a tactics of political insult, which includes communicative intent of discrimination, i. e. mortifying a politician's pride, causing moral damages; disqualification, i. e. blaming for absence of necessary business and moral skills; discredit, i. e. destroying an image [2].

The tactics of political insult is considered to be one of linguistic elements in confrontational discursive strategy. A discursive strategy is understood to be a communicative intent of a speaker, who uses social experience for own needs and wants. Communicative and social nature of the discursive strategy shows as an ability of embodied communicative intent to organize a social activity of subjects of communication via its correlation with common ideas of people who belong to the same linguistic culture [3, с. 85].

Realization of the confrontational discursive strategy is based on common knowledge and believes of the communicants who treat communication in a hostile way. The main idea is a proclamation «We are enemies», which obviously has negative connotation [3, с. 188].

One of the most effective linguistic means of implementation the tactics of political insult is considered to be a cognitive or it is also called a conceptual metaphor. The president of the USA uses this stylistic devise in his speeches very successfully, which makes his speeches bright and figurative. For example, in speech, which played a crucial role in Barack Obama's career as a politician, he said the following:

Now even as we speak there are those who preparing to divide us – the spin masters, the negative ad peddlers who embrace the politics of «anything goes» [7].

We know that he does not accept the idea of division states into red and blue, and in this case, Obama names «*spin masters*» and «*negative ad peddlers*» those people who prepare the situation of confrontation between two political parties. Such metaphorical insult does not damage the image of other politicians, as there is no concrete addressee, but just theoretically existent one, who plays a negative role for the whole country. At the same time, it positively affects the image of the president.

In his speech of October, 2002 pointed against the war in Iraq Barack Obama says:

But I also know that Saddam poses no imminent and direct threat to the United States, or to his neighbors…and that in concept with the international community he can be contained until, in the way of all petty dictators, he falls away into the dustbin of history [8].

Obama names Saddam Hussein *petty dictator* and says that his place is *in the dustbin of the history*. The president of the USA expresses personal attitude to this politician. At the same time the expressed idea is supported by world public so political insult confirms Obama's categorical viewpoint on any aggressive activity.

Another example of negative estimate is Barack Obama's words about the president of Russia Vladimir Putin at the conference of August, 9, 2013:

I don't have a bad personal relationship with Putin. When we have conversations, they're candid, they're blunt; oftentimes, they're constructive. I know the press likes to focus on body language and he's got that kind of slouch, looking like the bored kid in the back of the classroom. But the truth is, is that when we're in conversations together, oftentimes it's very productive [7].

Obama describes Putin as *bored kid in the back of the classroom*, who threats these word as a serious insult not taking into consideration phrase said latter. American mass media described Putin's reaction as «infuriated». However, Russian newspapers informed that Russia would not respond in the same way, as it would affect cooperation.

Let's return to the latest events in the world, to the speech at the session of the General Assembly on September, 24, 2014 Barack Obama states his position toward the president of Russia very clearly:

Russia poured arms into Eastern Ukraine, fueling violent separatists and a conflict that has killed thousands [6].

He metaphorically affirms that separatists fight a conflict with the approval of Russia – *fueling violent separatists*, and supply them with weapon – *poured arms*. Barack Obama accuses Putin of participating in killing thousands of Ukrainians – *that has killed thousands*. Such words as in case with Saddam Hussein work for positive image of the US president as of a «good» politician and express the main idea «We are enemies».

Tactics of political insult is not just aimed at destroying an image of a political leader but also improving one's own image in comparison with negative image of another politician. The analysis of Barack Obama's speeches shows that he uses this tactics in his speeches very successfully by means of metaphorical phrases.

Potential future directions of research we see in thorough study of a metaphor as an effective means of foregrounding of both cooperative and confrontational strategies in different types of discourse.

Refferences:

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 358 с.

2. Бублик І. Ф. Стратегії й тактики вербальної агресії в парламентському дискурсі ФРН / І. Ф. Бублик // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 2006. – № 726. – С. 107–111.

3. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі: [монографія] / І. Є. Фролова. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с.

4. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики / І. Б. Штерн. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.

5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – London: The University of Chicago Press, 2003. – 310 p.

6. Barack Obama's Address to the United Nations General Assembly [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.aericanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamaunitednations2014.htm
7. Barack Obama's First Statement on the Boston Marathon Explosions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamabostonmarathonexplosionsfirststatement.htm
8. Barack Obama's Remarks by the President in a Press Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.whitehouse.gov/thepressoffice/2013/08/09/remarks-president-press-conference
9. Online Dictionary of Literary Devices [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://literarydevices.net/metaphor/

УДК 811.11'42

O. V. Yemelyanova, E. Yu. Shcherbak,
Sumy State University, Sumy

MORPHOLOGICAL REPRESNTATION OF AN IMPLICATIVE COMPONENT IN ADVERTISING (ON ENGLISH AD COPY BASIS)

У статті розглядається імплікативний компонент в текстах реклами з точки зору його морфологічної представленості. З'ясовано, що ретельно обмірковане уживання прикметників і, особливо, ступенів порівняння, займенників, прислівників, іменників, дієслів використовується творцями рекламних текстів як дієвий засіб впливу на свідомість реципієнта.
Ключові слова: *імплікативний компонент, рекламний текст, текст оголошень, реципієнт, лексичні одиниці.*

В статье рассматривается имплицитный компонент в текстах рекламы с точки зрения его морфологической представленности. Выяснено, что тщательно обдуманное использование прилагательных и, особенно, степеней сравнения, местоимений, наречий, существительных, глаголов используется создателями рекламных текстов в качестве действенного способа влияния на сознание реципиента.
Ключевые слова: *импликативный компонент, рекламный текст, текст объявлений, лексические единицы.*

The article deals with the implicative component in ad texts from the point of view of its morphological representation. It was found out that a thoroughly considered usage of adjectives, degrees of comparison, in particular, pronouns, adverbs, nouns, verbs is done by ad text writers as an efficient method of influence on a recipient's mind.
Key words: *implicative component, promotional text, ad copy, recipient, lexical units.*

In today's world advertising gained a foothold. Nowadays it became an integral part of our life. In spite of the fact that society conceives it with a great piece of irritation and angers it is obvious that community still needs advertising as a method of promoting goods.

Advertising is a special type of communication with its rules, symbols and specific usage of linguistic means [1]. To control public mind without an obsessive intention addresser has to use covert meanings in an ad text or implicit meanings. Correlation of explicit and implicit parts in a promotional text can be shown up as mix of visible and covert meanings of an ad copy. This fact takes on hosting duties concerning development and elaboration of strategies for revealing and interpretation of implicit information using cognitive, logic and pragmatic approaches.

From the pragmalinguistics perspective multiplicity of implicative category in textual environment still does not have complex character and this fact determines the relevance of this work. The subject area of this study is verbal markers of implicit information in ad copies. The specific topic is English modern text of a commercial advertising.

The main functions of advertising are informative, expressive and pragmatic. Informative function consists in circulation of certain information about promoted item. Expressive function provides congestion of information with appraisive and emotional connotations; on the other hand pragmatic one is responsible for coding some arrangement in an ad text which provides an essential effect on a recipient [2].

The necessity of domination of certain parameters according to communicative strategy that is responsible for balance of explicit and implicit information in textual environment of advertising, defines a method of furnishing information that now is called advertising text models. In this article we relied on classification of verbal models by Dedyuhin: they are communicative, affective and presentive professional models.

Implicit reaction of a recipient on an ad message works for basis of communicative model of verbal information ad copy organization. This level of communicative model organization has explicit and implicit direction [3].

Explicit vector is shown up in some lexical and syntactic forms (for example, interrogative constructions that are full of efficiently selected vocabulary):

Extremely damaged hair? Will you cut it when you can repair it? L'Oreal (6)*, The question isn't can this weight loss program change your life. But can you? The Loss eight Program MYALLI* (7), *Did you know that Chronic Dry Eye (CDE) is a disease with a potential consequences for your eyes? Eyedrops «Allergan»* (7), *Is the arthritis pain keeps you awake at night? Joint Flex* (7). Implicative units can be revealed through covert meanings which were introduced into ad text by addresser and which have to attract recipients' attention and which addressee decodes according to linguo-cultural and individually psychological peculiarities:

Who *wants to look young? Renergie Lift Volunetry* (8)*, Rough dry Feet? Flexitol* (7)*, How far would you go to look younger? Nip+Fab Venom Cream* (9).

Traditional and rhetorical interrogative constructions are quite effective method for attracting customers' attention, because an addressee on cognitive level already gives an answer. Interrogative means in an ad copy actualize implicit elements, which affect consumers' emotions during the process of decoding. This verbal construction is effective mainly because of making a tacit dialog with a reader of a promotional text. Recipient gives an answer and so takes part in implicit communication with advertiser and till the very end comes to the conclusion that promoted product is quite unique [4].

Ad text is aimed at maximal pragmatic effect as a result and this fact presents advertiser with complicated process of selection of lexical units. Affective ad text model contains two types: egocentric and postulate models.

In the context of social means egocentrism is characterized as an affirmation of one's own self-position [5]. Affective egocentric model is based on relation of a subject of advertisement to the surroundings though the retrospect of one's self and one's own demands by means of realization in promotional texts implicit information that persuades a potential customer to buy the product because it is the best choice for him:

© O. V. Yemelyanova, E. Yu. Shcherbak, 2015

Loose weight your way. Hydroxucyt (7)*, Daily entertainment news you won't want to miss. OK! Magazine* (9)*, Give your joints an edge. Edge Pills* (9)*, Discover the skin you were born to have. Clinique* (10)*, Your destination to indulge every Impulse. Macy's* (10).

In the past decade advertising has turned into an art form, that can influence not only an individual customer but also spiritual life of the society overall. Advertiser always looks for new ways of expressing of products features and this causes appearance of ad text in form of postulates. Addresser influences the addressees' cognition with his reliance of speech introducing his statement as an axiom or postulate that will be accepted by recipient without any evidence:

So light and warm, it's down in a whole new way. UniQlo (10), *Iconic looks. Timeless style. Nafa Clothing* (6)*, The bolder brow. It's easy now. Maybelline* (10)*, A racing machine on the wrist. Richard Mille Watches* (10).

Nowadays marketing is a complex and multifaceted social phenomenon. Since progressive development of the society recent customers think that the main purpose of advertising is to persuade a potential customer that promoted product is necessary to buy ant it is a leading item among similar products. Taking into account such facts advertisers have to think over every detail before creating ad copies and carefully work out its lexical interpretation in case to provoke potential audience interest.

Pragmatic meaning of an ad copy determines an effective selection of resources for its future manipulative ploy. Implicitness under such conditions takes up a dominant position. The problem of covert information in ad discourse fragments is explained by intralingual and extralingual factors and analyzed by such linguists as Vladimir Arnold, Ilya Galperin, Vera Zirka, Genadiy Kolshanskiy, Valeria Kucharenko, Galina Chulanova, Galina Molchanova, Natalia Reva.

Advertising text belongs to mass influence texts. Olga Medvedeva determines ad text as a type of mass communication where one creates and distributes informatory figurative, evocative and suggestive texts on a monodirectional and impersonal basis []. These texts are paid by advertiser and addressed to some groups of people in order to drive them at certain choice or action.

Effectiveness of ad communication depends on good compositional order of information and verbal content of the promotional text. Zelinska notices that ad copy is characterized by completeness of verbal and nonverbal text organization; it is complex compositional formation, verbal text which has such main functions as informing, motivating and stimulating to act as it was suggested in advance.

Without doubt advertising uses explicit and implicit message components and that helps it to reach desired result in realization of advertisement message pragmatics.

Implicit information plays important role, its misinterpreting often leads to ethical conflicts. To make ad copy unobtrusive for customers and lightly affect their perception one has to use implicit meanings in a right way that in turn will assign covert component dominant position in adverting process.

It is important to determine peculiarities of morphological units' arrangement and their aspects that in turn will help to identify customers' conceptuality, to define suggestive role in making contact process with analytical seats of mind of a receiver and to analyze advertisers' ideas concerning promotional activities.

Adjectives characterize features and qualities of an object; they are used as good representatives of promoted products:

A ***new*** *feel in denim. Joga Jeans* (11)*,* ***Sweet*** *cuvee. Cordon negro. Freixenet* (11)*, An* ***intensifying*** *wintermint. Ascent Gum* (10), ***Extraordinaire*** *by Color Riche. L'Oreal* (10), ***Magic*** *BB cream. L'Oreal* (7), ***Smooth*** *operator. Ulta Cream* (8)*,* ***Petite. Portable. Powerful****. Nuface* (8).

Adjective units implicate qualitative information about a product and hence persuade a potential customer to buy promoted goods.

Degrees of comparison of adjectives are also very popular coding method of promoted item high appraisal:

Now, lips slip into our ***creamiest*** *matte. Maybelline* (8), *Perversion Mascara.* ***Bigger. Blacker. Badder****. Urban Decay* (10)*,* ***Thicker, fuller*** *hair is yours. Aveda Shampoo* (10), ***Endless*** *possibilities. Gabriel&Co* (6), ***Thicker*** *is* ***better****. Aloxxi* (6), ***Clearer*** *skin. Confident you. Luna Mini* (6), *They'll last* ***longer*** *than most fashion trends. Goldtoe* (10), *Make the world* ***better*** *with a sweater. George* (6).

Degrees of comparison of adjectives contain the sense of quality of the promoted item. Usage of these lexical units makes a promoted thing the most unique among other similar products and a recipient decodes implicit information after that regards the product as the best for him.

Implementation of nouns into an ad text is intended to relate a product with applied substantive:

Natural ***expression****. Eafy Jewelry* (8), *It begins with a* ***dream****. Simon G Jewelry* (6), ***Pumpkin Pie*** *Martini. Rum Chata* (11), *Pure color* ***envy*** (6), *New modern* ***muse chic****. Estee Lauder* (8), *The* ***secret*** *of useful skin in your hand. Lancome* (10), *The* ***gift*** *of* ***style****. Paul Mitchell* (11), *Everything reduced but the* ***thrill****. The Outnet* (8), *The* ***vibrancy*** *of true* ***roses*** *designed in a legendary rogue. Lancome* (9).

Nominative nature of these lexical units tacitly contains features of a referred object. As the result a recipient reflexively correlates proposed item with nouns that present verbal structure of the advertisement.

Verbal lexical units in an ad text are used to express an action and show the dynamic of an advertisement:

Live*.* ***Know****.* ***Love****. Inyoga sports* (10), ***Don't crack*** *under pressure. TAG Heuer* (8), ***Create*** *your own portrait. Conde Nast Portrait* (9), *On a journey to* ***celebrate*** *the strength of every woman. Moroccanoil* (11), ***Give*** *with gratitude. Hudson Jeans* (8), *The journey* ***begins****. Nautica Life* (6), *Now* ***see*** *pores* ***vanish****. L'Oreal* (9), ***Catch*** *the butterfly intenza effect. L'Oreal* (6). *All* ***bite****. All* ***drive****. Lexus* (11).

Verbal lexical units at the extralingual level give progression an opportunity to show up in a slogan or in a statement and this point is especially important for a recipient in a process of creation in his mind images and impressions that are so enjoyable for an addressee and also induce him/her to buy the promoted product.

Usage of forms of numerals in ad copies is an important way to make information more clear, to concretize and specificate it. Quite often advertisers use numerals in order to make an accent on uniqueness of his product among other goods; this method also instinctively induces customer to buy a certain item:

Rougue allure gloss. Colour and shine in ***one*** *click. Chanel* (10), ***One****. With the power of* ***two****. Clarins* (8), *From* ***one*** *masterpiece to another. MaxFactor* (8), *Regenerist* ***3*** *point cream – best cream I have ever tried. Olay* (11), *The* ***onely*** *smartphone with firefly technology. AT&T* (9), *Reconstructs strength* ***90%*** *root-to-tip. Garnier* (6), *If infinity can make it through a* ***16****-song set, you can totally do a* ***double*** *feature. Always* (6).

An advertising process that contains information about certain number of promoted items, an order of their textual realization, numeral actualization of meanings makes for stronger effect of customers choice.

The effectiveness of an ad message can be achieved by its stress on customers' demands and interests. Introduction of pronouns effectively helps to create covert dialogue between addresser and addressee that in case creates for person conditions for positive reception of sense of a product:

***We** get **you**. Vida* (10), *Celebrate your Christmas moments. Pandora* (8), *Fashion **that** delivers. Net-A-Porer* (8), *Reinvent yourself. Jaeger-leCoultre* (11), ***I** discovered. Dr. Lewinn's* (6), *Trust **your** tan. Jbronze* (10), *Launch **your** day with a moutuising body spray. Cocoa Bitter* (9), *Style **your** smile this spring. Colgate* (6).

Advertisers carefully try lexical units that foreground implicit information according to direct relation of promoted product to potential consumer.

After peculiarities of advertising language were studied it was found out that specialty of different parts of speech in promotional texts helps effectively introduce implicit information that advertiser codes in an ad copy in order to make an influence on potential customer.

A process of decoding of ad text by recipient is accompanied by underlying meanings that were intended by an author. The category of implicitness is responsible for actualization of covert information and in addition lands the dominant role that gives us reasons to identify it as a dominant element of ad copy content.

Potential future directions of research we envisage in thorough study of the category of implicitness in creolised texts scrutinizing the unity of verbal and nonverbal constituents of advertising.

Література:

1. Аниськина Н. В. Эксплицитное и имплицитное сравнение как средство воздействия в рекламе косметики / Н. В. Аниськина // Стилистика сегодня и завтра: сборник материалов конференции. – М. : Изд-во МГУ, 2014. – С. 112–116.

2. Прусакова Т. П. Реклама в современной России: эстетический анализ : автореф. дис. … на соискание звания канд. филос. наук : 09.00.03 / Татьяна Павловна Прусакова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dissercat.com/content/reklama-v-sovremennoi-rossii-esteticheskii-analiz.

3. Дедюхин А. А. Модели организации вербальной и визуальной информации в тексте рекламы (на материале английских и русских текстов рекламы автомобилей) : автореф. дисс....на соискание звания канд. филол. наук : 10.02.19 / Андрей Алексеевич Дедюхин. – Краснодар : Антарио-Принт, 2006. – 9 с.

4. Британ И. Б. Вопросительные предложения в авторской речи художественного текста (на материале произведений нем. авторов и их переводов) : автореф. дис. …на соискание звания канд. филол. наук : 10.02.04 / Ирина Борисовна Британ. – Краснодар, 2005. – 22 с.

5. Философский энциклопедический словарь / [Ильичев Л. Ф. и др.]. – М. : Сов. Єнциклопедия, 1983. – 840 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

6. Grisham John. The King of Torts / John Grisham. – NY, 1998. – 470 p.

7. Vogue. – 2014. – № 11. – 256 P.

8. Marie Claire. – 2014. – № 12. – 308 P.

9. Prevention. – 2014. – № 6. – 122 P.

10. Yoga. – 2014. – № 12. – 19 P.

11. OK! – 2014. – № 11. – 84 P.

УДК 811.161.2»73.611

Л. Є. Азарова,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

ЛІНГВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК БАЗИСНА ФОРМА ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ НОМІНАЦІЙ НА СТРУКТУРНОМУ РІВНІ

У статті розглянуто використання лінгво-інформаційного підходу для дослідження складних слів на структурному рівні. Розроблено основні положення теорії гармонійної побудови складних номінацій на засадах концепції «золотої» пропорції; запропоновано методологію дослідження гармонійної побудови складних слів у концепції «золотої» пропорції, що спирається на лінгво-інформаційний підхід та сучасні інформаційні технології

***Ключові слова:** композит, юкстапозит, лінгво-інформаційний підхід, «золота» пропорція, числа Фібоначчі, закон гармонійного поділу.*

В статье рассмотрено использование лингво-информационного подхода для исследования сложных слов на структурном уровне. Разработаны основные положения теории гармонического построения сложных слов на основе концепции «золотой» пропорции; предложена методология исследования гармонического построения сложных слов в концепции «золотой» пропорции, которая основывается на лингво-информационном подходе и современных информационных технологиях.

***Ключевые слова:** композит, юкстапозит, лингво-информационный подход, «золотая» пропорция, числа Фибоначчи, закон гармонического деления.*

The development of the theory of linguistics, including derivation, requires a choice of methods and approaches, borrowing the achievements of other sciences. Experimental studies in linguistics must in turn also involve the use of methodological tools and hardware information technologies. The choice of basic shapes depending on the specific direction of linguistic research, the nature of the problems and challenges faced by linguists at present and in the future.

In our era – the era of computerization and informatization changing methodology of scientific knowledge, improved his methods and used the ones that have stood the test of time. There is a new technique that allows you to reach a deeper study of the objective world of natural phenomena to explain their essence. In this regard, developed the basic tenets of the theory of building a harmonious compound words based on the concept of «golden» proportions; proposed research methodology harmonious construction of complex words in the concept of «golden» proportions, based on linguistic-information approach and modern information technology; analyzed the expression «golden» proportions as a quantitative indicator of harmony in human mental activity and word formation; the basic principles of difficult words on the structural level; isolated and characterized noun Composites for their generators of parts belonging bases; investigated harmonious construction of two-component composite nouns, adjectives, participles, adverbs and verbs in fact Ukrainian and foreign origin; systematized on the analysis of new theoretical basis; The mechanism of harmonious construction of complex nominations for the structural level; established principles of specificity and yukstapozyt at the structural level.

***Keywords:** composite, yukstapozyt, linguistic-information approach, «golden» proportion, Fibonacci numbers, the law of harmonious division.*

© Л. Є. Азарова, 2015

У нашу епоху комп'ютеризації та інформатизації змінюється методологія наукового пізнання: вдосконалюються його методи і використовуються саме ті, які витримали випробовування часом; з'являється нова методика, яка дозволяє глибше охопити дослідження об'єктивного світу, явищ природи, пояснити їхню сутність. У теперішній час мова значно розширює свої комунікативно-суспільні функції. Продовжуючи залишатися найважливішим знаряддям спілкування у суспільстві, природна мова стає тією основою, на базі якої здійснюється взаємодія між людьми та комп'ютером. Вона не може безпосередньо функціонувати в комп'ютері або в комп'ютерних системах і мережах. Природна мова повинна перетворитися з асоціативно-евристичного ґрунту людського мислення на послідовно-алгоритмічну мову комп'ютера. Проблема такого перетворення вказаних мов у свою чергу породжує інженерно-лінгвістичну проблему, яка призводить до появи в мовознавстві низки методологічних наслідків.

Розвиток сучасного мовознавства характеризується внесенням у лінгвістичні дослідження таких технологічних обмежень й умов, які надавали б, з одного боку, логічну строгість теорії, а з іншого – забезпечували б об'єктивність і повноту описання лінгвістичного матеріалу. Прагнення логічної строгості теорії й об'єктивності характеризує загальну типологію, соціолінгвістику, квантитативне і структурне мовознавство.

Класична лінгвістика, як правило, відволікається від того матеріального середовища, у якому здійснюються інформаційні процеси, що нею вивчаються. Такий підхід відрізняється від стратегії й технології, які застосовують, наприклад, інженерні лінгвісти під час визначення особливостей функціонування природної мови в системах «людина-комп'ютер-людина» [1, с. 4]. У цьому плані слід зазначити, що комп'ютерні системи мають порівняно з людиною набагато більшу завадостійкість і надійність. Якщо функціонування мозку під час обробки різноманітних текстів, перекладів, складанні словників залежить від фізіологічного й психічного стану людини, а також швидко ослаблюється внаслідок втомлюваності, то робота комп'ютерних систем характеризується значною стійкістю і тривалістю [1, с. 109].

Поява значної кількості нових слів породжує проблему сприйняття їх людиною і подальшого використання. Безумовно, що процес розширення обсягів тематичних словників у різноманітних галузях знань є об'єктивним. На нього впливають маса чинників, пов'язаних із досягненнями людини в науці, техніці, соціальній сфері та інших. Крім того, кількість галузей знань із часом постійно зростає. Це все викликає появу нових номінативних одиниць. Проте на цьому шляху простежуються дві тенденції. Перша поява «абсолютно» нових слів, як правило, простих, що вимагає додаткових комірок пам'яті (за аналогією з комп'ютером) у мозку людини. Друга тенденція – це утворення нових багатокомпонентних складних слів, переважно двокомпонентних. Причому компоненти складних слів можуть бути як новими, так і старими. Це дозволяє економити комірки пам'яті мозку, а пошук, ідентифікацію слів, а також розкриття їхнього нового значення здійснювати за асоціативною ознакою.

Автор пропонує як базисну форму дослідження словотвору використовувати лінгво-інформаційний підхід. Суть його полягає в тому, що під час досліджень й аналізу складних слів використовуються не тільки традиційні лінгвістичні методи і прийоми, а й теорії штучного інтелекту, теорії інформації, комп'ютеризованої обробки лінгвістичної інформації тощо.

Метою статті є визначення специфіки та принципів гармонійності побудови складних номінацій на структурному рівні за допомогою лінгво-інформаційного підходу.

Використання кількісного підходу, який доцільно застосовувати в сучасній лінгвістиці в дослідженні закономірностей гармонійної побудови складних номінацій, є конче актуальним. Лінгвісти досить часто, крім структурного принципу, вдаються й до кількісних характеристик, коли досліджують, описують певні мовні явища, їхні взаємні залежності. Наприклад, М. В. Арапов вказує, що лінгвіст, якщо він виступає як практик, обов'язково розглядає мову не тільки у якісному, але й в кількісному аспекті. Важко знайти лінгвістичну роботу, у якій взагалі не було б елементарних підрахунків. Підраховується кількість фонем у конкретній мові, складів різноманітної структури, способів вираження граматичних значень, певних словотвірних засобів; встановлюється кількісне співвідношення різноманітних класів слів та ін. У прикладній лінгвістиці на таких підрахунках ґрунтуються різноманітні евристичні процедури: виявлення ключових слів, встановлення парадигматичних і синтагматичних відношень [1, с. 15]. Варто згадати й О. О. Леонтьєва, який відзначив, що кількісні оцінки присутні практично в будь-якому дослідженні природничих мов. Описуючи конкретну мову, її дослідник обов'язково відзначить підсумки трудомістких підрахунків, оформлених у вигляді таблиць і графіків, емпіричних формул [5, с. 19]. Досить вагомими є висловлювання проф. М. О. Ковалевського ще в 1877 р. Він писав: «Вимірювальними способами боролася фізіологія з віталізмом у фізичних явищах життя організму і переборола ненаукову гіпотезу, що тільки прикривала людські пізнання. Вимірювальними способами їй судилося розсіяти пітьму, яка панувала в розумінні психічних процесів. Перші промені світла в цьому темному царстві вже виблиснули. Необхідна лише наполеглива праця – і мова чисел розкриє перед нами таємничу роботу головного мозку» [4, с. 51]. Аналізуючи ці слова М. О. Ковалевського, Бодуен де Куртене писав про створення «найвищої математики», котра «оволодіє також психічними й соціально-психологічними явищами», і далі, «як тільки така математика з'явиться – настане час для справжніх законів мовного світу – законів, що гідно посідають місце поряд із законами точних наук» [3, с. 45].

Останніми десятиліттями, у зв'язку з поширеним розвитком засобів обчислювальної техніки та прикладної математики, кількісні методи все частіше застосовуються лінгвістами як за кордоном, так і в Україні: на філологічних факультетах вивчають математичні методи в лінгвістиці, публікується серія «Квантитативна лінгвістика» в Німеччині, Сполучених Штатах Америки, Англії. Із 60-х років кількісні методи активно використовують і в україністиці.

Актуальною є проблема дослідження закономірностей побудови двокомпонентних іменників-композитів та юкстапозитів в українській мові. Конкретизація теми дослідження підказана тим, що іменники-композити – це одна з найбільш багаточисельних і граматично містких категорій у загальній системі частин мови. Саме ця граматична категорія, поєднуючи в собі узагальнене поняття предметності, позначена семантичною об'ємністю і структурною різноманітністю моделей. Для об'єктивного оцінювання закономірностей того чи іншого явища дуже важливим є вибір способів і засобів дослідження, визначення його мети. Наукове пізнання передбачає визначення явищ також і через їхню кількісну характеристику. Якісна сторона об'єкту нерозривно пов'язана з їхнім кількісним виявом.

Застосування кількісного підходу для дослідження двокомпонентних іменників-композитів і юкстапозитів вимагає одержання числових оцінок, які найбільш повно та якісно відображають характер закономірностей побудови кожного окремого слова, дозволяючи поширення цих закономірностей на великі групи слів. У цьому зв'язку дуже важливим є питання вибору оцінювального показника, який би створював найбільш цілісне уявлення про об'єкт дослідження.

Оскільки об'єктом дослідження слугує двокомпонентне складне слово, то його доцільно розчленувати на компоненти, причому, у загальному плані – на великий і малий компоненти (крім випадків дихотомії). Як і слово в цілому, так і його компоненти розчленовуються на елементарні одиниці – склади [2, с. 15]. Першу спробу використати склад під час вимірю-

вання довжини слова належить німецькому вченому Фуксу [7, с. 229]. Таким чином довжина слова, а також компонентів вимірюється кількістю складів. Розглянуті чинники виступають передумовою для вибору оцінювального показника, який дає можливість порівнювати довжини всього слова й великого компонента (за кількістю складів). У ролі такого показника виступає пропорція-відношення, що визначається виразом:

$$\textbf{П} = \frac{\textit{кількість складів у двокомпонентному слові}}{\textit{кількість складів у великому компоненті}}$$

Аналіз, проведений на базі словникових джерел для двокомпонентних іменників-композитів і юкстапозитів власне-українського та іншомовного походження, показав, що пропорція П має чітко окреслені значення. При цьому кількість складів у всьому слові й у великому компоненті дорівнює так званим *p*-числам Фібоначчі або числам Люка [6]. Що стосується відношення П, то воно має значення, які дорівнюють числам «золотої» *p*-пропорції. Слід зазначити, що *p*-числа Фібоначчі зображуються у вигляді рядів:

p = 0; 1, 2, 4, 8……;
p = 1; 1, 1, 2, 3, 5, 8……;
p = 2; 1, 1, 1, 2, 3, 4, 6, 9……;
p = 3; 1, 1, 1, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 10…….
p = 4; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 15……..
p = 5; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12…….
p = 6; 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 13…….

Параметр *p* характеризує зв'язок наступного члена ряду з попереднім. При p = 0 кожен наступний член підсумовується із самим собою або шляхом подвоєння попереднього. При *p* = 1 кожен наступний член, починаючи з третього, дорівнює сумі двох попередніх. У цьому випадку маємо 1-числа Фібоначчі або просто числа Фібоначчі. При *p* = 2 (2-числа Фібоначчі) кожен наступний член, починаючи з четвертого, дорівнює сумі попереднього й того, що відстоїть за один. При p = 3 (3-числа Фібоначчі) кожен наступний член, починаючи з п'ятого, дорівнює сумі попереднього й того, що відстоїть за 2 і тому подібне.

У ряді Люка 2, 1, 3, 4, 7, 11, 18,... кожен наступний член, починаючи з третього, дорівнює сумі двох попередніх (як і в числах Фібоначчі). Відношення α_p сусідніх *p*-чисел Фібоначчі з їхнім зростанням наближається до «золотих» p-пропорцій, значення яких наведені в таблиці [6, с. 18]:

p	0	1	2	3	4	5
αp	2.0	1.618	1.463	1.381	1.325	1.287

Систематизована таблиця значень пропорцій **П** для сімей «золотих» *p*-пропорцій виглядає так:

P	**П**					
0	2/1	4/2	6/3	8/4	10/5	...
1	3/2	5/3	7/4	8/5	10/6	...
2	4/3	6/4	9/6	13/9	...	
3	5/4	7/5	10/7	14/10	...	
4	6/5	8/6	11/8	...		
5	7/6	9/7	12/9	...		
6	8/7	10/8	13/10	...		

«Золота» пропорція позначає об'єкт, будова яких відповідає певному ідеалу рівноваги, гармонії, сумірності їхніх складників. Вона виникає внаслідок розв'язання геометричної задачі про ділення одиничного відрізка в крайньому та середньому відношеннях. При цьому відрізок a = 1 поділяється на дві нерівні частини b і a-b так, що відношення меншої частини a-b більшої b дорівнює відношенню частини b до всього відрізку a, тобто (a-b):b = b:a. За цих умов отримуємо квадратичне рівняння b^2- b -1=0 з додатнім коренем $b_1 = (1 + \sqrt{5}):2 \sim 1{,}618$. У загальному випадку α_p стає наслідком розв'язання рівняння (p+1)-го степеня: b^{p+1}-b^p-1=0 [6, с. 12].

Залежно від кількісних показників для чисельника й знаменника у формулі **П**, а також самого значення **П**, слова, що аналізуються, можуть умовно бути віднесені до сімей відповідної «золотої» *p*-пропорції. Наприклад, у сім'ї дихотомії мають місце таке значення **П**:

держфонд (**П** = 2/1 = 2,0); біосфера (П = 4/2 = 2,0);
1 | 1 2 | 2
ідолопоклонник (**П** = 6/3 = 2,0); мінералоутворення (**П** = 8/4 = 2,0);
3 | 3 4 | 4

У сім'ї «золотої» 1-пропорції наявні утворення з такими показниками:

автограф (П = 3/2 = 1.5); льододробарка (**П** = 5/3 = 1,67);
2 | 1 2 | 3
вагонобудування (**П** = 7/4 = I,75); радіовимірювання (**П** = 8/5 = 1,6);
3 | 4 3 | 5

У сім'ї «золотої» 2-пропорції мали місце такі показники:

авіаполк (**П** = 4/3 = 1,33); автообладнання (**П** = 6/4 = 1,5);
3 | 1 2 | 4
радіолабораторія (**П** = 9/6 = 1,5).
3 | 6

Сім'ю «золотої» 3-пропорції репрезентують такі композити:

паразитолог (**П** = 5/4 = 1,25); бджолозапилювання (**П** = 7/5 = 1,4).
4 | 1 2 | 5

Аналогічні показники виявилися й серед юкстапозитів. Наприклад, у сім'ї дихотомії мали місце слова:

хліб-сіль (**П** = 2/1 = 2,0); буркун-зілля (**П**=4/2=2,0);
1 | 1 2 | 2

кіловат-година (**П**=6/3=2,0); будівники-комсомольці(**П**=8/4=2,0).
3 | 3 4 | 4

У сім'ї «золотої» 1-пропорції наявні такі юкстапозити:

Іван-чай (**П** = 3/2 = 1,5); камінь-самоцвіт (**П** = 5/3 = 1,67).
2 | 1 2 | 3

У сім'ї «золотої» 2-пропорції мали місце:

гриб-боровик (**П** = 4/3 = 1,33); батьківщина-мати (**П** = 6/4 = 1,5);
1 | 3 4 | 2

У сім'ї «золотої» 3-пропорції:

член-кореспондент (**П** = 5/4 = 1,25); люмпен-пролетаріат (**П** = 7/5 = 1,4).
1 | 4 2 | 5

Нами було проаналізовано 5990 слів, серед яких двокомпонентні композити налічують 5631 одиницю, а юкстапозити – 359 одиниць. Серед двокомпонентних композитів сім'я дихотомії становить 1840 одиниць (32,7%), сім'я «золотої» 1-пропорції – 2679 одиниць (47,6%), «золотої» 2-пропорції – 864 одиниці (15,3%), «золотої» 3-пропорції – 204 одиниці (3,6%), «золотої» 4-пропорції – 42 одиниці (0,7%). Серед юкстапозитів сім'я дихотомії становить 125 одиниць (34,8%), «золотої» 1-пропорції – 166 одиниць (46,2%), «золотої» 2-пропорції – 56 одиниць (15,6%), «золотої» 3-пропорції – 8 одиниць (2,2%), «золотої» 4-пропорції – 4 одиниці (1,1%). Слід відзначити, що відсотковий розподіл між сім'ями «золотих» *p*-пропорцій серед двокомпонентних композитів і юкстапозитів загалом збігається – за винятком випадків з малими обсягами вибірки (наприклад, для юкстапозитів у сім'ї «золотої» 4-пропорції – всього 4 одиниці).

Аналіз досліджуваного фактичного матеріалу дає підстави вважати наведений вище розподіл композитів і юкстапозитів закономірним, оскільки побудова двокомпонентних іменників-композитів та юкстапозитів пов'язана із закономірностями функціонування людського мозку і відповідає певним пропорціям у процесі їхнього формотворення. Пропорції побудови розглянутих складних номінацій виражаються низкою конкретних чисел і підлягають законові гармонійного поділу – «золотого» перерізу. Тому нові складні слова, які з'являтимуться в мові, доповнюватимуть вказані сім'ї за принципом формотворення звукової оболонки цих лексичних одиниць, оскільки слова й мова взагалі – це продукт розумової діяльності людини. Механізм роботи людського мозку суттєво впливає на процес становлення й розвиток мови як засобу людського спілкування взагалі й появу новоутворень у мові.

Отже, лінгво-інформаційний підхід достатньо широко використовується в інженерній лінгвістиці, особливо під час комп'ютерної обробки текстів, зокрема складання частотних словників, відбирання лексики з частотного словника, складання статистичних моделей текстів на рівні словосполучень, алгоритмічного вибирання стійких словосполучень, розподілу лінгвістичних одиниць, ймовірно-статичного виявлення в тексті домінантних одиниць. При цьому поруч з елементами лінгвістичної теорії широко використовуються математичний апарат теорії ймовірностей і закон Ципфа-Мандельброта, а також під час описання системи мови в разі квантитативної й алгебраїчної лінгвістики застосовується теорія нечітких множин. З іншого боку мовознавчі теорії поширені в рамках лінгвістичного забезпечення автоматизованих систем науково-технічної інформації, зокрема для автоматизованого розпізнавання сенсу тексту та одиниць, що його уворюють, комп'ютерного приведення слововживань тексту до їхньої канонічної форми; комп'ютерного реферування тексту шляхом його компресії. У той же час слід зауважити, що застосування лінгво-інформаційного підходу для дослідження словотвору є недостатньо розвинутим. Особливо це стосується дослідження композитів та юкстапозитів на структурному та фонетичному рівнях.

Література:

1. Арапов М. В. Квантитативная лингвистика / М. В. Арапов. – М. : Наука, 1988. – 184 с.
2. Азарова Л. Є. Структура композитів у концепції «золотої» пропорції / Л. Є. Азарова // Мова та історія: Періодичний збірник наукових праць. – К., 1999. – С. 13–18.
3. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – М. : Наука, 1963. – Т. 1. – 191 с.
4. Ковалевский Н. О. Как смотрит физиология на жизнь вообще и «психическую» в особенности / Н. О. Ковалевский // Уч. зап. Императорского Казанского ун-та. – 1877. – Т. 1. – 345 с.
5. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М. : Просвещение, 1969. – 214 с.
6. Стахов А. П. Алгоритмическая теория измерения / А. П, Стахов. – М. : Знание, 1979. – 437 с.
7. Фукс В. Математическая теория словообразования / В. Фукс // Теория передачи сообщений. – М. : Иностр. лит-ра, 1957. – С. 221–249.

УДК 811.124'06'367.623

С. А. Антонюк,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

МОВОЗНАВЧІ ТРАДИЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИКМЕТНИКА ЯК САМОСТІЙНОЇ ЧАСТИНИ МОВИ

Ми розглянули теоретичні засади вивчення прикметника у сучасній лінгвістичній літературі, питання історичного становлення прикметника як окремої частини мови, а також зробили спробу викласти загальні відомості про природу латинського прикметника.

Ключові слова: *прикметник, граматичні категорії, мовна картина світу.*

© С. А. Антонюк, 2015

Мы рассмотрели теоретические основы изучения прилагательного в современной лингвистической литературе, вопрос исторического становления прилагательного как отдельной части речи, а также сделали попытку изложить общие сведения о природе латинского прилагательного.

Ключевые слова: *имя прилагательное, грамматические категории, языковая картина мира.*

The article focuses on the adjective as a language unit, which in its semantics reflects the objects, phenomena, events, especially the fragments of the language world picture, because it is a unique means of conveying man's attitude about the objects of reality. The article deals with the theoretical foundations of the study of the adjective in the modern linguistic literature. The origin and the historical development of the adjective as a separate part of speech is analyzed. It was revealed that in antiquity the adjective wasn't assumed as a separate part of speech, but as a noun, because of the common system of declension. After the separation from the general noun class it acquired those semantic, morphological and syntactic features which provided the basis for the assumption of the adjective as a separate part of speech. The main features of the Latin adjectives on different language levels (on the morphological, semantic and syntactic language) were described. The article reveals that the main semantic feature of the adjective is a characterizing one. The difference on the grammar level is that the adjective must match the nouns they describe in number, gender and case and it also can have the semantic and grammar category of the degrees of comparison. The most common on the structural and genetical level is their division on the primary and secondary adjectives. They are also divided according to their morphological functions on attributive and predicative adjectives. It was also revealed that the modifier is the main syntactic role of the Latin adjective. Besides, the main linguistic classifications of the adjectives, especially of the sensor group, were proposed.

Key words: *adjective, grammar categories, language world picture.*

Слова, які передають поняття дотику, можуть бути виражені різними частинами мови: іменниками (*tactus – дотик*), прикметниками *(mollis – м'який*), дієсловами (*tangere – торкати*), прислівниками (*acriter (гостро)*. Ми ж зосереджуємо нашу увагу на прикметнику, який постає одиницею мови, що у своїй семантиці найповніше передає та відбиває предмети, явища, події, зокрема фрагменти МКС, оскільки виступає унікальним засобом передачі ставлення людини до об'єктів навколишньої дійсності.

Прикметник був предметом зацікавлення численних науковців. Існуючі монографічні та дисертаційні дослідження прикметників здебільшого присвячені висвітленню історії становлення прикметника у певній мові [5], вивченню лексико-синтаксичного потенціалу [6] та семантичної структури ад'єктива відповідно до його морфологічних особливостей [1], семантичної структури прикметника та контексту [4], семантичної структури прикметника як окремої частини мови [15], семантичної структури окремих прикметників чи ЛСГ прикметників у конкретній мові [3; 6], зокрема у літературній творчості античних письменників [8; 12] та ін.

Мета нашої статті – аналіз лінгвістичних вчень про прикметник, як основи характеристики латинських тактильних прикметників, обумовила постановку таких завдань: з'ясувати в кого із дослідників прикметник був предметом окремого дослідження, які аспекти вивчення прикметників найбільше цікавлять науковців, а також розглянути основні класифікації прикметників і з'ясувати місце тактильних ад'єктивів у цих класифікаціях.

Звернення до історії питання про частини мови показує, що прикметник має глибокі корені, які сягають ще періоду античності. Стародавні мислителі не розглядали прикметник як окрему частину мови, а об'єднували його з іменником в одну частину мови, оскільки вони мали спільну систему відмінювання [7, с. 300]. Вперше ж термін «прикметник» (adiectivum) вживається у творі Секста Помпея Феста, який зазначив, що прикметник не може мати окремого значення [16]. А ще в давньогрецького граматика Діонісія Фракійського читаємо, що прикметник – це те, що додається до власних і загальних назв і виражає похвалу чи несхвалення [19].

Появу ж прикметника на основі іменника пояснив О.О. Потебня, який підкреслював, що відмінність між іменником і прикметником, ступінь розрізнення цих частин мови зменшується в напрямі до минулого [9, с. 37]. Прикметник, виділившись із загального класу імен, набув тих семантичних, морфологічних і синтаксичних ознак, що дають підстави вважати його окремою частиною мови [6, с. 183]. Поштовхом до ад'єктивації іменників, яка відбувалася, як відомо, вже з індоєвропейського періоду [3, с. 16], був той факт, що один іменник, поєднуючись з іншим у ролі атрибута або предиката, виражав тільки якісне поняття, яке містилося в ньому, як наприклад слово *vetus*. Спочатку воно означало «рік», потім почало вживатися переважно у значенні «довгий відрізок часу» і конкретизувалося як таке, що має значення «давні часи, старовина». Часте вживання *vetus* в атрибутивній функції призвело до того, що слово *vetus* набуло ад'єктивного значення і почало вживатися у значенні «старий» [2, с. 77].

На основі сказаного, робимо висновок, що прикметник як частина мови, а отже й формально-граматичні відмінності між іменником і прикметником не споконвічні.

Хоча лінгвісти не одностайні у виокремленні кількості частин мови все ж вони традиційно зараховують прикметник, зважаючи на його основне значення та граматичні форми, до самостійних, або повнозначних [11, с. 599] частин мови, тобто таких, які можуть бути членами речення [7, с. 302].

У сучасній лінгвістичній літературі побутує визначення прикметника як «частини мови, що виражає ознаку предмета безпосередньо або через його відношення до інших предметів та явищ» [13, с. 488–489] (наприклад колір, розмір, зовнішні ознаки, внутрішні властивості, смак, матеріал, відношення до часу, простору, дії, процесу, стану (*ruber – червоний, acerbus – терпкий, longus – довгий, asper – шорсткий*).

Визначальну семантичну особливість прикметника становить те, що він виражає статичну (іншими словами характеризуючу ознаку предмета [1, с. 124], наприклад, *acutum ferrum – гостре залізо, mollia strata – м'які покривала.*

Граматична відмінність прикметника від інших частин мови полягає в тому, що він узгоджується з означуваним словом у роді, числі й відмінку: *acuta silex (гострий камінь) < silex, f. + acuta; tepidus cruor (тепла кров) < cruor, m. + tepidus.* Сполучуваність же прикметника з іменником вважається одним із найпростіших і одноманітних видів сполучуваності [4, с. 120].

Прикметники також характеризуються семантико-граматичною категорією ступенів порівняння. Вираження ж ступеня ознаки прикметником має варіативний характер і досягається за рахунок: а) творення ступенів порівняння (*durus – durior – durissimus)*. Латинські ж закінчення вищого ступеня порівняння (*-ior (m., f.), -ius* (*n.),* на відміну від закінчення найвищого ступеня порівняння, яке виникло саме у латинській мові) мають індо-європейське походження [20, с. 29]. б) використання префіксів суб'єктивної оцінки для творення похідних лексичних одиниць (*acutus (гострий) – praeacutus (прегострий), gelidus (холодний) – egelidus (прохолодний));* в) поєднання прикметника з прислівником-інтенсифікатором (*obtusus (притуплений) – nimio obtunsior (набагато притупленіший).*

Прикметники не утворюють однорідної функціонально-семантичної сукупності слів, тому структурно та генетично їх поділяють на два великі класи: первинні і вторинні. [5, с. 128; 2, с. 156–173,]. Первинні здебільшого передають якісну ознаку (безвідносно до чогось) і в морфологічному плані мають корінь та закінчення *(dur-us – твердий, sicc-us – сухий)*. Вторинні виражають складну ознаку (через відношення до предмета, дії, місця, часу, наприклад, *nocturnus – нічний, mellitus – медовий, spinosus – колючий*) або вторинну якісну ознаку: *egelidus – прохолодний*. Відповідно, вторинні прикметники можуть характеризуватися складнішою, порівняно з первинними прикметниками, членованістю, тобто наявністю, крім кореня та закінчення, також інших морфем *(gravidus < grav + id + us)*.

У зв'язку з тим, що прикметник характеризується узагальненістю лексичної семантики, а також розгалуженою семантичною структурою, у сучасній науці прикметники традиційно зараховують до категорії слів, які виконують діаметрально протилежні морфологізовані функції у висловлюванні і називаються атрибутами та предикатами [17, с. 294; 13, с. 489]. Із морфологічних ознак випливає типове синтаксичне функціонування прикметника в контексті. Основна синтаксична роль прикметника – узгоджене означення (морфологізований член речення): *aspera vellera leonis* (*жорстка шкура лева*). Нерідко прикметник вживається у вторинних функціях, а саме як іменна частина складеного іменного присудка (неморфологізований член речення): *solet esse grauis cantantibus umbra – тінь для співаючих зазвичай є неприємною,* або ж як підмет речення (функціонування субстантивованих прикметників*)*: *calida – тепла вода*.

Деякі лінгвісти, заперечують денотативне значення прикметника, спираючись на те, що предикати містять лише сигніфікат, тобто понятійне значення, а не предметне. Ця думка нам видається не зовсім правильною, оскільки заперечивши наявність у прикметника номінативної функції, іншими словами предметної віднесеності, як слушно зазначає А.Н. Шрамм [15, с. 8], ми тим самим визнаємо, що ознаки та властивості предметів – плоди нашої уяви, позбавлені об'єктивних основ у дійсності.

Серед усіх частин мови саме прикметник має найбільший лексико-семантичний потенціал [5, с. 13]. Широкий смисловий обсяг прикметників є природним, оскільки в предметній, соціальній і духовній сферах існує значно більше властивостей, якостей, прагматичних і емоційних оцінок, ніж самих предметів, подій, осіб, яким вони належать або номінально приписуються [14, с. 197].

Виконуючи функцію означення прикметник зазвичай ставиться в латинській мові у постпозиції до підмета *(nox umida – волога ніч)*, однак може також ставитися і перед ним, зокрема у поетичних текстах античних авторів (*madidaque in ueste – у мокрому одязі*).

За семантикою ад'єктиви неоднорідні, їх класифікації різноманітні і опираються як на значення самих прикметників, так і на властивості денотатів, до яких відносяться виражені ними ознаки. Універсальним вважаємо поділ прикметників за видом ознак, які вони описують, що ґрунтується на єдності і взаємодії значеннєвих, морфологічних, словотвірних і синтаксичних ознак ад'єктивів, на якісні й відносні [13, с. 489; 17, с. 303]. Прикметники першої групи передають якісну оцінку референта, означають властивості предметів, що випливають з їх безпосереднього пізнання, оцінок, індивідуального або суб'єктивного сприйняття тощо (*sentus – колючий, tepidus – теплий, latus – широкий, sapiens – розумний*). Якісні прикметники належать до основних прикметників у більшості мов світу [17, с. 293].

Ці ад'єктиви в свою чергу за морфемною структурою поділяються на непохідні *(siccus – сухий)* та похідні *(aridus (сухий) < areo (бути сухим))*.

На відміну від якісних, відносні ад'єктиви позначають ознаку через відношення до іншого референта, події, ознаки, дії, тобто виражають незмінну щодо ступеня вияву ознаку предмета як властивість, що випливає з його зв'язків або відношень з іншими предметами, явищами, процесами чи ознаками позамовної дійсності [13, с. 489] *(querceus – дубовий, aureus – золотий, marinus – морський)*. Відносні прикметники разом із присвійними *(aquilinus – орлиний, Capitōlīnus – капітолійський)*, які є фактично однією з функційних модифікацій у межах відносних прикметників, перебувають на периферії цієї частини мови [13, с. 599].

Відносні прикметники латинської мови є похідними від іменників, утвореними за допомогою суфіксів: *-inus, -anus, -osus і -ulentus*. Вони (за винятком ад'єктивів на *-osus*) традиційно не утворюють ступені порівняння ознаки, а також не входять до складу антонімічних пар [17, с. 303].

У науковій літературі є різні класифікації прикметників. Найпростішою ж, на думку А.М. Дівайна [18, с. 403] є лексична класифікація в основі якої лежать такі категорії як: оцінка (*bonus*), розмір (*magnus*), вік (*vetus*), душевний (*laetus*) і фізичний стани (*ebrius*, *calidus*), матеріал (*argenteus*) та колір (*viridis*). Запропонована класифікація, на нашу думку, є недосконалою, оскільки не охоплює всі групи ад'єктивів, в тому числі й сенсорної сфери (наприклад ольфакторної, густативної чи візуальної).

Засвідчено також спроби окремої класифікації перцептивних ад'єктивів (візуальної, аудіальної, тактильної, ольфактивної та густативної сфер). Так, І. Рузін поділив перцептивні атрибути-прикметники на: екстенсіональні, параметричні, суб'єктивні, полімодальні, крос-модальні, матеріальні та нематеріальні атрибути-прикметники, а також перцептивні гіпероніми [10, с. 28–91]. Все ж ця класифікація потребує доопрацювання, оскільки автор, наприклад, зараховує до параметричних ад'єктивів не лише прикметники високий, великий та малий, але й яскравий, гладкий і шорсткий. Ці ад'єктиви доцільніше, на нашу думку, віднести до прикметникыв візуальної та тактильної сфер.

Ми ж примикаємо до семантичної класифікації прикметників А.Н. Шрамма [15, с. 21], який поділив їх на два великі класи: клас емпірійних прикметників та раціональних. Основна різниця між ними лексико-експресивна та експресивно-стилістична [15, с. 5].

Перші дослідник визначає як прикметники на позначення ознак, які сприймаються органами відчуттів та усвідомлюються людиною у результаті однорівневої мисленнєвої операції співставлення із «еталоном». Емпірійні (перцептивні) прикметники позначають власні ознаки конкретних предметів, їх зміст перебуває у повній відповідності із логіко-філософською категорією якості. Науковець, залежно від того яким органом відчуття сприймається означувана ознака, поділив їх на сім родів: прикметники, на позначення ознак предметів, які сприймаються 1). зором, 2). слухом, 3). нюхом, 4). смаком, 5). дотиком, 6). декількома органами відчуттів, 7). а також ознаки предмета, які визначаються у результаті стискання мускулатури (ознаки ваги, і ті, які виникають у результаті стискання, натискання та розтягування предметів). Таким чином, перераховані прикметники дозволяють об'єднати їх у дві групи, зокрема такі, що орієнтуються на контактні (смакові та дотикові), наприклад, *suavis – смачний, salsus – солоний, acutus – гострий, hebes – тупий*), та дистантні (візуальні, аудіальні та ольфактивні) відчуття *(flavus – жовтий, tinnulus – дзвінкий, odorus – пахучий)*.

До раціональних прикметників, які є продуктом абстрактної мисленнєвої діяльності людини, А.Н. Шрамм відносить ад'єктиви на позначення чотирьох ознак: ознак людини (*ingeniosus – талановитий*), тварин *(generosus – породистий)*,

предметів *(venenatus – отруйний)*, а також оцінних ознак людини, тварини чи предмета *(pulcher – красивий)* [15, с. 21–22].

Ми вважаємо, що на прикладі тактильних прикметників емпірійними слід вважати лише певні ЛСВ тактильних лексем (ЛСВ, які вживаються у власне тактильному значенні). Інші, не пов'язані з власне тактильною сферою ЛСВ первісно дотикових лексем можна віднести до раціональних: *acerrimus armis Camers – найзавзятіший в боях Камерт*.

Таким чином, підсумовуючи викладені тут загальні відомості про природу прикметника можна зробити висновки про те, що мовознавчі традиції дослідження прикметника є давніми. Прикметник історично, як окрема частина мови сформувався на базі іменника, чим до певної міри й зумовлена обов'язкова залежність семантико-граматичних ознак прикметника від іменника. Прикметник формується як окрема частина мови, внутрішня система якої являє собою сукупність семантико-морфологічних і граматико-синтаксичних особливостей. Латинські ж тактильні прикметники, які можуть творити словозмінні форми, є вираженням лише якісної ознаки прикметників. У реченні вони характеризується як первинною атрибутивною функцією, так і вторинними предикативними функціями.

Відсутність окремого аналізу тактильних прикметників відкриває перспективи для їх подальшого опрацювання, зокрема семантики, системних відношень та їх дериваційного потенціалу у різні періоди розвитку латинської мови.

Літератури:

1. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.

2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.

3. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного (на материале иберо-романских языков) / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1978. – 200с.

4. Вольф Е. М. Прилагательное в тексте / Е. М. Вольф // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С. 118–135.

5. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко. – К. : Наукова думка, 1978. – 205 с.

6. Жирмунський В.М. Происхождение категории прилагательных в индоевропейских языках в сравнительно-историческом освещении. – Изв. АН СССР (ОЛЯ), 1946. – Т. 5. – Вып. 3. – М. – С. 183–187.

7. Кононенко І.В. Прикметник у слов'янських мовах : монографія / І. В. Кононенко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – 495 с.

8. Оліщук Р.Л. Структурні типи складних прикметників типу бахувріхі в латинській мові / Роксоляна Леонідівна Оліщук // Іноземна філологія : республіканський міжвідомчий збірник. – Львів : Вища школа, 1990. – Вип. 99. – С. 168–174

9. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике / А. А. Потебня. – Москва : Просвещение, 1968. – Т. 3. – 550 с.

10. Рузин И. Г. Модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке: дисс....кандидата филол. наук : 10.02.19 / Рузин Игорь Геннадиевич. – М., 1995. – 199 с.

11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Селіванова О. О. – Довкілля-К, 2010. – 844 с.

12. Тимейчук Н. О. Прикметники смаку у творах Плавта, Горація та Петронія (лексико-семантичний аспект): дис....кандидата філол. наук : 10.02.14 / Тимейчук Надія Орестівна. – Л., 2007. – 215 с.

13. Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського, О.О. Тараненко]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.

14. Уфимцева А. А. Лексическое значение : Принцип семиологического описания лексики / Уфимцева А. А ; под. ред. Ю. С. Степанова. – 4-е изд. – М. : ЛИБРОКОМ, 2010. – 240 с.

15. Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных / А. Н. Шрамм. – Л.: ЛГУ, 1979. – 134с.

16. Corpus Grammaticorum Latinorum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kaali.linguist.jussieu.fr/CGL/text.jsp

17. Devine A. M. Latin word order. Structural meaning and information / A. M. Devine, D. Stephens. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 639 p.

18. Devine A. M. Semantics for Latin. An introduction / A. M. Devine, D. Stephens. – Oxford : Oxford University Press, 2013. – 453 p.

19. Διονύσιος ο Θραξ. Περί ονόματος // Τέχνη Γραμματική ιβ΄ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://e-homoreligiosus.blogspot.com/2011/09/dionysius-thrax-on-noun-name-ars.html

20. Hammond M. Latin : A historical and linguistic handbook / M. Hammond. – Cambridge, Massachusetts, London : Harvard University press, 1976. – 292 p.

УДК 81'42:339

Т. М. Артеменко, І. П. Липко,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНІЦІАЛЬНИХ КОНСТАТИВІВ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню ефективного функціонування ініціальних констативів у діалогічному дискурсі. Вивчаються комунікативно-інтенціональні установки адресанта. Залежно від комунікативних інтенцій адресанта виділяються констативи з перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій та констативи з перлокутивною метою впливу на почуття, емоції та морально-етичні настанови адресата.

***Ключові слова**: діалогічний дискурс, ініціальний констатив, комунікативна інтенція, перлокутивна мета, комунікація.*

Статья посвящена исследованию эффективного функционирования инициальных констативов в диалогическом дискурсе. Изучаются коммуникативно-интенциональные установки адресанта. В зависимости от коммуникативных интенций адресанта выделяются констативы с перлокутивной целью убеждения в необходимости выполнения определенных действий и констативы с перлокутивной целью влияния на чувства, эмоции и морально-этические установки адресата.

***Ключевые слова**: диалогический дискурс, инициальный констатив, коммуникативная интенция, перлокутивная цель, коммуникация.*

The purpose of the paper is to study effective functioning of the initial constatives in the dialogical discourse and to analyze the speaker's intentions in speech communication. The analysis of some pragmatic characteristics of the initial constatives gives the opportunity to demonstrate that the meaning of the initial constatives is characterized by some pragmatic variation and depends on real communication between people. Some semantic and pragmatic peculiarities of the initial constatives in the dialogical discourse have been studied. The initial constative is considered as a statement which expresses the speaker's emotive-evaluative attitude to some actions and phenomena. It is defined as a speech event with the perlocutionary purposes

© Т. М. Артеменко, І. П. Липко, 2015

of persuading the hearer to do some action and influencing the feelings and emotions of the hearer. The content of persuasive argumentation covers a wide range of its components ranging from rational arguments and ending with very emotional ones.

The ways of realization of these perlocutionary purposes in speech communication and the language means of expressing evaluation are described. The organization of language material is mainly determined by the participants intentions and their social roles. In communication space the roles of both the speaker and the hearer are equally important. Special attention is given to the description of the speaker's emotional state and his attitude to the hearer.

The analysis of the initial constative functioning has led to the conclusion that in real communication the principle of truth becomes irrelevant to please the principle of politeness.

***Key words**: dialogical discourse, initial constative, communicative intention, perlocutionary purpose, communication.*

Однією з основних тенденцій лінгвістичних досліджень на сучасному етапі є переорієнтація лінгвістики на дослідження мови як динамічного процесу, який залежить від умов і потреб комунікації [3, с. 16]. Основним об'єктом дослідження при цьому є мовленнєве спілкування [4, с.10]. В ізольованому мовленнєвому акті не відбивається двостороння природа людського спілкування, тому мінімальною структурною одиницею мовленнєвого спілкування багатьма вченими визнається не мовленнєвий акт, а обмін репліками [5, с. 186], діалогічна єдність чи мікродіалог [7, с. 9]. Під мікродіалогом ми розуміємо елементарне комунікативне співставлення стимулюючої та реагуючої реплік, яке обумовлено взаємодією співбесідників в одній комунікативній ситуації.

У даній статті **об'єктом** вивчення є початкова репліка ініціального констативно-констативного мікродіалогу. **Актуальність** такого дослідження обумовлена широким використанням констативних форм спілкування в комунікативному процесі. **Предметом дослідження** є прагматичні й семантичні особливості констативів з перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій та констативів з перлокутивною метою впливу на почуття та емоції адресата. **Метою статті** є аналіз прагматичних аспектів початкових реплік ініціального констативно-констативного мікродіалогу, які спрямовані на переконання в необхідності виконання певних дій та вплив на почуття та емоції адресата.

Переконання адресата в необхідності виконання певних дій здійснюється за допомогою різних прагматичних індикаторів, модальних дієслів і їх еквівалентів. Беручи до уваги психологію адресата й можливу протидію з його боку у зв'язку з передбачуваними діями, адресант використовує індикатори переконання та/або модальні дієслова для того, щоб підкреслити необхідність їх виконання. Засобом інтенсифікації значення переконання може виступати повтор разом із модальними дієсловами й форматором переконання, наприклад:

Mrs. Fitzgerald. Mrs. Pearson, we must change back now − we really must.

Mrs. Pearson /rising/. Why? (F. Priestly).

Коли адресант переконує в необхідності виконання дій, він може наводити обґрунтування цієї необхідності. Констативи цього типу можуть бути представлені простими й складними (комплексними й композитними) мовленнєвими актами.

Виділяються наступні види впливу на адресата констативів із перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій:

1) спонукати адресата висловити своє ставлення до передбачуваних дій у плані згоди/незгоди:

Madame Claude: …And now I really must be getting off.

LADY Frederick: Must you go? Well. Good-buy. Paradine, take Madame Claude to the carriage (S. Maugham).

Переконання в необхідності виконання дій може бути послаблено при вживанні модальних слів maybe, perhaps, probably та ін, дієслів *think, guess, suppose* та ін. Послаблення значення необхідності при вживанні модальних дієслів може бути обумовлено принципом увічливості [9, с. 132], який, як відомо, є загальним принципом мовленнєвого спілкування.

2) спонукати адресата продемонструвати своє ставлення до адресанта, наприклад:

Rosemary /defiantly, to Philip/ I must really go to bed, I'm so tired.

Philip /suddenly concerned to reclaim her/: But Rosemary, don't go yet. Stay down here and talk a little, have a drink (D. Lessing).

Констативи з перлокутивною метою впливу на почуття, емоції й морально-етичні настанови адресата вживаються в тих ситуаціях, коли адресант має намір викликати в адресата певний емоційний стан, уплинувши на його почуття та емоції. Адресант прагне реалізувати різні види впливу на співрозмовника й використати його стан у своїх цілях. Ставлення адресанта реалізується за допомогою різних емоційно-експресивних лексико-фразеологічних засобів, через аргументованість оціночних суджень.

Констативи з перлокутивною метою впливу на почуття й емоції адресата зазвичай містять у своєму складі стилістично й емоційно забарвлені одиниці й засоби експресивного синтаксису, що дозволяє адресанту з максимальною ефективністю висловити своє ставлення до повідомлення й викликати потрібну йому реакцію адресата. Іллокутивна сила констативів полягає в цьому випадку в максимальній силі емоційного впливу. Перлокутивний ефект полягає в емоційному впливі на почуття й емоції адресата.

Існують наступні види впливу на емоції та почуття адресата:

1) викликати почуття радості, спонукати адресата до радісного співпереживання. Комунікативна інтенція адресанта може бути виражена семантикою використаних словоформ:

Jo: It was a grand race.

Katie: I'm very glad that the local team was victorious (T.Deevy).

2) спонукати адресата до співчуття, при цьому адресант може вдаватися до комбінованого використання засобів інтенсифікації висловлювання. Комбінації засобів інтенсифікації можуть бути різноманітними й включати паралінгвістичні, лексичні та синтаксичні засоби, до яких належать засоби кінесики, посилювальні прислівники, вигукові словосполучення, семантика складових словоформ висловлювання, повтор, наприклад:

Dolly: Oh God! I'm so utterly, utterly miserable. /She buries her head in her arms/.

Vincent: Don't cry − you're going to marry a rich man and have rich friendsand rich house and rich food, and some day if you're really rich enough you'll be able to engage me to come and play for you (N.Coward).

3) висловивши іронічне ставлення до адресата, викликати в нього почуття досади, невдоволення, роздратування. Важливим фактором, що сприяє реалізації комунікативної інтенції адресанта, є соціальна роль комунікантів, яка допомагає інтерпретувати смисл мовних дій [2, с. 47; 8, с. 183]. У наведеному нижче прикладі стосунки між комунікантами, що припускають їх обізнаність в особистих справах і настрої один одного, дають можливість адресанту вважати, що його комунікативний намір правильно зрозуміють й інтерпретують як насмішку. Лінгвістичним засобом вираження іронічного ставлення є посилювальний прислівник:

Lady Mareston: Common report says that at one time you were very much in love with her.

Fouldes: Common report is an ass whose long ears only catch its own braying (S.Maugham).

4) висловити незадоволення, викликати в адресата відчуття сорому, незручності, провини, при цьому головним фактором є підпорядкована соціально-ситуативна роль адресата, наприклад:

Stanhope: Your pudding's made Mr. Trotter feel all brown out, Mason.

Mason: I'm sorry, sir, it wasn't meant, sir (R. Sherriff).

5) викликати почуття подиву, повідомивши несподівану для адресата інформацію:

Solomon: I like her, she's suspicious.

Victor/laughing in surprise/: What do you mean by that? (A.Miller).

Важливим фактором, що сприяє правильній інтерпретації комунікативної настанови адресата, є прагматична релевантність відношення висловлювання до актуальної ситуації спілкування. У момент мовлення суттєвим для визначення комунікативної інтенції адресата можуть бути елементи денотативної ситуації, що містяться в пам'яті учасників мовленнєвого акту, які дають можливість адресанту впливати на почуття адресата.

6) враховуючи спільність інтересів адресата й адресанта, спонукати адресата розділити почуття тривоги, неспокою, обурення. Для реалізації комунікативної інтенції адресант може широко використовувати засоби інтенсифікації висловлювання, такі як вигукові словосполучення:

Roger: Good Lord! There's that new girl of ours. She's got Terry out.

Dorothy: At this time of night? (D. Smith).

У можливості адресанта впливати на морально-етичні настанови адресата важливу роль відіграє ознака позитивність/негативність. Здатність констативів, відзначених семантичною ознакою *позитивність/негативність*, впливати на морально-етичні настанови адресата, обумовлена тим, що використання людьми мови як знаряддя соціальної дії й взаємодії в дискурсі здійснюється на основі спеціальної системи правил, постулатів і стратегій [6, с. 151]. Дана ознака діагностується в певних контекстуальних умовах, при цьому оціночні повідомлення можуть бути виражені спеціальними лексичними засобами.

Оцінка також може бути виражена імпліцитно, без спеціальних індикаторів. У таких умовах вирішальним фактором, що вказує на наявність оцінки, є пресупозиції й фонові знання комунікантів. У цьому випадку емоційно нейтральне повідомлення адресанта може викликати різноманітні почуття й емоції з боку адресата:

Barre: I was denied entrance to the convent tonight by armed guards.

Mignon: My God, my God, what's wrong?(J.Whiting).

Фундаментальним критерієм оцінки прийнято вважати бінарну опозицію *хороший / поганий*. Дану ознаку можна розглядати як узагальнюючу, так як такі критерії оцінки як *істинність/хибність*, *суттєвість/несуттєвість*, *доцільність/недоцільність* можуть бути зведені до неї. Уважається, що оцінка формується на основі норми (ознака «хороший»), негативна оцінка сигналізує про відхилення від норми [1, с. 235].

Констативи з перлокутивною метою впливу на морально-етичні настанови адресата, що відображають ситуацію відхилення від норми, висловлюють прагнення адресата підкреслити невідповідність тих чи інших дій, станів звичайним (прийнятим у суспільстві) уявленням про нормативний стан речей або уявленням про поняття «*добре / погане*» окремих особистостей. Висловлюючи негативне ставлення до окремих фактів, адресант тим самим прагне вплинути на адресата, викликати в нього почуття невдоволення, обурення, спонукати до осуду незаконних дій тощо.

Виділяються наступні види впливу на адресата:

1) спонукати до засудження неприпустимих, протизаконних дій.

Реалізація семантичної ознаки «*негативність*» нерідко здійснюється фразеологічними одиницями з яскраво вираженим оцінним значенням:

Tender: He gives me the sack.

Morry: After so long he gives you the sack? (W.Wankowitz).

Семантична ознака *позитивність/негативність* може мати нестійкий, змінний характер, який визначається кожного разу різноманітністю ситуативних умов уживання висловлювання.

2) спонукати адресата зізнатися в непорядних учинках шляхом констатації негативних, з точки зору адресанта, дій адресата:

Christoffer. You're talking about Wyatt behind my back.

Robin. Why not? We have known him quite a long time (J.Osborne).

3) враховуючи спільність поглядів, спонукати адресата розділити почуття невдоволення, тривоги, обурення. Ставлення адресанта до описуваних фактів виражено лексичними індикаторами, предикатами, що містять сему негативного ставлення до висловлювання:

Mrs. Hale: I'd hate to have men coming into my kitchen, snooping around and criticizing

Mrs.Peters: Of course it's no more their duty (S. Glaspell).

4) спонукати адресата звернути увагу на певні фактори з метою застерегти його від можливих неприємностей. Засобом посилення впливу може служити негативна оціночна сема предиката, наприклад:

Ralf: She's kidding you.

Sam She should kid a policeman, not Sam Feinsehreiber (C.Odets).

5) спонукати адресата звернути увагу на свою поведінку, яку адресант розглядає як таку, що не відповідає нормам, прийнятим у суспільстві. При цьому використовується емоційно забарвлена лексика, наприклад:

Ethel. You have an odd way of building up to good news.

Chelses. I know (E. Thompson).

Вивчення інтерактивного способу мовленнєвої взаємодії дає можливість зробити висновок про те, що констативні ініціальні репліки мікродіалога поряд зі значенням ствердження мають деякі прагматичні і семантичні особливості, характеризуються синкретизмом прагматичних значень. В них широко представлена оціночна номінація. Комунікативна інтенція адресанта спрямована на передачу певної інформації співрозмовнику і на спонукання його до певних реакцій. В залежності від цілей адресанта ми виділяємо констативи з перлокутивною метою переконання в необхідності виконання певних дій і констативи з перлокутивною метою впливу на почуття, емоції, морально-етичні настанови адресата. Прагматична варіативність зазначених констативів залежить від типу номінації, деяких кваліфікативних характеристик, які свідчать про

приховане спонукання чи вплив, засобів інтенсифікації оцінки, специфікаторів прагматичної настанови адресанта. Аналіз прагматичних аспектів також свідчить про обмеженість принципів конверсаційної логики, які пропоновані П.Грайсом. Подальше перспективне дослідження ініціальних констативів пов'язано з класифікацією соціальних ролей комунікантів.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Баранов А. Н. Социальный статус человека в лингвистическом контексте / А. Н. Баранов // «Я», «Субъект», «индивид» в парадигмах современного языкознания: сб. науч.−аналитич. обзоров. Сер. : Теория и история языкознания. − М. : ИНИОН РАН, 1992. − С. 47−87.
3. Изотов А. И. Функционально−семантическая категория императивности в современном чешском языке в сопоставлении с русским / А. И. Изотов. − Brno : L. Marek, 2005. − 274 с.
4. Клюев Е. В. Речевая коммуникация. Успешность речового взаимодействия / Е. В. Клюев. − М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. − 320 с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
6. Красных В. В. Основы психолингвистки и теории коммуникации / В. В. Красных. − М. : Гнозис, 2001. − 270 с.
7. Сусов И. П. Коммуникативно−прагматическая лингвистика и ее единицы / И. П. Сусов // Прагматика и семантика синтаксических единств : Межвуз. сб. науч. тр. Калининск.гос. ун−та, 1984. – С. 3−12.
8. Шутова М.О. Мовленнєвий етикет як система координат у міжособистісній і міжкультурній комунікації / М. О. Шутова // Вісник КНЛУ. − Серія Філологія: зб. наук. праць. − Том 16. – № 1. − 2013. − С.179−191.
9. Leech G. N. Principles of Pragmatics / G. N. Leech. – London – New York : Longman, 1983. – 250 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Collier J. Incident on a Lake / Collier J. // English Short Stories of the 20th Century. – Moscow : Raduga Publishers, 1988. – P. 338−342.
2. Coward N. Plays / N. Coward. – London : Eyre Methuen Ltd., 1980. – Vol. 2. – 360 p.
3. Deevy T. Katie Roche / T. Deevy. – London, Southampton : Camelot Press Ltd., 1996. – P. 607–700.
4. Lessing D. Each His Own Wilderness / D. Lessing // New English Dramatists. – London : Penguin Plays, I990. – Vol. I. – P. 41−96.
5. Maugham W. S. Collected Plays / W. S. Maugham. – London : Windmill Press, 1992. – 310 p.
6. Miller A. The Price / A. Miller. – New York : The Viking Press, 1968. – 116 p.
7. Osborne J. Epitaph for George Dillon / J. Osborne, A. Greighton // New English Dramatists. – London : Penguin Books, I960. – Vol.2. – P. 141–221.
8. Thompson E. On Golden Pond / E. Thompson. – New York : New American Library, 1981. – 191 p.

УДК 378.147:802.0:656.6.61(04)(06)

С. Л. Барсук,
Херсонська державна морська академія, м. Херсон

СИСТЕМА ВПРАВ НА РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто систему вправ, що направлена на навчання діалогічного мовлення студентів технічних спеціальностей, розглянуто етапи навчання та їх цілі, проаналізовано різні функції діалогів в процесі навчання, запропоновано види навчальних вправ, описано взаємодію студентів в процесі виконання цих вправ.

Ключові слова: *діалогічне мовлення, комунікативні уміння, система вправ.*

В статье рассмотрена система упражнений, направленная на обучение диалогической речи студентов технических спеціальностей, рассмотрены этапы обучения и их цели, проанализированы различные функции диалогов, предложено виды заданий, направленных на достижение целей обучения, описано взаимодействие студентов в процессе выполнения заданий.

Ключевые слова: *диалогическая речь, коммуникативные умения, система упражнений.*

The article describes a system of activities aimed to teach dialogic speech, the stages of teaching and their goals, analyzes the various functions of dialogues, offers the learning activities to achieve the goals, describes the students interaction while the learning process.

Keywords: *dialogic speech, communicative skills, a system of activities.*

Діалогічне мовлення це інтерактивний процес побудови висловлювання і передбачає передачу інформації та її обробку. Його форма і зміст залежить від контексту, в якому це відбувається, в тому числі від самих учасників, їх колективного досвіду, середовища, й мети розмови. Воно характеризується такими рисами як спонтанність, емоційна забарвленість, реактивність, ситуативність, вмотивованість та двосторонній характер мовленнєвої діяльності.

Метою навчання діалогічного мовлення іноземною мовою є формування таких мовних навичок, які дозволили б студенту використовувати їх в реальній мовній практиці на рівні побутового та професійного спілкування.

Реалізація цієї мети пов'язана з формуванням у студентів наступних комунікативних умінь:

1) розуміти і породжувати іншомовні висловлювання відповідно до ситуації спілкування і комунікативного наміру;

2) здійснювати комунікацію, беручи до уваги правила спілкування і національно-культурні особливості країни мови, що вивчається;

3) користуватися раціональними прийомами оволодіння іноземною мовою, самостійно вдосконалюватися.

4) починати розмову, правильно і швидко реагувати, підтримувати бесіду, показувати зацікавленість.

5) оволодіння стратегіями перефразування, перепрошування, роз'яснювання, зміни теми розмови.

Говоріння вимагає, щоб студенти не тільки мали знання з мови, такі як граматика, вимова, або словниковий запас (лінгвістична компетенція), але й, розуміли коли, чому і яким чином висловлюватись (соціолінгвістична компетенція).

Важливим є також розвиток у студентів інтелектуальних, пізнавальних здібностей, психічних процесів, що лежать в основі оволодіння іншомовним спілкуванням, а також їх готовності до спілкування та взаємодії в різних видах колективної діяльності.

© С. Л. Барсук, 2015

Досягнення вищезазначених завдань стає можливим через відбір навчального матеріалу, відповідну його організацію та використання методів навчання, принципи яких відповідають заявленим освітнім цілям.

Обираючи з широкого діапазону наявних підходів, викладач повинний мати чітке уявлення про мету навчання іноземної мови і потреби студентів. Навчаючи діалогічного англійського мовлення активно застосовуються сучасні та перевірені часом прийоми та технології навчання: нестандартне мислення (Lateral Thinking) – автор британський психолог Edward de Bono, мозковий штурм (Brainstorming) – автор Alex Osborn, проблемний підхід (Creative Problem Solving) – автор Donald Treffinger, технологія творчості (Technology For Creating) – автор Robert Fritz, «HOTS» (Higher Order Thinking Skills) – автор професор, координатор освітньої програми Stanley Pogrow.

Навчання іноземної мови в технічних вишах базується на принципах активного використання міжпредметних зв'язків, опори на попередні знання та досвід студентів, поетапне введення навчального матеріалу шляхом використання автентичних лінгвістичних та нелінгвістичних матеріалів, інтеграція різних видів мовленнєвої діяльності для виконання завдань професійного характеру, активне залучення студентів до взаємодії у пошуку рішень у ситуаціях, що імітують професійну діяльність, навчання студентів стратегій незалежних користувачів мови.

Серед першочергових завдань вищої школи – створення вітчизняних підручників з професійної англійської, підручників та навчальних матеріалів, які б відповідали вимогам суспільства, базувались на передових методах та технологіях навчання й забезпечували досягнення освітньої мети.

Мета цієї статті – розглянути систему вправ, спрямованих на розвиток діалогічного мовлення студентів в умовах формування професійної компетенції, що базуються на принципах комунікативного та когнітивного підходу до навчання.

Головними ланками процесу навчання є цілі, які програмують як навчальний матеріал, так і діяльність викладача та студентів по його засвоєнню.

Проаналізуємо процес навчання діалогічного мовлення студентів технічних спеціальностей поступово у взаємодії всіх його складових.

На початковому етапі роботи з діалогом використовується підхід «зверху униз», коли спочатку діалог слухається, аналізується, перевіряється на розуміння. Мета – звернути увагу студентів на форму висловлювання, способи передачі інформації, накопичити лексичний та граматичний навчальний матеріал для забезпечення подальшої можливості ефективного застосовування в діалогічному мовленні, й тренування пізнавальних стратегій: роз'яснення / перевірки, мовної здогадки, запам'ятовування, аналізу.

На цьому етапі діалог використовується як модель для лінгвістичного аналізу і контекст для введення нового мовного матеріалу. Він може бути штучно утвореним, або записом реальної розмови. Спираючись на принципи комунікативного підходу відається перевага автентичним діалогам, що є зразками справжнього функціонування мови.

Читання, аудіювання діалогів, виконання рецептивно-репродуктивних вправ на імітацію, підстановку, відповіді на запитання, обмін інформацією за зразком допоможе підвищити обізнаність про типові особливості розмовної мови: наявність слів-заповнювачів пауз, кліше, стягнених форм, вигуків, і таке інше.

Для заохочення студентів до інтерпретації контексту використовуються досить короткі діалоги, що аналізуються в системі вправ.

Перед слуханням/читанням викладач організовує міні-дискусію в парах та групах. Студенти активізують необхідну лексику в процесі обговорення контексту, прогнозують зміст, спираючись на попередні знання та особистий досвід. Мета таких вправ – зняття труднощів розуміння.

Студенти застосовують стратегію мовної здогадки в процесі аналізу контексту, використовуючи вправи на пошук синонімів / антонімів, з'єднання дефініцій, підпис малюнків, перефразування, виконання діалогу в ролях.

Перевірка розуміння здійснюється в процесі виконання вправ: відповіді на запитання, тести з множинним вибором відповідей, заповнення прогалин, правдиві / хибні твердження, інтерпретація діалогу.

Мета наступного етапу – розвиток умінь та навичок відтворювати мовний матеріал і реконструювати діалог в репродуктивних та умовно-комунікативних вправах для розвитку критичного мислення й формування лінгвістичної компетенції студентів.

Для реалізації цієї мети діалог використовуються як в якості джерела введення мовного матеріалу, так і засобу мовної практики.

Вправи, що використовуються на цьому етапі:

– складання діктоглосів (dictogloss);

коли студенти спочатку слухають запис діалогу, обговорюють в парах інформацію, що запам'ятали, записують ключові слова, і разом складають свій варіант повної діалогу. Наразі студенти отримують копію оригінального діалогу з метою порівняльного аналізу. В процесі виконання вправи студенти зосереджуються на аудіюванні та усному мовленні – вони повинні зрозуміти діалог, зробити нотатки, і якщо вони не розуміють певні частини, то допомагають один одному шляхом обговорення з партнером. Відбувається природна інтеграція різних видів мовленнєвої діяльності.

– перемішані репліки;

коли студенти, працюючи в парах, підпорядковують репліки для отримання готового діалогу. Вправа використовується для повторення та активізації лексичного та граматичного матеріалу.

– реконструкція діалогу;

коли кожний студент в парі отримує репліки індивідуально, в процесі співпраці студенти складають готовий діалог. Вправа має за мету підвищення обізнаності про те, як висловлювання об'єднанні в діалозі.

– діалог за схемою;

коли студенти після прослуховування отримають схему діалогу і список слів для заповнення пропусків. Працюючи в парах студенти заповнюють скелет діалогу. Вправа має за мету підвищення обізнаності граматичних і лексичних форм розмовної англійської мови та розвиток навичок аудіювання.

– неповна розмова;

коли студенти мають завершити діалог, спираючись на підказки, що містяться. Тренуються навички вживання відповідної мовної форми.

– перетворення монолога в формат діалога;

спонукає студентів приділити увагу лінгвістичним особливостям діалогічного мовлення. Процес проходить в чотири етапи: а) робота з усією групою, викладач демонструє кілька прикладів питань і коментарів, які студенти повинні зробити, б) студенти продовжують роботу в парах, в) студенти слухають оригінальний діалог і нотують зразки мови, що використовується, г) студенти відтворюють діалог в парах.

Перелічені вправи сприяють розвитку діалогічного мовлення та спонукають студентів до природньої комунікації, звертають увагу на лінгвістичні форми та правила їх використання в мовленні. Працюючи в парах студенти тренують комунікативні стратегії обговорення й згоди щодо використання різних зразків мови в діалозі, увага фокусується одночасно на зміст та форму.

Мета наступного етапу – навчання діалогічного мовлення на основі тематичних ситуацій, розвиток умінь продукувати діалоги різних типів, навчати комунікативним стратегіям (розпитування, домовленості, обміну думками, ведення дискусії) та соціальним стратегіям (використання норм мови відповідно до ситуації), формування соціокультурної компетенції. На цьому етапі використовуються рецептивно-репродуктивні комунікативні вправи з використанням опори (комунікативні вправи нижчого рівня), або без опори (комунікативні вправи вищого рівня). Якщо вправи налічують готовий діалог, то спочатку діалог варіюється, а згодом створюється власний діалог в аналогічній ситуації спілкування. Опорами для складання власних діалогів на даному етапі можуть служити:

– тексти діалогів-моделей;

– зміст мовної установки викладача на складання нових діалогів;

– опис ролей для кожного з учасників діалогу;

– картинки або відеосюжет, що програється без звуку.

Якщо навчальні вправи не передбачають використання діалогу-шаблону, процес навчання організовується «знизу вгору» – від засвоєння елементів діалогу до самостійної побудови діалогу на основі запропонованої навчальної комунікативної ситуації. Такий підхід є вмотивованим, коли рівень мовного розвитку студентів досить високий, тому єдиний зразок вже непотрібний; або зразок буде перешкоджати ініціативі й творчості студентів.

Вправи, що містять інструкції – умовно-комунікативні вправи, мета яких розвивати уміння студентів продукувати мовні одиниці, що були вивчені та затреновані раніше. Вправи мають аналітичний характер і спонукають студентів планувати, структурувати, змінювати зміст в процесі утворення діалогу. Хоча тематика діалогів базується на ситуаціях, наближених до реальних і утворенні діалоги мають бути осмисленими й комунікативними, головна мета цих дій полягає в утворені діалогів, які активують і демонструють вживання конкретних мовних одиниць. Найбільш поширені вправи – моделювання та рольова гра, – забезпечують можливість вживати мову творчо і спонтанно в ситуаціях, які подібні до реальних.

Типові вправи на цьому етапі:

– студенти складають діалог за опорою: набір малюнків, сюжетне відео, запропонована для вживання лексика, схема діалогу, опорні фрази, опис ситуації, розподіл ролей;

– прийняття рішень, коли студенти обговорюють в групі ситуацію, вживаючи мову, що вивчається.

Мета останнього етапу навчання діалогічного мовлення – навчити студентів вести діалог різних функціональних типів, формування й розвиток умінь спілкування, аналізу інформації, реконструкції та її відтворення через діалогічну форму спілкування.

Вправи цього етапу використовують діалог не як об'єкт, що треба проаналізувати й відтворити, а як засіб обміну інформацією, думками для конструктивної комунікативної взаємодії між студентами у парі, чи групі. Вправи носять більш творчий і менш контрольований характер, що відповідає принципам комунікативного підходу. Отже, навіть без діалогу-опори йдеться про вдосконалення діалогічних навичок і вмінь. Визначимо лише деякі з базових мовних умінь:

1) вміння ставити запитання різних типів;

2) логічно, послідовно відповідати на поставлені запитання;

3) вживати різні репліки реагування в процесі спілкування, виявляючи зацікавленість, увагу та активну участь у розмові;

4) вживати різні структури і кліше;

5) користуватися різними засобами реалізації мовних функцій, таких, як вираження згоди / незгоди, сумніви, задоволення / незадоволення, прохання, ввічливої відмови і т.п.

До традиційних вправ на цьому етапі відносяться бесіди, дискусії, дебати, інтерв'ю. Вправи, що розглянуті нижче, відповідають комунікативній меті й базуються на принципах комунікативно-когнітивного підходу, а саме: активізують попередні знання, синтезують нові шляхом аналізу, спонукають студентів активно застосовувати міжпредметні зв'язки, інтегрують різні види мовленнєвої діяльності в процесі створення спільного нового продукту.

– Діаграма Венна;

коли студенти в процесі обговорення обмінюються різною інформацією, аналізують її, знаходять збіжності та відмінності, й презентують результати співпраці в формі відповідної діаграми;

– Робота з кейсами (HOTS – Higher Order Thinking Skills),

коли студенти аналізують кейси й обговорюють питання на зразок: «What would happen if…?» з подальшим оцінюванням можливих варіантів розвитку ситуації та обранням одного, на їх розсуд, найкращого.

– Дискусії (Balloon Discussion);

коли студенти мають зробити вибір у складній ситуації. Студенти вчаться аргументувати свою точку зору у відповідь опоненту. Студент, чиї докази більш переконливі, перемогає.

– Two lies, one truth;

коли студенти розпитують один одного з метою отримання додаткової інформації, аналізують її, і вирішують, яка інформація (історія) була правдивою.

– Опитування в групі (Class Survey);

студенти проводять інтерв'ю серед членів групи і презентують цю інформацію в формі діаграм, графіків.

Ці вправи використовують спонтанний діалог як засіб взаємодії та обміну інформацією між двома співрозмовниками. Роль викладача зводиться до моніторингу роботи студентів, головний акцент в цих вправах на продукти спільної діяльності.

Запропонована система вправ використовує різні типи діалогів за формою – шаблонні, штучні, природні; за змістом – діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обмін враженнями, діалог-обговорення. На різних етапах навчання діалоги використовуються з різними навчальними цілями: оволодіння мовним матеріалом, розвиток умінь вживати його в умовно-комунікативних та комунікативних ситуаціях, виконання спільного продукту в процесі кооперації. Система вправ направлена на формування комунікативної компетенції, так як тренує уміння використовувати мову в аутентичній мовній практиці на рівні побутового та професійного спілкування.

Література:

1. Ніколаєва С. Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов : Посібник / С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2008. – 285 с.

2. Тарнопольський О. Б. Ділові проекти: підруч. з ділової англ. мови для студ. вищих закл. освіти: кн. для викладача / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – [2-ге вид., випр. і доп.] – Вінниця : Нова книга, 2007. – 88 с.
3. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти / О. Б. Тарнопольський. – К. : Фірма «ІНКОС», 2006. – 248 с
4. Cottrell S. Critical Thinking Skills Developing Effective Analysis and Argument, Palgrave Macmillan, 2005.
5. Ellis R. Learning to communicate in the classroom: A study of two learners' requests. Studies in Second Language Acquisition, 1992.
6. Eskildson S. Constructing another language: Usage-based linguistics in second language acquisition. Applied Linguistics, 2009. – 357 p.
7. Pomerantz A., & Bell, N. Learning to play, playing to learn: FL learners as multicompetent language users. Applied Linguistics, 2007. – 578 p.
8. Richards J. C. Approaches and Methods in Language Teaching / J. C. Richards, T. S. Rodgers. – 2nd ed. – CUP, 2005. – 279 p.

УДК 811.112.2:81'38

К. Й. Баюн,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК МОВНА ТА МОВЛЕННЄВА КАТЕГОРІЯ

У статті розглядаються різні підходи до тлумачення поняття експресивності, здійснюється спроба розв'язання проблеми розмежування категорії експресивності у системі мови та у системі мовлення.
Ключові слова: *експресивність, виразність, конотація, стилістичне значення,стилістична забарвленість, стилістична маркованість.*

В статье рассматриваются различные подходы к толкованию понятия экспрессивности, совершается попытка развязать проблему разграничения категории экспрессивности в системе языка и системе речи.
Ключевые слова: *экспрессивность, выразительность, коннотация, стилистическое значение, стилистическая окраска, стилистическая маркированость.*

The article deals with different approaches to the interpretation of the concept of expressiveness, the attempt to solve the problem of differentiation of the category of expressiveness in the system of language and speech is made.
Key words: *expressiveness, emphasis, connotation, stylistic meaning, stylistic nuance, stylistic markedness.*

Мотиваційною основою свідомості та мовної поведінки є емоції. Джерелом людських емоцій виступає мова, яка власне і номінує емоції, виражає їх, описує, імітує, стимулює, класифікує, пропонує засоби для мовного маніпулювання та моделювання відповідних емоцій. Саме мова формує емоційну картину світу.

Інтерес до проблеми експресивності пояснюється увагою до мовної особи, а точніше, до опису мови як засобу дії на мовну особу, на її поведінку і внутрішню духовну діяльність. Як наслідок, основною функцією експресивності є посилення дії на інтелектуальну, емоційну і вольову сфери особи реципієнта. Вона має здатність виражати усілякі стосунки, що пов'язують позначення дійсності з емоційним у своїй основі сприйняттям дійсності і прагненням передати це сприйняття реципієнтові, впливаючи на його діяльність з тією чи іншою метою. Експресивність змінює емоційний стан носія мови, впливаючи, таким чином, на його цілеспрямовану діяльність.

Категорія експресивності досить активно розглядалася у працях багатьох мовознавців, таких як Ш. Баллі, Т. Г. Винокур, М. М. Кожина, В. Н. Телія, В. А. Чабаненко Й. А. Стернін, Н. О. Лук'янова, В. А. Маслова, в яких вона висвітлювалась з позицій семасіології, стилістики, прагматики та когнітології. Проте мовознавці не мають спільного погляду на явище експресивності, не виробили точної термінології, яка б чітко описувала це явище. Навпаки, ця категорія належить до внутрішньосуперечливих, дискусійних з точки зору лінгвістичної інтерпретації. Саме у визначенні цієї категорії, у розкритті її семантики, становленні чітких смислових меж і полягає **актуальність** даної розвідки.

Завданням статті є розкриття подвійного характеру експресивності як семантичної категорії у системі мови та як стилістичної категорії у системі мовлення.

Основоположником сучасних концепцій експресивності мовлення є Ш. Баллі. В основі його дослідження експресивність знаходиться в сфері проблематики стилістики. І це – невипадково, оскільки в центрі уваги стилістики завжди були закономірності вибору засобів, здатних задовольнити певні соціально-рольові або емоційно-забарвлені потреби мовця як суб'єкту мовлення.

Під поняттям *експресивності* розуміють сукупність семантико-стилістичних ознак одиниці мови, що забезпечують її здатність виступати в комунікативному акті як засіб суб'єктивного вираження ставлення мовця до змісту або адресата мовлення [14, с. 591].

Багато науковців ототожнюють поняття експресивності з виразністю (у перекладі з латинської expressio – вираження, exprimo – чітко вимовляю, зображую). Низка робіт визначає експресивність як один із засобів підсилення виразності, посилення виразності, зображальності, збільшення впливової сили висловленого [2, с. 107], як інтенсифікація виразності, надання йому особливої психологічно мотивованої піднесеності [10, с. 7], «особливу та навмисну виразність», як «побудову мовлення, що найкращим чином реалізує мету і завдання спілкування і досягає ефективності цього спілкування [3, с. 17], як виражально-зображальні якості мовлення.

Окрім того, експресивність розглядають у протиставленні експресивного – нейтрального [2, с. 34], як не-нейтральності, деавтоматизації, які надають мовленню особливої виразності та незвичайності, що носить відносно розмитий характер [8, с. 33], де існує можливість зіставлення, посилення певних ознак на основі протиставлення експресивно нейтральних і емоційно виразних мовних засобів [10, с. 7].

Експресивність розглядають через призму поняття конотації, ототожнюючи їх, наголошуючи на тому, що експресивність одиниці породжується її конотацією. При цьому експресивність тотожна конотації, хоча конотація зазвичай ширша [4].

Варто зауважити, що користуючись мовою, ми не тільки передаємо інформацію, фіксуємо та організуємо факти, явища дійсності, але й виражаємо численні емоційні стани і ставлення до світу, в свою чергу, відбувається емоційне посилення певного висловлювання саме з експресивною метою. Тому, беззаперечним є той факт, що категорія експресивності є прагматичною категорією, оскільки вона націлена емоційно впливати на учасника комунікації, має повідомлювану значущість [12, с. 125], впливає на адресата мовлення, виступає засобом вираження суб'єктивної модальності, емоційної реакції на ситуацію, актуалізації висловлювання.

© К. Й. Баюн, 2015

В основі експресивності лежать різні закономірності:

– *психологічні*, які з одного боку стосуються вираження емоцій та почуттів, а з іншого боку їх сприйняття;

– *екстралінгвальні закономірності*, властивість мови або тексту та комунікативної ситуації, тобто наміри мовця або того, хто пише, необхідні для комунікації знання та ідеї, а також мовний та позамовний контекст;

– *лінгвальні закономірності*, такі як відхилення від стереотипів у використанні мовних одиниць на різних рівнях мови, невідповідність використаних мовних засобів з мовними нормами, подолання можливих шаблонів і стандартів структури речень, а також атипової, незвичайної, виразної побудови речення.

Отже, в даній розвідці експресивність ми розглядаємо як виразність, ненейтральність, прагматично орієнтовану категорію.

Основна трудність, з якою зіштовхуються дослідники експресивності, виявляється в тому, що вона має мовну природу, бо діє через механізми мови, але її ефект проявляється лише в мовленні, виходячи за рамки слова і словосполучення в текст. Ми спробуємо встановити межі існування категорії експресивності в системі мови та системі мовлення.

Експресивність в системі мови або, як її ще називають *семантичною, системною, інгерентною, імпліцитною, абсолютною* експресивністю розуміють експресивність значення, а саме, експресивність притаманну внутрішньо лексичній одиниці мови або виразу як елементу мови в будь якому вживанні, контексті або поза ним. Інгерентна експресивність (inhärente Exspessivität) є сталою складовою значення виразу [1, с. 523].

Експресивні одиниці в мовному плані мають постійний експресивний елемент, закладений в смисловій структурі деяких моделей пропозицій, словосполучень, слів і навіть морфем. Ці експресивні елементи відрізняються стабільністю і, отже, можуть бути віднесені до системних експресивних елементів. Системні експресивні елементи характеризуються абсолютною експресивністю, тобто вони експресивні незалежно від контексту. Прикладом лексичних елементів з абсолютною експресивністю можуть служити поетизми *des Vaters Sohn*, форма претерита *ward* замість *wurde*, історизми *Aar, Fittich, Odem* та евфемізми *der Allvater, der Ewige*, деякі інтенсифікатори *sehr, äußerst*. До морфологічних елементів цієї категорії можна віднести словоформи, експресивно забарвлені навіть поза контекстом. Експресивний компонент виражається на фонетичному рівні: *groooss,* на синтаксичному: *gross, grosses Haus,* за допомогою словотвірних та формоутворюючих засобів: *grösser, grössest*.

Отже, мовними засобами вираження експресивності вважаємо експресивні засоби, які притаманні власне системі мови і які мають регулярну відтворюваність, тобто лексичні одиниці поза контекстом. До них належать лексичні одиниці, які мають постійне експресивне значення, яке в свою чергу пов'язане з їхніми парадигматичними відношеннями, наявністю в мові слів з денотативним емотивним значенням.

Експресивність в мові ми розглядаємо в емотивно-конотативному аспекті, оскільки експресивність виступає поруч з емоційністю, оцінкою одним із компонентів конотації в семантичній структурі мовної одиниці. Лінгвісти по різному трактують дане поняття, ототожнюючи його з такими термінами як «стилістичне значення», «емоційно-експресивне нашарування», «експресивно-стилістичне забарвлення», «прагматичний зміст», «семантична асоціація», «емоційно-стильовий семантичний зміст».

Конотацію розуміють як додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуативними аспектами комунікації. Заслуговує на увагу трактування конотації як аспекту лексичного значення одиниці, за допомогою якого закодовано виражається емоційний стан мовця і зумовлене цим ставлення до адресата, об'єкта та предмета мовлення, ситуації, у якій здійснюється таке мовленнєве спілкування [11, с. 5]. Конотація містить інформацію по відношенню до поняття, є частиною значення, пов'язана з характеристикою ситуації спілкування, учасників акту спілкування, певного відношення учасників акту спілкування до предмету мовлення [6, с. 89]. Окрім того, конотацію визначають семантичною сутністю, що оказіонально або узуально входить до семантики мовної одиниці, виражає емотивно-оцінне або стилістично марковане відношення суб'єкта мовлення до дійсності і набуває експресивного забарвлення на основі цієї інформації [7, с. 5]. Узуальна конотація може виявлятися:

– у лексичному значенні слова *(der Halunke, der Helfershelfer)*;

– в одному з лексичних значень слова (*das Schwein, der Esel)*;

– в одному з семантичних доповнень до основи (*das Missstuck, der Schnapsbrude*);

– в обох компонентах слова (*das Dreckschwein, der Saufbruder*).

Експресивність в мовленні (*стилістична, контекстуальна, адгерентна, відносна, експліцитна*) в свою чергу потребує особливої організації мовних одиниць, які створюють загальну забарвленість мовлення та певну експресивність, саме функціональну [3, с. 10]. Експресивність це передусім категорія комунікативна, оскільки справжня експресія виникає переважно в мовленні, при організації повідомлення. Адгерентна експресивність (a*dhärente Expressivität*) виникає в лексичній одиниці в результаті її вживання в мовленні. Основними ознаками адгерентної експресивності є використання слова в експресивно переносному значенні, тобто, в основі її виникнення лежить полісемічність слова: *der Hieb* – 1) удар, 2) (злий) намір, 3) вирубка лісу, 4) насічка.

Експресивність висловлювання створюється за рахунок:

– оказіоналізмів: *Diletalent* «дилетантский талант», що складається з *Dilettant* «дилетант» та *Talent* «талант»;

– звукових, лексичних та синтаксичних повторів: *Er schlȯft wie ein Murmeltier;*

– мовної гри: *mit einer Not aus der Not helfen, einmal ist keinmal;*

– графічних прийомів: *Mord! Zetter! Jammer! Angst! Kreuz!;*

– авторських неологізмів: *Dederon, Cartoon*;

– звукової деформації окремих слів: *Dreckete* (замість *Dekrete*);

– змішення різних стилістичних пластів в одному висловлюванні;

– введення нелітературних та іншомовних елементів мовлення, за рахунок звичайних, нейтральних в усіх відношеннях одиниць в незвичному для них вживанні.

Адгерентна експресивність може створюватись за рахунок актуалізації фонових знань, різного роду історичних та літературних ремінісценцій [9, с. 68]**.**

Оскільки організація мовних одиниць створює загальне забарвлення мовлення, стилістичну експресивність слід розглядати у межах стилістичного значення. Цей термін використовують синонімічно відносно понять стилістична інформація, стилістична конотація, стилістична забарвленість, експресивно-стилістична забарвленість, функціонально-стилістична інформація.

Під стилістичним значенням розуміють додаткове інтуїтивно сприйняте співзначення мовної одиниці, яка несе ті чи інші елементи інформації про суб'єкт мовлення – про його належність до певної соціальної групи, про його позиції в рольовій структурі спілкування, про його ставлення до предмета й адресата мовлення. Стилістичне значення несе ті додаткові до власне лексичного, предметного або граматичного значення ознаки, які мають постійний характер та відтворюваність в певних умовах та входять в семантичну структуру мови; які обмежують можливості вживання мовної одиниці певними сферами і умовами спілкування.

Основними компонентами стилістичної інформації, що впливають на вибір того чи іншого слова, є ставлення суб'єкта мовлення до адресата; належність суб'єкта мовлення до певної соціальної групи, що виділяється за тією чи іншою ознакою (культурною, професійною та ін.); емоційний стан суб'єкта мовлення; соціальна роль, у якій виступає суб'єкт; умови спілкування, ураховуючи й канал зв'язку, а саме належність до усної чи письмової форми мовлення; ставлення до предмета мовлення.

За такої класифікації не тільки перераховуються компоненти стилістичної інформації, але й зазначається, що вони не існують ізольовано, вони тісно пов'язані між собою, це рівні єдиного складного цілого – стан особистості мовця в момент мовлення, що зумовлене як соціальними (над особистісними) факторами, так і його індивідуальними властивостями. Проте в кожному конкретному висловлюванні не обов'язково наявні всі перераховані елементи.

Розмежовують стилістичне та стильове значення слова. Стилістичне значення традиційно пов'язують із вираженням експресивно-виразних засобів мови; емоційними, оцінними, експресивними характеристиками слова, а стильове значення визначають із позиції належності слова до функціонального стилю.

Стилістичне значення мовної одиниці саме у сучасній німецькій мові визначається як абсолютне стилістичне значення в системі мови, або як стилістичне забарвлення [18, с. 36–42]. Останнє має синонімічні позначення: стилістична маркованість (die Stilmarkierung) та стилістичний колорит (der Stilkolorit) ізольованої одиниці системи мови [15, с. 117].

Термін «забарвлення» трактують як здатність мовних елементів викликати поза текстом стилістичне враження, а в текст вносити певну (визначену) настроєність [5, с. 17]. Стилістично забарвлена лексика розподіляється на три групи:

– повідомляє про сферу вживання (книжна, розмовна, співвідносна з тим чи іншим функціональним стилем);

– повідомляє про ставлення мовця до предмета мовлення (різна емоційна, експресивно забарвлена й оцінна);

– характеризує мовця (нелітературна, просторічна, сленг, діалектна, фольклорна і т.д.):

Виділяють два типи стилістичного забарвлення: *функціонально стилістичне та емоційне (експресивне, оцінне)*. Функціонально-стилістичне забарвлення обумовлене регулярним вживанням тієї чи іншої одиниці мови в певному функціональному стилі мови. Це призводить до того, що і власне дана одиниця мови отримує забарвлення, відбиток тієї сфери або стилю, в якій воно зазвичай зустрічається. Таким чином, слово несе на собі забарвлення ділового, офіційного, наукового, публіцистичного мовлення (діл. *Verhandlungen über Vertrauens-und sicherheitsbildende Maßnahmen*). Що стосується емоційного забарвлення, то тут **е***моційно-оцінні* лексичні одиниці містять в собі оцінне значення, що є компонентом семантичної структури слова: *der Aufstand – die Rebillion; der Führer – der Hauptling. Емоційно-експресивні* лексичні одиниці впливають на наші почуття, викликають ті чи інші емоції: *das Zeitliche segnen für sterben; Abschaum der Menschheit***.**

В площині стилістичної забарвленості існують стилістична маркованість та немаркованість. Стилістично немарковані лексичні одиниці належать до нейтрального рівня стилістичного забарвлення та несуть нульову експресивність.

Під стилістичною маркованістю мовної одиниці ми розуміємо її експресивно-емоційні, оцінні та функціональні властивості, додаткові до вираження основного номінативного, предметно-логічного і граматичного значень, які обмежують можливості використання цієї одиниці певними сферами й умовами комунікації. Стилістична маркованість складається з нормативного, експресивного, емоційного й оцінного компонентів. Слід звернути увагу на те, що стилістична маркованість на рівні лексики є об'єктивною категорією експресивності, позитивною/негативною оцінкою, порівняно з нейтральною лексикою, факультативною за індивідуальною ознакою, нормативною/ненормативною складовою частиною лексичного значення: *das Antlitz* (високий стиль), *das Gesicht* (літературний стиль), *die Visage* (фамільярно-розмовний стиль), *die Fresse* (фамільярний стиль), *der Hunger* (літературний стиль), *der Kohldampf* (літературно-розмовний стиль), а також виділяються експліцитно: *die Machenschaft* «інтриги», *die Klatscherei* «плітки». Часто стилістична маркованість не виражається ні імпліцитно, ні експліцитно, але лексичні одиниці можуть набувати її в певному контексті: *Das Feuer frass die ganze Habe der Familie Müller* (Вогонь зжер усе добро сім'ї Мюллерів). Стилістична маркованість має непостійний характер, зумовлений індивідуальністю мовця та має постійну тенденцію до утворення різних парадигматичних і синтагматичних відношень через свою незалежність від контексту [16]. Окрім того, стилістична маркованість є факультативним компонентом, який має певну обмеженість використання і обмежену реалізацію в комунікативних умовах.

Отже, все вище сказане дає підставу стверджувати у доцільності розмежовування категорії експресивності в системі мови та мовленні, оскільки експресивність може бути притаманна внутрішньо лексичній одиниці мови та виникати в лексичній одиниці в результаті її вживання в мовленні.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) / И. В. Арнольд. – Л. : Просвещение, 1973. – 302 с.

2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М., 1955. – 416 с.

3. Кожина М. Н. О языковой и речевой экспрессии и ее экстралингвистическом обосновании / М. Н. Кожина // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов н/Д, 1987. – С. 8–18.

4. Лукьянова Н. А. Экспрессивность как семантическая категория / Н. А. Лукьянова // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе. – Новосибирск, 1991. – С. 46–62.

5. Петрищева Е. Ф. Изменения в составе интеллектуально-оценочной лексики / Е. Ф. Петрищева // Развитие лексики современного русского языка. – М., 1966. – С. 139–140.

6. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры слова / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1979. – С. 89–99.

7. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 142 с.

8. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация / В. Н. Телия. // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 5–34.

9. Цоллер В. Н. Экспрессивная лексика: семантика и прагматика / В. Н. Цоллер // Филолог. науки. – № 6. – М., 1996. – С. 62–72.

10. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К., 1984. – 167 с.

11. Шаховский В. И. Эмотивный компонент значения и методы его описания / В. И. Шаховский. – Волгоград : ВГПИ, 1983. – 94 с.

12. Шаховский В. И. Коммуникативно–прагматический аспект экспрес-сивности / В. И. Шаховский // Филологическая герменевтика и общая стилистика. – Тверь, 1992. – 160 с.
13. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики / Д. Н. Шмелев. – М., 1973. – С. 250, 254.
14. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 688 с.
15. Brandes M. P. Stilistik der deutschen Sprache / Margarita Brandes. – M. : Наука, 1983. – 271 S.
16. Müller K. Formen der Markierung von «Spaß» und Aspekte des Organismus des Lachens in natürlichen Dialogen / K. Alex Muller // Deutsche Sprache. – Tübingen. – 1983. – № 11. – S. 289–321.
17. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik / Elise Riesel, Eugenia Schendels. – M. : Высшая школа, 1975. – 316 S.
18. Scharnhorst J. Stilfärbung und Bedeutung. Die Darstellung der Stilfärbung «abwertend» im Wörterbuch / J. Scharnhorst // Forschungen und Fortschritte. – 1962. – H. 7. – S. 36–40.

УДК [811.111+811.161.2]'362.373:[82-343]

Н. П. Білоус,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ЧАСТКИ ЯК ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ІНТИМІЗОВАНОГО НАРАТОРСЬКОГО МОВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКАХ ПРО ТВАРИН

У статті розглядаються частки як засоби інтимізації авторського мовлення в українських народних казках про тварин. У дослідженні виокремлено найбільш часто вживані розмовні конструкції з частками та визначено їх основні експресивні функції.
***Ключові слова**: частка, інтимізація, розмовна конструкція, інтенсифікатор.*

В статье рассматриваются частицы как способы интимизации авторской речи в украинских народных сказках о животных. В исследовании выделяются часто использованные разговорные конструкции с частицами и определяются их основные экспрессивные функции.
***Ключевые слова:** частица, интимизация, разговорная конструкция, интенсификатор.*

The article studies particles as intimisation means of author's speech in Ukrainian national animal fairy tales. The research emphasizes the most commonly used colloquial constructions with particles and defines their main expressive functions.
***Key words:** particle, intimisation, colloquial construction, intensifier.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Для того, щоб справити необхідний вплив на читача, наратор створює конкретну комунікативну ситуацію, яка моделює реальне спілкування адресанта та читача. Такого ефекту автор досягає шляхом імітації усного мовлення та вираження внутрішнього я автора [6; 7].

Як стверджує А. В. Корольова, важливим елементом діалогічного мовлення є застосування модальних вказівних часток таких як *ото, он, ось, оце, отсе* [7, с. 67], що й визначає актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з цієї проблеми. Останнім часом увагу дослідників зосереджено на вивченні часток української мови як дискурсивних слів [1], а також їх роль у розширенні українських розмовних конструкцій [4; 8].

Мета статті – визначити роль часток як граматичних засобів інтимізації нараторського мовлення в українських народних казках про тварин.

Завдання статті:

– визначити найбільш уживані конструкції з частками в українських казках про тварин;

– виявити основні функції вказівних часток у казках про тварин.

Матеріал дослідження. Матеріалом для дослідження слугують тексти українських казок про тварин: за редакцією А. І. Філатової: Коза-Дереза, Колобок; за редакцією І. П. Березовського: Солом'яний бичок, Рукавичка; збірка «Українські казки про тварин»: Журавель і лисиця, Чому зайці сірі, Сірко, Пан Коцький, Польова Миша і міська миша, Як вовк забажав козенят, Циган і ведмідь, Лисичка-Сестричка, Як собака знайшов собі господаря, Як півник вигнав лиску з зайчикової хатки, Чому гуси миються у воді, коти – на печі, а кури порпаються в поросі; електронні версії казок: Як чоловік провчив вовка, Вірний пес, Кривенька качечка).

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих результатів.

Застосування модальних вказівних часток таких як *ото, он, ось, оце, отсе* є характерною рисою діалогічності українського мовлення. На думку А. В. Ємельянової, вказівні частки, властиві лише українській мові, виступають граматичним засобом вказівки на ступінь віддалення об'єкта мовлення та інтимізації висловлення. [2, с. 9–11; 5, с. 7, 266, с. 229].

За Т. Є. Овчинниковою [9, с. 12], вказівні частки виконують функцію дейктичної вказівки. Дослідниця зазначає, що у випадках первинного вживання вказівних часток ідентифікація об'єктів переважно відбувається одночасно за допомогою виголошення слів і вказівки на об'єкт, тому не лише слово, але й жест виконує функцію дейктичної вказівки.

На думку О. С. Бочкової [3, с. 10], модальні частки є об'єктивно-абстрактними, однак у процесі мовленнєвого спілкування вони виражають суб'єктні модальні відносини.

За дослідженням Н. В. Новохатської, такі частки застосовуються в стилізованому мовленні як засіб інтенсифікації висловлення, експресивного зачину та виконують підсумовуючу функцію [8, с. 105–112].

В українських казках конструкції з вказівними частками побудовані за такими моделями: 1) конструкції з *ото*, 2) конструкції з *от*, 3) конструкції з *аж*, 4) конструкції з *це*.

Конструкції з *ото* мали три моделі: 1) *ото + присудок*, 2) *ото + підмет*, 3) *ото + обставина*. Найпоширенішою серед них була *ото + присудок*, яка в українському казковому мовленні характеризувалася відсутністю підмета та вживалася в односкладних означено-особових реченнях: укр. ***Ото веде** його до своєї хати* [12, с. 183] та в односкладних неозначено-особових реченнях: укр. ***Ото подоставали** усього, начали обід варить і, як зварили, начали совітуватися, кому іти кликать на обід пана Коцького* [12, с. 81].

Конструкції з *ото + підмет* вживається в казках переважно в авторському мовленні для того, щоб імітувати розмовне живе мовлення і, таким чином, наблизити адресата до перебігу казкових подій: укр. ***Ото вона** взяла ту курку, несе да й несе…* [12, с. 182], ***Ото хазяїн** його узяв та й вивіз у ліс, думає: нащо він мені здався* [12, с. 79], ***Ото Сірко** на столі узяв пляшку горілки, м'яса доволі і поніс під стіл* [12, с. 78].

© Н. П. Білоус, 2015

Для того, щоб інтенсифікувати зачин та підкреслити характеристику дії, у казках вживаються конструкції з *ото + обставина*: ***Ото колись*** *зайчик побачив лиску та й каже їй…* [12, с. 79]. Прислівник ***колись*** вжитий у даному реченні показує невизначеність оповіді в часі, а частка ***ото*** підсилює його значення і справляє на читача враження присутності під час описуваних подій.

Розмовні конструкції з *от* включають наступні:

Конструкції з *от + присудок*, *от + підмет*, як правило, застосовуються в стилізованому мовленні як засіб інтенсифікації висловлення на початку речення та створюють ефект невимушеного спілкування автора з читачем: укр. ***От став*** *той хлопець гнать козу.* ***От він*** *взяв того сина і убив та й зарив під корито* [15, с. 4], ***От біжить*** *мишка, улізла в ту рукавичку та й сидить* [13, с. 465], ***От переночували*** *ту ніч, коли на ранок, ще ні світ, ні зоря, аж – дер-дер!* [13, с. 280], ***От баба*** *так і зробила: витопила в печі, замісила яйцями борошно, що назмітала, спекла колобок і положила на вікні, щоб простиг* [15, с. 12], ***От циган*** *приходить до їдної хати і бачить, що є пити й їсти, а людей нема* [12, с. 165].

Серед проаналізованого матеріалу часто вживаними виявилися конструкції з *от + обставина*. Такі конструкції вживаються переважно в ініціальній позиції з метою емфатичного наголошення та інтимізованого зачину, наближаючи адресата до зображуваних подій, надаючи повідомленню розмовного характеру, імітуючи діалог між адресантом і адресатом: укр. ***От тоді*** *він* ***розсердився****, пішов до коваля, висталив ніж і став її різать, а ніж переломився* [15, с. 7] (у цьому реченні частка *от* вжита з *прислівником* підкреслює ще й обурення головного персонажа), ***От раз*** *дожились вже до того, що не стало у них хліба – і їсти нічого* [15, с. 12], *От незабаром лисичка принесла гусей, курей – усякої птиці* [13, с. 281].

Побудову з *от + і* в ініціальній позиції висловлення використовували з метою імітації живого мовлення, надаючи йому відтінку спонтанності та невимушеності: укр. ***От і*** *давай питатись один одного...* [12, с. 183]. ***От і*** *каже баба діду…* [14, с. 5], ***От і*** *дивиться: іде вовк* [15, с. 6].

В конструкціях з *от + і* у фінальній позиції *от* виступає сигнальною часткою, що означає завершеність думки. Зазвичай вона є окремим самостійним реченням: укр. *Я – коза-дереза, за три копи куплена, півбока луплена… тупу-тупу ногами, сколю тебе рогами, хвостом замету, лапками затопчу!* ***От і*** *лев злякався!* [15, с. 6], *Пустіть і мене в рукавичку – Іди.* ***От і*** *той уліз* [13, с. 465].

В досліджуваних казкових текстах зустрічаються також поодинокі випадки вживання конструкцій з частками *же, аж*. Конструкція з *аж* займає в реченні медіальну позицію, підкреслюючи спонтанність мовлення: укр. *Довго жили собаки самі собі так, як і досі ще живуть вовки,* ***аж*** *поки не народився такий собака, якому не сподобалось вільне собаче життя* [12, с. 198]. Конструкції з часткою *же* вжиті в діалогічних єдностях, надаючи їм емоційного забарвлення: *Як* ***же*** *мені не плакати!* [12, с. 222]

За О. А. Сєнічевою, вказівні частки підсилюють значення прислівників і відносних займенників, використовуються при вказівці на послідовність дій та логічно виділяють певне слово [10, с. 12–13].

Основними сигніфікативними значеннями іменників, на які вказують частки, є страх, полегшення, приголомшення, захоплення, радість, розчарування, роздратування, обурення, іронія тощо:

– жаль: *Як* ***же*** *мені не плакати! Була у мене хатинка луб'яна, а в лиски – льодяна; запросилась вона ком ні та мене й вигнала* [12, с. 222];

– здивування: *Він як стрельне –* ***аж*** *там от скільки шкур* [13, с. 466];

– приголомшення: *Повертаються, бачать –* ***аж*** *у хаті скрізь прибрано, хліб напечений, борщ зварений* [14, с. 7];

– хвилювання: ***Аж*** *застигла її нічка на дорозі* [12, с. 182];

– несподіванність: *Цей Сірко никає по полю:* ***коли це*** *приходить до нього вовк та й питає* [12, с. 77];

– роздратування, гнів: ***От*** *набіг якийсь вовк та й хотів мене розбити, а я його напудила!* [12];

– обурення: ***От*** *тоді він розсердився, пішов до коваля, висталив ніж і став її різать, а ніж переломився* [15, с. 8], ***От*** *баба і напалась на діда: «Зроби та й зроби мені, діду, солом'яного бичка…»* [13, с. 280];

Вказівні частки позначають завершеність думки щодо попередньої інформації, емфатично виділяють інформацію в наступному контексті та вказують на ставлення мовця до висловлення.

Таким чином, характерною рисою інтимізованого нараторського мовлення аналізованих українських казок про тварин є вживання конструкцій з модальними частками: «*от*», «*аж*», «*же*», «*ото*», що належать до граматичних засобів діалогізації авторського мовлення. Як стверджує А. В. Корольова, модальні вказівні частки, такі як *ото, он, ось, оце, отсе, аж* слугують важливим елементом діалогічного мовлення, інформуючи про нове та поєднуючи між собою речення [7, с. 114–115]. За дослідженням Н. В. Новохатської та М. Т. Щербань, такі частки застосовуються в стилізованому мовленні як засіб експресивного зачину та інтенсифікації висловлення, модифікуючи прагматичне значення висловлення, підвищуючи вплив сказаного / написаного на слухача / читача [8, с. 105–112; 11, с. 227]. Вказівні частки, введені наратором у текст казок («*От вони до сусідів*», «*Приходять додому – аж у них і варенички зварені*», «*От дід тоді зробив їй кужілочку й веретенце…*» [14, с. 6–9], «*Ото вона взяла ту курку, несе да й несе...*», «*Аж застигла її на дорозі ніч*», «*От вона дивиться – аж стоїть хатка*» [12, с. 182–183]) виступають інтенсифікаторами авторської думки та слугують для творення прийому експресивного зачину, завдяки якому наратор привертає увагу адресата до інформації, викладеної у висловленні.

Висновки дослідження та перспективи. Отже, найбільш уживаними у казках про тварин є конструкції з вказівними частками побудовані за такими моделями: 1) конструкції з *ото*, 2) конструкції з *от*, 3) конструкції з *аж*, 4) конструкції з *це*. Вони застосовуються в стилізованому мовленні як засіб експресивного зачину та інтенсифікації висловлення, модифікуючи прагматичне значення висловлення, підвищуючи вплив сказаного / написаного на слухача / читача.

Перспективою подальших досліджень є вивчення вказівних часток та їх функцій в інших фольклорних жанрах.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Частки української мови чк дискурсивні слова : монографія / Флорій Сергійович Бацевич – Львів : ПАІС, 2014. – 287 с.

2. Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Василівна Бондаренко. – Кіровоград, 2005. – 20 с.

3. Бочкова О. С. Модальный аспект художественного текста : на материале произведений В. Ходасевича : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Оксана Сергеевна Бочкова. – Краснодар, 2008. – 20 с.

4. Глібчук Н. Стверджувальні та вказівні частки у бойківських говірках / Н. Глібчук // Вісник Львів. ун-ту, 2009 – Серія «Філологія». – Вип. 46. – Ч. ІІ. – С. 97 – 104.

5. Емельянова А. В. Темпоральные частицы в немецкоязычной рекламе : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Емельянова. – Иваново, 2007. – 23 с.

6. Колокольцева Т. Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Татьяна Николаевна Колокольцева. – Волгоград : Изд-во Волгоградского госуниверситета, 2001. – 260 с.
7. Корольова А. В. Типологія наративних кодів інтимізації в художньому тексті : Монографія / Алла Валерянівна Корольова – К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. – 267 с.
8. Новохатська Н. В. Динаміка розмовних конструкцій в англійських та українських художніх текстах XVIII – поч. XXI ст. : дис. … кандидата філол. наук : спец. 10.02.17 / Новохатська Наталія Василівна. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 201 с.
9. Овчинникова Т. Е. Пространственная метафора в семантике модальных частиц дейктического происхождения : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. Е. Овчинникова.– М., 2009. – 26 с.
10. Сєнічева О. А. Засоби вираження внутрішнього мовлення в художньому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. А. Сєнічева. – Донецьк, 2005. – 20 с.
11. Щербань М. Т. Семантична характеристика інтенсифікаторів прагматичного значення : спроба формалізованого опрацювання / М. Т. Щербань // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2008. – Серія : Філологічні науки.– Вип. 39. Філологічні науки. – С. 227–230.

Список ілюстративного матеріалу:
12. Українські казки про тварин : (народні джерела). – К. : Техніка, 2005. – 320 с.
13. Казки про тварин / [упор. І. П. Березовський]. – К., 1979. – 576 с.
14. Кривенька качечка / [за ред. О. Гребенюк]. – К. : Махаон, 2002. – 16 с.
15. Коза-Дереза. Українські народні казки / [за ред. А. І. Філатової]. – К. : «Інтерпрес ЛТД», 1996. – 14 с.

УДК 81'373.43:004.738.(051)

М. В. Бойчук, В. М. Бойчук,
Національна академія внутрішніх справ, Прикарпатський факультет, м. Івано-Франківськ

ТРАНСФОРМОВАНІ ФРАЗЕМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ЗАГОЛОВКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

У статті репрезентовано напрями розгортання фразеологічних трансформацій як виразні прийоми експресивізації заголовків інтернет-видань.
Ключові слова: *заголовок, оказіоналізм, експресивність, трансформовані фразеологізми, інтернет-видання.*

В статье представлены направления развертывания фразеологических трансформаций как выразительные приемы экспрессивизации заглавий интернет-изданий.
Ключевые слова: *заглавие, неологизм, экспрессивность, трансформированные фразеологизмы, интернет-издания.*

The article represents the directions of evolution of idiomatic transformations as expressive a technique in the processes of «expressivisation» in the headings of periodical online edition. It is revealed that transformed phraseological units carry out a reinforced impact on the recipient making the topic of utterance more clear and distinct, produce imaginative characteristic and create the effect of convergence of the recipient, attracting attention for its expressiveness. Occasional transformation of the analyzed units is being perfoemed in several ways. The first way – it is occasional explication when one more imaginative component is being added to the idiomatic complex by the author's creative intention. This way also contains the attributive, objective and combined subways. The second way – it is occasional substitution when the replacement of certain lexical component takes place. Such a substitution of one of the components of lexical permanent structure allows one to weave easily occasional component to the overall semantic, notional and intentional frame of online headings. It is investigated that occasional substitution can be made not only by lexical but also derivational means when the derivative morpheme stands for attached modifier (often dependent) of phraseological unit. Occasional derivation of constant idiomatic units, determined to meet the need of author's intentions, is manifested in two ways: first, it is situationally caused by the transformation of the outer form of expression; secondly, by the transformation of the contents of expression at the constant (unaltered) form of expression.
Keywords: *heading, occasional word, expressiveness, transformed phraseological units, the online edition.*

Мова преси демонструє безпосередню реакцію на лексико-семантичні перетворення у мові. У цій лінгвальній підсистемі більшою мірою порівняно з повсякденною мовою лінгвальний стереотип зазнає експериментальних трансформацій [9, с. 3].

Особлива роль у мові преси відводиться заголовкам. Часто для увиразнення вони набувають оригінальних форм із погляду графічного чи синтаксичного оформлення, виступають фразеологізмами (афоризмами, пареміями, максимами, цитатами тощо) або ж їх трансформаціями. Процеси фразеотворення в комунікативному ареалі публіцистики знайшли певною мірою своє наукове потрактування в працях Шаповал О. В., Григораш А. М., Колоїз Ж. В., Логвиненко О. М., Федоренко О. Д., Скиби Н. Г., Калякіної О. О., Щербачук Л. Ф. та ін. Однак доцільним видається вивчення особливостей функціонування фразеологізмів-трансформів у такому сегменті сучасного дискурсу, як заголовки періодичних інтернет-видань. Дослідження такого напряму є **актуальними** як для теорії комунікації (мовленнєвий аспект), так і традиційної лінгвістики загалом (власне мовний аспект).

Мета дослідження – простежити процеси структурних та семантичних трансформацій сталих висловів, що вживаються у заголовках інтернет-видань. **Об'єктом** дослідження слугують фразеологізовані структури, що є складовими заголовків інтернет-видань, у яких відбувається оказіональна трансформація.

Виразна ознака мови преси – це високий індекс експресивності мовлення, прагнення здійснити максимальний уплив на адресата.

Засобом експресивізації заголовків інтернет-видань виступає використання в них трансформованих усталених одиниць. Завдання фразем та їхніх трансформів у текстах публіцистичного стилю – не лише висвітлення певних подій, явищ, фактів із погляду автора (кореспондента, адресанта), а –більшою мірою – створення певного виразово-ефективного тону для переконання читача або слухача, впливу на його емоції [3, с. 146]. Трансформовані сталі сполучення здійснюють посилений вплив на адресата, увиразнюють тему викладу, дають певним об'єктам образну характеристику, створюють ефект зближення з реципієнтом, привертають увагу своєю експресивністю. Усе це працює на створення зацікавленості текстом з таким заголовком.

Трансформація може відбуватися як щодо форми, так і щодо змісту. Сталі вислови у заголовках трансформуються відповідно до теми тексту. У таких трансформованих конструктах зосереджується тенденція до сенсаційності повідомлення,

© М. В. Бойчук, В. М. Бойчук, 2015

тобто – до експресивності, і саме в заголовках відбувається засвідчення руйнування традиційної форми сталих одиниць [6]. Формальна ненормативність таких конструкцій випливає з функціональної доцільності їхніх виражальних якостей. Оказіональні сполучення такого типу дають змогу простежити реалізацію нового значення слова, що виникає як результат порушення предметно-логічної співвіднесеності [8, с. 13–14]: *Кучма знову* ***підклав*** *депутатам* ***мажоритарну свиню*** (УП, 09.06.01), *НУ-НС* ***дав ввічливо-стриманаго відкоша*** *Тимошенко* (ІБ, 19.03.10), ***Азаровська копійка мільйон береже*** (ВЗ, 30.06.11), ***Червоний бік медалі*** *– Майдан «окупували» комуністи.* (І-Р, 16.10.10), «***перевів» газові «стрілки»*** (УП, 27.11.06), ***перевів паспортні «стрілки»*** (УП, 20.08.07), ***тріска у своєму оці*** (ЛП, 27.05.10), ***друге пришестя Вадима Рабиновича*** (УП, 02.02.01).

Е. Стоянова зазначає, що можливість фразеологічних трансформацій детермінується стійкістю фразем. Результати, одержані дослідницею, засвідчують, що модифікуються насамперед ті фразеологізми, які мають сильні мотиваційні асоціації і образний складник (тобто в яких позначений активністю метафоричний фрейм). Сприйняття такого трансформа активізує мисленнєву діяльність адресата тексту, який включається в інтерактивну інформаційну схему. «Звичні, закріплені на несвідомому рівні й передавані з покоління до покоління асоціації, що регулярно виникають під час сприйняття фразеологізму, допомагають в апперцепції оказіональної одиниці, розшифруванні нового семантичного відтінку. Модифіковані фразеологізми примушують читачів по-новому подивитися на звичні стійкі одиниці, оцінити нову реальність. Однак вивідність і видобуття інформаційного змісту напряму залежить від лінгвокультурної компетенції реципієнта, яка зумовлює повноту досягнення мети, сконцентрованої автором у ОФО. Автор апелює не тільки до лінгвістичної, але й до екзистенціальної пресупозиції, приводячи в дію логічну (операціональну) імплікацію» [7, с. 230-231].

Найчастіше сталі конструкції у заголовках зазнають зміни форми шляхом лексичної субституції, яка, на думку дослідників, виступає у публіцистичних текстах «найпоширенішим способом структурно-семантичних трансформацій ФО» [6]. Це дає змогу яскраво назвати текст, оскільки зміна лежить на поверхні і дуже швидко сприймається адресатом. Виразна експресивність такого заголовка забезпечується відомістю, швидкою впізнаваністю базової сталої одиниці і виразним зв'язком з нею похідної. Заміна певного компонента або внесення додаткового закорінює трансформ у комплексний текстовий конструкт, активуючи через образність потрібні для втілення авторських інтенцій смисли: ***Війна – хатинам, мир – палацам*** (УП, 25.06.01), ***Ющенко і сім гномів*** (УП, 08.10.01), ***5 горішків для комуністів*** (УП, 16.05.01), ***Вечори на хуторі близ Таращі*** (УП, 15.12.00), *Еліти і суспільство в Україні –* ***над прірвою у житті****...* (ІБ, 26.12.09), ***трави не винні*** (Д, 20.05.11), ***Кошмар на вулиці Більшовицькій*** (УП, 12.11.01), ***Пане Долганов! Ви не праві!*** **(**УП, 11.09.01), ***Замковенко, ти не правий*** (УП, 28.03.01), ***велика китайська вода*** (ЛП, 25.06.11), ***Скажи мені, який твій Рух, і я скажу, хто ти.»****Єднання», яке розколе націонал-демократів* (УП, 12.07.01), ***мовчання телеягнят*** (УП, 22.04.11), ***кредит недовіри*** (УП, 07.02.01), ***ненаукова фантастика*** **(**УП, 01.06.01), ***нерасове вбивство*** (ЛП, 22.01.09). Використання під час трансформації фраземи компонента з більшим експресивним навантаженням посилює виражальність усієї конструкції: ***Не такий страшний стрес, як його малюють*** (УП, 08.11.01).

Найпоширеніші серед трансформів аналізованого типу книжні та міжстильові, що забезпечують пожвалення викладу, відображення настрою автора кореспонденції [9, с. 12]: ***Євангеліє від Миколи Азарова*** (УП, 29.08.01), ***Перекуємо мечі у… слова*** (УП, 21.08.01), ***На цвинтарі розстріляних ілюзій уже немає місця для наметів*** (УП, 25.06.01)*,* ***друге пришестя Кучми в Інтернет*** (УП, 13.12.00), ***підставимо двадцять другу щоку?*** (УП, 19.10.07). ***Свято на чужій вулиці*** (УП, 06.06.01), *Гавриш* ***наступив на горло… пісні «гаранта»*** (УП, 22.06.01), ***Ім'я їм… «Регіони»*** (УП, 30.10.01).

Різні погляди на певне явище трансформована одиниця може подавати синтетично – шляхом зіткнення у своїй структурі протилежних понять: ***Друзі мої, чудовий/жахливий наш союз!*** (УП, 17.10.01)**.**

Трансформація може йти за принципом протиставлення: ***«білий список» Луценка*** *– «люди, яких Луценко незаконно нагороджує іменною зброєю МВС» (< «чорний список»)* (УП, 26.11.06), ***жовтохолодна контрреволюція*** *– «реставрація кучмізму через два роки після виборів 2004 р.»* (УП, 21.11.06).

Експресивністю наділені випадки стилістичного використання омонімів: *Єхануров пішов у* ***ТУНДРу*** (УП, 08.11.01) (неофіційною назвою «ТУНДРА» позначено виборчу коаліцію НДП, «Трудової України», Партії регіонів і Аграрної партії України). Тут використано елементи мовної гри: обігрується збіг форми абревіатури-оніма (назви виборчого блоку) з відповідним апелятивом (пор.: *У новому парламенті будуть КПУ, СДПУ(О), СПУ, Зелені,* ***ТУНДРА, «****Яблуко» і «Наша Україна»* (УП, 30.08.01). Другий (омонімічний) план змісту (буквальне розуміння повідомлення) автоматично пересувається на перший план прагмасемантики фрази. Це знаходить сприятливий ґрунт у площині мовно-інформаційної компетенції реципієнта. Посилену виразність цій фразі надає виконання функції заголовка, оскільки відразу створюється ефект інтриги. А інтрига, як констатують дослідники медійних заголовків, «є чи не найдієвішим засобом залучення до спілкування і тому активно використовується журналістами у справі «боротьби за читача» [1, с. 102].

Серед нових номінативних засобів у заголовках використовуються найрізноманітніші сталі вислови. Як констатує О. Калякіна, «заголовки з модифікованими фраземами зазвичай виражають те оцінне тло, яке забарвлює весь текст, присутнє в кожному елементі його змістової структури. Такі назви актуалізують додаткове конотативне значення, яке міститься в змісті матеріалу, реалізуючи таку функцію періодичного видання, як прямий вислів оцінки, вплив на читача, і налаштовують реципієнта на певне сприймання повідомлення» [3, с. 162].

Серед сталих словесних комплексів (далі – ССК), що вживаються в заголовках, виділяємо фразеологізми, афористичні цитати з джерел світового культурно-комунікативного простору, назви літературних творів, художніх фільмів та ін. Ведучи мову про оказіональне використання фразеологізму, Н. Гольцова зазначає: «У процесі використання фразеологічні одиниці можуть піддаватися різним трансформаціям, що сприяє оновленню фразеологізмів. Усі різновиди трансформації (структурні та семантичні) відбуваються в умовах певного контексту і є суто індивідуальними. У цьому випадку ми й говоримо про оказіональне використання фразеологізму» [2, с. 84]. Таким чином, можемо вести мову про оказіональне використання сталих одиниць взагалі, суть якого полягає у їхніх структурних та семантичних трансформаціях.

Оказіональна трансформація цих одиниць відбувається у кілька способів. Перший спосіб – це оказіональна експлікація. Відповідно до авторської інтенції відбувається доповнення ССК певним лексико-семантичним компонентом. Серед таких доповнень можна виділити: а) атрибутивне експлікування (поширення означенням): ***Кучма знову підклав депутатам мажоритарну свиню*** (УП, 09.06.01), ***НУ-НС дав ввічливо-стримааного відкоша Тимошенко*** (ІБ, 19.03.10), ***«перевів» газові «стрілки»*** (УП, 27.11.06), ***перевів паспортні «стрілки»*** (УП, 20.08.07), ***азаровська копійка мільйон береже*** (ВЗ, 30.06.11), ***вибухове попередження*** (ЛП, 12.06.10), ***шкільні бої без правил*** (ЛП, 04.11.08); б) об'єктне експлікування (поширення додатком): ***друге пришестя Вадима Рабиновича*** (УП, 02.02.01), ***кнут і пряник Москви*** (УП, 25.12.00), ***«Осінній марафон» Мороза*** (УП, 12.12.00), ***настільна книга оперативника*** (ЛП, 11.01.11).

Можлива й комбінована експлікація: ***Друге пришестя Кучми в Інтернет*** (УП, 13.12.00). Експлікація може виконувати не смислову, а підсилювальну роль: ***підставимо двадцять другу щоку?*** (УП, 19.10.07).

Другий спосіб – це оказіональна субституція, коли відбувається заміна певного лексичного компонента. Такі явища М. Москвіна вважає парафразом – лексичним оновленням стійкого словесного комплексу [5, с. 20]. Цей спосіб досить активно творить оказіоналізми на базі ССК: ***Свято на чужій вулиці*** (УП, 06.06.01), ***Гавриш наступив на горло… пісні «гаранта»*** (УП, 22.06.01), ***Ім'я їм… «Регіони»*** (УП, 30.10.01), ***Не такий страшний стрес, як його малюють*** (УП, 08.11.01), ***Скажи мені, який твій Рух, і я скажу, хто ти*** (УП, 12.07.01), ***Війна – хатинам, мир – палацам*** (УП, 25.06.01), ***Ющенко і сім гномів*** (УП, 08.10.01), ***5 горішків для комуністів*** (УП, 16.05.01), ***Вечори на хуторі близ Таращі*** (УП, 15.12.00), ***Еліти і суспільство в Україні – над прірвою у житті…*** (ІБ, 26.12.09), ***Трави не винні*** (Д, 20.05.11), ***Кошмар на вулиці Більшовицькій*** (УП, 12.11.01), ***На цвинтарі розстріляних ілюзій уже немає місця для наметів*** (УП, 25.06.01), ***Пане Долганов! Ви не праві!*** (УП, 11.09.01), ***Замковенко, ти не правий*** (УП, 28.03.01), ***Євангеліє від Миколи Азарова*** (УП, 29.08.01), ***Перекуємо мечі у… слова*** (УП, 21.08.01), ***Велика китайська вода*** (ЛП, 25.06.11), ***Ці руки нічого не брали...*** (ЛП, 18.09.08), ***Суд і тіло*** (ЛП, 02.10.08), ***«Фесту» закон не писаний?*** (ЛП, 25.11.10), ***«Тайський» бордель*** (ЛП, 06.08.09), ***Тріска у своєму оці*** (ЛП, 27.05.10). Така заміна одного з лексичних компонентів сталої структури дозволяє досить легко вплести оказіональний складник до загальної смислової, образної та інтенційної канви заголовка.

Досліджуючи оказіональні фраземи, Ж. Колоїз констатувала, що «деривaційною базою подібних оказіональних утворень є дві одиниці – узуальна фразема та узуальна лексема (синтаксема); остання, перебуваючи в певних парадигматичних відношеннях із компонентом (компонентами) першої, накладається на нього (їх), поступово витісняючи і займаючи його (їх) місце» [4, с. 183].

Оказіональна субституція може здійснюватися не тільки лексичним, а й словотвірним шляхом, коли до компонента (частіше залежного) додається деривaційна морфема-модифікатор: ***мовчання телеягнят*** (УП, 22.04.11), ***кредит недовіри*** (УП, 07.02.01), ***ненаукова фантастика*** (УП, 01.06.01), ***нерасове вбивство*** (ЛП, 22.01.09).

Окремо варто згадати про одночасне включення двох протиставлюваних (антонімічних) варіантів (і узуального компонента ССК, і оказіонального): ***Друзі мої, чудовий/жахливий наш союз!*** (УП, 17.10.01).

Таким чином, оказіональна деривація щодо сталих висловів, детермінована потребою задоволення авторських інтенцій, знаходить свій вияв у двох варіантах: по-перше, це – ситуативно зумовлена трансформація плану вираження; по-друге, при незмінності плану вираження перетворення стосуються тільки плану змісту.

Література:

1. Алманова О. Функціональні та комунікативно-прагматичні особливості висловлювання-інтерогатива як заголовка масмедійного тексту / О. Алманова // Філологічні науки. Збірник наукових праць. – Полтава, 2011. – № 1 (7). – С. 99–105.

2. Гольцова Н. Г. Окказиональность слова и окказиональность фразеологизма / Н. Г. Гольцова // Русский язык в школе. – 1993. – № 3. – С. 81–86.

3. Калякіна О. О. Комунікативно-стилістична модифікація фразем у заголовках української преси кінця XX – початку XXI століття: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Калякіна Олександра Олександрівна. – К., 2008. – 261 с.

4. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : [монографія] / Жанна Василівна Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 310 с.

5. Москвина М. А. Лексико-фразеологические инновации в публицистике конца XX – начала XXI века : семантика, стилистика, прагматика : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. А. Москвина. – Волгоград, 2008. – 25 с.

6. Скиба Н. Г. Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця XX – початку XXI століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / Н. Г. Скиба. – К., 2005. – 18 с. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05sngkps.zip

7. Стоянова Е. Гапакс эйременон или трансформации фразеологических единиц в СМИ (на материале фразеологизмов с компонентом «глаз») // Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков. Вып. пятый. – Шумен : Университетско издателство «Епископ Константин Преславски», 2007. – С. 226–245.

8. Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. М. Турчак. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с.

9. Шаповал О. В. Комунікативно-стильові параметри вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80-90-х років XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Шаповал. – Дніпропетровськ, 2003. – 19 с.

Умовні скорочення:

УП – http://www.pravda.com.ua/news
ЛП – http://www.lvivpost.net
Д – http://www.day.kiev.ua/
І-Р – http://rep-ua.com/
ІБ – http://otherside.com.ua/journal/show.php
ВЗ – http://www.wz.lviv.ua
ССК – сталий словесний комплекс
ОФО – оказіональна фразеологічна одиниця
ФО – фразеологічна одиниця

УДК 811'111'161'2

О. О. Борисов,
Чернігівський Національний Педагогічний Університет імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів

ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ У БРИТАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МЕДІА-СЕРЕДОВИЩІ

Стаття присвячена дослідженню британських та українських листів до редакції в межах публіцистичного медіа-простору. Виокремлено різні види таких листів, а також встановлено ізоморфні та аломорфні риси їх структурного, змістового та функціонального аспектів.

Ключові слова: *медіа-середовище, лист до редакції, лист-відгук, лист-запитання, лист-зізнання.*

© О. О. Борисов, 2015

Статья посвящена исследованию британских и украинских писем в редакцию в границах публицистического медиа-пространства. Выделены разные виды писем, а также установлены изоморфные и алломорфные черты их структурного, содержательного и функционального аспектов.

Ключевые слова: *медиа-пространство, письмо в редакцию, письмо-отзыв, письмо-вопрос, письмо-признание.*

The article is devoted to the study of British and Ukrainian letters to the editor in the ethnic publicist mass media space. Three types of such letters on the basis of the functional criterion were singled out. The isomorphic and allomorphic features of their content, structural and functional aspects were established.

Key words: *mass media space, letters to the editor, a judgement letter, a question letter and a letter of confession.*

Вміщені на сторінках паперової та електронної британської та української преси – як постійна рубрика – «Листи до редакції» є поширеною на сьогодні реалізацією такого різновиду епістолярного жанру, яким є *відкритий лист* [див. напр., 1]. Британські та українські листи до редакції сучасної преси виступають **об'єктом** нашої роботи. **Мета** дослідження розкривається у трьох завданнях та відповідно полягає у встановленні ізоморфних й аломорфних ознак структурного, структурно-змістового та функціонального характеру британських та українських листів до редакції. Тема, виконана в межах сучасного комунікативного підходу до вивчення письмового дискурсу, є не дослідженою у сучасній вітчизняній науці, що й зумовлює її **актуальність**. **Наукова новизна** полягає у тому, що вперше порівнюються британські та українські (представлені в електронному вигляді) листи до редакції. **Матеріалом** роботи слугували газети та журнали британського та українського публіцистичного медіа-середовища.

Лист до редакції – приватний вид кореспонденції, унікальність якого зумовлюється тим, що він, будучи надрукованим на сторінках газети чи журналу, стає публічним надбанням. Реалізуючись у формі звернення до спеціаліста у певній галузі, деякої відомої особи, редакції в цілому, або до (окресленої) читацької аудиторії, він відбиває інтерес автора до деякої проблеми. Інакше кажучи, відправлений конкретному адресатові лист – публічній особистості чи редакції друкованого видання в його особі – з метою публікації та отримання (не-) пересічним адресантом відповіді на деяке запитання, роз'яснення проблемної ситуації, а також звичайного вираження думок, почуттів тощо, та отримана відповідь на нього, передбачає чітке усвідомлення як адресантом, так і адресатом того, що «лист-стимул» та можливий «лист-реакція» будуть доступні для широкої аудиторії читачів, а тому, фактично, завжди адресуються їй. Саме це робить лист не приватним, а публіцистичним. Структурно (у рамках наданого редакцією формату технічного заповнення та оформлення листа) та змістовно (вибір редакцією тематики листів, та «омовленні» листа особою тощо) цей жанр епістолярної журналістики відрізняється від звичайних паперових чи електронних листів.

Тож, листи до редакції (або «*пресові тексти*» [1]) є особливим публіцистичним жанром з поєднанням рис особистого та офіціального листування. Різниця між іншими газетними та журнальними жанрами (репортаж, есе, нарис, фейлетон, гумореска тощо) публіцистики полягає в різних типах моделі зв'язку між адресантом та адресатом. Так, якщо для одного з вищезазначених видів публіцистичного повідомлення вона має вигляд **спеціаліст (журналіст, публіцист)=> неспеціаліст (читач$_n$ преси)**, то у випадку листів до редакції модель розширюється: **неспеціаліст (автор$_1$-читач преси) => спеціаліст (читач-автор$_2$: редакція) => неспеціаліст (автор$_1$-читач / читач$_n$ преси)**. Така модель відбиває наявність прямого зворотного зв'язку редакції з автором-читачем.

Для газети чи журналу наявність такого зв'язку надає можливість оцінити результати своєї професійної діяльності, важливість журналістської праці для аудиторії, зацікавленість останньої в наступних випусках видання, пор., напр., офіційну позицію журналу ***Cosmopolitan***: *A lot of what makes Cosmopolitan such a brilliant place to work is the HUGE connection it has with its readers* [10] або газет ***Високий Замок***: *Ваша думка для нас дуже важлива…. Не для красного слівця говоримо, що читач – наш головний редактор...* [4]. Діалог з читачами журналістів, експертів, інших читачів на сторінках видання свідчить як про актуальність періодичного видання – представлених ним суспільно-значущих проблем та тем, так і про ступінь довіри аудиторії до газети чи журналу, їх авторитету, що спрацьовує на факті зниження інтересу та можливого ігнорування читачами інших, конкуруючих видань.

Відтак, формування діалогічного жанру «лист до редакції» відбувається як на фоні загального позитивного ставлення до журналу чи газети, сторінкам якої індивід довіряє свої думки та почуття, так й на фоні негативної реакції, що втілюється у бажанні допомогти видавництву, критикуючи та доповнюючи деякий надрукований чи наявний на сайті он-лайн матеріал. Тому редакція активно заохочує свою аудиторію до діалогу, що оформлюється у запрошенні до контактування, наприклад, *Got a question? Send it* to ask@**maxim**.com [14] або *Website editorial content queries contact:* **elle**online@hearst.co.uk [12] та контакти: *Поставити нам запитання* (**Зелена Планета**) [7] або *Написати вебмастеру* (**Бізнес Інформ**) [2].

Для цього редакція британських та українських газет й журналів може пропонувати форму, за якою повинен бути виконаний лист: так, в журналі ***Cosmo*** потрібно заповнити дев'ять полів: *назва листа* (Headline), *можливі попередні публікації, де само?* (Has this work been previously published? If yes, where?), та текст (Submit your text here…), *Ваше імя та призвище (First and last name), e-mail, контактний телефон* (Contact telephone number), *линк у Твиттері* (Twitter handle), *місце проживання* (City / town you live in), *Бажання залишитися анонімний чи ні* (Do you wish to remain unanonymous?) [10], у той час як в таких українських виданнях, як наприклад, ***Віче*** (Листи в редакцію) [3] та ***Gazeta.ua*** [13] мають вимоги заповнення чотирьох полів: *Загальне питання / Розмістити рекламу, Ваше ім'я та e-mail, Текст повідомлення, Цифри коду* (для відправки листа). Журнал ***ДСНС України*** поміщує цілий *Зразок звернення громадянина* з рубриками *Кому, Від кого, Заява (конкретний зміст, порушене питання), Дата, Підпис* [5].

Крім того, на сторінках журналів та газет створюються спеціальні рубрики типу AskELLEBeauty (Elle), Ask the Expert (Cosmopolitan), Ask Maxim (Maxim), Q&A (Focus), Vanity Fair (Letters), The Sunday Times (Letters), Telegraph (Letters) та Бізнес Інформ (Питання, що задають найчастіше), Вільна Україна (Ви нам писали), Віче (Листи в редакцію), Зелена Планета (На Ваші запитання відповідає експерт Євген Товстуха), Урядовий кур'єр (Нам пишуть), Профспілкові Вісті (Листи в редакцію), Сільські Вісті (Наша Пошта), ВРЦОЯО (Запитання-відповіді), які спрямовують увагу читачів та стимулюють їх до листування.

Існує й більш впливовий механізм залучення аудиторії: пропонування прийняти участь у конкурсі, організований редакцією на її кошти або кошти спонсорів, за перемогу в якому читач може отримати приз у вигляді товарів чи послуг (рубрика *Competitions & Offers* [11]) як результат розіграшу чи як винагорода за найкращий, найоригінальніший лист чи пост або за правильну відповідь на запитання: *The best letters from each month will find their way into the pages of the magazine. Remember, we're interested (even if no one else is)* [14] або газета *«**Світ молоді**» проводить конкурс привітань українською мовою. До участі в конкурсі приймаються віршовані та прозові тексти... Переможці отримають пам'ятні призи* [8].

При цьому, на відміну від британських журналів та української преси, листи до редакції в британських газетах консервативно, за етикетними нормами, починаються зі звертання, *Sir* –, незалежно від того, чи дійсно адресант звертається саме до редактора: SIR – ***Kate Tompkins, chief executive of the Cavell Nurses Trust, claimed*** *that nurse Joan Livesey's story drew a parallel to Edith Cavell's…* [15]. У зв'язку з цим у газеті ***The Times*** було опубліковано, навіть, лист читача, під назвою *Sir, is it time for letters to get with the times?,* який виступає проти цієї норми [17].

Аломорною рисою британських прес-видань є те, що в них пишуть читачі англійською мовою зі всього світу, переважно англомовні країни (хоча для аналізу нами були взяті суто британські адресанти) [http://www.theguardian,.vanityfair], у той час як в українські видання надсилаються листи з України переважно українською мовою, але наявні випадки написання листів російськомовною частиною населення [6; 9].

Результати дослідження показують, що всі опубліковані листи, які надходять до редакції, за функціональним призначенням можливо поділити на три типи: *листи-відгуки*, *листи-запитання*, *листи-зізнання*. Обов'язковим є письмова реакція редакції видання на *листи-запитання*, заради чого власне й друкується запитання та ціла рубрика запитань; інші листи можуть не супроводжуватися коментарями чи відгуком редакції: для цього на сайті журналів, наприклад, можуть створюватися форуми, де читачі мають змогу залишити свою думку чи пораду. Тож, встановлюється ще один, більш ширший кількісно, діалогічний зв'язок між читацькою аудиторію та редакцією журналу / газети, яка перетворюється на активного учасника комунікації з автором листа. До того ж, на сторінках видання з'являється (дещо відредагований) оригінальний, нештампований матеріал публікації, авторами якого не є фахівці у журналістиці.

Листи до редакції орієнтовані як на читача, виконуючи при цьому *пізнавальну* (задоволення читацького інтересу), *емоційно-розважальну* (надання читачу позитивних емоцій чи відволікання від проблем), *інструктивно-регулятивну* (приписування дій для досягнення індивідуальної чи суспільно необхідної мети) функції, так і на редакційний відділ, що виявляється в *утилітарній* (підтримка існуючої читацької аудиторії та її розширення) функції. Листи читачів є необхідним інструментом забезпечення ефективної діяльності видання, адже завдяки їм редакція проводить моніторинг інтересів, бажань читацької аудиторії, потрібність / непотрібність ряду тематичних рубрик, змістового насичення, обсягу та формального оформлення статей, що відбиває міру задоволення аудиторії даним виданням, підвищення його рейтингу та, в решті-решт, збільшення кола своїх читачів. Тож, сформовані у виданнях рубрики типу «*Letters to the editor»* та «*Листи наших читачів*» або *«Competitions & Offers*» та «*Конкурси на найкращий лист*» (у загальному вигляді), розраховані, з одного боку, на вивчення потреб, поглядів, побажань читацької аудиторії, її задоволеності оформленням, обсягом, змістом тощо, з іншого боку, відбивають намагання видання збереження та подальшого розширення кола своїх читачів.

Незалежно від типу листа та його «етнічної належності» в такій публічній переписці на перший план виходить природно-соціальний тип реалізації влади у діалозі, у той час як соціальний механізм її здійснення залишається у пасивному стані: лист публікується з огляду його інтересу для публіки, обмежується темою, має попит тільки в межах індивідуального читацького інтересу, при цьому соціальні конвенції діють апріорі – адресант та адресат виконують соціально різні, але статусно рівнозначні ролі. Асиметрія реалізується на рівні того, що одна сторона володіє інформацією та ділиться нею (***редакція*** – *лист-відповідь* на *лист-запитання*, ***автор-читач*** – *лист-зізнання* та *лист-відгук*), інша (*аудиторія, автор-читач*) її вимагає (*лист-запитання*) чи потребує (*аудиторія: лист-зізнання* та *лист-відгук*).

Тож, всі авторські листи, які надходять до редакції за призначенням поділяються на три різновиди: *листи-відгуки*, *листи-запитання*, *листи-зізнання*. Відповідно на сторінках видання з'являється оригінальний, «з людським обличчям», матеріал публікації, авторами якого є прості читачі, який відбиває 1. авторський погляд на деякий факт або подію, 2. запит інформації чи кваліфікованої поради та 3. фрагмент досвіду з особистого (інтимного) життя. Листи до редакції з позиції читачів виконують *пізнавальну*, *емоційно-розважальну*, *інструктивно-регулятивну* функції, з позиції редакції – функцію *утилітарну*. Аломорфною ознакою є мовна насиченість листів: в українському медіа-просторі активно функціонує російська мова. *Перспективою* роботи є порівняння британських та українських листів на предмет стилістичного представлення їх змісту.

Література:

1. Г. Філіп Емоційність мовця в «листах до редакції» на прикладі жіночої преси [Електронний ресурс] / Г. Філіп. – Режим доступу : http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1958.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. «Бізнес-інформ» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.business-inform.net/for-authors/?p=7.
2. «Віче» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.viche.info/freeback.
3. «Високий Замок» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.wz.lviv.ua/articles/81478.
4. «ДСНС України» / Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.mns.gov.ua.
5. «Звягель» / Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.zvyagel.com.ua/?cat=63&paged=2.
6. «Зелена планета» / Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.zelenaplaneta.kiev.ua.
7. «Світ молоді» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svitmolodi.com/?cat=7.
8. «Товариш» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tovarish.com.ua/?cat=12.
9. «Cosmopolitan.co.uk.» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cosmopolitan.co.uk/campus/cash-and-careers/student-careers/write-for-cosmopolitan?click=main_sr.
10. «Cosmopolitan.co.uk.» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cosmopolitan.co.uk/competitions/29759.
11. «Elleuk.com.» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.elleuk.com/beauty/ask-elle/askellebeauty-04.10.13-ask-the-beauty-team-your-questions#image=1.
12. «Gazeta.ua» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/journal.
13. «Maxim» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.maxim.com/funny/what-do-you-think-of-maxim.
14. «Telegraph» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.telegraph.co.uk/comment/letters/10834353/Stephen-Sutton-Teenage-role-model.html.
15. «The Guardian» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.theguardian.com/global/2014/apr/29/guardian-weekly-letters-climate-change.
16. «The Times» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thetimes.co.uk/tto/opinion/feedback/article4048009.ece.
17. «Vanityfair» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vanityfair.com/search?page=2&query=letters&sort=score+desc.

УДК 801.7:82-1

І. І. Бурцева,
Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Сєвєродонецьк

SPATIAL SYMBOLISM OF PROPER NAMES IN «JANE EYRE» BY CH. BRONTE

У поданій статті розглядається символізм власних імен у контексті вираження просторовості. Подано і проаналізовано результати проведених досліджень.
Ключові слова: *просторовість, символізм, засоби вираження просторовості.*

В данной статье рассматривается символизм имён собственных в контексте выражения пространственности. Прроанализированы результаты проведённых исследований.
Ключевые слова: *пространственность, символизм, средства выражения пространственности.*

This article deals with the symbolism of proper names in the context of spatiality. The results of conducted research are analyzed.
Key words: *spatiality, symbolism, means of spatiality expression.*

Cognitive linguistics recognizes that the study of language is the study of language use and that when we engage in any language activity, we draw unconsciously on vast cognitive and cultural resources, call up models and frames, set up multiple connections, coordinate large arrays of information, and engage in creative mappings, transfers, and elaborations. Language does not «represent» meaning; it prompts for the construction of meaning in particular contexts with particular cultural models and cognitive resources.

Spatiality is a category showing the relationship between human language, the mind and socio-physical experience in terms of space perception and expression [1].

So, the aim of this article is to analyze the potential of proper names in spatiality expression (based on the material of the novel «Jane Eyre»).

In the novel there are several spaces with its boundaries each (places that served Jane as temporal home):

1. Gateshead-Hall

Gateshead is a place where Jane Eyre spends her parentless childhood with Reed's family. If we separate Gates-head, it becomes Gates and Head. From the first name of the place, we know the meaning that 'gate' means 'gateway'. It is as a doorway for Jane Eyre in entering her next life place: «…Ere I had finished this reply, my soul began to expand, to exult, with the strangest sense of freedom, of triumph, I ever felt. It seemed as if an invisible bond had burst, and that I had struggled out into unhoped-for liberty.» [2, p. 20].

'Gate' also refers to a barrier or some kind of a 'fence' used to border an area. Metaphorically, gates as a border of an area, in «Jane Eyre», are to restrict Jane, to prevent her from being free and happy. She is bounded with the restrictions and the cruelty of her aunt's family. «…as if an invisible bond had burst» suggests that her patience came to an end and everything she had kept secret for a long time came to the surface.

'Head' connotes to be the front or top of something. It is a place where the story begins as she spends her childhood without her parents. Further, it is the beginning of the complications which come to her life.

Thus, we can say that 'Gateshead' is the first obstacle in her life where the whole story starts with Jane's unpredicted rebellion followed by Mrs. Reed's decision to get rid of her.

2. Red Room

Red room was a room inside Gateshead Hall where Jane was locked in for the fault she did not do. It was also a room where her uncle had died a long time ago. «The *red-room* was a square chamber, very seldom slept in, I might say never, indeed, unless when a chance influx of visitors at Gateshead Hall rendered it necessary to turn to account all the accommodation it contained: yet it was one of the largest and stateliest chambers in the mansion. A bed supported on massive pillars of *mahogany*, hung with curtains of *deep red damask*, stood out like a tabernacle in the centre; the two large windows, with their blinds always drawn down, were half shrouded in festoons and falls of *similar drapery*; the *carpet was red*; the table at the foot of the bed was covered with a crimson cloth; the walls were a *soft fawn colour with a blush of pink* in it; the wardrobe, the toilet-table, the chairs were of *darkly polished old mahogany*. Out of these deep surrounding shades rose high, and glared *white*, the piled-up mattresses and pillows of the bed, spread with a *snowy Marseilles counterpane*. Scarcely less prominent was an ample cushioned easy-chair near the head of the bed, also *white*, with a footstool before it; and looking, as I thought, like *a pale throne*.» [2, p. 6].

In this passage, we can see that the exploitation of color is dominating in the description. We believe, the author has done it on purpose, in order to achieve the effect of mystery making the reader hinself feeling that terrible anxiety that overlapped Jane – a ten-year girl with her childish fears and beliefs.

The Red room is obsessed with things in red. We see the curtains of 'deep-red damask', the 'red carpet'. All the furniture is of 'old mahogany' which is known to be a 'reddish brown colour'. Red could stand for many things, from love, strong emotion like anger, passion and danger even to wickedness and evil. Red is the colour of blood and it is obvious that if the light fades away, red gets even darker and quite quickly. So, the red room is completely dark, frightenly dark for a little child.

The other color is white which the author applies in less intensity: only in the 'shades' and 'cushioned easy-chair'. Out of total darkness these spots of white are especially scaring even for adults. We should also take into consideration the visual effects produced by white in darkness: it is impossible to estimate real parameters of the object and, if to keep staring at it, the visual effect of its moving is produced. This explains that the main heroine might really have seen something – not particularly the ghost of her late uncle, but just some fake vision.

3. Lowood School

It is another restricted space where Jane is captivated for a particular period of her life. Lowood is a charity school for orphan children. Similar to Gateshead, 'Lowood' means 'Low' and 'Wood'. As what Bronte describes in the novel, it is located under the hill. 'Low' means that something is in under the average level. The usage of this word in the name of a charity boarding school may be a direct hint on the quality of this school: quality of the conditions in which poor children exist and fight for their survival. 'Wood' is smaller than forest. 'Wood' can be a place where the atmosphere of darkness dominates because of the thickness of the trees. It also implies a wild life. Wood typically becomes a habitation for wild and fierceful creatures.

The wild life is shown with Jane's affliction and suffering during her education time in Lowood. Many of her teachers treat her unkindly and unfairly. She always suffers from mental and physical harassment. So, here, iust in this very proper name we may

© І. І. Бурцева, 2015

observe the confrontation of two spaces – of strict school life versus Jane's cherished desire to get her freedom: «My first quarter at Lowood seemed an *age*; and *not the golden* either: it comprised an *irksome struggle* with difficulties in habituating myself to new rules and unwonted tasks.» [2, p. 33].

4. Thornfield-Hall

Thornfield stands for Thorn Field, a field which is occupied and dominated by thorn. Thorn is a sharp point on a certain plants and able to hurt. Thornfield is indeed built in a place having thorn trees. Thus, in the words of Mr. Rochester we get an idea of the house's appearance: «I like this day; I like that sky of steel; I like the sternness and stillness of the world under this frost. I like Thornfield, its *antiquity*, its *retirement*, its *old crow-trees* and *thorn-trees*, its *grey façade*, and *lines of dark windows* reflecting that *metal welkin:* and yet how long have I abhorred the very thought of it, shunned it like a great plague-house? How I do still abhor –…» [2, p. 80].

We can not help mentioning the usage of metaphors in the above set abstract: the specifics of the place itself and the master's attitude towards it are expressed in domination of grey and metal colours as well as in the tranqulity of everything around: 'that sky of steel', 'the sternness and stillness of the world under this frost', 'its *retirement*', 'its *grey façade*', '*lines of dark windows* reflecting that *metal welkin*'.

The simile '*shunned it like a great plague-house'* is also very strong to show Mr. Rochester's real attitude to the house, his deep almost uncoscious fear of it mixed with hatred and sorrow.

In terms of spatiality 'Thornfield' can also be understood as a restricted space ending where the edge of the 'field' is. It contains a hint on possible decision to make: the main heroine can either pass by this place or take the risk knowing about the existence of it.

One more peculiar thing about thorn-trees is that they never stay is blossom, they are not the trees producing green, producing life. They are always grey and dark, they are the trees symbolizing loneliness, isolation and despair. Actually, the house itself, as well as its owner are such thorn-trees, although we come to understanding it only in the process of observing Mr. Rochester and everyday, routine life of the place.

It is Jane's next life pace after Lowood where she spends her life as governess. These are allegorical with the great ideas of the Bible. Jesus bore and endured with the crown of thorns. He had to suffer from the pain by the thorns. Just like thorn which is able to harm or threaten, Thornfield becomes a place where Jane finds mystery, peril, and temptation, where she has both minutes of happiness and deep sorrow, the place where her heart and soul become vulnerable; where she, like Jesus Christ, has to struggle and protect her principles and beliefs.

5. Moor House

It is another symbol contributing to the 'space' concept expression in the text. It means that Jane finally finds a 'moor' which is defined as a place where a boat, ship, etc. is fixed to an object or the land with a rope or an anchor. Bronte puts Moor House in one fourth of the end of the story because it is the part of the falling action of the story. It is a place for the main heroine to rest and to recover her health and manage her heart after she flees from Thornfield-Hall with a broken heart. Moreover, it is a place where St. John and his sisters live. Thus, it is also a place that is close to Christianity and full of peacefulness which Jane was seeking for.

One more peculiarity is the spatial contradiction represented in the opposition of these proper names: «Gateshead-Hall» ↔ «Thornfield-Hall» ↔ «Moor House»: the idea is that the main heroine can not find peace in great houses, huge and filled with luxury, she needs something more common, that is simple and plain – some house that could be as cozy as home, and 'Moor House' becomes this temporal harbour for her.

Names of characters as well as places are often chosen by the author to represent or symbolize something. Names of all the heroes are made by the author according to his/her own style and the ideas he/she wants to reflect in them. Below are the names choices of characters which contribute great deal to the story:

1) Jane Eyre

As the main character, the first name, Jane, suggests as simple. Jane is a plain name with no special attribute to make it sound fancy or elaborate. It is also easy to be pronounced. Derived from the name in the Bible, John, Jane is the feminine name of it. Jane is also heard so old fashioned and traditional. Besides, to describe the outdated look of hers, Bronte uses her words in drawing the simplicity of Jane: «I rose; I dressed myself with care: obliged to be plain – for I had no article of attire that was not made with extreme simplicity – I was still by nature solicitous to be neat. It was not my habit to be disregardful of appearance or careless of the impression I made: …… I felt it a misfortune that I was so little, so pale, and had features so irregular and so marked.» [2, p. 55].

Similar to her first name which sounds old fashioned, her last name, Eyre is an archaic spelling for air. Related to symbolism, Eyre (air) represents Holy Spirit.

Eyre sounds like 'eyrie' which means 'nest of a bird crated in the high place among many rocks'. It is connected with her lover in the story, Mr. Rochester. She was symbolized as a nest that is placed in the surrounding of rocks. The main idea of this is that she is always close to Mr. Rochester.

2) Mr. Rochester

The first syllable of Rochester is audible as 'rock'. 'Rock' stands to symbolize that he is a hard and cold person. It is also heard as 'chesty' which means 'conceited' or 'arrogant' in slang. The last syllable is echoing as 'stern' which is similar to what Bronte describes as 'gloomy' and 'grim'.

«Mr. Rochester, as he sat in his damask-covered chair, looked different to what I had seen him look before, – not quite so stern; much less gloomy. There was a smile on his lips, and his eyes sparkled, whether with wine or not, I am not sure; but I think it very probable. He was, in short, in his after-dinner mood; more expanded and genial, and also more self indulgent than the frigid and rigid temper of the morning: still, he looked preciously grim, cushioning his massive head against the swelling back of his chair, and receiving the light of fire on his granite-hewn features, and in his great, dark eyes; for he had great, dark eyes, and very fine eyes, too – not without a certain change in their depths sometimes, which, if it was not softness, reminded you, at least of that feeling» [2, p. 73].

This practice of onomatopoeic toning of the name completes Bronte's description of her judgment towards Mr. Rochester's mental character based on the outward look. His character is depicted by Bronte as self indulgent person. It is previously symbolized by his chesty name.

3) St. John River

John is the masculine name for Jane. It is an old fashioned, traditional name, and simply articulated. His physical appearance meets his conventional name, as Bronte describes that his face «comes so near the antique model» meaning that every part of his face looked like that [2, p. 195].

His name is also a form of characterizing economy by capturing one of many names in the Bible. In connection to the Bible, he is close to Christianity. There is St. before his name, an abbreviation for Saint. This gives a hint on his qualities and good, noble deeds as well as his kindness and patience.

There is one more symbolic category related to space concept we would like to analyze. It's the semantic field of 'fire' [3]. On the whole, the 'fire' in its denotative meaning correlates with the concepts of rudiments of the world and elements: earth, water, air, earquake, fire obtaining also a number of metaphoric meanings: 'physical strength', 'life strength' in the semantic group of synonyms 'fire', 'energy', 'life', 'lustness'.

In the semantic group with 'fire' as its core (noun) we may come across the expressions used to reveal the emotional state of the heroes: lust, spirituality, liveliness, anger, etc.: «I have seen what a fire-spirit you can be when you are indignant».

Love, lust is expressed in such metaphors as «strange fire in his looks», «strange energy in his voice». In this novel there is very strong contradiction of two basic forms of 'fire' existance: as the one controlled by people and thus giving warmth and cosiness (like fire burning in the fireplace) and the power that can not be controlled by people (both as their passions and natural power).

Thus, in «Jane Eyre» there is a lot of spatial symbolism hidden even in proper names. On the whole, the word 'space' and its derivatives are met in the text for 14 times only, and most of the cases of their usage are the descriptions of halls and people.

References:

1. Топоров В. Н. Пространство и текст / В. Н. Топоров. – М. : Академия, 1993. – 238 с.
2. Bronte Ch. Jane Eyre / Charlotte Bronte. – London : David Campbell, 2007. – 257 p.
3. Carlson L. A. Experimental Methods for Studying Language and Space / Laura Carlson & Patrick L. Hill // Gonzales–Marquez et al. (eds.), Methods in Cognitive Linguistics, 2007. – pp. 250–276.

УДК 811.111:061.9

А. Е. Вербицька,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТАТУСНО-РОЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧАСНИКІВ КОМУНІКАЦІЇ У МЕДІАДИСКУРСІ

У статті висвітлено інституційний характер медіадискурсу та проаналізовано учасників спілкування, а саме їх статусно-рольові характеристики у процесі передачі інформації про дистрес у медіатекстах.
Ключові слова: *медіадискурс, соціальний статус, соціальна роль, дистрес, адресант, адресат.*

В статье освещен институциональный характер медиадискурса и проанализированы участники общения, а именно их статусно-ролевые характеристики в процессе передачи информации о дистрессе в медиатекстах.
Ключевые слова: *медиадискурс, социальный статус, социальная роль, дистресс, адресант, адресат.*

The article aims at elucidating institutional character of media discourse and analyzing the participants of interaction, namely their status and roles they possess in the process of transmission the information about distress in media texts. Mass communication flows in the form of ***article-comment-reply 1, reply 2*** *where the multi-sender through the article provides large, heterogeneous and anonymous audience with the facts and emotions and gets feedback in web-comments which in their turn provoke multiple replies. The author of the article detects the fact that the emotional portrait of the reader comprises both the evaluative and the figurative components. The latter are reflected in the linguistic and stylistic means (metaphor, metonymic epithets, satire, antithesis) which the recipient chooses to reply to the message and which display his/her attitude to the information about distress. The research shows that the level of influence on emotional and volitional sphere of the audience defines the degree of speech producer's authority and his/her higher social status in mass communication. If the response has negative character, the addresser is supposed to have lower status. The social roles addressers play in the course of communication may vary and overlap depending on the goal of the message (influence people's behavior through political and economical issues, motivate readers to act, suggest the specific solutions to the social problems). The direct roles may be elicited by the context in which distress occurs (politics, economy, medicine, legal affairs). The addresser may acquire additional roles acting consequently as medical journalist-teacher, priest-in-charge-agitator, staff writer-publicist, and politician-journalist.*
Key words: *media discourse, social status, social role, distress, addresser, addressee.*

Надзвичайно потужним джерелом інформації про функціонування мови на сьогодні є медіасередовище або медіапростір, у якому реалізується медіадискурс, який за словами Кожемякіна Є. А. є цілісним комунікативно-когнітивним процесом смислопородження [2]. В. І. Карасик трактує масово-інформаційний дискурс або медіадискурс як тип інституційного дискурсу, який представляє собою спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин, а також виділяється на основі двох системоутворюючих ознак – цілі та учасники спілкування [1, с. 194, 195]. Враховуючи соціальний аспект у формуванні та трансляції смислів та той факт, що емоційні ознаки на рівні з позиційними та ситуативними характеризують суб'єкт медіакомунікації, постає **проблема** визначення статусів та ролей учасників, що мають вплив на передачу досліджуваного нами з лінгвістичної точки зору емоційного стану дистресу (горя-страждання).

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми виявляє значимість медіадискурсу для лінгвістики та зумовлює науковий інтерес до методології його дослідження (Кожемякін Е. А., Желтухіна М. Р.), аналізу мови ЗМІ (Володіна М. Н., Кібрик А. О., Солганик Г. Я.), лінгвокогнітивного аспекту дискурс-аналізу (Потапенко С. І., Александрова О. В.), дискурсу як соціолінгвального явища (Карасик В. І., Серажим К. С., Різун В. В.) та ін. Дослідження параметрів медіадискурсу, де на нашу думку кодується та декодується дистрес, обумовлює звернення до статусно-орієнтованої комунікації учасників, які належать до певного соціального інституту. Отже, **завданням** цієї статті постає характеристика соціальних статусів та ролей учасників комунікації у медіадискурсі у ході трансляції дистресу. Матеріалом дослідження слугуватимуть англомовні медіатексти газет та журналів (The Guardian, The Observer, The Hindu, WebMed, Salon), блогів та коментарів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Медіадискурс за своєю природою діалогічний. Однак спостереження доводять, що комунікація може виходити за межі класичної моделі ***адресант-адресат*** та відбуватися у формі полілогу, у якому беруть участь як мінімум троє співрозмовників, ***article-comment-reply1-reply2…***. Комунікація відбувається на перетині базових типів медіатекстів – новини, публіцистика, аналітика та веб-коментаря як нового субжанру окремного гіпержанру блогу/форуму. Насиченість статті прямою мовою компетентних у описуваній ситуації людей проявляє інтертекстуальність медіадискурсу, створює ефект об'єктивності інформації і, передовсім, дозволяє припустити участь у віртуальному полілозі поліадресанта («ідеальний адресат» –

© А. Е. Вербицька, 2015

В. Н. Степанов, продуцент мовлення, суб'єкт мовлення – Г. Я. Солганик), який звертається до поліадресата («подвійного адресата» за словами В. Н. Степанова).

Joe Murphy, Political Editor:

Nearly 70,000 children in London will spend Christmas in emergency temporary accommodation, it was revealed today.

Campbell Robb, chief executive of Shelter:

*All too often at Shelter we hear from families in London in cramped, run-down B&Bs who tell us their children are living in severe emotional **distress**, facing three hour round trips to school and losing touch with their friends.*

Comment 1 by Galactic Cannibal:

Why are there 60,000+ innocent children living and abandoned in a human trash heap in London. That is a crime!!

Reply 1 by Bill Jackson:

I suspect the bigger crime is feckless parents.

У вищенаведеному прикладі «поліфонія голосів автора, наратора і персонажів» (за термінологією С. І. Сметаніної) формує продуцент мовлення, який виконує соціальну роль політичного оглядача та виступає як тип автора «людина соціальна» (Г. Я. Солганик). Він як інформатор про подію формує зачин статті та констатує факт проведення дітьми Різдва у пункті тимчасового розміщення. Суб'єкт мовлення у ролі директора притулку виражає суб'єктивно-об'єктивне відношення до дійсності та співчуває дітям, які перебувають у стані сильного емоційного дистресу.

Роль адресанта у масовій комунікації може виконувати окрема особа (замовник матеріалу, ініціатор тексту, блогер) або група людей (авторський колектив, редакція), а адресат виступає у ролі масового читача-реципієнта повідомлення, на місці якого за словами Т. А. Лєнкової опиняється величезна за кількістю і надзвичайно різноманітна за віковими, національними, конфесійними, політичними і багатьма іншими характеристиками аудиторія [3, с. 11]. Ядром інституційного дискурсу є спілкування базової пари статусно нерівних учасників комунікації [1, с. 195]. Статус є характеристикою суб'єкта, який займає те чи інше місце в соціальній ієрархії, яке вимірюється на основі таких критеріїв як освіта, посада, об'єм влади, професійний рівень, престижність професії і роду діяльності [5]. Автор перебуває у постійній взаємодії з читачем. З трьох різновидів відношення «автор-читач» (автор=читач, автор>читач, автор<читач) на думку Г.Я. Солганика найперспективнішим є другий різновид, адже, незважаючи на той факт, що читач створює свого автора, фонд знань останнього має бути більшим за читацький [6, с. 27]. Отже, асиметричність контактів комунікатора та реципієнта визначається наявністю у першого інформації, яку він транслює читачу, а той у свою чергу сприймає та інтерпретує її, а також у таких технічних характеристиках медіакомунікації як право надавати (*Comment is free*) чи не надавати можливість (*This comment was removed by a moderator because it didn't abide by our community standards. Replies may also be deleted*) читачам для реакції, відбирати та сортувати коментарі (*This comment has been chosen by Guardian staff because it contributes to the debate*) відповідно до поставленої комунікатором цілі. Прикладом вищого соціального статусу мовця, що виконує соціальну роль лікаря, який бореться з вірусом Еболи, є повідомлення з місця події у статті «Ebola: 'We relieve pain and distress, but in all honesty we rarely save'» про той дистрес, який він та його колеги переживають у процесі допомоги, а також про страждання уражених.

Martin Deahl, a British doctor:

*Entering the «zone» is now a matter of routine but nevertheless when your buddy quietly whispers, «may God keep you safe» as we pass through the double gated «air-lock» it gives one a frisson of **anxiety**.<…> She was so unresponsive, we thought she might die on at least a couple of occasions in the middle of the ward round. Secretly relieved that I didn't have to assess her. I was still very **upset**.* (The Guardian, Tuesday 23 December 2014)

Comment 1:

*'We **tortured** the little girl yesterday with five attempts…' <…> 'She'll die anyway, we're just making her **suffer** more…'.* (The Guardian, Tuesday 23 December 2014)

Вищий статус лікаря демонструють відгуки комунікатів, які визнають його професіоналізм та самовіддачу у боротьбі з дистресом, який переданий лексемою ***scourge***, що означає «кара, лихо» та має синонімічний ряд *disaster*, ***distress***, scourge, calamity, evil, affliction:

Comment 2:

*Dr Deahl – you have my undying admiration and thanks. I have not the skills that you possess. Even if I had, I cannot imagine that I would have your courage and fortitude in going to fight this **terrible scourge**.*

Адресант усвідомлює свою владу над адресатами і відчуває право на гостру критику суспільства у тому, що поки одні помирають, інші насолоджуються життям та святкують Різдво:

Martin Deahl, a British doctor:

Perhaps it's the lot of people like my colleagues here in the centre and me to wrestle with our consciences, shed tears, lose sleep and try to make the best of a very bad, heart-breaking job and leave the rest of the world to party, get pissed and celebrate Christmas. It is indeed a topsy-turvy world in which we live. Life is never easy.

В. В. Різун розглядає соціальний статус як один з соціально-психологічних факторів, притаманних учасникам масової комунікації: комуніканту і комунікату, де комунікант є носієм активної ролі, джерелом упливу (зараження, навіювання, маніпуляція), в той час як комунікат є носієм пасивної ролі, «споживачем впливу» (зараження як результат, наслідування, рефлексія, саморегуляція) [4, с. 40-44]. Комунікант має бути авторитетом/лідером для комуніката, викликати довіру та скеровувати до дій. В іншому випадку комунікативна мета не буде досягнута. Предметним змістом комунікативної мети (або задумом) завжди є певна фізична, емоційно-вольова або розумова реакція людей [4, с. 42]. За нашими спостереженнями, задум втілений, коли стаття супроводжується коментарями-реакціями комунікатів. Якщо більшість коментарів носить схвальний характер, то комунікант має високий авторитет та довіру у читачів, а отже і вищий статус:

Robin McKie, science and technology editor for The Observer:

*Blackfish focuses on **the distress** experienced by killer whales who are depicted as complex, highly intelligent creatures which are taken from their families, kept in small pools and given psychotropic drugs to calm them and help them perform tricks…* («Deaths, Drugs, Distress: Why Marine Parks are Losing Their Attraction», The Observer, Saturday 19 April 2014)

Comment 1:

***Turns my stomach too**. It's a sick display of anthropomorphism.*

У результаті емоційного впливу комунікати налаштовані на вольові дії:

Comment 2:

These places are disgusting, no more than prisons for these poor animals made to wag their tales in front of humans for snacks. They should all be closed down asap.

Comment 3:

*Picket the **torture** pools and name and shame the abusers.*

Якщо коментарі відображають незгоду з інформацією у тексті, адресант має нижчий статус та не викликає довіри у читачів. Прикладом є сатиричний коментар про те, що страждання китів є очевидним та не потребує висновку експертів:

John Reilly, the president of SeaWorld San Diego:

«That argument is not based on credible, peer-reviewed science. It's based on emotion and a propaganda film,».

Comment1:

'Peer reviewed science'? Not really required when there are masses of evidence of plain, appalling cruelty. If you find yourself in the dock for kicking the shit out of someone in broad daylight, do you say, 'Ah yes, your Honour, but where's the peer reviewed science?'

Окрім сатири, присутність у мовленні реципієнтів оцінного та образного компонентів простежується у використанні таких стилістичних засобів як метафора (*True, but depression can still creep into what should be a great life without warning or reason. **It's a bastard of an illness**. **IDS is the king of projection**. **My neighbourhood is a Tsunami of fear***), антитеза (*If it wasn't so sad it would be Hilarious)*, метонімічні епітети (*this shameful, **Dickensian** situation*) та сіленційного компоненту комунікації (феномен мовчання) – паузи (*I once went to one [zoo] in Guatemala...Never again...Distressing*) та ін.

Кожен соціальний статус має рольовий план, де статусність демонструється у шаблонах поведінки, закріплених нормативними режимами соціальних інститутів, у яких люди здійснюють свою професійну діяльність [5]. Комуніканти, які беруть участь у масовій комунікації, поділяються за характером участі у комунікативному процесі або за соціальними ролями на такі типи: агітатор, журналіст, іміджмейкер, піарник, педагог, політик, прес-секретар, пропагандист, публіцист, редактор, рекламіст [4, с. 110–121]. Такі ролі Г.Я. Солганик трактує як спеціалізації або типи авторів [6, с. 17].

Комуніканти, які ставлять за мету транслювати інформацію про дистрес та здійснювати вплив на масову аудиторію, виступають у ролі:

1) ***журналіста*** як професійного мовця, який є виразником інтересів суспільства, а вищим смислом для нього є вплив на поведінку людини, її емоційно-вольову сферу, мислення й свідомість через розмови про політику та економіку [4, с. 112]. Як приклад, у статті «Ending Destitution and Distress» журналіст розкриває проблему недосконалості політичної та економічної системи Індії, через що страждають прості люди, яким для прожиття необхідно робити тяжку та брудну роботу. Своє ставлення до них журналіст передає лексемою *frail (слабкий, кволий, хворобливий; тендітний)*, а також провокує людей замислитись над проблемою, використовуючи синтаксичну конструкцію риторичного запитання «Have any…ever been to?», та пропонує відповідь у формі «If they had, they would have seen…»:

*Have any of the BJP leaders opposing the scheme on equally specious grounds ever been to an MGNREGA worksite? If they had, they would have seen **frail** men and women digging and lifting approximately 1,500 to 2,000 kilos of mud in a single day to earn a minimum wage, the national average of which was just Rs.132 last year. If anyone opts for this work, it is not out of choice but **distress**.* (The Hindu, October 25, 2014)

2) ***публіциста***, який є професійним комунікантом у системі масового спілкування, літописцем соціальної дійсності та говорить від імені великих соціальних груп до народу [4, с. 118]. У статті «Euthanasia for emotional pain: Mercy or a «culture of death»?» комунікант-публіцист висвітлює проблему ставлення до евтаназії, яка стала звичним явищем для тих, хто опинився за межами суспільства (люди, які страждають від глибокої незадоволеності власною гендерною ідентичністю (гендерна дисфорія)). У кінці статті публіцист дає власну оцінку ситуації та апелює до емоційного досвіду реципієнтів, використовуючи анафоричний займенниковий повтор (*you, someone*):

*But if **you**'ve ever lost someone **you** loved to suicide, **you** know how very determined they can be. **You** know how **real and profound** their **suffering** is.<…> For **someone in extreme distress**, though, how is the option of a razor to the wrist or a gun in the mouth more morally palatable than a physician-administered drug?* (Salon, Tuesday, Oct 8, 2013)

3) ***педагога***, який покликаний займатись формуванням особистісних структур, норм поведінки, тобто вихованням. Педагог навчає, а учень розуміє, що його навчають, і добровільно стає суб'єктом педагогічного процесу [4, с. 115–116]. Наприклад, у медичному журналі WebMD Archive 4 комуніканти-суб'єкти мовлення, троє з яких є педагогами за професією (*Abby Aronowitz, PhD, Charles Goodstein, MD, clinical professor of psychiatry, Anie Kalayjian, EdD, RN, adjunct professor of psychology*) та один журналіст у сфері медицини-продуцент мовлення (*Colette Bouchez, medical journalist*), який своїм мовленням конструює соціальну роль педагога. Комуніканти дають інформацію щодо симптомів дистресу, інтенсивності переживання (*how often, how bad, how long*) та закликають учнів звернути на них увагу (*you should not ignore*):

Abby Aronowitz, PhD:

*The key is how often you are feeling this **sense of distress**, how bad it gets, and how long it lasts; that is what can help determine the seriousness of your situation.*

Charles Goodstein, MD, clinical professor of psychiatry:

*Unusual symptoms that resist the million-dollar workup can be a sign that your body is expressing some kind of **emotional upset**.*

Kalayjian, EdD, RN, adjunct professor of psychology:

*When the body cannot handle **emotional overload**, it simply begins to shut down. And that is often manifested by **a sense of extreme tiredness and fatigue**.*

Colette Bouchez, medical journalist:

*Maybe you're having that proverbial «bad day» – or perhaps a rough few weeks: **Feeling down, anxious, overstressed, as if you're one breath away from the «last straw.** Three experts helped WebMD put together this list of symptoms you should not ignore.* (WebMD, January 01, 2006).

4) ***агітатора***, роботою якого є спонукання особи, публіки, натовпу до засвоєння певних ідей, однакового розуміння явищ, подій, спонукання до конкретних вчинків, дій [4, с. 111]. У статті-прикладі «Church, like therapy, is a space where you are allowed to bring your distress» комунікат/реципієнт вірить лозунгу/заклику комунікатора-агітатора не боятись нещастя, оскільки це відчуття є лише частиною рецепту щастя: «*We must not be scared of unhappiness as a feature of a meaningful life – it forms part of the recipe for happiness itself*». Агітатор переконує читачів, застосовуючи у своєму мовленні такі маркери, як модальне дієслово *must* та антитезу, за допомогою якої протиставляється відношення до нещастя читачів та автора. Агітатор усвідомлює бажання та потреби аудиторії, звертається до емоцій та пропонує рішення: *Church, like therapy, is a countercultural space where people are given permission **to bring distress***. (The Guardian, Friday 3 August 2012)

Цей заклик знайшов відгук у читачів (366 коментарів), які або повністю приймали думку агітатора («*Definitely. There are few things more infuriating than being met with the responses 'm'kay' or 'cheer up' when **depression rears its ugly head**, it can*

be a relief to simply have these feelings acknowledged instead of glossed over», «*You are absolutely right*») та були в захваті від статті («*Thank you, Guardian and thank you, Giles Fraser*», «*Beautiful turn of phrase. Lovely aticle. I'm no believer either but I am greatly enjoying the astounding idea you propose of church as counter-cultural space. Many, many, many levels of irony*») або лише частково погоджувались («*I like that a lot, though of course the first sentence will only be true here and there*», «*I agree to a point*»). Така рефлексія доводить те, що агітація набуває соціального смислу та має значний уплив на аудиторію, а комунікант має високий авторитет серед читачів.

Статусно-рольові характеристики учасників спілкування визначають вибір лінгвостилістичних засобів передачі дистресу у медіадискурсі. Інтенціональне віддзеркалення соціальних параметрів комуніканта у мовленнєвій поведінці має місце, коли адресант вживає лексему *distress* у словосполученнях, які виявляють сферу його діяльності: економіка (*economic distress, unemployed worry distress signals, distress call*), бізнес (*financial distress, a firm falls into distress, a distressed firm's survival*), медицина (*inmates' mental and emotional distress, the profound emotional impact, medical depression, relieve/palliate pain and distress, a very painful statement, suffering psychological distress*), юридична справа (*prosecutions for stalking and harassment increased, victims at risk who are suffering immensely*). Так, адресант виконує свою безпосередню роль кореспондента з юридичних питань (legal affairs correspondent), з питань здоров'я (health correspondent), економіки (economics correspondent), політичного оглядача (political editor).

Резюмуючи проведене дослідження, дистрес як емоційний стан горя-страждання транслюється у медіадискурсі за участю поліадресанта як продуцента мовлення і суб'єкта мовлення та поліадресата – масової аудиторії на стику жанрів масової комунікації та «онлайн» комунікації, а саме публіцистичної статті, новинного репортажу та субжанру веб-коментаря гіпержанру блогу. Комунікація відбувається у формі ***article-comment-reply1-reply2***, де реакція адресата провокує розгортання ланцюжка комунікації. У процесі відтворення інформації про дистрес автор виявляє свій безпосередній соціальний статус та роль кореспондента, репортера та додаткову роль педагога, журналіста, публіциста, агітатора відповідно до поставленої цілі повідомлення. У такому випадку спостерігаємо накладання ролей. Адресат у свою чергу відповідає на повідомлення автора, виражаючи оцінку та ставлення у веб-коментарях. Досліджуючи у подальшому параметри медіадискурсу, де транслюється дистрес, матеріали можуть бути використані для визначення ролі емоцій у моделі комунікації, яка функціонує у медіадискурсі.

Література:

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : Монография / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

2. Кожемякин Е. Массовая коммуникация и медиадискурс: к методологии исследования / Е. Кожемякин // [Електронний ресурс]: режим доступу – http://www.discourseanalysis.org/st20.html

3. Ленкова Т. А. Медиатекст в свете текстообразующих стратегий / Т. А. Ленкова. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 136 с.

4. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. В. Різун. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 260 с.

5. Русакова О. Ф. PR-дискурс: теоретико-методологический анализ / О. Ф. Русакова, В. М. Русаков: [Електронний ресурс]: режим доступу : http://www.madipi.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=27&limitstart=14

6. Солганик Г. Я. Язык современной публицистики: сб. статей / сост. Г. Я. Солганик. – 3-е изд. – М. : Флинта: Наука, 2008. – 232 с.

Список ілюстративних джерел:

1. A blog by Dr. Mark Zuccolo // [Електронний ресурс]: режим доступу -http://www.stresshacker.com

2. Salon // [Електронний ресурс]: режим доступу – http://www.salon.com/

3. The Guardian // [Електронний ресурс]: режим доступу – http://www.theguardian.com/uk

4. The Hindu // [Електронний ресурс]: режим доступу – http://www.thehindu.com/

5. The Observer // [Електронний ресурс]: режим доступу – http://www.theguardian.com/observer, Salon, The Hindu

6. WebMD // [Електронний ресурс]: режим доступу – http://www.webmd.com/

УДК 81' 367.634

Г. С. Весельська,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ІННОВАЦІЇ В ТРАНСПОЗИЦІЙНОМУ ВИРАЖЕННІ ПРИЄДНУВАЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті на матеріалі українських художніх текстів початку ХХІ століття проаналізовано інновації у функціонально-стилістичному використанні сполучників інших семантичних сфер сурядності, транспонованих у сферу приєднувальних семантико-синтаксичних відношень; схарактеризовано корпус найуживаніших невласне-приєднувальних сполучників та визначено можливі причини, що зумовлюють вторинне вживання градаційно-приєднувальних, єднальних і протиставних сполучників.

Ключові слова: *градаційно-приєднувальний сполучник, єднальний сполучник, протиставний сполучник, вторинна семантико-синтаксична сфера, приєднувальна семантико-синтаксична сфера, складносурядне речення.*

В статье на материале украинских художественных текстов начала XXI века проанализированы инновации в функционально-стилистическом использовании союзов других семантических сфер сочинения, транспонированных в сферу присоединительных семантико-синтаксических отношений; схарактеризирован корпус наиболее употребительных несобственно-присоединительных союзов и изучены возможные причины, предопределяющие вторинное употребление градациозно-присоединительных, соединительных и противительных союзов.

Ключевые слова: *градациозно-присоединительный союз, соединительный союз, противительный союз, вторинная семантико-синтаксическая сфера, присоединительная семантико-синтаксическая сфера, сложносочиненное предложение.*

In the article on material of Ukrainian artistic texts of the beginning of the XXI-st century it is analysed the innovations in the functionally stylistic use of the conjunctions of the other coordinating semantic spheres transposed into the sphere of join-

© Г. С. Весельська, 2015

ing semantiko-syntactic relations; it is kharakterized the group of the most productive nevlasne-joining conjunctions and certainly possible reasons which predetermine the secondary use of gradation joining, connective and adversative conjunctions.

***Keywords**: gradation joining conjunction, connective conjunction, adversative conjunction, secondary semantiko-syntactic sphere, joining semantiko-syntactic sphere, compound sentence.*

Швидкий розвиток суспільної думки та розширення поля функціювання української мови зумовили ряд помітних змін і явищ на всіх її структурних лінгвістичних рівнях. Інновації торкнулися й граматичної стилістики сучасної української літературної мови.

Прагнення авторів урізноманітнити й оживити власне висловлення, надати йому розмовного колориту, відшліфувати сполучникову систему, уникнути повторів одних і тих засобів синтаксичного зв'язку сприяли появі динамічних процесів у функціонально-стилістичному використанні невласне-приєднувальних сполучників як виразників приєднувальних семантико-синтаксичних відношень.

В українському мовознавстві докладному аналізові суті приєднувального зв'язку присвячені дослідження П. Дудика [3], В. Жайворонка [4], Г. Коцюбовської [6], І. Завальнюк [5] та ін. Кількісний склад приєднувальних сполучників як засобів оформлення формально-граматичної і виразників семантико-синтаксичної функцій подано в наукових розвідках К. Городенської [2].

Мета цієї статті полягає в простеженні інновацій у складі транспозиційних реалізаторів приєднувальних семантико-синтаксичних відношень, широкий і надійний матеріал для характеристики яких дають українські прозові тексти художнього стилю початку XXI століття.

Транспозиційними виразниками приєднувальних семантико-синтаксичних відношень стають сполучники трьох семантичних сфер сурядності: градаційно-приєднувальної, єднальної та протиставної. У кожній сфері виокремлено відповідно градаційно-приєднувальні сполучники *а ще*, *та ще*, *а ще й*, *та ще й*, *ще й*, *і ще*, *ще і*, *а до того ж*, *і до того ж*, *до того ж*, *а ще (й) до того*, *до того ж навіть*, *а до того ж іще й*; єднальні сполучники *і*, *й*, *та*, *і... і*, *й... й*, *та... та* і протиставні сполучники *а*, *але*, *проте*, *зате*, *однак*, *одначе*. Нівеляція основного призначення цих сполучників зумовлена здатністю доповнювати, конкретизувати, розширювати повідомлення через уведення побічних приєднувальних зауважень.

У сучасній українській художній прозі кількісно переважають синтаксичні конструкції, у яких транспонованими експлікаторами приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є сполучники сурядності, закріплені за градаційно-приєднувальною семантико-синтаксичною сферою. Очевидно, такий перехід спричинений тісним взаємозв'язком аналітичних сполучникових засобів та безпосереднім контактом двох семантичних зон сурядності, що нерідко призводить до виникнення труднощів у кваліфікації типу семантико-синтаксичного відношення – приєднувального чи градаційного.

Із-поміж виокремлених градаційно-приєднувальних сполучників найуживанішим транспозиційним виразником приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є сполучник *а ще* як синонім до власне-приєднувального сполучника *а також*, що слугує переважно засобом приєднання повного речення (*Заснути не могла: з думки не йшов Петро Іванович. **А ще** ятрили душу спогади...* (Г. Марчук); *Хіба він буде так довго чекати? **А ще** мороз так тріщить – за півгодини задубієш* (Г. Марчук); *Наталю потроху допускали до іноземців, **а ще** вона брала додому переклади* (Л. Денисенко), неповного речення (*І вона мені посміхалася. **А ще** діставала мене майонезом* (Л. Денисенко); *Він завжди приносив Празький торт та пляшку коньяку. **А ще** квіти* (Л. Денисенко) та останнього однорідного члена речення до попередніх (*Зойка...діставала консерви, жир та цукор грудками. **А ще** чай...* (Л. Денисенко).

Як констатують дослідники, іноді для надання змісту висловлення цікавого інформативного відтінку й привернення уваги читача замість транспозиційного сполучника *а ще* використовують його функціонально тотожний розмовний варіант *і ще* [5, с. 200], напр.: *Одна бабуся у квітчастому сарафані. Одна жінка похилого віку в сучасному діловому костюмі шоколадного кольору. **І ще** одне замріяне створіння в замалій спідничці...* (Л. Денисенко).

Широкого вжитку в сучасних художніх творах набули градаційно-приєднувальні сполучники *та ще*, *та ще й* для оформлення приєднувальних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному реченні. Дедалі частіше вони приєднують постпозитивний (здебільшого парцельований) компонент до попереднього непарцельованого, надаючи висловленню виразного експресивного відтінку, напр.: *Але Лідія Василівна не здавалася, **та ще** жінки на роботі без кінця носа встромляли* (Г. Марчук);*...у кімнаті живуть книжки, улюблені казки Славіка... **Та ще** – маленькі саморобні прикраси...* (Л. Денисенко); *Надійка часто ходила до тих ям з хлопцями. **Та ще** дядько Андрій став підсобляти* (Г. Марчук);*...стільки юної енергії забуяло одразу в хаті... **Та ще й** шкільні друзі стали забігати...* (Г. Марчук). Значно менше прикладів неповних речень із додатковою приєднувальною семантикою зі сполучниками *та ще*, *та ще й* (*У Петра Івановича є син. **Та ще й** у штрафному батальйоні!* (Г. Марчук); Оля. *Навіщо ти на стовпа виліз? **Та ще** в такий час* (В. Шинкарук), що дозволяє посилити експресивний зміст повідомлення й надати додаткову інформацію щодо особливостей перебігу подій.

Часто використовуваними є синтаксичні конструкції, у яких реалізаторами приєднувальних семантико-синтаксичних відношень слугують складені градаційно-приєднувальні сполучники *до того ж*, *до того ж навіть*, *а ще до того*, напр.: *Я відмовлявся вчити англійську, **до того ж** я ненавидів англійців, американців, усіх носіїв цієї мови...* (Л. Денисенко); *І не можна нічого почути, **до того ж**... у перфоратора з дитинства немає вух* (Л. Денисенко); *Юлька була мала…, із низько посадженими клубами над карачкуватими ногами, з несподівано великими… грудьми, **а ще до того** і з геометрично круглим, плоским, як місяць, обличчям…* (В. Шевчук);*...церква витримала стільки дощів, **до того ж навіть** із свинцевих куль...* (Л. Денисенко); Ерік. *Років у чотирнадцять, а може, й раніше, у мене з'явилася потреба когось помацати. **До того ж** помацати мені хотілося щось м'яке...* (Л. Денисенко). В останній приєднувальній конструкції ступінь залежності між поєднаними компонентами настільки малий, що це дозволяє визначити їхній самостійний змістовий характер.

Як відзначено вище, транспозиційними виразниками приєднувальних семантико-синтаксичних відношень є сполучники єднальності. Спостережено, що найчастіше з-поміж них власну семантичну зону полишає одиничний асемантичний сполучник *і*, що стає засобом розділення основної й додаткової інформації у висловленні, напр.: *Сосни уміли шепотіти та гудіти. **І** я також шепотіла та гула* (Л. Денисенко); Микола. *Молодий ти ще, зелений... **І** життя розумієш неправильно* (В. Шинкарук).

Автори сучасних художніх творів з допомогою сполучника *і* доволі часто приєднують судження у формі неповного речення з додатковою семантикою, напр.: Яків Кухта. *Пахтить вона* [червона трава] *свіжою кров'ю. **І** ...людською* (Г. Шкляр); *Коротке сивувате волосся... **І** трохи наче підфарбоване* (Л. Денисенко);*...Щур...змолотив кілька пиріжечків. **І** на здоров'я* (Л. Денисенко); Господар. *За це я вам додатково плачу! **І** немало...* (В. Шинкарук); Священик....*у Бога є до вас питання... **І**...не одне* (В. Шинкарук).

Продуктивними у використанні є складносурядні речення із сполучником *і* в ролі засобу приєднання другої предикативної частини, інформативне наповнення якої знаходиться в іншому семантичному полі відносно першої (Віка Петрова. *Ось ця сукня...також уніформа: для побачень, похорон та весілля.* ***І*** *сплю як мужик, рівнесенько...* (Л. Денисенко); *Але ж я була зовсім молода.* ***І*** *в мене на руках – непоганий атестат про закінчену середню освіту* (Л. Денисенко) чи є новим доповненням після кількахвилинних роздумів (Бутусов. *Всім ночувати в гуртожитку на базі.* ***І*** *ніяких самоволок!* (В. Шинкарук); Іван. *З першим снігом тебе.* ***І*** *з першою воєнною зимою* (В. Шинкарук); Бутусов. *Будь у формі...* ***І*** *нову камеру візьми...* (В. Шинкарук).

Для надання приєднувальній конструкції означального відтінку, що випливає зі змісту попередньої предикативної частини в складносурядному реченні, використовують сполучник *і*, увиразнений вказівним займенником *це*, напр.:... *шпильки... можна купувати практично вагонами,* ***і*** *це суттєво не позначиться на моєму бюджеті* (Л. Денисенко); *Я не став розповідати Рудому про тонкощі своєї ненависті до англійців та Старигана Зема.* ***І*** *це сценарне одоробало, мабуть, відзначило мою повагу до його почуттів...* (Л. Денисенко). Як зауважує Г. Глушкова, у таких синтаксичних конструкціях існує більший рівень залежності поєднаних предикативних частин [1, с. 32, 41].

Якщо сполучник *і*, транспонований зі сфери єднальних семантико-синтаксичних відношень, є найактивнішим виразником приєднувальної семантики, то стверджувати про перевагу у функціонуванні сполучника, що найчастіше полишає власне-протиставну семантико-синтаксичну сферу, важче. На переконання В. Жайворонка, приєднувальні конструкції з протиставними сполучниками носять підсумково-висновковий характер [4, с. 73].

Аналіз останніх художніх творів показує, що сьогодні досить поширеними є приєднувальні одиниці з транспозиційними сполучниками *а*, *але* (*...тепер у неї буде кого любити й про кого спілкуватися.* ***А*** *вона ж сильна, підніме дитину...* (Г. Марчук); *Авжеж, це був Рудий.* ***А*** *Рудий завжди поводиться як Рудий* (Л. Денисенко); *Іван вступив до аспірантури і теж одружився. Згодом у нього народилась донька.* ***Але*** *шлюб розпався...* (В. Шинкарук); Зойка. *«За двома зайцями» нехай поставлять.* ***Але*** *нехай назвуть це «За двома тюльпанами» чи «За трьома оселедцями»...* (Л. Денисенко); *Спокусившись високою зарплатою, до загону Віктора записалося чи не все комсомольське бюро факультету.* ***Але*** *за кілька тижнів до від'їзду...комсомольський секретар та два його заступники написали заяву про вихід зі складу бійців будівельного загону* (В. Шинкарук), що потіснили в ужитку приєднувальні складносурядні речення із сполучниками *зате*, *проте* в цій ролі (*Христина була старшою за Рудого.* ***Проте*** *це не так важливо* (Л. Денисенко); Мати*....я його жодного разу з лопатою чи сапкою не бачила.* ***Зате*** *на всю вулицю своїх негрів крутить...* (В. Шинкарук).

На сторінках сучасних прозових творів помітними є приєднувальні конструкції зі сполучником *а*, що містять побічні зауваги щодо попереднього розгортання подій чи опису властивостей окремих явищ і процесів, напр: *Сю-сю, тьотю..., то до японців.* ***А*** *німецька – мова Ніцше* (Л. Денисенко); Трусевич. *Це війна.* ***А*** *у війни ніколи не було людського обличчя* (В. Шинкарук).

Порівняно високу активність зберігає сполучник **а** як засіб приєднання другої предикативної частини – повного речення – у складносурядному реченні, причому приєднувальна конструкція загалом увиразнена вказівним займенником *це*, для чіткого з'ясування, яка подія чи яке явище мали вплив на подальший розвиток висловлення, напр.: *...вечір таки завершився пивом,* ***а*** *це дружині точно не сподобалося б* (Н. Сняданко);*...Зойка хоче пригод,* ***а*** *це означає тільки одне...* (Л. Денисенко); *Тобі треба буде відплисти в обнімку з міною на безпечну відстань від катера.* ***А*** *це добрих метрів сорок...* (В. Шинкарук). На думку Г. Коцюбовської, тут «наявна протиставно-приєднувальна функція щодо основної частини, тобто **а** частково зберігає своє протиставне значення, яке може стосуватися об'єктів, дій, обставин дій з основного висловлення або його в цілому» [6, с. 98].

Для надання художньому текстові розмовного характеру та економії викладу думки автори використовують сполучник *але* в ролі обірваного речення, що свідчить про роздуми над подальшим розгортанням подій (Форостовський. *Усім дякую за гру. Молодці. Не осоромили Київ.* ***Але****...* (В. Шинкарук); Іван. *Так, є в мене і квартира, і авто, іноді запрошують читати лекції в університетах недалекого зарубіжжя,* ***але****...* (В. Шинкарук).

Як бачимо, в українській художній прозі початку XXI століття значно активізувалися транспозиційні переходи сполучників інших семантичних груп сурядності в приєднувальну семантико-синтаксичну сферу, а саме градаційно-приєднувальних, єднальних та протиставних сполучників.

Із-поміж неспеціалізованих виразників приєднувальної семантики найвища активність припадає на градаційно-приєднувальні сполучники *а ще*, *та ще*, *та ще й*, єднальний сполучник *і* та протиставні сполучники *а*, *але*, розширення функціонально-семантичних параметрів яких спричинене намаганням увиразнити приєднувальний зміст, стисло передати авторське висловлення та зблизити сучасні художні твори з фольклорною мовою.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в розширенні спектру дослідження транспозиційних семантико-синтаксичних відношень у складносурядному та простому ускладненому реченнях.

Література:

1. Глушкова Г. М. Структурно-семантичні типи сурядності : дис …. канд. філол. наук : 10.02.01 / Глушкова Галина Миколаївна. – Донецьк, 1998. – 184 с.

2. Городенська К. Граматичний словник української мови : Сполучники. – К. ; Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.

3. Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення. Просте речення : еквіваленти речення / П. С. Дудик. – К., 1973. – 288 с.

4. Жайворонок В. В. Приєднувальні сполучники у структурі складного речення / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – К., 1975. – № 5. – С. 67–74.

5. Завальнюк І. Я. Неповні приєднувальні конструкції в мовленні української преси початку XXI ст. / І. Я. Завальнюк // Лінгвістика : зб. наук. праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009. – № 1(16). – С. 198–206.

6. Коцюбовська Г. А. Приєднувальні конструкції : функціонально-текстовий аспект : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 / Коцюбовська Галина Анатоліївна. – Дніпропетровськ, 2002. – 165 с.

Список умовних скорочень джерел ілюстративного матеріалу:

Л. Денисенко Денисенко Л. Нова стара баба / Лариса Денисенко. Нова стара баба ; Забавки з плоті та крові : [повісті] ; передм. Т. Трофименко. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 272 с.

Г. Марчук Марчук Г. Три долі : [повісті та оповідання] / Галина Марчук. – К. : Український пріоритет, 2012. – 216 с.

Н. Сняданко Сняданко Н. Синдром стерильності / Наталка Сняданко. – К. : Нора-Друк. – 360 с.

В. Шевчук Шевчук В. Дім на горі : [роман] / Валерій Шевчук. – К. : Освіта, 2009. – 290 с.

Г. Шкляр Шкляр Г. Фосфорична Мері / Геннадій Шкляр // Вечеря на дванадцять персон : Житомирська прозова школа / [упоряд., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К. : Ґенеза, 1997. – С. 342–350.

В. Шинкарук Шинкарук В. Ф. Якщо ми любимо. Вибране : [роман, оповідання] / В. Ф. Шинкарук. – Житомир : «Полісся», 2014. – 216 с.

УДК 81’38:811.111

Л. П. Войналович,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕРСІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей функціонування інверсії в англійському художньому тексті. З’ясовано, що інверсія використовується завжди з певною комунікативною метою, а саме: для визначення наявності когось або чогось, для виділення різних якостей героїв, для підкреслення та підсилення ставлення автора до героїв твору, а також, щоб зробити вислів більш експресивним та емоційно значущим.
Ключові слова: *особливості, інверсія, моделі стилістичної інверсії,види інверсії.*

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования инверсии в английском художественном тексте. Установлено, что инверсия используется всегда с определенной коммуникативной целью, а именно: для определения наличия кого-то или чего-то, для определения разных качеств героев, для подчеркивания и усиления отношения автора к героям произведения, а также, чтобы сделать высказывание более экспрессивным и эмоционально значимым.
Ключевые слова: *особенности, инверсия, модели стилистической инверсии, виды инверсии.*

The article focuses on the peculiarities of inversion functioning in the English literary text. It was found out that the inversion is always used with a specific communicative purpose, namely to determine someone or something, to determine the different qualities of the characters, to emphasize and strengthen the author’s relationship to different characters, as well as to make the statement more expressive and emotionally significant.
Keywords: *peculiarities, inversion, models of stylistic inversion, kinds of inversion.*

Дослідження інверсії в англійській мові привертало до себе увагу лінгвістів протягом років. Так, різні аспекти інвертованого порядку слів знайшли своє відображення у працях І. Р. Гальперіна, І. В. Арнольда, М. П. Івашкіна, О. М. Мороховського, М. С. Онищенко та ін.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей функціонування інверсії в англійському художньому тексті.

Характерною рисою англомовного художнього твору є наявність як нейтральних, так і експресивних висловлювань. Останнім часом відбувається зростання інтересу до вивчення інверсії, її видів та функцій в англомовному художньому дискурсі.

Відомо, що в англійській мові закріплено фіксований порядок членів речення – це підмет і присудок, і далі другорядні члени речення, але на сьогоднішній день було засвідчено такі випадки, коли на першому місці виявляються інші члени речення, і підмет переставляється на інше місце. Порядок слів може бути змінений з ціллю підсилення певного слова чи групи слів. Мета такого виділення – привернути увагу читача.

Термін інверсія має латинське походження (*inversio* – перевертання; перестановка) і визначається як порушення характерного для англійської мови прямого порядку слів: підмет – присудок [4, с. 148].

Аналіз наукової літератури з даної проблематики свідчить, що інверсія відноситься до стилістичних синтаксичних засобів, які відображаються у незвичному розташуванні мовних елементів у реченні. Вона слугує одним із домінантних стилістичних засобів для створення емфатичної інтонації. Якщо прямий порядок слів, як правило, не має стилістичного значення, то інверсійний – завжди стилістично значущий. Інверсія можлива лише в експресивній мові. Цей прийом часто використовують письменники. У переважній більшості речень, що покликані подати інформацію, ознайомити читача з подією, присутній характерний прямий порядок слів. У свою чергу, у реченнях, що мають викликати певні емоції, оцінку, зустрічається зворотній порядок слів – інверсія. Такий тип речень у художньому тексті покликаний привертати увагу читача до певних подій та викликати певні емоції [2].

Залежно від форми виділяють повну інверсію, за якої весь присудок передує підмету і часткову, коли перед підметом стоїть лише частина присудка, в ролі якого виступає допоміжне дієслово. З точки зору функціональних особливостей виділяють граматичну та стилістичну, або підсилювальну інверсію. Граматична інверсія служить для формування деяких комунікативних типів речень, наприклад: *Can I help you?* Граматична інверсія є найбільш поширеною в реченнях з формальним підметом *there: There is no snakes on the beach*, а також загальних і спеціальних питаннях, що, як правило, вимагають часткову інверсію: *How long ago did it happen?* Стилістична інверсія зумовлена навмисним порушенням прямого порядку членів речення з метою емоційного або смислового виділення певного елемента, зв’язування окремих частин речення та збереження тривалості думки. Речення зі стилістичною інверсією, при якій порушення прямого порядку слів супроводжується винесенням певного елементу речення в початкову позицію, яка для нього не є типовою: *Never had he been so fond of this body of his…* (речення з обставиною часу, вираженою прислівником n*ever* в початковій позиції). [4, с. 148].

Існують різні моделі, які представляють стилістичну інверсію [1; 3], але у нашому дослідженні ми візьмемо за основу моделі стилістичної інверсії, які представляє О. М. Мороховський:

1. Предикатив (часто з дієсловом–зв’язкою), який виражений іменником або займенником, передує підмету, наприклад: *Insolent, willful and singularly pretty was her aspect (Ch. Bronte).*

2. Присудок, виражений дієсловом, передує підмету, наприклад: *Into this society came Sonia van Merwe when her husband had been three years in prison (M. Spark).*

3. Прямий додаток займає початкову позицію, наприклад: *Little change had Time brought in the «warmest» of young Forsytes, as the last of the old Forsytes – Timothy – now in his hundred and first year, would have phrased it (J.Galsworthy).*

4. Прийменниковий додаток займає початкову позицію, наприклад: *To this Iris also agreed (F. King); On this Poirot tapped (A. Christie).*

5. Означення, виражене прикметником, займає кінцеву позицію, наприклад: *But it’s a letter congratulrtory (A. Cronin); His fingers stained and warm (A. Cronin).*

6. Обставинні слова, що зазвичай стоять після присудка, займають початкову позицію, наприклад: *In waves, in clouds, in big round whirls the dust comes stinging, and with it bits of straw and chaff and manure (K. Mansfield)* [4, с. 148].

Також науковці виділяють наступні види інверсії: локальна, оклична, інверсія для рівноваги, заперечна, інверсія з there, інверсія в питаннях, інверсія зі сталими структурами. Найпоширенішими видами інверсії є: 1) локальна, якщо на початку речення стоїть обставина місця, то в реченні можливий інвертований порядок слів(присудок стоїть перед підметом). Часто це явище має місце, коли підмет вводить нову особу або предмет, при цьому, член речення, який є ремою, знаходиться після обставини місця; 2) оклична, де на першому місці в реченні стоїть головне слово, яке несе емфатичне

© Л. П. Войналович, 2015

навантаження. Цей вид інверсії підкреслює ступінь реакції на ту чи іншу подію; 3) інверсія з there, де після цієї структури стоїть іменник зі словами, які до нього відносяться, а потім обставина місця або часу. В реченнях такого типу максимально відвертається увага від другорядних суб'єктів та використовуються різноманітні лексичні, стилістичні та синтаксичні засоби для виділення суб'єкта; 4) інверсія в питаннях, в яких промовець хоче впевнитися в правильності свого речення, у зв'язку з чим такі питання вимовляються з підвищеною інтонацією [7].

У нашій статті ми дослідили особливості функціонування інверсії у творах В. С. Моема «Розмальована завіса» та «Театр» [5; 6]. Автор використав граматичну та стилістичну інверсію в описах та діалогах головних героїв творів. Також було виявлено, що В. С. Моем часто використовував прийом стилістичної інверсії в описах головних героїв для того, щоб створити портрети героїв та у висловленні їхніх думок.

Аналіз прикладів інвертованого порядку слів дозволив виділити наступні моделі та види інверсії:

***«On her side** she set herself to cultivate the people who might be useful»* [5, с. 16]. Прийменниковий додаток займає початкову позицію. В. С. Моем використав прийом інверсії в описі матері Кітті Фейн, яка була жахливою, злою та складною людиною. Висловлені міркування автора щодо опису героїні дозволяють зробити висновок про те, що в даному прикладі інверсія використовується для підсилення та підкреслення негативного ставлення автора до матері головної героїні та для підкреслення такої риси, як корисність.

***«On the walls** were engravings of scenes from the Bible and illustrated text»* [5, с. 92]. В. С. Моем використав інверсію в описі кімнати Вадінгтона, коли Кітті прийшла до нього. Автор використовує цей вид стилістичного прийому для того, щоб вказати місце знаходження речей. На перше місце в реченні було винесено обставину *«on the walls»,* саме цей додаток вказує на місце, де знаходилися *«scenes from the Bible and illustrated texts.»* Це простий тип інверсії з одночленним присудком. В даному прикладі автор використовує інверсію з екзистенціальним значенням, тобто прийом інверсії вказує на наявність предметів в кімнаті Вадінгтона. В цьому випадку В. С. Моем використав інвертований порядок слів для того, щоб підкреслити релігіозність героя. Не зважаючи ні на які труднощі та хвороби Вадінгтон продовжував вірити та не приховував цього.

*«Of course she was not frightened of him; after all **what could he do,** she repeated to herself, but she could not quite allay her uneasiness»* [5, с. 44]. Прийом інверсії був використаний автором для того, щоб описати почуття головної героїні, наголосити, що Кітті не боялася свого чоловіка, але їй було не байдуже те, як до неї відноситься Уолтер *»...after all what could he do…»* питає себе Кітті. При порушенні порядку слів висловлювання набуває питальний характер. Судячи з цього уривку ми бачимо, що вона трохи остерігається свого чоловіка і хвилюється за їхні відносини. Саме за допомогою цієї фрази автор хоче підкреслити стан головної героїні. Роблячи висновок згідно цього прикладу, інверсія виконує емоційно-експресивну функцію. Незвичайна розстановка членів речення робить цей вислів більш експресивним та підвищує його емоційно-оцінний характер.

***«In a brown coat and grey flannel trouses, even without make-up,** he was so handsome it took your breath away»* [6, с. 21]. Згідно з О. М. Мороховським – це модель інверсії, де додаток займає початкову позицію. Автор використав інверсію для того, щоб довести, що навіть у коричневому пальто та у сірих штанах Джимі Ленгтон виглядав дуже гарним на привабливим.

***«What a stunning room** this is»* [6, с. 7]. В даному прикладі автор використав окличну інверсію для того, щоб підкреслити ступіть реакції героя, коли він побачив кімнату Джулії. На початку речення стоїть головне слово, яке несе емфатичне навантаження.

***«But with his splendid eyes and his fine figure** he was still a very handsome man»* [6, с. 11]. В даному прикладі В. С. Моем використав модель інверсії, де прийменниковий додаток займає початкову позицію. Автор застосовує інверсію в описі чоловіка Джулії. За допомогою прийому інверсії В. С. Моем хоче підкреслити красу головного героя. Автор говорить, що з такими гарними очима та фігурою чоловік залишався дуже гарним, *«splendid eyes and fine figure «* – це саме ті ознаки, завдяки яким чоловік залишався привабливим для своєї дружини.

***«Since his five years at the war** he had adopted a military bearing, so that if you had not known who he was (which was scarcely possible, for in one way and another his photograph was always appearing in the illustrated papers) you might*

have taken him for an officer of high rank» [6, с. 11]. В. С. Моем застосовує інверсію, описуючи чоловіка Джулії Ламберт. Обставина часу, що зазвичай стоїть після присудка, займає початкову позицію. Автор використовує прийом інверсії, щоб наголосити на тому, що чоловік пройшов війну, на якій був п'ять років, і звик до військових звичаїв, тому люди, які його не знали, могли б подумати, що він був офіцером високого рангу.

***«A fat lot** I care»* [6, с. 59]. Це модель інверсії, де додаток займає початкову позицію в реченні. Автор використав прийом інверсії в розмові Джулії з Майклом. Він хоче втримати актрису в театрі. Вона вимагає, щоб він платив їй 15 фунтів кожного тижня, але він сказав що 3 фунти йому доведеться сплачувати їй з особистого рахунку, на що Джулія відповіла чоловікові, що це не її проблема. Таким чином, В.С. Моем зображує байдужість героїні.

***«What mugs** men were!»* [6, с. 266]. Це речення демонструє приклад окличної інверсії. В. С. Моем за допомогою інверсії зображує ставлення Джулії Ламберт до чоловіків. Саме завдяки окличній інверсії можна побачити ступіть реакції героїні на чоловіків. Джулія багато років прожила з чоловіком, якого вона вже не кохає. Вона розчаровується у своєму молодому коханцеві, який використав її для того, щоб його кохана дівчина потрапила на сцену завдяки Джулії. Це дуже обурює її. Але вона розуміє, що все одно не може без них.

Отже, в ході дослідження було виявлено, що інвертований порядок слів англійському художньому тексті використовується в монологах та діалогах героїв. З'ясовано, що найпоширенішими моделями стилістичної інверсії є модель прийменникового додатку, що займає початкову позицію і модель, коли обставинні слова, що зазвичай стоять після присудка, займають початкову позицію. Найпоширенішим видом інверсії є використання окличної інверсії, мета якої полягає у підкресленні ступеню реакції на ту чи іншу подію. Аналіз моделей та видів стилістичної інверсії показав, що інверсія використовується завжди з певною комунікативною метою, а саме: для визначення наявності когось або чогось, для виділення різних якостей героїв, для підкреслення та підсилення ставлення автора до героїв твору, а також, щоб зробити вислів більш експресивним та емоційно значущим.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: (Стилистика декодирования) : Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.». – 3-е изд. / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.

2. Відтворення явища інверсії у англомовному та україномовному публіцистичному тексті // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://knowledge.allbest.ru/languages/

3. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Высшая школа, 1971. – 311 с.

4. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К. : «Вища школа», 1984. – 248 с.

5. Maugham W. S. The Painted Veil: The Book for Reading in English / W. S. Maugham. – SPb. : Anthology, CARO, 2008. – 256 p.
6. Maugham W. S. Theatre: The Book for Reading in English / W. S. Maugham. – SPb. : CARO, 2008. – 384 p.
7. Онищенко М. С. Инверсия в английском языке: методология и прагматика перевода на русский [Електронний ресурс] / М. С. Онищенко // Acta Linguistica. – Vol. 4. – № 1 (2010). – Режим доступу : http://www.actalinguistica.com/arhiv/index.php/als/article/view/265/400

УДК 811.111'364(09)

Д. О. Вольницька,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ГІПОТЕЗА ДЕТЕРМІНАНТНОЇ ФРАЗИ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПРОЕКЦІЇ В ГЕНЕРАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ

Статтю присвячено висвітленню сучасної гіпотези структури іменної фрази в англійській мові. У розвідці розкрито традиційний та генеративний підходи до аналізу іменної фрази. Ґрунтуючись на надбаннях генеративної граматики автор підкреслює існування гіпотези детермінантної фрази як функціональної проекції іменної фрази. Використовуючи останні доробки у царині генеративної граматики, у розвідці проілюстровані приклади різних підходів до аналізу будови іменної фрази.

***Ключові слова**: генеративна граматика, іменна фраза, детермінант, гіпотеза детермінантної фрази, функціональна проекція, ядро.*

В статье рассмотрена структура именной фразы с использованием традиционного и генеративного подходов. Базируясь на современных теориях генеративной грамматики, автор раскрывает возникновения гипотезы детерминантной фразы как функциональной категории именной фразы в английском языке. Исследование иллюстрирует основные модели структуры именной фразы с наличием детерминанта в ней.

***Ключевые слова**: генеративная грамматика, именная фраза, детерминант, гипотеза детерминантной фазы, ядро, функциональная категория, проекция.*

The article investigates modern approaches to the NP (noun phrase) structural analysis. Basing on the up-to date theories in generative grammar the author analyses the emergency of DP (determiner phrase) hypothesis in the English language. The investigation highlights main points on the NP structure through generative perspective. The author gives examples of the main models of NP structure using traditional and generative approaches. The article reveals modern tendency to the analysis of NP and DP relations. The research emphasizes on the existence of DP as the functional category of NP in generative framework.

***Key words:** generative grammar, noun phrase, determiner phrase, head, functional category, projection, DP hypothesis.*

Сучасні лінгвістичні студії характеризуються посиленим інтересом до вивчення граматичної системи будь-якої мови. Особливу увагу привертають раніше проаналізовані явища, що потребують нового тлумачення їх природи крізь призму новітніх підходів. **Метою** нашої розвідки є висвітлити актуальну тенденцію аналізу структури іменної фрази у царині генеративної граматики.

Гіпотеза детермінантної фрази знаходиться у полі зору Хомскіанських генеративних підходів. Генеративісти дискутують про правило структури складових (**Phrase Structure Rule**), виникнення X-штрих теорії, гіпотезу детермінантної фрази С. Ебні, картографічні підходи стосовно детермінантної фрази, сучасні підтвердження того, що іменник є ядром іменної фрази. Дисертаційне дослідження С. Ебні (1987) суттєво вплинуло на погляди лінгвістів. У своїй розвідці науковець висуває гіпотезу так званої детермінантної фрази як найвищу функціональну категорію іменних фраз. У роботах Дж. Бернштейн, М. Брейма, Т. Стоуелла Н. Хомського [3; 4; 6; 13] та інших підтверджується трактування С. Ебні [1]. Це припущення отримало назву гіпотеза детермінантної фрази (**DP hypothesis**).

С. Ебні стверджує, що ядром іменної фрази є певна функціональна категорія. Він прирівнює іменну фразу до детермінантної. За аналогією до дієслівної фрази (**Verb Phrase**), що входить до часової групи (**Tense Phrase**), С. Ебні провів симетрію між іменною фразою та клаузальною проекцією. Внаслідок цього припускають, що іменну фразу потрібно розглядати як N-проекцію (**N-projection**) з функціональною проекцією у домінуванні. Проілюструємо зазначене трактування [1].

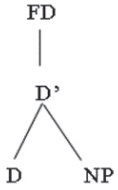

Рис. 1 Схема функціональної проекції іменної фрази за С. Ебні

У свою чергу С. Ебні стверджує, що D (**Determiner**) містить узгоджувач (**AGR**) у кожній іменній фразі [1]. Науковець висвітлює свою думку у двох прикладах:

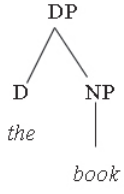

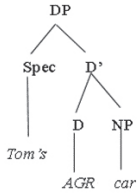

Рис. 2a Структура іменної фрази з детермінантом «the» Рис. 2b Структура іменної фрази з посесором

© Д. О. Вольницька, 2015

С. Ебні намагався створити таку структуру, яка б змогла вирішити проблему порядку слів з числівниками та класифікаторами в англійській мові. Він запропонував дві позиції у складі DP для розташування займенника, числівника чи класифікатора. Об'єднання числівника та класифікатора утворюють NumP (**Numeral Phrase**). Згідно цього, усі посесивні та числівникові фрази описують ядро іменникової групи. Проілюструємо на прикладі.

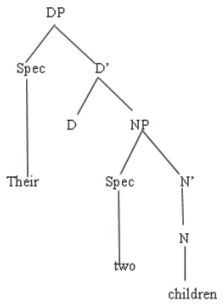

Рис. 3 Структура іменної фрази з посесивом та числівником

На ранніх стадіях розвитку синтаксичної теорії структуру іменної фрази розглядали як максимальну проекцію NP (**Noun Phrase**), у якій ядром є іменник (**N-noun**), а решту конституентів у межах цієї фрази вважали специфікаторами (**specifiers**) різних рівнів. У межах X штрих теорії структура іменної фрази мала такий вигляд [10]:

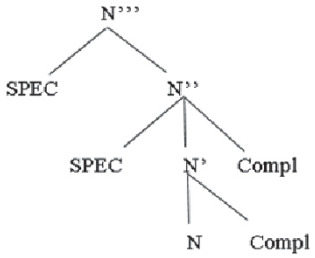

Рис. 4 Загальна модель іменної фрази за Р. Джекендоффом

Максимальною проекцією у структурній схемі (4) є іменник. Іменна фраза містить також два специфікатори, що не є частиною X-штрих теорії.

Р. Джекендофф вважає, що позиції специфікаторів наповнюються різними класами явищ. Позицію вищого специфікатора займають посесори та детермінанти, нижчий специфікатор містить квантифікатори, числівники, іменники і т.д.. Спираючись на думку Р. Джекендофф, проілюструємо модель іменної фрази на прикладах [10].

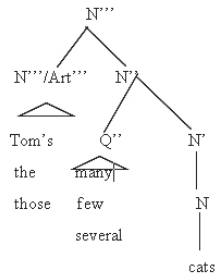

Рис. 5 Модель іменної фрази зі специфікаторами різних рівнів за Р. Джекендоффом

У цій структурі конституенти такі як: артиклі, демонстративи та посесивні фрази розглядають як специфікатори N»', а квантифікатори *many*, *few* – як специфікатори N». Єдиною проблемою у моделі Р. Джекендоффа є нерівність між посесивами та демонстративами, оскільки перші представляють відкритий клас, а другі – закритий. Окрім того проблемним є також віднесення посесивних фраз та детермінантів до однієї категорії специфікатора [9].

У межах генеративної граматики до виникнення X-штрих теорії, D-елементи (детермінанти, числівники, квантифікатори) розглядали як конституенти n-гілки (**n-branching**) іменної фрази, що визначені правилом структури складових [11]. Детермінанти самостійно не можуть утворювати ані лексичну, ані функціональну проекцію, тому домінуються проекцією іменної фрази.

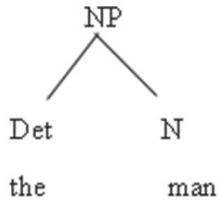

Рис. 6 Розташування детермінантів у структурі речення згідно ранніх студій генеративної граматики

З огляду на подану схему очевидним є те, що не існує ієрархічної структури у межах фрази. Іменник вважається семантичним та синтаксичним ядром іменної фрази [12].

Одні з перших пропозицій, висунутих на користь функціонального ядра в іменній фразі, можна знайти у роботах М. Брейм [4]. Він стверджує, що помилковим є судження про те, що іменник є ядром іменної фрази. Згідно з думками вченого детермінант є ядром-селектором (**head-selector**) іменної фрази [4].

У працях Н. Хомського (1986) було запропоновано розширення Х-штрих нотації для лексичних категорій (специфікатор-ядро-комплемент), що дозволяло перехід до функціональних категорій [6]. Спираючись на постулат Н. Хомського, структуру клаузи аналізували як таку, що складається з функціональних проекцій на вершині дієслівної фрази (**Verb Phrase**), групи комплементатора (**Complementizer Phrase**), фінітної групи (**Inflection Phrase**) [7].

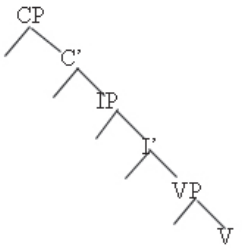

Рис. 7 Функціональні проекції вершин

Однак іменну фразу все ще аналізували за моделлю Р. Джекендофф. Структура у схемі (6) не є паралельною схемі (7), хоча у багатьох аспектах простежується паралельність іменних фраз та клауз.

У теорії Принципів та Параметрів (**Principles and Parameters framework**) іменні фрази розглядають як максимальні проекції лексичного ядра N^0 [8]. Застосовуючи правила теорії Х-штрих щодо іменної фрази, лексичне ядро N^0 комбінується з комплементом (наприклад, PP), формуючи N-штрих (N') рівень, проміжний N' рівень комбінується з ад'юнктом, створюючи, наприклад, препозиційну чи ад'єктивну фрази. Найвищий N' рівень комбінується з специфікатором (наприклад, детермінантна чи преноміналь на генетивна фрази), формуючи максимальний рівень іменної фрази. Наприклад:

(1) *The revision of the chapter*

(2) *Tom's revision of the chapter*

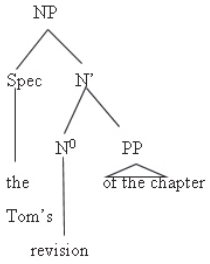

Рис. 8 Максимальна проекція іменної фрази за теорією Принципів та Параметрів

З огляду на два вище зазначених приклади очевидним є той факт, що детермінант розглядають паралельно з преноміналь ною генетивною фразою.

У межах традиційної граматики структуру іменної фрази розглядають як таку, що містить N як головний елемент фрази. На противагу цьому у генеративній парадигмі визнано існування функціональної проекції DP, до складу якої входить NP. Гіпотеза про те, що головним елементом у структурі іменної фрази є функціональна категорія, а не лексична, стало поштовхом до виникнення гіпотези детермінантної фрази. Аргументи на користь цієї гіпотези знаходимо у працях С. Ебні, Р. Джекендоффа та Н. Хомського. Використовуючи надбання генеративної граматики, вважаємо доцільним та перспективним проаналізувати структуру іменної фрази у діахронічному аспекті.

Література:

1. Abney S. The English noun phrase in its essential aspect [Електронний ресурс] / S. Abney. – 1987. – Режим доступу до ресурсу : http://www.vinartus.com/spa/87a.pdf

2. Alexiadou A. Noun Phrase in the Generative Perspective / A. Alexiadou, L. Haegeman, M. Stavrou. – Berlin : Walter de Gruyter, 2007. – 665 p.

3. Bernstein J. The DP Hypothesis: Identifying Clausal Properties in the Nominal Domain / J. Bernstein // The Handbook of Contemporary Syntactic Theory / J. Bernstein. – Oxford : Wiley-Blackwell, 2001. – C. 536–561

4. Brame M. The general theory of binding and fusion / M. Brame // Linguistic Analysis. – 1981. – № 7. – P. 277–325

5. Bruening B. Selectional Asymmetries between CP and DP Suggest that the DP Hypothesis is Wrong [Електронний ресурс] / B. Bruening. – 2009. – Режим доступу до ресурсу : http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1071&context=pwpl

6. Chomsky N. Barriers / N. Chomsky. – Cambridge, Mass. : MIT Press, 1986. – 102 p.

7. Chomsky N. Bare Phrase Structure / N. Chomsky. – Cambridge, Mass. : MIT Working Papers in Linguistics, 1994. – 51 p.

8. Coene M. From NP to DP: The syntax and semantics of noun phrases / M. Coene, Y. D'Hulst. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2003. – 368 p.

9. Culicover P. Simpler Syntax / P. Culicover, R. Jackendoff. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 608 p.

10. Jackendoff R. X' Syntax: A study of phrase structure / R. Jackendoff. – Cambridge : MIT Press, 1977. – 249 p.

11. Payne T. Understanding English Grammar:A Linguistic Introduction / T. Payne. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 448 p.

12. Punske J. Functional structure inside nominal phrases / J. Punske // The Routledge Handbook of Syntax / J. Punske. – NY : Routledge, 2014. – P. 65–88.

13. Stowell T. Determiners in NP and DP / T. Stowell // Views on phrase structure / T. Stowell. – NY : Springer Science & Business Media, 1991. – P. 37–56.
14. Ticio M. On the structure of DPs : дис. канд. філ. наук / Ticio M.E. – University of Connecticut, 2003. – 268 p.
15. Winter Y. DP structure and flexible semantics [Електронний ресурс] / Y. Winter. – 2000. – Режим доступу до ресурсу : www.cs.technion.ac.il/~winter/papers/DP.pdf
16. Zribi-Hertz A. The DP hypothesis and the syntax of identification / Anne Zribi-Hertz. // Recherches linguistiques de Vincennes [En ligne]. – 2002. – №31. – P. 127–142.

УДК 811.161.2'373'276.3-055.2

О. Д. Гаврилащук,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ГЕОГРАФІЧНІ ОБ'ЄКТИ У РОЛІ АДРЕСАТІВ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНОГО ЗВЕРНЕНОГО МОВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

У статті схарактеризовано види адресатів внутрішнього мовлення в художньому тексті, а саме детальніше висвітлено звернення до географічних об'єктів. Вибір тих чи інших номінацій адресата внутрішнього мовлення у художньому тексті автором-чоловіком та автором-жінкою є підтвердженням гендерної маркованості таких найменувань. Заразом дослідження представляє стереотип культурної поведінки у свідомості українських чоловіка та жінки.

Ключові слова: *внутрішнє мовлення, внутрішнє мовлення у художньому тексті, зовнішнє мовлення, адресант, адресат, номінація адресата мовлення.*

В статье охарактеризованы виды адресатов внутренней речи в художественном тексте, а именно подробнее проанализированы обращения к географическим объектам. Выбор тех или иных номинаций адресата внутренней речи в художественном тексте автором-мужчиной и автором-женщиной является подтверждением гендерной маркированности таких наименований. Исследование также представляет стереотип культурного поведения в сознании украинских мужчины и женщины.

Ключевые слова: *внутренняя речь, внутренняя речь в художественном тексте, внешняя речь, адресант, адресат, номинация адресата речи.*

The actual questions in modern linguistics about the human factor in the language are highlighted in this article, namely the questions of gender linguistics, communicative linguistics, pragmalinguistics, text linguistics, psycholinguistics and ethnopsycholinguistics.

The types of addressees of the internal speech in the fiction are described in the article, namely the appeal to the geographical objects are more detailed reflected. The choice of those or other nominations of addressee of the internal speech in the fiction by the author-man and the author-woman is the confirmation of gender marking of such nominations. The research represent also the stereotype of the cultural behaviour in the Ukrainian man and woman consciousness.

Geographical objects, to which authors address, are parted into two groups: 1) native territories for the addresser (Ukraine, native cities and villages, and also the Ukrainian cities and villages, which cause by authors certain associations, remembrances or nostalgia); 2) foreign territories for the addresser (other continents, countries, parts of countries, cities).

Both male and female authors appeal to Ukraine in the internal speech in the fiction, but women use the proper noun «Ukraine« and the general names are the most used by men, usually emotionally marked, that affirm about the interest to the country matters of the state and the national character. The male author demonstrates knowledge in a certain sphere and ability neatly to quote or paraphrase the fragments from works, films, paremiology etc.

Appeals to cities and villages, usually to native or those, which became native after the prolonged dwelling in them, are more frequent in the internal speech of the male author, which always uses the proper noun for the specification of the addressee, while women don't appeal practically to cities and villages.

Appeals to continents, to the other countries and their regions and cities are only in speech of male authors, though female authors describe in their works the histories of stay abroad, however these geographical objects are never the addressees of the female internal speech in the fiction.

Key words: *internal speech, internal speech in fiction, external speech, addresser, addressee, nomination of addressee speech.*

Перспективним у сучасному мовознавстві є вивчення номінації адресата мовлення як виразника засобу апеляції, зокрема і з огляду на гендерний чинник. Цікавим об'єктом дослідження вважаємо не тільки власне зовнішнє та зображене у художньому тексті зовнішнє мовлення, а й внутрішнє мовлення у художньому тексті, написаному від першої особи однини.

Теоретичні питання функціонування номінацій адресата мовлення, а саме зовнішнього мовлення, детально висвітлені у працях українського науковця М. Скаба: «Прагматика апеляції в українській мові« [4] та «Граматика апеляції в українській мові« [3]. Учений розглядає функції номінацій адресата мовлення [4, с. 30-36] та лексико-семантичні групи найменувань адресата мовлення [4, с. 36-72].

Попередньо ми вже розглядали особливості функціонування номінацій адресата внутрішнього мовлення у художньому тексті [1; 2], проте адресат-географічний об'єкт як учасник комунікативного акту був схарактеризований тільки частково.

Досі в комунікативній лінгвістиці не було прокласифіковано адресатів мовлення, зокрема адресатів внутрішнього мовлення у художньому тексті.

Головною **метою** цієї роботи є представлення гендерних особливостей внутрішнього мовлення у художньому тексті (на матеріалі сучасної української прози), зверненого до адресатів-географічних об'єктів.

Внутрішнє мовлення у художньому тексті може бути потрактоване як безпосередній акт спілкування. Так, М. Скаб зазначає, що «більшість актів так званого внутрішнього мовлення […] теж можуть бути потрактовані як акти спілкування […] прикладів такого типу досить багато в текстах художньої літератури« [3, с. 18].

У текстах внутрішнього мовлення у художньому тексті номінації адресата мовлення дещо відрізняються від зовнішньомовленнєвих (тих, що функціонують у зовнішньому мовленні), оскільки у внутрішньому мовленні, а також у внутріш-

© О. Д. Гаврилащук, 2015

ньому мовленні у художньому тексті відсутні етикетні рамки спілкування. Така номінація передає емоційне навантаження не тільки речення, а й всього тексту зверненого мовлення, при цьому може зберігати окремі риси (наприклад, етикетні) зовнішньомовленнєвого спілкування. Загалом така номінація є «золотою серединою« між етикетно незалежним внутрішнім мовленням та етикетно залежним зовнішнім мовленням.

Аналіз суцільної вибірки з художніх текстів сучасної української літератури вимагав структуралізації адресатів внутрішнього мовлення у художньому тексті. Оскільки у комунікативній лінгвістиці досі не запропоновано жодного варіанту класифікації, то пропонуємо свій варіант. Ця класифікація дає змогу структурувати представників адресативного поля внутрішнього мовлення у художньому тексті, а також її можна застосовувати для дослідження номінацій адресата зовнішнього мовлення як усного, так і відображеного на письмі.

Для передачі прикладів ми послуговуємося наступними позначками: 1) *Ант* → *Ат*, де *Ант* – адресант (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), *Ат* – адресат (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), → − напрям зверненого мовлення, тобто адресант звертається до адресата; 2) $Ант^1$ *:* $Ант^2$ → *Ат*, де $Ант^1$ – адресант (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), $Ант^2$ − адресант, від імені якого автор передає звернене мовлення (при зміні гендерних ролей у тексті, коли автор-чоловік пише від особи жінки, а автор-жінка пише від особи чоловіка; тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), *:* − співвіднесеність адресанта-автора (перед двокрапкою) і адресанта-іншої особи (після двокрапки); 3) *Ант* ←|, де *Ант* – адресант, що звертається сам до себе (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), ←| − позначення зверненого мовлення, коли адресант є одночасно адресатом; 4) *Ант* → $Ат^1$ + $Ат^2$, *де* де *Ант* – адресант (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), $Ат^1$ і $Ат^2$ − група адресатів (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), + − позначення групи адресатів; 5) *Ант* → $Ат^1$ / $Ат^2$, *де* де *Ант* – адресант (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), $Ат^1$ / $Ат^2$ − адресат, яким може бути як чоловік, так і жінка, бо у тексті не вказана стать співрозмовника (тут: *ч* – чоловік, *ж* – жінка), / − позначення адресата без вказівки на стать.

Ми структуруємо всіх адресатів внутрішнього мовлення у художньому тексті на три групи: 1) комунікативно активний адресат мовлення; 2) комунікативно пасивний адресат мовлення; 3) персоніфікований адресат мовлення, про що йдеться у нашому попередньому дослідженні [2].

Окремої уваги заслуговує дослідження звернень до географічних об’єктів (персоніфіковані адресати мовлення). Номінації адресата внутрішнього мовлення, що представляють їх у тексті, яскраво відображають гендерно марковані культурні стереотипи українських авторів-чоловіків та авторів-жінок.

Поділяємо географічні об’єкти, до яких звертаються автори, на дві групи: 1) рідні для адресанта території (Україна, рідні міста і села, а також українські міста і села, що викликають у авторів певні асоціації, спогади чи ностальгію); 2) нерідні для адресанта території (інші континенти, країни, частини країн).

1. Звертаня до рідних для адресанта територій.

<u>До України</u> у внутрішньому мовленні у художньому тексті звертаються як автори-чоловіки, так і автори-жінки, проте жінки використовують онім «Україна», наприклад: ж → географічний об’єкт (авторка-телеведуча → Україна; словами із телепередачі): […] *але вчасно спохоплюється: вона вже владає собою, вже пробудилася, доброго ранку,* ***Україно*** [ЗМ], а чоловіки використовують загальні назви, зазвичай емоційно забарвлені, що свідчать про небайдужість до справ країни державного та національного характеру, наприклад: ч → географічний об’єкт (автор → Україна): […] *о,* ***вітчизно каїнів****, змилуйсь над авелями, яви своє серце, що свинцевіє, мов печать* […] [ПЩ, с. 135].

Такі найменування передають оригінальність у виборі номінації адресата мовлення (див. детал. у [1]). Також, посилаючись на «Слово о полку Ігоревім«: ч → географічний об’єкт (автор → Україна): […] *почитуєш іноді в невідомого літописця, – о,* ***земле нічийна, перебріхана лисами****, чия тепер?* […] [ПЩ, с. 135], автор-чоловік демонструє обізнаність у певній сфері та вміння влучно процитувати або перефразувати уривки із творів (у цьому випадку), фільмів, пареміологій та ін.

Яскравим підтвердженням того, що гендерні стереотипи пов’язують державні справи з особою чоловіка, є приклади із зміною гендерних ролей у художньому тексті. Так, автор-жінка, пишучи від особи чоловіка, звертається до України як «у жіночий спосіб« номінацією адресата мовлення *Україно*: ж : ч → географічний об’єкт: *Я що,* ***Україно****, у тебе зайвий?!* [КЗ, с. 161] та «у чоловічий спосіб« цитуванням класиків літератури: ж : ч → географічний об’єкт (словами вірша Т. Шевченка): […] *а понад усе, до леду в жилах, боїшся Шевченкової пересторо ги – «Погибнеш, згинеш,* ***Україно****, не стане знаку на землі…»* […] [ЗМ], а також використовують загальну назву *батьківщино*: ж : ч → географічний об’єкт: *Урра!!! їм український хліб. Здрастуй,* ***батьківщино*** […] [КП]. Проте автор-чоловік, пишучи від особи жінки, використовує у заголовку оповідання доволі нетипове для жіночого мовлення звертання до України: ч : ж → географічний об’єкт: ***Рагульська моя Україно*** [БА, с. 95], а відсутність у текстах авторів-чоловіків інших випадків звертання до України від особи жінки свідчить, мабуть, про те, що український чоловік не бачить у жінці державного діяча.

<u>Звертання до міст і сіл</u>, зазвичай до рідних чи тих, що стали рідними після тривалого проживання у них, найчастіше є у внутрішньому мовленні у художньому тексті автора-чоловіка, який завжди вживає онім для уточнення, на нашу думку, адресата: ч → географічний об’єкт (автор → рідне місто Тернопіль): […] *Ех,* ***Тернопіль*** *– твій прапор жовто–синій, Ех,* ***Тернопіль*** *– ти серце України* [ДП]; ч → географічний об’єкт (автор → рідне село Матіївка): *Здрастуй,* ***моя люба Матіївко****. Здрастуй,* ***моя маленька, тиха Індіє*** [МК]. У жіночому мовленні ми зафіксували один випадок звертання до міста емоційно забарвленою номінацією: ж → географічний об’єкт: *Прощай,* ***кохане місто****, люблю тебе так, як не любила ще жодне місто на світі* […] [КБ, с. 178].

У чоловічому мовленні трапляються звертання до міст і сіл, з якими у авторів пов’язані якісь асоціації, наприклад, до села, де сталися трагічні події: ч → географічний об’єкт (ч → село Некричі; гра слів «не кричіть!«): ***Некричі****, не кричіть. Цитьте!* [ШК], або ж звертання від імені покійного друга до свого рідного міста: ч : ч → географічний об’єкт (автор : покійник → місто Бахмач, де проживав покійник): […] *поїхав Віктор Тимофійович в останню свою дорогу на Борзну, до вічної домівки. Прощай,* ***Бахмач****!* [МК].

При зміні гендерних ролей автор-жінка, передаючи мовлення чоловіка, застосовує звернення до міста цитатою із пісні «Київський вальс«: ж : ч → географічний об’єкт: […] вписався до будиночка Булгакова на екскурсію […] де побував уперше, як тебе не любити, ***Києве мій***… [По3, с. 144].

2. Звертаня до нерідних для адресанта територій.

<u>Звертання до континентів</u> трапляються лише у мовленні авторів-чоловіків, наприклад: ч → географічний об’єкт: […] *ну все ясно, прощавай,* ***Африко*** [АТ, с. 116], хоч автори-жінки також описують у своїх творах історії перебування на інших континентах, проте останні ніколи не виступають адресатами жіночого внутрішнього мовлення у художньому тексті.

<u>Звертання до інших країн та їхніх регіонів і міст</u> також характерні для чоловічих текстів внутрішнього мовлення: ч → географічний об’єкт (ч → Італія): *За що,* ***Італіє****, я так тебе люблю?* [АП]; ч → географічний об’єкт (ч → регіон Австрії Тироль; власною поезією): *Чому,* ***Тиролю****, ти такий чудний?* [АП]. У таких випадках звернення автор-чоловік почасти

показую свою обізнаність із традиціями називання географічних об'єктів: ч → географічний об'єкт (ч → країна Нідерланди; назвою історичної області): *Спасибі тобі, **Голландіє**, за таку надійну авіакомпанію* […] [ШЕ]; ч → географічний об'єкт (ч → місто Венеція; Сереніссіма – піднесена назва Венеції; італ. «найясніша, найсвітліша«): […] *тому я кличу* […] ***о Сереніссіма**!*.. [АП] та у іншомовному написанні назви географічного об'єкта, наприклад: ч → географічний об'єкт (ч → місто Москва): *Даруй мені, **дорога Moskau**, я не прощаюся з тобою* […] [ШЕ].

Цікаво, що чоловік, повертаючись у місто в Чечні, де колись був, окрім оніма, використовує номінацію адресата мовлення *старий*, акцентуючи на повторних відвідинах та знайомості з містом: ч → географічний об'єкт (ч → місто Моздок у Чечні): *Здрастуй, **Моздок**!* […] *вибач, **старий**, я за тобою зовсім не скучив* […] [ШЕ].

У внутрішньому мовленні у художньому тексті жінки звернення до інших країн побудовані на асоціаціях, тому, на нашу думку, можуть передавати звернення до осіб чи предметів, які викликали такі асоціації: ж → географічний об'єкт (ж → Америка; асоціація з альбомом картин художника українського походження із Америки): *Ну, гуд бай, **Америка**, кажу я і закриваю каталог.* [ПЗ, с. 91].

Зміна гендерних ролей у художніх текстах показала, що жінка звертається до країни від особи чоловіка через назву молитви євреїв «Слухай, Ізраїль«: ж : ч → географічний об'єкт: *Плачу, лементу, з яким рветься волосся з голови* […] *Шма, **Ізраель**, – слухай!*.. [ЗМ].

Отже, проаналізовані номінації адресата внутрішнього мовлення у художньому тексті, а саме називання географічних об'єктів, показали гендерні розбіжності у виборі таких найменувань авторами-чоловіками та авторами-жінками. При зверненні до рідних адресантові територій чоловіки використовують нетипові емоційно забарвлені номінації, що вказують на зацікавленість справами державного рівня. У той же час жінки дотримуються традиційності у найменуванні України, що може свідчити про намагання жінки зберегти «домашні« традиції, тоді як поняття *домашній* може бути представлено й рідним містом, й Україною взагалі. Підтвердженням цієї думки виступає наявність звернень авторів чоловіків до інших континентів, країн та міст, тоді як жінка-автор не надає таким географічним об'єктам статусу адресата зверненого мовлення.

Література:

1. Гаврилащук О. Гендерний критерій психосоціальних особливостей вибору номінації адресата мовлення / Олеся Дмитрівна Гаврилащук // Психолінгвістика : [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький : ПП «СКД», 2011. – Вип. 8. – С. 94–100. – Бібліогр. : С. 99–100. – ISBN 966-8122-50-9.

2. Гаврилащук О. Класифікація адресатів внутрішнього мовлення у художньому тексті (гендерний чинник) / Олеся Гаврилащук // Молодий вчений. – 2015. – № 2 (17), лютий. – С. …. – (ISSN (Print): 2304-5809).

3. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / Мар'ян Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.

4. Скаб М. С. Прагматика апеляції в українській мові : навч. пос. / Мар'ян Стефанович Скаб. – Чернівці : Рута, 2003. – 80 с. – Бібліогр. : С. 75–80. – ISBN 966-568-594-5.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

АП – Андрухович Ю. Перверзія : [Електронний ресурс] : [роман] / Юрій Ігорович Андрухович. – Режим доступу : http://artemis.at.ua/load/9-1-0-85

АТ – Антипович Т. Тіло і доля : [текст] / Тарас Антипович. – К. : Факт, 2008. – 160 с.

БА – Бойченко О. Аби книжка : [текст] / Олександр Володимирович Бойченко. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. – 276 с.

ДП – Дністровий Анатолій, Пацики : [Електронний ресурс] : [роман] / Анатолій Дністровий ; спр. Анатолій Олександрович Астаф'єв. – Режим доступу : http://www.librius.net/b/62097/read

ЗМ – Забужко О. Музей покинутих секретів : [Електронний ресурс] : [роман] / Оксана Стефанівна Забужко. – Режим доступу : http://lib.rus.ec/b/345223/read

КЗ – Костенко Л. Записки українського самашедшого : [роман] / Ліна Костенко. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.

КП – Карпа І. Полювання у Гельсінки (Андрогінний інтерактив) : [Електронний ресурс] : [текст] / Ірена Ігорівна Карпа. – Режим доступу : http://lib.rus.ec/b/138724/read

КБ – Карпа І. Bitches Get Everything : [роман] : / Ірена Карпа. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. – 240 с.

МК – Москалець К. Келія чайної троянди : [Електронний ресурс] : [текст] / Костянтин Вілійович Москалець. – Режим доступу : http://lib.rus.ec/b/319916/read

ПЩ – Пашковський Є. Щоденний жезл : [роман] / Євген Володимирович Пашковський. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 424 с.

ПЗ – Пиркало С. Зелена Маргарита : [Електронний ресурс] : [роман] / Світлана Пиркало. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Pyrkalo_Svitlana/Zelena_Marharyta

ПоЗ – Поваляєва С. Замість крові : [роман] / Світлана Вадимівнв Поваляєва. – Л. : Кальварія, 2003. – 176 с.

ШЕ – Шкляр В. Елементал : [Електронний ресурс] : [роман] / Василь Миколайович Шкляр. – Режим доступу : http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/1003870/Shklyar_-_Elemental.html?qid=566591

ШК – Шкляр В. Ключ : [Електронний ресурс] : [роман] / Василь Миколайович Шкляр. – Режим доступу : http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/1003869/Klyuch.html

УДК 81'276.5-57.87:811.112.2

М. М. Гавриш,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

«ШАБЛОННА КРЕАТИВНІСТЬ» ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ОЗНАКА РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОМОВНОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ

На прикладах з німецькомовного молодіжного сленгу показано, що значна частина нових лексем (свідомо) утворюється мовцями за певними структурно-семантичними та семантичними моделями/зразками, а саме явище такого «модельованого» словотвору пропонується називати «шаблонною креативністю».

***Ключові слова:** молодіжний сленг, мовний динамізм, шаблонна креативність, семантичне поле, структурно-семантична модель, семантична модель.*

На примерах из немецкоязычного молодежного сленга показано, что значительная часть новых лексем (сознательно) образуется говорящими в соответствии с определенными структурно-семантическими или семантически-

© М. М. Гавриш, 2015

ми моделями/образцами, а само явление такого «моделированного» словообразования предлагается называть «шаблонной креативностью».

Ключевые слова: *молодежный сленг, языковой динамизм, шаблонная креативность, семантическое поле, структурно-семантическая модель, семантическая модель.*

Using examples from the German youth language the author shows that the bigger part of lexemes of adolescent speakers is (consciously) built on certain structural-semantical and semantical models/patterns and proposes to term such modeled word formation as «pattern creativity».

Key words: *youth language, language dynamics, pattern creativity, semantic field, structural-semantical model, semantic model.*

Мовний динамізм, що уможливлюється здатністю мовних знаків до змін (інтралінгвальний чинник) та спричиняється впливом людського фактору (екстралінгвальний чинник), привертає все інтенсивнішу увагу мовознавців, адже студії у цьому руслі сприяють глибшому проникненню у сутність та прояви комунікативної функції мови, полегшують розуміння мовленнєвих продуктів (текстів, висловлювань), і особливо на міжкультурному рівні, та створюють підґрунтя для прогнозів щодо подальшого розвитку мовних підсистем.

Особливо цікавим лінгвістичним феноменом у цьому контексті є молодіжний сленг, «словник» якого знаходиться в процесі постійних змін і оновлення і який, не дивлячись на свою «прив'язаність» лише до обмеженої кількості носіїв мови, займає в мовному просторі свою помітну нішу, є його повноцінним елементом [1]. Саме тому вивчення специфічних рис та особливостей функціонування молодіжного сленгу, який матеріалізує смаки і уподобання молодого покоління, яке незабаром стане активним учасником суспільного розвитку, також не залишається поза увагою мовознавців.

Які ж чинники обумовлюють швидку мінливість «сленгового словника» молоді? В усіх культурно-мовних просторах вони уявляються схожими або й однаковими. У деяких випадках – це прояв молодіжного незадоволення і протесту проти певних суспільних явищ, але в цілому – це результат *орієнтації на змагання та розвагу* [2, с. 36], *максималізму* та прагнення засвідчити *приналежність до певного мікросоціуму*. Ці мотиви призводять до того, що молоді люди, прагнучи досягти оригінальності і продемонструвати таким чином власну мовленнєву розкутість, особистий «творчий потенціал», знаходяться фактично у постійному пошуку нових мовленнєвих засобів, які мають відрізнятися від усталених норм, зокрема, нехтуванням табу, недоречною образністю, іронією тощо, оскільки в молодіжному середовищі чинними нерідко вважаються соціальні та мовленнєві норми, що відхиляються або й значною мірою відрізняються від стандартів «дорослого світу».

Наслідком таких зусиль є помітна перевага стилістично знижених слів з *негативною конотацією*, адже їх утворення не передбачає «закриття» якоїсь номінативної лакуни, а має на меті насамперед викликати захоплення та подив співрозмовника неповторністю, особливою експресивно-емоційною забарвленістю. Отже, кожне нове сленгове слово – це, як правило, результат *креативності* автора, його особистої оцінки певної людини, предмету, явища, яка може коливатися в діапазоні від дружньо-іронічної до презирливо-принизливої.

Дійсно нові лексеми, як свідчать статистичні підрахунки, з'являються у цьому процесі відносно рідко, переважна ж частина «молодіжних неологізмів» – це продукт семантичної, структурної або структурно-семантичної трансформації / модифікації вже існуючих лексичних та фразеологічних одиниць або запозичення лексем з інших мов.

З іншого боку, наші дані та висновки інших дослідників доводять, що найрозвиненішими *семантичними полями* молодіжного сленгу є «людина» (з підгрупами «зовнішність», «розумові здібності», «характер»), «дозвілля», «житло» та «одяг», тобто це ті тематичні сфери, які домінують в повсякденному молодіжному спілкуванні та закономірно представлені найчисленнішими групами лексичних знаків.

Зазначені вище спостереження щодо тенденцій функціонування та розвитку молодіжного сленгу і обумовили проблематику та мету пропонованої статті, яка концентрується на німецькомовному лексичному матеріалі і передбачає висвітлення одного з шляхів невпинного поповнення сленгового словника, а саме *утворення нових слів за певними структурно-семантичними та семантичними схемами / зразками*. 75 аналізованих одиниць виокремлено шляхом суцільної вибірки з трьох новітніх словників мови молоді Німеччини, Австрії та Швейцарії [3; 4; 5], відносяться вони до *найчисельнішої* семантичної підгрупи «розумові здібності людини» і мають яскраво виражене негативне значення 'дурень' (іменники – Dummkopf, Blödmann, (Voll-)Idiot, (sehr) dumme Person, Depp, Trottel) або 'дурний' (прикметники – dumm, blöd, bescheuert, doof, idiotisch, verrückt). (Як свідчать словникові пояснення, німецька розмовна мова дорослих також пропонує багаті можливості для матеріалізації вказаної семантики.)

Перспективність вивчення некодифікованої (а в нашому випадку ще й загалом грубо-фамільярної) лексики полягає в тому, що вона відображає характерні риси і тенденції живого усного мовлення молоді та розкриває соціально-культурний контекст, відповідно до якого необхідно сприймати та розуміти одиниці молодіжного лексикону, чим і обумовлюється актуальність та доцільність такого роду досліджень.

Отже, пропонований аналіз концентрується найрозвиненішому семантичному полі німецькомовного молодіжного сленгу та найпоширенішому джерелі виникнення німецькомовних сленгових неологізмів – творчому використанні вже *наявних мовних засобів* шляхом їх нового (нетрадиційного / гротескного) комбінування та переосмислення (метафоризації) на основі *певних шаблонів / моделей*, яким в актах молодіжного спілкування притаманна повторювана продуктивність. З цього узагальнення логічно випливає можливість поділу моделей (схем) молодіжного лексикотворення на структурно-семантичні та семантичні.

Структурно-семантичні моделі – це утворення нового слова з наявного лексичного матеріалу з опорою на певний формальний шаблон, в результаті чого відбувається а) посилення конотативного потенціалу семантики головної висхідної лексеми або б) виникає нова семантика, відмінна від значень базових слів.

В аналізованій семантичній сфері 'дурень' найбільша продуктивність для утворення нових іменників характерна для моделі *прикметник + іменник,* який у більшості випадків має в молодіжному сленгу *значення 'дурень', 'ідіот'* (1); найчастіше ця можливість реалізується двома шляхами:

1.1: *прикметник voll + іменник (із значенням 'дурень')*: Vollpfosten [4, с. 157; 5, с. 126], Vollhorst [3, с. 146], Vollotto [3, с. 146];

1.2: *прикметник hohl + іменник (із значенням 'дурень')*: Hohlpfosten [5, с. 60], Hohlporke [5, с. 60]. (В мережі Інтернет зустрічається також Hohlblimse.)

Таким чином, ця модель не призводить, як правило, до виникнення нових лексем (нова форма + нове значення), а служить лише для посилення негативної конотації семантики 'дурень', чому сприяє значення лексем voll ('повний') та hohl ('пустий').

Нові ж іменники утворюються молоддю шляхом об'єднання в одній формі двох слів, зазвичай широко вживаних в літературній мові іменників з конотативно нейтральною семантикою: *іменник (прикметник, числівник) + іменник* (2), результатом метафоричного переосмислення якої стає значення 'дурень': Hasenhirn [5, с. 57], Birnenpflücker [5, с. 20] чи Flachbrezel [4, с. 53]. Більш яскраве конотаційне забарвлення отримують, однак, іменники, що базуються на комбінації протиставлення фактично несумісних слів; їх незвичний «внутрішній образ», що ґрунтується на очевидному протиріччі, посилює емоційно негативну, іронічно (чи й гротескно) несмішливу складову конотації: Intelligenzallergiker [5, с. 63], Intelligenzparodist [5, с. 63], Teilzeitdenker [5, с. 18] чи Evolutionsbremse [4, с. 47; 5, с. 38].

Поява нових прикметників із значенням 'дурний' також уможливлюється двома структурно-семантичними моделями:

3: *іменник Hirn + прикметник* (словоскладання): hirnblind [5, с. 59] чи hirnschwanger [5, с. 59] (тут семантичний ефект результує з логічної несумісності компонентів) та

4: *іменник* (із значенням 'дурень') + *суфікс -ig* (суфіксація): spastig (від Spast) [5, с. 107] або pfostig (від Pfosten) [5, с. 92].

Семантичні ж моделі – це розвиток полісемії певних *груп* лексем, тобто розширення насамперед денотативно-сигніфікативної складової їх семантики за рахунок значення 'дурень'. У цьому контексті можна виокремити такі можливості семантичних трансформацій:

1: негативне переосмислення (вже непопулярних) частіше всього німецькомовних власних імен: Claudia [5, с. 29], Horst [5, с. 61], Jockel [5, с. 64] або Jonny [5, с. 64]. Складається враження, що саме цей прийом користується особливою популярністю в середовищі німецькомовної молоді – з будь-якого старого поширеного імені молодіжний сленг робить синонім до слова дурень;

2: негативне переосмислення лексем, що позначають стан / статус особи або її характеристики. Семантично такі слова дають підстави («наштовхують») до їх трансформації в синонімічний ряд 'дурень': Patient [5, с. 91], Opfer [3, с. 102], Horcht (пряме значення 'dicker Mensch') [5, с. 61] або besoffen [5, с. 18];

3: негативне переосмислення лексем, що позначають предмети на основі їх певних (негативних) якостей, характеристик: Lauch (innen hohl) [3, с. 86; 5, с. 74], Schlüpper (nicht attraktive Unterhose) [5, с. 107] чи Eierfeile (braucht kaum jemand als Werkzeug) [4, с. 42].

Представленого, хоча й доволі обмеженого кола прикладів достатньо, щоб констатувати, що молодіжний сленг – як мовленнєва варіативність з високою динамікою – постійно й креативно використовує можливості мовної системи для утворення нових лексем. Джерелами запозичень для подальшої «сленгової стилізації» можуть бути літературна та розмовна мова, мова сучасних засобів масової інформації, які також прагнуть до неповторності та життєвої близькості, та сам молодіжний сленг.

В основі цього процесу лежить, однак, не необхідність позначення нових денотатів, а «непоборне» прагнення молоді засвідчити власну своєрідність, заявити про себе як у власному мікросоціумі, так і по відношенню до інших соціальних груп, в тому числі і шляхом своєї особливої, *нестандартної, експресивно-емоційно забарвленої мовленнєвої поведінки*. Молодіжний сленг можна трактувати, таким чином, не тільки як *найдинамічніший* прошарок незафіксованої в традиційних тлумачних словниках лексики, але й як *ідентифікаційну* ознаку певного покоління чи й певної групи молоді.

Наслідком мовленнєвої креативності молодих людей – чи з врахуванням факторів змагальності, максималізму, оригінальності скоріше їх *примусу до креативності* – є розвинена *синонімія* молодіжного сленгу. Як свідчать цитовані приклади семантичної сфери 'дурень', практично всі сленгізми позначають широко відомі й частотні предмети, явища та інші аспекти молодіжного буття і спілкування, що призводить до формування рядів не понятійних синонімів, а синонімів, які на початковому етапі відрізняються лише конототивною складовою і з часом можуть стати рівноцінними замінниками один одного.

Таким чином, в плані утворення (придумування) все нових слів (та й фразеологізмів) для досягнення яскравої, неповторної образності та інших комунікативних ефектів *мовленнєва креативність* молодих людей фактично не знає меж і може вважатись однією з домінантних ознак молодіжного сленгу. З іншого ж боку, новоутворення, як підтверджує наш матеріал, в численних випадках виникають за певними усталеними й популярними схемами – структурно-семантичними або семантичними моделями, які утворюють підґрунтя для трансформацій форми та значення висхідних лексичних одиниць. Саме такий «модельований» словотвір ми й називаємо «*шаблонною креативністю*» і з огляду на його помітну частотність вважаємо, що це є вагомим аргументом трактувати шаблонну креативність як одну з визначальних характеристик німецькомовного молодіжного сленгу.

Література:

1. Василенко Ю. Молодіжний сленг / Ю. Василенко. – Львів. – Режим доступу : http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-6_11.htm.

2. Deppermann A., Schmidt A. Hauptsache Spaß – Zur Eigenart der Unterhaltungskultur Jugendlicher / Amulf Deppermann, Axel Schmidt // Der Deutschunterricht. – 2001. – Nr. 6. – S. 27–27.

3. Jugendsprache unplugged 2009: Deutsch – Englisch – Spanisch – Französisch –Italienisch. – Berlin und München : Langenscheidt KG, 2009. – 155 S.

4. Jugendsprache unplugged 2013: Deutsch – Englisch – Spanisch – Französisch. – Berlin und München : Langenscheidt KG, 2013. – 168 S.

5. Wörterbuch der Jugendsprache. – Stuttgart : PONS GmbH, 2012. – 138 S.

УДК 811.1'25-115(045)

О. В. Гаргаєва,
Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті описуються на аналізуються існуючі типи класифікацій безеквівалентної лексики у різних галузях мовознавства, зокрема зіставного мовознавства, теорії та практики перекладу, лінгвокраїнознавства. Виявлено основни принципи та підходи, спільні категорії та розбіжності в існуючих класифікаціях. Аналіз здійснено с метою подальшого складання класифікації безеквівалентної лексики новогрецької мови.

Ключові слова: *безеквівалентна лексика, класифікація, мовознавство, теорія та практика перекладу, лінгвокраїнознавство.*

© О. В. Гаргаєва, 2015

В статье описуются и анализируются существующие виды классификации безэквивалентной лексики в разных областях языкознания, а именно сравнительного языкознания, теории и практики перевода, лингвострановедения. Определены основные принципы и подходы, общие категории и различия в существующих классификациях. Анализ сделан с целью дальнейшего составления классификации безэквивалентной лексики новогреческого языка.

Ключевые слова: *безэквивалентная лексика, классификация, языкознание, теория и практика перевода, лингвострановедение.*

The article analyzes the existing types of classification of non-equivalent vocabulary in various fields of linguistics, namely, comparative linguistics, theory and practice of translation, linguistica and area studies. The basic principles and approaches, general categories and differences in the existing classifications are determined. The analysis is done for the purpose of making further classification of non-equivalent vocabulary of Modern Greek.

Key words: *non-equivalent vocabulary, classification, linguistics, theory and practice of translation, linguistica and area studies.*

У науковій літературі термін «безеквівалентна лексика» трактується як слова, що відсутні в певній мові й не перекладаються на «загальних підставах»: усе, що в іншокультурному тексті реципієнт не розуміє, що є для нього дивним, вимагає інтерпретації, служить сигналом наявності в тексті національно-специфічних елементів культури, в якій створений текст [7, с. 37]. Кожна мова містить у своєму лексичному складі слова, які належать до національної лексики, не маючи ані аналогів, ані еквівалентів в інших мовах. Такі слова або словосполучення ми і будемо називати безеквівалентною лексикою. Ознаками цієї лексики, зазвичай, вважають незрозумілість і незвичність. Безумовно, ця категорія слів не проста і не однозначна та вимагає особливого підходу при її класифікації.

Основне завдання статті – аналіз досвіду мовознавців щодо класифікування безеквівалентної лексики з метою подальшого складання класифікації безеквівалентної лексики новогрецької мови у лінгвокультурологічному аспекті.

Спробу класифікувати безеквівалентну лексику робили представники різних галузей мовознавства: теорії та практики перекладу (Л. С. Бархударов, А. В. Гатілова, С. Влахов, С. Флорин, В. С. Виноградов, О. О. Іванов), лінгвокраїнознавства (Є. М. Верещагіна, В. Г. Костомаров, Г. Д. Томахін, Е. Курдіс), контрастивної лінгвістики (М. П. Кочерган) та ін. Майже всі існуючи класифікації основані на семантичному принципі, бо найважливішою для мови є класифікація слів за їхнім лексичним значенням. Саме тому, ми вважаємо за доцільне розглянути найбільш цікаві типи класифікації цього класу лексики.

Відомий український мовознавець М. П. Кочерган вважає термін «безеквівалентна лексика» синонімічним терміну «лакуна» (*лакуна* –відсутність слова для позначення понять, які в даному суспільстві існують і мають особливе словесне позначення в іншій мові) [6] Серед слів, які інтерпретуються як безеквівалентна лексика, він виокремлює три різні за своєю природою групи:

1) слова, які позначають національно-культурні реалії певних народів (їх називають культурологічними лакунами) Наприклад, рос. *сарафан, щи, балалайка,* укр. *вареники, кобзар, борщ,* грец. *μουσακάς* – мусака*, συρτάκι* – сиртакі*, χιτώνας* – хітон і т.п.;

2) відсутні в якійсь мові слова на позначення понять, які існують у певному суспільстві і, здавалося б, повинні були б мати однослівне вираження. Серед цієї лексики можна виділити дві підгрупи:

а) безеквівалентні слова, які пояснюються різним членуванням мовами навколишнього світу. Наприклад, грец. *απόγευμα* – післяобідній час (в українській мові немає слова для позначення цього відрізку часу), або грецьке слово *μερокαματιάρης* – людина, яка має поденну оплату праці, не можна виразити одним словом українською мовою;

б) безеквівалентні слова, поява яких зумовлена тим, що певний етнос на противагу іншому не звернув увагу на якісь явища чи процеси, оскільки це для нього не було важливо. Наприклад, в грецькій мові немає аналогу для укр. *окріп* (рос. кипяток) – грец. *βραστό νερό* – дослівно варена вода;

3) відсутність слів, яка зумовлена власне мовними причинами. Причинами неповноти парадигми «може бути морфемна структура слова, яка чинить опір утворенню деривата за потрібною моделлю…» [6, с. 327–330].

М.П. Кочерган вважає доцільним відсутність у мові другої і третьої групи слів іменувати лакунами, бо це ті слова, які повинні бути в мові, а першу групу доречно називати словами-реаліями, або етнографізмами.

Спроби виявлення структурних особливостей БЛ у перекладознавстві робилися багатьма дослідниками. Серед найбільш цікавих та повних, на наш погляд, класифікацій БЛ у галузі перекладознавства виокремлюється класифікації Л. С. Бархударова, С. Влахова та С. Флоріна.

Л. С. Бархударов відносить до безеквіввлентної лексики такі групи слів:

1) Власні назви, географічні найменування, назви установ, організацій, газет, пароплавів тощо, що не мають постійних відповідників у лексиці іншої мови. Наприклад, грецькі власні назви *Κοζάνη, Ιωάννινα, Μετέωρα* – звичайно не мають ніяких еквівалентів в українській мові, на відміну від таких імен як *Σοκράτης – Сократ, Αριστοτέλης – Аристотель*, або такі географічні назви як *Αθήνα – Афіни, Όλυμπος – Олимп,* які вже давно отримали стійкі еквіваленти у словнику української мови [1, с. 93–94].

2) Слова-реалії, тобто слова, які позначають предмети, поняття і ситуації, що не існують в практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою. Сюди відносяться слова, що позначають різного роду предмети матеріальної і духовної культури, властиві лише даному народові, наприклад, назви страв національної кухні (*грецьк. ο μπαχλαβάς*), видів народного одягу та взуття (*грецьк.ο χιτώνας*), народних танців (*грецьк. ο χασάπικος*), видів усної народної творчості (*грецьк. τα κάλαντα*) тощо. До цієї категорії належать слова та стійкі словосполучення, що позначають характерні лише для даної країни політичні установи та суспільні явища (*грецьк. η Νέα Δημοκρατία)*, торгівельні та суспільні заклади (*грецьк. η λαϊκή αγορά*) тощо [1, с. 95–96].

3) Випадкові лакуни – це ті одиниці словника однієї з мов, яким з якихось причин немає відповідників у лексичному складі іншої мови. Наприклад, у грецькій мові відсутні українські поняття *кип'яток, іменинник* тощо [1, с. 96].

Болгарські вчені, фахівці з теорії перекладу, С. Влахов та С. Флорін дають найбільш повну (але не вичерпну) класифікацію безеквівалентних одиниць, яка заснована на предметному принципі, тобто, виходячи зі смислового змісту лексичних одиниць, їх семантичного значення, з урахуванням ознак їх референтів. До БЛ, окрім реалій (географічних: *грецьк. η βάγια, ο φοινίκων*, етнографічних: *грецьк. το ούζο, το μπουζούκι, η Καθαρά Δευτέρα, οι αρραβώνες* та суспільно-політичних: *грецьк. ο νομός, η Φιλική Εταιρία, ο μητροπολίτης*), що позначають предмети, поняття та ситуації, що не існують у практичному досвіді людей, що говорять іншою мовою, предмети матеріальної культури та власних назв, вчені зараховують фразеологічні одиниці *(грецьк. παίρνω στο μεζέ, ρίχνω στάχτη στα μάτια)*, терміни, вигуки та звуконаслідування, екзотизми, абревіатури, звертання, відхилення від літературної норми [3].

А.В. Гатілова доповнює перекладознавчу класифікацію БЛ структурними екзотизмами. Предмети, явища і ситуації, що позначаються в мові оригіналу за допомогою структурних екзотизмів присутні в життєвому досвіді носіїв мови перекладу, але немає словотворчих потенцій, що дозволяють створити для них назви [4]

Відомий перекладознавець О.О. Іванов, спираючись на семіотичну класифікацію значень [5, с. 83], виділяє такі типи безеквівалентної лексики: референційно-безеквівалентна (терміни, індивідуальні неологізми, семантичні лакуни, слова широкої семантики, складні слова), прагматично-безеквівалентна лексика (відхилення від загальномовної норми, іншомовні вкраплення, абревіатури, слова з суфіксами суб'єктивної оцінки, вигуки, асоціативні лакуни) та альтернативно-безеквівалентна лексика (власні назви, реалії, фразеологізми) [5, с. 85]. Для лінгвокультурологічного дослідження має цінність саме цей тип БЛ, бо в цих безеквівалентних одиницях найвиразніше відображається національно-культурна специфіка слова та мові взагалі.

Безеквівалентна лексика, як ми вже констатували, є предметом вивчення лінгвокраїнознавства. У цій галузі мовознавства найбільш цікавою з точки зору лінгвокультурологічного дослідження є класифікація безеквівалентної та фонової лексики російської мови Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова. За критерій відліку вчені беруть західноевропейські мови. Вони пропонують змішаний тип розподілу лексики – генетичні засади класифікації поєднуються з тематичними [2].

Дослідники виокремлюють сім груп слів, що мають національно-культурну семантику:

1) советизми, тобто слова, що виражають поняття, які з'явилися в російській мові після Жовтневої революції під час перебудови суспільного життя в країні. Наприклад, *бригадный подряд, пятилетка, партсобрание*, *большевик* тощо;

2) слова нового побуту, які тісно пов'язані з советизмами: *самодеятельность, субботник, дефицит, пионер, хозрасчет* тощо [2, с. 47];

3) найменування предметів та явищ традиційного побуту: *окрошка, хоровод, изба, балалайка, холодец, валенки тощо.* Ми можемо спостерегти, що це слова, які перекладознавці С. Влахов та С. Флорін називають етнографічними реаліями, які є показниками колориту та конкретних елементів національної самобутності;

4) історизми, тобто слова що позначають предмети та явища минулих історичних періодів, наприклад, *аршин, кафтан, соха, уезд, земство*. Багато історизмів відносяться до соціальних установ, що вже не існують, до застарілилих традицій, реалій;

5) лексика фразеологічних одиниць: *коломенская верста, бить челом* тощо;

6) слова з фольклору, наприклад: *красна девица, сивка-бурка, леший, кисельные берега, жар-птица, Снегурочка* тощо;

7) слова неросійського походження, так звані *тюркізми, українізми, монголізми тощо: базар, плов, гетьман, чалма, ізюм* тощо [2, с. 47–50].

Таким чином, вчені виокремлюють сім генетичних прошарків безеквіваалентної та фонової лексики. Але, слід зазначити, що цим безеквівалентна та фонова лексика не вичерпується. Вчені наголошують, що категорії «лексичне поняття» та «лексичний фон» відносяться не тільки до апелятивів. Фонові особливості можуть мати також терміни та ономастична лексика: антропоніми та топоніми [2, с. 51].

Грецькі дослідники Е. Курдіс та М. Пападопулу відносять до безекківалентних лексичних одиниць лексичні палімпсести. Це особлива категорія лексичних одиниць (частіше речень або словосполучень), які мають у своєму складі частини інших, якби прихованих, текстів, стилів тощо. Лексичні палімпсести використовується для передачі відомих у мовно-культурному суспільстві стійких словосполучень, частини яких було замінено на нові. Таким чином, реципієнт лексичного палімпсесту приймає новий вираз водночас із нагадуванням про старий разом з усім його культурним перевантаженням, з яким він асоціативно пов'язаний [9]. Отже, таким чином, ми бачимо, що ці лексичні одиниці – це дійсно джерела культурної інформації, які несуть в собі колорит та дух народу та, паралельно з цим, викликають великі труднощі під час їх перекладу, бо, звичайно, не мають відповідних еквівалентів у мові перекладу. Підсумовуючи зазначене, можемо стверджувати, що ця група слів (частіше словосполучень) може безумовно вважатися безеквівалентними та, водночас, мати велику цінність для нашого лінгвокультурологічного дослідження.

Порівнюючи перекладацьку і лінгвокраїнознавчу класифікації безеквівалентної лексики, ми можемо зробити висновок, що представники обох галузей філології вважають, що це складний комплексний розряд лексики, що включає різні групи слів. При цьому лексичні групи обох класифікацій в основному збігаються. Таким чином, значення терміну «безеквівалентна лексика» в перекладознавстві та лінгвокраїнознавстві дуже близькі. Відмінність – в цілях дослідження цього виду лексичних одиниць та особливостях їх функціонування.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории переводов / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1975. – 239 с.

2. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: Метод. руководство – 4-е изд. перераб. и доп. / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1990. – 247 с.

3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высшая школа, 1986. – 416 с.

4. Гатилова А. К. Безэквивалентная лексика как понятие и явление: на материале нем. и рус. яз. : автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.20 / Гатилова Алевтина Константиновна. – Москва, 1996. – 24 с.

5. Иванов А. О. Безэквивалентная лексика / А. О. Иванов. – Издательство Санкт-Петербургского университета, 2006. – 192 с.

6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник. – Вид. 2-ге, випр. і доп. / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 464 с.

7. Сорокин Ю. А. Текст и его национально-культурная специфика / Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина. – М. : Наука, 1988. – 284 с.

8. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. Пособие по страноведению : Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. / Г. Д. Томахин. – М. : Высшая школа, 1988. – 239 с.

9. Κουρδής Ε. Λεκτικά πολιτισμικά παλίμψηστα στον τύπο / Ε. Κουρδής // In Proceedings of the 7th International Conference on Greek Linguisticsю – New York : University of York Press, 2005. – Σ. 213–234.

УДК 811.111

Н. В. Глінка,
Національний технічний університет України «Київський Політехнічний Інститут», м. Київ

ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ/ХУДОЖНІЙ ТВІР: ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних засад вивчення понять «текст», «художній текст» та «художній твір». У науковій розвідці розглянуто ряд визначень цих понять, охарактеризовано та досліджено їх лінгвістичні особливості.
Ключові слова: *художній текст, художній твір, авторська інтенція, естетичні та лінгвістичні засоби.*

Статья посвящена исследованию теоретических основ изучения понятий текст, художественный текст, художественное произведение. В научной разработке представлен ряд определений этих понятий с позиций различных лингвистических школ.
Ключевые слова: *художественный текст, художественное произведение, авторская интенция, эстетические и лингвистические приемы.*

This paper deals with the theoretical points concerning the text as a linguistic notion, the literary text and its structure and characteristic features. The latter, serving as a research material for this project is characterized as a complex adapted integral literary product which is characterized by its aesthetic parameters realized through the language means.
Key words: *literary text, work, author intention, structure, aesthetic and language means.*

Синонімізація чи розмежування лінгвістичних понять «художній текст» і «художній твір» є дискусійним питанням у сучасній гуманітарній науковій парадигмі, відповідь на яке залежить від різних поглядів науковців на природу тексту. Так, художній текст у контексті лінгвістичних класифікацій (Л. Г. Бабенко, І. Є. Васильєв, Ю. В. Казарін) визначається як складний або комплексний текст (структурний параметр), твір художнього стилю (функціонально-стильовий параметр), адаптований текст (параметр адаптованості), нефіксований (параметр алгоритмізації), дескриптивний (функціонально-прагматичний параметр), цілісний і зв'язний [2, с. 55].

Надаючи визначення художнього тексту з точки зору теорії мовної комунікації, дослідники, такі як В. Г. Адмоні, В. А. Маслова, В. А. Пищальникова, відзначають у даному понятті аспект вербалізації авторського задуму. Це дозволяє визначити художній текст як такий, що «виникає зі специфічного (егоцентричного) внутрішнього стану художника, відтворюючи його душевне чуттєво-понятійне осягнення світу у формі мовного висловлювання» [1, с. 120], а також «комунікативно-спрямований вербальний твір» [15, с. 15].

Слід визнати, що у деяких літературознавчих роботах поняття «художній текст» і «художній твір» розглядаються без диференціації. Однак, на думку лінгвістів, ці терміни слід відокремлювати одне від одного.

Так, текст зазвичай розуміється як загальне (родове) поняття по відношенню до поняття «твір». Спираючись на це твердження, А. Л. Гришунін зауважує: «Текст важливо відрізняти від твору як художнього цілого. Текст – не витвір, а тільки його запис, графічна і значною мірою умовна структура, що представляє цей твір і дозволяє читачеві його сприймати. Текст повинен бути «адекватною» формою існування твору» [6, с. 37]. Тобто акцент робиться на тому, що текст – це певна послідовність знаків, яка сприймається читачем без варіативності, тоді як твір передбачає варіативне сприйняття тексту, значною мірою індивідуальне для кожного читача. Таким чином відбувається диференціація тексту і твору за параметрами графічного запису і структури.

Інша позиція розрізнення тексту і твору базується на тому, що твір співвідноситься з певним авторським задумом. Тому, з текстологічної точки зору, твором слід називати текст, «об'єднаний єдиним задумом (як за змістом, так і за формою), що змінюється як єдине ціле...» [12, с. 130]. З точки зору реципієнта (читача), твором може бути названо зміст, який усвідомлюється ним при сприйнятті тексту.

Зауважимо, що текст художнього твору змістовно насичений особливим чином. З одного боку, текст у складі художнього твору відрізняється від його предметно-образного наповнення і від його змісту, ідеї, концепції, сенсу, але в той же час є з ними нероздільно пов'язаним, реалізуючи їх [16, с. 30]. Це можна пояснити таким чином:

- По-перше, текст твору – це складна система різнорідних мовних одиниць, що включає в себе лексико-фразеологічний рівень, а також інтонаційно-синтаксичну, ритмічну та фонетичну сторон;
- По-друге, художньо-мовні засоби мають самостійну виразну значущість, тобто мають свій, окремий сенс.
- По-третє, словесна тканина твору несе на собі тягар предметно-образного світу тексту, який, у свою чергу, має змістовне значення і з найбільшою конкретністю втілює ідеї автора. Тому з ідейно-змістовною сферою текст пов'язаний опосередкованим чином. Звідси можна зробити висновок, що художній текст не втілює авторську думку відкрито.

Слід зауважити, що для сучасної концепції інтерпретації тексту цілком очевидним є «вплив не тільки автора на художній текст, а й художнього тексту на текст твору автора» [11, с. 5].

З іншого боку, згідно з семіотичними дослідженнями Ю. М. Лотмана, літературознавці часто включають у текстову сферу, крім власне мовної тканини твору, його предметно-образний світ: зображене в подробицях, сюжеті, персонажах, композиції [13, с. 17]. При цьому текст, що ототожнюється з тим, що зазвичай характеризують як «художня форма», логічно протиставляється відображеному у творі змісту, авторській концепції, «картині світу».

Отже, художній твір – це складна єдність компонентів, пов'язаних між собою в гармонійне ціле. Його ідейний зміст знаходить своє вираження за допомогою системи образів, яка виступає його формою, а формою образів, в свою чергу, є мовна зовнішність – поетична мова [5, с. 186].

У рамках теорії постструктуралізму щодо питання понять висловлена точка зору Ролана Барта: терміни «текст» і «твір» він наповнює змістом, протилежним до вищезазначеного. Твір, згідно думок філософа, «є речовим фрагментом, що займає певну частину книжкового простору», «у цілому функціонує як знак» [3. с. 415–416]. Барт визначає текст як «процес роботи, виробництва», результатом якого є твір; текст – «поле методологічних операцій», «породження і рух безлічі смислів»; текст виткано з «просторової багатовимірності значень» [3, с. 415]. Барт робить висновок, що текст і твір пов'язані як процес і результат. Щоб зрозуміти твір (результат), потрібно звернутися до процесу виробництва – тексту: »... твір, зрозумілий, сприйнятий і прийнятий у всій повноті своєї символічної природи – це і є текст» [3, с. 417].

З точки зору естетики, для дослідження художнього тексту важливим є осмислення естетичних характеристик. Слід зазначити, що в цілому текст виступає, за словами М. М. Бахтіна, як «естетичний об'єкт», який містить так звану худож-

© Н. В. Глінка, 2015

ню, або естетичну, інформацію [7, с. 22]. У той же час художній твір розглядається як «естетична система, існування якої зумовлено єдністю художнього завдання», а компоненти цієї системи є «естетично спрямованими фактами, що мають певний художній вплив» [9, с. 125].

У структурній інтерпретації художній текст є ієрархією елементів з естетичною функцією (концептуальних, оціночних, емоційно-, експресивно- синтетичних, ритміко-інтонаційних), з лексичним, синтаксичним, звуковим, метричних рівнями, тісно пов'язаними між собою. Крім того, з позиції психолінгвістики (В. А. Маслова, В. А. Пищальникова) естетична цінність художнього тексту виявляється в процесі сприйняття читачем певним чином організованої знакової системи – коду, мови художнього твору, його художньо-естетичної функції.

Однак естетична функція мови, яка є першорядною, не виключає інших її функцій у творах художньої літератури, а саме функції спілкування, повідомлення та впливу. Зауважимо, що художній текст містить в собі не просто мову – насамперед це, виражені в мові, думки і почуття автора. Тому справедливим є твердження М. М. Бахтіна, який вважає, що «мова – живе конкретне середовище, в якому народжується свідомість художника слова» [4, с. 104]. При цьому авторство в літературному творі – художній, естетичний феномен: «воно розлито по всій тканині твору, стаючи його образною складовою» [4, с. 211].

Інакше кажучи, письменник за допомогою авторського слова передає мову героя і автора-оповідача, вже «відлиту» в мовну форму, жанрово оформлену, що дозволяє виразити ставлення до світу, дати йому оцінку.

Важливо підкреслити, що однією з властивостей художнього тексту є сугестивність, під якою розуміється здатність тексту впливати на несвідоме адресата. При цьому з позиції адресата важливі відносна об'єктивність і відносна суб'єктивність у сприйнятті тексту. Без першого компонента неможливо лінгвістичне вивчення тексту, без другого – його розуміння саме як художнього [14, с. 144].

Таким чином, художній текст має певні естетичні параметри, що дозволяють охарактеризувати його як культурологічну даність. Крім того, всі рівні організації текстового простору художнього тексту містять в собі естетичну інформацію. Найбільш повно естетичні параметри художнього тексту знаходять втілення в його мовному оформленні.

Актуальною є позиція представників комунікативної лінгвістики. Так, Л. Лосева поширює своє визначення тексту суб'єктивним чинником – ставленням автора. У неї текст – це «повідомлення у письмовій формі, що характеризується смисловою і структурною завершеністю і певним ставленням автора до повідомлення», а Д. Баранник називає текстом «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загально композиційному, дистантному плані – спільною тематикою і сюжетною заданістю» [2, с. 423].

Текст як семантичну структуру науковці пропонують аналізувати у трьох аспектах [10, с. 217–222]:

1) з позиції автора – можливими є два різновиди тексту: текст як продукт реального, живого, спонтанного процесу текстотворення (знаково-мовленнєвої діяльності автора) і текст як продукт професійного текстотворення, тобто цілеспрямованого, усвідомленого автором як фахівцем;

2) з об'єктивної позиції, реального стану речей – текст як фрагмент загальної інформаційної системи суспільства, в якій він виконує роль носія інформації (інформаційний аспект), відповідно впливає на мовців (комунікативний аспект). При цьому суспільство можна розглядати як кібернетичну систему, в якій відбуваються інформаційні процеси;

3) з позиції адресата (слухача і читача) – текст як явище (чи фрагмент дійсності) для сприймання і розуміння. Корекція тексту має бути такою, щоб, керуючи читацьким сприйняттям, можна було уникнути зайвого суб'єктивізму при сприйманні і розумінні його.

У 90-і роки XX ст. у лінгвістиці тексту утверджується підхід до тексту в процесуальному, функціональному та інтеракційному аспектах, завдяки чому вводиться поняття клас (тип, вид) тексту, яке ґрунтується на тлумаченні тексту як певної комунікативної дії [8, с. 67]. Класифікацій текстів, до числа яких включаються й художні твори, в сучасному мовознавстві досить багато. Проте, жодна з таких класифікацій не відображає особливості, характерні властивості літературних текстів достатньо повно. У зв'язку з існуванням великої кількості типів текстів їх не можна систематизувати на основі лише одного критерію, саме тому класифікаційних основ для них існує декілька.

Іншим ґрунтом для класифікації текстів є характер вираженої інформації: трансльований текст – це такий твір, в якому репрезентовано перенесену інформацію з тексту, переважно міфічного, біблійного та іншого характеру; нетрансльований твір – це оригінальний текст, створений певним автором.

Ще одним критерієм класифікації текстів є характер зображуваних ситуацій. За цим принципом визначають наративні, дескриптивні та аргументовані тексти. Тут береться до уваги можливість опису в тексті особи, події або інтелектуальної діяльності для обґрунтування якогось положення, гіпотези, припущення тощо. Тексти художньої літератури з цього погляду поєднують у собі елементи наративності, дескриптивності, аргументованості залежно від мети оповіді, ідейно-художнього навантаження, філософського змісту.

Згідно з прагматичним аспектом, кожний текст розглядається як своєрідний текстовий акт. Тип останнього з'ясовується за його загальною комунікативною функцією в процесі спілкування. Літературний текст у зв'язку з цим може розглядатися як своєрідний тип, що синтезує всі прагматичні настанови.

Літературний твір може також розглядатися як синтез модельованого та немодельованого текстів. Модельований твір – це текст, побудований за стандартною формою. Немодельований – це твір, який щоразу може набувати іншої форми. До відносно модельованих текстів можна віднести доволі обмежену кількість літературних текстів: байку, епітафію, епіграму, сонет тощо. Також у сучасному мовознавстві є семіотична класифікація художніх текстів, яка розділяє текстовий масив на знаково-однорідні тексти (ті, в яких наявні компоненти однієї знакової системи) та знаково-неоднорідні (такі, що об'єднують одиниці різних знакових систем). З урахуванням об'єкту зображення визначають автореферентні тексти (в них автор є об'єктом опису) та неавтореферентні – ті, в яких об'єктом опису може бути вигаданий герой чи будь-яка ситуація.

З огляду на численність наукових позицій щодо інтерпретації понять «текст» і «твір», слід висловити певне узагальнення: художнім твором є текст, відмічений ознакою художності, якому притаманні такі риси:

– високий ступінь організованості;
– образність літературного мовлення;
– наявність додаткових прирощень смислу;
– індивідуальність стилю письменника;
– наявність естетичної функції.

Творча позиція автора, прагнення до найбільш повного і точного вираження думки в усіх її відтінках, вибір форм оповіді, вживання лексичних і граматичних одиниць ініціює створення тексту, який відповідає художньо-естетичному уявленню автора і є, по суті, художнім твором.

Література:

1. Адмони В. Г. Система форм речевого высказывания / Адмони Владимир Григорьевич. – Спб., 1994. – 212 с.
2. Бабенко Л. Г. Филологический анализ текста / Бабенко Людмила Григорьевна, Казарин Юрий Викторович. – М.: Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 294 с.
3. Барт Р. От произведения к тексту / Барт Ролан. – Избранные работы: Семиотика: Поэтика. – М. : Прогресс, 1989. – 328 с.
4. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / Бахтин Михаил Михайлович. – М. : Искусство, 1975. – 241 с.
5. Виноградов В. В. Проблемы содержания и формы литературного произведения / Виноградов Виктор Владимирович. – М. : МГУ, 1958. – 478 с.
6. Гришунин А. Л. Исследовательские аспекты текстологии / Гришунин Андрей Леопольдович. – М., 1998. – 92 с.
7. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихологии / Дридзе Тамара Моисеевна. – М. : Наука, 1984. – 312 с.
8. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Жинкин Николай Иванович. – М., 1982. – 273 с.
9. Жирмунский В. М. К вопросу о формальном методе / Жирмунский Виктор Максимович. – Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / под ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 125.
10. Женетт Ж. Работы по поэтике. Фигуры. В 2-х т. / Женетт Жерар. – Т. 2. – М., 1998. – 190 с.
11. Злотникова Т. С. Классический текст и текст классического произведения / Злотникова Татьяна Семёновна. – Текст в фокусе литературоведения, лингвистики и культурологии. – Ярославль, 2002. – 197 с.
12. Лихачёв Д. С. Текстология (На материале русской литературы 10-17 веков) / Лихачёв Дмитрий Сергеевич. – М., 1983. – 424 с.
13. Лотман Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста / Лотман Юрий Михайлович. – Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / под ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – 347 с.
14. Лукин В. А. Художественный текст: основы лингвистической теории и элементы анализа / Лукин Владислав Алексеевич. – М. : Ось, 1999. – 296 с.
15. Маслова В. А. Филологический анализ художественного текста / Маслова Валентина Авраамовна. – Минск, 2000. – 199 с.
16. Хализев В. Е. Текст / Хализев Валентин Евгеньевич. – Русская словесность. – 1995. – № 4. – С. 30.

УДК 811.134.2:81'374

Г. І. Глущук-Олея,
Херсонський державний університет, м. Херсон

РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У РОМАНСЬКИХ МОВАХ

У статті описано цикли еволюції заперечення у європейських мовах, визначено місце та розвиток категорії заперечення у деяких романських мовах, передусім різних заперечних засобів: заперечних часток, займенників, прислівників.
Ключові слова: *заперечення, заперечні засоби, типи заперечення еволюція, романські мови.*

В статье описаны циклы эволюции отрицания в европейских языках, определено место и развитие категории отрицания в некоторых романских языках, прежде всего отрицательных средств: отрицательных частиц, местоимений, наречий.
Ключевые слова: *отрицание, средства отрицания, типы отрицания, эволюция, романские языки.*

The article describes the cycles of evolution of negation in European languages, indicates the place and the development of the category of negation in some Romance languages, especially of various means of negation: negative particles, pronouns, adverbs. We examine O. Jespersen's Cycle, which illustrates the development of negation by means of French language, the classification of languages made by M. Haspelmath into three types by strict and non-strict negative concord: in a strict negative-concord language, ordinary full clauses containing an n-word always contain the sentential negator too, irrespective of the relative position of the two items, on the other hand, in a non-strict negative-concord language, the sentential negator must be omitted when the n-word precedes the finite verb. Strict negative concord is found in today's Slavonic and Baltic languages, as well as in Romanian, Greek, Hungarian, and Maltese. Non-strict negative concord is found today in Spanish, Portuguese, and Italian, while Catalan allows both patterns. While Jespersen's cycle is the best-known historical pathway for the development of sentential negation, it is not the only cyclic development to be found. Croft infers the existence of a second negative cycle on the basis of the typological distribution of certain negative markers. He notes three synchronic relationships between the expression of negation in existentials and that of ordinary sentential negation. B. Camus Bergareche describes the evolution of negation in Romance languages, especially the medieval and modern types, which we represent in a table, besides, in this article, we tried to compose the formula of Romanian negative types and negative structures in Roman area.
Key words: *negation, means of negation, types of negation, evolution, European, Romance languages.*

У сучасному мовознавстві традиційним уважається вивчення розвитку заперечних слів і речень у поєднанні з синтаксичними змінами, описаними як цикли О. Єсперсена, у яких історія вираження реченнєвого заперечення починається із послабленням заперечного прислівника-експонента і продовжується із появою інтенсифікації заперечення за допомогою додаткових допоміжних слів, розташованих після дієслова [6, с. 4]. Таке слово із часом переймає власне функції заперечення, що уможливлює втрачання вагомості першого елемента, і, власне, поступово саме може зазнати послаблення і регресивного розвитку, як первинне заперечення, тобто відбувається постійне чергування його послаблення та посилення. Класичним виявом циклів еволюції заперечення у романських мовах показано О. Єсперсеном на прикладі розвитку французької [1, с. 387]:

Ne dico → Non dico → Jeo ne di → Je ne dis pas → Je dis pas, тобто, у загальних рисах цикли представлені так:

– цикл I *neg verb*;
– цикл II *neg verb neg*;
– цикл III *verb neg*.

Явище циклічного послаблення і посилення негації у поєднанні із подальшою тенденцією розміщувати заперечення на початку речення для можливого його опущення, приводить до певних наслідків, які ми розглянемо на прикладах розвитку категорії заперечення у деяких романських мовах. Координація заперечення (подвійне заперечення) може бути чіткою і

© Г. І. Глущук-Олея, 2015

нечіткою. У мовах із чіткою координацією заперечення у реченні разом із запереченим словом обов'язково буде знаходитися також заперечна частка незалежно від розташування обох заперечних елементів. У мовах із нечіткою запереченою координацією заперечна частка має опускатися, коли заперечне слово передує дієслову. Таке спостереження, серед інших, було зроблено М. Хаспельматом, якій розробив класифікацію мов на три типи [5, с. 201]:

1) NV–NI (при цьому – NV – *negation marker–verb*; NI – *negative indefinite*) – до такого типу переважно належать мови із чіткою координацією заперечення;

2) (N)V–NI – заперечна частка іноді з'являється разом із заперечним словом, до такого типу належать мови із нечіткою заперечною координацією;

3) V–NI – заперечна частка відсутня у реченнях із заперечним словом, цей тип не є координаціє заперечення.

Чітку координацію заперечення на сьогодні мають слов'янські, балтійські мови, а також румунська, грецька, угорська та мальтійська. До мов із нечіткою координацією заперечення належать іспанська, португальська, італійська, при цьому каталанська може поєднувати два типи [11, с. 34].

Інший, так званий цикл В. Крофта, базується на типологічному поширенні певних заперечних маркерів у різних мовах. Він виділяє три типи екзистенційного і загального заперечення [3, с. 23–26]:

– тип А: предикат заперечується придієслівним запереченням;

– тип В: існує спеціальна форма (NEGEX) для предикативного заперечення;

– тип С: існує спеціальний заперечних предикат, ідентичний дієслівному запереченню.

Деякі мови у синхронії проявляють варіативність типів А~В, В~С та С~А, та не можна стверджувати, що за циклом В. Крофта розвивалися усі європейські мови. Так, тип А домінує у Західній Європі, тип В знаходить своє поширення у певних слов'янських та уральських мовах, а тип С є характерним для полінезійських мов [3, с. 8–12]. Відхиляючі циклічний розвиток романського заперечення, А. Швеглер більшу увагу приділяє його вживання у постдієслівній позиції [9, с. 21–58]. Але, на наш погляд, є певні аспекти еволюції в іспанській мові (і в деяких романських мовах), які можуть відповідати циклічності, запропонованої О. Єсперсеном, що ми розглянемо нижче. Еволюція іспанських заперечних слів є специфічним проміжним варіантом у циклах розвитку заперечення: посилювачі заперечення, деякі з яких виконують роль квантифікаторів (кванторів), можуть настільки переймати заперечене значення, що набувають здатності заміщувати заперечний прислівник (у нашому випадку *no*), натомість не можна стверджувати про повне зникнення придієслівного заперечення в іспанській мові [10, с. 1226].

Як показує історія розвитку іспанського заперечення, і що не зовсім відповідає циклам О. Єсперсена, існує загальна преференція і тенденція вживання саме придієслівного заперечення. У мовах із прямим порядком слів (*SVO: Sujeto-Verbo-Objeto*), тобто у випадку більшості романських мов, насамперед, іспанської, переважним є зв'язок – заперечення + дієслово [4, с. 93–124]. Таким чином, з одного боку гарантується суміжність між дієсловом і його додатками, і, водночас установлюється позиція заперечення на початку речення, що є визначальним фактором. Цей принцип базується на комунікативних принципах – заперечення завжди несе велике інформаційне навантаження і тому має уникати кінцевого розташування у реченні. Мови ж із порядком слів *SOV* (*Sujeto-Objeto-Verbo*), як наприклад латина, зазвичай також мають придієслівне заперечення, і, таким чином, щоб розірвати зв'язок додаток – дієслово, також уникають фінального положення заперечення. Експонентне заперечення перед дієсловом показує особливості відхилення шляхів розвитку іспанського заперечення від циклів О. Єсперсена.

Романські мови періоду середньовіччя зберегли структуру заперечення розмовної і пізньої латини. Б. Камусом Бергарече було описано особливості розвитку заперечення середньовічного і сучасного типу у романському ареалі [2]. Ми спробували поєднати все у таблиці:

Таблиця 1.

Середньовічний та сучасний тип заперечення у романських мовах

Середньовічний тип	**Сучасний тип**
переддієслівні заперечні слова	
заперечне слова + заперечна частка + дієслово	заперечне слово + дієслово
післядієслівні заперечні слова	
заперечна частка + дієслово + заперечне слово	заперечна частка + дієслово + заперечне слово

Середньовічний тип заперечення, успадкований із пізньої латини, починаючи із творів Петронія, у яких, в одних випадках вживалися два морфологічно заперечних слова, в інших – заперечна частка з невизначеним займенником, поширився на романські мови того часу. Іспанська, наприклад, тяжіє до інтенсифікації заперечення, до розвитку слів із заперечною семантикою на основі семантично нейтральних, а також виразів-мінімізаторів та негативних полярних елементів. Окрім пояснення розвитку заперечення циклами О. Єсперсена, ми знаходимо інші фактори, які вплинули на еволюцію заперечення у романських мовах. Так, наприклад, гіпотеза висунута Р. Познер, за якою іспанська мова зазнала впливу італійської у XV столітті, через що перша частково перейняла синтаксичну структуру другої, насамперед, вживання простих заперечних перед дієслівних структур, які до XIV століття в італійській вже були сформовані [8, с. 1–26]. Можливо, таким чином полегшувалася втрата подвійного перед дієслівного заперечення у романських мовах Іберійського півострова.

Поряд із цим на кожній території романського ареалу з'являються нові неозначені займенники, прислівники і заперечні сполучники на основі слів, які функціонували посилювачами заперечення. Але, незважаючи на це, деякі латинські заперечення зберігаються. Це, наприклад, стосується форм *nunquam* на Піренейському півострові та на півдні Франції, *nullus* на заході Іберійського півострова, Франції та Італії. В іспанській мові передбачалося на тільки збереження заперечного значення цих займенників, але й їхньої синтаксичної властивості, через що вони не займали позицію поряд із іншим запереченням у переддієслівній позиції. Те ж саме відбувається у цей період і в інших мовах Романії: у галісійсько-португальській (***nunca*** *foy mal nenhum moor*), каталанській (*ja son estats qui* ***nunca****'t sentieren*) і окситанській (*dis que l'a presa, miia* ***nonqua*** *la te*) [8, с. 13]. Виключна синтактика прислівника *nunquam* робить його відмінним від інших заперечних одиниць, які розташовувалися у структурах із подвійним перед дієслівним запереченням, еквівалентних середньовічному типу іспанського заперечення [7; 8]. І дійсно, такі структури є нормативними по всьому Іберійському півострові, зокрема в іспанській, галісійсько-португальській, французькій і провансальській [10, с. 1230].

Проаналізувавши певні особливості розвитку заперечення у деяких романських мовах, ми спробували скласти формули типів романської негації і серію змін у кожній мові. У романському мовному ареалі ми можемо виділити такі структури заперечення:

1. Просте заперечення:
– заперечна частка + дієслово;
– заперечне слово + дієслово.
2. Подвійне передієслівне заперечення:
– заперечне слово + заперечна частка + дієслово.
3. Подвійне повне заперечення:
– заперечна частка + дієслово + заперечне слово.
4. Посилене форклусивами заперечення:
– заперечна частка + дієслово + форклусив.
5. Післядієслівне заперечення:
– дієслово + форклусив.

Таким чином можна підсумувати, що повний цикл розвитку, тобто вживання після дієслівного заперечення, серед інших романських мов, пройшла французька мова, проте не можна стверджувати, що схема остаточно закріпилася і розвиток заперечення у французькій дійшов кінця. Перспективою нашого подальшого наукового пошуку є розвиток заперечення в іспанській мові, який ми розглянемо окремо.

Література:

1. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
2. Camus Bergareche B. Negación doble en la Romania: un cambio santáctico [Електронний ресурс] / Bruno Camus Bergareche. – P. 11–28. – Режим доступу до статті : http://revistas.ucm.es/index.php/RFRM/article/viewFile//RFRM8788110011A/130
3. Croft W. The evolution of negation / Wiliam Croft // Journal of Linguistics: Cambridge University Press, 1991. Vol. 27(1). P. 1–27.
4. Dryer M. S. Universals of negative position / S. Matthew Dryer // Studies in syntactic typology [ed. M. Hammond, E. Moravchik, j. Wirth]. – Amsterdam : John Benjamins, 1988. – P. 93–124.
5. Haspelmath M. Indefinite pronouns / Martin Haspelmath. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 364 p.
6. Jespersen O. Negation in English and other languages. – København : Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1917. – 151 p.
7. Martins A. M. Aspectos da negação na história das línguas românicas (Da natureza de palavras como nenhum, nada, ninduém) / Ana Maria Martins // Actas do XII Encontro des Associação Portuguesa de Linguística [ed. I. Castro]. – Lisboa : Associação Portuguesa de Linguística, 1996. – P. 179–210.
8. Posner R. Double negative, negative polarity and negative incorporation in Romance: A historical and comparative view / Rebecca Posner // Transactions of the Philological Society 82(1), 1984. – P. 1–26.
9. Schwegler A. Word-order changes in predicate negation strategies in Romance languages / Armin Schwegler // Diachronica (Vol. 5) [ed. J. Benjamins Publishing Company], 1988. – P. 21–58.
10. Sintaxis histórica de la lengua española. Primera parte : La frase verbal. – México : FCE, UAM. Vol. 1. CXXVI, 2006. – 1404 p.
11. Willis D. Comparing diachronies of negation / David Willis, Christopher Lucas, Anne Breitbarth // The History of Negation in the Languages of Europe and the Mediterranean. – NY : Oxford University Press, 2013. – P. – 1–50.

УДК 811.111'373.2

Ю. В. Глюдзик,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород

СТРУКТУРНО-ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛЬНОЇ ПОЕТОНІМІЇ ФЕНТЕЗІЙНОГО ЦИКЛУ «THE CHRONICLES OF NARNIA» К. С. ЛЬЮЇСА

Стаття присвячена вивченню походження та формальних рис реальних поетонімів. Проаналізовано три семантичні класи власних назв цього типу : антропо-, зоо- та міфопоетоніми. Описано ключові граматичні ознаки, виведено основні структурні моделі реальної поетонімії та встановлено взаємозв'язок між їхньою етимологією, закладеним змістом та представленням у творі.

***Ключові слова** : поетична ономастика, реальна поетонімія, поетонім, ідіолект, етимологія, структурна модель.*

Статья посвящена изучению происхождения и формальных характеристик реальных поэтонимов. Проанализированы три семантические классы имен этого типа: антропо-, зоо- и мифопоэтонимы. Описаны ключевые грамматические признаки, выведены основные структурные модели реальной поэтонимии и установлена взаимосвязь между их этимологией, содержанием и репрезентацией в тексте.

***Ключевые слова**: поэтическая ономастика, реальная поэтонимия, поэтоним, идиолект, этимология, структурная модель.*

The article is devoted to the problem of nature and formal features of real poetonyms. The issue in question has been viewed in details and thoroughly investigated by prominent linguists, such as L. Belei, L. Lytvyn, W. R. Maurer. Despite the scientific interest it arises, the matter of choice of real poetonymy to be represented in text is highly controvercial and topical. The neweness of the investigation is predetermined by the necessity for formal description of peculiarities of real poetonyms within the scope of a fictional piece. A famous British series of fantasy novels «The Chronicles of Narnia» has been chosen as a material, whereas its real poetonyms indicating the names of the characters serve as an object of the research being conducted. Three semantic classes of poetonyms that represent the names of people, mythological creatures and animals have been viewed from the point of view of their etymology, structure and grammatical appearance in the chosen text with regard to their share in the author's idiolect. The investigation has shown that the typical structure patterns of the author's real poetonyms are name, identifying element + surname, identifying element. The article considers the anthropoetonyms that are characterised by typical nounal case forms and special syntactical forms of adress and are not marked by any means of affixation. The group of real zoopoetonyms is represented by pair names with clear etymology and compound structure, whereas the semantic group of real poetonyms that indicate mythological creatures are characterised by simple and stable form. The analysed real poetonyms have proved to be textually motivated, structurally diverse, etymologically rich and possessing a wide variety of grammatical forms.

***Key words**: literary onomastics, real poetonymy, poetonym, idiolect, etymology, structural pattern.*

Сучасний етап розвитку ономастики, і, зокрема, поетичної ономастики, позначений інтенсивним підкріпленням новими дослідженнями у цьому напрямку. Особлива увага науковців зосереджується на вивченні змістового наповнення,

© Ю. В. Глюдзик, 2015

функціонування та словотвірних особливостей різних типів власних назв на рівні художніх творів. Проблема вмотивованості вибору автором реальних онімних утворень для введення у художній твір, незважаючи на суттєву кількість вітчизняних та іноземних розвідок, де це явище розглядається в ракурсі етимології та формального представлення (Белей Л. О. [1], Сколоздра О. Р. [3], Литвин Л. В. [2], Маурер В. Р. [4], Віндт-Вал Б. [5]), й досі залишається дискусійною. Зважаючи на багату природу та поліфункціональність поетонімів, дослідження їхньої реальної частини передбачає аналіз походження, змістового наповнення та структурних рис цих усталених власних назв, що і визначає **актуальність** даної статті.

Новизна дослідження зумовлена потребою опису формальних ознак реальної поетонімії у аспекті художнього твору та перспективністю вивчення їх як важливого елементу авторського ідіолекту, який наразі викликає все більший інтерес у вчених-лінгвістів.

Метою статті є висвітлення структурно-етимологічних рис реальних поетонімів та з'ясування їхньої значущості у загальній поетонімосфері матеріалу дослідження. **Ілюстративним матеріалом** обрано фентезійний цикл повістей «The Chronicles of Narnia» К. С. Льюїса, а **об'єктом** аналізу слугували власні назви на позначення персонажів (характопоетоніми), відібрані автором з реальної онімії.

Група реальної характопоетонімії представлена 24 власними назвами. До неї відносимо власні назви узвичаєного типу, структурно варіативні, з численними складовими типами та багатою етимологією, що виступають вагомою рисою авторського ідіолекту. У досліджуваному циклі повістей ця група реального поетонімікому представлена іменуваннями на позначення людей (11 одиниць), тварин (2 власні назви) та міфологічних істот (11 власних назв).

Перша група, ***реальні антропоетоніми***, репрезентує іменування людей Льюїсової сучасності. Сюди належать як англомовні власні назви, так і запозичені з інших мов іменування. Типовими рисами поетонімів такого типу є апокопа та використання автором повної і демінутивної форм реальних власних назв. Запозичення повної форми з існуючих мов представлені у чотирьох видах : *ім'я*, *ім'я+прізвище*, *ідентифікуючий елемент + прізвище, ідентифікуючий елемент.* У всіх власних назвах письменник використовує притаманні онімам кореневі морфеми, не наділяє їх жодними афіксальними засобами, тим самим залишаючи їх у первинній реально вживаній формі. Щодо граматичних особливостей власних назв цієї групи, їхньою провідною рисою є частотне використання у функції синтаксичного явища звертання та усталене вживання у називному та присвійному відмінках, що підтверджує приналежність цих власних назв до іменників. Щоправда, один раз зустрічається й «нетипова» для англійської мови форма родового відмінку без жодних формальних ознак − ані « ' », ані «*'s*». Таке одноразове ненормативне вживання не трактується нами, як особливість або тенденція Льюїсового ідіолекту, однак вирізняє формальне представлення поетоніма. Загальна характеристика поетонімів цієї групи ілюструє граматичну подібність та схоже вживання цих власних назв з їхніми реальними відповідниками, що свідчить про задум автора максимально наблизити антропоетоніми повістей до читачів.

Основу цих реальних антропоетонімних одиниць складають однокомпонентні іменування (модель *ім'я*). Така традиційна для художніх творів модель використовуються для іменування персонажів реального світу, що протиставляються нарнійським мешканцям, які у повістях наділені індивідуально-авторськими поетонімами. Два інші структурні типи (*ідентифікуючий елемент+прізвище, ідентифікуючий елемент)* автор застосовує, обираючи імена також для людей, але вже для тих, хто стає невід'ємною частиною уявного, неземного світу країни Нарнії, хто досягає більшого і стає тут на щабель вище від інших земних мешканців.

Найчастіше вживаним у групі реальних антропоетонімів є ім'я ***Peter*** (412 випадків уживання). К. С. Льюїс дає етимологічно прозоре ім'я одному з ключових персонажів, що означає «камінь», «скеля» (від латинського *petrus* [12]) та містить кононативну сему «міцний». Письменник усталено використовує цю власну назву у повній формі, напротивагу іншим рівнозначним персонажам, які наділені як усіченими, так і демінутивними еквівалентами. Що характерно, ця власна назва 25 разів використовується К. С. Льюїсом у формі звертання, і у всіх цих випадках звертаються так до нього тільки члени сім'ї і ніхто з нарнійських мешканців. Таке її формальне огранювання вказує як на вік денотата (він був найстаршим з-поміж дітей, які потрапляють в уявний світ), так і його поважний соціальний статус, підтвердження чому відображене у його численних культурно-маркованих інваріантах.

Не менш лінгвістично привабливою є і власна назва ***Lucy*** (717 прикладів використання), що виступає дериватом латинського *lux* – «*світло*» [там само]. У світлі подій, описаних на сторінках повістей, це значення можна видозмінити на «*просвітлену*» : «*But no one except Lucy knew that as it [albatross] circled the mast it had whispered to her, «Courage, dear heart,» and the voice, she felt sure, was Aslan's, and with the voice a delicious smell breathed in her face*» [11, с. 511]. Ця власна назва представлена у творі у обох іменникових відмінках, як називному, так і присвійному, що цілком відповідає її реальному вживанню : «*Lucy was going to boarding school for the first time*» [6, с. 317], «*The sunlight was falling across Lucy's shoulders*» [11, 529]. Типовим є вживання цього поетоніма у формі звертання (12 випадків), що також є однією з провідних особливостей іменувань цього класу : «*I'll give you my cabin of course, Lucy, but I'm afraid we have no women's clothes on board*» [там само, с. 430].

Антропоетонім ***Susan*** (257 випадків уживання), для іменування ще однієї сестри цієї сім'ї, також взяте автором із реальної антропонімії, воно є поширеним і в просторовому, і в часовому вимірах. Ця власна назва є типовим для англійської повним іменуванням, що в свою чергу є усіченою формою імені *Susanna*, яке походить від єгипетського *ssn* – lotus flower [12] : «*And Susan (who had always been the beauty of the family) came home from America*» [11, с. 496]. Ця апокопа теж широко представлена у синтаксичній формі звертання (6 прикладів), що є проявом особливості Льюїсового ідіолекту : «*That's my fear, Susan,» said Edmund*» [7, с. 237].

У структуру оповіді повістей введено ще одного брата з цієї сім'ї – підлітка з доволі ординарним англійським іменем ***Edmund*** (556 прикладів). Варто зазначити, що це просте з точки зору структури ім'я 5 разів вживається у формі звертання, має староанглійське коріння та значить «*prosperity-protector*» [12] – ані асоціацій, ані прив'язки до описаних у циклі подій, однак із власним контекстуально зумовленим, дидактичним призначеням. Однокомпонентний антропопоетонім ***Digory*** з інваріантами ***Professor Kirke*** та ***Professor*** (365 прикладів, з яких 5 − звертання) є також типовим англійським іменем і представлений у звичній для англомовного читача формі. Однак, слід зазначити, що саме цей поетонім наділений немаркованою присвійною формою *Digory thoughts* [9, с. 17], що, можливо, є результатом фонетичного явища регресивної асиміляції, яка не знаходить свого належного відображення у родовому відмінку цієї власної назви.

Поруч із повними формами поетонімів цього типу, К. С. Льюїс активно використовує і їхні усічені варіанти − апокопи, всі приклади яких є синтаксично вираженими у формі звертання : «*A jolly good hoax, Lu,» he said as he came out again*» [8, с. 121], «*I never thought of that, Su,» said Peter*» [там само, с. 135]. Власні назви ***Ed*** (1 випадок), ***Lu*** (4 приклади), ***Su*** (1 випадок уживання), також запозичені автором з реального антропонімікону, є пестливою усіченою альтернативою їхніх повних

іменувань. Зустрічається і демінутивна форма ***Susie*** (одноразово), що, разом із іншими зменшувальними інваріантами, виступає яскравим маркером поетонімії жанру фентезі.

У повісті «*The Silver Chair*» Льюїс створює образи вірних супутників воїнів, їхніх прудких скакунів і використовує ***реальні зоопоетоніми***, імена-антоніми, імена-контрасти – ***Coalblack*** (6 прикладів) та ***Snowflake*** (4 випадки вживання). Етимологія цих власних назв на позначення тварин є прозорою, ці поетоніми передають характеристичні зовнішні риси своїх денотатів, а точніше, забарвлення : «*Steady, Coalblack! Softly now, Snowflake! You are not Forgotten*» [10, с. 638]. Ці двокомпонентні іменні утворення вводяться автором у твір у парі, що вирізняє їхнє формальне представлення з-поміж решти як реальних, так і індивідуально-авторських поетонімних утворень.

К. С. Льюїс не нехтує і використанням імен богів та різноманітних міфічних істот (***реальні міфопоетоніми***), що у авторському баченні виступають повноправними власними назвами : ***Dryad*** (27 випадків вживання), ***Bacchus***, ***Satyr*** (11 прикладів у обох випадках), ***Sea Serpent*** (9 одиниць), ***Silenus*** (6 прикладів), ***Naiad*** (5 випадків), ***Werewolf***, ***River-god***, ***Dragon*** (по 2 випадки вживання), ***Androcles***, ***Pomona*** (одноразово). Перераховані власні назви репрезентують структурні моделі *ім'я* та *онімізований апелятив*. Усі ці міфопоетоніми мають просту структуру, автором не видозмінюються, характерні риси у функціонуванні не спостерігаються, а їхнє призначення має культурний характер.

Таким чином, можна підсумувати, що реальні власні назви циклу «The Chronicles of Narnia» займають вагоме місце у поетонімосфері твору. Висока частотність використання реальних поетонімів автором робить їх важливими складниками його ідіолекту, покликаних відображати його інтереси та вподобання, унікальність його мовного стилю. Реальній характопоетонімії досліджуваного циклу повістей притаманні варіативні структурні моделі, прозора етимологія та особливі граматичні риси.

Література:

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.

2. Литвин Л. В. Ономастична система художньої прози (на матеріалі французьких романів XXI – XX століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Л. В. Литвин. – Київ, 2006. – 17 с.

3. Сколоздра О. Р. Онімна та апелятивна номінація осіб і малій прозі Івана Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : [спец.] 10.02.01 «Українська мова» / Сколоздра Олеся Романівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2009. – 18 с.

4. Maurer W. R. Trends in Literary Scholarship German Onomastics : An Overview / W. R. Maurer // The German Quarterly, 1983. – Vol. 56. – No. 1. – P. 89-105.

5. Windt-Val B. Personal Names and Identity in Literary Contexts / B. Windt-Val // Oslo Studies in Language. Names and Identities / [ed. Botolv Helleland, Christian-Emil Ore, Solveig Wikstrøm]. – Oslo, 2012. № 4 (2) – P. 273–284. – ISSN 1890-9639.

6. Lewis C. S. Prince Caspian // The Chronicles of Narnia / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 311–418.

7. Lewis C. S. The Horse and His Boy // The Chronicles of Narnia / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 199–310.

8. Lewis C. S. The Lion, the Witch and the Wardrobe // The Chronicles of Narnia / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 107–198.

9. Lewis C. S. The Magician's Nephew // The Chronicles of Narnia / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 7–106.

10. Lewis C. S. The Silver Chair // The Chronicles of Narnia / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 543–664.

11. Lewis C. S. The Voyage of the Dawn Treader // The Chronicles of Narnia / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 419–542.

12. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Available from : http://www.etymonline.com.

УДК 811.14'02'367.625.4

М. Ю. Гнатишак,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ШЛЯХИ КОМПЕНСАЦІЇ ЕЛІПТОВАНИХ НЕФІНІТНИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА У ТЕКСТАХ ТРАГЕДІЙ СОФОКЛА «АНТИҐОНА» ТА «ЦАР ЕДИП»

Розглянуто шляхи компенсації еліптованих елементарних синтаксем, виражених нефінітними формами дієслова. Визначено компенсаторні мінімальні синтаксичні одиниці та синтаксичні одиниці-конструкції у діалогічних партіях досліджуваних трагедій. Проаналізовано формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні зв'язки між еліптованими та компенсаторними одиницями та особливості перерозподілу комунікативної інформації між ними у ситуативному мовленні.

Ключові слова: *еліпсис, нефінітна форма дієслова, інфінітив, дієприкметник, зміщення логічного наголосу, компенсація, мінімальна синтаксична одиниця, синтаксична одиниця-конструкція.*

Рассмотрены пути компенсации эллиптированных элементарных синтаксем, выраженных нефинитными формами глагола. Определены компенсаторные минимальные синтаксические единицы и синтаксические единицы-конструкции в диалогических партиях исследуемых трагедий. Проанализированы формально-синтаксические и семантико-синтаксические отношения между эллиптированными и компенсаторными единицами и особенности перераспределения смысловой информации между ними в ситуативной речи.

Ключевые слова: *эллипсис, нефинитная форма глагола, инфинитив, деепричастие, смещение логического акцента, компенсация, минимальная синтаксическая единица, синтаксическая единица-конструкция.*

Ways of the compensation of ellipsis of the verb infinitive forms have been distinguished. The compensatory minimal syntactic items and the syntactic items-constructions have been determined. The formal syntactic and the semantic syntactic links between the elliptical and the compensatory items have been analyzed. The peculiarities of the informational redistribution between these items in the situational speech have been examined.

Key words: *ellipsis, verb infinitive form, infinitive, participle, transfer of the logical accent, compensation, minimal syntactic item, syntactic item-construction.*

© М. Ю. Гнатишак, 2015

Дослідження еліптичних структур та засобів їх компенсації у трагедіях Софокла передбачає поетапне вивчення еліпсису різних членів речення, виражених відповідними формально-граматичними засобами. В центрі уваги наших попередніх публікацій були присудки, представлені фінітними формами дієслова та засоби їх компенсації [5; 6; 7]. Дану статтю присвячено еліпсису членів речення, виражених нефінітними формами дієслова.

Проблематика еліпсису, яка лежить в площині такого актуального напрямку сучасного мовознавства, як комунікативна лінгвістика, завжди викликала зацікавлення лінгвістів. У дисертаціях та статтях, переважно на матеріалі сучасних мов розглянуто питання класифікації еліптичних виразів, їхні структурно-граматичні та стилістичні особливості [1; 2; 8; 9; 10]. Стосовно старогрецької мови дана проблематика досліджена не в повній мірі, хоча на явище еліпсису звертають увагу автори граматик та коментатори давньогрецьких текстів [11; 12; 13; 14; 15; 16]. При цьому поза увагою дослідників, залишаються засоби компенсації редукованих конструкцій. Адже внаслідок еліпсису відбувається перерозподіл інформації, тобто зміщення логічного наголосу на компоненти висловлювання, які виражені різними членами речення і є найтісніше пов'язані з еліптованими елементами різними синтактико-семантичними відношеннями.

Основною сферою застосування еліпсису у текстах грецької трагедії є діалогічне мовлення. Це пов'язане з тим, що за допомогою подібної словесної конфігурації передається швидка зміна подій, дії, загальна динаміка сцени, напружений психологічний стан персонажа. Будучи частиною загальної комунікативної системи, якою є мова, діалогічне мовлення характеризується спонтанністю, невимушеністю, ситуативною обумовленістю. Однією з головних ознак розмовної мови є, з одного боку, прагнення того, хто говорить, стисло передати інформацію, а з іншого, прагнення до максимальної концентрації цієї інформації у висловлюванні, при цьому опускається все те, що є надлишковим, повторюваним або несуттєвим. Отже, для діалогічного мовлення є характерним використання таких компресивних одиниць, які в лаконічній формі передають об'ємний зміст [1].

Враховуючи відсутність спеціальних робіт, присвячених засобам компенсації еліпсису у давньогрецькій мові, метою роботи є виявити тенденції компенсації еліптованих елементарних синтаксем, виражених нефінітними формами дієслів, крім дієслова зв'язки εἶναι *(бути)*, у текстах трагедій Софокла «Антигона» та «Цар Едип». Об'єктом дослідження є еліптовані дієслівні мінімальні синтаксичні одиниці та компенсаторні синтаксичні одиниці різної структури у діалогічних партіях досліджуваних трагедій, а предметом – формально-синтаксичні та семантико-синтаксичні зв'язки між еліптованими та компенсаторними одиницями, а також особливості перерозподілу між ними комунікативної інформації у ситуативному діалогічному мовленні.

Основною синтаксичною одиницею, за визначенням українського науковця І. Вихованця, є речення, яке у сфері мовлення залежить від контексту, мовленнєвої ситуації, поділяючись у плані актуального членування на «дане» (тему, вихідне у висловленні) і «нове» (рему, основне, комунікативний центр у висловленні) [3, с.148].

Для акцентування реми (найголовнішого, комунікативного центру, ядра) у висловленні використовують різні засоби вираження, до найважливіших з яких належить логічний (фразовий) наголос. На думку І. Вихованця, він є універсальним засобом виділення комунікативного центру висловлення в усному мовленні, забезпечуючи зосередження уваги на найголовнішому у реченні за будь-якого порядку слів. До специфічних синтаксичних конструкцій в ролі засобів виділення комунікативного центру висловлення належать неповні речення, у яких усуваються компоненти, менш навантажені зі смислового погляду [3, с. 152].

Оскільки еліптуватися в реченні можуть різноструктурні мовні одиниці у функції різних членів речення, то постає питання про типи синтаксичних одиниць, які потрібно визначати на ґрунті формально-синтаксичних, семантико-синтаксичних і комунікативних функцій [3, с. 54].

Формально-синтаксичний аспект є провідним у вивченні структурної і функціональної природи речення (зв'язки і відношення, предикативність, члени речення, структурна типологія речень тощо вивчаються у формально-синтаксичному плані). Семантико-синтаксичну структуру речення визначають, на відміну від компонентів формально-граматичної структури – членів речення, одиниці іншої якості – синтаксеми. Центральною виступає предикатна синтаксема, яка й формує семантико-синтаксичну структуру речення. У простому елементарному реченні характер ситуації відображають субстанціальні (суб'єктні, об'єктні) відношення, а у складному реченні стосунки між ситуаціями – семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами (первинні/вторинні атрибутивні, адвербіальні). Комунікативна організація речення вирізняється тим, що спрямована не у сферу мови, а у сферу мовлення. Вона визначається мовленнєвою ситуацією і зумовленим цією ситуацією комунікативним завданням.

З поміж синтаксичних одиниць передусім розмежовуються, з одного боку, мінімальна синтаксична одиниця, що функціонує як компонент речення або словосполучення, і, з другого боку, синтаксичні одиниці-конструкції – речення і словосполучення, в межах яких визначають мінімальну синтаксичну одиницю. У своїх внутрішніх межах мінімальні синтаксичні одиниці виступають як два ряди одиниць: 1) члени речення (формально-синтаксичні компоненти), які визначаємо на основі синтаксичних зв'язків (предикативного і підрядного); 2) синтаксеми (семантико-синтаксичні компоненти), які вирізняємо на ґрунті семантико-синтаксичних відношень (субстанціональних, тобто зі значенням предметності, первинних предикатних (ознакових) і вторинних предикатних) [4, с. 71].

Відповідно до цього, аналіз редукованих елементів здійснюється за такою схемою: по-перше, визначаємо функцію еліптованої нефінітної форми (інфінітива чи дієприкметника), компенсаторний член речення; по-друге – семантику еліптованої форми та компенсаторної одиниці, їхні структурно-граматичні особливості та типи зв'язку між ними, а також результат перерозподілу інформації у текстовому повідомленні.

Спершу розглянемо приклади еліпсису інфінітивів у синтаксичній функції додатка, тобто на основі об'єктних відношень, розпочавши з тексту трагедії «Антигона». Так, у репліці Ісмени вжито інфінітив дієслова зі значенням *розташування* θάπτω *(ховати)*: ἢ γὰρ νοεῖς θάπτειν σφ' (Ant., 44) – *чи ти маєш намір його поховати?* У контра-репліці Антигони цей інфінітив відсутній, але легко реконструюється по аналогії до репліки Ісмени: τὸν γοῦν ἐμὸν καὶ τὸν σόν [θάψω] ἢν σὺ μὴ θέλῃς ἀδελφόν [θάπτειν] (Ant., 45) – *твого і мого брата* [поховаю]*, якщо ти не захочеш* [ховати]. Внаслідок елімінації акцент переноситься на дієслово-присудок з семантичним значенням *функціональний стан* θέλῃς (θέλω – *хотіти*) із запереченням μὴ, яке вказує на те, що Антигона готова вчинити задумане навіть без допомоги своєї сестри.

Іншим прикладом еліпсису інфінітива θάπτειν є слова стража, де на пропущену форму вказує дієприкметник θάπτουσαν від цього ж дієслова: ταύτην γ' ἰδὼν θάπτουσαν ὃν σὺ τὸν νεκρὸν ἀπεῖπας [θάπτειν] (Ant., 404–405) – *побачивши як вона ховала тіло, яке ти заборонив* [ховати]. Тут наголошується дієслово-присудок означального речення з семою *соціальна діяльність* ἀπεῖπας (ἀπαγορεύω – *забороняти*) як ключове для образу Креонта.

У словах Ісмени не вербалізується інфінітив дієслова зі значенням *прихильне ставлення* ἀρέσκειν, який легко відновлюється з попереднього контексту, де вжито дієприкметник ἀρέσκουσα: ΑΝ. ἀλλ' οἶδ' ἀρέσκουσ' οἵς μάλισθ' ἁδεῖν με χρή

(Ant., 89) – *я знаю, що подобаюся тим, кому слід, щоб я найбільше подобалася*. ΙΣ. εἰ καὶ δυνήσει γ' [ἀρέσκειν] (Ant., 90) – *якщо ти і зможеш* [подобатися]. У даному прикладі акцент переноситься на дієслово-присудок умовного речення δυνήσει (δύναμαι – *могти*), яке позначає функціональний стан. На думку коментатора С. Ґіґи, Ісмена не знає, кому саме прагне сподобатися Антиґона, й намагається переконати її сподобатися Креонту і не переступати оголошеного ним наказу [14, с. 76].

Подібний випадок простежуємо у словах Антиґони, де в аподосисі умовного періоду з контексту, на основі синтаксичного паралелізму, легко відновлюється інфінітив дієслова на позначення акту діяльності πράσσειν (робити), яке фігурує у протасисі: οὔτ' ἂν κελεύσαιμ' [πράσσειν] οὔτ' ἄν, εἰ θέλοις ἔτι πράσσειν (Ant., 69) – *я б і не переконувала* [робити]*, ні, навіть якщо б ти ще хотіла це робити*. В результаті еліпсиса дієслова πράσσειν, яке позначає діяльність, увиразнюється дієслівна форма присудка головного речення зі значенням *вплив* οὔτ' ἂν κελεύσαιμι, що вказує на припинення будь-яких спроб Антиґони переконати Ісмену допомогти їй.

У тексті трагедії «Цар Едип» в монолозі Креонта, де він намагається довести свою непричетність до змови проти Едипа, спостерігаємо кілька випадків еліпсису. Так, автор пропускає форму інфінітива у функції додатка від дієслова на позначення діяльності δράν (δράω – *робити*): ΚΡ ἀλλ' οὔτ' ἐραστὴς τῆσδε τῆς γνώμης ἔφυν οὔτ' ἂν μετ' ἄλλου δρῶντος ἂν τλαίην ποτέ [δράν]. (601–602) – *але я за своєю природою не є прихильником такої думки, і не зміг би наважитися ніколи* [робити] *це разом з іншим виконавцем*. Внаслідок редукції увиразнюється оптатив можливості ἂν τλαίην, яким Креонт стверджує, що ніколи не тільки не захопив би царську владу у місті, але й навіть не посмів би це зробити.

У висловлюванні Едипа з попередньої репліки Йокасти відновлюємо пропущену форму інфінітива від дієслова μαθεῖν (μανθάνω – *дізнаватися*) з семою *інтелектуальна діяльність*: ἀξία δέ που μαθεῖν κἀγὼ τά γ' ἐν σοὶ δυσφόρως ἔχοντ', ἄναξ. (769–770) – *я, володарю, гідна дізнатися про твої нещастя*. ΟΙ κοὐ μὴ στερηθῇς [μαθεῖν] γ', ἐς τοσοῦτον ἐλπίδων ἐμοῦ βεβῶτος (771–772) – *ти не будеш позбавлена права* [дізнатися], *коли я є в стані такої невпевненості*. В результаті еліпсису увиразнюється дієслово зі значенням *позбавлення* στερηθῇς (στερέομαι – *позбавляти*) із запереченням μὴ, яке вказує на щире бажання Едипа не приховувати від дружини свої переживання та свідчать про його довіру до неї.

У низці прикладів спостерігаємо еліпсис інфінітивів у функції логічного предиката конструкції Accusativus cum infinitivo внаслідок реалізації об'єктних відношень. Так, у репліці Креонта на основі синтаксичного паралелізму відновлюємо елімінований інфінітив конструкції νομίζειν (νομίζω – *вважати*), який позначає інтелектуальну діяльність: ΚΡ οὐ γὰρ δίκαιον οὔτε τοὺς κακοὺς μάτην χρηστοὺς νομίζειν [σε] οὔτε τοὺς χρηστοὺς κακούς [νομίζειν σε] (609-610) – *бо несправедливо, щоб ти помилково вважав поганих чесними, а чесних* [щоб ти вважав] *поганими*. Логічний акцент сприяє посиленню антитези χρηστοὺς – κακούς, зокрема наголошується на другій частині антитези, на її першому елементі – прямому додатку, вираженому субстантивованим прикметником τοὺς χρηστοὺς зі значенням *позитивна соціальна поведінка*, яким Креонт наполягає на своїй непричетності, як чесної людини, до змови проти Едипа.

У словах хору за коментарем А. Куталопулоса пропущено вираз ἐννέπειν αὐτόν [16, с. 322], який є конструкцією Accusativus cum infinitivo: ΧΟ οἶμαι μὲν οὐδέν' ἄλλον [ἐννέπειν αὐτόν] ἢ τὸν [βοτῆρον] ἐξ ἀγρῶν, ὃν κἀμάτευες πρόσθεν εἰσιδεῖν· (1051-1052) – *я думаю, що* [він (вісник) говорив] *ні про кого іншого, як про того* [пастуха] *з полів, якого ти намагався раніше побачити*. В результаті пропуску логічного присудка – інфінітива від дієслова ἐννέπειν (ἐννέπω – *говорити*), яке позначає мовленнєву діяльність, наголос переноситься з акту мовлення на його об'єкт – словосполучення οὐδέν' ἄλλον, яке виражає заперечення іншості, внаслідок чого хор конкретизує особу пастуха, якому було доручено вбити новонародженого Едипа.

В іншій хоровій партії, за А. Куталопулосом [16, с. 335], еліптується інфінітив – логічний присудок конструкції Accusativus cum infinitivo зі значенням *піднесений емоційний стан* εὐδαιμονεῖν *(бути щасливим)*: ΧΟ τίς γάρ, τίς ἀνὴρ πλέον τᾶς εὐδαιμονίας φέρει ἢ τοσοῦτον ὅσον δοκεῖν [εὐδαιμονεῖν] καὶ δόξαντ' ἀποκλῖναι; (1189-1192) – *бо хто, який муж більше отримує щастя, ніж стільки, скільки потрібно для враження, що є щасливим, і повіривши в це, зазнає краху?* В результаті редукції автор наголошує логічний присудок іншої конструкції Accusativus cum infinitivo δοκεῖν з семою *інтелектуальна діяльність*. Таким чином хор, наголошуючи на непостійності щастя, підкреслює необхідність для людини зважати на реальний стан речей.

У твердженні Антиґони знаходимо пропуск інфінітива конструкції δρᾶσαι: καὶ φημὶ δρᾶσαι κοὐκ ἀπαρνοῦμαι τὸ μή [δρᾶσαι] (Ant., 443) – *я й кажу, що зробила, і не стверджую, що ні* [не зробила]. Еліпсис на основі заперечних відношень призводить до наголошення частки μή, яка заперечує акт діяльності і демонструє небажання Антиґони приховувати свій вчинок, оскільки вона вважає, що не зробила нічого ганебного.

Для спроби переконати Едипа редукується в рамках об'єктних відношень підметовий інфінітив ἐκβαλεῖν зі значенням *втрата чогось*. При цьому наголос переноситься на іменник зі значенням *існування* βίοτον *(життя)*, на що вказують слова Креонта «життя, яке ти найбільше любиш»: ΚΡ φίλον γὰρ ἐσθλὸν ἐκβαλεῖν ἴσον λέγω καὶ τὸν παρ' αὑτῷ βίοτον [ἐκβαλεῖν], ὃν πλεῖστον, φιλεῖ. (611–612) – *бо я кажу, що втратити хорошого друга – це те саме, що самому* [втратити] *життя, яке ти найбільше любиш*.

Зафіксовано також приклади еліпсису дієприкметника у різних функціях. Так, у репліці Антиґони знаходимо приклад еліпсису атрибутивного дієприкметника від дієслова з семою *існування* γίγνομαι *(народжувати)*: εἰ τὸν ἐξ ἐμῆς μητρὸς [γεγώτα] θανόντ' ἄθαπτον ἠνσχόμην νέκυν, κείνοις ἂν ἤλγουν (Ant., 466–468) – *якщо б я залишила непохованим тіло померлого брата,* [народженого] *від моєї матері мені було б боляче через це*. В даному прикладі ми бачимо перенесення акценту в межах атрибутивних відношень на неузгоджене означення у формі прийменникового словосполучення ἐξ ἐμῆς μητρὸς, чим Антиґона хоче особливо підкреслити свою єдинокровність з загиблим братом.

За коментарем А. Куталопулоса [16, с. 329] у репліці Едипа не вживається форма ἔχων: ΟΙ ἔργον μεριμνῶν ποῖον ἢ βίον τινά [ἔχων]; (1124) – [ти був рабом] *займаючись (який займався) якою справою, живучи (який жив) насправді яким життям?* Внаслідок пропуску атрибутивного дієприкметника у межах атрибутивних відношень увиразнюється прямий додаток, виражений словосполученням βίον τινά, де вжито іменник з семою *існування* ὁ βίος *(життя)*. Розпитуючи пастуха, на якого вказав йому вісник, Едип прагне зав'язати розмову зі слугою при домі Лая та дізнатися від нього правду про своє походження.

У висловлюванні Едипа з попередньої репліки вісника реконструюється форма обставинного дієприкметника λαβών від дієслова з семою *набуття* λαμβάνω *(брати)*: ΑΓ δῶρόν ποτ', ἴσθι, τῶν ἐμῶν χειρῶν λαβών (1022) – *знай, що колись взяв подарунок з моїх рук*. ΟΙ κᾆθ' ὧδ' ἀπ' ἄλλης χειρὸς [λαβών] ἔστερξεν μέγα; (1023) – *і як,* [взявши] *з іншої руки, так сильно полюбив*? Увиразнюючи на основі адвербіальних відношень обставинний вираз ἀπ' ἄλλης χειρὸς, автор наголошує на бажанні Едипа, якому вісник розповідає про його справжнє походження, з'ясувати причину прихильного ставлення до нього прийомного батька.

Проведений аналіз свідчить, що у трагедіях Софокла «Антиґона» та «Цар Едип» серед еліптованих нефінітних форм переважають інфінітиви, вжиті у функції додатка або логічного предиката конструкції Accusativus cum infinitivo. При цьому, при еліпсисі інфінітива у функції додатка зміщення логічного акценту відбувається на присудки головних або підрядних речень, у функції підмета – на прямий додаток. Пропуск логічного присудка конструкції Accusativus cum infinitivo супроводжується зсувом наголосу здебільшого на прямі додатки. Тобто, засобами компенсації еліпсису інфінітива як мінімальної синтаксичної одиниці виступають інші мінімальні синтаксичні одиниці. На семантико-синтаксичному рівні переважають об'єктні відношення. Зафіксовано також випадки пропуску дієприкметників. Внаслідок редукції атрибутивних дієприкметників увиразнюються прямі додатки та неузгоджені означення, а обставинних – обставини. Так, засобами компенсації дієприкметника як мінімальної синтаксичної одиниці виступають синтаксичні одиниці-конструкції, виражені різноструктурними словосполученнями. Серед семантико-синтаксичних відношень представлені атрибутивні та адвербіальні відношення.

Найчастіше еліпсис відбувається у висловлюваннях Антиґони, Едипа та Креонта, завдяки чому увиразнюються найважливіші деталі повідомлення та відображають ставлення мовця до його змісту. Внутрішні переживання героїв є головним фактором еліпсису та смислового перезавантаження інформації у ситуативному діалогічному мовленні досліджуваних трагедій.

Література:

1. Байдак Л. І. Еліпсис як реалізація категорії «компресії» на синтаксичному рівні [Електронний ресурс] / Л. Байдак – http://www.rusnauka.com/2._SND_2007/Philologia/19157.doc.htm

2. Богатько В. В. Явища еліпсису в мові сучасної української публіцистики: автореф. дис…канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Укр. мова» / В. В. Богатько. – К., 2005.

3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : Підручник / І. Р. Вихованець. – К., Либідь, 1993. – 368 с.

4. Вихованець І. Р. Типи синтаксичних одиниць / І. Р. Вихованець // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – № 6. – К. : Прайм-М, 2002. – С. 70–76.

5. Гнатишак М. Ю. Іменники та займенники як засоби компенсації еліпсису дієслова-зв'язки у тексті трагедії Софокла «Антиґона» / М. Ю. Гнатишак // Іноземна філологія. – Випуск 125. – Львів, 2013. – С. 199–204.

6. Гнатишак М. Ю. Прилагательные как средство компенсации эллипсиса глагола-связки в тексте трагедии Софокла «Антигона» / М. Ю. Гнатишак // Сборник научных трудов XIII Международной научно-практической конференции «Лингвистические и культурологические традиции и инновации». – Томск, 2013. – С. 22–29.

7. Гнатишак М. Ю. Эллипсис простого глагольного сказуемого и средства его компенсации в текстах трагедий Софокла «Антигона» и «Царь Эдип» / М. Ю. Гнатишак // Научный журнал «Новый университет» № 08–09 (41-42). – Йошкар-Ола, 2014. – С. 10–17.

8. Дюндик В. П. Компрессия придаточных предложений в современном английском языке: автореф. дис. канд. Филол. Наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. П. Дюндик. – М., 1971. – 15 с.

9. Кюгерян А. Г. Лексическая модальность десубстантивированных элементов диалогического текста французкой разговорной речи / А. Г. Кюгерян // Сборник научных трудов. Вып. 296. Функционально-семантические категории текста (романистика). – М., 1987. – С. 82–99.

10. Сковородников А. Эллипсис как стилистическое явление современного русского литературного языка (Пособие для спецкурса) / А. Сковородников. – Красноярск, 1978. – 95 с.

11. Славятинская М. Н. Учебник древнегреческого языка / М. Н. Славятинская. – М. : Филоматис, 2003. – 620 с.

12. Соболевский С. И. Древнегреческий язык: Учебник для высших учебных заведений / С. И. Соболевский. – СПб. : Алетейя, 2004. – 616 с.

13. Schwyzer E. Griechische Grammatik / E. Schwyzer. – München, 1950. – 707 S.

14. Γκίκα Σ. Σοφοκλέους Αντιγόνη (αναλυτική ερμηνεία, συνθετική θεωρησή) / Σ. Γκίκα. – Αθήνα, 1991. – 222 σ.

15. Σοφοκλή. Αντιγόνη / Σοφοκλή; [μετάφραση, σχόλια Στέφ. Πατάκης]. – Αθήνα, 1988. – 478 σελ.

16. Σοφοκλέους. Οιδίπους Τύραννος / Σοφοκλέους; [εισαγωγή, ανάλυση, μετάφραση, σχόλια Απόστολος Κουταλόπουλος]. – Αθήνα, 2004. – 370 σελ.

УДК 81'42:165.412

А. В. Гнатюк,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕПІСТЕМІЧНОЇ ДИСТАНЦІЇ ЯК КОНСТИТУЕНТА АРХІТЕКТОНІКИ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЗІ СТУПЕНЕМ ВИСЛОВЛЕНОГО СУМНІВУ

Стаття присвячена дослідженню зв'язку епістемічної дистанції, яка розглядається як конституент архітектоніки ментального простору, зі ступенем висловленого сумніву у дискурсі.

Ключові слова: *епістемічна дистанція, ментальний простір, архітектоніка ментального простору, дискурс, сумнів.*

Статья посвящена исследованию святи между эпистемической дистанцией, которая рассматривается как конституэнт архитектоники ментального пространства, и степенью выраженного сомнения в дискурсе.

Ключевые слова*: эпистемическая дистанція, ментальное пространство, архитектоника ментального пространства, дискурс, сомнение.*

The article presents the research on the correlation between epistemic distance which is regarded as a constituent of mental space construction and the level of expressed doubt in discourse. In this research the peculiarities of the mental space construction in discourse are analyzed and its components are singled out: epistemic distance being one of them. Taking into account the theory of mental spaces, doubt is expressed in discourse by means of epistemic distance and space builders. The article presents a list of specific space builders for expression of doubt (theoretically, probably, if... then..., either…or…, smb. hopes/assumes/believes…, for example: Johnattan hopes Katherine likes his project) and illustrations of epistemic distance created by them (Conditional I/II/III) taken from modern English fictional discourse. For example: «If you have a flu, you should get it healed»; «Perhaps if you developed some peer relationships, those would bore her also». In order to establish interdependence between the level of expressed doubt and the dimension of epistemic distance the research proceeds into the theory of mental spaces and studies reality space, foundation space and expansion space. As a result of the research

© А. В. Гнатюк, 2015

correlation between epistemic distance and the level of expressed doubt in discourse is determined, which unexpectedly doesn't presuppose the growth of the doubt level synchronically with the growth of the dimension of epistemic distance.

Key words: *epistemic distance, mental space, mental space architecture, discourse, doubt.*

Метою статті є встановлення взаємозв'язку між епістемічною дистанцією як конституентом архітектоніки ментального простору зі ступенем висловленого сумніву в англомовному художньому дискурсі.

У зв'язку з цим ставимо такі **завдання**:

– проаналізувати особливості архітектоніки ментального простору у дискурсі;

– виокремити одиниці, що слугують для створення епістемічної дистанції та проілюструвати їхнє функціонування у дискурсі;

– встановити, яким чином величина епістемічної дистанції впливає на рівень висловленого сумніву.

Актуальність теми зумовлена високою частотністю вживання одиниць епістемічної дистанції у комунікативних процесах, як англомовної, так і світової спільноти, та недостатнім вивченням архітектоніки ментального простору на позначення сумніву у дискурсі.

Згідно з теорією *конструкції ментального простору (mental space construction)* сумнів може виражатися суб'єктом за допомогою такої лінгвістичної категорії як *епістемічна дистанція.* Епістемічна дистанція − оцінка мовцем вірогідності певної ситуації, яка ґрунтується на його метафоричній віддаленості від конкретного стану речей [2, с. 371–395]. Залежно від контексту, референційне значення сумніву, пов'язане із епістемічною дистанцією, може бути іноді досить сильним, а у деяких випадках не яскраво вираженим [3, с. 177].

Розглянемо основні положення теорії конструкції ментального простору та проілюструємо, яким чином збільшення чи зменшення епістемічної дистанції співрозмовником впливає на ступінь висловленого ним сумніву.

Ментальний простір – це тимчасовий концептуальний домен, що конструюється у процесі розгортання дискурсу, але не є його результатом. Ментальні простори створюються індивідуумом у процесі розмови чи роздумів. Архітектоніка ментального простору передбачає наявність елементів *(elements),* конструкторів *(space builders)* та епістемічної дистанції *(epistemic distance).* Як елементи ментального простору розглядаються ментальні одиниці концептуальної системи, що виникли як у процесі дискурсу, чи ще до його початку [1, с. 29; 2, с. 371–395].

Ментальні простори зводяться за допомогою конструкторів. Конструктори ментальних просторів – це мовні одиниці, що стимулюють створення нового простору чи скеровують увагу від одного до іншого попередньо сконструйованого ментального простору. Роль конструкторів виконується прислівниками **(theoretically, probably, really),** сполучниками **(if... then...; either…or…; neither…nor…),** сполучниковими фразами **(at school, at 5 o'clock, in 2011, to my surprise)**, комбінаціями підмет + дієслівний присудок, що вводять ще одне пов'язане із ними речення (**Johnattan hopes** (Katherine likes his project), **Nickolas assumes**…, **Sarah believes**…). Особливістю конструкторів ментального простору є стимулювання слухача до побудови сценарію поза рамками актуального часу та місця. Складений слухачем сценарій відображатиме реальність минулого чи майбутнього, відбуватиметься у іншій локації, міститиме гіпотетичні ситуації та втілюватиме певні ідеї чи переконання [1, с. 111–112; 2, с. 371].

Для створення епістемічної дистанції, що також служить виразником сумніву, використовується ментальний конструктор **if** у комбінації із категорією часу. Як результат, виникають умовні речення різних типів (Conditional I, Conditional II та Conditional III), котрі неоднаковою мірою представляють сумнів суб'єкта дискурсу [1, с. 57–58; 2, с. 394–396].

Простежимо описану тенденцію на прикладі уривку із художньої літератури. Матеріалом дослідження у розділі слугує фантастичний роман Стефані Майєр «The Host». Оскільки дія у романі відбувається у неіснуючій реальності, художній дискурс твору сповнений діалогічних єдностей, у яких сумнів висловлюється саме завдяки умовним реченням та створюваній ними епістемічною дистанцією.

(1) «The Seeker scowled at me and smoothed the front of her outfit. *«You're not well,* and I suppose I startled you.»

«I wasn't expecting to see you,» I whispered. «Why are you here?»

«Let's get you to a Healing facility before we speak. ***If*** *you* ***have*** *a flu, you* ***should get it healed.*** There's no point in letting it wear your body down.» (Meyer) [4, с. 94].

Складнопідрядне умовне речення першого типу (Conditional I) «***If*** *you* ***have*** *a flu, you* ***should get it healed***» складається із двох пропозицій: пропозиції А (антецедента) «***If*** *you* ***have*** *a flu,…»* та пропозиції В (консеквент) *«…you* ***should get it healed****».*

Згідно з теорією ментальних просторів конструкції на зразок, *якщо А, тоді В,* породжують два послідовних простори у додаток до простору базової реальності *(base or reality space)*: простір-фундацію *(foundation space)*, та простір-розширення *(expansion space).* Простір-фундація – це гіпотетичний простір, побудований за допомогою просторового конструкту **if**. Простір-розширення – це гіпотетичний простір, котрий випливає із простору-фундації, як його логічне розширення, і часто, але не завжди, теж вводиться просторовими конструктами, наприклад, конструктом **then**. У той час, як простір-фундація *(А-антецедент)* є гіпотетичним відносно базової реальності, незалежним від змісту простору-розширення *(В-консеквенту)*, останній (простір-розширення (В)) залежить від значення, котре передається простором-фундацією (А). Інакше кажучи, В розвиває та випливає з А, та є його продовженням. Оцінка мовцем узгодженості між послідовністю фундація (А) – розширення (В) із базовою реальністю (базовим простором) створює епістемічну дистанцію [2, с. 394–396].

У реченні *«****If*** *you* ***have*** *a flu, you* ***should get it healed****»* мовець займає нейтральну позицію щодо можливості хворобливого стану співрозмовника. В умовах базової реальності, адресат дійсно схожий на людину, що погано себе почуває *(«You're not well»)*, і тому їй варто лікуватися. Відбувається максимальна узгодженість між базовою реальністю *(«You're not well»)* – простором-фундацією А *(«****If*** *you* ***have*** *a flu»)* – та простором розширенням В *(«You* ***should get it healed****»),* що є логічним продовженням А. Епістемічна дистанція у такому випадку є нейтральною, або вона може виявитися мінімальною за умови, що хворобливий стан адресата зумовлений іншою причиною. Вираження сумніву у реченні, де антецедент вжитий у теперішньому часі (Conditional I), не відбувається зовсім чи носить слабкий характер.

Наступний уривок із художньої літератури реалізує у дискурсивному потоці інший тип умовних речень (Conditional II):

(2) «You're struggling so hard with your problem that it's all you can concentrate on. Maybe one answer is to not concentrate quite so hard. You said Melanie grows bored during your working hours… that she is more dormant. *Perhaps* ***if*** *you* ***developed*** *some peer relationships, those* ***would bore*** *her also.»* (Meyer) [4, с. 89]

Речення *«Perhaps* ***if*** *you* ***developed*** *some peer relationships, those* ***would bore*** *her also»* є гіпотетичним, але мовець конструює епістемічну дистанцію вживанням минулого часу у антецеденті *«****if*** *you* ***developed*** *some peer relationships».* Речення

мало б місце при сценарії, за якого адресат насправді не може створити рівноправні відносини, а адресант оцінює його шанси на успіх, як мінімальні чи неіснуючі, тим самим чітко виражаючи свій сумнів. Вищеописаний тип речення ***if… (then)***, що стосується неіснуючої ситуації носить назву контрфактуального [1, с. 57–58].

Звернемося ще до одного дискурсивного перебігу, що містить контрфактуальне умовне речення Conditional III.

(3) «Jared grins, still studying the lines. And then his voice is heavier. «People like my father. ***If*** *he and my brothers* ***had hidden*** *rather than* ***fought****… well, they****'d*** *still* ***be*** *here.»*

My tone is softer, hearing the pain in his. «Okay, I agree with the theory. (Meyer) [4, с. 138]

Антецедент речення *«****If*** *he and my brothers* ***had hidden*** *rather than* ***fought****… well, they****'d*** *still* ***be*** *here.»* вживається у формі *past perfect*, і тому є маркованим за наявністю минулого часу і перфектного аспекту, у результаті чого епістемічна дистанція значно зростає. Приклад характеризується контрфактуальністю, і доречний лише у випадку, за якого особи, про які ведеться мова, старалися вижити, але їм це не вдалося, тому що вони обрали боротьбу, а не хованки *(«****If*** *they* ***had hidden*** *rather than fought»)*.

У такому випадку епістемічна дистанція є максимальною. Аналізоване речення − це судження комуніканта, його оцінки ситуації, що склалася у минулому, і змінити яку неможливо: відбувається констатація небажаних результатів, підтверджується правдивість сумнівів щодо недоцільності поведінки описуваних суб'єктів. Мовець розмірковує над тим, як би склалася доля його батька та подібних йому людей за інших обставин: роздуми щодо давно залишених у минулому дій породжують нові сумніви. Проте, на нашу думку, сумнів у аналізованому реченні (Conditional III) виражений слабше, ніж у попередньому (Conditional II) *«Perhaps* ***if*** *you* ***developed*** *some peer relationships, those* ***would bore*** *her also*», адже основною позицією комуніканта у такому випадку (*«****If*** *he and my brothers* ***had hidden*** *rather than* ***fought****… well, they****'d*** *still* ***be*** *here.»)* є констатація невтішного результату розвитку подій.

Як свідчать приклади, система часів вживається не лише у цілях часової референції, а також для позначення епістемічної дистанції. На основі аналізованого матеріалу, робимо висновки про те, що три типи умовних речень (Conditional I, Conditional II, Conditional III) характеризуються різною епістемічною дистанцією та часткою вираження сумніву. Епістемічну дистанцію в умовних реченнях першого типу ми ідентифікуємо як нейтральну чи мінімальну зі слабо виявленим чи зовсім відсутнім сумнівом. Умовним реченням другого типу притаманна середня епістемічна дистанція та найвищий ступінь сумніву. Констатація небажаного результату, підтвердження правдивості попередніх сумнів та зародження нових є відмінною рисою умовних речень третього типу, епістемічна дистанція у яких є максимальною, а ступінь сумніву оцінюється нами як середній. Результати аналізу подано у табл. 1.

Таблиця 1

Вираження епістемічної дистанції та сумніву за допомогою умовних речень

Тип умовного речення	Епістемічна дистанція	Ступінь сумніву
Conditional I	Нейтральна – мінімальна	Нейтральний – низький
Conditional II	Середня	Високий
Conditional III	Висока	Середній

Як бачимо, збільшення мовцем епістемічної дистанції не передбачає зростання його сумніву. Ступінь сумніву не збільшується зі збільшенням відриву між базовою реальністю, простором-фундацією та простором-розширенням. Найвищий ступінь сумніву припадає на середній показник неузгодженості між такими просторами.

Література:

1. Dancygier B. Mental Spaces in Grammar: Conditional Constructions / B. Dancygier, E. Sweetser // Cambridge Studies in Lingusitics. − Cambridge: Cambridge University Press, 2005. − Vol. 108. – 295 p.
2. Evans V. Cognitive Linguistics. Introduction / V. Evans, G. Melanie. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 830 p.
3. Kärkkäinen E. Epistemic Stance in English Conversation: A Description of its Interactional Functions, with a Focus on I think / E. Kärkkäinen. − Philadelphia : John Benjamins B. V., 2003, – 207 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

4. Meyer S. The Host / S. Meyer. − London : Little, Brown and Co., 2008 – 619 p.

УДК 811.161.2'373

Н. С. Голікова,
Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

«МОВНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ» В РОМАНІ «СТОВПО-ТВОРІННЯ» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У статті досліджено семантико-деривaційні та функційно-стилістичні особливості оказіоналізмів у романі «Стовпо-творіння» П. Загребельного. На основі відомих неологічних методик диференційовано й описано різні типи авторських утворень, що здебільшого класифіковано як «мовні ігри», які слугували підґрунтям для проведення письменником власних «мовних експериментів».

Ключові слова: *оказіоналізм, оказіональне слово, «мовний експеримент», «мовна гра», мовостиль, ідіостиліс-тема.*

В статье исследованы семантико-деривационные и функционально-стилистические особенности окказионализмов в романе «Столпо-творение» П. Загребельного. На основе известных неологических методик дифференцированы и описаны различные типы авторских образований, которые чаще всего классифицированы как «языковые игры», что послужили базой для проведения писателем собственных «языковых экспериментов».

Ключевые слова: *окказионализм, окказиональное слово, «языковой эксперимент», «языковая игра», языковой стиль, идиостилистема.*

The semantic-derivational and functionally stylistic features of occasionalisms are investigated in the novel «Stovpo-tvorinnia» by P. Zahrebelnyi. It is emphasized that the problem of «renewal» language by neologisms of different types associated with complex dynamic character of lingual system, including its lexical-semantic subsystem. In this regard, the history of forma-

© Н. С. Голікова, 2015

tion of science neology as a branch of lexicology is summarized, the object of study and basic tasks are defined. According to the traditional classification of neolexemes (neologisms, potential words, occasionalisms) defined the specific features of author's formations, that from the standpoint of occasion's theory differentiated into several varieties. It is noted that in the context of the composition is the most frequent phonetic and semantic neolexemes and occasional word-groups, almost unnoticed lexical and grammatical occasionalisms. They modeled in different ways, the most productive among which are: derivative (creation occasionalisms of combination «not connected» morphemes), expanding the semantic structure of usual words desimantization of normative lexemes, «language games». It is analyzed textual potential of occasionalisms in such contexts as mini context, macrocontext, context of creation, vertical context. It is comprehensively commented the «language experiments» in the novel «Stovpo-tvorinnia» by P. Zahrebelnyi that mainly represented by writer as «language games» which counted: creation of occasional nests of word-building that consist of exclusively author's derivatives, including dominant «stovp», occasional hints, associative transpositions, production of new stylistic figures (for example, hemdiazys), conduction of «linguistic experiments» with phonetic structure of normative words (usually by the ways of prosthetics and epenthesis) that as a result desimantizationed, recreating in paronyms or usual empty lexemes. It is concluded that from the point of linguostylictics and textology the various types of occasionalisms in the novel «Stovpo-tvorinnia» by P. Zahrebelnyi are such idiostylistems that determine general fiction and textual specificity of the composition and at the same time are the most notable for writer's speech style.

Keywords: *occasionalism, occasional word, «linguistic experiment», «language game», language style, idiostylistema.*

Проблема «оновлення» мови неологізмами різних типів, що пов'язана зі складним динамічним характером лінгвальної системи, зокрема її лексико-семантичної підсистеми, здавна привертала особливу увагу мовознавців. У зв'язку з важливими працями таких відомих лінгвістів, як А. Брагіна [3], О. Земська [11], В. Лопатін [12], А. Ликов [13], Н. Фельдман [15], Е. Ханпіра [17] та багатьох ін., дослідження яких стали природною реакцією на високу «неогенність» [16, с. 239] минулого віку, так званий «неологічний бум» [6, с. 37] у мові як суспільному явищі, саме в лінгвістиці другої половини XX ст. виникли всі передумови для формування науки неології – галузі лексикології, що вивчає нові слова, значення і сполуки, аналізує процеси їх виникнення, моделі творення, розроблює основні критерії класифікації новотворів тощо.

У мовознавстві кінця XX – початку XXI ст. неологічні розвідки не втратили своєї актуальності й гостроти, а вивчення нових слів стало набагато інтенсивнішим. Новітня лінгвістика досліджує новотвори в різних напрямах: лексилогічному, ономасіологічному, лексикографічному, словотвірному, стилістичному, соціолінгвістичному, психолінгвістичному тощо. Одним із найактуальніших питань неології є комплексний опис авторської мовотворчості. Індивідуальне мовлення, репрезентоване, зокрема, в художній літературі, усе частіше привертає увагу мовознавців, адже справжній письменник, який володіє багатством образного мислення, постійно створює «свої» мовні засоби, що допомагають йому передавати найглибші враження від сприйняття навколишнього світу.

Сьогодні в українській літературі важко знайти таку творчу особистість, у художньому доробку якої не фігурували б яскраві новотвори найрізноманітнішої мовленнєвої спрямованості, відзначені продуктивністю семантичних, структурних, деривaційних, граматичних тощо варіацій. Як відомо, у неологічних дослідженнях авторські слова та інші ідіооодиниці закріплені низкою термінів, найпоширенішою з-поміж яких є спеціалізована назва «оказіоналізм».

Оказіональні слова, створені, зокрема, письменниками за незвичними або малопродуктивними деривaційними моделями, протиставлені, з одного боку, неологізмам, що з'являються в мові у зв'язку з потребою називання нових реалій і понять, і потенційним словам, які є можливими лінгвальними одиницями, що виникають відомими способами лексичної деривації, з другого – узуальним лексемам. У загальній неології останніх десятиліть досить помітним є дослідження авторської мовотворчості. Істотний внесок щодо розроблення цієї проблеми в українському мовознавстві зробили Г. Вокальчук [5], В. Герман [7], Л. Павленко [14], В. Чабаненко [18; 19] та ін., які в основному вивчають місце авторських неологізмів у поетичному контексті. Беручи до уваги важливі здобутки у вивченні ідіолексем, усе-таки вважаємо, що новотвори, оригінально змодельовані багатьма художниками слова як виразові засоби повістування, недостатньо обґрунтовані з погляду семасіології, лінгвостилістики, текстології та інших наук.

У цій статті ставимо за мету дослідити семантико-деривaційні та функційно-стилістичні особливості оказіоналізмів у романі «Стовпо-творіння» П. Загребельного.

Вибір проблеми зумовлений, по-перше, тим, що мовостиль чи не найкреативнішого письменника сучасної доби, за яким ще за життя закріпилося високонародне звання класика української літератури завдяки широкопанорамній історичній прозі, загалом потребує глибоких лінгвістичних коментарів, по-друге, найвищий ступінь інноваційності авторської мови спостерігаємо в останніх творах белетриста про «близьку історію» (романи «Брухт», «Стовпо-творіння»), по-третє, роман «Стовпо-творіння» – це суцільний «мовний експеримент», проведений прозаїком із залученням багатьох «мовних ігор», що дає можливість розширити аспектологію ідіостилю П. Загребельного з позицій актуального питання сучасної лінгвістики – «Мовний експеримент у художньому тексті».

Оказіональні слова, що є специфічною рисою художньо-прозаїчної спадщини П. Загребельного, вже потрапили в поле зору лінгвістів. Так, структурно-семантичні та стилістичні їхні особливості у творах письменника, написаних протягом 60–90-х років XX ст., прокоментувала у своїй дисертації Т. Юрченко [20], низка авторських неологізмів послужили ілюстраціями у працях В. Чабаненка [18; 19], у двох статтях нами описані семантико-деривaційні інновації та оказіональні парні сполучення слів у романі «Брухт» [8; 9].

Роман «Стовпо-творіння» (2003) з позицій неології, а також лінгвостилістики та текстології поки що не досліджений. Це один з останніх творів П. Загребельного, у якому автор зробив спробу написати іронічну історію нашої сучасності. Основна ідея, парадоксальний зміст, мовно-виражальний інструментарій – усе в цьому творі інноваційне. У романі автор повістує про те, як, «розвиваючи демократію» в державі, що живе від виборів до виборів, її керівники «зміцнюють» основи народовладдя. Один із новообраних *присидентів* (від *присідати*) втілює своє бачення державотворення в образі *стовпа* – національної ідеї й символу його народу. У зв'язку з цим відома здавна країна перетворюється на *Стовполандію* зі столицею *Стовпослав*, що розвиває свої *стовпоідеї*, *стовповиробництво*, приймає *стовпотуцію*, прагне до *стовбільності*, формує основи *стовпознавства* тощо.

Головна сюжетна лінія роману пов'язана з надуманим образом *стовпа*, що є персоніфікованим героєм твору, як і інші персонажі. З початку і до самого кінця тексту П. Загребельний «експериментує» не лише зі змістом твору, його сюжетом, а й зі словами, підпорядковуючи всіх і все міфічному *стовпу*, право на творення цього образу й неолексем, що його репрезентують у романі, цілком надаючи *присидентові Батюні.* Парадокс починається із заголовка роману – *«Стовпо-творіння»*, що привертає увагу грамотного читача передусім порушенням орфографічної норми (складне слово *стовпотворіння* потрібно писати разом, а не через дефіс). У такий спосіб автор вступає в «мовну гру», активно продукуючи різнотипні оказіоналізми, що є одним із проявів аномальних явищ, спостережених у мові. На думку О. Аксьонової, «мовна гра» бу-

дується за принципом навмисного використання явищ, що відхиляються від норми й усвідомлюються на фоні системи та норми. У сучасній лінгвістиці під час вивчення свідомо неправильно використаних слів усе частіше послуговуються поняттям «мовного експерименту» [1, с. 3].

«Мовна гра» зазвичай породжує нові засоби вираження певного змісту або актуалізує нове змістове наповнення слова, зберігаючи або змінюючи його звичну форму. Це теоретичне положення, неодноразово висловлене Т. Гридіною [10], практично підтвердив П. Загребельний, «обігруючи» семантичний оказіоналізм *стовп.* Так, в академічних тлумачних словниках до узуальної лексеми «стовп» подано такі пояснення: 1. Колода, брус, установлені вертикально; колона, підпора склепіння, перекриття і т. ін. 2. *перен.* Маса чого-небудь, що набула вертикально-видовженої форми; *книжн.* Крайня межа чого-небудь; крайність у чомусь [4, с. 1119–1120]. У романі «Стовпо-творіння» *стовп* – це, крім того, ‘програма президента’: *–Може, це така твоя програма? –* ***Стовп****! – підтвердив кандидат у кандидати* [21, с. 35]; ‘символ державної незалежності’: *Що таке* ***стовпи****? Це ідеальний символ державної незалежності. Стоять осібно, окремішньо, не підступають один до одного, і не підпускають до себе нікого іншого. Немає нічого незалежнішого на світі, ніж* ***стовпи*** [21, с. 48]; ‘політична влада’: *Бо дерев’яний стовп можна обстругувати без кінця. З найтовщого зробити найтоншій. Аж до штрикачки. В цьому вся власть. Тому наші* ***стовпи*** *не прості, а політическі* [21, с. 63]; ‘головний символ держави’: *То от шоб коли хочеш поставити в столиці* ***стовп*** *над стовпами, то став такий, як американська секвойя!* [21, с. 71]; ‘головний курс державотворення’: *– Коли Ви проголосили курс* ***стовпо-творіння****, то цим, власне, ми закономірно стали на шлях багатовекторності, закономірно й неминуче <…> Багатовекторні* ***стовпи*** [21, с. 87].

Розширенням семантичної структури оказіонального слова *стовп* письменник не обмежує «мовні експерименти» з цією лексемою. Пронизуючи ввесь текст, оказіоналізм *стовп* у романі набуває статусу ідіостилістеми. Моделюючи символічно-міфічну державу, прагнучи дати ім’я всім її надуманим або глибокоприхованим «реаліям», П. Загребельний мотивує опорним словом *стовп* численне деривaційне гніздо різноструктурних новотворів – оказіональних слів, композитів, юкстапозитів, сполучень: *стовпоідеї, стовпотуція, стовбільність, остовпити, міні-стовпотизація, стовпозація, бабостовпи, ново-стовпи, стовпбол, стовпболісти, стовпохвалець, стовпознавство, інститут пилостовпії, міністерство стовпо-перенайменувань, орден Стовпа, міністр стовпороблення, корпорація «Інтерстовп», словництво стовполандської мови, горілка «Остовпилівка»* тощо. Специфічними ідіостилістемами в цьому деривaційному загалі є оказіональні антропоніми, не всі з яких утратили денотативний зв’язок з прототипами героїв роману, у чому криється особлива «мовна гра» – розгадати ім’я прихованої особи: *Стовпоноженко, Держистовп, Стовпулія, Стовпчук, Стовпороб, Стовпововк, Бабостовп, Стовбух, Давистовп, Стовпоклей, Стовпонюшинський, Бензостовп, Головстовп, Стовпомель, Стовпокузьма, Стовпопідштаник* тощо.

Н. Бабенко, вивчаючи особливості оказіоналізмів у художньо-поетичному творі, зауважує, що розгортання словотвірного гнізда в середині всього художнього тексту є одним з ефективних прийомів забезпечення його змістової спаяності, а розгортання словотвірного гнізда з оказіональними дериватами зазвичай гарантує цілісність поезії як супертексту [2, с. 11]. Користуючись тим самим прийомом текстотворення, П. Загребельний досягнув оберненого ефекту – вигадані автором оказіональні слова з компонентом *стовп*, що мають часткове номінативне значення, викликають у читачів негативну реакцію, яка в їхньому сприйнятті постійно «рухається» від іронії до сарказму. Наприклад: *– Це мені ще більше до шмиги, – заявив присидент. – Хай отому* ***стовпохвальцю****, шо я сказав, буде національна премія, а для тебе я створю міністерство* ***стовпо-перенайменувань****, і ти в ньому – міністр. А звання:* ***Стовпоноженко*** [21, с. 47]; *– З режимами вже маємо контракти, – запевнив його* ***Стовпчук****. – Тепер тільки треба створити корпорацію* ***«Інтерстовп»****, щоб усе це юридично оформити* [21, с. 107]; *– Я ще подумав, що було б добре доручити нашим прославленим історикам* ***Стовпину, Стовпію і Стовпурасу*** *написати книгу «****Стовпи*** *щастя» для розповсюдження її за кордоном, – запропонував* ***Головстовп*** [21, с. 114] тощо.

«Мовні ігри» в романі «Стовпо-творіння» мають широкий діапазон. Крім найрозгалуженішого словотвірного гнізда оказіоналізмів з домінантою *стовп*, це ще й оказіональні натяки (*кіно-фото-теле* – журналісти, *плебс* – народ, *«бульк»* – загибель влади тощо), асоціативні транспозиції, в основу яких покладено семантичне перенесення, членування узуальних слів (*присидент; славохвальці; Ви-бори, ви-бо-ри, бо-ри, бор, бор, бор* тощо*),* продукування нових стилістичних фігур (наприклад, «гендіазису» –складання двох слів, друге з яких є фонетично зміненим: *Черчілль-перчіль, Гарібальді-Загрібальді, амазонки-замазонки, пампаси-лампаси, фазенди-оренди, танги-манги, культурист-халтурист, меблі-шмеблі* та багато ін.), проведення «мовних експериментів» з фонетичними структурами нормативних слів (зазвичай способом протези або епентези: *Гамерика, Геврopa, гинтеграція, горли, гинститут, горден, гикра, гокеан, гавторитет, голігархи, какадемік, жопозиція; юриндичний, какчество, колікчество;* заміною звуків: *депутати, енциклопудія, пилософія, писософи, тюлюбачення, дупломат, «мурсудес»* тощо), що внаслідок цього певною мірою десемантизуються, перетворюючись у пароніми або в узуально порожні лексеми.

Спираючись на теорію оказіональності, яка передбачає внутрішню диференціацію авторських утворень, відзначимо, що в романі «Стовпо-творіння» найчастотнішими є фонетичні й семантичні неолексеми, а також оказіональні сполучення слів. Усі вони змодельовані різними способами: деривaційним (творення оказіоналізмів поєднанням «несполучуваних» морфем), розширенням семантичної структури узуальних слів, десемантизацією нормативних лексем тощо.

Як відомо, оказіоналізм виникає в контексті, формується ним і водночас сам часто є текстотворчою одиницею. Авторські новотвори в романі «Стовпо-творіння» мають найвищий потенціал як центральні елементи міні-контекстів (таких найбільше) і макроконтексту (наприклад, семантичний оказіоналізм *стовп*, що є текстотворчою скріпою усього твору), ідіостилістема *стовп* та споріднені деривати прогнозовані автором і як опорні текстотворчі одиниці вертикального контексту, що вимагає володіння позатекстовою інформацією, кілька оказіоналізмів можна розглядати в контексті творчості П. Загребельного, оскільки вони фігурують у низці його творів (*очі-свердельчики, домократія, дурнократія, дюмократія* тощо).

Отже, різноструктурні оказіоналізми в романі «Стовпо-творіння» П. Загребельного потрібно кваліфікувати як ідіостилістеми, що визначають загальну художньо-текстову специфіку твору й водночас є найпоказовішими для мовостилю письменника. Усі вони слугують основним оцінно-експресивним засобом вираження авторського ставлення до подій «близької історії», завуальованого низкою «мовних ігор». Перспективу подальшого дослідження текстового загалу оказіоналізмів убачаємо в їх детальнішій класифікації та в глибшому описі текстотворчого потенціалу контекстуальних неологізмів.

Література:

1. Аксенова О. Языковая игра как лингвистический эксперимент поэта [Электронный ресурс] / О. Аксенова. – Режим доступа : http:/www.levin.rinet.ru/ABOUT/Aksenova1.html

2. Бабенко Н. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ [Электронный ресурс] / Н. Бабенко. – Режим доступа : http:/www.qumer/info/bibliotek_Buks/Linquist/Artikle/baben_okk/php
3. Брагина А. А. Неологизмы в русском языке : пособие для студентов и учителей / А. А. Брагина. – М. : Просвещение, 1973. – 224 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й Клічак. – К. : Вид-во «Дніпро», 2009. – 1332 с.
5. Вокальчук Г. М. Оказіональна номінація осіб в українській поезії 20–30-х років ХХ століття: автореф. дис. … канд. філол. наук / Г. М. Вокальчук. – К., 1991. – 23 с.
6. Гак В. Г. О современной французской неологии / В. Г. Гак // Новые слова и словари новых слов. – Л., 1978. – С. 37–52.
7. Герман В. В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60–90-і роки) : автореф. дис. … канд. філол. наук / В. В. Герман. – К., 1999. – 22 с.
8. Голікова Н. С. Парні сполучення слів у романі «Брухт» П. Загребельного / Н. С. Голікова // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Вип. 4. – Дніпропетровськ : «Пороги», 2005. – С. 15–22.
9. Голікова Н. С. Семантико-дериваційні інновації в романі П. Загребельного «Брухт» / Н. С. Голікова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. Материалы II Международной научной конференции. – Дніпропетровськ : «Пороги», 2005. – С. 82–85.
10. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество [Монография] / Т. А. Гриднева. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 1996. – 214 с.
11. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / Е. А. Земская. – М. : Наука, 1992. – 221 с.
12. Лопатин В. В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 152 с.
13. Лыков А. Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово) / А. Г. Лыков. – М. : Высшая школа, 1976. – 120 с.
14. Павленко Л. П. Складні іменники-оказіоналізми в поетичному контексті / Л. П. Павленко // Українська мова і література в школі. – 1983. – № 8. – С. 33–35.
15. Фельдман Н. И. Окказиональные слова и лексикография / Н. И. Фельдман // Вопросы языкознания. – 1957. – № 4. – С. 64–73.
16. Филин Ф. П. Истоки и пути развития русского литературного языка / Ф. П. Филин. – М. : Наука, 1981. – 326 с.
17. Ханпира Э. И. Окказиональные элементы в современной речи / Э. И. Ханпира // Стилистические исследования (на материале современного русского языка). – М. : Наука, 1972. – С. 245–317.
18. Чабаненко В. А. Основи мовної експресії / В. А. Чабаненко. – К. : Вища школа, 1984. – 165 с.
19. Чабаненко В. А. Стилістика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 352 с.
20. Юрченко Т. Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти: автореф. дис. … канд. філол. наук / Т. Г. Юрченко. – К., 2003. – 22 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу
21. Загребельний П. Стовпо-творіння; Кавтаклізма / П. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2005. – 286 с.

УДК 811.161.2'367

О. В. Гончарук,
Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ РАЦІОНАЛЬННОЇ ОЦІНКИ

У статті розглядається питання про категорію модальності і вставлені компоненти як засіб її реалізації. Вставлені конструкції є виразниками як об'єктивної, так і суб'єктивної модальності. На базі фактичного матеріалу проаналізовано комунікативно-прагматичні функції раціональної оцінки вставлень як виразників суб'єктивної модальності.
Ключові слова: *вставлені конструкції, модальність, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, раціональна оцінка.*

В статье рассматривается вопрос о категории модальности и вставных компонентах как средстве её реализации. Вставные конструкции являются выразителями как объективной, так и субъективной модальности. На базе фактического материала проанализированы коммуникативно-прагматичные функции рациональной оценки вставок как выразителей субъективной модальности.
Ключевые слова: *вставные конструкции, модальность, объективная модальность, субъективная модальность, рациональная оценка.*

The issue of the category of modality and parenthetical constructions as means of its implementation is examined in the article. Parenthetical constructions are expressive features of both objective and subjective modality. The communicative pragmatic functions of the rational evaluation of parentheses as expressive features of subjective modality were analyzed on the basis of the actual material.
Key words: *parenthetical constructions, modality, objective modality, subjective modality, rational evaluation.*

У проблематиці сучасного синтаксису вагоме місце належить вивченню специфіки використання та функціонування вставлених конструкцій як одного із репрезентантів категорії модальності, які за своїми властивостями найбільш спрямовані у сферу мовлення і мають значний комунікативний потенціал. Комунікативно-прагматичне дослідження вставлених компонентів з урахуванням модальних значень дає змогу висвітлити приховані особливості цих синтаксичних одиниць і, відповідно, створити цілісну модель їх функціонування у висловленні, що досі не було предметом окремого дослідження в українському мовознавстві.

Вставлені конструкції є насамперед засобами вираження об'єктивно-суб'єктивної модальності, яка реально існує в комунікативно-інформаційному плані, представляє відношення до певної події, ситуації, розглянутої в основному висловленні. Особливістю вставлених компонентів є те, що вони в структурі висловлення поряд із базовою інформацією є надбудовою, факультативним елементом, що відсунутий на другий, паралельний план. Вставлені компоненти подають додаткову інформацію щодо основної частини, хоча іноді інформація, представлена у них, буває значеннєво важливіша,

© О. В. Гончарук, 2015

ніж базова. Часто на об'єктивну модальність у вставленні відбувається нашарування суб'єктивної модальності раціонально-оцінного характеру.

До складових компонентів суб'єктивної модальності належать: «ставлення мовця до змісту висловлення», яке окремі лінгвісти розуміють як «ступінь вірогідності» змісту речення з погляду мовця, відповідність його до дійсності («проста вірогідність», «проблематична вірогідність», «категорична вірогідність») [5, с. 39]; «міру впевненості» мовця в реальній значущості його висловлення [3, с. 294]; «ступінь імовірності» відповідності дії реальності з погляду мовця («упевненість», «можливість», «сумнів») [2, с. 15] тощо. Тобто логічна (раціональна) оцінка передає особливості суб'єктивного осмислення базису, надає йому значеннєвої вагомості (з погляду мовця) у момент акту спілкування.

Вставлення із суб'єктивною модальністю раціональної оцінки реалізують такі комунікативно-прагматичні функції: I. Епістемічна: 1) упевненість: а) ствердження; б) переконання, запевнення; **2) невпевненість:** а) сумнів; б) припущення; в) зацікавлення; **II. Імперативна функція: 1) категоричне спонукання**: а) категоричний наказ; б) менш категоричний наказ; **2) пом'якшене спонукання**: а) заклик; б) застереження; в) пропозиція, г) прохання; г) порада; **3) нейтральне спонукання**: а) побажання.

Епістемічна функція виражає ступінь упевненості / невпевненості в істинності повідомлення. **Упевненість** передбачає такі функціональні різновиди:

– ствердження (непохитна, усталена, остаточно висловлена думка про кого-небудь, що-небудь, яка не підлягає сумніву): *Тож пий спокійно, Гертрудо, – Ніколи тебе не убуде **(То автор-лайдак із нудів Вколошкав тебе, авжеж!)*** (Забужко О.); *Іноді бувало таке, що вона **(подумки, звичайно ж!)** забороняла собі навіть наближатися до тих дверей у своєму уявному «готелі світу», за якими оселила Макса…* (Роздобудько І.) – стверджувальна частка ***авжеж,*** модальне слово ***звичайно*** зі значенням достовірності в окличних конструкціях служать для підтвердження істинності сказаного;

– переконання, запевнення (думка, висловлена з метою переконати, запевнити в комусь, чомусь): *Погляди часто й надовго зупинялись на козаках **(бо то, таки дійсно, була мальовнича група!)*** (Винниченко В.); *Далі говірка молодиця розповіла мені, що, коли я сидів у тюрмі, моя мати приходила до них кидати на карти **(«Бо я таки справді є ворожка!»)**, і вона вгадала матері, що я незабаром буду дома* (Васильченко С.) – запевнення в істинності, справжності дії виражається за допомогою модальних слів із семантикою реальності того, що відбувається ***дійсно, справді***, підсилених стверджувальною часткою ***таки***; *Нема чого таїти – «романсували» трошки **(де ж молодь не романсує?)**, але й училися пильно* (Пчілка О.); *Марта встає **(а що їй ще робити?)** і покірно відходить слідом за Хомським туди, де танцюють повільний танець у напівтемряві* (Андрухович Ю.) – невласне питальні конструкції репрезентують риторичне запитання, яке не вимагає відповіді, оскільки відразу передбачає її, таким чином нейтралізуючи питальне значення; зазначена риторичність підсилена частками ***ж, ще*** як додатковими засобами переконання реципієнта; *А тут мене вже оперізують линвов і попід пахи, і в поясі, – я стаю в кибель… «Ну», – кличе якийсь голос **(а хто знає, відки він?)***. (Франко І.) – мовець свідомо переміщує інтонаційний центр на питальний елемент ***хто*** з метою заперечення ***(хто = ніхто)***, щоб таким чином виділити та надати раціонально-емоційного значення запевнення в тому, що ніхто не знає, звідки лунає голос; – *Пішла поміж чоловіків, хитрощами зібрала їх разом **(а ви знаєте, як у ті часи чоловіки неохоче слухали жінок?)**…* (Вільде І.) – особливість риторичного «ораторського» питання полягає в тому, що зростає елемент адресованості завдяки використанню особового займенника ***ви*** у функції звернення, створюється «ілюзія безпосереднього контакту, діалогу автора з читачем» [4, с. 99], тобто діалогізується, «оживлюється» монологічне мовлення, активізується сприйняття мовцем інформації; *Він – **я це знаю** – не дасть мені ніколи причини жалувати моєї щирої прихильності до його колишньої любові, а теперішньої приязні* (Кобилянська О.) – предикат зі значенням розумової діяльності ***знаю*** використовується мовцем з метою переконати в достовірності своїх знань.

Як бачимо, для передачі впевненості, підтвердження істинності, правдивості поданої інформації використовуються вставлені конструкції, що містять модальні слова зі стверджувальною семантикою, функція яких і полягає у тому, щоб переконати, запевнити в достовірності думки, висловленої мовцем. Підсилювально-видільні частки в окличних конструкціях, невласне питальні конструкції у функції риторичного ствердження, а також предикати у функції запевнення теж є свого роду допоміжними засобами, показниками істинності сказаного мовцем.

До функціональних різновидів вставлень із семантикою **невпевненості** належать конструкції, що виражають:

– сумнів (непевність щодо вірогідності, можливості чого-небудь): *Так сумно, так без краю сумно. Усе скінчилось. **(Чи й було?)** Дивлюсь недвижно і бездумно Крізь зимове морозне шкло* (Рильський М.) – питальні конструкції виражають невпевненість у вірогідності повідомлюваного, де питальна частка ***чи*** є засобом нашарування додаткових смислових відтінків (сумнів); *Вона шукає причини цього безладдя, цього гарячого поспіху, цього бажання причепуритися **(а може, і сподобатися – хто знає?)*** (Вільде І.) – суб'єктивно-модальна синтаксема ***а може*** не змінює значення питальності, а тільки надає особливого модально-експресивного відтінку гіпотетичності вставленій конструкції;

– припущення (непевність щодо вірогідності, можливості чого-небудь, яка передбачає можливу, ймовірну відповідь): *Бєлугін озирнув її постать: чепурний, кокетливий беретик хорошого зеленого типу **(мабуть, закордонного походження)*** (Винниченко В.); *Моє уболівання за Дарочку виявилися небезпідставними: вона не показалася того дня на люди, мабуть, соромилася, а наступного, вдосвіта **(очевидно, домовлено було з шофером)**, підкотила до Бурдюгового дому машина й повезла дівчину в Мелітополь* (Міщенко Д.) – передається емоційно нейтральними та окличними конструкціями, які виражають невпевненість з допомогою модальних слів ***мабуть, очевидно,*** водночас припускається ймовірна відповідь на неї;

– зацікавлення (викликана чим-небудь, ким-небудь увага до когось, чогось, яка передбачає пошук інформації з метою з'ясування, уточнення незрозумілого чи взагалі невідомого): *На одній вулиці, де народ у тривозі висипав з хат, він бачив, як якась кругловида кучерява дівчина **(чия вона?)** кидалась поміж люди з тхоревим хутром і всіх благала, щоб заховали* (Коцюбинський М.); *А біля Шамрайки – **хто ж це там?** – Ага, Тодось Бохонко* (Гуцало Є.); *Про Ілька Аркадій намагається не думати **(все ж таки скільки в нього дітей: двоє чи троє?)*** (Вільде І.) – передається питальними конструкціями із питальними компонентами: атрибутивним компонентом ***чия***, предметним компонентом ***хто***, обставинним компонентом ***скільки***, – які сигналізують про модальний статус аналізованих вставлень, указують на зацікавлення автора в одержанні певної інформації. Додатковими засобами вираження інтересу до очікуваної відповіді є підсилювальні частки ***ж, все ж таки***.

Вставлені конструкції невпевненості у повідомлюваній інформації відображають «реальність / ірреальність факту», з їх допомогою втілюється «прагнення мовця – одержати конкретну інформацію» [6, с. 5] або ж реалізується потреба автора компенсувати недостатність, неповноту певної вихідної інформації шляхом її розширення. Значення невпевненості реалізується шляхом використання окличних або питальних конструкцій з питальними і без питальних компонентів, з питальною часткою **чи**, а також модальних слів із семантикою невпевненості.

Імперативна функція виражає волюнтативне відношення суб'єкта до об'єкта спонукання, і «позначена різним ступенем інтенсивності в умовах відповідної конситуації» [1, с. 5]. За ступенем інтенсифікації спонукальних відношень виділяються їх «три основні функціональні різновиди: категоричне спонукання, пом'якшене спонукання та нейтральне спонукання» [1, с. 8]. Імперативні висловлення, відповідно до свого функціонального призначення, передаються, здебільшого, окличними конструкціями.

Категоричне спонукання – пряма залежність адресата від мовця, яка зумовлює обов'язковість виконання дій і, втілюючись у категоричній формі, простежується у таких функціональних різновидах імперативу:

– категоричний наказ: *Як можна було здогадатись з того, що тут робилося зараз, наша майстерня перетворилася на артіль* ***(увага, запам'ятати це нове слово!)*** (Вільде І.); *За експерта ж* ***(пильнувати!)*** *– Начальний гість московський, Як креше орденом в лице Біду свистун Єжовський* (Багряний І.) – спеціалізованою формою вираження категоричного наказу є форма інфінітива, яка вживається для передачі імперативності (посилює наказ), необхідності дії, неминучості. Крім того, у другому прикладі додатковим засобом акцентації виступає вигук ***увага*** з відтінком наказовості і категоричності;

– менш категоричний наказ. Як відомо, типовою формою вираження спонукання є наказовий спосіб дієслова, який виражає необхідність виконання дії співрозмовником або особою, що не бере участі в розмові. Причому модальне значення наказовості по-різному виявляється у формах доконаного і недоконаного виду. Оскільки у формі доконаного виду наказ спрямований на досягнення результату, він звучить більш категорично, ніж аналогічний наказ, переданий формою недоконаного виду. Порівняймо: *А у ченців* ***(мовчіть, святі, мовчіть!)*** *Нових «союзників» щодня приймає брама: Цигани то, Цигани стали любими гостями…* (Багряний І.); *Оті лани, що в боротьбі Їх здобули раби собі. На них Антон* ***(читач, затям!)*** *Трудився вже малим дитям* (Багряний І.).

Отже, категоричність імператива полягає в тому, що суб'єкт не дає можливості вибору в здійсненні певної дії партнерові у процесі комунікації і диктує свої умови, спонукає до виконання / невиконання дії. Для цього використовуються інфінітив та дієслова наказового способу другої особи однини чи множини.

Пом'якшене спонукання реалізує взаємовідношення між мовцем та адресатом, залежить від волі адресата та у «пом'якшеній» формі виражає спонукання до дії і має такі модальні відтінки:

– заклик: *Що ми свої* ***(хай знає світ!)*** *– цвіріньknем тихо «Заповіт»…* (Драч І.), – який передається описовою формою наказового способу, утвореною від дієслова теперішнього часу та формотворчою часткою ***хай***. Наведений приклад ілюструє антонімію вставленої конструкції і змісту основного висловлення. Своєрідне контекстуальне протиставлення присудка, вираженого дієсловом майбутнього часу першої особи множини *цвіріньknем*, і вставленого речення надає об'єктивній інформації, яку передає висловлення, іронічного характеру. Лексема *цвірінькати* зі значенням змалілості, дріб'язковості й вставлення ***хай знає світ*** активізують максималізм і зверхність як основні риси осіб, про які йде мова у висловленні;

– застереження (зауваження, попередження, що роз'яснює або уточнює думку): *...І спазм ударяє в тілі, немов металевий гонг! – І застогнавши од болю, на мить – прокидаюся…* ***(Не запливай на глибоке – спазмить!)*** (Забужко О.)*; І вирішив деспот* ***(йому ж не перечить!)****, Що гордеє серце умовить лиш меч* (Багряний І.) – такий функціональний різновид імперативу не вимагає обов'язковості у певній реакції адресата і відтворюється за допомогою заперечної частки ***не*** та дієслів у формі наказового способу другої особи однини. *Не ти, мовляв, не кохаєш його* ***(це, Боже борони, сказати!)****, а він тебе…* (Винниченко В.) – в даному випадку вигук ***Боже борони*** у значенні застереження виступає як негатор **не** до дієслова ***сказати*** у формі інфінітива ***(Боже борони сказати = не сказати)***;

– пропозиція (те, що пропонується чиїй-небудь увазі, виноситься на обговорення, розгляд): *Бачиш, – він з гордістю повів рукою, – це усе моїх рук справа, і мій шеф* ***(обійдемося без прізвищ, добре?)*** *цим дуже задоволений* (Роздобудько І.) – дієслово у формі дійсного способу майбутнього часу першої особи множини, яке вживається у значенні наказового ***обійдімося***, пом'якшене предикативним прислівником ***добре***, вказує на вираження пропозиції не оголошувати ***прізвищ***;

– прохання (ввічливе звертання до кого-небудь з метою домогтись чогось, спонукати кого-небудь зробити виконати щось): *Другого дня свати, Дружки і всі підемо до владики, Бо він же пан і «пастир наш святий», Від Бога «батько»* ***(Господи, прошу прости)****, – Підемо дякувати твар розгнуздану і дику, І… ми подякуєм!* (Багряний І.) – дієслово теперішнього часу першої особи однини ***прошу*** як ознака ввічливого звертання нівелює значення категоричності наказу;

– порада (вказівка відносно того, як діяти, що робити): *Над економією дим і дзвін кувадла Кавчить десь звід* ***(підмазали б хоч би!)*** (Багряний І.) – для вираження пом'якшеного спонукання до певної дії використовується, зокрема, форма умовного способу дієслова ***підмазали б*** замість наказової форми разом із підсилювально-видільною часткою ***хоч би.***

У розглянутих прикладах імперативів пом'якшеного спонукання мовець ніби «ставить на обговорення» власний вислів, наділяє його ознаками непевності, припущення, сумніву. Можна стверджувати, що за допомогою цих вставлень висловлюється намір, здійснення якого залежить від волі співрозмовника. Пом'якшене спонукання відтворено описовою формою дієслова із часткою хай; дієсловом у формі наказового способу другої особи однини із заперечною часткою ***не***; у ролі наказового способу: дієсловами у формі дійсного способу майбутнього часу першої особи множини й у формі умовного способу разом із підсилювально-видільною часткою ***хоч би*** та лексемами зі значенням прохання.

Нейтральне спонукання передбачає взаємну незалежність співрозмовників у даній ситуації, максимальну свободу дій з боку адресата і реалізує семантику побажання: *Ми живі-здорові* ***(чого і вам бажаємо!)*** (Роздобудько І.) – втілене у дієслові, представленому формою дійсного способу першої особи множини зі значенням бажання ***бажати,*** на користь обох учасників інтеракції, мовця і адресата. *Сіла та ще й* ***(хай їй легенько ікнеться!)*** *крутонулася разів зо два – умощувалася* (Вишня О.) – передано безособовою формою дієслова ***ікнеться*** на позначення фізичного стану людини із формотворчою часткою ***хай***, що надає висловленню нейтрального спонукання – побажання на користь адресата.

Як бачимо, вставлені конструкції із суб'єктивною модальністю, які втілюють раціональну оцінку, мають значення епістемічності та імперативності. Епістемічна функція передбачає відтворення ступеня впевненості / невпевненості в істинності, правдивості інформації. Основне призначення імперативної функції – виразити волюнтативне відношення між мовцем та адресатом, позначені різним ступенем інтенсивності в умовах відповідної конситуації. Різні модальні відтінки наказового способу передаються різною інтонацією.

Література:

1. Бережан Л. В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Бережан. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с.

2. Гак В. Г. О категориях модуса предложения / В. Г. Гак // Предложение и текст в семантическом аспекте: (межвуз. тематический сб.). – Калинин : КГУ, 1978. – С. 19–26.

3. Грепл М. О сущности модальности / М.О. Грепл // Языкознание в Чехословакии, 1956-1974: сб. статей; / пер. с чеш., словац., англ. и фр. / под ред. А.Г. Широковой. – М. : Прогресс, 1978. – С. 277–301.
4. Калинина А.А. Риторический вопрос среди различных типов предложений / А. А. Калинина // Русский язык в школе. – 1987. – № 4. – С. 97–101.
5. Панфилов В. З. Категория модальности и её роль в конституировании структуры предложения и суждения / В. З. Панфилов // Вопросы языкознания. – 1977. – № 4. – С. 37–48.
6. Шабат С. Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. Т. Шабат. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

УДК 81'42: 81'36

І. В. Городецька,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В РЕКЛАМІ КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У статті розглядаються стилістичні фігури, що найчастіше вживаються в рекламних текстах, аналізуються їх функції, а також вплив на реципієнтів.
Ключові слова: *маніпуляція, рекламний текст, метафора, метонімія, епітет, гіпербола, антитеза.*

В статье рассматриваются стилистические фигуры, которые чаще всего употребляются в рекламных текстах, анализируются их функции, а также влияние на реципиентов.
Ключевые слова: *манипуляция, рекламный текст, метафора, метонимия, эпитет, гипербола, антитеза.*

The article focuses on the role of stylistic figures in the manipulative effects of advertising. The advertising message gradually loses its purely informative character and becomes more and more pragmatic and manipulative. Manipulation is a rather complex socio-psychological phenomenon. It's a type of communicative influence with the help of the language means. With the help of manipulation a modification of the given information takes place. At the same time the recipient doesn't realize the influence and it leads to the illusion of choice and independence in decision making. Manipulation is especially important for realization of such communicative strategies as: «drawing attention» and «building trust».

Stylistic figures represent especially rich set of instruments for realization of the functions of the advertising text. The most important and widely-used stylistic devices include: metaphors, metonymy, epithets, and hyperbole. Metaphor is a hidden comparison that is made through the usage of the name of one object in its regard to another and it helps reveal a specific feature of the latter. Metaphor represents an emotional estimation and bright characteristic feature of an object. Metonymy, unlike metaphor, is a comparison of objects due to their adjacency. It's mostly used in headlines of the advertising texts. Epithet is a word that indicates one of the features of an object and aims at specifying its understanding. In the advertising texts one can notice, in most cases, the use of extravagant epithets that are in reality phrasal or contextual epithets. Hyperbole is a stylistic device that represents the features of a described object in an exaggerated manner for the purpose of attracting special attention of readers. Antithesis is a comparison of words or word combinations that are opposite in meaning. The most important element here is the effect of contrast. All of these stylistic devices create interesting and powerful means of manipulative impact on the readers.
Key words: *manipulation, advertising text, metaphor, metonymy, epithet, hyperbole, antithesis.*

Постановка проблеми та аналіз наукових досліджень. Рекламне повідомлення поступово втрачає суто інформативний характер і стає все більш прагматичним, маніпулятивним – таким, що впливає на свідомість людей і формує їхні смаки і вподобання. Це соціально-психологічний та культурний феномен сьогодення, що є найбільш дієвим способом модифікування поведінки споживача.

Слід зауважити, що реклама як предмет наукового пошуку цікавить науковців-лінгвістів, психологів, соціологів, політологів, економістів тощо.

Так, наприклад, рекламний дискурс досліджувався А. Годдардом, Р. Голдманом, Г. Куком; досліджували мову реклами К. Дж. Веркман, М. М. Кохтєв [4], Л. С. Школьнік. Стилістичні характеристики реклами описували у своїх роботах Ю. Ю. Апресян, Н. Д. Арутюнова, М. М. Кохтєв та інші. Однак все ще неповно проаналізовано використання стилістичних фігур в різних структурних елементах рекламного тексту з маніпулятивною метою та для реалізації комунікативних стратегій в рекламі, що і становить **актуальність** даної статті. Звідси випливають і основні **завдання**: дати визначення поняттю «маніпуляція», проаналізувати стилістичні фігури на різних організаційних рівнях рекламного тексту та визначити їх основні функції в ньому. **Матеріалом** послужили 1300 рекламних текстів.

Виклад основного матеріалу. Маніпуляція є досить складним соціально-психологічним явищем, видом прихованого комунікативного впливу. Слідом за Поповою О. С. ми визначаємо маніпуляцію як вид психологічного впливу за допомогою мовних (мовленнєвих) засобів [6, с. 8]. Безсумнівно, за допомогою маніпулювання здійснюється певна видозміна поданої інформації, реципієнт не усвідомлює здійснюваний на нього вплив, що в свою чергу призводить до так званої ілюзії вибору і самостійності прийняття рішення. Маніпулювання особливо важливе для реалізації таких комунікативних стратегій в рекламі як стратегії «привертання уваги» та «завоювання довіри». З цією метою використовуються як лінгвістичні так і екстралінгвістичні засоби [2].

Стилістичні фігури дають особливо багатий набір інструментів для реалізації функцій, а також комунікативних стратегій рекламного тексту, тому аналіз їх вживання є невід'ємним елементом загального дослідження реклами. Розгляньмо найбільш вживані та ефективні стилістичні фігури.

Метафора. За І.В. Арнольд, метафора – це «приховане порівняння, яке здійснюється шляхом використання назви одного предмета стосовно іншого, і яке виявляє таким чином певну ознаку другого» [1, с. 62]. Рекламна метафора дає можливість осмислити одні об'єкти через властивості та якості інших і націлена на створення оригінального рекламного образу чи привнесення оцінювального ефекту в рекламний текст. У метафорі проявляється витончене вираження емоційної оцінки, яскравої характеристики та образного наповнення, які представлені в рекламному тексті.

Метафору використовують для найлегшого емоційного впливу на кінцевого споживача. Наприклад: *«No other blush looks more natural. Or comes in such a clever package. New Mineral Sheers Blush»*.

© І. В. Городецька, 2015

Найпоширенішим цей засіб є серед слоганів (22,7%), трохи рідше зустрічається в заголовках (21,2%), і найменше в основному рекламному тексті (ОРТ): (9,4%).

На відміну від інших жанрів у рекламі є можливість підсилити дію вербальних метафор, особливо в заголовках. Це зумовлено тим, що рекламні зображення концептуалізовані таким чином, щоби бути водночас візуальним відображенням вербального тропа.

SUNSHINE BOTTLED (Estée Lauder

FRAGRANT GEMS (David Jurman)

FRESHLY SQUEEZED (DKNY Be Delicious) [7, с. 134].

Метафори, використані в заголовках парфумів набувають довершеного вигляду завдяки образним доповненням: *Sunshine Bottled* – парфуми жовтогарячого кольору, що нагадує тепло і сонячне проміння; *Fragrant Gems* – парфуми – ехо блискучих дорогоцінних каменів – рожевого турмаліну, перидотиту та цитрину; *Freshly Squeezed* – поєднання аромату конвалії, пелюсток троянди, солодкої груші в пляшці, що дуже нагадує стигле яблуко.

Метонімія. На відміну від метафори, метонімічне зіставлення предметів відбувається не за ознакою їхньої подібності, а за ознакою їхньої суміжності, тобто належності їх до одного кола явищ, до понять одного порядку, пов'язаних часовими, просторовими, причинно-наслідковими та іншими відношеннями. Метонімія – це слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з властивим для даного слова предметом за своєю природою. Метонімія широко використовується у рекламному заголовку як місткий зображувально-виражальний засіб.

Britain loves this mascara (Rimmel)

Let us give you a hand (Nivea)

В рекламних текстах асоційоване слово часто виражає цілу групу. Цей різновид метонімії, коли відбувається перенесення з цілого на частину, називається *синекдохою*: *'a fragrance of Beyonce'* (= парфуми, розроблені *Beyonce*) [3, с. 58].

Найпоширеніша метонімія у заголовку – 16, 2%, менше зустрічається у слогані (8,4%) та ОРТ (5,4%)

Епітет – це слово, що вказує на одну з ознак того предмета, який називається, і має на меті конкретизувати уявлення про нього. Епітети залюбки використовуються рекламодавцями в ОРТ, оскільки вони допомагають зробити аргументи «живішими», більш наочними: «*subtle French flavor»; «brilliant moisturizing color» (Elizabeth Arden).*

Автори реклами стараються вживати оригінальні епітети, які насправді є фразовими або ж контекстуальними: *stunning shades, an amazing air-soft feel, patent-pending formula, an air-whipped mousse, rock-hard nails, dazzling, diamond-faceted sheens, sun-kissed blonde look, eye-illuminating color, one-of-a-kind formula, sheer-to-moderate coverage.*

Особливу цінність мають:

а) оригінальні епітети:*«kissable sensations» (K&Y); «baby-smooth perfection» (MAYBELLINE);* б) епітети, створені спеціально для реклами певного продукту та незафіксовані у словниках (майже завжди це фразові епітети): *«restless toss-and-turner can»; «hair-free results» (TRIA); «makeup-artist-coordinated pairings» (COVEGIRL);* в) вміле поєднання епітета із означуваним словом, що надає фразі метафоричного звучання: *«Enjoy sheer gloss color, soft moisturizing and a delicious, non-sticky feel.» (COVERGIRL)* [5, с. 119].

Не дивно, що найчастіше епітети використовуються в ОРТ (28,6%), адже їх об'єм дозволяє більш детальне характеризування, тому в слоганах і заголовках, де є певні обмеження епітети використовують лише 9,4% і 11,8% текстів відповідно.

Гіпербола. Гіперболою називається словесний зворот, в якому ознаки описуваного предмета подаються в надмірно перебільшеному вигляді з метою привернути до них особливу увагу читача [1, с. 123]. Виробник використовує цей стилістичний прийом для того, щоб продемонструвати свій товар у найвигіднішому світлі.

IT TOUCHES EVERYTHING (Calvin Klein BEAUTY)

Nothing works better (Neutrogena)

В основі гіперболи завжди лежить елемент певної абсурдності, різкого протиставлення здоровому глузду або суспільному досвіду [5, с. 74].

Don't just volumize, millionize your lashes in Extra Black (L'ORÉAL).

Ось чому у рекламуванні цей стилістичний прийом використовують рідше, ніж, скажімо, метафору (у слоганах – 15,3%, заголовки – 6,5%, ОРТ – 8,7%). Хоча рекламний текст прагне показати якомога більше реальних фактів, завдяки гіперболі досягається ефект несподіванки, руйнується автоматизм читацького сприйняття.

Discover a feeling you have never experienced before (Lenora)

Антитеза – стилістична фігура, що полягає в зіставленні слів або словосполучень, протилежних за значенням [1, с. 136]. У разі використання цього стилістичного прийому ефект досягається завдяки контрасту і отримує оригінальніше звучання, а значення визначається точніше через накладання на це пояснення його протилежного значення. Антитеза часто використовується в рекламних заголовках (13,3%):

SMALL JUST GOT BIG (Chevrolet Cruze)

You can't control the weather, you can control your hair (TRESemmé).

Ефект контрасту досягається завдяки використанню антонімів. Антитеза характеризується гармонійним поєднанням звуків та рими, збалансованих складів, різкого ритму та стислості.

GORGEOUS FROM TOP TO BOTTOM LINE. (JENN-AIR)

More pampering less cramping (open skies)

Окрім антонімів, значення протиставлення передає простий багатофункціональний сполучник *but*, який створює контрпозицію, відрізняючи один компонент від іншого. Як засіб вираження протиставлення сполучник *but* використовується у рекламних текстах для впровадження чи уточнення інформації. Наприклад:

Just one wish. <u>But</u> do they deserve a little treat? This season grant them a wish with amazing products and gifts from hairdressers who care (Paul Mitchell).

У рекламних текстах антитеза актуалізується також у граматичній категорії заперечення. Граматичною конструкцією, яка експлікує протиставлення, є приєднувальний парний сполучник *not only*: *We <u>not only</u> have made it effective, we've made it affordable! (TRESemme)* [3, с. 84].

В англомовних текстах журнальної реклами зустрічаються випадки поєднання експліцитного та імпліцитного протиставлення: *Say <u>goodbye</u> to raccoon eyes and <u>hello</u> to the three <u>new</u> smudge proof mascaras from Cover Girl. <u>Now</u> mascara stays in place, not on your face.* В аналізованому рекламному тексті застосовані прямі опозиції, актуалізовані за допомогою антонімічних пар *goodbye-hello, in place-on face,* непрямі опозиції *old-new, now-then,* у яких експлікується лише один компонент

протиставлення *new, now,* а також граматична категорія заперечення. Внаслідок цього відбувається підкреслення переваг рекламованого товару: тепер туш не осипається, як раніше, а залишається на віях.

Як контрастивний образний засіб антитеза використовується для виокремлення та підкреслення переваг предмета рекламування, а також для надання повідомленню додаткової експресивності [5, с. 112].

Антитезу використовують у 3,6% слоганів та 8,2% ОРТ.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, рекламний текст послуговується найрізноманітнішими засобами для реалізації своїх функцій та здійснення маніпулятивного впливу. Не останню роль в цьому процесі відіграють стилістичні засоби. Найпопулярнішими у слоганах виявились: метафора та гіпербола; в заголовках: метафора, метонімія та епітети; в ОРТ: епітети. Перспективним видається дослідження значущості використання стилістичних засобів в різних типах рекламних текстів, а також аналіз їх маніпулятивних та експресивних ефектів в даних текстах.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 304 с.
2. Вуйма А. Ю. Коммуникативные функции рекламы [Електронний ресурс] / А. Ю. Вуйма. – Режим доступу : http://www.vuima.ru/comm
3. Кафтанджиев Христо Тексты печатной рекламы / Христо Кафтанджиев. – Москва : Смысл, 1995. – 128 с.
4. Кохтев Н. Н. Реклама: искусство слова. Рекомендации для составителей рекламных текстов / Николай Николаевич Кохтев. – М. : МГУ, 1997. – 95 с.
5. Мокшанцев Р. И. Психология рекламы: Учеб. пособие/ Науч. ред. М. В. Удальцова. – М. : ИНФРА-М; Новосибирск : Новосибирское соглашение, 2008. – 230 с.
6. Попова Е. С. Рекламный текст и проблемы манипуляции: автореф. на соискание ученой степени кандидата филолог. наук: специальность 10.02.01. − Русский язык / Елена Сергеевна Попова. – Екатеринбург, 2005. – 27 с.
7. Шевченко В. Є. Рекламний текст як засіб впливу на читача періодичного видання / В. Є. Шевченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия Филология. – Т. 18 (57), 2005. – № 3. – С. 128–139.

УДК 811.161.2’276.3:004.738.5

Г. А. Губарева, О. В. Чуєшкова,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Українська інженерно-педагогічна академія, м. Харків

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ (ПРО ІДЕАЛЬНИХ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК)

У статті з’ясовано специфіку мовного вираження гендерних стереотипів, які стосуються понять «ідеальна жінка» та «ідеальний чоловік», на матеріалі україномовних форумів. Запропоновано класифікацію гендерних стереотипів; виявлено змістові елементи досліджуваних одиниць, способи їх актуалізації. Підкреслено, що залежно від індивідуальної системи цінностей мовців відповідні гендерні стереотипи можуть підтверджуватись або заперечуватись.

Ключові слова: *гендерний стереотип, інтернет-комунікація, маскулінність, фемінність, експресивність.*

В статье определено специфику языкового выражения гендерных стереотипов, касающихся понятий «идеальная женщина» и «идеальный мужчина», на материале украиноязычных форумов. Предложено классификацию гендерных стереотипов; выявлено содержательные элементы исследуемых единиц, способы их актуализации. Подчеркнуто, что в зависимости от индивидуальной системы ценностей говорящих соответствующие гендерные стереотипы могут подтверждаться или отрицаться.

Ключевые слова: *гендерный стереотип, интернет-коммуникация, маскулинность, феминность, экспрессивность.*

The article revealed the specific linguistic expression of gender stereotypes related to the concepts of «perfect woman» and «perfect man» on the materials from Ukrainian forums. The classification of gender stereotypes is proposed; the content elements of studied units and the methods of updating are discovered. It is emphasized that depending on the individual value system of speakers the respective gender stereotypes can be confirmed or denied.

Keywords: *gender stereotype, Internet communication, masculinity, femininity, expressiveness.*

У світогляді індивіда й суспільства існують різноманітні гендерні стереотипи, які відіграють важливу роль як у формуванні національної мовної картини світу, так і мовної свідомості людини. У контексті когнітивно-дискурсивного спрямування сучасної лінгвістики звернення до явища стереотипізації є важливим, тому вивчення останнього в гендерній парадигмі видається особливо актуальним. Дослідженням гендерних стереотипів займалися такі українські науковці, як О. Горошко [1], О. Кісь [3], Л. Ставицька [7] та ін. Особливо продуктивними є спостереження над вербалізацією стереотипних уявлень в інтернет-комунікації. Такий поширений нині спосіб спілкування фіксує актуальні для мовців стереотипи. Крім того, як слушно зауважує С. Чемеркін, в інтернеті процес комунікації здійснюється у сферах, де попередній статус суб’єкта невідомий. Чинник анонімності в сучасному інтернет-спілкуванні дає змогу комунікантові реалізувати своє «я» нестандартним шляхом [8, с. 17–18]. Отже, інтернет спонукає до відвертості, вільного обміну думками без жодних обмежень.

Мета статті – розглянути особливості мовного вираження гендерних стереотипів, що стосуються понять «ідеальна жінка» та «ідеальний чоловік», в інтернет-комунікації на матеріалі україномовних форумів відповідної тематики: «Ідеальна жінка», «Ваш ідеал жінки», «Ваш ідеал чоловіка» [http://ukrcenter.com], а також обговорення в чаті в мережі «Вконтакті» [http://vk.com/topic-1611458_3315522?offset=40].

У сучасній лінгвістиці стереотип розглядають як «структуру ментально-лінгвального комплексу, що формується інваріантною сукупністю валентних зв’язків, які приписуються цій одиниці й репрезентують образ-уявлення феномену, що стоїть за цією одиницею, в його (образу-уявлення) національно-культурній маркованості за певної передбачуваності спрямованих асоціативних зв’язків (векторів асоціацій)» [4, с. 232]. Стереотипи – це особливі форми оброблення інформації, які полегшують орієнтацію людини у світі. Вони виконують низку функцій: узагальнювальну, яка полягає в упорядкуванні інформації; афективну (протиставлення «свого» і «чужого»); соціальну (розмежування «внутрішньогрупового» та «позагрупового»), що веде до соціальної категоризації та утворення структур, на які люди орієнтуються у звичайному житті. Усі перелічені якості властиві й гендерним стереотипам – культурно й соціально зумовленим думкам про якості, атрибути й норми поведінки представників обох статей. Гендерна стереотипізація фіксується в мові, тісно пов’язана з ви-

© Г. А. Губарева, О. В. Чуєшкова, 2015

раженням оцінки і впливає на формування очікувань від представників тієї чи тієї статі певного типу поведінки. Зважаючи на те, що регламентація гендерної поведінки відбивається в мові, остання є одним із найважливіших джерел знання про гендерну стереотипізацію та її змінення в часі [6]. О. Горошко, розглядаючи гендерні стереотипи як різновид соціальних, який базується на прийнятих у суспільстві уявленнях про маскулінне і фемінне та їхній ієрархії, визначає, зокрема, такі їхні властивості, як асоціативність, емоційно-оцінний характер, стійкість [1]. Відповідно серед гендерних стереотипів виділяють традиційні, нові та актуалізовані. Традиційні стереотипи транслюють уявлення народу про характер і призначення чоловіка та жінки в соціумі (наприклад, *Берегиня, Годувальник).* Нові з'явилися в мові відносно недавно і спираються на сьогоденні реалії життя та нову предметність (*Барбі, Ділова Жінка, Феміністка, Супермен*). Зберігаючи частку семем традиційних стереотипів, вони формують нові, більш сучасні уявлення про «жіноче» та «чоловіче». Актуалізованими є традиційні стереотипні найменування, синхронізовані в сучасний дискурс з урахуванням нових семантичних характеристик. Це лексичні гендерні пари *Партнер / Партнерка* та ін. [див. 3, 5].

Серед гендерних стереотипних образів, що, за В. Красних, можна розглядати як стереотипи-уявлення, які зберігаються у вигляді кліше й функціонують як еталони [4, с. 232–233], виділяємо конструкти «ідеальна жінка» та «ідеальний чоловік». Вони об'єднують у собі усталені уявлення мовців про ідеальні риси зовнішності, характеру, поведінки представників статі. В означених стереотипних образах виділяємо такі складники (за В. Єфремовим [2, с. 18]):

1) Стереотипи маскулінності / фемінності як нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості. До найпоширеніших відносимо стереотипи-судження. З-поміж них виділяємо як прямі, так і розгорнуті, з певним набором характеристик: «*Отож, я можу сказати, що для мене ідеал – гармонія душі і тіла. <…> Якщо говорити про тіло, то особисто мені подобаються високі, в міру накачані кароокі брюнети. Що ж до душі, то люблю впевнених в собі, добрих, трохи ревнивих (не люблю байдужих), наполегливих (але в кар'єрі, а не стосунках), а головне – щоб щоб співрозмовник гарний був, із почуттям гумору. Це, звичайно, далеко не не все, але, в загальному, такий він, мій ідеал... Хіба ж нам багато потрібно??*» [http://ukrcenter.com; 11.05.2007] (Тут і далі залишаємо авторське написання – *Г. Г., О. Ч.*). Конструюючи ідеальний образ, дописувачка називає набір вироблених еталонних рис, при цьому вводить коментарі, у яких репрезентовано індивідуальну ціннісну картину. Як видно з допису, його авторка вдається до самоіронії (звернімо увагу на останні два речення, які реалізують пресупозицію «невичепності» ідеалу).

Природно, у таких висловлюваннях називаються риси характеру чи поведінки, що оцінюються словами *ідеальний / ідеально: «Ідеальна жінка має* ***ідеальне*** *терпіння»* [http://www.ukrcenter.com; 17.05.2009]; *«****Ідеальна*** *жінка – це та, що всі накази виконує з лагідною усмішкою. І ще й радіє з цього»* [http://www.ukrcenter.com; 04.11.2009]; *«ідеальна жінка для чоловіка – це жінка, яка* ***ідеально*** *підходить чоловікові. Тобто, це зовнішність, характер, рівень інтелекту, сфера інтересів (будь-що інше, що є для чоловіка важливим) разом (все) в такому поєднані, яке повністю задовільняє чоловіка»* [http://www.ukrcenter.com; 14.06.2004]. Названі лексеми постають аксіологічними маркерами з найвищим ступенем оцінки. У дописі мовець окреслює поведінкові риси, створюючи позитивний образ. Вступаючи в діалог, інший учасник форуму може деконструювати стереотип, натомість вкладаючи ці уявлення в інший поведінковий стереотип *(«Це* ***ідеальна прислуга****, шановний, не плутайте»* [http://www.ukrcenter.com; 04.11.2009]).

Прямі судження часто супроводжуються оцінними коментарями: *«Спокій, чесність і вихованість – це найголовніше для жінок. Бо жінка має бути саме опорою для коханого чоловіка,* ***а не вередливим нетактовним цабе із завищеною самооцінкою і надамбіціями****»* [http://www.ukrcenter.com; 19.02.2007]. Конструювання образу відбувається через заперечні конструкції, у яких протиставляється *ідеальне – неідеальне*. При цьому протилежний образ утілений доволі емоційно, з використанням негативнооцінної лексики.

Спостерігаємо також ціннісну градацію у творенні стереотипного образу жінки, у якій прикметники *нормальний / ідеальний* передають різний ступінь оцінки: «*Як на мене, то стандартні норми та обов'язки жінки, скажімо вміння куховарити, наводити порядок в домі, чи проявляти свою жіночність в стосунках з чоловіками – роблять жінку лише «****нормальною****». **Не ідеальною, а саме нормальною**. Ідеальність же, принаймні в моєму розумінні, це та особливість, яка відштовхується від нормальності і стоїть на порядок вище за неї. Приміром – здатність зацікавити собою, здивувати...* [http://www.ukrcenter.com; 23.06.2009]. Таке концептуальне зіставлення пов'язане з тим, що *нормальний* усвідомлюється як *звичайний*, а *ідеальний – недосяжний*. Ознака ідеальності в стереотипному образі жінки для мовця пов'язана з тим, що перебуває поза буденним. В інших контекстах, де спостерігаємо деконструкцію гендерного стереотипу, ознака *ідеальний* усвідомлюється як *схематичний,* відповідно мовець не сприймає такий образ: «*Звичайно, кому потрібен той ідеал! це ж* ***нудьга зелена****! згадайте бодай «Ідеального чоловіка» Оскара Вайльда.* ***Лорд Горінг*** *мені завжди був набагато симпатичніший за* ***сера Роберта****!»* [http://ukrcenter.com; 23.11.2005]; *«І потім – з ідеальною жінкою було би просто нецікаво, так само,* ***як несмачна, наприклад, дистильована вода чи рафінована олія****»* [http://www.ukrcenter.com; 08.10.2004]. Ідеальний в обох дописах сприймається як нецікавий, нудний. Власний коментар мовці увиразнюють по-різному: фразеологізмом, апелюванням до прецедентного образу, прозорою «смаковою» метафорою.

Показовим є те, що в життєвих історіях виникають концептуальні протиставлення *«ідеальна жінка – ідеальна дружина», «ідеальна жінка – нормальна жінка»*: «*Тобто для чоловіка поняття «Ідеальна жінка» й «Ідеальна дружина» різні. Є одна фраза* ***«З одними дівчатами чоловіки розважаються, а одружуються з іншими».*** *Для кожної категорії свої якості і параметри*» [http://www.ukrcenter.com; 09.11.2009]; *«А взагалі питання в дещо іншому – ми говоримо про «****ідеальну жінку****», чи про* ***«ідеальну дружину»****?! Бо ці поняття суттєво відрізняються. Часто для чоловіка ідеальна жінка – це заледве не* ***богиня****, а ідеальна дружина – лише тиха й скромна* ***домогосподарка****. <…> Тому для багатьох сучасних «мен» лише доброї домогосподині в особі дружини... замало»* [http://www.ukrcenter.com; 24.06.2009]. Якщо в першому коментарі протиставлення вербалізовано усталеним висловом, то в другому – через образне протиставлення, закріплене в традиційних гендерних стереотипах (богиня – домогосподарка).

Фіксуємо також комічні обігравання гендерних стереотипів: «*В неї мають бути довгі ноги, щоб бігала в маг мені за пивом*:-):-):-)» [http://vk.com/topic-1611458_3315522?offset=40, 09.06.2009]; *«І три руки, щоб як дві були зайняті обніманням мене, третьою вона варила борщ!..* :-):-):-)» [http://vk.com/topic-1611458_3315522?offset=40, 10.06.2009]. Гумористичний еефект створюється, зокрема, через заперечення чоловічих рис: «*Має дві руки, дві ноги, груди, принаймні 0 розмір бюстгальтера, вуса їй не ростуть, не має надмірно розвинутих біцепсів, не грає в футбол*» [http://www.ukrcenter.com; 25.07.2006]; «*Ідеальна жінка (так як і ідеальний чоловік), не п»є, не курить, не грає в азартні ігри, не сперечається і... не існує...»* [http://www.ukrcenter.com; 02.11.2009]. У деяких висловлюваннях стереотипізації слугують розмовні фразеологізми (*«Серце з перцем;) Кров з молоком;)»* [http://vk.com/topic-1611458_3315522?offset=40]), які вербалізують національні стереотипні риси української жінки.

2) Стереотипи, які характеризують розподіл сімейних ролей. Із-поміж них виділяємо судження, у яких утілено поведінкові сценарії: «*Ідеальна жінка, це німа блондинка, котра прекрасно готує, прибирає і задовільняє в ліжку*» [http://www.ukrcenter.com; 24.07.2009]. У своєму висловлюванні мовець актуалізує усталені образи жінки-домогосподарки і Барбі. Разом із тим простежуємо розгортання стереотипного образу жінки-домогосподарки в низці іронічних висловлювань: *«Суміш кухонного комбайна, чудо-печі, пральної машинки, посудомийки, пилосмока, прасувальної дошки, швейної машинки і дмуханої лялі, ну я точно ше шось забула, і щоб енергію брало від сонця, вітру і ше чогось – ото і є ідеальна жінка»* [http://www.ukrcenter.com; 20.06.2009]; *«<…>...добре варити, файно пекти, прибирати, мити-витирати, казки дітям на ніч читати, до церкви ходити по святах і неділях, бути членкинею Союзу українок, ходити на молитви, подавати чоловікові каву до ліжка, шити-вишивати, заробляти гроші – то всьо має робити ідеальна жінка»* [http://www.ukrcenter.com; 12.03.2010]. Обидва контексти схожі за тональністю. Оцінність судження й виразність висловлювання поступово нарощується. Таку висхідну градацію творять дієслівні ряди на позначення жіночих справ, актуалізація метафоричного образу «жінка-машина». Влучною є жіноча реакція на цей суто чоловічий стереотип у вигляді прямого називання: *«а ідеальний чоловік приносити гроші і виносити сміття»* [http://www.ukrcenter.com; 10.11.2009], – у якому актуалізовано стереотип чоловіка-годувальника.

На окрему увагу заслуговує низка коментарів, у яких актуалізовано прецедентний вислів про так звані «три к»: «*Ідеальна жінка – це та, шо все слухняно виконує. Шо не ясно?* ***Жіноче приділення: кухня, діти, церква*** [http://www.ukrcenter.com; 08.11.2009]. Риторичне запитання є тим експресивним маркером, що передає категоричність судження мовця. Спостерігаємо також творення власних висловів за усталеною формою: *«Дивлячись з* ***якими трьома К. Якщо косою, красою і кебетою*** *– то хай буде!»* [http://www.ukrcenter.com; 11.11.2009]; *«Свекор завжди говорив, що жінка має бути* ***«на людях королевою, в кухні кухаркою, в ліжку курвою»»*** [http://www.ukrcenter.com; 23.06.2009].

3) Стереотипи, які визначають специфіку гендерної диференціації праці, представлені меншою мірою. Відповідні коментарі теж можуть бути доволі іронічними: «*Ага... я знаю який ваш ідеал чоловіка у пункті першому. Він повинен бути таким. Кошильок і два вуха. (ну, вуха щоб чув що ви хочете щоб він вам купив). А зі всім іншим готові миритись за умови якщо до пункт перший покриває недостачу всього іншого*» [http://ukrcenter.com; 21.04.2008]. Ключовим у наведеному коментарі є трансформований вислів «кошильок і два вуха», у якому зберігається первинна оцінна семантика (зневажливо про простакувату, не дуже розумну людину), а заміна компонента модифікує значення. Іронічна конотація розвивається також унаслідок авторського коментаря, поданого як вставлена конструкція.

В індивідуальній концептуальній картині актуальним може бути інший стереотип: «*Справжній чоловік ніколи не ділитиме роботу на чоловічу і жіночу, він знає одне: раз природа дала йому широкі плечі, жінці за тими плечима має бути комфортно. Тоді й вона зробить так, щоб йому з нею добре було*» [http://ukrcenter.com; 23.06.2009]. Ідеальний / справжній чоловік оцінюється в проекції на стереотипний образ чоловіка-захисника, текстуальним виявом якого є натяк на відомий вислів «бути за широкими плечима».

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки. До найпоширеніших дописів, у яких конструюється образ ідеального чоловіка / ідеальної жінки належать розгорнуті судження, що вербалізують набір ідеальних характеристик статі; висловлювання, у яких відтворено відповідні поведінкові сценарії. Дописи часто містять оцінні коментарі, що репрезентують індивідуальну картину світу мовця. Стверджуючи чи заперечуючи стереотипи, учасники інтернет-спілкування апелюють до усталених (як універсальних, так і національних) образів, об'єктивуючи їх за допомогою емоційно-оцінної лексики, фразеологізмів, прецедентних одиниць. Зважаючи на невимушеність такої комунікації, дописувачі вдаються до іронізування, деконструюючи гендерні стереотипи.

Перспективним уважаємо подальше поглиблене вивчення явища мовної стереотипізації в гендерній парадигмі.

Література:

1. Горошко Е. И. Особенности гендерной стереотипизации в интернете / Е. И. Горошко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. : «Философия. Социология». Том 22 (61). – 2009. – № 1.– С. 49–60.

2. Ефремов В. А. Динамика русской языковой картины мира: вербализация концептуального пространства «'мужчина' – 'женщина'» : автореф. дисс. … д. филол. наук : спец. 10.02.01 – «Русский язык» / В. А. Ефремов. – Санкт-Петербург, 2010. – 40 с.

3. Кісь О. Моделі конструювання ґендерної ідентичності жінки в сучасній Україні [Електронний ресурс] / О. Кісь // Ї. – 2003. – № 27. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n27texts/kis.htm.

4. Красных В. В. Свой среди чужих: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.

5. Слінчук В. В. Соціальна типізація гендерних стереотипів у мові ЗМІ [Електронний ресурс] / В. В. Слінчук. – Режим доступу : http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1356.

6. Словарь гендерных терминов [Електронний ресурс] / под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с. – Режим доступу : http://www.owl.ru/gender/alphabet.htm.

7. Ставицька Л. О. Гендерні стереотипи в сучасній українській мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами мати, батько) / Л. О. Ставицька // Дивослово. – 2005. – № 5. – С. 47–51.

8. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо- структурні процеси / С. Г. Чемеркін. – К., 2009. – 240 с.

УДК 81'38:821.111

А. Г. Гудманян, О. М. Линтвар,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ У СТРУКТУРІ РОМАНУ В. ТЕККЕРЕЯ «ЯРМАРОК СУЄТИ»

Стаття присвячена досі дискусійному питанню тлумачення і класифікації безеквівалентної лексики, враховуючи історичний досвід його висвітлення. Відтворення онімів, як складової безеквівалентної лексики, розглядається на прикладі роману В. Теккерея «Ярмарок суєти», а також його українського і російського перекладів. Визначено, що в українському варіанті домінуючим є спосіб наближеного перекладу, у російському – транскодування.

Ключові слова: *безеквівалентна лексика, оніми, промовисті імена, наближений переклад, транскодування, еквівалентний переклад.*

Статья посвящена до сих пор дискуссионному вопросу интерпретации и классификации безэквивалентной лексики, учитывая исторический опыт его освещения. Воспроизведение онимов, как составляющей безэквивалентной

© А. Г. Гудманян, О. М. Линтвар, 2015

лексики, рассматривается на примере романа У. Теккерея «Ярмарка тщеславия», а также его украинского и русского переводов. Определено, что в украинском варианте доминирующим является способ приближенного перевода, в русском – транскодирование.

Ключевые слова: *безэквивалентная лексика, онимы, красноречивые имена, приближенный перевод, транскодирование, эквивалентный перевод.*

The article is dedicated to still debatable question of non-equivalent lexicon interpretation and classification, considering historical experience of its development. Translation of onims as non-equivalent lexicon constituent is regarded on the basis of «Vanity Fair» by W. Thackeray as well as its Ukrainian and Russian translations. It is defined that the dominant way of translation in case of Ukrainian variant is approximate translation, while transcoding is such for Russian version.

Key words: *non-equivalent lexicon, onims, loaded names, approximate translation, transcoding, equivalent translation.*

Безеквівалентна лексика є одним із прикладів перекладацьких труднощів, що пов'язується з усталеним підходом до пошуку еквівалентів переважно на рівні слова. С. Влахов та С. Флорін визначають безеквівалентну лексику як «одиниці, що не мають із тих або інших причин лексичних відповідників у мові перекладу» [4, с. 43]. Л. С. Бархударов пропонує віднести до безеквівалентної лексики лише такі одиниці, які не мають ані повних, ані часткових еквівалентів серед лексичних одиниць іншої мови [1, с. 93]. В. Н. Комісаров означує безеквівалентну лексику як «одиниці вихідної мови, які не мають регулярних відповідників у мові перекладу» [7, с. 147–148].

Внутрішня класифікація безеквівалентної лексики також потребує уточнення. До її складу відносять культурно-специфічну лексику (реалії, екзотизми, локалізми, варваризми, етнографізми, побутові слова, алієнізми, фонові слова, лакуни) і неологізми [там само].

До способів відтворення безеквівалентної лексики Л. С. Бархударов відносить такі: 1) транскодування (транскрипція, транслітерація); 2) калькування; 3) описовий переклад; 4) наближений переклад; 5) трансформаційний переклад [1, с. 96–105]. Зосередимося на ще одному засобі подолання проблеми безеквівалентної лексики в процесі практичної перекладацької діяльності – прийомі ***компенсації***.

Існує думка, що переклад онімів, як ще однієї складової безеквівалентної лексики, не викликає труднощів, оскільки найтиповішим способом їх відтворення називають транскодування [3, с. 149]. Про застосування такого способу перекладу можна говорити в тому випадку, коли імена в художньому творі не використовуються для передачі різноманітних експліцитних та імпліцитних характеристик, повідомлень, а виконують лише їх основну функцію – номінації. Відтак, дослідники можуть стверджувати, що «власні назви – це вторинні знаки, створені на базі первинних знаків – загальних імен. Їхнє головне призначення: іменувати, виділяти та розрізняти однотипні об'єкти, в той час як головна функція загальних імен – називати, аби повідомляти значення, конотувати. Таким чином, власні назви набувають свого значення лише при встановленні їхнього зв'язку з об'єктами і лише тоді стають мовними знаками» [9, с. 136]. Завданням дослідження вбачаємо простежити і визначити основні способи перекладу пласту ономастикону на прикладі художнього твору.

У випадку здійсненого нами перекладацького аналізу, матеріалом якого послужили оніми роману В. Теккерея «Ярмарок сує̈ти», а також їх перекладацькі знахідки О. Сенюк в українському перекладі і М. Дьяконова – у російському, актуальною є класифікація, згідно з якою власні імена поділяють на дві категорії: звичайні (conventional) та навантажені (loaded) [10]. У вітчизняній перекладацькій теорії і практиці останні часто номінують як «характеристичні» чи «промовисті» [2, с. 65]. І якщо переклад перших не викликає особливих труднощів, окрім необхідності для перекладача накопичити певний багаж знань і опанувати необхідні професійні навички [2], то відтворення навантажених власних імен пов'язане з аналізом їх сутності та функцій у тексті [3, с. 160].

В арсеналі у перекладачів виділяють три головні стратегії в процесі перетворення власної назви на мову читача. Перша полягає в очуженні вихідного елемента, зберігаючи при цьому форму вихідного оніму із втратою його змісту. Така стратегія декодується перекладацькими способами транслітерації і транскрипції, перевагою яких є збереження форми, а недоліком – нехтування змістом. Другу і третю стратегію відтворення онімів визначає одомашнення вихідного елементу тексту. У такому випадку говорять про заміну назви іншомовним аналогом або про її переклад [8, с. 190].

У досліджуваному романі на перший план серед інших власних імен виступають імена та прізвиська людей – антропоніми. Працюючи з цією групою, перекладач має зосереджувати увагу на культурно-історичній, лінгво-культурологічній інформації, що закодована у цих словах. Вдало перекладений антропонім сприяє повнішому сприйняттю образу персонажа, він стає певним маркером і доповнює цілісний образ в уяві глядача [5].

Використання промовистих імен у художніх творах є надзвичайно цікавим і продуктивним з погляду створення комічного ефекту явищем, адже вони мають своєрідну внутрішню форму і семантичне навантаження. Значуще ім'я – це своєрідний троп, рівнозначний певною мірою метафорі та порівнянню, що використовується для характеристики персонажа або соціального середовища. Промовисті імена вигадуються автором, який переслідує певні цілі і спирається у своїй словотворчості на існуючі в ономастиці традиції та моделі [3].

Показовими є імена персонажів у романі: *Crawley (crawl – повзати), Sir Huddleston Fuddleston (huddle, fuddle – пиятика), Sharp (sharp – гострий), Sadly (sad – сумний), the Honourable Mr. Deuceace (deuce – чорт* і *ace – «картковий туз», кращий з кращих).* Проте в даних випадках перекладачі транскрибують імена героїв, що приводить до того, що читач не розуміє теккереївського іронічного натяку на характер героїв. Однак наступні приклади, навпаки, свідчать про доцільний обраний перекладацький прийом для відтворення колориту комізму, закладеного в іменах персонажів: *Bareacres (bare – бідний acres – землі, володіння) – Голодвірс (укр.),* але *Бейракрс (рос.), Sir Tomas Coffin (coffin – труна) – сер Томас Тойсвіт,* але *Томас Коффин (рос.), Dr Gulp (gulp – ковтати) – Доктор Глиг,* але *Доктор Галп (рос.).*

Звернімо увагу на переклад таких другорядних, чи навіть третьорядних прізвищ, внутрішня форма яких розкрита одним перекладачем, однак не врахована іншим, зокрема *Major Loder, Captain Rook* О. Сенюк переклала як *майор Ледар, капітан Шулер.* Причому, якщо слово *rook* справді може перекладатися як *шулер, аферист,* то трансформаційний вибір прізвища *Loder* пов'язаний, напевно, з бажанням перекладачки підкреслити його негативну семантику і зовнішню транскрипційну схожість з українським *ледар,* передаючи таким чином несхвальне ставлення автора до «друзів» Ребеки у час її особистісного занепаду, адже у словнику знаходимо лише такі його варіанти, як *магнетит*, *магнітний залізняк* тощо. У цьому випадку йдеться про застосування способу компенсації, що вкотре засвідчує прагнення перекладачки до творчих пошуків, а також її бажання бути ближчою до україномовного читача. У російському перекладі ми знаходимо лише транскрибування: *майор Лодер, капитан Рук.*

Прізвище також неголовного персонажа *Mr Crisp* в українському тексті влучно перетворюється на *містер Хрумлі* (від *crisp* хрумкий), натомість, у російському залишається незрозумілий *мистер Крисп.* Прізвище служниці містера Кроулі *Mrs Tinker*

залишилося поза увагою обох перекладачів. Хоча, знаходимо переклад у словнику: *tinker* – здійснювати дрібний ремонт; працювати аби як. Другий варіант перекладу надзвичайно точно ілюструє ставлення хатньої робітниці до своєї роботи. Варто лише звернути увагу на той занедбаний стан, в якому опинився маєток не через брак коштів. Причиною послужили недбальство самого господаря Піта Кроулі, а також небажання чи невміння найманих робітників належно виконувати свої обов'язки. Можливим варіантом перекладу є *Місіс Нечепурлі* українською мовою, російським еквівалентом може бути *Миссис Неряшли.*

Оніми вихованок пансіону міс Пінкертон *Miss Tuffin* і *Miss Hawky* знайшли своє адекватне втілення в українському перекладі з огляду на ті їх основні риси зовнішності чи характеру, якими їх наділив письменник (від *tuff* – енергійний; *hawk* – сокіл, яструб, хижий птах): *міс Чублі* і *міс Коршун*, але просто транскодовані у російському перекладі роману: *мисс Таффин* і *мисс Хоки.*

З цікавістю знаходимо й інші промовисті імена у «Ярмарку», котрі були адекватно транспоновані у перекладі О. Сенюк і залишилися на узбіччі уваги М. Дьяконова: *Heavytop (he could drink more than any officer of the whole mess) – Непереливайлі – Хэвитон; Knuckles (he could spar better than Knuckles) – Трощер – Наклз, Toady (her special attentions and flattery) – Підлизлі – Тодди, Slowbore – Нудотлі – Слоубор, Eaves – Пролазлі – Ивз.* Однак, вміння пліткувати і зводити наклеп лікаря транспонувалося адекватно також засобами наближеного перекладу в обох варіантах: *Cackle («… you're always talking nonsense and scandal) – Кудкудакт – Кудахт.*

Проаналізувавши низку промовистих імен у тексті-першоджерелі, а також їхній переклад українською і російською мовами, ми дійшли висновку, що О. Сенюк, як перекладачка роману українською мовою тяжіє до відтворення власних назв-антропонімів, посилаючись на стратегію одомашнення, хоча і є випадки застосування прийомів транскодування – транскрипції і транслітерації, як прийомів, характерних для стратегії очуження. З іншого боку, М. Дьяконов обирає класичний спосіб відтворення власних назв, керуючись стратегією очуження, яка, одначе, віддаляє читача російськомовного роману від сприйняття його англомовним читачем. Представлені нижче діаграми унаочнюють результати аналізу.

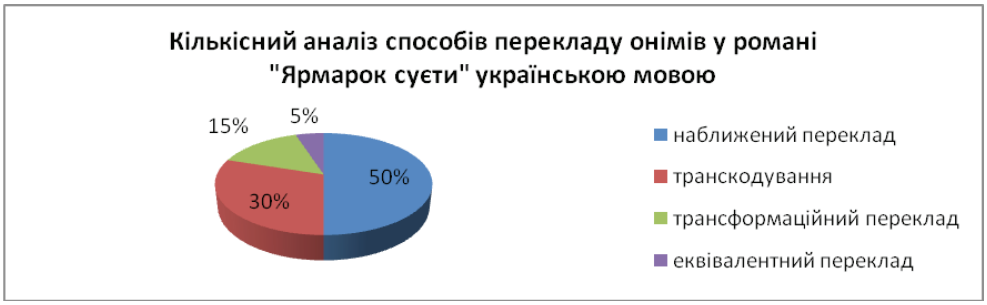

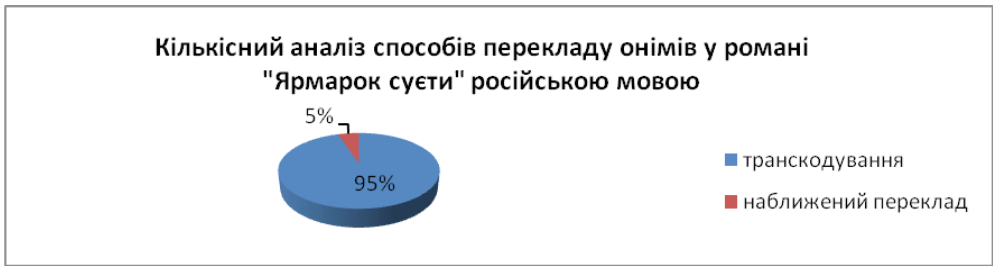

Під час роботи над перекладом онімів роману російською мовою М. Дьяконов вдавався до найтиповішого способу перекладу у такому випадку – способу транскодування (95%). Такий спосіб є не завжди виправданим, оскільки від читача приховується та інформація, яка покликана дати розуміння сутності внутрішнього «я» художнього образу персонажа після першого з ним знайомства. У випадку екранізацій на допомогу приходить картинка, зовнішній вигляд, одяг, вираз обличчя тощо. У художньому тексті візуальна інформація відсутня, тому такі дані могли б стати читачеві у нагоді. Лише 5% онімів відтворено у російському перекладі способом наближеного перекладу, який, натомість, є домінуючим (50%) у палітрі засобів О. Сенюк, вдалі варіанти перекладу якої відразу унаочнюють особистісні риси персонажів, розкриваючи усі їхні позитивні і, частіше, негативні характерні риси. Способом транскодування в українському перекладі було відтворено прізвища головних персонажів (30%), які з'являються на сторінках роману неодноразово і, тому особистісні їхні якості розкриваються нам так чи інакше з часом. Трансформаційний переклад (15%) і еквівалентний переклад (5%) є менш застосовуваними способами відтворення онімів українською мовою, одначе їх присутність поруч із наближеним перекладом свідчить про прагнення перекладачки до відтворення внутрішньої форми оніму, яка є показовою для розуміння контексту художнього твору.

Аналіз безеквівалентної лексики досліджуваного роману не вичерпується відтворенням промовистих імен у складі ономастикону В. Теккерея. Перспективу подальшого дослідження можуть становити реалії у тканині роману «Ярмарок суєти», а також аналіз їх відтворення українською і російською мовами.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 237 с.

2. Бережна М. В. Ономастикон романів Дж. К. Ролінг циклу «Гаррі Поттер» в українському та російському перекладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Бережна Маргарита Василівна. – К., 2009. – 20 с.

3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение. Общие и лексические вопросы / В. В. Виноградов. – М. : ИОСО РАО, 2001. – 224 с.

4. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Р Валент, 2006. – 360 с.

5. Возний Б. Особливості перекладу власних назв українською мовою в аудіовізуальних творах (на прикладі перекладу антропонімів мультиплікаційного проекту «Тачки») [Електронний ресурс] / Б. Возний. – Режим доступу : http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2516.

6. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову : [навч. посіб.-довідник для студ. вищ.навч. закл. зі спец. «Переклад»] / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с.
7. Комиссаров В. Н. Теория перевода / В. Н. Комиссаров.– Москва : Высшая школа, 1990. – 253 с.
8. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі: [монографія] / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
9. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М. : Наука, 1973. – 366 с.
10. Hermans T. On Translatinh Proper Names, with Reference to De Witte and Max Havelaar / T. Hermans // Modern Dutch Studies. A volume of essays in honour of Professor Peter King. – L. : Athlone, 1988. – P. 11–24.

УДК 8011. 13'42+811. 13'27:32102

О. П. Гуз,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТРАТЕГІЯ ДИСКРЕДИТАЦІЇ І ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ВИСТУПІВ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ НІКОЛЯ САРКОЗІ І ФРАНСУА ОЛЛАНДА)

Стаття присвячена аналізу стратегії дискредитації, яка направлена на пониження статусу опонента. Охарактеризовані основні тактики, що реалізують вищезгадану стратегію у передвиборчому дискурсі, котрий є невід'ємною складовою політичного масмедійного дискурсу. Передвиборчий дискурс розглядається на прикладі телевізійних дебатів, учасниками яких стали два кандидати на посаду Президента Франції Ніколя Саркозі та Франсуа Олланд.

Ключові слова: *політичний медіадискурс, вербальна агресія, передвиборчий дискурс, стратегія дискредитації, тактики, опонент, агональність.*

Статья посвящена стратегии дискредитации, которая направлена на понижение статуса оппонента. Охарактеризованы основные тактики, реализующие вышеупомянутую стратегию в предвыборном дискурсе, который является неотъемлемой составляющей политического массмедийного дискурса. Предвыборный дискурс рассматривается на примере телевизионных дебатов, участниками которых стали два кандидата на пост Президента Франции Николя Саркози и Франсуа Олланд,

Ключевые слова: *политический медиадискурс, вербальная агрессия, предвыборный дискурс, стратегия дискредитации, тактики, оппонент, агональность.*

The paper analyzes the strategy of discrediting, aimed at lowering the status of the opponent. The basic tactics that implement mentioned above strategy in the pre-election discourse, which is an integral part of mass-media political discourse, were characterized. The pre-election discourse is examined on the example of television debates of two participants who were candidates for President of France, Nicolas Sarkozy and François Hollande. The author focuses on the fact that the center of political debates is a conflict between the participants. This conflict situation consists in the strategic confrontation between members of opposing political parties claiming for one post. In terms of actual speech, political debates are the meeting-conflict of two targeted complex speech flows, a prerequisite of which is the exclusion of consensus and cooperation. Political debates are agonal genre of political discourse generated by the interaction of two communicants. They set the goals that eliminate objectives' achievements of the opponent. It was determined that the strategy of discrediting functioned as an agon which is actualized on a linguistic level, mainly due to a number of tactics and linguistic resources of verbal aggression that is a key weapon in the fierce fighting on the political front. It was proved that the strategy of discrediting used a set of tactics, among which the most active are the tactic of prosecutions, threats, reproaches, accusation, insults, criticism of opponent's activity, ridicule, irony and others. The results of this study revealed that the prosecution's tactic has intensively actualized a strategy of discrediting and it was very well represented in the pre-election speeches of both participants of TV debates, Nicolas Sarkozy and François Hollande.

Keywords: *political media discourse, verbal aggression, pre-election discourse, strategy of discrediting, tactics, opponent, agon.*

Постановка проблеми. Політичний дискурс за останні роки все частіше стає предметом дослідження як вітчизняної, так і зарубіжної лінгвістики. Інтерес до цього явища пояснюється тим, що в політичній комунікації застосовується широкий спектр мовних засобів з метою здійснити вплив на громадську думку. Демократичний стиль життя суспільства гарантував для політичних діячів та інших учасників суспільно-політичного спілкування значну свободу у мовленнєвій поведінці, що призвело, на жаль, до масового зловживання розмовним стилем, насиченого семантикою агресії. Сфера політичної комунікації трансформувалася в надзвичайно агресивну дискурсивну систему [1, с. 42]. У сучасній політичній комунікації, яка вирізняється безперервною боротьбою ідеологій, зіткненням полярних інтересів, використовується широкий спектр комунікативних стратегій задля створення негативного ставлення до суб'єктів діяльності, їх поглядам й намірам, результатам роботи. **Актуальність** нашого дослідження зумовлена зростанням руйнівного та агресивного начал у спілкуванні політиків та потребою вивчення комунікативних стратегій і тактик з елементами агресії, які реалізуються у політичному масмедійному дискурсі.

Огляд останніх досліджень. Комунікативним стратегіям і тактикам у політичному дискурсі ЗМІ присвячені дослідження таких вітчизняних та зарубіжних учених як Ю. В. Вознесенська, О. С. Іссерс, Є. В. Каблуков, О. П. Малишева, Г. К. Михальська, О. Н. Паршина, Т. А. ван Дейк, З. С. Хабекірова, О. І. Шейгал, Д. Лагоржет, П. Бако та інші.

Мета нашої наукової розвідки полягає у характеристиці стратегії дискредитації та її основних тактик, що використовувалися французькими політиками-лідерами Ніколя Саркозі та Франсуа Олландом під час телевізійних дебатів напередодні президентських виборів.

Поставлена мета передбачає вирішення низки завдань: 1) розглянути особливості сучасного політичного медівдискурсу; 2) охарактеризувати передвиборчий дискурс як різновид політичної комунікації; 3) виділити та описати конкретні тактики, що реалізують стратегію дискредитаці у передвиборчих текстах учасників політичних теледебатів.

Виклад основного матеріалу. Оскільки в сучасному світі у політиків мінімалізовані можливості безпосереднього контакту з населенням, то цей зв'язок здійснюється через посередника, роль якого виконує масмедійний дискурс. Як за-

© О. П. Гуз, 2015

значає К. В. Нікітіна, політичний дискурс ЗМІ – складне комунікативне явище, що має на меті боротьбу за владу через формування суспільної думки, яке включає текст як вербалізований результат мовлення, контекст – ситуативний, соціокультурний й прагматичний, а також спеціальні мовні засоби, котрі відповідають цілям та завданням дискурсу [4, с. 2].

Однією з головних функцій політичного дискурсу ЗМІ є вплив на тих, кому він адресований. З допомогою політичної комунікації різні факти, політичні події, взагалі соціальна реальність інтерпретуються у вигідному для авторів повідомлення світлі, нав'язуючи загалу потрібне розуміння і дії, що з них випливають. Вплив є тим сильніший, чим більше ця мета прихована від реципієнтів. ЗМІ здійснюють суттєвий вплив на суспільство, його стан та розвиток. Це медіатор між тими, хто управляє, і тими, хто є об'єктом управління [5, с. 249]. Попри те, що публіцистичний стиль є основним інструментом мовленнєвої дії у політичній сфері, сьогодні як журналісти, так і політичні діячі намагаються розробити нові засоби висловлювання, нові форми виразності, нові види звертання, у яких використовують стилістичні прийоми, тропи, синтаксичні й стилістичні фігури, притаманні для розмовного стилю. За словами Михальської Г. К., нині найефективнішим стилем публічної мови визнаний природній, розмовний [3, с. 107]. Як відомо, від мовленнєвої поведінки політика здебільшого залежить успіх або провал на виборах. Мова політика – це його, так би мовити, «візитна картка». Важливою характеристикою мовленнєвої поведінки політичного лідера є саме комунікативні стратегії, яким він користується у промовах та виступах перед електоратом або своїм політичним опонентом. Стратегії у політичному дискурсі визначаються цілями, які ставить перед собою той чи інший політик. Зазвичай, політичний діяч намагається: а) спонукати адресата проголосувати на виборах за певного кандидата, партію, блок, рух тощо; б) завоювати авторитет чи закріпити свій імідж, «сподобатися народу»; в) переконати адресата погодитися з виступаючим, його думкою, прийняти його точку зору тощо; створити сприятливу емоційну атмосферу, викликати певний емоційний стан адресата; д) надати адресату нові знання, нові уявлення про предмет розмови, інформувати адресата про свою позицію з будь-якого питання [6, с. 34].

Досить часто у своїх промовах політики звертаються до агресивних мовленнєвих стратегій, які розраховані на формування деструктивних почуттів: невдоволення, гніву, обурення, ненависті, помсти й таке інше. Застосовуючи стратегію вербальної (мовленнєвої) агресії, політик ставить перед собою завдання – насамперед заплямувати, ославити свого суперника в очах публіки за допомогою відвертої «брехні», очевидних наклепів, непристойних, образливих асоціацій, заяв та висловлювань. Як правило, політик, що застосовує цей прийом, відкрито протиставляє себе конкурентам. Створюючи негативний фон іншому, він робить усе можливе задля сприйняття його персони як фігури позитивної. Під впливом фактора «наявність протиборчих сторін» мовець змушений обрати такий план оптимальної реалізації мовних намірів, у результаті застосування якого можна максимально зменшити значимість статусу співрозмовника, тобто розгорнути позиції свого політичного супротивника й максимально збільшити значимість свого статусу, тобто підняти себе [7, с. 128]. Мовець прагне зробити процес спілкування більш видовищним, викликати емоційні відгуки й тим самим заволікти адресата – спостерігача, що сприймає «політичні події як якесь дійство, що розігрується для нього» [8, с. 23], у процес гри, зробити його співучасником.

У сучасному світі, як ніколи, діяльність політика асоціюється перш за все з його вербальною діяльністю. Віртуозне володіння мовою, здатність перетворити слово у зброю є одним з ключових якостей професійного політика. Як відомо, політику роблять політики, а політиків робить слово. Як вже вище згадувалося, нині у публічній комунікації активно представлений агресивний тип поведінки, де учасник суперечки робить все можливе, щоб «захопити слово» і якнайповніше висловити та довести свою власну позицію, використовуючи при цьому усі можливі мовні засоби. Варто зазначити, що практично в усіх політичних медіа виступах присутні негативні емоції, почуття, наміри. Промови політиків вирізняються надмірною експресивністю, фамільярністю, елементами агресії, уживанням жаргонізмів, інвективної лексики, що є невід'ємною складовою розмовної мови і недопустимим явищем для публічних виступів. У мовленнєвій поведінці адресанта вбачається прагнення захопити комунікативну ініціативу, витіснити мовленнєвого партнера з комунікативного простору за допомогою дискредитації його висловлювань. На думку О. І. Шейгал, вербальна агресія є невід'ємною й природною складовою політичного дискурсу і пов'язана насамперед із реалізацією його агональної функції. Політика, якщо її розуміти як боротьбу за завоювання й утримання влади – це, безумовно, переважно сфера агонального мислення, сфера побуту агональних мовних ідеалів. Отже, політичний дискурс являє собою демонстрацію боротьби, агона: «запекла боротьба за владу розігрується як змагання, як великі національні ігри, для яких важливі певні іміджі, форми прояву мовленнєвої агресії й т. д.» [7, с. 24]. У мові політиків агональна функція насамперед реалізується у низці комунікативних стратегій, під якими розуміється план оптимальної реалізації комунікативних намірів, що враховує об'єктивні і суб'єктивні фактори та умови, в яких протікає акт комунікації і які, в свою чергу, обумовлюють не тільки зовнішню та внутрішню структуру тексту, але й використання певних мовних засобів. Кожна стратегія політичного дискурсу реалізується завдяки використанню певного набору тактик. Під тактиками у цій статті розуміється сукупність прийомів, що обумовлюють застосування мовних засобів [2, с. 16].

У нашому дослідженні ми проаналізуємо стратегію дискредитації, її основні тактики та мовленнєві прийоми, які зустрічаються в мові політиків, що представляють собою конфліктно-агресивний тип мовної особистості. Як приклад, ми обрали передвиборчі політичні виступи, промови двох відомих політичних діячів, політиків-лідерів Франції – бувшого її Президента Ніколя Саркозі та новообраного керманича П'ятої республіки Франсуа Олланда. Вибори Президента є дуже важливою подією у політичному житті країни. Від передвиборчої кампанії й виступів кандидатів на посаду Президента багато в чому залежить не лише їхній власний імідж в очах виборців, але й результат самих виборів. Мета політика, особливо, кандидата на найвищу посаду країни полягає насамперед в умисному впливі на виборців за допомогою цілого арсеналу лінгвориторичних засобів. Передвиборчий дискурс, який розглядають як жанр політичної комунікації, представляє собою складне комунікативне утворення з ознаками інституціонального (політичного), риторичного й ритуального характеру, і, який містить у собі високий маніпулятивно-ідеологічний потенціал комунікативних стратегій і тактик. Передвиборча кампанія у Франції насичена інтригами, жорсткою та рішучою боротьбою між конкурентами, компроматом, фактами особистого життя, різкою популістською риторикою тощо. Учасники політичної боротьби усе роблять можливе аби створити собі позитивну рекламу, репрезентувати себе як з найкращої сторони, сформувати власний привабливий імідж. Натомість, разом з тим, кандидатам надто важливо створити негативний образ своєму опоненту, довести усіма можливими вербальними та невербальними засобами неспроможність політичних ідей свого супротивника. Комунікативна й мовленнєва поведінка учасників теледебатів, які є одним з найефективніших засобів впливу на громадськість, обумовлена не стільки маніпулюванням та впливом на опонента, скільки завоюванням більшості голосів як від свого, так і від чужого електорату.

Політичні теледебати, які проходили у Франції напередодні президентських виборів отримали характеристику в провідних ЗМІ країни як «*un duel harassant, dense, technique parfois mais aussi vivant et animé»* [10], *«le bal des petites phrases*

croustillantes» [9]. Головні учасники програми, представники двох опозиційних сил Ніколя Саркозі та Франсуа Олланд від самого початку дебатів відразу ж були готові *«en découdre»* [10] і впродовж майже трьох годин «успішно» зверталися до дискурсивних стратегій і тактик, більшість з яких наділені були конфліктогенним характером. Ще до початку ефіру Ніколя Саркозі, відомий своєю харизматичністю, своїм ораторським умінням переконувати публіку та прихильністю до «гострого слівця», пообіцяв своїм виборцям, що він робитиме все можливе аби підірвати авторитет свого суперника та отримати перемогу спочатку у дебатах, а згодом і на виборах. « *Je vais le débusquer»* [9], *« faire la preuve de son incompétence et de son inexpérience internationale»* [9], *«je vais l'atomiser»* [9], досить емоційно висловлюється пан Саркозі стосовно пана Олланда, уживаючи лексеми з негативним забарвленням. До числа найбільш частотних стратегій, виявлених у рамках дослідженого матеріалу, належить стратегія дискредитації, що є основною стратегією вербальної агресії. Популярність згаданої стратегії у сучасній політичній комунікації насамперед викликана тим, що створення позитивного образу «своїх» через обмову «чужих» вважається традиційним прийомом, котрий дозволяє досягнути бажаних результатів у напруженому політичному протистоянні. Стратегія дискредитації використовує певний набір тактик, серед яких найбільш активними є тактики обвинувачення, погрози, докору, викриття, образи, критики діяльності опонента, насмішки, іронії та інших. Усі ці вищезгадані тактики передбачають експресивну мовленнєву поведінку, яка досягається через використання таких стилістичних засобів, як риторичні та окличні речення, порівняння, мейозис, синтаксичний паралелізм та інші.

Тактика обвинувачення, що найактивніше реалізується в ході дебатів, має на меті визнати винним свого опонента та викрити його в непорядних діях, намірах, якостях або бездіяльності, дискредитувати в очах електорату. З обох сторін лунала гостра критика, напади, робилася спроба майже в кожній репліці зганьбити один одного перед телеглядачами. « *Vous avez nommé vos proches partout»* [9], звинувачує Франсуа Олланд пана Саркозі в його неправомірних діях, підкреслюючи тим самим своє негативне ставлення до головного противника. Відразу ж, відповідаючи на звинувачення на свою адресу, екс-Президент, не зраджуючи своєму доволі експресивному ораторському стилю, звинувачує Олланда у «брехні», та реалізує тактику образи, називаючи свого комунікативного партнера « *un petit calomniateur»,* а його фрази *«une belle bêtise»*. «*Ça, c'est un mensonge, c'est une calomnie, vous êtes un petit calomniateur»* [10]. У наведеній конструкції уживаються нетабуйовані слова з негативною оцінкою, проте у цьому контексті вони сприймаються як лайка. Не сприймаючи образ у свій бік, Олланд знаходить ущипливі зауваження аби достойно відбити відсіч супернику: «*C'est un leitmotiv qui devrait pour moi être insupportable mais qui dans votre bouche finit par être une habitude»* [10]. Нещирість пана Олланда викривається паном Саркозі у наступній репліці, яка реалізує тактику безособового обвинувачення, де неозначений займенник *on* дозволяє мовцю прямо не вказувати на винуватця осуду, але, разом з тим, дає чітко зрозуміти, про кого йде мова: *«On ne respecte pas les Français quand, pour esquiver les débats, on dit tous les jours le contraire de ce que l'on dit la veille»* [10]. Впродовж усіх теледебатів пан Олланд позиціонує себе як «турботливий батько». У наступному прикладі він намагається дорікнути пану Саркозі, що той переймається лише привілейованими прошарками населення, тоді як він, Олланд, захищає усіх без винятку французів: «*Moi, je protège les enfants de la République, vous, vous protégez les plus privilégiés»* [9]. У нижчеподаній фразі ще майбутній тоді Президент Франції звинувачує свого попередника, що той постійно перекидає відповідальність на когось іншого й завжди шукає « *un bouc émissaire»* [10] («цапа відбувала»). «*Vous aviez dit 5% de chômage, c'est 10%» à la fin du quinquennat; Avec vous c'est très simple ce n'est pas de votre faute, c'est de la faute de la crise, jamais vous. Vous avez toujours un bouc émissaire»* [9]. У цій репліці досить яскраво відчувається насмішка та іронія, що реалізується через ущипливе зауваження, продиктоване прагненням мовця сказати співрозмовнику неприємне, зачепити його за живе, якнайболючіше вколоти.

Проаналізувавши теледебати, ми прийшли до висновку, що тактика обвинувачення домінувала у промовах обох учасників програми. Саркозі з вуст Олланда на свою адресу отримав низку обвинувачень, що відобразилася у наступних типах: у невиконанні обіцянок, у непослідовності дій, у неввічливості, у несамостійності, у неспроможності об'єднати націю. На відміну від свого опонента, пан Саркозі був більш різким у своїх судженях і обрав більш агресивну поведінку для критики свого комунікативного партнера. Саркозі звинувачував супротивника в непослідовності; у наклепі та хибних фактах; у некомпетентності; у лицемірстві; у неефективності; у неспроможності займати посаду Президента та імітуванні Франсуа Міттерана; у недостойності та непатріотизмі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження ми прийшли до висновку, що мова для політиків є одним із засобів завоювання влади, котрі передбачають агресивні тактики нападу, що знаходять свою реалізацію у застосуванні стратегії дискредитації, яка є однією з ключових стратегій у політичному медіадискурсі, різновидом якого є передвиборчий дискурс. **Перспективи** подальших наших наукових розвідок пов'язані з вивченням проявів вербальної агресії у французькому політичному масмедійному просторі.

Література:

1. Каблуков Е. В. Концентрация вербальной агрессии в политическом дискурсе / Е. В. Каблуков // Журналистика. Молодые исследователи: Межвуз. сб. науч. работ студентов и аспирантов. – СПб., 2006. – Вып. 4. – С. 42–48.

2. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.

3. Михальская А. К. Основы риторики: Мысль и слово / А. К. Михальская. – М. : Просвещение, 1996. – 416 с.

4. Никитина К. В. Политический дискурс СМИ и его особенности, создающие предпосылки для манипуляции общественным сознанием / К. В. Никитина // Управление общественными и экономическими системами: мрогопредмет. науч. журнал. – Орёл : ОрёлГТУ, 2006. – № 2. – С. 1–7.

5. Пальшина О. М. Вплив національних засобів масової інформації на зовнішню політику Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії / О. М. Пальшина // Studia Linguistica. Збірник наук. праць. – Київ. ун-т, 2009. – Вип 3. – С. 248–252.

6. Паршина О. Н. Стратегии и тактики речового поведения современной политической элиты России / О. Н. Паршина // Власть и речь в средствах массовой информации: науч. докл. – Саратов : Из-во Саратовского ун-та, 2005. – С. 24–37.

7. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.

8. Шейгал Е. И. Структура и границы политического дискурса / Е. И. Шейгал // Филология. – Краснодар, 1998. – № 14. – С. 22–29.

9. Ce qu'il faut retenir du débat Sarkozy-Hollande [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tempsreel.nouvelobs.com/politique/election-presidentielle.

10. Débat : Hollande vainqueur aux poings, Sarkozy évite le KO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.huffingtonpost.fr/2012/05/02.

УДК 811.0-7.08-001

Т. А. Давиденко,
Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито функціонально-стилістичну обумовленість іншомовної лексики у вокабулярі української мови, визначено роль чужомовних елементів у контекстуальному тлі на прикладі прозових творів сучасних українських письменниць.

Ключові слова: *іншомовна лексика, контекстуальне тло, полістилізм, вокабуляр, внутрішньомовний та позамовний чинник, варваризм, іншомовне вкраплення, мовний рівень.*

В статье раскрыто функционально-стилистическую обусловленность иноязычных слов в лексической системе украинского языка, определена роль иноязычных элементов в контексте на примере прозаических произведений современных украинских писательниц.

Ключевые слова: *иноязычная лексика, контекст, полистилизм, лексикон, языковой и внеязыковой фактор, варваризм, языковой уровень.*

Functional and stylistic conditionality of foreign words in the lexical system of Ukrainian is analyzed in this paper. In the course of the last two decades the vocabulary has been noticeably changed and renovated, which was caused by internal and external lexical factors. These changes can be found in the works of modern Ukrainian literature. As a result, various emphases appear in scientific works of the nineties of the 20th century – early years of the 21st century. Linguists put an accent on the functional meaning of a word in the context rather than a word per se. In the paper the author determines the role foreign words play based on the works of modern women-writers. For their narrations to be more creative, authors use all lexical means available to brighten up both semantic and stylistic coloring of vocabulary.

The literary heritage of Ukrainian writers represents the functioning of foreign elements integrated into various levels, e.g. derivative, lexical or syntactical. Therefore, contemporary writers use particular foreign words for specific stylistic purposes, such as: linguistic-language determination of a character, a means to have a funny or ironic influence with the recipient, description of extraordinary characters or foreign environment in which the events of the composition take place etc.

The research opens good prospects for future study of other lexical groups, with their stylistic capability seen through a prism of modern works, enriching Ukrainian vocabulary.

Key words: *foreign word, context, polistulism, vocabulary, internal and external lexical factors, barbarism, language level.*

Протягом останніх двох десятиріч лексична система сучасної української мови зазнала серйозних змін та оновлення, що насамперед відображено в новітніх художніх творах. Це зумовило дещо змінені акценти в наукових працях к. XX – поч. XXI ст.: актуальності набувають лінгвістичні розвідки, у яких розглянуто мовні одиниці не самі по собі, а у контекстуальному обрамленні художнього твору.

Однією з характерних ознак прозової мови к. XX – поч. XXI ст. є полістилізм – поєднання різних за своїм стилістичним статусом засобів: книжних і розмовних, пафосних і знижених. Лексична система за стилістичною активністю вміщує як нейтральні, так і стилістично забарвлені групи слів, до яких належить й іншомовні [8, с. 442]. Для розкриття творчого задуму авторки використовують усе мовне розмаїття, яке в контекстуальному оточенні розширює і семантичні, і стилістичні потенції мовної одиниці.

Ґрунтовне вивчення лексики іншомовного походження здійснено Н. Д. Агафоновою, Г. О. Винокур, Г. В. Дружиніном, Л. П. Крисіном, А. В. Лебедєвою, А. Д. Олійник, В. П. Сімонок, Д. О. Шульгою [1; 2; 4; 6; 7] та ін. Стилістичне наповнення іншомовної лексики є об'єктом наукових інтересів Ю. В. Датченко, І. О. Дегтярьової, С. М. Мельник [3; 9] та ін. Однак праць, присвячених дослідженню структурного та стилістичного потенціалу іншомовної лексики в сучасній жіночій прозі, поки що бракує.

Мета статті – розкрити функціонально-стилістичну обумовленість іншомовної лексики у вокабулярі української мови, визначити роль чужомовних елементів у контекстуальному тлі на прикладі прозових творів сучасних українських авторок.

Творчість кожного письменника несе відбиток доби, є певною мірою віддзеркаленням процесів, характерних для конкретного періоду функціонування літературної мови, а також відображенням історичних, культурних, морально-етичних цінностей нації. Усе це визначає спільні особливості авторського світобачення, водночас дає змогу простежити специфічні ознаки їхньої мовотворчості, окреслює мовні смаки митців художнього слова.

Українська проза 90-х рр. XX ст., зокрема жіноча, формувалася в контексті загальнолітературного процесу на зламі тисячоліть під упливом різноманітних стильових течій і напрямів. Чималий відбиток на її формування наклали тенденції «нового змісту культури» – свобода вивільнення від навколишнього світу, абстрагування від нього тощо.

Розглядаючи творчість жінок-прозаїків 90-х років XX – поч. XXI ст., виділяємо таку особливість їхнього індивідуального стилю та манери письма, як переплетення традиційного світовідчуття та світорозуміння, представленого літературними стереотипами, із новаторськими тенденціями. Звичайно, кожен письменник уносить у літературу щось суб'єктивно нове, що безпосередньо чи опосередковано впливає на мовну систему загалом.

Поділяємо погляди С. Я. Єрмоленко, яка вказує «на засадничі положення про те, що мова художньої літератури не тотожна літературній мові». Це зумовлено існуванням поряд із загальнолітературними і стильових норм мови, які породжують необхідність використання багатства лексичного складу в різножанрових творах й ідіостилях [5, с. 198]. Ці положення є цілком доречними і для української прози окресленого періоду, якій характерне не лише використання мовних одиниць, що відповідають кодифікованим нормам сучасної української літературної мови, а й продуктивне вживання позанормативних елементів. Її ознакою є функціонування тієї частини лексичного складу української мови, «яка за протиставленням до нейтральних слів набуває стилістичної значимості: високого, урочистого стилю (колориту) мовлення або зниженого, просторічного; мейоративної чи пейоративної оцінки; позитивних чи негативних емоцій тощо» [8, с. 37].

Зазначимо, що в жіночій прозі к. XX – поч. XXI ст. активно апробовано специфічні ознаки стилістичної системи сучасної української літературної мови. Так, для читача поповнено вокабуляр української прози з метою збереження й непорушності цілісності стилю зображуваного.

В останні десятиріччя група *запозиченої лексики* зазнала значного оновлення та збагачення. Це, зокрема, зумовлено такими позамовними чинниками розвитку української мови к. XX – поч. XXI ст., як збільшення якісного і кількісного по-

© Т. А. Давиденко, 2015

казника учасників спілкування; предомінування особистісного начала в мовленні; відчутне розширення діалогічної комунікації; розширення сфери спонтанного спілкування й ослаблення офіційності, а також внутрішньомовними чинниками, наприклад, значне збільшення та оновлення лексичного складу української мови, зокрема за рахунок іншомовних слів тощо.

Учені звертають увагу на поєднання процесів «як власне демократизації літературної мови, так і лібералізації її нормативної основи, тобто вже дозволеного як стихійного, так і цілеспрямованого відступу від унормованого стану» [10, с. 33].

Іншомовні лексеми, різнотипні за структурою та семантикою, фіксуємо в художньому мовленні сучасних авторів, що є досить дискусивним явищем мовознавства будь-якої мови. З одного боку, учені вказують на негативні наслідки міжмовних взаємодій, проте з іншого – дослідники мови сучасної літератури доводять, що вживання тих чи тих чужомовних конструкцій стилістично обумовлене і має естетичне значення, відчутними є певні урівноваження опозиційних, різних рівнів мовної структури, стилів тощо, що зумовлює відповідно й «затирання» меж «україномовного – чужомовного» [3, с. 145]. Солідаризуємося із дослідниками з тим, що вилучення іншомовного елементу (або ж його заміна українськомовним) спричинює зникнення авторської актуалізації, а відтак відбувається завуалювання стилістичного забарвлення й, зрештою, самого призначення чужомовної одиниці [3, с. 146].

У лінгвістиці іншомовні лексеми, які входять до україномовного тексту, прийнято поділяти на дві групи: варваризми та вкраплення. Ми поділяємо погляди сучасної дослідниці І. О. Дегтярьової, яка вказує, що ці групи «практично не розрізняються між собою» [3, с. 90]. *Варваризм* – це «іншомовне або створене за іншомовним зразком слово чи зворот, що зберігає структурні ознаки чужих мов, по-різному пристосовуючись до фонетики, морфології української мови» [11, с. 62]. *Вкраплення* тлумачать як «уведений у твір з певною змістовною або стилістичною метою уривок іншомовного тексту» [11, с. 82]. Погоджуючись із тведженням ученої, на нашу думку, більш доцільним є використання терміна «вкраплення», оскільки в ньому відображені лінгвостилістична квінтесенція іншомовної лексеми та спосіб її уведення в українськомовну канву прозового твору. Украплення відповідає авторській меті «привернути увагу читача як до змісту (власне до тексту, події чи характеристики), так і акцентувати на його графічному оформленні» [3, с. 89]. Іншомовна лексика в сучасній художній літературі стає, насамперед, «засобом стилізації, створення своєрідного «мовного колориту», інфільтрації іншомовної культури та мови в українську дійсність» [9, с. 187].

Літературна спадщина українських письменниць репрезентує функціонування іншомовних елементів, які інтегровано в різні мовні рівні. Зокрема, іншомовні слова можуть асимілюватися згідно словотвірній/ словозмінній системі української мови, напр.: *– Ти не дочув, нас просять, щоби ми відсіля виміталися, – наводячи лад на Микитиному **«фейсі лиця»**, Богдан зосереджено струшував з його бороди конфеті й лелітки…(С. Майданська)*. Приклад ілюструє використання англійського слова *фейс – face*, яке в англійській мові, маючи граматичну категорію однини та загального відмінка (the Common Case), в українській – набуває граматичної категорії відмінка, а саме: *М.в.* із питомо українським закінченням іменників чоловічого роду *-і* в однині.

Фіксуємо поодинокі ілюстрації інтеграції іншомовних украплень із нівелюванням граматичних ознак іноземної мови для повної адаптації в українську, напр.: *Чужі **love story** з книжок і кінофільмів – це я розумію (М. Mamioc)*. Так, лексеми ***love story*** в англійській мові мають число однини, проте авторка не змінює категорію числа іменника *story – stories*, так як закінчення множини *-es* не є типовим для української мови, якій притаманне *-ї* для іменників жіночого роду, в множині, що фонетично співзвучне закінченню однини конкретного англіцизму.

Численними є приклади використання іншомовних лексем і у ликсичному рівні, напр.: *message, Лахаїм, fruitful cooperation in the nearest future, voiture lit, crise de six mois, additional burden, copy of Antonius Stradivarius*, і в синтаксичному, в якому використано як сталі вирази, напр.: *Cherchez la femme; Per aspera ad astra; С миру по нитке – голому рубашка; Первый блин комом,* так і речення різні за своює структурою, напр.: *Life vest under your seat (M. Mamioc); It is too good for him (Є. Кононенко); – **Again private talks**? – весело запитує шеф української філії GIFTED CHILD INTERNATIONAL Роджер Біст, заходячи до холу фундації. – **Private, if you want**, – люто відповів Чеканчук (Є. Кононенко)* та ін.

Так, сучасні письменниці вживають ті чи ті іншомовні лексеми на сторінках своїх творів, що, на нашу думку, допомагає глибше розкрити задум митців. У контексті художніх творів вони вживані для прямої номінації денотата або ж для виконання додаткової стилістичної функції, як-от: мовно-національна ідентифікація героя, засіб створення жартівливого чи іронічного впливу на реципієнта, при змалюванні колоритних персонажів чи чужорідного середовища, в якому відбуваються події художнього твору тощо.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому студіюванні інших груп лексики, визначенні їх стилістичного потенціалу тощо крізь призму сучасних художніх творів, що якісно чи кількісно віддзеркалено в системі української мови.

Література:

1. Агафонова Н. Д. Узуальные иноязычные вкрапления в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Н. Д. Агафонова. – Ростов-на-Дону, 1994. – 20 с.

2. Винокур Г. О. Заимствование как отражение русско-английских контактов / Г. О. Винокур // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 96–118.

3. Дегтярьова І. О. Стилістичний потенціал української постмодерністської прози : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01«Українська мова» / І. О. Дегтярьова. – К., 2009. – 280 с.

4. Дружинин Г. В. Современные лексические заимствования: прагматика, семантика, социолингвистика : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Г. В. Дружинин. – Днепропетровск, 2006. – 19 с.

5. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Я. Єрмоленко // Українознавство : [наук. громад.-політ., культур.-мистец., реліг.-філософ., пед. журнал]. – 2008. – № 1. – С. 198–205.

6. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л. П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985–1995гг.). – М. : Языки русской культуры, 1996. – 473 с.

7. Крысин Л. П. Словообразование или заимствование? / Л. П. Крысин // Русский язык в школе. – 1996. – № 6. – С. 142–161.

8. Мацько Л. І. Стилістика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

9. Мельник С. М. Іншомовна лексика як джерело лексичних інновацій у художній прозі кінця XX – початку XXI століть / С. М. Мельник // Лінгвістика. – 2010. – № 2 (20). – С. 186–192.

10. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39.

11. Українська мова : [Енциклопедія] / [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К. : Вид-во«Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.

УДК 811.133.1

Є. О. Дегтярьова,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

РОЛЬ КОЛОРИСТИКИ У СПОСОБАХ ВІДТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МІНІМАЛІСТИЧНІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

У статті розглядаються особливості колористики у способах відтворення внутрішнього мовлення персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця XX – початку XXI століть. Дослідження виконано на матеріалі французьких мінімалістичних романів Ф. Бона, Ж. Ешноза, К. Гайї, Ж.–Ф. Туссена.

Ключові слова: *внутрішнє мовлення, колір, образно-символічний простір, текстовий концепт, французький мінімалістичний роман.*

В статье рассматриваются особенности колористики в способах передачи внутренней речи персонажей во французской минималистической прозе конца XX – начала XXI века. Исследование выполнено на материале французских минималистических романов Ф. Бона, Ж. Эшноза, К. Гайи, Ж.–Ф. Туссена.

Ключевые слова: *внутренняя речь, образно-символическое пространство, текстовый концепт, французский минималистический роман, цвет.*

The article describes the peculiarities of coloristics in the ways of displaying the inner speech of the characters in French minimalist poetry of the late XX – early XXI centuries. The paper researches the image-symbolic context of French minimalist novels of the late XX – early XXI centuries that recreates the author's vision of this epoch. The choice of the researched material – the novels of French minimalist writers – is based on the fact that their work is inaccessible to the general reader Ukraine due to the almost complete lack of translated texts. It is established that in the conceptual context of the French minimalist prose it is an image and symbolic transfer of the inner speech of the characters that becomes important. Among the images and symbols of the recreation of the characters' inner speech, coloristics takes a special place in the French minimalist novels. The color nomination plays an important role in the representation of the inner speech of the characters in the works conceptual context of the discussed epoch. The colors project a number of text concepts in the fabric of inner speech. The research results reveal that the image and symbolic context of the inner speech of the characters in French minimalist prose of the late XX – early XXI century is represented in a diverse color palette. The most symbolic in the identification of the text's mega-concept and underlying text concepts is gray, as well as black and red, due to the peculiarities of the conceptual arranging of the illustrations.

Key words: *internal speech, color, image and symbolic context, text concept, French minimalist novel.*

Будь-який художній твір є системою образів. Образно-символічний простір французьких мінімалістичних романів кінця XX – початку XXI століть відтворює коди культури та авторське бачення цієї епохи. Поетичний образ є вписаним у семантичний простір художнього твору і структурованим концептуальними схемами [1, с. 6], отже, зумовлює функціонування і розгортання ТК.

Незважаючи на наявність лінгвістичних та літературознавчих розвідок, спрямованих на вивчення образно-символічного простору художнього тексту [1; 2], досі не розкритою залишається його специфіка у французьких мінімалістичних романах кінця XX – початку XXI століть. Вибір матеріалу дослідження – романів французьких письменників-мінімалістів кінця XX – початку XXI століть – обгрунтовується тим, що їх творчість є малодоступною широкому читачеві в Україні у зв'язку з майже повною відсутністю перекладених текстів.

У концептуальному просторі французької мінімалістичної прози кінця XX – початку XXI століть значущою стає саме образно-символічна передача внутрішнього мовлення (далі – ВМ) персонажів. З-поміж образів і символів відтворення ВМ героїв у французьких мінімалістичних романах особливе місце посідає колористика. Завданням нашої роботи є дослідження ролі колористики у способах відтворення внутрішнього мовлення персонажів у французькій мінімалістичній прозі кінця XX – початку XXI століть.

Номінація кольору, який набуває символічного значення, відіграє важливу роль у репрезентації ВМ персонажів у концептуальному просторі творів епохи, яка розглядається. У тканині ВМ кольори проектують низку текстових концептів (далі – ТК).

Французькі письменники-мінімалісти, зображуючи дійсність, використовують синтетичні засоби, притаманні різним видам мистецтва. У їх творах переважають деталі зорової модальності – пейзажні, інтер'єрні, портретні. Зорова інформація є одним із основних джерел пізнавання навколишнього світу. Ми бачимо, сприймаємо життя в усьому розмаїтті барв. Кольори мають велике психологічне, соціальне та емоційне значення [2, с. 120]. Значення і функції кольорів, закріплені у свідомості, відображаються у мовній творчості, мовних картинах світу кожного народу взагалі та мовній картині письменника зокрема [там само, с. 121].

У мінімалістичних творах майже кожна деталь має свій колір, що несе концептуальне навантаження: *Lorsqu'il ouvrit les yeux, il ne vit d'abord autour de lui que de blanc comme au bon vieux temps de la banquise. Ferrer reposait dans un lit monoplace réglable à matelas ferme et bordé très serré, seul dans une petite chambre, sans autre couleur que celle, émeraude et lointaine, d'un arbre détaché sur le ciel dans le cadre carré d'une fenêtre. Les draps, le dessus de lit, les murs de la chambre et le ciel étaient également blancs. Note verte unique, l'arbre éloigné pouvait être un des trente-cinq mille platanes, des sept mille tilleuls ou des treize mille cinq cents marronniers plantés dans Paris* [6, с. 146]. Опинившись у лікарні після серцевого нападу, герой знаходиться у палаті, де все біле. і тільки далека (*lointaine*) зелень дерева за вікном трохи «розбавляє» кольорову палітру. За словниковою статтею « Dictionnaire des Symboles », білий колір асоціюється зі смертю, холодом, порожнечею [3, с. 125–128], які у просторі французьких мінімалістичних романів кінця XX – початку XXI століть набувають імпліцитного вираження у ТК СМЕРТЬ. Зелений колір та його відтінок (*émeraude*), символізують надію, життя, силу, радість [там само, с. 1002–1007] і розгортає текстовий мегаконцепт НАДІЯ. Ферре відчуває слабкість, він хворий, нещасний, самотній і перебуває у замкненому просторі білої палати – а за вікном буяє зелень дерев, кипить життя.

У своїх внутрішніх рефлексіях (далі – Врф) герой порівнює білий колір палати з північним полюсом, звідки він нещодавно повернувся: *Il regardait le paysage éclairé par de puissants phares bien qu'il n'y eût rien à voir, au fond, rien qu'indéfiniment du blanc dans le noir, tellement peu de chose que c'en était parfois trop* [6, с. 34]. Там також панував білий колір: *Le reste du temps c'est dimanche, un perpétuel dimanche dont le silence de feutre ménage une distance entre les sons, les*

© Є. О. Дегтярьова, 2015

choses, les instants mêmes : la blancheur contracte l'espace et le froid ralentit le temps [там само, с. 34], який асоціюється з тишею, пасивністю, підкоренням, нейтральністю [3, с. 125–126], його метонімічне вживання імплікує ТК НУДЬГА. Кілька днів потому Ферре перевели з реанімації у звичайну палату, ідея покращення здоров'я передана за допомогою світло-жовтого кольору стін: *Elle était assez semblable à la précédente mais une fois et demie plus grande car à trois lits. Moins d'appareils médicaux l'encombraient, ses murs étaient d'un jaune très clair […]* [6, с. 157]. Жовтий колір позначає силу і віру – « Il est le véhicule de la jeunesse, de la force […]. L'or de la croix sur la chasuble du prêtre, l'or du ciboire, la jaune de la vie éternelle, de la foi, […]. » [3, с. 535] і опосередковує у НВМ персонажа текстовий мегаконцепт НАДІЯ.

Французькі письменники-мінімалісти звертаються до картин природи не лише, щоб надати творові особливої гри кольорів. Пейзажі у них міцно вплітаються у композицію, пояснюючи зміни у психіці, думках героїв. Так, у романі К. Гайї « Dernier amour » картини природи динамічні, фарби переходять з однієї в одну, змішуються з відчуттями, пов'язаними з кольоровою гамою, і набувають додаткових оціночно-емоційних конотацій: *Il faisait beau. Ça se jouait entre quatre ou cinq couleurs. Ça allait se jouer. Peut-être six. Il faudra compter. Le bleu marine de la carrosserie. Le bleu laiteux du ciel. La route grise. Troncs brun sombre des arbres. Les feuillages verts. Un nuage blanc serait le bienvenu. En voilà un* [8, с. 92]. Героїня, Деббі, їде навідати свого знайомого, який є смертельно хворим. У палітру кольорів невербалізованого внутрішнього мовлення (далі – НВМ) героїні, які несуть позитивні конотації: темно-блакитний (*bleu marine*) [3, с. 129], світло-блакитний (*bleu laiteux*) [там само, с. 129], зелений (*vert*) [там само, с. 1002] та імплікують ТК ЖИТТЯ, ТК СПОКІЙ і у результаті – текстовий мегаконцепт НАДІЯ, додано кольори з негативною символікою: сірий (*grise*) [там само, с. 487], коричневий (*brun sombre*) [там само, с. 150], білий (*blanc*) [там само, с. 125], що ілюструють ТК СТРАХ з його концептуальними складниками ХВОРОБА, СУМ, СМЕРТЬ. Через поєднання різнорідних колірних відчуттів у ПС героїні автор малює її суперечливі думки: вона сподівається на краще, але одночасно і боїться, що може уже не встигнути побачити Поля живим.

У наступному прикладі концептуального навантаження набуває протиставлення кольорів: *La fausse nuit était tombée. Il revint sur ses pas. Entra dans le salon. Alluma les lampes. Il voulait laisser la lumière derrière lui. Peur de revenir dans une maison noire. Il alluma les grandes lampes jumelles. Deux vases dans les bleus et dans le style chinois sur quoi on avait adapté d'amples abat-jour en tronc cône. Les deux pièces se regardaient d'un bout à l'autre du sofa. Dans de superbe échanges de couleurs. Les bleus des porcelaines. L'ivoire des abat-jour. Le gris taupe du sofa. La table basse étant de nuance brique pilée* [8, с. 86]. Смертельно хворий герой боїться залишатися у темному домі (*Peur de revenir dans une maison noire*), чорний колір, відповідно до словникової статті [3, с. 671] імплікує ТК СМЕРТЬ та ТК СТРАХ. Його пригнічує самотність, що підтверджується акцентом на парності речей: *lampes jumelles*; *deux vases*; *les deux pièces*. У НВМ персонажа темноті будинку (*une maison noire*) протиставляються кольори: блакитний (*bleus*), слонової кістки (*ivoire*), темно-сірий (*gris taupe*) та товченої цегли (*de nuance brique pilée*), які асоціюються зі спокоєм [там само, с. 129], твердістю [там само, с. 524], воскресінням [там само, с. 487], домом [там само, с. 148]. Автор підкреслює їх символічне значення, пов'язуючи з емоційним станом героя.

У концептуальному просторі французьких мінімалістичних романів символічного значення набуває також чорний колір, який асоціюється зі смертю [там само, с. 671]. Традиційно чорними є похоронні машини: *Quand on va à pied vers la station arrivée d'un enterrementm une grosse berline noire suivie de trois voitures […]* [4, с. 89]. Темрява панує у морзі, де розгортається НВМ героя: *Simon manqua s'évanouir en entrant dans la pièce nue. Il faisait noir* [9, с. 170]. Смерть порівняна з чорнотою екрана вимкненого телевізора у НВМ персонажа, який переживає серцевий напад: *le noir qui envahissait l'écran comme un téléviseur qu'on ferme* [6, с. 144].

Особливе семантико-стилістичне навантаження у творах припадає на сірий кольор та його відтінки: *aluminium*, *antracite*, *ardoise*, *argénté*, *bleu gris*, *gris*, *gris beige*, *gris ciment*, *gris clair*, *gris fer*, *gris moucheté*, *gris rare*, *gris sombre*, *gris taupe*, *gris terne*, *grisâtre*, *joli gris*, які є широко уживаними у кольоровій палітрі образно-символічного простору французьких мінімалістичних романів.

При описі пейзажів, згідно зі своєю образністю [3, с. 487], сірий колір використовується для передачі одноманітності, буденності, банальності, нудьги: *Noir encore dehors et l'été des gris, du sombre une brume, du brouillard un glauque sauf juste passé le périph, très propre et très nette au bord de la voie l'usine à ordure, on voit les bennes qui dépotent à la file sous les cheminées. Puis les immeubles, cités vaguement roses les plus vieilles, de la brique leurs quatre étages et gris béton les plus récentes, pourtant l'air plus vétuste déjà […]. Entre nuit et gris mais jour jamais vraiment, l'été même* [5, с. 11–14]. Їдучи на завод, робітники завжди бачать одне й те саме: сірі будівлі (*gris béton*), індустріальний похмурий пейзаж, за вікном темно, навіть удень і влітку сіро (*Noir encore dehors et l'été des gris* ; *Entre nuit et gris mais jour jamais vraiment, l'été même*). У внутрішньому монологі персонажа сірий колір ілюструє ТК БУДЕННІСТЬ.

В описах одягу сірий колір також несе концептуальне навантаження: *A cet égard, ce soir, il conviendrait de se tenir au risque de s'ennuyer un peu avec Hélène, toujours très peu loquace et actuellement vêtue d'un tailleur gris clair à fines rayures blanches* (6, с. 164]. Побачивши світло-сіре вбрання своєї супутниці (*un tailleur gris clair*), герой думає, що буде нудитись з нею у ресторані. Це відчуття підсилюється у Врф персонажа білими смужками на її костюмі (*à fines rayures blanches*), оскільки білий сиволізую холод. У наведеному фрагменті кольори ілюструють ТК НУДЬГА.

Набуває негативної конотації сірий колір і у наступних прикладах: *Gare Montparnasse, où trois notes grises composent un thermostat, il gèle encore plus fort qu'ailleurs : l'anthracite vernissé des quais, le béton fer brut des hauteurs et le métal perle des rapides pétrifient l'usager dans une ambiance de morgue* [7, с. 7]. Думаючи, що вона причетна до смерті свого знайомого, героїня намагається утікти. На вокзалі вона бачить усе у сірому кольорі (*notes grises*, *anthracite*, *perle*). Метонімічно вжите словосполучення *le béton fer brut* також передає сірий колір, оскільки саме таке забарвлення має залізобетон. Все це створює підтекстову складність відчуттів у НВМ персонажа.

Герою роману Ж.–Ф. Туссена « Fuir », який приїхав у відрядження до Шанхаю, дарують мобільний телефон: *Je ne comprenais pas très bien l'urgence qu'il y avait à me doter d'un téléphone portable, un portable d'occasion, assez moche, gris terne, sans emballage ni mode d'emploi* [10, с. 12]. Телефон є дивним, тьмяно-сірого кольору, огидним, без пакування та інструкції (*un portable d'occasion, assez moche, gris terne, sans emballage ni mode d'emploi*). Вживання пежоративної лексики (*moche*) у Врф персонажа свідчить про його незадоволення. Він не розуміє, чому йому зробили такий презент (*Je ne comprenais pas très bien l'urgence qu'il y avait à me doter d'un téléphone portable*). Те, чого не розуміє людина, лякає її. Отже, у двох наведених вище фрагментах сірий колір визначає розгортання ТК СТРАХ.

Констатуємо, що сірий колір широко використовується у французьких мінімалістичних романах, тому що однією з їх характерних особливостей є трагізм подій і переживань персонажів. Символічне значення сірого відтворює образи, які імплікують у творах ТК СУМ з його концептуальними складниками: БУДЕННІСТЬ, НЕВІДОМІСТЬ, НУДЬГА, ПОРОЖНЕЧА, САМОТНІСТЬ, СТРАХ.

Можна зробити висновок, що образно-символічний простір ВМ персонажів французької мінімалістичної прози кінця XX – початку XXI століть представлено різноманітною кольоровою палітрою. Найбільш символічними в ідентифікації текстового мегаконцепту і відповідних ТК є сірий колір, а також чорний та червоний кольори, що пов'язано з особливостями концептуальної організації ілюстративного матеріалу. Особливого значення у ВМ набуває протиставлення кольорів, що пояснюється неоднозначністю та оригінальністю французьких мінімалістичних романів і зумовлює перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Література:

1. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії : лінгвокогнітивний аспект : дис. … доктора філол. наук : 10.02.04 / Бєлєхова Лариса Іванівна. – К., 2002. – 476 с.
2. Качан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : [навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп.] / Ірина Миколаївна Качан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
3. Chevalier J., Gheerbrant A. Dictionnaire des Symboles / J. Chevalier, A. Gheerbrant. – P. : Editions Robert Laffont / Jupiter, 2002. – 1060 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

4. Bon F. Autoroute / François Bon. – P. : Seuil, 1999. – 150 p.
5. Bon F. Sortie d'usine / François Bon. – P. : Editions de Minuit, 2011. – 169 p.
6. Echenoz J. Je m'en vais / Jean Echenoz. – P. : Editions de Minuit, 2001. – 256 p.
7. Echenoz J. Un an / Jean Echenoz. – P. : Editions de Minuit, 1997. – 110 p.
8. Gailly C. Dernier amour / Christian Gailly. – P. : Editions de Minuit, 2013. – 128 p.
9. Gailly C. Un soir au club / Christian Gailly. – P. : Editions de Minuit, 2004. – 173 p.
10. Toussaint J.–P. Fuir / Jean–Philippe Toussaint. – P. : Editions de Minuit, 2009. – 184 p.

УДК 811.11-112: 81'42

О. В. Дзикович,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

СЕМАНТИЧНА КОМПРЕСІЯ ТА СПОСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У ТЕКСТАХ АНОНСІВ ТОК-ШОУ

Стаття присвячена розгляду однієї з домінантних стилістичних ознак текстів анонсів – семантичної компресії. Семантична «щільність» базується на мовно-психологічній асоціативності тексту, що ініціюється адресантом і сприймається адресатом, і носить варіативний і прагматичний характер. Семантична компресія назв, підназв, заголовків тематичних блоків, рубрик, прологу та епілогу ток-шоу, представлення гостей тощо, що є елементами текстів анонсу, досягається насамперед завдяки частотному використанню традиційних тропів та риторичних фігур. Функціонування компресії є характерним для всіх без винятку рівнів мовної системи.

Ключові слова: *семантична компресія, тропи, риторичні фігури, анонс, ток-шоу, прагматика*

Статья посвящена рассмотрению одного из доминантных стилистических признаков текстов анонсов – семантической компрессии. Семантическая «плотность» базируется на культурно-психологической ассоциативности текста, инициируется адресантом и воспринимается адресатом, а также носит вариативный и прагматический характер. Семантическая компрессия названий, субназваний, заголовков тематических блоков, рубрик, пролога и эпилога ток-шоу, представления гостей и т.д., которые являются элементами текстов анонса, достигается прежде всего благодаря частотному использованию традиционных тропов и риторических фигур. Функционирование компрессии характерно для всех без исключения уровней языковой системы.

Ключевые слова: *семантическая компрессия, тропы, риторические фигуры, анонс, ток-шоу, прагматика.*

The article is devoted to one of the dominant stylistic features of announcement texts – semantic compression. Semantic «density» is based on the cultural and psychological associativity of text, is initiated by the addresser and is perceived by the addressee, and is of variative and pragmatic nature as well. The semantic compression of titles, headers, thematic blocks, columns, prologue and epilogue of talk shows, presenting guests, etc., which are the elements of the text of the announcement, is achieved primarily through the frequent usage of traditional tropes and rhetorical figures. Functioning of compression is characteristic for all without exception levels of the language system.

Key words: *semantic compression, tropes, rhetorical figures, announcement, talk show, pragmatics.*

Функції і мета кожного типу тексту зумовлюють форму і мовностилістичні засоби його організації [9, с. 21]. Цікавим для аналізу в розрізі актуальних мовознавчих пошуків все частіше стають тексти малого формату з притаманними їм ознаками інтерактивної комунікації. Одним із таких типів текстів, а згідно із останніми дослідженнями – мовленнєвих жанрів, є анонс ток-шоу (далі АТШ). Домінантною функцією текстів АТШ є впливова функція, яка є посттекстуальною характеристикою і проявляє себе найбільше за допомогою стильових ознак. Тексти анонсів ток-шоу з огляду на свою мовну організацію мають ряд мовностилістичних ознак, що слугують прагматичності цих текстів. Ці ознаки реалізуються у текстах анонсів різними засобами. З цієї причини кожна функціонально-семантична ознака стилю представлена окремими стилістичними засобами. Під стилістичним засобом (або стилістичним елементом) розуміємо мовний елемент, що в структурному і ситуативному контексті надає висловлюванню стилістичного змісту [8, с. 652].

Завданням цієї статті є розгляд однієї з домінантних стилістичних ознак текстів АТШ – семантичної компресії (Semantische Verdichtung). Для реалізації цієї ознаки стилістичні засоби мобілізуються в основному на лексичному та лексико-фразеологічному рівнях.

Метою статі не є зібрання та опис всіх стилістичних засобів анонс-текстів, а скоріше визначення на наведення найчастотніших способів підвищення прагматичності цих текстів за їх допомогою. Стилістичні елементи анонсів – дуже різноманітні і не завжди укладаються у рамки класичної стилістики, і, оскільки не всі засоби однаково часто застосовуються, їх перелік не відповідає типовій класифікації цього розділу мовознавства, а наведений згідно частотності їх використання у матеріалі дослідження.

Порівняно з розмовною мовою семантична компресія є більш типовою ознакою для поетичних та рекламних текстів [4]. Завдяки своєму особливому мовному оформленню вони здатні викликати у свідомості реципієнта змінені образи та

© О. В. Дзикович, 2015

змістові елементи [3]. Проблема лінгвістичної компресії під тим чи іншим кутом зору (стисліcть, суміщення, стяжіння, редукція, конденсація, елімінування, явище згортання, універбація тощо) неодноразово привертала до себе увагу таких дослідників, як А. Мартіні, Р. Якобсон, І. В. Арнольд, А. С. Штерн, О. І. Москальська, Н. С. Валгіна, Є. І. Панченко та ін. Більшість дослідників дотримуються думки, що явище компресії можна простежити на багатьох рівнях мови. Слідом за Є. І. Панченко вважаємо, що в сучасних ЗМІ дане явище найбільш чітко проявляється на семантичному рівні [5].

Відносно визначення дотримуємося точки зору Н. С. Валгіної, яка говорить про інформаційну компресію, як про «ущільнення плану позначального при збереженні плану позначуваного» [1, с. 241].

Семантична «щільність» базується на мовно-психологічній асоціативності тексту, що ініціюється адресантом і сприймається адресатом, і носить варіативний і залежний від цільової аудиторії, тобто прагматичний, характер [12 с. 1-2]. Мова йде про компресію ряду асоціацій, які набувають нових значень і зв'язків завдяки словесному оформленню. Такі асоціативно повні висловлення у анонс-текстах ток-шоу активують у реципієнта фонові знання на основі асоціацій, викликають бажання до перегляду і сприймаються семантично інтенсивніше [7, с. 19].

Характерною рисою семантичної компресії є значний семантичний потенціал зв'язків у словах, що базуються на тотожності, протилежності або просторово-часовій відповідності певних понять. Семантична компресія назв, підназв, заголовків тематичних блоків, рубрик, прологу та епілогу ток-шоу, представлення гостей тощо, що є елементами текстів анонсу, досягається насамперед завдяки частотному використанню традиційних тропів та риторичних фігур.

Під тропами (засобами образності) розуміємо переносні, нехарактерні вирази, що переносяться на місце прямих, властивих формулювань [14, с. 287]. При цьому нове значення (зміст) повністю чи частково асоціюється або символізується завдяки образу. У дослідженому матеріалі найчастотнішими засобами образності слугують порівняння, метафора, персоніфікація, метонімія, синекдоха, синестезія, перифраз.

Порівняння – простий і частотний засіб художнього увиразнення вищеназваних видів тексту. Розрізняють порівняння, що базуються на прямому, властивому значенні з раціональною і об'єктивною інтенцією висловлювання, та порівняння, в основі яких лежить метафоричне, невластиве значення, як правило гіперболічно підсилене та емоційно і суб'єктивно забарвлене.

Метафора виступає як образна або фігуральна заміна одного поняття іншим. Двоїстий характер метафори зумовлений одночасною взаємодією двох асоціативних ліній, що ведуть до різних денотатів, проте пов'язані між собою мінімум однією спільною ознакою. Властивості телевізійного мовлення – винахідливість та іносказання – визначають особливу когнітивну роль метафори у текстах анонсів, про що свідчать приклади метафор у анонсних заголовках ток-шоу.

Персоніфікацією позначають стилістичний прийом і класифікують як троп, що полягає у перенесенні властивостей людини (чи живої істоти) на неживі предмети, явища та абстрактні поняття. Її включають, як правило, у більш широкі рамки метафори, класифікуючи її як різновид останньої. Прагматичні ефекти цього стилістичного засобу – це образність, поетизація та комічність.

Синестезія базується на суміщенні сприйняття двох несумісно різних реальних або фіктивних почуттів, що змушує реципієнта звернути увагу і намалювати у свідомості несумісний з реальністю, проте семантично інтенсивний образ [10, с. 56]. У класифікації тропів та фігур синестезія розглядається як риторична категорія, як троп метафоричного типу.

Метонімія позначає перенесення назви з одного предмета на інший на основі суміжності їх співставлення і відрізняється від метафори тим, що зв'язок, виражений метонімією, базується на якісному, кількісному, часовому, просторовому, а не на образному ототожненні. Метонімія у вищезгаданих видах тексту використовується з метою образного зображення фактів дійсності, створення чуттєвих, візуально більш відчутних уявлень про описуване явище, виражає суб'єктивно-оцінне відношення автора тексту (комунікатора) до проблеми.

Різновидом метонімії або її окремим випадком є синекдоха, що проявляється у вживанні назви частини замість цілого, часткового замість загального, і навпаки.

Перифраз є тропом, що описово виражає одне поняття за допомогою декількох. Таке непряме вживання об'єкту шляхом його опису образно підкреслює ті його ознаки, що є ситуативно суттєвими.

Окрім вище наведених прикладів використання тропів, семантична компресія реалізується у анонс-текстах ток-шоу завдяки риторичним фігурам.

Риторичні фігури – це формулювання, які відрізняються від нормативного мовного вживання і використовуються для підвищення прагматичності висловлювання. На відміну від тропів це відбувається не завдяки образам, а шляхом перестановки чи особливої постановки звуків, слів, частин синтаксичних конструкцій тощо. Найчастіше фігури сприяють універбації висловлювання, слугують для його прикраси та виконують ампліфікаторну та аргументативно-регулятивну функції [11, с. 157]. Для цього у текстах анонсів ток-шоу (здебільшого в анонс-номінаціях) найчастіше використовують гру слів, риторичні питання, гіперболу, антитезу, оксюморон та парадоксон.

Гра слів – збірне поняття різних форм навмисного «грайливого» вживання або комбінації мовного матеріалу [8, с. 755]. Гра слів носить, як правило, прагматичний характер, виконує персуазивну функцію, емоційно і когнітивно приваблює адресатів своїм комічним ефектом. Частотними способами гри слів є перестановка звуків, складових частин речення або семантичне переосмислення слів на основі їх двозначності. Гра слів також часто використовує контамінацію, зевгму, співзвуччя тощо.

Риторичне питання представляє собою питальну риторичну фігуру з апелятивною функцією, яка не вимагає відповіді ні від адресанта, ні від адресата, оскільки розглядається як твердження [13, с. 185]. Цей стилістичний засіб імпліцитно спонукає до роздумів, дій або зміни уявлень. Кожне таке питання направлене до кожного і водночас до всіх. Для заголовку анонсу фігура такого роду відзначається найчастотнішим вживанням.

Гіпербола виконує у текстах анонсів ток-шоу емотивну функцію завдяки своєму призначенню перебільшувати зміст поняття з метою підвищення значущості або емоційного впливу [2, с. 285].

Антитеза – це зіставлення або комбінація протилежностей, що реалізується на рівні стилістичного протиставлення або контрастності. Антагонізм зіставлених понять надає анонс-текстам ток-шоу особливої виразності.

Оксюморон – стилістичний прийом, котрий полягає на відміну від антитези у поєднанні протилежних, абсурдних за змістом, нетотожних понять, що спільно дають нове уявлення. Його особливість визначається сполученням різко контрастних, протилежних за значенням сем, внаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект.

Парадоксон (або лінгвістична парадоксальність) – надання мовної форми підсвідомо схильному до парадоксу оксюморону у найвищому ступеню свого проявлення. Помітне порушення логіки та приховання цього логічними засобами є явною ознакою парадоксона.

Таким чином, засоби образності та риторичні фігури в анонс-текстах ток-шоу містять семантично ємну інформацію, що за своїм змістом перевершує форму. Висловлювання завдяки високій семантичній компресії, з одного боку, є універбованими, а з іншого – незвичайними і тим самим привабливими для телеглядача, що привертає його високу увагу та спонукає до перегляду ток-шоу.

Проаналізувавши певну кількість анонс-текстів, констатуємо, що семантична компресія – достатньо сформована система дискурсивних прийомів сучасного телевізійного мовлення, яка продовжує розвиватися. У виборі мовних засобів, за допомогою яких здійснюється телевізійна комунікація, велику роль відіграє їх економність, що дозволяє вмістити в коротку, лаконічну форму ємний зміст.

Функціонування компресії є характерним для всіх без винятку рівнів мовної системи. Саме це визначає перспективність подальших досліджень цього універсального явища, що яскраво характеризує стан сучасної німецької мови [6, с. 234]. У телевізійному тексті компресія дозволяє автору «згортати» інформацію, актуалізуючи різні стилістичні значення, кодуючи емоційно-експресивні складові, «граючи» полісемією тощо.

Стисліть, ємність, універбація сучасного телевізійного анонсу плідно позначаються на обсязі тексту і співвідносяться з тенденціями не лише телевізійного дискурсу, а й спілкування всіх сфер сучасного суспільства, де цінується чіткість, інформативність і лаконічність.

Література:

1. Валгина Н. С. Семиотические и коммуникативные способы компрессии информации в тексте // Теория текста [Електронний ресурс] / Нина Сергеевна Валгина. – М. : Логос, 2003. – Режим доступу : http://evartist.narod.ru/text14/01.htm

2. Ворожцова И. Б. Культура общения в речевом взаимодействии / Ирина Борисовна Ворожцова. – Ижевск : УдГУ, 2007. – 171 с.

3. Камінський Ю. І. Комплементарна єдність компресії та декомпресії в межах закону мовної економії / Ю. І. Камінський // Вісн. СумДУ / відп. ред. О. А. Дубасенюк. – Суми : Вид-во СумДУ, 2007. – №1. – С. 109–112.

4. Молодыченко А. В. Семантическая компрессия в современном публицистическом заголовке [Електронний ресурс] / А. В. Молодыченко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/17_AND_2011/Philologia/7_89567.doc.htm

5. Панченко Е. И. Семантическая компрессия как средство манипулирования // Наукові записки Луганського національного університету: зб. наук. праць [Норми та парадокси свідомості й мислення] / Олена Іванівна Панченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – Філологічні науки. – С. 221–224. – (Вип. 6).

6. Bischof N. Struktur und Bedeutung / Norbert Bischof. – Huber, 1998 – 450 S.

7. Blumenthal P. Semantische Dichte / Peter Bluhmental. – Tübingen : Max Niemeyer, 1983. – 140 S.

8. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / Hadumod Bußmann. – 3. aktual. u. erw. Aufl. – Stuttgart : Kröner, 2002. – 783 S.

9. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer, Georg Michel, Günter Starke. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1993. – 400 S.

10. Moennighoff B. Stilistik / Burkhard Moennighoff. – St. : Reclam, 2009. – 114 S.

11. Ottmers C. Rhetorik / Clemens Ottmers. – St.: Weimar : Metzler, 1996. – 255 S.

12. Portal für Werbeforscher: Publikationen [Електронний ресурс]: Werbung und Werbesprache. Fallstudie / J. T. Schulz, 20.05.2003. – 5 S. – Режим доступу : http://www.liniepur.de/neu/werbespr/db70.html

13. Riesel E. Deutsche Stilistik / Evgenija Iosifowna Schendels, Elisa Genrichowna Riesel. – M. : Hochschule, 1975. – 315 S.

14. Ueding G. Grundriß der Rhetorik: Geschichte, Technik, Methode / Gert Ueding. – 3., überarb. und erw. Aufl. – Stuttgart; Weimar : Metzler, 1994. – 420 S.

УДК 81'42

М. П. Ділай,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ПРАГМАТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МЕТАФОРИЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У РІЗДВЯНИХ ПОСЛАННЯХ ГЛАВ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ

У статті проаналізовано прагматичні смисли метафоричних висловлень у текстах Різдвяних послань глав християнських церков з метою виявити та порівняти комунікативні наміри мовців, а також особливості структурування, оцінки та пояснення дійсності різними християнськими гілками.

Ключові слова: *метафора, прагматичні смисли, імплікатура, релігійний дискурс.*

В статье проанализированы прагматические смыслы метафорических высказываний в текстах Рождественских посланий глав христианских церквей с целью установления коммуникативных намерений, а также особенностей структурирования, оценки и разъяснения действительности разными христианскими ветвями.

Ключевые слова: *метафора, прагматические смыслы, импликатура, религиозный дискурс.*

The article seeks to understand recent pragmatic discussions in metaphor research in the context of religious discourse studies. In particular, it focuses upon the analysis of metaphor functioning in the texts of Christmas greetings of the Heads of Christian churches, specifically, the Ukrainian Orthodox Church (Kyiv Patriarchate), the Ukrainian Greek-Catholic Church, the Roman Catholic Church, the Anglican Church and the Russian Orthodox Church.

Metaphor is viewed as a pragmatically significant text content component. It is a source of implicit information which can be elicited from the context and general conditions of effective communication, taking into account rules and maxims of communication. Implicature of metaphoric utterances lies in the use of definite nominal means with reference to other referents. On the mental level such nominal transference is preceded by convergence of the features of two concepts. Pragmatic interpretation of metaphoric utterances is based on the literal explicit meanings of the utterances, which evoke particular associations. Therefore, metaphor can be intentionally employed in religious discourse in order to lead addressee to the desired conclusions, form not only specific religious outlook, but in general affect perception of reality and behavior of people. The contrastive study of metaphor use in the texts of Christmas greetings of the Heads of Christian churches enables identifying and comparing communicative intentions of the speakers and sheds light upon the distinctive features of structuring, evaluation and interpretation of reality by the Christian communities.

Key words: *metaphor, pragmatic meaning, implicature, religious discourse.*

У межах сучасних лінгвістичних досліджень актуальним є вивчення особливостей функціонування мови у різних типах спілкування. Незважаючи на значну кількість розвідок присвячених релігійному дискурсу, мало уваги приділя-

© М. П. Ділай, 2015

ли порівняльному аналізу прагматично навантажених мовних засобів, які використовуються у конфесійних різновидах релігійному дискурсу. Предметом аналізу у цій статті є прагматичні особливості метафоричних висловлень у Різдвяних посланнях глав християнських церков, зокрема Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ КП) Святішого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета [1], Української греко-католицької церкви (УГКЦ) Верховного архієпископа Києво-Галицького Святослава Шевчука [2], Російської православної церкви (РПЦ) Патріарха Московського і всієї Русі Кирила [3], Римо-католицької церкви (РКЦ) Папи Римського Франциска [5] та Англіканської церкви (АЦ) Архієпископа Кентерберійського Джастина Порталь Вельбі [4].

Мета статті – проаналізувати прагматичні смисли метафоричних висловлень у текстах Різдвяних послань, що дозволяє з'ясувати та зіставити комунікативні наміри мовців, їхні погляди та ціннісну систему координат. Дослідження метафоричного репертуару Різдвяних послань глав християнських церков дає змогу розкрити спільне і відмінне у структуруванні, оцінці та поясненні дійсності цими християнськими конфесіями. Вважаємо доречним застосувати висловлення А.М. Баранова «Скажи мені, яку метафору ти використовуєш, і я скажу хто ти» [1] і щодо досліджень релігійного дискурсу і його типів.

У численних теоріях метафори прямо чи непрямо співвідносяться два об'єкти як різні референти на основі уподібнення, порівняння, аналогії тощо. Співвідносяться як два фізичні об'єкти, так і дві ментальні сутності, які їх відображають [8, с. 165]. Відповідно до когнітивного підходу метафоричні відношення виникають на ментальному рівні. Дж. Лакофф розглядає метафору як основну ментальну операцію, механізм мислення та побудови концептуальної системи [10].

Мовленнєвоактовий підхід до метафори (Дж. Серль, Г. П. Грайс, С. Левін, І. П. Сусов) грунтується на співвіднесені прямих і непрямих іллокутивних актів. Співвідноситься те, що висловлюється і те, що має на увазі мовець, тобто експлікатура та імплікатура [8, с. 165]. Метафоричні висловлення трактують як аномальні. Г. П. Грайс [9, с. 46], С. Левінсон [11] вказують про порушення у них максими Якості Принципу Кооперації (внесок учасників комунікації, відповідно до цілі та напряму, має бути правдивим, тобто не кажи те, що вважаєш неправдою; не кажи те, що не має доказів). Імплікатура, яка породжується в метафоричному висловленні, ґрунтується на використанні певного мовного номінативного засобу (як елементарної, так і предикативної номінації) стосовно іншого референта [8; 11]. У ментальній сфері такому перенесенню найменування передує зближення ознак двох концептів, у результаті чого формується метафорична імплікатура спілкування. Вторинне (згідно з Дж. Серлем) значення встановлюється завдяки мовній компетенції. Розуміння первинного значення метафоричного висловлення потребує прагматичної компетенції, тобто врахування учасниками комунікації спільних фонових знань, ситуації спілкування, правил та максим спілкування.

Приклади з іменниками, які використовуються у Різдвяних посланнях для метафоричного називання (іменники, які вживаються метафорично підкреслені): *God – <u>любов</u> [1], <u>Творець</u> [2], <u>Творец</u> [3]; Христос – <u>Saviour</u>, <u>Light</u>, <u>Lord</u> [4], <u>Salvatore</u>, <u>Signore</u> [5], <u>Спаситель</u> [1;2], <u>Спаситель</u> [3], <u>Визволитель</u> [2].* Приклади метафоричного використання означальних слів (дієслів і прикметників): *...**затьмарився** людський розум і серце стало жорстоким; З великою радістю і **духовним** піднесенням святкує Церква Христова Різдво Господа нашого Ісуса Христа [1]. **Радіє** цього дня небо і земля, радіє весь людський рід; Цими словами благовісника з небес Христова Церква звіщає **спасенну** новину [2]. ... молитвенно желаю, чтобы мы все **исполнились** духовной радостью от совместного участия в этом великом торжестве и **насладились** пиром веры [3]. Christian communities have been **uprooted** from the places that they have dwelt since within **living** memory of the time of Jesus [4]....lo Spirito Santo **illumini** oggi i nostri cuori..;...cuori di tanti uomini e donne **immersi** nella mondanità e nell'indifferenza [5].*

Дж. Серль ілюструє відмінність метафоричних висловлень від буквальних за допомогою перифрази. Загальне уявлення про значення метафоричного висловлення: мовець вимовляє твердження типу S є P, маючи на увазі метафорично, що S є R. Висловлення S є R це імплікатура [7]. В основі прагматичної інтерпретації значення метафоричного висловлення мовця лежить буквальне значення висловлення (експлікатура), яке окреслює низку асоціативних комплексів. Вибудовуючи певні асоціативні зв'язки метафора непомітно впливає на адресата, нав'язує певний тип сприйняття об'єкта і спосіб поведінки. Здатність метафори впливати на свідомість реципієнта, реалізуючи функцію емоційно-образного впливу у різних комунікативних ситуаціях відзначають зокрема А. М. Баранов, Ю. М. Караулов [1], І. М. Кобозьєва [2], О. О. Опарина [4], І. М. Рудик [6], Дж. Лакофф [10]. Метафора відіграє роль подразника уваги, «стимулятора наочно-образного мислення» [6, с. 280]. Метафора створює яскраві образи та за своєю природою є лаконічною. Використання метафор слугує способом виразити все, сказавши небагато, тонко впливати на настрої людей. Образи мають здатність не лише відображати одиничне, конкретне, але й виконують узагальнюючу функцію, зараховуючи часткові якості до числа типових, загальних [5]. Відповідно, можна стверджувати, що використання метафори розраховане на реалізацію функції узагальнення та формування в адресата конкретних, заздалегідь визначених суджень.

В усіх проаналізованих Різдвяних посланнях домінують метафори, які викликають образ Господа як Спасителя світу, який приходить і перемагає смуток, темряву, зло, війну (УГКЦ), звільняє від страждань та долає смерть, примиряє (УПЦ КП), дає надію світу (АЦ), рятує кожну людину і кожен народ (РКЦ), дарує порятунок усім народам завжди (РПЦ): *Як у цю різдвяну ніч радість перемагає смуток, а небесне світло – темряву, так нехай у своєму Різдві наш **Спаситель** сповнить нас силою звитяги добра над злом, правди над неправдою, і небесний мир хай здолає війну [2]. Син Божий зійшов на землю ... щоб **визволити** нас від гріха і від смерті, щоб ми не страждали вічно, щоб подолати смерть ... примирив людей з Богом [1]…. we rejoice at the presence of Christ, the promised **Saviour,** and the hope that he brings to the world; He comes as the unique **Saviour for the world**…[4].Sì, fratelli, Gesù è la **salvezza** per ogni persona e per ogni popolo![5]Праздник Рождества Христова говорит нам о самом главном: мы призваны научиться любить Бога и служить Ему, нашему **Спасителю,** Тому, Кто даровал это **спасение** всем народам и на все времен [3].*

З метою зміцнити відчуття єдності всіх вірних та приналежності до релігійної громади при звертанні до вірних використовується метафора, яка відображає сімейні відносини: *fratelli e sorelle [5], браття і сестри [1], братья и сестры [3]*. У такий спосіб у свідомості людей конструюються образи *свого* по відношенню до релігійних вірувань, досягається ефект самоідентифікації вірних.

У Різдвяному посланні Архієпископа АЦ за допомогою метафори формується образ Христа як світла і спільного для усіх християн джерела сили і надії на те, щоб справитися у світі сповненому проблем: *Christ our Light is our **common source of strength and hope**. I pray for a **renewed and united spirit** among all Christians to follow even more closely our Lord Jesus Christ, **to bring this light** to our troubled and tough world.* Таким чином, мовець імпліцитно спонукає до єднання у вірі усіх християн для спасіння.

У Різдвяних посланнях метафора спрямована не лише на розтлумачення релігійних сутностей, а й на формування ставлення до суспільно-політичних подій. У метафоричному висловленні Верховного архієпископа Києво-Галицького

Святослава Шевчука завдяки асоціативним зв'язкам, які породжують метафори (*Світло – Темрява, перемога, звернути на стежку підпорядкування*), формується схвальне ставлення та заохочення до боротьби українського народу за свою волю: *Великим був і страх, що його відчула* ***Темрява****, бачачи, що наш порив до* ***Світла*** *може бути* ***переможним****. І* ***Темрява*** *наслала на нас біль і кров, каліцтво і навіть смерть, щоб люди жахнулися тим стражданням і* ***звернули на давню стежку мовчазного та беззаперечного підпорядкування*** *[2]; Тому пам'ятаймо, що зневіра, розчарування, мстиве прагнення поквитатися з тими, хто не здійснив наших очікувань, –* ***це інструменти****, якими* ***Темрява*** *найефективніше* ***відновлює свої втрачені позиції****. Не помагаймо їй зруйнувати наші шанси! [2].*

Патріарх Московський і всієї Русі Кирило розгортає метафору сімейних відносин з метою закріпити ідею нерозривного зв'язку Росії з Україною. Формування образу єдиної православної сім'ї плавно переходить у створення образу єдиної сім'ї Русі, народи якої історично становлять одне ціле (*братских народов, наследников*): *Именно ему мы обязаны тем, что являемся носителями высокого христианского звания и в совокупности составляем* ***единую семью православных братских народов*** *исторической Руси. Так было, и есть, и будет. И никакие временные треволнения и испытания, никакие внешние силы не смогут расторгнуть эти многовековые духовные и культурные связи* ***наследников киевской крещальной купели*** *[3].*

Папа Римський Франциск у своєму Різдвяному зверненні за допомогою метафоричного висловлення привертає увагу до вбивств та страждань безневинних дітей і непрямо винить у цьому багатьох сучасних правителів, порівнюючи їх з Іродом: *Ancora oggi il loro [i bambini oggi uccisi, maltrattati e massacrati]* ***silenzio impotente grida sotto la spada di tanti Erode****.* ***Sopra il loro sangue campeggia oggi l'ombra degli attuali Erode*** *[5].*

Особливістю метафоризації у проаналізованих Різдвяних посланнях є те, що метафора часто отримує певне роз'яснення, мовець розкриває її смисл для віруючих, не просто спрямовує їхні роздуми у певному руслі, а закладає конкретне бачення. Наприклад, у Різдвяному посланні глави УГКЦ метафора *увійти в Божу присутність і зустріти новонародженого Христа* слугує визначенням різдвяного таїнства і означає бути поруч з нужденними: *Бо ж різдвяне таїнство – це здатність* ***увійти в Божу присутність і зустріти новонародженого Христа*** *через вміння бути поруч: бути поруч із тим, хто немічний і беззахисний, хто терпить від холоду та браку найнеобхіднішого [2].* У цьому ж Різдвяному посланні вжита метафора *вийти на шлях цивілізованого розвитку й гідного життя* роз'яснюється через тлумачення ще одного метафоричного висловлення *зодягнутися в іншу – Божу – людину*: *Наше найбільше завдання на 2015 рік – це* ***вийти на шлях цивілізованого розвитку й гідного життя****. Для цього ми всі мусимо* ***зодягнутися в іншу – Божу – людину****, тобто зректися негідних компромісів з лукавим. Це завдання стосується кожного з нас – навіть того, хто вважає себе найменшим у цьому світі. Завдання змістити свою життєву позицію в бік добра має також великий громадянський сенс, бо коли зміниться українка та українець – зміниться і вся наша країна [2].*

Патріарх Київський і всієї Руси-України Філарет тлумачить спасіння та шлях до кращого майбутнього через покаяння людей: *Якщо ми віримо, що з нами Бог, і сповідуємо народження Сина Божого у Вифлеємі для* ***спасіння роду людського від усякого зла, від гріха і смерті****, то невже Він не* ***приведе нас до кращого майбутнього****?! Нам треба для цього покаятися в гріхах і беззаконнях і бути справжніми християнами [1].* Розкриваючи значення метафоричного вислову *відродження духовності* вірних закликає до любові та жертовності: *А ознаки* ***відродження духовності*** *в народі ми бачимо в любові до України і в жертовності народу. Це – ознака любові до ближніх. Церква закликає всіх християн, всіх людей доброї волі робити все можливе для відродження і для миру в усьому світі [1].*

У Різдвяному посланні глави РПЦ роз'яснюється як змінити віруючим життя на краще, для цього тлумачиться зміст метафори ***путь восхождения:*** *Церковь же от имени Бога…призывает всякого земнородного уверовать и измениться к лучшему. Она предлагает* ***путь восхождения****: от богоискательства – к Богопознанию, от Богопознания – к Богообщению, от Богообщения – к Богоуподоблению [3].*

Ефективність метафоричного висловлення підвищується наявністю у ньому інших риторичних засобів. Наприклад, у посланні глави УГКЦ розгортається метафора ***у зоні АТО*** та використовується гіперболізація (*ми всі*), порівнянням (*подібно до пастирів*): *В якомусь сенсі ми всі сьогодні в зоні ризику,* ***у зоні АТО****. Подібно до пастирів, які на місці випасання свого стада почули спів ангелів на небі і прийняли звістку про народження Спасителя, так і кожен з нас має своє місце духовного чування, свій* ***«блокпост»,*** *що на ньому повинен здійснити власну християнську і громадянську місію [2].* У Різдвяному посланні глави УПЦ КП метафора ускладнена епітетом:*…що любов – це те* ***дорогоцінне багатство****, яке піде з нами у вічність.* У посланні Архиєпископа АЦ ефективність метафори посилюється також епітетом*: During this season, let also the* ***humility of the child Jesus draw us afresh into humble love*** *into one another, a willingness to die to our preferences and …. [4].*

Отже, в результаті проведеного дослідження виявлено, що метафора є прагматично важливим змістовим компонентом текстів Різдвяних послань глав християнських церков. Метафоричні висловлення є джерелом імпліцитної інформації, яка виводяться із контексту, випливає із загальних умов успішної комунікації, беручи до уваги правила та максими мовленнєвого спілкування, і свідомо використовуються із метою спрямувати вірних на певні висновки, сформувати не лише релігійне бачення дійсності, але й загалом вплинути на сприйняття дійсності та поведінку людей.

Література:

1. Баранов А. Н. Русская политическая метафора : материалы к словарю / А. Н. Баранов, Ю. Н. Караулов. – М. : Ин-т Рус. Яз. АН СССР, 1991. – 193 с.

2. Кобозева И.М. Лингво-прагматический аспект анализа языка СМИ [Електронний ресурс] / И. М. Кобозева // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования / [отв. Ред. М. Н. Володина]. – М., 2003. – Режим доступу : http://evartist.narod.ru/text12/08. htm#з_04.

3. Левин С. Р. Прагматическое отклонение метафоры / С. Р. Левин // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 342–357.

4. Опарина Е. А. Исследование метафоры в последней трети XX века / Е. А. Опарина // Лингвистические исследования в конце XX века : сб. обзоров. – М. : ИНИОН, 2000. – С. 152–169.

5. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии [Електронний ресурс] / С.Л. Рубинштейн – [4-е изд.]. – СПб. : Питер, 1998. – 705 с. – Режим доступу : http://azps.ru/hrest/28/33757.html.

6. Рудик И. Н. Манипулятивный потенциал метафор в политической коммуникации / И.Н. Рудик // Уч. зап. Тавр. нац. у-та им. В. И. Вернацкого. – Симферополь, 2010. – Т. 23(62). – № 2. – Ч. 2. – С. 280–285.

7. Серль Дж. Метафора / Дж. Серль // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 307–341.

8. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика [Електронний ресурс] / Иван Павлович Сусов. – Режим доступу : http://homepages.Tversu.ru/~ips/ Pragmj.html.

9. Grice H. P. Logic and conversation / Herbert Paul Grice // Syntax and Semantics, III : Speech Acts. – New York : Academic Press 41-58 : 46.

10. Lakoff G. Metaphors we Live by / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
11. Levinson S.C. Pragmatics / Stephen C. Levinson. – Cambridge, 1985. – 420 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Різдвяне Послання Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cerkva.info /uk/patroslannia/6001-rizdvo-2014.html.
2. Різдвяне Послання глави УГКЦ Святослава Шевчука [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wz.lviv.ua/blogs/svjatoslav_ shevchuk/129877.
3. Рождественское послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://patriarchia.ru/db/text/3897310.html.
4. Archbishop Justin's ecumenical Christmas greeting [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archbishopofcanterbury.org/articles/php/5468/ archbishop-justins-ecumenical-christmas-greeting.
5. Messaggio di Natale e Benedizione Urbi et Orbi [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papafrancesco.net.

УДК 81'373.611

Л. Довбня,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

ІННОВАЦІЙНА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА УКРАЇНИ: СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНА МОТИВАЦІЯ

У статті аналізуються нові лексичні одиниці, що ввійшли до складу української та російської мов у період Революції Гідності на українському Майдані, а також розглядаються словотворчі процеси, що призвели до їх появи. Вказується, що найбільш продуктивними й регулярними є морфологічний і лексико-семантичний способи творення нових слів.

Ключові слова: *лексика, словотвір, морфологічний спосіб творення слів, лексико-семантичний словотвір, мотивація.*

В статье анализируются новые лексические единицы, вошедшие в состав украинского и русского языков в период Революции Достоинства на украинском Майдане, а также рассматриваются словообразовательные процессы, приведшие к их появлению. Указывается, что наиболее продуктивными и регулярными являются морфологический и лексико-семантический способы образования новых слов.

Ключевые слова: *лексика, словообразование, морфологический способ образования слов, лексико-семантическое словообразование, мотивация.*

The article analyzes the new lexical items, which entered the Ukrainian and Russian languages during the Revolution of Dignity on Ukrainian Maidan, as well as considers word-formative processes that led to their emergence. It is indicated that the most productive and regular methods of forming new words are morphological, lexical and semantic ones.

Key words: *vocabulary, word-formation, morphological method of derivation, lexical and semantic derivation, motivation.*

Постановка проблеми. Інформація про політичні події, що охопили Україну у 2013–2014 рр., відома у всьому світі. Нові факти й суспільні явища знайшли своє відображення в українській і російській мовах, які активно функціонують в Україні. Традиційно екстралінгвістичні фактори в першу чергу були зафіксовані в лексичних системах зазначених мов. Як будь-яке суспільне явище, вони вимагають усебічного аналізу, у т. ч. й лінгвістичного.

Наукова новизна. У статті здійснено спробу опису нових лексем і раніше наявних у мові одиниць, які внаслідок актуалізації стали вживатися у трансформованому значенні і протягом останнього року ввійшли в життя українського суспільства, а також проаналізовано способи їх творення.

Продуктивні словотворчі процеси, що мають місце в українській і російській мовах, докладно описані в лінгвістичній літературі (праці В.І. Ковалика [2; 4], І.Т. Яценка [6], К.Г. Городенської [1], Н.Ф. Клименко [3], А.М. Нелюби [5] та ін.). У дослідженнях зазначених авторів представлено питання теорії і практики словотворчих процесів, висвітлено продуктивні моделі появи нових лексем, окреслено словотворчі тенденції тощо. Однак теорія словотвору завжди відстає від практики, оскільки в суспільному житті з'являються нові реалії, які потребують називання, і мова продуктивно враховує потреби соціуму, усуваючи лакуни, що утворилися. У періоди соціальної активності входить в обіг велика кількість нових слів, необхідних для передачі процесів, які відбуваються в суспільстві. Таке явище спостерігалося і під час Революції Гідності на київському Майдані. У цей період виникли нові лексеми або ж зазнали переосмислення існуючі раніше. Вони ще не були описані мовознавцями з погляду словотвірної мотивації. Ця стаття є першою спробою систематизувати такі лексичні новотвори.

Мета дослідження – простежити процес появи нових слів у період Революції Гідності на Майдані в Києві та проаналізувати способи їх творення.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що в українській і російській мовах домінуючими є такі деривaційні шляхи появи нових слів, як морфологічний, лексико-семантичний, лексико-синтаксичний і морфолого-синтаксичний. У той же час необхідно зазначити, що найбільш функціонально активним є морфологічний словотвір, зокрема, складання слів, основ та інших структурних частин слів, афіксація; за ним слідує лексико-семантичний спосіб творення нових слів. Крім того, досить активними є семантичні процеси, які призводять не до появи нових слів, а до відокремлення від основних значень нових семем або їх відтінків. Також необхідно вказати, що під час словотворення мають місце комбіновані процеси, які охоплюють спільну дію морфологічного й неморфологічного (лексико-семантичного) способів.

Вважаємо за доцільне розпочати опис із лексем, які отримали розвиток унаслідок семантичних трансформацій, оскільки багато з них є твірними для утворення нових (часто – складних) слів. Насамперед проаналізуємо слова *Майдан* і *тітушки*, оскільки вони, зазнавши семантичної трансформації, стали базою для великої кількості морфологічних змін.

Спочатку в семантичній структурі слова *Майдан* із вихідним значенням «відкритий майданчик, парк, площа» внаслідок спеціалізації розвинулося значення «майдан Незалежності в центрі Києва». Далі за метонімічною моделлю «місце → люди, котрі там перебувають» відокремився ЛСВ «люди, які повстали проти корумпованої влади». Його поява обумовлена політичними подіями в Україні в кінці 2013 р., коли народ повстав проти свавілля влади, за свою свободу. Слово *Майдан* в останньому значенні стало символом європейських прагнень українського народу, боротьби за справедливість у суспільстві, проти подвійних стандартів. Крім того, воно стало позначати певний тимчасовий спосіб життя під відкритим

© Л. Довбня, 2015

небом у центрі Києва: «*Майдан* – це вже чітко організована структура, що має не лише свою атмосферу, а й «структурні» підрозділи: приймальні, кухні, медичні й охоронні пункти...» [17].

Від слова *Майдан* способом складання утворюються лексеми *Євромайдан* та *Антиєвромайдан*. Значення першого з них – «наймасовіші протести в історії України, у результаті яких на площах різних міст України мільйони людей вимагали спочатку обіцяного підписання договору про Асоціацію з ЄС, потім – відставки прем'єра, потім – кабміну, а потім і самого Януковича. Найбільший Євромайдан зібрався в Києві, у деяких випадках об'єднуючи на площах до півмільйона людей» [15]; значення другого антонімічне йому. В інтернет-ресурсах досить багато прикладів, які свідчать про появу в українській і російській мовах зазначених слів: «Студенти Одеської юракадемії повідомили, що виш почав відраховувати активістів *Євромайдану*… На факультеті адвокатури сьогодні декан збирав старост і сказав, щоб всі студенти їхали на *Антимайдан*. Ми закликаємо всіх викладачів та адміністрацію вищого навчального закладу припинити політику переслідування студентів-активістів *Євромайдану* і не відправляти інших студентів на *Антимайдан*!» [32]; «В милиции признали, что нарушили закон при разгоне *Евромайдана*» [8].

Слід зазначити, що основа іменника *Майдан* у його новому (метонімічному) значенні стала твірною для появи в результаті способу складання лексем *Євромайдан* і *Антимайдан*. Крім того, на його базі суфіксальним способом утворилися нові слова: в українському середовищі – *майданство, майданування, майданці*, а в російському соціумі – *майдановцы, майдауны, майданутые, майданобайкеры і майданобайтеры, майданофраза, майданофил*. У наведених прикладах відображено процес складання слів і суфіксальний словотвір, який в окремих випадках супроводжується добором співзвучної лексеми із запозиченими формантами, що мають метафоричне іронічне забарвлення (*майданутые, майдауны*).

Про появу нових лексем під час української Революції Гідності пише Ю. Кошик в інтернет-статті «Слова, які породив *Майдан*»: «Жваве життя *майдану* породжує й нові слова для нашої мови. Зовсім недавно з'явилося слово «*майданівці*» та «*майданці*» на позначення людей, що мітингують на головній площі столиці. «300 *майда́нців*» – назвав хтось людей, яких розігнали спецбійці під ранок 30 листопада. По аналогії зі *спартанцями*.

Новий зміст слова «*майдан*» непомітно став його основним значенням.

«*Майданування*» – так називають перебування на *майдані*, мітингування, відстоювання своїх прав. Можна на теренах Інтернету також зустріти похідний від цього слова прикметник – «*майданутий*». Це слово має переважно зневажливе забарвлення і вживається противниками сьогоднішніх протестів на позначення «мітингувальників». Ще один новотвір. Віднедавна йому на зміну прийшло стисліше й дуже українське за звучанням слово – «мітингарі».

Можна також натрапити на ще один досить цікавий неологізм на позначення збірності – «*майданство*». Уособлює все те, що стосується теперішніх протестів у новинах та на вулиці» [17].

У мовленні проросійськи налаштованих жителів України можна зустріти вже згадуване вище слово *майдаун* (його мотивація пов'язана не тільки і навіть не стільки з Майданом, скільки зі співзвучним запозиченням, що позначає синдром Дауна): «Едем в Киев. Нас 15 человек, дернули с постелей еще ночью, сказали, мол, собирайтесь – будем рвать на куски *майдаунов*», – скороговоркой сообщил мне важную новость утром в воскресенье знакомый тренер по рукопашному бою» [31].

Морфологічним способом складання утворені лексеми, перша частина яких – *євро* – являє собою редуковану форму слова *європейський*, а друга – ціле слово: *євроревolюція / евроревolюция, євроактивісти / евроактивисты,* рос. *евроварежки* і т. д. Прикладом їх уживання можуть слугувати назви статей в інтернет-ресурсах: «Украинская *евроревolюция*» [26], «Отец беркутовца стал на колени перед *евроактивистами*» [25], «*Євроревolюція*» та євангельсько-протестантська реакція на останні події в Україні» [16], «МИД Литвы принес на Майдан «*евроварежки*»» [19]. В останньому джерелі представлені враження міністра закордонних справ Литви Лінаса Лінкявічуса, викладені у Твіттері, де він написав: «… принес «*евроварежки* от Литвы, чтобы согреть украинские руки и сердца» (Там само). В інтернет-просторі зафіксовано також російське слово *евросодом* (співзвучне з рос. *евродом*), утворене способом складання, яке має негативну конотацію (європейський Содом – за аналогією з назвою одного із двох біблійних міст, які, згідно з Біблією, були знищені Богом за гріхи жителів): «*Евросодом*, или благими намерениями вымощена дорога в ад» [21].

Загальна назва *мітушка* утворилося внаслідок метонімічного перенесення (лексико-семантичний спосіб словотвору) від прізвища Тітушко. Крім того, його появі сприяло співзвуччя з лексемою *тушка*, у якої в останні роки сформувалося метафоричне значення «політичний перебіжчик». В українському соціумі остання вживається для позначення депутатів, які, маючи корисливі цілі, переходять з однієї політичної сили в іншу: «За прошедшие недели понятие «*тушки*» стало популярным в Украине…».

Проблема «*тушек*» активно и довольно агрессивно дебатировалась на ТВ, политики и эксперты обсуждали конституционность их использования для формирования правительства» [36]. Тушки являють собою один із проявів політичної корупції і кризи парламентаризму.

Під впливом співзвуччя (*тушка – Тітушко*), а також негативних конотацій, які характеризують ці два слова, утворилася нова лексема *мітушка*. Її появу проаналізував А. Дмитрієвський у публіцистичній статті «Тушки, титушки и прочие чучела…» на сторінках інформаційно-політичного видання «Сегодня.Ру»: «18 мая 2013 года житель Белой Церкви спортивной, но малоинтеллектуальной внешности Вадим *Титушко* повторил подвиг Герострата, навсегда увековечив своё имя в скрижалях истории. Для этого ему потребовалось не поджигать храм Артемиды, а отметелить тележурналистов… «5-го канала» Ольгу Сницарчук и Владислава Соделя. С тех пор «*титушками*» называют незаконные формирования или боевые отряды наёмных провокаторов, формируемых из полукриминальных элементов и гопников» [9].

Соціологічні дослідження підтверджують, що узагальнена назва *мітушки* об'єднує кілька явищ: злочинці, малоосвічені мешканці депресивних індустріальних околиць та напівпрофесійні спортсмени, які діють під прикриттям міліції. У зв'язку із цим вказане слово досить часто вживається в публіцистичному стилі, про що свідчать матеріали як україно-, так і російськомовних інтернет-видань: «*Тітушки*» – це певний тип людей зі своїм світоглядом, – про це сьогодні, 6 лютого, на прес-конференції повідомив психіатр Орест Сувало. За його словами, вони є продуктом полісуспільного виховання в певних регіонах. Водночас психіатр додав, що на Західній Україні «*мітушок*» також можна знайти. Орест Сувало зазначив, що ці люди специфічно одягаються, в них специфічна мова та музика. Далі констатував: «*мітушки*» є субкультурою» [34]; «Группа «*титушек*», которая разбирает палатки митингующих на пересечении улицы Грушевского и Крепостного переулка, напала на народных депутатов, которые пытались защитить блокпост. При этом милиция защищала «*титушек*», утверждая, что они – работники коммунальных служб» [33].

Незважаючи на те, що Вадим Тітушко переосмислив свій вчинок і хотів підтримати Євромайдан, суд заборонив йому брати участь у масових акціях. Прізвище ж, трансформувавшись у загальну назву, створило лексему *мітушка*, що ввійшла до складу української та російської лексики.

Проаналізоване слово є базою для утворення нових складних слів: *айтітушка / айтитушка, автотітушка / автотитушка,* рос. *титушковоз* та ін. У зазначеній вище статті А. Дмитрієвський пише: «Буквально несколько дней назад лингвисты всего мира могли наблюдать рождение новой лексической единицы – «*айтитушки*», образованной слиянием слов «*ай-ти*», то бишь – «Internet-технологии» и «*титушки*». Этим словом обозначаются хакеры, которые громят блоги и сайты националистических политиков. Разумеется, они тоже вошли в фольклор: «После публикации новости о «*титушках*» сайту пришлось ещё пару дней отбиваться от «*айтитушек*» или «Плох тот бот, который не мечтает стать «*айтитушкой*» [9].

Іменник *айтітушка* утворений способом складання, однак у процесі його формування спостерігається гаплологія: *айті + тітушка → айтітітушка → айтітушка*. Цей комбінаторний процес відзначається в деяких лексемах української та російської мов, хоча й не є частотним (*мінералогія* замість *мінералологія*, *дикобраз* замість *дикообраз*, *трагікомедія* замість *трагікокомедія*, рос. *знаменосец* замість *знаменоносец* та ін.).

Іменник *тітушка* містить твірну основу для слів *автотітушка* й рос. *титушковоз*. Публіцистичний контекст дає змогу визначити їх значення: «Окраины Киева забиты «*титушковозами*». В районе Академгородка – очередь из автобусов с молодыми людьми, которые приехали из разных регионов Украины на провластный митинг» [23]; «*Автотитушки*» подожгли автомобиль в центре Киева» [7].

Розглянуті приклади свідчать про те, що в процесі утворення аналізованої лексики продуктивним є злиття елементів двох слів.

Способом складання основи першого слова й цілого другого слова, які оформляються в окрему лексему за допомогою інтерфікса -о-, утворені такі одиниці, як, наприклад, *кнопкодави*, *жидобандерівці. Кнопкодави* (синонім *тушки*) – зневажлива назва нечесних депутатів, які працюють не на благо країни, а на своє особисте благо: «*Тушки* – це один із проявів політичної корупції і кризи парламентаризму в Україні, так само як і *кнопкодави*» [35].

Для позначення євреїв-патріотів України утворилося слово *жидобандерівці* (від розмовної форми *жид* «єврей» і прізвища ідеолога й теоретика українського націоналізму Степана Бандери): «Заступник губернатора Дніпропетровської області Борис Філатов показав справжнього *жидобандерівця*, який воює у батальйоні «Дніпро-1»» [12]. В Україні це слово характеризується позитивнооцінними конотаціями. Його часто пишуть на футболках із зображенням українських національних атрибутів.

Способом складання утворений у російській мові неологізм *темник*. Він функціонує і в українській мові, однак тут активізується інша деривaційна модель. У російській мові іменник *темник* утворено способом складання елементів від назви документа «**Тем**ы **н**едели». *Темник* являє собою закриту директиву, що містить докладні інструкції про те, як слід оцінювати й коментувати політичні події в Україні. Це не рекомендація, а швидше всього наказ. Корінь новоутвореного слова омонімічний кореню слова *темный* (< *тьма* «відсутність світла»), яке в сучасних українській і російській мовах мають периферійне значення «той, хто приносить біду; творить зло», «злочинний, злий, поганий». Саме таким співзвуччям обумовлена негативна конотація слова *темник*. Описане його значення може бути проілюстроване в контексті: «Обнародованы «*темники*» для российских телеканалов по Украине. В РФ уже даже не скрывают полной подконтрольности СМИ властям и факт их использования для ведения откровенной пропаганды. Журналист Илья Барабанов обнародовал в своем Твиттере *«темники»,* которые рассылают телеканалам для подготовки итоговых выпусков новостных программ, передает Цензор… В *«темниках»* расписано то, как нужно подавать информацию о происходящем в Украине… Здесь приказано делать акцент на хаосе, безнаказанности, нацистах, кризисе экономики и прочих уже известных клише российской пропаганды» [22].

Як зазначалося вище, аналізований іменник вживається і в українській мові, проте в ній він асоціюється виключно з українським словом *темний*, оскільки значення української лексеми *неділя* «вихідний день, неділя» не збігається з російським «одиниця виміру часу, що дорівнює семи дням, узагалі сім днів; календарний тиждень (від понеділка до неділі включно)». Ці слова є міжмовними омонімами (як, до прикладу, укр. *чоловік* «мужчина» і рос. *человек* «людина»; укр. *луна* «эхо» і рос. *луна* «небесне світило» тощо).

В аналізований період спостерігаються семантико-трансформаційні процеси, що сприяють розвитку похідних значень слів унаслідок метафоризації або метонімізації. До метафоричних утворень, крім значення «політичний перебіжчик» розглянутої вище лексеми *тушка*, належать семеми «процес повного очищення, відновлення функцій та відновлення роботи» слова *перезавантаження* / *перезагрузка* у словосполученні *перезавантаження влади* / *перезагрузка власти*, а також «усунення невгодних» слова *зачистка*: «Кличко: Єдиний варіант компромісу з президентом – повне *перезавантаження влади*» [14]; «Я пожелал бы новому президенту мудрости и решимости… А дальше хотел бы, чтобы он справился с заменой кадров. Если он это сделает, тогда удовлетворит требование Евромайдана о *перезагрузке власти* в Украине», – заявил автор Акта о государственной независимости Украины» [18]; «Опозиційний нардеп розкаже про таємниці «*зачистки*» Майдану» [24]; «Глава МВД заявил, что милиция начала попытку *зачистки* Евромайдана и здания КГГА лишь после того, как судебный исполнитель зачитал соответствующее постановление суда» [13].

Яскравим прикладом метонімічного перенесення є неологізм *Небесна Сотня* «люди, котрі загинули на Майдані під час протистояння з владою»: «Герої *Небесної Сотні* повстали проти насилля, несправедливості та брутального згвалтування своєї країни… Кожен здійснив особистий подвиг – віддав найцінніше – своє життя заради нової України. Вічна пам'ять Героям! Історії для цього сайту писали українські журналісти. Писали для того, щоб Герої *Небесної Сотні* оживали тут... Писали, аби розповісти, чим жили ці «воїни світла». Що любили. У що вірили. За що стояли на Майдані» [20]; «Традиционное деление на сотни снова оказалось востребованным в этом году: сотни и сотники появились на Майдане, затем возникли сотни диванные, it-сотни, журналистская сотня, волонтерская сотня и, конечно, самая трагическая сотня – *Небесная*, расстрелянная на Майдане 18–20 февраля» [15].

У період Майдану виник і неологізм *рашизм* (від англ. Russia). Він є неофіційною назвою політичної ідеології та соціальної практики правлячого режиму Росії початку XXI ст. Його оцінні конотації посилюються у зв'язку із співзвуччям із лексемою *фашизм*. *Рашизм* – це російський фашизм (за такої мотивації можна говорити про заміну першої фонеми у слові, що супроводжується явищем односпрямованої атракції, яка призвела до конденсації значення в межах зазначеного словосполучення): «…сьогодні цілком очевидним стало розуміння: фашизм нікуди не подівся, він інтенсивно, стрімко й нахабно відроджується в Путінській Росії. «*Рашизм*» є нині сучасним аналогом фашизму, а несамовитий Путлер – оновленою версією знавіснілого Гітлера» [27]; «Фашизм становится популярен в постсоветской России. 2008.08.08 – Российско-Грузинская_война и 2014.02.27 – Российское вторжение в Украину являются известными и широко обсуждаемыми проявлениями российского фашизма. Для такого фашизма предлагается специальный термин, *Рашизм*. Ввиду значимости этого явления, термин *Рашизм* может быть полезен для описания наблюдаемых явлений и, в частности, публикаций» [29].

Слід зазначити, що суфікс -изм / -ізм є продуктивним для позначення не лише суспільних явищ (*капіталізм*, *фашизм*, *кучмізм*, *путінізм* і т. д.), а й хвороб (*аутизм*, *альбінізм*, *аневризма*, *ботулізм*, *ревматизм*, *гіперкортицизм*, *гігантизм*, *гіперспленізм*, *гіпогонадизм* та ін.). Це сприяє розвитку в аналізованого слова значення захворювання, про що свідчить словосполучення *рашизм головного мозку*: «*Рашизм головного мозку* лікується» [28]; «*Рашизм головного мозга*. *Рашизм* представляет собой эклектичную, противоречивую смесь имперства, великодержавного шовинизма, ностальгии по советскому прошлому и религиозного традиционализма» [10].

Сучасні словотворчі процеси не вичерпуються проаналізованим матеріалом. Зокрема, у російському мовленні для позначення погіршення взаємин між друзями й родичами, котрі живуть в Україні й Росії, стало вживатися слово *расфренд*, утворене в результаті взаємодії російської та англійської морфем: «Вы уже поссорились с родственником из-за политики? Новое слово, активно вошедшее в обиход инет-пользователей еще со времен начала Майдана, – «*расфренд*», наиболее точно характеризует то, что происходит сейчас с людьми. Отказ от общения с людьми, которые не придерживаются твоей точки зрения, стало массовым явлением. К сожалению, коснулось оно не только связей в соцсетях, но и гораздо более значимых сфер жизни каждого человека, в том числе родственных связей» [11].

Інколи навмисна фонематична заміна призводить до виникнення слова з новою, актуалізованою мотивацією. Прикладом такого словотворчого явища є фонемна, морфемна й семантична трансформація, що спостерігається в російському мовленні: *Межигорье → Меживорье*: «Сегодня на Майдане покажут фильм о *Меживорье*» [30].

Отже, у результаті проведеного аналізу можна зробити такі **висновки**. У період української Революції Гідності внаслідок вираження соціального збурення виникли явища позамовної дійсності, що потребували лексичного вираження в українській і російській мовах. У зв'язку із цим активізувалися такі словотворчі процеси, які дали життя новим словам:

– злиття елементів двох слів (у т. ч. їх основ) (*автотітушка*, *кнопкодави*, *Євромайдан*, *Антиєвромайдан*, *євролеволюція*, рос. *евроварежки*, рос. *титушковозы*, *жидобандерівці*), що в окремих випадках супроводжується трансформацією значення (*темник*) або гаплологією (*айтітушка*);

– суфіксальний словотвір + злиття слів, злиття основ + добір співзвучної лексеми із запозиченими формантами, які мають метафоричне іронічне забарвлення (укр. *майданство, майданування, мітингарі, майданці*, рос. *майдановцы, майдауны, майданутые, майданобайкеры, майданобайтеры, майданофраза, майданофил, евросодом*), що в деяких випадках характеризуються негативнооцінною конотацією;

– метафоризація значення (*тушка*, *перезавантаження влади*, *зачистка*);

– метонімізація значення (*Майдан, Евромайдан, Антимайдан, Небесна Сотня*), яка іноді супроводжується фонетичною співзвучністю (*тітушка*);

– заміна фонеми + явище односпрямованої атракції, яка призводить до конденсації значення: *рашизм* (російський фашизм) + використання продуктивного суфікса -изм / -ізм для позначення хвороб (*аутизм*, *альбінізм*, *ботулізм*, *ревматизм*, *гігантизм*); така словотворча модель сприяє розвитку в аналізованого слова значення захворювання (*рашизм головного мозку*);

– поєднання російських та англійських морфем (*расфренд*);

– фонематичне заміщення + зміна мотивації, тобто фонемна, морфемна й семантична трансформація, що спостерігається в російському мовленні: *Межигорье → Меживорье*.

Представлені словотворчі моделі не вичерпують усіх сучасних деривaційних можливостей української та російської мов, які активно функціонують на території України. Перспективи подальших досліджень полягають насамперед в аналізі та описі лексем, які отримали розвиток унаслідок воєнних подій на Сході України. Окрім того, вважаємо за доцільне встановити сучасні продуктивні й регулярні деривaційні моделі, відповідно до яких утворюються нові слова або ж актуалізуються раніше існуючі в українській та російській мовах.

Література:

1. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні : динаміка чи деструкція словотвірних норм? / К. Г. Городенська // Українська мова. – 2013. – № 2. – С 3–12.

2. Дослідження з словотвору та лексикології : зб. наук. праць / ред. кол. : В. О. Горпинич, І. І. Ковалик, І. С. Олійник. – К. : Вища школа, 1985. – 163 с.

3. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові : монографія / Ніна Федорівна Клименко. – К. : Наукова думка, 1984. – 252 с.

4. Ковалик І. І. Вчення про словотвір (словотворчі частини слова) / Іван Іванович Ковалик. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1958. – 77 с.

5. Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови / А. М. Нелюба. – Х. : Вид. центр ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 302 с.

6. Яценко І. Т. Мофемний аналіз: словник-довідник у двох томах / І. Т. Яценко; за ред. Н. Ф. Клименко. – К. : Вища школа, 1980–1981.

Ілюстративні матеріали

7. «Автотитушки» подожгли автомобиль в центре Киева [Електронний ресурс] : LB.ua. – 22.01.2014. – Режим доступу : http://society.lb.ua/accidents/2014/01/22/252556_avtotitushki_podozhgli_avtomobil.html

8. В милиции признали, что нарушили закон при разгоне Евромайдана [Електронний ресурс] : Mignews. – 13.12.2013. – Режим доступу : http://mignews.com.ua/ru/articles/151146.html

9. Дмитриевский Александр. «Тушки», «титушки» и прочие чучела... [Електронний ресурс] / Александр Дмитриевский // Сегодня.Ру. – 12.12.2013. – Режим доступу : http://www.segodnia.ru/content/132712

10. Доктор Ливси. Рашизм головного мозга [Електронний ресурс] / Ливси // Белорусский партизан. – 17.04.2014. – Режим доступу : http://club.belaruspartisan.org/forum/besedka/168022/

11. Дорошенко Наталия. Вы уже поссорились с родственником из-за политики? [Електронний ресурс] / Наталия Дорошенко // Вечерело… – 23.04.2014. – Режим доступу : http://ewgen1410.livejournal.com/164681.html

12. Заступник Коломойського похвалився справжнім «жидобандерівцем» батальйону «Дніпро-1» [Електронний ресурс] : Еспресо tv. – 23.11.2014. – Режим доступу : http://espreso.tv/tag/жидобандерівці

13. Захарченко удивлен просьбой посла ЕС не штурмовать здание КГГА [Електронний ресурс] : Комментарии. – 15.12.2013. – Режим доступу : http://comments.ua/politics/442434-zaharchenko-udivlen-prosboy-posla-es.html

14. Кличко: Єдиний варіант компромісу з президентом – повне перезавантаження влади [Електронний ресурс] : ZN,UA. – 02.02.2014. – Режим доступу : http://dt.ua/POLITICS/klichko-yediniy-variant-kompromisu-z-prezidentom-povne-perezavantazhennya-vladi-136672_.html

15. Колорады и вышиватники, распятый мальчик, пупок Кобзона и киборги – словарь 2014 года [Електронний ресурс] : Дуся : первый украинский медиа-таблоид. – 31.12.2014. – Режим доступу : http://dusia.telekritika.ua/smotrovaia/27210

16. Кондюк Денис. «Євроревалюція» та євангельсько-протестантська реакція на останні події в Україні [Електронний ресурс] / Денис Кондюк // Релігійно-інформаційна служба України. – 14.12.2013. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/54631
17. Кошик Юлія. Слова, які породив Майдан [Електронний ресурс] / Юлія Кошик // Gazeta.ua. 12.12.2013. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/mova-zavtra/_slova-yaki-porodiv-majdan/531557
18. Лукьяненко: Первая задача Порошенко – убрать московских шпионов [Електронний ресурс] : Гордон. – 04.02.2015. – Режим доступу : http://gordonua.com/news/politics/Lukyanenko-Pervaya-zadacha-Poroshenko-pochistit-ryady-politikov-26166.html
19. МИД Литвы принес на Майдан «евроварежки» [Електронний ресурс] : АТН. – 14.12.2013. – Режим доступу : http://atn.ua/obshchestvo/mid-litvy-prines-na-maydan-evrovarezhki
20. Небесна Сотня [Електронний ресурс] : 02.2014. – Режим доступу : http://nebesna.pravda.com.ua/
21. Новак Александр. ЕвроСодом, или благими намерениями вымощена дорога в ад [Електронний ресурс] / Александр Новак // Кривобоков В.А. – Режим доступу : http://krivobokov.com.ua/
22. Обнародованы «темники» для российских телеканалов по Украине. Документ [Електронний ресурс] : Аргумент. – 28.03.2014. – Режим доступу : http://argumentua.com/novosti/obnarodovany-temniki-dlya-rossiiskikh-telekanalov-po-ukraine-dokument
23. Окраины Киева забиты «титушковозами» [Електронний ресурс] : Обком. – 04.02.2014. – Режим доступу : http://obkom.net.ua/news/2013-12-14/1107.shtml
24. Опозиційний нардеп розкаже про таємниці «зачистки» Майдану [Електронний ресурс] : Інформаційний простір. – 15.12.2013. – Режим доступу : http://infoprostir.com.ua/archives/31182/опозиційний-нардеп-розкаже-про-таємн/
25. Отец беркутовца стал на колени перед евроактивистами [Електронний ресурс] : АТН. – 13.12.2013. – Режим доступу : http://atn.ua/obshchestvo/otec-berkutovca-stal-na-koleni-pered-evroaktivistami
26. Портнов Андрей. Украинская «еврореволюция»: хронология и интерпретации [Електронний ресурс] / Андрей Портнов // Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры. – 2013. – № 2. – Режим доступу : http://www.academia.edu/6426962/Украинская_еврореволюция_хронология_и_интерпретации_Форум_новейшей_восточноевропейской_истории_и_культуры_2013_2
27. Потапенко Ярослав. Що ж ми святкуємо 9 травня? [Електронний ресурс] / Ярослав Потапенко // Новий погляд. – 04.02.2015. – Режим доступу : http://np.org.ua/2014/04/scho-zh-my-svyatkujemo-9-travnya/
28. Рашизм головного мозку лікується [Електронний ресурс] : Варта. – 01.07.2014. – Режи доступу : http://blog.i.ua/community/3062/1441511/
29. Рашизм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mizugadro.mydns.jp/t/index.php/Рашизм
30. Сегодня на Майдане покажут фильм о Меживорье [Електронний ресурс] : Новости N. – 13.12.2013. – Режим доступу : http://novosti-n.org/ukraine/read/57820.html
31. Сибирцев Александр. Помогите! Умираю! Больно! [Електронний ресурс] / Александр Сибирцев // Вести. – 19.02.2014. – Режим доступу : http://vesti.ua/kiev/38195-pomogite-umiraju-bolno
32. Студенти заявляють про відрахування з вишів за участь у Євромайдані [Електронний ресурс] : ТСН. – 13.12.2013. – Режим доступу : http://tsn.ua/politika/studenti-zayavlyayut-pro-vidrahuvannya-z-vishiv-za-uchast-u-yevromaydani-325346.html
33. «Титушки» напали на нардепов [Електронний ресурс] : АТН. – 09.12.2013. – Режим доступу : http://atn.ua/proisshestviya/titushki-napali-na-nardepov
34. «Тітушки» стали субкультурою, – психіатр [Електронний ресурс] : Galinfo. – 06.02.2014. – Режим доступу : http://galinfo.com.ua/news/153234.html
35. Тушкування (політика) [Електронний ресурс] : Вікіпедія. – 15.01.2014. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Тушка
36. Умланд Андреас. «Тушки» і сутінки української представницької демократії [Електронний ресурс] / Андреас Умланд // Українська правда. – 16.03.2010. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/16/4865618/view_print/

УДК 811.11'42:159.946.3

О. В. Дьомкіна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГЕНДЕРНИЙ ЧИННИК У ІНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті виділяються та аналізуються особливості мовлення суддів-жінок у ході судового засідання. Дослідження здійснюється із урахуванням взаємовпливу гендерного чинника і комплексу позалінгвальних чинників: етикетних норм на засіданнях Верховного Суду США, статусно-рольових характеристик мовних особистостей учасників слухання та інших елементів структури комунікативної ситуації судового спілкування. Обґрунтовується наявність маркерів авторитарності у мовленні суддів-жінок, доводиться низький рівень інтенсивності авторитарності.
Ключові слова: *судове засідання, гендер, авторитарний дискурс, маркери авторитарності, позалінгвальні чинники.*

В статье выделяются и анализируются особенности речи судей-женщин в ходе судебного заседания. Исследование осуществляется с учетом взаимовлияния гендерного фактора и комплекса экстралингвистических факторов: этикетных норм на заседаниях Верховного Суда США, статусно-ролевых характеристик участников слушания и других элементов структуры коммуникативной ситуации судебной коммуникации. Обосновывается наличие маркеров авторитарности в речи судей-женщин, доказывается низкий уровень интенсивности авторитарности.
Ключевые слова: *судебное заседание, гендер, авторитарный дискурс, маркеры авторитарности, экстралингвистические факторы.*

The present study is devoted to the identification and analysis of the female US Supreme Court Judges' speech peculiarities. The author describes the impact of the gender factor on the choice of verbal means in the context of the participants' social role, status and personality peculiarities on a court trial. It is confirmed that although the main extralinguistic factors, which comprise the basis of communicative leadership in hierarchical communication, are authority and social role, the gender of the interlocutor finds its reflection in the choice of the verbal means used to achieve the communicative aim.
Key words: *court argument, gender, authoritarian discourse, authoritarian markers, extralinguistic factors.*

Актуальність дослідження сучасного американського судового дискурсу та особливостей впливу гендерного чинника на перебіг судового засідання зумовлена недостатнім вивченням цих явищ, а також загальним інтересом у лінгвістиці до моделювання комунікативного процесу та забезпечення ефективності спілкування у офіційних інституційних комунікативних ситуаціях, вербальних способів корекції ментального простору реципієнта у бажаному напрямку, а також вивчення правил і шляхів кодування та декодування інформації засобами мови.

© О. В. Дьомкіна, 2015

Проблемам вивчення гендера у лінгвістиці останніх десятиліть приділяється суттєва увага. Це пов'язано з появою нового напряму мовознавства – лінгвістичної гендерології. Причиною формування цього напряму стали зміни в соціальному житті: підвищення активності жінки в сьогоднішньому суспільстві, участь жінок у всіх сферах діяльності [6].

Дослідниками доводиться, що стилі спілкування жінок та чоловіків суттєво відрізняються [5, 7, 8]. Вважається, що типові характеристики осіб тієї чи іншої статі суттєво впливають на стиль комунікативної поведінки. Гендер при цьому інтерпретується як сукупність мовленнєвих, поведінкових та інших соціальних характеристик особистості, що є відмінними для жінок та чоловіків [2].

На нашу думку, вплив гендерного чинника на судову комунікацію не можна заперечувати, однак його необхідно інтерпретувати у контексті з іншими соціальними детермінантами спілкування, оскільки різні типи комунікативних контекстів впливають на характер виявлення гендеру та / або ступінь його нейтралізації. Адже, поміж соціальних детермінант мовленнєвої поведінки особистості велике значення відіграють рольові відносини, соціальний статус комунікантів, їхні соціальні установки, орієнтація на певні норми інтеракції тощо.

Зважаючи на викладене, **метою** статті є виявлення особливостей вербалізації гендерного чинника в умовах професійної судової інституційної комунікації на засіданнях Верховного суду США на основі вивчення та аналізу мовлення суддів-жінок у ході судового слухання.

Матеріалом дослідження стали транскрибовані тексти засідань Верховного Суду США за 2007–2014 рр., загальним обсягом близько 7 тис. друкованих сторінок.

Верховний Суд США, що складається із дев'яти суддів (включаючи Головного суддю), формується виключно з осіб, яким довіряють владні структури країни. Кандидати у судді добираються особисто президентом США. Членами Верховного Суду призначаються лише досвідчені юристи з великим стажем роботи, які зарекомендували себе у сфері політичної діяльності. Важливою характеристикою дискурсу Верховного Суду США є комунікативна роль суддів на засіданні, що визначається наданою їм можливістю впливати на всі параметри спілкування. Реалізація суддями своїх прав і обов'язків під час засідання уможливлюється через здійснення авторитарного тиску на нижчих за статусом партнерів по комунікації [3, с. 5–6]. Авторитарний дискурс на судовому засіданні зумовлений особливою адресантно-адресатною конфігурацією з ілокутивною метою здійснення адресантом психологічного тиску на партнерів по комунікації, що включає вербальний та позалінгвальні компоненти комунікації і супроводжується порушенням принципу ввічливості та комунікативних максим [4].

За всю історію Суду, у його складі будо лише чотири судді-жінки: Сандра О'Коннор, Рут Бадер Гінзбург, Єлена Каган та Соня Сотомайор. Наразі, у склад Верховного Суду входить три із них. Надзвичайно цікавий матеріал для аналізу становлять саме транскрипти судових засідань 2006-2009 рр., коли суддя Рут Бадер Гінзбург була єдиною жінкою у Суді. Розглянемо декілька фрагментів засідань цього періоду. Наприклад, здійснення суддею Гінзбург запиту інформації у адвоката:

(1) JUSTICE GINSBURG: Would you – something that I would just like clarification on. It has been on appeal since June of '98? (07-1529)

(2) JUSTICE GINSBURG: There's one question that Justice Souter raised and before you sit down I would like to get your answer, and that is, can anything, any water of the United States that the Corps of Engineers decides is appropriate to be used as a disposal place, can any waterway be a settling pond?(07-984)

У обох наведених прикладах власне запит інформації міститься у другій частині мовленнєвого ходу. У першій частині суддя дає вказівку на вербальну дію, яку має вчинити адвокат (clarify, answer the question which Justice Souter raised), що, в цілому, свідчить про авторитарний характер дискурсу. При цьому суддя Гінзбург не включає у мовленнєвий хід об'єкта мовленнєвої дії, на вчинення якої дається вказівка через вживання лексичного предиката бажання. Можна порівняти ці конструкції із подібними мовленнєвими ходами судді Брейера: JUSTICE BREYER: I don't want you to agree with me. I want to know what you think should happen (06–6407), директивна спонукальна інтенція яких посилюється саме за рахунок прямої адресованості через повторюване вживання особового займеника *you*.

Таким чином, з одного боку, у мовленні судді Гінзбург наявні вербальні маркери, які свідчать про високий соціальний статус мовця. Це, зокрема, вказівка на вербальну дію, яка вимагається від нижчого за статусом співрозмовника у поєднанні із займенниками першої особи однини, які характеризують цю суддю як домінантного комуніканта. А з іншого боку, мовленнєвий контроль реалізується у найменш категоричній формі: послаблення впливу на адресата за допомогою модифікації ілокутивної сили висловлювання досягається за рахунок вживання безособових конструкцій у поєднанні з формою *I would like to*, що виконує етикетну функцію нейтралізації авторитарного *I*.

У мовленні судді Гінзбург, як і у мовленні інших суддів-жінок, зустрічаються такі експліцитні маркери авторитарності, як імперативні форми:

(1) JUSTICE SOTOMAYOR: Tell me, is it criminal law enforcement agents…(11–10362)

(2) JUSTICE GINSBURG: (2a) Explain to me why it would effect the relief? (2b) Because suppose Iran doesn't get the proceeds of the Cubic judgment, but instead a creditor of Iran, in this case Elahi, a creditor gets it. It should still be – you've paid the – Iran's bill. Iran owes money to X… (07–1529).

У наведених мовленнєвих ходах судді Сотомайор та Гінзбург здійснюють безпосередній мовленнєвий контроль і вживають імперативні форми дієслів *to tell* та *to explain* для спонукання адресата до вербальної дії.

У другій частині мовленнєвого ходу (2b) суддя Гінзбург здійснює моделювання гіпотетичної ситуації, своєрідної «логічної пастки» для адвоката, вживаючи імператив дієслова *to suppose* і теперішній час для опису подій у гіпотетичній ситуації.

Із усіх типів питальних речень суддя Гінзбург найчастіше вживає загальні питальні речення, у яких ініціальний елемент – дієслово – стоїть у заперечній формі: JUSTICE GINSBURG: Isn't there an exception when you couldn't find out? (12–484). Заперечні питальні речення (negative interrogative) зазвичай вживаються, коли мовець очікує на ствердну відповідь. Заперечні та негативно-заперечні форми дієслів маніфестують категоричність. Такі запитання підпорядковані меті кинути виклик і викликати аргументацію [1, с. 208]. Суддя Сотомайор також часто звертається до цього типу речень, щоб уточнити позицію адвоката. Наприклад: JUSTICE SOTOMAYOR: I'm sorry. I somehow lost what you were saying. Isn't the law – and our presumption in Jackson – that, when we talk about discrimination on the basis of race, that it includes retaliation, generally? (12–484)

Контекст уживання дає підстави вважати, що формулювання запитання зумовлене саме впевненістю судді у позитивній відповіді. У першому реченні суддя підкреслює непослідовність викладення позиції адвоката. Особливо привертає увагу опозиція займенників першої і другої особи однини *I lost – You were saying*. Через запитання із дієсловом у заперечній формі здійснюється структурування дискурсу: від вираження загального сумніву у вірності аргумента адвоката у

першому реченні суддя переходить до формулювання конкретних фактів, які, на її думку, були невірно викладені адвокатом. Таке протиставлення авторитарного *I* судді і етикетного *You* адвоката для здійснення вказівки на невірність його твердження притаманне мовленню судді Сотомайор: JUSTICE SOTOMAYOR: I mean, other than in the outcome you want here (12–484). Негативна оцінка змісту висловлювань адвокатів переважно реалізується у жінок-суддів через пояснення адвокату законодавчої невідповідності його / її позиції. Розглянемо іще один приклад:

JUSTICE GINSBURG: (1) Can you go over that, Mr. Fisher? (2) Because the – there was a plurality opinion**,** right, in Coker? (3) And Justice Powell wrote separately, and I thought he left open an outrageous rape resulting in serious, lasting harm to the victim. … (4) So you don't have an opinion of five Justices saying that, in any and all circumstances, rape that leaves the victim alive cannot be punished by the death penalty.

MR. FISHER: Let …But remember

JUSTICE GINSBURG: (5) I'm questioning – you're saying it's off the chart because the Court held that you cannot have a death penalty for rape. And I suggested that that's not so clear (07–343).

Приклад наведений із слухання справи № 07-343 Kennedy versus Louisiana (справа про засудження до смертної кари за згвалтування дитини). Суддя Гінзбург дотримувалася думки про можливість засудження злочинця до смертної кари і спростовувала аргументи адвоката. Мовленнєвий хід починається із адресного запитання із модальним дієсловом (речення 1), що імплікує вказівку щодо тематичного контролю промови адвоката (суддя вказує на неможливість посилатися на певний судовий прецедент в якості аргументу). Заперечення судді формулюється у формі запитання з неінверсованим порядком слів та вигуком *right* (речення 2). Для оформлення мовленнєвого ходу суддя застосовує інвертований порядок каузативних відносин (речення 3, 4), що значно понижує категоричність заперечення: спочатку вона формулює аргументацію-пояснення, а вже потім через конектор *so* у мовленнєвий хід вводиться спростування аргумента адвоката. Звернімо увагу на те, що дієслова *saying* та *suggesting* (речення 5) мають різний ступінь впевненості. Для характеристики аргумента адвоката суддя обирає дієслово *to say*, а для того, щоб представити власний аргумент, дієслово із значно нижчим ступенем категоричної впевненості – *to suggest*. При такому формулюванні конструкції *you are saying – I am suggesting* набувають протиставного значення.

У Рут Гінзбург негативна оцінка твердження адвоката також часто реалізується через вживання прикметника *odd*, семантична структура якого набуває значення невідповідності загальноприйнятому правовому тлумаченню: JUSTICE GINSBURG: So it's – it's really odd to think that, in wanting to go beyond what we did in Price Waterhouse, the Court meant to set up an entirely different standard for – for retaliation (12–484).

У результаті здійсненого дослідження гендерних особливостей мовленнєвої поведінки професійних комунікантів в інституційних умовах судового спілкування було зроблено **висновок** про те, що розгортання судового засідання детермінується комплексом екстралінгвістичних чинників. Врахування етикетних норм на засіданнях Верховного Суду США, статусно-рольових характеристик та інших елементів структури комунікативної ситуації судового спілкування, а також взаємодія цих детермінант із гендерним чинником, дозволили виділити специфічні характеристики мовленнєвої поведінки судді-жінки.

Загалом, судді-жінці притаманний владний стиль спілкування, який характеризується авторитарністю з низькою інтенсивністю. Її мовленнєвій поведінці властиві риси, які традиційно приписують «чоловічому», а не «жіночому» стилю спілкування. Про це свідчать поряд із типовими для суддів вербальними проявами авторитарної домінантності (вживання дієслів у імперативній формі, частотне вживання особового займенника першої особи однини) такі особливості мовлення, як уживання категоричних запитань із дієсловами у заперечній формі.

Вибір суддями-жінками мовленнєвих прийомів здійснюється у більшості випадків у рамках типових моделей мовленнєвої поведінки суддів. Особливістю є те, що в основному обираються прийоми, позначені найменшою категоричністю (зменшення впливу на адресата може здійснюватися за допомогою модифікації ілокутивної сили висловлювання).

У статті виділені окремі особливості впливу гендерного чинника на мовленнєву поведінку професійних суддів під час судового засідання. Подальші розвідки у цьому напрямі можуть бути поглиблені за рахунок використання статистичного методу при порівняльному дослідженні мовлення суддів-чоловіків і суддів-жінок у інституційних умовах.

Література:

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : КГУ им. Т. Шевченко, 1997. – 311 с.

2. Дьомкіна О. В. Прагмалінгвістичні особливості мовлення суддів Верховного Суду США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04«Германські мови» / О. В. Дьомкіна. – К. : Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2010. – 20 с.

3. Воронина О. А. Гендер [Електронний ресурс] / О. А. Воронина // Словарь гендерных терминов / [под. ред. А. А. Денисовой]. – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с. – Режим доступу : http://www.owl.ru/gender/010.htm

Крючкова П. Г. Авторитарний дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови) [Електронний ресурс] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04«Германські мови» / П. Г. Крючкова. – К. : Київськ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2003. – 21 с. – Режим доступу : http://disser.com.ua/contents/3021.html

4. Прокудина О. Н. Гендерный дискурс-анализ речевых стратегий женской языковой личности : автореф. дис.... канд. филол. наук : спец. 10.02.01«Русский язык», 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / О. Н. Прокудина. – Кемерово: Кемеровский гос. ун-тет, 2002. – 21 с.

5. Терехова Ю. В. Гендерний аспект у дискурсі спору (на матеріалі художніх творів української та англійської літератури) [Електронний ресурс] / Ю. В. Терехова // ІІІ Міжнародна науково-практична заочна конференція «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації». – 17 жовтня 2014р. – Режим доступу : http://naub.oa.edu.ua/2014/hendernyj-aspekt-u-dyskursi-sporu-na-materiali-hudozhnih-tvoriv-ukrajinskoji-ta-anhlijskoji-literatury/

6. Adler R. B. Communication at Work : Principles and Practices for Business and the Professions / R. B. Adler, J. M. Elmhorst. – [6th. ed.]. – McGraw-Hill College, 1999. – P. 3–33.

7. Romaine S. Communicating Gender / S. Romaine. – New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1999. – XIV, 406 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

Транскрипти слухань Верховного Суду США, розміщені на офіційному Інтернет-сайті Верховного суду США – http://www.supremecourtus.gov/oral_arguments/argument_transcripts.html

1. 07-1529 – Case № 07-1529. Montejo v. Louisiana. – 01/13/09
2. 11-10362 – Case № 11-10362. Millbrook v. United States – 02/19/13
3. 07-984 – Case № 07-984. Coeur Alaska, Inc. v. Southeast Alaska Conservation Council. – 01/12/09
4. 06-6407 – Case № 06-6407. Panetti v. Quarterman. – 4/18/07
5. 12-484 – Case № 12-484. Medical Center v. Nataniel Nassar. – 9/24/13
6. 07-343 – Case № 07-343. Kennedy v. Louisiana. – 04/16/08

УДК 81'42 811.111

В. А. Єфименко,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЦИФРОВІ АДАПТАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ КАЗОК

У статті розглядається процес трансмедіальності, пов'язаний з переходом друкованих текстів у цифровий формат, та аналізуються особливості цифрових казок Д. Лейшман.
Ключові слова : *інтерактивний наратив, цифровий наратив, гіпертекст, трансмедіальність.*

В статье рассматривается процесс трансмедиальности, связанный с переходом печатных текстов в цифровой формат, и анализируются особенности цифровых сказок Д. Лейшман.
Ключевые слова : *интерактивный нарратив, цифровой нарратив, гипертекст, трансмедиальность.*

The article examines the process of transmediality connected with conversion of printed texts into a digital format, and analyzes digital fairy tales by D. Lieshman.
Key words : *interactive narrative, digital narrative, hypertext, transmediality.*

На початку XXI ст. жанр казки інкорпорується в інші жанри та поширюється за кордони інших медіа, таких як кінофільми, комікси, цифрові тексти тощо. Надзвичайно цікавим феноменом є цифрові адаптації традиційних наративів. Коли друковані тексти переходять у цифровий формат, відбувається зміна медіуму, характерна для трансмедіальності, що, в свою чергу, призводить до появи інтерактивного наративу, зокрема, гіпертексту та цифрового наративу. Питанням трансмедіальності та інтерактивного наративу присвячені праці таких вчених, як Г. Дженкінз [3], Л. Кластрупс і С. Тоска [4], Дж. Дуглас [1] та інших. **Метою** цієї роботи є виявлення особливостей інтерактивного наративу на прикладі цифрових казок Д. Лейшман.

Г. Дженкінз зазначає, що «трансмедіальна історія розгортається в низці медіа платформ, при цьому кожен новий текст робить відмінний і цінний внесок у загальне ціле» [3, с. 95]. Важливу роль у цьому процесі відіграють трансмедіальні світи, які Л. Кластрупс і С. Тоска визначають як «системи абстрактних значень, за допомогою яких можна актуалізувати репертуар вигаданих історій у різноманітних медіа формах» [4, с. 409]. Трансмедіальний світ є ментальною конструкцією, з якою знайомі як автори твору, так і їх цільова аудиторія. До трансмедіальних світів С. Тоска відносить популярні традиційні казки, зокрема, казку про Червону Шапочку. Дослідниця виокремлює чотири основних стратегії перенесення текстової версії казки в інші медіа:

1. Мультимедіальна ремедіація, яка передбачає просте перенесення старого тексту на нову платформу з додаванням декількох картинок, звукових ефектів та мінімальним рівнем інтерактивності. Навіть якщо читачеві надається право вибору, то це псевдо вибір, тому що існує лише одна послідовність розгортання подій, а при виборі іншого варіанту пропонується повернутися назад і зробити «правильний» вибір.
2. Додавання нового символічного змістового пласта при збереженні більшості елементів традиційного сюжету (наприклад, додавання до дитячої казки пластів, пов'язаних із сексуальністю, жорстокістю тощо).
3. Фрагментація, при якій автором твору пропонуються альтернативні варіанти розвитку сюжету.
4. Трансмедіальний світ, що нагадує реальний, тривимірний, з максимальним ступенем інтерактивності та можливістю вибору для читача/ користувача [12, с. 198–202].

Варто зазначити, що друга та третя стратегії підходять як до цифрових творів, так і до друкованих, крім того, для того, щоб нова історія мала сенс для читача, необхідне знання трансмедіального світу (тобто оригінальної історії). У цьому випадку авторам трансмедіальних творів не потрібно детально передавати оригінальну історію, натомість варто звертатися до підтексту, пропонувати додаткові пласти значень та інтерактивний матеріал, подібний до оригінального тексту, але не тотожний з ним. Складові елементи візуальної комунікації, а саме образ, звук, слова, анімація виступають у різних комбінаціях та конфігураціях відповідно до задуму автора.

Віртуальна реальність передбачає занурення та інтерактивність, які створюються завдяки комп'ютерним технологіям. Рівень занурення визначається глибиною інформації, тобто кількістю даних, що закодовані в каналі передачі, та широтою інформації, тобто кількістю одночасно представлених сенсорних величин (образ, звук, тактильні відчуття тощо) [11, с. 81]. Т. Шерідан [10] вважає, що для створення відчуття занурення користувач повинен мати змогу рухатися у віртуальному просторі та споглядати його з різних точок зору. Разом із зміною положення користувача змінюється зображення на дисплеї комп'ютера.

М.-Л. Райан припускає, що концепція занурення, яке відбувається у віртуальній реальності, має багато спільного з літературною теорією можливих світів та грою в удавання [9]. Можливі світи є продуктом розумової активності (бажань, уяви, гіпотетичних припущень тощо). І в літературних творах, і у віртуальній реальності свідомість переміщується в новий світ і бере участь у його побудові.

На думку К. Уолтона, літературний текст, так само, як і будь-який тип візуальної репрезентації, є компонентом гри в удавання, при якій будь-який предмет за згодою всіх гравців можна вважати чимось іншим [13, с. 11]. І якщо простий камінець, наприклад, можна вважати будь-яким персонажем у грі, то так само можна вдавати, що текст художнього твору є викладенням справжніх фактів. Занурення у віртуальну реальність також вимагає гри в удавання.

Літературні прийоми, які створюють відчуття участі у вигаданому світі, певним чином перегукуються з прийомами віртуальної реальності. Одним із таких прийомів є створення тривимірного простору завдяки наданню йому глибини (припускається, що в цьому просторі існує не лише те, що видно з певної перспективи, а набагато більше, крім того, персонажі художнього твору зазвичай не є схематичними, а наділені емоціями, бажаннями, намірами тощо). Здатність мови передавати весь спектр відчуттів також робить літературу схожою на мультимедійну комунікацію у віртуальній реальності.

Під *інтерактивністю* розуміємо не лише здатність до навігації, але й можливість для користувача модифікувати середовище. У справді інтерактивній системі віртуальний світ повинен реагувати на дії користувача. При інтерактивному підході події розгортаються не ретроспективно, а проспективно, при цьому їх розв'язка наперед невідома, тобто існують різні варіанти розвитку сюжету.

Ступінь інтерактивності віртуальної реальності залежить від низки факторів, серед яких Дж. Штойер [11, с. 86] виокремлює швидкість (чим швидшою є відповідь системи на дії користувача, тим більше дій може відбутися протягом певного відрізку часу), набір можливих дій і реакція системи на ці дії (різні ступені передбачуваності результату дій). Існують

© В. А. Єфименко, 2015

інтерактивні гіпертекстуальні системи, в яких користувачі можуть перевтілюватися в персонажів. Найвищим ступенем інтегрованості читача в цифровий текст є використанні власного аватара, який дозволяє йому увійти до цифрового простору в якості головного героя. Читання перетворюється на навігацію та гру, які перегукуються з сюжетною лінією друкованого тексту, при цьому читач не лише дивиться на текст на екрані, але й занурюється у наратив, стаючи його діючою особою.

Ж. Мюррей пропонує термін *інтерактивний наратив*, під яким розуміє наративний медіум, який виступає «засобом передачі естетичного досвіду занурення і який передбачає участь читачів» [1, с. 5]. Інтерактивний наратив включає в себе дві підкатегорії: гіпертекст, в основі якого лежить текст, і цифровий наратив, який базується на графічних засобах [1, с. 6].

Текстуальною моделлю, для якої характерний найбільший ступінь інтерактивності, є гіпертекст. Особливістю гіпертексту є те, що у певний момент він надає можливість вибору подальшого напрямку розвитку сюжету. Результатом вибору стає новий текстовий уривок, який з'являється на екрані і, в свою чергу, пропонує декілька варіантів продовження. Таким чином читач самостійно вибирає послідовність розгортання подій, а кожне подібне «прочитання» створює новий текст. Наприклад, в інтерактивній казці Н. Монфорта «Дівчинка та вовк» [8] читачеві надається можливість вибору одного з трьох рівнів (низького, середнього або високого) жорстокості та сексу, після чого йому відкривається один з дев'яти варіантів казки. Спосіб організації та подачі інформації в гіпертексті призводить до кардинальних змін у способі читання. Якщо структура друкованого тексту лінеарна, фіксована, то структура гіпертексту є динамічною та гнучкою. Розширеним варіантом гіпертексту є гіпермедіа, тобто використання різних медіа: тексту, графіки, анімації, відео, звуку. Змінюючи лінеарність друкованого тексту, гіпертекст і гіпермедія тим самим змінюють природу наративу й відношення читача до тексту.

На переконання М.-Л. Райан [9], чим більш інтерактивним є традиційний друкований текст, тим меншим є ступінь заглиблення в нього. З іншого боку, віртуальна реальність, що створюється комп'ютером, має ще одну закономірність: чим більш інтерактивним є віртуальний світ, тим більшим є занурення в нього. Найбільше злиття інтерактивності та занурення досягається при поєднанні візуальних образів із звуковими ефектами, а також при використанні специфічних наративних скриптів, таких, наприклад, як імітатор польоту тощо.

До цифрових адаптацій традиційних казок належать, серед інших, твори «Червона Шапочка» (2000 р.) та «Кривава кімната» (2003 р.) Д. Лейшман [6; 7]. Д. Лейшман свою мету як художника – модифікатора фольклорних мотивів вбачає в тому, щоб оновити, оживити або розвінчати прецедентний текст [5]. Функцією зображення, на думку художниці, є не лише доповнення текстового значення, а й його коментування, наділення додатковим значенням, а подекуди і значенням, яке суперечить текстовому.

«Червона Шапочка» у 2006 р. увійшла до першої збірки електронних творів (*Electronic Literature Collection*). Фраза, яка виникає на початку казки («*Once upon a not so far away*») готує читача до того, що цей варіант казки про Червону Шапочку відрізнятиметься від традиційного. Основна сюжетна лінія є практично безслівною, тому головну роль тут відіграють статичні й рухливі візуальні елементи та музика. Образи персонажів нагадують персонажів коміксів або мультиплікаційних фільмів. Для розгортання історії, а також для знаходження додаткових елементів наративу необхідно, щоб читач клацав мишкою на певні предмети. Якщо початок і закінчення казки фіксовані, то всередині неї існують альтернативні шляхи розвитку сюжету. Зокрема, існує декілька варіантів послідовності мрій героїні під час її сну в лісі, але всі вони завершуються звуком будильника, який сповіщає про необхідність її розбудити. Д. Лейшман додає шари додаткових інтерпретацій до оригінального тексту, створюючи тим самим поліфонію та багатозначність, що відповідає філософії постмодернізму.

У «Червоній Шапочці» використовується декілька вікон браузера: вікно основної історії, приховане внутрішнє вікно, секретне вікно щоденника та вікно мрій героїні. Читач одночасно має доступ максимум до чотирьох вікон. Різноманітність часових рамок впливає на послідовність подій, що розгортаються в казці, і створюють відповідне сприйняття у читача.

Читачеві дуже легко пропустити певні аспекти наративу або візуальні ефекти, якщо у відповідний момент не клацнути на потрібні іконки. Наприклад, цілком випадково можна натрапити на секретний щоденник, який пропонує посилання на низку текстів із популярних кінофільмів та пісень, що демонструють зв'язок головної героїні з сучасністю. Також він пояснює мотивацію деяких її вчинків та прагнення до змін. Крім того, в щоденнику містяться малюнки, іноді анімаційні.

Закінчення казки «Червона Шапочка» є неочікуваним і неоднозначним: головна героїня лежить у ліжку, погладжуючи живіт, і якщо навести на нього курсор і клацнути мишкою, в животі стає видно малюка. Потім на задньому плані з'являється чоловіча фігура в капюшоні (хлопець-вовк?) з пістолетом, він гладить героїню по голові, а вона повертається і дивиться з екрану прямо на читача. Читачеві не залишається нічого іншого, як додумати закінчення самому.

Д. Лейшман є автором ще однієї цифрової казки «Кривава кімната» [7], створеної за мотивами «Синьої Бороди». Особливістю казки Д. Лейшман є те, що, на відміну від більшості інших сучасних казок, в яких головна героїня зображується як виключно позитивний персонаж, переможниця кривавого тирана, в цій казці обидва головних персонажа мають недоліки, крім того, вони є надзвичайно самотніми.

Так само, як і в казці про Червону Шапочку, в «Синій Бороді» текст практично відсутній, натомість ми маємо візуальний наратив, що супроводжується аудіо ефектами. Читач, клацаючи мишкою на певні об'єкти, отримує змогу просуватися кімнатами замку. Д. Лейшман проводить аналогії між клацанням мишкою в електронному творі та перегортанням сторінки в традиційному [2, с. 59]. Метою читача стає не досягнення кінця історії, а сам процес просування вперед, що передбачає розв'язання численних загадок та відкриття секретів, приготовлених для читача автором.

Простір у казці «Кривава кімната» обмежений приміщенням, що може викликати у читача відчуття клаустрофобії. Палітра кольорів, яку використовує автор, теж є досить обмеженою: переважно, це чорно-білі кольори, які символізують меланхолію, що панує в наративному світі. Тим контрастніше на цьому фоні виділяється червоний колір, який функціонує як підказка читачеві, позначаючи місця, важливі для розвитку сюжету, а також як інтертекстуальне посилання на традиційний твір. І лише в кінці казки автором використовується блакитний колір для зображення зовнішнього світу, куди герої вириваються з обмеженого простору замку. Відхід від монохромної гами кольорів символізує надію на щасливе закінчення казки.

У «Кривавій кімнаті» система навігації дозволяє читачеві спостерігати за подіями або з великої, або з близької відстані, в останньому випадку він має можливість в деталях роздивитися, чим займаються герої. Подібний ефект масштабування досягається завдяки натисканню на іконку з лупою. Читач може спостерігати за розгортанням подій з різних перспектив: Синьої Бороди, його дружини або наратора. Наприклад, знаходячись у кімнаті разом з головним героєм і клацаючи мишкою на монітор, який там стоїть, ми маємо змогу бачити, що робить героїня, і навпаки, з перспективи героїні бачимо події, які відносяться до першого та другого шлюбу Синьої Бороди. В деяких епізодах персонаж стає «продовженням» читача. Наприклад, коли Синя Борода дає героїні ключі, і вона іде досліджувати кімнати, то саму героїню не видно, натомість, створюється ефект присутності замість неї читача. Рух у віртуальному просторі та споглядання його з різних точок зору сприяють виникненню у читача ефекту занурення.

Іншим інтерактивним компонентом казки є можливість обирати послідовність подій та її закінчення. Так, якщо у сцені в кривавій кімнаті читач натисне мишкою на відчинене вікно, то це призведе до порятунку двох колишніх дружин головного героя (ми бачимо, як вони вилазять у вікно і прямують до лісу). Якщо ж ні на що не натискати, то головна героїня підходить до чоловіка, який теж знаходиться в цій кімнаті, бере його за руку, вони дивляться одне на одного, а потім начебто кудись разом провалюються. До речі, в жодному варіанті розвитку подій автор не дозволяє героїні зі страху впустити ключ, що робить її сильнішою, ніж героїня класичної казки. Обидва варіанти завершуються традиційною казковою формулою «*and they all lived happily ever after*». Закінчення «Кривавої кімнати» так само, як і закінчення «Червоної Шапочки», є двозначним і вимагає від читача власних висновків.

Таким чином, перехід традиційних друкованих текстів у цифровий формат є прикладом трансмедіальності, що супроводжується зміною медіуму. Цифрові адаптації традиційних казок завдяки використанню різних медіа (тексту, графіки, анімації, відео, звуку) змінюють природу казкового наративу й відношення читача до нього. Цифрові наративи передбачають занурення та інтерактивність, які створюються завдяки комп'ютерним технологіям. Прикладом подібних наративів є цифрові казки Д. Лейшман, які характеризуються наявністю альтернативних шляхів розвитку сюжету, можливістю для читача не лише спостерігати за віртуальним світом з різних перспектив, а й брати безпосередню участь у його створенні. Цифрові казки набувають нового звучання та додають додаткові шари інтерпретації до традиційних текстів.

Література:

1. Douglas J. Y. The End of Books – or Books without End?: Reading Interactive Narratives / J. Y. Douglas. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 2001. – 216 p.
2. Hayles N. K. Electronic Literature: New Horizons for the Literary / N. K. Hayles. – Notre Dame : University of Notre Dam Press, 2008. – 192 p.
3. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide / H. Jenkins. – New York : New York University Press, 2008. – 368 p.
4. Klastrup L., Tosca S. Transmedial Worlds – Rethinking Cyberworld Design / L. Klastrup, S. Tosca. – Proceedings of International Conference on Cyberworlds. – Los Alamitos, 2004. – Pp. 409–416.
5. Leishman D. Dissonance in Multi-Semiotic Landscapes in the Work of Donna Leishman / D. Leishman // Hyperrhiz: New Media Cultures. – Vol. 6. – 2009. – Access : http://www.hyperrhiz.net/hyperrhiz06/artist-statements/dissonance-in-multi-semiotic-landscapes-in-the-work-of-donna-leishman.html
6. Leishman D. Red Riding Hood. – Access : http://collection.eliterature.org/1/works/leishman__redridinghood.html
7. Leishman D. The Bloody Chamber. – Access : http://www.6amhoover.com/viva/chapter_two/practice/chamber/index_flash.htm
8. Monfort N. The Girl and the Wolf. – Access : http://beehive.temporalimage.com/content_apps41/montfort/index.html
9. Ryan M.-L. Narrative as Virtual Reality: Immersion and Interactivity in Literature and Electronic Media / M.-L. Ryan. – Baltimore : John Hopkins University Press, 2003. – 416 p.
10. Sheridan T. Musing on Telepresence and Virtual Presence / T. Sheridan // Presence: Teleoperators and Virtual Environments. – Vol. 1.1. – 1992. – Pp. 120–126.
11. Steuer J. Defining Virtual Reality: Dimensions Determining Telepresence / J. Steuer. – Journal of Communications. – Vol. 42.4. – 1992. – Pp. 73–93.
12. Tosca S. Fairy Tale Trans-migrations: The Case of Little Red Riding Hood / S. Tosca. – Intersemiose – Revista Digital. – Vol. II (4). – 2013. – Pp. 195–206.
13. Walton K. Mimesis as Make-Believe: On the Foundations of the Representational Arts / K. Walton. – Cambridge: Harvard University Press, 1993. – 480 p.

УДК 811.161.2+003

В. В. Желязкова,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ЗНАКИ-ІНДЕКСИ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ Д. Д. КРЕМЕНЯ: СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті з'ясовано зміст понять «поетичний твір» та «індексальний знак», названо основні властивості індексальних знаків, проаналізовано основні синтаксичні підсистеми індексальної організації поезій Д. Д. Кременя та встановлено особливості їхнього морфологічного вираження.

Ключові слова: *знак-індекс, поетичний твір, синтактика.*

В статье определен смысл понятий «поэтическое произведение» и «индексальный знак», названы основные свойства индексальных знаков, проанализированы основные синтаксические подсистемы индексальной организации поэзий Д. Д. Кременя и установлены особенности их морфологического выражения.

Ключевые слова: *знак-индекс, поэтическое произведение, синтактика.*

In article definitions of the concepts «sign index» and «poetic work» are given, the place and a role of indexes in semiotics system of poetic texts in general and poesy by D. D. Kremin in particular are defined. The author pays attention to the second level functioning of signs in semiotics system, proves a role of syntactic for interpretation of the contents, a form and idea of the author's text.

On the basis of properties of indexes which were marked out by Ch. Pearce, functional syntactic subsystems of it like signs in D. D. Kremin's poems – structural and static, semantic, cognitive, generative, psychological, communicative and logical are established.

The author defines forms of morphological representation of signs indexes in each subsystem that promotes effective lingvosemyotics reading of poetic works. Indexes as signs more have office character, than independent.

Key words: *sign index, poetic work, sintactic.*

Постановка проблеми. У сучасній мовознавчій парадигмі все більшої актуальності набувають наукові розвідки із семіотики, що зумовлено насамперед потребою наукової спільноти правильно й точно інтерпретувати ідейні пласти зразків художньої культури. Не залишаються поза увагою вчених і тексти поетичних творів, що з точки зору семіотичної науки репрезентують систему чітко упорядкованих знаків. Однак така регламентована впорядкованість забезпечується певними синтаксичними відношеннями між мовними одиницями, тобто для повного аналізу системи знаків необхідно враховувати особливості їхнього лінгвістичного представлення на рівні синтактики.

© В. В. Желязкова, 2015

Філософський енциклопедичний словник подає дефініцію поняття синтактики як «розділу семіотики, присвяченого розгляду та вивченню структурних властивостей знакових систем із точки зору їхнього синтаксису (безвідносно до їхнього інтерпретування, що служить предметом вивчення семантики, та проблем сприймання та використання знакових систем як комунікативних засобів у рамках прагматики)» [1, с. 265]. Це означає, що синтаксичний аспект знаків вказує на правила їх поєднання між собою. Власне тому синтактика й детермінує функціональну спрямованість текстової організації поетичного твору. Однак найбільш помітною ця тенденція спостерігається в індексальній площині віршів, тому що значення знаків-індексів повністю визначається смисловим навантаженням контексту, в якому вони перебувають, і ці знаки вказують на відношення між об'єктами, а також між об'єктом і його властивостями [5, с. 200]. Прикладом таких знаків у текстах поетичних творів можуть бути займенники та низка прислівників (тут, зараз, завтра). Крім того, індексальними знаками можуть виступати й самостійні частини мови, що одним словом можуть виражати і причину, і наслідок, або мати це на увазі. Наприклад, дим – індекс вогню, розбитий автомобіль – індекс аварії, звільнення з роботи – індекс правопорушення.

Враховуючи наведене, можемо констатувати необхідність детального й ґрунтовного вивчення особливостей лінгвістичної репрезентації індексальних знаків на другому семіотичному рівні існування поетичного твору – синтактиці. Саме цій проблемі й присвячена наукова розвідка.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблем семіотичного аналізу на сучасному етапі розвитку лінгвістики займаються такі вчені, як О. Є. Бразговська, М. Л. Гаспаров, О. К. Жолковський, В. В. Іванов, В. А. Кухаренко, Ю. К. Пирогова, В. Є. Чернявська, О. В. Хлєбнікова. Багато вітчизняних і зарубіжних вчених присвятили свої наукові праці проблемам аналітичного дослідження поетики віршованого тексту, серед яких В. В. Виноградов, Л. В. Димитренко, Б. М. Ейхенбаум, В. М. Жирмунський, О. О. Потебня, Б. В. Томашевський, Р. О. Якобсон. Значний внесок у розробку теоретичної бази семіотичних досліджень поетичних творів зробили М. М. Бахтін, Н. С. Болотнова, Т. В. Гречушникова, Ю. В. Каразін, Ю. Крістєва, Ю. М. Лотман, Л. М. Мурзін, Ю. С. Степанов та ін.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає в особливостей функціонування знаків-індексів у поетичних творах Д. Д. Кременя з огляду на їхнє синтаксичне представлення. Для досягнення окресленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

– визначити частиномовне вираження індексальних знаків у поезіях Д. Д. Кременя;

– встановити тип синтаксичної скерованості знаків-індексів.

Матеріал дослідження. Дослідження здійснено за матеріалами таких поетичних збірок Д. Д. Кременя, як «Травнева арка» (1978), «Південне сяйво» (1982) та «Полювання на дикого вепра» (2006), у лінгвосеміотичній площині яких виявлено понад 100 знаків-індексів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи той факт, що синтаксис є водночас і теоретичною, і прикладною дисципліною з власною методологічною базою, слід сказати, що синтактика поетичних творів із семіотичного погляду також має свою теоретичну і практичну реалізацію. Це дозволяє встановити спектр властивостей цього різновиду знаків. До основних Ч. Пірс свого часу зарахував такі:

– відсутність аналогічного принципу зв'язку між позначуваним та позначальним;

– співвіднесеність із певною сукупністю одиниць, що входять до семіотичного континууму;

– здатність невимушено й приховано спрямовувати увагу читача на об'єкт зображуваного чи позначуваного [4, с. 306].

На основі цього в проаналізованих збірках Д. Д. Кременя індексальну систему можна подати у вигляді низки підсистем.

Першою індексальною підсистемою є структурно-статична, що інформує читача про синтаксичну будову незалежно від контексту та ситуації мовлення:

«Реготала. Грала на гітарі.
А коли порвалася струна,
То її знайшли на тротуарі.
Уночі стрибнула із вікна» [3, с. 16].

У наведеному прикладі індексальність визначається минулим часом дієслова та наявністю сполучників *а, коли, то*.

Другою підсистемою індексального спрямування є семантична синтактика, що вивчає семантичну природу предикативності речень, їхні синонімічні перетворення, пропозиційну відповідність, позиційні схеми, їхнє варіювання в мовленні й парадигматику, типи функцій синтаксем (мінімальний носій елементарного змісту, конструктивний компонент речення) як складників речення, імпліцитність і компресію предикативних одиниць. Наприклад:

«Де золото було – тепер буяє біло.
Там череп у снігу. Іще не відболіло» [3, с. 6].

У наведеному прикладі синтаксичний бік знакової організації тексту реалізується за допомогою прислівника *тепер*, що вказує на наслідковість дії, її причинний зв'язок із минулим та вказує на стан нинішніх речей.

Третьою підсистемою виступає генеративна синтактика, що оперує універсальними глибинними та поверхневими синтаксичними структурами, встановлює універсальні правила синтаксичних трансформацій й обмеження на них, виявляє вроджені принципи й параметри, що коригуються процесом мовної соціалізації. Генеративними універсаліями у синтаксичній структурі поезій є індекси, що мають символічний підтекст:

»...Але той, хто вийшов із народу,
Більше не повернеться в народ...» [3, с. 3].

У наведеному прикладі генеративність базується на з'ясуванні специфіки внутрішньої сутності героя та його вчинків, а тому виявляється на рівні використання протиставного сполучника *але*.

Не менш вагомою у лінгвосеміотичній системі поетичних творів Д. Д. Кременя є комунікативна синтактика, спрямована на динамічний бік мовленнєвих одиниць – висловлень, особливості їхнього актуального членування у конкретних комунікативних ситуаціях, встановлення мовленнєвих варіантів речень, комунікативної парадигматики, особливостей модальності та перформативності, ролі порядку слів й інтонації у формуванні змісту висловлень тощо. Комунікативну маркованість мають індекси в такому текстовому відрізку:

«Нова доба нових овець пасе.
Повіяло на море, на Одесу.
А нам на Київ стелиться шосе,
І ти в полоні спогадів і стресу
Ведеш авто, ведеш – край світу, край зими
І зупиняєш. І бредеш у хащу.

Епоха: ні цензури, ні Кучми…» [3, с. 7].

У запропонованому фрагменті комунікативним потенціалом наділені індексальні знаки, що за своїм морфологічним вираженням є прийменниками *(на, в)* та сполучниками *(а, і, ні)*.

Ще однією підсистемою вважаємо когнітивну синтактику, скеровану на аналіз проекції синтаксичних конструкцій на структури знань людини. Когнітивна синтактика наявна у глибинній структурі знаків-індексів:

«Треба вбити вдову із дітьми,
Щоб до нас повернулася Троя...
І підсмажать тебе як героя,
Українці, троянці, це – ми!» [3, с. 21].

У наведеному прикладі когнітивна синтактика репрезентована складнопідрядним реченням із підрядним мети (1-й та 2-й рядки). Вербально когнітивність представлено за допомогою сполучника *щоб*. Саме цей сполучник виступає своєрідним мовним поясненням тих дій, до яких закликає автор. У 3-му та 4-му рядках адресат тексту говорить про можливі наслідки такого вчинку з боку свого адресанта.

В індексальній канві досліджуваних творів виявляємо й логічну синтактику, спрямовану на розгляд способів вираження думки під кутом зору раціоналізму й універсалізму. Це яскраво відображено в такому текстовому фрагменті:

«Я мовчки відходжу: про це вже писав Геродот» [3, с. 68].

У наведеному прикладі індексальна синтактика представлена у вигляді логічного умовиводу, а з точки зору лінгвістики – за допомогою безсполучникового речення, у змісті якого легко простежується вказування на причину. З морфологічного погляду ця вказівка виражається за допомогою займенника *це*.

Велику роль у лінгвосеміотиченій системі поезій Д. Д. Кременя відведено й психологічній синтактиці, що за своєю сутністю близька до логічної, однак зміст речень має комунікативно-психологічну інтерпретацію. У свою чергу, комунікативно-психологічній інтерпретації підлягають знаки-індекси, виражені прислівником *нікуди*:

«Уперше я замислився і сам,
Що нікуди природі відступати,
Що нікуди вже відступати нам» [2, с. 139].

Висновки. Отже, одним із аспектів, що сприяє ефективному дослідженню семіозису поетичних творів, є синтактика як репрезентативна система їхнього індексального потенціалу та художньої знаковості загалом. У творчому доробку Д. Д. Кременя індексальні знаки за своєю синтаксичною організацією функціонують у різних підсистемах поетичного синтаксису, зокрема структурно-статичному, семантичному, генеративному, комунікативному, когнітивному, логічному та психологічному. Кожний із вказаних напрямів має свої особливості в поєднанні мовних знаків та їхній морфологічній представленості, що більшою мірою має службовий характер.

Перспективи подальших розробок. У подальшому вважаємо за доцільне дослідити суто функціональний потенціал індексальних знаків у поезіях Д. Д. Кременя.

Література:

1. Болотнова Н. С. Художественный текст в коммуникативном аспекте и комплексный анализ единиц лексического уровня / Н. С. Болотнова. – Томск, 1989. – 312 с.
2. Кремінь Д. Літопис (вибране) / Д. Д. Кремінь. – Миколаїв : «Можливості Кіммерії», 2003. – 452 с.
3. Кремінь Д. Полювання на дикого вепра. Нова книга : поезії / Д. Д. Кремінь. – К. : Факт, 2006. – 96 с.
4. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрукидзе, Т. Дмитриева. – М. : Логос, 2000. – 412 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.

УДК 811.134.2’373.43’366’42:796

А. О. Жупник,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

НЕОЛОГІЧНІ УТВОРЕННЯ У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проведено аналіз спортивного мовлення на предмет наявності в неологізмів. Здійснено кількісний аналіз неологізмів за частинами мови та проаналізовано можливі причини їх появи та вмотивованість вживання. За основу аналізу взято словник Королівської Академії Іспанії та словник «Nuevo diccionario de voces de uso actua», а також думки відомих іспанських лінгвістів Лазаро Карретера, Луїса Баргало, Сільвії Уртадо та ін..

Ключові слова: *неологізм, класифікація, вид спорту, частина мови, метафоричність, скорочення, псевдонім.*

В статье проведено анализ спортивного публицистического стиля на предмет наличия неологизмов. Автор осуществляет количественный анализ неологизмов по частям речи, а также выявлены причины их появления и мотивированность их употребления. Исследование основано на данных словаря Королевской Академии Испании и словаря «Nuevo diccionario de voces de uso actua», также идеи известных испанских лингвистов Лазаро Карретера, Луиса Баргало, Сильвии Уртадо и др..

Ключевые слова: *неологізм, класификация, вид спорта, часть речи, метафоричность, сокращение, псевдоним.*

This article deals with analyzing occurrence of neologisms in sporting discours. The quantitative analysis of the neologisms under study was carried out according to the parts of speech and possible reasons for their appearance and their usage. The analysis is based on the dictionary of Real Academia Española and the ideas of well known Spanish linguists and researchers of neologisms Lazaro Carreter, Luis Bargalo, Sevilla Urdato etc.

Key words: *neologism, classification, kind of sport, part of speech, metaphorical meaning, abbreviation, pseudonym.*

У статті спортивне мовлення представлене як середовище креативності та постійного пошуку лексичних відповідників, якими можна прикрасити розповідь та здивувати численну читацьку аудиторію. Напередодні публікації нового видання словника Королівської академії Іспанії, який охопить, з-поміж інших неологізмів, близько тридцяти нових слів, які виникли у сфері спорту, ми вирішили проаналізувати деякі неологізми попередніх років [6]. **Метою** написання статті є аналіз нео-

© А. О. Жупник, 2015

логізмів спортивного мовлення в іспанських періодичних виданнях. **Завданнями дослідження** є аналіз спортивних колонок «Ель Паіс», «Ель Мундо», «Марка», «Ас», щоб з'ясувати, які види спорту є найпродуктивнішими в творенні неологізмів і пояснити причини їх виникнення саме у цих сферах спортивної діяльності людини. Отже, **об'єктом дослідження** є статті спортивних колонок провідних іспанських періодичних видань, а **предметом** – концептуальні характеристики знайдених неологізмів. Специфіка спортивного мовлення визнана багатьма лінгвістами, а Лазаро Каретер стверджує, що йдеться про «*особливе поширення єдиного технічного мовлення*» [2: 188]. А отже, **актуальність** обраної теми полягає в тому, що мовлення спорту стрімко розвивається і зазнає широкого впливу інших мов, що потребує належної уваги з боку дослідників теми.

Поширеним феноменом в спортивному мовленні є взаємодія лексичних полів. В спортивному дискурсі домінує епічно-войовнича лексика і деякі автори пояснюють перевагу даного лексичного поля тим, що «в нашому суспільстві, [спорт] є замінником війни» [4: 193], оскільки зазвичай йдеться про два протилежних об'єднання людей, що протистоять одне одному. Поглянемо на приклад: «*Agarrado al espíritu de gladiador de Felipe Reyes, el Madrid mantuvo la imbatibilidad en la Liga ante una fiera de cuidado.*» Спорідненою темою є також військова термінологія, яка викликана тими ж самими причинами, що і термінологія війни. Люди, а особливо чоловіки, відчувають постійну потребу у визначені того, хто сильніший. Раніше сферою такого самовираження була війна, зараз, коли світ вийшов на новий рівень і потреби у постійному захисті власного житла чи рідних немає, це бажання вигідно втілюється в життя у сфері спорту: *«Hasta un 86-84 en el que quedó cegado y a merced del fusil de Carroll, que congeló Alicante y redefinió las coordenadas de un partido jugado, por ritmo y definición del talento porque hay que quedarse con lo bueno, esencialmente a la americana.»* Зустрічаються також інші вислови нехарактерні для спортивного дискурсу, як слово Armagedón, що в українській мові теж може вживатись у значення *провал*, або *поганий кінець: «Ahora el Armagedón corruptor amenaza a la FIFA.»* Як можемо почити всі ці вислови мають метафоричне значення і застосовуються авторами статей виключно для емоційного забарвлення своєї розповіді.

З іншого боку, спортивна лексика може з'являтись також в інших рубриках періодичних видань. Часто термінологію спортивного дискурсу можна зустріти в статях політичного спрямування: *Como en un match de boxeo en tres rounds, los norteamericanos y la oposición panameña se preparan para el último asalto contra el general Manuel Antonio Noriega [7].* Зустрічаються також випадки, коли спортивна термінологія вживається в рубриках про кінематограф: *[…] Pese a la popularidad del actor, que era uno de los pesos pesados de la cinematografía española, el protagonismo en la capilla ardiente fue del pueblo de Águilas [7]. […].*

Поглянемо на проведений нами аналіз статей за видами спорту:

Таблиця 1

Статті за видами спорту

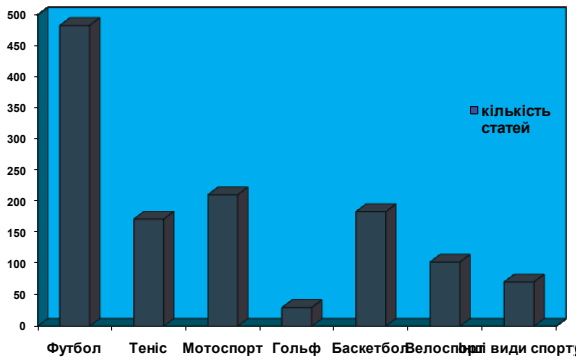

В Іспанії футбол є одним з найважливіших і найпопулярніших видів спорту, тому саме статті про цей вид спорту займають перші шпальти спортивних рубрик, з загальною кількістю – 483 статті. Інші популярні види спорту це мотоспорт (211 статей), баскетбол (184 статей) і теніс (172 статей), велоспорт (103 статті) і гольф (30 статей). Решта проаналізованих текстів стосуються інших видів спорту (71 стаття). Зрештою, це не дивно, оскільки кажуть, що футбол об'єднує людей, а в Іспанії ця гра є культовою. Крім цього, іспанські команди досягли висот у сфері футболу, що змушує спортивних журналістів постійно слідкувати за їх розвитком та доносити до вболівальників історії про нові тріумфи команд.

Слід також звернути увагу на те, що кількість статей з одного виду спорту залежить від календаря спортивних подій, тобто від кількості турнірів, чемпіонатів та змагань, що відбувалися в період, що аналізується. Крім цього, значна увага приділяється спортивним подіям, що відбуваються власне в Іспанії.

Поглянемо на кількість неологічних утворень за кожним видом спорту на наступному графіку:

Таблиця 2

Кількість неологізмів за видами спорту і частинами мови

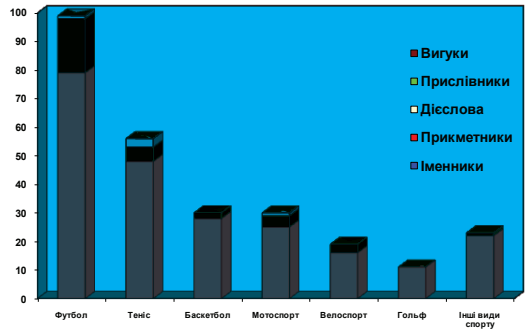

Порівнюючи результати двох попередніх графіків, можемо побачити, що кількість проаналізованих статей не відповідає кількості знайдених неологічних утворень. Найбільш обговорюваним видом спорту в спортивних хроніках є футбол, якому

характерна велика кількість неологічних утворень, проте, кількісна пропорція неологізмів до кількості статей не є такою високою. З іншого боку, гольф, займає останню позицію за кількістю статей і неологізмів, але виявляється плідною основою для творення нових слів. Погляньмо на розподіл видів спорту та кількості неологічних утворень у відсотковому співвідношенні:

Таблиця 3

Відсоткове співвідношення неологізмів за різними видами спорту

Спорт	Загальна кількість неологізмів	Відсоток	Кількість спортивних неологізмів
Футбол	99	37%	59 спортивних неологізмів
			40 інші неологічні утворення
Теніс	56	21%	39 спортивних неологізмів
			17 інші неологічні утворення
Баскетбол	30	11%	18 спортивних неологізмів
			12 інші неологічні утворення
Мотоспорт	30	11%	18 спортивних неологізмів
			12 інші неологічні утворення
Велоспорт	19	7%	8 спортивних неологізмів
			11 інші неологічні утворення
Гольф	11	4%	11 спортивних неологізмів
			0 інші неологічні утворення
Інші види спорту	23	9%	18 спортивних неологізмів
			5 інші неологічні утворення
Загальна кількість	268	100%	171 спортивних неологізмів
			97 інші неологічні утворення
Загальне відсоткове значення			спортивних неологізмів – 64%
			інші неологічні утворення – 36%

З наведених вище даних, можемо зробити **висновок**, що тільки половина неологізмів, які з'являються в статях про футбол стосуються сфери спорту, інша половина – це неологізми взяті з інших сфер. Проте, «найчистішим» у цьому плані можна вважати гольф, мовлення якого наповнюється виключно термінологією, що стосується цього виду спорту.

Хоча власне спортивні неологізми становлять більшість (64%) відносно загальної кількості знайдених неологічних утворень, з'являються також слова, що тематично стосуються спорту (36%). Серед таких неологізмів часто знаходимо слова запозичені з англійської мови, що використовуються в повсякденному мовленні: *workaholik, Twitter, post, sex symbol, web.* Стосовно неспортивних тематичних полів, які можуть використовуватись в спортивному мовленні, знаходимо вислови з медичного мовлення (5,96%), що стосуються ран або назв фармацевтичних продуктів. З'являються також різноманітні терміни, пов'язані з інтернетом або слова соціального характеру (2,8%).

Популярним також став вислів ***tiqui-taca*** (який також пишуть як *tiki-taka*), який дослідник Леонардо Гомес Торрего охарактеризував так: «*візуальне наслідування*» (onomatopeya visual) і який стосується гри в один дотик або короткий пас, поглянемо на приклад: *España ha cambiado su estilo de juego. En lugar de ese juego fluido y vertical que en su día recibió el nombre de tiqui-taca y que encandiló al mundo entero, se ha pasado a un juego resultadista, ramplón y aburrido, donde en un contraataque de cinco contra cuatro, en lugar de ir hacia la portería, se prefiere caracolear, marear la perdiz, parar el juego y terminar jugando con la defensa.*

Тут не можемо не згадати також тріумф на Чемпіонаті Європи футбольної збірної Іспанії, яку в усьому світі охрестили ***'laRoja'*** (що походить від ***'Rojita'***, коли на поле виходять збірні нижчих категорій), а також у широкому вжитку з'явилось слово ***jugón***, яке вперше використав журналіст Андрес Монтес, який цим словом охарактеризував технічно сильніших гравців в команді.

До всіх спортивних неологізмів, які ми зареєстрували, у виданні словника Королівської академії Іспанії 2014 мабуть з'явиться і багато інших слів. Можливо, багато з них будуть пов'язані з найсвіжішими спортивними подіями, як наприклад, Чемпіонатом Світу, що відбувся в Бразилії. Оскільки кожна значна подія в спортивному житті, як цілого світу, так і країни зокрема, залишає свій слід у мові.

Література:

1. Bargalló, Luis Cortés. La lengua española y los medios de comunicación / Luis Cortés Bargalló. – Méjico : S.A. de C.V.,1998. – 752 p.

2. Camacho Markina, Idoia. La especialización en el periodismo, Formarse para informar / Idoia Camacho Markina. – Sevilla : Comunicación social, 2010. – 263 p.

3. Hernando Cuadrado, Luis Alberto. El Discurso periodístico / Luis Alberto Hernando Cuadrado. – Madrid : Verbum, 2000. – 266 p.

4. Hurtado Gonzáles, Silvia. Los periodistas y la lengua / Silvia Hurtado Gonzáles. Español actual: Revista de español vivo, ISSN 1135-867X, Nº 83, 2005. – págs. 65–75.

5. Lázaro Carreter, F. El español en el lenguaje deportivo, en VV.AA.: El idioma español en el deporte / F. Lázaro Carreter. – Madrid : Fundación EFE, 1994. – p.19.

6. Словник RAE. Режим доступу : http://buscon.rae.es

7. Газета «Ель Паїс», спортивна рубрика: www.deportes.elpais.com

УДК 811.111’367.2 (045)

І. Д. Забужанська,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ)

Статтю присвячено актуальній проблемі дослідження ритмічної організації поетичного мовлення з позицій функціонального підходу. У статті виокремлено та охарактеризовано основні функції поетичного ритму. Для переконливої ілюстрації функціонального аспекту мовленнєвого ритму використано приклади, взяті із сучасної американської поезії.

Ключові слова: *емфаза, міметична сугестія, ритм, функція.*

Статья посвящена актуальной проблеме исследования ритмической организации поэтической речи с позиций функционального подхода. В статье выделены основные функции поэтического ритма и предложен научно-обоснованный анализ вышеупомянутых функций. Для убедительной иллюстрации функционального аспекта речевого ритма использовано примеры, взятые из современной американской поэзии.

Ключевые слова: *эмфаза, миметичная суггестия, ритм, функция.*

The article is devoted to the actual problem of the research of rhythmic organization of poetic speech from the perspective of the functional approach. The object of the research is the rhythmic organization of contemporary American poetry texts. Since speech rhythm is an inexhaustible source of linguistic study, which, along with the investigation of the nature of rhythm, its principles of organization, components and parameters, it is interesting for a linguist due to the functions it performs in the poetic speech. Based on the classification suggested by D. Attridge, a British academic in the field of English literature and a current Professor of English, the article highlights the main functions of poetic rhythm and offers an evidence-based analysis of the above mentioned functions since some functions of the poetic rhythm are not fully analyzed in the scientific field. For a convincing illustration of the functional aspect of the speech rhythm the examples drawn from contemporary American poetry are used. The material of the investigation includes the works of such prominent up-to-date American poets as D.A. Powell, P. Gizi, M. Nowak, Myung Mi Kim etc. The investigation leads to the conclusion that the rhythm is a multifunctional phenomenon, the functions of which are not strictly deterministic. In a poem several functions are usually implemented that can claim their systemic nature. Promising to further consideration is the overall analysis of the functions of a poetic rhythm which involves the conduction of experimental phonetic study of modern poetic speech combined with the interpretative analysis of poetic texts.

Key words: *emphasis, mimetic suggestion, rhythm, functions.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена сучасним спрямуванням філологічних студій на розгляд мовних та мовленнєвих феноменів у площині сучасної антропоцентрично та функціонально зорієнтованої лінгвістики. Мовленнєвий ритм є невичерпним джерелом лінгвістичного вивчення, де поряд із дослідженням природи ритму, принципів його організації, усе більше уваги привертає широта виконуваних ритмом функцій.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження ритмічної організації мовлення з позицій системно-функціонального підходу займає чільне місце у системі загальнолінгвістичних пошуків. Осмисленню даної проблеми у мовознавстві сприяли праці провідних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (А.Б. Бабичева, О.О. Вольфовська, А.Р. Калашнікова, C. Adams, P. Auer та ін.). Результати їх досліджень показали, що ритм як мовний і мовленнєвий феномен виконує низку функцій, які певною мірою відрізняються у процесі організації прозового та поетичного мовлення. За нашими переконаннями, деякі функції поетичного ритму є недостатньо проаналізованими у науковій царині.

Об’єктом нашого дослідження виступає ритмічна організація сучасних американських поетичних текстів.

Предметом дослідження є функції поетичного ритму у процесі організації просторово-часового континууму поетичного мовлення.

Мета наукової розвідки полягає у дослідженні функціонального аспекту ритмічної організації поетичного мовлення на матеріалі сучасної американської поезії.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення низки **завдань**: 1) виокремити основні функції поетичного ритму; 2) охарактеризувати основні функції поетичного ритму на матеріалі американських віршованих текстів епохи постмодернізму.

Матеріалом дослідження слугують віршовані тексти сучасної американської поезії, зокрема таких поетів, як Д. Пауелла, П. Гізі, М. Новака та ін.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи мовленнєвий ритм, важливої ролі набувають функції, які він виконує. Згідно із класифікацією, запропонованою Д. Етріджем, усі функції, які ритм виконує у віршованому мовленні, поділяються на два підкласи, а саме ті, що відносяться до віршованого тексту у цілому, та ті, що стосуються локальних ефектів в особливих моментах поетичного твору [11, с. 12].

До функцій, які відносяться до віршованого тексту у цілому, належать організовуюча, динамічна, функція запам’ятовування, функція міметичної сугестії, емоційної сугестії та літературних асоціацій.

Організовуючи просторово-часовий континуум поетичного мовлення у цілому за допомогою специфічного підбору лексики та фігур мови, ритм виконує *організуючу* функцію, що ґрунтується на моторній природі цього мовленнєвого явища. Ця функція полягає у здатності ритму об’єднувати й роз’єднувати частини цілого, що виявляється і на рівні окремих одиниць мовлення, і на рівні усього тексту, завдяки чому утворюються оптимальні умови для сприйняття усного висловлювання [4, с. 40; 7, с. 23].

Динамічна функція ритму полягає у здатності мовленнєвого ритму передавати різні відтінки значення, комунікативну направленість тексту, тобто брати участь у формуванні змісту висловлювання, що досягається взаємодією засобів надсегментного рівня із засобами інших рівнів мови (лексики, граматики) [2]. Ритм тексту, імпліцитно впливаючи на адресата, допомагає йому зрозуміти внутрішню смислову домінанту [6, с. 21], виступаючи у ролі головного когнітивного і комунікативного фактору, який направляє думку читача у заданому автором напрямі.

Тісно пов’язаною із попередньою функцією є *прагматична* функція ритму, яку виокремлюють деякі лінгвісти [4, с. 38]. Суть її зводиться до того, що ритмічна організація тексту підсилює авторську інтенцію, підвищує вплив на адресата, допомагає останньому відчути співпричетність до прочитаного [6, с. 20]. Функція впливу на адресата базується власне на

© І. Д. Забужанська, 2015

рекурентності як основній характеристиці ритму. Оскільки одним із способів впливу на адресата є саме повторюваність, то за допомогою паралелізму і повторів ідея вкорінюється у розумі настільки глибоко і міцно, що, врешті-решт, сприймається як доведена істина [8]. Наприклад,:

Some say a baby cries for the life to come
Some say leaves are green 'cause it looks good against the blue
Some say the grasses blow because it is earth's instrument
Some say we were born to cry [15, с. 103].

Слугуючи своєрідним *міметичним натяком («mimetic suggestiveness»)*, що пояснюється тим вибором певної ритмічної форми віршованого тексту, ритм може викликати специфічні фізичні ознаки, тобто наслідувати [3, с. 254]. Швидкий ритм може бути властивий предмету/сюжету, який швидко рухається, у той час як повільний ритм може відповідати сумному, безрадісному сюжету [11, с. 13]. Із корпусу проаналізованих віршованих текстів, до яких входили поетичні твори, 90% притаманний повільний ритм, темп декламації вірша, що відповідає власне сюжету поетичних творів, у той час як 10% віршів прочитанні авторами у швидкому темпі, який загалом корелює із сюжетом твору.

Релевантність виокремлення *емоційної* функції, або ж емоційної сугестії (переклад наш), мовленнєвого ритму підтверджується наступними словами: «Як цілісний віршований твір може бути певним емоційним тембром завдяки своєму ритму, так і окремі рядки або строфи можуть підсилювати почуття, вираженні вербально» [див. там само, с. 17]. Таким чином, ритм сприяє емоційному (у даному випадку негативному, похмурому, сумному) забарвленню поетичного твору:

Woke up dead
Tired, in my arms
An empty
An instead…[15, с. 188].

Естетична функція, яка найяскравіше проявляється у поезії та художній прозі [9], тісно пов'язана з функцією емоційної сугестії. Суть її полягає у тому, що відносно рівномірне повторювання ритмічних одиниць певного обсягу здійснює у певній мірі емоційно-естетичний вплив на слухача. Відтак ритм сприяє створенню особливого емоційного настрою, який необхідний для сприйняття ідейно-художнього задуму автора.

Ритм у тексті сприяє *запам'ятовуванню*, що особливо простежується у римованій поезії. Наприклад:

annuls the future, zero that you zoom
beautiful suitor of the lucent room [15, с. 50].

Варто зазначити, що сучасна американська поезія є переважно неримованою, що ускладнює її запам'ятовування.

Okay, willow, breathe on me
From the sunless opening in you –
Crescent of gouges and breezes – slope
On which beetles stumble and are
Flushed out – [див. там само, с. 26].

Специфічною для поетичного мовлення є функція *алюзії літературних традицій* [11, с. 10]. Вона полягає у тому, що ритм певного віршованого тексту може вказувати на ритм або якогось конкретного віршованого твору, або на цикл віршів, або ж на традицію у віршуванні [див. там само, с. 15]. Цим, мабуть, і пояснюється твердження О. Блока, який відзначав, що кожна епоха має свій ритм і пристрасть кожного поета насичена духом епохи, навіюючи йому ритми й розміри вірша. Цю функцію мовленнєвого ритму тісно пов'язують із метром, під яким традиційно [5, с. 123] розуміють ритмічно врегульоване чергування сильних і слабких складів у віршованому рядку, що власне відрізняє поетичне мовлення від прозового. Специфіка взаємовідношень між метром та віршованим ритмом полягає у тому, що метр є абстрактним ментальним поняттям, моделлю із варіативним ступенем, у той час як ритм виступає конкретною моделлю метричної реалізації. За результатами нашого дослідження, можемо зазначити, що дана функція не є яскраво вираженою серед американських поетів XXI століття, оскільки переважна більшість віршів є білими, тобто у них відсутня рима. По-друге, більшість із проаналізованих поетичних текстів є віршами у прозі, у яких відсутня метрична організація. Функція алюзії літературних традицій може, за нашими переконаннями, проявитися за допомогою неконвенційного графічного оформлення, а також при озвучуванні та подальшому експериментально-фонетичному дослідженні віршованих текстів.

Власне у віршованому тексті ритм виконує наступні функції: емфази, мімезису, емоційних ефектів, значення, зв'язку та контрасту.

Під емфазою традиційно розуміють виокремлення певного елементу висловлення за допомогою інтонації, повторення, синтаксичних конструкцій тощо [1, с. 525]. Розглядаючи ритм як компонент інтонації, який в основі своїй оперує наголосом, зазначимо, що наголос є обов'язковим маркером ритмічного імпульсу в англійській мові, за відсутності якого ритм не може бути сприйнятий, а також перцептивним корелятом фонетичної промінантності [10, с. 21; 12, с. 23]. Відтак перед поясненням феномену ритму у першу чергу варто з'ясувати фонетичну природу наголосу [10, с. 22]. У контексті інформаційної теорії, ті склади і слова, які чітко артикулюються, є «піком» інформаційного змісту, у той час як послаблені, скорочені можуть бути здогадними із контексту [14, с. 14]. Наступні озвучені віршовані рядки є прикладом наголошення поетом не лише повнозначних слів, а й службових, що впливає на сприйняття твору:

when I lose the 'feeling in my 'legs. 'when my 'hands won't 'grip
and I'm a 'thread a 'reed a 'wrack a 'ruin: 'of 'clap and 'flux 'and 'grippe [15, с. 78].

Оскільки в основі ритму лежить періодичність, яка поряд із супрасегментними факторами, створюється також за допомогою сегментних факторів, то функцію мімезису у віршованих рядках може виконувати звукосимволізм. До періодичності на фонетичному рівні відносять зміну голосних і приголосних, повторення однакових звуків (алітерація, асонанс). Загалом, звукосимволізм у досліджуваному корпусі є нечастотним явищем, хоча подекуди зустрічаються поетичні твори із притаманним їм повторенням однакових приголосних (алітерація), як-от:

Bo-bo-bo k-k-k [14, с. 236], *s-s-s* [див. там само, с. 238], та звукосимволізм: *nuph-juk-pahn nubh-jjuk-paan* [див. там само, с. 238], *jiph-jiph-jiph* [див. там само, с. 243].

Створення *емоційних ефектів* за допомогою ритмічної організації у межах поетичного твору створюється за рахунок чергування тональних тонів, що вочевидь пояснюється ритмотворчою функцією інтонації. Квазірегулярна зміна мелодичних контурів сприяє емоційному насиченню певних елементів віршованого тексту, відтак його сприйняття.

Функція *значення* полягає у «прирощенні» значення за допомогою мовленнєвого ритму. Поєднуючи експериментально-фонетичне дослідження з інтерпретативним аналізом текстового матеріалу, Е. Лілья, наприклад, приходить до висно-

вку, що ритм тексту утворює значення, позбавлене семантичної сутті як такої, однак це значення має сенс та є вартісним, першопочатково формуючи ставлення та почуття до сказаного, гіпотетично впливаючи на фактичний зміст тексту [13].

Релевантною характеристикою формування *зв'язку* та *контрасту* є здатність поетичного ритму об'єднувати, водночас показуючи контраст, що може бути представлене наступним:

The bridal of the earth and sky:
The dew shall weep thy fall tonight,
for thou must die.
...but though the whole world turns to coal,
then chiefly lives. [11, с. 19].

Висновки та перспективи дослідження. Звісно, запропонована класифікація не може претендувати на абсолютну вичерпність та універсальність, однак вона дозволяє дійти висновку, що ритм є поліфункціональним явищем, перелік функцій якого не є суворо детермінованим. У поетичному творі зазвичай реалізується кілька функцій, тобто можна стверджувати їх системний характер. Перспективним у подальшому вважаємо проведення експериментально-фонетичного дослідження сучасного поетичного мовлення у поєднанні з інтерпретативним аналізом текстового матеріалу.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 2-е изд., стер. – М. : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
2. Бабичева А. Б. Особенности ритмической организации спонтанной немецкой диалогической речи на супрасегментном уровне (экспериментально-фонетическое исследование) [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. Б. Бабичева. – М., 2003. – 24 с.
3. Вейдле В.В. О смысле мимесиса / В.В. Вейдле // Эмбриология поэзии: Статьи по поэтике и теории искусства [пер. в нем. Е.Ю. Козиной]. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – С. 331–350.
4. Вольфовська О.О. Ритмічна організація промов сучасних політичних діячів Німеччини (експериментально-фонетичне дослідження) [Текст] :. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / О.О. Вольфовська; Київ. нац. лінгв.ун. – К., 2012. – 220 с.
5. Иванюк Б. П. Поэтическая речь. Словарь терминов. – Москва : Флинта, Наука, 2007. – 312 с.
6. Калашникова А. Р. Типы ритмических моделей прозаических текстов / А. Р. Калашникова // Электронный научно-образовательный журнал ВГСПУ «Грани познания». – №1(21) – Февраль – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://grani.vspu.ru/files/publics/1368528124.pdf
7. Кушнєрова О.А. Лінгвокогнітивні параметри віршованих текстів (на матеріалі збірок любовної лірики «Birthday Letters» T. Hughes, «Споглядання дерева» В. Грабовського та «Судьбы и сердца» Э. Асадова) : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.15 / О. А. Кушнєрова; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2013. – 20 с.
8. Лебон Г. Психология народов и масс / Гюстав Лебон. – М. : АСТ, 2000. – 311 с.
9. Токарева А. И. Об эстетической функции поэтического ритма [Текст] / А. И. Токарева // Вестник Адыгейского государственного университета. – 2008. – Вып. 1 (29). – С. 98–105.
10. Adams C. English Speech Rhythm and the Foreign Learner / Corinne Adams. – The Hague, [Noordeinde 41] : Mouton, 1979. – 231 p.
11. Attridge D. Poetic Rhythm: An Introduction / Derek Attridge. – Cambridge University Press, 1995. – 274 p.
12. Auer P. Language in Time: The Rhythm and Tempo of Spoken Interaction (Oxford Studies in Sociolinguistics) / Peter Auer, Elizabeth Couper-Kuhlen, Frank Muller. – Oxford University Press, 1999. – 256 p.
13. Lilja E. Towards a Theory of Aesthetic Rhythm / E. Lilja. – [Vrabel T. Lectures in Theoretical Phonetics of the English Language and Method Guides for Seminars/ Tamas Vrabel. – Ungvar : PoliPrint, 2009. – 176 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

14. Rankine C., Sewell L. American Poets in the 21st century: the new poetics. – Middletown, Conn : Wesleyan University Press, 2007. – 400 p.

УДК 821.161.2Т – 4.08

Г. О. Звягіна,
Запорізький державний медичний університет, м. Запоріжжя

ВИЯВ КАТЕГОРІЇ ПОРІВНЯННЯ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

У статті досліджуються основні вияви категорії порівняння в художніх творах Григора Тютюнника, виявляються групи порівнянь за семантичними та граматичними ознаками. Порівняння в новелах та повістях Григора Тютюнника розбиваються на семантичні поля та семантичні типи, групуються за типами сполучників. Визначається призначення та синтаксичні функції порівнянь у творах Григора Тютюнника.

Ключові слова: *порівняння, семантичні поля, семантична структура.*

В статье исследуются основные проявления категории сравнения в художественных произведениях Григора Тютюнника, виявляються группы сравнений по семантическим и грамматическим признакам. Сравнения в новеллах и повестях Григора Тютюнника розбиваються на семантические поля и семантические типы, группируються по типам предлогов. Определяються назначение и синтаксические функции сравнений в произведениях Григора Тютюнника.

Ключевые слова: *сравнение, семантические поля, семантическая структура.*

The main use of the category of comparison in the stories of Hrigir Tiutiunnyk is explored in the article, the groups of comparisons after semantic and grammatical signs appear. Comparisons in the stories of Hrigir Tiutiunnyk are broken up on the semantic fields and semantic types, is formed group after the types of unions. Setting of comparisons and syntax functions in the stories of Hrigir Tiutiunnyk is determined.

In our research lean against determination of comparative turn is the separated part of sentence, which is used with the special semantic-syntax. The category of comparison in a simple unelementary sentence foresees four components. The category of comparison also will be realized in difficult suggestion. The permanent use of comparative turns and an unusual combination of such units are investigated.

The choice of comparisons testifies in accordance with semantic types, that types prevail «man-man», «man-zoon», «man-lifeless creature», «man-musical instrument», «man-plant». Among unions most common «as» (як). The row of voice selects

© Г. О. Звягіна, 2015

in the analysed stories and short stories also, smell, haptic, after similarity and in size, visual comparative turns. Asyndetic comparison is a construction with lexically expressed a subject, object and basis of comparison. Absence of connecting element as a syntactic index of assimilation is compensated the specific grammatical form of object of comparison which specifies on comparative copulas within the limits of construction. A comparative turn can execute different syntactic functions: comparative determination, comparative predicate, appendixe.

Keywords: *comparison, semantic fields, semantic structure.*

Категорія порівняння виражає уподібнення одного явища до іншого і функціонує у складному реченні та простому неелементарному, де знаходить своє вираження в порівняльному звороті, що є різновидом ускладнення.

Особливості мови художніх творів Григора Тютюнника були об'єктом дослідження Г. Шевченко, Г. Гримич, І. Захарчук, Н. Тульчинської, О. Лихачової. Лексико-фразеологічні діалектизми опрацьовувалися А. Смирновою, народнорозмовність та її естетичні модифікації в ідіостилі Гр. Тютюника – С. Бибик, слова автора при прямій мові Н. Гут. Однак спеціального дослідження, присвяченого вияву категорії порівняння у структурі художнього мовлення Григора Тютюнника немає. Тому пропонована робота є спробою дослідити й виявити особливості вияву категорії порівняння відповідно до семантичних, граматичних ознак, синтаксичних функцій у художніх творах Гр. Тютюнника.

У сучасній українській мові надзвичайно активно вживаються різноманітні реченнєві компоненти у формі порівняння. У статті спираємося на визначення порівняльного звороту, наведене в монографії А. Загнітка – це відокремлений член речення, який вживається зі спеціальною семантико-синтаксичною функцією і не ототожнюється з неповною підрядною частиною, оскільки відмінність між ними полягає у структурному і суто смисловому планах [2, с. 224].

Цілком поділяємо думку М. Мірченка про те, що категорія порівняння у простому неелементарному реченні передбачає чотири складники: 1) суб'єкт порівняння (компарант) – предмет, явище, яке ми хочемо пізнати, на основі порівняння з іншими предметами, явищами; 2) об'єкт порівняння (компаратор), який ми вже пізнали, знаємо, через нього хочемо пізнати суб'єкт; 3) основу порівняння (предикат), ознаку, яку хочемо виявити і в суб'єктові, і в об'єктові; 4) показник порівняльних відношень [4, с. 148].

Через багатоманітність показників порівняльні конструкції потребують відповідної класифікації. Найчастіше їх поділяють типологічно – на сполучникові та безсполучникові, з подальшим членуванням кожної групи.

На сьогодні в мовознавстві чітко сформулювались підходи, за якими категорія порівняння: 1) розглядається у співвідношенні з метафорою (Н. Арутюнова, В. Вовк, В. Телія); 2) з'ясовується специфіка вираження порівняльних відношень (Ю. Апресян, В. Кононенко, А. Прияткіна, Н. Широкова); 3) окреслюється як засіб формування авторського стилю (Л. Голоюх, П. Морозов); 4) визначається статус у фразеологічному фонді (Л. Авксентьєв, М. Алефіренко, Л. Лебедєва), що свідчить про відсутність загальноприйнятої класифікації категорії порівняння в українській мові.

Категорія порівняння також реалізується в складному реченні, зокрема в такій групі розчленованого типу як складнопідрядні речення з підрядними порівняльними, у яких підрядна частина становить порівняння, що ґрунтується на асоціативному, просторово-кількісному та інших типах зіставлення.

Категорія порівняння в мові творів Григора Тютюнника представлена досить широко. Порівняльні звороти у його творах розподіляємо на такі семантичні поля (людина, тварини, явища природи, кольори, звуки, запахи), які містять різні лексико-семантичні групи. За об'єктом порівняння виділяємо такі семантичні типи: «людина-людина», «людина-тварина», «людина-нежива істота», «людина-музичний інструмент», «людина-рослина».

Найбільша кількість – це уточнювальні порівняння та порівняння з явищами природи, у тому числі і в складі підрядних порівняльних речень: *З нього порснули додолу жолуді, загули вільхи – вологo й густо,* ***наче вихор у мокрих після дощу раменах*** [5, с. 21]. Такі звороти не тільки основний засіб розкриття сутності явища, а й спосіб репрезентації ставлення до нього автора тексту.

Багато порівнянь у досліджених творах письменника пов'язано з кольором: *Жінки цвіли квітчастими хустками,* ***як макова грядка*** [5, с. 152]. Часто вживані кольори – жовтий, червоний, чорний, сріблястий. Прикметно, що у художніх творах автора ніколи не вживаються лексеми на позначення звичайних кольорів основної гами, усі вони мають різні відтінки, які письменник означує, за допомогою порівнянь, викликаючи в такий спосіб різні асоціації.

У розглянутих творах були виявлені порівняльні звороти, виражені сталими висловами, які є беззаперечним показником уснорозмовності стилю письменника: *Кажу, мати плаче день і ніч, дитина оно (при цьому він кивнув на Кирила, а Меланя презирливо посміхнулась) ходить* ***як у воду опущена****...* [6, с. 30]. Специфікою фразеологічних компаративем є семантичне зближення показника порівняння з лексемою-об'єктом порівняння, унаслідок чого вона втрачає значення предметності.

Нами виявлено чимало порівняльних конструкцій, у яких людина зіставляється з тваринами, птахами, рослинами: *Сиділи попід стіною майстерні на сонечку,* ***як сонні горобці*** *– рядочком, а перед очима стояла тільки черга до їдальні* [6, с. 137]. Такі конструкції містять компаративеми, наближені до фольклору (анімалістичні уявлення й досі дбайливо збережені в народнорозмовному мовленні). Використовує їх письменник досить вдало для візуалізації характеристики людей, відтворення власних спостережень за людською діяльністю, звичками.

У проаналізованих повістях та новелах виділяємо також ряд звукових, запахових, тактильних, за подібністю й за розміром, зорових порівняльних зворотів: *У проваллі справді пахло талиною –* ***як ото кора з трухлявої вільхи****, а під ногами щось гуде і рипить* [5, с. 14]. Запахові порівняння – яскрава деталь мовної картини світу Гр. Тютюнника. Через запахи входимо в мовний світ письменника.

У творах Гр. Тютюнника наявні й досить вдалі звороти, де людина з її соматикою порівнюється з інструментом, предметом, будівлею: *Лука Ількович і собі щось вигукував, молов ногами куряву, вимахував руками,* ***як вітряк раменами на доброму вітрі*** [5, с. 159]. Тут спостерігаємо явище перекатегоризації, тобто зміни вихідного системного значення і реалізації прототипних рис іншої категорії. Відбувається взаємодія між категоріями «жива / нежива істота». Напрям порівняння зумовлений народним досвідом, принципом ясності та релевантності, виразно пов'язаний зі спостереженнями письменника за господарською діяльністю.

У розглянутих художніх творах виявлено й підрядні порівняльні речення, пов'язані з певним типом поведінки: *Вклонявся іконам – самою головою,* ***як розбалуваний увагою публіки актор*** [5, с. 182]. З поведінкою людей порівнюються і *неживі істоти*: *До басів непомітно підпряглася скрипка й, солоденько зойкаючи,* ***як лукава молодиця****, пішла з ними в парі* [5, с. 160]. Ці конструкції цілком спираються на народні спостереження або на авторські і викликають відповідні асоціації, що виникають у кожного при згадці професії, роду занять, типу поведінки.

У художніх творах Григора Тютюнника присутні порівняльні звороти, ужиті як із сполучниками, так і без них. Серед сполучникових, дотримуючись класифікації І. Вихованця (розмежував порівняльні сполучники за їх функціями), виді-

ляємо три групи: 1) власне-порівняльна функція (***як***); 2) модально-порівняльна функція (велика група сполучників); 3) порівняльно-об'єктна функція (***ніж***, ***аніж*** і ***як*** у значенні «ніж») [1, с. 136].

Конструкцій зі сполучниками першого типу у художніх творах Гр. Тютюнника найбільше. У розглянутих новелах та повістях порівняльних зворотів із такими сполучниками було виявлено 267 одиниць. Серед них найбільша вага тих, що містять сполучник *як*: *Ми йшли кам'янкою, що холодно блищала при місяці над горою, і несли, притуливши до грудей,* ***як*** *немовлят, пілотки з абрикосами* [6, с. 148]. Цілком традиційне використання власне порівняльного сполучника, характерне як для літературної, так і для розмовної мови (*особливо* для останньої), є закономірним, оскільки наділений універсальністю та найбільшою виразністю у створенні компаративного значення.

Серед сполучників з модально-порівняльною функцією друге місце за вживаністю посідають *мов, мовби, немов*: *У хаті споночіло так, що й цвілі по кутках не видно, і шибки синіють,* ***мов*** *на грозу* [5, с. 13]. Порівняльних зворотів такого типу загалом було виявлено 134. Функція їх, як видно з самої назви, полягає не лише в зіставленні двох об'єктів, а й у наданні лексичному наповненню об'єкта порівняння таких модальних відтінків, як-от: радість, сум, переляк та інші. До зазначеної групи належать порівняльні звороти, що починаються зі сполучника *наче, ніби*: *Їхав повільно, не гнувся до керма, а рівно сидів у сідлі,* ***наче*** *мав у спині залізну вісь; шия довга, худа і червона, уся в дрібних прищах, як і обличчя* [5, с. 224]. Кількість таких порівняльних зворотів у творах автора сягає 76. Загалом модальні частки слугують для виразу невпевненості, недостовірності, здогаду, припущення, тому їх називають гіпотетичними. Але всі ці семантичні відтінки вибудовуються як порівняння, як зіставлення з узуальним еталоном («як має бути»), тому в таких частках наявна сема компаративності, а побудови з ними входять до складу компаративних конструкцій.

Для стилю творів, що стали об'єктом нашого дослідження, характерне вміння майстерно поєднувати в одному неелементарному простому реченні різні типи таких конструкцій: *Обличчя бліде,* ***як*** *трава під каменем, губи пошерхлі й, здавалося мені, трохи коверзливі, руде волосся з-під хустки стирчить,* ***наче*** *воно з тонкого жовтого дроту* [5, с. 217]. Безперечно, головною прикметою компаративної майстерності Гр. Тютюнника можна вважати вміння використовувати влучне порівняння у відповідній формі й у відповідному місці для всебічної характеристики персонажа, унаочнення події.

Безсполучникове, згорнене порівнянням – це конструкція з лексично вираженими суб'єктом, об'єктом та основою порівняння (експліцитною чи імпліцитною). Відсутність сполучного елемента як синтаксичного показника уподібнення компенсується специфічною граматичною формою об'єкта порівняння, що вказує на порівняльні зв'язки в межах конструкції. І. Кучеренко наголошує, що «… член речення, який є виразником способу дії, має означальне значення. Прийменнико-іменний орудний порівняльний означає не іменник, а дієслово – виразника ознаки предмета» [3, с. 47].

У дисертаційній роботі подібних конструкцій виявлено 60. Типовою для стилю Гр. Тютюнника є синтаксична форма передавання запаху – дієслівна конструкція з дієсловом у безособовій формі та словом на позначення джерела запаху в орудному відмінку: *«Ляда на горище була відчинена, чорний морок стояв у квадратному отворі і з нього пахло* ***підопрілими кукурудзяними качанами, мишами, перележаним сіном***» [5, с.226]. Специфікою конструкцій з орудним відмінком у порівняльному значенні є контамінація об'єкта й показника порівняльних відношень в одній лексемі, а саме: об'єкт виражається лексичним значенням слова, а показник – граматичним (формою орудного відмінка).

Порівняльний зворот у творах Григора Тютюнника може виконувати різні синтаксичні функції: 1) порівняльної обставини – а) способу дії: – *Бо на газ давить боязко*, ***як мадамочка*** [5, с. 239]; 2) порівняльного означення: *Чабан зопалу, гнівний,* ***як вогонь,*** *пірнає під стіл, а Помазан тим часом вихоплює з кишені сьомаку і швидко ховає в колоду...* [5, с. 241]; 3) порівняльного присудка: *І ноги* ***як мотузяні*** [5, с. 251]; 3) прикладки: *Товстопикий був, товстоногий. І рудий – матінко ти моя...* ***Як стара солома*** [5, с. 241].

Отже, категорія порівняння в художніх творах Григора Тютюнника знаходить своє вираження переважно у простому неелементарному реченні, де виражається за допомогою порівняльного звороту. Виділяємо чотири компоненти в складі порівняльної синтаксеми, структуру категорії моделює четвертий компонент – показник порівняльних відношень. Для безсполучникових порівнянь ця структура – трикомпонентна.

Порівняльні звороти як способи вираження категорії порівняння в простому реченні розглянутих творів представляють такі семантичні поля як людина, явища природи, тварини, кольори, звуки, запахи, які містять різні лексико-семантичні групи. Порівняльні звороти в Гр. Тютюнника характеризують такі ознаки, як форму, колір, якість, розмір.

У художніх творах Григора Тютюнника виявлено й досліджено групи порівняльних зворотів, ужитих як із сполучниками, так і без них. Сполучникові порівняльні звороти групуємо за функціями, які виконують сполучники: власне-порівняльна, модально-порівняльна, порівняльно-об'єктна. Розглядаємо такий синтаксемний засіб, як орудний відмінок із порівняльною функцією, зокрема типову для ідіостилю Гр.Тютюнника форму її вираження – дієслово в безособовій формі та слово на позначення джерела запаху в орудному відмінку.

Література:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис : Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 2001. – 662 с.
3. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – К. : Вища школа, 1959. – 198 с.
4. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій / Микола Васильович Мірченко – Луцьк: Вежа, 2001. – 340 с.
5. Тютюнник Гр. Твори у 2-х т. Т. 1 Оповідання / Гр. Тютюнник. – К. : Молодь, 1984-1985. – Т.1. –327 с.
6. Тютюнник Гр. Твори у 2-х т. Т. 2 Повісті / Гр. Тютюнник. – К. : Молодь, 1984–1985. – Т. 2 – 327 с.

УДК 81'367.625(161.2=111):81-115

Н. Б. Іваницька,
Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Вінниця

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ НОМІНАЦІЇ МІЖМОВНОГО ЗІСТАВЛЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ СИСТЕМ

У статті проаналізовано використання термінологічних одиниць у сучасних контрастивних дослідженнях різномовних дієслівних систем. Акцентовано на перспективності та ефективності двобічного зіставлення мовних одиниць та явищ. Увагу зосереджено на змістовому наповненні таких понять, як «відповідність» та «корелятивність». Обґрунтовано доцільність використання термінологічної номінації «відповідність» для міжмовного зіставлення

© Н. Б. Іваницька, 2015

дієслівної лексико-семантичної парадигматики. Подано власні міркування щодо розмежування понять «лакуна», «лакунарність», «лакунарний», «лакунарна одиниця», «безеквівалентна одиниця» та окреслено межі їхнього використання в контрастивному дослідженні дієслівних систем української та англійської мов.

Ключові слова: *контрастивістика, міжмовне зіставлення, дієслівна система, парадигматика, відповідність, корелятивність, лакунарність.*

В статье проанализировано использование терминологических единиц в современных контрастивных исследованиях разноязычных глагольных систем. Акцент сделан на перспективности и эффективности двустороннего сопоставления языковых единиц и явлений. Внимание уделено содержательному наполнению таких понятий, как «соответствие» и «коррелятивность». Обоснована целесообразность использования терминологической номинации «соответствие» для межъязыкового сопоставления глагольной лексико-семантической парадигматики. Представлены собственные соображения относительно разграничения понятий «лакуна», «лакунарность», «лакунарный», «лакунарная единица», «безэквивалентная единица» и очерчены границы их использования в контрастивном исследовании глагольных систем украинского и английского языков.

Ключевые слова: *контрастивистика, межъязыковое сопоставления, глагольная система, парадигматика, соответствие, коррелятивность, лакунарность.*

This paper examines the use of terminological units in modern contrastive studies of multilingual verb systems. The prospects and effectiveness of bilateral comparison of language units are outlined. The paper focuses on meaning of such concepts as «correspondence» and «correlation.» The necessity of the use of terminological nomination «correspondence» for cross-language comparison of verbs' lexical-semantic paradigmatic is proved. The author gives her own views on the distinction between «lacuna», «lacunarity», «lacunar», «lacunar unit» and outlines the limits of their use in contrastive study of Ukrainian and English verbs.

Keywords: *contrastive linguistics, cross-language comparison, verb system, paradigm, correspondence, correlation, lacunarity.*

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій з теми. Останнім часом у мовознавстві виразною є тенденція до контрастивного вивчення мовних одиниць усіх рівнів мовної системи з метою виявлення спільного та відмінного в механізмі взаємодії їхніх категорійних властивостей. Ця тенденція є виправданою і своєчасною через накопичення теоретично виважених та апробованих дослідницькою практикою знань у галузі конкретних мов, які як металінгвістичні реальності закономірно постають підґрунтям для проведення зіставного аналізу.

Лінгвістична контрастивістика накопичила значний досвід у дослідженні різнорівневих мовних одиниць і явищ (В. Г. Гак, С. П. Денисова, Ю. О. Жлуктенко, М. П. Кочерган, А. Е. Левицький, А. В. Корольова, В. І. Кушнерик, В. М. Манакін, Б. О. Серебренников, О. В. Тищенко, С. О. Швачко, І. К. Юсупов, В. М. Ярцева, W. Croft, C. Lehmann, W. Nemser, J. Newman, G. Nickel, A. Wierzbicka).

Водночас із розвитком зіставної лінгвістики постає проблема їхньої термінологічної однолінійності, зумовлена варіативними щодо змісту та контексту термінологічними назвами і поняттями, якими користуються дослідники. Невипадково, що це, у свою чергу, призводить до порушення цілісності сприйняття зіставних досліджень та різнотлумачення їхніх результатів. Попри загальну тенденцію до стрімкого розвитку зіставних праць на теренах сучасного мовознавства, питання створення однозначної термінологічної номенклатури контрастивістика і досі залишається актуальним.

Це спонукає до аргументованого впорядкування термінологічних номінацій зіставної лінгвістики. Пропонована стаття є спробою встановити змістові межі уживання окремих термінологічних одиниць, якими послуговується сучасна контрастивістика. Зокрема, за **мету** було поставлено окреслення змістового наповнення таких ключових для зіставної лінгвістики понять, як «відповідність», «еквівалентність», «лакунарність», «корелятивність», використання яких апробоване у процесі створення власної терміносистеми для встановлення спільного і відмінного в дієслівних системах української та англійської мов [5; 6; 7]. Останні, виступаючи **об'єктом** наукових пошуків, досліджуються на **предмет** їхньої парадигматики та синтагматики.

Виклад основного матеріалу. Помічено, що сучасні зіставні розвідки зорієнтовані на встановлення системних співвідношень (відповідностей, кореспонденцій) між досліджуваними мовними явищами, що неминуче передбачає теоретико-методологічне осмислення та термінологічне визначення таких широко використовуваних у контрастивістиці понять, як «еквівалентність», «відповідність», «корелятивність», «без еквівалентність», «лакунарність» тощо.

Відповідно до обраного об'єкта дослідження доцільність та коректність оперування наведеними попереду поняттями визначено сукупністю факторів, найосновнішими серед яких виступають окреслені завдання контрастивного аналізу дієслівних систем у площинах лексико-семантичної парадигматики та синтаксичної синтагматики, а також використовуваний білатеральний підхід до міжмовного зіставлення, за якого відповідність і особливо відмінність досліджуваних явищ спроектовані на обрану основу зіставлення, якою обрано узагальнену дієслівну категорію «процесуальність».

У наших попередніх дослідженнях було зауважено, що схожість та специфічність дієслівної лексико-семантичної парадигматики, в якій зреалізовано семантичний аспект узагальненої дієслівної категорії «процесуальність», найпоказовіше відбивають вибудовані мікро- та субкатегоріями лексико-семантичні поля (ЛСП), конституентами яких є окремі дієслівні слово значення [6; 7]. Визначальним є також те, що міжмовне зіставлення лексико-семантичних полів, сформованих виокремленими мікрокатегоріями, передбачає встановлення співвідношення між однослівною мовною репрезентацією таких мікрокатегорій в українській та англійській мовах. Надання виділеним мікро- та субкатегоріям як складникам узагальненої дієслівної категорії «процесуальність» статусу *tertium comparationis* уможливлює кваліфікацію зіставлюваних ЛСП як співвідносних (корелятивних), тобто таких, що перебувають у певному відношенні до обраної основи зіставлення. Подальша зіставна характеристика співвідносних дієслівних ЛСП, вибудуваних відповідними мікрокатегоріями, детермінує встановлення їхньої відповідності та відмінності, які в загальному відбивають спільне чи специфічне у реалізації семантичного аспекту узагальненої дієслівної категорії «процесуальність».

У цьому аспекті зазначимо, що поняття відповідності, на думку дослідників, «тісно пов'язане з поняттям еквівалентності» [10, с. 95]. Однак обґрунтована численними розвідками думка про те, що «лексико-семантичні поля двох мов ніколи не збігаються, оскільки реальності в одній мові не повторюються в такій самій формі в іншій мові» [10, с. 297], ставить під сумнів доцільність використання поняття «еквівалентність» (наприклад, у розумінні «міжмовна еквівалентність реалізації семантичного аспекту категорії «процесуальність»).

Зауважимо, однак, що контрастивісти активно й цілком виправдано оперують поняттями «еквівалентність», «семантична еквівалентність», «міжмовна семантична еквівалентність», «ступінь еквівалентності» та ін., при цьому нерідко

наповнюючи їх неоднаковим, а подекуди і суперечливим змістом. У спеціальній літературі вчені використовують поняття «часткові і зв'язані еквіваленти» (Н.І. Фельдман), «абсолютні, часткові і відносні еквіваленти» (Л.А. Калужнін), «словникові еквіваленти і варіантні відповідники» (Л.І. Рецкер), «повні, неповні еквіваленти, еквіваленти-відповідники та індивідуальні еквіваленти» (С. Власов), «лінійні та лексичні відповідники» (З.Д. Попова, Й.О. Стернін) та ін. Оперуючи такими поняттями, дослідники, однак, наголошують на тому, що відомі типи міжмовних відповідників ґрунтуються на порівнянні формально-семантичних ознак слова, залишаючи поза увагою прагматичний аспект лексичного значення [8, с. 61]. Труднощі, що виникають при встановленні функціонально-семантичної еквівалентності, спонукають мовознавців до уведення такого поширеного в теорії перекладу терміна, як «квазіеквівалентність». Відомою є теза польського дослідника С. Сятковського, який еквівалентність мовних одиниць кваліфікує як їхню тотожність [15, с. 71]. Виказану мовознавцем тезу справедливо заперечують більшість дослідників, наводячи на підтвердження цього низку аргументів. «Сама концепція системності мови не сумісна з припущенням про можливість існування в різних мовних системах тотожних елементів чи конструкцій, у яких уся сума ознак і властивостей, структура й субстанція цілком однакові», – наголошував Ю.О. Жлуктенко [4, с. 10].

Аналітичний огляд праць, у яких представлені теоретичні основи міжмовної еквівалентності (більшість із них виконано в межах теорії перекладу), засвідчує різноаспектність підходів до розуміння самого поняття «еквівалентність», неоднозначність його витлумачення, спричинені складністю й багатовимірністю цього явища в лінгвістиці. В.М. Манакін зазначає, що «категорію еквівалентності в певному розумінні можна вважати центральною й універсальною в дослідженнях різного роду взаємовідношень мовних одиниць на системному рівні, оскільки основа мета аналізу мови (мов) – це встановлення складу і функцій її елементів за інтегрувальними (=еквівалентними) та диференційними ознаками» [11, с. 124-125]. Водночас учений наголошує на значній умовності поняття «еквівалентність» у зіставній лексикології і пропонує використовувати його лише для таких лексико-семантичних відповідностей, які мають максимальний збіг у складі та змісті семантичних ознак, що структурують їхні лексичні значення, а отже, становлять інтерес для контрастивної лексикології з точки зору ономасіологічної, а не семасіологічної.

Досить детально міжмовна еквівалентність на рівні ізольованого слова, а також слова як одиниці тексту, розроблена російською дослідницею Є.Г. Которовою [8]. У монографічному дослідженні авторка на матеріалі російської та німецької мов подала власну концепцію міжмовної еквівалентності, у межах якої еквівалентні відношення між лексиконами російської та німецької мов установлено на основі відношень між лексичною одиницею та прототипно структурованим лексико-семантичним полем. Викладені в роботі спостереження та висновки щодо відзначеної проблеми, безперечно, можуть слугувати орієнтиром для проведення подібних міжмовних зіставлень, однак не можуть бути використані в нашій роботі, побудованій на двосторонньому аналізі дієслівних систем, який не передбачає використання в ролі *t.c.* жодної із зіставлюваних мов.

З огляду на викладені попереду міркування, при встановлення спільних ознак реалізації семантичного аспекту узагальненої дієслівної категорії «процесуальність» у межах виокремлених лексико-семантичних парадигматичних угруповань (ЛСП) найбільш релевантними для опису результатів дослідження видається більш нейтральна номінація «відповідність», під якою розуміємо «узгодженість між чим-небудь, подібність до чого-небудь, цілковиту схожість у чомусь» [17].

Зауважимо також, що встановлення відмінного, специфічного в мовах в узагальненій дієслівній категорії «процесуальність» неминуче перетинається з поняттями «безеквівалента лексика» і «лакуни», які часто вживають як синонімічні. Зіставлення реалізації певних семантичних ознак, виокремлених при вибудовуванні тією чи іншою мікрокатегорію співвідносних українського та англійського дієслівних ЛСП, дає можливість зафіксувати «порожні місця» в лексико-семантичній дієслівній парадигматиці в тій чи іншій зіставлюваній мові. Термінологічна окресленість таких порожніх місць номінацією «лакуни» в сучасному мовознавстві є більш-менш усталеною, однак не позбавленою певних суперечностей, зумовлених використанням цього поняття в різних галузях лінгвістики, передусім у перекладознавстві, лінгвокультурології, а віднедавна – і в зіставній лінгвістиці [2, с. 28–51], де різні за цілями вектори міжмовних, як і внутрішньомовних, досліджень спричиняють також неоднаковість лінгвального осмислення феномена лакунарності.

Проблеми лакунарності сьогодні досить активно й продуктивно досліджують у міжмовній лінгвокультурології й теорії міжмовної комунікації, особливо в східнослов'янському мовознавстві. Примітно, що в західному мовознавстві питання лакунарності не знайшло широкого висвітлення. На думку дослідників, висловлені французькими мовознавцями Ж. Віне та Ж. Дарбельне ідеї про лакунарність мовних одиниць були розвинені французькими та франко-канадськими мовознавцями і залишилися майже не поміченими в англомовних країнах. За спостереженнями науковців, в англомовній мовознавчій літературі термін «lacunology» отримав абсолютно інше значення: «відновлений за допомогою комп'ютерних технологій, утрачених чи тих, що не можна прочитати, місць (лакун) у стародавніх рукописах». В англійськомовних статтях із проблем міжкультурної комунікації використовують штучно сконструйований і не дуже милозвучний, на думку вчених, термін «lacunaology». Більше того, розширення референції поняття «лакуна» (від початкового розуміння її як відсутності в одній із зіставлюваних мов стійкого найменування для поняття, лексикалізованого в іншій мові до доволі обсягового – «будь-яких невідповідностей, що виникають при зіставленні понятєвих, мовних та емотивних категорій двох локальних культур» [3, с. 22]), спонукало окремих науковців до виокремлення міждисциплінарної галузі – лакунології. Такий широкий підхід до кваліфікації лакун і виділені на цій підставі різні принципи їхньої стратифікації уможливили розмежування лакун за їхньою системно-мовною належністю (міжмовні та внутрішньомовні), позамовною обумовленістю (мотивовані та немотивовані), парадигматичним аспектом (родові та видові), типом номінації (номінативні та стилістичні) та ін. [13, с. 21–23]. Науковці виокремлюють також мовні (лексичні, граматичні, стилістичні) та культурологічні (етнографічні, психологічні, кінестичні та ін.), експліцитні та імпліцитні, конфронтативні і контрастивні та інші лакуни [1, с. 183].

Варто згадати й те, що в сучасних міжмовних дослідженнях поняття «лакуна» нерідко вживають як синонімічне до поняття «безеквівалентна лексика» [10, с. 326]. Однак останнім часом ці поняття цілком аргументовано намагаються «розвести», надавши їм статусу співвідносних одиниць. І.А. Стернін, зокрема, зауважує: «Міжмовна лакуна – це відсутність одиниці. Одиниця іншої мови, на тлі якої виявлена лакуна в досліджуваній мові, виступає в такому разі безеквівалентною. Отже, поняття міжмовної лакуни та безеквівалентної одиниці співвідносні: перші виокремлюються на тлі останніх і взаємно передбачують одна одну» [14, с. 112].

Російська дослідниця Л.К. Байрамова пропонує явище лексико-семантичної лакунарності розглядати як категорію, складниками якої виступають лакунарні одиниці мови А, які не мають у зіставній мові еквівалента відповідного рівня, та лакуни-нулі, «білі плями» в системі еквівалентності мови Б. «Лакунарна одиниця – це одиниця, яка в іншій мові має пробіл, пропуск, порожнину, тобто лакуну – нульовий корелят лакунарної одиниці», – пише авторка [2, с. 43]. Уведення

таких понять, на думку вченої, усуне синонімізацію понять «лакунарна одиниця» / «безеквівалентна одиниця», з одного боку, та «безеквівалентна одиниця» / «лакуна», з іншого. «Слово мови А може бути лакунарним, корелюючи з лакуною в мові Б, і водночас мати в цій мові еквівалент», – пояснює дослідниця [2, с. 43].

На нашу думку, запропоноване вченою термінологічне розмежування окреслених понять є цілком логічним із точки зору контрастивістики, оскільки усуває термінологічну плутанину згаданих попереду понять. Більше того, традиційно у перекладацьких і лінгвокультурологічних дослідженнях зміст поняття «безквівалентна лексика» складали здебільшого слова-реалії або етнографізми. Водночас запропоновані терміни, які є досить зручними при однобічному підході до міжмовних зіставлень, дещо ускладнюють виклад матеріалу (що засвідчують власні спостереження) при двобічному міжмовному аналізі, коли спільне та відмінне виявляється в проекції на *tertium comparationis*, особливо на рівні системних відношень.

Отже, зваживши на викладені попереду міркування, у процесі міжмовного зіставлення дієслівних систем вважаємо за правомірне оперування поняттями «лакуна», «лакунарний», «лакунарність». Водночас укажемо на особливості їхнього використання в аспекті окресленої проблематики. Так, при українсько-англійському зіставленні мовної реалізації семантичного аспекту узагальненої дієслівної категорії «процесуальність» під лакуною розуміємо відсутність у якомусь із співвідносних дієслівних ЛСП однослівної реалізації тієї чи іншої ознаки. Сукупність лакун, виявлення яких спирається на спільну семантичну ознаку, утворюють у співвідносних ЛСП «лакунарну зону», яка корелює в іншій мові із однослівним вираженням виокремленої ознаки. Дієслова, співвідносні зі встановленими лакунами, уважаємо за можливе термінологічно окреслити як кореляти лакун. Так, наприклад, при міжмовному зіставленні дієслівного вираження мікрокатегорії «процесуальність – рух» про явище лакунарності можна говорити, проаналізувавши реалізацію диференційної ознаки «спосіб руху», конкретизовану семою «транспортний засіб». В українській мові кваліфікація такого руху не знаходить лексичного вираження (тобто однослівного найменування), на відміну від англійської із зафіксованими в ній дієсловами *to balloon, to bicycle, to bike, to boat, to bobsled, to bus, to cab, to canoe, to caravan, to chariot, to coach, to cycle, to dogsled, to ferry, to gondola, to helicopter, to jeep, to moped, to motor, to parachute, to punt, to raft, to rickshaw, to rocket, to skate, to sled, to sledge, to taxi, to trolley, to yacht* та ін. У такій спосіб дієслівне вираження окресленої семантичної ознаки в зіставлюваних мовах виявляє відмінність, що її фіксують лакунарні відносно української мови англійські дієслова, на тлі яких видається можливим указати на існування в українському ЛСП лакун, сукупність яких утворюють відповідну лакунарну зону.

Широко використовуваними в контрастивних працях виступають також терміни «корелятивність», «корельований», «не корелятивність», «некорельований», якими є підстави послуговуватися при зіставленні синтагматичних виявів універсальної категорії «процесуальність». Під корелятивністю розуміємо «взаємну відповідність, взаємозв'язок, зумовленість мовних елементів, тип протиставлення, в основу якого покладено властивості одновимірності» [16, с. 384].

Висновки. Отже, сучасні контрастивні дослідження потребують подальшого впорядкування основних термінологічних одиниць, які використовують у процесі встановлення спільного та відмінного при двобічному зіставленні. Зокрема, доцільними для системного зіставного дослідження парадигматичних та синтагматичних відношень дієслівних систем видається залучення таких понять, як «відповідність», «лакунарність», «корелятивність», змістове наповнення яких відбиває специфіку встановлення ідіоетнічних реалізацій дієслівної процесуальності в кожній із досліджуваних мов. Перспектива подальших наукових розвідок у руслі зазначеної проблематика вбачається в створенні впорядкованої термінологічної номенклатури зіставних досліджень відповідно до теоретико-методологічних засад розвитку сучасної контрастивістики.

Література:

1. Антипов Г. А. Текст как явление культуры / Г. А. Антипов, О. А. Донских, И. Ю. Марковина. – Новосибирск : Наука. Сибирское отделение, 1989. – 213 с.

2. Байрамова Л. К. Введение в контрастивную лингвистику / Л. К. Байрамова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2004. – 116 с.

3. Жельвис В. И. Опыт систематизации англо-русских лакун / В. И. Жельвис, И. Ю. Марковина // Исследование проблем речевого общения. – М. : Наука, 1979. – 214 с.

4. Жлуктенко Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження / Ю. О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К., 1979. – С. 5–11.

5. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика : монографія / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.

6. Іваницька Н. Б. До проблеми методики зіставного вивчення системи українських та англійських дієслів / Н. Б. Іваницька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка / гол. ред. П. Ю. Саух. – Житомир : Вид-во ЖДУ, 2007. – Вип. 33. – С. 105–108.

7. Іваницька Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем / Н. Б. Іваницька // Мовознавство. – 2009. – №1. – С. 46–59.

8. Космеда Т. А. Аспекти й методика вивчення слова у контексті зміни лінгвістичних парадигм / Т. А. Космеда, І. Д. Гажева // Мовознавство. – 1991. – № 1. – С. 39–46.

9. Которова Е. Г. Межъязыковая эквивалентность в лексической семантике: сопоставительное исследование русского и немецкого языков : [монография] / Е. Г. Которова. – Frankfurt am Main, Berlin etc. : Peter Lang, 1998 (Berliner Slawistische Arbeiten, Bd. 5). – 212 с.

10. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.

11. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология : [монографія] / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.

12. Махонина А. А. К вопросу о классификации межъязыковых лакун / А. А. Махонина // Язык и национальное сознание. – Воронеж, 2003. – Вып. 4. – С. 40–45.

13. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж, 2002. – 304 с.

14. Стернин И. А. Очерки по контрастивной лексикологии и фразеологии : в 2 ч. / И. А. Стернин, А. Е. Флекенштейн. – Halle, 1989. – 120 с.

15. Сятковский С. Основные принципы сопоставительного анализа языков (статья вторая) / С. Сятковский // Русский язык за рубежом. – 1976. – № 5. – С. 70–73.

16. *ССІС*: Сучасний словник іншомовних слів / [уклад. М. П. Коломієць]. – К. : Довіра, 2006. – 190 с.

17. *СУМ:* Словник української мови : в 11т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

УДК 811.162.2’282.2(478)’373.2

Д. А. Ігнатенко,
ОНУ ім. І.І. Мечникова, м. Одеса, БДУ ім. Алеку Руссо, м. Бельці

ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ЛЕКСИКИ «МЕБЛІ» В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНОЧІ МОЛДОВИ

У статті подано аналіз тематичної групи лексики «Меблі» з огляду на її функціонування в українських говірках півночі Молдови на тлі сучасної української літературної мови та загальноукраїнського діалектного континууму. Визначено, що склад зазначеної ТГЛ утворюють переважно лексеми праслов’янської генези, а також іншомовні запозичення, які з’явилися у досліджуваних говірках з російської мови або через її посередництво. Досліджено відношення лексем цієї тематичної групи лексики говірок півночі Молдови до відповідної лексики інших віддалених українських діалектів; встановлено надійні зв’язки із архаїчними говорами південно-західного та північного діалектів української мови.

***Ключові слова**: українська діалектологія, говір, говірка, тематична група лексики, північ Молдови.*

В статье представлен анализ тематической группы лексики «Мебель», учитывая ее функционирование в украинских говорах севера Молдовы на фоне современного украинского литературного языка и общеукраинского диалектного континуума. Определено, что состав указанной ТГЛ образуют преимущественно лексемы праславянского генезиса, а также иноязычные заимствования, которые появились в исследуемых говорах из русского языка или через его посредство. Исследовано отношение лексем данной тематической группы лексики в говорах севера Молдовы к соответствующей лексике других отдаленных украинских диалектов. Установлены надежные связи с архаичными говорами южно-западного и северного диалектов украинского языка.

***Ключевые слова:** украинская диалектология, говор, тематическая группа лексики, север Молдовы.*

The article presents an analysis of the thematic group vocabulary «Furniture», given its function in Ukrainian dialects north of Moldova in the background of modern Ukrainian literary language and all-Ukrainian dialect continuum. Determined that the composition of said THL form predominantly token pre-Slavic genesis, as well as foreign-language borrowing, which appeared in the studied dialects of the Russian language, or through it. Explore the relationship of tokens given thematic groups of vocabulary in the dialects of the north of Moldova to the appropriate vocabulary other remote Ukrainian dialects. Good links with archaic dialects of South-western and northern Ukrainian dialects.

***Keywords:** Ukrainian dialectology, speaking, vocabulary thematic group, north of Moldova.*

Житло відіграє першорядну роль у житті людини, тому вивчення лексики, пов’язаної з побутом людей, зокрема з житлом та хатнім начинням, становить значний науковий інтерес. Зберігаючи споконвічні найменування і водночас реагуючи на розвиток будівництва та дизайну, житлова лексика відбиває семантичні трансформації, спричинені екстралінгвістичними чинниками, демонструючи результати численних лінгвістичних процесів. Окрім цього, дослідження лексики житлового комплексу та хатнього начиння дає змогу розглянути традиційну матеріальну культуру українців півночі Молдови, визначити міжкультурні й міжмовні взаємозв’язки та ступінь збереження національної культури в умовах іноетнічного оточення.

Компонентом побутової житлової лексики є тематична група меблевої лексики, яка активно функціонує як у літературній, так і в діалектній формах української мови і є предметом наукового дослідження україністів З. М. Бичка, З. Т. Ганудель, Л. І. Дорошенко, Г. О. Козачук, І. В. Муляр, Л. М. Тищенко, Л. Л. Ур, В. Г. Шелемех та ін., які здійснили її аналіз у межах української мови та її наріч.

Як зауважує Л. М. Тищенко, «тематична група лексики назв меблів та предметів хатнього вжитку характеризується збереженням традиційних номенів, що позначають реалії, які є невід’ємною складовою побуту» [3, с. 202]. Г. О. Козачук стверджує, що «у тематичній групі лексики на позначення хатніх меблів стилістична диференціація спостерігається у меншій мірі, ніж в інших групах побутової лексики, наприклад назвах їжі, взуття, одягу» і пояснює це явище тим, що склад ТГЛ «Меблі» утворює переважно активний шар слів, що «вживаються повсякденно і не мають відтінків ні застарілості, ні новизни, а діалектизми вживаються паралельно з їх літературними еквівалентами» [1, с. 124]. І.В. Муляр засвідчує, що «найбільш показовою ознакою лексико-семантичної групи назв меблів житлового приміщення в українській мові є розвинена синонімія найменувань», яка, на думку дослідниці, «пояснюється в першу чергу паралельним використанням власне українських та іншомовних слів, підбором одночасно кількох відповідників до запозиченої з іншої мови лексеми, збереженням застарілих назв меблевих реалій» [2, с. 285].

На жаль, у Молдові не запроваджено системне вивчення українських говірок, зокрема тематична група меблевої лексики ще не була предметом наукового діалектологічного дослідження. Проте системний опис переселенських говірок, що функціонують за межами метрополії, відіграє важливу роль в загальній історії становлення та розвитку української мови. Ці чинники зумовлюють **актуальність** та **наукову новизну** нашої роботи.

Метою нашого дослідження є аналіз меблевої лексики в українських говірках півночі Молдови з огляду на її варіативність, походження, функціонування. Відповідно до поставленої мети сформульовано **завдання**: 1) дослідити склад та семантичну структуру тематичної групи лексики на позначення хатніх меблів в українських говірках півночі Молдови; 2) проаналізувати вказану ТГЛ з огляду її відношень до сучасної української літературної мови та загальноукраїнського діалектного континууму; 3) встановити поширення типів українських говірок поза межами України, їх походження та сучасну діалектну належність. **Джерельною базою** дослідження послужили власні записи живого мовлення, здійснені у північних районах Молдови: Бельцькому, Глоденському, Ришканському, Синжерейському, Фалештському, Окницькому, Бричанському; а також лексикографічні джерела української літературної мови, дані діалектних словників, атласів тощо.

За свідченнями інформаторів, меблі з’являлися в їхніх оселях переважно такими шляхами: були зроблені самотужки чоловіками родини (чоловік, батько, дід), були отримані донькою у придане від матері, були придбані у магазинах (після 70-х років XX ст.). На сьогодні у селах північного регіону Молдови можемо спостерегти традиційний селянський інтер’єр у хатах людей старшого покоління (1925–1940-ті р. н.); представники середнього покоління (1950–1970-ті. р. н.) користуються меблями виробництва, але зберігають (хоча б у межах власного житлового комплексу) традиційні меблеві предмети, що залишилися від батьків; а молодь (1980–1990-ті р. н.) оздоблює своє житло меблями сучасного дизайну, виробленими з сучасних матеріалів.

Проведене дослідження дозволило виокремити в межах ТГЛ «Меблі» ЛСГ «Меблі для сидіння», «Меблі для спання та відпочинку», «Меблі для зберігання одягу», «Меблі для зберігання посуду». Словниковий склад та семантична структура

© Д. А. Ігнатенко, 2015

досліджуваних ЛСГ є гетерогенними та характеризуються строкатістю лексем, диференційованих за походженням, вживанням у мовленні інформантів різних вікових груп тощо.

На позначення загального поняття «предмети обстановки квартири, кімнати» в досліджуваних говірках функціонують найменування *мебель, мєбєль, мебіль, мебелі, мебєлі, стєнка, гарнітур, комплект, набор*. Лексема ***меблі*** сягає корінням латинської мови, походить з французької мови, а у майже всі слов'янські мови прийшла через посередництво німецької [ЕСУМ ІІІ, 426]. У *Словнику української мови* (далі – *СУМ*) зафіксовано слова *меблі* як загальновживане, *мебель*, *мебіль* із позначками *заст*., *рідко* [СУМ IV, 661]. Номени ***стєнка*** і ***набор*** є запозиченнями з російської мови, які увійшли у мовний обіг українців Молдови з розвитком меблевої промисловості радянських часів. Цим же пояснюється і функціонування лексем (переважно субстантивованих прикметників) ***спальня***, ***спальна***, ***кухня***, ***кухонна***, ***прихожа, дєтска*** на позначення не тільки кімнат у домі, а й меблевих комплектів, які утворюють інтер'єр у цих кімнатах. Лексеми ***гарнітур***, ***комплект***, зафіксовані у *СУМ*, увійшли до слов'янських мов з німецької через посередництво французької мови, сягають коріннями латинської мови [ЕСУМ І, 476; ІІ, 542]. У говірках українських наріч, ймовірно, існують зазначені лексеми, проте зафіксованими у словниках ми знайшли лише такі: *стенька* [СПГ, 203], *гарнітур* [СЛГ, 60], *комплет* [СЛГ, 168]. Лексеми *мебель, мєбєль, мебіль, стєнка, гарнітур, комплект* в українських говірках півночі Молдови вживаються переважно інформаторами середнього та молодшого віку, а українське літературне слово *меблі* та його фонетичні варіанти *мебля, мебелі* – людьми старшого покоління, таким чином входячи до складу архаїчної, непитомої лексики.

У складі ЛСГ «Меблі для сидіння» зазначено варіативність назв на позначення семеми «лава у вигляді довгої дошки без спинки і бокових билець, на чотирьох ніжках», яка представлена номенами *ˈлавка*, *ˈлаука*, *оˈсл'ін*, *уˈсл'ін*, *уоˈсл'ін*, *оˈслон*, *оˈслончик*. Лексема ***лавка*** зафіксована на всій досліджуваній території, у говірці с. Стурзовка Глоденського р-ну ще репрезентує сему «лава, на якій стоять відра»; наявна у *СУМ* [СУМ IV, 430] як зменшене до *лава* «дошка на стояках, на яку сідають або кладуть, ставлять що-небудь; ослін» [СУМ IV, 428], є праслов'янізмом (псл. *lava*) з давньоіндійськими коріннями (від дінд. *lunati*), відомим у більшості слов'янських мов [ЕСУМ ІІІ, 176]. Лексема ***лавка*** наявна в українських говірках із значеннями «дошка на двох підпорах для сидіння, лава, стілець», «шкільна парта», «кладка через воду», «крамниця», «смуга у тканні», «візерунок вишивки», «столярський інструмент» [СЗГ І, 275; ОСБГ І, 401; ГГ, 108; МГГ, 91; СЛГ, 182; СБГ, 248; НРС, 158]. Номен ***ослін*** на досліджуваній території функціонує в Глоденському, Єдинецькому, Окницькому, Синжерейському р-нах (Д., П., Стурз., У., Цамб.); у селі Нові Фундури Глоденського р-ну паралельно зафіксовано фонетичні форми *уˈсл'ін*, *оˈслон,* у Фалештському р-ні (Пом., Поп., Сув.) – *уоˈсл'ін,* у Синжерейському р-ні (Окт., Цамб.) – *оˈслончик*; входить до складу української літературної мови із значенням «переносна кімнатна лава для сидіння» [СУМ V, 771]; походить з праслов'янської мови (від псл. *oslonъ*) [ЕСУМ IV, 223]. Зафіксовано номени *ослинець* із значенням «лава для сидіння» у західнополіських говірках [СЗГ ІІ, 16]; *ослінчик*, *ослінча* «стільчик» – у бойківських [ОСБГ ІІ, 27].

Лексико-семантичними варіантами семеми «вид меблів у вигляді короткої лави, переважно зі спинкою, для сидіння однієї людини», виступають лексеми *ст'іˈлец'*, *ст'іˈлец*, *ˈст'іл'чик*, *ˈст'іл'чек*, *стул*, *ˈстуло*. Лексема ***стілець*** та її зменшена форма ***стільчик,*** а також форми ***стул***, *ˈ****стуло*** зафіксовані в говірках усіх обстежених сіл, у говірках сіл Фалештського р-ну лексема *ˈ****ст'іл'чик*** репрезентує тільки сему «стільчик доїти корову»; лексеми ***стілець*** та ***стільчик*** наявні у *СУМ* [СУМ IX, 713, 715]; походять від *стіл*, що є праслов***'***янізмом (псл. *stolъ*) [ЕСУМ V, с. 419]; у *СУМ* наявна лексема *стулець* із поміткою *розм*., «те саме що *стілець*» [СУМ IX, 803], проте поява форм ***стул***, ***стуло*** в українських говірках на півночі Молдови, вірогідно, спричинене російсько-українським білінгвізмом (з рос. *стул* «предмет меблів для сидіння на ніжках зі спинкою, для однієї людини» [СРЯО]). В українських говірках із значеннями «табурет, лавочка» зазначено функціонування лексем *стилець, стілець, столец, столок*, *столочок*, *стулець, стільчик, стуло* [СЗГ ІІ, 173; ОСБГ ІІ, 253; МГГ, 184; СПГ, 206; СЛГ, 371; СБГ, 523; СБГ, 531; НРС, 246].

Семему «стілець, переважно домашнього виготовлення, у вигляді невеликої міцної дошки, квадратної або круглої форми, в яку задовбано чотири ніжки» реалізують лексеми *табуˈретка*, *табуˈр'етка*, *табуˈрет*, *ст'іˈлец'*. Лексеми ***табурет***, ***табуретка табуˈр'етка*** зафіксовані на всій обстеженій території; наявні у *СУМ табурет, табуретка* [СУМ X, 11] є запозиченнями з французької мови (фр. *tabouret*), до якої увійшли з арабської (від ар. *tabul* «барабан») [ЕСУМ V, 500]. В українських говірках із значенням «табуретка» зазначено функціонування таких лексем: *табаретка*, *таборка, таборек*, *таборчик, табуретко*, *таборик, табуреток, таборец*, *табур* [СЗГ ІІ, 190; ОСБГ ІІ, 277; ГГ, 180; СПГ, 210; СБГ, 536; НРС, 249].

Семема «різновид широких м'яких меблів з бильцями та зручною спинкою» в українських говірках півночі Молдови представлена лексемами *ˈкресло, ˈкр'есло, фоˈтол'ійа*. У *СУМ* зафіксована лексема *крісло* із значенням «різновид широкого, м'якого стільця, з бильцями та зручною спинкою» [СУМ IV, 358]. Етимологія слова виводиться з праслов'янського *kreslo* «сидіння зі спинкою» [ЕСУМ ІІІ, 98]. Проте в досліджуваних говірках функціонують найменування російськомовного походження (з рос. *кресло*) *ˈ****кресло,*** *ˈ****кр'есло*** (усі обстежені села), а у Глоденському (Н.Ф.) та Синжерейському (Цамб.) р-нах зафіксовано лексему *фоˈтол'ійа,* що є запозиченням з румунської мови (з рум. *fotolie* «крісло» [DEX]). В українських говірках із подібним значенням є лексеми *крисло*, *креселко*, *креселок*, *кресло, креслу* [СЛГ, 174; СПГ, 106; НРС, 152].

У межах ЛСГ «Меблі для спання та відпочинку» семему «вид меблів для спання та відпочинку» презентують лексеми *д'іˈван* (усі обстежені села), *кроˈват'* (Д., Григ.), *криˈват'* (Луп.), *криˈват'а* (Н.Ф., Стурз., Сад., Поп., Сув., Пом.), *ˈпост'іл'* (Д., Н.Ф., Пом., Поп., Сув., Сад., Ябл.), *ˈпостел'* (Наг., П.), *ˈпреп'ічок* (Берл., Біл.), *ˈприп'ічок* (П.), *ˈприпчек* (Луп.), *ˈзап'іч* («місце за піччю, де спали дорослі») (П., Стурз.), *леˈжанка* (усі обстежені села), *куˈшетка* (Григ.), *куˈшеточка* (Григ., Поп.), *топˈчан* (Д.), *соˈфа* (Луп., Наг.), *ˈйуност'* (за назвою фабричної моделі) (Д., Наг., Н.Ф., Григ., Стурз.), *ˈкойка* (Луп., У.), *ˈспал'н'а* (Луп.).

У межах ЛСГ «Меблі для зберігання одягу» на позначення семеми «рід великих меблів, що мають форму високого ящика з дверцятами для зберігання одягу, білизни» в українських говірках півночі Молдови вживаються лексеми *шкаф* (усі обстежені села), *гардеˈроп* (Д., Наг., Н.Ф., Сад.), *гард'еˈроп* (Сув., П., Пом., Поп., Сад.), *гардиˈроп* (Наг.), *гардіˈроп* (Луп.), *ˈст'енка* (усі обстежені села), *шифоˈнер*, *шифоˈн'ер, ш'іфан'ер,* *ˈполки* (Цамб.), *коˈмод* (Луп.).

До складу української літературної мови входять назви *шафа* [СУМ IV, 661], *шифоньєр* [СУМ IV, 465], *гардероб* [СУМ XI, 421], проте в досліджуваних говірках такі форми не зафіксовано, тільки фонетичні варіанти. Цю ланку займають запозичення з російської мови, зокрема *ˈ****ст'енка***, що з'явилися у мовленні інформантів порівняно нещодавно, з розвитком сучасного виробництва меблів, та лексеми, що увійшли в досліджувані говірки через посередництво російської мови з інших мов, наприклад ***шкаф*** є запозиченням з німецької мови [ЕСУМ VI, 389], ***шифоньєр*** – з французької мови [ЕСУМ VI, 421], як і лексема ***гардероб*** [ЕСУМ І, 473]. Зазначені лексеми увійшли в мовленнєвий обіг українців півночі Молдови із розвитком меблевої промисловості радянського періоду, здебільшого вони вживані інформаторами середнього віку. Молодь на позначення аналізованої семеми користується переважно словом *стєнка*, *шкаф*. Тільки у мовленні людей стар-

шого покоління зафіксовано лексему ***|полки*** – вживана у формі множини лексема *полка*, що має праслов'янське коріння від слова *полиця*, пов'язаного з *polъ* «основа, підлога, полиця» [ЕСУМ IV, с. 489]. В українських діалектних словниках зафіксовано такі найменування: *поличка, полиця, стінка* [СЗГ II, 66; МГГ, 148; ОСБГ II, 105; СЛГ, 304; СЗГ II, 174, ОСБГ II, 253]; *шкаф, шкафа* «ніж» [СБГ, 665; ГГ, 216].

Семему «великий ящик з кришкою і замком для зберігання одягу, коштовних предметів» у досліджуваних говірках презентують лексеми *|скрин'а* (Д., Н.Ф., П., Поп., Рек., Сад., Цамб., Ябл.), *|скрен'а* (Наг.), *|софка* (Наг., Н.Ф., П., Пом., Поп., Сув., Цамб., Ябл.), *|сопка* (Луп.), *ка|мод* (Наг.), *сун|дук* (Григ., Пом., Поп., Сув.), *|тумбочка* (Тец., У.), *|ящик* (Григ., Окт.). Номен ***|скрин'а*** праслов'янського походження, відомий у більшості слов'янських мов [ЕСУМ V, с. 286; ССМ II, с. 350] та переважно в усіх наріччях української мови [СЗГ II, 153; ОСБГ II, 227; ГГ, МГГ, 177]; у поліських говірках зафіксовано номени *скриня* із значеннями «вулик з накривкою», «частина колодязя, наповнена водою», *скринька* «рамочний вулик», *скріня* «повозка з ящиком для перевезення зерна, піску, глини та ін.» [СПГ, 197]; у буковинських говірках вживаються лексеми *скриня* «рама (коробка) вікна, дверей», *скринька* «коробка вікна, дверей», «ящик», «вулик» [СБГ, 497]. Лексема ***|софка*** (фонетичний варіант ***|сопка***) є локалізмом, поширеним в українських говірках півночі Молдови (зокрема у західно-південній частині), на території метрополії тільки в буковинських говірках як зменшено-пестливе до *софа* «саморобна кушетка» [СБГ, 509], у *СУМ* зазначена як зменшене до *софа* «м'який широкий диван з поручнями і низькою спинкою» [СУМ IX, с. 473]. Номен ***ка|мод*** наявний у *СУМ* із значенням «невисока шафа з висувними шухлядами, де зберігають білизну» [СУМ IV, 248], є запозиченням з французької мови через російське та польське посередництво [ЕСУМ II, 539]. Лексема ***сун|дук*** зафіксована у *СУМ* як синонім до слова «скриня» [СУМ IX, 842], є запозиченням з тюркських мов [ЕСУМ V, 475], наявна у слов'янських мовах та інших українських говірках, зокрема у буковинських *сундук* «дерев'яна валіза» [СБГ, 533]. Лексема ***|ящик*** зафіксована у *СУМ* із значенням «виріб з дощок, фанери, який використовують для пакування, зберігання або перенесення чого-небудь» [СУМ XI, 661]; походить з давньоруської мови, до якої припускається запозиченою зі скандинавських мов [ЕСУМ VI, 565]; зафіксована в українських діалектних словниках як полісемантична, проте на позначення меблів для зберігання одягу вживається в західнополіських та досліджуваних українських говірках на півночі Молдови.

ЛСГ «Меблі для зберігання посуду» характеризується сталим традиційним складом, не схильним до варіювання, в основному молоде покоління вживає лексеми *шкаф для по|суди* (Григ.), *|шкафчик, |шкафчек* (Луп., Наг.), *|кухн'а* (Луп.), *сер|вант* (усі обстежені села), а люди старшого віку – *|мисник* (Д., Наг., Н.Ф., П., Пом., Поп., Сув.), *|шкафчик* (Наг., Пом., Поп., Сув.), *|шкафик* (Н.Ф.), *|тумбочка* (Д., Наг., Пом., Поп., Сув.), *ку|хонна* (Н.Ф.).

Отже, словниковий склад представленої ЛСГ утворюють переважно лексеми праслов'янського походження, що сягають давньоіндійської платформи, таким чином утворюючи архаїчний пласт українських говірок, зокрема на півночі Молдови, наприклад: *лавка*, *кресло*, *ослін*, *стілець, стільчик*. Вони не тільки входять до складу сучасної української літературної мови, але й є інтердіалектними, адже наявні у більшості українських говірок. Крім того, зафіксовано наявність лексичних дуплетів, синонімічних рядів, до складу яких, окрім споконвічних найменувань, входять і запозичені з інших мов, здебільшого з російської мови або через її посередництво з французької, німецької та ін. Значних семантичних трансформацій у межах даної ТГЛ не було зафіксовано.

Прочитання досліджуваної лексики у загальноукраїнському контексті показало, що більшість діалектоносіїв українських говірок півночі Молдови – вихідці з території поширення буковинських та гуцульських говірок, значна частина інформаторів – західнополіських, подільських, наддністрянських говірок, що належать континууму найархаїчніших говорів південно-західного та північного діалектів української мови. Спостереження зв'язків із зазначеними наріччями та говорами на території України дає підстави стверджувати про переселення у Молдову українців з територій поширення цих говорів (території історичного Поділля – південні райони Хмельниччини, Вінниччини, південно-західні райони Черкащини, західні райони Кіровоградщини, північно-західні райони Одещини та Миколаївщини; покутсько-буковинський говір – Чернівецька, Івано-Франківська області; зона Лемківщини – Закарпатська область, Східна Словаччина, Польща).

Література

1. Козачук Г. О. Назви хатніх меблів у говірках Правобережної Київщини / Г. О. Козачук // Зб. наукових праць: Дослідження з української діалектології. – Київ : Наукова думка, 1991. – с. 117-125.

2. Муляр І. В. Лексико-семантичні особливості назв меблів житлового приміщення / І. В. Муляр // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. – 2010. – Вип. XXIII, ч. 4. – С. 284–293.

3. Тищенко Л. М. Загальна характеристика просторової диференціації побутової лексики південнослобожанських говірок / Л. М. Тищенко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Т. 16. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2007. – С. 212–219.

ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / за ред. Я. Закревської. – Л., 1997. – 232 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 томах. – К. : Наук. думка, 1982 – 2012.

НРС – Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник / Г. Ф. Шило. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.

ОСБГ – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1-2.

СБГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

СЗГ – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: в 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Т. 1-2. – Луцьк : Вежа, 2000.

СЛГ – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки: матеріали до словника / П.С.Пиртей. – Legnica-Wroclaw : 2001. – 461 с.

ПГ – Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – К. : Наук. думка, 1972. – 260 с.

СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

СРЯО – Ожегов С. И. Словарь русского языка. – Москва : «Русский язык», 1989.

DEX – Dicţionar explicativ al limbii române, Ediţia a II-a, Bucureşti, Univers enciclopedic, 1998. – 1194 p.

Список скорочених назв обстежених населених пунктів

Берл. – с. Берлінці Бричанського р-ну, Біл. – с. Білявинці Бричанського р-ну, Григ. – с. Григорівка Синжерейського р-ну, Д. – с. Дану Глоденського р-ну, Луп. – с. Луперія Ришканського р-ну, Наг. – с. Нагоряни Ришканського р-ну, Н.Ф. – с. Нові Фундури Глоденського р-ну, Окт. – с. Октябрське Синжерейського р-ну, П. – с. Пояна Єдинецького р-ну, Пом. – с. Помпа Фалештського р-ну, Поп. – с. Попівка Фалештського р-ну, Рек. – с. Рекерія Ришканського р-ну, Сад. – с. Садове Бельцького р-ну, Св. – с. Свердіяк Ришканського р-ну, Стурз. – с. Стурзівка Глоденського р-ну, Сув. – с. Суворівка Фалештського р-ну, Т. – с. Тецкани Бричанського р-ну, У. – с. Унгри Окницького р-ну, Цамб. – с. Цамбула Синжерейського р-ну, Ябл. – с. Яблона Глоденського р-ну.

УДК 811.111'42

Н. П. Ізотова,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПРИЙОМ ОНЕЙРИЧНОГО ПОВІСТУВАННЯ В РОМАНІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ *WAITING FOR THE BARBARIANS*

Дослідження спрямоване на встановлення семантичного та стилістичного потенціалу онейричного повістування в романі Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians». Онейричні епізоди розглядаються в роботі як форми психонаративу, який є не лише засобом розкриття внутрішнього світу персонажа, а й слугує певними смисловим кодом, що зумовлює процес розуміння та інтерпретації зазначеного художнього твору.

Ключові слова: *психонаратив, онейричний текст, художня гіпнологія, ідіожанр, сюжет, композиція, монтаж.*

Исследование нацелено на установление семантического и стилистического потенциала онейрического повествования в романе Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians». Онейрические эпизоды рассматриваются в работе как психонарратив, который является не только способом раскрытия внутреннего мира персонажа, но и служит переделённым смысловым кодом, обуславливающим процесс понимания и интерпретации данного художественного произведения.

Ключевые слова: *психонарратив, онейрический текст, художественная гипнология, идиожанр, сюжет, композиция, монтаж.*

The study aims at revealing semantic and stylistic potential of dream narrative in J. M. Coetzee's «Waiting for the Barbarians». Dream narrative is regarded as a form of psychonarration. The latter is viewed from two perspectives: as a special narrative technique applied to portray the personage's inner world, his/her psychological and emotional state thus rendering the author's perception of objective reality; and as a verbal presentation of situations and events which describe the character's inner life. The article suggests an idiogenre approach to the study of psychonarration which puts together two features of a literary text: its genre and the author's idiostyle. Dream narrative creates the alternative story of the main character's painful and ambivalent process of personal growth, his desire to disentangle himself from an imperial regime. Dream narrative is manifested by a sequence of fragmentary, non-linear episodes bound via a montage technique. Montage allows the author to link incongruous or even absolutely different notions, events, and characteristics. Being an expressive compositional device, montage highlights essential and important episodes in the plot structure and links real and unreal events. Thus, dream narrative performs two key functions in the novel under analysis: on the one hand, it models the image of the character; on the other hand, it serves as a special code which gives the reader an access to the text semantics as well as directs the program of text understanding and interpretation.

Key wards: *psychonarration, dream text, literary hypnology, idiogenre, plot, composition, montage.*

Художня творчість видатного південноафриканського письменника Дж. М. Кутзее неодноразово була об'єктом філологічних [12; 10; 5; 1; 7], історичних та культурологічних [6] розвідок. Значну увагу, зокрема, було приділено з'ясуванню жанрової природи окремих творів романіста [10; 1; 7], вивченню певних лінгвостилістичних та поетологічних аспектів його робіт [5], аналізу наративних стратегій, задіяних у текстах цього автора [10; 12]. Виконана в руслі загальної проблематики поетики творів Дж. М. Кутзее, пропонована стаття зосереджена на такій властивості його творчості, як психологізм.

Актуальними і не до кінця вирішеними в цьому контексті залишаються питання, пов'язані з виявленням і описом форм психологізації художньої оповіді та з'ясуванням підґрунтя їхньої взаємодії в сюжетно-композиційній структурі літературного твору. Важливим і новим аспектом вивчення художнього психологізму, застосованим у нашому дослідженні, є ідіожанровий, що дозволяє з'ясувати специфіку функціонування художнього психологізму крізь призму взаємодії жанру художнього твору та авторського ідіостилю.

Психонаратив, як засіб психологізації художньої оповіді, розглядається нами з двох позицій. У вужчому розумінні, психонаратив постає як наративна техніка, спрямована на зображення психологічного і емоційного станів персонажу, віддзеркалюючи у такий спосіб індивідуально-авторську оцінку дійсності [пор.: 4, с. 174]. У ширшому значенні, психонаратив – це вербальна актуалізація ситуацій та подій, які розкривають внутрішній світ персонажа, тобто його різноманітні психологічні стани, дії, характеристики, що відбуваються в певних просторово-часових межах.

Психонаратив має зовнішній або непрямий і внутрішній чи прямий способи художнього втілення [пор.: 2, с. 276]. Перший передбачає вербальне зображення зовнішніх виявів певних емоційних та психологічних станів персонажа (міміки, жестів, вчинків, рухів, особливостей мовлення тощо). Другий спосіб націлений на зображення емоцій та переживань персонажів через саморозкриття. Текстовою формою реалізації такого психонаративу можуть слугувати внутрішній монолог, сон, сповідь, лист, щоденник головного героя. Матеріалом нашого дослідження слугує роман Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians» («В очікуванні варварів»), де однією із форм психонаративу є сон головного героя.

Вивченням авторського та/або персонажного досвіду переживань чи перебувань у сновидній (онейричній) або сноподібній реальності в художньому тексті займається така галузь сучасного літературознавства як художня гіпнологія або онейропоетика [8, с. 13]. Фокус уваги тут зосереджений на філологічному аналізі сновидінь як вербального художнього тексту [там само, с. 23]. Звичайно, можливість розгляду сновидінь як форми психонаративу пояснюється їхньою природою. Так, в релігійній і в філософській традиціях сон найчастіше сприймався як посередник між реальним життям та потойбічним світом. Він надавав можливість зазирнути у глибини людської психіки, таємниці душі, передбачити події тощо.

Таким чином, **мета** цієї розвідки полягає в розкритті особливостей семантики та функціонування онейричних епізодів у сюжетно-композиційній структурі зазначеного твору. Структура роботи визначається її метою та основними **завданнями**: 1) окреслити жанрову своєрідність роману Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians»; 2) встановити специфіку психонаративу як провідної оповідної техніки, залученої в цьому творі; 3) уточними специфіку онейричних текстів у світлі художньої гіпнології; 4) виокремити та описати онейричні фрагменти в аналізованому романі з огляду на їх лінгвостилістичну та наративну природу; 5) охарактеризувати функціональний бік репрезентації снів в оповідному та композиційному просторі аналізованого роману.

Центральною темою твору Дж. М. Кутзее «Waiting for the Barbarians» є тема особистого «пробудження» – болісного та суперечливого процесу, що дозволяє глибше зрозуміти певні історичні та політичні реалії, а саме, природу імперіалізму [12, с. 48]. Це роман про людину, яка проходить досить складний та травматичний шлях, намагаючись вивільнитися та протистояти імперіалістичному режиму. На думку самого автора, твір розкриває природу людських страждань та їхній

© Н. П. Ізотова, 2015

вплив на людину совісті (man of conscience) [11, с. 363]. Отже, звернення до поняття психонаратив у контексті такої тематики роману видається досить плідним для розкриття його смислового рівня.

Специфіка семантики й функціонування онейричних епізодів в аналізованому творі визначається, передовсім, його жанровою природою. Так, роман «Waiting for the Barbarians» синтезує в собі риси роману та параболи [1; 7; 10, с. 42; 11, с. 50]. Тому його жанрова модель формується такими характеристиками, як алегоричність, символізм, самостійність предметного плану повістування, енігматичність, відкритий фінал, співвіднесеність із жанром притчі [1].

Підгрунтям алегоричного прочитання даного твору слугує декілька істотних рис його поетики. Це стосується, насамперед, невизначених, «розмитих» часових та просторових координат: дія роману відбувається у маленькому місті на кордоні з Імперією, включаючи пустелю, яка оточує місто. З огляду на те, що в романі не згадується ані назва міста, ані назва Імперії, світ Імперії сприймається як щось ледве вловиме, далеке, певною мірою ірреальне [7, с. 5]. Іншою особливістю роману, що також сприяє алегоричності, енігматичності та амбівалентності його сприйняття, є відсутність імен героїв (за виключенням лише трьох). У цьому романі парадоксально поєднуються реальне та ірреальне [1; 7, с. 5; 12, с. 51], зв'язок між якими виявляється через сни головного героя.

Відомо, що існує два основні принципи розташування матеріалу в тексті: лінійний та трансформаційний, де останній передбачає різні форми художнього використання будь-якого матеріалу [3, с. 328–329]. Індивідуально-авторська трансформація та нюансировка сюжетно-композиційної цілісності роману «Waiting for the Barbarians» відбувається за рахунок залучення техніки монтажу для репрезентації психооповіді у формі снів. Це пояснюється, по-перше, властивістю монтажу суміщати в одній площині абсолютно різнохарактерні предмети [9, с. 230]; по-друге, в акцентуації, смисловому виділенні ключових, «ударних» епізодів [див.: 3, с. 193], які своєю чергою актуалізують певну тему/ідею художнього твору та авторське ставлення до неї. Важливо, що монтаж не є засобом автоматичної спайки кадрів [9, с. 231] або механістично складеної суми його компонентів [3, с. 197]. Це завжди якісно нове ціле, що характеризує творчу манеру автора і є одним із прийомів створення експресивної композиції та тональної системи всього твору.

Вплетене в оповідь аналізованого роману, онейричне повістування виконує низку функцій, однією з яких є прогнозуюча. Наприклад: *In the night* ***the dream comes back.*** *I am trudging across the snow of an* ***endless plain*** *towards a group of tiny figures playing around a snow castle. As I approach the children sidle away or* ***melt into the air.*** *Only one figure remains,* ***a hooded child*** *sitting with its back to me. I circle around the child, who continues to pat snow on the sides of the castle, till I can peer under the hood.* ***The face I see is blank, featureless****;* ***it is the face of an embryo or a tiny whale****;* ***it is not a face at all but another part of the human body that bulges under the skin; it is white; it is the snow itself.*** *Between* ***numb fingers*** *I hold out a coin* [13, p. 53].

Центральним образом декількох снів головного героя є дівчинка-варварка. Ще до зустрічі з нею, Джолл баче її уві сні в образі якоїсь дитини (*a hooded child*) з нечіткими, розмитими рисами обличчя (*The face I see is blank, featureless; it is the face of an embryo or a tiny whale*). При наближенні до неї, образ розсіюється і зникає, а Джоллу здається, що це навіть не обличчя, а якась інша частина тіла, а можливо просто сніг (*it is not a face at all but another part of the human body that bulges under the skin; it is white; it is the snow itself*). Завдяки такому ефемерному образу дівчинки створюється психологічне напруження, яке додатково підсилюється метафорою *melt into the air* (розчинилась у повітрі), гіперболізованим епітетом *endless* (нескінчений) у словосполученні *endless plain*, епітетом *numb* (онімілий) у словосполученні *numb fingers*.

Інші сни з образом дівчини – це ретроспективний погляд Джолла на їхні відношення. Вони виконують художньо-психологічну функцію, адже слугують своєрідним і єдиним засобом їхнього спілкування, представляючи одночасно бажання, страх, почуття головного героя, його підсвідоме. Наприклад: *She is wearing a round cap embroidered in gold.* ***Her hair is braided in a heavy plait which lies over her shoulder: there is gold thread worked into the braid.*** *«Why are you dressed in your best?» I want to say: «I have never seen you looking so lovely.» She smiles at me:* ***what beautiful teeth she has****,* ***what clear jet-black eyes!*** *Also now I can see that what she is holding out to me is* ***a loaf of bread, still hot, with a coarse steaming broken crust. A surge of gratitude sweeps through me.*** *«Where did a child like you learn to bake so well in the desert?» I want to say. I open my arms to embrace her, and come to myself with tears stinging the wound on my cheek. Though I scrabble back at once into the burrow of sleep* ***I cannot re-enter the dream or taste the bread that has made my saliva run*** [13, p. 126].

У цьому фрагменті опис дівчинки представлений крупним планом, включаючи опис її волосся (*Her hair is braided in a heavy plait which lies over her shoulder: there is gold thread worked into the braid*), зубів (*what beautiful teeth she has*), очей (*what clear jet-black eyes*). Така деталізація створює драматизм, психологізм оповіді і імпліцитно розкриває ставлення Джолла до дівчинки. Ідея теплого, особливого відношення головного героя до дівчинки підсилюється синестезійним образом теплого хліба (*a loaf of bread, still hot, with a coarse steaming broken crust; I cannot re-enter the dream or taste the bread that has made my saliva run*).

Ще одна функція онейричного повістування в досліджуваному творі виявляється в актуалізації його тематичного плану. Як було зазначено вище, головний акцент у романі зроблений на розкритті природи людських страждань, зображенні психологічного та фізичного насилля над людиною, демонстрації сили влади. Все це есплікується у роздумах головного героя про його сни та сновидіння. Наприклад: *I feel old and tired, I want to sleep. I sleep whenever I can nowadays and, when I wake up, wake reluctantly.* ***Sleep is no longer a healing bath, a recuperation of vital forces, but an oblivion, a nighty brush with annihilation*** [13, p. 23]

Half-deep in the soothing water ***I indulge myself in this wistful vision. I am not unaware of what such daydreams signify****, dreams of becoming an unthinking savage, of taking the cold road back to the capital, of groping my way out to the ruins in the desert, of returning to the confinement of my cell, of seeking out the barbarians and offering myself to them to use as they wish. Without exception* ***they are dreams of ends: dreams not of how to live but of how to die.*** [13, p.153].

Вербально внутрішня напруга, безпорадність і розгубленість Джолла передані низкою метафор, за допомогою яких головний герой характеризує сни: *sleep is no longer a healing bath, a recuperation of vital forces, but an oblivion, a nighty brush with annihilation* (сон вже не є для мене цілющою ванною, відновленням життєвих сил, він тепер – лише забуття, лише щонічне знаряддя повного знищення); *they are dreams of ends: dreams not of how to live but of how to die* (це сни кінця: сни не про те, як вижити, а про те, як вмерти). Семантико-синтаксичні відношенням протиставлення, що встановлюються між зазначеними метафорами, створюють додаткову експресивність оповіді.

Отже, за рахунок уведення снів у сюжетно-композиційний простір досліджуваного роману, відбувається розшарування оповідного цілого художнього тексту. Такі трансформаційні зміни ускладнюють композиційну структуру твору, актуалізують важливі текстові смисли, що слугують своєрідними кодами до розуміння змісту всього художнього твору, маркують індивідуально-авторський творчий метод. У романі «Waiting for the Barbarians» прийом онейричного повістування використаний з метою актуалізації вертикального контексту та розкриття образу персонажа. Перспективи подаль-

шого вивчення різноманітних форм втілення психонаративу в художньому творі вбачаємо у з'ясуванні механізмів їхньої взаємодії в семантичному просторі художнього тексту.

Література:

1. Алехнович А. С. Жанровое своеобразие романа Дж. М. Кутзее «В ожидании варваров»/ А. С. Алехнович // Информационный гуманитарный портал «Знание. Понимание. Умение». – 2010. – № 5 Филология [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2010/5/Alekhnovich/
2. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Л. Я. Гунзбург. – М. : INTRADA, 1999. – 415 с.
3. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика текста / Л. Г. Кайда. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 408 с.
4. Клеменова Е. М., Кудряшов И. А. Психоповествование как нарративная техника авторского моделирования художественного дискурса / Е. М. Клеменова, И. А. Кудряшов // Труды Ростов. гос. ун-та путей сообщения. – №1 (22), 2013. – С. 174.
5. Константинова Н. В. Лингвостилистичекие особенности прозы Дж. М. Кутзее: автореф. дис. … канд. филол. Наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Константинова. – СПб., 2009. – 21 с.
6. Кубрак М. С. Исторические взгляды и творческая деятельность Дж. М. Кутзее: автореф. дис. … канд. истор. наук: спец. 07.00.03 «Всеобщая история (новейшая история)». – М., 2012. – 16 с.
7. Меликбекян А. Концепция времени и пространства в романах Дж. М. Кутзее / А. Меликбекян // Проблемы современной филологии : сб. статей молодых ученых. – Ереван : Ер.ГЛУ, 2005. – Т.3. – С. 3–11.
8. Савельева В. В. Художественная гипнология и онейропоэтика русских писателей / В. В. Савельева. – Алматы : Жазусы, 2013. – 520 с.
9. Тарнаруцкая Е. В. Монтаж и фрагментарная проза: к вопросу о разграничении техник / Е. В. Тарнаруцкая // Известия Самарского научного центра Российск. академ. наук, 2012. – Т. 14. – № 2. – С. 230–234.
10. Attridge D. Coetzee and the Ethics of Reading: Literature in the Event / D. Attridge. – Chicago : The University of Chicago Press. 2004. – 225 p.
11. Coetzee J. M. Doubling the Point: Essays and Interviews. [ed. by D. Attwell]. – Cambridge : Harvard University Press, 2014. – 438 p.
12. Head D. The Cambridge Introduction to J. M. Coetzee / D. Head. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 115 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

13. Coetzee J. M. Waiting for the Barbarians / J. M. Coetzee. – N. Y. : Penguin Books, 2010. – 180 p.

УДК 811.161.2'373.612.2:070

О. А. Ільченко,
Національна академія Національної гвардії України, м. Харків

ЕВФЕМІЗМИ СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано евфемізми, що продукуються і функціонують в українській мові сучасних ЗМІ, тобто характерні для українського мас-медійного соціалекту. Дослідження репрезентує результати впливу соціальних факторів на вживання евфемізмів – мовленнєвих фактів, що за своєю природою підпорядковуються соціальним орієнтирам. Евфемізми інтерпретовано в соціальному аспекті.

Ключові слова: *евфемізм, соціальний аспект, мова ЗМІ.*

В статье проанализировано эвфемизмы, что продуцируются и функционируют в украинском языке современных СМИ. Исследование представляет результаты влияния социальных факторов на употребление эвфемизмов – речевые факты, что естественно подчиняются социальным ориентирам. Эвфемизмы интерпретируются в социальном аспекте.

Ключевые слова*: эвфемизмы, социальный аспект, язык СМИ.*

This paper deals with the euphemisms that are produced and function in the Ukrainian language of modern media. The aim of using euphemisms is the desire to avoid communication conflicts and failures, camouflage reality; encrypting messages from other parties. The work represents the results of the influence of social factors on the usage of euphemisms. The main causes for the social aspects of euphemisms was revealed: 1) human speech – a means of communication that has a social nature; 2) the man and his inner world is social, public-oriented and community driven; 3) speaker's assessment can be regarded as rude, tactless; 4) psychological mechanisms of euphemistically replacement are activate the communication 5) the selection of such signs, which can soften harsh words and expressions, to mask, to cover up the essence of the phenomenon; 6) selection of euphemisms depends on the situation of communication. In the article named spheres of social life, which often use euphemisms. The spheres of social life include diplomacy; the repressive actions of the authorities; state, military secrets; the activities of the military, intelligence, police, criminal investigation department and other organs of human power, the activity of which is hidden; the distribution and maintenance; relations between different social groups, the status of such groups; some professions, euphemistically replacement names which raises the prestige of these professions or hide negative impression from their direct equivalent. This work is scheduled prospect of further research that is explored ways to produce euphemisms.

Key words*: euphemism, social aspect, media language.*

Евфемізми – складне й багатогранне явище: з одного боку, ці одиниці властиві всім мовам світу; з іншого, – у кожному конкретному випадку (мові) вони відображають специфічні культурно-національні риси, властиві відповідній нації, тобто є мовними й культурними універсаліями. Вирішальним у доборі й використанні евфемізмів уважаємо людський фактор, тому прийоми евфемізації тісно пов'язані з реалізацією ситуативної доречності мовлення (евфемізми повинні відповідати структурі й стилістичним особливостям мовлення, умовам і завданням спілкування, змісту висловленої інформації, обраному жанру й стилю викладеного, адресанту й адресату) [6, с. 9].

Проблему евфемізмів у науковій парадигмі активно вивичали Л. П. Крисін [3], Н. М. Потапова [4], Ю. Г. Синельников [5], Т. Я. Якубіна [5], О. О. Уварова [6] та багато інших маститих і молодих учених-лінгвістів. Праці названих та інших мовознавців різняться об'єктом дослідження – евфемізми вивчають на матеріалі англійської, німецької, російської, української, французької та інших мов. Ця стаття репрезентує україномовний сучасний зріз мас-медійного лінгвального простору. Дібрані евфемізми ЗМІ проаналізовано в соціальному аспекті. Тож **актуальність** цієї розвідки зумовлена необхідністю виявити в мові сучасних україномовних ЗМІ мету, причини й напрями евфемізації в соціальному аспекті.

© О. А. Ільченко, 2015

Об'єкт дослідження – евфемізми в українській мові ЗМІ.

Предмет вивчення – соціальний вимір евфемізмів сучасної української мови ЗМІ.

Джерельною базою цієї розвідки послугували словник метафоричних словосполучень української преси [2], матеріали телевізійних ЗМІ й інтернет-новин, що не ввійшли до названої лексикографічної праці у зв'язку з її джерельними, тематичними та часовими обмеженнями.

Мета дослідження – виявити мету евфімізації мас-медійної мови, причини, теми і сфери продукування евфемізмів в україномовних ЗМІ.

У процесі спілкування людина, як правило, намагається замаскувати, пом'якшити те, що сприймається суспільством як зле, недобре, небажане (безробіття, голод, хвороби, смерть, насильство, війни, тероризм). Мовець намагається уникнути гострих питань у процесі комунікації, пом'якшити складні моменти, що заважають людським взаємовідносинам, замінюючи небажані слова й вирази евфемізмами, що не знімають експресії, а посилюють виразність, переконливість тексту й мовлення [1, с. 74; 5, с. 102]. Тож мета використання евфемізмів у соціальних і міжособистісних вимірах – прагнення уникати комунікативних конфліктів і невдач, не створювати у співбесідника відчуття комунікативного дискомфорту; у більш соціальному смислі – маскування, камуфлювання дійсності; шифрування повідомлення від сторонніх осіб [3].

Головним побудником евфемізації визначають соціальний. До соціальних факторів, що впливають на вживання евфемізмів, Н. М. Потапова відносить «ситуацію спілкування, соціальні класи, ролі й статус мовців, їх статеву належність» [4, с. 42].

Соціальні причини евфемізації мовлення, як правило, визначають такі:

1) мова людини – засіб спілкування, що має соціальну природу [4, с. 41];

2) людина і її внутрішній світ соціальні, тобто суспільно орієнтовані й суспільно зумовлені [4, с. 41]: те, що в одному середовищі сприймається як евфемізм, в іншому – може сприйматися в новій інтерпретації [3];

3) оцінка мовцем предмета мовлення, пряме позначення якого може розцінюватися як грубість, нетактовність, непристойність [3];

4) психологічні механізми евфемістичної заміни активізуються в спілкуванні [4, с. 41];

5) добір комунікатором таких позначень, що здатні пом'якшити грубі слова й вирази, замаскувати, завуалювати сутність явища [3];

6) добір евфемізмів залежить від ситуації спілкування [4, с. 41]: «чим жорсткіший соціальний контроль комунікативної ситуації і контроль комунікатором власного мовлення, тим вірогідніша поява евфемізмів; і, навпаки, у слабо контрольованих мовленнєвих ситуаціях і у високій автоматизації мовлення <…> евфемізми можуть замінюватися «прямими» еквівалентами, або дисфемізми» [3].

Оцінка мовцем того чи того предмета мовлення з точки зору пристойності, ввічливості, толерантності орієнтована на відповідні теми і сфери діяльності людей. Традиційними темами і сферами евфімізації є такі:

- деякі фізіологічні процеси і стани;
- певні частини тіла, пов'язані з «тілесним низом» (вираз Л. П. Крисіна); специфіка об'єктів такого типу полягає в тому, що навіть непряме, евфемістичне їх позначення в побутовому дискурсі сприймається як непристойне;
- стосунки між статями;
- хвороба й смерть [3].

Пор.: *загибель* і ***В останню путь*** *проводжали Андрія Кузьменка, Скрябіна або просто Кузьму* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 19:41).

Ці сфери евфімізації Л. П. Крисін називає особистими; вони стосуються життя й особистості адресанта, адресата чи третіх осіб [3]. Особисті сфери евфемізації властиві відповідним дискурсам, наприклад, побутовому чи медичному, що реалізуються зокрема у царині ЗМІ, але в цьому континуумі мають обмежений характер продуктивності.

Явище евфемії спостерігаємо й у різних сферах соціального життя людини й суспільства. Активно розвиваються способи й засоби евфемізації, дотичні до соціально важливих тем і сфер діяльності людини, її стосунків з іншими людьми, суспільством, владою. Тож сфери соціального життя, у яких активно використовують евфемізми, визначаємо такі:

– дипломатія. Цілком очевидно, що ті комунікативні завдання, що спіткають дипломатів і політиків, неможливо вирішити, використовуючи тільки прямі номінації, уникаючи натяків, недомовленостей, камуфляжу [3], напр.: ***Арабський вектор української політики*** (Закон і бізнес, № 11, 2002); *Напустившись на опозицію, Кучма знайшов у неї і* ***«вибухонебезпечну троцькістську фразеологію»*** *<…>, і «запалені факели», «такі словечка, як революція, повстання, переворот», приписав їй «вибухи на Трощинському ринку, інструкції з виготовлення бомб», «цивільну міжусобицю» <…>, «розкол нації» і ще цілий букет гріхів, забувши, напевно, що він сам націю вже давно розколов* (Сільські вісті, № 106, 2004); ***Американський слід*** *…* ***в національних інтересах України*** (Комуніст, № 7, 2006); ***Антикризова парасолька*** *для своїх. Кабмін ощасливив міліціонерів і забудовника коштом платників податків* (Закон і бізнес, № 33, 2009); ***Сепаратистський наступ, шитий кремлівськими нитками*** (1+1, ТСН, 07.04.2014, 19:30); *Візит Назарбаєва до України – спроба Путіна вести переговори і* ***«не втратити обличчя»****?* (http://www.radiosvoboda.org/content/artide, 22.12.2014, 21:28);

– репресивні дії влади [3], пор.: *крадіжки діамантів та перевезення їх авіатранспортом* і ***Діамантові злочинці*** (1+1, ТСН, 19.02.2013, 20:06); *сепаратистський обстріл* і ***Роздонбасило*** (СТБ, Вікна, 16.04.2014, 18:14); *звалений пам'ятник Леніна* й ***корисний брухт*** (1+1, ТСН, 31.01.2015, 20:05); *пам'ятник Леніну* й ***металевий ідол*** (1+1, ТСН, 31.01.2015, 20:03);

– державні й військові таємниці, на кшталт, виробництва зброї, відповідних видів техніки, соціальний і чисельний склад закладів, профіль їх роботи та ін. [3], напр.: ***Неспокійний Крим*** (1+1, ТСН, 06.03.2014, 08:00); ***Буремний схід*** – Донеччина (1+1, ТСН, 13.05.2014, 19:43); *Російський* ***«гуманітарний конвой»*** *перетнув український кордон та зараз рухається у напрямку Луганська, не чекаючи закінчення оформлення вантажу українською стороною* (http://www.espreso.tv/nevs, 22.08.2014, 11:25); *Наливайченко: Водії* ***«гуманітарного конвою»*** *на Донбасі керуватимуть військовою технікою* (http://www.espreso.tv/nevs, 22.08.2014, 13:40);

– діяльність армії, розвідки, міліції, кримінального розшуку, органів влади, діяльність яких має бути втаємниченою [3], пор.: *партія Регіонів* і *Як* ***лакеї*** *знищують країну* (Український тиждень, № 40, 2012); *направлення російських військ в Україну* й ***Кремль грає військовими м'язами*** (ICTV, Факти тижня, 12.05.2014, 07:50); *зустріч у Києві Ф. Олланда, А. Меркель, П. Порошенка з метою обговорення плану подальших дій на сході України* і ***несподіваний політичний десант*** (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 18:50); напр.: ***Європейські донори*** *готові розвивати малий та середній бізнес в Україні* (http://agravery.com/ua/ekonomika, 13.02.2015, 21:04). Така інформація не стільки приховується, скільки подається в іронічному світлі, як непрямий опис, натяк.

– сфера розподілу й обслуговування [3], напр.: *Повернення **блудної книжки** – з базару до магазину* (Галицькі контакти, № 8, 2002); ***У битві за пивну «Корону»** перемогли українці. Ніжинські пивовари створили прецедент вдалого захисту вітчизняним виробником власного бренду* (Галицькі контакти, № 27, 2002); *Лубни: **«бензинова лихоманка»**?* (Самостійна Україна, Ч. 39, 2004);

– деякі професії, евфемістична заміна назв яких піднімає престиж відповідних професій або приховує негативне враження від їх прямого еквівалента [3], маскує високі державні посади, напр.: *При призначенні чиновників різного рангу дотримувалися єдиного критерію їх добору – родинні зв'язки, кумівські відносини і безумовно особиста відданість самопроголошеному **«батьку» нації*** (Комуніст, № 79-80, 2005); ***Батько безладу**. Гра в парламентсько-президентську республіку, розпочата головою Верховної Ради Володимиром Литвином, може закінчитися олігархією* (Контракти, № 3, 2006); ***«Безперервний» керівник**. Члени ВРЮ запевняють: Пасенюк легітимно очолює ВАС* (Закон і бізнес, № 5, 2010);

– евфемістична заміна назв предметів, що негативно, вороже, болісно сприймаються в соціумі, пор.: *боєприпаси* й *такі **подарунки** прилетіли із селища Сартана* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 19:01), ***подарунок від терористів** так і лишився лежати у воді на дні річки* (ICTV, Факти тижня, 08.02.2015, 19:04).

Наведені приклади евфемістичних уживань доводять продуктивність соціальних сфер для евфемізації мови ЗМІ. Це зумовлено призначенням публіцистичного стилю (якісне інформування й ефективний вплив на свідомість реципієнта, формування суспільно-громадської думки), яким послуговуються для вербального оформлення мас-медійного дискурсу.

Отже, евфемізми в соціальних сферах людської діяльності характеризуємо з позицій їх цільової орієнтації; причин соціальної зумовленості; інтерпретації тем і сфер соціального життя, у яких використовуються евфемізми. Евфемізми використовують для уникнення комунікативних конфліктів; маскування, камуфлювання дійсності; шифрування повідомлення. Соціальні фактори впливають на вживання евфемізмів, що підпорядковуються соціальним орієнтирам. Причини соціальної зумовленості евфемізмів пов'язані з соціальністю мови людини; соціальністю самої людини; прагненням уникнути грубої, різкої оцінки предмета мовлення; психологічними механізмами евфемістичної заміни; пом'якшенням грубих слів і виразів, маскуванням сутності явища. До особистих сфер використання евфемізмів належать деякі фізіологічні процеси і стани; частини тіла, пов'язані з «тілесним низом»; стосунки між статями; хвороба й смерть. До сфер соціального життя належать дипломатія; репресивні дії влади; державні й військові таємниці; діяльність армії, розвідки, міліції, кримінального розшуку та інших органів людської влади, діяльність яких має бути втаємниченою; сфера розподілу й обслуговування; професії, евфемістична заміна назв яких піднімає престиж відповідних професій або приховує негативне враження від їх прямого еквівалента, маскує високі посади; евфемістична заміна назв предметів, що негативно сприймаються в соціумі.

Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні лексичних і граматичних способів продування евфемізмів та у практиці лексикографування евфемізмів сучасних ЗМІ.

Література:

1. Заботкина В. И. Новая лексика в современном английском языке / В. И. Заботкина. – М. : Высшая школа, 1999. – 137 с.

2. Ільченко О. А. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства : словник метафоричних словосполучень української преси (2000-2010 рр.) / О. А. Ільченко. – Харків, 2012. – 198 с.

3. Крысин Л. П. Эвфемизмы в современной русской речи / Л. П. Крысин [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-94.htm.

4. Потапова Н. М. Влияние социальных факторов на употребление эвфемизма / Н. М. Потапова // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2009. – Вып. 39. – С. 41–49.

5.. Синельников Ю. Г. Сферы употребления эвфемизмов в современном французском языке (на материале женских журналов) / Ю. Г. Синельников, Т. Я. Якубина [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http:// www.sinelnikov/u.sferi/upotrebleniya.pdf.

6. Уварова Е. А. Системная семантика английского эвфемизма : автореф. дис… канд. филол. наук : 10.02.04 – «Германские языки» / Е. А. Уварова; ГОУ ВПО «Тульский государственный педагогический университет имени Л. Н. Толстого». – М., 2012. – 30 с.

УДК 81`42.12.6

К. А. Кантур,
Национальный университет «Одесская юридическая академия», г. Одесса

ЭВОЛЮЦИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ (XIX В. – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX В.)

Статтю присвячено характеристиці еволюційного розвитку операціонального компонента порівняльно-історичного методу в російському та українському мовознавстві XIX ст. – першій половині XX ст. на матеріалі східнослов'янського переходу [е] > [о]. Автор аналізує погляди А. Х. Востокова, І. І. Срезневського, О. А. Потебні, М. А. Колосова, А. І. Соболевського, І. В. Ягича, Ф. Ф. Фортунатова, А. А. Шахматова та їх послідовників. Переважно увагу приділено шахматовській концепції взаємодії вокалізму і консонантизму в історії східнослов'янських мов, в рамках якої перехід [е] > [о] розглядається як одна з V-депалаталізацій.

***Ключові слова:** порівняльно-історичний метод, операціональний компонент, східнослов'янський перехід [е]>[о],V-депалаталізації, лінгвоісторіографічний аспект.*

Статья посвящена характеристике эволюционного развития операционального компонента сравнительно-исторического метода в русском и украинском языкознании XIX в. – первой половине XX в. на материале восточнославянского перехода [е] > [о]. Автор анализирует взгляды А. Х. Востокова, И. И. Срезневского, А. А. Потебни, М. А. Колосова, А. И. Соболевского, И. В. Ягича, Ф. Ф. Фортунатова, А. А. Шахматова и их последователей. Преимущественное внимание уделено шахматовской концепции взаимодействия вокализма и консонантизма в истории восточнославянских языков, в рамках которой переход [е] > [о] рассматривается как одна из V-депалатализаций.

***Ключевые слова:** сравнительно-исторический метод, операциональный компонент, восточнославянский переход [е] > [о], V-депалатализации, лингвоисториографический аспект.*

The article is devoted to the characteristics of the operational component of the comparative-historical method evolutional development in the Russian and Ukrainian linguistics of the XIX century – the first half of XX century on the basis of the [e]

© К. А. Кантур, 2015

> [o] East-Slavic transition. The author analyzes the views of A. Vostokov, I. Sreznevsky, O. Potebnya, M. Kolosov, A. Sobolevskyy, I. Yagitch, F. Fortunatov, A. Shakhmatov and their followers. The primary attention is given to the concept of interaction of the Shakhmatov`s vocalism and consonantism in the history of the East Slavic languages, in which the [e] > [o] transition is considered as one of the V-depalatalizations.

This aim is specified in the following objectives: 1) to reveal the features of learning the [e]> [o] transition in the comparative-historical linguistics of the XIX century- the first half of XX century.; 2) to give a comprehensive description of the concepts in terms of modern comparative linguistic methodology; 3) to show the novelty of a number of provisions relevant to modern linguistics for its further deepening and development; 4) to disclose possible conflicts of the linguists concepts of the past; 5) to follow the fate of the XIX century- the first half of XX century comparatists ideas to research linguists future generations.

Keywords: *the comparative-historical method, the operational component of the East-Slavic [e] > [a] transition, V-depalatalization, linguo-historical aspect.*

В данной статье предпринята попытка дать максимально полную характеристику эволюции операционального компонента сравнительно-исторического метода в русском и украинском языкознании XIX в. – первой половине XX в. на материале восточнославянского перехода [е] > [о].

Постановка проблемы. Многие русские и украинские языковеды XIX в. – первой половине XX в. обращались к восточнославянскому изменению [е] > [о], исследовали причины и условия перехода [е] > [о] в русском, украинском и белорусском языках. Однако в лингвоисториографическом аспекте данный вопрос не изучен.

Анализ последних последних достижений и публикаций. Из лингвоисториографических исследований следует упомянуть публикации В. А. Глущенко, в которых кратко рассмотрена история изучения восточнославянского перехода [е] > [о] в работах А. А. Шахматова [10; 11]. При этом исследователь, сосредоточившись на концепции Шахматова, не ставил перед собой цель осветить историю исследования восточнославянского перехода [е] > [о] в языкознании XIX в. – первой половины XX в.

Целью предлагаемой статьи является раскрытие особенностей изучения восточнославянского перехода [е] > [о] в русской и украинской компаративистике XIX в. – первой половины XX в. с акцентированием внимания на методологическом аспекте.

Эта цель конкретизируется в следующих **задачах**: 1) раскрыть особенности изучения перехода [е] > [о] в сравнительно-историческом языкознании XIX в. – первой половины XX в.; 2) дать всестороннюю характеристику соответствующих концепций с позиций современной компаративистики и лингвистической методологии; 3) показать принципиальную новизну ряда положений, сохраняющих свою значимость для современной лингвистики и ждущих дальнейшего углубления и развития; 4) раскрыть возможные противоречия концепций языковедов прошлого; 5) проследить судьбу идей компаративистов XIX в. – первой половины XX в. в исследованиях лингвистов последующих поколений.

В соответствии с целью и задачами исследования в работе применен актуалистический метод.

Изложение основного материала исследования. Фонетические условия восточнославянского перехода [е] > [о] первым определил один из основоположников сравнительно-исторического метода в европейском и мировом языкознании русский ученый А. Х. Востоков.

В связи с этим некоторые исследователи говорят о законе Востокова. Первым назвал восточнославянский переход [е] > [о] законом Востокова Р. Ф. Брандт. Он отметил, что этот закон впервые был сформулирован русским филологом в 1808 г. в книге И. М. Борна «Краткое руководство к российской словесности», где помещены заметки Востокова о русском языке [4, с. 19].

По мнению Востокова, фонетическими условиями восточнославянского перехода [е] > [о] являются позиции перед твердыми согласными и в конце слов: рус. тек [t'ek] > тёк [t'ok], мед [m'ed] > мёд [m'ot], ее [jeje] > её [jejo], мое [m'aje] > моё [m'ajo] [7, с. 112].

Изучение работ Востокова и Срезневского [25], в которых рассмотрен переход [е] > [о], позволяет сделать вывод, что в плане применения приемов и процедур сравнительно-исторического метода для них характерно преобладание приема генетического отождествления фактов над процедурой лингвистической реконструкции. Именно в этом приеме становление сравнительно-исторического метода осуществлялось в первую очередь и к тому же наиболее полно и последовательно [12, с. 25].

Большой фактический материал, связанный с изменением [е] > [о], стал объектом анализа в сравнительно-историческом языкознании второго периода (70-х гг. XIX в. – 30-х гг. XX в.).

К рассматриваемому фонологическому изменению обращаются ученые Харьковской лингвистической школы А. А. Потебня (основатель Харьковской школы) и М. А. Колосов. Полученные ими результаты стали значительным вкладом в историческую фонетику восточнославянских языков, что было достигнуто благодаря широкому использованию современных диалектных данных как приоритетного источника изучения истории языка; при этом материал древних письменных памятников выступает в роли важнейшего среди вспомогательных при условии широкого использования разнообразных источников [12, с. 49–51, 99].

Тем не менее причины перехода [е] > [о] для представителей Харьковской школы остались неизвестными. Колосов подчеркивал, что разнообразие условий перехода [е] > [о] в южновеликорусском наречии препятствует выявлению общей причины этого перехода [19, с. 79]. Учитывая эти условия в южновеликорусских говорах, Потебня отмечал положение под ударением и «твердость последующего слога» [23, с. 662].

Возникло предположение, что изменение [е] > [о] было общевосточнославянским процессом. При этом Колосов считал, что на всей восточнославянской территории переход [е] > [о] осуществился как под ударением, так и в безударном положении [19, с. 81–84]. Напротив, по мнению Потебни, в южновеликорусском наречии и белорусском языке [е] > [о] только под ударением, а в безударной позиции этого перехода не было (что связано с распространением аканья-яканья [25, с. 77]).

Точку зрения Колосова поддержал А. И. Соболевский, считавший, что в древнерусском языке переход [е] > [о] первоначально не зависел от ударения; такая зависимость, свойственная южновеликорусским говорам и белорусскому языку, развилась позднее, после возникновения аканья. В северновеликорусских (окающих) говорах и в настоящее время [о] на месте этимологического [е] возможен не только под ударением, но и в безударной позиции [24, с. 63].

Принципиально новый, системный подход к изучению перехода [е] > [о] предложил ученик Фортунатова Шахматов, «вписавший» это фонологическое изменение в разработанную им концепцию взаимодействия вокализма и консонантизма в истории восточнославянских языков.

Системный подход Шахматова к единицам фонологического уровня наиболее полно проявился в том, что ученый впервые в языкознании представил развитие вокализма и консонантизма славянских языков как взаимодействие (преимущественное внимание Шахматов уделил восточнославянским языкам) [16, с. 9, 21; 14; 18, с. 165]. В ходе этого взаимодействия осуществлялась передача важнейших признаков от элементов одной подсистемы к элементам другой. Именно системные соображения привели Шахматова к реконструкции, с одной стороны, параллельных процессов палатализации и лабиализации (лабиовеляризации) согласных, с другой стороны, параллельных процессов V-депалатализации и V-делабиализации [12, с. 164].

Одной из характернейших особенностей историко-фонетических исследований Шахматова явилось стремление ученого проследить взаимодействие вокализма и консонантизма в истории восточнославянских языков, вскрыть основные закономерности этого взаимодействия.

Как считал Шахматов, переход «полумягких» согласных в «мягкие», имевший место в правосточнославянском языке, вызвал изменения в вокализме. Возникшие сочетания «мягкий согласный + гласный переднего ряда среднего или нижнего подъема», в отличие от сочетаний «мягкий согласный + гласный переднего ряда верхнего подъема», характеризовались неоднородностью артикуляции составляющих их элементов. Физиологически неоднородные сочетания мягких согласных и гласных переднего ряда в правосточнославянском языке изменялись. Это явилось продолжением праславянской тенденции и дало в принципе те же результаты, а именно изменения в артикуляции гласных неверхнего подъема. Главное отличие данного процесса в правосточнославянском языке от подобного в праславянском заключалось в том, что в правосточнославянском он имел место после «вторично смягченных» согласных [33, с. 21-23; 34, с. 571; 35, с. 16-17, с. 126].

Таким образом, по мнению Шахматова, физиологически неоднородные сочетания мягких согласных и гласных переднего ряда неверхнего подъема должны были устраняться. При этом ученый различал два пути изменений в артикуляции гласных в зависимости от их взаимодействия с последующими согласными. В это взаимодействие не вступали звуки [ę] и [ä] (благодаря носовому призвуку), а также звук [е], если он находился в конце слова ([ь] сильный в таком положении не употреблялся) [35, с. 16-17]. Сочетания ťę, ťä, ťе (где [ť] – любой «вторично смягченный» согласный) подвергались диссимиляции составляющих их элементов, что вызывало изменения в артикуляции гласных: ťę > ťä> ťą (изменились подъем и ряд), ťä> ťą (изменился ряд), ťе > ťä (изменился подъем) [34, с. 29-30; 53, с. 571;, с. 17; 35, с. 126, 136].

Принципиальной новизной концепции Шахматова явилось то, что он рассматривал восточнославянский переход [е] в [о] в контексте подобных изменений, имевших место в истории других славянских языков. Однако точка зрения ученого о том, что после «исконно смягченных» согласных изменение [е] > [о] осуществилось еще в праславянском языке, не может быть принята. На относительную хронологию этого процесса мы уже указывали.

Как видим, в трудах Шахматова, посвященных восточнославянскому переходу [е] > [о] (исследованному в контексте других славянских языков), приемы и процедуры сравнительно-исторического метода (генетическое отождествление фактов, лингвистическая реконструкция, хронологизация и локализация языковых явлений и их системно связанных совокупностей) значительно усовершенствованы (по сравнению с предшественниками лингвиста).

Перспективы дальнейших исследований мы усматриваем в углубленном изучении других исторических фонетических законов в европейском языкознании XIX в. – первой половины XX в.

Литература:

1. Аванесов Р. И. Вопросы истории русского языка в эпоху формирования и дальнейшего развития русской (великорусской) народности / Р. И. Аванесов // Вопросы формирования русской народности и нации: Сб. статей. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1958. – С. 155–191.

2. Бернштейн С. Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков / С. Б. Бернштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 350 с.

3. Борковский В. И. Историческая грамматика русского языка / В. И. Борковский, П. С. Кузнецов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 512 с.

4. Брандт Р. Ф. Лекции по исторической грамматике русского языка. Фонетика / Р. Ф. Брандт. – М., 1892. – 146 с.

5. Брандт Р. Ф. [Рец.:] Шахматов Исследования в области русской фонетики. Варшава, 1893 / Р. Ф. Брандт // Этнографическое обозрение. – 1895. – Вып. 1. Кн. XXIV. – С. 140–143.

6. Будде Е.Ф. Лекции по истории русского языка. 1906/7 ак. г. – Казань, 1907. – 253 с.

7. Востоков А. Х. Русская грамматика Александра Востокова, по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная. – 12-е изд. – СПб., 1874. – XII, 216 с.

8. Глущенко В. А. А. А. Шахматов и проблемы русской исторической фонетики / В. А. Глущенко // Филол. науки. – 1987. – № 3. – С. 38–45.

9. Глущенко В. А. А. А. Шахматов о палатализации и депалатализации согласных в истории восточнославянских языков / В. А. Глущенко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: Научно-методич. сб. / Отв. ред. В. А. Глущенко. – Славянск: СГПУ, 2003. – Вып. XI. Ч. 1. – С. 3–25.

10. Глущенко В. А. А. А. Шахматов о переогласовке гласных переднего ряда в истории восточнославянских языков / В. А. Глущенко // Теоретические и прикладные проблемы русской филологии: Научно-методич. сб. / Отв. ред. В. А. Глущенко. – Славянск : СГПУ, 2004. – Вып. XII. – С. 3–32.

11. Глущенко В. А. О. О. Шахматов про взаємодію вокалізму і консонантизму в історії східнослов'янських мов // Вісник Слов'янського державного педагогічного університету : зб. наук. праць / відп. ред. В. І. Рукасов. – Слов'янськ : СДПУ, 2005. – Вип. 1. – С. 113–125.

12. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В. А. Глущенко / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Відп. ред. О.Б. Ткаченко. – Донецьк, 1998. – 222 с.

13. Горшкова К. В. Очерки исторической диалектологии Северной Руси (по данным исторической фонологии) / К. В. Горшкова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1968. – 192 с.

14. Дурново Н. Н. Лекции по истории русского языка, читанные осенью 1907-8 ак. г. в Московском ун-те. / Н. Н. Дурново. [Литограф. изд. – М., 1907-8]. – 208 с.

15. Дурново Н. Н. Очерк истории русского языка / Н. Н. Дурново. – М.; Л. : Госиздат, 1924. – 376 с.

16. Жовтобрюх М. А. Історія української мови: Фонетика / М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, В. Г. Скляренко. – К. : Наук. думка, 1979. – 367 с.

17. Калнынь Л. Э. Развитие категории твердости и мягкости согласных в русском языке / Л. Э. Калнынь // Уч. зап. Ин-та славяноведения. – 1956. – Т. 13. – С. 121–225.

18. Колесов В. В. Историческая фонетика русского языка : Учеб. пособие для вузов / В. В. Колесов. – М. : Высш. школа, 1980. – 215 с.

19. Колосов М. А. Обзор звуковых и формальных особенностей народного русского языка / М. А. Колосов. – Варшава, 1878. – X, 270 с.
20. Мартынов В. В. Славянская и индоевропейская аккомодация / В. В. Мартынов. – Минск : Наука и техника, 1968. – 182 с.
21. Наконечний М. Ф. До вивчення процесу становлення й розвитку фонетичної системи української мови / М. Ф. Наконечний // Питання історичного розвитку української мови. – Харків : Вид-во Харк. ун-ту, 1962. – С. 125–165.
22. Нахтигал Р. Славянские языки / Р. Нахтигал. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1963. – 342 с.
23. Потебня А. А. Два исследования о звуках русского языка: I. О полногласии, II. О звуковых особенностях русских наречий / А. А. Потебня. – Воронеж, 1866. – 156, III с.
24. Соболевский А. И. Лекции по истории русского языка / А. И. Соболевский. – 4-е изд. – М., 1907. – 309 с.
25. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка / И. И. Срезневский. – М. : Учпедгиз, 1959. – С. 16–81.
26. Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков: Историко-диалектологический очерк / Ф. П. Филин. – Л. : Наука, 1972. – 655 с.
27. Фортунатов Ф. Ф. Сравнительная фонетика индоевропейских языков : краткий очерк // Фортунатов Ф. Ф. Избр. труды : в 2-х т. – М. : Учпедгиз, 1956. – Т. 1. – С. 199–450.
28. Чекман В. Н. Генезис и эволюция палатального ряда в праславянском языке / В. Н. Чекман. – Минск : Наука и техника, 1973. – 47 с.
29. Чекман В. Н. Исследования по исторической фонетике праславянского языка: Типология и реконструкция / В. Н. Чекман. – Минск : Наука и техника, 1979. – 216 с.
30. Черных П. Я. Историческая грамматика русского языка: Краткий очерк / П. Я. Черных. – 2-е изд. – М. : Учпедгиз, 1954. – 336 с.
31. Чэкман В. М. Гісторыя проціпастаўленняў па цвёрдасці – мяккасці ў беларускай мове / В. М. Чэкман. – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 152 с.
32. Шахматов А. А. Исследования в области русской фонетики / А. А. Шахматов. – Варшава, 1893. – 317, II с.
33. Шахматов А. А. К истории звуков русского языка: Смягченные согласные / А. А, Шахматов // Сб. Отд-ния рус. яз. и словесности. – 1901. – Т. 67. – № 7. – 49 с.
34. Шахматов А. А. Курс истории русского языка (читан в С.-Петербургском ун-те в 1909-10 уч. г.): Очерк истории звуков русского языка. / А. А, Шахматов [Литограф. изд. – СПб., 1909-10.] – Ч. 2. – 797, 5, 13 с.
35. Шахматов А. А. Очерк древнейшего периода истории русского языка / А. А, Шахматов // Энциклопедия слав. филол. – 1915. – Вып. 11. – XXVIII, II, L, 369 с.
36. Шахматов А. А. Русский язык / А. А. Шахматов // Энциклопедический словарь / Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1899. – Т. 28. – С. 564–581.
37. Ягич И. В. Критические заметки по истории русского языка / И. В. Ягич // Сб. Отд-ния рус. яз. и словесности. – 1889. – Т. 46. – № 4. – VI, 171 с.

УДК 811.161.2’27

К. А. Карасьова,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА ІМЕННИКА ЯК МОВЛЕННЄВИЙ ЗАСІБ ВПЛИВУ ТА ПЕРЕКОНАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено актуальним питанням дослідження українського політичного дискурсу. Окреслено функції граматичної категорії числа іменників у системі засобів політичного дискурсу Дніпропетровської області. Визначено місце цієї граматичної категорії в процесі комунікації влади та громадськості, її роль у формуванні уявлень електорату про діяльність політиків.
Ключові слова: *категорія числа іменника, комунікація, влада, реципієнт, мовленнєвий вплив, інформативність.*

Статья посвящена актуальным вопросам исследования украинского политического дискурса. Описаны функции грамматической категории числа существительных в системе средств политического дискурса Днепропетровской области. Определено место этой грамматической категории в процессе коммуникации власти и общественности, ее роль в формировании представлений электората о деятельности политиков.
Ключевые слова*: категория числа существительных, коммуникация, власть, реципиент, речевое воздействие, информативность.*

The article is about of current issues of studies of political text. The main purpose of this text is to bring to audience the information about of landmark events in the life of society, about of outstanding personalities, about of activities of authorities and other. Such purpose involves the widespread use of nouns in the speeches of politicians. Considered nouns transmit the main idea of messages of authorities to the electorate.

The functions of the grammatical categories of nouns in a system of means of influence and persuasion of political discourse in Dnepropetrovsk region analyzed in detail in this paper. Place of this grammatical category in the process of communications of government and society, its role in formation of representations of the electorate on the activities of politicians defined. The features of the functioning of nouns in singular and plural during agitation of electorate by politicians with their ideas and outlooks defined.

The functions of the category of nouns that are used in speeches of representatives of the pro-government structures in Dnepropetrovsk region analyzed in this paper. The materials chosen from the articles placed on the official website of the Dnipropetrovsk Regional State Administration.

The role of the noun in the formation of representations of the electorate on the activities of the regional authorities of Dnipropetrovsk was defined.
Keywords: *category of a noun, communication, authorities, recipient, speech effect, informativity.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливим засобом мовленнєвого впливу та переконання, яким послуговуються політичні діячі, є широке й різноаспектне використання категорії числа іменників. Ця морфологічна категорія є обов’язковою для всіх іменників, адже вона виражає кількісне співвіднесення предметів у двох реаліях: дійсності та свідомості. Як зауважує М. Докуліл, морфологічна категорія числа іменників – це «… об’єктна категорія, що виражає в узагальненій і абстрагованій формі явища об‘єктивної дійсності, що відбиті в нашій свідомості, дає кількісну характеристику предметів» [4, с. 10].

© К. А. Карасьова, 2015

Положення про те, що морфологічна категорія числа є однією з тих, що конституюють загально категорійне значення іменника – предметність, підтримують В. Виноградов [1], І. Вихованець, К. Городенська [2], К. Горбачевич [3] та інші дослідники.

Незважаючи на те, що категорія числа покликана передавати реальну кількісну картину світу, її широко використовують також для маніпулювання свідомістю слухача. У своїй праці Т. Тепенчак з'ясувала, що «…число, подане в маніпулятивному контексті, на досить довгий час залишається в свідомості людини; не передбачаючи логічного осмислення під час сприйняття, воно створює підгрунтя для застосувань маніпуляційних впливів» [5, с. 5].

Це пояснюється тим, що протягом тривалого часу мовної комунікації в суспільстві склалася певна традиція – віддзеркалення дійсності в категорії числа. Тому під час декодування інформації людина на підсвідомому рівні сприймає без перевірки кількісні відношення, що передають за допомогою цієї категорії. Якщо ж граматична категорія суперечить лексичному значенню словоформи, тоді відбувається подвоєння інформаційного сигналу: образ, що створюється в уяві реципієнта, відповідає лексичному значенню, але підсвідомо, на рівні відчуття, слухач сприймає як правдиву інформацію, подану граматичною категорією. Наприклад, словоформа *суспільство* на лексичному рівні має значення певної кількості людей, відповідно в реципієнта в уяві вибудовується множинний образ, утім, на граматичному рівні ця словоформа має значення однини. Унаслідок цієї невідповідності в слухача на підсвідомому рівні постає відчуття єдності, цілісності, що створює простір для мовленнєвого впливу.

Мета статті – виявити особливості мовленнєвого впливу категорії числа іменників у політичному дискурсі Дніпропетровщини. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань:**

- проаналізувати функційне навантаження категорії числа іменників у промовах політиків Дніпропетровської області;
- з'ясувати тенденцію використання політиками регіону категорії числа іменників;
- встановити специфіку мовленнєвого впливу категорії числа іменника в промовах політиків.

У статті проаналізовано функції категорії числа іменників, що її уживають у своєму мовленні представники владних структур Дніпропетровської області. Матеріал дібрано зі статей, розміщених на офіційному сайті Дніпропетровської облдержадміністрації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Політики Дніпропетровщини у своєму мовленні активно послуговуються іменниками в однині й у множині як засобами мовленнєвого впливу. Граматична категорія однини іменників у мовленні політиків регіону передусім підкреслює, з одного боку, адресність меседжа, з іншого – його всезагальність. До того ж у цьому разі іменник набуває ознак множинності. Зазвичай такі іменники поєднують у мовленні із займенниками *кожний*. Ця конструкція має на меті спонукати до дії всіх представників тієї чи тієї соціальної верстви, створити ефект причетності до неї кожного та актуалізувати питання. Наприклад, *Кожна* ***громада*** *повинна приймати рішення про дострокове завершення опалювального сезону індивідуально* [1]; *Кожен* ***житель*** *Дніпропетровщини може зробити свій внесок у зміцнення спортивної інфраструктури Дніпропетровщини* [2]; *Якщо* ***керівник*** *дійсно відповідає всім вимогам, що ставить до нього держава та громада, – він залишиться на своєму місці* [3]; *У кожної* ***людини*** *своя історія, все це індивідуально. Кандидатура на посаду голови райдержадміністрації повинна мати досвід та вміння керувати районом* [4]; *Щаслива й дружня* ***родина*** *– застава міцної держави* [5]; *Ми будемо підходити персонально до проблеми кожної* ***людини****, кожної родини* [6].

Широкий узагальнювальний ефект виявляють збірні іменники та власні іменники на позначення країни чи іншої територіальної одиниці, а також іменники на позначення представників народу чи влади. Уживання іменників на позначення країни, представників влади та народу в однині дає змогу політикам створити в уявленні реципієнтів ілюзію єдності, перетворити посил на заклик та спонукання до єднання. Наприклад: *Якщо громадськість прагне бачити керівником* ***району*** *людину з району […] – об'єднайтесь, створіть координаційну раду та внесіть достойну кандидатуру* [7]; ***Дніпропетровщина*** *залишається територією стабільності та порядку* [8]*; Ми маємо яскравий приклад волевиявлення нашого* ***народу*** [3]; *Розвиток* ***суспільства*** *завжди був пов'язаний із землею як основним засобом для існування людства і джерелом суспільного багатства* [9]; *Нова влада* ***Дніпропетровщини*** *відкрита до* ***народу*** [10].

Проаналізувавши ці приклади, можна стверджувати, що політичні діячі регіону виголошують іменники на позначення народу, влади та країни в однині задля піднесення громадськості загалом та кожного жителя зокрема до вищого рангу. Громадські діячі запевняють, що все вирішує народ, а владу має кожна людина. До того ж така суцільна влада покладає на кожного жителя й істотну відповідальність, водночас знімаючи вагому частку відповідальності із представників владних структур. Ще один меседж, створюваний політиками за допомогою вживання таких іменників в однині, – витримати важливу місію відповідальності за розвиток країни можна лише разом, у єдності.

Якщо вживання іменників в однині має на меті об'єднати жителів країни заради спільної ідеї, то множинні форми політики використовують для того, щоб привернути увагу загалу до певної проблеми, водночас актуалізуючи діяльність кожного.

Наприклад, політики регіону зазначають: *Прошу всіх* ***керівників районів****, сільських та селищних* ***рад*** *припинити будь-які корупційні та протизаконні дії* [11]; *Якщо корупційні дії будуть продовжуватися,* ***винні*** *будуть жорстко покарані* [11]; ***Особи*** *в масках та з палицями будуть доставлятися до відділень міліції* [12]; ***Вчителі*** *Дніпропетровщини будуть проходити переатестацію дистанційно та прозоро* [13]; *Ніяких кулуарних* ***резолюцій*** *щодо нових призначень не буде* [14]; *Спочатку потрібно привести в стан законності та порядку, спокійного та нормального життя наших* ***громадян*** [15].

Громадські діячі вживають іменники в множині на позначення осіб, до яких звертаються, та на позначення осіб і подій, що потребують особливої уваги громади. І в тому, і в тому випадках завдяки вживанню множинної форми створюють ефект причетності до справи великої кількості осіб, практично всієї громади, і водночас не втрачають адресність меседжа. Це дає змогу громадським діячам, впливаючи на суспільну свідомість, залучати електорат до спільної справи.

Публічні діячі регіону послуговуються іменниками в множині задля створення ефекту глобальності своїх дій, множинності функцій та завдань. Зокрема, громадські діячі виголошують: *Сплачувати* ***податки*** *потрібно, але разом із тим представники бізнесу не повинні піддаватися* ***утискам, тиску****, надмірній кількості* ***перевірок, планам****…*[16]; *Не дарма сьогодні на зустрічі зібралися представники* ***підприємств і організацій*** [17]; ***Зустрічі*** *влади з бізнесом корисні обом сторонам* [18]; *З* ***ідеями*** *потрібно боротися за допомогою інших* ***ідей*** [15]; *Ми готові прийняти* ***дружин і дітей*** *кримських* ***військовослужбовців*** [19]; *Обласна влада для цього створить відповідні* ***умови*** [3]; *Найголовніше, чого нам вдалося досягти, – це те, що під час масових* ***заходів*** *не було з'ясування* ***стосунків, сутичок, спроб*** *захоплення адміністративних* ***будівель****…*[20].

Такі іменники переважно характеризують діяльність влади опосередковано, не вказуючи на її прямі дії. Утім, у контексті одразу стає зрозумілою причетність органів влади до тих чи тих позитивних перетворень, уникнення негараздів чи

формування певних традицій та норм. Це переконує електорат у глобальності та масштабності дій влади, створює позитивний імідж мовця зокрема та органів влади загалом.

Яскравим прикладом такого прийому (вживання іменника в множині задля створення ілюзії глобальності) є використання іменників на позначення матеріальних ресурсів. Словоформи *гроші, ресурси, запаси, фонди* та ін. політики завжди вживають у множині. Зокрема, вони виголошують: *Ідеться про державні стратегічні* ***запаси****, що формуються за бюджетні* ***гроші*** [21]*; Якщо це модно, значить вашу ідею підтримали, значить можна залучити якомога більше людей та* ***ресурсів*** [22]; *А от що стосується державних* ***грошей*** *– ми забезпечимо контроль дуже жорстко* [21].

Таке використання іменників уможливлює створення ілюзії багатства регіону чи країни, необмеженої кількості грошових, матеріальних та людських ресурсів. Це певною мірою заспокоює електорат, запевняє його представників у стабільності економіки, забезпеченості та процвітанні.

Множинні форми іменників політики використовують задля невілювання особи-виконавця дії. Це переконливо можна простежити на прикладі функціонування лексеми *люди*. Громадські діячі виголошують: ***Люди*** *помилилися, їм вказали на помилки…*[23]; *Цих* ***людей*** *цікавили лише певні провокативні сюжети* [24]*; …щоб вжити заходів щодо посилення прикордонного контролю та введення списків конкретних* ***людей,*** *яким небажано бути присутніми на території нашої держави* [24]*; Наразі ми провели досить доброзичливі переговори з* ***людьми****, які причетні до відчуження цієї власності* [23].

Якщо беремо до уваги, що політичний дискурс – це багатогранний процес, який складається з політичного мовлення, соціальної та економічної ситуації в регіоні, конкретного проміжку час, певних традицій та культурних надбань народу, тоді можна стверджувати, що багато жителів регіону вже володіють певною інформацією і сприймають безособові конструкції як особові. З іншого боку, якщо людина, яка перебуває у відповідному середовищі, не розуміє, про що йдеться в мовленні політиків, то в неї постає здоровий інтерес до виголошеної промови, у якій зрозумілими є всі компоненти, окрім основного виконавця дії. Це спонукає реципієнта віднайти відповідну інформацію (що не важко зробити в широкому інформаційному полі), а отже, зацікавитися діяльністю органів влади, усвідомити сутність справи, якою реципієнт не володів, до того ж у тому контексті, який створив політичний діяч. Відповідно таке вживання іменників – це важливий засіб впливу та переконання, яким активно послуговуються політики Дніпропетровщини.

У мовленні публічних осіб регіону наявне також протиставлення множинних та одиничних граматичних форм іменника. Зазвичай у таких протиставленнях співвідноситься іменник у множині на позначення різноманіття виявів процесу чи явища та іменник в однині, що об'єднує, консолідує поняття та явища семи попереднього іменника. Наприклад, політики регіону зазначають: *Це потрібно для того, щоб* ***люди*** *зрозуміли, що* ***суспільство*** *є цілісним і що* ***держава*** *забезпечує права всього* ***суспільства*** [19]*; У нашому* ***регіоні*** *живуть та розвиваються різні* ***народності*** *та* ***культури*** [25]*; Ми побудували* ***діалог*** *між політичними* ***силами*** *протилежних поглядів* [20]; *Цього бути не може – коли* ***держава*** *мислить собі, що вона може втрутитися в господарські* ***стосунки*** [21]; *Ми повинні передбачити та запобігти будь-яким* ***спробам*** *розколу* ***країни*** [26] та ін.

Під час такого протиставлення граматичних форм числа іменника відбувається або розмежування понять добра та зла, або агітування за єдність, цілісність, консолідацію.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Політики регіону активно послуговуються граматичними особливостями іменника для побудови вдалого діалогу між владою та електоратом. Граматична категорія числа дає змогу політикам ефективно впливати на свідомість слухачів та переконувати їх у своїй правоті. Громадські діячі регіону вживають іменники в однині переважно для того, щоб згуртувати народ, об'єднати жителів регіону заради спільної мети. Множинні форми іменників створюють в уяві реципієнта ефект глобальності дій влади, а також є засобом переконання електорату в багатстві регіону та в потребі залучатися до спільної справи.

Цей вид мовного маніпулювання є дієвим та професійним, адже маніпулювання відбувається на підсвідомому рівні без примусу та очевидного переконання.

У подальших дослідженнях потрібно приділити увагу також особливостям функціонування в політичному дискурсі категорії числа інших частин мови, зокрема дієслів.

Література:

1. Виноградов В.С. Перевод: общие и лексические вопросы / В. С. Виноградов. – М. : КДУ, 2006. – 432 с.

2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.

3. Горбачевич К. С. Варианты слова на разных языковых уровнях [Текст] / К. С. Горбачевич // Восточнославянское и общее языкознание / АН СССР. Ин-т русского языка. – М. : Наука, 1978. – С. 245–250. – Библиогр.: С. 250.

4. Докулил М. К. К вопросу о морфологической категории [Текст] / М. К. Докулил // Вопросы языкознания. – 1967. – № 6. – С. 3–16.

5. Тепенчак Т. М. Естетико-культурологічний аспект маніпуляції свідомістю. – Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.08 – естетика. – Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2008.

Список фактичних джерел:

Розділ новин на офіційному сайті Дніпропетровської облдержадміністрації:
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=B14A1722CBDE2E48C2257CA5004D8DB7
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=66205009EC19DB52C2257CA0004F2EE6
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=BD605044830938D4C2257C9A0042E6E4
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=D777D446B36AB532C2257C9B004A8C30
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=79E866800160A129C2257C9400417B0E
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=1018FDD04D2E40DCC2257CA1004DE911
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=14FA08A06B6233A5C2257C9B0037AC61
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=A16F002283B625D5C2257C940048F472
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=BA82872F477DFFEAC2257C980026C830
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=40A39E1881524A2EC2257C9900345E4B
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=1C38298DEEC92669C2257C9A00313A23
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=189894527FB35638C2257CA0003E6EB9
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=5F28213C2FA84AB6C2257CA500572CA0
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=B90C0E270117C07EC2257C9B003789D6
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=C1FCA25DB513463AC2257C91004E3353

http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=D781F30011FA8F78C2257C91004CE3CE
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=A21FBEB3CD8D1388C2257CA2004BAFB7
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=994E6A12BCED8012C2257C9A005A8B45
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=C2FB59B764A8F060C2257C91004D7FD7
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=7F44E85EC8725815C2257CA500552D03
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=8B039EC675D70A9FC2257C940048B1A6
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=534C1F2DDABC31A9C2257CA900297953
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=9E576355606BA56AC2257CA500555687
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=A16F002283B625D5C2257C940048F472
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=8ACD8E5154978938C2257C92005599C7
http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/document.xsp?id=111828711B3DB003C2257C980044D076

УДК 81'373.23(043.3)

В. В. Катернюк,
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ІДЕОГРАФІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ НЕОФІЦІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена вивченню номінативних особливостей неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах. Неофіційні антропоніми класифіковано за позначуваними ними денотатами, що дає підстави виокремити ідеографічну модель неофіційних антропонімів з трьома підгрупами («людина як фізіологічний феномен,» «людина як соціальний феномен,» «людина як духовний феномен»).

Ключові слова: *неофіційний антропонім, мотивація, метафора, метонімія, денотат.*

Статья посвящена изучению номинативных особенностей неофициальных антропонимов в английском, немецком и украинском языках. Неофициальные антропонимы классифицированы по обозначаемым денотативным сферам. Автор выделяет идеографическую модель прозвищ с тремя подгруппами («человек как физиологический феномен,» «человек как социальный феномен,» «человек как духовный феномен»).

Ключевые слова: *неофициальный антропоним, мотивация, метафора, метонимия, денотат.*

The article is devoted to study of the nicknames in the English, German and Ukrainian languages. This research presents classification of nicknames in the studied languages according to their denotate. The author suggests an idiographic model with three subgroups («person as a physiological phenomenon,» «person as a social phenomenon,» and «person as a spiritual phenomenon»).

Keywords: *nicknames, motivation, a denotate.*

Необхідність багатоаспектного вивчення ономастичної спадщини, яка становить невід'ємний атрибут лексичної системи кожної національної мови, зумовлена тим, що онімна лексика акумулює матеріальний, культурний, історичний досвід соціуму, в якому вона зароджується і функціонує [1, с. 12]. У зв'язку з цим суттєвого значення набуває лінгвістичне осмислення особливостей ономастикону у неблизькоспоріднених мовах [4, с. 19].

Неофіційні антропоніми як засоби вторинної номінації людини представлені в абсолютній більшості антропосистем, зокрема й англійській, німецькій та українській. Вони становлять досить помітну частину антропонімікону цих мов як з погляду їх номінативної функції, так і у кількісному плані [1; 2; 3].

На сучасному етапі розвитку ономастики неофіційні антропоніми, зокрема й прізвиська, як лінгвістичне явище досліджуються з точки зору їхньої прагматичної цінності, дериваційних можливостей та структурно-семантичних засад організації [4, с. 30].

До цього часу залишаються остаточно не з'ясованими структурно-семантичні особливості неофіційних антропонімів, засоби їх номінації в англійській, німецькій та українській мовах з точки зору лексико-семантичної типології одиниць, що й є **предметом** нашого спостереження.

Таким чином, **метою** нашого дослідження є комплексна зіставна лексико-семантична характеристика неофіційних антропонімів в досліджуваних мовах. **Завданням дослідження** є виявлення семантичних моделей вторинної номінації неофіційних антропонімів в досліджуваних мовах.

Матеріалом дослідження слугували словники прізвиськ англійської, німецької та української мов, а також ресурси Інтернет й періодики.

З семантичного і жанрового погляду прізвиська можна поділити на три великі тематичні групи: прізвиська англійських, американських, німецьких і українських політиків та громадських діячів, кримінальні англійські, американські, німецькі та українські прізвиська, а також інші, в основному, студентські прізвиська.

Наголосимо, що неофіційні антропоніми відносяться до периферійної зони ономастичного поля, маючи пряме відношення до апелятивної лексики [5], а за своїми характеристиками належать до ономастичних універсалій [6]. Як знаки вторинної номінації неофіційні антропоніми мають складну семантичну структуру, до якої входять стилістичний, емоційно-аксіологічний, національно-культурний та гендерний компоненти [7].

Специфіка розгляданих одиниць дозволяє запропонувати класифікацію прізвиськ залежно від моделей їх творення та від позначуваних ними денотативних полів. Відтак можна з'ясувати типологію мотиваційних моделей прізвиськ та напрямки їх ідеографічної класифікації у зіставлюваних мовах.

Ураховуючи мотивацію, яка використовується для створення вторинної номінації в англійській, німецькій та українській мовах, пропонуємо ідеографічну класифікацію неофіційних антропонімів у трьох досліджуваних мовах, в якій прізвиська за спільністю семантичних ознак сформовані в семантичні групи, а ті, в свою чергу, в тематичні блоки [4, с. 142–145].

Оскільки в роботі досліджуються неофіційні антропоніми, які позначають денотатів, тобто людей, та їх особливості, то всі зібрані прізвиська обмежуються тематичним блоком «людина», який складається з таких підгруп:

Модель «людина як фізіологічний феномен», куди включаємо такі неофіційні антропоніми, що можуть вказувати на:

– расу: *Afroman, Африканець* – німецьке шкільне прізвисько чорношкірого учня, *Шоколадка* використовується на позначення темношкірої дівчини змішаної раси;

© В. В. Катернюк, 2015

– фізичні дані: тут часто використовуються онімізовані форми прикметників у якості неофіційних антропонімів як то: *Кривий*, *Високий, Хромий, Товста, Косоока* і т.д., а також, безумовно, переважають метафоричні прізвиська різних типів, *Горобчик* (зооморфне прізвисько на позначення маленького хлопчика), *Редька* (фітоморфне прізвисько на позначення червонощоких людей, як жіночої, так і чоловічої статі), *Шварцнегер* (антропоморфне прізвисько застосоване до людини зі схожою зовнішністю);

– частини тіла: наприклад, *Женщина с Косой в Хорошем Смислє Слова, Коровай з Вухами* – прізвиська Юлії Тимошенко, дані їй за її відому зачіску, *Ушастий*;

– рухи і положення тіла у просторі: тут можна об'єднати номінації на позначення руху і темпераменту, в якій можна виділити наступні позначувані підкатегорії: інтенсивність руху, ритм пересування, спосіб і манера ходи та ін. У цій групі часто зустрічаються порівняння з транспортними засобами та явищами природи (наприклад, *Hurricane Karen, Карен-Ураган* – прізвисько Карен Х'юджс, радника Джорджа Буша з особливих питань за часів його перебування на посаді сенатора Техасу, дане їй за її бурхливу діяльну натуру, *Dynamite Dick, Дік-Динаміт* – Ден Кліфтон, американський рецидивіст, отримав таке прізвисько за «вибуховий» темперамент, *Нестор-Ураган* – прізвисько Нестора Шуфрича, отримане за час його перебування на посаді Міністра МНС України, виникнення якого хоч і було спровоковане посадою, але відображає саме характер політика);

– сон: в українському матеріалі було виділено дві лексеми на позначення вад сну, а саме хропіння – *Храпа* та *Храпач*;

– відчуття: виділяються зазвичай вади, які мають стосунок до спілкування, як то: *Глухман*, *Глухинда*, *Глухиня*, *Глухий*, *Сліпий, Сліпко, Сліпчик, Сліпак, Кріт* (метафоричне прізвисько короткозорої особи), а інші, тобто смакові та відчуття дотику не позначуються;

– здоров'я: *Унцифаліт* (перекручена лексема «енцефаліт»), *Слабий* на позначення нервового характеру, *Труп* позначає денотата, який часто блідне і втрачає свідомість, *Соплива*, у дівчини постійний нежить.

Модель «людина як соціальна істота», куди відносимо такі неофіційні антропоніми, що позначають:

– працю і відпочинок: наприклад, *The Hangman of Buffalo, Вішальник з Буфало* – прізвисько Президента США Стефана Клівленда, який до своєї високої посади займав пост шерифа в Буфало, штат Нью Йорк, а також іноді виконував обов'язки ката, *Gitarrengott, Бог Гітар* – німецьке прізвисько школяра, гарного гітариста, *Ракетчик* – прізвисько Леоніда Кучми, що вказує на його попереднє місце роботи, *Пасічник* – вже зазначене прізвисько Віктора Ющенка, в якому реалізується сема «особа і її ставлення до дії», ще один приклад реалізації такої семи маємо у прізвиську Миколи Томенка, *Ді-джей Коля,* що викликає асоціації з завзятістю та активністю в процесі виконання роботи, *Пастор* – український політик Олександр Турчинов, який один час був проповідником у протестантській церкві. Наше дослідження виявило лише одне метафоричне фітоморфне прізвисько серед англійських політичних імен, яке має мотивуючу фітонімну сему перемежовує «зайнятість людини, робота». Ми маємо на увазі прізвисько працівника міністерства лісового господарства США, яке дослівно означає *Людина-Дерево – Tree Man*.

– професію: досить чисельна група, де можуть бути і просто онімізовані назви професій, як то: *Тракторист*, *Двірник*, *Директор*, *Токар*, *Ткачиха*, так і різного виду метафоричні прізвиська, наприклад, *Участок*, дільничий міліціонер, *Балет*, керівник танцювального гуртка, *Банкір*, працівник банку.

– побут: у цю групу, на наш погляд, доцільно включити ті прізвиська, які відображають певні події, пов'язані з денотатом і, таким чином, стали його «візитною карткою», іншими словами, такі події, що пов'язані з побутом та щоденними випадками у житті денотата (наприклад, *Town Destroyer, Руйнівник Міст* (метафоричне) – прізвисько Джорджа Вашингтона, дане йому індійцями Америки за його безжальне ставлення до їхніх територій, *Tricky Dick, Дік-Фокусник,* (метафоричне) – прізвисько Президента США Річарда Ніксона, яке він отримав за пов'язані з ним багаточисельні скандали). Ця група також досить розповсюджена, оскільки прізвиська такого типу є серед політичних, шкільних і пенітенціарних неофіційних назв, однак, найменше, відповідно до отриманих результатів дослідження, вона представлена в англійських пенітенціарних прізвиськах.

– соціальний стан: прізвиська, що вказують на соціальний та економічний стан названої людини більше представлені в шкільній та молодіжній лексиці, а також в пенітенціарній, на відміну від політичної, оскільки, ця група, виконує функцію соціального визначення людини, а оскільки в політичній сфері люди більш-менш однакового соціального рівня, то тут зникає необхідність визначати саме цю особливість денотата (наприклад, *Dandy Phil, Денді Філ* (просте онімізоване) – Філ Кастел, американський гангстер, *Brooklyn's Last Irish Boss, Останній Бос-Ірландець Брукліна* (просте онімізоване прізвисько) – Ванні Хіггінс, американський контрабандист*, Lord, Лорд* (метафоричне) – має гарні манери, вихований або головний в компанії німецьких підлітків, *Xini* (метафоричне) – підліток з довгим волоссям з гітарою і без роботи, *Буржуй* (метафоричне) – може бути як шкільне, так і пенітенціарне: в обох випадках, як правило, денотат – людина, в якої завжди є гроші). Сюди, на нашу думку, можна віднести неофіційні антропоніми із семою «спадкоємець трону», яка хоч і не прямо, але все ж таки натякає на соціальний стан «обраності» (наприклад, *Texan Dauphin, Техаський Дофін, Prince George, Принц Джордж* – прізвиська Джорджа Буша, що підкреслюють його родинний зв'язок із його батьком, Джорджем Гербертом Бушем, одним із попередніх Президентів США);

– національність: наприклад, англійське – *Dutch, Голандець,* Рональд Рейган, Президент США [List of U.S. Presidential Nicknames], серед німецьких таких прізвиськ не було виявлено, *українське – Бурят,* Юрий Єхануров*, Молдаванин,* Анатолій Кінах;

– місце проживання: стимулом для ідентифікації особи в рамках її просторових орієнтацій стає поява «своїх» – «чужих», зміна місця проживання, місце походження, наприклад, англійське – *Totalitarian Texan, Тоталітарний Техасець* (метафоричне) – прізвисько Джорджа Буша, серед німецьких такої групи не було виявлено, на позначення людей з певного регіону в німецькій мові існують прізвиська, пов'язані зі стереотипами, які приписуються тим чи іншим містам, наприклад, *Fischkopp*, приблизний переклад «рибники», прізвисько, яке можуть отримати житель Гамбурга, оскільки це – портове місто, поруч з морем, а у морі живуть риби, українське – *Конотопська Відьма* (метафоричне) – прізвисько Наталії Вітренко, пов'язане з тим, що вона балотувалася та виграла вибори народних депутатів у м. Конотоп;

– родина: сюди відносяться прізвиська, що виділяють денотата, спираючись на його родинні стосунки та зв'язки, представляє оніми зі значенням ступеня спорідненості (наприклад, *Daddy Bush* – прізвисько батька Джорджа Буша, дане для того, щоб розрізняти сина та батька, які обоє були Президентами США), серед іншого матеріалу в німецькій мові прикладом може бути політичне прізвисько Ангели Меркель *Mama*, яке метафорично підкреслює її керівний статус, а в українській мові – внутріпартійне прізвисько Юлії Тимошенко, *Мама*;

– освіту: серед англійських та німецьких прізвиськ таких не виявлено *Проффесор* (антонімічне прізвисько – натяк на відсутність освіти);

– релігію: серед англійських та німецьких сучасних прізвиськ такий тип не було виявлено. Цей факт, що у двох західно-європейських мовах відсутня така група, можна пояснити соціальними змінами: церква не займає домінуючої ролі, на відміну від українського суспільства, де до цього часу зустрічаються такі приклади як *Божик*, *Божко* на позначення віруючих, які часто ходять до церкви;

– окремою групою сюди можна віднести гіпокористичні неофіційні назви, оскільки вони ні на який сигніфікат не вказують, і таким чином не можуть бути віднесені до жодної із вищезазначених груп, однак, такі неофіційні антропоніми є соціально маркованими, вказуючи на стосунки у групі та між людьми (наприклад, *Jerry*, прізвисько Джералда Форда, Президента США, *Little Ben*, Маленький Бен, прізвисько президента США Бенджаміна Харрісона).

Модель «людина як духовна істота», куди відносимо такі неофіційні антропоніми, що можуть позначати наступне:

– особливості мови денотата: сюди відносимо неофіційні антропоніми на позначення характерних звуків і звукосполучень, слова і сполучення, мовооописові дієслова, предметні іменники із «звукомовленнєвим» значенням. Така широка варіативність мотивуючої бази пояснюється варіативністю орієнтаційних ознак, серед яких виділяють наступні: ступінь інтенсивності мовлення і сили голосу, недоліки у вимові, смисловий зміст мови, мовленнєві навички денотата, склад його лексикону, орфоепічна культура. Варіантність ономасіологічних типів по орієнтаційній ознаці ускладнена варіантністю способів назви, що, в свою чергу визначає варіантність по типу і способу номінації (наприклад, *Whispering Bob*, Шепочучий Боб, прізвисько ведучого музичної програми на BBC, яке він отримав за манеру говорити, *The Singing Cowboy*, Співаючий Ковбой, прізвисько двох американських кіноакторів, Роя Роджерса і Джіна Отрі, які знімалися у музичних вестернах, *Bubble Boy*, *Хлопець, Що Булькає*, (просте онімізоване) – Президент США Джордж Буш отримав таке прізвисько у зв'язку із своєю манерою невиразно говорити, *The Giggling Granny, Хихочуча Бабуся* (просте онімізоване) – прізвисько американської серійної вбивці Нанні Досс, *Mümmelmann, Буркотун* (просте онімізоване) – німецьке шкільне прізвисько, *КААліція* – прізвисько Юлії Тимошенко, отримане за її специфічну манеру вимовляти слово «коаліція», *Любі Друзі* (просте онімізоване) – фраза-паразит Президента України Віктора Ющенка, яка затвердилася як одне із його прізвиськ). В цій групі фонетичні засоби вираження емоційної оцінки являють собою відступ від літературних норм, як бачимо на прикладі слова «коаліція». Слід зазначити, що на цьому етапі дослідження, приклад політичного прізвиська, утвореного фонетичними засобами, був лише в українському матеріалі. Також вважаємо необхідним віднести сюди такий мовний недолік як німоту та прізвиська на його позначення, як то: *Німий* (просте онімізоване), *Німець* (трансформоване з субстантивованого прикметника «німий»);

– розум: англійське – *Boy Genius, Геніальний Хлопець,* (просте онімізоване) прізвисько старшого радника адміністрації Президента США Джорджа Буша Карла Роува; німецьке – *Kopf*, (метафоричне) Голова, розумна людина, *Herr Duden*, Пан Дуден, (метафоричне) мається на увазі найповніший німецький словник, тобто прізвисько позначає розумну особу; українське – *Тормоз*, (метафоричне) тугодум, *Голова*, (метафоричне) розумний, *Скліф* (метафоричне антропонімічне), від прізвища Скліфасовський, тобто дуже ерудований, *Мудрий* (просте онімізоване);

– здібності: звички, схильності, здібності, які характеризуються категоріальним значенням «мати пристрасть до чогось», «мати схильність до чогось» (наприклад, *Boozer, П'яниця* – американське шкільне прізвисько за схильність до пива, *Reiskeks, Рисовий Кекс* – прізвисько німецького школяра, який харчується в основному лише цими кексами, *Молодий Орел* – ректор Київського національного університету культури Поплавський, *Гонщик* – Євген Червоненко, колишній міністр транспорту і зв'язку, отримав таку кличку завдяки своїй любові до автоспорту та швидкої їзди);

– сприймання: англійське – *Robocop*, Робокоп, (метафоричний антропонім) прізвисько Раймонда Маллона, дане йому за його неупередженість у боротьбі зі злочинністю, тобто за відсутність почуттів, серед німецького матеріалу таких неофіційних антропонімів не було виявлено, українське – *Робот* (метафоричне прізвисько), людина ні нащо не реагує;

– почуття: німецьке *Eisenherz*, Залізне Серце, (метафоричне прізвисько) людина не виражає почуттів, українське – *Дерев'яне Серце* (метафоричне прізвисько) позначає людину без співчуття;

– уяву: німецьке – *Träumer*, Мрійник (просте онімізоване прізвисько), українське – *Фантазер* (просте онімізоване), легко вигадує різні історії;

– мораль: *Бейжа* (антропоморфне прізвисько на позначення дівчини легкої поведінки, за аналогією з героїнею серіала), *Зальотний*, хлопець нерозважної поведінки.

У кожній з виділених груп можна до того ж виокремити інвективні неофіційні антропоніми, які, підпадаючи під загальну ідеографічну класифікацію, все ж таки мають специфічну семантику [4, с. 142–147].

Своєрідність значення таких прізвиськ проявляється не лише в їхньому двоплановому семантичному значенні, але ще й в тому, що вони являють собою одиниці образної номінації і несуть інформацію не лише про об'єкт, а про суб'єкт номінації. М. Е. Рут вважає, що образні номінації – це дзеркало конкретно-чуттєвих уявлень суб'єкта номінації про світ [4, с. 115]. Інші антропоніми, як то офіційні імена та по батькові, як правило, взагалі не мають цього компонента в структурі їхнього семантичного значення.

Література:

1. Волкова Н. Прозвище как языковая единица / Наталия Волкова // Словарь современных русских прозвищ. Эксперементальный выпуск / под ред. В. Мокиенко, Х. Вальтера. – Greiswald, 2004. – С. 5–10.

2. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Дмитрий Иванович Ермолович. – М. : Р. Валент, 2001. – 200 с.

3. Кам'янець В. М. Структурні, семантичні та функціональні особливості власних імен сучасної німецької мови (на матеріалі особових імен, прізвиськ та псевдонімів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Володимир Микитович Кам'янець. – Львів, 2001. – 20 с.

4. Катернюк В.В. Структурно-семантичні характеристики неофіційних антропонімів в англійській, німецькій та українській мовах : дис.... канд. філол. наук : 10.02.15 / Катернюк Вікторія Вікторівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2010. – 188 арк.

5. Пашкевич А. А. Прозвища и клички в системе номинативных средств английского язика : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Анна Александровна Пашкевич. – Санкт-Петербург, 2006. – 22 с.

6. Подольская Н. В. Ономастическое словообразование (сопоставительный анализ на мат. восточнославянской онимии) : автореф. дис. на соискание науч. ступени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Наталья Владимировна Подольская. – М., 1990. – 49 с.

7. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Александра Васильевна Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Інтернет-газета «Фраза» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.fraza.ua/news/22.02.10/84406.html

2. Словник прізвиськ північно-західної України : у 3-х т. / [Упорядник Г.Л. Аркушин]. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 412 с.
3. Сюзанна без кармана, Батхед и Бурятино. Прозвища украинских политиков [Електронний ресурс].– 2007. – Режим доступу до статті : http://podrobnosti.ua/kaleidoscope/2007/05/15/423727.html
4. Чабаненко В. А. Прізвиська Нижньої Наддніпрянщини: (словник) : у 2-х кн. / Віктор Антонович. – Запоріжжя, 2005.
5. Чаленко А. Клички наших политиков: Фантомас, Бандерлог, кролик Сеня и мама Рая [Електронний ресурс] / Александр Чаленко. – 2008. – Режим доступу до статті : http://www.segodnya.ua/news/940091.html
6. CrimeZZZ.net [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.crimezzz.net/serial_killer_statistics/nicknames_nickname.php
7. Delahunty A. Oxford Dictionary of Nicknames / Andrew Delahunty. – Oxford University Press Inc., New York, 2006. – 200 p.
8. Deutsch-uni [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.deutsch-uni.com.ru/schimpfwort/aussehen.php
9. Grundies A., Mursa D. Das Lexicon der prominenten Kosenamen / Ariane Grundies, Daniel Mursa. – Rowolt Taschenbuch Verlag, 2009. – 189 s.
10. Ksta.de [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.ksta.de/html/artikel/1179819691013.shtml
11. NNBD [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.nndb.com/group/750/000091477/
12. RP.online [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://www.rp-online.de/politik/deutschland/Spitznamen-unserer-Politiker_bid_ 40928.html
13. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : http://en.wikipedia.org/wiki/ List_of_U.S.Presidential_nicknames

УДК 811.161.2

Н. Д. Коловоротна,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків

ПАУЗА ЯК КОРЕЛЯТ МОВЧАННЯ

Стаття присвячена розгляду феномена комунікативно значущого мовчання, зокрема визначенню співвідносних із ним явищ, а саме паузи. Схарактеризовано їх спільні й диференційні ознаки, звернено увагу на можливість їх взаємопереходу й інтеграції.
Ключові слова: *комунікативно значуще мовчання, невербальні засоби комунікації, кореляти мовчання, пауза, художній дискурс.*

Статья посвящена рассмотрению феномена коммуникативно значимого молчания, в частности определению соотносимых с ним явлений, а именно паузы. Охарактеризованы их общие и дифференциальные признаки, обращено внимание на возможность их взаимоперехода и интеграции.
Ключевые слова: *коммуникативно значимое молчание, невербальные средства коммуникации, корреляты молчания, пауза, художественный дискурс.*

The article is devoted to the phenomenon of communicative meaningful silence, in particular the definition of correlated events with him, namely pause. Characterized by their common and distinctive features, drew attention to the possibility of their mutual transition and integration.
Keywords*: communicatively significant silence, nonverbal communication, correlates silence, pause, artistic discourse.*

Постановка проблеми. Останнім часом учені усе більше уваги приділяють дослідженню комунікативно значущого мовчання, що засвідчують роботи Т. Анохіної, Н. Арутюнової, Л. Безуглої, В. Богданова, С. Крестинського, Г. Почепцова, І. Рудик та ін. Як видається, така зацікавленість є цілком умотивованою, адже мовчання, як і мовлення, є невід'ємною характеристикою людини.

На сьогодні вивчення мовчання лінгвістами зумовлене антропоцентризмом сучасної науки, де дослідження мовленнєвої діяльності людини, її мовної свідомості, вербальної і невербальної комунікації є центральними темами: «Ще ніколи в процесі розвитку людства не з'являлося стільки різноманітних дисциплін, які пов'язані з вивченням закономірностей спілкування людей, з аналізом правил впливу людини на людину, оскільки комунікація завжди діалогічна за природою, де адресант породжує висловлення, що містить вербальний і невербальний компоненти з метою змінити інформаційний стан адресата» [12, с. 4]. Таким чином, у фокусі наукових досліджень опинилося комунікативно значуще мовчання як таке, що є »... семіотичним феноменом, силенціальним компонентом комунікативної поведінки мовців, каталізатором їх когнітивно-рефлекторної діяльності» [1, с. 21].

Формулювання завдання дослідження. Цілком очевидно, що дослідження комунікативно значущого мовчання неможливе без з'ясування його корелятів, таких як замовчування, пауз, безмовності, тиші, німоти, внутрішнього мовлення, що теж можуть бути невербальними засобами вираження думки.

Виклад основного матеріалу. Таким невербальним феноменом є *пауза* (лат. pausa, від гр. pausis – зупинка) – «перерва в мовленні, котрій акустично відповідає відсутність звучання, а фізіологічно – зупинка в роботі мовленнєвого апарату» [2, с. 333]. Паузи виконують у комунікативному акті функцію регулювання розмови для координації взаємодії між людьми, підкреслюючи важливі моменти в мовленні, даючи адресату можливість обдумати сказане. Дослідники зазначають: «Пауза слугує не стільки засобом розбиття висловлення на синтагми, скільки, по-перше, засобом, що полегшує сприйняття і розуміння мовлення, а по-друге, засобом привертання уваги до окремих фрагментів висловлення. Паузи необхідні, щоб дати слухачам можливість осмислити почуте, тому якщо в мовленні паузи надто короткі або їх зовсім немає (таке інколи трапляється, якщо час промови обмежений), то слухач може «загубити» частину інформації, що йому передається» [4, с. 175]. І, навпаки, надто велика кількість пауз, а також довготривалі паузи, як правило, дратують слухача й заважають адекватно сприймати сенс повідомлення, що передається, тому що, слухаючи таку промову, можна загубити нитку розмірковувань. Паузи виконують регулювальну функцію в міжособистому спілкуванні. Наприклад, один з учасників комунікації робить паузу для того, щоб інший усвідомив сказане, сприйняв інформацію і зацікавився подальшим перебігом розмови. При цьому важливу роль відіграє тривалість паузи, порівн.:

«Я відламав від куща гілочку і став стругати її ножем, роблячи собі зубочистку. І не тому, що риба застрягла в зубах, а для того, щоб створити ***паузу****.* ***Пауза*** *у потрібному місці дає змогу слухачам перетравити інформацію і підсилює інтригу. Однак тут важливо не помилитися з місцем і, головне, з тривалістю* ***мовчанки,*** *тому що хтось неуважний може вирішити, що історію закінчено, і... »* (Брати Капранови) [13, с. 75].

© Н. Д. Коловоротна, 2015

На регулювальну функцію паузи як різновиду мовчання звертають увагу журналісти. Досліджуючи використання невербальної інформації під час особистого інтерв'ю, А. Матовська зазначає: «Паузи в бесіді спершу створюють в інтерв'юєрів відчуття незручності, але з досвідом з'ясовується, що паузи часто стимулюють респондента на продовження розмови.... Якщо респондент розмірковує,... то треба витримати паузу, щоб респондент висловився» [8, с. 109–110]. Пауза – невід'ємний компонент мовлення, що часто визначає його ритміко-мелодійний бік.

Питання співвідношення мовчання й паузи на сьогодні є відкритим. Згідно зі словником української мови, *пауза, рідко павза* – 1. Тимчасова зупинка, перерва в мові або в розмові, мовчання, мовчанка [11, т. VI, с. 99]. Як видно з наведеного тлумачення, в наївній картині світу паузу сприймають як синонім до мовчання.

Значна частина науковців (Т. Анохіна, Д. Мухаметов, М. Непп, Д. Холл та ін.) розглядають паузу як різновид мовчання. Інші ж учені, зокрема В. Богданов, застерігають від того, щоб розглядати паузи як різновид комунікативно значущого мовчання, оскільки в багатьох випадках паузи «комунікативно не релевантні й виконують суто підготовчу функцію, даючи можливість комуніканту (наприклад у діалозі) обдумати відповідь. Однак не виключена й комунікативна значущість пауз, і тоді вони заслуговують на таку ж увагу, як і комунікативно навантажене мовчання» [3, с. 17].

Очевидно, включення / невключення паузи до комунікативно значущого мовчання залежить від характеру самої паузи, її різновиду. Учені виокремлюють лінгвістичні та фізіологічні паузи, зумовлені особливостями побудови тексту, куди входять власне фонетичні паузи, що відділяють смислові ядра тексту від інших другорядних елементів тексту [7, с. 239] і виконують функцію розподілу мовленнєвого потоку на смислові кванти, позначені певною пролонгацією [6, с. 56], синтаксичні паузи (єднальні – паузи між однорідними членами речення при безсполучниковому зв'язку; попереджувальні, що служать попередженням про роз'яснення висловлювання наступною частиною речення (на письмі позначаються двокрапкою); розділові паузи – паузи синтаксичної одиниці; паузи присудка, що виражають предикативний зв'язок) [1, с. 28].

Фізіологічні паузи зумовлені фізіологічними потребами, зокрема це паузи дихання, коли людина перериває мовлення у зв'язку з фізіологічною потребою набрати повітря, порівн.:

«– Громадяни! – схвильовано звертається він до зали і на мить ***вмовкає****, йому* ***забракло повітря****.*

– Ну, що «громадяни»? – разом із стільцем обертається до нього моряк далеких вод.

– Бумажник пропав, – винувато видихає піжама» (О. Гончар) [14, с. 408].

До фізіологічної паузації, очевидно, відноситься й неможливість формувати зв'язний потік слів через фізичну або душевну хворобу.

Очевидним є те, що ні лінгвістичні, ні фізіологічні паузи не пов'язані безпосередньо з комунікативно значущим мовчанням. Т. Анохіна наголошує: «Біологічне, фізичне мовчання людини є некомунікативним, дистанктним стосовно індивідуально-соціального» [1, с. 20].

Натомість існують комунікативні паузи, що співвідносяться з мовчанням. Ідеться насамперед про паузи хезитації, або коливання. «Хезитація (грец. Hesitation – коливання, затинання) – різновид паузи, викликаний обдумуванням можливих варіантів проводження мовлення, пошуком потрібного елемента мовного коду, перебудовою структури повідомлення в процесах вербалізації тощо» [2, с. 342]. Хезитативні паузи можуть виникати як на межі речень, синтагм, так і всередині них, порівн.:

– Ви... Ви...

– Горовий.

– Лейтенант Горовий?!

– Ні. Донедавна гвардії капітан Горовий. А тепер... студент Горовий.

– Що ж, приємно, – сказав доцент, подаючи руку. – Але що це? Ви мені подаєте ліву руку?

– Правої... нема, Дмитре Івановичу (О. Гончар) [14, с. 310].

Очевидно, паузи хезитації, наявні в наведеному діалозі в репліках Горового, засвідчують те, що вони вживаються перед словами, що мають високу інформативність і низьку передбачуваність у певному висловленні.

Хезитативна пауза є виявом потреби обміркувати відповідь, знайти потрібне слово, наприклад: *– На що ти натякаєш?*

– Я не натякаю. Я знаю, – наступна ***пауза*** *була потрібна мені,****щоб якнайточніше сформулювати свою думку****. – Ти грабуєш Віталія Олександровича, коли він п'яний* (Брати Капранови) [13, с. 244].

Пауза у відповідь на репліку співрозмовника може засвідчувати стан збентеження одного з комунікантів, адже при нормальному перебігу розмови репліки співрозмовників щільно стикаються: «Затримка в появі реактивної репліки з боку співрозмовника звичайно викликана об'єктивними причинами, наприклад, психічним станом збентеження. Співрозмовник, який очікує на реактивну репліку, прагне для себе з'ясувати, із чим пов'язана затримка. Пояснити причину затримки можуть фрази метакомунікативного змісту типу: *Це треба подумати / На це так сходу не відповіси / Складне питання / Зараз (= Зачекай*) тощо» [10, с. 46–47], наприклад:

«– Що ви шукаєте, жінко? Снувати по церкві не годиться.

– Я хочу помолитися.

– За здоров'я чи за упокій? – лагідно перепитала.

– За ... – Я ***затнулася,*** *– за ... померлого.*

– Чоловік чи жінка?

– Дитина» (М. Матіос) [16, с. 80].

У наведеній ілюстрації хезитація героїні пояснюється її збентеженням, оскільки вона не знає, як пояснити співрозмовниці, що хоче помолитися за абортовану дитину. Вербально хезитація, викликана емоційним станом, позначається дієсловом *затинатися (затнутися)* – 1. Зупинятися, перериваючи або припиняючи яку-небудь дію, розмову і т. ін. [11, т. III, с. 347].

Погоджуємося з М. Крижанівською в тому, що паузи невпевненості можуть указувати на відсутність лідерства в комунікативному процесі [5, с. 280–283], як у такій комунікативній ситуації, порівн.: *«Розмова не клеїлася. Меланія слова не могла сказати, щоб не зиркнути на голову і не спитати в нього очима: чи так, мовляв, чи до ладу. Скульптору було прикро за неї. ...*

– Скажіть, у вас є родичі, друзі? – перепитав він, заходячи з іншого боку.

Меланія густо, до сліз почервоніла.

– Родичі є, – ледве чутно ***прошепотіла вона після паузи****. – І друзі… Про яких друзів ви питаєте?»* (О. Гончар) [14, с. 347].

Як і замовчування, хезитаційні паузи, будучи артикуляторними, в діалозі можуть бути озвученими (порівн. «екання», «бекання», «мекання» та ін. заповнювачі): «*Пан Андрій широко посміхнувся, від чого в неї під шкірою забігали мурашки....*

Добрий день. ***Е...*** *вам щось треба? – не втрималась вона*» (Л. Дереш) [15];

«*– Тебе запрошують на хліб-сіль, – сказав Ламбада. – А потім відведуть до Салмана.*

– А може...

*– Негарно відмовлятися. Вони якраз насмажили**...е-е-е...** не знаю, як по-російському*» (В. Шкляр) [17, с. 39].

На синтаксичному рівні паузація мовлення може передаватися парцеляцією, наприклад:

«*– А я поки що Київ не люблю, – він зробив **багатозначну паузу**. – Поки, – знову **пауза**. – Але вже боюся, що не втримаюсь*» (Брати Капранови) [13, с. 106].

Вони також позначені пунктуаційно – крапками.

Співвідносною з мовчанням є й емфатична пауза, що має на меті інтонаційне виділення певного відрізка тексту. Воно також може мати характер хезитативного мовчання, наприклад: «*Є одна пропозиція, – сказав він те, що вже давно було зрозуміло – просто так із прізону нікого не забирають, навіть якщо ти незамінний елементал спеціального секціону «Жаба». Але Сіяк **витримав ще одну кілометрову паузу** і повторив: – Саме пропозиція – не наказ. Тобто ти можеш відмовитися*» (В. Шкляр) [17, с. 14].

Д. Мухаметов уважає, що »... паузи в комунікації є лише затримкою в мовленнєвому акті, але не відміною останнього. Пауза не замінює репліку-стимул чи репліку-реакцію, тому не має семіотичної значущості. Паузи, що виникають в процесі мовлення, здебільшого вказують на факт мовомисленнєвого процесу, здійснюваного в ході породження висловлення. Відсутність звучання під час паузи не має семіотичного характеру. Сам факт наявності паузи не містить знаковості, хоча часто має мету: привертання уваги до подальших слів, вибір найбільш точного виразу чи висловлення тощо» [9, с. 38–39].

Видається, що таке твердження є надто категоричним, оскільки очевидно, що пауза все-таки може бути замінником репліки, отже, не позбавлена семіотичності. Наприклад, навмисна пауза в діалозі може бути саме знаком зверхнього ставлення до співрозмовника. У такому разі вона відіграє функцію вираження комунікативної позиції Батька, що зокрема виявляється у впевненості в собі, відчутті власної переваги над іншими, нав'язуванні свого заступництва, привласненні права карати і милувати, безапеляційності [9, с. 111], порівн.: «*Директора звали Андрій Ярославович. ... У своєму дорогому фотелі він сидів чинно й поважно, з високо піднятим підборіддям, наче хетський цар Суппілуліума І. Вони потисли один одному руки (Юрко зауважив, що робилося це з такою міною, наче пан Андрій жартома здоровкався за руку з п'ятирічним хлопчиком).... Пан Андрій **витримав довгу паузу**, змусивши Банзая почувати себе незручно. Пан Андрій незадоволено плямкнув губами, наче йому було впадло розповісти якомусь там Юрасикові про філігранні справи коледжу. Нарешті пан Андрій зітхнув і почав розказувати*» (Л. Дереш) [15].

Пауза цілком може бути замінником репліки-реакції, зокрема підтвердження, як в ілюстрації:

«*– ...Шо «але?» Ми не приятелюємо до кінця? Чи що «але»?*

*– Нє, зовсім нє! Ти дуже хороший чоловік…З таким приятелювати одне задоволення. Для того задоволення, звичайно, хто знає ціну Справжній Чоловічій Дружбі, – **пауза**, яку старий **витримав,** мала означати лише те, що він належить саме до таких унікумів.*

– Мова йде зовсім про інше. Про твою жінку…» (Л. Дереш) [15].

Висновки та перспективи досліження. У зв'язку зі сказаним підтримуємо думку Т. Анохіної, яка вказує на те, що поняття комунікативної паузи є гіпонімом відносно мовчання-гіпероніма: «Існують гіперо-гіпонімічні відношення між паузою та мовчанням, мовчання включає паузу як фонетичну складову. Мовчання як адекватний орієнтир інтерактивної діяльності людини корелює з вербальними та невербальними засобами – екстеріоризаторами силенціального ефекту. Відношення *пауза – мовчання* є інклюзивним, що уможливлює їх осмислення як адгерентних феноменів мовчазного ефекту» [1, с. 20–21]. Отже, феномен мовчання – це комунікативний акт, що включає паузу як просодичну складову, мовчання не існує без паузи в комунікативній поведінці.

У подальших розвідках перспективним видається дослідження особливостей інших співвідносних з мовчанням явищ, таких як замовчування, внутрішнє мовлення, німота тощо.

Література:

1. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англомовному художньому дискурсі: [Монографія] / Т. О. Анохіна. – Вінниця : Видавництво «Нова Книга», 2008. – 160 с.

2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.

3. Богданов В. В. Молчание как нулевой речевой акт и его роль в вербальной коммуникации / В. В. Богданов // Языковое общение и его единицы : Межвузовский сборник научных трудов. – Калинин, 1986. – С. 12–18.

4. Гойхман О. Я. Речевая коммуникация : Учебник. / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА−М, 2006. – 272 с.

5. Крижанівська М. В. Невербальні елементи комунікації як складові комунікативної компетенції у дискурсі телеінтерв'ю /М. В. Крижанівська // Мовні і концептуальні картини світу : Зб. наукових праць. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. – Вип. 7. – С. 275–285.

6. Лисичкіна І. О. Паузація реклами як фактор часової компресії / І. О. Лисичкіна // Треті Каразінські читання : Методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2003. – С. 99–101.

7. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 319 с.

8. Матовская А. В. Использование невербальной информации в личном интервью / А. В. Матовская // СОЦИС : Ежемесячный научный и политический журнал Российской академии наук. – 2006. – № 3 (263). – С. 104–112.

9. Мухаметов Д. Б. Молчание как компонент диалогического фрагмента текста в прозаических произведениях А. П. Чехова : дисс. … канд. филол. наук : 10.02.01 / Мухаметов Дамир Бахерамович. – Ростов-на-Дону, 2009. – 220 с.

10. Почепцов Г. Г. Молчание как речевой акт или how to do things without words / Г. Г. Почепцов // Сб. научных трудов МГПИИЯ им. М. Тореза. – М., 1985. – Вып. 252. – С. 43–52.

11. Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

12. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі : [монографія] / Солощук Людмила Василівна. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.

Список ілюстративного матеріалу

13. Брати Капранови. Нові розділи до Кобзаря 2000 : роман / Брати Капранови. – К. : Зелений Пес, 2008 – 272 с.

14. Гончар О. Т. Твори в шести томах. – Т. 5. – К. : Дніпро, 1976. – 520 с.

15. Дереш Любко. Культ : Роман [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://lib.aldebaran.ru/author/deresh_lyubko/deresh_lyubko_kult/deresh_lyubko_kult__0.html

16. Матіос М. Щоденник страченої / Марія Матіос. – Львів : Піраміда, 2005. – 200 с.

17. Шкляр В. Елементал : Роман / Василь Шкляр. – Львів : Кальварія, 2001. – 160 с. – (Коронація слова).

УДК 801.8: 81’42: 81’221: 81’374.73

М. М. Копчак,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ІНВЕКТИВНА ЛЕКСИКА АДРЕСАЦІЇ ТА СИТУАТИВНІСТЬ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ТЕКСТІ ТА ДИСКУРСІ ПОСТМОДЕРНУ

У статті розкрито зміст та сутність інвективної лексики, виділено основні типи інвективних операторів адресації, що експлікуються у ситуативній діалогічній взаємодії комунікантів, розмежовано їх актуалізацію в емоційній та емотивній комунікації, висвітлено основні функції інвективних звертань та проілюстровано їх комунікативно-прагматичний потенціал як вияв ситуативності мовленнєвої поведінки постмодерністського персонажа у синергії сучасного британського тексту та дискурсу.

***Ключові слова**: інвектива, звертання, адресація, ситуативність, мовленнєва поведінка, адресант, адресат.*

В статье раскрыто содержание и сущность инвективной лексики, выделены основные типы инвективных операторов адресации при ситуативном диалогическом взаимодействии коммуникантов, разграничена их актуализация в эмоциональной и эмотивной коммуникации, освещены основные функции инвективных обращений и проиллюстрирован их коммуникативно-прагматический потенциал как проявление ситуативности речевого поведения постмодернистского персонажа в синергии современного британского текста и дискурса.

***Ключевые слова:** инвектива, обращение, адресация, ситуативность, речевое поведение, адресант, адресат.*

The article deals with the content and nature of invective vocabulary as well as the main types of invective addressing operators, explicated in situational dialogic interaction between communicants. The key functions of invective addressing are highlighted with regard to emotional and emotive communication, and its communicative and pragmatic potential is illustrated through the expression of situational speech behaviour of a postmodern character in the synergy of contemporary British text and discourse.

***Keywords:** invective, address, addressing, situational behaviour, speech behaviour, sender, addressee.*

На сучасному етапі розвитку суспільства, з тенденціями до демократизації та розмивання етикетних норм за нівелювання гендерної, вікової та соціально-статусної диференціації комунікантів, актуалізується широке вживання інвективної лексики на засвідчення демократизації мови та підтвердження зміни мовного престижу. Всупереч традиційно престижній мові ‘верхів’ та освіченої інтелігенції, домінантною стає мова ‘низів’, що ситуативно есплікується у мовленнєвій поведінці та демонструє зміни в комунікації за напрямом ‘знизу-вгору’.

Актуальність нашої розвідки зумовлена розширенням ареалу інвективної лексики в усіх сферах вербальної комунікації, її контекстуальною ситуативністю, варіативною функційною природою та поліінтенційним характером. Лінгвістичні дослідження у галузі інвективності здійснені у працях закордонних та вітчизняних дослідників, зокрема T. McEnery, M. Marshal, S. Eggins, D. Slade, L. Anderson, P. Trudgil, M. Grochowski, B. Жельвіс, А. Позолотіна, С.Формановоі та інших. Утім, надалі нез’ясованою до кінця залишається проблема репрезентації інвективної лексики саме у функції операторів адресації, що експлікуються у конкретних дискурсних комунікативних ситуаціях.

Мета статті – розглянути інвективну лексику адресації як вияв ситуативності мовленнєвої поведінки англійськомовного постмодерністського персонажа, що передбачає виконання наступних **завдань:** розкрити зміст та сутність інвективної лексики, виділити основні типи інвективних операторів адресації, що експлікуються у ситуативній діалогічній взаємодії комунікантів, розмежувати їх актуалізацію в емоційній та емотивній комунікації, висвітлити основні функції звертань-інвектив та проілюструвати їх комунікативно-прагматичний потенціал. **Об’єктом** статті виступає інвективна лексика адресації, а **предметом** – типологія, функційність та комунікативно-прагматичні особливості звертань-інвектив як вияв ситуативності мовленнєвої поведінки у синергії британського постмодерністського тексту та дискурсу. **Матеріалом** дослідження та приладовою базою слугують тексти британських постколоніальних романів кінця XX – початку XXI ст.

Інвективна лексика об’єднує висловлення, спрямовані на приниження соціального, морального чи інтелектуального статусу адресата, його риси характеру, зовнішність, вади, сферу діяльності, тощо. Сучасні мовознавці ототожнюють інвективу з лайкою, образливими словами, а також у широкому розумінні з будь-яким грубим, вульгарним, некодифікованим, табуйованим мовним позначенням людини з оцінною семантикою, що своєю формою чи значенням може образити об’єкт оцінки [4]. У вузькому значенні інвектива передбачає вербальне порушення етичного табу, що здійснюється табуйованими мовними засобами, як відхід від мовленнєвого етикету та вияв антиетикетної мовленнєвої поведінки, що може застосовуватися у цілях досягнення катарсису через вихід негативного емоційного заряду. Інвективну лексику також розглядають у вимірі реалізації вербальної агресії на адресу конкретної особи(експресивні інвективи) чи ситуації загалом (експлетивні інвективи) [2]. За своєю сутністю, інвективи можуть носити особистісний характер з метою приниження моральних достоїнств та якостей адресата, девалоризації рис його характеру, негативної оцінки розумових здібностей чи фізичних характеристик, а також соціальний характер, що передбачає дискримінацію за расовою ознакою, сексуально-гендерний аспект, агресивність відносин комунікантів чи їх аморальність. Функційність інвектив носить поліінтенційний характер, позаяк ненормативна лексика виконує у мовленні людей до тридцяти різних функцій – від психологічної розрядки, вислову невдоволення, презирства, демонстрування своєї переваги, засобу приниження опонента, зниження його соціального статусу, переміщення його на нижчу ступінь соціальної ієрархії до способу переконання співрозмовника [1].

Окрему групу інвективної лексики становлять апелятиви або ж оператори адресації, функціонування яких визначає пласт ненормативної мовленнєвої поведінки постмодерністського персонажа. Лайливі слова можливі в пропозиціях будь-якого типу, вони факультативні за своїми синтаксичними зв’язкам, синтаксично багатофункційні і можуть виражати як негативні, так і позитивні емоції та оцінки [3]. Сучасна комунікація характеризується десемантизацією лайливих звертань, які контекстуально виражають не тільки сильні негативні почуття(гнів, роздратування, образу, зневагу тощо), але й цілком позитивні, дружні та невимушені, спрямовані на мінімізацію дистанції та демонстрацію рівності з адресатом, що дозволяє трактувати таке звертання як ‘дружній мат’, який при дотриманні відповідних умов місця і часу не є порушенням мовної норми [1]. Навпаки, грубувата фамільярність створює ефект належності до своїх, а відтак виступає засобом позитивної ввічливості та стратегії зближення, встановлення інтимності, залученості, приєднання [6].

При аналізі вживання інвективних звертань розрізняємо емоційну та емотивну комунікацію. Емоційна комунікація – це спонтанна незапланована природна демонстрація емоцій як прояв внутрішніх емоційних станів, що необов’язково враховує реакцію співрозмовника або оточуючих. Емотивна комунікація – це свідома, контрольована демонстрація емо-

© М. М. Копчак, 2015

цій, яка використовується в стратегічних цілях: вплив на оточуючих, демонстрація лояльності, доброзичливості, попередження можливого конфлікту, що виконує соціальну функцію – вплинути на сприйняття співрозмовником ситуації та на її розуміння [3]. У контекстологічних фрагментах, де такі лексеми передають властиву їм прагматику негативних емоцій у поєднанні з пейоративною оцінкою, вони виступають одиницями емоційної комунікації. Однак, за відсутності від'ємного значення та за умови функціонування у якості маркерів внутрішньо групової приналежності, такі оператори адресації виконують експресивну функцію та є одиницями емотивної комунікації, основне прагматичне значення яких – продемонструвати адресату прихильність, взаєморозуміння, рівність відносин, відсутність будь-яких кордонів.

У синергії тексту та дискурсу сучасного постмодерністського роману експлікується широка варіативність інвективних звертань при адресації, серед яких, за класифікацією Т. МакЕнрі [8], типологічно виділяємо: анімалістські інвективи-звертання (зооніми) з проекцією тваринних якостей на особистість; сексистські інвективи-звертання (як вияв сексоцентричної /відгенітальної/ копроректальної лексики), пов'язані зі статевим актом чи соціально табуйованими частинами тіла; інтелектуально-співвідносні інвективи-звертання; гомофобні інвективи-звертання. Проведений аналіз засвідчив наявність йменованих нами біхевіористичних інвектив-звертань та відсутність расистських. Розглянемо їх репрезентацію в емоційній та експресивній комунікації з експлікацією вікових, гендерних та статусно-рольових особливостей комунікантів задля реалізації певної комунікативно-прагматичної мети.

Особливо яскраво послуговуються інвективними звертаннями підлітки чи юні особи, часто з метою булінгу – цькування слабших та молодших, демонстрації своєї вищості, фізичної переваги, як засіб самоствердження, а також у екстремальних ситуаціях, під час сильного потрясіння, за умов реальної небезпеки, викликаної діями адресата, як у наступному контекстологічному фрагменті, де за допомогою звертань –інвектив досягається емоційна розрядка:

I heard her shouting: 'The brake! Use the goddamn brake, ***ya dummy****!'- but my hands couldn't move ……..Then Evie with her freckles on fire, 'O* ***ya little creep, ya pile of snot,*** *ya wrecked my…' But I wasn't listening* [10, с. 187].

Лексема *dummy – a stupid person* ('недоумок') у звертанні інтелектуально-співвідносного типу підкреслює недостатність вмінь адресата та доповнюється використанням лексичної одиниці *snot – nasal mucus* ('соплі') на означення зовсім юного віку адресата, а лексема *creep* у біхевіористичному звертанні, що трактується як *a person who behaves obsequiously in the hope of advancement* [9] ('підлабузник') доповнює характерологічний портрет адресата.

Вульгарні (обсценні) звертання властиві комунікантам у внутрішньосімейній сфері, наприклад, сленг *asshole* (укр. 'козел,' 'кретин') є американським варіантом британського *arsehole* та актуалізується у звертаннях у значенні *an irritating or contemptible person* [9], а відтак виражає зневагу до адресата та роздратування адресанта.

Нестача розумових здібностей, але у жартівливий та доброзичливий спосіб виражається інтелектуально-співвідносними інвективами, зокрема, лексемою *twit*, що в лексикографічних джерелах трактується як *a silly and foolish person* [9], однак з урахуванням значення дієслова *to twit – to tease or taunt, especially in a good-humored way* [9], застосовується як оператор адресації саме з відтінком глузливості без наміру образити адресата, а радше задля акцентування на його нерозсудливості, безпомічності, як у нижченаведеному фрагменті діалогічної взаємодії між коханцями:

*'I don't know what to say to him. My own father.' '****You twit****,'said Charlie. 'It doesn't matter what you say. Talk to him. About work, about anything* [5, с. 239].

Таке ж фамільярне глузливе забарвлення властиве звертанню *grovel*, що трансформувалось в іменникову форму від дієслова *to grovel – act obsequiously in order to obtain forgiveness or favour* [9] (укр. 'плазувати, принижуватися, лежати ниць'), а відтак виражає зверхнє ставлення адресанта до адресата у експресивному мовленнєвому акті вибачення, де останній за допомогою виправдовувальних висловлень намагається скоригувати мовленнєву взаємодію та відновити баланс у стосунках.

'God, I've missed you and I'm so, so sorry, and if we could be friends,' he gabbled, 'that's ……that's so wonderful and I am sorry, really sorry, for …and I'm incredibly sorry, I am.' 'Go on,'said Charlie, laughing, poking his leg with her foot. 'Go on, ***grovel,*** *more.'* [5, с. 451].

У ситуаціях, коли поведінка адресата викликає нерозуміння та подив адресанта, у мовленнєвій взаємодії комунікантів актуалізуються біхевіористичні інвективи-звертання *freak – a person regarded as strange because of their unusual appearance or behaviour* (укр.'дивак,''чудило'), або *flake – a crazy or eccentric person* [9]:

'Listen to it –'said Levi to Zora. 'No'. 'Zora, you ***freak*** *– just listen to the CD, settle this.' Zora made a face and pressed play* [11, с. 138].

'Hullo, Father,' said Archie. 'He's a registrar, Archibald, ***you old flake,*** *' said his friend Samad Miah Iqbal, who, along with his wife Alsana, had been called in from the exile of the Wedding Guest Room to witness the contract. 'Not a Catholic priest.' 'Right. Of course. Sorry. Nervous.'* [12].

Поруч з функціонуванням лайливих одиниць у якості звертань між комунікантами, що знаходяться у близьких чи приятельських відносинах, відносно рівних статусно-рольових позиціях, вживання інвективної лексики цілком допустиме і між комунікантами з різним статусом та соціальними ролями, причому не лише з позиції домінування у напрямку 'зверху – вниз', але й 'знизу –вгору, де адресантом є нижчий за статусом, а адресатом – особа вищого статусу:

'I won't let it go,' said Gabriel. 'That's stolen property..' 'What stolen…oh, that old bus. We bought it, ***you loon****. ….what gives you the right? Passing judgement on everyone else.. Start accepting how the things are'. 'What if I don't like how they are?' 'Oh, grow up!' Gleeson yelled at Gabriel's departing back.* ***'You arsehole****!'* [5, с. 529].

У наведеному прикладі семантика лексеми *loon – a silly and foolish person* [9] розкриває ставлення адресантів до адресата та ситуації в цілому, а вульгарне *arsehole* на вираження крайнього роздратування та гніву підсилює перлокутивний ефект.

Своєрідний емоційний розряд під час піку надзвичайно сильного психологічного напруження адресанта або ж реалізація стратегії погрози може виражатися вербальним шляхом за допомогою багатокомпонентного звертання, що включає низку інвективних одиниць з розряду копроректальної лексики, пов'язаної з відправою природніх функцій організму та продуктами дефекації, а також типової сексоцентричної лексики.

'You piece of shit!' *shouted Gabriel, only managing to find his voice as Gleeson reached the swing door. '****You fucker! You fucking fuck!'*** [5, с. 279].

Контекстуально-ситуативне вживання інвективної лексики у звертаннях у поєднанні з поштивою формою висловлення слугує засобом створення комічного ефекту, як різновиду мовної гри, що завдяки лексико-стилістичній інкогурентності призводить до порушення гомогенності між піднесеним та заниженим. Саме так у наведеному контекстуальному фрагменті персонаж вдається до пародії, нібито цитуючи лист начальника, що відмовився задовольнити прохання своїх підлеглих про вихідний у святковий день.

*'**Dear Motherfuckers,**' said Levi, holding an imaginary pen and screwing his Bailey face into a look of comic concentration. ' Thank you for your letter of the twelfth. I really could not **give a fuck**. Get your **asses** back to work. Yours sincerely, Mister Bailey.' They all laughed, but it was harassed, bullied laughter, as if Levi had reached into their throats and pulled it out* [11, с. 336].

За правилами етикетного ведення кореспонденції, формальні листі починаються з поштивого звертання до адресата Dear Sir/Madam, однак персонаж навмисне обігрує його, поєднуючи з лайливим звертанням та доповнюючи формальний дискурс одиницями обсценної лексики. Така хаотизація, тобто поява елементів, що не відповідають загальним тенденціям розвитку системи та порушують її впорядкованість, засвідчує тенденцію мовлення до самоорганізації, як відкритої нелінійної системи, що безперервно та динамічно розвивається. Однак, у світлі функційної синегретики, такий хаос має конструктивну роль та виводить систему на атрактор, що є комунікативною метою творця дискурсу – у нашому випадку інтенція персонажа полягає у розкритті справжнього ставлення адресанта до адресатів – зверхнього та глузливого, проте замаскованого під ввічливість та шанобливість.

Нелінійність мови як функціональної системи означає притаманну їй здатність до внутрішніх флуктуацій. Резонуючи під впливом середовища, мовлення виявляє гнучкість, що експілкується у функційній модифікації лінгвальних одиниць, одним з аспектів якої виступає виникнення нових значень, слововживань, смислів у різних культурних чи міжособистісних контекстах. Прикладом такої модифікації слугує звертання *homey – an acquaintance from one's own town or neighbourhood, or from the same social background* [10] (укр. 'свій хлопець', 'приятель'), що набуло нового значення в епоху вседозволеності та максимальної свободи вибору у сфері статевих стосунків та ситуативно може належати до гомофобних інвективів. З розвитком динамічності суспільства та мовлення первинне значення цієї лексеми у звертанні на позначення осіб спільного походження та приналежності до однієї суспільної групи зазнало семантичної модифікації, витісняючись новим смислом на означення особи нетрадиційної орієнтації – *a person who is sexually attracted to people of their own sex*, що засвідчує наступний фрагмент:

*Ivan pushed past a porter and a couple of commis… 'What bastard have stolen my knife?' Victor quivered. 'I never touched your filthy knife, bro.' The grill man put his hand on his crotch and adjusted his balls in a manner that was oddly menacing, as if they rather than his brain would dictate any course of action he might take. 'Henckels knife,'he growled. 'German knife. My knife, you give it back to me.' 'Listen, **homey**,'said Victor, 'I ain't got your knife.' 'Homey?'said Ivan. 'Homey? You bend over and spread the buttocks and I show you …' He performed an obscene gesture with his fist. 'I show you who is homosexual.'* [5, с. 268].

Безпідставна образа – звинувачення у нетрадиційній сексуальній орієнтації сприймається адресатом досить гостро та провокує до тактики залякування, що реалізується у мовленнєвому акті погрози.

Однак, як вже згадувалося вище, на сучасному етапі розвитку суспільства в епоху демократизації та відносної рівності, інвективні одиниці зазнають десемантизації, а відтак цілком можуть виступати засобом позитивної ввічливості задля реалізації стратегії зближення, мінімізації дистанції, демонстрації рівності між комунікантами та невимушеності у мовленнєвій взаємодії, виконуючи функцію маркерів близьких відносин або ж ідентифікаційну, при якій індивід прагне ідентифікувати себе з представниками тієї чи іншої соціальної групи та зруйнувати наявні бар'єри, сформувати у адресата позитивний психоемоційний настрій, наблизити та залучити до спільних дій:

Gabe and Benny took their drinks and sat close to Spunker's Corner.

*'Where the fuck have you been?' Nathan Tyler came out of the gents, zipping, and spoke as if Gabriel stood him up. In a sense, Gabriel supposed, he had. 'I've got to split, mate,' said Nathan, in a tone that suggested Gabe had begged him to stay. 'Listen, give us a call, yeah, **you little fucker,** give us a call.' 'We were at the Dorchester together,' Gabe told Benny. He smiled to himself. Ten hours a day 'turning' potatoes, carving them into a roundness that nature did not see fit to provide. Doing that shit forged a bond between you, somehow, like living in a trench. Yeah, he'd give Nathan a call.* [5, с. 149–150]

Обсценне звертання, у поєднанні з привітанням у формі питання з елементом ненормативної лексики, при несподіваній зустрічі у пабі між колишніми колегами жодним чином не ображає адресата, а натомість викликає ностальгію, спогади за часом, проведеним разом, пробуджує відчуття близькості та формує намір адресата зателефонувати адресанту для майбутньої комунікації, що підтверджує наступний контекстологічний фрагмент діалогічної взаємодії:

*Drifting along the road away from Charlie, hardly knowing which way he was going, Gabriel continually troubled his mobile, trying to raise his old life….Nathan Tyler picked up on the second ring. **'Gabriel Lightfoot! You little fucker.** And about time too.' 'Nathan,' croaked Gabe. He cleared his throat. 'Hello, **mate.** Fancy a drink? 'Always'. 'Great. Where are you now?' 'On a beach in Thailand getting massaged by two whores. Where d'you think I **fucking** am?' 'Guess you're at work.' 'You're **a fucking genius**…What are you doing next Thursday? My night off, gonna scale the walls.' 'I'll call you,'said Gabriel. '**You little fucker**,'said Nathan affectionately. 'You say that, but you won't'* [5, с. 455–456].

Поштиве звертання по імені та прізвище у поєднанні з обсценним звертанням створює ефект комічності та експлікує неформальність стосунків між комуні кантами, виконуючи корпоративну функцію встановлення контакту. Діалогічна взаємодія містить просторічні елементи у звертанні та інші 'дружні мати', однак загалом носить позитивний характер невимушеності, близькості, рівності, спонукає до домовленості про можливу майбутню зустріч.

Отже, проведений контекстуально-ситуативний аналіз інвективних звертань у постколоніальному романі засвідчив їх широку типологічну варіативність, поліфункційну актуалізацію у сфері емоційної та емотивної комунікації, а також поліінтенційний комунікативно-прагматичний потенціал у мовленнєвій поведінці постмодерністського персонажа. В перспективі видається доцільним розглянути експлікацію інвективної лексики у інших тематичних групах, що традиційно складали структуру мовленнєвого етикету, на засвідчення нівелювання та розмивання етикетних норм.

Література:

1. Жельвис В. И. Поле брани. Сверноскословие как социальная проблема в язиках и культурах мира / В. И. Жельвис. – М. : Ладомир, 2001. – 349 с

2. Кулаков А. Е. Лингвокультурный и коммуникативный аспекты инвективного лексического инвентаря: автореф. дис. … канд. филол. наук: спец. 10. 02. 19. Теория языка / А. Е. Кулаков. – Саратов, 2011. – 22 с.

3. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации / Т. В. Ларина – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 516 с.

4. Позолотин А. Ю. Инвективные обозначения человека как лингвокультурный феномен (на материале немецкого языка): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / А. Ю. Позолотин. – Волгоград, 2005. – 20 с.

5. Ali M. In the Kitchen / Monica Ali. – London, Black Swan, 2010. –553 p.

6. Eggins S. Analyzing Casual Conversation / Suzanne Eggins, Diana Slade. – London : Cassel, 1997. –336 p.

7. Marshall M. Origins and Meanings of Oaths and Swear Words / Mary Marshall. – M. and J. Hobbs, 1975. – 99 p.

8. McEnery T. Swearing in English: bad language, purity power from 1586 to the present. – London; New York : Routledge, 2006.
9. Oxford Dictionaries Online [Електронний ресурс] / Ed. by A.S. Hornby. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – Режим доступу : http://oxforddictionaries.com
10. Rushdie S. Midnight's Chuldren / Salman Rushdie. – Vintage, 1995. –463 p.
11. Smith Z. On Beauty / Zadie Smith. – Thorndike Press, 2005. –789 p.
12. Smith Z. White Teeth / Zadie Smith. – London, Hamish Hamilton, 2000. – 480 p.

УДК 81'42:801.661=133.1

М. М. Костюк,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ СИМВОЛІВ ЧАСУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Розглянуто реалізацію символів часу у французькій поезії XIX століття. Охарактеризовано основні значення символів світанок, сутінки, вечір та ніч у французьких поетичних текстах. Розкрито форми взаємодії різних типів символів та образів. Акцентовано увагу на контамінації різних мовних засобів для реалізації символів у контексті.
Ключові слова: *символ, значення, метафора, епітет, повтор.*

Рассмотрена реализация символов времени во французской поэзии XIX века. Приводятся основные значения символов рассвет, сумерки, вечер и ночь во французских поэтических текстах. Раскрыты формы взаимодействия разных типов символов и образов. Акцентировано внимание на контаминации разных языковых средств для реализации символов в контексте.
Ключевые слова: *символ, значение, метафора, эпитет, повтор.*

Some peculiarities of realization and verbalization of «time» symbols in the French poetry of XIX century are analyzed. The article gives an expanded description of symbols of dawn, twilight, evening and night in French poetic texts. It figures out some important forms of interaction between different types of symbols and images. A symbol of dawn is prevailing in the poetry of XIX century. In the poetic context it's realized mostly by alliterations and personifications. A symbol of twilight that is verbalized by the French lexeme «Crépuscule» isn't really widespread in the French poetry. But in most cases it symbolizes the end of an important period in the hero's life. A symbol of evening has got such meanings as autumn, tiredness and weariness and is realized by such metaphoric epithets as «incertain», «charmant» and «triste. A symbol of night is realized in the context in the meaning of recollections and dreams by means of some stylistic techniques such as personification, comparison and metaphor.

A special attention in the article is drawn on the contamination of different linguistic means in order to implement some symbols in the context. In the poetry of XIX century the «time» symbols are realized by some phonetic means (alliteration, assonance), lexical means (synonyms, antonyms), graphic means (italics) and stylistic means (metaphors, personifications and epithet).
Key words: *symbol, meaning, metaphor, epithet, repetition.*

Тема часу (філософська тріада: минуле – сьогодення – майбутнє) є однією з поширених у творчості французьких поетів XIX століття. Ця тема актуалізується за допомогою низки символів та образів. Символіка часу є важливою групою символів, яка посідає у творчості французьких поетів чільне місце. До символіки часу відносимо частини доби. Досить часто французькі поети звертаються до тих аспектів цих понять, які є відомими і загальноприйнятими.

Частин доби представлені індивідуально-авторськими символами *світанок*, *сутінки*, *вечір* та *ніч*.

Символ *світанок* є досить поширеним традиційним символом. Це пояснюється, насамперед, незвичайністю самого поняття. Як свідчать математики, це як містична мить, коли, як удар, над горизонтом виникає верхня точка сонячного диску, коли сонце народжується начебто з небуття [366, с. 637–638]. Світанок – символ перемоги світла над темрявою, дня над ніччю. Це народження нового дня, нового життя [366, с. 638].

Однак, французькі поети по-своєму переосмислюють цей символ. Так, наприклад, крім названих ознак, поет-містик С. Гуайта додає ще одну ознаку цьому символу – звільнення від страждань:

Je t'aime et je te hais, de vertige rempli,
[Destruction morale], inéluctable Oubli!
Car tous deux vous brisez en sa fleur la Souffrance,
Et par vous poind au ciel l'aube de Délivrance (S. Guaita. «L'oubli»).

Наведемо ще один поетичний приклад, де поет Гюстав Кан уживає незвичайний метафоричний зворот для реалізації символу світанку, який має значення пристрастей. У цьому вірші часто зустрічаються слова зі звуком «*s*», який зазвичай домінує у ліричній поезії. Крім того, поет уживає багато яскравих метафор, що впливають на загальне сприйняття вірша:

J'en ferai des tapis pour ta sérénité
et si l'heure chagrine attristait votre front
je le caresserai des aubes de ma passion (G. Kahn. «Toi qui m'as désappris»).

Іноді, символ *світанок* має значення незрілості, дитинства. Звернемося до поетичного прикладу з поезії Сен-Поль Ру:

Jadis, insensé, ma roue courtisait ton aube,
et mon madrigal effarouchait ta modestie rosé ;
maintenant, ma roue vrille ton clair de lune,
et ma satire énerve ta modestie verte (S.-P. Roux. «Le paon»).

Поет вживає колірні епітети, які відображають життєві етапи ліричного героя («*ta modestie rosé*» протиставляється «*ta modestie verte*»).

Символ *сутінки* не є дуже поширеним у поезії французьких поетів, однак, ми все ж таки знаходимо його реалізацію. Цей символ вербалізується лексемою «Crépuscule». Найчастіше, сутінки передають значення закінчення певного етапу. Звернемося до поетичних прикладів. Р. де Гурмон актуалізує символ *сутінки* у значенні закінчення утіх та переходу природи у ніч, періоду спокою та сну:

Heure, ami, crépuscule, et le plaisir des mules
Et les pleurs de la roue et l'ange qui s'envole :

© М. М. Костюк, 2015

Ferme tes poings, dors-toi dans l'astre de ton rêve :
L'escadre des méduses tombe et crève sur les grèves (R. de Gourmont. «Le voyageur»).

Іноді, відбувається взаємодія символу *сутінки* та *світанок,* коли поети вживають їх у значенні певного циклу, що проходить від початку до кінця [2, 536-537]:

Nul luxe épanoui de rosés par l'Eté
Ne pare l'île aride où souffle un vent de cendre
De l'aube au crépuscule, inexorable, épandre
Un destin de désastre et de stérilité (H. de Régnier. «La virgile des grèves»).

Відомий французький символіст С. Малларме реалізує цей символ у значенні надії, окреслюючи лексему «*crépuscule*» колірним епітетом «*blanc*»:

Des crépuscules blancs tiédissent sous mon crâne
Qu'un cercle de fer serre ainsi qu'un vieux tombeau (S. Mallarmé. «Renouveau»).

Символ *вечір* є одним з найулюбленіших символів французьких поетів. Цей символ зустрічається у творах більшості поетів XIX століття. Як відомо, вечір – символ осені, згасання, старості, втомленості [3, с. 638]. Вечір має відбиток втомленості від турбот [там само].

Французькі поети по-своєму переосмислюють цей символ. Так, у поетичних творах Ремі де Гурмона, символ *вечір* актуалізується безпосереднім вживанням лексеми «*mort*» та образного виразу «*l'heure incertaine*». Поет неодноразово повторює слово «*l'heure*», яке у цьому випадку є символічним:

Aimez l'heure incertaine où la mort se promène,
Où la vie, fatigué d'une journée humaine,
Entend déjà chanter, tout au fond du silence,
L'heure des soleils nouveaux et l'heure des renaissances! (R. de Gourmont. «Le soir»).

Крім того, символ *вечір* виражає смуток та непевність. Наприклад, у вірші під назвою «*Le soir*» Р. де Гурмона символ *вечір* актуалізується через вживання метафоричних епітетів «*incertain*», «*charmant*» та «*triste*». Однак, цей символ актуалізує антонімічне попередньому значення. Вечір – час, коли розпочинаються любовні авантюри та пригоди. Ця особливість підкреслюється вживанням іменника «*la douceur*», який має виключно позитивні конотації. Наведемо приклад з поезії:

L'heure incertaine, l'heure charmante et triste : les femmes
Laissent dans leurs regards voir un peu de leur âme ;
Le soir a la douceur des amours qui commencent (ibid.).

Наведемо ще один приклад, де вечір символізує час любовних пригод:

Je ne viens pas ce soir vaincre ton corps, ô bête
En qui vont les péchés d'un peuple (S. Mallarmé. «Angoisse»).

На відміну від традиційного бачення цього символу, у творчості французьких поетів вечір іноді фігурує як символ спокою та миру у душі людини. Досить часто вечір символізує кохання ліричного героя. Іноді, сама лексема «вечір» індивідуалізується за допомогою додавання прийменника: *pour dire l'oraison de ton repos dans notre soir* (G. Kahn. «Rien ne m'est plus que ta présence»).

Крім того, вечір символізує сприятливий час для кохання та роздумування над життям. Саме увечері відбуваються незвичайні перетворення у лоні природи, саме в цей час прокидаються серця закоханих. Слід відзначити, що експресивний зміст цього символу досить високий:

Ilot des lacs au fond des bois
coeurs des fleurs élargis dans les soirs
tours d'ivoire et sons de cor aux clairières des bois
et les allures des anciens coeurs énamourés (G. Kahn. «Ilot des lacs...»).

Звернемося до ще одного поетичного прикладу, де вечір постає як та частина доби, коли відбуваються неймовірні речі, видіння чи зустрічі:

Quand avec du soleil aux cheveux, dans la rue
Et dans le soir, tu m'es en riant apparue (S. Mallarmé. «Apparition»).

Цікавою є актуалізація символу *ніч* у французькій поезії XIX століття. Символіка ночі та темряви – багатопланова. Згідно з традиційним баченням цього символу, ніч – символ фізичної смерті. Ніч – це час тіней, примар, перевертнів, відьом та чаклунів [3, с. 638-639]. Крім того, ніч – час напруженої роботи підсвідомості, яка аналізує всі звершені за день справи [там само]. Це час ілюзій, затемнення розуму, змішування понять та фарб, час страхів і небезпеки [там само].

Деякі загальновідомі особливості символу *ніч* актуалізують у своїй творчості французькі поети. Наприклад, в одному з віршів спостерігаємо актуалізацію ночі як символу спогадів та смутку за минулим через вживання метафоричних епітетів «*formidable*» та «*triste*», а також підкреслюється прислівниковим зворотом «*à tout jamais*». Слід додати, що поет вживає саму лексему «*souvenir*», що підкреслює значення символу:

La nuit est formidable et triste à tout jamais,
Un souvenir qui hante emplit l'ombre déserte (Griffin. «Dormir et rire...»).

Французький поет Г. Кан по-своєму вербалізує цей символ, надаючи йому ще одну символічну рису – відсутність будь-чого. Крім того, з'являється низка індивідуальних символічних значень:

La <u>nuit</u> c'est l'absence et la <u>nuit</u> c'est la ville
C'est les regards clairs et les blondes grèves à leur front
la <u>nuit</u> c'est le caprice épars de leurs sourires.
La <u>nuit</u> c'est la caresse lasse à l'amant las
la chanson désapprise et rapprise, et reprise
et des lèvres en valves qui miment et frémissent (G. Kahn. «La nuit...»).

Неодноразовий повтор лексеми «*nuit*» відіграє декілька функцій: задається тон, постійне нагадування головної ідеї вірша, сприяння приголомшливому звучанню. Особливою є літня ніч, яка сприяє любовним пригодам:

Mais le doux ciel d'une <u>nuit</u> d'été Bénit le sommeil de la cité ;
Au sort, va, n'en gardons pas rancune! (J. Moréas. «Passe-temps»).

Наведемо ряд інших індивідуально-авторських значень символу ніч, які актуалізують у поезії французьких поетів XIX століття. Так, цей символ зустрічається як позначення любовних пригод: *La <u>nuit</u> a la douceur des amours qui commencent,*

L'air est rempli de songes et de métamorphoses (R. de Gourmont. «Le soir»); *La magie de ta nuit brune et pâle qui demeure / hors mes mains et ma voix et le levier de mes fois* (G. Kahn. «Ta tristesse inconue»); *La nuit est formidable et triste à tout jamais, Un souvenir qui hante emplit l'ombre déserte* (F. Griffin. «Dormir et rire d'aise...»); *Je suis cet homme. Hélas! de la nuit désireuse, / J'ai beau tirer le câble à sonner l'Idéal, / De froids péchés s'ébat un plumage féal* (S. Mallarmé. «Le sonneur»).

Також символ *ніч* використовується у значенні перетворення та метаморфоз: *L'aurore est pâle encor d'avoir été la Nuit / Et des mufles crispés ont mordu l'herbe grasse / En leurs crinières où de l'or s'effile et luit* (H. de Régnier. «Le luxe parera...»); *Et portant tour à tour, de l'aurore aux nuits lentes, / Des amphores d'onyx, des miroirs et des lampes!* ; *Les Fontaines étaient sonores / En les bois de Lune et de Nuit ; / Cristal où se mire et s'isole / Quelque astre qui du ciel a fui...* (H. de Régnier. «La vigile des grèves») [4].

Крім того, символ *ніч* спостерігаємо в значенні притулку: *Mon âme vide. Où fuir? Et quelle nuit hagarde / Jeter, lambeaux, jeter sur ce mépris navrant?* (S. Mallarmé. «L'Azur»); *Mon coeur qui dans les nuits parfois cherche à s'entendre / Ou de quel dernier mot t'appeler le plus tendre / S'exalte en celui rien que chuchoté de soeur* (S. Mallarmé. «O si chère...») [4].

Згаданий символ використовується також для змалювання самотності: *O nuits! ni la clarté déserte de ma lampe / Sur le vide papier que la blancheur défend* (S. Mallarmé. «Brise marine»); *Le sépulcre solide où gît tout ce qui nuit, / Et l'avare silence et la massive nuit.* (S. Mallarmé. «Toast funèbre»); *Qui criait monotonement / Sans que la barre ne varie / Un inutile gisement / Nuit, désespoir et pierrerie* (S. Mallarmé. «Hommage») [4].

Отже, символи часу у французькій поезії XIX століття реалізуються через низку мовних прийомів, зокрема через синтаксичні звороти (тактика нанизування епітетів), особливості звучання (асонанси, алітерації, верлібр), засоби образності (метафори, персоніфікації, гіперболи, порівняння) та графічні засоби (написання ключових слів з великої літери, зміна шрифту). Французькі поетичні тексти набувають особливого шарму саме завдяки вживанню цікавих символів та образів, серед яких і символи часу.

Література:

1. Балли Ш. Французская стилистика / Шарль Балли. – М. : Изд-во ин. лит-ры, 2009. – 398 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
3. Энциклопедия символов / [сост. В. М. Рошаль]. – М. : АСТ; СПб. : Сова, 2008. – 1007, [1] с.
4. La poésie symboliste / [упор. J. Orizet]. – P. : France loisirs, 1992. – 288 p.

УДК 811.111'42

Г. Т. Крижанівська,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

МЕХАНІЗМ ПРОПАГУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕОЛОГІЇ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЖІНОЧИХ ЖУРНАЛАХ (НА МАТЕРІАЛАХ ЖУРНАЛУ *COSMOPOLITAN*)

У статті аналізуються мовні особливості сучасного англомовного жіночого журналу Cosmopolitan. Досліджуються мовні засоби, які беруть участь у реалізації стратегії – «синтетична персоналізація», важливої для формування гендерної моделі сучасної жінки.

Ключові слова: *жіночий журнал, гендер, синтетична персоналізація, розмовна мова, стилістичні фігури.*

В статье анализируются языковые особенности современного женского журнала Cosmopolitan. Исследуются языковые средства, участвующие в реализации стратегии «синтетическая персонализация», существенной для формирования гендерной модели современной женщины.

Ключевые слова: *женский журнал, гендер, синтетическа персонализация, разговорная речь, стилистические фигуры.*

The article analyses linguistic features of modern English women's magazine Cosmopolitan. The attention is drawn to linguistic devices by means of which the strategy of synthetic personalization is realized, essential for the construction of gender model of modern women.

Key words: *women's magazine, gender, synthetic personalization, informal language, stylistic figures.*

Сучасна лінгвістична наука характеризується посиленим інтересом до вивчення мови як антропоцентрично орієнтованого мовного феномена. В центрі уваги дослідників є людина, її роль в організації та використанні мови як засобу спілкування. Невід'ємною частиною антропоцентричної парадигми мовознавства є гендерна лінгвістика – науковий напрямок вивчення взаємодії мови та гендеру. Лінгвістів цікавить питання відображення гендеру у мові та його конструювання у процесі комунікативної взаємодії людей у суспільстві (див., наприклад, [2, 3, 4; 5, 9, 10]). З огляду на це, актуальним видається дослідження мовної репрезентації гендеру на сторінках сучасних англомовних жіночих журналів. Жіночі журнали як засоби масової комунікації є невід'ємною частиною життя сучасних жінок, що підтверджує їхній високий тираж та розмаїття на ринку сучасних ЗМІ, а отже, мають значний вплив на сучасних жінок, їхній світогляд, смаки, переконання.

Метою статті є дослідити мовні особливості сучасного англомовного жіночого журналу Cosmopolitan, які беруть участь у конструюванні гендерної моделі сучасної жінки. Даний журнал вирізняється з-поміж інших популярних жіночих видань не лише високим тиражем, а й міжнародним статусом (виходить друком у 58 країнах світу) та широкою цільовою аудиторією – жінки віком від 18 до 45 (тобто соціально активні жінки, зайняті кар'єрою, особистим життям та вихованням дітей) [8]. Оскільки будь-який ЗМІ відображає мову своєї аудиторії, то мову обраного нами видання розглядаємо як медіа- та гендерно-обумовлену реалізацію мови, якою розмовляє середньостатистична соціально-активна жінка сучасного англомовного суспільства.

Для початку зупинимося на трактуванні категорії «гендер» у сучасній лінгвістиці. Соціальна природа гендеру відрізняє його від статі як біологічної категорії, яка ґрунтується на сукупності анатомо-фізіологічних особливостей людей. Відмінність між поняттями «гендер» та «стать» наголосила у свій час Сімона де Боувар: крилатим став її вислів, що жінками не народжуються, а стають: у процесі соціалізації людина формується як тип особистості, який в даному суспільстві і культурі визначається як «чоловік» чи «жінка» [6, с. 214]. Віддзеркалюючи процес та результат підлаштування особис-

© Г. Т. Крижанівська, 2015

тості під соціально-обумовлену модель жіночності, яка прийнята у суспільстві на певному етапі його розвитку, гендер акцентує соціально-культурну, а не природну домінанту статі (див. [1, с. 25; 4, с. 37]). Саме тому основним методологічним підґрунтям сучасних гендерних досліджень є визнання перформативного (діяльнісного) характеру цього поняття.

Міжособистісне спілкування індивідів у суспільстві ґрунтується на нормативних приписах щодо поведінки, зовнішнього вигляду жінки, одночасно відображаючи та формуючи уявлення про жіночність. Соціальна стать (гендер) входить у звичку, отримує загальноприйняті форми вираження, стає типовою складовою поведінки членів суспільства. У процесі комунікативної взаємодії ми підтверджуємо і конструюємо свою гендерну приналежність, що підкреслює динамічний характер цього феномена. З огляду на це, поняття «жіноче» чи «чоловіче» піддаються соціальному моделюванню, а відповідно, й маніпулюванню, адже уявлення про гендер можуть не співпадати у різних людей; ті чи інші аспекти гендерної приналежності можуть проявлятися з різною мірою інтенсивності у різних соціальних контекстах, про що свідчить ціла низка досліджень у цьому напрямку [2; 3; 5; 9; 10]. Усвідомлення діяльнісної сутності гендеру суттєво змінили лінгвістичний погляд на цю категорію. Об'єктом сучасних досліджень стають не просто «мова жінок» та «мова чоловіків» [7], а те, як використовують мову конкретні чоловіки та жінки у конкретних ситуаціях спілкування, маючи на меті представити себе тим чи іншим типом чоловіка чи жінки.

Специфіка мови Cosmopolitan полягає у тому, що, з одного боку, це різновид медіа-мови, а з іншого, мова сучасної англомовної жінки, яка несе у собі відображення впливу різних соціальних, культурних та інших факторів, які є вирішальними у пропагуванні ідеології цього видання – конструюванні гендерної моделі сучасної жінки. Провідним механізмом у реалізації цього процесу є стратегія «синтетичної персоналізації» *(«synthetic personalization»,* термін Нормана Феркло (див. у [9, с. 446]). Зазначена стратегія є провідною рисою дискурсу жіночих журналів і спрямована на формування у читачок відчуття індивідуальності, унікальності та неповторності, що посилює їхню довіру до видання, втягує у філософію компанії [9, с. 446]. Стратегія синтетичної персоналізації (СП) передбачає формування дружніх, довірливих відносин між журналом та його аудиторією, створення невимушеної атмосфери спілкування, позиціонує Cosmopolitan як приятельку, готову підтримати, порадити та навчити. Дослідники неодноразово наголошують на парадоксальній, діалектичній природі цієї стратегії [9; 10]: з одного боку, вона спрямована на формування симетричних відносин між журналом та його аудиторією, а з іншого, надає журналу статусу «експерта», репрезентує його як більш досвідчену приятельку, яка знає відповіді на найрізноманітніші запитання, які можуть виникати у читачок. Таке поєднання симетричного та асиметричного є ефективним механізмом пропагування ідеології журналу – конструювання гендерної моделі сучасної жінки. Стратегія СП реалізується крізь особливості тематичного наповнення журналу та низку його мовних особливостей.

Відомо, що зміст журналів обирається цілеспрямовано та обдумано, існують різноманітні методи дослідження читацького ринку, основне завдання яких вивчити інтереси та смаки читацької аудиторії. Таким чином, обираючи журнал читачки отримують саме ті матеріали, які відповідають їхнім інтересам. Змістове наповнення Cosmopolitan відбиває уподобання його аудиторії і, таким чином, конструює її ідентичність – несе певне ідеологічне навантаження. Аналіз змістового наповнення журналів у Cosmopolitan за 2013–2014 роки показав, що набір рубрик у його змісті є сталим: *Cosmo news; Celebs; Love, Sex & Success; News & Real Life; Fashion & Beauty; Living.* Кожна з рубрик містить періодично повторювані секції-колонки. Так, рубрика *«Cosmo news»* складається з «*Editor's letter», «Cosmo news», «We've Got Mail», «Confessions», «Everyone's Wearing», «What's Sexy Now», «Most Wanted»*. Рубрика *The «Celebs»* включає лише дві колонки, кожна з яких містить статтю, у якій йдеться про життя знаменитостей: *«On the Cover»* та *«Centrefold»*. Рубрика *«News & Real Life»* зазвичай складається з читацьких розповідей, історій «з власного досвіду» та статей присвячених повсякденним проблемам сучасних жінок. Усі рубрики у Cosmopolitan з'являються у чіткій послідовності, а їхні складові, колонки, періодично повторюються. Це свідчить про високу передбачуваність тематичного наповнення журналу. З одного боку, це дає можливість читачам швидко зорієнтуватися у вирі різноманітної інформації, що дає їм відчуття зручності, стабільності та впевненості: різноманіття яскравих та принадних образів не бентежить, легко можна знайти потрібну інформацію. З іншого боку, коло тем, які розглядаються на сторінках Cosmopolitan: мода, здоров'я, міжособистісні стосунки, відпочинок, кулінарія, інтер'єр тощо – акцентують на сфери життя у яких сучасна жінка повинна бути компетентною, а повторення інформації вказує на пропагування певних поглядів та ідей. Так журнал постає як приятелька, з якою завжди комфортно та зручно, яка знає про інтереси та проблеми своєї аудиторії, готова підтримати, порадити, навчити, що формує дружні відносини між журналом та аудиторією, які є сприятливими для пропагування ідей.

Стратегія СП реалізується крізь такі мовні особливості у викладі матеріалу, як функціонування займенників *I, we, you;* розмовна мова, використання спеціалізованої лексики та різних стилістичних фігур.

Функціонування займенника *we* на сторінках Cosmopolitan викликає відчуття солідарності, приналежності до однієї спільноти з однаковими поглядами, цінностями, інтересами тощо, що акцентує довірливий тон та приятельську атмосферу спілкування. Особливо цей займенник поширений у колонках «наші проблеми» («*problem pages*») та статтях, присвячених приватним темам: розлучення, подружня зрада, проблеми зі здоров'ям тощо. Так читачі отримують відчуття, що вони не єдині, хто опинилися у неприємній ситуації, що, як кажуть, уже робить саму проблему «меншою»: *Selecting a mate is the most crucial decision of our lives. We spend a huge amount of time and energy trying to find that special someone. Our appetite for a relationship fuels a billion-pound industry of matchmaking services. Yet we're often not satisfied....We seem as much in the dark as ever about who is suitable match. As a scientist studying human behaviour I am not too surprised by the mysterious nature of how we go about choosing a partner. Mate selection is a highly complex process. We are consciously aware of only part of it; the rest either inherently unpredictable or operates outside our awareness, which leads us to the perception that love is about ineffable chemistry. («Sexual Attraction: the Magic Formula» [12/04]).* Займенник *we* об'єднує у собі редакцію журналу та читача і викликає відчуття приналежності до однієї спільноти. Однак, взаємозв'язок, який він імплікує, не є симетричним. Статус авторитету завжди належить редакції журналу: вона радить, рекомендує, диктує, а не навпаки.

Займенник *I* найчастіше використовується у розповідях (історіях з особистого життя), що дає відчуття приватної інформації, формує інтимну атмосферу спілкування, спонукає слухати уважно, уявити себе на місці оповідача: *I've always resented Father's Day. Although my father is, as far as I know, alive and well, his relationship with me ended abruptly when I was six and my parents divorced. I am now in my forties, and I have seen him once since then, spoken to him maybe a dozen times on the phone and exchanged a few letters over the years. As a child, I interpreted his absence as an active dislike of me, his first-born child. As an adult, I have tried to be more rational about why he did what he did, but still my gut feeling is that he never cared about me. («My Heart Belongs to Daddy»[12/03]).* Завдяки такому викладу оповідач зливається з читачем, а виклад інформації звучить як приватна розмова. Так між аудиторією і журналом виникають стосунки довіри, а представлена інформація набуває більшої актуальності та реальності, що важливо для пропагування певних поглядів на зображені події чи ситуацію.

Функціональна спрямованість займенника *you* дещо відрізняється від попередніх. Його використання надає повідомленню характеру інструкції, тому часто використовується у колонках «поради»b *(«how-to»)*. Завдяки такому викладу у читачок виникає відчуття, що звертаються безпосередньо до кожної з них. Це іще одна із тактик реалізації стратегії СП, оскільки такий підхід дає читачкам відчуття власної значущості, унікальності. У рубриках, присвячених вирішенням найрізноманітніших проблем, з якими жінки стикаються у своєму повсякденному житті, виклад інформації із використанням займенника *you* є особливо ефективним. Проаналізуємо, наприклад рубрику під назвою «Тітонька Саллі» («Aunt Sally»), де Салі Бремптон (психотерапевт) дає поради читачці стосовно покращення її стосунків з чоловіком: *You don't use the word love once about your ex. It sounds as if you don't even like him. He is like an addiction – toxic, destructive and utterly compelling. As you say, «I don't understand why I do it again and again.»(«Aunt Sally» [26/11])*. Такий виклад створює враження прямого звернення, спонукає задуматись, прийняти певні міри стосовно викладеної ситуації.

Займенник *you* часто прихований у наказових реченнях, надаючи викладу категоричного звучання. Наприклад, у статті під назвою *TOP 10 YACHT-HOPPING TIPS: 1. Dress up Yacht culture is about outdoing each other. And don't forget the sunblock; 2. Remove your shoes as soon as you arrive – and make sure you've had a pedicure; 3. Introduce yourself to the hosts when you arrive. Remember: the boat is their floating domain (The Haves and the Have-Yachts»[12/05])*. Таке функціонування займенника імітує розмову між приятельками, одна з яких дає іншій поради стосовно конкретної ситуації: в даному випадку, поведінки на вечірці, яка організовується на яхті.

Стратегія СП реалізується також крізь розмовний стиль викладу матеріалу. Незважаючи на те, що рівень неформальності виявляється з різною мірою інтенсивності у різних рубриках, що можна пояснити їхнім тематичним спрямуванням, простежуємо деякі й спільні моменти.

Синтаксичний рівень викладу повідомлень у Cosmopolitan характеризується використанням скорочених форм дієслова: *They´re here! It´s the BAGhotlist! [12/08], It´ll be an experience you´ll never forget [12/08], They´ve never been so stylish – here´s our pick of the best [12/09];* речень зі сполучниками *but, and, so* на початку: *But rumour has it that Simon Cowell´s not impressed [12/09]*, *And now Cosmo can reveal the identity of the man [12/10], So let's continue the list of must-haves [12/05]*. Характерним є також еліпсис: *(It is) Shame they made the couple look like... [12/06], (Are you) Confused?[12/07]; (Do you) Need proof?[12/11]* та використання вставних конструкцій (здебільшого у дужках, або після тире): *«If you wait a bit, on the other hand (not deliberately, obviously, but because you can't find anyone who even gets what you're talking about), you have more self-knowledge, more confidence...»[12/11]*. Інформація, яка подається у вигляді вставних конструкцій виглядає і сприймається як цікаві зауваги закинуті приятелькою.

Лексичний рівень організації матеріалу також характеризується тяжінням до скорочень: *glam = glamorous, pic = picture, fab = fabulous, lipo = liposuction, pap = paparazzi, showbiz = showbusiness, mag = magazine, cardi = cardigan, veg = vegetable, comfy = comfortable, celeb = celebrity.* Окрім цього, простежуємо часте використанням сленгу: *tell-all book = autobiography; singleton = any individual without partner; toy boy = a young boy; plastered= drunk; pore over = study; I dunno = I don't know; bloke= boy; booze= alcohol; young buck= young man; doll up= dress up; slob= boy [11];* наявність ідіом: *mind your Ps and Qs = mind your language ; hard and fast = rigid, fixed; doom and gloom = pessimistic outlook; down and dirty = instantly competitive; head over heels = totally in love; a heart to heart = sincere talk, conversation [12];* та вигуків: *Ah, the joys of getting older [12/12], Oh, all right – I've deliberately lost track [12/01], Wow! It's been a great year for TV [12/12].* Через використання неформальних слів та виразів, розмовний варіант викладу інформації журнал намагається, по-перше, імітувати стиль повсякденних «балачок» і, тим самим, сформувати дружню атмосферу комунікації, відчуття невимушеності; по-друге – акцентувати приналежність до однієї спільноти з притаманними їй цінностями та пріоритетами. Оскільки досліджувані журнали не розраховані на підліткову аудиторію, а проаналізовані риси є яскравою рисою мови сучасних підлітків, можна також стверджувати, що використовуючи розмовний варіант мови, автори статей намагаються створити імідж життєрадісної молодої жінки, сформувати невимушену атмосферу спілкування.

Незважаючи на «легкий» розмовний стиль викладу повідомлень, зустрічаються у них й неологізми: *chic-onomical (something that is chic but inexpensive)*; *kidult (a grown-up who never wants to grow up); blingtastic (bling and fantastic); stressette (a high achieving young women suffering from stress) etc.* абревіатури: *PANK (Professional Aunts with No Kids: If you aren´t a parent, then you are probably a PANK) [12/12], BOGOF (Buy One Get One Free: If you´re shopping for one, go for special offers, BOGOFs) [12/11], WAGs (Wives And Girlfriends of high profile footballers: We´re bombarded daily with images of girl bands, supermodels and WAGs)[12/07].* Активно використовується конверсія, особливо це стосується використання іменників у ролі дієслів: *Bag a weekend for two, with 200 each to spend...[12/02], Diet half time and see twice results...[12/01], YouTube him, iPlayer him, make full use of the resources... [12/10],* та дієслів у ролі іменників: *So how can you avoid party pig-outs and...? [12/07], Fashion fix-its! [12/04]*. Нові специфічні лексеми свідчать не лише про намагання журналу відобразити та підтримати новітні суспільні тенденції, а й акцентувати на істотних для життя сучасної жінки реаліях, задати лейтмотив сучасної доби.

Притаманним для повідомлень, особливо у рубриках про моду, здоров'я, догляд за зовнішністю є спеціалізовані слова та терміни: *endorphin, dopamine, phenylethylamine, serotonin, gamma-Butyrolactone, ketamine, sodium ascorbyl phosphate, retinyl palmitate, nanosome, hyaluronic acid, niacinamid, pro-retinol.* Їхнє функціонування надає викладу наукового звучання. Читачі отримують враження, що стаття написана експертом. З іншого боку, спеціальні слова використовуються в межах популярних серед жінок тем, тому добре знайомі читачкам журналу й імплікують їхню приналежність до однієї спільноти.

Подібне навантаження виконують й власні назви. На сторінках Cosmopolitan зустрічаємо багато імен та прізвищ спеціалістів у тій чи іншій галузі: *Rachel Morris – Cosmo's resident sex coach; shoe guru Meghan Cleary; Caitlin Friedman – co-author of new book The Girl's Guide To Kicking Your Career Into Gear; psychologist Bernando Carducci; Patricia Brennan – a certified financial planner [12/12]*. Вони надають викладу більшої достовірності, роблять особу експерта ближчою до аудиторії. Деякі імена повторюються не лише у виданнях журналу протягом року, а й з року в рік. Це стосується колонок «приватне життя». Отримуючи відповіді на запитання чи поради однієї і тієї ж людини дає відчуття особистісного знайомства, довіри, що схиляє прийняти запропоновані нею ідеї.

Важливе функціональне навантаження несуть стилістично забарвлені слова та фрази. Наявність стилістичних фігур робить виклад привабливим, збуджує уяву, зацікавлює. Особливо поширеними є алітерація та асонанс: *Blackberries boost brain [12/5], Masters of modern manners [12/09], World's worst waxworks? [12/02], Sexy Salads [12/02], Suss Your Sleeping Styles [12/08], Size wise [12/04], Curry in a Hurry [12/01], Tan Plan [12/09]*. Такі заголовки привертають увагу своїм звучанням, викликають різноманітні асоціації.

Активно використовується на сторінках Cosmopolitan й паралелізм: *Follow our quick tips and look brighter, firmer and fresher in minutes [12/11], Today's procedures are much more clever, meaning not always being nipped, tucked, sucked and plucked! [12/12], We will take you to TK Maxx, show you a catwalk look, give you a budget and get you to show us your take on that look [12/10]*. Поширеними є антитеза: *Small* changes can have *ripple* effect [12/01], How to get *more* holidays *for less!* [12/09], конструкції повтору: *Hot tip from a hot chef! [12/08], Surprise, surprise! [12/01], Bags! Bags! Bags! [12/11]*. Таке стилістичне оформлення думки імплікує певні цінності, акцентує на пріоритетах аудиторії Cosmopolitan**.**

Пропагування філософії сучасної жінки можна простежити й крізь функціонування прийомів алюзії та «гра слів» у заголовках повідомлень. Наприклад, назва статті, присвяченій пропагуванню одягу у клітинку, звучить *Check Mate [12/02]*. Зміст даної фрази ґрунтується на її подвійному трактуванні: *check mate* як колега та *checkmate* як мат у шаховій партії. Таким чином, заголовок імплікує інформацію, що одягнувши картатий одяг «check mate», ви робите мат «checkmate» вашим колегам по-роботі.

Апеляція до спільного досвіду комунікантів виявляється й у використанні алюзії: *Lord of the Strings [12/01], To colour... or not to colour [12/11], Lust Haves [12/12]*. Перший заголовок відносить до назви популярної книги, навіюючи відповідні асоціації, а другий – до крилатої фрази В. Шекспіра, що інтригує; третій із наведених заголовків спирається на фонологічну схожість з фразою, поширеною у тематиці моди – *«must haves»*. Зміст слова *lust*, вказує на бажаність репрезентованих предметів, а підтекст – на те, що сучасна жінка повинна ними володіти «*must have it*». Таке застосування алюзії спрямовує думку читачок у потрібний напрямок. Таким чином, через різноманітні стилістичні засоби автори повідомлень Cosmopolitan намагаються викликати у читачок саме ті асоціації та відчуття, які важливі для запам'ятовування інформації, пропагування певних ідей.

Отже, хоча проаналізовані особливості викладу повідомлень у Cosmopolitan не вичерпують усіх можливих форм організації інформації у цьому виданні, вони дають можливість побачити активне застосування стратегії СП, спрямованої на формування у аудиторії відчуття приналежності до однієї культурної спільноти, що є ефективним механізмом пропагування філософії цього видання – формування образу сучасної жінки. З огляду на проведене дослідження, перспективним видається дослідження заголовків, жанрової палітри текстів цих видань, візуальних засобів їхнього оформлення, що сприятиме чіткішому окресленню пропагованої ними гендерної моделі сучасної жінки.

Література:

1. Кирилина А. В. О применении понятия *гендер* в русскоязычном лингвистическом описании / А. В. Кирилина // Филологические науки. – 2000. – № 3. – С. 18–27.

2. Козачишина О. Л. Гендерний чинник у художньому тексті / О. Л. Козачишина // Актуальні проблеми металінгвістики : матеріали IV-ї Міжнародної конференції. – Черкаси : ЧНУ, 2005. – С. 3–13.

3. Лівінська Я. П. Інтонаційні характеристики англомовного емоційного чоловічого та жіночого діалогічного мовлення / Я. П. Лівінська // Наука і сучасність. – 2007. – Вип. 60. – С. 171–178.

4. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англомовному дискурсі / А. П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с.

5. Слінчук В. В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика » / В. В. Слінчук. – Київ, 2006. – 20 с.

6. Beauvoir de Simone. The Second Sex. / Simone de Beauvoir. – Vintage Books, 2004. – 800 p.

7. Lakoff R. Talking Power: The Politics of Language in Our Lives / R. T. Lakoff. – New York : Basic Books, 1990. – 324 p.

8. Machin D. Branding and Discourse: The Case of *Cosmopolitan* / D. Machin, J. Thornborrow // Discourse and Society. – 2003, Vol. 14 (4). – P. 453–470.

9. Talbot M. A Synthetic Sisterhood: False Friends in a Teenage Magazine / M. Talbot // Gender Articulated. – New York : Routledge, 1995. – P. 144–165.

10. Teso-Craviotto del M. Words that Matter: Lexical Choice and Gender Ideologies in Women's Magazines / M. del-Teso-Craviotto // Journal of Pragmatics. – Vol. 38, 2006. – 2003 – 2021 pp.

11. Dictionary of English Idioms http://www.usingenglish.com/

Список джерел ілюстративного матеріалу

12. Cosmopolitan. – L. : National Magazine Co. Ltd., 2013. – Issues 01 – 12.

УДК 811.111

Ю. В. Кріпак,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТИВНОГО ЕТАПУ СФАБРИКОВАНО-КООПЕРАТИВНОЇ АГРЕСИВНОЇ МАКРОСТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дескрипції та функціонуванню регулятивної фази сфабриковано-кооперативної агресивної макростратегії в сфері сучасного англомовного діалогічного дискурсу. Виділено індикатори, які дозволяють скласти характеристику даної стратегії та допомагають запобігти негативного адресатного впливу.

Ключові слова: *регулятивна фаза, мовленнєва агресія, сфабриковано-кооперативний агресивний дискурс, мовленнєвий вплив, комунікативна тактика, комунікативна стратегія, комунікативна макростратегія.*

Статья посвещена дескрипции и функционированию регулятивной фазы сфабриковано-кооперативной агрессивной макростратегии в сфере современного англоязычного диалогического дискурса. Выделены индикаторы, которые позволяют составить характеристику данной стратегии и делают возможным избежание негативного адресатного воздействия.

Ключевые слова: *регулирующая фаза, речевая агрессия, сфабриковано-кооперативный агрессивный дискурс, речевое влияние, коммуникативная тактика, коммуникативная стратегия, коммуникативная макростратегия.*

The article is devoted to description and functioning of primary regulative phase of fake cooperative aggressive macro strategy in contemporary English dialogic discourse. Peculiar features which allow to create characteristics of this strategy and permit to avoid negative influence on the addressee are distinguished.

Keywords: *regulative phase, speech aggression, fake aggressive discourse, speech influence, communicative tactics, communicative strategy, communicative macro strategy.*

© Ю. В. Кріпак, 2015

Одвічне філософське питання добра і зла, а також постійне опозиційне протиставлення поганого та гарного, покладено в розгляд сучасних лінгвістичних питань у вигляді кооперативної та конфліктної мовленнєвої інтеракції, а саме в момент вивчення цільової направленості мовлення. Але необхідно звернути увагу на те, що не кожне зовні кооперативне спілкування є таким насправді. Результатом попередніх наших досліджень був конфліктний та агресивний дискурси. Перший вирізняється активною конфліктною позицією, де не приховується справжнє ставлення мовця до подій, які відбуваються, та об'єктів, що функціонують в мовленнєвій взаємодії, різнонаправленість цілей партнерів по комунікації є прозорим фактом у разі незадоволення комунікантів певними обставинами. Другий тип, агресивний, характеризується як такий, в якому лише створюється вигляд кооперативної інтеракції, це свого роду псевдомонтаж, де відбувається інсценування позитивної мовленнєвої взаємодії з прагненням нібито спільних цілей, в поєднанні з глибинними агресивними інтенціями, що в народній свідомості відповідає наступному положенню – думати про одне, говорити друге, а робити зовсім інше, а в лінгвістично-прагматичному просторі відображає невідповідність між стратегічним внутрішнім рівнем та комунікативним зовнішнім. Оскільки поняття агресії в сучасних студіях трактується як відкрито негативне, термін агресивного дискурсу з метою запобігання непорозумінь потребує уточненої номінації, а саме сфабриковано-кооперативного агресивного дискурсу. На нашу думку агресивна мета виникає у разі загрози важливості »власного я» адресанта з його баченням у персональній картині світу партнера з комунікації, коли адресат ставить себе на щабель вище та вважає свою позицію з певного питання більш правильною. Співрозмовник у такому випадку намагається змінити та перерозподілити надані ролі, вдаючись, у нашому випадку, до завуальованих мовленнєвих коректив для того, щоб підняти центральний елемент індивідуальної картини світу – свою значимість та досягнути особистих бажань.

Особливістю даного дискурсу є те, що адресат може або зовсім не здогадуватись про інтенції адресанта, може розкусити справжні наміри та одразу зорієнтувавшись, підігрувати, добиваючись власних цілей, або може уловити їх в процесі з подальшим усвідомленням. Особливою умовою для досягнення успіху є відбір найвигіднішої мовленнєвої поведінки.

Конфліктостійкість, яка знаходиться на перетині агресивного та конфліктного полюсів, є направляючою, що відповідає за вектор варіювання шкали мовленнєвої агресії та допомагає запобігти трансформації першого типу в другий та ескалації конфлікту.

Сучасне спрямування лінгвістичних досліджень на розгляд особливостей мовленнєвої взаємодії обумовлює та підтверджує **актуальність** даної роботи. **Об'єктом** розгляду статті є агресивна макростратегія у сучасному англомовному діалогічному дискурсі, а **предметом** дослідження – мовленнєві особливості регулюючого етапу сфабриковано-кооперативної агресивної макростратегії. **Мета** передбачає розгляд вищезазначеної, передуючої агресивній, регулятивної фази, опис її сутності та відбір характерних рис.

Квазікооперативна агресивна макростратегія містить важливу фазу комунікативних дій налагоджувального характеру, етап підготовки, який є вигідним для адресанта. Хоча регулятивна функція має безліч різновидів, оскільки результати категоризації дійсності та потреби людини є множинними, та може бути направлена на конструкцію дружніх, нейтральних або недружніх відносин [7], нас цікавлять операції на встановлення контакту.

Тактовний початок зближення під час ведення розмови (1) імплементується перед тим, як продемонструвати прикрите незадоволення обставинами (2), що і являється мовленнєвою агресією. Дані стадії представлені в нашому дослідженні наступними опозиційними тактиками, які нам дозволив виділити аналіз матеріалу принципів негативної та позитивної ввічливості за теорією П. Браун та С. Левінсона [9, с. 100–128]:

(1) »кола своїх»	(2) «дистанціювання»
«розкриття важливої інформації» / «зацікавлення»	«поради»
«експресій інтересу» / «комунікативно-діалогічної підтримки»	«пропозиції»
«похвали» та «компліменту»	«прохання»
«вираження подяки»	«повчання»
«демонстрації турботи»	«загальних висловлень»
«гостинності»	«посилання на авторитет»
«вибачення»	«незмоги кооперації»
«заниження власних здібностей» / «незадоволення собою»	«уникнення»

1. Тактика »кола своїх» розглядається нами на основі досліджень І. В. Самаріної [5, с. 213–219]. Дослідниця вказує на певну групову належність та зв'язки між комунікантами, в випадку художнього англомовного діалогічного дискурсу переважо наявні посилання на сімейні, дружні, партнерські стосунки.

В наступному ряді прикладів з мультимедійного серіалу події розгортаються між героїнею Брі та її свекрухою Філіс, яка гостює в невістки після похорону сина. Філіс постійно потребує уваги та співчуття у друзів та знайомих Брі, за що отримує від неї ляпаса. Пізніше невістка вирішує налагодити стосунки, просить вибачення за інцидент користуючись однойменною тактикою, але в подальших її планах немає агресивного спрямування, на відміну від свекрухи, яка застосовує тактику інклюзивності ***(a)***, вказуючи, що вони сім'я, застосовуючи інклюзивний займенник *us* та лексему на позначення співробітництва та солідаризації *understand*, надалі вдається до тактики демонстрації турботи ***(b)***, але як тільки Брі виходить за поріг будинку, телефонує в страхову компанію з метою розказати, що у неї є бойфренд, не розібравшись зі справжнім станом речей та розпочинає брудну гру за її спиною, користуючись в кінці конфліктною тактикою дискредитації ***(c)***.

«Phyllis, obviously, I'm just mortified over slapping you. I've just been in a weird place since Rex's death, but that's no excuse. I'm very, very sorry». «No need to apologize. ***(a)*** *Your family – all's forgiven». «Really»? «It's been a difficult time for all of us. I totally understand. Now go.* ***(b)*** *Don't want to be late for your meeting about Rex's will». «Claims, this is Joe Flannery». «Hello. Could I speak to someone about the death benefits for Rex van de Kamp, please? This is his mother». «Yes. We'd already spoken to his wife several times. We are moving as quickly as we can».* ***(c)*** *«Are you aware that my daughter-in-law has a boyfriend* [10: 39:53]*»?*

Використання власних назв може містити певні особливості, які можуть пролити світло на прагматику мовця. Одним із золотих правил досягнення успіху в комунікації, висвітлених ще в психологічних джерелах, вважається використанні імен співбесідників, яким вони надають особливо вагомого значення. За часів Сократа та Платона відомо, що для кожної людини найсолодшим звуком в світі є її ім'я, а сучасні дослідження доводять, що згадування імені інтерактанта значно підвищує його інтрес до розмови, слухач з особливою увагою ставиться до сказаного, намагаючись зрозуміти яким чином він пов'язаний з даною інформацією [1, с. 104–105]. За Д. Карнегі, адресант, запам'ятавши та правильно вживши ім'я адресата, робить тонкий та доволі ефективний комплімент. Один з перших секретів, які засвоює політичний діяч полягає в наступному: »Згадати ім'я виборця – державна мудрість. Забути його означає передрікти забуття самому собі». В ділових та суспільних контактах здібність запам'ятовувати імена має таке ж значення, що і в політиці [2, с. 91–95]. Власні назви в

нашому випадку можуть набувати зменшено-пестливого забарвлення (*Gaby, Susie*), окрім цього, характерним показником є звертання. Розглянемо подальший розвиток відносин між свекрухою Філіс та її невісткою Брі. Знаходячись в будинку Брі, Філіс протягом всього часу, посилаючись на проблеми з пам'яттю за допомогою тактики уникнення, яка повністю знімає з неї відповідальність ***(a)*** спеціально завдає їй шкоди, але завжди вживаючи номінації кола своїх *sweety, honey, dear* ***(b)*** залишається доброю старенькою жіночкою: ***(b)*** *«Oh, honey,* ***(a)*** *did I forget to take the pins out of that dress»?* ***(b)*** *«Sweetie,* ***(a)*** *didn't I tell you I was going to paint that chair»?* ***(b)****«Oh, dear.* ***(a)*** *Didn't I mention I waxed the floor* [11: 00:50]*»?*

Розглянемо наступний приклад в жіночій гомогенній групі. Іді Брітт та С'юзен Майер були затятими суперницями в боротьбі за нового сусіда – холостяка Майка Делфіно. Коли ж С'юзен дізналася про те, що її колишній чоловік Карл переїхав до Іді, а її донька Джулі збирається співати з нею дуетом під час концерту в церкві, у неї визріває план дій. Приходячи до них на репетицію вона створює вигляд дружньої атмосфери, вдається до тактики вибачення за те, що перериває їх роботу ***(a)***, вносить Іді в коло своїх, застосовуючи лексичну одиницю *guys* ***(b)***, реалізує тактику розкриття важливої інформації ***(c)*** та пропозиції ***(d)*** щодо створення тріо. Далі С'юзен наголошує, що ненавидить підкреслювати, що це повинен бути сімейний виступ, вдруге за допомогою тактики вибачення ***(e)***, надалі окреслюючи Іді в групу чужих ***(f)***. Ця мовленнєва ситуація переходить в перепалку між жінками через незмогу стримати емоції та трансформується в кінці діалогу в конфліктний дискурс.

«Hi. ***(a)*** *I'm sorry to interrupt.* ***(b)*** *I knocked, but I guess you guys didn't hear me». «No, we heard you. We were just hoping that who ever it was would go away. I'm still hoping that'll happen». «What's up, mom»? «****(c)*** *Well, I have good news. Um, I've been taking piano lessons with Betty Applewhite, and, uh, well, I just thought* ***(d)*** *maybe I could join you guys. You know, like a trio. Doesn't that sound fun»? »I don't do trios, but thanks anyway». «****(e)*** *Well, I don't mean to be technical here, but this show, I mean, it really is supposed to be a family thing, and I hate to point out* ***(f)*** *you're not family». «No, but I have talent, and to most audiences, talent trumps family». »Well, what makes you so sure I don't have talent»? «Hmm, just a hunch». «Yeah, well, we've all seen your talent, which is a nice way of telling you why don't you put some curtains on your bedroom window»* [11: 23:15]*»?*

Таким чином, характерним для тактики інклюзивності є: зменшувально-пестливі номінації (*Gaby, Susie*), звертання дружнього чи любовного ставлення (*honey, sweetie, dear, darling, sweetheart, baby*), розмовна лексика (*buddy, pal, fellows, guys*), посилання на сімейні, дружні, партнерські зв'язки (*family, neighbor, friend*), кореляції з займенником *we* (*our*), лексеми позначення гармонійного співробітництва *(to understand, to appreciate)*.

2. Тактика »розкриття важливої інформації» / »зацікавлення». Потреба в тому, щоб обмінюватись даними є однією з необхідностей, що супроводжують людину протягом життєвого процесу. Окрім власних думок, вона може ділитися важливими відомостями про себе та про інших, таким чином відкриваючи занавіс в межу потаємних кордонів власного простору. Особливістю даної тактики на наш погляд є використання пліток, хоча вони є головним інструментом конфліктної тактики дискредитації, інформація не стосується мовців і таким чином призводить до їх зближення, торкаючись третього елементу – іншої особи. Характеристика, яка допоможе досягнути мовленнєвого успіху в цьому випадку – знайти когнітивний відповідник, який зацікавить інтерактанта, тобто буде важливим в його картині світу. Розглянемо мовленнєву ситуацію: Ціллю Габріель є заставити ревнувати свого колишнього чоловіка Карлоса і з цією метою вона фліртує з Адамом, чоловіком Кетрін. Іді, яка на даний момент зустрічається з Карлосом, має змогу перекинутися слівцем з Кетрін, таким чином дискредитуючи свою суперницю, спочатку вона застосовує тактику вибачення за те що ненароком почула розмову ***(a)***, потім тактику поради щодо поведінки жінки з Адамом ***(b)*** і »розкриває всі карти» про Габріель ***(c)***, таким чином зближуючись з нею. Кетрін вдається до регулюючої тактики: **3. »Вираження інтересу» / »комунікативно-діалогічної підтримки»**, яку ми виділяємо в блоці нашого дослідження ***(d)*** як основи заохочення співрозмовника під час ведення розмови, які можуть вживатися у разі випадку реального зацікавлення інтерактанта, так і у випадку підтримки діалогу.

(a)*«I'm sorry. I, uh, didn't mean to eavesdrop,* ***(b)*** *but you really shouldn't take this out on Adam.* ***(c)*** *Gabrielle has a little bit of a reputation, if you know what I mean».* ***(d)****«No, I don't. But I'd certainly like to»* [14: 22:09].

4. Тактика »похвали» та »компліменту». Як похвала, так і комплімент направлені на встановлення контакту, хоча на перший погляд вони можуть здатися ідентичними за своєю природою, ми погоджуємось з думкою, що між ними є розбіжності. Для похвали основною метою є позитивна оцінка якостей або дій адресата [4, с. 158], тактика компліменту натомість реалізується у тому випадку, коли оцінка напряму стосується партнера з комунікації [6, с. 151]. Звернемось до прикладу. Кетрін знову повернулася до будинку, в якому жила раніше, та зібрала свою стару і нових сусідок за лемонадом. Брі, яка тепер мешкає найближче, вдається в процесі знайомства до тактики компліменту ***(a)***, на що отримує зустрічну тактику похвали від Кетрін з приводу ведення садівництва ***(b)***. Насправді її мета – позбутись сосни в саду, спочатку вона застосовує тактику незадоволення собою ***(c)***, та тактику прохання сфабриковано-кооперативного агресивного дискурсу ***(d)***, далі тактику вибачення ***(e)*** в комплексі з агресивною тактикою незмоги кооперації ***(f)***. Брі точно так же віддзеркалює їй дві останні тактики ***(e)*** та ***(f).*** Кетрін вдається до тактики інклюзивності ***(g)*** в парі з тактикою поради ***(h)***. До діалогу втручається одна з подруг, застосовуючи конфліктну тактику зміни теми ***(i)***, вкінці новоприбувша сусідка імплементує тактику гостинності ***(j)*** та завершує діалог тактикою кола своїх ***(k)***.

(a) *«What a beautiful family. I feel so lucky to have you for a neighbor».* ***(b)*** *«No, I am the lucky one. Look at my view. Your garden is absolutely breathtaking. And that pine tree in the backyard». «It's my pride and joy».* ***(c)*** *«It absolutely kills me to* ***(d)*** *have to ask you to cut it down». «Excuse me»?* ***(e)*** *«I'm sorry,* ***(f)*** *but I'm not gonna be able to grow my prize winning vegetables with that tree blocking all the sunlight».* ***(e)*** *«Well, I'm sorry about your vegetables,* ***(f)*** *but that pine shields my view of the Purcell's backyard, and if you had ever seen Mr. Purcell sunbathe, you'd know exactly what that tree means to me».* ***(g)*** *«I don't want to quarrel. We will not touch that tree until we have come up with a solution to our problem.* ***(h)*** *Curtains, perhaps».* ***(i)****«So you're back. How fun. I should have a brunch so that everyone can get to know you». «No need. I'm having a barbecue this Saturday.* ***(j)*** *I'm inviting the whole neighborhood». «You don't need to do that».* ***(g)*** *«I insist. I have missed Wisteria lane so much, and I wanna do something special* ***(k)*** *for my dear, old friends and all you lovely newcomers»* [12: 13:07].

5. Тактика »вираження подяки». Подяка за своєю природою вважається антропоцентричною. Висловлюючи подяку мовець міряє її до себе. Подяку застосовують до всього, що спрямовано на шляхетну модель малого та великого світу, тобто на те, що людина прирівнює до добра. Її визначають як одне із ключових понять у загальнолюдському мовленнєвому контакті між мовцем і слухачем, як реакцію на вчинок чи волевиявлення співрозмовника [8, с. 230]. У наступному прикладі бачимо, як Майк, теперішній чоловік С'юзен, висловлює свою позицію з приводу вечірки, на яку збирається її донька від першого шлюбу Джулі. Дівчина, вислуховуючи позицію Майка, вдається до тактики подяки ***(a)***, для того щоб пом'якшити свою наступну ввічливо-агресивну репліку посилання на авторитет матері ***(b)***.

«The only reason my buddies and I even had parties was to get girls wasted». «Well, I don't drink». «Neither did Missy Taylor, and fast-forward to her tying her bra on my car antenna». ***(a)*** *«I really appreciate your concern,* ***(b)*** *but my mom already told me I could go». «Well, that's true. Just giving my opinion. It's up to your mom»* [13: 13:27].

Тактики 6. – »демонстрації турботи» та 7. – »гостинності» є схожими за своєю сутністю, вони відрізняються тим, що в першому випадку адресант цікавиться власне станом співрозмовника, а в другому – рівнем його комфорту. Звернемось до ситуацій, в першому випадку Брі навмисно дала спробувати своїй подрузі поганий пиріг через ревнощі, оскільки дізналася, що саме їй доручили роботу, якою вона опікувалася останні вісім років. Той факт, що ніхто окрім неї не знав про даний інцидент, дозволив в дружньому форматі цікавиться здоров'ям напарниці за допомогою тактики демонстрації турботи ***(a)***. Далі Брі намагається у формі тактики пропозиції реалізувати бажану власноручну презентацію нагород ***(b)***:

(a) *«Katherine, darling, are you okay»? «Not really. Oh. I hope there's nothing wrong with the food. Is anybody else getting sick»?* ***(a)*** *«Oh, no. No, dear. Just you».* ***(b)****«Maybe you should go home». «I can't. I have to present the founder's award».* ***(b)*** *«Oh, no one would expect you to do that in your condition. You know what? Um, I could do it»* [15: 33:13].

В наступному випадку ціллю подруг є дізнатися секрети Кетрін, тому вони, прикриваючись тактикою гостинності, підливають їй вино, щоб скористатися балакучістю в стані сп'яніння. Коли одна з подруг запитує про часи, коли вона була одружена, Кетрін застосовує комбінацію тактик незмоги кооперації ***(a)*** та вибачення ***(b)***, на що подруги віддзеркалюють тактику вибачення ***(c)*** та гостинності ***(d)***, маскуючи власні наміри:

«Oh, hi, Gaby. Katherine and I were just talking about the old days». «So when you were living with your aunt, was Dylan's father with you»? «No, just me and Dylan». «Were you widowed or divorced»? ***(a)*** *«Actually, I prefer not to discuss my first marriage...* ***(b)*** *if you don't mind».* ***(c)*** *«Oh. Well, we certainly didn't mean to pry.* ***(d)*** *Let me just tidge that up for you»* [14: 17:57].

8. Тактика »вибачення». Висловлення-вибачення входять в клас ритуальних, об'єднаних спільною комунікативною ціллю – регуляцією міжособистісних відносин: адресат негативно оцінює поведінку партнера і припускає, що інший учасник ситуації відповідальний за його негативний стан. Згідно етикету, мовець, що став (навмисно або ненавмисно) ініціатором такого впливу, повинен вибачитись [3, с. 84]. Адресант апелює до того, що ним були заплановані лише найкращі спонукання, але якщо вийшло не так, шкодує, а інтерактант, як важлива персона в його персональній картині світу, заслуговує вибачень навіть за мінімальний негативний вплив.

Як відомо, розмаїття арсеналу вибачень є широким та може реалізуватися у вигляді посилань на: ненавмисність; обставини, що пом'якшують провину, наприклад вагома причина для виправдання; іншу особу у якості винуватця; обіцянки щодо виправлення; повне визнання своєї провини; найкращі людські якості адресата, які дозволяють останньому пробачити ініціатора [3, с. 86–87], як у наступному прикладі в чоловічій гомогенній групі: новий сусід Дейв Вільямс запрошує Тома Скаво на перегляд спортивної партії в той час, як він займається прибиранням гаража. Спочатку вони обмінюються регулятивними тактиками похвали зі сторони Дейва ***(a)*** та демонстрації турботи з боку Тома ***(b)***. Том, вибачається, що не зможе скласти компанію, посилаючись спочатку на дружину, а потім на обставини ***(c)***:

«Cleaning out the old garage, ***(a)*** *my deepest sympathy». «Hey, Dave.* ***(b)*** *You settling in okay»? «Yeah. Yeah. Well, they finally delivered my flat screen. I was dying without it. I mean, it is 65 inches». «Wow. Sweet»! «Hey, the play-offs are on. You should come check it out. It's like being right on the field».* ***(c)****«Yeah...Um, Lynette's really busting my hump about clearing this place out, so»... «Well, maybe later. The game doesn't start for a couple hours. We could order one of those giant sandwiches».* ***(c)*** *«Sorry, but, you know, check back with me, make sure I survive this whole thing». «Okay»* [16: 08:07].

Таким чином, бачимо, що спектр варіювання даної тактики розгортається й проявляється у масі маркерів, споріднених до висловлень *sorry, if you don't mind, I hope this isn't a bad time, I hope it's ok, I don't mean to, I hate to point out, I have been a complete idiot, I'm mortified, It absolutely kills me.*

9. Тактика »заниження власних здібностей». Мовці у випадку власної помилки чи неправильної поведінки можуть вдаватися до даної тактики з метою відвернення відкритого конфліктного протистояння. Звернемось до прикладу: подруги організовують обід, попередньо визначивши хто що приготує, щоб підбадборити хвору на рак Лінет, в процесі спілкування Брі дізнається, що Кетрін підмінила пироги та сховала її в холодильник. Кетрін розуміє, що вчинила неправильно, тому застосовуючи тактику заниження власних здібностей ***(a)*** окреслює себя як *a little sneaky* щоб не зруйнувати стосунки з Брі та повідомляє про свою поведінку, далі вона застосовує тактику компліменту ***(b)*** в комплексі з тактикою прохання ***(c)***. Після цього Кетрін застосовує тактику поради ***(d)*** з приводу того, що вона могла не піднімати цю тему. Інші присутні бачать, що діалог на межі переходу в конфліктний дискурс, тому засторовують конфліктну тактику зміни теми ***(e)***:

«Wow. Oh, my god, Bree, that is, like, the best pie you've ever made». »Well, thank you. I don't think I did anything differently. This is not my pie». «Okay, you caught me. It's mine». «What happened to the pie that I brought»? ***(a)*** *«Oh, I was a little sneaky, and I put it in the fridge. I just wanted you to try mine». «Well, did we or did we not agree that I would bring the dessert»?* ***(b)*** *«I know, but everyone says you're such an amazing baker.* ***(c)*** *and I was hoping you would give me some tips to improve my recipe». «Well, clearly no tips are needed. As my friends said, «best pie ever made»».* ***(d)*** *«Well, then perhaps you shouldn't have said anything. I would have been happy for everyone to think it was yours».* ***(e)*** *«So back to chemo...How's that been»* [13: 15:15]*?*

Отже, висловлення невдоволення власною поведінкою, що подібні до: *I was a little sneaky, I know this sounds silly, I'm such a dummy* вказують на спробу регулювання відносин, щоб не призвести до можливого мовленнєвого протистояння.

Таким чином, бачимо, що регулятивні тактики, передуючи та наслідуючи сфабриковано-кооперативні агресивні тактики, складаються в повний пазл квазікооперативного агресивного дискурсу, обидві фази можуть функціонувати як парно так і незалежно одна від одної. Регулятивний етап спрямовує мовця на ввічливий перебіг мовленнєвої ситуації та коректно дозволяє добиватися власних агресивних цілей, не руйнуючи власного позитивного мовленнєвого обличчя, дослідження чого містить вагомий пласт для майбутніх досліджень.

Література:

1. Грошев Сергей. 48 психологических приемов и 99 золотых правил, чтобы подобрать ключик к любому человеку / Сергей Грошев. – Х. : Фактор-Друк, 2012. – 448 с.

2. Карнеги Дейл. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей / Дейл Карнеги. – М. : Оникс, 1994. – 272 с.

3. Рабенко Т. Г. Извинение: речевые тактики жанра и средства их языковой реализации / Т. Г. Рабенко // Гуманитарный вектор. – 2012. – № 4 (32). – С. 83–89 [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журналу : http://cyberleninka.ru/article/n/izvinenie-rechevye-taktiki-zhanra-i-sredstva-ih-yazykovoy-realizatsii

4. Римляк Ірина. Лінгвопрагматика компліменту у французькому мовознавстві: різновиди та засоби вираження на матеріалі художніх творів XVII– XVIII та XX ст. / Ірина Римляк // Вісник Львівського університету. – 2012. – № 9. – С. 157–166.

5. Самарина И. В. Прагмалингвистическое исследование речевой деятельности политиков по коммуникативным стратегиям «создания круга своих» и »создания круга чужих» / И. В. Самарина // Вестник СамГу. – Самара : Изд-во Самарского гос. ун-та. – 2006. – № 8 (48). – С. 214–219.

6. Сорокіна Л. Є. Мовленнєва маніпуляція в сучасному англомовному діалогічному дискурсі: комунікативно-когнітивний і гендерний аспекти : дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Сорокіна Ліна Євгеніївна. – К., 2013. – 274 с.

7. Фролова И. Е. Дискурсивная стратегия как инструмент реализации межличностной функции / И. Е. Фролова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://scaspee.com/6/post/2013/10/discursive-strategy-as-the-instrument-of-interpersonal-function-implementation-frolova-iye.html
8. Чемеринська І. Я. Прагматичні особливості мовленнєвого акту подяки в англомовному художньому дискурсі / І. Я. Чемеринська // Вісник Житомирського державного університету. – 2012. – № 64. – С. 230–233.
9. Brown P. Politeness : Some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1987 – 345 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:
10. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу : http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2
11. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. ABC Studios and Cherry Productions. – 2005. – Season 2. – Episode 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу : http://filminenglish.ru/episode/?id=5551&a=2
12. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. ABC Studios and Cherry Productions. – 2008. – Season 4. – Episode 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу: http://ororo.tv/en/shows/desperate-housewives#4-1
13. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. ABC Studios and Cherry Productions. – 2008. – Season 4. – Episode 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу: http://ororo.tv/en/shows/desperate-housewives#4-2
14. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. ABC Studios and Cherry Productions. – 2008. – Season 4. – Episode 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу: http://ororo.tv/en/shows/desperate-housewives#4-3
15. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. ABC Studios and Cherry Productions. – 2008. – Season 4. – Episode 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу: http://ororo.tv/en/shows/desperate-housewives#4-12
16. Desperate Housewives / directed by Marc Cherry. ABC Studios and Cherry Productions. – 2009. – Season 5. – Episode 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до серіалу: http://ororo.tv/en/shows/desperate-housewives#5-3

УДК 811.222.1'0'373

О. Ч. Кшановський,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СТАТУС АРАБСЬКИХ ФОНЕТИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ

В історії перської мови потенційними джерелами системних функціональних запозичень могли стати або семітські, або тюркські діалекти. За результатами аналізу семітських запозичень у фонетиці перської мови можна зробити висновок про те, що запозичені з арабської мови глотковий та велярний приголосні звуки цілковито асимілювалися до системи перської мови. Інакше кажучи, вони є формальними запозиченнями, тобто вживаються за правилами перської сегментної фонетики.
Ключові слова: *перська мова, запозичення, фонетика.*

В истории персидского языка потенциальными источниками системных функциональных заимствований могли стать либо семитские, либо тюркские диалекты. Результаты анализа семитских заимствований в фонетике персидского языка позволяют сделать вывод о том, что заимствованные из арабского языка глоттальный и велярный согласные звуки полностью ассимилировались к системе персидского языка. Иначе говоря, они являются формальными заимствованиями, то есть употребляются по правилам персидской сегментной фонетики.
Ключевые слова: *персидский язык, заимствования, фонетика.*

The main sources of Indo-European influence on Persian language during its history there have been two: Semitic and Turkic. It is with a source of Semitic influence in the history of the Persian language study associated a large number of statements about the crucial role of the Arabic language in the formation one or another subsystem of the Persian language. In contemporary Persian grammar, there are two major problems of segment phonology. Both of them are related to the Arabic influence on the Persian phonetic system. The first of them is uncertain phonological status of the sounds, which are marked in writing by graphemes غ «qein» and ق «qaf». The second one is uncertain phonological status of the sounds, which are marked in writing by graphemes ع «ein» та ء «hamza». The first sound (Persian pharyngeal stop) has two sources of origin and a few usages. This sound is used in the borrowed from the Arabic language lexemes with sound [ʿ] (voiced pharyngeal fricative), which are marked in writing by the letter ع «айн»; in the borrowed from the Arabic language lexemes with sound [ʾ] (voiceless glottal stop), which are marked in writing by the letter ء «hamza»; within some French borrowings; within some Persian lexemes. The traditional view is that the velar consonant entered the Persian language along with a large number of Arabic words. In writing this sound is marked by two letters: ق «qaf» і غ «qein». Positional conditions of the usage of these phonemes are still controversial in Iranian Studies. According to the analysis of Semitic borrowings in the Persian phonetics it can be concluded that the borrowed from the Arabic language pharyngeal and velar consonants completely assimilated into the system of the Persian language. In other words, they are formal borrowing that is are used according to the rules of the Persian segmental phonetics.
Key words: *Persian language, borrowings, phonetics.*

Постановка проблеми. Одне з положень лінгвістичної аксіоматики полягає в тому, що всі мови контактують одна з одною та впливають одна на одну, а також у тому, що немає жодної сфери мови, якої б не торкалися процеси взаємовпливу та запозичень (див., наприклад, у: [5, с. 68]). Однак, незважаючи на очевидність цього факту, дослідження процесів мовного контактування та запозичення ускладнюється великою кількістю проблемних питань у спеціальній літературі (див. про це в: [7, с. 234–236]). Так, у літературі з мовних контактів досі відсутня чітка класифікація контактних феноменів (наприклад, запозичення суфікса – це лексичне чи морфологічне явище?). Крім цього, в літературі з мовних контактів гіпертрофовано переоцінено матеріал та судження «класиків». Натомість дослідження останніх років здебільшого переглянули як теоретичні судження «класиків», так і суттєво скорегували практичні результати їхніх досліджень. Критичному аналізу одного з таких загальноприйнятих тверджень й присвячена дана стаття.

Ареал розповсюдження перської мови перебуває в оточенні мов трьох сімей: індоєвропейської, тюркської та семітської. Таке географічне розташування передбачає можливість мовних контактів, які й доводить історія перської мови, зокрема цілі періоди гегемонії носіїв неіранських мов на її обширі (див.: [9]).

Територію сучасного Ірану було заселено індоєвропейцями (носіями протоіндоіранської мови) приблизно в середині II тис. до н.е. Приблизно в той самий час індоіранці зайняли територію до нинішнього Китаю, що й спричинило розпад

© О. Ч. Кшановський, 2015

мовної єдності на дві гілки – іранську та індійську. У VI ст. до н.е. іранці вже мали власну велику державу (Ахеменідську імперію), яка простягалася від Середземномор'я до річки Інд у Пакистані. В останній третині IV ст. до н.е. після тривалих баталій між імперіями Ахеменідів та Олександра Македонського за панування на Близькому Сході, останній захопив Персію та майже на п'ять століть установив панування грецької династії. У III ст. н.е. парфянська династія Сасанідів установила іраномовну гегемонію, під час якої було створено писемність середньоперською мовою з використанням арамейського алфавіту, яка набула широкого розповсюдження. Цією писемністю було створено численну релігійну та світську літературу. Арабське завоювання VII-VIII ст. та, як його наслідок, панування упродовж двох століть арабського халіфату спричинили занепад середньоперської писемної традиції (принаймні на території Ірану та Середньої Азії). Араби, що вели свої війни під гаслом «священної» боротьби за «істинну» віру, ставилися упереджено не лише до інших, не мусульманських релігій, але й до будь-якої не мусульманської культури. Таку саму нетерпимість виявляли й деякі місцеві іранські правителі, що прийняли іслам. Усе, що було написано не арабським письмом, тобто не тим письмом, яким створено Коран, знищували. Майже на два століття єдиною писемною та літературною мовою на всій території халіфату, зокрема в Ірані та Середній Азії, стала арабська. Нею творили не лише арабські, але й численні іранські автори. Однак, ставши державною та літературною мовою, арабська не витіснила рідних мов народів, які мешкали на території халіфату. Арабською мовою володів й активно користувався лише невеликий прошарок суспільства – місцева шляхта, аристократія, духовенство, науковці, літератори. Звичайне населення Ірану або зовсім не володіло арабською, або володіло нею погано. У побуті зберігалися місцеві, рідні мови. Уже в VIII ст. набув розвитку антиарабський визвольний рух «шуубія» (від шууб 'народ'), метою якого було відновлення та розвиток місцевих національних традицій. Найкращі умови для цього були на околицях халіфату, де вплив центральної влади не був сильним. Тому в Хорасані (північно-східна частина Ірану) та Мавераннагрі (територія між річками Амудар'я та Сирдар'я) в IX–X ст. сформувалася писемна та літературна мова, яка в той час одержала назву парсі, або дарі. Її основу склали діалекти Систану, Хорасану, Мавераннагру, персомовного населення Бухари.

Поступово використання письмової новоперської мови розширювалося, й починаючи з XI–XII ст. вона побутувала вже в усіх сферах культурного життя – літературі, науці, релігії (хоча співіснування перської та арабської мов, диглосія, у сфері богослужіння зберігається й сьогодні). Збільшується й територія поширення перської мови. З XII ст. нею пишуть літературні твори в Азербайджані та північній Індії.

Історія іраномовних народів в період з XI по XVI ст. була надзвичайно бурхливою. Середня Азія та Іран то об'єднувалися, то роз'єднувалися. Їхнє остаточне державне відособлення відбулося на початку XVI ст., коли нашестя кочових тюркських племен, що рухалося одночасно з південного заходу та північного сходу, спричинило утворення двох самостійних, незалежних держав. В Ірані керувала азербайджанська династія Сефевідів, а в Середній Азії – узбецька династія Шейбанідів. Незалежна держава утворилася й у північній Індії під керуванням нащадків Тимурідів (див. дет.: [2]).

Така тривала й насичена нескінченними етнічними контактами та впливами неблизькоспоріднених мов історія перської мови, а також географічне розташування Ірану на Великому шовковому шляху сприяли численним і лінгвістично різноплановим мовним запозиченням.

Наприкінці XIX–початку XX ст. в суспільно-політичному та культурному житті Ірану великого значення набула французька мова, якою широко користувалися освічені прошарки населення. Це було пов'язано з культурно-просвітницьким впливом Франції на іранську інтелігенцію. Значне поширення французької мови в Ірані продовжувалося аж до початку другої світової війни. У зв'язку зі збільшенням економічного та політичного впливу США на Іран, а також із розширенням торгових зв'язків з іншими англомовними країнами поширення набула англійська мова. Природно, цей вплив зберігається й сьогодні.

Таким чином, головними джерелами впливу на індоєвропейську перську мову протягом її історії були два: семітський і тюркський. Саме з першим – семітським – джерелом впливу в історії вивчення перської мови пов'язана велика кількість тверджень про вирішальну роль арабської мови у формування тієї чи іншої підсистеми перської мови. У результаті довготривалого проксимального контактування носіїв так званих престижних національних мов може виникнути найцікавіший випадок прояву інтерференції, так звана «прихована інтерференція», за якої в мовленні носіїв відбувається зміна в значенні або функціонуванні вже існуючих у мовній системі форм під впливом іншої системи. Згодом прихована інтерференція може стати частиною мовної системи рідної мови – **функціональним запозиченням**. Саме при такому виді мовної взаємодії (що не є формально-мовною в побутовому розумінні) виникає вплив (запозичення) мовної (семантичної, фонетичної та ін.) моделі (pattern). Тобто конкретні вирази, що слугують для передачі певних ідей, можуть надзвичайно різнитися в мовах, але обсяги їхніх значень прагнуть уподібнення настільки, що мовні конструкції в однієї мови становлять психологічний та культурний переклад конструкцій іншої (див. [4, с. 241–242]). Те саме відбувається й у фонетичних системах мов.

Таким чином, **метою** даної розвідки є визначити, формальний (коли елемент підлаштовується підсистему мови-реципієнта) чи функціональний (коли вплив мови-донора змінює підсистему мови-реципієнта) статус арабських запозичених елементів у сфері фонетики сучасної перської мови.

Аналіз матеріалу. У сучасній перській граматиці існує дві найважливіші проблеми сегментної фонології, обидві, до речі, пов'язані з арабським впливом на перську фонетичну систему. Перша з них – це невизначений фонологічний статус звуків, що позначаються на письмі графемами غ «гайн» та ق «ґаф»; друга – це невизначений фонологічний статус звуків, що позначаються на письмі графемами ع «айн» та ء «гамза».

Глотковий приголосний звук. Перський глотковий зімкнений приголосний має два джерела походження та, відповідно, дві сфери функціонування:

1) запозичені лексеми: з арабської мови зі звуком [ʿ] (дзвінкий фарингальний фрикативний), що позначається на письмі літерою ع «айн»; з арабської мови зі звуком [ʾ] (глухий глотковий зімкнений), що позначається на письмі літерою ء «гамза»; з французької мови, пор.: *su'ed* 'Швеція', *te'ātr* 'театр' та под.;

2) перські лексеми, пор.: *pā'iz* 'осінь', *gol-e khoshbu'i* 'квітка, що приємно пахне' та под.

У перських лексемах і французьких запозиченнях глотковий зімкнений звук вживається у старанній «книжній» вимові в інтервокальній позиції для уникнення зіяння. В арабських лексемах цей звук також побутує здебільшого в старанній арабізованій вимові. Отже, саме через нестабільність цього звуку, серед фахівців існує тенденція не визнавати за ним статусу фонеми. Натомість останні польові дослідження демонструють набагато різноманітнішу функціональну специфіку цього звука, ніж традиційно вважалося. Поява/відсутність цієї фонеми в мовних підсистемах залежить не лише від структурних, але й від функціонально-комунікативних факторів (специфіки лексики, комунікативного членування висловлювання,

освіти та інших індивідуальних характеристик мовців) (див.: [6, с. 85–92]). Нижче ми зупинимося лише на структурних умовах функціонування цієї фонеми, пор.:

• у позиції перед голосним на початку слова (або фрази) глотковий зімкнений звук, на думку деяких фахівців, вимовляється завжди (див.: [8, с. 51]), а на думку інших – вимовляється лише при логічному (емфатичному) наголошувані лексеми. Так, наприклад, при відповіді на питання *Якою мовою написано Коран?* цей звук чітко вимовляється: *'arabi* ‘арабською’. Інакше кажучи, на початку слова перед голосним фонема /'/ чергується з /ø/, відповідно, в емфатичній – не емфатичній позиції [6, с. 85–86];

• у позиції в кінці слова після голосного чи приголосного глотковий зімкнений, зазвичай, опускають, пор.:

shoru' ‘початок’→*shoru*;

sham' ‘свічка’→*sham*.

Натомість деякі лексеми мають стійку тенденцію до збереження цього звука, пор.:

tama' ‘жадібність, зажерливість’.

В інших лексемах зникнення цього звуку компенсується подовженням голосного чи приголосного звука, пор.:

jam' ‘сума; множина’→*jam:;*

vaz' ‘ситуація, стан речей’→*va:z*;

• всередині слова в інтервокальній позиції глотковий зімкнений, зазвичай, опускають, заміняючи на глайд, пор.:

sā'at ‘годинник, година’→*sāat*;

fā'ede ‘зиск’→*fā(y)ide*.

Натомість у деяких словах між однаковими голосними та між голосними [e] та [ā] цей звук має тенденцію до збереження, пор.:

ta'aj:ob ‘здивування’;

motāle'e ‘дослідження’;

te'ātr ‘театр’.

Зберігається цей звук також і в арабських словах, де він відповідає подовженому приголосному (гемінату), пор.:

fa»āl ‘активний’←*faˤ:āl*;

• всередині слова між голосним та приголосним глотковий зімкнений, зазвичай (але не завжди), опускається. На його місці, як правило, утворюється подовжений голосний звук, пор.:

ra'y ‘голос (при голосуванні)’→*ray*;

ba'zi ‘дехто, деякі’→*ba:zi*;

ba'd ‘після’→*ba:d*;

• всередині слова між приголосним і голосним глотковий зімкнений є стабільнішим. Якщо він зникає, то на його місці, як правило, утворюється подовжений приголосний чи голосний, пор.:

qor'ān ‘Коран’;

sor'at ‘швидкість’;

jam'iyat ‘натовп’→*jam:iyat*;

joz'iyāt ‘подробиці’→*jo:ziyāt; joziyāt*;

• всередині слова в інтерконсонантній позиції глотковий зімкнений майже завжди опускають, уникаючи тим самим недозволеного в перській мові збігу трьох приголосних, пор.:

jam'bandi ‘підсумок’→*jambandi*.

Отже, в кінці та всередині слова в разі (не обов'язкового) опущення ця фонема чергується чи то з відсутністю звука [ø] (як фонологічною ознакою), чи то з подовженням сусіднього звука [:] (також як з фонологічною ознакою).

Крім цього, як видно з викладеного матеріалу, глотальний зімкнений має сильну тенденцію до функціонування в мовленні головним чином у постконсонантній превокальній позиції. Його відсутність саме в цій позиції могла би порушити складову структуру слова, пор.:

qor-'ān ‘Коран’→*qo-rān*,

а складові межі, як відомо, виформовують інтонаційну та ритміко-мелодійну будову мовлення. Зміна меж складу однозначно спричинила би зміну цих просодичних характеристик мовлення. Інакше кажучи, цей звук цілковито пристосувався під перську фонологічну систему.

Велярний приголосний звук. Традиційно вважають, що велярний приголосний звук проник у перську мову разом із великою кількістю арабських слів. На письмі цей звук позначають двома літерами: ق «каф» і غ «гайн». В арабській мові літера «каф» позначає проривний глухий приголосний, а літера «гайн» – фрикативний дзвінкий. У сучасній перській мові велярний приголосний має два варіанти вимови: зімкнений та щілинний. Обидва звуки можуть позначатися обома літерами. Позиційні умови функціонування цієї фонеми досі залишаються дискусійними в іраністиці, пор.:

• у позиції перед голосним на початку слова (або фрази), на думку деяких фахівців (див.: [3, с. 26]), вимовляють зімкнений глухий варіант, а на думку інших (див.: [8, с. 49]) – зімкнений оглушений, пор.:

qand ‘цукор’;

• всередині слова в інтервокальній позиції, на думку деяких фахівців (див.: [3, с. 26]), вимовляють щілинний дзвінкий варіант, а на думку інших (див.: [8, с. 49]) – зімкнений дзвінкий, пор.:

'āqel ‘розумний’;

chāqu ‘ніж’;

• у позиції всередині слова після голосного та перед дзвінким приголосним на думку деяких фахівців (див.: [3, с. 26]), вимовляють щілинний дзвінкий варіант, а на думку інших (див.: [8, с. 49]) – зімкнений дзвінкий, пор.:

maqz' ‘мозок’.

Варто відзначити ще раз, що ні зімкненого, ні щілинного звуку не було в давньоперській мові. Ці звуки становлять фонетичну інновацію середньоперського періоду. І обидва пов'язані з іншомовним впливом.

Так, традиційний тип іранського консонантизму має виражену ознаку четвертинного поділу опозицій приголосних звуків (див. дет.: [1, с. 66–78]). З цієї причини розвиток систем консонантизму іранських мов відбувався шляхом фонологізації передусім таких звуків, які могли б увійти до четвертинних кореляцій. Так, фонетично щілинні [kh] (цей звук у сучасній мові позначають літерою خ) та [h] (цей звук у сучасній мові позначають літерами ح та ه), які в давньоіранський період могли бути пов'язані як із задньоязиковим, так і з увулярним рядом, в новоіранських мовах представлені виключно звуками велярної (увулярної), а не задньоязикової артикуляції. Це може спричинити розпад четвертинної кореляції типу

k – g
| |
kh – h

на дві неповні (наприклад, у гілянській, белуджській), пор.:

k –	g			Ø –	Ø
/	/			/	/
Ø –	Ø			kh –	h

Однак, в умовах провідної для іранських мов тенденції прагнути до четвертинних кореляцій можна очікувати, що порожні місця – зімкнені в увулярному ряду та щілинні в задньоязиковому – повинні поступово заповнюватися [Там само, с. 70]. І насправді, в перській мові не шляхом спонтанного розвитку, а під іншомовним впливом з'явилися, по-перше, глухий зімкнений велярний (увулярний) звук [q], по-друге, дзвінкий щілинний велярний (увулярний) [gh] звук. Перший є адстратним явищем арабської мови, а другий – адстратним явищем азербайджанської, в якій, як і в усіх тюркських мовах огузької групи, цей звук [ğ] є надзвичайно поширеним. За умови його фонологізації (у перському побутово-розмовному мовленні цей звук є реальністю), кореляція велярних приголосних у сучасній перській мові виглядала би традиційно для іранських мов, пор.:

q – ***gh***
| |
kh – h

Інакше кажучи, звук, запозичений з арабської мови, цілком підлаштувався під перську фонологічну систему.

Висновки. В історії перської мови потенційними джерелами системних функціональних запозичень могли стати або семітські або тюркські діалекти. За результатами аналізу семітських запозичень у фонетиці перської мови можна зробити висновок про те, що запозичені з арабської мови глотковий та велярний приголосні звуки цілковито асимілювалися до системи перської мови. Інакше кажучи, вони є формальними запозиченнями, тобто вживаються за правилами перської сегментної фонетики.

Література:

1. Опыт историко-типологического исследования иранских языков. Том I. Фонология. Эволюция морфологического типа. – М. : Наука, 1975. – 240 с.

2. Расторгуева В. С. К вопросу о путях развития близкородственных литературных языков / В. С. Расторгуева // Типология сходств и различий близкородственных языков. – Кишинев : Изд-во «Штиинца», 1976. – С. 79–89.

3. Рубинчик Ю. А. Грамматика современного персидского языка / Ю. А. Рубинчик. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. – 600 с.

4. Сепир Э. Язык / Сепир Э. // Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. А.Е. Кибрика. – 2-е изд. – М. : Изд. гр. «Прогресс», 2001. – С. 223–247.

5. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 242 с.

6. Jahani C. The Glottal Plosive: A Phoneme in Spoken Modern Persian or Not? // Linguistic Convergence and Areal Diffusion. Case studies from Iranian / Ed. by Éva Ágnes Csató, Bo Isaksoon and Carina Jahani. – L., N.Y. : RoutledgeCurzon, 2005. – 373 p. – PP. 79–96.

7. Ruth K. Crossing grammatical borders: Tracing the path of contact-induced linguistic change // Dialects across borders: Selected papers from the 11th international conference on methods in dialectology (methods XI) / (eds.) Markku Filppula, Juhani Klemola, Marjatta Palander, Esa Penttil?. – Joensuu, August 2002. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – 291 p. – PP. 233–251.

8. Samare Y. Āvāshenāsi-ye zabān-e fārsi (Āvāhā va sākht-e āvāyi-ye hejā). – Tehrān: Markaz-e nashr-e dāneshgāhi, 1380 (2001). – 195 s.

9. Utas B. Semitic in Iranian: Written, Read and Spoken Language // Linguistic Convergence and Areal Diffusion. Case studies from Iranian, Semitic and Turkic / Ed. by Éva Ágnes Csató, Bo Isaksoon and Carina Jahani. – L., N.Y. : RoutledgeCurzon, 2005. – 373 p. – PP. 65–77.

УДК 801.811

Н. П. Литвиненко,
Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця, м. Київ

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО АСПЕКТУ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ

У статті йдеться про динаміку дослідження проблеми функціонування мови та мовлення у їхній взаємодії, що відповідає принципам комплексного підходу до розуміння мовних явищ та обґрунтовує потребу граматичного аналізу різних видів комунікації.

***Ключові слова**: прагматичний, функціональний, мовленнєвий, діяльнісний, соціально-психологічний, висловлення, комунікативно-граматичний, дослідження.*

В статье говорится о динамике исследования проблемы функционирования языка и речи в их взаимодействии, что соответствует принципам комплексного подхода к пониманию языковых явлений и обосновывает необходимость грамматического анализа различных видов коммуникации.

***Ключевые слова:** прагматический, функциональный, речевое, деятельностный, социально-психологический, высказывание, коммуникативно-грамматический, исследования.*

The article deals with the dynamics of research problems in the functioning of language and speech in their interaction, consistent with the principles of integrated approach to the understanding of linguistic phenomena and grammatical analysis justifies the need for different types of communication.

***Key words:** pragmatic, functional, communicative, active, social and psychological expression, communicative grammar, research.*

Вивчення характеру взаємодії між людиною і світом через мову сприяло виокремленню в лінгвістичній науці проблем, які стали основою функціонально-комунікативних досліджень останніх років. Своєрідність таких досліджень від-

© Н. П. Литвиненко, 2015

значає органічне поєднання власне мовних процесів та духовних, психологічних, соціальних характеристик людини. У лінгвістику прийшло усвідомлення того, що в системі мови, її граматичному ладі та лексиконі зафіксовано те, як людина бачить навколишній світ і своє місце в ньому.

У зв'язку з цим активізувалося вивчення природи мовленнєвих ситуацій, які будуються за певною моделлю, мають певний набір учасників мовлення (мовець – слухач) та відповідне вираження в мові. Тобто йдеться про діяльнісний аспект мови, у дослідженні якого вчені спираються на різний науковий досвід, що й визначає різне бачення самої проблеми. Так, зокрема, у лінгвопрагматиці досить часто використовують функціональну модель Р. Якобсона [8], згідно з якою у комунікації беруть участь адресант та адресат, що обмінюються письмовим повідомленням за допомогою коду. Контекст у моделі Р. Якобсона пов'язаний із змістом повідомлення, з інформацією, що він передає, поняття контакту пов'язане з регулятивним аспектом комунікації. Модель Р. Якобсона завжди застосовували в лінгвістиці як для аналізу функцій мови загалом, так і для аналізу функціонування окремих його одиниць, творення мовлення та тексту. На відміну від ідеї вивчення мовної системи «у собі і для себе» Фердинанда де Сосюра, модель Р. Якобсона враховує не лише саму мову, але й користувача мови та спостерігача за перебігом мовлення в контексті зумовлених моделлю різних комунікативних функцій:

• емотивної, коли адресант безпосередньо виражає своє ставлення до теми й ситуації (***На мою думку**, швидкість зсідання еритроцитів у Вас* ***прекрасна***);

• конативної: увага зосереджена на адресаті, однак у центрі − волевиявлення відправника (*Шановна! Не зловживайте гормональними контрацептивами!);*

• референтивної: увага зосереджена на основній темі дискурсу (*Нестероїдні протизапальні препарати застосовують для лікування хвороби Пейроні*);

• фатичної: комунікація сфокусована на контактному елементі ситуації, однак акцент зроблено на інформації адресанта (слова хірурга під час операції: *Пінцет! Затискач!*);

• метакомунікативної: увага зосереджена на самому мовному коді (*Звук «р» вимовляємо, торкаючись язиком ясен).*

Наведені приклади медичного мовлення показують, що роль адресата можна зрозуміти лише із припущень мовця та його реакції. На нашу думку, така модель є актуальною в аналізі дискурсу мовної особистості (лікаря, вчителя, політика тощо). Водночас слабким місцем цієї моделі є те, що в ній не враховано особливості колективної комунікації та досить слабко виражений прагматичний аспект. Свідченням цього є вже сама відсутність функцій, пов'язаних із спільними намірами комунікантів, що продиктовані певними практичними цілями.

Прагматичний аспект наявний також у концепція філософа Ойген Розеншток-Хюсси, що проголосив тотожність «граматики мови та граматики суспільства», зазначивши що «мовлення зміцнює часову та просторову вісі, на яких тримається суспільство» [5, с.158]. Діяльнісний аспект мови сприяє реалізації прагматичних намірів людини.

Варто зауважити, що прагматику якраз і витлумачують як корисність, практичність, дієздатність певної ідеї, концепції, методу тощо. Тому в психології та філософії цей термін уживають зі значенням *«той, що пов'язаний з діяльністю».* Не випадково діяльнісний аспект мови свого часу так активно відстоював американський філософ та лінгвіст Дж. Серль [6; 7]. Погляди вченого формувалися під впливом англійського логіка та філософа Дж. Остіна, який у праці «How to do things with words?» порушив питання: чи можна творити реальність словами? [4, с. 67]. Порівняймо: *Я виписую Вам ці ліки* та *У разі застуди потрібно вживати ці ліки.* Якщо друге речення відповідає стандартному уявленню про висловлення, що «відображає» реальність, то перше збігається із самою дією призначення ліків, воно є реалізацією цієї дії. Порівняймо ще: *Він дотримується режиму* та *Я обіцяю дотримуватися режиму* (= дія обіцянки).

Подальше розроблення цієї проблеми дало змогу Дж. Серлю зробити висновок, що не лише перформативи не позначають реальності, але й інші типи мовленнєвих актів не прямо співвідносяться з реальністю. Поняття *значення висловлення* як прямого відображення реальності або як її репрезентації замінювалися поняттями *інтенціональності, інтенції, наміру, спрямування мовленнєвої дії мовця на предмет*. Будь-яка дія людини, зокрема й мовленнєвий акт, бере початок у її свідомості, у її намірах, бажаннях, сподіваннях тощо [6, с. 151−169].

Суть мовленнєвого акту полягає в реалізації висловлення, адресованого слухачеві за певних обставин та з конкретною метою. Тобто внаслідок здійснення мовленнєвого акту мовець впливає на думку слухача, зміну його ментального або психічного стану, прагнення до дії тощо. Сам мовленнєвий акт як посередник між відправником повідомлення та його метою розпадається на три складники: акт мовлення (локуція), акт указівки (пропозиція), акт надання висловленню комунікативної (ілокутивної) сили: наказ, обіцянка, ствердження, питання тощо, далі виділяють перлокуцію − ефект, спрямований на адресата.

У реальному висловленні всі ці аспекти злиті воєдино, однак їх можна виділити внаслідок аналізу та спостереження: різним ілокутивним актам може відповідати той самий пропозиційний акт (*Він зробив аналіз крові. Чи він зробив аналіз крові? Зробіть аналіз крові*!); різним локутивним актам можуть відповідати ті самі пропозиційний та ілокутивний акти (*Обіцяю регулярно харчуватися. Даю обіцянку дотримуватися режиму харчування*). Виділяють п'ять категорій ілокутивних актів: *асертиви* (стверджувати, заперечувати, відповідати тощо), *директиви* (попросити, наказати, скомандувати, дозволити, запросити, порадити), *комісиви* (обіцяти, давати слово, ручатися прийняти план дій), *експресиви* (дякувати, вітати, вибачатися, співчувати), *декларативи* (давати ім'я, оголошувати чоловіком та дружиною, видавати наказ).

Згодом деякі дослідники помітили, що мовленнєві акти не ізольовані, а поєднуються в тексті. Класифікацію Дж. Серля уточнювали й деталізували. З'явилося трактування так званих непрямих мовленнєвих актів, чому сприяли випадки, коли один ілокутивний акт реалізовувався опосередковано, за рахунок іншого.

Як уважають деякі вчені, серлевський підхід доповнює і популярну модель мовленнєвої комунікації Празької школи та Р. Якобсона, яка не містить компонента «мета», хоч цільовий, або теологічний (гр. *ціль*), аспект мовленнєвої комунікації постійно виокремлювала Празька школа як один із основних. Водночас мету прирівнювали до функції мовленнєвих засобів, власне ж прагматичний аспект тривалий час залишався за кадром. Праці П. Грайса [2] та Дж. Серля [6;7] відкрили новий напрямок, який інколи називають інтенціоналізмом, оскільки він враховує вихідну інтенцію (намір, прагнення, суб'єктивне значення) мовця та інтерпретацію (хоч і меншою мірою) слухача, вплив на нього.

Поняття, з'ясовані вченими у зв'язку з проблемами лінгвістичної прагматики та теорії мовленнєвих актів, є досить актуальними для вивчення діяльнісного аспекту мови.

Досить цікавим у контексті вивчення діяльнісного аспекту мови є одне з основних положень комунікативної моделі австралійського лінгвіста, автора багатьох праць із функціональної граматики М. А. Геллідея [9]. Суть його полягає в наявності трьох основних макрофункцій мови: ідеаційної, міжособистісної та текстуальної. Ідеаційна охоплює оцінні, пізнавальні та афективні аспекти. Міжособистісна виражає роль мовця в мовленнєвій ситуації, його особисті симпатії

та взаємодію з іншими. Саме ця функція сприяє встановленню та підтриманню соціальних стосунків, розмежуванню на соціальні групи, а індивід отримує можливість взаємодії та розвитку власне особистості. Текстуальна функція пов'язана зі структуруванням мовленнєвих актів, яке насамперед визначає вибір доцільних речень. Модель вченого уможливлює опис ситуативно зумовленого використання мови, у якому семантичний компонент співвідноситься як із соціальним, так і з лінгвістичним. Ми цілком поділяємо думку вченого, оскільки вона, по-перше, відповідає принципам комплексного підходу до розуміння мовних явищ, а по-друге, обґрунтовує потребу граматичного аналізу різних видів комунікації: *інтраперсональної* (діалог із самим собою, розмова з внутрішнім голосом, alter ego); *міжособистісної* (учасниками діалогу є два комуніканти, однак наявні також варіанти спостерігача, стороннього спостерігача, комунікація за наявності свідків тощо); *групової* (усередині групи, між групами, індивід − група (розмова керівника з підлеглими) тощо.

Комунікантами (*відправник та отримувач*) можуть бути як окремі особи, так і суспільні інститути (підприємства, навчальні та лікувальні заклади, партії, фірми тощо). В останньому випадку ми начебто маємо справу з певною абстракцією, адже кінцевим відправником та отримувачем у будь-якому разі виступає окрема особа. Водночас в освіті, медицині, юриспруденції, політиці та інших суспільних сферах комунікації досить часто відповідальним учасником комунікації визнають саме колегіального або *інституційного* відправника. Це пов'язано насамперед з особливостями комунікативного середовища в тій сфері, де здійснюється комунікативна діяльність, а також зі складом комунікантів та засобами комунікації, основне призначення яких – передавання повідомлень Хоч, безперечно, представником колективу чи групи є особистість, що передає повідомлення, мета якого – сприяти дії (*«мова + дія = комунікативна взаємодія»),* а слово – це завжди вчинок. Вибір слова, вибір граматично та ситуативно доцільних речень – це те, що характеризує мовну особистість та вирізняє її з-поміж інших. Недарма саме М. А. Геллідей назвав функціональну граматику граматикою вибору.

Співзвучною такому підходу видається думка вітчизняних фахівців з комунікативної граматики, які зокрема вважають, що комунікативні потреби мовця надто різноманітні і виходять за межі тих інтенцій, які становлять основу мовленнєвих актів [3, с. 222]. Ціла низка таких потреб зумовлює функціонування мови та мовлення у їхній взаємодії, на що неодноразово зважали науковці, досліджуючи проблеми комунікативної граматики: «Людина існує в просторі і часі, в суспільстві і в самій собі. Вона народжується, живе, росте, змінюється, відчуває, почуває, мислить, висловлюється, діє, навчається, оцінює, пізнає світ, впливає на інших людей. І всі ці фактори впливають на її мовлення, формують її мовний портрет, її мовну сутність, її спілкування з іншими людьми. Крім того, ці ж фактори формують семантику висловлень, їх комунікативну організацію, композиційну структуру й комунікативно-функціональну перспективу» [3, с. 222].

Найбільш поширеним на сьогодні є погляд на висловлення як на речення, реалізоване в контексті, у конкретній мовленнєвій ситуації, зважаючи на його конкретну комунікативну настанову. Традиційно речення та висловлення є поняттями, які зазвичай протиставляють як одиниці різних сфер: мови та мовлення. Водночас, як слушно зауважує І. Р. Вихованець, «вирізнення висловлення як аналога речення в мовленні і специфічної синтаксичної одиниці… уможливлює пов'язання з цією одиницею комунікативного аспекту речення» [1, с. 60]. Комунікативна організація речення відзначається налаштованістю на процес мовлення, а отже, залежить від таких чинників, як мовленнєва ситуація, мовленнєвий контекст, взаємозв'язок учасників спілкування (адресанта й адресата) та розподіл між ними соціально-психологічних ролей, комунікативне завдання, яке реалізує кожен із партнерів спілкування. Названі чинники формують комунікативно-функціональну перспективу висловлення, яка визначає механізм задоволення комунікативних потреб мовця за допомогою обраних ним мовних засобів. Ми цілком поділяємо думку мовознавців, що «речення як основна комунікативна одиниця …покликане забезпечити різноманітні комунікативні потреби мовця, а саме: висловити думку, констатувати щось, поінформувати когось про щось, схарактеризувати, визначити щось, повторити, підтвердити чи заперечити інформацію, висловити пораду чи пропозицію, дати згоду, дозволити або не дозволити щось, змусити когось щось робити, висловити бажання, припущення, впевненість чи невпевненість, сумнів, переповісти чуже висловлення тощо» [3, с. 223]. Такий підхід до витлумачення функції речення цілком корелює з теорією комунікативного синтаксису, яка розглядає проблеми диференціації речень за характером таких ознак їхнього змісту: адресованість, цілеспрямованість, модальність, ситуативність тощо.

Отже, аналізуючи тенденції сучасного мовознавства від застосування системно-структурних методів до комунікативно-прагматичної хвилі, можна дійти висновку, що дослідження діяльнісного аспекту мови та мовлення, яке демонструє реальне, а не словесно постульоване повернення науки до людини, має широкий спектр і в подальшому може бути об'єктом для дослідження в різних напрямах – лексичному, функціонально-стилістичному тощо. Найменш дослідженим і надзвичайно актуальним уважаємо вивчення цієї проблеми в контексті аналізу комунікативної динаміки синтаксичних одиниць, які реально функціонують у мовленні, реалізуючи конкретну прагматичну мету мовця в типовій ситуації спілкування.

Література:

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник / І. Р. Вихованець. − К. : Либідь, 1993. – 368 с.

2. Грайс П. Логика и речевое общение / П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. − Вып. 16. − М. : Прогресс, 1985. − С. 217−237.

3. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідшення в системі синтаксичних одиниць / Н. В. Гуйванюк. − Чернівці : Рута, 1999. − 335 с.

4. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986.

5. Розеншток-Хюсси О. Речь и действительность. Пер. с англ. / О. Розеншток-Хюсси. – М. : Лабиринт, 1994. − 216 с.

6. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Р.Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 151–169.

7. Серль Дж. Р. Классификация иллокутивных актов / Р. Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. − Вып. 17. Теория речевых актов. – С. 170−196.

8. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон. – М. : Наука, 1975. – 365 с.

9. Halliday M. A. K., Hasan R. Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective / M. A. Halliday, R. Hasan. − Oxford : Oxford Univ. Press, 1991. − 126 p.

УДК 81'42

О. М. Мартинова,
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

ОБРАЗ ЧОЛОВІКА: ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ)

У статті визначаються лінгвосеміотичні та лінгвокультурні особливості вираження образу сучасного чоловіка у жіночій та чоловічій англомовній прозі різних жанрів. Аналізується сутність сучасного чоловіка та особливості побудови чоловічої картини світу.
Ключові слова: *образ, чоловік, чоловіча картина світу, гендерні студії, жіноча картина світу.*

В статье определены лингвосемиотические и лингвокультурные особенности выражения образа современного мужчины в женской и мужской англоязычной прозе. Проанализирована сущность современного мужчины и особенности построения мужской картины мира.
Ключевые слова: *образ, мужчина, мужская картина мира, гендерные студии, женская картина мира.*

The article defines linguistic, semiotic and cultural aspects of masculinity image expression in contemporary female and male prose of various genres. The essence of masculinity and the characteristic features of male picture of the world are being analyzed.
Key words: *image, masculinity, male, male picture of the world, gender studies, female picture of the world.*

У зв'язку з поширенням ідей неоантропоцентризму, як нового магістрального напрямку досліджень, у сучасному мовознавстві відбувається радикальна зміна світогляду, що залучає в «центр» ідеологічної системи поряд з людиною інших членів біотичної системи та цілу біосферу [3, 8, 9, 10]. Людина та природа розглядаються як різнорівневі (ситуативно – нерівнозначні) форми буття, що перебувають у діалектичній взаємодії. Відношення Людина – Природа визначаються, виходячи з усвідомлення природи як найголовнішої цінності, що в свою чергу визначає норми поведінки людини й межі її дій в природному середовищі.

Актуальність дослідження обумовлена застосуванням цілісного, комплексного підходу до розкриття сутності сучасного чоловіка та побудови ним власної картини світу, що включає якісно нові відносини з природою. **Метою** цієї розвідки є лінгвосеміотичний та лінгвокультурний аналіз образу сучасного чоловіка з точки зору жіночої та чоловічої англомовної прози різних жанрів.

Проблема сутності людини та розуміння нею оточуючого світу розробляються гендерними студіями у напрямку інтеграції зі здобутками когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології [1, 2, 4, 5, 6, 7]. Актуальним є визначення призначення людини у світі, зокрема, тієї її іпостасі, з якою асоціюється образ чоловіка, в понятійному полі неоантропоцентричної наукової парадигми пост-класичної доби.

У сучасних жіночих соціокультурологічних та гендерних студіях чоловік розглядається з позицій того, як культура і природа відображаються у чоловічому ментальному світі. Сутність чоловіка розкривається через розуміння ним свого призначення у світі та здійснюваних видів діяльності, орієнтованих на реалізацію цього призначення. Розгортання колективно-психологічних процесів, що відбуваються в суспільстві корелює зі специфічними поведінковими, інтерпретаційними та комунікативними моделями, що вписуються до «чоловічої» картини світу. Формування останньої пов'язане з усвідомленням чоловіком своєї психо-фізіологічної, етноспецифічної, професійно-статусної та природної приналежності як базових операторів, у контексті змісту котрих здійснюється концептуалізація світу. Важливим елементом чоловічої картини стають відносини Макрокосм – Природа та Мікрокосм – Чоловік, проте соціокультурний світ (іпостась картини світу), залишається важливим аспектом у житті чоловіка, адже, у всьому культурному так чи інакше можна виявити гендерний код, де людство розділене на чоловіків і жінок.

Сучасна жіноча література ілюструє основні ідеї сучасних жіночих гендерних студій. У центрі сучасної жіночої прози завжди залишається жінка та те, що її хвилює. «Чоловічий» і «жіночий» світи у жіночій прозі «одночасно і протиставлені один одному, і обумовлюють один одного» [3]. Жінки зображають чоловічий світ більш відкритим зовні, у «жіночому» світі більше прихованого, потаємного, табуйованого для зовнішнього спостерігача. Саме тому чоловічі образи є більш визначеними, чітко оформленими, змістовно і легше засвоюються представниками обох полів. Жіночі образи багато в чому виявляються такими, що виводяться з чоловічих за принципом протилежності, що підтверджує наявність двох просторів – чоловічого та жіночого.

Отже, образ чоловіка традиційно тлумачиться як сукупність стереотипних уявлень про нього як носія соціально усталених властивостей, що сформувалися на підставі статевих, родинних, суспільних, етичних, естетичних і інших функцій. Чоловік описується як норма, тоді як жінка – відхилення від норми.

Образ сучасного чоловіка та його чоловіча картина світу в жіночих романах містять елементи сьогодення, реалій певної епохи без залучення міфологічних або релігійних тем. Чоловік представлений з точки зору його зовнішності, дій, манер, вчинків, емоційного стану, фізичних/внутрішніх якостей і так далі.

Проаналізувавши сучасні жіночі твори, можна дійти висновку, що образ сучасного чоловіка моделюється через опис:

– зовнішності:

He'd arrived in the classroom, where Miss Hawkins and I were waiting, looking like Jacques Cousteau emerging from the depths [2];

– фізичних дій:

He shook his head, like a horse ridding itself of flies [2];

– емоційно-психологічного стану:

He didn't feel like Prince Charming; he felt helpless and trapped like Rapunzel [9];

– міжособистісних відносин:

Here was the thing about Blair that he loved [9];

– фізичних якостей:

He too small for that kind a work, too skinny, but he needed the job [8];

– рис характеру:

But he was slow bout things like that [8];

© О. М. Мартинова, 2015

– фізичних станів:

He smelled like starch [8];

– манер, звичок:

Not cause he looking for something better, just cause he the thinking kind. Wore big glasses and reading all the time [8];

– розумової діяльності:

My mind was racing in circles, like a dog after its tail [3].

У наведених прикладах для моделювання образу чоловіка та надання йому особливої виразності та асоціативності, використані такі вербальні засоби, як: порівняння, персоніфіковані метафори, виразні прикметники синонімічного ряду, еліптичні речення тощо. За допомогою таких виразних засобів не лише фіксуються елементи картини світу, як і всі мовні одиниці, а й демонструються їх формування, тобто вони є динамічною моделлю і гнучким способом репрезентації смислу.

Проте, вже можна говорити про трансформацію образу чоловіка, жіночі автори наділяють його нетиповими для сильної статі характеристиками: нерішучість, м'якість, залежність від жінки, що підтверджується прикладами з використанням порівняння для створення асоціативного ефекту у читача:

Andrew looked just like one of her family's Labradors, begging for Tablescraps [7].

I could never go out with Sebastian now. He's ruined like a favorite sweater with a hideous stain [4].

Як видно з прикладів, чоловік вже не є для жінки епіцентром її Всесвіту і здатний проявляти такі риси як слабкість нерішучість, безпорадність, залежність від жінки. Але така фемінізація образу чоловіка є частковою, оскільки чоловіку все ще властиві такі риси як агресивність, наполегливість, почуття власності по відношенню до жінки, жорсткість, фізична сила:

Guys always call as soon as another man is interested. They're like dogs: they never notice you if you've changed your hair, but they can sense when there's another guy sniffing around their territory [4].

Зовсім іншу картину можна знайти при аналізі чоловічої прози жанру фентезі, де образ чоловіка має суто чоловічі риси. У більшості творів чоловік постає воїном, володарем, героєм, вояком, другорядними є ролі батька, чоловіка, брата, товариша тощо.

«I've fought in three campaigns,» he began. «In seven pitched battles. In countless raids and skirmishes and desperate defences, and bloody actions of every kind. I've fought in the driving snow, the blasting wind, the middle of the night. I've been fighting all my life, one enemy or another, one friend or another. I've known little else. I've seen men killed for a word, for a look, for nothing at all. A woman tried to stab me once for killing her husband, and I threw her down a well. And that's far from the worst of it. Life used to be cheap as dirt to me. Cheaper [1].

Моделювання образу чоловіка у даному прикладі відбувається з використанням таких виразних засобів як: еліптичні речення, анафора, яскраві епітети та гіперболи, що створює чітке уявлення про світосприйняття героя, та унаочнює його життєву ситуацію та психологічний стан.

Чоловіча картина світу, представлена у сучасних англомовних текстах жанру фентезі, віддзеркалює давньогерманську міфологічну традицію. Риси богів, міфологічних істот, властивості сакральних артефактів додано до образу чоловіка, а іноді і метафорично позначають його. Наприклад,

But a sword...a sword has a voice.

Sheathed it has little to say, to be sure, but you need only put your hand on the hilt and it begins to whisper in your enemy's ear. A gentle word. A word of caution. Do you hear it?

Now, compare it to the sword half drawn. It speaks louder, does it not? It hisses a dire threat. It makes a deadly promise. Do you hear it?

Now compare it to the sword full drawn. It shouts now, does it not? It screams defiance! It bellows a challenge! Do you hear it?» [1]

Ідеї ритуалів як сакральних орієнтирів життя домінують у чоловічому світі. Чоловік постає у тісній взаємодії з природою, яка виступає над людиною. Чітко відстежуються ідеї неоантропоцентризму, де людство вже зрозуміло, що його індустріальна активність досягла рівня, що представляє загрозу екосфері Землі і, як наслідок, йому самому, і воно повинне змінити філософію, політику, етику свого існування на Землі. Природа не є лише ресурсом для довільної експлуатації заради потреб людей,«що екосфера як цілісна система в ціннісному відношенні вище кожної окремої її частини» [6].

Чоловіча картина світу враховує, що «благополуччя і процвітання людського і нелюдського життя на Землі цінне саме по собі (чи, іншими словами, має внутрішню цінність), і цінність нелюдського світу не визначається його корисністю для людини» [6].

Розуміння чоловіком простору і часу виведено з міфологічно знакових комплексів на кшталт світового дерева. Світорозуміння постає як боротьба хаосу з порядком, що є засобом творення альтернативних світів.

«Elric knew that everything that existed had its opposite. In danger he might find peace. And yet, of course, in peace there was danger. Being an imperfect creature in an imperfect world he would always know paradox. And that was why in paradox there was always a kind of truth. That was why philosophers and soothsayers flourished. In a perfect world there would be no place for them. In an imperfect world the mysteries were always without solution and that was why there was always a great choice of solutions» [5].

Чоловіча картина світу у даному прикладі вербально передана за допомогою речень з однаковою граматичною будовою, вставних слів, стилістичних прийомів на кшталт: хіазму, анафори, метафори тощо.

Теми магії та чарівництва все ще присутні у чоловічій картині, але вже втрачають своє сакральне значення для чоловіків:

«Man may trust man, Prince Elric, but perhaps we'll never have a truly sane world until men learn to trust mankind. That would mean the death of magic, I think» [5].

На передній план виходить образ могутнього воїна (паралель до універсальної міфологеми ГЕРОЙ, що здатний виступати деміургом), що підноситься над богами. Чоловіки конструюють образ героя атеїста, який все вирішує сам, йому вже не потрібна допомога богів. Яскраві епітети, вставні речення, метафори конструюють виразний та «живий» чоловічий образ:

«We must be bound to one another then,» Elric murmured despairingly. «Bound by hell-forged chains and fate-haunted circumstance. Well, then – let it be thus so – and men will have cause to tremble and flee when they hear the names of Elric of Melinbone and Stormbringer, his sword. We are two of a kind – produced by an age which has deserted us. Let us give this age cause to hate us»[6].

Проаналізувавши вербальні репрезентації чоловіка у сучасній англомовній прозі жіночих та чоловічих творів, можна дійти висновку, що моделюються зовсім різні чоловічі картини світу. З позиції мовної особистості чоловіка, ЧОЛОВІК

(воїн) є активним началом, що змінює світ (коли вносить до нього програму розвитку), і певним чином руйнує стару систему (звідси – ВОЇН). З позицій мовної особистості жінки чоловік розуміється як контейнер ознак «сильний, витривалий, надійний, передбачуваний, фемінізований тощо», аранжованих відповідно до культурних стереотипів певної історичної епохи, що можна пояснити проявом базових інтерпретаційних операторів, детермінованих жіночим началом буття.

Перспектива дослідження вбачається в аналізі трансформації чоловічого образу від давньогерманських часів до сьогодення та аналізі вербальних засобів його репрезентації.

Література:

1. Бєссонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: Когнітивно-гендерні аспекти / О. Л. Бєссонова. – Донецьк : ДонНУ, 2002 – 362 с.
2. Введение в гендерные исследования // Под ред. И. В. Костиковой – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 2000 – 224 с.
3. Гардашук Т. В. Этология в системе наук / Т. В. Гардашук. – К. : Наукова думка, 1991. – 128 с.
4. Гергель О. В. Образные парадигмы сравнений, характеризующих мужчину и женщину (на материале англоязычной женской прозы) : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / О. В. Гергель. – Уфа, 2014. – 21 с.
5. Карасик В. В. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. В. Карасик, Г. Г. Слышкин / Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
6. Колесник О. С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури / О. С. Колесник. – Чернігів : РВВ ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2011. – 312 с.
7. Потапенко С. І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) / С. І. Потапенко. – К. : КНЛУ, 2004. – 360 с.
8. Devall B. Deep Ecology / B. Devall, G. Sessions. – Layton: Gibbs M. Smith, 1985. – P. 70.
9. Jamieson D. Ethics and the Environment: An Introduction / D. Jamieson. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2008. – 221 p.
10. Kellert S. R. The Value of Life: Biological Diversity and Human Society / S. R. Kellert. – Washington : Island Press, 1996. – 262 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Abercrombie J. The Blade Itself [електронний ресурс] – режим доступу : [http://www.amazon.com/The-Blade-Itself-First-Law/dp/159102594X#reader_ 159102594X].
2. Alliott C. A Rural Affair [електронний ресурс] – режим доступу : [http://www.amazon.co.uk/OkATHRINE].
3. Alliot C. One Day In May [електронний ресурс] – режим доступу : [http://www.amazon.co.uk/OkATHRINE].
4. Bushnell C. The Carrie Diaries [електронний ресурс] – режим доступу : [http://www.harpercollins.com/books/9780061728914].
5. Moorcock M. The Elric Saga Part I [електронний ресурс] – режим доступу : [http://royallib.com/book/Moorcock_Michael/Elric_at_the_End _of_Time.html].
6. Moorcock M. Elric: The Stealer of Souls [електронний ресурс] – режим доступу : [http://royallib.com/read/Moorcock_Michael/The_Bane_of_the_Black_ Sword.html#0].
7. Shepard S. Flawless електронний ресурс] – режим доступу : [http://www.ipad-ebooks-online.com/189/OEBPS/title.html].
8. Stockett K. The Help [електронний ресурс] – режим доступу : [http://us.penguingroup.com].
9. Von Ziegesar C. Gossip Girl [електронний ресурс] – режим доступу : [http://www.gossipgirlonline.ru/books/Cecily_Von_Ziegesar-Gossip_Girl_ 07-Nobody_Does_It_.pdf].

УДК 811.133.1

О. М. Мартинюк,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВЕРБАЛЬНА ТА НЕВЕРБАЛЬНА МАНІФЕСТАЦІЯ ЕМОЦІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЯСМІНА КАДРА «ЧИМ ДЕНЬ ЗАВДЯЧУЄ НОЧІ» YASMINA KHADRA «CE QUE LE JOUR DOIT À LA NUIT»)

У статті досліджуються особливості вираження емоційності у художньому дискурсі. Проаналізовано основні вербальні та невербальні засоби передачі емоційного стану людини.
***Ключові слова**: емоція, емоційний стан, вербальні та невербальні засоби комунікації.*

В статье исследуются особенности выражения эмоциональности в художественном дискурсе. Проанализированы основные вербальные и невербальные средства передачи эмоционального состояния человека.
***Ключевые слова:** эмоция, эмоциональное состояние, вербальные и невербальные средства коммуникации.*

The article deals with the peculiarities of expression of emotion in the French discourse. The basic verbal and non-verbal means of transmitting emotional state of the person were analyzed. It was investigated that lexical and syntactic means are used to express the emotional state in the language. Non-verbal actions describing emotions are facial expressions, gestures, intonation, etc. Emotions can be also denoted by exclamations that perform communicative and emotional functions in the sentence. It was found that in the novel the non-verbal means of expressing emotions prevail over verbal ones.
***Keywords:** emotion, emotional state, verbal and non-verbal means of communication.*

Постановка проблеми. Емоційний стан людини неодноразово був об'єктом дослідження лінгвістів (А. Вежбицька, М. Гросс, К. Ізард, Д. Ліманн, І. Мельчук, Ч. Стівенсон, В. Шаховський та ін.) [2; 4; 5]. Емоції є невід'ємною складовою психології людини, вони виявляються певною мірою в усіх сферах її діяльності, в усіх сферах її духовного життя. Не дивлячись на велику кількість наукових робіт про вираження емоційного світу людини, проблематика мовної реалізації емоцій та почуттів потребує ще детального вивчення. Зокрема мовне вираження «світу емоцій» на матеріалі роману Ясміна Кадра «Ce que le jour doit à la nuit» («Чим день завдячує ночі»; інша версія перекладу «Це як день посеред ночі») ще не було предметом спеціального вивчення, що і зумовлює ***актуальність*** цієї наукової розвідки.

Метою дослідження є виявлення засобів, за допомогою яких мовець виражає своє ставлення до тих чи інших людей, явищ, фактів, передає свої почуття, емоції.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) дослідити мовні засоби вираження емотивності;

© О. М. Мартинюк, 2015

2) з'ясувати особливості невербальної маніфестації емоцій у французькому мовленні.

Об'єктом дослідження є висловлювання, що несуть в собі емоційне навантаження в сучасній французькій мові.

Матеріалом дослідження слугували висловлення, відібрані методом суцільної вибірки з роману Ясміна Кадра «Ce que le jour doit à la nuit» («Чим день завдячує ночі»; «Це як день посеред ночі»).

Емотивність є однією з характерних ознак художнього дискурсу, що справляє значний вплив на читача, змушує його переживати разом з персонажами твору. Один із розповсюджених способів актуалізації емоцій полягає у їх вербалізації у мовленні за допомогою спеціальних мовних засобів і мовленнєвих механізмів. На думку В. Шаховського, спеціальними мовними засобами є емотивні слова та вирази (емотиви), які володіють емоційною значимістю на основі свого семного складу [3, с. 31]. Л. Балаганіна вважає, що мовне вираження емоцій оформляється емоційно-оціночною лексикою та експресивним синтаксисом [1]. Крім того, значну роль в емоційному забарвленні висловлення відіграє інтонація.

Стиль роману Ясміна Кадра багатий на мовні засоби, які чітко передають почуття головних героїв, викликають різні емоції, образно змальовують дійсність. Письменник поєднує переживання молодого героя араба Йонаса (Younes/Jonas) про своє життя і долю своєї країни (Алжиру), в якій йде війна. Крім того, автор акцентує на проблемі протистоянь європейського суспільства з арабами. Їх інколи зневажають, принижують за приналежність до іншої національності та віри. Це глибого травмує Йонаса, навіть кохана дівчина від нього відвертається, дізнаючись, що він араб. Вона йому відверто каже (з презирством), що вони належать до різних світів: – *Nous ne sommes pas du même monde, monsieur Younes. Et le bleu de tes yeux ne suffit pas. […] – Je suis une Rucillio, as-tu oublié?...Tu m'imagines mariée à un Arabe?... Plutôt crever!* (p. 137). Єдине, що йому лишалося, це навчитися захищатися від жорстокого «світу людей».

Багатий словниковий запас, безліч епітетів, метафор роблять стиль Я. Кадра вишуканим та емоційним. Базовими компонентами роману є почуття дружби та кохання, сімейні цінності, почуття відповідальності, гордості за свою Батьківщину.

Емоції та почуття є органічно пов'язані, але за змістом і формою переживання вони не тотожні. Почуття – найглибший рівень переживань особою свого ставлення до себе, до подій тощо. Почуття можуть супроводжуватися проявами різних емоцій (так, при коханні як почутті людина переживає і радість: *Il était fou de joie* (p. 291), і сум: *[…] j'étais aussi malheureux qu'elle. Adieu, Lucette! Longtemps, j'avais cru que c'était ses yeux qui remplissaient mon âme d'une tendre quiétitude* (p. 123-124), і гнів:- *Je te maudis, Younes. Je ne te le pardonnerai jamais, jamais…* (p. 297).

При розгляді емотивної лексики було виокремлено слова та мовні конструкції на позначення позитивних та негативних емоцій. Серед слів з негативною оціночною семантикою можна виділити такі: *peur, panique, terreur, colère, rage, fureur, chagrin, honte, agressivité* тощо: *Leur visage alors se flétrissait de chagrin et leur voix se lézardait* (Khadra, p. 39). У наступному прикладі зображено таку негативну емоцію як роздратування : – *Mais dit quelque chose, que diable! Parle.. Dis oui, dis non, mais ne reste pas comme ça… Qu'est-ce qu'il t'arrive? Tu as perdu la voix?... Ne me torture pas, dis quelque chose, bon sang! Le ton montait. Elle ne tenait plus en place. Ses prunelles prenaient feu* (p. 296). Коли Емілія, дівчина, яка кохає Йонаса, звертається до нього, але не чує відповідь на своє зізнання у коханні, вона стає роздратованою. Це відчувається у її словах, тоні, а також рухах. Крім того, щоб передати цю емоцію на письмі, використані також і графічні позначки: знаки оклику, запитання, три крапки.

Інколи люди можуть проявляти одночасно декілька емоцій (агресія та біль), що надає їхньому висловлюванню ще більшого емоційного напруження, наприклад: *Enragé par ses propres propos, aveuglé par le chagrin, il jeta Jelloul à terre et se mit à le rouer de coups. […] La douleur d'André était trop forte [...]* (p. 318)

Для позначення внутрішнього стану людини можна використати такі іменники як: *angoisse, désespoir, crainte, ennui, mépris, mélancolie* тощо: *Il n'y avait pas de reproches dans les propos de mon oncle, sauf une immense déception* (p.28).

До слів з позитивною оціночною семантикою належать: *joie, plaisir, bonheur*, вирази: *être heureux*, *fou de joie: Germaine était heureuse. Elle ne pouvait lever les yeux sur moi sans gratifier le ciel d'une prière. J'étais conscient du bonheur que je leur prodiguais [...]* (p.98).

Серед прикметників, які письменник використовує для емоційності висловлення, можна виокремити такі: *heureux*, *joyeux, subjugué* (позитивний відтінок); *horrifié, petrifié, terrifié, choqué, féroce*, *fou de rage, méchant, souffrant, embarassé* (негативний відтінок)

Крім того, досліджуючи емотивну лексику, можна виокремити і дієслова, які найчастіше вживаються для передачі емоцій: *souffrer, pleurer, sangloter, sourir*, а також метафоричні вирази: *menacer des yeux*, *céder au désespoir, mordre la lèvre, trembler d'émotion, suffoquer de douleur* тощо.

Варто зазначити, що дослідження висловлень з емоційним забарвленням дозволило констатувати той факт, що у романі Я. Кадра переважає більше негативних емоцій: сум, біль, роздратування, розпач. Таким чином, письменник хоче передати весь той біль, який переживають герої твору, їхні переживання, скрутне становище, жахіття війни: *Il y avait trop, beaucoup trop de souffrance…* (p.143).

Невербальна комунікація – це вираз обличчя і пози тіла, які ми вважаємо мовою тіла. Мова тіла і голосове спілкування не завжди збігаються з усним мовленням. Можна позначати мовчки, або певним тоном, наприклад, протилежне тому, що сказали вголос: – *Bravo! nous lança-t-il. Il jeta à terre son bouquet, l'écrabouilla sous sa chaussure. – Je pensais offrir ces roses à l'amour de ma vie, et elles ne sont bonnes qu'à fleurir la tombe de mes rêves...* (p. 269).

Рухи тіла, є часто підсвідомими, не позначають намір спілкування. Вони дають важливу інформацію про взаємодію і контексти спілкування. Це є емоційні вираження та екстра-комунікативні жести. Ритмічні жести, які супроводжують думку, обрамлюють мову, або навіть замінюють мовну діяльність: *Quand il reconnut le corps de José, il porta la main à sa bouche pour étouffer un cri* (p. 316-317). У цьому прикладі за допомогою жеста рукою зображено страх персонажа, який стримується, щоб не закричати.

За допомогою міміки обличчя можна зобразити основні емоції (радість, страх, здивування, сум, гнів, відразу): *Simon ne se laissa pas intimider. Il tenait ses poings crispés sur la table, les narines dilatées de colère* (p. 261). Якщо емоція викликається подумки або вербально, вона супроводжується відповідним виразом обличчя: *Simon fronça les sourcils, choqué par les propos de Jean-Christophe* (p. 253).

Вираз обличчя у супроводі автоцентричних жестів може показати розумову діяльність: роздуми, неспокій (рука, яка підтримує підборіддя, насуплені брови), людина може торкатися волосся, поправляти окуляри тощо, все це для того, щоб заспокоїтися, звільнитися від напруження, керувати емоціями: *Elle hissa les mains à hauteur de ses tempes, entreprit de mettre de l'ordre dans ses idées, se concentra sur un point fixe, attendit de discipliner sa respiration […]* (p. 258).

Ритмічні жести – це напівсвідомі рухи, спричинені словами (рухи головою, рукою, бровами тощо), наприклад: *Il haussa les sourcils quand il me vit m'arrêter brusquement. – Oui, mon garçon? (p. 88)*. Вони можуть слугувати наміром до

спілкування, якщо вони супроводжують підсилення певних слів чи складів: *Mon oncle se frappa le front du plat de la main. – C'est vrai, où avais-je la tête? – Dans les nuages, assurément*. (p. 79). У цьому прикладі персонаж вдаряє себе рукою по чолі, примовляючи слова, що свідчать про його забудькуватість (на зразок того «*Де була моя голова!*»). Крім того, міміка чи жести можуть супроводжуватися певним тоном висловлювання, що надає також відповідного відтінку спілкуванню: *Mon oncle était surpris par l'agressivité de mon ton* (p. 100). Інколи можна лише одним поглядом та відповідним тоном висловити свою ненависть до іншої людини: *Je compris, à la sécheresse de son ton et à l'incandescemce de son regard, qu'elle m'en voulait à mort. Isabelle usait toujors de ce ton et de ce regard quand elle s'apprêtait à déployer ses inimitiés* (p.137).

Голос може не тільки викликати позитивні емоції, але й приголомшувати, лякати, викликаючи у слухача стан шоку: *C'était une voix féroce, faite de rage et de mépris […], une voix souveraine, tyrannique, parfaitement consciente de son impunité […]. Pendant plusieurs secondes, il demeura pétrifié […]* (p. 73).

Крім того, емоції можуть не тільки бути безпосередньо названі, але й описані через фізичні відчуття або дії суб'єкта емоцій*: Je sentis un frisson traverser le corps de la femme; la larme qui miroitait d'émotion sur le bord de ses cils roula d'une traite sur sa joue (p. 77)*. Сильні внутрішні емоції, які переживає людина, можуть спричиняти різні рухи тіла, наприклад пальцями рук: *Mon coeur tressaute dans ma poitrine, et une main invisible presse ma gorge. L'émotion est telle que je sens mes doigts traverser le revêtement de l'accoudoir...* (p. 401). Крім того, сильний емоційний стан може спровокувати неконтрольовані жести, міміку та голос (крик): *Ses doigts vibraient. Ses paupières turgescentes défiguraient son visage. Il poussa un râle de bête blessée, m'attira contre sa potrine en sanglotant [...]* (p. 47).

Таким чином, емоції можна передати за допомогою слів, хоча сама лексика не є емотивною, вона містить лише певні поняття про емоції: *J'était heureux de les voir de nouveau ensemble, et c'était comme si ce qui s'était passé n'avait pas eu lieu (p. 335)*. У цьому прикладі повідомляється про емоційне ставлення до події.

Іншим вираженням емоційного стану мовними засобами є опис. Ми описуємо не емоцію, а її зовнішню експресію: міміка обличчя, губ, очей, інтонація, тембр голосу тощо: *Mon oncle resta bouche bée* (p. 74); *Une larme profita d'un moment d'inattention et parvint à se faufiler entre mes cils et à rouler sur ma joue. […] Aucun muscle ne m'obéissait* (p. 353). За допомогою такого опису автор хоче передати відповідну атмосферу емоційних переживань.

Виражати емоції можна також за допомогою вигуків, які у реченні виконують комунікативну та емотивну функції: *– Ne me touche pas, lui fis-je. – Waouh! … Tu n'es qu'un lâche, rien qu'un lâche* (p. 367). У цьому висловленні представлено безпосереднє вираження емоційного ставлення (презирство) до співрозмовника.

Варто зазначити, що невербальні засоби вираження емоцій переважають над вербальними. Найголовнішим невербальний засобом спілкування є міміка та жести: серцебиття людини, що може пришвидшуватися або сповільнюватися залежно від ситуації або її наслідків, активна жестикуляція під час розмови або почервоніння. До мімічних рухів також відносяться такі засоби вираження емоцій, як сльози, широко розкриті очі, посмішка або, навпаки, сумний вираз обличчя: *Ses yeux miroitèrent dans son visage livide; elle se ressaisit immédiatement, ravalant ses larmes… Je lui souris, d'un air idiot […]* (p. 407).

На основі дослідження виявлено, що емоційність висловлювань досягається також синтаксичними засобами. Для вираження емоцій використовуються всі комунікативні типи висловлювань, незавершені конструкції, еліпсис, синтаксичні повтори, наприклад: *Pourquoi?... Pourquoi m'as-tu repoussée?* (p. 352).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізований матеріал роману Я. Кадра дає можливість зробити висновок, що автор частіше використовує описи для позначення емоційних станів. Він передає людські відносини і почуття надзвичайно реалістично, зображає різноманіття емоційних переживань людини.

Таким чином, отримані результати дослідження можуть віднайти використання для подальшої наукової розробки проблематики емотивних мовних засобів і механізмів їх впливу на людину, адже емоційний стан є дуже важливим у процесі комунікації.

Література:

1. Балаганина Л. Н. Метафорические концепты эмоциональных состояний / Л. Н. Балаганина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://frgf.utmn.ru/last/No13/text03.htm.

2. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 323 с.

3. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – М., 2007. – 192 с.

4. Gross M. Une grammaire locale de l'expression des sentiments / M. Gross // Langue française. – Paris : Larousse, 1995. – № 105. – P. 70–87.

5. Stevenson Ch. Facts and Values / Ch. Stevenson. – New Haven, 1963. – 153 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

6. Khadra Y. Ce que le jour doit à la nuit / Yasmina Khadra. – Paris : Éditions Julliard, 2008. – 441 p.

УДК 811.111-26

Г. О. Матковська,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

БАГАТОВИМІРНІСТЬ ТЕКСТУ ЯК ОБ'ЄКТА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню тексту як об'єкта вивчення у рамках сучасних гуманітарних наук. Наукова розвідка має на меті визначити й охарактеризувати головні аспекти дослідження тексту й систематизувати його визначення у відповідності до них. У зв'язку зі своєю складною багатовимірною сутністю текст вивчається у межах багатьох наукових підходів, серед яких було визначено структурний, семантичний, комунікативний і семіотичний. У структурному вимірі текст розглядають як структуровану зв'язність, з точки зору семантики – це змістова єдність, яка утворюється у вигляді ієрархічної денотативної системи. Згідно з комунікативним напрямком текст представлений як засіб вербальної комунікації. Семіотична природа тексту зумовлює його знаковий статус, а також визначає його як носія культурної інформації. З урахуванням гетерогенності об'єкта дослідження було наведено приклади маргінальних визначень, які ґрунтуються на декількох аспектах вивчення.

Ключові слова: *текст, структура тексту, семантична єдність, семіотика, комунікативний акт.*

© Г. О. Матковська, 2015

Статья посвящена исследований текста как объекта изучения в рамках современных гуманитарных наук. Научная работа ставит цель определить и охарактеризовать главные аспекты изучения текста и систематизировать определения в соответствии с ними. В связи со сложной многомерной сущностью текст определяется з точки зрения разных подходов, среди которых были обозначены структурный, семантический, коммуникативный и семиотический. В структурном измерении текст рассматривают как структурированную связность, с точки зрения семантики – это смысловое единство, образованное в виде иерархичной денотативной системы. В соответствии с коммуникативным направлением текст понимается как средство вербальной коммуникации. Семиотическая природа текста обуславливает его знаковый статус, а также определяет его как носителя культурной информации. Учитывая гетерогенность объекта исследования, были также приведены примеры маргинальных определений, основанных одновременно на нескольких аспектах исследования.

Ключевые слова: *тест, структура текста, семантическое единство, семиотика, коммуникативный акт.*

The article deals with the comprehensive study of text in the scope of modern humanities. This scientific enquiry generally aims to establish and discuss the main aspects of text in the contemporary science and systemize the bulk of definitions to find out the most extensive ones. The concept of text has been thoroughly studied in different branches of philology. However, being a complex entity and due to its manifold nature it has been scrutinized within various scientific paradigms. This article provides an exhaustive investigation of the structural, semantic, communicative, and semiotic approaches towards the text analysis. Text is envisaged as a structural coherent unity in terms of the structural-and-grammatical approach. From the standpoint of semantic perspective it is treated as a meaningful integrity, which comprises a system of interconnected denotata. From the point of view of communicative linguistics text is defined as a means of verbal communication and conveying information. In the domain of semiotics it is represented as a complex sign or an interrelated sequence of signs. Besides, within the semiotic approach text is characterized as a bearer of cultural information, which relates it to lingvoculturology. The major approaches towards the investigation and definition of text have been established, as well as the examples to illustrate them have been provided. It has been revealed that the challenges faced when a proper definition of text is to be formulated owe to its multi-layered structure and ontological complexity. For this reason linguists employ different approaches to define a text as an object of the interdisciplinary study.

Key words: *text, text structure, semantic unity, semiotics, communicative act.*

Дослідження тексту як складного гетерогенного об'єкту мови й мовлення вимагає комплексного міждисциплінарного підходу. Ґрунтовний аналіз структурно-граматичних, семантико-змістових, семіотичних, комунікативно-прагматичних особливостей тексту, а також системи його категорій, процесів створення, сприйняття й інтерпретації здійснюється у рамках лінгвістики тексту – мовознавчої дисципліни, сформованої у 60-70-х рр. XX ст.

Актуальність роботи пов'язана із необхідністю дати вичерпне визначення тексту як об'єкта міждисциплінарних наукових досліджень з урахуванням усіх можливих аспектів дослідження.

Метою наукової розвідки є аналіз і систематизація головних підходів до вивчення тексту.

Створення тексту має на меті втілити авторський задум, передати знання і уявлення про людину й навколишню дійсність, винести ці знання за межі свідомості автора й зробити їх надбанням людства. Як результат об'єктивації авторського задуму текст – це автономне й самодостатнє утворення. Він є головною складовою текстової (мовленнєво-мисленної) діяльності – багатокомпонентного процесу психолого-інтелектуальної комунікації, що виконує зокрема естетичну функцію. Поряд із текстом до її компонентів належать автор (адресант тексту), читач (адресат), зображена позамовна дійсність, знання про яку передаються у тексті, й мовна система, з якої автор добирає відповідні мовні засоби, що дозволяють йому влучно втілити свій творчий задум [2, с. 13].

Через його комплексну природу і багаторівневу організацію поняттю «текст» надзвичайно складно дати визначення. Проте дослідники, які проводять наукові розвідки у царині лінгвістики тексту, активно працюють над проблемою формулювання адекватної дефініції цього терміна. Наразі існують численні підходи до вивчення і відповідно до визначення тексту. Одним із перших їх систематизував німецький дослідник В. Хайнеманн, розмежувавши 1) синтаксичний підхід, пов'язаний із дослідженнями засобів поєднання компонентів тексту та його структурних особливостей загалом; 2) змістовий (семантичний) напрямок, який полягає у визначенні закономірностей глибинних змістових текстових відношень; 3) комунікативний (комунікативно-прагматичний), за яким текст розглядається не як формальна або змістова структура, а як комунікативна одиниця [10, с. 52–52].

Науковець К. Брінкер пропонує розділити дослідження тексту на два магістральні напрямки: 1) системно-орієнтований, спрямований на аналіз структурно-граматичної природи тексту, й 2) комунікативно-орієнтований, згідно з яким текст трактується як комплексний мовленнєвий акт, невід'ємна складова комунікативної ситуації [10, с. 53–54].

Загалом у класифікаціях підходів за В. Хайнеманном і К. Брінкером текст розглядається з позиції структурного утворення, яке обмежується лише формальним аспектом або доповнене семантичною складовою, або як одиниця комунікації. Наразі система напрямків дослідження розширюється і уточнюється. Наприклад, Н. Ф. Непийвода, представивши систематизовану класифікацію підходів, розроблених у межах гуманітарних наук, виокремлює 1) соціально-історичний підхід, що визначає текст як культурний феномен і письмовий продукт, що маніфестує результати інтелектуальної та духовної діяльностей особистості; 2) соціально-психологічний, за яким текст розуміють як засіб впливу на свідомість і поведінку соціальної особистості; 3) лінгвістичний, в рамках якого текст – це сукупність мовних одиниць різних рівнів; 4) функціонально-стилістичний, згідно з яким текст – це семантичний простір реалізації мовних одиниць; 5) комунікативний, де текст реалізується як мовленнєвий акт; 6) когнітивний – текст як результат і спосіб пізнавальної діяльності [6, с. 77]. Дослідниця звертає увагу на неможливість інтегрувати усі запропоновані підходи в єдине визначення, оскільки характерологічні параметри тексту як явища змінюватимуться у залежності від аспекту, що аналізується.

На ранніх етапах формування лінгвістики тексту як окремої дисципліни магістральним був структурно-граматичний напрямок, в межах якого вивчалися засоби й типи формальної зв'язності, а також особливості структурної організації тексту, його граматики й синтаксису. У визначеннях, запропонованих авторами, які працювали у контексті зазначеного підходу, текст представлений, перш за все як певна послідовність взаємопов'язаних елементів. Наприклад, структурна організація тексту як одна з його домінантних ознак є ключовою у визначенні Н. А. Ніколіної, яка пропонує характеризує текст як індивідуальну динамічну систему, організовану певним чином [2, с. 26]. Домінантною ознакою наведеної дефініції є структурне оформлення і формальний поверхневий зв'язок компонентів тексту. Такий підхід до визначення характеризує текст лише як явище форми, ігноруючи при цьому його зміст.

З урахуванням необхідності розглядати текст як структурно-семантичну єдність Г. Я. Солганик характеризує його як об'єднану змістовими й граматичними зв'язками послідовність одиниць мовлення [8]. Таким чином, інтеграція структур-

но-граматичного підходу й семантичного аналізу дозволила розглядати текст на двох рівнях – поверхневому формальному й глибинному змістовому. Однак він був охарактеризований як структурно оформлена статична єдність.

А. І. Новіков зазначає, що текст – це таке утворення, в якому зовнішня форма обов'язково переходить у внутрішню форму, яка утворює цілісний образ змісту [7]. Семантика тексту утворює структура його змісту, яка формується у людській свідомості й пов'язана з лінійною формальною структурою тексту. У межах семантичного підходу увага зосереджується на дослідженні інформаційно-змістового базису тексту та його співвіднесення із денотативним простором. Текст розглядається як компонент у взаємодії автор-текст-читач, оскільки саме автор визначає змістове наповнення як результат об'єктивного втілення фрагмента дійсності мовними засобами, а інтерпретація змісту відбувається при взаємодії реципієнта (читача) із текстом.

Текст як вид діяльності інтерпретували в межах комунікативного підходу. Комунікативна природа тексту лежить в основі низки дефініцій, зокрема, досліджуючи літературно-художні тексти, І. В. Арнольд робить акцент на їхніх комунікативно-функціональних характеристиках і пропонує наступне тлумачення: текст – це вербальне повідомлення, яке передає по каналу літератури предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну й оцінну інформацію, об'єднану в ідейно-художньому змісті тексту в єдине складне ціле [1, с. 49]. Ключовою особливістю тексту тут виступає його комунікативний потенціал – здатність передавати і зберігати інформацію, а також впливати на його адресата.

Текст як форма комунікації був визначений Е. В. Сидоровим як комунікаційна система мовленнєвих знаків і знакових послідовностей, які втілюють відповідну діяльність адресата й відправника повідомлення. Ця дефініція була уточнена Н. С. Болотновою, яка зазначає, що в комунікативній стилістиці текст розуміють як мовленнєвий твір, концептуально зумовлений (тобто такий, що має певний концепт, ідею) і комунікативно орієнтований у межах певної сфери спілкування і наділений інформаційно-змістовою і прагматичною сутностями [3, с. 224].

У межах семіотичного підходу до визначення тексту його ототожнюють зі знаком мови / мовлення або утворенням, що має знакову природу. За Ю. А. Сорокіним, він є зв'язною знаковою продукцією, що представлена системою візуальних/звукових сигналів, які інтерпретуються реципієнтом і утворюють у нього систему уявлень [9, с. 6]; системою різнорідних семіотичних просторів, в континуумі яких циркулює певна вихідна інформація [5, с. 7].

Наведені приклади визначень спираються на певну характерологічну ознаку, що притаманна тексту. Проте частіше науковці намагаються давати комплексні визначення, які включають сукупність важливих текстових ознак. У різних авторів вони значно варіюють. Зазвичай дослідники виокремлюють деякі домінантні компоненти значення терміну й доповнюють їх іншими суттєвими характеристиками.

Оперуючи універсальними об'єктивними критеріями тексту, Є. А. Гончарова й І. П. Шишкіна пропонують наступну комплексну дефініцію: текст – це завершена з точки зору його автора але у смисловому й інтенційному планах відкрита для численних інтерпретацій лінійна послідовність мовних знаків, виражених графічним (письмовим) або звуковим (усним) способом, семантико-смислова взаємодія яких створює певну композиційну єдність, підтриману лексико-граматичними відношеннями між окремими елементами структури. Як автономний твір діяльностей мовлення і мислення текст має специфічну пропозиційно-тематичну структуру. Він реалізує певну комунікативну дію автора, тобто в його основі лежить певна комунікативно-прагматична стратегія або текстова функція, що проявляється за допомогою системи мовних і контекстуальних сигналів, які за рахунок власної формального вираження передбачають виникнення відповідної зворотної реакції адресата [4, с. 8]. Ця дефініція дозволяє тлумачити поняття тексту у різних вимірах, зокрема комунікативному, прагматичному, структурному.

Висновки. Отже, проаналізовані визначення терміна «текст» ґрунтуються на певній характерній рисі або сукупності притаманних ознак, які характеризують текст як такий. Віднайдення і систематизація необхідних властивостей тексту безпосередньо пов'язана із його ідентифікацією і розмежуванням з іншими мовними одиницями.

Ймовірно, причина відсутності єдиного визначення тексту полягає у наявності значної кількості підходів до його вивчення навіть у межах лінгвістики. Інша причина криється в абсолютизації певної категорії або сукупності категорій, які утворюють ядро визначення. Такі визначення сконцентровані на вузькому колі аспектів тексту, ігноруючи при цьому інші важливі категорії.

Література:

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. / И. В. Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста: учебник, практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
3. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н. С. Болотнова. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 384 с.
4. Гончарова Е. А. Интерпретация текста / Е. А. Гончарова, И. П. Шишкина. – М. : Высшая школа, 2005. – 368 с.
5. Лотман Ю. М. Текст в тексте / Ю. М. Лотман // Труды по знаковым системам. – 1981. – № 14. – С. 5–17.
6. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури функціонально-стилістичний аспект). – К. : ТОВ «МФА», 1997. – 356 с.
7. Новиков А. И. Текст и его смысловые доминанты / А. И. Новиков. – М. : Институт языкознания РАН, 2007. – 224 с.
8. Солганик Г.Я. Стилистика текста. / Г. Я. Солганик. – М. : Флинта, Наука, 1997. – 256 с.
9. Сорокин Ю. А. Психолингвистические аспекты изучения текста / Ю. А. Сорокин. – М. : Наука, 1985. – 168 с.
10. Филиппов К. А. Лингвистика текста. Курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Издательство С.-Петербургского университета, 2003. – 336 с.

УДК 821.161.2:82-3»XX/XXI»

О. М. Мельник,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕЙЛЕТОН: ОБ'ЄКТИ ХУДОЖНЬОЇ УВАГИ ТА ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ «ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ»)

Статтю присвячено з'ясуванню мовно-стилістичних особливостей сучасного літературного фейлетону (на матеріалі творів А. Гая, Є. Їгури, Б. Косьмія, О. Стусенка, П. Федотюка, опублікованих у «Літературній Україні»). Визначено об'єкти художньої уваги фейлетоністів, розглянуто поетикальний та оцінний рівні творів, охарактеризовано особливе узгодження змісту і форми жанру, досліджено конкретні виражальні засоби, що створюють

© О. М. Мельник, 2015

авторську суб'єктивно-оцінну модальність. Аналіз актуальних фейлетонів допомагає виявити недоліки новітнього літературного процесу та закономірності вияву комічних емоцій у різних авторів.

Ключові слова: *фейлетон, непряме викриття, іронія, мовний засіб, авторська оцінка.*

Статья посвящена изучению языково-стилистических особенностей современного литературного фельетона (на материале произведений А. Гая, Е. Игуры, Б. Косьмия, А. Стусенка, П. Федотюка). Определены объекты художественного внимания фельетонистов, рассмотрены поэтикальный и оценочный уровни произведений, охарактеризировано особенное согласование содержания и формы жанра, исследованы конкретные выразительные средства, что образовывают авторскую субъективно-оценочную модальность. Анализ актуальных фельетонов способствует обнаружению недостатков новейшего литературного процесса, закономерностей выражения комических эмоций у разных авторов.

Ключевые слова: *фельетон, косвенное изобличение, ирония, языковое средство, авторская оценка.*

This article is devoted to figure out specifics of modern literatural feuilleton (based on the articles by A. Hay, Ye. Yihura, B. Kosmiy, O. Stusenko, P. Fedotyuk). It defines objects of artistic attention authors, reviews the poetical and evaluation levels, describes specific arrangement between content and form of genre, studies expressive means which create authors subjective-evaluational modality. The analysis of actual satirical articles allow to find out the failings of modern literatural process and the patterns of expression of comic emotions in different authors.

Key words: *feuilleton, undirect exposure, irony, language mean, author's position.*

Літературно-художні періодичні видання, зокрема газета «Літературна Україна», містять чимало рефлексій з приводу поточного культурно-мистецького процесу. На жаль, дещо зредукував адресно конкретний фейлетон, що через особливу вагу чинника актуальності здатен бути особливо дошкульним жанром. Парадоксально, що заувага Є. Колодійчука ще 1991 року злободенна і досі: «Не бачимо на сторінках рідних українських видань ні сатиричного, іронічного оповідання, ні памфлета, ні віршованого чи прозового фейлетону, ні повнометражної гуморески» [6, с. 5]. Скажімо, графоманія часто є темою численних проблемних статей, рецензій, однак за допомогою виражальних засобів фейлетону це явище, що дискредитує літературу, не осмислено достатньою мірою. Нас цікавлять насамперед публікації, в яких гумористичної, іронічної чи сатиричної інтерпретації набувають тенденції та події сучасного мистецтва, передусім письменства. Актуальність розвідки зумовлено потребою дослідження широкого контексту творів злободенного характеру на тему літератури, а також необхідністю узагальнити закономірності розвитку сміхової традиції у фейлетонах різних авторів. До наукового аналізу залучено тексти, які ще не були об'єктом літературознавчого чи лінгвістичного дослідження.

Фейлетон як жанр, згідно з визначеннями в літературознавчому словнику, за зовнішніми ознаками може уподібнюватися з літературно-художньою критикою, публіцистикою або художньою літературою [8, с. 263, 706]. Метою статті є з'ясування особливостей сучасного літературного фейлетону на емоційно-оцінному та поетикальному рівнях, тож необхідно розв'язати такі завдання: визначити об'єкти художньої уваги фейлетоністів; дослідити своєрідність вияву комічних емоцій у творах та провідну інтонацію, тональність текстів; охарактеризувати мовно-стилістичну специфіку жанру; виявити художньо-естетичну вартість розглянутої прози.

Виразність спрямування – передумова дієвості фейлетону. Іронічні настанови, правила у творі Єлисея Їгури «Пам'ятка критикові-неофіту. Ще про «літературну ієрархію» адресовано конкретно критикам-початківцям. Висміюючи спеціальний «жаргон» критичної рецензії, автор уже в назві позначає іронію графічно, за допомогою лапок («літературна ієрархія»), а також лексичною одиницею (яскрава оцінність слова «неофіт»). Художня форма детальної інструкції, тобто послідовної низки вказівок, як написати відгук на літературну монографію, зумовлює ефект авторитетної обізнаності: треба зуміти пролізти крізь вушко голки; пам'ятати, ким є автор; не наврочити; поцінувати фахівця; показати вчену поважність претендента тощо.

Урочистий стиль у контексті «пам'ятки» набуває іронічного відтінку, так що постає надуманий, фальшивий образ дослідника літератури: «… художник, романтичний філософ, з ясними духовними ідеалами, стійкий у своїх переконаннях і великий серцем» [5, с. 8]. Численні кліше, концентрація стійких, шаблонних словосполучень та зворотів («ясні ідеали», «стійкий у переконаннях», «великий серцем», «збагатив новітнє літературознавство», «значення прозаїка важко переоцінити», «незмінність естетичних принципів») створюють іронічну смислову структуру фейлетону: автор глузує з трафаретності, характерної риторики і не завжди випраданої піднесеності відгуків.

Як відомо, літературознавча рецензія виробила своєрідну традицію структурно-семантичної організації, тож Є. Їгура виявляє комічне у певній шаблонності жанру, застосовуючи стилізацію, наслідуючи зовнішні формальні ознаки стилю відгуків, зокрема велемовні загальники: «… його стиль розкуто-імпровізаційний, має інтонаційне різнобарв'я дотепних експромтів, жвавий та емоційний» [5, с. 8]. Посилання на співомовку «Баба в церкві» («… не шкодуйте епітетів, спогадавши бабу С. Руданського: чортові в церкві свічку ставила») – засіб непрямого викриття запобігливості й лояльності рецензентів, підтекстовий натяк на панівний принцип «Треба всюди, добрі люди, приятелів мати». Гра метафор («здатен випливати в розбурханому океані художніх (і не тільки!) течій»), нанизування перифраз («видатна, за малим не геніальна особа», «енергійний патріот», «талановитий герой-творець», «популярний діяч») творять іронічно-насмішкувату інтонацію «пам'ятки», яка за своєю тональністю та емоційним напруженням не виходить за межі тонкого глузування.

Фейлетон «Віл до вола, кінь – до коня. Якими бувають передмови й навіщо їх пишуть» Олександра Стусенка – іронічна інтерпретація народного прислів'я «Знайся кінь з конем, а віл – з волом»: «… віл іде до вола, кінь – до коня, талановитий студент до свого професора, а геніальна студентка – до кількох професорів одразу» [10, с. 8]. Елементом сатири в тексті є дотепна, дошкульна епіграма з оригінальною мовною грою:

Передмову Нудьги я узявся читать
І наклюнулась думка у мене:
Передмова Нудьги – то є також нудьга.
Й не яка-небудь, а зелена [10, с. 8].

В основі оповіді – класифікація усіх передмов (5 видів) та їхня характеристика: 1) академічні; 2) організовані самими письменниками; 3) вимушені; 4) «передники», які літератори пишуть самі собі (від шлюбного оголошення до рекламної агітки); 5) відсутні. Насмішка стає особливо дошкульною у висловлюваннях про підготування, замовлення передмови: «Не піде гуморист Хохотюк до критика Реготюка по передмову, якщо знає, що той негативно оцінює його позитивний внесок у деградацію вітчизняної гумористики. А піде до свого знайомого (і теж гумориста, хоч і професора) Плаксієнка, бо той стоїть на одних із ним естетично-їстетичних позиціях і ока йому не виклює, не виплює, не виб'є» [10, с. 8]. Усього-на-всього у двох невеликих реченнях сконцентровано виражальні засоби непрямого зображення: контекстуальні антоніми

(позитивний внесок – деградація), жартівливу етимологізацію прізвищ, оказіоналізм «їстетичні», нове трактування відомого прислів'я «Ворон ворону ока не виклює».

Про заощадливість на способі вираження свідчать інші засоби в загальному іронічному контексті: авторські експерименти з термінами («переднє слово», «середнє слово», «заднє слово»), каламбур («замилить милими серцю фразами»), антифрази («сердешний автор», «страстотерпець й великомучень нашої доби»), парадоксальне визначення жанру («… в мінімумі тексту вчений автор намагається козирнути максимумом знань про письменника та його книжку, аби не допустити читача до читання тієї книжки»), уживання переносного значення як прямого («Геніальна авторка до кожного має свій підхід. Тобто підходить м'яко, мов кицька, й муркоче: «Лизнуууууу!..» [10, с. 8]) та ін.

Подекуди емоція досягає сильнішого вияву – сарказму: «От де потужний сплав обережного, але впертого самовихвалу й того, що автор не зміг сказати у своїх текстах за допомогою художніх засобів» [10, с. 8]. З іншого боку, автор виражає заперечення і за допомогою неіронічних тверджень без підтексту, яскравої метафори: «От і ллються потоки реклами. У каналізацію наших душ». Гра з читачем зумовлює іронічну саморефлексію, критичний погляд на власне дослідження передмов: «Бо знущально класифікувати те, що є, й не запропонувати розв'язання проблеми – це критиканство. Отож відповідаю конструктивно: усі згадані типи передмов наближені до ідеалу» [10, с. 8].

Цікаво, що стаття Анатолія Гая «Про сучки й колоди, або Про чуже й власне» є художньою реакцією на інший літературний фейлетон – «Сплітались гени, як сіножать». Круїз у… диліжансі» Володимира Іванціва. Іронія здатна бути спеціальним засобом авторового удавання, причому гра в нетямущого дає певну символічну перевагу: «я спочатку не второпав», «грішний аз єсмь», «може, осягну», «загальмував і довго ламав голову», «я трішки грішу першим і другим», «подужав лише дві сторіночки», «тисне на психіку незаперечний і непохитний авторитет автора», «з душевним трепетом беру до рук». Зображення себе простаком, демонстративне самопринижения насправді дозволяє у такий спосіб відповісти й заперечити опонентові.

Удавану солідарність із іншим поглядом («цілком згодився з фейлетоністом») виражено нагромадженням окличних речень, за допомогою яких автор вибудовує протилежний за смислом, саркастичний контекст: «… ну до чого ж усе правильно пише!»; «Так сильно сказано фейлетоністом, що не гріх процитувати!»; «Головне – який наступ! Яке вболівання за високий рівень кожної української книжки!»; «Оце критика! Оце буря й натиск!»; «Ось так, шановні літературні критики, треба критикувати!» [2, с. 4].

Повторення вислову В. Іванціва («некомпетентні, безпринципні, байдужі») є засобом вираження іронії на рівні всього тексту і загострення контрастів смислового значення: «Хай не перебігає дорогу видавцям компетентним, принциповим і небайдужим»; «на мою некомпетентну, непринципову і небайдужу думку»; «видавець некомпетентний, чи безпринципний, чи байдужий». Уведення в текст знижених лексем свідчить про яскраву оцінність мовних засобів, що створюють певне емоційне навантаження всього твору: «як тільки засвербить письмово чи усно повчати інших», «перебренькав», «дав нижнім хуком під ребра», «підчепив Сома за жабра», «врізав», «всипано по саме нікуди», «дісталось», «перепало». Звісно, прикінцеве цитування Євангеліє (Матвія 7:3–5) надає фейлетону викривального пафосу: «І що ти дивишся на сучок в оці брата твого, а колоди у твоєму оці не відчуваєш?» [2, с. 4].

Митці часто з гірким усміхом підкреслюють певну небезпеку написання сміливих, нелояльних до епохи сатиричних творів (новела «Ялинка» А. Чехова, байка «Сміх на службі» М. Годованця, вірш «Ціна сатири» П. Сороки та ін.). Іноді, незважаючи навіть на інакомовлення, письменники вдаються до авторської гри, застерігаючи, що імена та події твору вигадано, а збіг із реальністю – випадковий (наприклад, у романі «Дари пігмеїв» О. Чорноуза). Темою невеликого фейлетону Богдана Косьмія «Мудрим бути неможливо!» є якраз виснаження сміхових ресурсів літератури. Автор конструює комічні ситуації, в яких гумористи потерпають від нібито прототипів своїх персонажів: спростування в газеті і мільйон гривень компенсації за висміяні ями на дорогах; ворожнеча після зображення розкішного життя митника; істерика тещі начальника через збіг прізвища героїні твору з її власним. Деякі деталі доведено до рівня безглуздя, як-от: експерти вимірюють вибоїни і беруть із них проби ґрунту, щоб довести невинність керівника.

Глузливо-критичне заперечення виражено емоційними окликами і в назві, і в тексті мініатюри: «І будь мудрим! Ні, бути мудрим нині неможливо!». Особиста причетність автора до зображуваного зумовлює похмуру тональність насміху: «Важкі часи настали для гумористів»; «… нині безневинну гумореску не кожен ризикне опублікувати. Якщо і пише – для шухляди»; «То з кого тепер сміятися? Даю безплатно пораду: потягло тебе на сміх – смійся із себе. Звісно, якщо твоє прізвище не було дівочим у родині когось із можновладців» [7, с. 7]. Самоглузливий позірний страх, удавання переляканого письменника – це іронічний натяк стосовно творчих можливостей потенційних сатириків: «Добре хоч, що то районний начальник. А коли б так зі столичним? Аж моторошно стає…» [7, с. 7].

Текст виразний із експресивно-стилістичного погляду, адже рясніє народними фразеологізмами, одиницями просторіччя: «не для пса ковбаса», «з роботи його поперли», «сіпнув його нечистий», «шкрябай гумореску», «вийшов з того пшик», «стукнуло йому в голову», «тицьнув у руки», «всипав по саму зав'язку», «пропечатав керівника шляхвідділу», «знацця», «дзюськи», «май стримок», «хвалить на всю губу», «хотів бути мудрагелем».

Фейлетон Петра Федотюка «Тра-ля-ля. На мотив сучасної естради» відображає виродження вітчизняного «шоу-бізнесу», а також перевагу російської продукції на ринку масової культури впродовж років незалежності України. Опосередкованим засобом вираження авторської оцінки є абсурд, умовна реальність, в якій колорадські жуки є слухачами сучасних хітів. Безглузду ідею (конкурс-фестиваль «Дамо ради колораду») доведено до гротеску: акція на картопляному полі має ознаки «грандіозно-одіозної події». Утім, художній абсурд асоціативно пов'язаний із реаліями сучасної культури. Такий спосіб організації тексту посилює умовність зображення: шкідники по-всякому реагують на звуки, наприклад, «більше звикли до місцевого діалекту і не зовсім допетрали, про що спів»; «мирно паслися собі»; шлягер «не достукався до свідомості жучків»; «трохи збите з пантелику комашине поріддя помалу очухалося»; «в стані нокдауну помаленьку гигали під езотеричні «вопліі»; «почали вилазити зі шкіри, вивертатися навиворіт і лускатись» [12, с. 8]. Нанизування таких нісенітниць підвищує ступінь авторського насміху, аж до розв'язки: СЕКСПО отримує право на використання шансону як засіб проти шкідників. Читачеві легко виявити реальних прототипів учасників фестивалю посеред лану, однак інакомовлення досягає ще й узагальненого характеру завдяки висміюванню, спрямованому не так на конкретних осіб, як на явище бездарності загалом. Тож об'єкти компрометації (почесна гостя Аглая, «перекинчиця» Горпина, Віртанія, екзальтовані «Танки на танку», Параска Грій) постають «збірним образом» естрадного артиста сучасності.

Автор не вдається до пародіювання текстів сучасних пісень, натомість подає оригінальні уривки, які промовляють «самі за себе». У примітці оповідач застерігає: «Не думайте погано про автора – тут скрізь прямі цитації із сучасної естради» [12, с. 8]. Окрім цитування, негативно-зневажливу оцінку опосередковано виражають такі засоби: транслітерація

російськомовного тексту хітів («А слєдом за нім сєбя подарю я, как сувєнір», «Кто-то заодно, но нє с нами» тощо), перифрази, порівняння, слова з позитивною семантикою («почесна гостя», «небайдужі горлянки», «меланхолійний сольник», «кулеметні черги», «напівгеніальний зонг-гонг», «бідолашка», «шедевр», «ягідки», «рок-продукт»); плакатні заклики («Дамо ради колораду», «Більше звуку на поля – тра-ля-ля!», «Більше хімікатів на поля»); пародійно-безглузді назви (гурт «Танки на танку», СЕКСПО – суборендне експериментальне колективне сільськогосподарське приватне об'єднання).

Отже, об'єктами висміювання в проаналізованих творах є шаблонність у літературній критиці, штучність рецензій («Пам'ятка критикові-неофіту. Ще про літературну ієрархію» Є. Їгури); спрофанована процедура написання передмов до видань («Віл до вола, кінь – до коня. Якими бувають передмови й навіщо їх пишуть» О. Стусенка); необ'єктивність фейлетоніста, критиканство і невимогливість до самого себе як письменника («Про сучки й колоди, або Про чуже й власне» А. Гая); обмежена, вузька тематика гумористики та сатири («Мудрим бути неможливо!» Б. Косьмія); сучасна естрадна пісня та її виконавці («Тра-ля-ля. На мотив сучасної естради» П. Федотюка). Виразна викривальна функція фейлетону зближує його з пародією, окрім того, тексти позначені публіцистичністю (прямі роздуми, утвердження певної думки, конкретність адресата). Емоційний вплив на читача залежить від неповторної мовно-стилістичної специфіки жанру, майстерного використання засобів за умови дотримання певної хужожньої міри: іронічних настанов, стилізації (Є. Їгура); епіграми, жартівливої класифікації, трансформації прислів'я (О. Стусенко); «емоційного синтаксису», тобто удавано-схвальних окличних висловів, знижених лексем (А. Гай, Б. Косьмій); інакомовлення, абсурдного сюжетного тла (П. Федотюк). Особливе узгодження змісту і форми фейлетону означає виникнення «авторської суб'єктивно-оцінної модальності» (С. Походня) завдяки опосередкованому висміюванню вад (здебільшого непрямій критиці з елементами неприхованого викриття) та водночас мовній вправності (економії словесних ресурсів, лаконізму). Подальше спеціальне дослідження актуальних фейлетонів та відображених у них тенденцій і явищ поточного літературного періоду є цікавою історико-літературною перспективою; вивчення цього жанру водночас допомагає виявити протиріччя, недоліки, типові негативні явища новітньої літературної доби.

Література:

1. Браеску А. Графоманія і графоманство / Аркадій Браеску // Літературна Україна. – 2007. – 11 жовтня. – С. 3.
2. Гай А. Про сучки й колоди, або Про чуже й власне / Анатолій Гай // Літературна Україна. – 2007. – 29 березня. – С. 4.
3. Іванців В. «Спліталась гени, як сіножать». Круїз у… диліжансі / Володимир Іванців // Літературна Україна. – 2007. – 22 лютого. – С. 3.
4. Їгура Є. Памятка критикові-неофіту. Ще про «літературну ієрархію» / Єлисей Їгура // Літературна Україна. – 2009. – 26 лютого. – С. 8.
5. Колодійчук Є. Чи є у нас гумор? Подумав сатирик і… відклав перо // Літературна Україна. – 1991. – 27 червня. – С. 5.
6. Косьмій Б. Мудрим бути неможливо! / Богдан Косьмій // Літературна Україна. – 2006. – 23 листопада. – С. 7.
7. Літературознавчий словник-довідник / Громяк Р. Т., Ковалів Ю. І. та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
8. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / София Ивановна Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с.
9. Стусенко О. Віл до вола, кінь – до коня. Якими бувають передмови й навіщо їх пишуть / Олександр Стусенко // Літературна Україна. – 2009. – 19 лютого. – С. 8.
10. Суховецький М. Гламур з попсятиною / Микола Суховецький // Літературна Україна. – 2007. – 28 червня. – С. 6.
11. Федотюк П. Тра-ля-ля. На мотив сучасної естради / Петро Федотюк // Літературна Україна. – 2007. – 12 квітня. – С. 8.

УДК 811.112.2(07)

О. В. Найдюк,
Національний університет харчових технологій, м. Київ

ГЕНДЕРНА ОСОБЛИВІСТЬ ВЖИВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ А. ФУКС «ЗАБОРОНЕНА НІМЕЦЬКО-НІМЕЦЬКА ЛЮБОВ»)

Стаття присвячена проблемам гендерної лінгвістики. На матеріалі твору німецької літератури виявлено та проаналізовано прецедентні феномени в мовлення чоловіка та жінки. Визначено функцію даних прецедентних феноменів.

Ключові слова: *гендер, гендерна лінгвістика, мовлення, чоловік, жінка, прецедентний феномен, функція порівняння.*

Статья посвещена проблемам гендерной лингвистики. На материале произведения немецкой литературы обнаружено и проанализировано прецедентные феномены в речи мужчины и женщины. Определена функция данных прецедентных феноменов.

Ключевые слова: *гендер, гендерная лингвистика, речь, мужчина, женщина, прецедентный феномен, функция сравнения.*

This article is devoted to the problems of gender linguistic. The modern linguistic focuses its researches on the principle of the anthropology. Characteristics of linguistic personality become important while studying human in language. Researchers of various sciences focused great attention on the problems of gender in the second half of the XX century. Researches of this question were separated into an independent branch of science – genderology that covers a wide range of issues and numerous scientific fields – gender psychology, gender sociology, gender philosophy. Gender linguistics has a special place among them. Gender linguistics is a scientific branch that studies linguistics in the gender area. Domestic and foreign scholars were engaged in the problems of gender linguistics Gender issues in linguistics are considered in two ways: a man and a woman depicted in linguistics and differences in their speech. In this article we analyze the usage of precedent phenomena in speech of men and women. Among the tools used in speech in different functions (characterization, compositional, informative, and others), a special place take precedent phenomena. As precedent phenomena. we understand knowledge component, marking and contents of which are well known to members of certain ethnic and cultural communities, relevant and used in cognitive and communicative terms. The understanding of precedent phenomena is based on background and encyclopedic knowledge of the addressee. We analysed some examples and saw that the speech of woman has more precedent phenomena than the speech of man. The precedent phenomena were used in the function of comparison. Communication using precedent phenomena has been successful, as evidenced by further remarks of recipients. Man's speech is clearer, more constructive and effective. Female speech is descriptive, detailed and romantic, at least that was seen in the examples analyzed above.

Key words: *gender, gender linguistic, speech, man, woman, precedent phenomena, the function of comparison.*

© О. В. Найдюк, 2015

Сучасна лінгвістика фокусує свої дослідження на принципі антропоцентризму. Важливе значення в дослідженні людини в мові набувають характеристики мовної особистості, які визначають її соціальну, культурну та когнітивну орієнтацію в світі. У другій половині XX століття дослідники різних наук гуманітарного циклу значну увагу зосередили на проблемах гендерного характеру. Дослідження такого типу відокремилися у самостійну галузь науки – гендерологію, яка охоплює широке коло питань та значну кількість вузько спрямованих наукових напрямків – гендерну психологію, гендерну соціологію, гендерну філософію; особливе місце серед них належить гендерній лінгвістиці [5]. Гендерна лінгвістика – науковий напрям, що вивчає гендер у лінгвістичному просторі. Наприкінці 60х років XX століття американським психоаналітиком Робертом Столлером у науковий обіг був уведений термін «гендер», який позначає соціальний та культурний аспект статі. Систематичний аналіз гендерних аспектів мови розпочався лише в середині 1970-х років, проте окремі дослідження мовного зображення статей здійснювалися і раніше. Проблемами гендерної лінгвістики займаються вітчизняні та зарубіжні науковці [2; 3; 4; 6; 7].

Ґендерна проблематика в лінгвістиці розглядається в двох аспектах: як чоловік та жінка зображені в лінгвістиці та чи є відмінності у їхньому мовленні [10].

Метою нашої статті є аналіз прецедентних феноменів у мовленні чоловіка та жінки. Для досягнення поставленої мети слід розв'язати наступні завдання:1) виявити прецедентні феномени у жіночому та чоловічому мовленні; 2) проаналізувати дані прецедентні феномени; 3) охарактеризувати особливості вживання виявлених прецедентних феноменів. Для проведення даного дослідження ми обрали твір А. Фукс «Заборонена німецько-німецька любов».

Характер мовленнєвого спілкування, його стратегія, тональність високою мірою залежать від гендерних (англ. gender – рід) (соціостатевих) й комунікативних статусів учасників спілкування. <…> Жінки, як правило, перевершують чоловіків у всьому, що стосується мови (дівчатка починають раніше говорити, мають багатший словниковий запас, утворюють складніші й різноманітніші речення); вони більше схильні до кохання, прихильніші, емоційніші. Чоловіки ж більш інтернальні, частіше є лідерами; їхня самооцінка залежить від успіхів у сфері предметної діяльності, стабільніша і загалом вища від жіночої.

Чоловічий стиль спілкування – активний і предметний, але водночас змагальний і конфліктний. Для чоловіка зміст спільної діяльності важливіший, ніж індивідуальна симпатія до партнера. Чоловіче спілкування відрізняється емоційною стриманістю. Жінки вільніше й повніше (зокрема вербально) висловлюють свої почуття й емоції, у них виникає потреба ділитись з кимось своїми переживаннями; вони також здатні до співпереживання [1, с. 112–113].

Звичайно слід додати також вікові, соціальні, освітні та інші чинники, які впливають на будь-яке мовлення. Серед засобів, які використовуються в мовленні у різних функціях (характеризації, номінації, порівняння, сюжетно-композиційній, інформативній та інших), особливе місце займають прецедентні феномени. Під прецедентними феноменами (ПФ) ми розуміємо, компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані. Розуміння текстів, що містять ПФ ґрунтується на фонових й енциклопедичних знаннях адресатів. <…> Знаки ПФ характеризуються значним інформаційним обсягом, подібні до символів. Типами ПФ є ім'я (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту); ситуація (значима подія, яка реально відбувалася в житті етносу й цивілізації); текст (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване механізмами інтертекстуальності). <…> ПФ можуть мати універсальний і національно-специфічний характер (прикладом першого є світові війни, політичні події, катаклізми; відомі цілому світові люди й герої творів, кінофільмів; твори скарбниці світової літератури тощо) [9, с. 492–493]. До ПФ ми відносимо також прецедентні висловлювання – репродукований продукт мовленнєвої і мисленнєвої діяльності; закінчена і самодостатня одиниця,яка може бути, а може і не бути предикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не рівна його змісту. Семантика прецедентних висловлювань пов'язана не лише з контекстом, ситуацією, але й фоновими знаннями мовців. Серед прецедентних висловлювань слід виділити такі: фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови й інші стійкі мовленнєві формули [8, с. 65].

Герої твору Анетти Фукс «Заборонена німецько-німецька любов» (Історія одного кохання між Сходом та Заходом) Рената та Вольфганг борються за своє кохання, долаючи політичні перешкоди Західної та Східної Німеччини. На нашу думку, персонажі цього твору є однаково освічені (Рената – учителька математики, яка працює в банку, Вольфганг – лікар), майже однолітки, люди однакового соціального статусу, що й зумовило наш вибір для дослідження.

Простежимо використання ПФ у мовленні на прикладах.

1) *In der Gemäldegalerie des Zwingers betrachteten sie interessiert eine von Rubens gemalte Frau mit fülligen Körperformen.*

«Schönheit ist eine relativer und sehr individueller Begriff, scheint mir», begann Renate. «Heutzutage könnte diese Frau nicht ***Miss Germany*** *im Schönheitswettbewerb werden.« Erneut betrachteten beide die üppigen Formen der Frau am Springbrunnen. «Woran denkst du gerade?« fragte Renate ihren Begleiter.*

«An eine Patientin, die ich gestern in der Klinik aufgenommen habe.«

«Wieso? War sie besonders schön?«

«Nein, das nicht, aber besonders fett. ***Die Rubensfrau*** *von 160 kg musste sich auf einer Bahnhofswaage wiegen, da unsere Waagen nur ein Gewicht bis 150 kg anzeigen«* [1, s. 10].

Наведений діалог відбувається в картинній галереї Цвінгер в Дрездені перед картиною Пітера Пауля Рубенса «Вірсавія біля фонтану» (1635). Ми зрозуміли це з детальних підказок автора: *von Rubens gemalte Frau mit fülligen Körperformen, die üppigen Formen der Frau am Springbrunnen*, так як власне назви картини немає, тобто це є невербальний прецедентний феномен, який використовує авторка цього твору Анетта Фукс (жінка).

Розглядаючи невербальний ПФ картину Рубенса, Рената вживає прецедентне ім'я (ПІ) *Miss Germany*, яке асоціюється з конкурсом краси, де вибирається найгарніша дівчина країни. Англійський правопис засвідчує інтернаціональність цього титулу, загальновідомість не лише в Німеччині, але й у цілому світі, а дане ПІ належить до універсально прецедентних. У висловленні Ренати, як реакції на картину Рубенса, дане ПІ демонструє інше розуміння краси, як такої, що вимагає відтворення на картині. Дівчина, яка отримує титул *Miss Germany* – це, в першу чергу, стрункість, жодного зайвого кілограму, вишуканість та елегантність, цього не скажеш про жінку з картини Рубенса (*gemalte Frau mit fülligen Körperformen, die üppigen Formen der Frau*). Вольфганг, дивлячись на картину «Вірсавія біля фонтану», вживає ПІ *Rubensfrau,* але на відміну від Ренати, не для порівняння розуміння краси в період Рубенса і сьогодення, а для порівняння з пацієнткою, яка була у нього на прийомі. Це порівняння ґрунтується не на красі (*«Wieso? War sie besonders schön?»*, а на масі тіла обох жінок (*«Nein, das nicht, aber besonders fett.*) Продовжуючи цю тему, Вольфганг, навіть, припускає, де потрібно важитись

жінці з такою великою масою тіла (*sich auf einer Bahnhofswaage wiegen*) і чому (*da unsere Waagen nur ein Gewicht bis 150 kg anzeigen*).

Даний приклад показує, як дві людини: чоловік і жінка, дивлячись на одну й ту ж річ, в даному випадку картину Пітера Пауля Рубенса «Вірсавія біля фонтану», звертають увагу на різні речі (красу і вагу), вживають різні ПІ (*Miss Germany* та *Rubensfrau*) і вбачають різні проблеми (*Heutzutage könnte diese Frau nicht Miss Germany im Schönheitswettbewerb werden.* і *Die Rubensfrau von 160 kg musste sich auf einer Bahnhofswaage wiegen, da unsere Waagen nur ein Gewicht bis 150 kg anzeigen*).

2) *«Ich wünsche, wir wären auf einer Insel, wo wir uns Tag und Nacht lieben könnten, so oft wir es nur wollen. Keine Vorschriften, keine Fragen, keine Kontrollen ...», brach Renate das Schweigen.*

«Zwei Menschen allein auf einer Insel … hm, fernab von jeglicher Zivilisation, in völliger Abhängigkeit voneinander, da zeigt sich, wieviel eine Liebe wert ist», sagte Wolfgang nachdenklich.

«Da hast du sicherlich recht», bestätigte Renate, «ich stelle mir das interessant vor – du als ***Robinson*** *und ich als* ***dein weiblicher Freitag****. Ich würde jeden Tag das Wild, das du erlegt hast, über dem Feuer grillen. Du wärst Jäger, Stammeshäuptling und Medizinmann in einer Person. Ich wäre deine ständige Beraterin und würde mich außer mit dem Kochen auch mit der Aufzucht von Ziegen und anderen Haustieren beschäftigen. Außerdem müsste ich uns von Zeit zu Zeit neue Kleidung aus Tierfellen nähen, für dich einen Lendenschutz, für mich einen Minirock», schwärmte sie.*

«Hört sich nicht schlecht an», sagte Wolfgang interessiert. «Eine Insel kann ich dir leider nicht bieten, aber vielleicht können wir auch so den Alltag zusammen erleben. Ich könnte für ein paar Wochen zu dir nach Dresden kommen».

«Nach Dresden? Man wird uns zusammen sehen. Und wer soll deine Einreise beantragen?» [1, s. 23]

Приклад 2 демонструє цілком природну ситуацію, коли закохані хочуть бути разом, утекти від суспільства і побути на самоті. Рената, намагаючись уявити себе із Вольганом на безлюдному острові, про що свідчить вживання речень в умовному стані, використовує прецедентні імена *Robinson* та *dein weiblicher Freitag*. Ці ПІ є універсально-прецедентними і апелюють до твору Д. Дефо «Життя і незвичайні та дивовижні пригоди Робінзона Крузо» (1719р.), який належить до світової скарбниці літератури і добре відомий більшості людей. Рената, пристосовуючи ситуацію з твору до своєї, називає себе *weiblicher Freitag*. Вольфганг абсолютно підтримує свою кохану, проте він не мріє, він реально дивиться на ситуацію (*Eine Insel kann ich dir leider nicht bieten*) і намагається вирішити її дійсним на цей час способом: побути разом у Дрездені (*Ich könnte für ein paar Wochen zu dir nach Dresden kommen*).

3) *Ein dumpf klingender Schlag erschreckte Renate. Frau Jadus war gerade dabei, ihren Schreibtisch von lästigen Fliegen zu befreien. Auf der Jagd nach weiteren Insekten dieser Art spähte sie im Raum umher, näherte sich Renates Schreibtisch, um dort ein körperlich vereintes Fliegenpärchen zu erschlagen. Gezielt schlug sie zu, so dass beide Insekten leblos auf dem Schreibtisch lagen.*

«Haben Sie kein Herz?» fragte Renate.

«Meinen Sie mich?» fragte Frau Jadus erstaunt zurück.

«Ja, Sie meine ich. Ist Ihnen bewusst, dass Sie soeben ein Liebespaar getötet haben?»

«Ich fürchte, Sie werden langsam komisch. Die Liebe zu Ihrem Wolfgang scheint Sie sentimental zu machen».

*«****Romeos und Julias Liebe*** *endete auch tragisch», sagte Renate nachdenklich, worauf Frau Jadus nur mit dem Kopf schüttelte und die Jagd nach den lästigen Eindringlingen fortsetzte.* [1, s. 134].

Жінки відрізняються від чоловіків, а закохані жінки відрізняються від незакоханих. Яскравим прикладом цього є приклад 3. Рената у всьому бачить любов і, використавши універсальні ПІ *Romeos und Julias Liebe* з трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео та ’Джульєтта» (1595), здійснює апеляцію до прецедентної ситуації. Героїня твору сказала ці слова у ситуації, яка зовсім не має відношення до того, що описував В Шекспір. Хоча, провівши паралель між світом людей і світом комах, ми бачимо, що трагічний кінець буває і у тих, і у інших. А, взявши до уваги той період історії, ми вбачаємо символічність випадку: люди як комахи, яких могла знищити система, у якій вони жили, не дивлячись ні на любов, ні на будь-що інше. Рената, як ніхто інший відчувала загрозу їхній з Вольфганом любові з боку двох держав, не відміну від любові Ромео та Джульєтти, де на заваді стала ворожнеча між сім’ями. Змінюються часи, проте не змінюються проблеми, вони переносяться в іншу площину і не змінюється кохання.

На декількох прикладах ми побачили, що героїня твору Рената частіше звертається до прецедентних феноменів, ніж Вольфган. У нашому дослідженні герої твору вживали ПФ для порівняння. Комунікація з використанням прецедентних феноменів була успішною, про що свідчать подальші репліки реципієнтів. Чоловіче мовлення більш чітке, конструктивне і результативне, а жіноче – описове, деталізоване, романтичне, принаймні це ми побачили в проаналізованих вище прикладах.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні прецедентних феноменів у мовленні різних вікових груп.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.

2. Беляева Ю. А. Речь и речевое поведение мужчин и женщин / Ю.А.Беляева. [Електронный ресурс]. – Режим доступа : www:/ hclub.cluster.sgu.ru/linguistics/14.html

3. Гапова Е. И. Антология гендерных исследований / Е. И. Гапова, А. Р. Усманова. – Минск : Пропилеи, 2000. – 140 с.

4. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма / Е. И. Горошко. – Москва; Харьков : ПД «ИНЖЕК», 2003. – 437 с.

5. Дегтярьова Т. Особливості жіночого мовлення в гендерному аспекті (на матеріалі англійської, української та російської мов) / Т. Дегтярьова. // Вісник СумДУ. – 2004. – № 1 (60). – С. 46–52.

6. Земская Е. А. Особенности мужской и женской речи / Е. А. Земская, М. А. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русский язык в его функционировании (Под ред. Е. А.Земской и Д. Н. Шмелева) – Москва, 1993. – С. 90–136.

7. Кириліна А. В. Лінгвістичні гендерні дослідження / А. В. Кириліна // Вітчизняні записки. – 2005. – № 2. – С. 112–132.

8. Красных В. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева. // Вестник МГУ. Сер. 9: Филология. – 1997. – № 3. – С. 62–75.

9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006. – 716 с.

10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: uk.wikipedia.org./wiki/гендерна лінгвістика

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. Fuchs A. Verbotene deutsche – deutsche Liebe: Geschichte einer Liebe zwischen Ost und West / A. Fuchs. – Berlin : Frieling, 1996. – 174 s.

УДК 811.111 [34+37] (045)

З. С. Насікан,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ФОНОСЕМАНТИКИ ЯК НАУКИ ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗВУКУ ТА СМИСЛУ

Статтю присвячено дослідженню концептуальних засад становлення фоносемантики як науки про взаємозв'язок звуку та смислу. Здійснено історичний огляд дослідження проблеми взаємовідносин мовного знака і його значення, окреслено науково-понятєвий апарат фоносемантики та охарактеризовано основні проблеми, якими займається ця наука.

Ключові слова: *фоносемантика, звукосимволізм, звукозображальність, звуконаслідувальність, мотивованість мовного знаку, теорії походження мови.*

Статья посвящена исследованию основ становления фоносемантики как науки о взаимосвязи звука и смысла. Осуществлен исторический обзор развития проблемы взаимоотношений языкового знака и его значения, очерчен научно-понятийный аппарат фоносемантики и охарактеризованы основные проблемы, которыми занимается эта наука.

Ключевые слова: *фоносемантика, звукосимволизм, звукоизобразительность, звукоподражание, мотивированность языкового знака, теории происхождения языка.*

The article is dedicated to the investigation of the conceptual foundations of phonosemantics, which aims at studying the relationship between sound and meaning. The article focuses on the historical overview of this field of study, outlines the scientific conceptual terms and the main problems that phonosemantics deals with.

Key words: *phonosemantics, sound symbolism, phonetic iconicity, sound imitation, non-arbitrariness of a language sign, the origin of language theories.*

Постановка проблеми. В історії мовознавства інтерес до питання співвідношення звуку з його значенням завжди залишався актуальним. Проте тільки у XX столітті була сформована окрема наука мовознавчого циклу, метою якої стало дослідження взаємозв'язку плану вираження із планом змісту. Формування сучасного бачення ролі фоносемантики у розвитку лінгвістичних наук лежить у площині поглибленого вивчення еволюції наукових поглядів на взаємозв'язок звуку та його значення, подальшого дослідження концептуальних засад фоносемантики, узагальнення форм реалізації фоносемантичних явищ у прикладному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що вивченню проблеми взаємозв'язку звуку та смислу присвячено значну кількість праць вітчизняних та зарубіжних лінгвістів. У плеяді зарубіжних науковців важливе місце посідають Л. Хінтон, Дж. Охала, М. Магнус, А. М. Газов-Гінзберг, С. В. Воронін, О. П. Журавльов, А. Б. Михальов, С.С. Шляхова, І. Ю. Павловська, Л. П. Прокоф'єва та інші. Серед українських науковців цією проблематикою займалися В. В. Левицький, В. І. Кушнерик, А. А. Калита, Н. І. Львова. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, чимало теоретичних і практичних аспектів проблематики залишаються дискусійними та потребують подальших досліджень.

Із урахуванням зазначеного, **мета статті** – дослідити концептуальні засади становлення фоносемантики як науки про взаємозв'язок звуку зі смислом. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: а) провести історичний огляд досліджень проблеми взаємовідносин мовного знака і його значення; б) виокремити науково-понятєвий апарат фоносемантики; в) з'ясувати роль фоносемантики в теорії походження мов; г) визначити сучасні проблеми фоносемантики.

Викладення основного матеріалу. Зазначимо, що перші спроби дослідити характер зв'язку звуку зі смислом були здійснені ще в давньоіндійських Ведах. Древні індійці виходили з того, що у звуках слова закладається суть самого предмету, і тому метою вчених того часу було визначення, у який спосіб будь-яке слово передає своє значення. Згодом над цим питанням почали замислюватися і давньогрецькі філософи. Проте, як зазначає С. В. Воронін [2, с. 9], чим глибше вони досліджували цю проблему, тим більше в неї виникало як прихильників, так і тих, хто не погоджувався з основним постулатом щодо прямого зв'язку назви предмету з його суттю. Наукова суперечка між прибічниками протилежних позицій у мовознавстві відома як теорія тесей і фюсей. У концепції останньої, яку підтримував Геракліт, закладена думка, що назва предмета відповідає його природі. Водночас прихильники теорії тесей наголошували, що назви предметів не обумовлені їх суттю, вони – умовні та договірні. У відомому діалозі Платона «Кратіл або правильність імен» детально обговорюються ці дві протилежні позиції. Зате виникає і третя, більш компромісна, в якій від імені Сократа, Платон порушує питання втрати вмотивованості, або її забуття. На думку вченого-філософа, на початковому етапі можливо і був зв'язок предмету з його звуковою оболонкою, однак через виникнення багатьох похідних слів і утворення нових значень, цей зв'язок поступово втрачається, а, отже, назва встановлюється за традицією та договором, але не природою предмету (цит. за [2, с. 9–12]).

За часів доби Середньовіччя та Відродження, ідея співвідношення звуку зі смислом посідала чільне місце у колі досліджуваних проблем Святого Августина, Фоми Аквінського, Ж. Ж. Руссо, Р. Декарта, М. Мерсена та М. Ломоносова. У XVIII–XIX ст. у зв'язку з поширенням філософії мови та актуальністю питання гіпотез її виникнення, досить розповсюдженими стали дослідження ономатопеї (звуконаслідування) в контексті ономатопоетичної теорії походження мови. У зв'язку з цим, варто відзначити роботи Г.В. Лейбніца [8], В. Гумбольдта [5], І.Г. Гердера [25].

На думку С.В. Вороніна, роботи зі звукозображання деяких із вищезазначених дослідників містили чимало цінних спостережень і висновків, або були сформовані на власному емпіричному досвіді, проте, і з цим не можна не погодитись, багато з них будували свої теорії на досить обмеженому фактичному матеріалі, а методика дослідження була, як правило, не досить строгою [2, с. 11].

Із початком XX століття, проблема співвідношення звуку зі смислом привертає до себе увагу низки вчених, які починають досліджувати її з різних сторін та у різних мовах. Так, у працях В. Вундта [38] та Г. Пауля [32] містяться роздуми щодо звукозображання в германських мовах. Говорячи про романські мови, варто зазначити, що предметом досліджень М. Граммона виступали особливості перекладу французької поезії на інші мови з урахуванням звукозображальності [24]. Також наукові роботи присвячувалися дослідженню звукозображальності в латинській [23], італійській [34], фінській [18], японській [11], корейській [15], семітських [4], африканських [1] та інших мовах.

Незважаючи на те, що в першій половині XX століття Ф. де Соссюр доводив свій постулат про довільність мовного знаку, значна кількість мовознавців [4; 21; 26; 30; 33] все ж таки відстоювали думку про існування звукозображальності.

© З. С. Насікан, 2015

У зв'язку з цим, важливо відзначити внесок американського лінгвіста Л. Блумфілда [21], котрий у межах порівняльно-історичного методу виділив значну кількість звукозображальних германських коренів. Глибоке дослідження проблем фоносемантизму можна знайти у роботах Е. Сепіра (див., напр.:[33]). Він був першим, хто під час проведення власного експерименту пропонував опитуваним неіснуючі слова, або слова іншою мовою, яких вони не знали. В результаті здійсненого експерименту, Е. Сепіром була встановлена пряма кореляція звука і значення. Так, звук [i] в більшості випадків знаходився у словах, що позначали щось невелике, наприклад, вигадане слово [mil] асоціювалося в опитаних із маленьким предметом, а [mal] – з великим, а, отже, був зроблений висновок, що [a] може слугувати для позначення чогось великого. На символічному значенні звука [i] наполягав і О. Єсперсен. У своїй статті «Symbolic Value of the Vowel [i]» [26], автор також довів, що передній нелабіалізований [i] у великій кількості слів слугує для позначення чогось малого за розміром. Цікаво, що, на його думку, з плином часу звукосимволізм допомагає зберегтися певним словам у мові. На наше переконання, прикладом таких слів можуть бути слова little, tiny.

Загалом народження фоносемантики як самостійної інтегративної дисципліни прийнято пов'язувати з іменем С. В. Вороніна, який у своїй праці «Основи фоносемантики» [2] вперше виділив цю галузь як самостійну науку. Сьогодні термін «фоносемантика», запропонований С. В. Вороніним, прийнятий більшістю вітчизняних і певною частиною західних лінгвістів, однак, варто зазначити, що у світовій практиці існують й інші назви цієї області досліджень: фоносеміка, лінгвістичний іконізм, мімологіка, мімологія та ін. [19, с. 7].

На сьогодні фоносемантика досить активно досліджується не лише в Україні, але й у США, Японії, багатьох інших країнах Європи та Азії. Останнє підтверджується значною кількістю бібліографічних переліків, серед яких слід відмітити такі: список Сін Дея з дослідження синестезії, Кімі Акіти з Токійського університету та Джона Охали з Університету Кеймбрідж зі звукосимволізму, списки Амстердамського та Цюріхського університетів з іконізму та Університету Грац (Австрія) з редуплікації. Найбільш повний список наявної літератури та інтернет-джерел із звукозображальності представлений в бібліографічному списку американської дослідниці М. Магнус [27], який містить наукові праці багатьма мовами.

Загальноприйнятно, що виділення будь-якої науки в окрему галузь нерозривно пов'язане з окресленням її об'єкта, предмета, завдань та понятєвого апарату. Як зазначає С. В. Воронін, об'єктом фоносемантики є звукозображальна система мови, а предметом виступає звукозображальна (тобто звуконаслідувальна та звукосимволічна) система мови з часово-просторових позицій (пантопохронії) [2, с. 21]. У свою чергу, основна мета фоносемантики полягає у дослідженні звукозображальності як необхідного, повторюваного і відносно мимовільного фонетично мотивованого зв'язку між фонемами і закладеною в основу найменування ознакою об'єкта-денотата [17, с. 40].

Безперечно, фоносемантика – це міждисциплінарна наука, яка, на думку С. В. Вороніна, знаходиться на стику щонайменше фонетики, семантики і лексикології та інтегрує в собі їх елементи. Тому основними засобами дослідження у фоносемантиці вважають звуки, звукоряди, їх фонотактичні сполучення, слова та просодію [10, с. 131]. До них варто також додати ще ідеофони – слова, які позначають базові поняття, що оточують людину [2].

Досліджуючи науковий апарат фоносемантики, підкреслимо, що звукозображальну систему мови поділяють на дві основні категорії: звуконаслідувальну та звукосимволічну.

Звуконаслідувальну підсистему складають звуконаслідувальні слова, або ономатопеї, в основі яких лежить закономірний, мимовільний фонетично мотивований зв'язок між фонемами слова та звуковою ознакою денотата. Іншими словами, ономатопея – це певна вербальна імітація звучань навколишнього світу. Вважається, що вона є досить продуктивною в багатьох мовах [3, с. 6]. При цьому, слід наголосити, що протягом тривалого часу вивчення звуконаслідування не відокремлювали від вивчення звукосимволізму [19, с. 8]. Так, наприклад, В.В. Левицький пропонував визначати звуконаслідувальні слова як такі, в яких денотатом виступають звуки, явища та процеси зовнішнього світу, що можуть відтворювати звуки [7, с. 20].

Розуміння звукосимволічної підсистеми спирається на поняття звукосимволізму (звукового символізму, фонетичного символізму, символіки звуку), яке означає закріплення ознак звучань за реальною або уявною схожістю. Таким чином, у ньому також спостерігається мимовільний мотивований зв'язок між фонемами та неакустичними ознаками денотату [3, с. 6]. Як правило, звукосимволічні слова передають різні види руху, світлові явища, форму, величину, міміку, емоційний та фізіологічний стани людини, тому основою звукосимволізму вважають іконічність, мотивованість та мимовільність. Разом із цим, слід підкреслити, що звукосимволічними вважаються не лише слова, які сприймаються як такі багатьма носіями мови. До звукосимволічних відносять і слова, у яких зв'язок денотата послабився і на перший погляд вважається втраченим, проте може бути відновленим етимологічно та типологічно [там само, с. 7]. Стосовно типології звукового символізму, можна відзначити, що існують різні його класифікації. Так, у своїй роботі І.К. Тейлор [35] виокремлює два види звукосимволізму: *суб'єктивний* (експериментальне виявлення зв'язку певних звуків і значень у психіці людини) та *об'єктивний* (зв'язок певний звуків і значень в словах тієї чи іншої мови). Такої ж думки притримується і В.В. Левицький. Більш продуктивною можна вважати класифікацію запропоновану американськими вченими Л. Хінтон, Дж. Ніколс, Дж. Охали, які виділяють *матеріальний*, *імітативний*, *синестетичний* та *конвенційний* звукосимволізм [31, с. 1-8].

Досліджуючи основні проблеми звукосимволізму, не варто його абсолютизувати та шукати в усіх словах. У мові, за В.В. Левицьким, не всі слова можна віднести до символічних, а лише переважно полярні поняття. Тож, наголошує вчений, звукосимволізм має не абсолютний, а відносний характер, інакше він втратив би свою експресивну функцію [7].

Зазначене вище тісно пов'язано із проблемою універсальності фоносемантики. Гіпотезу про універсальність фоносемантизму висунув ще Г.В. Лейбніц. У XX столітті вона отримала своє експериментальне підтвердження в роботах Р. Брауна [22] та М. Майрона [29]. Проте в подальшому, постулат про універсальність був поставлений під сумнів [36, с. 344–350] після дослідження, в якому лінгвісти порівнювали чотири неспоріднені мови: англійську, корейську, тамільську та японську. У результаті чого вони дійшли висновків, що звукосимволізм має національний характер. На підтвердження своєї позиції вони зазначали, що, наприклад, в англійській мові [t] слугує для позначення чогось малого за розміром, в той час як у корейській – чогось, навпаки, великого. До цього часу проблема універсального або національного характеру звукосимволізму залишається дискусійною та потребує подальших експериментів. Зрештою, і В.В. Левицький [2] зазначає, що однозначної відповіді на це питання поки немає, проте, наприклад, у працях деяких вчених (див., напр.: [12]), стверджується низка звукосимволічних правил споріднених мов. Щодо неспоріднених, в них були виявлені лише певні тенденції у символізації звуків [2; 4], наприклад, для позначення подиху вітру у деяких мовах використовуються губні приголосні, наприклад: япон. *fu-fu*, угор. *fui,* англ. *whiff.*

На сьогодні фоносемантика доповнила ті науки, які займаються проблемою походження мови, і у цьому контексті збагатила надбання історії, археології, географії, етимології та інших наук. Більш того, як підкреслює С.В. Воронін, фоно-

семантика виявила надзвичайний потенціал до розкриття етимологій багатьох слів, походження яких раніше вважалося незрозумілим [2, с. 195]. Загалом у сучасній лінгвістиці класичними теоріями походження мови вважаються:

а) звуконаслідувальна теорія (the bow-wow theory), яка передбачає, що перші слова виникали шляхом наслідування живої природи. Її прибічниками вважаються В. Гумбольдт, Г. Штейнталь та А. Газов-Гінзберг [4].

б) теорія вигуків (the pooh-pooh theory), що пояснює виникнення нових слів за рахунок вигуків під впливом емоцій. Цю теорію підтримували Ж.Ж. Руссо, А. Шлегель, В. Гумбольдт [5], та О. Потебня [37].

в) теорія трудових команд (the yo-he-ho theory), яка наголошує, що нові слова виникали під час колективної чоловічої фізичної праці. Таких поглядів дотримувалися Л. Нуаре та Л. Гейгер [30].

Пізніше вищезазначені класичні теорії «зрослися» в одну ономатопоетичну теорію походження мови, адже в усіх них мовний знак виступає мотивованим [20, с. 37–39]. Останнє доводить визначальну роль фоносемантики як науки про взаємозв'язок між звуком та смислом у походженні мови, що, в свою чергу, дає змогу встановлювати етимологічні зв'язки звукозображальної лексики та допомагає розв'язати проблему появи найдавніших слів будь-якої мови.

Серед сучасних проблем, якими займається фоносемантика, варто відзначити проблему ролі онтогенезу в дослідженні фоносемантичних явищ, встановлення характеру взаємозв'язку фоносемантичних явищ з просодією, питання реалізації основних функцій інтонації через фоносемантичні засоби, взаємозв'язку психофізіологічних особливостей людини з використаними засобами [10, с. 130–131] та інші проблеми, розв'язання яких спрямоване на подальший розвиток фоносемантики.

Висновки. Таким чином, фоносемантика як наука, що вивчає взаємозв'язок звуку зі смислом, посідає значне місце серед інших дисциплін мовознавчого циклу і відіграє надзвичайно важливу роль у походженні та розвитку мови. Чітко виокремлений науково-понятєвий апарат фоносемантики дає змогу встановити основні проблеми та визначити подальші **перспективи** дослідження, зокрема, наприклад, в напрямку реалізації основних функцій інтонації різними фоносемантичними засобами.

Література:

1. Вестерман Д. Звук, тон и значение в западноафриканских суданских языках / Д. Вестерман // Африканское языкознание. – М., 1963. – С. 94–113.

2. Воронин С. В. Основы фоносемантики / С. В. Воронин. [3-е изд.]. – М. : ЛЕНАНД, 2009. – 248 с.

3. Воронин С. В. Фоносемантические идеи в зарубежном языкознании: (очерки и извлечения) / С. В. Воронин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1990. – 200 с.

4. Газов-Гинзберг А. М. Был ли язык изобразителен в своих истоках? / А. М. Газов-Гинзберг. – М. : Наука, 1965. – 183 с.

5. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 2000. – 400 с.

6. Журавлёв А. П. Фонетическое значение / А. П. Журавлёв. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1974. – 117 с.

7. Левицкий В. В. Звуковой символизм. Мифы и реальность / В.В. Левицкий. – Черновцы, 2009. – 264 с.

8. Лейбниц Г. В. Новые опыты о человеческом разуме / Г. В. Лейбниц. – М., 1936. – 484 с.

9. Львова Н. Л. Звукосимволічні вслативостіпочаткових приголосних звукосполучень у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Н. Л. Львова. – К., 2009. – 20 с.

10. Калита А. А. Фоносемантика у загальній системі фоносемантичного знання / А.А. Калита // «Наукові записки» Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. – 1998. – Серія 8: Мовознавство. – № 1. – С. 130–135.

11. Конрад Н. И. Фрагмент японской поэтики / Н. И. Конрад // Восточные записки. – 1927. – Т. 1. – 326 с.

12. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських та слов'янських мовах: синхронія та діахронія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / В. І. Кушнерик. – К., 2009. – 20 с.

13. Михалёв А. Б. Теория фоносемантического поля / А. Б. Михалёв. – Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 1995. – 213 с.

14. Павловская И. Ю. Фоносемантический анализ речи: монография / И. Ю. Павловская. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2001. – 292 с.

15. Пак Г. А. Изобразительные слова в корейском языке: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук / Г. А. Пак. – Л., 1958. – 15 с.

16. Прокофьева Л. П. Цветовая символика звука как компонент идиостиля писателя (на материале произведений А. Блока, К. Бальмонта, А. Белого, В. Набокова) / Л. П. Прокофьева. – Саратов : АКД, 1995. – 18 с.

17. Пруцких Т. А. Проявление иконизма в языке: экспериментально-теоретическое исследование: дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Т. А. Пруцких. – Бийск, 2008. – 207 с.

18. Хакулинен Л. Развитие и структура финского языка / Л. Хукулинен. – М., 1955. – Ч. 2. – 292 с.

19. Шляхова С. С. Исследование звукоизобразительности в пермских языках: проблемы и перспективы. Статья первая / С. С. Шляхова // Вестник Пермского университета. – 2011. – Вып.3(15). – С. 7–16.

20. Шляхова С.С. Тень смысла в звуке. Введение в русскую фоносемантику / С. С. Шляхова. – Пермь, 2003. – 216 с.

21. Bloomfield L. A Semasiological Differentiation in Germanic Secondary Ablaut / L. Bloomfield // Modern Philology. – 1909–1910. – № 7. – P. 245–288, 345–382.

22. Brown R. Words & Things / R.Brown. – Glencoe, Illinois : Free Press, 1958. – 398 p.

23. Carnoy A. J. Apophony and Rhyme Words in Vulgar Latin Onomatopoeias / A. J. Carnoy // American Journal of Philology. – 1917. – № 38. – P. 278–283.

24. Grammont M. Onomatopees et mots expressifs / M. Grammont // Revue des langues romanes. – 1901. – Vol. 44, № 1. – P. 97–158.

25. Herder J. Abhandlung über den Ursprung der Sprache / J. Herder. – Stuttgart, 1969. – 176 S.

26. Jespersen O. Symbolic value of the vowel «i» / O. Jespersen // Linguistica. – Copenhagen : Levin a. Munksgard, 1933. – P. 283–303.

27. Magnus M. Bibliography of Phonosemantics / M. Magnus. – Режим доступу : http://www.trismegistos.com/MagicalLetterPage/Bibliography.html

28. Magnus M. What's in a Word? Studies in Phonosemantics / M. Magnus. – 2001. – 210 p.

29. Miron M. S. A cross-linguistic investigation of phonetic symbolism / M. S. Miron // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1961. – Vol. 62. – № 3. – P. 623–630.

30. Müller H. Experimentelle Beiträge zur Analyse des Verhältnisses von Laut und Sinn / H. Müller. – Potsdam-Berlin: Müller & Kiepenheuer, Verlag, 1935. – 154 S.

31. Ohala J.J. Sound Symbolism / John J. Ohala // Sound symbolism. In Proceedings of the 4th Seoul International Conference on Linguistics [SICOL] / John J. Ohala, Leanne Hinton, Johanna Nichols. – August 1997. – P. 98–103.

32. Paul H. Der Ursprung der Sprache / H. Paul // Beilage zur Allg. Zeitung. Jg. – 1907. – № 13. – P. 45–52.

33. Sapir E. A study in Phonetic Symbolism / E. Sapir // Journal of Experimental Psychology. – 1929. – Vol. 12. – P. 225–239.

34. Spitzer L. Ital. farfalle «Schmetterling» / L. Spitzer // Archiv f. das Studium der neueren Sprachen u. Literaturen. – 1921. – Bd. 141. – S. 146–149.

35. Taylor I. K. Note on Phonetic Symbolism / I. K. Taylor // percept. Motor skills. – 1965. – Vol.20. – P. 803–804.
36. Taylor I. K. Phonetic symbolism in four unrelated languages / I. K. Taylor, M. M. Taylor // Canadian Journal of Psychology. – 1962. – Vol.12. – № 2. – P. 344–356.
37. Thorndike E.L. The Origin of Language / E. L. Thorndike // Science. – Lancaster, Pennsylvania, 1943. – Vol. 98. – № 2531. – P. 1–6.
38. Wundt W. Volkerpsychologie. Die Sprache. / W. Wundt. – Leipzig, 1905. – 1098 S.

УДК 811.’42(111;161.1;161.2)

О. М. Образцова,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

ТИПОЛОГІЯ СТРУКТУРНО-СИНТАКСИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ (В АНГЛІЙСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ)

Стаття пропонує і обґрунтовує типологію структурно-синтаксичних моделей простого розповідного повноскладного (нееліптичного) речення в англійській російській та українській мовах. До аналізу мовного матеріалу застосовано принцип врахування лише тих елементів, що є обов’язковими для структурної та семантичної цілісності речення.

***Ключові слова**: просте речення, англійська мова, російська мова, українська мова, структурно-синтаксична модель, синтаксичні структури предикації, комплементації, координації, модифікації.*

Статья предлагает и обосновывает типологию структурно-синтаксических моделей простого повествовательного полносоставного (неэллиптического) предложения в английском, русском и украинском языках. К анализу языкового материала применен принцип учета только тех элементов, которые являются обязательными для структурной и семантической целостности предложения.

***Ключевые слова**: простое предложение, английский язык, русский язык, украинский язык, структурно-синтаксическая модель, синтаксические структуры предикации, комплементации, координации, модификации.*

The article suggests and supports the typology of structural-syntactic models of simple narrative non-elliptical sentences in the English, Russian and Ukrainian languages. The analysis of linguistic material is based on the application of the principle of taking into account only those sentence elements that are obligatory for the sentence structural and semantic integrity.

***Key words**: simple sentence, English, Russian, Ukrainian, structural-syntactic model, the syntactic structures f predication, complementation, coordination, modification.*

Постановка проблеми. Глобальний перехід від опису мовних фактів та класифікування граматичних явищ до їх пояснення на основі вивчення семантичних і граматичних типів слів і конструкцій передбачає вивчення і систематизацію структурних типів речення в конкретних мовах. Речення, що визнано основною одиницею мовлення і розглядається як сукупність категорій та правил, впродовж століть є у фокусі уваги науковців.

Дослідження різноманітних аспектів речення, які стосуються мови як системи, дозволяє виявляти універсальні характеристики мов світу, а також подавати виявлені закономірності у вигляді сформульованих правил-універсалій. Пошук універсальних характеристик людської мови та їх пояснення в сучасному мовознавстві вважається «амбітним та перспективним планом» [14].

При типологічному угрупуванні системи мов зіставляються на основі порівняння взаємного розташування підмета, дієслова та додатку в реченнях відповідних мов, що вважають проявами типологічних універсалій порядку слів [2]. Разом з тим, апріорі розглянутий як універсалія, сам порядок слів як цілісна система всіх варіантів в одній мові або в групах різних мов безпосередньо не досліджувався. Перш за все, продовжує вивчатися інверсія [1; 7; 8; 12; 13] яка, зокрема, для англійської мови становить не більше 5% всіх модельних вживань розповідних речень. Потребують виявлення і подальшого опису та теоретичного обґрунтування глибинні причини типовості та варіативності розташування елементів в лінійній структурі речення. Необхідною є і систематизація універсальних та специфічних характеристик саме типового, нормативного, звичного порядку слів у групах мов (зокрема, в англійській, російській та українській мовах).

В свою чергу, невирішеність низки окремих питань, пов’язаних з лінійною послідовністю елементів у висловленні, обумовлена відсутністю єдиного розуміння стрижневих категорій синтаксису. Так, дискусійними залишаються принципи класифікування структурних типів речення, їх моделювання, перелік і кваліфікативні характеристики членів речення, їх обов’язковість або факультативність для структурної та семантичної цілісності речення. Вимагає подальшої розробки та наукового обґрунтування загальна теорія лінійної організації висловлення, яка б базувалася на систематизованих позитивних знаннях про структуру та семантику висловлень, перш за все, з прямим, нормативним порядком слів у різних мовах. З огляду на вищевикладене, зіставне дослідження синтаксичної структури висловлень та типологічне моделювання простого двоскладного нееліптичного речення в англійській, російській та українській мовах є **актуальним**.

Мета статті полягає у визначенні та систематизації базових моделей простих розповідних двоскладних нееліптичних речень в англійській, російській та українській мовах.

Об’єктом розгляду є синтаксична структура простого двоскладного нееліптичного речення в англійській, російській та українській мовах; **предметом** наукової розвідки – наявність і «нормативне» взаємне розташування в лінійній структурі речення його обов’язкових елементів.

Матеріал для дослідження склали 30000 простих розповідних двоскладних нееліптичних речень, отриманих методом суцільного наскрізного виокремлення з автентичних літературних джерел – прозових творів ХХ століття, написаних англійською, українською та російською мовами (по 10000 прикладів для кожної з мов).

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Одним із провідних положень граматичної теорії, важливим для моделювання синтаксичної структури речення є принцип розрізнення його обов’язкових і факультативних членів. Тому розмежування елементів речення на *обов’язкові* й *факультативні*, стало головним теоретичним постулатом, послідовно застосованим при аналізі матеріалів вибірок.

Обов’язковість /факультативність елементів речення услід за А. К. Корсаковим [16] та разом з іншими представниками одеської граматичної школи [3; 4; 5; 6; 9; 11; 17], встановлюємо через застосування до аналізу висловлення поняття

© О. М. Образцова, 2015

синтаксичних структур предикації, комплементації, модифікації та *координації* [15]. Зіставивши систему конституентів синтаксичних структур у термінології У. Френсіса із традиційною системою членів речення виявляємо відповідність *структури предикації* [S+P] – предикативному словосполученню підмета [S] і присудка [P]; *структури комплементації* [V+**C**] – складеному присудку []p; *структури модифікації* **[**H+**M]** (де H – ядро структури, головний компонент, **M** – модифікатор) – означеному (H) і означенню (**M**$_{attr}$) або ядровому конституенту (H), який може бути вираженим будь-якою частиною висловлення, і обставині (**Madv**), яка його характеризує; *структури координації* – однорідним елементам висловлення. *Структура координації* нових членів речення не дає, оскільки об'єднує сурядним зв'язком синтаксично рівнозначні сегменти: жоден з них не доповнює і не модифікує іншого. У *структурі модифікації* **[**H+**M]** компоненти пов'язані підпорядкуванням: в російській і українській мовах морфолого-парадигматичні форми модифікатора узгоджуються із формами означуваного (в мові англійській модифікатор безпосередньо прилягає до ядра структури), що виявляє залежний характер модифікатора.

Застосування поняття *структура комплементації* розширює межі присудка (позначаємо як []p): його компонентами, крім традиційно визнаних модального, фазисного або дієслова-зв'язки (*особово-дієслівного конституента* [V]), неособових форм дієслова (*дієслівного комплемента* [**Cv**]) та предикатива (*суб'єктного комплемента* [**Cs**]) визнаються також додаток (*об'єктний комплемент* [**Co**]) і певні обставини (*адвербіальний комплемент* [**Cd**]). Комплементом є слово або словосполучення, яке доповнює або уточнює смисл полісемантичного дієслова, актуалізований у конкретному висловленні. Підрядний тип синтаксичного зв'язку в структурах комплементації – об'єктної, суб'єктної, дієслівної та адвербіальної – реалізується у вигляді керування та прилягання до особово-дєслівного конституента присудка його *комплемента*: суб'єктного [**Cs**] – *She looked so* ***tired***. 'Вона здавалася дуже втомленою'. *Он был* ***дерзок***. *Лікарська професія для багатьох теж є блискучою* ***бляшкою***; об'єктного [**Co**] – *I took* ***it***. 'Я взяв його (конверт)'. *Но отец возбуждал мое* ***любопытство****, будил* ***фантазию***. *Холод справді забув* ***за те****;* дієслівного [**Cv**] – *She could not* ***move*** *him from her mind*. 'Їй не вдавалося викинути його з голови = не могла не думати про нього'. *Без примуса я не мог* ***выйти*** *в плавание*. *Сумління твоє не мусить* ***квилити***; адвербіального [**Cd**] – *She leaned* ***across the table*** *and put her hand* ***on mine***. 'Вона перегнулася через стіл і поклала свою руку на мою'. *У нас* ***в коридоре****, наискось от окна, глядевшего на закат, находился чулан. Холод обережно, але рішуче визволився* ***з*** *цупких* ***рук***.

Головним критерієм встановлення факультативності / обов'язковості члена речення вважаємо належність елемента до структури предикації або структури комплементації, що визначає можливість або неможливість випущення аналізованого елемента без порушення структурної цілісності й референтної семантики висловлення. Увиразнюючи в мовленні невід'ємну загальну властивість речення – предикативність, підмет і присудок є необхідними для забезпечення його повноти. Обов'язковий статус підмета та присудка обумовлений і референтною співвіднесеністю речення із конкретним елементарним процесом (який визначає обов'язковість субстантивного та дієслівного компонентів як діалектичної єдності субстанції та її проявів в часі).

Суб'єктний і дієслівний комплементи традиційно вважаються частинами складеного присудка, додаток також часто визнається складником присудка [10]. Прийменник, що йде слідом за дієсловом («післялог», «постпозитив») та обставину визнаємо комплементами, тобто, обов'язковими елементами речення у наступних випадках: їх відсутність змінює лексичну семантику дієслова і, відповідно, референцію висловлення; обставина або післялог утворює з дієсловом фразеологічну єдність; післялог надає дієслову аспектну/фазисну характеристику. Не/можливість випущення (і сам статус) комплементу пов'язуємо із полісемантичністю дієслова: при актуалізації в мовленні одних смислів дієслово є самодостатнім, для конкретизації інших смислів і досягнення семантичної повноти вимагає вживання додаткових лексем. Випущення обов'язкового елемента речення веде до того, що воно стає еліптичним або втрачає референцію до співвідносної із ним ситуації, чого не спостерігаємо при випущенні факультативного елемента. Пор.: *Хай* ***вічно*** *живе Україна* → = *Хай живе Україна.* У вихідному висловленні і його трансформі дієслово *жити* незмінно актуалізує смисл 'існувати', обидва речення є повними і співвідносними із однією і тією ж ситуацією; тому ***вічно*** є факультативним елементом (адвербіальним модифікатором). На противагу, випущення елементу ***в Україні*** із структури речення *Ми живемо* ***в Україні*** призводить до порушення референції, оскільки змінюється актуалізований у вихідному висловленні смисл дієслова (*жити* 'проживати у певному місці')→ ≠ *Ми живемо* (*жити* 'існувати'); відповідно елемент ***в Україні*** є обов'язковим (адвербіальним комплементом). Обов'язковий статус комплементів випливає із особливостей лексичної семантики дієслова «неповної семантики». У лінійній структурі висловлення ці елементи мають фіксовану позицію, зміна якої веде або до зміни співвіднесеності речення з конкретним процесом об'єктивної дійсності (при прямому порядку слів) або додає висловленню певного нового прагматичного або емоційного забарвлення (у разі інверсії). Вилучення із структури речення обов'язкового елемента призводить до структурної неповноти (еліпсису) або руйнації речення – його структури та референтної семантики.

Тому обов'язковими і невід'ємними структурними елементами висловлення, випущення яких з речення призведе до порушення його синтаксичної цілісності і/або референції, виступають підмет, додаток, іменна і дієслівна частини складених присудків. Означення завжди факультативне; обставина як комплемент є обов'язковою, як модифікатор – факультативною. Висловлення, утворені винятково із обов'язкових елементів (із декількома комплементами включно), в лінгвістиці отримали назви речень-примітивів, базових / ядрових (basic / kernel) речень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До аналізу структури висловлень в англійській, російській та українській мовах в дослідженні застосовано єдиний підхід на основі виокремлення факультативних елементів із структури речення і врахування виключно елементів обов'язкових. Це дало змогу систематизувати всю сукупність речень і представити їх у вигляді структурно-синтаксичних моделей.

Структурно-синтаксичними моделями вважаємо символічний запис-перелік обов'язкових членів речення у їх «нормативному» взаємному розташуванні в лінійній структурі висловлення. Тобто, при моделюванні синтаксичної структури речення враховуємо такі параметри:

а) інвентарний склад обов'язкових членів речення (інвертованих і неінвертованих висловлень безвідносно до такого їх статусу);

б) низку однорідних членів речення – структуру координації – трактуємо як один елемент (одну позицію), оскільки побудови з однорідними елементами не представляють собою окремих моделей, відмінних від вихідної без однорідних членів речення;

в) синтаксичний статус елементу встановлюємо безвідносно до варіативності його вираження: словом, вторинною структурою комплементації – синтаксичним комплексом на гшталт «складного додатку» (об'єктний інфінітивний/дієприкметниковий зворот) тощо;

г) адвербіальні та атрибутивні модифікатори (оскільки вони не є обов'язковими елементами) в структурній моделі речення не враховуються і не представлені.

Послідовне виокремлення моделей простих речень з простим і складеним присудком та їх варіантів у матеріалах вибірок для англійської, російської та української мов дозволило систематизувати їх і визначити типологію структурно-синтаксичних моделей простого речення.

В досліджених матеріалах (із врахуванням інвертування елементів) виявлено 93 модельних варіанти для англійської мови, 33 варіанти для російської та 48 модельних варіантів для української. Наявність такої кількості модельних варіантів структури простого речення в англійській мові – втричі більше, ніж в російській та майже вдвічі більше, ніж в українській – спростовує звичний для лінгвістики міф про вільність порядку слів в мовах російській та українській на противагу до його суворої обов'язковості та фіксованості в мові англійській.

Всі такі варіанти синтаксичної структури висловлень без врахування інвертування елементів зводяться до двох базових моделей, які ми називаємо базовою **некомплементарною S+[V]p** (підмет + простий дієслівний присудок) та **базовою комплементарною S+[VC]p** моделями. У комплементарній моделі присудок являє собою структуру комплементації, тобто присудок утворений із дієслівного компоненту та його комплементу / комплементів).

Частотність вживань у художній прозі XX століття висловлень, побудованих за даними моделями, представлено в Таблиці 1.

Таблиця 1.

Частотність вживання висловлень, побудованих за базовими моделями, у англійській, російській та українській мовах

№№	Моделі і основні варіанти	Англійська мова		Російська мова		Українська мова		Разом в трьох мовах	
		Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Базова модель S+[V]p – (проста, некомплементарна)									
1.	S + [V]p	1627	*16*	1368	***13,7***	1913	***19,1***	4908	***16,3***
Базова модель S+[VC]p – (комплементарна)									
Варіанти з *одним* комплементом **– (проста комплементарна)**									
2.	**S + [VCs]p**:	2225	***22***	1542	***15,4***	1124	***11,2***	4891	***16,2***
3.	**S + [VCo]p**	3553	***35,5***	4859	***48,6***	4533	***45,3***	12945	***43,1***
4.	**S + [VCv]p**	207	***2***	234	***2,3***	368	***3,7***	809	***2,5***
5.	**S + [VCd]**	1126	***11***	837	***8,4***	748	***7,5***	2711	***8,8***
Варіанти з *декількома* комплементами **– (ускладнена комплементарна)**									
Варіанти з *двома* комплементами									
6.	**S + [VCsCo]p**	178	***1,8***	332	***3,3***	191	***1,9***	701	***2,1***
7.	**S + [VCoCo]p**	308	***3,1***	319	***3,2***	432	***4,3***	1059	***3,4***
8.	**S + [VCoCd]p**	394	***3,9***	91	***0,9***	128	***1,3***	613	***2,0***
9.	**S + [VCvCs]p**	113	***1,1***	62	***0,6***	82	***0,8***	257	***0,81***
10.	**S + [VCvCo]p**	39	***4***	278	***2,8***	339	***3,4***	656	***3,4***
11.	**S + [VCvCd]p**	81	***0,8***	-	**-**	-	**-**	81	***0,24***
12.	**S + [VCvCv]p**	5	***0,05***	-	**-**	-	**-**	5	***0,01***
Варіанти з *трьома* комплементами									
13.	**S + [VCvCsCo]p**	19	***0,2***	-	**-**	-	**-**	19	***0,07***
14.	**S + [VCvCoCo]p**	53	***0,5***	37	***0,4***	72	***0,7***	162	***0,5***
15.	**S + [VCvCoCd]p**	52	***0,5***	31	***0,3***	49	***0,5***	132	***0,4***
16.	**S+[VCvCvCo]p**	9	***0,09***	5	***0,05***	11	***0,1***	25	***0,08***
17.	S+[VCdCvCd]p	5	***0,05***	4	***0,04***	5	***0,05***	14	***0,05***
18.	**S+[VCdCvCs]p**	1	***0,01***	1	***0,01***	5	***0,05***	7	***0,02***
Варіанти з *чотирма* комплементами									
19.	**S+[VCdCvCs]p**	5	***0,05***	-	-	-	-	5	***0,02***
	РАЗОМ	10000	**100**	10000	**100**	10000	**100**	30000	**100**

Як це засвідчено в Таблиці 1, базова комплементарна модель реалізується у модифікаціях з одним комплементом – S+[V**Co**]p, S+[V**Cs**]p, S+[V**Cv**]p, S+[V**Cd**]p) або з двома і більше комплементами, наприклад, S+[V**CvCo**]p, S+[V**CvCs**]p, S+[V**CoCo**]p, S+[V**CoCd**] тощо. Для висвітлення цієї різниці нами позначено відповідні моделі як «базова **проста** комплементарна модель» та «базова **ускладнена** комплементарна модель». Проілюструємо відповідні моделі та їх варіанти прикладами:

Базова некомплементарна модель S+[V]p:

S+[V]p: *Porters appeared solicitously*. 'З'явилися ввічливі і готові допомогти носії'; *Все сдвинулось*; *Безладдя в Ставрополі посилюється*.

Базова комплементарна модель S+[VC]p:

а) **Варіанти простої базової комплементарної моделі S+[VC]p**:

S+[VCs]p (структура комплементації із суб'єктним комплементом – у традиційній граматиці «складний іменний присудок»): *Mr Smeeth looked severe*. 'Містер Сміт здавався суворим'; *It's funny*. 'Смішно'; *Это была заведомая ложь*; *Вона (земля) була споконвіку наша!*

S+[VCo]p (структура комплементації із об'єктним комплементом – у традиційній граматиці «простий дієслівний присудок + додаток»): *I'll never forget you!* 'Я тебе ніколи не забуду'. *Встретил нас продюсер Сасаки-сан*; *Рогожин не любив ні візників, ні трамваїв*. Речення цієї моделі зареєстровано і з декількома неоднорідними додатками, і зі «складним» додатком (об'єктний комплемент виражено вторинною структурою предикації): *Brady didn't speak, letting his* ***glare say it*** *all*; *Голос помогает* ***нам выразить свои чувства***; *Ну от військовий круг і ухвалив прохати* ***нашому отаманові чин генерала****...*

S+[VCv]p (структура комплементації із дієслівним комплементом – у традиційній граматиці «складний дієслівний аспектний або модальний присудок»): *They cannot coexist*. 'Вони не можуть співіснувати'; *Luther stopped humming*. 'Лютер перестав наспівувати собі щось під ніс'; *Он стал сердиться*; *Бо ніхто ж так не вміє варити, як ви.*

S+[VCd]p (структура комплементації із адвербіальним комплементом – у традиційній граматиці «простий дієслівний присудок + обставина місця або т.зв. «післялог»»): *He was here*. 'Він був тут'; *He stared into Luther's eyes*. 'Він пристально вдивлявся Лютеру в очі'; *Они сели в глубокие кресла*; *Увечері дівчата були в клубі*.

б) **Варіанти ускладненої базової комплементарної моделі S+[VC]p** з двома неоднорідними комплементами:

S+[VCsCo]p (структура комплементації із суб'єктним та об'єктним комплементами – у традиційній граматиці «складний іменний присудок + додаток»): *He became* ***conscious*** *again* ***of the*** *bristling* ***presence*** *at his side*. 'Знов він відчув поряд ворожу присутність'; *Они* ***его*** *считали* ***неудачником***. *Он был* ***для меня всем***; *Мій шурган є тільки* ***пересторога*** *всім* ***нам***. *Проте підвладна комісарові людність залишалася* ***байдужа до*** *його фізичних* ***властивостей і*** *комісарського* ***титулу***..

S + [VCoCo]p (структура комплементації із двома об'єктними комплементами – у традиційній граматиці «простий дієслівний присудок + прямий і непрямий додатки»): *I confused* ***him with the Kaiser***. *'****Я його*** *плутав* ***із Кайзером'***; *A walk would do* ***me good***. 'Прогулянка мені не завадить (буде корисною)'; *Я недолго ломал* ***голову*** *над* ***причиной ареста отца***; *Его богатство давало* ***ему*** *обеспеченную* ***жизнь.***; *Господар перев'язує* ***дідуха*** *залізним* ***ланцюгом***. *В Галичині Святий Микола роздає* ***дітям подарунки***.

S + [VCoCd]p та **S + [VCdCo]p** (структура комплементації із об'єктним та адвербіальним комплементами – у традиційній граматиці «простий дієслівний присудок + додаток + обставина або т.зв. післялог»): *She'll bite my head off.* 'Вона мені голову відірве (букв. «відкусить»)'; *He slammed the reciever down*. 'Він жбурнув слухавку на телефонний апарат'; *Как будто он держал палец на кнопке*.; *Султан хотів мати свого улюбленця поряд*.; *Водопровод каким-то чудом еще качал из Днестра тонкую струю этой воды*; *Василь пропустив повз вуха батьків натяк*.; *Всі одеські рибалки мали в своїх куренях образ Святого Миколая*.

S + [VCvCs]p (структура комплементації із дієслівним та суб'єктним комплементами – у традиційній граматиці «складний присудок» – аспектне або модальне дієслово + дієслово-зв'язка + предикатив / іменна частина складного іменного присудка): *Oh, it must be a rumour*. 'А, це, мабуть, слухи'; *Наверное, он мог быть и неплохим разведчиком*. *Завтра он может стать недосягаемым*; *Комфорт і порядність – це, по-моєму, могло б стати девізом часу*.

S + [VCvCo]p (структура комплементації із дієслівним та об'єктним комплементами – у традиційній граматиці «складний присудок» – аспектне / модальне дієслово + смислове дієслово + додаток): *Lady Monkford might have jewelry*. 'У Леді Монкфорд, можливо, є ювелірні прикраси'; *Я только умею крутить баранку*.; *А вот Кузьмину он не стал их показывать.; Вражливе обличчя Рогожина не могло приховати наявного задоволення*.

S + [VCvCd]p (структура комплементації із дієслівним та адвербіальним комплементами – у традиційній граматиці «складний дієслівний аспектний або модальний присудок + обставина»): *I can't stay here*. 'Я не можу тут залишатися'; *There must be some difference*. 'Але ж повинна бути якась різниця'.

S + [VCvCv]p (структура комплементації із дієслівними комплементами): *The murmur of her protests could be heard receding beyond the hedge.* 'За живою огорожею було чутно, як стихають її невиразні протести'. Зазначимо, що у традиційній практичній граматиці сукупність елементів *The murmur + receding* трактується як синтаксичний комплекс «суб'єктний дієприкметниковий зворот» у реченні із складним дієслівним модальним присудком *could be heard*. Одночасно в теоретичній граматиці доводиться, що речення, подібні до наведеного, не містять такого звороту: *The murmur* (із фразою *of her protests* як його означенням) виступає підметом виключно речення, а не звороту і речення одночасно; *could be heard receding* трактується в такому разі як «складний дієслівний присудок» – аспектне або модальне дієслово + смислове дієслово-зв'язка + предикатив / іменна частина складного іменного присудка.

в) **Варіанти ускладненої базової комплементарної моделі S+[VC]p** з трьома неоднорідними комплементами.

Всі варіанти ускладнених комплементарних моделей з трьома і чотирма неоднорідними комплементами представляють собою речення, генеровані з варіантів базових простих або базових ускладнених комплементарних моделей за допомогою введення до складу присудка аспектного або модального дієслова (в прикладах нижче підкреслено):

S + [VCvCsCo]p: *He couldn't be positive about it.* 'Він не міг бути впевненим в цьому'; *Тільки дисципліноване організоване козацтво зуміє стати підпорою порядку*.

S + [VCvCoCo]p: *You could have saved them the trouble*. 'Ви могли б не турбувати їх'; *I was going to tell you about the children*. 'Я як раз хотіла розповісти тобі про дітей'; *Во-первых, мы должны были дать друг другу «кровавую клятву дружбы». Я начал рассказывать ему свои наметки*; *Ви спеціально взялися залякувати нас усякими химерами*.

S + [VCvCoCd]p: *The heat may get her down*.; *They are not going to put me in jail.*; *Вокруг него стала группироваться обиженная бездарь*.; *Ви... за всяку ціну мусите утримати чеченців від ворожих виступів проти козаків. Я таки серйозно хочу жити в згоді з бритолобими.*

S + [VCvCvCo]p: *In that time she must have got to know him inside and out.* 'За цей час вона, очевидно, добре взнала його в усіх можливих проявах'; *Мы можем только лишь научиться обращаться с ними.*

S+[VCvCoCd]p: *Она не стала выплескивать свое негодование на всех и сразу; Ви... за всяку ціну мусите утримати чеченців від ворожих виступів проти козаків.*

S+[VCvCdCs/Co]p: *I'd rather be alone 'Я* б хотів, щоб мене залишили в спокої, не турбували, щоб я залишився наодинці*; Они всегда должны быть уверены в себе; Василь* ***пропустив повз вуха*** *батьків* ***натяк***. (= Вдав, що не помітив, не надавши уваги); *Я таки серйозно хочу* ***жити в згоді з бритолобими***. (= миритися, не сваритися, не ворожувати з ким).

г) **Варіанти ускладненої базової комплементарної моделі S+[VC]p** з чотирма неоднорідними комплементами.

S+[VCvCvCdCo]p: *I should be able to expect more of you*. 'Я міг (мав) би очікувати від тебе більшого (= вираження жалю, докору).

Таку структурну модель часто спостерігаємо у разі вживання стійких словосполучень, ідіоматичних виразів тощо. Вживання стійких словосполучень зафіксовано і в певних прикладах варіантів моделі із трьома комплементами (див. виділене напівжирним шрифтом у прикладах до моделі S+[VCvCdCs/Co]p).

Як виявили матеріали дослідження, базова комплементарна модель представлена у варіантах простої (з одним комплементом) або ускладненої моделей (з двома, трьома і, навіть, чотирма комплементами).

Систематизуємо отриманий узагальнений список модельних варіантів і представимо його у вигляді діаграм.

На першій діаграмі (Рис. 1.) покажемо розподіл кількості варіантів у відповідності до їх приналежності до відповідних базових моделей – некомплементарної або комплементарної (простої чи ускладненої).

Друга діаграма (Рис. 2.) унаочнює відповідні моделі та модельні варіанти з двома, трьома та чотирма комплементами.

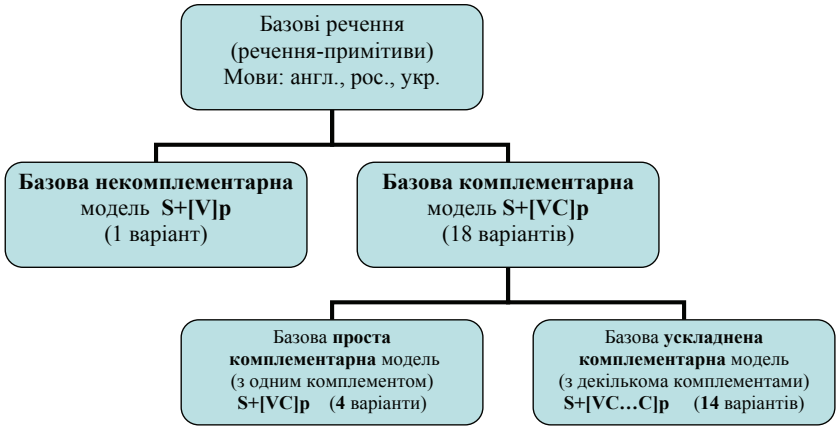

Рис. 1. Базові моделі речення-примітиву у англійській, російській та українській мовах

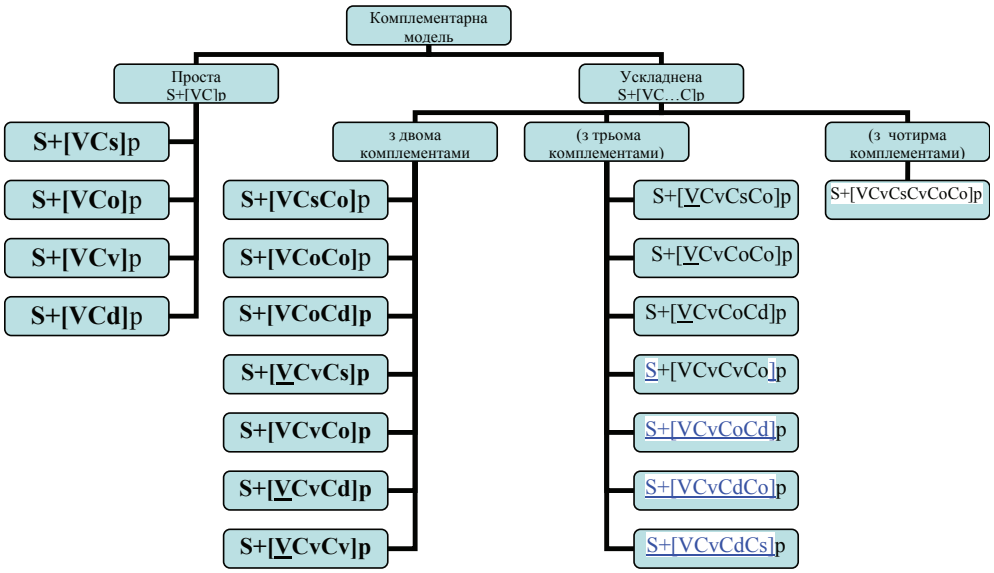

Рис. 2. Варіативність базової комплементарної моделі речення-примітиву у англійській, російській та українській мовах

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, застосування єдиних (спільно для всіх досліджуваних мов безвідносно до їх системи) принципів та алгоритму аналізу синтаксичної структури простого речення виявляє значну подібність у побудові речення; одночасно спростовує певні традиційні твердження про фіксованість порядку слів у англійській мові та його довільність у мовах російській та українській.

Типологічно різноманіття речень в досліджуваних мовах зводиться до вживання двох базових моделей – некомплементарної та комплементарної у її простому та ускладненому варіантах.

Спільним для досліджуваних мов є і значне кількісне переважання в матеріалах сумарної вибірки речень базової простої комплементарної моделі S+[VCo]p (43%), що є майже втричі частотнішим за дві інші поширені моделі – некомплементарну S+[V]p (16%) та просту комплементарну модель S+[VCs]p (16%). Модель з об'єктним комплементом виявлено найчастотнішою і в усіх мовних вибірках: в англійській – 35,5%, російській – 38,6%, українській – 45,3%, відповідно.

Частотність вживання речень, побудованих за варіантами комплементарної моделі, є залежною не тільки від типу комплементу, а і від кількості обов'язкових елементів у структурній моделі: 1 комплемент – 71%, 2 комплементи – 9%, 3 комплементи – 2%, 4 комплементи – менш, ніж 1%.

П'ять варіантів простих комплементарних моделей з двома неоднорідними комплементами і майже всі варіанти ускладнених комплементарних моделей з трьома і чотирма неоднорідними комплементами генеровані з простих або ускладнених варіантів базових некомплементарної та комплементарної моделей за допомогою введення до складу присудка аспектного або модального дієслова.

Таке ускладнення структурної моделі речення є основою для з'ясування в перспективі суті ускладнення його змісту – тобто виявлення відношення між граматичним значенням, семантичними і смисло-рольовими моделями та модусними характеристиками висловлень, побудованих за такими ускладненими структурними моделями.

Література:

1. Горкун М. Г. Інверсія присудка відносно підмета в розповідному реченні сучасної англійської мови [Рукопись]: дис....канд. філол.наук : 10.02.04. / Горкун Марія Григорівна. – К., 1960. – 259 с.
2. Гринберг Дж. Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов [Електронний ресурс] Режим доступу до тексту : Новое в лингвистике. Выпуск V (Языковые универсалии) http://www.classes.ru/grammar/152.new-in-linguistics-5/source/worddocuments/12.htm
3. Жаборюк О. А. Про мовний і логічний аспекти предикації (на матеріалі англ мови) / О. А. Жаборюк // Мовознавство. – К., 2000. – № 1. – С 69–74.
4. Жаборюк О. А. Когнітивно-комунікативне підґрунтя класифікації простого речення / О. А. Жаборюк, Н. П. Архіпова. – Режим доступу до тексту : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zrgf/2009_24/Articles/Zhaboryuk%20RGF24.pdf
5. Образцова Е. М. Линейная организация высказывания как межъязыковая универсалия (на материале английского, русского и украинского языков): [монография] / Е. М. Образцова. – Одесса Феникс, 2010. – 400 с.
6. Образцова О. М. Лінійна організація висловлення в англійській, російській та українській мовах [монографія] / О. М. Образцова. – Харків: БУРУН КНИГА, 2012. – 384 с.
7. Павлова А. В. Психолингвистический аспект инверсии // Вопросы психолингвистики. – М., 2007, – Т. 4. – С. 73–80.
8. Павлова А. В. Интерпретация акцентной структуры высказывания при восприятии письменной речи // Acta linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований Российской академии наук / Отв. ред. Н. Н. Казанский. – Т. III. – Ч. 3. – СПб. : Нестор-История, 2007. – С. 65–118. – Режим доступу до тексту : http://iling.spb.ru/pdf/alp/alp_III_3.pdf
9. Сазыкина Т. П. Синтаксические структуры и члены простого предложения современного английского языка / Т. П. Сазыкина // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 31. – С. 159–161.
10. Сиротинина О. Б. Лекции по синтаксису русского языка: Учебное пособие. Изд. 3-е, доп. / Ольга Борисовна Сиротинина. М. : КомКнига, 2006. – 144 с.
11. Финогина Л. Н. К вопросу об особенностях структур некоторых типов традиционно безличных предложений / Л. Н. Финогина // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. – Ч. I. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С. 172–177.
12. Циммерлинг А. В. Порядок слов в русском языке / А. В. Циммерлинг // Текст, Структура и семантика. Доклады XI международной конференции. – М. : МГГУ, 2007. – С. 138–151,
13. Шевякова В.Е. Современный английский язык: Порядок слов, актуальное членение, интонация [Текст] : Монография / Валентина Ефимовна Шевякова. – М.: Наука, – 1980. – 380 с.
14. Ярцева В. Н. Типологические универсалии и креолизация языка / В. Н. Ярцева //(Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – Т. 49. – № 6. – М., 1990. – С. 488. – Режим доступу до тексту : Фундаментальная электронная библиотека «Русская литература и фольклор». http://feb-web.ru/feb/feb/atindex/tindex19.htm)
15. Francis W. Nelson. The structure of American English. – New York.: The Ronald Press Company, 1958. – 614 p
16. Korsakov A. K. Theoretical Foundations of Modern English Grammar / A. K. Korsakov, A. A. Korsakov. – Part 1 Syntax. – Odessa : BMB, 2013 – 344 c.
17. Sazikina T. P. Analysis of the Sentence Members as Primary and Secondary, Obligatory and Optional in the Structure of the Simple Sentence / T. P. Sazikina. // «Мова і культура». / [наукове видання] Вип. 5. – том III – ч. 1. – Київ : Видавничий дім Бураго, 2002. – С. 287–291.
18. Zimmerling A. Locative Inversion and Right Focus Movement in Russian / A. Zimmerling. – Moscow, 2008. [Електронний ресурс] Режим доступу до тексту: dialog-21.ru/dialog2008/materials/pdf/85.pdf

Список джерел ілюстративного матеріалу

19. Булгаков М. А. Мастер и Маргарита [Текст] : Роман / Михаил Афанасьевич Булгаков. – СПб. : Азбука-классика, 2006. – 608 с.
20. 679 Виноградов А. К. Три цвета времени [Текст] / А. К. Виноградов. – Минск : Вышейшая школа, 1980. – 592 с.
21. Гончар О. Собор [Текст] / Олесь Гончар. – К. : Дніпро, 1989. – 270 с.
22. Воропай О. Звичаї нашого народу [Текст] : етнограф. нарис / Олекса Воропай. – К. : Велес, 2005. – 528 с.
23. Гранин Д. Эта странная жизнь [Текст] / Даниил Гранин. – Кишинев : Литература артистике, 1986. – 606 с.
24. Загребельний П. А. Роксолана [Текст]: роман / Павло Загребельний. – К. : Дніпро, 1988. – 603 с.
25. Зощенко М. М. Возвращенная молодость. Перед восходом солнца: Повести / Михаил Зощенко. – М. : Известия, 1991. – 432 с.
26. Каверин В. Два капитана [Текст]: роман /Вениамин Каверин. – К.: Веселка, 1985. – 607 с.
27. Капельгородський П. Шурган [Текст]: роман / Пилип Капельгородський // Капельгородський П. Твори. [В 2 т.] – К.: Дніпро, 1982 – Т. 1. – 60
28. Мушкетик Ю. Крапля крови [Текст]: роман / Юрій Мушкетик. – Режим доступу до електронної версії тексту : // http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=72&bookid=1
29. Нагибин Ю. Чистые пруды. [Текст]: Рассказы разных лет. Повесть. Дороги-встречи / Юрий Нагибин. – М.: Московский рабочий, 1962. – 558 с.
30. Паустовский К. Книга скитаний [Текст] / Константин Паустовский. – Кишинев: Картя Молдовеняскє, 1978. – 670 с.
31. Семенов Ю. На «козле» за волком [Текст] / Юлиан Семенов. – М.: Московский рабочий, 1974. – 704 с.
32. Трифонов Ю. Предварительные итоги [Текст]: роман / Юрий Трифонов. – Кишинев, 1985. – 654 с.
33. Хорунжий Ю. М. Любов маєш – маєш згоду [Текст] : Іст. роман / Юрій Хорунжий // Дніпро. – 1997. – № 1/2. – С. 12–58; № 3/4. – С. 2–66; № 5/6. – С. 5–68; № 7/8. – С. 5–59.
34. Baldwin J. Tell me how long the train's been gone [Текст] : A novel / James Baldwin. – NY : Laurel Edition, 1978. – 370 pp.
35. Bates H. E. Oh! To be in England! [Текст] : A novel / H. E. Bates. – L. : Penguin Books, 1977. – 126 pp.
36. Bragg M. The Hired Man [Текст] : A novel / Melwin Bragg. – Moscow : Progress Publishers, 1979. – 217 pp.
37. Bawden N. A Woman Of My Age [Текст] : A novel / Nina Bawden. – L. : Penguin Books, 1967. – 174 pp.
38. Capote T. The Grass Harp. Breakfast at Tiffanny's [Текст] : novels / Truman Capote. – Moscow : Progress Publishers, 1974. – 222 pp.
39. O'Connor F. Short Stories [Текст] / Flannery O'Connor. – M. : Международные отношения, 1980. – 216 pp.
40. Follett K. Night over water [Текст] : A novel / Ken Follet. – L.-N.Y.- Toronto-Aucklend-Victoria : Penguin Group, 1991. – 527 pp.
41. Fowles J. The Ebony tower. Eliduc. The enigma [Текст] : novels / John Fowles. – Moscow : Progress Publishers, 1984. – 246 pp.
42. Fowles J. The Magus. [Текст] : A novel / John Fowles. – N.Y. : Dell Publishing Co., Inc., 1969. – 605 pp.
43. Francis D. 10-lb Penalty [Текст] : A novel / Dick Francis. – L. : Pan Books, 1998. – 308 pp.
44. Fyfield F. Shadows on the Mirror [Текст] : A novel / Frances Fyfield. – L. : Mandarin Paperbacks, 1991. – 279pp.
45. Lee L. Cider with Rosie [Текст] : A novel / Laurie Lee. – L. : Penguin Books Ltd., 1978. – 231 pp.
46. Murdoch I. The Red and the Green [Текст] : A novel / Iris Murdoch. – Middlesex : Penguin books Ltd., 1976. – 280 pp.
47. Priestley J. B. The Angel Pavement [Текст] : A novel / John Boyton Priestley. – M. : Прогресс, 1974. – 504 с.
48. Spark M. The Public Image. Stories [Текст] : A novel, stories / Muriel Spark. Moscow : Progress Publishers, 1976. – 291 pp.
49. Steinbeck J. The winter of our discontent [Текст] : A novel / John Steinbeck. – Toronto-L.-N.Y. : Bantam Bokks, 1975. – 298 pp.
50. Vonnegut K. God Bless You, Mr. Rosewater, or, Pearls Before Swines / Kurt Vonnegut. – Holt, Rinehart & Winston, 1965. – 134 pp.

УДК 81'367. 625: 821. 161. 2-09

О. П. Огринчук,
Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ М. БАЖАНА ТА І. ДРАЧА

Статтю присвячено розгляду функціонально-семантичного навантаження категорії часу у поетичних текстах. Аналіз мовно-виражальних особливостей дієслівної категорії теперішнього часу підтвердив її виразний семантико-естетичний потенціал у досліджуваних текстах, засвідчив здатність форм теперішнього часу передавати не тільки один момент мовлення, але й більш широкий часовий відрізок, що створює сприятливі умови для їх широкого експресивного діапазону.

Ключові слова: *поетичний текст, дієслово, категорія часу.*

Статья посвящена рассмотрению функционально-семантической нагрузки категории времени в поэтических текстах. Анализ художественно-выразительных особенностей глагольной категории настоящего времени подтвердил ее выразительный семантико-эстетический потенциал в исследуемых текстах, засвидетельствовал способность форм настоящего времени передавать не только один момент речи, но и более широкий временной отрезок, что создает благоприятные условия для их широкого экспрессивного диапазона.

Ключевые слова: *поэтический текст, глагол, категория времени.*

The present article is devoted to the review of functional-and-semantic load of the category of the present tense in poetic texts. Analysis of the language-and-expressive peculiarities of a verb category of the present tense confirmed its distinct semantic-and-aesthetic potential in the studied texts and proved the ability of present tense forms to convey not only one moment of speech but also a longer period of time which creates favorable conditions for their broad expressive use.

It is explored that in the poetics of M. Bazhan the imperfective aspect verb mostly has a depicting character, whereas in the works of I.Drach the present tense forms are used to show a constant, unlimited action. It was studied a style forming role of the category of the present tense which forms the specifics of comprehension and determines peculiarities of an individually author's style. When characterizing verbs of the present tense we may conclude that they model a text differently, influence a text forming process.

It is established that time is an important part of the linguistic world-image. The ability to realize time in the light of subjective feelings underlies in the use of the category of time in a poetic text where it acquires individually author's filling. A human thinks with the categories of a subjective time. A fundamental peculiarity of a human of any ethnos, race, epoch is to put the sense of speed of time passing into a dependence not only on mind but also on heart. In real life every man has one's own time sequence (beginning, continuation, end) which actually can never be disturbed. Instead of this an author of an artistic text can describe past as present and can put the events that were happening during several centuries in a few days and vice versa. Artistic time continuum uses catholicity of a self-perception of time. It is followed the «work» of an artistic time continuum in a text: it can «drag on», and can «run».

A moment can «stop», and a long period can «fly by». An artistic text makes this self-perception of time one of the forms of reality image.

Key words: *a poetic text, a verb, category of time.*

Категорія часу є однією з найбільш експресивно містких категорій дієслова. З поняттям руху, розгортання, розвитку, як зазначає В.Русанівський, нерозривно пов'язана часова константа [15, с. 242], то саме в дієслові як носії динамічної ознаки найповніше аперцептується ідея часу [15, с. 45].

Категорія часу виражає часову «параметризацію» певного факту стосовно мовленнєвого акту, тобто вказує на його одночасність, передування або наступність щодо моменту мовлення чи якоїсь іншої ознаки відліку [10]. Такого ж погляду на час дотримується й О. Падучева, зазначаючи, що «категорія часу просто локалізує ситуацію на часовій осі» [14, с. 285]. Відтак, час кваліфікується як порядок, послідовність буття речей і подій, напрямок їх розвитку, взаємного зв'язку та взаємного чергування.

Метою статті є встановити функціонально-семантичне навантаження категорії теперішнього часу у поетичних текстах, простежити специфіку цієї категорії в індивідуально-авторському світобаченні.

Об'єктом дослідження є дієслово в системі поетичних текстів М. Бажана та І. Драча.

Предметом дослідження є лінгвопоетичні особливості дієслів у формі теперішнього часу.

Дослідження глобальної категорії часу має давню традицію. Ще Аристотель звертав увагу на форму дієслова, яка, на відміну від імені, відображає значення часу. У сучасній науковій парадигмі представлені різні погляди на час. Зокрема, пропонують розрізняти реальний, об'єктивний час і граматичний (В. Горпинич), абсолютний і відносний (О. Волох), актуальний і неактуальний (М. Плющ) та ін. Категорія часу ґрунтовно досліджувалася у працях В. Виноградова, В. Русанівського, О. Бондарка, І. Вихованця, Д. Лихачова, Н. Арутюнової та ін. Н. Арутюнова, наприклад, виділяє дві часові моделі. У першу об'єднує об'єктивний, суб'єктивний, фізіологічний, психологічний часи; у другу – часові форми, що характеризуються значенням незворотності, безкінечності, лінійності тощо [1, с. 53]. Зауважимо, що обидві вони відображаються в мові художніх творів.

Час є важливим складником мовної картини світу. Людина мислить категоріями суб'єктивного часу, який випливає з усвідомлення часу об'єктивного. Так, здатність психіки ставити відчуття швидкості руху часу в залежність не тільки від розуму, але й від серця є фундаментальною властивістю людини будь-якого етносу, будь-якої раси, будь-якої епохи [13, с. 53].

У реальному житті кожна подія має свою часову послідовність (початок, продовження, кінець), яка насправді ніколи не може порушитись, оскільки, як стверджує Е. Караваєв, одним з основних положень часової логіки є постулат лінійності часу [9, с. 87]. Натомість автор художнього тексту може описати минуле як теперішнє, а може вкласти в декілька днів події, що відбувалися протягом декількох століть, і навпаки. Художній час використовує багатогранність суб'єктивного сприйняття часу. Він може «тягнутися», а може «бігти». Мить може «зупинитися», а довгий період «пролетіти». Художній текст робить це суб'єктивне сприйняття часу однією з форм зображення дійсності [12, с. 212–352].

У поетичному тексті лінгвістичний (граматичний) час видозмінюється, реалізується транспозиційний потенціал часових форм. Саме в художньому тексті йде «нарощування» певних часових ознак, не передбачених формально-граматичними правилами. Категорія часу стає тим емоційним фокусом, через який переломлюється для поета зовнішній світ.

© О. П. Огринчук, 2015

Згідно з твердженням В. Виноградова, теперішній час недоконаного виду перебуває «поза часом» [4, с. 450].

Приклади вживання форм теперішнього часу недоконаного виду на позначення постійності, необмеженості, неперервності знаходимо у творах

І. Драча, зокрема у «Вірші, прочитаному на І з'їзді Руху»: *Та вже тисячоліття нами* ***котять****, / Та вічність чорна* ***б'є*** *без каяття* [8, с. 69].

Ознаку постійності та необмеженості передають іменники *тисячоліття, вічність*, підсилені дієсловами *котять*, *б'є*, що надає тексту значення тривалої образної дії. Семантика дієслова *б'є* у відношенні до суб'єкта *вічність* набуває негативної емотивності завдяки епітету *чорна*.

Форми теперішнього часу в стилістичному плані більш універсальні й експресивні: за їх допомогою позначаються реальні, конкретні дії. Перед реципієнтом відкривається картина образно-метафоричного авторського сприйняття світу. У поезії І. Драча «Вечірня акварель» суб'єктом таких дій виступає хлопчик, який одночасно виконує декілька дій, виражених предикатами *сидить, пасе, збиває, присвистує*, що створює ситуацію підвищеної емотивності. Об'єктами виступають іменники *вечір, зірки*, які набувають ознак експресивів, що підсилюють контекст: ***Сидить*** *хлопчик на белебні, / Вечір* ***пасе*** *на врунах, / Зірки* ***збиває*** *батогом,* ***присвистує***. Згаданий твір привертає увагу зміною суб'єктно-об'єктних відношень, що лягли в основу текстотворення: *А вечір* ***пасеться****, хвостом* ***вимахує*** [5, с. 82].

У поетиці М. Бажана теперішній час має зображальний характер. Дії відбуваються в одній часовій площині, опис набуває образності: ***Снується*** *дим опівнічних офір. /* ***Несуть*** *жерці на слані рядна лінні* [3 (1), с. 68].

Дієслова в теперішньому часі засвідчують тісний зв'язок із дійсністю. Це дає змогу віднести письменника до тієї когорти митців, що жили реальністю. Ліричний герой перебуває в нерозривному зв'язку з теперішнім часовим плином. Події розвиваються на очах у читача: *Борозну доріг* ***засіває*** *вітер, / Чайкою* ***скиглить*** *у повітрі* / [3(1), с. 44]; ***Поспішає*** *шляхами погоня, /* ***Шукає*** *когось* [3 (1), с. 45].

Зазначимо, що обидва поети широко використовують предикати на позначення різних дій (фізичних, ментальних, конкретних тощо), проте динаміку тексту посилюють насамперед локативні дієслова, які, вказуючи на переміщення в просторі, визначають ступінь інтенсивності дії. Пор.: ***Лечу*** *крізь дів огненнобрових, / Крізь парасолі і гриби,.. / Крізь вир розлогої плавби* [15, с. 99] та ***Ідуть*** *потужні голоси, /* ***Прокочуються*** *в танці… /* ***Повзе****, закручуючись, ток, / Немов сталний остружок* [2, с. 53].

Як і інші часові форми, теперішній час, крім своєї категорійної семантики, може виражати значення інших часових форм. Відповідно розрізняють теперішньо-минулий і теперішньо-майбутній час.

До поширених транспозицій теперішнього часу в досліджуваних текстах належить використання форм теперішнього часу для вираження минулих дій. Ці форми відомі ще під назвою теперішнього історичного.

Теперішньо-минулий час (теперішній історичний) недоконаного виду реалізується у творах обох письменників, зокрема, коли автори переносяться думками в минуле та відтворюють його у плані теперішнього. Історичний теперішній час підсилює експресію, оповідь стає живою і виразною, стилістично маркованою.

Вживання форм теперішнього часу для змалювання минулих подій з метою надання оповіді виразності й динамічності характерне для таких творів М. Бажана, як «Міцкевич в Одесі», «Італійські зустрічі», «Уманські спогади» та ін. Наприклад: *Ви* ***стоїте*** *одна над шумом перепуття, / на тім шпилі видючого могуття,... / де Ви* ***вчуваєте*** *всю розмаїту єдність* / *доріг і просторів, походів і подій,* / *і в самоті своїй – свою живу причетність / до всіх людських змагань, до всіх земних надій* [3 (2), с. 55].

І. Драч, використовуючи форми історичного теперішнього часу недоконаного виду, досягає емоційності розповіді-спогадів, що позначається на структурі всього тексту. Дієслово *плачу* в поезії «Пам'яті Василя Шукшина» спеціально вводиться поетом для вираження душевного неспокою, внутрішньої дисгармонії, що передається і реципієнту, а займенник *я* тут виконує функцію конкретизації та інтимізації: *І я* ***плачу*** *в собі за ним…/ За Василем Шукшиним…* [5, с. 168].

Особливою експресією та динамізмом позначені такі рядки з цього ж твору: *Нервів клекіт. Естафета сльози, /* ***І очищує*** *громом – а є такі, є…* [5, с.168]. Дієслово *очищує* передає відчуття катарсису та глибокого внутрішнього очищення (адже *плачу в собі*).

Теперішній історичний час досить широко представлений у поетичній творчості обох письменників. Його використання служить засобом наближення до читача минулих подій, посилює виразність і динамізм оповіді і є важливим стилістичним засобом мови.

Особливим художнім прийомом, засвідченим у досліджуваних текстах, є поєднання форм історичного теперішнього часу з історичним минулим і майбутнім, що підсилює експресію.

Як майстер перекладу, М. Бажан залишив нам чудові зразки перекладної літератури. В одній із таких поезій він відображає дійсність у статичному й динамічному ракурсах: *От часом муляр, хоч і як* ***спішить****, / А* ***спиниться****, в долоні стисши цеглу,/ І бистрим зором* ***вдивиться*** *в блакить, / Уздрівши там щось смерті непідлегле, /* ***Засяяле*** *– чей хмарка срібно-біла, / Дочка морів, по небу* ***пролетіла*** [3 (3), с. 319].

Тут дії суб'єкта *муляра* характеризуються динамізмом і водночас набувають ознак статичності, уповільнення: *спішить*, але *спиниться, вдивиться*, що створює ефект застиглості. На фоні цієї «застиглості» з'являється дієслово минулого часу доконаного виду *пролетіла*, яке стосується вже зовсім іншого суб'єкта – *хмарка* і є носієм динамічної ознаки.

Поєднання динамічного та статичного ракурсів відображення дійсності в І. Драча засвідчує його знаменита «Балада про соняшник», у якій автор послуговується різними дієслівними формами – минулого і теперішнього часів, наказового способу, інфінітива: *Він* ***бігав*** *наввипередки з вітром, / Він* ***вилазив*** *на грушу і* ***рвав*** *у пазуху гнилиці…/ І* ***раптом побачив*** *сонце... / І* ***застиг*** *він на роки і на століття* / *В золотому німому захопленні: / –* ***Дайте покататися****, дядьку!.. / Поезіє, сонце моє оранжеве! / Щомить якийсь хлопчисько /* ***Відкриває*** *тебе для себе, / Щоб* ***стати*** *навіки соняшником* [7 (1), с. 36].

Спочатку автор нагромаджує різні за значенням дієслова, які характеризують активну дію суб'єкта: *бігав – вилазив – рвав*, підсилюючи в такий спосіб динамізм оповіді, що досягає кульмінації в дієслівній формі минулого часу доконаного виду *побачив*, поширеній прислівником *раптом*. Тоді дія сповільнюється та переходить у площину статики (дієслово *застиг* з уточненням *на роки і століття*). Далі поет просто нанизує дієслівні форми – *дайте покататися, відкриває, стати*.

Як М. Бажан, так і І. Драч використовують в оповідях про події минулого теперішній історичний час недоконаного виду в поєднанні з формами майбутнього доконаного, вжитого в значенні минулого. У поезії М. Бажана «Третя варіація» із циклу «Чотири оповідання про надію. Варіації на тему Р.-М. Рільке» події змальовуються крізь призму зорового й слухового сприйняття ліричним героєм навколишньої дійсності. Майбутній доконаний час тут спрямований на досягнення результату: *Я* ***бачу*** *це, /* ***Вслухаюсь*** *в цю приреченість. / Залізо* ***брязкне****. / Десь земля* ***обвалиться. / Заскреготять*** *кущі, вогнем «катюш» обпечені, / І щось* ***стукоче*** *об асфальт, як палиця* [3 (2), с. 111].

Поєднання теперішнього і майбутнього доконаного часу створює панорамну перспективу майбутнього. Контексти: *бачу це*, *вслухаюсь в цю приреченість* локалізують дію тут і тепер, конкретизують об'єкт, а далі з'являється проекція, видіння катаклізмів майбутнього, які водночас стосуються спогадів минулого (світової війни): дієслова майбутнього доконаного часу *брязкне, обвалиться, заскреготять*. У кінці ліричний герой повертається до реальності: автор знову вводить теперішній час, локалізує часопростір (*І щось* ***стукоче*** *об асфальт, як палиця*).

Показовим у цьому плані є і вірш І. Драча «Хрещатицька мадонна», експресивність поезії в якому підсилюється за допомогою питальних конструкцій: *Невже ці очі помстою* ***горять****? / За муки ненародженого сина?! / Вуста* ***киплять*** *і сиві од проклять, / Невже прокляття – суть твоя єдина?!/ Кому ти* ***будеш мстити****? Чи й мені?* [5, с. 333].

Переносні значення дієслів *горять, киплять* актуалізуються в тексті стосовно іменників *очі, вуста*, аперцептуючи ключове – *будеш мстити*. Конотація позначена трагізмом та нагнітанням експресії. Письменник втілює свій авторський задум, використовуючи аналітичну форму майбутнього часу *будеш мстити*, яка конкретизує оповідь та надає їй особистісного звучання-звернення, підсиленого особовим займенником *мені*. Перехід від одних часових форм до інших реалізує в контексті часову перспективу. Дієслово *будеш мстити* передає значення несподіваності дії.

Форми теперішньо-майбутнього часу доконаного виду позначають дію (стан) предмета, яка обмежена ідеєю внутрішньої межі, пов'язаної з досягненням результату в майбутньому.

Поєднання форм теперішнього часу і майбутнього доконаного демонструє поезія М. Бажана «Розмова з другом»: *Тому так ясно ваше серце* ***бачу****, / Тому так чітко вашу путь* ***читаю****. / Якщо цей дар* ***змарную*** *або* ***втрачу*** *– /* ***Не буду*** *я достоєн свого краю* [3 (2), с. 42]. Тривалість дії тут реалізується за допомогою дієслів *бачу, читаю*. Ідею внутрішньої межі втілюють дієслова майбутнього часу доконаного виду *змарную, втрачу*, вжиті у складнопідрядному реченні умови. Невиконання умови передбачає неможливість досягнення бажаного результату (*не буду я достоєн*).

У вірші І. Драча «Лягають зорі навзнак, як і ми» із циклу «Зоряне інтермецо» дія набуває статичної ознаки, метафоричності, автор зосереджує увагу на антропоморфних образах. Письменник послуговується формами лише теперішнього часу, які вживає у значеннєвій сфері майбутнього: ***Лягають*** *зорі навзнак, як і ми, / І цілу ніч* ***лежать*** *і з нас очей не* ***зводять****, / Неначе* ***хочуть*** *бути тут людьми, / Та щось у них на небі не* ***виходить*** [5, с. 152].

Суб'єкту *зорі* приписується широкий спектр персоніфікованих дій *лягають – лежать – не зводять – хочуть бути людьми*. Зміщення часової перспективи засвідчує вживання детермінанта (лексичного елемента з часовим значенням) *цілу ніч*.

Таким чином, у поетиці М. Бажана теперішній час недоконаного виду здебільшого має зображальний характер, тоді як у творах І. Драча форми теперішнього часу вживаються на позначення постійної, необмеженої дії. Дієслівна категорія часу у поетичному тексті виконує важливу стилетвірну роль, формує специфіку сприйняття та визначає особливості індивідуально-авторського стилю. Характеризуючи дієслова теперішнього часу, робимо висновок, що вони по-різному моделюють текст, впливають на текстотворчий процес.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Время : модели и метафоры / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1997. 129 с.
2. Бажан М. П. Політ крізь бурю : Вибрані твори / М. П. Бажан; вст. сл. І. М. Дзюби. – К. : Криниця, 2002. – 608 с.
3. Бажан М. У чотирьох томах / М. Бажан. – К. : Дніпро, 1974–1975.
4. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1986. 640 с.
5. Драч І. Анатомія блискавки: поезія, проза / І. Драч. – Харків, 2002. – 509 с.
6. Драч І. Ф. Вибрані твори : в 2 т. / І. Ф. Драч. – К. : Веселка, 1986.
7. Драч І. Ф. Вибрані твори : у 2 т. / І. Ф. Драч; вст. ст. А. Ткаченка. К. Вид-во «Укр. Енциклопедія», 2011. – Т. 1. Вірші. Поеми. – 608 с.
8. Драч І. Крила : поезії / І. Драч. – Харків : Фоліо, 2001. – 74 с.
9. Караваев Э. Ф. Основания временной логики / Э. Ф. Караваев. – Л. : ЛГУ, 1983. – 176 с.
10. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 423 с.
11. Квасова Л. В. Художественное время в разноязычных текстах (на материале лирики Ф. Тютчева и П. Шелли) / Л. В. Квасова // Речевое мышление и текст. – Воронеж : Воронежский гос. Ун-т, 1993. – С. 56–66.
12. Лихачев Д. С. Поэтика художественного времени / Д. С. Лихачев // Поэтика древнерусской литературы. – М. : Наука, 1979. – С. 212–352.
13. Мурьянов М. Ф. Время (понятие и слово) / М. Ф. Мурьянов // Вопросы ящыкознания. – 1978. – № 2. – С. 52–66.
14. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива) / Е. В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
15. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1971. – 313 с.

УДК 811.14'02'38'44

Р. Л. Оліщук, І. С. Макар,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ КЛАСИ СЛІВ У СЛОВНИКУ МОВИ ЛОНГА

У статті проаналізовано лексичну ідіосистему словника давньогрецького письменника кінця II ст. н.е. Лонга та здійснено статистичний аналіз усіх частин мови у тексті роману «Дафніс і Хлоя». У межах кожного лексико-граматичного класу визначено домінанти і окреслено їх значення у мовній картині світу письменника.

Ключові слова*: лексико-граматичний клас, лексико-семантична група, домінанта, давньогрецький роман, Лонг.*

В статье проанализировано лексическую идиосистему словаря древнегреческого писателя конца II в. н.э. Лонга и осуществлен статистический анализ всех частей речи в тексте романа «Дафнис и Хлоя». В пределах каждого лексико-грамматического класса определены доминанты и очерчены их значения в языковой картине мира писателя.

Ключевые слова*: лексико-грамматический класс, лексико-семантическая группа, доминанта, древнегреческий роман, Лонг.*

In the article lexical idiosystem of Longus' dictionary, ancient greek writer of end of the 2nd century A.D., is analysed. Statistical analysis of all parts of speech is done based on the text of the novel «Daphnis and Chloe». Central lexical-grammatic

© Р. Л. Оліщук, І. С. Макар, 2015

classes in the Longus' novel and the most numerous are verbs (967 words), which are 39% from the general amount of lexical units, and nouns (912 lexemes), that is 36,5% from the general amount of words in the author's dictionary. Thus, it is possible to assume that both verbal and nominal (substantival) types of narration are equally typical for Longus. Adjectives occupy the third place (332 lexemes) in idiosystem of the novel. On the basis of verbal, substantival and adjective semantics analysis of the vocabulary of the novel «Daphnis and Chloe» 18, 14 and 18 lexical-semantic groups were selected accordingly. The most quantative verbal lexemes form lexical-semantic groups denotating motion and physical action (accordingly 172 and 162 verbs), which also have the biggest frequency index of lexemes' functioning in a text. The most frequent among nouns in a novel are lexical-semantic groups «Name of people and mythological creatures» (129 lexemes), which contains proper and general names, and «Things for everyday life», that is related to reflection of shepherds' living conditions in the pastoral novel of Longus. Predominating in the text of the novel became lexical-semantic group of adjectives denotating size, form, magnitude (44 lexemes) and lexical-semantic group of adjectives which marks character strains and emotional state of a man (41 lexeme). Other parts of speech have the various system-conditioned connections with above-mentioned once. Their amount considerably smaller in the dictionary of writer's language (adverbs– 156, pronouns – 38, conjunctions – 36, prepositions – 24, numerals – 19, particles – 9, interjections – 3). Within every lexical-grammatic class dominants were determined and their values were defined in the writer's linguistic picture of the world.

***Keywords**: lexical-grammatic class, lexical-semantic group, dominant, ancient greek novel, Longus.*

Майже всі сучасні граматичні концепції частин мови беруть свій початок з античної (давньогрецької). Частини мови – калька з давньогрецького μέρη τοῦ λόγου чи безпосередньо латинського partes orationis, де partes – «частини», а oratio – «мовлення, висловлювання, речення». Частинами мови спочатку називали ті граматичні явища, які тепер називають членами речення. Лише згодом цей вираз набув сучасного термінологічного значення, хоч ще довго частини мови ототожнювали з членами речення.

Принципи класифікації та становлення термінів-назв частин мови в античній граматиці ґрунтовно описали львівські дослідники Й. Кобів [3; 4], Р. Оленич [6] та О. Сафроняк [10]. Найповніший опис використання граматичних форм давньогрецької мови на синтаксичному рівні знаходимо у праці Р. Оліщук [7].

Питання про функціонування лексико-граматичних класів слів у тексті давньогрецького роману «Дафніс і Хлоя» Лонга вважаємо **актуальним**, оскільки немає спеціальних досліджень у цій галузі. **Метою** нашої розвідки є спроба кількісно проаналізувати лексичну ідіосистему словника Лонга, здійснивши статистичний аналіз усіх частин мови у тексті роману, визначити домінанти у кожній з них для окреслення їх значення у мовній картині світу письменника. **Об'єктом нашого дослідження** є текст давньогрецького роману кінця II ст. «Дафніс і Хлоя» Лонга. **Предметом** обрано найчастіше вживані лексеми серед дієслів, іменників, прикметників, прислівників, числівників, займенників, сполучників, прийменників, часток, вигуків.

Перше розмежування лексико-граматичних класів слів здійснив Аристотель у IV ст. до н.е., поділивши слова на чотири частини мови: ім'я (ὄνομα), дієслово (ῥήμα), сполучник (συνδεσμός) і член (ἄρθρον) [4, с. 31]. З часів стоїків набуває розвитку інший підхід до вивчення частин мови – за граматичною зміною слів (наявність чи відсутність у слові форми відмінка та часу), тобто семантико-синтаксичний. Вчення стоїків розвинули й збагатили грецькі та римські вчені-філологи (граматисти): Діонісій Фракійський (бл. 170-90 рр. до н.е.), М. Теренцій Варрон (116-27 рр. до н.е.), М. Фабій Квінтіліан (30-96 рр. н.е.), Аполлоній Дискол (II ст.), Діоген Лаертій (III ст.) та багато інших [10, с. 53-58; 6, с. 32]. Встановлений ними на базі морфологічних критеріїв восьмичленний поділ частин мови проіснував до кінця античного світу.

Розгляд частин мови неможливий без системного підходу. В системі частин мови в окремо взятій мові кожен із конституентів відмінний за своїм статусом. Як зазначає мовознавець О. Лукін, «частини мови, перебуваючи в системних зв'язках, взаємно обумовлюють і визначають одні одних, що випливає з їх синтагматичних і парадигматичних відношень» [5, с. 25]. У різних мовах системи частин мови не співпадають.

Іменник і дієслово стоять на вершині ієрархії всієї частиномовної системи. Близько до вершини знаходиться прикметник – частина мови, яка виражає ознаку «предмета». Іменники, прикметники і дієслова утворюють великі відкриті списки слів. Кожна з цих частин мови володіє найбільшою в порівнянні з іншими частинами мови кількістю формальних ознак. Упритул до прикметника розташовується прислівник, до того ж часто так близько, що в деяких мовах об'єднується з ним в одну частину мови. Числівники – група імен, лексичне значення яких зводиться до вираження ідеї чистої кількості, і які дуже тісно пов'язані з іншими іменами. Займенники – це закрита група слів, яка знаходиться ніби на периферії всіх іменних частин мови. Решта частин мови мають різноманітні системно обумовлені зв'язки з названими вище. Службові слова об'єднуються в цю групу за єдиною синтаксичною ознакою: вони не виконують роль членів речення. До службових слів традиційно належать прийменники, сполучники, артиклі, частки. Характер функціонування службових слів – важлива ознака, що характеризує типологічний стан мови [5, с. 26].

Виокремлюючи лексико-граматичні класи (ЛГК) у словнику мови письменника, ми виходимо з сучасних класифікацій слів за частинами мови, за якими сучасна мовознавча наука традиційно виділяє десять частин мови, 6 з яких автосемантичні, 3 – службові і вигуки.

У загальному корпусі повного словника мови Лонга (2496 слів) 967 становлять *дієслова*, 912 – *іменники*, 332 – *прикметники*, 156 – *прислівники*, 38 – *займенники*, 36 – *сполучники*, 24 – *прийменники*, 19 – *числівники*, 9 – *частки*, 3 – *вигуки*. Загальну характеристику вживання лексико-граматичних класів (частин мови) у романі Лонга «Дафніс і Хлоя» засвідчує таблиця:

Розподіл лексичної ідіосистеми Лонга за частинами мови та частотністю їх вживання у романі

Частини мови	**Кількість слів**	**Відсоткове співвідношення**	**Частота вживання у тексті роману**	**%**
Дієслово	967	39%	4257	25%
Іменник	912	36,5%	4586	27%
Прикметник	332	13%	1012	5,9%
Прислівник	156	6,3%	1030	6%
Займенник	38	1,5%	1536	9%
Числівник	19	0,8%	120	0,7%
Сполучник	36	1,4%	3064	18%

Прийменник	24	1%	924	5,2%
Частка	9	0,4%	505	3%
Вигук	3	0,1%	30	0,2%
Всього	*2496*	*100%*	*17064*	*100%*

За даними таблиці можна побачити, що найчисельнішими ЛГК у романі Лонга є центральні частини мови – дієслова (967 слів), що складають 39% від загальної кількості лексичних одиниць, та іменники – 912 лексем, що становить 36,5% від загальної кількості слів у словнику. Проте ЛГК іменників характеризується більшою частотою вживання, ніж дієслова (відповідно у співвідношенні: 4586 і 4257, 51,8% і 48,2%). Отже, можна припустити, що для Лонга однаково характерний як вербальний (дієслівний), так і номінальний (іменниковий) тип письменницької оповіді.

Дієслово (грец. ῥῆμα, лат. verbum) – частина мови, що служить для вираження динамічної ознаки (дії, стану) у процесі її тривання, розгортання або становлення. За В. Русанівським, дієслово – це, «і носій динамічної ознаки, і здебільшого центр предикації, тобто основа речення, і база для створення багатьох художніх образів, і одна з важливих стилерозрізнюючих ознак» [9, с. 17]. Дієслово виражає не тільки ознаку в її динамічному різновиді, але й відношення до тих слів, з якими воно поєднується. Воно активно «втягує в свою орбіту» слова інших ЛГК слів, особливо іменників та прикметників. Семантика дієслова розкривається через можливості поєднання з іншими словами. Це створює багаті потенційні можливості для стилістичного використання дієслівних форм. Неабияке значення має не тільки семантика дієслова, але й жанр і тематика твору, які безпосередньо впливають на формування ЛСГ дієслівної лексики і тісно пов'язані з ідіостилем письменника.

На основі аналізу семантики дієслівної лексики роману Лонга «Дафніс і Хлоя» можна виокремити 18 лексико-граматичних груп (ЛСГ). За найбільшою кількістю лексем, що утворюють ЛСГ, виділяються групи на позначення руху та фізичної дії (відповідно 172 і 162 дієслова). Вони ж мають і найвищий показник частотності функціонування лексем у тексті: дієслова, що означають рух, спрямування (550 слововживань); на другому місці – дієслова, що характеризують фізичну дію (453). І це не випадково, адже, як зауважує М. Сенів, дієслова із значенням руху взагалі належать до часто вживаних у класичних мовах різних періодів їх функціонування [11, с. 187]. Власне різноманітні фізичні дії, зміни, стани відображає Лонг у своєму творі за допомогою дієслів. Вони безумовно підсилюють динамічність викладу. Інші ЛСГ мають удвічі меншу кількість лексем.

Правда, дещо відмінну картину продуктивності лексем у структурі ЛСГ спостерігаємо за статистичними даними їх функціонування у тексті. Крім дієслів руху та фізичної дії, які можна вважати ядерними, високу продуктивність мають дієслова на позначення мовленнєвої діяльності (413 слововживань), емоційно-психічного стану (338), дієслова на позначення фізіологічного стану та функцій живого організму (333) і чуттєвого сприйняття (303). Середньою частотністю відзначаються дієслова із значенням «розумової діяльності (282), «володіння, придбання, втрати» (279), «буття» (244), «стосунків між людьми» (231), «місцезнаходження у просторі» (198), «процесу, зміни, розвитку» (188), «переміщення предмета у просторі» (180) та ін. Найменшою частотністю характеризуються дієслова на позначення часових меж (36) та дієслова соціального стану (5), які можна зарахувати до периферії.

Дослідник Н. Грінбаум зазначив, що в системі лексико-семантичних засобів «іменники передають з найбільшою повнотою і чіткістю світогляд і світорозуміння, етичну і естетичну позиції, художній смак і особистісні якості поета» [2, с. 31-32]. Тому при системному підході до дослідження словникового складу мови того чи іншого письменника науковці зосереджують увагу в основному на іменникових лексемах, які і у словнику Лонга є частотніші, ніж дієслова.

Іменникові лексеми (грец. οὐσιαστικόν, лат. substantivum) активно формують 14 ЛСГ. Найчастотнішою у романі є ЛСГ «Назви людей та міфологічних істот» (129 лексем – 1235 фіксацій). Це власні і загальні найменування, домінантними серед яких є назви головних персонажів Дафніса і Хлої. Невипадково другу позицію за кількістю лексем посідає ЛСГ «Предмети побуту», що пов'язано з відображенням умов життя пастухів у пасторальному романі Лонга. Третє місце посідає ЛСГ, що охоплює іменникові найменування, пов'язані з родом занять персонажів роману – пастухів, селян, мореплавців, військових та ін. ЛСГ «Фауна» і «Флора» беруть активну участь у змалюванні природного середовища, створюючи своєрідне тло, на якому розгортаються основні події роману. Порівняно численною є ЛСГ «Соматизми», що відповідає уявленню давніх еллінів про красу людського тіла, відображену в романі Лонга. Три наступні ЛСГ охоплюють почуттєву сферу персонажів роману – це назви почуттів, емоцій, станів та стосунків між людьми, а також назви суспільно-філософських понять людського буття та назви, пов'язані з релігійними віруваннями давніх греків. Більшість лексем, що належать до цих ЛСГ, мають культурологічну семантику.

Загальний огляд іменникових домінант у таблиці дає змогу виокремити найбільшу їх кількість із ЛСГ «Власні і загальні імена людей та міфологічних істот» (17 лексем). Іменники на позначення власних назв людей і міфологічних істот та нейтральних позначень людей є найуживаніші, оскільки у центрі уваги твору Лонга – людина, її життя, та божества, яким вона поклонялась.

Для відтворення мовної картини світу Лонг вдається до вибірковості іменникової лексики, щоб передати найважливіші категорії дійсності, до яких належать не тільки людина, але й її довкілля. Тому лексеми, які описують світ природи, займають у буколічному романі таке вагоме місце. Адже природа, її рослинний та тваринний світ, природні об'єкти не тільки служать фоном, на якому відбуваються основні події роману, але й безпосередньо тісно пов'язані з життям дійових осіб. Лексеми, які описують світ природи, становлять другу за чисельністю групу домінант (15 лексем). Серед них назви фауни і флори: ἡ αἴξ, ἡ ἀγέλη, τὸ ποίμνιον, ἡ, ὁ βοῦς, ὁ τράγος, τὸ πρόβατον, ὁ, ἡ κύων, ὁ, ἡ ὄρνις, τὸ ἄνθος, ἡ πίτυς; назви природніх об'єктів: ἡ θάλασσα, ἡ γῆ, ὁ ἀγρός, ἡ πηγή, τὸ ἄντρον).

Серед домінантних лексем бачимо також назви предметів побуту пастухів (ἡ σῦριγξ, τὰ γνωρίσματα, ἡ πήρα). Автор змальовує персонажів твору у звичному для них середовищі. Цим пояснюється висока частотність іменників, які позначають предмети побуту, і те, що ряд цих назв належить до числа домінантних у романі Лонга.

Дійовими особами роману виступають люди різного роду занять та професій, з чим пов'язана досить висока частотність вживання іменників, які вказують на рід занять. Серед них особливо часто автор вживає іменники, які називають різні види діяльності пастухів (ὁ αἰπόλος, ὁ ποιμήν), що зумовлено буколічним характером роману.

Прикметникова лексика займає в ідіосистемі роману третє місце (332 лексеми). Домінантні слова-прикметники у художньому творі, безперечно, надзвичайно важливі і визначальні для ідіолекту письменника, як і іменники, та свідчать про самобутність його авторського стилю.

Відомо, що антична граматика не виділяла прикметник в окрему частину мови (він розглядався як один із видів імені (ὄνομα) – частини мови, яка охоплювала іменник, прикметник, числівник і навіть деякі займенники). Прикметником

вважалося «будь-яке ім'я, яке служить специфікацією для іншого імені, детальнішим роз'ясненням його властивостей, оскільки позначення «властивості, якості» притаманне всім іменам» [1, с. 128–129]. Й. Кобів у статті «Походження граматичного терміна *Adiectivum*» наводить визначення прикметника за Діонісієм Фракійським (II ст. до н.е.): «Прикметник (ἐπίθετον) – те, що додається однаково до власних і загальних імен і виражає похвалу або догану. Береться він трояко: від душі, від тіла, від зовнішніх обставин. Від душі – як «розсудливий»; від тіла – як «швидкий», «повільний»; від зовнішніх обставин – як «багатий», «бідний» [3, с. 72].

Розглянувши низку класифікацій прикметників за семантикою, ми розробили класифікацію, яка налічує 18 ЛСГ прикметників. Превалюючими у тексті роману Лонга є ЛСГ прикметників на позначення розміру, форми, величини (44 лексеми – 284 слововживання) та ЛСГ прикметників, що позначають риси характеру та емоційний стан людини (41 лексема – 93 слововживання). Отже, можемо твердити, що предметно-образна дійсність у романі Лонга представлена різноманітними величинами й формами. Лонг наділяє героїв роману позитивними і негативними рисами, вони емоційні і чутливі.

Прикметники πολύς (багаточисельний), καλός (красивий, гарний), μέγας (великий), ἀγαθός (хороший, добрий) – найчастотніші (кількість фіксацій від 87 до 37). До найбільш частотних можемо зарахувати також прикметники – μόνος (єдиний), νέος (молодий), що мають відповідно 27 і 19 фіксацій. Що ж до функціонування інших лексем, то вони мають порівняно невисоку продуктивність (від 16 до 7). Спостерігаємо тенденцію до того, що прикметникові лексеми мають однакову кількість фіксацій, наприклад, γυμνός і πλούσιος (по 16), ἐρωτικός, ὀλίγος та ὅμοιος (по 13 фіксацій), μακρός, λευκός і χλωρός (по 12), μέσος, μουσικός, πρεσβύτης і φίλος (по 9) та ін. Можна відзначити і таку особливість визначення прикметникових домінант, порівняно з дієслівними та іменниковими: якщо серед іменників та дієслів лексеми з частотністю від 16 слововживань і менше становлять периферію і не входять до аткуалізованого лексикону, то серед прикметників вони становлять значну більшість. З одного боку, спостерігаємо різноманітність прикметникових лексем, а з іншого – невелику кількість прикметникових домінант.

Оскільки основною функцією прикметників є описова, вони відіграють значну роль у відтворенні мовної картини світу у художньому творі. Прикметниками автор дає оцінку (позитивну чи негативну) навколишній дійсності та персонажам (аксіологічна характеристика).

На четвертому місці серед лексико-граматичних класів слів у тексті роману Лонга – **прислівник** (156 лексем, враховуючи частоту вживання – 1039, що становить 6% від загальної кількості слів). Діонісій Фракійський трактує прислівник (грец. ἐπίῤῥημα, лат. adverbium) як невідмінювану частину мови, що характеризує дієслово або додається до нього: «Ἐπίῤῥημα ἐστι μέρος λόγου ἄκλιτον, κατὰ ῥήματος λεγόμενον ἢ ἐπιλεγόμενον ῥήματι» [1, с. 142; 8, с. 7].

До найчастотніших прислівників у тексті роману Лонга належать οὖν (отже), δή (саме, якраз), ἤδη (вже), які фіксуємо у кількості 99, 55 і 44 слововживання відповідно. Дещо менше разів вживаються прислівники μάλα (дуже, абсолютно), ἅμα (разом), ἔτι (ще, все ще), τότε (тоді, в той час), οὕτω(ς) (так, таким чином), πολλά (багато).

На п'ятому місці за кількістю лексем (38) та на четвертому за частотністю вживання (1536) у Лонга знаходяться займенники. Діонісій Фракійський визначає **займенник** (грец. ἀντωνυμία, лат. pronomen) як «слово, яке вживається замість імені і показує певні особи» [1, с. 141].

П'ятірку найуживаніших займенників у тексті роману становлять αὐτός, αὐτή, αὐτό (сам) – 334 слововживання, οὗτος, αὕτε, τοῦτο (цей, той) – 200, τις, τι (хто, що) – 115, πᾶς, πᾶζα, πᾶν (всякий, кожний) та ἐγώ (я) – по 109 фіксацій.

Шосту позицію серед частин мови за кількістю лексем у тексті роману займає **сполучник,** проте за частотністю вживання йому відводимо третє місце (36 слів, 3064 слововживання, що становить 18% від усієї лексики).

Поняття сполучника (лат. coniunctio) та термін σύνδεσμος (*зв'язок, зв'язка* від дієслова συνδέω – зв'язувати, з'єднувати) у грецькій науці сягають ще логічної науки Аристотеля та мовної теорії стоїків [8, с. 7]. Діонісій Фракійський сполучником називає «слово, яке пов'язує думку у певному порядку і виявляє прогалини у її висловленні» [1, с. 144].

Найчастотнішим сполучником у Лонга є καί (і) – 1513 слововживань, досить часто автор роману вживає δέ (а, проте) – 621, ὡς (як, ніби, що) – 165, γάρ (бо) – 99, ἀλλά (але) – 93 рази.

Прийменникам у таблиці лексико-граматичних класів слів належить сьоме місце і за кількістю лексем (24), і за частотністю їх вживання у тексті роману «Дафніс і Хлоя» (924). Діонісій Фракійський називає **прийменник** (лат. praepositio) – πρόθεσις (від дієслова προτίθημι – ставити перед чимось, виставляти наперед) і трактує як частину мови, що ставиться перед усіма частинами мови у складі складного слова і у складі речення [8, с. 7].

До найчастотніших прийменників у досліджуваному тексті належать εἰς (ἐς) (+acc.) «в, на, до» – 150, ἐν (+dat.) «в, на, серед, поміж» – 137, ἐπί (+acc.; +gen.; +dat.) «на, біля» – 115, ἐκ (ἐξ) (+gen.) «із, від, з» – 78 та πρός (+gen.) «від, по відношенню, відповідно, внаслідок»; (+acc.) «до, в напрямку, біля»; (+dat.) «до, на» – 58 слововживань.

На восьмому місці серед частин мови – **числівник**, грец. ἀριθμητικόν, лат. numerale (19 лексем, 120 слововживань, що становить 0,7% від загальної кількості слів у тексті роману). Найчастіше Лонг використовує числівники εἷς, μία, ἕν (один) та πρῶτος 3 (перший) – по 28 разів, трохи рідше δεύτερος 3 (другий) – 13, δέκα (десять), δύο (два) – по 9 разів.

На передостанньому місці за кількістю лексем (9) і на восьмому за частотністю вживання у тексті роману Лонга (505) – **частки** (грец. προθήκη, лат. particula). Найчастіше фіксуємо вживання часток μέν «же» (293 рази) та οὐ (οὐκ, οὐχ) «не, ні» (136 разів).

Вигуки у тексті роману «Дафніс і Хлоя» на десятому місці і за кількістю лексем (3) і за частотою вживання (30). У грецьких граматиках **вигук** (грец. ἐπιφώνημα, лат. interiectio) не вважали окремим класом слів, а Діонісій Фракійський, наприклад, розглядає їх у складі прислівників [8, с. 7].

Найуживанішим у романі Лонга є вигук ὦ (ὤ) «о!» (виражає здивування, радість чи біль) – 25 фіксацій, тричі натрапляємо на φεῦ «ой! о горе!» та двічі на μά «ось маєш!» (вигук здивування).

Отже, дієслова, іменники, прикметники і прислівники складають найбільш важливий сегмент в системі усіх частин мови, що пояснюється їхньою роллю в передачі явищ навколишнього світу (номінація), функціями в реченні, місцем в словниковому складі мови. У передачі змісту роману «Дафніс і Хлоя» беруть участь усі лексико-граматичні класи слів, проте їх вага у створенні мовної картини світу твору не однакова. Їхній розподіл у словнику і частотність вживання, вибір домінант у межах певних частин мови відповідають ідіостилю давньогрецького письменника Лонга.

Література:

1. Античные теории языка и стиля (антология текстов) / под общ. ред. О. М. Фрейденберг. – СПб : АЛЕТЕЙЯ, 1996. – 362 с.

2. Гринбаум Н. С. Поэтическая лексика Пиндара (растительный мир) / Н. С. Гринбаум // Philologia classica – 3. Язык и стиль памятников античной литературы. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1987. – С. 31–39.

3. Кобів Й. У. Походження граматичного терміна Adiectivum / Й. У. Кобів // Іноземна філологія. Питання класичної філології. – Вип. 9. – № 5. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1966. – С. 72–75.
4. Кобів Й. У. Принципи класифікації частин мови в античній граматиці / Й. У. Кобів // Іноземна філологія. Питання класичної філології. – Вип. 24. – № 9. – Львів : Вид-во Львівського ун-ту, 1971. – С. 31–37.
5. Лукин О. В. Историко-философские обоснования и типологический статус теории частей речи : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Олег Владимирович Лукин. – М., 2006. – 37 с.
6. Оленич Р. М. Роль логіко-граматичного вчення стоїків у розвитку грецької граматичної науки / Р. М. Оленич // Іноземна філологія. Питання класичної філології. – Львів : Вид-во при ЛДУ видавнич. об'єднання «Вища школа», 1980. – Вип. 60. – № 17.– С. 32–39.
7. Оліщук Р. Грецька мова : синтаксис / Р. Оліщук. – Львів : ЛБА, 1996. – 273 с.
8. Полюга С. М. Греко-римська традиція у становленні української граматичної термінології (на матеріалі морфології) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.14 «Класичні мови. Окремі індоєвропейські мови» / Світлана Михайлівна Полюга. – К., 2013. – 18 с.
9. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К. : Рад. шк., 1977. – 111 с.
10. Сафроняк О. В. Становлення термінів-назв частин мови у древньогрецькій граматичній теорії / О. В. Сафроняк // Іноземна філологія. Питання класичної філології. – № 25. – Львів : Вид-во «Світ», 1990. – Вип. 99. – С. 50–58.
11. Сенів М. Г. Прийменник у класичних мовах : [посібник] / М. Г. Сенів. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 272 с.
12. Schönberger O. Longos. Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch / Otto Schönberger. – Berlin : Akademie-Verlag, 1973. – 215 s.

УДК 811.112.2'42

Н. С. Ольховська,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОСТІ ДРАМАТУРГІЧНИХ ТЕКСТІВ ТОМАСА БЕРНГАРДА В ПЕРЕКЛАДАХ

Прийоми насичення інформацією текстів п'єс Т. Бернгарда умовно розподілено на такі класи: 1) логічні засоби: гротескна логіка персонажів і так звані «правильні силогізми»; 2) просторово-часові засоби; 3) ментальні засоби; 4) асоціативні засоби: тропи, гра слів і так звані «силогізми в траві»; 5) імпліцитна частина мовлення персонажів (інформативи). Для передачі при перекладі цих прийомів автором використано інформативну та трансформаційну моделі перекладу. З метою посилення інформаційного та емоційного впливу на читача поряд з лексичними, морфологічними та синтаксичними трансформаціями, використано трансформації на рівні фразеології.
***Ключові слова**: інформативи, інформативна модель, «правильні силогізми», «силогізми в траві», трансформації, трансформаційна модель.*

Приемы насыщения информацией текстов пьес Т. Бернхарда условно разделены на такие классы: 1) логические средства: гротескная логика персонажей и так называемые «правильные силлогизмы»; 2) пространственно-временные средства; 3) ментальные средства; 4) ассоциативные средства: тропы, игра слов и так называемые «силлогизмы в траве»; 5) имплицитная часть речи персонажей (информативы). Для передачи этих приемов автор использовал информативную и трансформационную модели перевода. С целью усиления информационного и эмоционального влияния на читателя рядом с лексическими, морфологическими, синтаксическими трансформациями, использовано трансформации на уровне фразеологии.
***Ключевые слова:** информативы, информативная модель, «правильные силлогизмы», «силлогизмы в траве», трансформации, трансформационная модель.*

Techniques of information satiety of the texts of the plays written by T. Bernhard are conditionally divided into the following classes: 1) logic means: the grotesque logic of the characters and the so-called «correct syllogisms»; 2) spatio-temporal means; 3) mental means; 4) associative means: tropes, play on words and the so-called «syllogisms in the grass»; 5) implicit part of the characters speech (informatives). For rendering these techniques while translating the author used informative and transformational models of translation. To enhance the informational impact on the reader along with the lexical, morphological and syntactic transformations he used transformations at the phraseological level.
***Key words:** informative, informative model, «correct syllogisms», «syllogisms in the grass», transformations, transformational model.*

Актуальність. Розробка категорії інформативності тексту здійснювалася широко відомими філологами, а також іншими фахівцями, оскільки дана категорія є загальною для цілої низки наук. Хоча дослідження інформативності тексту далекі від завершення, та все ж таки утворилася деяка наступність підходів, яка не виключає, а передбачає їхнє творче розмаїття. Загальною рисою в підходах різних авторів є те, що ними рівною мірою, незважаючи на різні акценти, визнаються інформативними як семантика тексту, так і його форма (структура, композиція) [3-4, 6-10].

За основу в нашому дослідженні взято концепцію інформативності як розмаїтості всередині певної єдності (тотожності) за У. Ешбі, а також теорію інформаційної архітектоніки А. Моля, згідно з якою, на кожному композиційному рівні художнього тексту є надмірність повідомлень, що повністю набуває сенсу, сприймається адресатом лише на більш високому композиційному рівні [5].

Об'єктом аналізу послужили тексти п'єс Т. Бернгарда [11-14] та їх переклади російською мовою здійснені М. Рудницьким [2].

Предметом дослідження виступає одна з ознак драматургічного тексту – інформативность, яка проявляється у п'єсах Т. Бернгарда на формальному, формально-змістовому, змістовому й образному композиційному рівнях, та особливості її перекладу.

На формальному рівні відзначена хаотичність інформації в тексті, наявність розривів змісту, безліч імпліцитної інформації і т.д. Є надлишок інформації, що сполучається з когнітивним дефіцитом. На формально-змістовому рівні спостерігається аналогічна картина, однак інформація в тексті набуває нової якості, стає «інформацією про інформацію».

Актуальна інформація, яка міститься в мовленні персонажів, виражається, за Кларком-Карлсоном інформативами, m-намірами й іншими мовленнєвими актами. У текстах п'єс можна виявити дотримання або порушення персонажами

© Н. С. Ольховська, 2015

канонічності розмов, принципу відповідальності. Повний облік інформативів, висловлених персонажами, порушень канонічності й принципу відповідальності в розмовах призводить нарешті до виявлення структури зв'язків у тексті п'єси між персонажами, їхніми діями й стосунками. Іншими словами, до усвідомлення структурної інформації тексту, що відіграє роль «інформації про інформацію».

На змістовому рівні текст п'єси сприймається як ціле. Головну роль у цьому відіграє його структурна інформація («інформація про інформацію»). На змістовому рівні також підтверджується справедливість концепції інформаційної архітектоніки А. Моля: наявність надлишкової інформації, асимілювання інформації попередніх рівнів.

На образному рівні інформаційна суть створення художніх мікро- й макрообразів полягає в доборі автором об'єктів з імпліцитних рядів, які складаються зі споріднених мікро- й макрообразів. При цьому можна стверджувати, що чим більшим є семантичний обсяг створенного образу, чим більше в ньому потенційних додатків, тим більш ґрунтовно актуальна словесна інформація «йде в тінь», тобто не сприймається читачем буквально. Звідси випливає природа надлишкової інформації на образному рівні: вона є потенційною.

Насичення інформацією художніх текстів може зводитися до компресії інформації на архітектонічну одиницю тексту, до кодування, до переходу актуальної інформації в потенційну і т.д. Прийоми насичення інформацією текстів п'єс Т. Бернгарда умовно розподілено на такі класи: 1) логічні засоби: гротескна логіка персонажів і так звані «правильні силогізми»; 2) просторово-часові засоби; 3) ментальні засоби; 4) асоціативні засоби: тропи, гра слів і так звані «силогізми в траві»; 5) імпліцитна частина мовлення персонажів (інформативи). Класи 1–5 у текстах п'єс утворюють нерозривну єдність, нескінченне розмаїття переходів і можуть бути розділені лише умовно для теоретичного аналізу.

Т. Бернгард у текстах п'єс постійно наділяє своїх персонажів гротескною логікою. Формально вона бездоганна, але спирається на аргументи, цінності й менталітет, які не є загальноприйнятими, а скоріше властиві автентичним особистостям. Наведемо приклад з п'єси «Лицедій»:

Bruscon: Brennt erst ein Gebäude / vernichtet es die Feuerwehr zur Gänze / Diese Schwüle / [...] Einmal mußte die Katastrophe eintreten / Wenn wir klar denken / müssen wir uns umbringen [5, с. 17] – *Стоит зданию загореться / пожарники стирают его с лица земли / жуткая духота / ... / Рано или поздно катастрофа неизбежна / сохраняй мы ясность мысли / всем следовало бы покончить собой* [1, с. 538–539].

При перекладі наведеного уривка автор застосовує інформативну модель перекладу та лексикографічні засоби перекладу.

Конструкція «правильного силогізму» в художньому тексті завжди є, за своєю суттю, фігурою умовчання, хоча й цілком очевидного. Тому «правильний силогізм» у тексті, хоча й створює імпліцитну інформацію і є засобом ущільнення, однак сам по собі не створює підтекст. Однак, якщо вибір автором представника класу – незвичайний, комічний, це є підготовкою до створення підтексту на іншому змістовому рівні. Приклад з п'єси «Сила звички»:

Caribaldi:... Ist die Haube zu weit / rutscht sie ihm herunter /... Dann sieht er nichts / und ein Mißton ist da / sofort ist ein Mißton da / Ist ein Mißton da / weiß ich / ihm ist die Haube heruntergerutscht [2, с. 323] – *Велик ли ему ковпак / он сползает / ... он перестает видеть ноты / и конечно фальшивит / стоит мне услышать / фальшивую ноту / я уже знаю / у него ковпак сполз* [1, с. 85].

Формально-логічно тут використано «правильний силогізм». Якщо будь-кому (клас об'єктів) закрити очі, він не буде бачити ноти й почне фальшивити. Клоун (представник класу) – не виняток. Комічність ситуації в даному контексті – у виборі представника (клоун у ковпаку) і самого складу музичного квартету (директор цирку, його бездарна онучка, приборкувач і клоун). Підтекст – таким ось постійним складом і репетиціями того ж самого протягом багатьох років Карібальді намагається протистояти хаосу зовні й усередині себе, але це спроба з поганими засобами. Для перекладу уривку використано інформативну модель перекладу з застосуванням лексикографічних засобів перекладу, що сприяє створенню додаткової інформації на рівні підтексту.

Наведених прикладів досить, щоб прояснити інформаційну компресію за допомогою гротескної логіки висловлень персонажів у п'єсах Т. Бернгарда. Сатирична функція таких висловлень очевидна, а з точки зору інформатики подібний логічний вибір завжди призводить до несподіваного «вкидання» нової інформації про персонажів і тим самим до інформаційного насичення тексту.

Тропи й гра слів у текстах п'єс Т. Бернгарда зустрічаються не часто. Це пов'язано з інтенцією автора наділяти персонажів бідним мовленням, частими буквальними повторами й, навіть, недорікуватістю. Мовлення, багатого експресією, у текстах мало. Окремі вкраплення тропів, гра слів у мовленні персонажів виражають їх переважно негативну експресію. Наведемо приклади з п'єси «Лицедій»:

Bruscon: Wenn wir einen weiblichen Darsteller beschäftigen / beschäftigen wir sozusagen Theaterhemmschuh [5, с. 30] – *Стоит вам пригласить / исполнительницу на женскую роль / считайте что вы за получили в театр / тормозной башмак* [1, с. 549].

Bruscon: Ein talentierter Schauspieler / ist so selten wie ein Arschloch im Gesicht [5, с. 49] – *Талантливый актер такая редкость / как задница вместо лица* [1, с. 565].

Das Rad der Geschichte / mehr oder weniger / vor die Säue geworfen [6, с. 42] – *«Колесо истории» здесь / можно считать / бисер перед свиньями* [1, с. 559].

Репліка Брускона синові:

Bruscon: Du Handwerksidiot / ... / Drahtzieher der Dummheit [5, с.85] – На все руки идиот / ... / кукловод глупости [1, с. 594].

Два перших приклади – прості тропи-порівняння. Два останніх – гра слів, заміна їх у відомих фразеологізмах для посилення негативної оцінки. При перекладі наведених прикладів автором використано лексикографічні засоби перекладу з пошуком еквівалентів у мові перекладу, вдаючись до використання лексичних, лексико-семантичних, граматичних та синтаксичних трансформацій.

У наступних прикладах автор вдається до застосування трансформацій на рівні фразеології, що у свою чергу не лише сприяє передачі інформацію, а й збільшує емоційний та інформаційний вплив на читача.

Bruscon: Alles krankmachend hier / ... / Entmutigend / entnervend / vernichtend [5, с. 34] – *Здесь все так омерзительно / ... / Это уныние действует на нервы / просто убивает* [1, с. 552].

Bruscon: Alles tut mir weh / alles / ein einziger Schmerzensmensch bin ich [5, с. 52] – *У меня все болит / все / не человек а сплошной сгусток боли* [1, с. 576].

Bruscon: Ich war immer gegen diese Tournee / aber weil sie mich immerfort gepeinigt hat / mit ihrer guten Landluft / habe ich nachgegeben [5, с. 42] – *Я-то всегда был против этих турне / но поскольку она всю плешь мне проела / со своим здоровым сельским воздухом / я уступил* [1, с. 576].

У наступних прикладах для посилення інформаційного та емоційного впливу на читача вдається до пошуку лексично-семантичних відповідників та морфологічних трансформацій.

Bruscon: Die Tausende von Blutflecken an den Wänden / von den erschlagenen Schnaken / die sie hier Gelsen nennen [5, с. 43] – *Эти тысячи кровавых клякс по стенам / от раздавленных вурдалаков / которые у них тут комарами называются* [1, с. 559].

Bruscon: Diese bauwerkliche Hilflosigkeit / diese Wändescheußlichkeit diese Deckenfürchterlichkeit / diese Türen- und Fensterwiderwärtigkeit / diese absolute Geschmacklosigkeit / hat Ihnen Ihre weitere Existenz ermöglicht [5, с. 35] – *Эта архитектурная гнусность / уродство этих стен / убожество этих потолков / тошнотворность этих дверей и окон / эта абсурдная безвкусица / подарили вам возможность / дальнейшего существования* [1, с. 553].

У текстах п'єс зустрічаються так звані «силогізми в траві». Цей термін введений Гр. Бейтсоном у книжці, частину якої присвячено паблік релейшн [1, с. 35]. Суть цих силогізмів Гр. Бейтсон пояснює на прикладі :

Трава вмирає, люди вмирають люди – це трава.

Поезія, живопис, мрії, гумор і релігія мають загальну... перевагу силогізмів у траві [1, с. 35]. Інформаційне порівняння «правильних силогізмів» і «силогізмів у траві» призводить до висновків щодо значно більшої інформаційної потужності останніх. Дійсно, «правильні силогізми» призводять до дедуктивного звуження обсягу інформації, тому що дедукція є переходом від більш загального до конкретного. Інше положення із «силогізмами в траві». Тут два більших класи об'єктів (люди, трава) порівняються лише за однією ознакою (люди, трава смертні), а потім класи ототожнюються (люди = трава). У такий спосіб отримуємо нове, досить несподіване повідомлення, семантичний обсяг якого зростає, тому що належить до об'єднання двох класів. До того ж «силогізми в траві» здатні створювати підтекст, тому що вони містять натяк на приналежність об'єкта до іншого класу. Наведемо приклад з п'єси «Лицедій»:

Bruscon: Warum hustet sie dann / Ein so schöner Text / eine solche herrliche Passage / und sie verhustet alles / Aber wir dürfen der Gewöhnlichkeit / nicht entgegenkommen [5, с. 57–58] – *Что же тогда она кашляет / Такой красивый текст / такой изумительный пассаж / а она все прокашляет / Но мы не можем идти на встречу / заурядностям* [1, с. 572].

У наведеному діалозі реалізується логіка «силогізму в траві»:

Гарний текст псують буденності

Хвора дружина кашляє зіпсувала (прокашляла) весь текст.

Звідси за логікою такого силогізму випливає: *дружина = буденність.*

Підтекст даного відрізка сюжету – підміна в переконаннях Брускона співчуття хронічно хворій дружині на обвинувачення її в бездарності. І в остаточному підсумку – багато таких підмін призводять Брускона до лицедійства стосовно самого до себе. У наведеному вище прикладі використано інформаційну модель перекладу, яку доповнюють трансформації на рівні синтаксису, що пов'язано з особливостями рамочної конструкції в німецькій мові.

У наступному відрізку діалогу з п'єси «Іммануїл Кант» переплетено кілька тем, досить тривіальних і безглуздих:

Frau Kant (zu Ernst Ludwig anklagend): Ernst Ludwig / jetzt sind Sie schon fünfundzwanzig Jahre bei uns / und können noch immer nicht / die Decke vom Käfig abnehmen / (Ernst Ludwig zieht mit Kant an der Käfigdecke) – Госпожа Кант (Эрнсту Людвигу): Эрнст Людвиг / вы у нас уже двадцать пять лет / а все ещё не научились / снимать платок с клетки / (Эрнст Людвиг вместе с Кантом стягивает платок)

Kant: So / nach und nach / (Ernst Ludwig zieht etwas schneller) / (Kant klopft ihm auf die Finger) / Langsam sage ich / (Beide ziehen an der Käfigdecke / Kant plötzlich) / Noch nicht / noch nicht – Кант: Вот так / мало-помалу / (Эрнст Людвиг тенет чуть быстрее)/ (Кант бьет его по рукам)/ Медленно я сказал / (Оба продолжают стягивать платок/ Кант внезапно) / Нет ещё нет / ещё нет

Frau Kant (zu Kant): Setz dich doch – Госпожа Кант (Канту): Да сядь же

Kant (geht zu seinem Klappstuhl): Je weiter / die ausgebreiteten Teile des Urstoffs / von der Sonne entfernt sind / desto schwächer ist die Kraft / die sie zum Sinke bringt [3, с. 258] – *Кант (направляясь к своему шезлонгу): Чем дальше выброшенные частицы первоматерии / удалены от солнца / тем слабее сила / влекущая их вниз* [1, с. 248].

Інтенція автора – показати атмосферу безглуздої метушні, що підкреслюється тривіальним висловленням карикатурного Канта. Така інтенція служить атрактором, який організує мовленнєву діяльність. Інформативи персонажів підкреслюють атмосферу, далеку, згідно з нашими уявленнями, від атмосфери навколо мудрого філософа і його свити. Щодо особливостей перекладу, то у наведено уривку використано трансформації на рівні лексики, морфології та синтаксису.

У п'єсі «Іммануїл Кант» використано автором прийом просторово-часового зсуву персонажів, який є в літературі не новий. Якщо реального І. Канта змусити в 30-і роки XX ст. пливти на пароплаві до Америки, то тим самим породжується багато імпліцитної (асоціативної) інформації. Природа такого потоку інформації двоїста. По-перше, персонаж асоціативно пов'язаний зі своїм прототипом (реальний І. Кант XVIII ст.). Цей зв'язок автор забезпечує, надавши персонажеві репліки й елементи поведінки прототипу. По-друге, помістивши персонажа в просторово-часову сферу, не характерну його прототипу, автор звільняє собі шлях для подальшої реалізації своїх інтенцій. Персонаж автономно від свого прототипу може мовленнєвим поводженням створювати нову потенційну інформацію на образному рівні, виражаючи ідеї автора. Так у наступних прикладах з метою посилення інформаційного та емоційного впливу на читача у перекладі використовуються фразеологічні трансформації та лексико-семантичні трансформації з використанням епітетів та метафор у ролі відповідників.

Bruscon: In den berühmtesten Theatern von Deutschland / wird heute gesprochen / daß einer Sau graust [5, с. 64] – *А в знаменитих театрах Германии / сегодня говорять так / что у свиньи щетина дыбом встанет* [1, с. 577].

Bruscon: Wenn die Proletarier auftrumpfen / dann trumpfen sie gehörig auf [6, с. 67] – *Если уж пролетаріат гуляет / то на полную катушку* [1, с. 579].

Bruscon: Aber natürlich habe ich sie in der Hand / eure Mutter [5, с. 67] – *Ясное дело я держу её в ежовых рукавицах / вашу мать* [1, с. 579].

Bruscon: Kein Angsthase sein / ... / Nur kein Angsthase [5, с. 106] – только не трусить / ... / только не трусить [1, с. 612].

Bruscon: Eine Pompadour habe ich nicht / in meinem Stück / In meinem Stück kommt keine Courtisane vor / Schließlich ist es kein Hurenstück / es ist ein klassisches [5, с. 110] – *Но у меня в пьесе / нет мадам Помпадур / В моей пьесе нет куртизанок / Это не какой-нибудь шлюхастый водевильчик / это классика* [1, с. 616].

Bruscon: Aber die Madame Curie / war auch eine steife Person / eine extravagante Polin / durch und durch steif / genauso wenig inspiriert letztenendes wie du / das ist die Wahrheit / äußerst langweilig / wie die Geschichte beweist / reizlos in gewisser Weise / und durch und durch polnisch [5, с. 111] – *Но мадам Кюри / тоже была как деревяшка / экстравагантная полька /*

холодная как лёд / точно такая же зануда как ты / вот она правда / скучная до невообразимости особа / как свидетельствует история / начисто лишена женского шарма / и до мозга костей полька [1, с. 616].

Прийоми й засоби (1–5), насичення інформацією тексту, є основними (у будь-якому випадку, у Т. Бернгарда), але цей перелік може бути продовжений. Проведене дослідження вказує на те, що більша частина інформації передається в текстах п'єс Т. Бернгарда на рівні підтексту (або на рівні надфразової єдності), тому не виникає проблем зі збереженням та передачею цієї інформації у мові перекладу, для чого в перекладі використано лексичні, морфологічні та синтаксичні трансформації.

Прийоми та засоби передачі інформації в текстах п'єс не лише зберігаються при перекладі, а й посилюється їх інформаційний та емоційний вплив на читача за допомогою використання трансформацій на лексико-семантичному та фразеологічному рівнях. Для адекватності передачі інформації в тексті перекладу автором використано інформативну модель перекладу у поєднанні з трансформаційною моделлю.

Перспективи дослідження. Запропонована модель аналізу збереження та передачі інформації художнього тексту при перекладі може бути використана на прикладах інших типів текстів інших авторів.

Література:

1. Бейтсон Гр. Ангелы страшатся. Психотехнологии и эффективный менеджмент / Гр. Бейтсон. – М. : Мир, 1992. – 173 с.
2. Касти Дж. Большие системы / Дж. Касти. – М. : Мир, 1982. – 188 с.
3. Кубе Ф. Драма как объект исследования кібернетики / Ф. Кубе // Семиотика и искусствометрия. – М. : Мир, 1972. – С. 216–232.
4. Моль А. Искусство и ЭВМ / А. Моль. – М. : Мир, 1975. – 556 с.
5. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г. Г. Москальчук. – М. : УРРС, 2003. – 294 с.
6. Пихтовникова Л. С. Информативность текста и стиль/ Л. С. Піхтовнікова // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 142–144.
7. Піхтовнікова Л. С. Стилістика і синергетика дискурсу / Л. С. Піхтовнікова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – С. 29–36.
8. Рєвзіна О. Г. Деякі математичні методи аналізу драматургічної побудови / О. Г. Рєвзіна, І. І. Рєвзін // Точні методи в дослідженнях культури й мистецтва. – М., 1971. – Ч. 2. – С. 206–227.
9. Riffater M. The Stilistic Funktion. – Cambr. : Mas, 1981. – 316 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

10. Бернхард Т. Видимость обманчива / Т. Бернхард; [пер. с нем. М. Рудницкий]. – М. : «Ad Marginem», 1999. – 718 с.
11. Bernhard T. Stücke 1. Ein Fest für Boris. Der Ignorant und der Wahnsinnige. Die Jagdgesellschaft. Die Macht der Gewohnheit. – Frankfurt am M. : Suhrkamp Verlag, 1988. – 349 S.
12. Bernhard T. Stücke 2. Der Präsident. Die Berühmten. Minetti. Immanuel Kant. – Frankfurt am M. : Suhrkamp Verlag, 1988. – 339 S.
13. Bernhard T. Stücke 3. Vor dem Ruhestand. Der Weltverbesser. Über allen Gipfel ist Ruh. Am Ziel. Der Schein trügt. – Frankfurt am M. : Suhrkamp Verlag, 1988. – 462 S.
14. Bernhard T. Stücke 4. Der Theatermacher. Ritter, Dene, Voss. Einfach kompliziert. Elisabeth II. – Frankfurt am M. : Suhrkamp Verlag, 1988. – 355 S.

УДК 811.111'364

А. П. Очковська,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир

ПРОЦЕС СУБ'ЄКТИВАЦІЇ РЕЙЗИНГОВИХ КОНСТРУКЦІЙ З ПІДМЕТОМ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено аналіз термінів «граматикалізація», «суб'єктивація», «суб'єктивність» і розглянуто розвиток та становлення структурно-семантичних особливостей рейзингових конструкцій з підметом на прикладі рейзингового дієслова seem в історії англійської мови. Прикладом процесу суб'єктивації слугують рейзингові конструкції з підметом. У процесі суб'єктивації рейзингові дієслова набувають модального значення евіденційності. Регулярне використання рейзингових конструкцій з підметом спостерігається лише наприкінці середньоанглійського періоду, а в ранньоновоанглійській мові відбувається їх остаточне становлення.

Ключові слова: *граматикалізація, евіденційність, суб'єктивація, суб'єктивність, рейзингові конструкції з підметом.*

В статье проанализированы термины «граматикализация», «субъективация», «субъективность» и исследовано развитие и становление структурно-семантических особенностей рейзинговых конструкций с подлежащим на примере рейзингового глагола seem в истории английского языка. Примером процесса субъективации служат рейзинговые конструкции с подлежащим. В процессе субъективации рейзинговые глаголы приобретают модальное значение эвиденциальности Регулярное использование рейзинговых конструкций с подлежащим наблюдается лишь в конце среднеанглийського периода, а в ранньоновоанглийськом языке происходит их окончательное становление.

Ключевые слова*: грамматикализация, эвиденциальность, субъективация, субъективность, рейзинговые конструкции с подлежащим.*

The article deals with the terms «grammaticalization», «subjectification» and «subjectivity». Grammaticalization is viewed as a historical process of language change and includes such process as subjectification. Subjectification is an important mechanism of grammaticalization. Examples of subjectification include epistemic modal verbs, concessives, focus markers and raising structures.

Thus, the article is devoted to studying the emergence of the subject raising structures in the history of the English language. The aim of the article is to investigate the process of subjectification of the subject raising structures. Subject raising structure is the structure with the type of movement operation when the argument is raised out of a lower clause to become the subject of a higher clause. In the process of subjectification raising verbs receive modal meaning of evidence. Taken in consideration semantics and structure of the subject raising structures it becomes evident that they emerge and are regularly used at the end of the Middle English period and their final formation takes place during the Early Modern English period.

Key words: *grammaticalization, evidentiality, subjectification, subjectivity, subject raising structures.*

© А. П. Очковська, 2015

Більшість досліджень здійснених у сфері вивчення історичного синтаксису пов'язані з терміном граматикалізація. Граматикалізацію розглядають як сукупність мовних змін, у результаті яких лексичний матеріал при вживанні в конкретному прагматичному і морфо-синтаксичному контексті стає граматичним, а граматичний матеріал набуває ще більше граматичних рис [5, с. 1]. Мовні зміни, що відбуваються під час граматикалізації відбуваються за ланцюговою схемою, запропонованою П. Хоппером і Е. Трауготт: лексична одиниця > граматичне слово > клітика > афікс. Результатом граматикалізації є процес створення нових граматичних категорій та перебудова граматичної системи мови.

Водночас О. Фішер стверджує, що граматикалізація не є незалежною, спонтанною зміною у мові, а навпаки, кожний випадок зміни в діахронії є результатом трансформації в синхронії, основним механізмом якої є аналогія, повторювальність і принцип економії [4, с. 17]. Кількість лінгвістичних явищ, які позначаються терміном «граматикалізація», досить велика і включає наступні процеси:

1. розвиток синтаксису з дискурсу (зміна порядку слів);
2.граматикалізація лексичних одиниць у функціональні слова (граматикалізація і лексикалізація);
3. поєднання клауз і злиття клауз;
4. суб'єктивація [4, с. 17].

Для вищенаведених процесів були розроблені параметри, що вказують на ступінь граматикалізації мовної одиниці [7, с. 110]:

Параметри	Парадигматичні процеси	Синтагматичні процеси
Значення	*втрата цілісності*	*редукція змісту*
Когезія	*збільшення парадигматичності*	*зменшення обмеженості*
Мінливість	*втрата парадигматичної мінливості*	*зменшення синтагматичної мінливості*

Згідно з параметрами (значення, когезія і мінливість) виокремлюють основні ознаки граматикалізації, а саме:

1. фонетична і семантична редукція;
2. формальне злиття елементів/ клауз;
3. зменшення змісту;
4. редукція вибору в межах парадигми;
5. редукція вибору в межах клаузи (елементи стають обов'язковими і займають фіксовані позиції) [4, с. 18].

Однак, не всі параметри можна застосувати до кожного процесу граматикалізації. Наприклад, параметр редукції змісту (*reduction of scope*) не є притаманним суб'єктивації. Під терміном «суб'єктивація» розуміють зміну значення мовної одиниці від об'єктивного опису зовнішньої ситуації до вираження внутрішнього ставлення мовця відносно ситуації [10].

Засоби вираження ставлення мовця до його висловлення привертали увагу багатьох філософів і вчених протягом декількох століть. Еміль Бенвеніст був одним із перших, хто почав займатися цією проблемою. В англосаксонській традиції на сучасному етапі розвитку мови відновлення інтересу лінгвістів у використанні діахронного підходу до вивчення мовних явищ і поява такого поняття, як граматикалізація, привернули увагу до цієї проблеми, а також є причиною виникнення поняття суб'єктивації (*subjectification*). Е. Бенвеніст стверджував, що мова настільки глибоко позначена маркером суб'єктивності, що виникає питання, чи змогла б вона, будучи організованою інакше, взагалі функціонувати і називатися мовою. Мова організована таким чином, що дозволяє кожному мовцеві, коли він визначає себе як мовець, ніби привласнювати собі мову цілком [2].

Варто розмежовувати два терміни «суб'єктивність» і «суб'єктивація» (*subjectivity and subjectification*). Суб'єктивність є основною характеристикою мови, яку досліджують у синхронії (R. W. Langacker), а суб'єктивацію розглядають як історичний процес розвитку мови від об'єктивності до суб'єктивності (E. C. Traugott). Суб'єктивність – це здатність мовця поставити себе на місце суб'єкта [2, с. 224] та виразити своє ставлення і почуття у висловленні (J. Lyons, E. Finegan, E. Traugott). Суб'єктивація виникає тоді, коли суб'єктивність закодована у мові у вигляді конструкцій, або коли елементи мови набувають функції вираження суб'єктивності в її розвитку. Таким чином, процес суб'єктивації досліджують через зміну у значенні слова.

Прикладами процесу суб'єктивації слугують:

– епістемічні модальні дієслова (*That must be wrong*);
– концесиви (*while*);
– дискурс маркери (*besides*);
– рейзингові конструкції з підметом [10, с. 35].

Метою статті є проаналізувати процес суб'єктивації рейзингових конструкцій з підметом в історії англійської мови. Об'єктом нашого дослідження є рейзингові конструкції з підметом в англійській мові. Предмет статті складають структурно-семантичні особливості рейзингового дієслова *seem* в історії англійської мови.

Рейзинговою конструкцією з підметом (***subject raising structure***) називається конструкція, в якій відбувається пересув зовнішнього аргумента присудка з позиції підрядного речення до позиції підмета в головному [9, с. 196]. Дієслова, які використовуються з інфінітивним комплементом і викликають підняття підмета з інфінітивної клаузи, називаються рейзинговими дієсловами. Наприклад, речення (1):

(1) *He seemed to express himself with difficulty*.

Займенник *he* займає позицію підмета в головному реченні, *to express himself with difficulty* – інфінітивний комплемент рейзингового дієслова *seem*.

Оскільки суб'єктивація – це історичний і прагматично-семантичний процес, завдяки якому значення базуються на суб'єктивному ставленні мовця до висловлення, то елементи мови, наприклад рейзингові дієслова, змінюють значення або набувають нових відтінків значення в процесі вираження дії в дейктичній сфері мовця. У процесі суб'єктивації рейзингові дієслова набувають модального значення евіденційності [3, с. 130]. Евіденційність (англ. *evidentiality*, грунтування на очевидних фактах) є складовою епістемічної модальності; вона пов'язана з джерелом інформації повідомлення, яке робить мовець, і виражає ступінь упевненості мовця у своєму повідомленні [6, с. 142]. Епістемічна або суб'єктивна модальність ґрунтується на «епістемічній гарантії», тобто на власному досвіді чи переконаннях мовця [8].

Варто зазначити, що рейзинг – це процес, під час якого підмет інфінітивної клаузи зазнає пересуву до позиції підмета дієслова у головному реченні тому, що головне дієслово є однoперехідним, тобто відкриває позицію для породження

одного комплемента, а саме неособової клаузи. Якщо клауза є нефінітною, то підмет не отримує відмінка в межах цієї клаузи, але, оскільки, позиція підмета головного дієслова є пустою, підмет зазнає пересуву до цієї позиції і набуває відмінка, тобто стає маркованим. Наявність підмета в структурі англійського речення є граматичною умовою, яка визначається принципом розширеної проекції (ПРР), але в історії розвитку англійської мови дія цього принципу не завжди була обов'язковою. Наприклад, в давньоанглійській мові порядок слів у реченні був відносно вільним, граматичні відносини виражалися морфологічно, тому підмет не експліковувався в поверхневій структурі. Регулярне використання рейзингових конструкцій з дієсловами *seem, happen, chance* спостерігається лише наприкінці середньоанглійського періоду, коли встановлюється фіксований порядок слів, а наявність підмета у реченні є обов'язковим. У середньоанглійській мові підмет стає цілком структурним, виражає більше семантичних ролей, що пов'язано з втратою відмінкових закінчень [4, с. 28].

Оскільки найбільш типовим дієсловом, що вживається у рейзингових конструкціях є дієслово *seem*, розглянемо процес суб'єктивації на прикладі цього рейзингового дієслова. Відповідно до *English Oxford Dictionary* дієслово *seem* було запозичене з *Old Norse*, але не використовувалося до середньоанглійського періоду в історії англійської мови. Перші приклади використання дієслова *seem* датуються 1200 р. В давньоанглійській мові вживається дієслово *þyncan,* яке має значення *seem/ appear,* наприклад:

(2) *Mæg þæs þonne* ***ofþyncan*** *ðeodne [MS -en] Heaðo-Beardna*
ond þegna gehwam þara leoda þonne he mid fæmnan on Xett gæð... (Beo 2032–8)
Can as then seem lord Heathobards and thegns each those princes when he with bride on Xoor goes…
It can ***seem*** *to go too far to the lord of the Heathobards, and to each of the thegns of those princes, when he walks on to the Xoor with his bride [3, c.112]...*

(3) ***þinceð*** *him to lytel þæt he lange heold; (Beo 1740–52)*
seems him too little that he long held;
It ***seems*** *too little to him, what he has long held [3, c. 97].*

У реченні (2) дієслово *þyncan* використовується у сполучуваності з модальним дієсловом *mæg*, при цьому зникає модальна характеристика змісту висловлення з позиції вірогідності/невірогідності, оскільки ситуація сприйняття не є актуальною в момент мовлення, а проспективною. У реченні (3) дієслово *þyncan* вживається у теперішньому часі, третої особи однини *(þinceð)*, тобто воно узгоджується із займенником *him* (давальний відмінок від *he*) і виступає у ролі повнозначного дієслова, якому невластиве модальне значення евіденційності. Крім того, у структурі обох реченнь відсутній формальний підмет. Таким чином, у давньоанглійській мові рейзингові конструкції не використовувалися.

Протягом середньоанглійського періоду дієслова *þencan* (думати) і *þyncan* (здаватися) зливаються у формах *thenchen, thinken* і використовується в сучасній англійській мові у формі *think* (думати) [1, с. 158]. У середньоанглійській мові також виникає форма *me thincth* (4), яка згодом стає лексикалізованою (*methinks=it seems to me)* і досі вживається у сучасній англійській мові, наприклад (5):

(4) ***Me thinketh*** *thus, that nouther ye nor I*
Oughte half this wo to make skilfully.[1, c. 107]
(5) ***Methinks*** *he is not mistaken.*

У середньоанглійській мові дієслово *seman* використовувалося як повнозначне дієслово і мало значення «*to be suitable, befit, beseem*» і лише наприкінці цього періоду розвитку англійської мови, а саме у XIV ст. починають використовуватися конструкції з дієсловом *seem* із значенням евіденційності, наприклад (6):

(6) *So aungellyk was hir natyf beautee,*
That lyk a thing immortal ***semed*** *she,*
As doth an hevenish parfit creature,
That doun were sent in scorning of nature [1, c. 3].
So angelic was her native beauty,
that like a thing immortal ***seemed*** *she,*
as does a heavenly and perfect creature
sent down here to put to shame our nature [2, c. 9].

У реченні (6) дієслово *seman* має значення евіденційності, оскільки речення відтворює можливий висновок, що ґрунтується на спостереженні мовця. *She* – підмет, який зазнає пересуву з позиції породження у підрядному реченні *lyk a thing immortal* до позиції підмета в головному.

(7) It ***semeth*** *nat that love dooth yow longe [1, c. 30].*

Речення (7) є зразком рейзингової конструкції до застосування операції підняття. Дієслово *seman* вживається з *that*-клаузою, а позицію підмета займає формальне *it*. Речення виражає впевненість мовця у висловленні, яка базується на його перцептивному досвіді.

Протягом ранньоновоанглійського періоду відбувається остаточне становлення рейзингових конструкцій з підметом, а саме їх структури і семантики.

(8) You do ***seem*** *to know something of me, or what concerns me [4, c. 358].*
(9) And with his head over his shoulder turn'd
He ***seem'd*** *to find his way without his eyes,*
For out o' doors he went without their help
And to the last bended their light on me [4, c. 442].

Речення (8) і (9) є зразками рейзингових конструкцій з підметом, у яких дієслово *seem*, коли використовується з інфінітивним комплементом, викликає підняття підмету з підрядної частини речення. В обох вищенаведених прикладах йдеться не про констатацію факту, а про власне судження мовця щодо можливого чи вірогідного розвитку подій, які базуються на дослідженні реально існуючих обставин. Загальним принципом вираження модальності в реченнях з рейзинговими конструкціями з підетом є впевненість мовця в існуванні певних епістемічних підстав, чи «епістемічних гарантій» істинності суджень.

Отже, граматикалізацію розглядають як історичний процес перетворення неграматичної одиниці мови в граматичну, а також поява в певної одиниці мови більшої кількості граматичних рис. Поняття терміну «граматикалізація» є досить великим і включає декілька процесів, одним з яких є суб'єктивація. Суб'єктивація – історичний процес зміни значення від об'єктивного опису зовнішньої ситуації до вираження внутрішнього ставлення мовця відносно ситуації. Рейзингові конструкції з підметом є зразком суб'єктивації, у процесі якої рейзингові дієслова набувають модального значення евіден-

ційності. Регулярне використання рейзингових конструкцій з підметом спостерігається лише наприкінці середньоанглійського періоду, а в ранньоновоанглійській мові відбувається їх остаточне становлення.

Література:

1. Иванова И. П. История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян, Т. М Беляева. – СПб. : Издательство «Лань», 2001. – 512 с.
2. Benveniste E. Subjectivity in Language / E. Benveniste // Problems in General Linguistics. Coral Gables: FL: University of Miami Press, 1971. – P. 223–230
3. De Haan Ferdinand. Raising as grammaticalization: the case of Germanic seem-verbs / Ferdinand de Haan. – Rivista di Linguistica, 2007. – Vol. 19.1. – P. 129–150.
4. Fisher O. On Problem Areas in Grammaticalization: Lehmann's Parameters and the Issue of Scope / O. Fisher // Formal Evidence in Grammaticalization Research – Amsterdam: John Benjamins Publishig Co, 2010. – P. 17–43.
5. Hopper P. J. Grammaticalization / P. J Hopper, E. C. Traugott. – Cambridge, 1993.
6. Kratzer A. Modality / Angelika Kratzer // Semantics: An International Handbook of Contemporary Research / Ed. by A. von Stechow and D. Wunderlich. – B. : Walter de Gruyter, 1991. – P. 639–650*:*
7. Lehmann Ch. Thoughts on Grammaticalization / Ch. Lehmann. – Erfurt : Institut für Sprachwissenschaft der Universität, 2002. – 171 p.
8. Lyons J. Semantics /J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1977. – Vol. 2. – 893 p.
9. Radford A. An Introduction to English Sentence Structure / Andrew Radford. – New York : Cambridge University Press, 2009. – 445 p.
10. Traugott E.C. Revisiting Subjetification and Intersubjeticication / E.C. Traugott. – Berlin : De Gruyter Mouton, 2010. – P. 29–70.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

11. Chaucer G. Troilus and Criseyde. – [Електронний ресурс] / G. Chaucer – Режим доступу : www.manybooks.net.
12. Chaucer G. Troilus and Criseyde. – [Електронний ресурс] / G. Chaucer – Режим доступу : www.poetryintranslation.com/klineaschaucer.htm
13. North R. The Origins of Beowulf From Vergil to Wiglaf / R. North. – New York : Oxford University Press, 2006. – 368 p.
14. Shakespeare William Full Collection of Works. – [Електронний ресурс] / W. Shakespeare – Режим доступу : http://www.twirpx.com/file/305276/

УДК 845.-82.09

В. А. Паніш,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород

МОВНІ РЕСУРСИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ В ПОВІСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЗЕМЛЯ»

У статті досліджено мовні засоби репрезентації депресивної акцентуації характеру на матеріалі повісті О. Кобилянської «Земля». Встановлено кореляційні зв'язки між лінгвістичними та психологічними параметрами творчої особистості; окреслено перспективи розвитку мовного психоаналізу.

Ключові слова*: депресія, акцентуація, текст, підсвідомість.*

В статье исследованы языковые средства репрезентации депрессивной акцентуации характера на материале повести О. Кобылянской «Земля». Установлены корреляционные связи между лингвистическими и психологическими параметрами личности; определены перспективы развития речевого психоанализа.

Ключевые слова: *депрессия, акцентуация, текст, подсознание*

This article studies the representation linguistic means of depressive accentuation as exemplified in O. Kobylianska's story «Zemlia» («Land»). The correlation relationships between linguistic and psychological parameters of creative personality have been established; the prospects of language psychoanalysis development have been determined.

Key words*: depression, accentuation, text, subconsciousness*

У своїх «Щоденниках» Ольга Кобилянська воліла залишатися перед нащадками «психологічною загадкою» [7, с. 171]. Як свідчать сучасні дослідження, цю загадку дослідники розгадують й понині. Кожен з науковців додає нову грань до психологічного портрета авторки-класика: Т.Гундорова – «меланхолійнійну самоту», ніцшеанство, мазохізм, нарцисизм [5]; Н.Зборовська – меланхолію [6]; Г.Нікітчина – анімізм, нарцисизм [13]; С.Павличко – меланхолійний еротизм [15]; Агеєва В. – фемінізм [1]; С.Михида аналізує меланхолійний й холеричний темперамент [14]. Ґрунтовну психоаналітичну інтерпретацію «Щоденників», автобіографії, листів письменниці здійснила Г.Левченко [9], меншою мірою їх досліджували С.Павличко, В.Агеєва, Н.Колошук, Г.Хмелюк та ін.. Як бачимо, у плані *літературознавчого* психоаналізу творчість аналізованої нами письменниці вивчена дуже добре, хоч і не відзначається одностайністю висновків.

А між тим, осягнути психічну природу митця можна і за допомогою *мовного* психоаналізу, який може виявити прихований рівень мови. Багато вчених (психологів і лінгвістів) сходяться на тому, що вибір людиною тих чи інших лексичних і граматичних засобів залежить від психологічних особливостей цієї людини. На жаль, наукових праць у руслі *мовного* психоаналізу бракує. Тому нашу статтю насмілимося назвати **актуальною**. Ставимо за **мету** – виявити приховані смислові ресурси мовних одиниць у повісті О.Кобилянської «Земля», які уможливлюють зробити висновки про психологічну суб'єктивну психічну організацію самої авторки. Пошукову зосередженість спрямовуємо в першу чергу на дослідження лінгвістичних факторів, що свідчать про психологічну акцентуацію письменниці. Подібних праць про О. Кобилянську ми не виявили, чим зумовлюємо **новизну** свого дослідження.

Психологічну акцентуацію досліджувало багато науковців (В. Бехтерев, П. Ганнушкін, О. Кербіков, Е. Кречмер, К. Леонгард, А. Лічко, Р. Ушаков. «Акцентуація характеру – надмірна вираженість окремих рис характеру та їх комбінацій, що становить крайні варіанти психічної норми, які межують із психопатіями. Відрізняється від психопатій відсутністю однозначного прояву тріади ознак, притаманних психопатіям: стабільності характеру за часом, тотальності її проявів в усіх ситуаціях соціальної дезадаптації [16]. Акцентуацію характеру досліджували і лінгвісти (В.Белянін, І.Мазирка, Я. Бондаренко, Є. Чалкова, Т. Прокоф'єва та ін.), але в їхніх працях не представлено українського матеріалу, що істотно збіднює уявлення читачів про українську психологічну прозу.

© В. А. Паніш, 2015

Кожен художній твір є компонуванням *зовнішніх* подій і *внутрішніх*, особистісних переживань. З критичної літератури й автобіографії «Про себе саму» (1912) відомо, що в основу твору лягла трагічна подія, яка сталася восени 1894 р. у селі Димка на Буковині. Отже, зовнішні події авторка запозичила з навколишнього соціуму. Але наповнила їх своїм духовним баченням, підсвідомо зашифрувавши у вербальному катарсисі свою психологічну природу. Як зізнавалася вона сама, «я просто фізично терпіла під з'явиськом тих фактів, і коли писала – ох, як крилами ридала! Саме в той час лежав мій батько тяжко хворий, і я сама не почувала себе особисто щасливою. Написання цієї повісті дало мені рівновагу, вдоволення і гнало до дальшого творення». Визнано, що найчастіше письменники описують людину такого ж типу, як самі, оскільки це легше, бо «її внутрішній світ їм близький» (К. Леонгранд).

Новий підхід до аналізу літературного тексту, заснований на виявленні емоційно-значеннєвої домінанти, ввів у науку В.Белянін. При цьому сам вчений опирався на думку А.А. Ухтомского про те, що домінанта визначає не тільки поведінку організму, але і характер сприйняття світу [Цит. за: 3, 12]. Художній текст описується у зв'язку з світовідчуванням, що лежить у його основі. Інформативна реальність текстового світу повісті «Земля» наскрізь пронизана глибоким сумом і скорботою, що дозволяє висловити гіпотезу про закодовану в повісті *депресивну* акцентуацію характеру. В. Белянін вважає, що депресивна акцентуація реалізовується через «сумні» тексти, які характеризуються угрупованням лексичних смислів навколо тем «самотність», «смуток», «старість», «холод», «важкість», «зітхання», «зубожіння», «смерть», «почуття провини», описом емоційно-зниженого настрою, що відображає світовідчуття депресивної особистості [2, с. 213]. Автор «сумного» тексту всім змістом твору немов просить пожаліти свого героя, увійти в його становище. Він немов сподівається на м'якість, поблажливість і співчуття [2, 78]. У тексті повісті О.Кобилянської «Земля» знаходимо чимало підтверджень депресивної акцентуації характеру. Вона простежується як на текстовому рівні, так і на мовному. Зупинимося на них більш детально.

МОТИВ СМЕРТІ проглядається і в окремих сценах, і в характеристиках персонажів, і в основному способі розв'язання конфлікту. На мовному рівні репрезентується лексемами *смерть, смертельно, посмертний, смертельний, умерти.* Кожен персонаж так чи інакше згадує смерть. Так, Докія видає заміж свою дочку, бо боїться вмерти і залишити її одну (*....вона хоче лише добра доньки і щастя, хоче бачити її «своєю ґаздинею» і за чоловіком, як її дні вийдуть і* ***смерть заморозить*** *її тіло...* [17, с. 4] (тут і далі при цитуванні покликаємося на це джерело, вказуючи в круглих дужках номер сторінки. – В. П.). Брат Докії Петро напідпитку вважає, що сестра «*витуманила те поле у нього, що чигає на його* ***смерть*** *і жалує йому кожного кусника хліба»* (с. 3). У Михайла-солдата мотив смерті присутній в роздумах про військову службу: «*Щохвилі чути – там один* ***умер****, тут побив кінь якогось на* ***смерть****... там якийсь* ***стратився****... І чому? – прошептав, витираючи долонею сльози з очей* (с. 57). Анна, залившись одна зі своїм горем, прагне смерті: « ***Вмерти****, з обома дітьми* ***вмерти,****– се було її одиноке бажання. Стояла цілком безпомічна, безрадна проти свого горя і ніяк не бачила виходу з нього»* (с. 129). Лексема *смерть* входить і в систему образних засобів, зокрема: в пареміях («*жінка призначена чоловікові, як* ***смерть*** *від бога*» (с. 6)); метафорах (***смерть*** *мене не обійде, як мій час прийде* (с. 9); ***смерть*** *одна робить, що сама хоче* (с. 9); *так приходить* ***смерть*** (с. 47); порівняннях («*Вона* [Марія] *зблідла, мов* ***смерть*** (с. 127). Усього іменник *смерть* фіксується у творі 37 разів. «Сумні» тексти часто завершуються смертю головного героя. У «Землі» фізично гине лише Михайло, але духовної руйнації зазнає кожен із головних персонажів.

СМУТОК. Найчастіше люди з депресивною акцентуацією схильні до важкого гнітючого почуття. На лексичному рівні це репрезентовано лексемами *жура, журба, журитися, зажурений, журливо, зжурено.* Лексем з коренем **жур-** – 79 фіксацій. Кожен з персонажів має свої причини журитися. У Докії Чоп'як – ***жура*** *за поля і її доньку* (с. 2); при цьому ***жура*** *гнула її додолу,* ***жура*** *...гнітила її* (с. 15); *її очі дивилися майже все понурим,* ***зажуреним*** *поглядом...* (с. 2). Марії журбу віщує ворожка (*ще більша* ***журба*** *тебе і твойого чоловіка жде відтепер* (с. 16)); Івоніка **журиться** Савою (с. 21); Михайло у війську жаліється на те, що ніхто солдатами не журиться (*Хто* ***журився*** *їх тілом? Хто* ***журився*** *їх здоров'ям? Хто* ***журився*** *мужиком? Ет!* (с. 72). Тінь журби неначе впала на лиця, очі, голос, думки персонажів: *марні й* ***журливі*** *лиця* (с. 7); *брови підводячи* ***журливо*** (с. 4); *відповіла* ***зажурено*** (с.62); *сказав ...****журливо*** (с. 9); *повторила* ***журливо*** (с. 10); *... з* ***жури*** *чорно перед очима* (с. 17); *відповів* ***журливо*** *(*с. 22); *глипнув* ***журливо*** (с. 39); *говорили* ***журливо*** (с. 49); *з* ***журливим*** *лицем* (с. 55); *з* ***журливими****, допитливими очима*..(с. 60); *зітхала* ***журливо*** *й тяжко* (с. 62); ***зжурені*** *ґаздині-матері* (с.66); *підвів* ***журливо*** *брови* (с. 82); *з* ***жури*** *запалі, блискучі очі* (с. 96); *хлопець дуже* ***зажурений*** (с. 67); *погляд у Марійки м'який, звичайно глибокий і* ***зажурений*** (с. 16); *спитала* ***зажурено*** (с. 47)*;* навіть *«*воронu стрясали ***зжурено*** *чорне своє пір'я* (с. 49).

НІМОТА. У «сумному» тексті герой часто буває німим [2]. Персонажі «Землі» не німіють зовсім, але німота опосередковано супроводжує процеси їх мовного конституювання. Наприклад: [Марійка про Саву] «*так стояв тутки, і* ***ніби занімів***» (с. 38), «*Чим старший, тим йому більше* ***мову відбирає****»* (с. 78), «*Десь-не-десь кине словом, а зрештою,* ***мовчить, як німий*** (с. 77); [про Михайла напередодні від'їзду] «***слова покидали його****, одно по другім* ***губилися*** *в його душі, і він* ***німів***» (с. 45); [Івоніка] «*махнув рукою й* ***занімів****»* (с. 45), «***німів*** *у думках*» (с. 52), *мовчав, мов* ***німий*** (с. 53); [Сава] «*здавалося, немов* ***занімів*** *уже зараз по її перших словах...*» (с. 76), після в'язниці «*він вернув худий ...і неначе* ***німий****»* (с. 136); [Михайло та Івоніка] «***заніміли*** *і прямували квапною ходою до села*» 46; [про Анну] «*Скільки-то разів розпитували в неї.... на кого має гадку, а вона мовчала, як* ***німа***» (с. 114); «*зразу, як лише зблизився він до неї, в дворі ще, ... вона* ***німіла***» (с. 129); після смерті Михайла «*її рухливі уста задубіли,* ***заніміли***» (с. 137). На підсвідомий аспект втілення у творі семантичного компоненту «німий» свідчать метафори та епітети: ***німе*** *оруддя іншої волі* (с. 7); ***німа*** *мольба* (с. 9); ***німе*** *горе* (с. 8); ***німий*** *біль* (с.8); ***німе*** *зітхання* (с. 37); *німа боротьба* (с. 44); ***німий****, невидимий розказ*...(с. 80); ***голос стратив звук*** (с. 129).

САМОТА. При депресивних розладах людина, як правило, хоче тривалий час побути одна. Симптоматичні ознаки самоти зафіксовані лексемами *самотній, сам, замість*, *самітність.* Несвідомий потяг до самоти має чи не кожен персонаж. Так, Анну «*мов підстрілену звірину, тягнуло ... до* ***самоти***» (с. 129); Івоніку «*тягнуло* ***в самоту***» (с. 112); Михайло любив бути на самоті у війську («*лежав і мав, як звичайно, коли був* ***на самоті****, свою рідню і рідну сторону перед душею*») (с. 72). Самота супроводжує героїв і в хвилини найбільшого потрясіння. Івоніка після однієї зустрічі з Савою «*відчув ... страшну* ***самоту*** *в душі* (с. 19); а в стовпі снігу душею зачув присутність мертвого сина, який «*… прийшов до тата, щоби відвідати його, ... щоб розбити* ***самоту*** *його й жаль його* (с. 133). Самота у текстовій тканині твору може змінювати й просторові координати, переміщаючись з внутрішнього єства людей на навколишнє середовище («*малий бурдей посеред великої* ***самотності***» (с. 49).

Крізь психологічну площину твору можна простежити особистісні риси митця. Літературознавці неодноразово виявляли у «Щоденниках» та листах О.Кобилянської меланхолію. У психології не роблять особливої різниці між депресією та меланхолією, хіба що акцентують увагу на більш драматичному сприйнятті світу меланхолійними особистостями. Але ж це не що інше, як граничні форми депресії. Психологи К.Леонгард та А.Личко називали б такий стан депресивною акцен-

туацією характеру. Художній текст є результатом підсвідомого самоконституювання особистості. Мотив смерті, смутку, самотності, страху та висока частотність мовних засобів, котрими вони творяться, «видають» в авторці «Землі» депресивного акцентуанта. Психологічні параметри творчості О.Кобилянської не обмежуються *депресивною* акцентуацією, але рамки однієї статті не дозволяють розглянути більше. Тому **перспективу** наступних досліджень вбачаємо у виявленні інших видів акцентуації та подальшого розвитку теоретичного підґрунтя мовного психоаналізу.

Література:

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму : монографія / Віра Агеєва. – К. : Факт, 2003. – 320 с.

2. Белянин В. П. Основы психолингвистической диагностики / Валерий Белянин. – М.: Тривола, 2000 – 248 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pedlib.ru/Books/3/0476/376-259.shtml

3. Белянин В. П. Психолингвистические предикторы акцентуированных черт личности. Автореферат ….канд. пс.наук :19.0001.– Ростов-на-Дону, 2008. – 23 с.

4. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуйованих мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект (на матеріалі персонажного мовлення в сучасній американській художній прозі). Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Я. О. Бондаренко. – К., 2002. – 19 с.

5. Гундорова Т. Femina Melancholica: Стать і культура в ґендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова. – К. : Критика, 2002. – 272 с.

6. Зборовська Н. В. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури : монографія / Н. В. Зборовська. – К. : Академвидав, 2006. – 504 с. – (Монограф).

7. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця : щоденники ; автобіографії ; листи ; статті та спогади / Ольга Кобилянська ; упоряд., передм. Ф. П. Погребенника. – К. : Дніпро, 1982. – 359 с.

8. Кобилянська О. Ю. Твори : у 5 т.– Т. 5 / Ольга Кобилянська. – К. : Держ. вид-во худож. л-ри, 1963. – 768 с.

9. Левченко Г. Д. Психоаналітична інтерпретація прози Ольги Кобилянської: автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Левченко Галина Дмитрівна ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – К., 2005. – 20 с.

10. Леонгард К. Акцентуированные личности / Карл Леонгард. – Киев, 1981. – 321 с.

11. Личко А. Є. Психопатии и акцентуации характера у подростков / Під ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова / А. Є. Личко. – М. : Изд-во МГУ, 1982 – С. 288–318.

12. Мазирка И. О. Психолингвистические основы вербальной характеристики личности и языковой картины мира героев художественной литературы. Автореферат дисс….докт. филол. наук / И. О. Мазирка. – Москва 2008.– 38с.

13. Нікітчина Г. Д. Анімістичний дуалізм новелістики Ольги Кобилянської. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/1783/1/

14. Михида С. П. Психологія творчості: пошук нової методології̈http [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //eprints.zu.edu.ua/1451/1/

16. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / Соломія Павличко // Теорія літератури /Соломія Павличко. – К. : Вид-во С. Павличко «Основи», 2002. – С. 21–423.

16. Акцетуація характеру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/2690/akcentuaci

Джерела ілюстративного матеріалу:

17. Кобилянська О. Земля. – 124 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pedlib.ru/Books/3/0476/376-259.shtml

УДК 811.111 + 81’42

Н. М. Пільгуй,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

МОВЛЕННЄВІ СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ АГРОТЕХНІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено поняття мовленнєвої стратегії та наведено узагальнену класифікацію мовленнєвих стратегій. У дослідженні також розглянуто прагматичні функції, які реалізуються відповідними мовленнєвими стратегіями, що представлено на матеріалі англомовного наукового агротехнічного дискурсу.

Ключові слова: *мовленнєва стратегія, дискурс, науковий агротехнічний дискурс, прагматична функція.*

В статье исследуется понятие речевой стратегии и приводится обобщенная классификация речевых стратегий. В исследовании также рассматриваются прагматические функции, которые реализуются соответствующими речевыми стратегиями, что проиллюстрировано на материале англоязычного научного агротехнического дискурса.

Ключевые слова: *речевая стратегия, дискурс, научный агротехнический дискурс, прагматическая функция.*

The article studies the conception of a communicative strategy, offers the integrated classification of communicative strategies. The research also investigates the pragmatic functions actualized in the relevant communicative strategies that are illustrated in the English scientific agrotechnical discourse.

Key words: *communicative strategy, discourse, scientific discourse, pragmatic function.*

Актуальність дослідження зумовлена його, відповідністю антропоцентричній спрямованості сучасної лінгвістики, у рамках якої постає необхідність систематизації та детального вивчення мовленнєвих стратегій фахових дискурсів, зокрема англомовного наукового агротехнічного дискурсу.

Завдання дослідження – ідентифікувати та систематизувати мовленнєві стратегії англомовного наукового агротехнічного дискурсу.

Матеріалом дослідження слугували 140 текстових і дискурсивних фрагментів, дібраних із відповідних аутентичних джерел загальним обсягом 2000 сторінок.

Загальні комунікативні норми спілкування були визначені англо-американською лінгвістичною школою, де найбільш помітними вважаються праці П. Грайса [4, с. 41–58] та Дж. Ліча [5, с. 79–151].

У лінгвістичних дослідженнях термін «стратегія» вживається дослідниками в різних іпостасях: дискурсивні, мовленнєві або комунікативні, текстові стратегії. Так, під дискурсивною стратегією розуміють когнітивно-прагматичну програму спілкування, яка ґрунтується на мотивах комуніканта й визначає характер реалізації комунікативних актів у дискурсі

© Н. М. Пільгуй, 2015

[1, с. 84]. Поняття дискурсивної стратегії досить загальне, а текстової стратегії – занадто вузьке, тому використовуємо поняття мовленнєвої стратегії.

Лінгвістична розвідка дозволяє узагальнити поняття мовленнєвої стратегії як комплексу мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення певної комунікативної мети.

Досліджуючи мовленнєві стратегії, виявлено значну кількість їх класифікацій. Так, П. Браун і С. Левінсон, виокремлюють два типи мотивів – прагнення «збереження обличчя» та «збереження своєї території», отже, виокремлюються, відповідно, стратегії ввічливості та антиетикетні стратегії (стратегії агресії) [3, с. 232].

Класифікація мовленнєвих стратегій і тактик на матеріалі імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі представлена такими групами: риторичні, регулятивні, змістові, соціальні, психологічні, етнокультурні й естетичні стратегії [1, с. 82–89].

У процесі аналізу мовленнєвих стратегій текстів наукового агротехнічного дискурсу враховуємо, що в науковому дискурсі стратегії спрямовані на раціонально-логічне уявлення нового знання про пізнаваний об'єкт в єдності його предметного і методологічного аспектів.

При лінгвістичному дослідженні англомовного наукового агротехнічного дискурсу за основу взято типологію мовленнєвих стратегій О. С. Іссерс [2, с. 104–109], яка виокремлює з функціональної точки зору основні та допоміжні мовленнєві стратегії. Основною вона називає стратегію, яка на певному етапі комунікативної взаємодії є найбільш значущою з точки зору ієрархії мотивів та цілей. Допоміжні стратегії сприяють ефективній організації діалогової взаємодії, оптимальному впливу на адресата та досягненню комунікативної мети. Вони, у свою чергу, поділяються на прагматичні, діалогові й риторичні стратегії. У прагматичних стратегіях вагомі усі компоненти комунікативної ситуації: автор, адресат, канал зв'язку, комунікативний текст (повідомлення). Тут дослідниця виокремлює стратегію самопрезентації, статусні та рольові стратегії, стратегії, що емоційно налаштовують тощо. Діалогові стратегії використовуються для моніторингу теми, ініціативи, ступеня розуміння у процесі спілкування. У рамках риторичних стратегій використовуються різноманітні прийоми ораторського мистецтва й риторичні техніки ефективного впливу на адресата. Проте О. С. Іссерс зауважує, що така класифікація мовленнєвих стратегій досить умовна та приблизна.

Вважаємо, що основна мовленнєва стратегія англомовного наукового агротехнічного дискурсу передбачає переконливість, логічну й фактографічну зумовленість стверджень тексту. Для реалізації цієї стратегії використовуються певні дискурсивні тактики, головним чином, посилання та наукова полеміка як види інтертекстуальності.

Основною мовленнєвою стратегією є аргументація, інтенсифікація, переконання, що проілюстровано на прикладі: *Figure 1 is a schematic layout of the components which make up an SDI system. To protect the dripperline you must employ a high quality filtration system. This is typically a disc or media filtration system. To maintain your dripperline over the long term requires a system for injecting chemicals. Some of these chemicals such as acid will keep your system clean. It is also possible to use this injection system to supply fertilizers directly to the crop roots. In a perennial crop such as alfalfa this is an efficient and effective way to feed your crop. Your Netafim dealer is trained to design and install quality SDI systems (Manual for Alfalfa Production, 2009, p. 20.). Manual for Alfalfa Production* – є довідковим буклетом компанії Netafilm. Мета адресанта – переконати в ефективності й необхідності своєї продукції.

Основна мовленнєва стратегія наукового агротехнічного дискурсу реалізує в собі всі прагматичні функції як окремо, так і в сукупності. Так, аналіз прикладу засвідчує, що адресант тут виконує інформаційну функцію, функцію впливу і доказовості істинності знань, функцію аргументації, експланаторну й комунікативну функції, а адресат, у свою чергу, реалізує у собі пізнавальну та комунікативну функції.

До прагматичних стратегій відносимо стратегії, спрямовані на підтримку або ушкодження соціального обличчя комунікантів. Такі стратегії називають також соціальними [1, с. 87]. Для англомовного наукового агротехнічного дискурсу характерні комунікативно-рольовий статус комунікантів, правила ввічливості та етика. В науковому стилі позитивна або негативна оцінка імплікується у спеціалізовані мовленнєві кліше.

The IACT Project is a new long-term research project being conducted on the same site as the former Sustainable Agriculture Farming Systems (SAFS) project. Some of the most important results from the 12-year SAFS project, which was conducted on large plots on the U.C. Davis campus, related to the use of covercropping in low-input and organic treatments. Positive long-term effects on soil biological, chemical and physical properties as a result of cover cropping resulted in greater accumulation of plant nutrients and carbon, greater biological activity, reduced root disease severity, less runoff of winter rainfall, etc (Thompson, The Tomato Vine, 2003 p. 39).

Очевидний позитивний настрій автора щодо проекту, який він описує, передається за допомогою лексичних засобів, які мають позитивні значення, та загальною суттю речення або висловлювання. Ця стратегія реалізує комунікативну функцію як з боку адресата, так і з боку реципієнта.

Прагматичні стратегії можуть бути зумовлені психологічним станом адресанта та його моральними настановами: емоційне налаштування, іронія, жарт. За більш деталізованою класифікацією такі стратегії називають психологічними [1, с. 88]. Ця стратегія рідко знаходить пряме відображення в письмовому науковому тексті, однак у поєднанні з іншими стратегіями вона пояснює намір автора виразити як свою впевненість, так і певну нерішучість стосовно оцінки фактів і ситуацій, що розглядаються: *The Crawfords' rotational system is more complex than that of larger, conventional farmers because of their wide array of crops. «We're always sure not to plant any crop in the same ground more often than every three or four years,» Crawford says (The New American Farmer, 2005, p. 61).* Використання прямої мови полегшує читачу визначити моральну настанову автора щодо інформованих фактів. У цій стратегії реалізуються комунікативна функція і функція впливу та, деякою мірою, аргументативна та експланаторна функції з боку адресанта, комунікативна з боку адресата.

До діалогових стратегій наукового агротехнічного дискурсу відносимо такі, що диктуються міркуваннями регулювання інтеракції: контролю над ініціативою, перерозподілу ініціативи, завершення розмови, ухильності, вичікування тощо. Такі стратегії більш конкретизовано визначаються як регулятивні [1, с. 86]. Наприклад: *In practice, just getting an answer to the question – «Are we moving in the right direction?» – is difficult enough. Answering the question – «Are there better ways we could be moving?» – is almost impossible (Tracking results in agriculture and rural development, 2008, p. 14).*

У прикладі спостерігаємо ухильність від відповіді та завершення міркувань. Автор ставить важливі питання і не дає на них відповідей. Цю мовленнєву стратегію в чистому вигляді автор використовує дуже рідко. Але її можна зустріти в науковому агротехнічному дискурсі в комплексі з іншими мовленнєвими стратегіями. Цю стратегію можна пов'язати із функціями адресанта: експланаторною (як засоби для пояснення матеріалу) та комунікативною (як засоби для встановлення зв'язку з читачем).

До діалогових стратегій також відносимо такі стратегії, пов'язані зі змістом того, про що йде мова: неоднозначності, заперечення, коментування, наведення прикладу, зміни теми тощо. Відповідно такі стратегії називаються змістовими [1, с. 87]. Розглянемо їх на прикладі: *Most soil-improving strategies work slowly over several years, although some produce results sooner. In contrast, management practices that degrade soil are often apparent immediately. For example, working your soil when it is too wet will compact the soil and degrade its structure (Berton, Smart Water Use on Your Farm or Ranch, 2003, p. 2).*

В уривку автор подає коментар щодо попередньої інформації. Ця мовленнєва стратегія пронизує весь текст наукового агротехнічного дискурсу. Автор зазвичай коментує, наводить приклад, переходить від одного пункту до іншого. Ця стратегія реалізує в собі експланаторну й аргументативну функції з боку мовця і пізнавальну – з боку реципієнта.

У рамках риторичних стратегій використовуються різноманітні прийоми і техніки ефективного впливу на адресата [2, с. 104–109]. Стратегії, що залежать від культурно-специфічних і національних норм комунікації, іменуються етнокультурними [1, с. 88]. Яскравим прикладом реалізації етнокультурних стратегій є вживання фразеологізмів, ідіом, афоризмів тощо: *There are countless interrelationships within the natural kingdoms and in their connections with man… Technical thinking will have to be placed at the service of an inner attitude. «In living nature nothing happens that is not connected with the whole,» said Goethe in his essay «Der Versuch als Vermittler zwischen Objekt und Subjekt» (Herbert, Bio-dynamic Agriculture, 1976, p. 76–77).*

Отже, в етнокультурних стратегіях реалізується явище інтертекстуальності. Ця мовленнєва стратегія сприяє розумінню тексту читачем, оскільки автор використовує прості, не характерні для наукового дискурсу слова та вирази. Етнокультурні стратегії реалізують експланаторну функцію з боку адресанта і пізнавальну функцію з боку адресата.

До риторичних стратегій відносимо стратегії, пов'язані з естетикою словесного вираження: образного посилення, запобігання стереотипам. За Л. Р. Безуглою [1, с. 89], це естетичні стратегії: *The characteristics exhibited by an animal – its phenotype – e.g., milk yield and growth rate, are dependent on two factors:(1) the genes that it inherits from its parents, i.e., its genotype; (2) the effects of the environment in which the animal is kept. These two factors are commonly referred to as 'nature' and 'nurture', particularly in the human context (Ball, Reproduction in Cattle, p. 231).* У прикладі для емфатичного виділення цих факторів використано каламбур або гру слів *nature / nurture*, що ще більше привертає увагу читача.

Проте, на нашу думку, класифікації, наведені вище [2, с. 104–109; 1, с. 82–89], не враховують мовленнєву стратегію наукової новизни, яка постійно присутня (експліцитно чи імпліцитно) в текстах англомовного наукового агротехнічного дискурсу. Стратегія наукової новизни охоплює активне відображення нових технологій із акцентуванням того, які складнощі та невирішені питання існують на сучасному етапі. Приміром, в агротехнічній галузі – це нове обладнання тракторів, комбайнів, навігаційні системи, переробка та зберігання сировини, нові види контролю, комп'ютерне управління технологічними процесами, ергономіка техпроцесів тощо. У мові та мовленні стратегія наукової новизни проявляється у використанні спеціальної лексики, термінів-неологізмів зокрема. Так, у праці *Reymond Pagé. Down on the farm (Pagé, Down on the farm, 2004)* опис і обґрунтування наукової новизни, а саме нових технологій і обладнання в сільському господарстві, є основною метою автора.

Стратегія наукової новизни реалізує в собі всі функції дослідженого дискурсу, а саме: інформаційну, функцію впливу, доказовості істинності знань, аргументації, експланаторну, комунікативну функції з боку адресанта та пізнавальну й комунікативну з боку адресата.

Стратегія поведінки учасників комунікації у сфері англомовного наукового агротехнічного дискурсу реалізується за допомогою конкретних мовленнєвих дій, що являють собою вибір оптимальних засобів та способів комунікації. Цей підбір стосується не тільки вибору стилю, але й жанру, композиційної форми тексту. Кожна стратегія реалізує в собі певну функцію, причому, як правило, не одну, а цілий комплекс прагматичних функцій. Це зумовлено тим, що мовленнєві стратегії автора переслідують певну комунікативну мету для реалізації плану спілкування, щоб адресант активно сприймав текст повідомлення і правильно тлумачив мовленнєві дії мовця.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення стратегій і тактик мовленнєвої поведінки автора у різножанрових текстах англомовного наукового агротехнічного дискурсу.

Література:

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л. Р. Безугла. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.

2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – [2-е изд., стереотип.]. – М. : USSR, 2008. – 284 с.

3. Brown P. Politeness: Some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : University Press, 1987. – 345 p.

4. Grice H. P. Logic and Conversation / H. P. Grice // Syntax and semantics 3: Speech arts // ed. by Peter Cole and Jerry L. Morgan. – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.

5. Leech G. N. Principles of pragmatics / G. N. Leech. – L., N.Y. : Longman, 1996. – 250 p.

УДК 811.111

И. П. Полонская,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЗАМЕЩЕНИЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ ДИСКУРСА

У статті розглядається корелятивне заміщення висловлення як дискурсивне явище, аналізуються ендофоричні зв'язки, виділяються слова, що спеціалізуються в функції заміщення висловлення, вказується єдиний критерій заміщення.

Ключові слова: *висловлення, корелят, антецедент, постцедент, анафоричне/катафоричне/діафоричне заміщення, дискурс.*

В статье рассматривается коррелятивное замещение высказывания как дискурсивное явление, анализируются эндофорические связи, выделяются слова, специализирующиеся в функции замещения высказывания, указывается единственный критерий заместительности.

Ключевые слова: *высказывание, коррелят, антецедент, постцедент, анафорическое/катафорическое/диафорическое замещение, дискурс.*

© И. П. Полонская, 2015

The article deals with substitution of the utterance as a discourse phenomenon, analyses endophoric cohesion, distinguishes the words that specialize in utterance substitution, identifies the single criterion of substitution.
Keywords: *utterance, correlate, antecedent, postcedent, anaphoric/cataphoric/diaphoric substitution, discourse.*

Замещение относится к таким явлениям, которые не имеют однозначной трактовки в лингвистике. При широком понимании замещение рассматривается как средство избежать прямого вербального повторения ранее названной единицы. Традиционно свойством заместителей является обеспечение структурной полноты синтаксической единицы. При таком понимании выделяется ограниченная группа заместителей (или заместителей в узком смысле слова).

Если признать в качестве исходного такой признак, как наличие коррелята, т.е. единицы, с которой заместитель соотносится в предшествующем или/и последующем контексте, то все случаи замещения можно разделить на два типа: коррелятивное и некоррелятивное. Некоррелятивные заместители можно рассматривать как десемантизованные заполнители позиций, их употребление обязательно. Коррелятивные заместители обладают семантической проекцией на замещаемые элементы.

Для обозначения коррелята в предшествующей позиции используется термин «антецедент», в последующей – «постцедент». В литературе дискутируется вопрос о том, можно ли признавать замещением случаи, когда заместитель соотнесен с постцедентом. Некоторые исследователи предлагают их не учитывать [1, с. 11]. Но если принимать во внимание системный характер языка, то следует согласиться с теми, кто признает замещением и те более редкие случаи, когда коррелят находится в постпозиции к замещаемому элементу.

Замещение в нашем понимании носит релятивный характер. Под замещением мы понимаем такое отношение между элементами текста, при котором один элемент (замещающий) обладает семантической проекцией на другой (замещаемый), представляя его обобщенно и компактно. **Задачей данной статьи** является определение роли замещения высказывания в организации дискурса. **Материалом исследования** послужили примеры из произведений англоязычной художественной литературы.

Как свидетельствует фактический материал, средства замещения высказывания весьма разнообразны. В сферу замещения высказывания вовлекаются:

1) слова речевой семантики (advice, confession, greeting, promise, question, remark, statement, suggestion, words, answer, information, message, news и под.);

2) слова мыслительной семантики (assumption, conjecture, guess, idea, opinion, presumption, supposition, thought, view и под.);

3) слова широкой семантики (thing, stuff, matter и под.);

4) местоимения this, that, it, what, which;

5) местоименное наречие so.

Заместителями высказывания выступают единицы, представляющие разные лексико-грамматические классы слов. Однако выполнение ими одинаковой роли – функции замещения – позволяет считать их функциональными синонимами. Заметим, что приведенный в качестве примера список заместителей высказывания не является конечным, возможно включение в него и других заместителей.

Среди перечисленных средств выделяются заместители, специализирующиеся в функции замещения высказывания. Таковыми являются слова речевой и мыслительной семантики. Другие заместители (слова широкой семантики, местоименные слова) могут замещать как целые высказывания, так и отдельные слова.

Подавляющее большинство заместителей кореферентно замещаемым высказываниям. Однако кореферентность (или референтное тождество) замещающего и замещаемого элементов не является единственной основой их отношения. Анализ фактического материала показывает, что некоторые слова обладают семантической проекцией на высказывания и представляют его обобщенно и компактно, т.е. являются заместителями, если во включающем высказывании они выполняют функцию предикатива. Такие слова, функционирующие в составе ядра предиката, находятся на сигнификативном уровне [3, с. 25]. Между ними и замещаемыми высказываниями устанавливаются не кореферентные, а косигнификативные отношения. Заместитель и антецедент/постцедент косигнификативны и при вхождении заместителя в конструкции that kind of…, that type of…, that sort of…, …like that.

Итак, кореферентность не может служить основанием замещения. Между заместителем и замещаемым высказыванием имеет место либо отношение кореферентности, либо отношение косигнификативности. Единственным критерием заместительности для всех слов является обязательное наличие в тексте коррелята (антецедента/постцедента).

Коррелятивное замещение относится к дискурсивным явлениям, поскольку его использованием создается связная речь (дискурс) [2, с. 7]. Связность возникает там, где интерпретация одного из элементов текста зависит от другого элемента [5, с. 291]. Наличие в высказывании коррелятивного заместителя автоматически связывает его с антецедентом/постцедентом, т.к. заместители характеризуются смысловой недостаточностью – синсемантией, которая восполняется посредством проекции на замещаемый элемент, следующий для заместителя «семантическим источником» (термин Л.Теньера [4, с. 100]). Семантическая проекция на замещаемый элемент может быть ретроспективной (анафора), проспективной (катафора) и ретро-проспективной (диафора). Анафорическая, катафорическая и диафорическая связи определяются как эндофорические (т.е. внутритекстовые или текстуально-выраженные).

Со своим антецедентом заместитель соотносится посредством анафорической связи. Анафорическое замещение связано с восстановлением уже известного содержания. Адресантом антецедента и адресантом высказывания, в состав которого входит заместитель, может быть либо один и тот же персонаж, либо разные персонажи, например:

‘(…) **The boy is bound to be difficult**. Even without knowing him one could predict **that**. (…)’ [7, p. 91],

As Sharon poured sherry, Alan ventured, «**You have a beautiful home, Senator.**»

«I’m delighted you think **so**, my boy.» [3, p. 108].

Со своим постцедентом заместитель соотносится посредством катафорической связи. Катафора привлекает внимание к информации, эксплицитно выраженной в последующем тексте.

Как указывалось выше, заместитель является синсемантичным элементом, требующим своей расшифровки. Адресат знает, что если такой расшифровки нет в предшествующем тексте, то ее следует ожидать в последующем. Иными словами, четкая проспективная проекция, исходящая от заместителя, позволяет с большей долей вероятности предсказать появление постцедента.

Адресантом постцеденета и адресантом включающего заместитель высказывания также может быть либо один и тот же персонаж, либо разные персонажи, например:

‘I have a **request**, sir, from General Butler, who is still at Annapolis. **Would you allow our Massachusetts men to board here at the Treasury?**’ [10, p. 193],

«(…) Anyway, let’s hear your **proposition**.»

«**If you pick out three of your mares that you consider most suitable, you can send them to Warrior for no fee, and we’ll go halves on the foals they produce.**» [1, p. 320].

Диафорическая связь двунаправлена. При диафорическом замещении заместитель имеет одновременно и антецедент, и постцедент, он находится в интерпозиции. Тестом на диафорическое замещение является проба на поочередное элиминирование антецедента и постцедента. Если при этом заместитель полностью или частично интерпретируется оставшимся элементом (постцедентом или антецедентом), то он является диафорическим заместителем. С точки зрения семантики постцедент диафоры представляет собой

1) повтор антецедента:

«(…) **I am the boss**.»

«**That**’s right. **You are the boss**.» [5, p. 149],

2) пояснение, конкретизацию:

‘**That kid isn’t going to stay in Green Hollow for long**,’ the headwaiter said. ‘You mark my **words**. **She’ll be in New York or Hollywood before the season is over**. (…)’ [8, p. 303],

3) обобщение:

«**There, I’ve told you and now you must comfort me. That**’s what a wife is for. **You tell her awful things and she tells you they’re not really awful and you cheer up**.» [6, p. 381].

Показателями диафорического замещения могут служить некоторые глаголы. К ним относятся, например, to repeat, to reiterate, to revert, to reword и под. В значениях указанных глаголов представлен компонент «повтор»:

to repeat – to say or do **again**,

to revert – to talk about or consider **again**,

to reword – to say or write **again** in different words. Приведем примеры:

‘**Has anyone any ideas what our losses have been?**’ asked Seward. (…)

‘I *revert t*o my original **question**, Mr. Stanton. **What have been our casualties during the last year?**’ [10, p. 594],

«**Yet you still went ahead and marketed the drug?**»

«Senator, with any new drug there are always negative opinions. All of them must be examined carefully and assessed…»

«Please, Mrs. Jordan. I am not asking for a lecture on the practices of the pharmaceutical industry. My **question** requires a simple ‘yes’ or ‘no’. I *repeat*: **Knowing about those reports, did your company go ahead and sell that drug to pregnant American women?**» [4, p. 376].

Соотносясь одновременно как с антецедентом, так и с постцедентом, диафорические заместители играют важную роль в организации дискурса. Если при анафоре и катафоре осуществляется однократная семантическая проекция, то при диафоре – двукратная. Большее число проекций заместителя свидетельствует о его большем функциональном весе.

При диафорическом замещении один и тот же персонаж может быть адресантом высказывания, в состав которого входит заместитель, и адресантом антецедента и постцедента:

«**Then tell me – why are there only two men working on this case?**»

O’Brien stared at the president.

«I asked you a **question**. **Why are there only two men working on the Martinez assassination?**» [9, p. 111].

Интересным представляется такое диафорическое замещение, при котором один персонаж является адресантом антецедента, а другой – адресантом инкорпорирующего заместитель высказывания и адресантом постцедента:

«(…) **She has very little money, I understand.**»

Simon looked at him with admiration.

«(…) Do you know, I hadn’t thought of **that**. **Jackie’s as poor as they make them.**» [2, p. 69].

Обычно коррелятивное замещение рассматривается как бинарное (англ. binary), т.е. двухэлементное отношение. Однако, как видим, свойство бинарности в чистом виде характерно лишь для анафорического и катафорического замещения. Диафорическое замещение предстаёт как тернарное (англ. ternary), т.е. трёхэлементное отношение, так как при устранении антецедента либо постцедента диафорическое замещение перестаёт быть таковым и становится катафорическим или анафорическим соответственно.

Анафорические, катафорические и диафорические заместители представляют замещаемые элементы обобщенно. Анафорическое замещение является индуктивным способом представления замещаемого элемента (от конкретного к общему), катафорическое замещение – дедуктивным способом (от общего к конкретному), диафорическое – индуктивно-дедуктивным (от конкретно к общему – от общего к конкретному).

Подводя итог вышесказанному, подчеркнем, что между заместителями и дискурсом устанавливается двусторонняя зависимость: с одной стороны, заместители зависят от дискурса, так как их значение раскрывается в дискурсе, а с другой стороны, они являются составными элементами дискурса, скрепляя его в содержательном и структурном отношении.

В дальнейшем заслуживают специального рассмотрения заместители, обладающие семантической проекцией на целые фрагменты текста.

Литература:

1. Огоновська О. В. Дієслівне заміщення в англійській мові / О. В. Огоновська. – Львів : Світ, 1991. – 127 с.

2. Почепцов Г. Г. Дискурсивный и композитный уровни лингвистического анализа текста / Г. Г. Почепцов // Лингвистика текста и обучение иностранным языкам: Сб. науч. статей. – Киев, 1978. – С. 6–16.

3. Старикова Е. Н. Односоставные именные предложения в современном английском языке / Е. Н. Старикова // Номинализация в современном английском языке. – Киев, 1982. – С. 21–41.

4. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.

5. Halliday M. A. An Introduction to Functional Grammar / M. A. Halliday. – London : A Division of Hodder and Stoughton, 1990. – 387 p.

Список источников иллюстративного материала:

1. Burden P. Warrior’s Son / P. Burden. – London : New English Library, 1991. – 624 p.

2. Christie A. Death on the Nile / A. Christie. – New York : Bantam Books, 1986. – 276 p.

3. Hailey A. In High Places / A. Hailey. – New York : A Dell Book, 1986. – 376 p.

4. Hailey A. Strong Medicine / A. Hailey. – New York : A Dell Book, 1986. – 445 p.

5. Kennedy W. Ironweed / W. Kennedy. – New York : Penguin Books, 1988. – 227 p.
6. Murdoch I. Henry and Cato / I. Murdoch. – Harmondsworth : Penguin Books, 1977. – 400 p.
7. Parker R. Early Autumn / R. Parker. – Harmondsworth : Penguin Books, 1985. – 203 p.
8. Shaw I. The Top of the Hill / I. Shaw. – London : New English Library, 1985. – 320 p.
9. Sohmer S. Favourite Son / S. Sohmer. – New York : Bantam Books, 1988. – 530 p.
10. Vidal G. Lincoln / G. Vidal. – London : Grafton Books, 1986. – 862 p.

УДК 811.111:004.738.5

Т. Л. Полякова,
Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ У ЖАНРІ ТВІТТІНГ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядаються питання появи нового виду комунікації – інтернет-комунікації та зумовлене цим виникнення інтернет-жанрів. У роботі також аналізуються комунікативні функції інтернет-жанру твіттінг у сфері англомовної політичної інтернет-комунікації та особливості їх мовної реалізації.
Ключові слова: *інтернет-комунікація, інтернет-жанр, твіттінг, твіт, комунікативні функції.*

В статье рассматриваются вопросы возникновения нового вида коммуникации – интернет-коммуникации и обусловленное этим появление интернет-жанров. В работе также анализируются коммуникативные функции интернет-жанра твиттинг в сфере англоязычной политической интернет-коммуникации и особенности их языковой реализации.
Ключевые слова: *интернет-коммуникация, интернет-жанр, твиттинг, твит, коммуникативные функции.*

The article considers the issues of a new form of communication – political Internet-communication that in turn led to the emergence of new digital genres. The paper also analyzes communicative functions in the genre twitting in the English-language political Internet communication and the means of their linguistic implementation.
Key words: *Internet-communication, digital genre, twitting, twit, communicative functions.*

Постановка проблеми. З появою інтернет-технологій сучасна лінгвістика все частіше звертається до виділення особливостей функціонування мови в мережі Інтернет і до визначення інтернет-жанрів [1; 3]. Мова Інтернету як підсистема мови [4] є невід'ємною частиною сучасної англійської мови та відіграє все більшу роль у зв'язку з інтенсифікацією комунікативних потоків в мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної тематики показує, що Інтернет став не тільки сучасною технологією, яка застосовується з метою швидкого пошуку і передачі інформації. Завдяки Інтернету істотно розширилася як міжособистісна, так і будь-які інші соціальні комунікації, що призвело до появи нового виду комунікації – комп'ютерно-опосередкованої комунікації (від англ. *Computer-mediated communication*) [8] і згодом – до виникнення поняття *інтернет-комунікації*.

Використання Інтернету з метою комунікації в багатьох сферах нашого життя і, зокрема, у сфері політики, ставить питання про вивчення мови, що обслуговує дану сферу комунікації, оскільки для вчених-лінгвістів великий інтерес представляє здатність Інтернету з'єднувати текст, графіку, відео та аудіоінформацію [5, с. 145]. Аналіз мови, яка обслуговує інтернет-комунікацію, стал предметом дослідження нового напрямку мовознавства – *інтернет-лінгвістики*.

У рамках інтернет-лінгвістики виділено основні конститутивні ознаки та функції інтернет-комунікації [12], з'ясовано важливіші лінгвальні властивості англомовної інтернет-комунікації [8], схарактеризовано окремі інтернет-жанри [3]. Виділення інтернет-жанрів у межах інтернет-лінгвістики ускладнено стрімким розвитком інтернет-технологій: жанри в комунікативному просторі Інтернету формуються і видозмінюються набагато швидше, ніж у реальній комунікації. Під впливом інтернет-технологій з'являються нові гібридні інтернет-жанри.

Одним з нових гібридних жанрів інтернет-комунікації є *твіттінг* – інтернет-жанр, що забезпечує спілкування у сфері політичної комунікації за допомогою інтернет-сервісу Твіттер. Його основною комунікативною одиницею є твіт – повідомлення у формі короткого тексту обсягом до 140 знаків.

Твіттінг є одним з найбільш популярних інтернет-жанрів, які активно використовуються у сфері політики. Багато відомих політичних діячів використовують даний жанр як ще один спосіб заявити про себе в мережі Інтернет.

Наразі твіттінг вивчають переважно в соціологічному і психологічному аспектах [11]. З позиції лінгвістики розглядають окремі методологічні принципи та прагматичні питання твіттінгу, досліджують особливості мовного оформлення жанру, які пов'язані переважно з технологічним фактором [10].

Однак відсутність цілісного уявлення про сутність інтернет-жанру твіттінг, його жанротвірні параметри і, зокрема, основні комунікативні функції у сфері англомовної політичної інтернет-комунікації обумовлюють **актуальність роботи**.

Таким чином, **завданням** даного дослідження є аналіз основних комунікативних функцій інтернет-жанру твіттінг у сфері англомовної політичної інтернет-комунікації та особливості їх мовної реалізації.

Матеріалом дослідження слугували 5 561 повідомлення – твіти, дібрані з офіційних домашніх сторінок десяти найбільш популярних у Твіттері політичних діячів США (Барак Обама, Арнольд Шварценеггер, Альберт Гор, Джон Маккейн, Ньют Гінгріч, Гейвін Ньюсом, Корі Букер, Джеррі Браун, Мітт Ромні, Сара Полін).

Виклад основного матеріалу дослідження. Говорячи про функції політичної комунікації в мережі Інтернет з точки зору мови, дослідники відзначають, що вони в основному збігаються з функціями мови в традиційній сфері комунікації, проте відрізняються засобами реалізації внаслідок опосередкування інтернет-комунікації технічним каналом зв'язку [6, с. 157], а також часто відсутністю прямого контакту між автором та адресатом в часі і просторі. Серед основних функцій політичної інтернет-комунікації виділяють *комунікативну*, *когнітивну*, *інформативну*, *культуроутворюючу*, *естетичну* [4; 6, с. 157–158], *експресивну*, *сугестивну функції* [6, с. 158], *функцію персуазивного мовного впливу* [1, с. 29; 6, с. 158].

Говорячи про комунікативні функції у жанрі твіттінг у сфері політичної інтернет-комунікації, можна відзначити, що в ньому представлені всі з перерахованих функцій. Крім того, в одному твіті можуть поєднуватися кілька комунікативних функцій, однак, як показав аналіз досліджуваного корпусу твітів політичної сфери, домінуючими функціями комунікації в досліджуваному жанрі є інформативна функція і персуазивна.

© Т. Л. Полякова, 2015

Так, Твіттер розглядають як альтернативне джерело інформації, як засіб отримання і поширення інформації, що особливо важливо в період проведення передвиборчих кампаній. Політичні лідери використовують Твіттер як засіб інформування користувачів про свої передвиборчі програми, особисті плани, майбутні події в політичній сфері, що грає велику роль при формуванні політичного іміджу політика, а також з метою формування потрібного електорату. Розглянемо приклад реалізації ***інформативної функції***:

Jerry Brown @JerryBrownGov

This transformational project at the Port of Oakland will create 5,000 jobs in the Bay Area. http://t.co/qxCZ8EWY

Спосіб подання інформації в досліджуваному жанрі можна швидше назвати «економним», при якому інформація часто подається у вигляді тез. Дана особливість пов'язана з функціональним обмеженням обсягу твітів до 140 знаків. Однак інформативність може бути підвищена шляхом збільшення обсягу інформації за допомогою посилань на повний текст повідомлення, відеоролики, аудіоматеріали, тобто вводиться додаткова інформація, що розширює знання про предмет твіту. Таким чином, важливим способом підвищення інформативності у жанрі твіттінг можна назвати гіпертекстуальність. Посилання зустрічаються приблизно в 47% твітів, тобто практично в половині вибірки, що також вказує на досить високий рівень мультимедійності досліджуваного жанру.

До маркерів інформативності також відносять використання власних імен (*the Port of Oakland*, *the Bay Area*) і надання цифрової інформації (*5,000 jobs*).

Додатковими маркерами інформативності у жанрі твіттінг є графічне виділення великими літерами таких слів, як, наприклад, *VIDEO*, *PHOTO*, що сприяє акцентуванню уваги користувачів, а також використання знака хештег (#), який, разом з наступним за ним словом, позначає так зване тематичне слово.

Функція персуазивного мовного впливу передбачає »... вплив на ментальну сферу реципієнта (його думки, оцінки) з метою зміни його поведінки (спонукання до вчинення / відмови від вчинення певних дій)» [2, с. 110]. З персуазивністю тексту тісно пов'язана апелятивна функція, яка відображає бажання адресанта дати зрозуміти адресатові, що він хоче спонукати його до прийняття певної установки по відношенню до предмету спілкування і/або до вчинення певної дії [9, с. 109]. У сфері політичної комунікації, в тому числі й політичної інтернет-комунікації, »... громадян можуть спонукати до передачі влади певній партії чи політику, надання їм підтримки, до дій щодо прийнятого цією партією або політиком рішення» [7, с. 111].

Інтернет-жанр твіттінг в політичній сфері є важливим і ефективним інструментом переконання, аргументації та пропаганди політичними лідерами своєї платформи. У даному жанрі представлені як засоби мовного впливу, що застосовуються в традиційній комунікації, так і засоби, що є особливістю інтернет-комунікації [3]. Найбільш частотними формами апелювання в жанрі твіттінг можна назвати вживання дієслів в наказовій формі, а також використання експліцитних перформативів [7, с. 209]:

Newt Gingrich @newtgingrich

I encourage the people of AZ-5 to send a real leader to Congress. Join me in supporting @KirkAdams. http://t.co/Amjnw8dr

Найбільш ефективним способом апеляції до адресата, що пов'язана з рекомендацією виконати дію, є використання конструкцій з модальними дієсловами, які також несуть імперативний характер і підвищене ідеологічне значення в політичній сфері комунікації:

Barack Obama @BarackObama

Congress should work with President Obama to extend tax cuts for small business owners: http://t.co/sj8JDLdH

Повідомлення жанру твіттінг в політичній сфері комунікації – важливий засіб у цілеспрямованому впливі для формування громадської думки, що є особливо актуальним під час проведення передвиборчих кампаній. У наступних прикладах представлена реалізація ***сугестивної функції*** за допомогою вербальних (використання прикметників і прислівників для посилення сенсу, який закладено в текст повідомлення; особових займенників та ін.) і паравербальних засобів (графічне виділення слова і цілих речень; множинне написання розділових знаків, використання посилань та ін.), що сприяють формуванню думки користувачів про згаданих політичних діячів і політики, яка ними проводиться:

Barack Obama @BarackObama

«Romney didn`t offer a single new idea – just retreads of the same old policies that have been sticking it to the middle class for years.»

Mitt Romney @Mitt Romney

My plan for a stronger middle class will put work back in welfare!!! VIDEO: http://t.co/4tbLyIRC

Важливим паравербальним засобом, яке акцентує увагу користувачів, є написання слова великими літерами (*VIDEO*), що вкрай важливо з огляду на письмову форму комунікації у жанрі твіттінг.

Фатична функція, що припускає підтримання контакту з аудиторією, «спілкування заради спілкування» [6], хоча і представлена у жанрі твіттінг, який використовується у сфері політики, проте не є його характерною рисою і у великій мірі залежить від особистості політика та його власних інтенцій при використанні даного жанру. До засобів реалізації фатичної функції можна віднести використання прикметників з емоційно-експресивною конотацією, графічних засобів (виділення слів і речень великими літерами, множинне написання розділових знаків та ін.). Для твітів з вираженою фатичною функцією також характерно нехтування правилами граматики та орфографії англійської мови:

CoryBooker @CoryBooker

Its on my eReader – great read! RT @elizabethonline bet you`ve read «It`s Even Worse Than It Looks».

Перша частина даного повідомлення (*Its on my eReader – great read!*) є відповіддю Корі Букера користувачеві *@elizabethonline* на його побажання почитати «*It`s Even Worse Than It Looks*». Відмінною особливістю твітів, де домінує фатична функція, є відхід від граматичних норм англійської мови. Так, у прикладі відзначається аграматичне написання підмета і присудка *Its* без використання апострофа. Підвищена емоційність досягається шляхом використання прикметників з позитивною оцінкою – *great* (*great read*), а також знаків пунктуації (в даному випадку – знаку оклику).

Використання засобів, які підвищують емоційність висловлювань, вказує також на ***експресивну функцію*** у жанрі твіттінг, що підкреслює ставлення політика до явищ дійсності, подій, які є предметом дискусії у Твіттері.

Маркерами експресивності у жанрі твіттінг, який використовується у сфері політики, на графічному рівні є виділення слів і речень великими літерами, множинне написання розділових знаків. Метою даних графічних стилістичних засобів є акцентування уваги користувачів на найбільш важливих, з точки зору автора, лексичних одиницях. Використання графічних засобів є важливим засобом інтонаційного виділення висловлювання або його частини, що вкрай важливо з огляду на письмову форму комунікації у жанрі твіттінг:

Cory Booker @CoryBooker

WHAT! We`ve SIGNIFICANTLY increased funding 4 youth programs/opportunities. RT @Flii_Yezzy @TEEIAMYBE: But he cuts funding 4 youth programs

До маркерів експресивності на лексичному рівні можна віднести, наприклад, використання у твітах політичної сфери вигуків – слів, що мають тільки емоційно-експресивне значення (*Ha*, *Ugh*, *Wow* та ін.). Дані слова служать тільки засобом передачі почуттів мовця, його емоційного ставлення до висловлення і надають повідомленням, зважаючи на загальну логічність та послідовність висловлювання, певну експресивність.

Одним із прикладів маркерів експресивності на лексичному рівні також є використання у твітах політичної сфери прикметників з позитивною і негативною оцінкою. Оцінні прикметники є важливим стилістичним засобом, що підвищує експресивність висловлювання і додає висловленню емоційне забарвлення.

На синтаксичному рівні прикладом маркерів експресивності може служити вживання номінативних речень, використання яких надає висловлюванню особливу виразність, що сприяє встановленню контакту між автором і адресатом:

Arnold @Schwarzenegger

Great inspiration. «@SteveMurrayM4: @Schwarzenegger Went to the gym twice today, 2nd as a motivator for a less keen friend!»

Приклади маркерів експресивності, які наведені вище та які підсилюють сенс висловлювання, а також сприяють додаванню логічності змісту різних експресивних відтінків, представлені на всіх рівнях мови в повідомленнях жанру твіттінг. Однак, як показало дослідження, всі політичні діячі використовують дані засоби з різним ступенем інтенсивності, що обумовлює «відносність» цієї характеристики для жанру твіттінг.

Говорячи про комунікативні функції жанру твіттінг у в сфері політичної інтернет-комунікації, не можна також не згадати ***культуроутворюючу функцію*** [4; 6], оскільки поява мікроблогінгу Твіттер призвела до виникнення своєрідної мережевої спільноти, члени якої об'єднуються в групи за інтересами, регулярно читають твіти користувачів, які їх цікавлять та ведуть з ними дискусії з різних питань.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити **висновок**, що особливості політичної комунікації у мережі Інтернет безсумнівно створюють певні труднощі при дослідженні мови в цілому і мовних засобів, які використовуються в політичних жанрах інтернет-комунікації, тому на відміну від традиційної політичної комунікації, де використання мовних засобів підпорядковане чітким правилам і обмеженням, де присутній свій мовний етикет, у політичній інтернет-комунікації на перше місце нерідко починає виходити мовна особистість політичного діяча, що не може не впливати на вибір мовних засобів. Поряд з традиційними мовними засобами в англомовній політичній інтернет-комунікації також відзначаються випадки вживання засобів, характерних для інтернет-комунікації в цілому – використання фонетико-графічного написання слів, множинне написання знаків пунктуації, зневага пунктуацією, використання емотиконів та ін. Крім того, аналіз мови ускладнюється можливістю використання у вербальному тексті аудіо і відеофрагментів.

Інтернет-комунікація є відносно новим видом комунікації, але її динамічний розвиток має великий вплив на всі сфери спілкування – міжособистісну, ділову, сферу освіти, в тому числі і сферу політики. Здійснення успішної комунікації безпосередньо залежить від дослідження специфіки інтернет-комунікації, жанру твіттінг та інших інтернет-жанрів в цілому, аналізу їх диференційних ознак, комунікативних функцій, а також мовного та немовного оформлення, що є актуальним напрямком дослідження сучасної інтернет-лінгвістики і зумовлює **перспективи подальших досліджень** інтернет-жанрів в синхронічному і діахронічному аспектах.

Література:

1. Асмус Н.Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства : дис.... канд. филол. наук : 10.02.19 / Асмус Нина Геннадьевна. – Челябинск, 2005. – 266 с.

2. Голоднов А. В. Аргументативная структура риторического (персуазивного) текста / А. В. Голоднов // Вестник ИГЛУ. – 2010. – № 1. – С. 109–114.

3. Землякова Е. А. Лингвостилистические характеристики жанра англоязычного корпоративного блога : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 / Землякова Елена Александровна. – Харьков, 2010. – 241 с.

4. Иванов Л. Ю. Язык Интернета : заметки лингвиста [Электронный ресурс] / Л. Ю. Иванов. – 2000. – Режим доступа к журн. : http://www.faq-www.ru/lingv.htm.

5. Каас М. Политическая наука и Интернет / М. Каас // Политическая наука : Сборник научных трудов / РАН. ИНИОН. Институт сравнительной политологии, Российская ассоциация политической науки. – 2002. – № 1 Современное состояние. Тенденции и перспективы. – С. 145–147.

6. Морозова О. Н. Политическая интернет-коммуникация : ее роль, функции и формы / О. Н. Морозова // Политическая лингвистика. – 2011. – № 1 (35). – С. 156–161.

7. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.

8. Baron N. S. Computer mediated communication as a force in language change / N. S. Baron // Visible Language. – 1984. – XVIII (2). – P. 118–141.

9. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / K. Brinker. – Berlin : Erich Schmidt, 1997. – 165 S.

10. Crystal D. Internet Linguistics : A Student Guide / D. Crystal. – London and New York : Routledge. Taylor & Francis Group, 2011. – 179 p.

11. Gruzd A. Imagining Twitter as an imagined community / A. Gruzd, B. Wellman, Y. Takhteyev // American Behavioural Scientist. – October 2011. – Vol. 55. – No. 10. – P. 1294–1318.

12. Herring S.C. Handbook of pragmatics of computer-mediated communication / S.C. Herring, D. Stein, T. Virtanen. – Berlin : Mouton, 2013. – 758 p.

УДК 811.111’373.42:324

О. В. Попова, К. І. Ткаченко,
Сумський державний університет, м. Суми

ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУС США ЯК ПОЛЕ РЕАЛІЗАЦІЇ БІБЛЕЇЗМІВ «GOD», «BLESS»

Беручи за точку відліку місце біблеїзмів у політичному дискурсі США, у статті здійснюється аналіз частоти вживання лексичних одиниць «God» та «bless» у підготовленому та непідготовленому мовленні. Кількісні показники та аналіз семантичної складової слугують підтвердженням тенденції про зближення характеристик усного та письмового мовлення.

Ключові слова: *біблеїзми, маніпулятивна стратегія, письмове мовлення, політичний дискурс, стратегія театральності, усне мовлення.*

Ставя точкой отсчета место библеизмов в политическом дискурсе США, в статье осуществляется анализ частоты использования лексических единиц «God» и «bless» в подготовленной и неподготовленной речи. Количественные показатели и анализ семантической составляющей служат подтверждением тенденции о сближении характеристик устной и письменной речи.

Ключевые слова: *библеизмы, манипулятивная стратегия, письменная речь, политический дискурс, стратегия театральности, устная речь.*

Taking into account biblical expressions in a political discourse of the USA the article gives the analysis of «God» and «bless» lexical units frequency in prepared and non-prepared speech. Quantity markers and semantic analysis prove the tendency of oral and written speech characteristics coming closer.

Key words: *biblical expressions, manipulative strategy, oral speech, political discourse, strategy of theatre, written speech.*

Політичний дискурс відноситься до особливого типу спілкування, для якого характерним є високий ступінь необхідності впливу на свідомість людей. Тому виявлення механізмів здійснення політичної комунікації стає значущим для визначення характеристик мови як засобу впливу. У цьому сенсі важливість вивчення політичного дискурсу продиктована необхідністю пошуку для політиків оптимальних шляхів мовного впливу на формування оцінок аудиторії, з одного боку, і необхідністю розуміння аудиторією реальних інтенцій, з іншого боку. Мета політичного дискурсу полягає у тому, аби сформувати у адресатів необхідність прийняття «політично правильних» дій та / або оцінок. Інакше кажучи, мета політичного дискурсу – переконати, спонукати до дії.

Політичний дискурс розглядається великою когортою лінгвістів: В. М. Базилєвим, А. М. Барановим, Д. Болінджером, Дж. Даймондом, В. І. Карасиком, Ю. М. Карауловим, О. М. Паршиною, О. О. Поповою, Г. Г. Почепцовим, А. П. Чудіновим, М. Шадсоном, О. І. Шейгал та іншими.

Об’єктом дослідження витупає політичний дискурс США, який оперує лексичним, граматичним, стилістичним матеріалом, що максимально відповідає мовним одиницям, які використовуються в узуальній комунікативній практиці.

Предмет дослідження – біблеїзми *God, bless,* частота їх уживання у текстах, що належать до політичного дискурсу США.

Актуальність обраної тематики зумовлена підвищеною увагою сучасних лінгвістичних студій саме до політичного дискурсу, і безпосередньо політичного дискурсу США, як взірця просування демократичних ідей та цінностей. Аналіз лексичної складової у виступах американських політиків сучасності має на **меті** відстежити питому вагу біблеїзмів у політичному дискурсі США, що дає змогу виконати наступні **завдання**:

– з’ясувати доцільність вживання біблеїзмів у політичному дискурсі США;

– проаналізувати співвідношення лексичних одиниць *God* та *bless* у текстах, що презентують підготовлене та непідготовлене мовлення;

– виявити наявність чи відсутність просування *God* та *bless* від статусу біблеїзмів до статусу загальновживаної лексики.

Зважаючи на те, що основними цілями політичного дискурсу є спонукання до дії (голосування), прагнення мовця переконати аудиторію у необхідності здійснення свідомої дії (голосування), а також внесення емоційного запалу та оцінки подій, що відбуваються, та враховуючи провідні концепти політичного дискурсу («влада», «політик», «передвиборча кампанія»), маніпулятивна та аргументативна стратегії виявляються глобальними, що керують усім політичним дискурсом. Можливості такого впливу закладені в самій природі мовної системи: рухливість семантичної структури слова, складність відмежування конотації від прямих денотативних значень, варіативність денотативних і конотативних значень тих самих мовних знаків під впливом соціальних чинників, синонімічні й асоціативні зв’язки слів, модальність висловлювання, оцінність семантики [6, с. 257] – все це навмисно і цілеспрямовано використовується пропагандою, адже політичний «театр» заснований на образах (іміджах) політичних діячів.

As Commander-in-Chief, I will do whatever it takes to fulfill the federal government’s foremost responsibility under the Constitution: to keep you safe in an increasingly dangerous world. I will uphold America’s values by standing shoulder-to shoulder with those who share those values and our interests and standing tall against those who don’t. I will devote the resources necessary to maintain our fighting forces as second-to-none, while being judicious in the use of our power. I will ensure our borders are fully secured. And I will not rest until the war on terror is won [10].

У запропонованому уривку М. Бахманн слідує вимогам ораторського мистецтва, адже тут знаходимо елемент когезії, що забезпечує послідовність та взаємозв’язок окремих елементів виступу; чітку аргументацію, в якій вибір аргументів вмотивовано ситуацією спілкування та складом аудиторії, адже такі аргументи повинні діяти не лише логічно, а й емоційно [4, с. 119]. Разом з тим в ораторській промові спостерігається конкатенація книжкового та розмовного стилів [3; 4]. Книжкові гіперболізовані вислови типу: *I will do whatever it takes, foremost responsibility, standing tall against* – протиставляються повторам *I will*, властивим розмовному стилю, де займенник *I* виконує роль дейксиса сильної особистості. Крім того, *I* подається в опозиції до *you, our, America*, чим адресант виявляє значущість власних лідерських якостей та маркує звернення до масового слухача (перехід від займенника *you, our* до метонімічного *America*).

Разом з тим, знаходимо: езотеричне *whatever*, за допомогою чого адресант уникає переліку конкретних дій, розраховуючи на контекстуальне розуміння ситуації адресатом; постійну апеляцію до лексичних одиниць, у семантиці яких вже закладено позитивну чи негативну оцінку (*safe / increasingly dangerous, shoulder-to shoulder / tall against, those who share / those who don’t*). Оперуючи на рівні інтеціонала значень, М. Бахманн досягає максимальної простоти та зрозумілості. У виступі мінімалізовано скорочені лексичні форми розмовного мовлення. Відповідно, аргументованість, когезія елемен-

© О. В. Попова, К. І. Ткаченко, 2015

тів промови, тема-рематична послідовність, залучення книжкових елементів надають виступу М. Бахманн динамічності, влучності, емоційності і разом з тим простоти та відповідності ситуації.

Відтак, сутність політичного дискурсу – впливати на свідомість виборців, доносячи свою інтенцію, досягати перлокутивного ефекту, тобто маніпулювати виборцями, примушуючи їх діяти відповідно до поставлених адресантом цілей, і у кожному разі зберігати театральність мовлення, властиву політичному дискурсу [5, с. 103], яка залишається запорукою ораторського мистецтва. В. І. Андрєєв, даючи поради щодо етики ораторського мистецтва, називає: аргументованість виступу, відповідно, компетентність та ерудованість адресанта щодо теми виступу; доброзичливе ставлення до адресата, що включає постійну акцентуацію бажання добра реципієнту; порядність адресанта, яка полягає у добробуті реципієнта як основній місії адресанта [1, с. 61]. І у цьому плані в нагоді стає вживання біблеїзмів, які є одним із ефективних засобів реалізації маніпулятивної технології.

Біблеїзмами називають слова, фразеологічні одиниці чи власні імена, які вживаються у тексті Біблії, отже, в їхню семантичну структуру під впливом контексту входять семи: «зв'язок з Богом», «величність», «урочистість» [7, с. 78]. Більше того, слід зауважити, що важливість Біблії для американського суспільства є беззаперечною. На зразок того, як на зорі народження нової держави її засновники цитували Святе Письмо з метою донести до своїх громадян те, що вони, вихідці з різних країн, становлять єдину державу, збудовану на засадах рівності та демократії, сьогодні, в час могутності та зрілості Сполучених Штатів, президенти звертаються до Біблії, щоб вселити в своїх громадян переконання, що вони рівні у своєму прагненні брати участь у політичному житті суспільства [7, с. 78].

For we know that if the earthly tent we live in is destroyed, we have a building from God, an eternal house in heaven not built by human hands [9].

У наведеному прикладі йде не лише безпосереднє застосування лексичної одиниці *God*, що, безсумнівно, апелює до Біблії, а й інтенція усього висловлювання пронизана біблійними мотивами (*a building from God, an eternal house in heaven*), які мають пробудити в свідомості реципієнта ідею про порятунок, про вічне життя, безсмертя. А якщо врахувати умови, за яких було виголошено таке речення (16 грудня 2012 року Обама відвідав міжконфесійне молитовне сповідання у загальноосвітній школі Сенді-Хук у Ньютауні штату Коннектикут, де 14 грудня сталося жахливе масове вбивство: учень приніс до школи вогнепальну зброю, його жертвами стали двадцять дітей та семеро дорослих [9]), то доцільність такого висловлювання зростає в рази. Більше того, амальгамування, застосування дейксису *we,* наголошує на приналежності мовця (Президента США Б. Обами) до широкого загалу, до переліку пересічних громадян країни, який має такі ж як і у всіх турботи, є такою ж цілком вразливою, залежною від зовнішніх чинників особистістю (*if the earthly tent we live in is destroyed*). Тож, залучення цілком нейтральних за своєю конотацією лексичних одиниць у даному прикладі та звернення до біблійних мотивів сприяють створенню неабиякої експресії, яка має на меті посилити вплив на слухача, вразити, переконати його, привернути увагу. Експресивність як мовленнєва категорія пов'язана з посиленням комунікативної інтенції мовця та отриманням необхідної відповіді слухача, що є головною ціллю у політичному дискурсі, де політик прагне заручитись підтримкою своїх виборців.

Якщо доцільність застосування біблеїзмів у політичному дискурсі США не викликає сумнівів, то виникає питання щодо кількісних показників такої лексики у підготовленому мовленні американських політиків на відміну від непідготовленого. Адже невід'ємною рисою усного чи письмового підготовленого мовлення, окрім усього іншого, вважається перевага книжкової лексики, до якої, власне, належать і біблеїзми. А от непідготовленому мовленню (як правило усному) властиві свобода у виборі слів, використання простих речень, вживання спонукальних, питальних, окличних речень різного типу, повтори, еліптичні конструкції, тощо [2]. Більше того, лакуни, що з'являються у непідготовленому мовленні, заповнюються тими вербальними формами, які знаходяться на поверхні, які є часто вживаними, належать до активного словникового запасу мовця. Відтак, враховуючи беззаперечну важливість Біблії для американського суспільства, біблеїзми і тут мають зайняти свою нішу.

До розгляду було взято проміжок часу з 2011 по 2015 роки: скрипти 24 президентських дебатів як приклад непідготовленого мовлення, та 135 текстів монологічних звернень політиків до виборців, оприлюднення їх програм, проектів [11], які є заздалегідь підготовленими та ретельно обміркованими, виваженими в рамках лексичної та граматичної побудови, що спрямовано на підвищення маніпулятивної та аргументативної стратегій у рамках політичного дискурсу.

1) *This is a country that in our founding documents says we're a nation that's founded under <u>God</u>, and the privileges and <u>blessings</u> at that we have are from <u>our creator</u>* [11].

2) *Thank you, and <u>God Bless</u> the United States of America* [11].

Перший приклад узято із скрипту дебатів від 13 червня 2011 року, другий – із виступу М. Ромні від 7 жовтня 2011 року. У кожному разі фігурує посилання до Бога, що несе ідею вищого заступництва, захисту. І в першому, і в другому разі політики жодним чином не намагаються вдаватись до релігійних повчань. Мета адресанта – за рахунок біблеїзмів створити ілюзію про виключну обраність Америки та її населення, захищеність, непохитність устрою, а відтак, і правильність обраного політичного курсу. Шляхом такої макро-стратегії маніпуляції політик одночасно здійснює і приховану стратегію самопрезентації, оскільки він є тим, хто усвідомлює таку «величну надістину», відповідно, він здатен повести народ «до світлого майбуття».

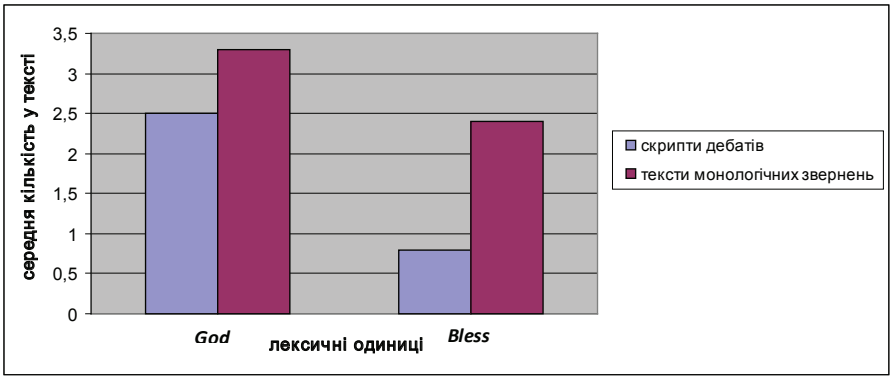

Рис. 1. Середній кількісний показник слів God, bless у виступах американських політиків 2011–2015 рр.

Як свідчать результати проведеного аналізу, кількісна домінантність біблеїзмів *God, bless* спостерігається в текстах монологічних звернень політиків до виборців та в текстах їх програм, проектів і т.д.. Більше того, монологічні звернення Б. Обами до американців у своїй більшості (із 105 – 101 виступ) закінчуються словами *God Bless America / you, etc* [11]. Вживання біблеїзмів *God, bless* налаштовує реципієнта на виключно позитивний спосіб міркування; адресант вербалізує те саме бажання добробуту адресату, про яке зазначає Андрєєв В.І., тим самим наголошуючи на власній порядності, виключності на політичній арені.

Разом з тим, за рахунок повсюдності ЗМІ, збільшення частоти появ політиків перед виборцями, а відтак, і обмеження часу, який адресант отримує на підготовку своєї промови, спостерігається наближення характеристик усного та письмового, підготовленого та непідготовленого мовлення. Результати проведеного аналізу демонструють кількісну перевагу біблеїзмів у зверненнях політиків, що носять підготовлений характер. Тим не менш, непідготовлене мовлення не позбавлене цієї лексичної складової. Більше того, саме частотність апеляції до біблеїзмів слугує рушійною силою, що спричиняє до розширення семантичного поля.

1) *And I think the most eloquent words ever written were those in our Declaration of Independence that said it's a creator who endowed us with inalienable rights given to us from God, not from government. And the beauty of that is that government cannot take those rights away. Only God can give, and only God can take* [11].

2) *Through a cacophony of division and hatred, his voice rang out, challenging America to make freedom a reality for all of God's children and prophesying a day when the discord of our Union would be transformed into a symphony of brotherhood* [11].

3) *We need a government that stands up for the hopes, values, and interests of working people, and gives everyone willing to work hard the chance to make the most of their God-given potential* [11].

У кожному із запропонованих прикладів лексична одиниця *God* демонструє інтенсіонал значення, адже ключовою складовою семантики залишається: *the spirit or being who Christians, Muslims, Jews, etc. pray to, and who they believe created the Universe* [8, с. 695]. Тим не менш, якщо в першому прикладі *God* позначає одиничність, виключність (зверніть увагу: *from God but not from government; only God*), що веде до єдиної думки: Бог – Творець, Бог єдиний. То у другому прикладі за рахунок утворення словосполучення *God's children* іде переміщення семантичних важелів, ключовою стає лексема *children,* яка, відповідно, несе в собі вже множинність. У такий спосіб звертаємось до думки про чисельність населення США (*challenging America, our Union*), яке, відповідно до Божих настанов, неодмінно має жити у мирі та злагоді (*a symphony of brotherhood*). А от у третьому прикладі лексичний новотвір *God-given potential* зберігає у семантиці від *God* лише *something which you give too much importance or respect* [8, с. 695]. Більше того, це «щось» (*hopes, values, and interests*) формулюється езотерично, натяками, зверненням до загальних істин про «добро», що кожен має зрозуміти самостійно (певно, що так і зробить, але вже залежно від власного виховання, життєвих принципів, пріоритетів).

Відтак, політичний дискурс США залишається широким плацдармом для здійснення подальших досліджень, лексико-стилістичних, граматико-стилістичних пошуків. Біблеїзми, не зважаючи на приналежність до Святого Письма, «зв'язок з Богом», «величність», «урочистість», за рахунок частоти вживання здатні втрачати цю складову значення, здобуваючи нові семантичні нашарування. Лише комплексне вивчення з урахування як провідних характеристик політичного дискурсу США, так і тенденцій, що спостерігаються у доборі тих чи інших лексичних та граматичних конструкцій у виступах американських політиків, де б до уваги брались прагматичні та когнітивні, лінгвальні та екстралінгвальні складові, здатне дати відповідь на питання про подальші тенденції у лексичному та граматичному складі англійської літературної мови.

Література:

1. Андреев В. И. Деловая риторика / В. И. Андреев. – М. : Народное образование, 1995. – 208 с.

2. Введенская Л. А. Культура и искусство речи. Современная риторика / Л. А. Введенская, Л. Г. Павлова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 576 с.

3. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.

4. Культура русской речи : учебник для вузов / [С. И. Виноградов, Л. К. Граудина, Е. В. Карпинская и др.]; под ред. проф. Л. К. Граудиной и проф. Е. Н. Ширяева. – М. : Издательская группа НОРМА – ИНФРА М, 1998. – 560 с.

5. Попова О. В. Передвиборчий дискурс США в динаміці англійської мови середини XX – початку XXI століть : дис….кандидата філол. наук: 10.02.04 / Попова Олена Володимирівна. – Суми, 2014. – 252 с.

6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, ар-хітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцисти-ки]: Монографія / К. Серажим / За ред. В.Різуна. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.

7. Четайкіна В. Функції біблеїзмів у промовах Джорджа Буша-молодшого / В. Четайкіна // Іноземна філологія. – 2013. – Вип. 125. – С. 77–84.

8. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers]. – 4th edition. – Edinburgh : Person Education Limited, 2005. – 1950 p.

Ілюстративний матеріал:

9. Obama Sandy-Hook Prayer Vigil Speech Transcript [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.christianpost.com/news/obama-sandy-hook-prayer-vigil-speech-transcript-newtown-full-text-video-86758/

10. Page of Michele Bachmann [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.michelebachmann.com/issues/

11. The American Presidency Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : http://www.presidency.ucsb.edu/index.php

УДК 811.112.2'373.7

Л. О. Потенко,
Черкаський інститут банківської справи УБС НБУ, м. Київ

СКОРОЧЕННЯ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Стаття присвячена проблемі семантичних зрушень у значенні німецьких фразеологічних одиниць шляхом скорочення компонентного складу твірних фразеологізмів, виділених на основі аналізу фразеологічних словників. Результати цієї роботи демонструють продуктивність дерваційних процесів на матеріалі емотивної фразеології. Скорочення компонентного складу фразеологізмів розглянуто в статті як засіб семантико-структурних змін фразеологічнох одиниць у процесі фразеологічної деривації.

Ключові слова: *фразеологічна деривація, твірні та похідні фразеологізми, емотивна фразеологія, скорочення компонентного складу фразеологічної одиниці.*

© Л. О. Потенко, 2015

Статья посвящена проблеме семантических сдвигов в значении немецких фразеологических единиц путем сокращения компонентного состава образующих фразеологизмов, выделенных на основе анализа фразеологических словарей. Результаты этой работы демонстрируют продуктивность деривационных процессов на материале эмотивной фразеологии. Сокращение компонентного состава фразеологизмов рассмотрено в статье как средство семантико-структурных изменений фразеологических единиц в процессе фразеологической деривации.

Ключевые слова: *фразеологическая деривация, образующие и производные фразеологизмы, эмотивная фразеология, сокращение компонентного состава фразеологической единицы.*

The article is devoted to the problem of semantic shifts in the meaning of German phraseological units by reducing the component composition of the formative phraseologisms, which have been selected on the basis of the analysis of phraseological dictionaries. The results of this work indicate the productivity of derivational processes on the material of emotive phraseology. ***The*** *reduction of the component composition of phraseological units is viewed in the article as a means of semantic-structural changes in the process of phraseological derivation.*

Keywords: *phraseological derivation, formative and derivative phraseologisms, emotive phraseology, reduction of the component composition of phraseological unit.*

Постановка проблеми. На початку XXI зростає інтерес науковців до встановлення основних семантичних і структурно-семантичних механізмів утворення похідних фразеологізмів різних мов. Безперервне оновлення фразеологічного запасу будь-якої мови викликає потребу в теоретичному осмисленні мовного матеріалу, який постійно надходить, у необхідності комплексного і ґрунтовного аналізу мовних знаків, а саме фразеологізмів. Питання щодо розмежування фразеологічних одиниць (похідної та вихідної), появи та модифікації узуальних і оказіональних фразеологізмів потребують сьогодні подальших наукових розробок як у теоретичному, так і в практичному плані.

Метою статті є аналіз структурно-семантичних механізмів утворення похідних фразеологізмів німецької мови шляхом скорочення компонентного складу вихідної фразеологічної одиниці.

Аналіз досліджень і публікацій. Розв'язанню поставлених проблем присвячені роботи багатьох вчених. Варто зауважити, що більшість наукових праць містять результати досліджень індивідуально-авторських перетворень / фразеологічних трансформацій / модифікацій у мовленні (Л. Болдирєва, М. Джаграєва, Л. Ковбасюк, С. Коновець, І. Кукліна, З. Павлова, С. Пташник, H. Burger, W. Fleischer, G. Greciano, B. Wotjak та ін.). Вчені розрізняють структурно-семантичні зміни якісного порядку (субституція) та кількісного порядку (перерозподіл, контамінація, звуження, розширення кількісного складу фразеологізму (М. В. Гамзюк).

Результати дослідження доводять, що ступінь відмінності семантики базового та похідного фразеологізмів залежить від емотивної маркованості слів, які виступають замінниками і теж зазнають переосмислення, коли на перший план виходить їхня емотивність; від кількості компонентів базової одиниці, що підлягають субституції; від емотивної маркованості компонентів фразеологічної одиниці (далі – ФО), які скорочуються або доповнюють вихідне поняття; від контамінаційних змін фразеологізмів.

Поділяємо погляд відносно того, що «вчені у процесі дослідження деривації похідних мовних одиниць поза увагою залишають те, що вони не утворюються, а відтворюються, хоча, безумовно, «деривaційна історія» кожної з них починалася з процесу продукування» [5, с. 97]. На відміну від оказіональних знаків, які ілюструють і сам процес утворення похідної одиниці, і відношення похідності між ними, узуальні – засвідчують лише відношення похідності. Оказіональна деривація як процес утворення індивідуально-авторських похідних знаків не піддається безпосередньому спогляданню. Вона відбувається у свідомості мовців, і про те, яким саме чином це здійснюється, доводиться судити тільки за конкретними її результатами [5, с. 101].

У запропонованій роботі здійснено спробу опису механізмів семантичних зрушень у значенні ФО шляхом скорочення компонентного складу твірних фразеологізмів, виділених на основі аналізу фразеологічних словників. На сьогодні лінгвістичне явище скорочення компонентного складу фразеологізму залишається найменш вивченим виявом мовної динаміки, незважаючи на те, що є одним із найбільш продуктивних засобів створення нових експресивних виразів у сфері мовлення. Огляд наукової літератури з питання показав, що в сучасній лінгвістичній науці відсутній єдиний усталений погляд на усічення компонентного складу як вид структурно-семантичних змін ФО. Для позначення досліджуваного лінгвістичного явища науковці активно послуговуються термінами редукція (О. Бабкін, В. Ужченко) й еліпсис (В. Виноградов, І. Гнатюк, Н. Неровня, Л. Щербачук).

Явище редукції, за визначенням О. М. Бабкіна, полягає у видаленні деяких слів-компонентів фразеологізму, внаслідок чого фразеологічна одиниця стає компактнішою і лаконічнішою, що збільшує її поєднувальну здатність і цілком відповідає семантичній еволюції в бік розвитку абстракції [1, с. 12]. Сталі вирази, побудовані за допомогою еліпсису, підтверджують характерну для фразеологізмів властивість стисло передавати велику кількість інформації як вияв закону мовної економії. Це виявляється в розвитку скорочених варіантів, які поступово витісняють з ужитку вихідні одиниці. Первісні ФО зникають, поступаючись місцем своїм більш «укомпактненим» синонімам, в яких інтенсивність прояву певної ознаки стає суттєво підсиленою [3].

«Еліпсис» (від грец. – elleipsis) – випущення, пропуск у реченні слова чи словосполучення, зрозумілого з контексту або з конкретної ситуації [4, с. 57]. Фразеологічний еліпсис – «це звуження рамок фразеологізму, усічення його компонентів, зумовлене прагненням до економії мовних засобів і локалізації мовлення, до усунення надлишкових з точки зору конкретного факту комунікації компонентів» [2, с. 131]. «Можливість скорочення компонентного складу базується на здатності носіїв мови співвідносити еліптичну частину з повною формою ФО, що зберігається в їх свідомості» [12, с. 638].

Терміном еліпсис Н. М. Неровня пропонує означувати явище, пов'язане з опущенням одного або кількох слів-компонентів фразеологізму і розрізняти два види такого явища: еліпсис-скорочення й еліпсис-стиснення [7].

При еліпсисі-скороченні опускається один або кілька крайніх компонентів ФО. При еліпсисі-стисненні у ФО опускається один чи кілька центральних компонентів. Прикладами фразеологічного еліпсису-скорочення можуть слугувати наступні мовні одиниці: ***mit Haut und Haar <u>verschlingen</u> → mit Haut und Haar***; ***mit der Hand <u>um den Bart gehen</u> → j-m. um den Bart gehen*** [9, с. 27]. Прикладом фразеологічного еліпсису-стиснення може бути ФО: ***j-m. blümerant <u>vor den Augen</u> werden → j-m. wird es blümerant*** [9, с. 42].

Скорочуватися можуть одночасно як початкові, так і серединні та кінцеві компоненти базового фразеологізму. Наприклад: ***<u>sich wie</u> ein roter Faden <u>durch etwas ziehen</u> → der rote Faden*** [9, с. 72]; ***<u>j-m.</u> ein Dorn im Auge <u>sein</u> → ein Dorn im Auge*** [9, с. 63]; ***<u>j-m. etw.</u> auf Nimmerwiedersehen <u>borgen</u> → auf Nimmerwiedersehen*** [8, т. 2, с. 80]. Скорочуватись можуть як окремі слова, так і словосполучення або речення, наприклад: <u>den letzen Bissen</u> *vom Mund (e) absparen* → etw. *vom Mund (e) absparen* [9, с. 177].

При еліптуванні скорочуються найчастіше дієслова і дієслівні групи, що пов'язане з роллю дієслів у німецькій мові, які мають дуже широке, узагальнююче, «нейтральне значення» [10, с. 116]. Наведемо лише деякі приклади: *Geschehene Dinge sind nicht zu ändern → Geschehene Dinge* [9, с. 61]; ***der alte Adam in ihm regt sich → der alte Adam*** [9, с. 15]. Скорочення кількісного складу не спричиняє звуження об'єму значення, оскільки компоненти, які залишились, вбирають в себе елементи значення скорочених одиниць, відбувається семантичне збагачення за рахунок варійованих компонентів [6, с. 111].

Демонстрацією звуження синтаксичної структури твірного фразеологізму, яке виражається у створенні додаткових відтінків значення, може бути похідна ФО *in Buxtehude* – ***(ugs.) «irgendwo in, aus einem kleinen, unbedeutenden, abgelegenen Ort»*** [14, с. 296]. Вихідний фразеологізм *wie in Buxtehude, wo die Hunde mit dem Schwanz bellen* – «*ein entlegener / rückständiger Ort»* [17] має давнє походження. Погане знання жителями містечка Букстехуде голандської мови призвело до того, що підрядне речення *wo die Hunde mit dem Schwanz bellen* перекладається буквально «де собаки гавкають хвостом». Цей вираз виник через нерозуміння голанд. *Hunte* (дзвін) замість *Hund* (собака), а також дієслова *bellen,* яке в голандській мові означає «дзвонити», а в німецькій – «гавкати»; затерта руками дзвонарів мотузка дійсно схожа була на собачий хвіст (*Schwanz*). У результаті скорочення фразеологізму вихідне поняття доповнилось новими емотивно-логічними семами ('невідоме, далеке від цивілізації місце'), які підсилюють образність та емотивність новоствореного фразеологізму.

Отже, завдяки дії закону мовної економії при еліптуванні спостерігаємо підсилення емотивного змісту, тобто збільшення інтенсивності вияву певної ознаки, дії, вираженої похідною ФО. На інтенсивність емоцій, виражених похідними ФО, може впливати характер емотивної маркованості редукованого компонента. Так, наприклад, редукція лексичного компонента ***Mucke*** зі значенням «каприз, примха» у складі прислів'я ***Mit Geduld und Spucke fängt man eine Mucke*** [16, т. 19, с. 1476], який характеризується негативною емотивною оцінкою 'осуд', 'несхвалення', спричинила зменшення питомої ваги емотивності у похідній ФО ***mit Geduld und Spucke*** «терпляче, з великим терпінням» [8, т. 1, с. 244].

Подібні зміни можуть виникати також при скороченні компонентів-інтенсифікаторів, напр.: ***Na dann prost Mahlzeit! → Mahlzeit!*** [14, с. 979]. У результаті скорочення компонентів ***Na dann prost*** семантична структура ФО втрачає певне емотивне навантаження. Подібні зміни відбуваються також у наступній дериватній парі: *ein ganz gutes Herz haben* – «*gut, gutartig, hilfsbereit sein» → ein gutes Herz haben* – «*gut, hilfsbereit, mitleidig sein*». Через випуск компонента *ganz*, семантична структура якого містить емотивно-логічну сему 'відповідність нормі', відбулось послаблення емотивності похідного виразу.

Важливою умовою, завдяки якій відбувається скорочення компонентного складу ФО, є традиційність, популярність та загальновживаність таких мовних засобів серед носіїв мови, а також збереження головного стрижневого компонента вихідного фразеологізму. Скорочення найчастіше зазнають другорядні в семантичному відношенні компоненти. Лаконічність фразеологічної одиниці у процесі редукції або скорочення компонентного складу підвищує її сполучувальні властивості.

Фразеологізм *j-n. bis aufs Tz kennen, er peinigt einen bis aufs Tz* [15, с. 1097] – «знати щось від початку до кінця (досконально)»; (розм.) «остаточно замучити когось» і похідна ФО *bis ins* (або *bis zum*) *Tezett – (ugs.) «bis ins kleinste Detail, ganz genau; vollständiig»* [14, с. 1530] характеризуються предметно-логічною семою 'остаточно', 'повністю'. Через скорочення компонентів ВФО відбулась деактуалізація емотивно-логічних сем 'замучити когось, розізлити', що спричинило послаблення емотивності похідного фразеологізму, а також зміну негативної оцінки на невизначену.

У нашому дослідженні у ході структурно-семантичного розвитку фразеологізмів зафіксовано зміну емотивного тону вихідних ФО внаслідок скорочення компонентного складу, напр.: *die Sache hat weder Hand noch Fuß* (невдоволення) → *das hat Hand und Fuß* (схвалення); виявлено також приклади фразеологічних дериватів, які фіксують модифікацію емотивної оцінки при таких структурно-семантичних змінах, як звуження, напр.: *er läuft (flucht) wie ein Bürstenbinder → wie ein Bürstenbinder* (зміна негативної оцінки на амбівалентну).

Скорочення компонентного складу вихідного фразеологізму слугує також механізмом послаблення тривалості емотивності ФО. Розглянемо це положення на прикладах наступних дериватних пар, в яких редукування дієслівного компонента у формі Präsens спричинило відповідно скорочення тривалості емотивності похідного виразу:

– *jmdm. mit Rat und Tat beistehen → mit Rat und Tat*;

– *kein Schwanz war da → kein Schwanz*;

– *jmdn. auf Schritt und Tritt beobachten → auf Schritt und Tritt*.

Щоб встановити наявність у наведених прикладах, зокрема вихідних ФО, семи тривалості у формі Präsens скористаємось методом підстановки лексичного показника тривалості типу *lange*, який застосовувала у своїх дослідженнях Є. Й. Шендельс [11]. Такий метод можна, на наш погляд, використати й у фразеології, порівняймо: *jmdn. auf Schritt und Tritt beobachten → jmdn. auf Schritt und Tritt (lange) beobachten* (довго стежити за кожним кроком когось).

Доволі поширеними у німецькій мові є випадки звуження компонентного складу прислів'їв, приказок. Наприклад: *Blinder Eifer schadet nur → blinder Eifer* [9, с. 66]; *Lieber ein Ende mit Schrecken, als ein Schrecken ohne Ende → ein Ende mit Schrecken* [9, с. 69]; *Ein alter Fuchs geht nicht zum zweiten Mal ins Garn → ein alter Fuchs* [9, с. 89]. Варто зауважити, що при такому способі звуження вихідного фразеологізму образна основа у наведених прикладах залишилася незмінною.

Скорочення відомих прислів'їв, афоризмів тощо є проявом мовного соціоцентризму, коли мовець, по-перше, солідаризується з думкою колективу і спирається на силу традицій в якості аргументу, по-друге, випускаючи ті чи інші компоненти ФО, мовець впевнений, що його зрозуміють, оскільки скорочені та вихідні ФО мають однакове значення, наприклад: *Wer zuletzt lacht…* (вихідна форма: *Wer zuletzt lacht, lacht am besten*); *Wer nicht wagt...* (*Wer nicht wagt, gewinnt nicht*) [13, с. 57].

Висновки. Таким чином, унаслідок скорочення компонентного складу ФО відбувається модифікація твірної одиниці і посилення узагальнено-метафоричного змісту новоутворених фразеологізмів. Редукування ФО супроводжується їх структурною перебудовою, внаслідок чого вони стають зручними з погляду їх дослідження в динамічному розмовному мовленні.

Література:

1. Бабкин А. М. Русская фразеология, ее развитие, источники и лексикографическая разработка : автореф. дисс. докт. филол. наук : 10.02.01 / А. М. Бабкин. – Русский язык. – Л., 1968. – 26 с.

2. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк ; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1989. – 155 с.

3. Гурко М. З. Категорія інтенсивності в сучасній німецькій фразеології (на матеріалі фразеологічних одиниць тематичної групи «інтелектуальні здібності людини») : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / М. З. Гурко; Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2006. – 19 с.

4. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодар О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

5. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : [Монографія] / Жанна Василівна Колоїз. – К. : Акцент, 2007. – 311 с.
6. Косякова Ю. Г. Фразеологические единицы эмотивной семантики как фрагмент национальной языковой картины мира : дисс. канд. филол. наук : 10.02.01 / Косякова Ю. Г. ; Омск, 2006. – 218 с.
7. Неровня Н. М. Як змінюється фразеологізм / Н. М. Неровня // Культура слова. – К. : Наукова думка, 1985. – Вип. 29. – С. 51–54.
8. Німецько-український фразеологічний словник / [уклад. В. І. Гаврись, О. П. Пророченко]. Т. 1. – К. : Рад. шк., 1981. – 416 с. ; Т.2. – К. : Рад. шк., 1981 – 382 с.
9. Німецько-українсько-російський словник-довідник. Словник-довідник з фразеологічної деривації на основі існуючої фразеології німецької мови з перекладом прикладів на українську та російську мови / [уклад. С. Н. Денисенко]. – Вінниця : Нова книга. – 278 с.
10. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка : учеб. пособие / А. И. Смирницкий. / Под ред. В. В. Пассека. – М. : Изд-во МГУ, 1998. – 260 с.
11. Шендельс Е. И. Многозначность и синонимия в грамматике (на материале глагольных форм немецкого языка) / Е. И. Шендельс. – М. : Высшая школа, 1970. – 204 с.
12. Щербачук Л. Ф. Фразеологічне новаторство Олеся Гончара / Л. Ф Щербачук // Вісник Харківського національного університету. – № 149. – Харків, 2000. – С. 638–641.
13. Palm C. Phraseologie. Eine Einführung / C. Palm. 2. Aufl. Tübingen : Gunter Narr. (Narr Studienbücher), 1997. – 130 S.
14. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / hrsg. und bearb. / vom Wissenschaftlichen Rat und Mitarbeitern der Dudenredaktion. Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverl., 2002. – 1816 S.
15. Röhrich L. Lexikon der Sprichwörtlichen Redensarten / L. Röhrich : in 2 Bd. – 4 Aufl., Freiburg-Basel-Wien : Herderverlag, 1976. – B. 2. – S. 639–1256.
16. Wörterbuch der Deutschen Gegenwartssprache. Hrgs. v. Ruth Klappenbach und Wolfgang Steinitz. Lieferungen 1-35 (A-P). – Berlin : Akademie-Verlag, 1961–1975. – 2810 S.
17. Online-E-Deutsch Wörterbuch für Redensarten : http://redensarten-index.de/suche.php

УДК 811.11

А. В. Прокойченко,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ У КОНТЕКСТІ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті розглянуто етапи дослідження категорії емотивності. Проаналізовані основні підходи до вивчення поняття емотивності. Підкреслюється необхідність узагальнення та систематизації існуючого наукового доробку у галузі емотілогії. Відзначається наявність розбіжностей думок лінгвістів щодо необхідності дослідження емоцій у мові. Дається коротка характеристика діяльності Волгоградської школи лінгвістики емоцій. Виявлено основні досягнення вітчизняної та зарубіжної емотілогії за останні роки.
***Ключові слова**: емотивність, категорія, емоції, емотілогія.*

В статье рассмотрены этапы исследования категории эмотивности. Проанализированы основные подходы к изучению понятия эмотивности. Подчеркивается необходимость обобщения и систематизации существующего научного наследия в области эмотилогии. Отмечается наличие разногласий лингвистов о необходимости исследования эмоций в языке. Дается краткая характеристика Волгоградской школы лингвистики эмоций. Выявлены основные достижения отечественной и зарубежной емотилогии за последние годы.
***Ключевые слова**: эмотивность, категория, эмоции, эмотилогия.*

The article investigates the research stages of the category of emotivity. The main approaches to the studying of the concept of emotivity are analyzed. The need for generalization and systematization of the existing scientific heritage in emotiology is specified. The article also provides the information about the disagreements among linquists concerning the necessity of studying emotions by linguists. The article also contains a brief description of the Volgograd school of linguistics of emotions. Also this article specifies the basic achievements of domestic and foreign emotiology in recent years.
***Key words:** emotivity, category, emotions, emotiology.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується поступовою зміною базисної наукової парадигми, революційним поворотом до розгляду мовних явищ в антропоцентричному руслі. Спостерігається тенденція досліджувати мову в нерозривному зв'язку з емоціями, мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. Перехід від системно-структурної парадигми до антропоцентричної призвів не тільки до нового розуміння і трактування традиційних лінгвістичних понять, але й зумовив появу нових напрямів лінгвістичних досліджень.

Одним із пріоритетних наукових напрямів сучасних лінгвістичних розвідок багатьох вітчизняних та зарубіжних мовознавців є різнобічне вивчення питань аксіологічної (Є. Ф. Сєрєбрєннікова, Л. Г. Вікулова, Ю. М. Малінович та ін.), гендерної (Н. Д. Борисенко, Ю. П. Мельник, А. П. Мартинюк та ін.) та комунікативної (Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда та ін.) лінгвістики. Але будь-яке дослідження у цих напрямах не можливе без детального вивчення емоцій загалом та емотивних аспектів мовних одиниць зокрема. Саме цим пояснюється наявність наукових робіт, присвячених дослідженню категорії емотивності (докторські дисертації: Л. Г. Бабенко, В. І. Болотов, С. Г. Воркачьов, В. І. Жельвіс, С. В. Іонова, Н. А. Лук'янова, Ю. М. Малинович, Є. А. Нушикян, Р. С. Сакієва, О. Є. Філімонова, В. І. Шаховский; кандидатські дисертації: І. В. Биділна, А. А. Водяха, Т. А. Графова, П. А. Долгіх, Н. А. Намталішвілі, М. М. Панченко, Я. А. Покровська, І. В. Томашева, І. І. Чесноков). Особливо увага приділяється дослідженню категорії емотивності на різних мовних рівнях, зокрема на фонетичному, на якому емотивність тісно пов'язана зі звуком і значенням, інтонацією й наголосом (Є. А. Нушикян, І. П. Пальянов); морфологічному, який апелює до морфем, що містять емотивні семи (О. Есперсен, Г. Морченд, І. Арнольд); лексичному, на якому досліджується емотивно маркована лексика (Л. Г. Бабенко, Н. О. Лук'янова, А. М. Троцюк) та на синтаксичному, на якому вивчаються конструкції емотивного синтаксису (О. В. Олександрова, Ю. М. Малинович).

Актуальність нашого дослідження зумовлена посиленим інтересом сучасних мовознавців до дослідження особливостей реалізації категорії емотивності у мові, що створює необхідність узагальнення та систематизації існуючого наукового доробку щодо даної тематики.

© А. В. Прокойченко, 2015

Метою нашої роботи є виявлення етапів дослідження категорії емотивності у контексті атропоцентричної парадигми сучасної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз етапів дослідження категорії емотивності дав змогу встановити, що початковим етапом дослідження емоцій у лінгвістиці була давня суперечка великої групи лінгвістів (М. Бреаль, К. Бюлер, Е. Сепір, В. Гіннекен, Г. Гійом, Ш. Баллі та ін.) про те, чи повинна лінгвістика займатися дослідженням емоцій та емотивних компонентів мовних одиниць. Довгий час не було однозначної відповіді на це питання. Деякі вчені вважали, що домінантою у мові є когнітивна функція, і тому вони продовжували досліджувати мовні явища, ігноруючи їх емоційну складову (К. Бюлер, Е. Сепір, Г. Гійом). Інша група вчених (Ш. Баллі, В. Гіннекен, М. Бреаль) вважала, що саме вираження емоцій є головною функцією мови. Вони висунули ідею про те, що на початку було не слово, на початку була емоція, оскільки в основі первинних і вторинних номінацій завжди лежали емоції людини, ще не Homo Loquens, але вже Homo Sentiens. Саме тому, на їх думку, жодного слова не народилося без емоцій, які пронизують усю ментальну і вербальну діяльність людини [3, с. 1]. Відповідно до твердження Ю.М. Осипова, необхідність вивчення емоцій в рамках лінгвістики обумовлена як мінімум двома причинами. Перша причина полягає в тому, що «сигнали про роботу механізмів емоцій мають на виході подвійну природу. Вони мають не тільки екстралінгвальний (тобто фізіологічний) характер, але і власне мовний, і ця частина інформації безсумнівно становить об'єкт лінгвістичних досліджень» [1, с. 117].

Друга причина полягає в тому, що «дослідження емоцій методами фізіології надає інформацію про хіміко-молекулярну основу емоцій, про механізм емоцій, про характер емоційних процесів. <...> Однак ці методи не створюють умов для семантичної інтерпретації явищ, тобто, як визнають самі фізіологи, зокрема Г. Уолтер, вони не дають найцікавішої для людини інформації» [1, с. 117–118]. І далі дослідник приходить до висновку, що «з усіх наук саме лінгвістика по природі своїй найбільш пристосована до того, аби надати семантичну інтерпретацію емоційним явищам – адже саме лінгвістика вивчає систему знаків з семантичним змістом» [1, с. 118].

З цим твердженням не погоджується французька дослідниця К. Кербрат-Орекіоні, яка вважає, що дослідження емоцій мовознавцями потрібно звести до мінімуму, оскільки вони не відіграють визначальної ролі у мові (Kerbrat-Orecchioni, 1977) [цит. 4, с. 1]. Дійсно, мова служить, насамперед, для передачі актуальної інформації, для раціональної обробки отриманих знань і для їх передачі наступним поколінням, але всі ці процеси не можуть не супроводжуватися почуттями, переживаннями, бажаннями, і тому емоції не можуть ігноруватися лінгвістами [4, с. 1]. Такої ж думки дотримується професор Оксфордського університету Джин Ейчісон, яка в одній зі своїх робіт (Aitchison, 1985) нарікає на те, що лінгвісти уникають емоцій і мало їх досліджують. До середини 70-х років питання мовної концептуалізації, категоризації та вербалізації емоцій було малодослідженим: роботи зрідка з'являлися в лінгвістиці на цю тему й частіше викликали осуд, ніж інтерес. Але з тих пір, як почала зароджуватися нова антропоцентрична лінгвістична парадигма, у рамках якої саме творець, носій і користувач мови посідає домінантну позицію, лінгвісти вже не могли оминути сферу емоцій як один з найважливіших людських факторів у мові. На зміну твердженням про те, що «емоційної лексики у мові немає» (Галкіна-Федорук, 1958), «емоції не входять у структуру мови» (Звегінцев, 1957) приходить усвідомлення того, що «у мові все емоційно» (Ш. Баллі 1961), «усі висловлювання емоційні» (Гак 1998), «уся лексика мови емоційна» (Мягкова 2001). Сучасні лінгвісти вважають поділ словникового складу мови на емоційний і нейтральний неправильним, оскільки будь-яке слово дискурсивне і може бути емоційно забарвленим (Сорокін, 2002; Мягкова, 2000; Шаховский, 1998). Таким чином, ідею про те, що вираження емоцій у мові не представляє ніякого інтересу для лігвістики, все ж слід вважати застарілою [4, с. 2].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики вже мало хто сумнівається у тому, що емоції є мотиваційною основою свідомості, мислення і соціальної поведінки. Завдяки таким лінгвістам, як В. А. Мальцев, С. Б. Берлізон, М. Д. Городнікова, Е. С. Азнаурова, І. В. Арнольд, Е. М. Галкіна-Федорук, Н. М. Павлова, О. І. Бикова, Н. М. Михайлівська, В. І. Шаховський то ін., які стояли біля витоків нового, емотивного напряму в лінгвістиці, у вітчизняному мовознавстві сформувалися підходи до розробки проблеми емоційної концептосфери, культури, толерантності, емоційної поведінки, емоційної/емотивної лакунарності у національній і міжкультурній комунікації.

Сьогодні велика частина лінгвістів визнає наявність у слові емоційного і раціонального компонентів і погоджується з тим, що стилістика мовлення визначається емоційним вибором мовця. У світовій науці з'являється все більше робіт, присвячених складній і багатоаспектній природі емоцій [4, с. 3].

Вперше на пленарному засіданні XIV Міжнародного конгресу лінгвістів у Берліні в 1987 р прозвучала доповідь Ф. Данеша про емоційний аспект мови (Danes, 1987), в якій відкрито і переконливо говорилося про тісний взаємозв'язок мови і емоції, була показана величезна лінгвістична значущість вивчення емоційного аспекту мови. Рішенням конференції проблема «Мова і емоції» була названа серед п'яти найбільш пріоритетних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень. Цей факт спонукав багатьох вітчизняних і зарубіжних лінгвістів поставити питання мовного вираження емоцій в центр дослідницької тематики [4, с. 4]. Німецькі лінгвісти, які особливо плідно розробляли проблеми лінгвістики тексту, не могли не звернути уваги на те, що будь-який художній текст облігаторно відтворює емоційне життя людей. У художньому творі стає очевидним те, що метою мовної діяльності в абсолютній більшості випадків є емоційний контакт (фатична функція емоцій) або афектація почуттів (прагматична функція емоцій) [5, с. 190].

В результаті зростаючого інтересу вчених, які працюють в різних галузях знання, до даної проблеми« при Гарвардському університеті в 1985 році був створений Міжнародний центр з досліджень емоцій, в Швейцарії – The International Grid Research Consortium (2005р.), а в Росії – Волгоградська школа лінгвістики емоцій, засновник якої, В.І. Шаховський, був першим вітчизняним науковцем, який захистив дисертацію з даної тематики. Саме тому він вважається засновником такого напряму у мовознавстві як лінгвістика емоцій. Саме йому і його послідовникам належать перші спроби розмежування таких суперечливих понять у лінгвістиці як «емотивність», «експресивність» та «оцінність», перші спроби дати визначення цим поняттям та окреслити межі кожного із них. Саме його теоретичні роботи та висновки дисертаційних досліджень його послідовників вперше відкрили у вітчизняній лінгвістиці такий феномен, як текстова емотивність, виявили основні характеристики текстової емотивності та дали змогу розмежувати такі поняття як «текстова емотивність» і «емотивний текст».

Сьогодні в центрі уваги слухачів аспірантського семінару В.І. Шаховського та членів науково-дослідної лабораторії «Мова і особистість» перебувають проблеми динаміки мовного коду, розвитку та реалізації його прихованих можливостей, питання емоційної специфіки мови в різних умовах спілкування, механізмів розпізнавання чужих емоцій та управління власними емоціями в процесі комунікації, стимуляції позитивних і нейтралізації негативних емоцій в актах міжособистісного, інституційного та міжкультурного спілкування, екологічної значення емоційно опосередкованого усного та письмового спілкування [2, с. 59].

Наразі школою розробляється більше десяти нових і перспективних аспектів лінгвістичної теорії емоцій. Серед них – «Емотивність експресивного синтаксису», «Емотивні домінанти художніх текстів», «Лінгвоекологія комунікативного стилю» та ін.

В. І. Шаховский говорить про те, що критерієм емотивної компетенції мовної особистості може служити його вміння породжувати емотивно коректні тексти; критерієм її емоційної та громадянської зрілості може служити здатність адекватно сприймати емотивні домінанти чужих текстів як відображення інших концептосфер та інших культур.

Досягнення емотіології, як вітчизняної, так і зарубіжної, тільки за останні 10 років досить значні:

1. Виявлено, що вербалізація емоцій людини залучає всі мовні рівні: фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний.

2. Доведено існування емоційного дейксиса у мовної особистості та емоційного тренда/індексу у національній лінгвокультурі.

3. Встановлено феномени емоційних домінант тексту.

4. Виділено специфічний тип валентності – емотивної валентності мовних і мовленнєвих одиниць.

5. Виділено низку нових напрямів емотіології: «Лінгвокультурологія емоцій», «Концептологія емоцій», «Гендерна емотіологія», «Голос емоцій в політичній лінгвістиці», «Когнітивно-дискурсивна емотіологія», «Емотивна лакунарність у міжкультурній комунікації» та ін. [4, с. 7].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проведений аналіз етапів дослідження категорії емотивності у мові дає нам змогу зробити висновок, що у рамках антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства спостерігається спрямованість лінгвістичної науки до розробки усіх можливих аспектів вербалізації емоцій, а також до розвідок теоретичного і практичного характеру щодо вербальних механізмів відображення емоцій у мові, мовленні та тексті. Про це свідчить велика кількість шкіл та дослідницьких центрів, що займаються винятково дослідженням емоцій у мові. Відрадним є те, що українськими мовознавцями був теж створений такий дослідницький центр, очолений Ю. Ф. Прадідом, на діяльність якого орієнтується велика кількість молодих учених, що цікавляться проблемами емотіології. Та незважаючи на численні роботи та значні дослідження, зроблені у цій галузі, багато питань ще залишаються без відповіді. Зокрема, одним із малодосліджених питань лінгвістичної науки є текстова репрезентація емоцій. Саме тому перспективи наших подальших наукових досліджень ми вбачаємо у вивченні вербального втілення емоційного стану в художніх текстах, та у виявленні емотивних домінант у різножанрових прозових творах.

Література:

1. Осипов Ю. М. Об уточнении понятия «эмоциональность» как лингвистического термина / Ю. М. Осипов // Проблемы синтаксиса английского языка: ученые записки Моск. гос. пед. ин-та / Моск. гос. пед. ин-т; отв. ред. М. Я. Блох. – М., 1970. – № 422. – С. 116–127.

2. Россия лингвистическая: научные направления и школы Волгограда: коллективная монография / В. И. Шаховский, С. В. Ионова, А. А. Дьякова. – Волгоград : Волгоградское научное издательство, 2012. – 389 с.

3. Шаховський В. И. В начале была… эмоция / В. И. Шаховський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://tverlingua.ru/archive/011/3_2_11.htm

4. Шаховський В. И. Что такое лингвистика эмоций / В. И. Шаховський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://tverlingua.ru/archive/012/3_shakhovsky.pdf

4. Nischik R. Betrayal psychohistorically: The Representation of emotions in the British Drama / R. Nischik // Proceedings. Edit. by Wilhelm L. Busse. – Tübingen : Niemeier, 1992.

УДК 811.111'344

О. Б. Рубчак,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

АУДИТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОСОДИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ПІДГОТОВЛЕНИХ РАДІО- І ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю

Стаття присвячена опису процедури проведеного аудитивного аналізу англомовних підготовлених радіо- і телеінтерв'ю, визначенню завдань аудиторів-фонетистів, встановленню результатів аналізу текстів зазначеного жанру.

Ключові слова: *інтерв'ю, мелодика, ритм, темп, гучність, паузація.*

Статья посвящена разъяснению процедуры проведенного аудитивного анализа англоязычных подготовленных радио- и телеинтервью, определению поставленных перед аудиторами-фонетистами заданий, описанию результатов анализа текстов указанного жанра.

Ключевые слова: *интервью, мелодика, ритм, темп, громкость, паузация.*

The article focuses on auditorial analysis of English prepared radio and TV interviews. In the process of the analysis a group of phoneticians listened to experimental interviews and identified a series of prosodic means listed in the article below. As a result we were enabled to distinguish common and distinctive prosodic features of English prepared radio and TV-interviews, divided into three major groups depending on interviewees' sociocultural (high, medium or low) level.

Key words: *interview, speech melody, rhythm, tempo, loudness, pausation.*

У сучасній лінгвістичній науці особливий інтерес дослідників викликає вивчення текстів масової комунікації, і зокрема інтерв'ю, які не лише інформують про важливі події, але є також джерелом формування моделей суспільної поведінки і способу життя. При цьому, розвідкам з інтерв'ю, властивий комплексний характер і залучення таких дисциплін як прагматика [2], соціологія [5], психологія [1], стилістика [4], комунікативна лінгвістика [6] тощо. Проте вивченню інтонаційного аспекту англомовних інтерв'ю досі не приділялось значної уваги, про що свідчить незначна кількість робіт із зазначеної проблеми.

Метою нашої статті є опис проведеного аудитивного аналізу експериментального корпусу підготовлених радіо- і телеінтерв'ю аудиторами-фонетистами, який є одним із важливих етапів експериментально-фонетичного дослідження соціокультурних особливостей просодичної організації англомовних радіо- і телеінтерв'ю.

© О. Б. Рубчак, 2015

На цьому етапі аудитори-фонетисти встановлюють такі просодичні ознаки аналізованих інтерв'ю як 1) тип передшкали; 2) тип шкали; 3) рух тону на першому наголошеному складі, у другій ритмогрупі, у перед'ядерній ритмогрупі; 4) тип термінального тону; 5) діапазон синтагми; 6) тональний діапазон інтоногрупи; 7) діапазон термінального тону; 8) тональний рівень початку висловлення; 9) тональний рівень початку шкали; 10) тональний рівень завершення шкали; 11) тональний діапазон шкали; 12) швидкість зміни напрямку руху спадного тону; 13) тональний рівень завершення інтоногрупи; 14) ритмічну структуру; 15) гучність у межах висловлення; 16) темп у межах висловлення; 17) тривалість паузи на стиках інтоногруп, а також графічно зображають напрям руху основного тону на всіх ділянках фрагменту інтерв'ю. Для опису вищевказаних параметрів використовуються шкали комплексу перцептивних градацій, обгрунтованого у праці А. А. Калити [3, с. 97–98]. При цьому, кількість прослуховувань аудиторами текстових фрагментів не обмежується.

Увесь корпус експериментальних інтерв'ю було розподілено нами на дві групи, підготовлені та непідготовлені. У межах кожної групи тексти були подалі віднесено до відповідної підгрупи залежно від ступеня підготовленості мовця та прагматичної спрямованості інтерв'ю.

Аудитивний аналіз англомовних радіо- і телеінтерв'ю, які віднесені нами до групи підготовлених, засвідчив, що незважаючи на різний соціокультурний рівень респондентів та прагматичну мету, ці інтерв'ю характеризуються низкою спільних ознак просодичного оформлення, а саме рівномірний розподіл у межах висловлення сильних за ступенем наголосів, рекурентність спадної ступінчастої шкали, високого чи середнього тонів малої швидкості зміни напрямку їхнього руху, здебільшого помірний і прискорений темп, помірна й підвищена гучність, плавний регулярний ритм, чітке виділення кінцевих слів, яке привертає увагу аудиторії до термінальної частини кожного висловлення. Наприклад:

Ted Whitehead: ˌWell, ⁀ to ˈgive them their ˈdue, ⁀ they ˈhave atˈtracted a ˈgreat ˈnumber of ˈusers. || ˊHowˈever, | the ˈfact reˈmains ⁀ that ifˈthirty one per ˈcent ofˈUK ˈhomes ˈdo have ˌPCs, | then ˈalmost ˈseventy perˈcent are ˈstill ˈmanaging wiˌthout them. || ˉEven in the ˈUS, ⁀ where ˈnumbers ˈshow that ˌPCs ⁀ are ˈfound in ˈfifty per ˈcent of ˌhomes, | it •still ˌmeans ⁀ that a ˈlot of ˈpeople are ˌoffline || (Ted Whitehead Interview).

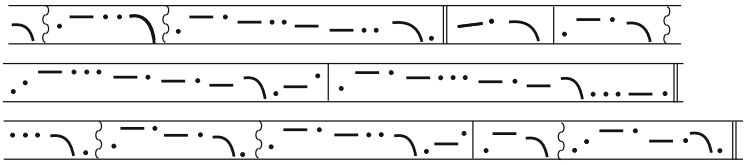

Оформлення смислових груп описуваної відповіді переважно спадними тонами у сполученні з підвищеною гучністю, прискореним темпом, чітким ритмом, короткими паузами вказує на значну обізнаність і зацікавленість респондента в обговорюваному питанні.

Аналіз розподілу наголосів у межах відповідей у підготовлених інтерв'ю дозволив установити, що ритм органічно взаємодіє з усіма компонентами інтонації й забезпечує цілісність, зв'язність відповіді. А саме, ритмічна будова мовлення дозволяє слухачеві ідентифікувати підготовленість мовлення респондентів, яке утворюється завдяки відносно рівномірній промінантності наголошених і ненаголошених складів у межах інтоногрупи.

Результати аналізу підготовлених інтерв'ю з респондентами високого соціокультурного рівня свідчать також про те, що висловленням цієї підгрупи притаманні середній понижений та/або середній підвищений висотнотональний рівень початку висловлення, помірна або підвищена гучність, помірний або прискорений темп, простий регулярний ритм, наявність в інтоногрупах поступово спадної або поступово висхідної типів шкали та певних тональних перепадів у межах інтоногруп. Наприклад:

Stan Riggs: Aˈmazingˌly, | he beˈgan ˈwork on his ˌplanned ˌlanguage ⁀ when he was ˈonly a ˌjunior in ˌhigh ˌschool, | but he eˈventually ˈpublished the ˈfirst ˌtextbook on Espeˌranto ⁀ in ˈeighteen ˌeighty ˌseven | when ˌhe was ˌnewly ˌmarried | and ˈjust ˋstarted ˋout as a ˈdoctor || (Stan Riggs Interview).

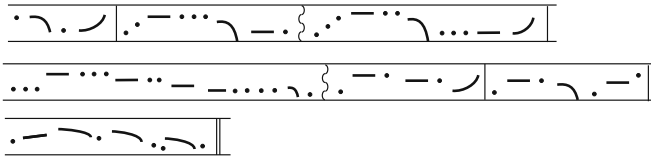

Аудитори зауважили, що відповідь Стена Ріггза, експерта з есперанто, щодо створення мови есперанто Л. Л. Заменгофом, промовляється у прискореному темпі, з помірною гучністю, оскільки мовець знає, про що буде говорити. Він чітко відділяє середніми і довгими паузами логічні фрагменти висловлення. При цьому паузи всередині інтоногруп є короткими, що також указує на підготовленість мовлення. Висловлення оформлене поступово спадною ступінчатою шкалою, а остання інтоногрупа – спадною ковзною шкалою. Відповідь промовляється у середньому діапазоні. Завершення інтоногруп вимовляються із спадним ядерним тоном, що підтверджує завершеність думки. Водночас висхідна мелодика термінальної частини вказує на те, що слід очікувати продовження повідомлення, у якому прозвучить семантично важливіша інформація.

Результати аудитивного аналізу дають підстави стверджувати, що мовці високого соціокультурного рівня у підготовлених інтерв'ю використовують здебільшого просту ритмічну структуру синтагм, короткі паузи між інтоногрупами й рівномірний розподіл промінантності усіх повнозначних слів висловлення, що в кінцевому рахунку призводить до паралелізму інтоногруп й ізохронності темпу їхньої вимови. Крім того, рекурентним є ідентичний мелодійний рисунок усіх інтоногруп висловлення, характерною ознакою якого є наявність спадного напрямку руху тону в термінальній частині. Наприклад:

David Cameron: ...ˉOn the ˈissue of ˌbanks, ⁀ of ˈcourse, ⁀ we •want to ˌsee ⁀ reˈstraint. || ˈBankers •have to reaˌlize | that the ˈBritish ˌpublic | ˈhelped to ˈbail up the ˌbanks | and it ˈis very ˈgalling when they ˌsee | er... ˈbankers •pay themˈselves on ˈjustified ˈ bonuses. || ˉNow so as they ˈcall for reˌstraint, ⁀ there is ˌbetter reguˈlation in ˊplace, | and ˌwe ⁀ ˉunˈlike the ˈprevious ˈgovernment ˌ_have | ˉintroˈduced a •bank ˌlevy ⁀ ˌuniˈlaterally || (David Cameron Press Conference).

У наведеному вище фрагменті прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон розповідає про політику уряду в банківській сфері. Чергування висхідних та спадних ядерних тонів, наголошеність усіх повнозначних слів, помірні темп,

гучність та чіткий ритм свідчать про підготовленість відповіді й обізнаність мовця у ситуації, яку він описує. Паузи кваліфікувалися аудиторами як короткі, що надає висловленню певної динамічності. У свою чергу, інтоногрупи оформлені висхідним ядерним тоном (*we •want to ˌsee ||; that the ˈBritish ˌpublic*) передають незавершеність думки. Така інтонація є звичною для констатації фактів.

Варто зауважити, що, відповідаючи на запитання журналіста, опитувані високого соціокультурного рівня часто вживають спеціальний підйом, з метою виділення семантично найважливіше слова в інтоногрупі. Наприклад:

Martha Nesbitt: ¯Prejudice is creˈated by ˈmany ˌfactors, | ˋsome of •which ˈcause more exˋtensive ˋdamage than ˈothers. || ˌOften, || ˈprejudice is easily eˈrased || unˌless || oˈriginally ˈprompted || by a trauˈmatic exˌperience. || ˌHowˈever, || ¯when ˈcultural ˈattitudes are ˋstrengthened by ˋreal exˈperiences, | ˈprejudice is much more ˈdifficult to ˌremedy. || ¯Some of the ˈfactors || that ˈ strengthen ˌprejudice are ˊfear, | ˌguilt | and ˌshame || (Martha Nesbitt Interview).

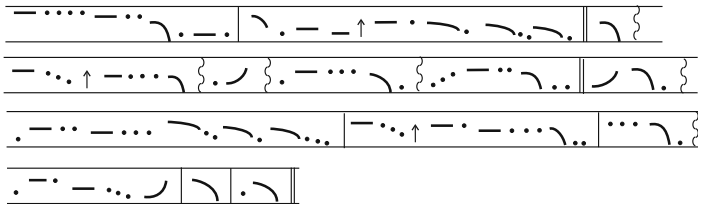

Аналізована відповідь соціолога Марти Несбітт стосовно причин виникнення упередження містить декілька випадків використання спеціального підйому, за допомогою якого виділяються найвагоміші, на думку опитуваної, лексичні одиниці (*ˋsome of •which ˈcause more exˋtensive ˋdamage than ˈothers ||;ˈprejudice is easily eˈrased ||; ˈprejudice is much more ˈdifficult to ˌremedy* ||). Іншими промінантними просодичними засобами, які свідчать про підготовленість мовлення, є вживання спадної ковзної шкали, коротких і середніх пауз, переважання високих спадних ядерних тонів, помірний темп, широкий діапазон.

Аудитори відзначили, що мовці високого та середнього соціокультурного рівнів користуються більшим арсеналом інтонаційних засобів. При цьому опитувані указаних соціокультурних рівнів часто вживають інтонаційні параметри підвищеної промінантності. Так, ключові слова вони оформлюють високими й середніми підвищеними спадними тонами малої швидкості зміни напрямку їхнього руху. Рекурентними є ковзні спадні, ступінчасті висхідні або спадні з порушеною поступовістю шкали. Загальній реалізації висловлень притаманний розширений тональний діапазон при підвищеній гучності звучання. Наприклад:

John Wilkinson: •Let's ˈsay || a ˈsenior ˈcitizen who ˈlives aˈlone | •has a ˈspell in ˈhospital || and is ˈsubsequently disˈcharged. || There ˈwould be ˈlittle ˈwisdom ˈafter || ˈcuring them of their ˌillness, | in ˈsending them ˈhome to an ˈempty ˌhouse || with ˌno •food in the ˈfridge || and perˈhaps •not ˈbeing in a ˌcondition || to ˌdo any ˈshopping or ˌcooking. || It ˈwould be the ˈHospital ˈSocial ˈWorker's resˈponsibility | to ˌensure || that the ˈperson's situˈation is ˈsuch || that they are ˈable to ˈfend for ˈthemselves, || ¯or in the eˈvent of ˈthem •not being ˈable to ˌdo so, | to aˋrrange for ˋmeals to be deˋlivered to the ˋperson's ˌhome | and for ˈCare ˈWorkers to ˈvisit them | to enˌsure that their ˈneeds are •being ˈmet || (John Wilkinson Interview).

Із прикладу видно, що характерною ознакою просодичного оформлення відповідей підготовлених інтерв'ю з мовцями середнього соціокультурного рівня є наявність у ньому плавного ритму, спадної ступінчатої шкали, з низьким або середнім передтактом і високим або середнім спадним термінальним тоном. Водночас наприкінці висловлення, Джон Вілкінсон використовує ковзну шкалу, хвилеподібний рух тону на певних ділянках, високий ступінь виділеності ядерних складів (*to aˋrrange for ˋmeals to be deˋlivered to the ˋperson's ˌhome* |). Як зауважили аудитори, такий вибір просодичних засобів оформлення висловлення спричинений прагненням мовця наголосити на важливості саме указаних завдань працівників по нагляду за хворими.

Узагальнення результатів аудитивного аналізу актуалізації висловлень підготовлених інтерв'ю з респондентами середнього соціокультурного рівня дозволяють стверджувати, що спільними (інваріантними) ознаками просодичної організації таких висловлень є: їхня реалізація в зонах помірної гучності, прискореного або помірного темпу, наявність плавного простого за структурою ритму, оформлення їх завершення спадним ядерним тоном різного тонального рівня. Наприклад:

Wilfred Soames: ^Well, | ˈLee •was a ˈdiaˌbetic | and ˈstopped ˈwork ˌtwice | •due to pneuˌmonia || in the •nineˈteen ˌfifty's || and •nineˈteen ˌsixty's. || She ˈalso ˈsuffered a ˌserious ˌfall || in •nineˌteen ˌsixty ˈseven | that afˌfected her ˌsight || and ˌhearing, | and •made ˈstanding ˌdifficult. || And in •nineˌteen ˌeighty ˈfive || she •had arˌterial ˌsurgery, | and a ˌdouble •heart-ˌbypass ||... (Wilfred Soames Interview).

Уривок відповіді Вілфреда Соамса на запитання про життя співачки Пеггі Лі актуалізується в межах вузького діапазону; помірний темп, середня гучність, регулярні спадні шкали, спадні низькі термінальні тони допомагають констатувати важливі на думку мовця факти з біографії співачки.

У свою чергу, аналіз підготовлених інтерв'ю з опитуваними низького соціокультурного рівня засвідчив існування низки подібних ознак просодичного оформлення, як от короткі інтоногрупи, середні та довгі паузи, помірна гучність, помірний чи сповільнений темп, простий за структурою ритм, спадна ступінчата шкала, з низьким або середнім передтактом і переважно спадний термінальний тон середнього або низького діапазону. Ці особливості безпосередньо пов'язані з використанням мовцями засобів лексичного й граматичного рівнів мови.

Lenox Lewis: Then the ˌnext day | we you ¯know | we ˈall get preˈpared for the ˌfight. || We ˈall arˌrive toˌgether, | we ˈeat ˈdinner toˌgether. || And ˈthen we ˈgo through a ˈlittle ˈpractice ˌshow just | you ˌknow || to ¯get || ˈeverything ˈgonna ˌmake ˌsure | ˈeverything's ˈrunning corˌrectly || (Lennox Lewis Exclusive Interview on BoxingShow.TV).

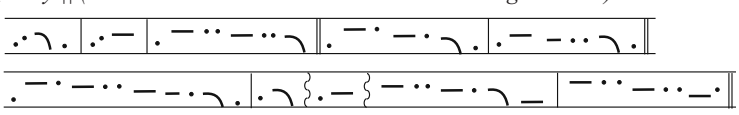

Ця відповідь відомого боксера на запитання про причину, що спонукала його стати спортивним коментатором, є типовим прикладом висловлення мовця низького соціокультурного рівня. Висловлення оформлене за допомогою низької ступінчатої шкали, переважно спадним термінальним тоном, простого ритму, середніх за тривалістю пауз. Водночас, у

відповіді присутні заповнені паузи хезитації (*you ˌ know* | та *you \know*), оформлені рівним та спадним термінальним тоном відповідно, які сприяють сповільненню темпу фрагменту.

Водночас, варто зауважити, що підготовлені інтерв'ю з мовцями низького соціокультурного рівня не позбавлені елементів, які притаманні спонтанному мовленню, зокрема, заповнені паузи хезитації, так звані слова-паразити та ін.

Аудитивний аналіз підтвердив той факт, що ступінь використання позамовних засобів, зокрема міміки і жестів, залежить від соціокультурного рівня опитуваного. Мовці низького соціокультурного рівня, за результатами проведеного дослідження, використовують ширший арсенал позамовних засобів (вираз обличчя, рухи руками). Наприклад:

Lenox Lewis: ˌRockman | ˌwas ˈone of my \greatest ˌfights, | beˌcause | ˈyou \know ˈthis is a ˈman that \beat me | in ˈSouth ˌAfrica. || In \four ˌrounds. || And I ˈsaid to ˌmyself | 'you know ˌwhat, | I ˈwonna ˈcome back and ˈbeat this ˌguy'. || So I ˈcame ˌback and I ˌbeat him. || In \three ˌrounds. || In the ˈsame ˌfashion he ˈbeat ˌme. || So I ˌfeel good a•bout ˌthat || (Lennox Lewis Exclusive Interview on BoxingShow.TV).

Відповідаючи на запитання журналіста про бій, що найбільше запам'ятався боксеру, Ленокс Люїс постійно рухає кистьми рук, ніби допомагаючи собі артикулювати. Висловлення промовляється з підвищеною гучністю, помірним темпом, що, на думку аудиторів, зумовлене зацікавленістю до сказаного, приємними спогадами мовця. Відповідь оформлена спадною ступінчатою шкалою, спадними ядерними тонами.

Підвищення гучності є звичайним явищем для інтерв'ю з індивідами різного соціокультурного статусу, як цілком виправдане з погляду кількості слухачів, до яких необхідно донести певну думку. Натомість помірна гучність у таких ситуаціях може корелювати з її зниженням у ситуаціях індивід – індивід та індивід – мала група. Так, мовці з високим соціокультурним статусом можуть свідомо знижувати гучність до помірної, щоб надати своїм висловленням ще більше вагомості й зваженості. У свою чергу, для висловлень мовців із середнім і низьким соціокультурним статусом характерною є помірна гучність або її варіативність у межах висловлення.

Окремо слід вказати на поширеність підвищеної гучності серед висловлень мовців з високим соціокультурним статусом і незначну кількість випадків прояву цієї ознаки у мовців середнього і низького соціокультурного рівнів.

Таким чином, є підстави вважати, що певне тональне, динамічне й темпоральне оформлення забезпечує актуалізацію підготовлених інтерв'ю різної прагматичної спрямованості й кваліфікується як показник соціокультурного статусу опитуваних.

Узагальнюючи викладене, відзначимо, що інваріантна інтонаційна модель підготовлених інтерв'ю, може бути описана такими ознаками: перепад тональних рівнів й інтенсивності звучання, ритмічна й темпова неоднорідність, переважання спадного ядерного тону різного тонального рівня, використання поступово спадної шкали. Диференційними просодичними ознаками підготовлених інтерв'ю з мовцями *високого* соціокультурного рівня є короткі та середні ритмогрупи, використання спеціального підйому, широкий діапазон, використання складних ядерних тонів, помірний темп, короткі межсинтагменні паузи, відсутність пауз хезитації.

Підготовленим інтерв'ю з мовцями *середнього* соціокультурного рівня притаманним є переважання середніх і довгих ритмогруп, широкий діапазон, використання спеціального підйому, оформлення інтогруп за допомогою скандентної шкали, переважно прискорений темп, зростає вага позамовних засобів. У свою чергу, мовці *низького* соціокультурного рівня актуалізують висловлення у підготовлених інтерв'ю за допомогою таких просодичних параметрів: короткі ритмогрупи, короткі та середні міжсинтагменні паузи, наявність пауз хезитації, сповільнений темп висловлення, рекурентність простих ядерних тонів. Водночас, ще більш вагому роль у процесі оформлення відповідей відіграють позамовні засоби.

Таким чином, результати здійсненого аудиторами-фонетистами аудитивного аналізу англомовних підготовлених радіо- і телеінтерв'ю уможливлюють проведення подальшого акустичного аналізу корпусу експериментального матеріалу та лінгвістичної інтерпретації отриманих даних..

Література:

1. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Татьяна Григорьевна Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.

2. Денискіна Г. О. Репліка-стимул як елемент внутрішньої композиції вільного телеінтерв'ю / Г. О. Денискіна // Актуальні проблеми менталінгвістики. – 2003. – Ч. 2. – С. 26–35.

3. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 318 с.

4. Соболєва О. В. Функціонально-стилістичний підхід до дослідження текстів інтерв'ю на матеріалі сучасної французької преси для жінок / О. В. Соболєва // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. – 2008. – № 5. – С. 120–125.

5. Трескова С. И. Социолингвистические проблемы массовой коммуникации: (Принципы измерения языковой вариативности) / Светлана Ильинична Трескова. – М. : Наука, 1989. – 152 с.

6. Яшина Н. В. Коммуникативные и интонационные особенности дискурса телеинтервью (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Яшина. – Иваново, 2007. – 21 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

7. David Cameron Press Conference [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=1eOWQX9sZ-M

8. John Wilkinson Interview // Upstream. Proficiency : Teacher's Book. – Newbury : Express Publishing, 2002. – P. 155–156.

9. Lennox Lewis Exclusive Interview on BoxingShow.TV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=OA4FNILoVIA

10. Martha Nesbitt Interview // Upstream. Proficiency : Teacher's Book. – Newbury : Express Publishing, 2002. – P. 167.

11. Stan Riggs Interview // Upstream. Proficiency : Teacher's Book. – Newbury : Express Publishing, 2002. – P. 138–139.

12. Ted Whitehead Interview // Upstream. Proficiency : Teacher's Book. – Newbury : Express Publishing, 2002. – P. 145–146.

13. Wilfred Soames Interview // Upstream. Proficiency : Teacher's Book. – Newbury : Express Publishing, 2002. – P. 181.

УДК 81'44=112

О. П. Рудківський,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ ФОНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

У статті розглянуто проблему генези сучасного стану розвитку зіставної фонології, що дає змогу констатувати існування зіставної фонології як лінгвістичного напряму, в якому простежуються специфічні аспекти дослідження, які мають свої цілі, завдання і методику.
Ключові слова: *порівняльно-історичний, зіставний, контрастивний, структурно-типологічний, контенсивно-типологічний.*

В статье рассмотрено проблему генезиса современного состояния развития сопоставительной фонологи что дает возможность констатировать существование сопоставительной фонологии как лингвистического направления, в котором прослеживаются специфические аспекты исследования, что имеют свои цели, задания и методику.
Ключевые слова: *сравнительно-исторический, сопоставительный, контрастивный, структурно-типологический, контенсивно-типологический.*

The paper considers the problem of the genesis of the modern state of comparative phonology that allows to establish the existence of comparative phonology as linguistic direction in which the specific aspects of the study are traced that have their own goals, tasks and methods.
Keywords: *comparative-historical, comparative, contrastive, structural-typological, contensiv-typological.*

Стаття присвячена генезі сучасної зіставної фонології, а саме зіставному вивченню внутрішніх законів розвитку і функціонування германських і слов'янських мов, і, як наслідок, **проблемі** виявлення спільних та специфічних рис фонологічних систем сучасних германських та слов'янських мов зіставлення мов, виходячи з поглядів провідних лінгвістів сучасності (1, 3, 4, 14, 17, 19). Отже, **актуальність** обраної теми визначається орієнтованістю досліджень на новітні студії порівняльної філології, а саме – на розкриття функціональних і структурних аспектів мовних (і мовленнєвих) фонологічних одиниць у германських і слов'янських мовах, недостатнім опрацюванням питань, пов'язаних із виявом типового для всіх зіставлюваних мов і національно-специфічного в реалізації їхнього фонемного складу, зумовлює необхідність усебічного розкриття особливостей функціонування системи фонем у сучасних німецькій, англійській та нідерландській мовах, установлення аломорфних й ізоморфних характеристик фонологічних систем досліджуваних германських мов порівняно з українською, російською та польською мовами і на цій основі прогнозування ймовірного розвитку фонологічних систем зіставлюваних мов у подальшому. **Завданням** цієї студії є визначення релевантних із погляду зіставного мовознавства параметрів порівняльної фонології.

Виходячи з цілей і методів вивчення мов, мовознавство підрозділяється на зіставне та порівняльно-історичне (ПІМ). ПІМ, у рамках якого виникла компаративістика в класичній формі (або історична форма порівняння мов), вивчає мови в діахронічному аспекті. Предмет дослідження компаративістики – генетично споріднені мови. Контрастивна ж лінгвістика (КЛ) вивчає контрасти між рідною та іноземною мовами. Що стосується основи для порівняння, то компаративістика базується на ідентичності походження мов. В контрастивній лінгвістиці в якості основи для порівняння (*tertium comparationis*) виступає рідна (первинна) мова.

У синхронному плані часто протиставляються КЛ і лінгвістична типологія (ЛТ). Протиставлення має місце на основі того факту, що КЛ дає матеріал для ЛТ, тоді як ЛТ надає КЛ засоби пояснення відповідних сходжень та розбіжностей. У деяких теоріях поняття КЛ звужується і тоді вона протиставляється іншим формам зіставлення мов, таким як характерологія й конфронтативна лінгвістика.

Термін *зіставне мовознавство* в лінгвістичних працях уживається в різних значеннях. Часто його тлумачать як комплекс лінгвістичних дисциплін, які використовують зіставлення. У такому випадку до зіставного мовознавства відносять порівняльно-історичне, ареальне, типологічне мовознавство, перекладознавство і зіставне мовознавство у вузькому розумінні. Російський мовознавець В. Б. Касевич пропонує два рішення щодо вживання цього терміна: вважати термін *зіставне мовознавство* загальним позначенням для названих вище та ще деяких галузей лінгвістики або звузити це поняття, ототожнивши його з контрастивною лінгвістикою. Українському мовознавцю Кочергану М.П. доцільнішим видається всі науки, що грунтуються на порівнянні мов, називати порівняльним мовознавством, а термін *зіставне мовознавство* використовувати для позначення лінгвістичної науки, що вивчає спільне та відмінне у мовах. Саме така тенденція превалює в сучасній лінгвістичній літературі: терміни *зіставне мовознавство* і *контрастивна лінгвістика* вживаються як синоніми [6, с. 7].

Г. Хельбіг, звужуючи поняття КЛ, протиставляє її конфронтативній лінгвістиці. Г.Хельбіг вважає, що конфронтативна лінгвістика має більш теоретичну орієнтацію й вивчає як подібності, так і відмінності між мовами, тоді як КЛ має більш практичну спрямованість і займається переважно відмінностями між мовами. Однак проводити різницю між «конфронтативним« і «контрастивним« мовознавством немає підстав, так як обидва підходи користуються одними й тими ж методами дослідження, і вся справа тут у тому, що враховується в першу чергу при використанні результатів дослідження [12, с.93].

Згідно з В. Д. Аракіним, характер зіставлення одиниць має передбачає порівняльний розгляд систем мов у цілому та їхніх окремих мікросистем зокрема. Зіставлення такого роду стосується лише найбільш загальних рис структури мов у їх взаємозв'язку і взаємозумовленості. Отже, не можуть бути проігноровані такі важливі аспекти порівняння та аналізу, як системний підхід до розгляду мовного матеріалу, опора на змістовну сторону зіставлюваних категорій, облік функціональних особливостей порівнюваних одиниць. Для цього використовується комплекс відповідних критеріїв: формальних, змістовних, функціональних [1, с. 37].

У наш час артикуляторною, акустичною та аудитивною інтерпретацією звуків у мовленні займається фонетика, фонологія ж описує парадигматично-синтагматичні відношення між звуками як мовними одиницями, дає характеристику їхньому функціонуванню [22, с. 107]. Завданням зіставної фонології є встановлення типового й специфічного в фонологічних системах генетично споріднених та віддалено споріднених мов. У нашому дослідженні закцентовано увагу на зіставному аналізі німецької, англійської, нідерландської, української, російської та польської мов.

Якщо розглядати структурно-функціональні питання становлення зіставної фонології, то, насамперед, варто згадати вчення про структуралізм. За уявленнями Ф. де Соссюра, мова являє собою систему знаків (символів), що мають дві осно-

© О. П. Рудківський, 2015

вні характеристики: форму й значення. Звук є символом з певною формою, відмінною для кожного із звуків, та виражає певну значущість, тобто здатність вказувати на відмінність у значенні слів, наприклад дзвінкість і глухість приголосних. Структуралісти [18] разом із представниками Празької фонологічниї школи [17] дотримувалися думки, що якщо звуки виконують смислорозрізнювальну функцію, то в теорії структуралізму вони називаються фонемами. Останні можуть мати декілька вимовних варіантів (алофонів), що знаходяться в відношеннях додаткової дистрибуції (komplementäre Distribution, complementary distribution), обумовленій законами фонотактики. Наприклад, твердий [l] – «deal» та м'який [l] – «sleep» алофони англійської ліквідної приголосної фонеми /l/ розрізнюють слова за смислом, їх поява спричинена позиційно – перший варіант вживається в англійській мові перед голосним переднього ряду [i], а другий – після голосних заднього ряду [u, a, o].

Р. Якобсон запропонував вважати, що не власне фонеми, а їх ознаки виконують смислорозрізнювальну функцію [19, с. 253]. Зокрема, розрізнення за глухістю/ дзвінкістю притаманне не лише слов'янським мовам, а й германським.

Важливим висновком структуралістів Празької школи було положення про те, що фонема – це пучок диференційних ознак. Фонеми можуть протиставлятися не лише за дзвінкістю/глухістю, як то зімкнені приголосні [t] – [d], а й за способом творення [d] – [s]. У такому розумінні звуки є фонемами лише в опозиції [17; 18].

Р. Якобсон уперше сформулював гіпотезу про те, що існує чітко обмежена кількість універсальних диференційних ознак, які виступають смислорозрізнювальними в різних мовах світу. Доповнення списку таких ознак належить до одного з основних завдань сучасної фонології.

Іншим важливим положенням структуралізму була гіпотеза про бінарність диференційних ознак. Кожна ознака може мати лише два значення – плюс і мінус, наприклад фонема /d/ характеризується наявністю дзвінкості [+дзвінкий], а зімкнений [t] – наявністю значення [–дзвінкий]. При цьому будь-яка градацію тієї чи іншої ознаки виключено [19, с. 239].

Саме на такому підході – синтезі ідей минулого й сучасності – формується концепція нашого дослідження, фонологічні підвалини якого розглянемо далі.

Аналізуючи міждисциплінарні витоки зіставної фонології, можна виділити декілька аспектів таких відношень. Останнім часом постала низка суміжних із лінгвістикою наук, кожна з яких має в центрі своєї уваги *людину, мову і ширше – культуру*. На цьому ґрунті у мовознавстві оформлюються нові напрями (наприклад біолінгвістика). Показово, що результати, отримані в суміжних галузях, насамперед у ономатопоетиці, звукосимволізмі, при їх відповідній інтерпретації є необхідною частиною зіставного фонологічного описування. Для зіставної фонології важливими є приховані за мовним знаком у національно зумовлені чинники, що визначають специфіку фонологічної системи відповідної мови.

Від зазначених вище мовознавчих дисциплін, особливо від контрастивної лінгвістики, зіставна фонологія успадкувала низку проблем, шляхи розв'язання яких також представлені у нашій статті. У зв'язку з цим коротко розглянемо міждисциплінарні витоки зіставної фонології.

Кореляція *зіставна фонологія ↔ загальна фонологія*. Зіставна фонологія сформувалася в межах загальної фонології, тому зв'язок цих двох мовознавчих дисциплін є найтіснішим. Наголосимо, що загальна фонологія – комплексна галузь наукового знання про найменші смислорозрізнювальні одиниці мови.

Теоретична й методологічна база загальної фонології перебуває ще на стадії становлення [4; 10; 15]. У Росії було започатковано теорію загальної фонології науковцями, які представляють щонайменше чотири фонологічні школи: Московську [14; 7; 13], Ленінградську [5], Казанську (Бодуен де Куртене) і Празький лінгвістичний кружок [17; 9]. Потрібно додати, що в сучасній Україні можна спостерігати поступове становлення Київської фонологічної школи (див. праці [2; 8; 16]).

Отже, невизначеність у формулюванні статусу окремих фонем, відмінності інтерпретації фонеми у слабкій позиції стали причиною того, що досі немає єдиної думки науковців щодо зазначених вище проблем.

Кореляція *зіставна фонологія ↔ зіставна лінгвістика*. Роботи В.Д. Аракіна вважаються одними з перших ґрунтовних досліджень, які спрямовані на виявлення типового і специфічного того чи іншого фонологічного або іншомовного явища.

Учений репрезентував важливий фонологічний матеріал, детально проаналізувавши фонологічні системи англійської й російської мов, що дозволило йому визначити спільні й відмінні риси у фонологічних системах обох мов, виокремивши при цьому тотожні фонологічні відношення, які базуються на схожості фонемного складу й опозиційних відношень, та безеквівалентні фонологічні відношення, в яких тотожність практично відсутня. Е.-М. Крех, У.Гіршфельд та їхні послідовники вперше в лінгвістиці зробили рішучі кроки у формуванні засад структурно-типологічного аналізу фонологічних систем сучасних германських та слов'янських мов. Вони подали детальну характеристику фонологічних універсалій, виділивши їх види [20; 21].

Слід зазначити, що вагомий внесок у теорію і практику зіставного вивчення германських мов зроблений Ленінградською школою, представники якої працювали над виявленням універсальних ознак фонем у російській мові [3].

У німецьких мовознавчих колах більш уживаним є термін конфронтативна лінгвістика як синонім: «Контрастивна лінгвістика в першу чергу встановлює мовні універсалії та збіги на усіх мовних рівнях. Інколи мова йшла також про конфронтативну лінгвістику. Перша займається як із відмінностями, так і з подібностями у рідній та іноземній мовах. Для контрастивної лінгвістики при такому розгляді важливими є лише відмінності між мовними системами. Концентрування лише на відмінностях між рідною та іноземною мовою можна встановити лише на початковому етапі контрастивної лінгвістики« [11, с. 212].

Отже, сучасний стан розвитку науки про мову дає змогу констатувати існування зіставної фонології як лінгвістичного напряму, в якому простежуються специфічні аспекти дослідження, наприклад, порівняльно-історичний, зіставний, контрастивний, структурно-типологічний, контенсивно-типологічний, які мають свої цілі, завдання і методику.

Література:

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков : Учеб. пособие / В. Д. Аракин. – 3-е изд. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2005. – 232 с.

2. Бондаренко Е. С. Вимовна норма та її територіальні різновиди / Е. С. Бондаренко, О. Є. Стеріополо // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2005. – Т. 8. – № 1. – С. 27–32.

3. Бондарко Л. В. Структура слога и характеристика фонем / Л. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1967. – № 1. – С. 34–46.

4. Зиндер Л. Р. Общая фонетика / Лев Рафаилович Зиндер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1979.

5. Зиндер Л. Р. Теоретический курс фонетики современного немецкого языка / Л. Р. Зиндер. – М. : ACADEMIA, 2003. – 158 с.

6. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Вид. центр «Академія», 2006. – 424 с.

7. Кузнецов П. С. Об основных положениях фонологии / П. С. Кузнецов // Реформатский А. А. Из истории отечественной фонологии. Очерк. Хрестоматия. – М. : Наука, 1970. – С. 470–480.

8. Кузьменко Т. М. Редукція наголошених голосних у сучасному німецькому мовленні (експериментально-фонетичне дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови – німецька» / Т. М. Кузьменко. – Київ : КНЛУ, 2006. – 20 с.
9. Курилович Е. Заметки о группах согласных в польском языке / Е. Курилович // Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М. : Изд-во иностранной лит-ры, 1962. – С. 307–324.
10. Макаев Э. А. Общая теория сравнительного языкознания / Э. А. Макаев. – М. : Наука, 1977. – 221 с.
11. Мізін К. І. Проблема пошуку tertium comparationis при лінгвокультурологічному дослідженні системи усталених порівнянь / К. І. Мізін // Studia linguistica : зб. наук. праць. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – Вип. 3. – С. 210–218.
12. Мізін К. І. Принципи зіставлення фразеологічних систем / К. І. Мізін // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. статей / відп. ред. Корольова А.В. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 10. – С. 89–94.
13. Потапова Р. К. О «типах« примыкания в германских языках // Теория языка. Методы его исследования и преподавания. К 100-летию со дня рождения Л. В.Щербы. – Л. : Наука, Ленингр. отделение, 1981. – С. 200–207.
14. Реформатский А. А. Фонологические заметки // Вопросы языкознания. – 1957. – № 2. – С.101–102.
15. Солнцев В. М. Лингвистическая типология и общая теория типологии / В.М. Солнцев // Лингвистическая типология. – М. : Наука, 1985. – С. 3–5.
16. Стеріополо О. І. Фонетична варіативність німецьких, українських та російських голосних у спонтанному мовленні (1 ч.) / О. І. Стеріополо // Germanistik in der Ukraine. – Jh.1. – 2007. – Kiew. – С. 49–63.
17. Трубецкой Н. С. Об одной особенности западнославянских языков / Н. С. Трубецкой // Вопросы языкознания. – 1959. – № 2. – С.62–64.
18. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Н. С. Трубецкой. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 372 с.
19. Якобсон Р. Фонология и ее отношение к фонетике / Р. Якобсон, М. Хале // Новое в лингвистике. – М. : Изд-во иностранной лит-ры, 1962. – Вып. 2. – С. 231–278.
20. Krech E.-M. Die hallesche Forschung zur deutschen Standardaussprache / Eva-Maria Krech // Beiträge zur deutschen Standardaussprache Bericht von der 16. Sprechwissenschaftlichen Fachtagung am 15. und 16. Oktober 1994 an der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg zum Gedenken an Hans Krech. Hanau und Halle : Verlag Werner Dausien, 1996. – S. 27–40.
21. Phonetik international : von Afrikaans bis Zulu ; kontrastive Studien für Deutsch als Fremdsprache / Ursula Hirschfeld (Hrsg.). – Waldsteinberg : Popp, 2003. – 846 S.
22. Steriopolo O. I. Theoretische Grundlagen der deutschen Phonetik / Olena Iwaniwna Steriopolo. – Winnyts'a, 2004. – 320 S.

УДК 811.133.1'42:82-3(045)

Р. І. Савчук,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

НАРАТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПИСЬМЕННИКА В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТОТВОРЕННЯ: ФЕНОМЕН АВТОРСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

У пропонованій статті розглянуто поняття наративної ідентичності письменника з позицій модерністського художнього текстотворення. Окреслено й проаналізовано найважливіші наративні прийоми й тактики конструювання авторського «я» при творенні сюрреалістської оповідної реальності. Основна увага зосереджена на розкритті особливостей застосування наративного прийому монтажу в наративній манері французького письменника Андре Бретона.

Ключові слова: *ідентичність, наративна ідентичність, модерністське текстотворення, сюрреалістська оповідна реальність.*

В настоящей статье рассмотрено понятие нарративной идентичности писателя с позиций модернистского художественного текстопорождения. Очерчены и проанализированы самые важные нарративные приемы и тактики конструирования авторского «я» при создании сюрреалистской повествовательной реальности. Основное внимание сосредоточено на раскрытии особенностей применения наративного приема монтажа в нарративной манере французского писателя Андре Бретона.

Ключевые слова: *идентичность, нарративная идентичность, модернистское текстопорождение, сюрреалистская повествовательная реальность.*

The present paper has outlined the concept of author narrative identity from the point of view of modernist text forming. The most important narrative techniques and narrative tactics of author self-construction in surrealist narrative reality creation have been singled out and analyzed. The main attention is focused on the revealing of peculiarities of the narrative technique of montage in the narrative style of French author Andre Breton.

Key words: *identity, narrative identity, modernist text forming, surrealist narrative reality.*

Постановка наукової проблеми та її значення. У наративно-поетологічних студіях останніх років все більшої актуальності набуває питання спроможності художнього наративу ідентифікувати особу, розкривати не лише оповідну чи персонажну ідентичності, але й уможливити осягнення глибинної авторської самості. Проблема пошуку засобів і способів конструювання та вираження власного «я» в усьому просторі художнього твору вирішувалась по-різному [7, с. 73], залежно від філософсько-естетичних або культурологічних домінант тієї чи іншої епохи.

Саме тому стверджується, що сучасне трактування поняття ідентичності викристалізовувалося через генезу розуміння останнього як тотожності (теорія Аристотеля), результату пізнання Бога (вчення Августина), точкової самості у Дж. Локка, пошуку рівноваги людської натури в одвічному гойданні у філософській концепції М. Монтеня і т.п. (див. [6]).

Для літературного процесу ХХ століття властивим є поглиблення психологізму оповіді. Поворот вектора художньої еволюції в бік суб'єктивізації дискурсу [3, с. 388] спричинив модифікацію та появу нових скомплікованих конфігурацій традиційних й новітніх наративних форм і практик у художній манері письменників.

У добу модернізму процес творчості стає процесом самоусвідомлення, а вигадані герої – засобом для опосередкованого самовиразу [10, с. 64]. Через індивідуалізацію подій та/чи дій і суб'єктивізацію оповіді про них вибудовується часткове або повне перенесення останніх у внутрішню, психологічну й аксіологічну площини наративного суб'єкта.

Актуальність нашої статті пояснюємо чималим інтересом у вітчизняних і зарубіжних, зокрема французьких, лінгвопоетологічних розвідках до дослідження способів і особливостей прояву свідомості автора в художньому тексті, що, в

© Р. І. Савчук, 2015

термінах наративних студій, корелює з проблемою *наративної ідентичності* або вираження власного «я» письменника в творі.

Отож, маючи на **меті** з'ясування основних наративних прийомів і тактик у сюрреалістському форматуванні оповіді, ми звертаємося до питання *наративної ідентичності* автора як творця певної оповідної реальності, котре особливо відчутно увиразнилось у модерністських літературних практиках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема *наративної ідентичності письменника* пов'язується, передусім, із особливими методами конституювання його «я», при цьому акцент робиться не на сутності власне «я», а на тому, як воно «говорить» і яким чином воно представлене в наративному дискурсі [13, с. 11].

Розрізняючи ідентичність як *тотожність* (*mêmeté*, n.f.), тобто *identité*-idem, й ідентичність як *самість* (*ipséité*, n.f.) – *identité*-ipse [12, с. 169], Поль Рікер наголошує на тому, що діалектика такої тотожності і самості імпліцитно присутня в понятті *наративної ідентичності* [там само], оскільки саме оповідь про щось формує ідентичність персонажа, котру можна назвати її наративною ідентичністю при творенні ідентичності історії, що оповідається. Власне *наративна ідентичність* виступає в межах порівняння і потребує, відтак, певного оточення, так би мовити зовнішнього фону, «іншого» для власної оцінки і визначення [2, с. 15]. *Наративна ідентичність* як «прояснення себе» оточенню і серед оточення перетворює таке самовизначення на привід для говоріння [там само, с. 16], а тому реалізується в мовному акті, котрий здійснюється не лише тим, хто говорить, але й тим, до кого звернена мова. Така наративна ідентичність прояснюється, таким чином, через залучення до соціального оточення [там само].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. При розкритті проблеми *наративної ідентичності* в ракурсі розуміння останньої як комунікативного конструкту наголос робиться на реальній ідентичності та моральних підвалинах осягнення власної історії та екзистенції [6].

Враховуючи розуміння ідентичності як наративного конструювання [там само], стверджується, що саме *наративна ідентичність* можлива в певних діалогічних тенетах, де вона зумовлена темпоральними структурами й має контекстуальну визначеність. Отож, постулюється ідея того, що суб'єкт набуває своєї ідентичності в дискурсах, а загального осмислення – в наративі [там само]. У цьому разі *художній наратив постає одним із можливих засобів осягнення власної ідентичності*.

Водночас, не слід забувати, що *наративна ідентичність* не вибудовується лише авторським самоусвідомленням і самосприйняттям, оскільки письменник конструює, як правило, окремі множинні ідентичності своїх персонажів, а інколи творить власну вигадану ідентичність через застосування наративного прийому маски або імплікації певних елементів авторської свідомості.

Принцип наративного ототожнення автора і суб'єкта викладу називається ще *(авто)біографічним паралелізмом* [8, с. 67], оскільки, розробляючи та втілюючи таку наративну техніку, письменники вдаються, як правило, до реалістичного відтворення власної життєвої ситуації, конкретизуючи при цьому час і місце дії.

Відтак, одвічне питання *наративної ідентичності* є нічим іншим, аніж питання щодо ступеня оприявнення реального буття в художньому наративі.

У модерністському романі Я-оповідач постає не лише наративним суб'єктом, але й об'єктом оповіді і є джерелом метанаративних суджень [11, с. 161]. У наративній манері французького письменника-модерніста Андре Бретона об'єкт оповіді становлять роздуми автора по власне «я», про навколишній світ і про творчість як спосіб існування та пізнання себе самого [5]. Тут слід наголосити на тому, що Андре Бретон не просто письменник-модерніст, він – один із основоположників особливого *«жанру сюрреалістичної прози»* [1, с. 115], котра являє собою справжнє єднання теоретичних позицій сюрреалізму як методу й літературних практик, виконаних у межах останнього. Так, уже першими словами роману імплікується ідея пошуку автором своєї сутності, власної ідентичності:

***Qui suis-je** ? Si par exception je m'en rapportais à un adage : en effet pourquoi tout ne redeviendrait-il pas à savoir **qui je « hante »** ? Je dois avouer que ce dernier mot m'égare, tendant à **établir entre certains êtres et moi** des **rapports** plus singuliers, moins évitables, plus troublants que je ne pensais. Il dit beaucoup plus qu'il ne veut dire, il me **fait jouer de mon vivant le rôle d'un fantôme**, évidemment il fait allusion à ce qu'il a fallu que je cessasse d'être, **pour être qui je suis**. « ... » Il se peut que **ma vie ne soit qu'une image de ce genre**, et que je sois condamné à revenir sur mes pas tout en croyant que j'explore, à essayer de connaître ce que je devrais fort bien reconnaître, à apprendre une faible partie de ce que j'ai oublié* (Breton, N, p. 9-10).

У центроверсійному форматуванні наведеного вище фрагменту оповідач актуалізується всередині зображуваного через риторичне питання *qui suis-je* та низку асоціацій і метафоричних образів *des rapports plus singuliers, moins évitables, plus troublants*; *le rôle d'un fantôme*; *ma vie ne soit qu'une image de ce genre*. Саме в наративній ідентичності буття оповідача й виписується письменницька ідентичність-idem й ідентичність-ipse.

Зважаючи на основні та допоміжні словникові значення таких текстових одиниць, як дієслово *être* v.i.: « avoir une réalité ⇒ ***exister*** » [15], іменники *fantôme* n.m.: « ce qui n'a d'une personne, d'une chose, ***que l'apparence ⇒ simulacre*** » [ibid.] та *vie* n.f.: « fait de vivre, propriété essentielle des êtres organisés qui évoluent de la naissance à la mort en remplissant des fonctions qui leur sont communes ⇒ ***existence*** » [ibid.], у наведеному сегменті твору розкривається процес усвідомлення французьким автором своєї *самості*, що імплікується такими її складовими, як *внутрішня боротьба* (*буття / небуття*), *недосконалість* (*життя як симулякр*) і *роздвоєння особистості* (*Я – фантом / ілюзія*).

Поняття *внутрішньої боротьби* й *людської недосконалості* вербалізуються в оповіді також дієслівними конструкціями із семантикою *приреченості*: *il me fait jouer* й *que je sois condamné à revenir sur mes pas*. В аналізованому сегменті оповіді, зважаючи на основні словникові значення концептуальних домінант *contrainte*, n.f. і *résignation*, n.f.: « gêne, retenue; le fait de se contraindre ⇒ ***réserve*** » [ibid.] й « le fait d'accepter sans protester (la volonté d'une autorité supérieure); tendance à se soumettre, à subir sans réagir ⇒ renoncement, soumission ⇒ apathie, démission, ***fatalisme*** » [ibid.] відповідно, простежується поняття *втрати меж власного «я»*, а відтак і границі реальності, котре й імплікує ідею пошуку себе самого. У метафорах *il me fait jouer de mon vivant le rôle d'un fantôme* (*Я – фантом / ілюзія*) та *ma vie ne soit qu'une image de ce genre* (*моє життя – симулякр*) через «обмислення» сутності власного «я» розкриваються уявлення письменника про пошук сенсу життя й свого місця в абсурдному і недосконалому світі.

Стверджується, що однією з основних характеристик модерністської прози є її «лірико-сугестивна сконденсованість» [9, с. 22–23] або насиченість. Нам видається, що подібне форматування наративної матриці оповіді, або її «згущення – спресовування» [там само], є не лише результатом редукції (по)дієвості та скорочення однієї з мовленнєвих партій біномної наративної моделі (оповідач ≠ персонаж :: оповідач = персонаж). Тут має місце злиття самого митця, власне елементів, котрі імплікують його авторську свідомість і об'єкту дослідження. Аналізованому роману притаманна потужна авторська домінанта, котра власне й пояснює оприявнення об'єктивних елементів повсякденної дійсності:

Le jour de la première représentation de ***Couleur du Temps****, d'****Apollinaire****, au* ***Conservatoire Renée Maubel****, comme à l'entracte je m'entretenais au balcon avec* ***Picasso****, un jeune homme s'approche de moi, balbutie quelques mots, finit par me faire entendre qu'il m'avait pris pour un de ses amis, tenu pour mort à la guerre. Naturellement, nous en restons là. Peu après, par l'intermédiaire de* ***Jean Paulhan****, j'entre en correspondance avec* ***Paul Éluard*** *sans qu'alors nous ayons la moindre représentation physique l'un de l'autre* (Breton, N, p. 29).

Саме така наративна техніка вибудовує оповідь, у якій має місце відтворення реальних подій та/чи дій із життя їхнього автора: зустріч з Пікассо й знайомство з Полем Елюаром у театрі під час спектаклю Аполлінера «Колір часу». Відтак, оповідь постає своєрідним документом або хронікою, в якій чітко зазначені події (*la première représentation de Couleur du Temps*), час і дати (*le jour de la première représentation*), пов'язані з особистісними й досить інтимізованими моментами письменницького буття. В Андре Бретона оповідь постає специфічною формою знайомства й «*співспоглядання з читачем деталізованої картини світу*», спробою поділитися власними асоціаціями та аксіологією сутностей [4, с. 276].

Зауважимо, що умовно роман ділиться на три частини. Перша подає роздуми письменника про власне «я» й має найбільш виражену автокомунікативну інтенцію. Друга частина побудована за щоденниковим принципом суб'єктивності вражень від зустрічей автора з головною героїнею твору. Третя частина трактується як одна з форм ліричного звертання [5] й присвячена Сюзанні Мюзар.

Усі сегменти оповіді поєднуються та доповнюються фотографією й живописом. Останні, зливаючись із художнім словом, вибудовують оповідь із високим ступенем достовірності й вірогідності, створюючи явище «*метажанрової дифузії*» [4, с. 276]:

Le 4 octobre dernier*, à la fin d'un de ces après-mide tout à fait désoeuvrés et très mornes, comme j'ai le secret d'en passer, je me trouvais* ***rue Lafayette*** *« ... ». Tout à coup, alors qu'elle est peut-être encore à dix pas de moi, venant en sens inverse,* ***je vois une jeune femme****, très pauvrement vêtue, qui, elle aussi, me voit ou m'a vu. Elle va la tête haute, contrairement à tous les autres passants.* ***Si frêle*** *qu'elle se pose à peine en marchant.* ***Un sourire imperceptible*** *erre peut-être sur son visage « ... ».*

Je la regarde mieux. Que peut-il bien passer de ***si extraordinaire*** *dans ces yeux ?* ***Que s'y mirent-ils à la fois obscurément de détresse et lumineusement d'orgueil*** *? C'est aussi* ***l'énigme*** *que pose le début de confession que, sans m'en demander davantage, avec une confiance qui pourrait (ou bien qui ne pourrait ?) être mal placée elle me fait* (Breton, N, p. 71–74).

З огляду на доповнення вербалізованих словесних образів (*si frêle*; *un sourire imperceptible erre sur son visage*; *s'y mirent-ils à la fois de détresse et d'orgueil*) за допомогою такої конкретно-чуттєвої форми відображення дійсності, як *зображення* або *відбитки*, котрі вважаються спостереженнями й хронометрованими фіксаціями якихось дій, прийомів роботи та процесів, оповідач являє собою в такому разі «мітку переломлення» [9, с. 7] онтологічно-ментального сенсу письменницького буття.

Зазначимо, що сюрреалістська оповідна реальність відзначається неабиякою символічністю й образністю, котра формується асиметричними відношеннями між мовними одиницями. Так, в аналізованому фрагменті оповіді справжній «дисонанс» [5] вибудовується з огляду на співіснування в одному контексті понять *віддаленості* й *схожості*: *à la fois obscurément de détresse et lumineusement d'orgueil*, що постійно взаємодіють і породжують у читача «шок сприйняття» [там само].

Зважаючи на основні й додаткові словникові значення іменників *détresse* n.f. « sentiment d'***abandon***, de ***solitude***, d'***impuissance*** que l'on éprouve dans une situation difficile et angoissante (besoin, danger, souffrance) ⇒ affliction, désarroi, désespoir » [15] і *orgueil*, n.m. « sentiment élevé de ***dignité*** ⇒ amour-propre, fierté » [ibid.], а також антонімічних прислівників *obscurément*, adv. « d'une manière à peine visible, imperceptible » [ibid.] і *lumineusement* adv. « d'une manière lumineuse, parfaitement claire » [ibid.], імплікується семантичний простір «авторського позасвідомого», що вербалізується також текстовою одиницею *énigme* n.f., завдяки якій, з огляду на її додаткове словникове значення: « ce qu'il est difficile de comprendre, d'expliquer, de connaître ⇒ ***amphigouri****;* ***mystère****;* ***problème****;* ***secret*** » [ibid.], смисл постає вторинним, висуваючи на передній план мікрокосм письменницьких відчуттів і марень.

Стираючи грань між *реальним* (фотографії й картини) і *фантастичним* світами (бажання та асоціації, що виникають при пошуку досконалості), оповідь вибудовується не лише словесним, але й іншими семіотичними кодами – візуальним і картинним, які, нанизуючись на єдину вісь, виступають як одне ціле, зберігаючи при цьому власні потенціал і автономність. Завдяки наративному прийому *монтажу* техніки фотографії й живопису не повторюють текст, а виконують скоріше роль паралельної й аналогічної рекурсії, котра дозволяє зрозуміти весь словесний код твору ще на передконцептуальному рівні осягнення образності сюрреалістської оповідної реальності.

Отож, модерністська, а точніше сказати сюрреалістська оповідь вибудовується елементами метажанрової дифузії, котра можлива завдяки використанню наративного прийому *монтажу*, що, через розмаїття створених у тексті образів і чималу кількість візуалізацій, спантеличує читацьке «раціо», перетворюючи його на «мандрівника у всесвіті ймовірностей» [14] й представляє водночас реально існуючі місця та/чи події через уявне, вигадане або удаване (відтворення об'єктивного через суб'єктивне).

Відтак, наративний прийом *монтажу* й оповідь від 1-ої особи однини, а також швидка плинність і зміна візуалізованих суб'єктивних образів і асоціацій у поєднанні з об'єктивними елементами кінематографічності постають виразниками самоідентифікації французького письменника.

Література:

1. Андреев Л. Г. Сюрреализм / Леонид Григорьевич Андреев. – М. : Высшая школа, 1972. – 230 с.

2. Артеменко А. П. Функціональність ідентичності / А. П. Артеменко // Гуманітарний часопис: [зб. наук. пр.]. – Харків : ХАІ, 2012. – № 2. – С. 13–19.

3. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англомовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм: дис. … д-ра філол. наук: 10.02.04 / Іван Антонович Бехта. – Львів, 2010. – 526 с.

4. Гребенюк Т. В. Подія в художній системі літературного твору (на матеріалі української прози кінця XX – початку XXI століття): дис. … д-ра філол. наук: 10.01.06; 10.01.01 / Тетяна Володимирівна Гребенюк. – Запоріжжя, 2010. – 409 с.

5. Доморацкая Е. С. Андре Бретон и формирование поэтики французского сюрреализма в 20-е – начале 30-х годов XX века: дис. … канд. филол. наук: 10.01.03 / Елена Сергеевна Доморацкая. – Санкт-Петербург, 2002. – 215 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www. dissercat.com/content/andre-breton-i-formirovanie.

6. Ільїна А. В. Наративна ідентичність у просторі комунікативно-дискурсивних практик / А. В. Ільїна, Т. В. Подольська // Філософія: конспект лекцій: [зб. пр.]. – К., 2012. – 750 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.info-library.com.ua/books-text-11692. html.

7. Кривопишина А. С. Наративні принципи конструювання ідентичності в автобіографічному романі «Добро і зло» Ірени Карпи / А. С. Кривопишина // Наукові праці Чорноморськ. держ. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Літературознавство. – 2011. – Т. 166. – Вип. 154. – С. 73–76.
8. Легкий М. З. Майстер малої прози / М. З. Легкий // Дзвін. – 1996. – № 8. – С. 131–136.
9. Луцак С. М. Внутрішня організація прозового тексту (на матеріалі художніх творів Івана Франка): дис. … канд. філол. наук: 10.01.06 / Світлана Миколаївна Луцак. – Івано-Франківськ, 2002. – 210 с.
10. Моклиця М. В. Модернізм як структура. Філософія. Психологія. Поетика: дис. … д-ра філол. наук: 10.01.06 / Марина Василівна Моклиця. – Луцьк, 1999. – 416 с.
11. Палій О. П. Романи Мілана Кундери: проблематика, поетика, наративні стратегії: дис. … канд. філол. наук: 10.01.03 / Оксана Павлівна Палій. – К., 2005. – 212 с.
12. Рікер П. Сам як інший / Поль Рікер; [пер. з фр.]. – К. : Дух і Літера, 2002. – 458 с.
13. Шиловська О. М. Психологічні особливості породження наративу як засобу саморозвитку особистості: дис. … канд. психол. наук: 19.00.01 / Олена Миколаївна Шиловська. – К., 2003. – 282 с.
14. Breton avant Nadja. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.site-magister.com/nadja1.htm.

Довідники:
15. Dictionnaire Le Petit Robert électronique / Version électronique du Nouveau Petit Robert, dictionnaire analogique et alphabetique de la langue française. – P. : Bureau van Dijk, 1997. – Електрон. опт. диск (CD-ROM). – Назва з титул. екрану.

Джерело ілюстративного матеріалу:
16. Breton, N: Breton A. Nadja / André Breton. – P. : Gallimard, 1964. – 190 p.

УДК 811.112’42

Г. Л. Сарміна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

РИТОРИЧНЕ ПИТАННЯ ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ ПОГРОЗИ

У статті розглянуто погрозу як особливу форму мовленнєвої поведінки, проаналізовано її сутність і природу, охарактеризовано основні типи погрози, їх засоби і форми вираження. Значне місце займають характеристики риторичного питання як особливої форми вираження імпліцитної погрози.
Ключові слова: *експліцитна погроза, імпліцитна погроза, риторичне питання, вербальна агресія, судова лінгвістика, мовленнєва поведінка.*

В статье рассмотрена угроза как особенная форма речевого поведения, проанализирована её сущность и природа, характеризированы основные типы угрозы, средства и формы их выражения. Значимое место занимают характеристики риторического вопроса как особенной формы выражения имплицитной угрозы.
Ключевые слова: *эксплицитная угроза, имплицитная угроза, риторический вопрос, вербальная агрессия, судебная лингвистика, речевое поведение.*

The article is devoted to the analysis of threat as a speech phenomenon which represents the special form of speech behavior. The special interest for forensic linguistics presents the variety of methods and facilities of threat expression, specific structure of threat and also close combination of emotional and rational components of threat. The article illustrates a concept «threat» and its basic signs, the essence of threat and its main types (implicit and explicit). Much attention is paid to the facilities of expression of implicit threat which is indirectly conveyed and not openly stated. The implicit model of threat represents a special case, when menace meaning is incomplete. The main means of implicit threat are euphemisms or euphemistic constructions, modified phraseological units, incomplete sentences, verbs that change or exaggerate a corresponding value.

An overview of rhetorical question as a special expression form of implicit threat has been presented. The marked descriptions of rhetorical question testify that the implicit threat expounded in form rhetorical question has high expressive potential. The essence of this syntactic figure consists in disparity of manner and matter; it is a figure of speech in the form of a question posed for its persuasive effect without the expectation of a reply. A form of rhetorical question is the powerful means of expression of implicit threat, as has large potential of influence on an addressee. A few general remarks are given to the modal particles that assist the rhetorical effect; furthermore they highlight the sentence focus.
Key words: *explicit threat, implicit threat, rhetorical question, verbal aggression, forensic linguistics, verbal behavior.*

Дослідження феномену погрози як особливої форми мовленнєвої поведінки, котра є засобом маніпулювання адресатом, залишається актуальним в умовах розвитку сучасної лінгвістичної парадигми. Особливий інтерес для судової лінгвістики становить різноманіття засобів і способів вираження погрози, її специфічна структура, різновиди, а також тісне переплетіння емоціонального і раціонального компонентів погрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких розглядається окреслена проблема, свідчить про те, що загальнотеоретичні основи досліджень погрози неодноразово перебували у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, зокрема в працях П. Артманна, К. І. Бріньова, А. Вежбицької, Т. О. Воронцової, К. Дерн, О. В. Епштейн, І. А. Стерніна, В. С. Третьякової, Е. Фоббе, О. Холод, В. Шнайдера. Сучасні лінгвістичні розвідки присвячені аналізу мовних засобів експлікації та імплікації погрози як засобу вираження вербальної агресії в різних типах дискурсу, який використовується мовцем для досягнення певної комунікативної мети. Форми вираження імпліцитної погрози не були об’єктом спеціального дослідження, що і зумовлює **актуальність** даної праці.

Об’єктом дослідження є комунікативна категорія імпліцитної погрози, що реалізується у формі риторичного питання, **предметом** – прагматичні характеристики імпліцитної погрози. **Матеріалом** слугують автентичні німецькомовні шантажні листи та листи-погрози.

Загальна проблема полягає у відсутності комплексного дослідження форм і засобів вираження імпліцитної (прихованої) погрози, що передбачає вирішення таких **завдань**:

- описати сутність погрози як особливого типу мовленнєвої поведінки;
- уточнити поняття «погроза» та основні її ознаки;
- описати експліцитний та імпліцитний типи погрози;

© Г. Л. Сарміна, 2015

• проаналізувати засоби імпліцитної погрози;
• розглянути сутність риторичного питання;
• охарактеризувати риторичне питання як особливу форму погрози.

Погроза є засобом вербальної агресії як цілеспрямованої деструктивної поведінки, що завдає шкоди об'єктові нападу, спричиняє негативні реакції, провокує певні очікування. Погрозу спрямовано на конкретного адресата, вона є субститутом фізичної агресії, адже, змальовуючи погрозу, адресант передає вербальними засобами те, що він ладен зробити адресатові насправді. Таким чином адресант вибудовує взаємини, які ґрунтуються на ескалації почуття страху, а ступінь страху залежить від оцінки адресатом ступеня погрози і ступеня рішучості адресанта [13, с.107]. Стратегія погрози має спровокувати реакцію адресата, залякати його, укинути у дискомфортний стан, завдати моральної або фізичної шкоди.

Погроза є асиметричною інтеракцією, що пояснюється біполярністю ролей адресанта і адресата, адже адресант прагне до мовної домінантності. Погроза може бути висловленою експліцитно. Основною функцією експліцитної або прямої погрози є функція конкретизації, яку реалізують мовленнєві акти ультиматуму, твердження, команди, асиметричного прохання, вимоги тощо. Приховану, або імпліцитну погрозу формулюють за допомогою низки засобів маскування, якими адресант прагне завуалювати очевидність погрози. Імпліцитна погроза є специфічним різновидом погрози, коли менасивне значення передано непрямо, тож воно домислюється. Імпліцитна модель погрози, як правило, репрезентує неповний варіант менасивного висловлювання: хоча погроза виразна, проте зазначеного покарання немає. Імпліцитна погроза має форму речень, у яких другий компонент треба домислювати. Висловлювання не завжди репрезентує пряме значення погрози, проте спонукає адресата міркувати над очікуваними наслідками.

«Імпліцитний зміст висловлювання, як правило, не має спеціальних засобів для свого вираження і виводиться із змісту висловлювання, загальної ситуації мовлення або загальних фонових знань учасників комунікації» [2, с. 40]. Отже, імпліцитний зміст виявляється тільки в комунікативній ситуації, при звертанні до контексту, а поза комунікативною ситуацією не завжди сприймається як погроза.

З одного боку, імпліцитність приховує характер погрози, проте з другого боку – імпліцитна погроза істотно посилює потенціал висловлювання, бо змушує змальовувати в уяві низку варіантів покарання.

Імпліцитними засобами погрози можуть бути евфемізми або евфемістичні конструкції, модифіковані фразеологізми, неповні речення, дієслова, які змінюють або гіперболізують відповідне значення тощо. Засобом імпліцитної погрози є натяк, сутність якого полягає в тому, щоб викликати певні підозри щодо намірів адресанта [5, с. 12]. Натякаючи, адресант має додаткову перлокутивну мету – вплинути на адресата, щоб той зрозумів імпліцитну інформацію. Напариклад: *Denken Sie an die beiden?*

Різновид імпліцитної погрози становить засіб сарказму. Він має високий конфліктогенний потенціал і вербально оформлює агресію шляхом висміювання. Сарказм – «їдке, викривальне, іноді гірке глузування; може бути ущипливим жартом [3, с. 449]». Сарказм є ущипливим кепкуванням, злою іронією [4, с. 642], адже важливим компонентом змісту саркастичного висловлювання є намір, здатність або бажання завдати болю, ранити почуття співрозмовника, образити його. Для правильної інтерпретації закладеного автором смислу важливим є не тільки контекст, а й підтекст, який містить натяк. Як правило лексеми змінюють свій оцінний знак на протилежний, позитивне емоційно-оцінне забарвлення лексем трансформується в негативне і таким чином створює саркастичний ефект, лапки стають графічним сигналом енантіосемії. Саркастичного ефекту може бути досягнуто через смисловий контраст – позитивно забарвлені лексеми сполучаються із лексемами, що мають негативну семантику.

Основним індикатором погрози є стилістично марковані мовні і мовленнєві засоби: на лексичному рівні погрозу формують експресивно марковані слова і словосполучення; на морфологічному – категорія часу, умовний стан; серед синтаксичних засобів формування погрози поширеними є еліпсиси та риторичні питання.

Характерною ознакою листа, котрий репрезентує вербальний злочин, є його односпрямованість, адже такий лист не передбачає відповіді, оскільки вербальний діалог відбутися не може. Цей факт зумовлює домінування риторичних питань на противагу власне запитанням.

Риторичне питання є питанням тільки за формою, проте не за функцією. Таке питання спрямоване на те, щоб привернути увагу адресата, бо зазначена конструкція збільшує зацікавленість реципієнта (на відміну від конструкції простого розповідного речення). Риторичні питання вирізняються від інших риторичних фігур, бо спрямовані «не на здобуття інформації, а на прикрашання мовлення» [14, с. 132]. Вони позбавлені комунікативної ознаки запиту інформації та виконують функцію передавання інформації.

Відповідно до типології риторичних питань С. Бехманна, вони поділяються на:
• закриті питання (тобто такі, на які передбачається відповідь «так» чи «ні»): *Willst du der Nächste sein?*
• питання із питальним словом: *Wer stirbt wann und wo?*
• альтернативні питання: *10 Kinder in Deutschland die an vergifteter Kindernahrung sterben oder 1000 Kinder in einem Land das vom unserem System zerfressen wurde und die durch Hunger sterben?*
• стверджувальні питання: *Sie wollen es also auf die ganz harte Tour?*
• обгрунтовувані питання: *Ich weiß nicht warum, aber du scheinst die letzten beiden e-mails nicht ernst genommen zu haben, oder warum höre ich nichts von dir?*[7, с. 72]

Природу риторичного питання описує Г. Гурме: «Така форма питання часто вживається на зразок розповідного речення з метою щось констатувати з упевненістю» [9, с. 287]. Це означає, що риторичне питання спрямовано не на те, щоб мати відповідь, а на те, щоб передати інформацію, звичайно експресивно забарвлену, хоча відповідь є можливою. Риторичне питання є явищем на межі між питанням та твердженням.

За словами К. Х. Геттерта, риторичне питання виконує функцію «здійснювати аргументативні …. маневри» [8, с. 58]. Формулюючи риторичне питання, адресант прагне нав'язати свої думки, переконання адресатові, вплинути на нього. Здебільшого такі питання спрямовано на те, щоб домогтися від реципієнта згоди.

Риторичні питання містять або приховане твердження, або приховане заперечення. Вони, як правило, передають констатацію протилежного стану справ. «…. Відповідь на риторичне питання не є потрібною, бо вона вже міститься в ньому як заперечення оприявненої пропозиції» [7, с. 22]. Через особливості внутрішньої структури питання такого типу зумовлює протилежну відповідь, тобто ствердні конструкції містять імпліцитне заперечення, а заперечні – твердження. Наприклад: *Du willst doch nicht für die Folgen verantwortlich sein wenn deiner Tochter deiner Frau oder deinem Hund etwas passiert?*

На декларативному аспекті риторичного питання наголошує К. Гайдольф: «Питання, відповідь на які вже безперечно є, набувають характеру особливо переконливого твердження» [10, с. 95]. Крім того, риторичні питання мають яскравий персуазивний ефект, якого позбавлені прості твердження. Наприклад: *Wir haben nichts zu verlieren. Aber Sie?*

Риторичне питання може виконувати функцію пропозиції, попередження, відмови [12, с. 147].

Хоч риторичне питання відбиває суб'єктивний бік справи, проте воно зумовлює згоду, бо має на меті переконати реципієнта в правильності висловленої думки [7, с. 108]. Це робить риторичне питання важливим комунікативним засобом, адже метою комунікативного процесу є реалізація комунікативної мети. Комунікація потрібна не лише для передавання інформації від адресанта до адресата, а й для того, щоб спонукати адресата діяти, отже, комунікація робить на нього вплив. Важить і те, щоб цей вплив не став очевидним, а мав імпліцитний характер. Р. Келлер стверджує, що мова є «насамперед засобом впливу» [11, с. 208]; це пояснює особливий комунікативний статус риторичного питання.

Зазначені характеристики риторичного питання свідчать про те, що імпліцитна погроза, висловлена у формі риторичного питання має високий експресивний потенціал, який закладено у самій сутності цієї синтаксичної фігури, котра полягає у невідповідності форми і змісту: за формою це питання, проте за змістом – повідомлення, яке виступає в ролі каузатора повідомлення. Форма риторичного питання є потужним засобом вираження імпліцитної погрози, оскільки має великий потенціал впливу на адресата. Питальна форма таких речень підсилює висловлювання, надає йому безапеляційності та завершеності. Наприклад: *Sie dachten es ist vorbei?*

Ілокутивна мета питання у висловлюваннях такого типу нейтралізується, вони стають своєрідною формою залякування, що має зневажливе забарвлення. Наприклад: *...brauchst du noch mehr zu sehen?*

Існує низка мовних засобів, які підсилюють риторичність. До них належать модальні частки *schon, auch, vielleicht,* які сприяють ефектові риторичності. Модальні частки *denn, etwa, eigentlich, überhaupt, nur, bloß, wohl* істотно підсилюють риторичність питання [7, с. 85]. Наприклад: *Ihr glaubt wohl dass ich lüge?; Wer darf es denn noch sein?*

Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що імпліцитна погроза, репрезентована у формі риторичного питання, характеризується більш високим ступенем експресивності, має більш агресивний характер та потенціал впливу на адресата. **Перспективи подальших досліджень** полягають у комплексному підході до аналізу засобів та форм вираження як імпліцитної, так і експліцитної погрози, дослідження їх вербального підґрунтя.

Література:

1. Арский А. А. Семантические категории угрозы и предостережения и их вербальная реализация в современном немецком языке (тактико-ситуативный подход). дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец.10.02.04. – германские языки / Арский Александр Адольфович. – Иркутск, 1998. – 180 с.

2. Долинин К. А. Имплицитное содержание высказывания / К. А. Долинин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6.

3. Мацько Л. І. Стилістика української мови / [Любов Іванівна Мацько, Олеся Михайлівна Сидоренко, Оксана Михайлівна Мацько]. – Київ : Вища школа, 2003. – 462 с.

4. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Сергей Иванович Ожегов. – Москва, 1990. – 21-е изд. перераб. доп. – 921 с.

5. Сарміна Г. Л. Комунікативні особливості німецькомовних шантажних листів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Ганна Лембітівна Сарміна. – Київ : Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, 2014. – 20 с.

6. Эпштейн О. В. Языковое оформление речевого акта угрозы (на материале английского политического дискурса) / О. В. Эпштейн // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2009. – № 1(3). – С. 216–220.

7. Bechmann S. Rhetorische Fragen / Sascha Bechmann. – München : AVM, 2010. – 119 S.

8. Göttert K. H. Einführung in die Rhetorik. Grundbegriffe – Geschichte – Rezeption / Karl Heinz Göttert. – München : Fink, 1998. – 238 S.

9. Gurme G. A Grammar of the German Language : Designed for a thoro and Practical Study of the Language as Spoken and Written To-day / Gurme, George Oliver. – New York : Macmillan, 1922. – 623 S.

10. Heidolph K. Grundzьge einer deutschen Grammatik / Karl Heidolph. – Berlin : Akademie der Wissenschaften der DDR, Zentralinstitut fьr Sprachwissenschaft Akad. Verlag, 1981. – 1028 S.

11. Keller R. Sprachwandel : von der unsichtbaren Hand in der Sprache / Rudi Keller. – Tübingen ; Basel : Francke, 2003. – 238 S.

12. Krause M. Das war echt spitze! Zur Exklamation im heutigen Deutsch / Maxi Krause ; Nikolaus Ruge. – Tübingen : Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH, 2004. – 234 S.

13. Schneider W. Wörter machen Leute: Magie und Macht der Sprache / Wolf Schneider. – München, Zürich : Piper, 1989. – 432 S.

14. Schwitalla J. Textliche und kommunikative Funktionen rhetorischer Fragen / Johannes Schwitalla // Zeitschrift für germanistische Linguistik 12. – 1984. – S. 131–156.

УДК 81'373.231

Н. О. Свистун,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ОДИНИЧНІ ЧОЛОВІЧІ ІМЕНА М. ТЕРНОПОЛЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ: РЕПЕРТУАР, СПЕЦИФІКА УЖИВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті проаналізовано склад одиничних чоловічих особових імен м. Тернополя другої половини XX століття, почерпнутих із актових записів та журналів видачі свідоцтв про народження архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції; визначено статистичну організацію чоловічого іменника XX століття, здійснено його аналіз.

Ключові слова: *антропонім, іменни́к, одиничні імена, особове ім'я, чоловічі імена.*

В статье проанализирован состав единичных мужских имён г. Тернополя второй половины XX века, выбраных из актовых записей и журналов выдачи свидетельсв о рождении архива городского отдела регистрации актов гражданского состояния Тернопольского городского управления юстиции; определена статистическая организация мужского именника́ XX века, проведён его анализ.

Ключевые слова: *антропоним, именни́к, единичные имена, личное имя, мужские имена.*

The article analyzes the composition of individual men's personal names of Ternopil in the second half of the twentieth century, taken from documentary records and journals issuing birth certificates of Archive City Department of Vital Records Ternopil City Department of Justice; defined statistical organization of men names of twentieth century and it's analysis is done.

Key words: *anthroponym, names, individual names, personal name, men's names.*

© Н. О. Свистун, 2015

Суспільне функціонування особових імен, а саме їх вибір, відіграє в житті людей важливу роль. Важливими є й громадсько-правові аспекти, тому зрозуміло, що в цій галузі важливе місце займає мовна культура, невід'ємною частиною якої є граматичні аспекти. Мовна культура, яка реалізується в галузі особових імен, опирається, з одного боку, на мовні фактори, що базуються на теорії літературної мови, на її науковому описі і на соціолінгвістичних дослідженнях, з іншого – на позалінгвістичні фактори, які грунтуються на теоретичних знаннях про закони розвитку суспільства в синхронному та діахронічному планах і на пізнанні, запозиченому із соціальної психології. Імена, що використовуються в певну епоху чи конкретний період історичного розвитку, взаємно впливають одне на одного. Із розвитком суспільства система імен має можливість «самовидозмінюватися» [4, с. 66].

Динамічні зміни найчастіше відображаються у власних особових іменах людей. Одні імена виходять з ужитку, набуваючи статусу маловживаних і рідкісних, інші входять до активного вжитку, набуваючи статусу широковживаних та найуживаніших. Антропонімійна система рухома не лише в діахронічному плані (змінюється склад імен), а й в синхронічному (імена, вживані в конкретний період життя мови, взаємопов'язані між собою). Суцільне дослідження особових імен певної території, здійснене протягом тривалого часу, дає змогу виявити діахронічні зміни іменника́ певної території, основні тенденції, що діють при цьому, дозволяє простежити закономірності розвитку і функціонування загальнонаціонального іменника́ загалом. У своїй праці залучаємо методику хронологічних зрізів та кількісно-якісний метод, запроваджені ще В. Д. Бондалетовим [1]. Методика хронологічних зрізів полягає в тому, що імена розділені на групи за десятками років. До кількісно-якісного методу вдаємося для визначення широковживаних та маловживаних імен. В українському чоловічому іменникý 1950–2000 рр. виділяємо п'ять статистичних груп: 1) найуживаніші імена (так званий частотний десяток); 2) широковживані імена нижче десятка; 3) маловживані імена (в тому числі найменш уживані); 4) рідкісні; 5) чужомовні. За ними і будуть розподілені імена.

Система імен, яка побутує на сьогоднішній день, ще вимагає вивчення, проте антропонімні дослідження вже мають багате наукове підґрунтя, яким є наукові статті та монографії вчених. Прикладом фундаментальних досліджень особових імен та іменників окремих регіонів України є праці О. Ю. Карпенко [2], О. Ю. Касім [3], С. Є. Панцьо [5], Г. Д. Панчук [6], П. П. Чучки [7] тощо.

Метою нашої статті є спроба виявити склад чоловічих особових імен м. Тернополя у другій половині XX століття, визначити статистичну організацію чоловічого іменника́ XX століття, здійснити його аналіз. Джерельною базою дослідження стали актові записи про народження та журнали видачі свідоцтв про народження з архіву міського відділу реєстрації актів цивільного стану Тернопільського міського управління юстиції.

Незважаючи на багатонаціональне населення міста, основу чоловічого іменника́ м. Тернополя становлять українські традиційні імена, які активно функціонували упродовж століття. Це дає нам право говорити про власне український іменни́к міста. Етимологічні групи чоловічих імен XX століття представлені так: найбільш чисельною є група імен грецького походження – зафіксовано 39 онімів *(Анатолій, Василь, Мирон, Онисим, Рафаїл, Тарас, Трифон),* що становить 37,5% від усієї кількості зафіксованих одиничних офіційних чоловічих імен. Другу позицію займають антропоніми латинського походження *(Адріан, Віктор, Корній, Мар'ян, Устим, Фелікс)* – усього 20 одиниць, що становить 19,23%. У XX столітті помітно зросла кількість імен слов'янського походження, їх зафіксовано 19 одиниць: *Богдан, Богодар, Борис, Борислав, Вадим, Владислав, Володимир, Всеволод, В'ячеслав, Ждан, Казимир, Любомир, Мечислав, Мирослав, Ростислав, Святослав, Станіслав, Чеслав, Ярослав.* Слов'янські оніми становлять 18,26%. У досліджуваному іменникý зафіксовано 15 імен давньоєврейського походження: *Адам, Давид, Данило, Захар, Іван, Ілля, Йосип, Матвій, Михайло, Мойсей, Назарій, Семен, Симон Тадей,* що становить 14,42% від усієї кількості наявних офіційних чоловічих імен. У XX столітті в іменни́к м. Тернополя проникають імена, запозичені з інших мов, їх трапилося 8 одиниць: *Артур, Едуард, Ігор, Карл, Олег, Ричард, Руслан, Тимур*, що становить 7,69%. У цей період зафіксований один новотвір *Владлен,* а також наявні два оніми, незафіксовані у словниках власних імен людей: *Зореслав, Теодозій*.

У більш ніж півстолітній період найпомітніші зміни відбуваються серед найуживаніших імен (кінець XX століття ознаменувався появою у частотному десятку імен-неологізмів, або так званих «модних» імен).

Так, у різні періоди другої половини XX століття у статусі найуживаніших імен перебувало 22 особових імені: *Андрій, Анатолій, Богдан, Валерій, Василь, Віктор, Віталій, Владислав, Володимир, Дмитро, Ігор, Максим, Микола, Назарій/Назар, Олег, Олександр, Петро, Роман, Руслан, Сергій, Тарас, Юрій*. Склад частотного десятка постійно оновлювався, збагачуючись новими іменами. Виняток становить IV зріз (1980-ті рр.). Особливістю цього десятка, порівняно з попереднім, є те, що не з'явилося жодного «нового» імені. Продовжують функціонувати ті ж імена, змінюючи лише місце (ранговий номер). Переважну більшість становлять все ж традиційні імена, здавна відомі жителям міста і перевірені багаторічною практикою найменування осіб *(Василь, Віктор, Віталій, Володимир, Олександр, Сергій)*. Можна говорити про стабільну основу українського чоловічого іменника́.

Якісно іменник оновився на 60%. Проте спостерігається цікава тенденція у кількісному плані. Так, наприклад, ім'я *Олександр.* У 1950 році з 498 новонароджених хлопчиків виявлено 61 носія цього імені (питома вага 12,24%), у 2000 році із 1605 новонароджених хлопчиків – 130 носіїв (питома вага 8,09%). Фактично кількість носіїв цього імені у 2000 році переважає, проте за кількістю новонароджених простежуємо різницю у тенденції називання у 4,15%.

Широковживані імена цікаві тим, що більшість із них у той чи інший період підвищували свій статус і входили до складу частотного десятка. Однак їх розвиток відбувався нерівномірно. Група широковживаних імен налічує 28 антропонімів: *Анатолій, Андрій, Арсен, Богдан, Борис, Вадим, Василь, Віктор, Віталій, Денис, Дмитро, Іван, Ігор, Любомир, Максим, Микола, Михайло, Олег, Олексій, Павло, Петро, Роман, Ростислав, Руслан, Сергій, Степан/Стефан, Тарас, Ярослав*, з них 12 імен ніколи не піднімалися у групу частих.

Протягом півстоліття високою продуктивністю у цій групі відзначилися імена *Іван* та *Михайло*, менш продуктивне – *Ярослав.* Миттєвим зростанням популярності характеризуються імена *Борис, Олексій, Павло, Степан/Стефан*, перебуваючи в групі широковживаних протягом одного-двох зрізів. Із групи мало- або найменш уживаних до групи широковживаних піднялися антропоніми *Арсен, Вадим, Денис, Любомир, Ростислав.* Ймовірно, що на миттєве зростання популярності цих імен вплинув фактор «моди», особливо під кінець століття. Серед широковживаних імен перебувають українські традиційні імена та імена-запозичення. Варто зазначити, що набір широковживаних імен кожного зрізу не є великим при значній кількості носіїв. Найвищий відсоток широковживаних імен спостерігається у VI зрізі – 31,83%, а найменший – у I (9,83%).

Дослідження маловживаних та найменш уживаних імен свідчить про те, що ця група імен дуже чисельна. За досліджуваний період у групі маловживаних перебувало 37 чоловічих антропонімів, з яких 21 перебував у центральній частині іменника́: *Анатолій, Богдан, Борис, Вадим, Валерій, Віталій, Денис, Дмитро, Іван, Любомир, Максим, Михайло, Назарій/*

Назар, Олексій, Ростислав, Павло, Петро, Руслан, Степан, Тарас, Ярослав і 16 імен ніколи не підвищували свого статусу, тобто не піднімалися вище маловживаних: *Антон, Артем, Артур, Валентин, В'ячеслав, Геннадій, Григорій, Данило/Даниїл, Едуард/Едвард, Євгеній/Євген, Ілля, Костянтин, Леонід, Орест, Святослав, Станіслав*. Серед маловживаних можна виділити наскрізні імена, що майже постійно функціонували протягом досліджуваного періоду *(Євгеній/Євген, Олексій)*. Другу групу маловживаних імен складають найменш уживані, проте більшість з них на тому чи іншому етапі досліджуваного періоду піднімалися із групи найменш уживаних до групи маловживаних, кількість яких нижча середнього коефіцієнта одноіменності, бували в статусі широковживаних і навіть найуживаніших.

Дослідження рідкісних імен засвідчує 39 антропонімних одиниць для найменування 48 новонароджених хлопчиків (питома вага 0,65%). Найбільша кількість рідкісних імен засвідчена у VI зрізі (2000 р.) – 10, найменша – у IV – 3 одиниці. Одним із напрямів розвитку іменникá є відновлення і повернення призабутих імен: *Дем'ян, Захар, Іриней, Корній, Матвій, Микита, Нестор, Омелян, Онисим, Платон, Трифон, Теодозій*, а також запозичення антропонімів з інших мов: *Ернест, Карл, Кристиан, Модест, Мойсей, Симон*.

Протягом 1950–2000 рр. виявлено 24 чужомовних імені. Розглядаючи чужомовні імена, ми аналізували носіїв імен, зафіксованих в актових записах про народження.

Так, у I зрізі (1950-ті) трапилося 3 чужомовних імені: вірменське *Ашот,* чеське *Йоспер,* єврейське *Шенга,* що становить 0,60% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду. У II зрізі (1960-ті рр.) – два імені *Збігнєв* (носієм є новонароджений польської національності)*, Чеслав* (чеське) – питома вага 0,36%. У III зрізі (1970-ті рр.) – зафіксовано два грузинських і одне польське ім'я: *Серго, Соболь* (Фаркаш), *Томаш* (питома вага 0,28% від усіх новонароджених хлопчиків). У IV зрізі (1980-ті рр.) зафіксовано лише два імені *Гажга* (батьки – абхазці), *Ернест* (Мотивосян) – вірменин, питома вага 0,12%. У V зрізі (1990-ті рр.) трапилося 6 чужомовних імен: *Ален* (Ольховський) – поляк, *Вільгельм* (Поллер) – грек, *Єгор* (російське, нар. ф. імені *Георгій,* яка стала документальною), *Марек* (Шуцький) – поляк, *Отто* (Шіттер) – угорець, *Рафаил* (Поладов) – росіянин (питома вага 0,30% від усіх новонароджених хлопчиків цього періоду). У VI зрізі (2000 р.) трапилося 8 чужомовних імен: *Азер* (Гулієв) – таджик, *Ахмед (*Найль), *Вархан* (Козімкурт) – палестинці; *Візбор* (Суджев), *Еміль* (Гагаєв) – таджики, *Емірах* Різер (йорданець), *Ренат* – вірменин, *Рустам* – сирієць. Подібні імена розширюють межі антропонімікону, надаючи йому специфічних особливостей.

Отже, чоловічий антропонімікон м. Тернополя другої половини XX століття був дуже різноманітний. Більшу частину становлять все-таки традиційно вживані, канонічні імена, хоч кінець століття ознаменувався появою імен-неологізмів та екзотизмів, які значно розширили та оновили його межі.

Підхід до способу подачі матеріалу (кожне десятиліття) дозволив простежити динаміку іменникá, зокрема зміни і його оновлення, збереження класичних і появу нових, які не функціонували раніше, поступове проникнення в офіційні документи розмовно-побутових варіантів імен, частотність вживання тих чи інших імен упродовж десятків і більше років. Мотиви найменування бувають різні. У наш час вибір імені є юридично вільним і в усіх випадках залежить виключно від волі найменувачів, тобто батьків. Основні фактори, які посприяли популярності того чи іншого імені у XX столітті: 1) милозвучність імені. Батьки дають дитині приємне, милозвучне ім'я, яке подобається (суб'єктивний фактор); 2) релігійний фактор. При виборі імені користуються церковним календарем і називають дитину іменем того святого, на день якого дитина з'явилася на світ; 3) збереження сімейних традицій – найменування новонародженого на честь батька, дідуся, близького родича *(Василь, Іван, Микола, Михайло, Павло*); 4) «фактор моди», який «підносить» те чи інше ім'я в певний період (*Арсен, Вадим, Денис, Максим, Ростислав*).

Подібні дослідження збагачують та розширюють ономастичні та культурологічні дослідження і можуть стати підґрунтям для подальших наукових розвідок про імена XXI ст., а також використовуватися для укладання загальнослов'янських словників власних особових назв.

Література:

1. Бондалетов В. Д. Русская ономастика / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1983. – 224 с.
2. Карпенко О. Ю. Особові імена як концепти та форми їх профілювання / О. Ю. Карпенко // Наукові записки ТДПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – С. 27–34. (Серія «Мовознавство»; ч. 1).
3. Касім О. Ю. Про динаміку українських особових імен Одещини / О. Ю. Касім // Мовознавство. – 1990. – № 3. – С. 26–31.
4. Кнаппова М. Языковые аспекты общественного функционирования личных имён / М. Кнаппова // Ономастика и грамматика : сб. статей / [отв. ред. Л. П. Калакуцкая]. – М. : Наука, 1981. – С. 66–73.
5. Панцьо С. Є. Антропонімія Лемківщини / Стефанія Єлисеївна Панцьо. – Тернопіль : Вид-во «Тернопіль», 1995. – 128 с.
6. Панчук Г. Д. Антропонімія Опілля: дис....кандидата філол. наук: 10.02.01 «українська мова» / Панчук Галина Дмитрівна. – Тернопіль, 1999. – 284 с.
7. Чучка П. П. Особові імена в усному мовленні (розмовні варіанти українських особових імен) // Українське усне літературне мовлення : зб. наук. праць / редкол. І. К. Білодід, А. П. Грищенко, М. А. Жовтобрюх [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1967. – С. 175–186.

УДК 811.161.2'06(075.8)

В. Р. Світлицька,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ ОДЕЩИНИ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇЇ СЛОВОТВІРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

У статті діалектна лексика українських говорів Одещини аналізується з точки зору її словотвірних особливостей: розглядаються способи творення діалектизмів, специфіка використання словотвірних формантів.

Ключові слова: *способи словотворення, діалектна лексика, мотивуюче слово, дериват, словотвірний формант.*

В статье диалектная лексика украинских говоров Одещины анализируется с учётом её словообразовательных особенностей: рассматриваются способы словообразования диалектизмов, специфика использования словообразовательных формантов.

Ключевые слова: *способы словообразования, диалектная лексика, мотивирующее слово, дериват, словообразовательный формант.*

© В. Р. Світлицька, 2015

The article deals with the analysis of the dialect vocabulary of Odessa region from the point of view of its word-building peculiarities: the ways of forming of dialectisms and the peculiarity of using the word-building affixes are being viewed in the article.

The research of word formative peculiarities of dialectal lexicon to differentiate the territorial dialects is very perspective. Such research is of great importance for Ukrainian dialects of Odessa region, where you can discover the coexistence of different dialects: the south-western and south-eastern.

Having analyzed 600 derivatives from the «Ukrainian Dictionary of Odessa region's dialects» [13], we have found out that most of the derivatives are formed with the help of suffixes (suffixal method). The most frequent used suffixes in the process of creating were the following: -к(а), -ник, -ар(-яр), -к(и), -ак(-як), -ик, -ов, although it is obvious that the usage of suffixes (-ар(-яр), -к(и), -ак (-як)) in literary language is much less frequent than in the dialect speech. Such suffixes as -ут(а), -уш(а), -л(-о), -н(я) are used much more frequently in the dialect language than in the literary one.

There was a surprising gap in the amount of derivatives formed by suffixal method and derivatives formed by others : morphemic and nemorfemny methods. For example, there were not words among the analyzed ones formed by the prefixal method. Only ten derivatives are formed by prefixing and suffixal methods (бестáрка, бестáрник, бизрóшка, зáстінок, підпáрок, підпáлок, підлокóтник, відзéмок, відмóстка, вистрéлювати). Only 8 derivatives are formed by word composition method, word composition and suffixal methods and by combining word composition and bezaffiksny methods (близоóкий, близькоглáзий, верхоплáвка, виноделка, водовóзка, водовóзня, круподьóрка, виноделл). There was one derivative formed by prefix-postaffixal and one by prefix-suffixal-postaffixal methods (вúхлебтатися, вúлітитися). There were derivatives formed by bezaffiksny method: перегýл, перéріз, перетóк, притýла.

Only one derivative is formed by lexical-syntactic method (запридýх), 14 derivatives-nouns are formed by morphological and syntactic methods (вечíрня, вибіжнá, вісовá, запускнá, зоровá, їздóвий, кормовá, кормовúй, перекиднá, підвознá, пúсана, роговá, синовá, стоя́ча).These derivatives occur by using lexical-semantic method: бóмба, бородá, востóк, голóвка, грúва, кобúла, козéл, пóлька, сéрце, шашлúк, шúя, щур[1], щур[2].

The largest group among analyzed dialectal vocabulary are derivatives- nouns, derivatives-adjectives follow them.

Verbs and nouns make the motivating base for formed derivatives, but we have met adjectives and numerals among the motivating words as well. The motivating base for formation of most dialectal words are common words from both dialectal and literary languages. New dialect words rarely appear thanks to other ones (other dialect words).

Key words: *ways of word-building, dialect vocabulary, motivator, derivative, word-building affix.*

На теренах Одещини співіснують подільські говірки південно-західного наріччя та степові говірки південно-східного наріччя. За поширеністю переважають степові говірки південно-східного наріччя.

Мовознавець Дзендзелівський Й.О. у своїх працях [7; 8] пояснює, чому дослідження степових говірок становить великий науковий інтерес для мовознавства. Поселення на Лівобережній Україні у нижній течії Дністра і на східному березі відносяться до числа найдавніших українських поселень, села на схід від цієї побережної лінії є поселеннями пізнішого часу. Всі ці поселення у багатьох випадках знаходились у певному іншомовному оточенні: німецькі колонії, молдавське та румунське населення. Професор Дзендзелівський подає цікаву історичну довідку. Він підтримує думку Геродота щодо заселення Причорномор'я. Геродот свідчив, що у Північному Причорномор'ї в середині І тисячоліття до н.е. жили скіфи, які оселялись на території Дону, Карпат, Дунаю. Скіфські племена поділялись на дві групи: скіфів-кочовиків (заселяли східну частину Скіфії (царські скіфи) і скіфів-землеробів (жили в басейнах Борисфену (Дніпра) і Гіпаніса (Південного Бугу)). Дзендзелівський описує три легенди Геродота. У першій з них (з якою Геродот не погоджується) – скіфський варіант, скіфи виступають як споконвічні жителі Північного Причорномор'я, в другій легенді – грецький варіант – скіфи є пришельці. У третій легенді походження скіфів, яку підтримував і сам Геродот, йдеться про те, що територія була раніше заселена кіммерійцями, які в VII ст. до н.е. були вигнані з Північного Причорномор'я скіфами. В кінці IV ст. до н.е. з Дону в Східну Скіфію починають переселятися сарматські племена. У II ст. до н.е. скіфська імперія була знищена у Північному Причорномор'ї. Частина скіфів переселилася на південь. Іншу частину скіфів було підкорено сарматами. Культура сарматів мала багато спільного з культурою скіфів-кочовиків. З того часу Скіфію почали називати Сарматією. Далі починається епоха так званого великого переселення народів (III– IV ст. н.е.), коли південно-західна частина Причорномор'я служила місцем приходу для багатьох східних варварських племен (гунів, аварів та інших) у межах Римської імперії. У VI ст. на арену історії Північного Причорномор'я виступає нова могутня сила – анти (ближчі предки східних слов'ян). Мову, діалект, говірку не можна вивчати у відриві від історії. Треба підійти до мови не як до однорідного масиву, а як до поєднання різних нашарувань, відкладень, що утворилося або в результаті схрещення різних соціальних угруповань, згодом етнографічних утворень, з їх у кожного особливою, уже сформованою звуковою мовою, або в результаті відкладень стадіальних трансформацій, викликаних внутрішнім життям самого народу.

Українська діалектна мова – це складна ієрархія мовно-територіальних утворень [2].

А. А. Москаленко писав [14], що мова усіх діалектів і говорів, поряд із спільними рисами для всієї мови нації чи певного народу, має особливості, які властиві тільки їй. Українські говори Одеської області також мають деякі риси, властиві тільки їм. А.А. Москаленко поділяє українські говори Одещини за фонетико-граматичними і лексичними особливостями та за їхньою генезою на 3 групи. До 1-ої групи належать говори, генетично зв'язані з подільськими українськими говорами. Основні фонетико-граматичні і лексичні особливості подільських говорів властиві деяким українським говорам Одещини. Найбільше ці говори зосереджені в таких сучасних адміністративних районах: Балтському, Котовському, Кодимському, Ананьївському, Любашівському.

До 2-ої групи належать мішані говори, генетично зв'язані з подільськими, середньонаддніпрянськими та іншими східноукраїнськими говорами. За своїми особливостями вони становлять поєднання різних рис українських говорів, з перевагою в одних із них рис подільських говорів, в інших – рис східноукраїнських говорів. Ці говори поширені в усіх районах Одещини. Говори ці формувалися переважно у XIX ст.

До 3-ої групи, найменшої за своїм складом, належать говори, генетично зв'язані тільки з південно-східними говорами. Особливості їх збережені, в основному, в говорах таких місцевостей Одещини: Біляївка, Дальник, Майори, Граденіці, Холодна Балка, Кучургани, Дачне, Вигода, Маяки. Різні особливості, властиві сучасним українським говорам Одещини, зустрічаються і в інших говорах української мови. Від інших українських говорів вони відрізняються тільки комбінацією цих рис, наявністю поряд рис декількох інших місцевих говорів. Але не існує жодної фонетико-граматичної риси українських говорів Одещини, яка була б властива тільки їм. Серед інших говорів української мови говори Одещини помітно відрізняються деякими лексичними діалектизмами, властивими тільки їм, а також семантичними діалектизмами.

З історії заселення Одеської області відомо, що більшість населених пунктів на південь від річки Кодими почала організовуватися з кінця 18 ст., після 1791 року. Відвойовані у Туреччини землі цар дарував поміщикам і генералам. На ці

вільні землі їх власники переселяли людей з різних місцевостей України та Росії. Були серед переселенців вихідці з Волині, Поділля, Черкащини, Полтавщини, Слобожанщини. Отже, місцеві діалекти – це суміш різних діалектів, носіями яких були переселенці. Крім того, на території Одеської області жили і живуть люди різних національностей. Межує Одеська область із Румунією і Молдовою, поблизу знаходяться Болгарія, Польща, Угорщина, Словаччина. В українські говори області заходили і заходять слова із мов цих націй. Ці слова входять у систему українських місцевих говорів і становлять їхню особливість і стосовно усяких інших місцевих говорів, і стосовно української літературної мови. Все це є проявом високого рівня міжкультурної комунікації. Можна назвати деякі із діалектизмів іншомовного походження:

1) запозичення із модавської мови: дзáма – «юшка зі свіжої риби, заправлена цибулею, перцем та олією»; джугáн – «палиця з гострим залізним наконечником для пересування по кризі»; дéстри – «посаг, все майно, крім худоби і грошей, яке мати дає дочці при виданні заміж»; карýца – «віз»; катрýца – «заглиблення у печі, куди вигортають жар, попіл»;

2) запозичення із румунської мови: гутýля – «назва дерева та плодів айви»; багá – «виноградник»; вакóл – «загорода»; ворни́тель – «товариш молодого, боярин»; граничéр – «прикордонник»;

3) запозичення із болгарської мови: дулáп – «водочерпалка»; дзáндзари – «дуже дрібна абрикоса»; градúна – «горóд»; ізвóр – «джерело, з якого надходить вода у водоймище»;

4) запозичення із польської мови: гондзóля – «грудочка, вузлик в тканині, пряжі, вовні»; слýп – «стовп»;

5) запозичення із німецької мови: кильгáмер – «ковальський інструмент для розковування шини»; гафува́ти – «чепуритись, гарно одягатись»;

6) запозичення із чеської мови: цúба – «вигук, яким відганяють собак»; цúбеня – «цуценя»;

7) тюркські запозичення: гармáн – «1) місця в полі, де просушують і очищають зерно; тік; 2) частина садиби без будівель; город; 3) засаджена частина городу»; калáбалúк – «клопіт, зайві розмови, колотнеча»; жердéля – «вид абрикос»; чугáй – «сіряк, свита».

Ми прагнемо дослідити словотвірні особливості діалектної лексики, поширеної в українських говірках Одещини. Про необхідність вивчення діалектних словотвірних особливостей писав С.П. Бевзенко у своїй фундаментальній праці «Історична морфологія української мови (нариси із словозміни та словотвору)» [1]. Про необхідність вивчення системи словотвору українських говірок у своїх виступах говорили також учасники Х-ої Республіканської діалектологічної наради (1961 рік) [12]. Пізніше з'явився ряд статей, присвячених проблемам діалектного словотвору [4; 11; 18]. На жаль, у діалектологічній літературі і дотепер ще слабко вивчена система словотвору територіальних говірок, рідко залучаються діалектні словотвірні відмінності при характеристиці і класифікаційному поділі територіальних діалектів. Проте територіальне розшарування мови в галузі словотвору є другою після лексики ділянкою (а в окремих випадках, можливо, й випереджає лексику) щодо загального процесу диференціації територіальних діалектів.

Матеріалом дослідження послужив «Словник українських говорів Одещини» за редакцією О.І. Бондаря, укладений мовознавцями одеського національного університету і виданий у 2011 році [15]. Цей словник є своєрідним продовженням досліджень А.А. Москаленка, який у 1958 році видав «Словник діалектизмів українських говірок Одеської області» [13].

Об'єктом дослідження є діалектна лексика українських говорів Одещини.

Предмет дослідження – словотвірні особливості різних за походженням діалектних слів, що властиві українським говорам Одещини.

Ми проаналізували 600 дериватів, мотивуюча база яких була найбільш прозорою. Найбільша кількість дериватів була утворена суфіксальним способом. У процесі творення найбільш частотними за вживанням були суфікси -к(а), -ник, -ар(-яр), -к(и), -ак(-як), -ик, -ов, хоча в літературній мові деякі з цих суфіксів (-ар(-яр), -к(и), -ак(-як)) у якості словотворчих формантів вживаються значно рідше, ніж у діалектному мовленні. У діалектному мовленні використовуються значно частіше, ніж у літературній мові, такі суфікси, як -ут(а), -уш(а), -л(о), -н(я): вертýта – «вид печива з повидлом» (с. 37); волокýша – «пристрій у вигляді дротяної сітки, яким витягують солому від молотарки на скирту» (с. 43); воруýшало – «палиця, якою ворушать солому в печі, щоб краще горіла» (с. 44); возóвня – «приміщення, де зберігають вози» (с. 42).

Вражає розрив у кількості дериватів, утворених суфіксальним способом, і дериватів, утворених іншими морфемними та неморфемними способами (терміни морфемний і неморфемний способи словотвору залежно від матеріальних засобів вираження пропонує використовувати Н.М. Хрустик у роботі «Проблеми морфемного, словотвірного та етимологічного аналізу» [17]). Серед аналізованих слів зовсім відсутні такі, які утворені префіксальним способом, шляхом конфіксації утворюються лише 10 дериватів (бестáрка – «ящик-ноші, яким переносять зерно» (с. 22); бестáрник – «віз, яким возять зерно без тари, насипом» (с. 22); бизрóшка – «безрога тварина» (с. 22); зáстінок – «задня частина хати» (с. 82); підпáрок – «поле, вироане після скошення хліба, на якому будуть сіяти восени» (с. 153); підпáлок – «невеличкий круглий хліб, печений на черені, перепічка / невелика хлібина (половина чи менше звичайного розміру), що випікається і виймається із печі раніше від решти хліба» (с. 153); підлокóтник – «підвіконня» (с. 153); відзéмок – «частина дерева від землі, довжиною до двох метрів» (с. 41); відмóстка – «цементована призьба» (с. 41); вистрéлювати – «викидати стрілку (про цибулю), на якій згодом з'являється цвіт» (с. 40)). Кілька дериватів утворено шляхом основоскладання, основоскладання і суфіксації, а також поєднанням основоскладання і безафіксного способу творення:

– основоскладання: близ(о)óкий, близьк(о)глáзий – «короткозорий» (с. 25);

– основоскладання і суфіксація: верх(о)плáвка – «хвора на глисти риба, що у зв'язку з цим плаває зверху» (с. 37); вин(о)дéлка – «приміщення, у якому давлять виноград і сік переброджує на вино» (с. 39); вод(о)вóзка, вод(о)вóзня – «спеціальний віз з великою бочкою, в якій підвозять воду для робітників на поле» (с. 42); круп(о)дьóрка – «пристрій для приготування круп із зерна» (с. 109);

– основоскладання і безафіксний спосіб творення: вин(о)дéл – «завідувач винним пунктом» (с. 39).

Маємо також по одному деривату, утвореному префіксально-постфіксальним і префіксально-суфіксально-постфіксальним способом: вúхлебтатися – «позбавитися всього» (с. 40), вúлітитися – «одягнутися по-літньому» (с. 40).

Кілька дериватів утворено безафіксним способом: перегýл – «поле, яке рік чи два не ореться і не засівається» (с. 149), перéріз – «перерізана на пополам діжка по горизонталі, подібна до цебра, але без вушок, що використовується для соління» (с. 150), перетóк – «переливання вина з однієї бочки до іншої, відділення його від осаду на дні бочки – дрощів» (с. 150), притýла – «добудова до будинку» (с. 164).

Лексично-синтаксичним способом утворюється один деривати (запридýх – «горілка, самогонка від початку відгону, первак» (с. 82)), морфолого-синтаксичним – 14 дериватів (іменники) (вечірня – «тоня, яку тягнуть увечері» (с. 37), вибіжна́ – «місце на березі, куди причалює човен з другим кінцем кодоли, щоб тягти невід, коли його уже закинуто у воду» (с. 38), вісова́ – «крупна риба будь-якої породи, що важить понад два кілограми» (с. 41), запускна́ – «велика ополонка, прорубана

на середині лиману, річки, в яку запускають невід під кригу у час рибальства взимку» (с. 82), зорова́ – «улов, який тягнуть рибалки на світанку, на зорі» (с. 87), їздо́вий – «робітник, який поганяє запряжені коні» (с.88), кормова́ – «линва, якою регулюють віддаль між човнами під час рибальства тягулями» (с. 105), кормови́й – «людина, яка сидить на кормі і керує човном за допомогою весла або стерна» (с. 105), перекидна́ – «линва, якою стягують два човни один до одного під час рибальства волоком або неводом» (с. 150), підвозна́ – «човен, на якому знаходяться лід, діжки, в які складають виловлену рибу» (с. 152), пи́сана – «сорт квасолі з різнокольоровими візерунками на шкірці насіння» (с. 151), рогова́ – «крайня ополонка, від якої тягнуть невід на місце вибирання його з води» (с. 171), синова́ – «жінка сина, невістка» (с. 178), стоя́ча – «місце на березі річки, де відпочивають рибалки» (с. 184)).

Лексико-семантичним способом утворені наступні слова: бо́мба – «сорт квасолі» (с. 26), борода́ – «1) огріх, пропуск під час косіння колоскових; 2) непідібрана частина кіс при заплітанні; 3) місце, де не зійшли сходи» (с. 26), вісто́к – «східний вітер, як правило, сильний» (с. 44), голо́вка – «1) горішня частина димаря; 2) долішня частина паруса у вигляді трикутника, що закінчується канатом, яким парус прикріплюється до корми» (с. 55), гри́ва – «огріх, пропуск під час косіння колоскових; 2) непідібрана частина кіс при заплітанні» (с. 57), коби́ла – «1) знаряддя, яким косять (носять) взимку очерет; 2) бительня, якою тіпають коноплі» (с. 100), козе́л – «спеціальна площина в печі для випалювання гончарного посуду, в якій розміщені два ряди сльос» (с. 102), по́лька – «верхній жіночий одяг у вигляді широкого напівпальта з простого матеріалу на ваті, довший, ніж сачок» (с. 159), се́рце – «1) медуза; 2) велика концентрація медуз в морі, які, потрапляючи в рибальські сіті, заважають рибальству» (с. 177), шашли́к – «маленька загострена паличка, на якій підсмажують дунайку» (с. 213), ши́я – «надбудова у вигляді даху над східцями, які ведуть до льоху» (с. 214), щур[1] – «мале, худе порося» (с. 219), щур[2] – «птах, що нищить бджіл» (с. 219).

Лексико-семантичний спосіб творення діалектних слів детально описав О.І. Бондар у статті «Розвиток лексичної семантики у говорах Одещини на тлі процесів української літературної мови» [4].

Серед аналізованої діалектної лексики найбільшу групу становлять деривати-іменники, другою за кількістю є група дериватів-прикметників.

Мотивуючу базу для утворених дериватів складають переважно дієслова та іменники, хоча серед мотивуючих слів зустрічаються також прикметники та числівники. Для утворення більшої частини діалектних слів мотивуючою базою є слова, спільні і для діалектної, і для літературної мови. Зрідка для утворення нового діалектного слова мотивуючим словом служить діалектне слово (наприклад, для деривата вака́р («людина, яка пасе корови, пастух, чередник») мотивуючим словом є слово вака́ («молд., корова»)).

Не часто, але можемо спостерігати утворення цілих словотвірних гнізд із діалектних слів на базі мотивуючих діалектних слів або на базі мотивуючих слів, властивих і літературній мові, і діалектам. Наприклад:

прашо́вка – «час і процес обробітку культур сапою»

прашувати прашува́льник – «людина, яка сапає»

«прополювати сапою» прашува́льниця – «жін. до прашувальник»

Дослідження словотвірних особливостей діалектної лексики з метою диференціації територіальних діалектів є дуже перспективним. Особливої ваги таке дослідження набуває саме для українських говорів Одещини, де співіснують говірки різних наріч – південно-західного та південно-східного – в оточенні говіркових масивів інших країн.

Література:

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. – Ужгород : Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 416 с.

2. Бевзенко С. П. Діалектні групи і говори української мови / С. П. Бевзенко. – Одеса : ОДУ, 1975. – 120 с.

3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1982. – 352 с.

4. Бондар О. І. Розвиток лексичної семантики у говорах Одещини на тлі процесів української літературної мови / О. І. Бондар // Мова: структура, суспільство, культура. Збірник наукових статей. – Одеса : ОНУ, 2012. – С. 119–127.

5. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 251 с.

6. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – К. : Наукова думка, 1990. – 332 с.

7. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас Закарпатської області УРСР / Й. О. Дзендзелівський. – Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1958–1960. – Ч. 1–2.

8. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології / Й. О. Дзендзелівський. – Ужгород : Ужгородський держ. ун-т, 1965. – 99 с.

9. Дроздовський В. П. Говірки Ізмаїльщини (на матеріалі Татарбунарського, Саратського і суміжних з ними районів) / В. П. Дроздовський // X Республіканська діалектологічна нарада. – К. : АН УРСР, 1959. – С. 34–38.

10. Жилко Ф. Т. Нариси діалектології української мови / Ф. Т. Жилко. – К. : АН УРСР, 1966. – 440 с.

11. Закревська Я. Ізоглоси словотвірних явищ на тлі ізоглос інших структурних рівнів / Я. Закревська // Український діалектологічний збірник. – К. : Довіра, 1997. – Книга 3. – С. 101–108.

12. Ковалик І. І. Словотвір і лінгвістична географія / І. І. Ковалик // X Республіканська діалектологічна нарада. – К. : АН УРСР, 1959. – С. 9–12.

13. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса : ОДУ, 1958. – 80 с.

14. Москаленко А. А. Специфічна лексика українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко // Наукові записки Одеського державного педагогічного інституту ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : ОДПІ, 1960. – Т. XXV. – С. 65–78.

15. Словник українських говорів Одещини / за ред. О. І. Бондаря. – Одеса : ОНУ, 2011. – 222 с.

16. Хаценко Л. І. Вивчення діалектів української мови в другій половині XX століття / Л. І. Хаценко // Записки з українського мовознавства. – Одеса : Астропринт, 2003. – Вип.12. – С. 239–245.

17. Хрустик Н. М. Проблеми морфемного, словотвірного та етимологічного аналізу / Н. М. Хрустик. – Одеса : Фенікс, 2011. – 114 с.

18. Черниш Т. Суфіксальні похідні назви кулінарних виробів із коренем псл. * pek- у слов'янських мовах / Т. Черниш // Український діалектологічний збірник. – К. : Довіра, 1997. – Книга 3. – С. 258–266.

УДК 81.27/ 81-13/811.111-112`06

Г. М. Семененко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

РЕЖИМ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ В ІСТОРИЧНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

У статті розглядаються моделі хронометражу мовних змін в історичній соціолінгвістиці. Доводиться, що режим реального часу якнайкраще допомагає простежити перебіг мовних змін, особливо при використанні у якості матеріалу дослідження мовних корпусів, які охоплюють значні відрізки часу. Важливим інструментом опису часового перебігу мовних змін визначається S-подібна крива.

***Ключові слова**: історична соціолінгвістика, реальний час, S-подібна крива, ранньоновоанглійський період.*

В статье рассматриваются модели хронометража языковых изменений в исторической социолингвистике. Доказывается, что режим реального времени лучше помогает проследить ход языковых изменений, особенно при использовании в качестве материала исследования языковых корпусов, охватывающих значительные временные отрезки. S-образная кривая выделяется как важный инструмент описания временного хода языковых изменений.

***Ключевые слова:** историческая социолингвистика, реальное время, S-образная кривая, ранненовоанглийский период.*

The article analyzes models for timing the process of language change in historical sociolinguistics. It is argued that the real time research is the best way to trace the linguistic change, especially when large language corpora that cover a significant period of time are used. S-shaped curve is discussed as an important tool for describing the time course of linguistic change.

***Keywords**: historical sociolinguistics, real time, S-shaped curve, Early Modern English* **.**

Незважаючи на значну кількість діахронних досліджень, присвячених окремим мовним змінам в історії англійської мови, проблема власне часових аспектів зміни, таких як датування і темп перебігу мовних змін, не часто знаходиться у фокусі уваги дослідників. Питання точного датування мовних змін ніколи не було центральним в історичній лінгвістиці. Існує навіть теза про те, що «одним з найбільш маловивчених аспектів історичного мовознавства, присвяченого вивченню розвитку мови у часі, є саме елемент часу» [5, с. 256]. Методологічні аспекти вивчення хронометражу мовних змін на матеріалі різних періодів розвитку англійської мови висвітлювалися у низці досліджень [7; 9; 10; 14], проте запропоновані моделі не завжди враховували всі аспекти перебігу мовних змін. Тому вважаємо **актуальним** аналіз існуючих підходів до вивчення часових аспектів мовних змін з урахуванням специфіки саме історичних соціолінгвістичних досліджень. **Метою** статті є визначення доцільності використання режиму реального часу для аналізу мовних змін у ранньоновоанглійський період з урахуванням якісно-кількісних особливостей наявного мовного матеріалу.

Датування мовних змін, всупереч очікуванням, виявляється досить складним завданням. Без сумніву, на момент, коли мовна зміна досягає п'ятого завершеного етапу за класифікацією У. Лабова [11], і нова форма стає домінантною, можна фіксувати мовну зміну. Проте, є непоодинокі випадки збереження старої форми в деяких мовних спільнотах, діалектах або жанрах. Наприклад, нова форма присвійного відмінку займенника середнього роду *its* не витіснила постномінальний варіант *it* у ранньоновоанглійській мові, а суфікс третьої особи однини *-th* можна зустріти в перекладі Біблії короля Якова (1611 р.), яка використовується і сьогодні. Постає питання доречності констатації мовної зміни в силу не повного завершення процесу. І навіть у випадку, коли мовна зміна визнається такою, що мала місце, важко провести межу між мовною та немовною варіативністю, іншими словами немає точних критеріїв встановлення кількості мовців, які мають прийняти інновацію або використовувати її в якості основного варіанту, для того, щоб констатувати факт мовної зміни.

Для кожної мовної зміни ці параметри визначаються окремо. У деяких випадках мовна зміна фіксується вже на самому початку появи нових елементів, незважаючи на те, що на їх закріплення в мові потрібен час. Прикладом такої мовної зміни в ранньоновоанглійський період є поява нової форми *it* в парадигмі присвійних займенників близько 1600 р. [13]. Інші мовні зміни, в першу чергу, стосуються правил і частоти вживання існуючих елементів, як наприклад заміна об'єктною формою *you* форми називного відмінку *ye* [1]. В цьому випадку про мовну зміну говорять, як правило, тільки тоді, коли більшість мовців змінили власні преференції у використанні форми [14]. З огляду на вищесказане варто припустити існування двох критичних часових точок у розгортанні мовної зміни: час появи нового варіанта і час закінчення процесу витіснення старої форми новою, чи, щонайменше, час, коли стара форма починає вважатися архаїчною або її використання обмежується окремими регістрами.

Хронометраж мовних змін не можна обговорювати без урахування їх багатовимірного характеру. Крім мовного та соціального аспектів увагу слід звертати і на текстові аспекти, оскільки одночасно з дифузією серед мовців і мовних спільнот, мовні зміни поширюються з одного регістру або жанру в інший.

Перебіг мовних змін в реальному часі можна краще простежити, проводячи дослідження на матеріалі мовних корпусів, які охоплюють тривалий відрізок часу. Для найкращого хронометражу мовних змін, що фіксувалися на ранніх етапах розвитку мови, варто використовувати жанри найбільш наближені до усного мовлення. Саме таким є приватне листування, яке допомагає аналізувати мовні інновації якнайшвидше після їх появи в усній комунікації. При цьому слід враховувати, що від моменту появи інновації до моменту її письмової фіксації – навіть у приватному листуванні – може пройти деякий час. Однак, не викликає сумніву, що у приватному листуванні, позбавленому багатьох умовностей офіційних і літературних письмових жанрів, час мовних змін актуалізується з найменшим запізненням. Водночас існує і зворотний бік – у випадку мовних змін зверху [11] їхня фіксація в приватних листах також відбувається з деяким запізненням у порівнянні з офіційними жанрами. Систематичні дослідження хронології мовних змін в різних письмових видах мовлення необхідні для підтвердження цих припущень [14].

Варто відзначити цікавий парадокс, що існує в сучасній соціолінгвістиці, – саме соціолінгвісти, які проводили дослідження без використання історичних даних, встановили і обгрунтували низку положень, характерних для історичних соціолінгвістичних досліджень [11], що втім не нівелює суперечності у поглядах представників сучасних соціолінгвістичних досліджень і тих, хто займається вивченням історії розвитку мовних форм. Історичні соціолінгвісти в силу специфіки наявних даних більше фокусують увагу на загальних тенденціях і великих об'єктах, не маючи можливості вдаватися в дрібні деталі процесу мовних змін. Тим не менш, це не виключає спостереження за мовною поведінкою людей у минулому на мікрорівні.

Важливим інструментом опису часового перебігу мовних змін є S-подібна крива. Ця модель була запозичена з досліджень дифузії інновацій серед населення [6] і адаптована соціолінгвістами для опису дифузії мовних інновацій. S-подібна

© Г. М. Семененко, 2015

крива відбиває процес поширення мовної зміни з повільною початковою стадією, швидкою середньою стадією, і уповільненням на заключному етапі (рис 1).

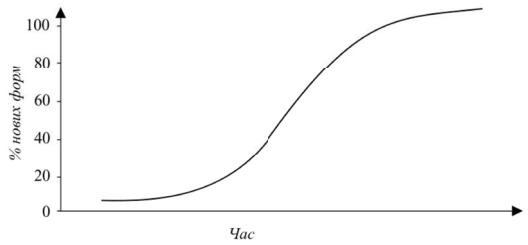

Рис. 1. Модель S-подібної кривої [11, с. 66].

У. Лабов [11, с. 65–66] пояснює такий перебіг процесу дифузії мовної зміни частотою контактів між користувачами нових і старих форм й подальшим прийняттям нової форми мовною спільнотою. Так на самому початку кількість користувачів інноваційної форми невелика, і, відповідно, швидкість дифузії незначна. Швидкість зростає в серединній стадії, коли контакти між мовцями є найбільшим. Уповільнення на останньому етапі пояснюється невеликим тиском щодо зміни [11, с. 66], швидкість уповільнюється, так як число мовних подій, де зміна може відбутися зменшується. При цьому варто не забувати про існування мовних спільнот, які чинять опір даній зміні і, отже, уповільнюють процес дифузії в його завершальній стадії.

Рис.1 дає абстрактну форму S-кривої, отриманої з кумулятивних частот біноміального розподілу, У. Лабов [11, с. 65] зазначає, що існують й інші математичні функції, що продукують криві такої форми. Проте вважаємо, що для розгляду мовних змін в ранньоновоанглійський період достатньо використовувати S-подібні криві, побудовані на вихідних даних без подальшого математичного опрацювання.

Ідея S-подібної кривої була розроблена Дж. Ейчісон [2], на основі послідовних невеликих S-подібних кривих, що сукупно утворюють одну загальну S-криву (рис. 2).

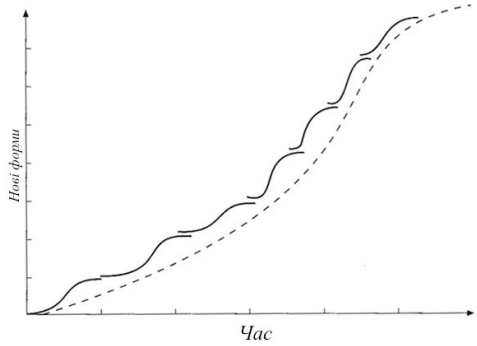

Рис. 2. Перехресні S-криві [2, с. 100].

Така модель особливо підходить для опису змін, що переходять з однієї мовної спільноти в інші у звичайній манері. Дослідники вважають, що існування перехресних S-кривих можна припустити для більшості змін [12].

Незважаючи на можливі розбіжності поглядів щодо механізму, який лежить в основі функціонування S-подібної кривої, особливо в стадії фінального уповільнення (див., наприклад дослідження Д. Денісона [8]), вважаємо цей інструмент надзвичайно корисним для аналізу мовних змін в історичній перспективі. Окрім частоти контактів, теорія акомодації та аналіз структури мовної спільноти допоможуть у подальшому обґрунтуванні функціонування такої кривої.

У. Лабов запропонував розділити процес розгортання мовних змін на п’ять етапів, що відповідають п’яти різним відрізкам S-подібної кривої [11, с. 67, 79–83]. Ці етапи включають початковий, новий та енергійний, середній, майже завершений і завершений. У відсотковому співвідношенні процес мовної зміни виглядає наступним чином:

початковий	нижче 15 відсотків;
новий та енергійний	між 15 і 35 відсотків;
середній	між 36 і 65 відсотків;
майже завершений	між 66 і 85 відсотків;
завершений	більше 85 відсотків.

Соціолінгвісти використовують два способи проведення дослідження в режимі реального часу [11, с. 76–77]:

а) трендові дослідження, що проводяться з однаковими інформантами і методами збору й аналізу даних з проміжком в *n* років (зазвичай 10 ~ 15 років);

б) панельні дослідження на основі однієї і тої самої вихідної вибірки. Вони передбачають використання сталої групи інформантів, з однаковими методами моніторингу змін у їхній мовленнєвій поведінці і з використанням аналогічних інструментів (анкети і т.д.).

Трендове дослідження повторює раніше проведене дослідження подібної вибірки інформантів з використанням однакової методики відбору матеріалу та його аналізу. Однак, малоймовірно, що одні й ті ж індивіди будуть опитані в обох дослідженнях. Для того, щоб отримати достовірні результати про мовну зміну, дослідник повинен переконатися, що мовна спільнота залишилася незмінною у період між двома зрізами дослідження. Такі умови проведення дослідження піднімають значну кількість методологічних проблем. По-перше, якщо досліджується велика мовна спільнота, важко або неможливо включити тих інформантів, які були частиною вихідної вибірки. Крім того, мовна спільнота обов’язково має бути тією самою й залишатися демографічно стабільною; в іншому випадку зміни можуть і, ймовірно, будуть, зазнавати

впливу зовнішніх факторів. Це ні в якому разі не означає, що варіативність і мовні зміни є несуттєвими, але прослідкувати дію внутрішніх мовних факторів буде досить проблематично [3].

Панельне дослідження, з іншого боку, передбачає участь в дослідженні однієї і тої самої групи осіб через певний проміжок часу. Такий тип дослідження потребує використовувати вихідну вибірку інформантів і консультантів, а, отже, включає необхідність локалізувати тих же самих осіб у просторі і часі. Ці індивіди заповнюють ту ж саму анкету, з ними проводять таке ж саме соціолінгвістичне інтерв'ю з використанням тих же формальних тестів, що і в оригінальному дослідженні. Прикладами панельних соціолінгвістичних досліджень можуть бути соціолінгвістичні дослідження сучасної французької мови в Монреалі [15], або аналіз мовлення одного індивіду протягом певного періоду часу, проведеного в рамках дослідження діалекту Копенгагена [4].

Наразі в історичній соціолінгвістиці перевага надається трендовим дослідженням, так як частіше за все використовуються соціально репрезентативні мовні корпуси, що охоплюють низку послідовних періодів в історії мови. Положення, за яким спільнота повинна залишатися незмінною, однак, не застосовується до історичного мовознавства, тому що суспільство неминуче змінюється в довгостроковій перспективі. Єдиним способом подолання такої проблеми є якісна інтерпретація даних. Мовні зміни необхідно аналізувати і оцінювати в контексті соціальних змін. При використанні корпусу ранньоанглійського листування аналізуються листи тих самих осіб, написані з інтервалом у десятиліття, і це подекуди наближає дослідження до панельних досліджень, коли одні і ті ж самі особи надають науково-дослідні дані для різних періодів, що виділяються при аналізі мовних змін. Звичайно, історичні дослідження у реальному часі мають свої недоліки – дані часто уривчасті і не завжди дуже якісні, проте, маємо перевагу в об'єктивності даних, оскільки вони отримані не в результаті конкретного дослідницького проекту. В подальших дослідженнях вважаємо за потрібне розглянути доречність використання режиму змодельованого часу для аналізу мовних змін в історії англійської мови.

Література:

1. Семененко Г. М. Трансформація парадигми займенників другої особи в пізньосередньо- і ранньоновоанглійському періодах: опозиція відмінку / Г. М. Семененко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 14 (273). – 2013. – С. 247–256.
2. Aitchison J. Language change: progress or decay? / Aitchison, Jean. Cambridge University Press, 2000. – 324 p.
3. Bailey G., Maynor N. Decreolization? / Bailey, Guy and Natalie Maynor // Language in Society. – 1987. – № 16. – P. 449–474.
4. Brink L. Dansk Rigsmal I-II. Lydudviklingen siden 1840 med soerligthenblink pa sociolekterne i Kobenhavn / L. Brink, J. Lund. – Copenhagen : Gyldental, 1975.
5. Chen M. Y. Sound change: actuation and implementation / Chen, Matthew Y., and William S-Y. Wang // Language. – № 51.2. – 1975. – P. 255–281.
6. Cooper R. L. A Framework for the Study of Language Spread / Robert L. Cooper // Language Spread. Studies in Diffusion and Social Change. – Bloomington, IN : Indiana University Press, 1982. – P. 5–36
7. Croft W. Explaining language change: an evolutionary approach / Croft, William. – London and New York : Longman, 2000. – 304 p.
8. Denison D. Log(ist)ic and simplistic S-curves / Denison, David // Motives for language change. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – P. 54–70.
9. Devitt A. J. Standardizing written English: diffusion in the case of Scotland, 1520–1659 / Amy J. Devitt. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 136 p.
10. Kroch A. S. 1989. Reflexes of grammar in patterns of language change/ Anthony S. Kroch // Language Variation and Change. – 1989. – №1. – P. 199–244.
11. Labov W. Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal Factors / W. Labov – London, New York : Basil Blackwell, 1994. – 625 p.
12. Nevalainen T. Historical Sociolinguistics: Language Change in Tudor and Stuart England / T. Nevalainen, H. Raumolin-Brunberg – London : Pearson Education, 2003. – 266 p.
13. Nevalainen T. Its beauty and the beauty of it: the standardization of the third person neuter possessive in Early Modern English / T. Nevalainen, H. Raumolin-Brunberg // Towards a standard English, 1600-1800. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1994. – P. 171–216.
14. Ogura M. Snowball effect in lexical diffusion: The development of -s in the third person singular present indicative in English / Ogura Mieko, William S.-Y. Wang // English Historical Linguistics 1994. – Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1996. – P. 119–141.
15. Thibault P. Un Corpus de Français Parlé / Pierrette Thibault and Vincent Diane. – Montréal : Recherches Sociolinguistiques, 1990. – 145 p.

УДК 811.112.2'27:659.1

Т. П. Семенюк,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ВИДИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ МАРКОВАНОСТІ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ

Стаття присвячена одній із головних категорій полікодових текстів – інтертекстуальності, яка є своєрідним «містком», через який в текст проникають елементи інших текстів, а іноді й кодів. У роботі розглядаються форми та види інтертекстуальної взаємодії в рекламній комунікації. Основна увага приділена дослідженню маркерів діалогічної взаємодії рекламних текстів та їх пре-текстів на смисловому рівні.

***Ключові слова**: текст, пре-текст, рекламний текст, інтертекстуальність, маркер, цитата, алюзія.*

Статья посвящена одной из главных категорий поликодовых текстов – интертекстуальности, котороя есть своеобразным «мостиком», через который в текст внедряются элементы с других текстов, а иногда и кодов. В работе рассматриваются формы и виды интертексуального взаимодействия в рекламной коммуникации. Основное внимание уделено исследованию маркеров диалогического взаимодействия рекламных текстов и их пре-текстов на смысловом уровне.

***Ключевые слова:** текст, претекст, рекламный текст, интертекстуальность, маркер, цитата, аллюзия.*

The article is devoted to the one of the most important categories of polycode texts – intertextuality, which is the peculiar «bridge», through which elements from other texts or codes go into the text. Forms and types of intertextual relations in advertising communication are examined in the article. The main attention is paid to the investigation of the markers of dialogical interaction of the advertising texts and their reference-texts on the semantic level.

***Key words:** text, pretext, advertising text, intertextuality, marker, citation, allusion.*

© Т. П. Семенюк, 2015

Постановка наукової проблеми: У сучасній лінгвістиці увага багатьох дослідників спрямована на вивчення тексту у його взаємозв'язках і взаємодіях з іншими текстами та дискурсами всередині єдиного інтертекстуального простору. Питання про те, за допомогою яких засобів здійснюється маркування інтертекстуальної взаємодії цікавить багатьох дослідників. Особливої **актуальності** дослідження інтертекстуальних маркерів набуває у полікодових текстах, де в одному семіотичному просторі поєднані знаки вербальних та невербальних кодів.

Свідченням того, що інтертекстуальність, як одна з базових текстових категорій, була та є предметом дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів є роботи перш за все М. Бахтіна, Р. Барта, У. Бройха, Ю. Крістевої, М. Пфістера, В. Є. Чернявської, Н. Яніх та ін. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених текстовій діалогічності, виявлення типів та систематизація маркерів інтертекстуальності в німецькомовних рекламних текстах досі не піддавалися ретельному аналізу, що й зумовило нами вибір даної теми дослідження.

У роботі перед собою ставимо такі **завдання:** 1) з'ясувати поняття інтертекстуальності; 2) виявити основні форми та види інтертекстуальної взаємодії в текстах німецькомовної реклами; 3) систематизувати та проаналізувати засоби інтертекстуальної маркованості рекламних текстів на смисловому рівні.

Матеріалом дослідження послужили тексти німецькомовної реклами, взяті з мережі Інтернет методом суцільної вибірки.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Сьогодні реклама є невід'ємною частиною життя та розвитку суспільства. Для формування іміджу об'єкта реклами рекламодавці вдаються до різноманітних прийомів, які часто відносять реципієнтів до вже відомих імен, назв творів, висловів, структур, витворів мистецтва. Такий «діалог« літературознавці та лінгвісти йменують «інтертекстуальністю« (У. Бройх, Ю. Крістева, М. Пфістер, В. Є. Чернявська, Н. Яніх та ін.).

Термін «інтертекстуальність» було введено у науковий вжиток у 1967 році Ю.Крістевою, яка наголошувала на можливості будь-якого тексту вступати у діалог з іншими текстами і розглядала текст як мозаїку із цитат та абсорбцію і трансформацію іншого тексту [1, с. 99].

Німецька дослідниця Н. Яніх під інтертекстуальністю розуміє конкретно аргументовану властивість окремих текстів, яка проявляється у тому випадку, коли автором свідомо та з певним наміром за допомогою натяків чи цитат робляться посилання на інші окремі тексти або текстові жанри, незалежно від того, чи він чітко маркує, виділяє ці посилання, чи ні [6, с. 232].

У нашому дослідженні ми повністю підтримуємо погляди В. Є. Чернявської, яка, досліджуючи прояви діалогічності у німецьких наукових текстах, характеризує інтертекстуальність як категорію текстової «розгерметизації», що відображає процес діалогічної взаємодії текстів у плані як змісту, так і вираження. Інтертекстуальність – це особлива стратегія співвіднесення одного тексту з іншими текстами/смисловими системами [3, с. 176].

Інтертекстуальність є одним із способів побудови смислу тексту шляхом діалогу між текстами різних культур, літератур і творів. Розрізняють різні види інтертекстуальних зв'язків. У. Бройх та М. Пфістер [4], а згодом і Н. Яніх [6] виділяють такі основні форми міжтекстової взаємодії як референція до певного тексту (Einzeltextreferenz) та референція до певного жанру (N. Janich: Gattungsreferenz)/певної системи (U. Broich, M. Pfister: Systemreferenz).

Референція до тексту передбачає запозичення лексичних чи структурних елементів з певного конкретного літературного твору, періодичного видання чи історичних відомостей.

Референція до жанру є натяком на жанри чи типи текстів, відображених в інтертексті на рівні структурно-композиційних ознак, а іноді і змісту. Як зазначає В. Є. Чернявська: «В конкретному тексті можуть відтворюватися інваріантні текстотвірні ознаки, які визначаються моделлю його текстотворення- і сприйняття – типом/жанром тексту«[3, с. 186]. В такому випадку мова йде про жанрову референцію або типологічну інтертекстуальність.

Досліджуючи рекламу, ми не можемо не звернути увагу та той факт, що на сьогоднішній день рекламні тексти письмової та Інтернет-комунікації майже стовідсотково включають в себе знаки не лише вербальної, а й візуальної семіотичної системи. Говорячи про інтертекстуальність як текстову категорію, можна припустити, що вона є своєрідним мостом, через який в текст проникають включення з інших не лише вербальних, а й невербальних семіотичних систем. Ситуації комунікативного впливу, коли в основі створення нового тексту лежить прецедентний текст не вербального, а візуального характеру позначаються поняттям **інтеріконічності** (Interikonizität) [5, с. 389]. В. Є. Чернявська зазначає: «Виникаюча у такий спосіб текстова і ширше – знакова – взаємодія може бути представлена як **візуалізована інтертекстуальність**«[3, с. 209].

Отож, підсумовуючи вище зазначені думки, слід підкреслити, що інтертекстуальна взаємодія в рекламній комунікації може відбуватися на смисловому (референція до змісту певного конкретного тексту), структурно-композиційному (референція до жанру/типу тексту) та знаковому рівнях (інтеріконічність, візуалізована інтертекстуальність). У нашій роботі ми детальніше зупинимось на дослідженні засобів маркованості інтертекстуальної взаємодії в рекламних текстах на смисловому рівні.

Референція до тексту забезпечується використанням автором певних маркерів, які б відсилали реципієнта до конкретного пре-тексту. У. Бройх зазначає, що маркованість інтертекстуальних зв'язків передбачає свідомий вибір автором певних фрагментів претексту та включення їх в інтертекст з метою впізнання цих елементів реципієнтом [4, с. 31]. Маркованість є обов'язковим компонентом інтертекстуальної взаємодії. Крім того, ступінь вираження маркованості дозволяє поділяти маркери інтертекстуальності на **експліцитно** (markiert) та **імпліцитно** (un-markiert) виражені [4, с. 34].

Про **експліцитну інтертекстуальність** можна говорити в тому випадку, коли автор свідомо та з певним наміром маркує діалог між текстами, робить його видимим для реципієнта за допомогою формальних засобів (цитати, вказівки на джерело в зносках, поясненнях, словах персонажів). Перевагами експліцитно маркованої інтертекстуальності є високий ступінь правильності декодування та інтерпретації адресантом запозичень з інших текстів.

В рекламі експліцитна інтертекстуальність представлена за допомогою цитат. У традиційному розумінні цитата – це дослівне відтворення фрагменту будь-якого тексту, з обов'язковим посиланням на джерело запозичення. Прикладом експліцитної інтертекстуальності у рекламній комунікації може бути реклама маркетингової компанії для розвитку туризму в Індії «Incredible India» – Incredible India–, слоганом якої є цитата Махатми Ганді *«Ich möchte, dass die Kulturen der Welt so frei wie möglich in meinem Haus umherwehen können. Aber ich bin nicht bereit, mich von irgendeiner davon von den Füssen wehen zu lassen»* [1].

Розраховуючи на знання, досвід, підготовку та інтуїцію реципієнта, автор часто відмовляється від експліцитного маркування, лише натякаючи на загальновідомі істини, вислови та постаті. У такому випадку можна говорити про **імпліцитну інтертекстуальність**. Імпліцитні засоби інтертекстуальності вводяться у текст без графічного маркування та

посилання на свій пре-текст. Всі ці засоби модифікуються автором інтертексту та включаються в контекст повідомлення, несучи з собою, на відміну від цитат, імпліцитну інформацію, яка спонукає реципієнта до ретельнішого осмислення з метою правильного декодування. Ефективність декодування такої інтертекстуальної взаємодії забезпечується перш за все компетентністю адресата, його фоновими знаннями. У. Бройх зокрема зазначає, що «сигнальна межа» (Signalschwelle) маркування інтертекстуальності в начитаного читача (belesener Leser) буде знаходитись набагато нижче, ніж у випадкового (Gelegenheitsleser) [4, с. 33]. Відсутність графічного маркування вимагає від автора рекламного тексту вибору засобів, які були б зрозумілі аудиторії реципієнтів та ефективно апелювали б до необхідних рекламістам дій.

До маркерів імпліцитної інтертекстуальності в рекламі ми вслід за Н. Яніх [6, с. 232] відносимо 1) немарковані цитати (алюзії); 2) запозичення синтаксичної структури; 3) запозичення окремих лексичних елементів; 4) запозичення мовної структури та 5) запозичення зображень.

1) Прикладами маркерів імпліцитної інтертекстуальності виступають слогани *«Jedem den Seinen»* ***(Рис. 1)*** у рекламі кави «Tchibo« та *«Jedem das Seine bei IKEA»* ***(Рис. 2)*** у рекламі гардин компанії «IKEAX з частковою модифікацією прецедентного вислову *«Jedem das Seine»*.

Рис. 1 Реклама кави «Tchibo» [2]

Рис. 2 Реклама гардин «IKEA» [3]

Обидва вислови є алюзивними фактами, які в свою чергу трактуються як «використання в мові чи в художньому творі загальновідомого вислову як натяку на добре відомий факт, історичний чи побутовий» [2, с. 20]. Вислів «Jedem das Seine», який означає «кожен отримує те, що йому належить», відсилає реципієнтів до історичного минулого Німеччини. Напис «Кожному своє» було викарбувано на брамі концентраційного табору «Бухенвальд». Вислів довгий час викликав страх, негативні відтінки, а згодом і суперечливі реакції у випадку його використання. Наразі вислів використовується тоді, коли хочуть сказати, що кожна людина має свою долю, свої звички, пристрасті, смаки, орієнтири та індивідуальний вибір. З 2009 року компанії «Esso» та «Tchibo» вихваляє за допомогою цього лозунгу виробників кави.

2) Запозичення синтаксичної структури полягає у відтворенні будови речення чи синтагматичної структури, яка внаслідок лексичної субституції, а саме заміни лексичних одиниць пре-тексту, має зовсім інший смисл у інтер-тексті. Прикладом інтертекстуальності на рівні синтаксису може бути реклама торгової марки «Die Kärtner Fleischer» ***(Рис. 3)***, граматично та лексично модифікований слоган якої *«Jedem das Feine»* відносить до вище згаданого вислову *«Jedem das Seine»*.

Рис. 3 Реклама виробника м'ясних продуктів «Die Kärtner Fleischer» [4]

Як бачимо, автор зберіг синтаксичну структуру з метою швидшої апеляції до відомого вислову. Заміна субстантивованого займенника *«das Seine»* на субстантивований прислівник *«das Feine»* вносить в сприйняття слогану «Кожному *чудове*« додаткові відтінки, які наповнюють фразу «Кожному своє« позитивним смислом.

3) Під час запозичення лексичних елементів зберігається смисл самих слів чи словосполучень, взятих з пре-тексту, проте структура інтертексту не відповідає пре-тексту. Так, у рекламі IPad (***Рис. 4***) автор запозичив словосполучення «*Leichtigkeit des Seins*» з назви книги Мілана Кундери *«Die unerträgliche Leichtigkeit des Seins»*.

Рис. 4 Реклама «IPad» [5]

4) Запозичення мовної структури трапляються в рекламі набагато рідше, ніж розглянуті вище засоби прояву інтертекстуальності. Н. Яніх [6, с. 233] пояснює меншу інтенсивність використання мовних структур у рекламі недостатнім їх впізнаванням та відповідно меншим впливом на сприйняття рекламованого об'єкту реципієнтом. Прикладом такого типу інтертекстуальних відношень можуть бути відповіді на існуючі в рекламі, літературі та історії, запитання. Розглянемо мовний механізм створення інтертексту в рекламі цигарок «Lucky Strike». Довгий час рекламодавці, які працюють над створенням попиту на даний товар, використовують слоган *«Lucky Strike. Sonst nichts».* [6]. Проте цікавим є той факт, що

друга частина слогану є запозиченням мовної структури реклами іспанського лікеру «Campari», рекламним слоганом до якого виступає риторичне запитання *«Campari. Was sonst».* [7], яке викликає інтерес у реципієнта перш за все тим, що спрямоване ніби особисто до нього. Створюючи слоган «Lucky Strike. Sonst nichts», творці реклами замінюють поставлене у прецедентному салогані риторичне питання на стверджувальну відповідь, маніпулюючи свідомістю реципієнтів та фактично закликаючи до покупки рекламованого, безумовно найкращого товару.

5) Запозичення зображень в рекламній комунікації є яскравим прикладом не лише інтертекстуальної, а й інтерсеміотичної діалогічності. Через відмінність знаків за їх субстанцією рекламні тексти є прикладом інтерсеміотичних відношень, які полягають у взаємодії або діалогу не лише у плані вербального, а й невербального вираження. Прикладом візуальної інтертекстуальності може виступати зображення Білосніжки та семи гномів в рекламі інженерного бюро доктора Рональда Мішека – «Mischek» (***Рис. 5***), яке займається будівництвом висотних будівель.

Рис. 5 Реклама інженерного бюро «Mischek» [8]

Образ Білосніжки та семи гномів апелює до відомої однойменної казки братів Грімм, в якій здійснилися мрії та сподівання бідної дівчинки. Слова-мрії Білосніжки *«Und Morgen hab ich mein eigenes Zimmerchen»* та слоган будівельної компанії *«Man lebt nur einmal»* дають реципієнтам не лише надію, а й впевненість у завтрашньому дні та новому житлі.

Маркованість інтертекстуальної взаємодії на смисловому рівні відбувається за допомогою як експліцитних (цитати), так і імпліцитних (алюзії, запозичення синтаксичної та мовної структур, лексичних елементів та зображень) маркерів. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у дослідженні проявів типологічної інтертекстуальності та інтеріконічності у рекламних текстах.

Література:

1. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман // Вестн. Моск. уннта. Сер. Филология. 1995. № 1. – С. 97–124.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. − К. : ВЦ «Академія», 1997. − 752 с.
3. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность. Учебное пособие. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
4. Broich U., Pfister M. Intertextualität: Formen, Funktionen, anglist. Fallstudien / hrsg. von Ulrich Broich u. Manfred Pfister. Unter Mitarb. von Bernd Schulte-Middelich. – Tübingen : Niemeyer, 1985. – 364 S.
5. Kessler K. Visualisierte Intertextualität als Kontext für Bedeutungskonstruktionen in Karikaturen, politischen Plakaten und Werbeanzeigen / K. Kessler, T. Hellwig // Stabilität und Flexibilität in der Semantik. Peter Lang, 2004. – S. 389–399.
6. Janich N. Werbesprache. Ein Arbeitsbuch mit einem Beitrag von Jens Runkehl. 6., durchgesehene und korrigierte Auflage. – Tübingen : Narr Verlag, 2013 – 320 S.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Реклама маркетингової компанії «Incredible India» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.incredibleindia.org/
2. Реклама кави «Tchibo» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bpb.de/
3. Реклама гардин компанії «IKEA» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.riesenmaschine.de/
4. Реклама торгової марки «Die Kärtner Fleischer» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.kaerntner-fleischer.at/)
5. Реклама «IPad» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://neuewerbung.org/
6. Реклама цигарок «Lucky Strike» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.schierl.de/portfolio/lucky-strike-2
7. Реклама лікеру «Campari» [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://infoverzeichnis.org/flickr.de
8. Реклама інженерного бюро «Mischek« [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://jetzt.sueddeutsche.de/

УДК 81'42:82,94

Л. П. Сердійчук,
Житомирський державний університет ім. Івана Франка, м. Житомир

МОВЛЕННЄВІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОБІОГРФІЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АВТОБІОГРАФІЙ ЛАУРЕАТІВ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ)

Стаття присвячена дослідженню творчої мовної особистості в аспекті виразних особливостей. Виділено головні підходи до розуміння творчої особистості в процесі створення нею автобіографічного дискурсу.

Ключові слова: *автобіографічний дискурс, автобіографічний текст, творча мовна особистість, засоби мовленнєвої виразності, стилістична конвергенція.*

В статье рассматривается творческая языковая личность в аспекте выразительных средств. Выделено основные подходы к пониманию творческой личности в процессе создания автобиографического дискурса.

Ключевые слова: *автобиографический дискурс, автобиографический текст, творческая языковая личность, средства выразительности, стилистическая конвергенция.*

© Л. П. Сердійчук, 2015

The article studies the creative linguistic personality of Nobel laureates in the aspect of produced expressive means. The main approaches to the understanding of linguistic personality in the process of creating autobiographic discourse have been distinguished. The article analyses the characteristic features of the creative personality and the level of its linguistic creativity.

The study shows that autobiographic texts focus on the concepts of the personality of the author, his/her relatives, colleagues, friends, studies, work, scientific problems, etc. The characteristic feature of the Nobel laureates autobiographic texts is their axiological marking i.e. the clearly expressed positive colouring actualized by the numerous figures of speech and expressive means of positive semantic.

The study shows that the authors of the texts being the representatives of exact science like physics, chemistry and mathematics are capable of perfect stylistic mastery. The high level of linguistic excellence proves the great creative potential of the authors of the studied autobiographies.

High frequency of using stylistically marked expressive means and figures of speech like stylistic convergences, epithets, metaphors and similes has been observed. Special attention is paid to the description of the usage of multi-component stylistic convergences.

Key words: *autobiographic discourse, autobiographic text, creative linguistic personality, expressive means, stylistic convergence.*

Одною з центральних проблем сучасної лінгвістики є проблема мовної особистості (Ю. М. Караулов, О. М. Шахнарович, П. В.Зернецький, О. О. Пушкін, С. О. Сухих). Важливим напрямом у вивченні цього складного комплексного явища є аналіз окремих типів дискурсів, продукованих представниками певних соціальних груп – вікових, професійних і т. д. (О. І. Дев'ятайкін, В. І. Карасик, О. Б. Сиротиніна). Твори та мовлення видатних особистостей викликає особливий дослідницький інтерес в лінгвістичному аспекті, оскільки мовлення особистості є віддзеркаленням притаманних їй ментальних когнітивних процесів.

Нобелівські лауреати є особливою групою творчих особистостей не тільки в професійному і науковому аспекті, але й тому, що вони виділяються особливим типом визнання, і тому їх когнітивна діяльність, представлена, зокрема, у їх письмових творах, привертає увагу не тільки колег, а і психологів та лінгвістів.

Метою даної статті є аналіз засобів мовленнєвої виразності автобіографій лауреатів Нобелівської премії у галузі фізики і хімії.

Об'єктом дослідження є автобіографічний дискурс. Предметом вивчення є система засобів мовленнєвої виразності, які виявилися характерними для текстів аналізованих автобіографій.

Актуальність роботи зумовлена майже повною відсутністю досліджень, присвячених виразності автобіографічного дискурсу на вказаному матеріалі.

Сучасна психологія розуміє **творчість** як «1) високосвідому діяльність людини, спрямовану на створення нових продуктів матеріальної і духовної культури, які мають суспільно-історичну цінність; 2) теоретичну і практичну діяльність людини, яка зумовлює одержання об'єктивно нових результатів. Такими результатами можуть бути нові знання, оригінальні способи розв'язання певної проблеми, наукові відкриття, нові технології, високомистецькі художні твори тощо. Особистісний аспект творчості передбачає наявність у людини певних знань і вмінь, розвинених здібностей, високої мотивації діяльності, які поєднані з уявою, добре розвиненою інтуїцією і прагненням до реалізації своїх можливостей [7; 8].

Творча особистість характеризується, перш за все, такими особливостями, як здатність бачити проблеми, готовність відкласти знайдене рішення й шукати нове, толерантність до невизначеності, прагнення до оригінальності, інформованість і достатньо високий рівень базових знань, працьовитість, самокритичність і низький рівень соціального конформізму [4]. Творчим особистостям притаманні ряд особливих рис: самостійність суджень, впевненість у собі, здатність бачити в труднощах цінність, естетична орієнтація, здатність ризикувати. Їх самовпевненість, наполегливість, сміливість, свобода, самоповага, сприяють самореалізації особистісного потенціалу [10].

Центральний момент творчої діяльності – отримання нових результатів при використанні нових методів. Творча особистість відзначається здатністю генерувати оригінальні ідеї, робити відкриття, винаходи, творити мистецтво [4].

Отже, можна виділити головні риси, що є характерними для творчих особистостей:

– креативність,
– високий рівень творчої потреби,
– високий інтелект,
– сміливість і самостійність суджень,
– значний творчий потенціал і творча активність,
– здатність генерувати ідеї, робити відкриття та винаходи.

У нашій роботі під *мовною особистістю* розуміється особистість, виражена в мові (текстах) і через мову, реконструйована в своїх основних рисах на базі мовних засобів [3, с. 38].

Під *творчою мовною особистістю* ми розуміємо творчу особистість як носія мови у її здатності здійснювати мовленнєву діяльність, тобто комплекс психофізіологічних якостей індивіда, що дозволяє продукувати і сприймати висловлення та текстові повідомлення різного обсягу [1, с. 65]. Це – сукупність особливостей вербальної поведінки творчої людини, що використовує мову як засіб спілкування, узагальнений образ носія культурно-мовних і комунікативно-діяльнісних цінностей, установок і реакцій [9, с. 3].

Філологічне дослідження особистості передбачає звернення до продукованого нею дискурсу. В нашому дослідженні творчу особистість розуміємо як компонент дискурсу, оскільки його наступний компонент – текст – відображає особливості картини світу Нобелівського лауреата – автора. Автобіографічний дискурс творчих мовних особистостей – лауреатів Нобелевської премії дає можливість осмислити ступінь творчої індивідуальності автора, пізнати складники мовної особистості, фрагменти картини світу, її ставлення до дійсності, оточення та самої себе.

Лінгвістичне дослідження автобіографій дозволяє виділити цілу низку притаманних їм особливостей, однією з яких є аксіологічне забарвлення автобіографій. Текстовий матеріал показує, що предметом оповіді є в першу чергу не сама особистість, а родина, заклади, де автори навчалися, колеги, друзі, певні етапи професійної, творчої діяльності, де в центрі уваги стоїть не сам автор, а фактично ті обставини і люди, які його оточують. Особливо привертає увагу те, що усі вище названі події, предмети та особистості описуються з позитивною оцінкою, при чому об'єкти і явища позитивної забарвленості становлять 80% в порівнянні з об'єктами і явищами негативної забарвленості.

Важливою рисою аналізованих автобіографічних дискурсів є особливості їх стилістичного забарвлення, а саме висока частотність вживання стилістичних конвергенцій різних конфігурацій, прагматичним ефектом чого є підвищення вираз-

ності, яскравості створених образів, майстерності в розкритті висловлюваних ідей і думок. Під стилістичною конвергенцією ми розуміємо накопичення і сполучення різних стилістичних засобів, що надає висловленню особливої експресивності [8, с.70-71]. Накопичення стилістичних засобів у певних фрагментах тексту, їх різноманітність є певним сигналом для читача про важливість авторської думки. Компонентами стилістичної конвергенції найчастіше виступають тропи:

*We examined the hundreds of **m**illions of **m**easurements in a **m**yriad ways (George F. Smoot).*

Основними компонентами конвергенції у наведеному вище прикладі є алітерація, гіпербола (*hundreds of millions of measurements, myriad ways*) та градація (*hundreds, millions, myriad*), які з особливою емоційністю підкреслюють працьовитість науковців-колег і надають тексту особливої виразності.

I also liked English, was bad at maths and hopeless at history, and fanatical about cricket, though not terribly good (Tim Hunt).

Накопичення таких стилістичних засобів як антитеза (*bad – good*), синонімічний повтор *(bad, hopeless; liked, was fanatical)* та оксиморон (*terribly good*) мають на меті затримати увагу читача на уподобаннях автора.

I noticed that the moon was following us mile after mile tagging along like my dog but with greater speed and persistence (George F. Smoot).

Поєднуючи у наведеному вище прикладі метафору (*the moon… tagging along*) підсилену порівнянням (*like my dog…*), науковець-астрофізик насичує текст особливою образністю.

Life at Bell Labs, like Mary Poppins, was «practically perfect in every way» (Steven Chu).

У даному прикладі автор вживає літературну алюзію *Mary Poppins* у функції порівняння.

Варто відмітити високий ступінь ідіоматичності автобіографічних текстів, що вивчаються – часте вживання ідіом, що входять до складу стилістичних конвергенцій:

It was a good, well-resourced school, but I was very exam oriented and most of the other boys came from wealthier and more academic families which sometimes made me feel like a fish out of water (Paul Nurse).

Вживання епітетів *good, well-resourced, exam oriented* та порівняння на основі ідіоми *like a fish out of water* робить мову автора більш образною.

Завдяки використання багатокомпонентних конвергенцій виразність стилістичних фігур концентрується, підсилюється і сприяє точності, яскравості вираження авторської думки.

У процесі аналізу текстів названих автобіографій було відзначено високу кількість стилістичних фігур та виразних засобів взагалі (від 8 до 20 на сторінку). На наш погляд, на особливий дослідницький інтерес заслуговує те, що автори текстів – не письменники чи лінгвісти, а представники точних наук, які не є спеціалістами щодо мовної виразності. Проте, стилістична майстерність є яскравим чинником автобіографій, написаних ними.

Серед виділених нами виразних засобів високою частотністю вирізняється епітет, який використовують як ізольовано, так і в складі названих вище стилістичних конвергенцій.

Позитивно марковані епітети з дуже високим ступенем вираження ознаки *wonderful, brilliant, tremendous, excellent, glorious, stimulating, talented, supportive,* тощо, є засобом надання експресивної оціночної характеристики. Матеріал показує, що часто предметом оцінки в автобіографіях є не самі автори, а і люди, що їх оточують – рідні, колеги, тощо:

My parents were […] extremely supportive of my academic efforts (Paul Nurse). My mother also was a tremendous role model (George F. Smoot). I am fortunate to have two wonderful daughters (Myron S. Scholes); my extraordinarily talented LTCM colleagues (Robert C. Merton).

У наведених вище прикладах позитивно забарвлені лексеми виконують інформативно-емотивну функцію, при чому емотивна оцінка підсилюється за допомогою кваліфікаторів-інтенсифікаторів *extremely, extraordinarily, enormously.*

Позитивно марковані **епітети** з дуже високим ступенем вираження ознаки при оцінці закладів, де навчались чи працювали науковці, сприяють формуванню у читача стійкого позитивного образу цих закладів: *Cambridge was an extraordinarily active place during that decade (John Pople). Lowry's department was a stimulating place for research (Robert F. Furchgott).*

Метафори в автобіографічному дискурсі нобелівських лауреатів характеризуються високим ступенем оригінальності, сприяючи виникненню асоціацій, які відображають суб'єктивне авторське сприйняття дійсності і дають можливість надати додаткового емоційного забарвлення предметам чи явищам та передати оцінку їх мовною особистістю:

He quickly hammered into my head the importance of making conducting polymers processible (Alan Heeger).

У даному прикладі особливо виразно підкреслюється наполегливість і працьовитість керівника при поясненні наукового матеріалу.

It was my first exposure to «molecular biology» and I became hooked (Richard J. Roberts).

В наведеному вище прикладі автор наголошує, що проблем і питання цієї галузі науки настільки його захопили, що він, як рибка, попався на гачок. Типовим для аналізованих дискурсів є функціонування яскравих оказіональних метафор, що підкреслює високий рівень креативності автора, сміливість та самостійність суджень:

They decided that some baby-snatching was in order, and offered it (professorship of economics) to me in 1968 (James A. Mirrlees). In the spring of 1985, shopping around for a graduate school and a research project, I met Dave Pritchard at MIT (Erik A. Cornell).

Яскравістю відзначаються метафори *baby-snatching* і *shopping around.*

Метою вживання **порівнянь**, є прагнення надати тексту емоційності та образності:

Like farm's peaches and tomatoes, the eight of us grew and ripened in a healthy and carefree environment on the eastern bank of Delaware River (Joseph H. Taylor).

Len lit up like a light bulb (Richard E. Smalley).

У другому прикладі виразність тексту підкреслюється метафоричним порівнянням.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі **висновки**:

– творчим мовним особистостям – Нобелівським лауреатам притаманна висока ступінь мовної креативності;

– в центрі уваги автобіографічних текстів поряд із особистістю автора знаходяться такі поняття як родичі, колеги, друзі, етапи навчання та роботи над вирішенням наукових проблем тощо;

– проаналізовані автобіографії відзначаються стилістичною майстерністю вираження думки, незважаючи на те, що їх автори є не філологами, а представниками точних наук. Така мовленнєва майстерність непрямо свідчить про креативний потенціал авторів досліджуваних автобіографій;

– характерним чинником досліджуваних текстів є особливості аксіологічного забарвлення, а саме чітко виражений позитивний тон, який актуалізується шляхом використання у першу чергу численних стилістичних фігур та виразних засобів з яскравою позитивною семантикою;

– в аналізованих текстах було відмічено високу частотність використання стилістично маркованих засобів, серед яких було виділено стилістичні конвергенції, епітети, метафори, порівняння, алітерація, градація;

– в текстах автобіографій було відмічено високу частотність використання багатокомпонентних стилістичних конвергенцій.

Перспективу досліджень вбачаємо у подальшому вивченні текстів автобіографій Нобелівських лауреатів у когнітивно-концептуальному аспекті.

Літерутаріа:

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология. Языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2000. – № 1. – С. 64–72.

2. Галин А. Л. Психологические особенности творческого поведения / А. Л. Галин. – Новосибирск : Новосибирский государственный университет, 2001. – 232 с.

3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263с.

4. Копець Л. В. Психологія особистості: [навчальний посібник] / Л. В. Копець. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 458 с.

5. Лук А. Н. Мышление и творчество / А. Н. Лук. – М., 1976. – 144 с.

6. Пономарев Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1976. – 304с.

7. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К., 2006. – 424 с.

8. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1980. – Вып. IX. Лингвостилистика. – С. 69–97.

9. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : ЦУЛ «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.

10. ТВОРЧЕСКАЯ ЛИЧНОСТЬ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http // www.krugosvet. ru/enc/gumanitarnye_nauki/psihologiya _i_pedagogika /LICHNOST_TVORHESKAYA_LICHNOST (2011)

Джерело ілюстративного матеріалу:

11. Autobiographies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http//www.Nobelprize.org

УДК 811.161.2'373.45

Н. В. Слобода,
ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКРИБОВАНИХ АНГЛІЦИЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЕРГОНІМІВ)

У статті розглянуто різні випадки використання неадаптованих англіцизмів у назвах організацій. Проаналізовано специфіку їх функціонування як частини складних багатокомпонентних ергонімів. Наголошено на необхідності узгодженості та семантичної точності у використанні таких одиниць.

Ключові слова: *англіцизм, транскрибування, графіка, адаптація, ергонім.*

В статье рассмотрены разные случаи использования неадаптированных англицизмов в названиях организаций. Проанализирована специфика их функционирования как части сложных многокомпонентных эргонимов. Подчеркнута необходимость согласованности и семантической точности в использовании таких единиц.

Ключевые слова: *англицизм, транскрибирование, графика, адаптация, эргоним.*

The article deals with different cases of non-adapted Anglicism usage in organization names. Their functioning specificity as a part of complex many-component ergonyms is analyzed. In such situations graphical adaptation facilitates perception of the name as a whole. Consistency and semantic correctness necessity is stressed in usage of units like these. Usage of words borrowed from other languages in their English phonetic form is considered to be inadvisable. They are difficult to understand and violate the linguistic norms.

Keywords: *Anglicism, transcribing, graphics, adaptation, ergonym.*

Сучасні суспільні процеси позначені активізацією використання слів іншомовного походження в українському лексиконі. Серед них переважають англіцизми, вживання яких нерідко не мотивується семантичною необхідністю в мові й не регламентується орфографічними і граматичними нормами. Такі лексеми, передані за допомогою кириличної графіки з метою спрощення їх вживання, перестають сприйматися як одиниці англійської мови. Але у той же час вони ще не кодифіковані в українській мові й не адаптовані до її норм.

Питання використання англіцизмів, їх засвоєння слов'янськими мовами висвітлюються у працях, присвячених різним аспектам цього процесу. Привертають увагу роботи щодо англомовних лексем, переважно абревіатур, а також гібридних латинічно-кириличних утворень – графіксатів (Л. А. Баранова, Л. Д. Кадирова, Т. В. Попова), публікації з питань словотворення на базі нещодавно запозичених лексем (Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк), а також дослідження, що стосуються власне процесу засвоєння англіцизмів в українській мові (А. В. Зеніна).

До способів фонетичної адаптації англіцизмів (а відповідно і їх графічної передачі) А. В. Зеніна відносить транскрипцію, транслітерацію і змішане транскодування [3, с. 7], причому провідним принципом передачі іншомовних слів вважають саме транскрипцію [6, с. 12].

У той же час питання викликає сам статус англіцизмів, доцільність їх використання у різних дискурсах, а також проблема вибору найбільш вдалого способу їх репрезентації. «Нове слово іншомовного походження, адаптоване до системи української мови шляхом транскрибування або транслітерування» Є. А. Карпіловська називає неозапозиченням [5, с. 19]. Однак, за словами І. В. Нечаєвої, передача іншомовного слова засобами кириличної графіки ще не означає його адаптацію до системи письма [6, с. 9]. Крім того, англіцизми нерідко замінюють питомі українські лексеми з тим же значенням (вкраплення або варваризми) [5, с. 19], при цьому будучи незрозумілими більшості носіїв мови і не закріпленими у словниках.

Високочастотне функціонування таких одиниць як в оригінальному вигляді, так і в кириличному оформленні спостерігається у назвах українських організацій, причому переклад або пояснення значень цих слів не подається. Проана-

© Н. В. Слобода, 2015

лізуємо доцільність використання англомовних лексем загалом і зокрема їх транскрибованих варіантів з урахуванням специфіки ергонімів.

Назва організації повинна відповідати певним маркетинговим вимогам. Стосовно подібних вимог до реклами В. В. Зірка зазначає: «Назва продукту і його опис повинен бути легко запам'ятовуваним, зокрема за рахунок асоціативних зв'язків із назвами аналогічних продуктів. Однак він повинен і відрізнятися від них, володіти виразною індивідуальністю, «модністю» і наявністю престижних – креативних слів, найбільш неочікуваних за формою» [4, с. 96]. Поряд із цим такі новотвори і неозапозичення мають відповідати мовним нормам. Зазначені вимоги можуть бути застосовані й до ергонімів. Їх індивідуальність і престижність нерідко забезпечується використанням англіцизмів. Інколи вони вживаються у формі мови-джерела, однак частіше або паралельно із цим подається кириличний варіант назви, або англіцизм оформлюється тільки засобами української графіки.

У назвах деяких українських організацій (на прикладі назв м. Дніпропетровська) можна простежити повторюване вживання окремих англіцизмів, які у переважній більшості випадків транскрибуються кирилицею. Найбільш частотними з них, за нашими спостереженнями, є *land* і *city*: *Диволенд, Ігроленд, КнигоЛенд, МебліCITY, АКВА СІТІ, ТЦ «МОСТ-СІТІ», рекламна агенція ТОП СІТІ, туристична агенція «Тур-сіті»*. Незважаючи на активність використання цих одиниць, їх семантичне засвоєння українською мовою ще не відбулося: вони не вживаються як самостійні лексеми і не фіксуються словниками української мови (крім *Сіті* як власної назви [2, с. 1325; 7, с. 704], а також як компоненти давно запозичених складних слів *лend-ліз, лендлорд* [2, с. 612; 7, с. 415]). Однак можна говорити про певну їх семантичну специфіку в назвах, порівняно зі значеннями в англійській мові та загальними тенденціями засвоєння українською. Так, іменник *land* має в англійській мові основне значення «земля, суша» [1, с. 538], у той час як у наведених ергонімах актуалізується його друге словникове значення «країна, держава» [1, с. 538]. Принаймні саме так можна інтерпретувати названі утворення: *країна див, країна ігор, країна книг*. Останнє підтверджується і рекламним гаслом організації: *Країна, де цікаво жити!* Можна припустити, що ці найменування утворені за аналогією до назви відомого парку розваг «Діснейленд», що давно відтворюється кирилицею. Лексему *city* в наведених ергонімах навряд чи можна співвіднести з її основним значенням в англійській мові «1) велике, всяке більш або менш значне місто з місцевим самоврядуванням» [1, с. 173]) або з тим, що закріплене українськими словниками: «Сіті, *невідм., с.* 1. Центральна частина Лондона, де зосереджено контори та правління найбільших банків, фондова й товарна біржі. 2. Синонім англійської фінансової олігархії» [2, с. 1325] (останнє збігається з другим значенням лексеми в англійській мові). Ідеться скоріше про прикметникове значення «міський, властивий великому місту, розташований у великому місті». На нашу думку, наявність цього компонента у назві дозволяє позиціонувати організацію як таку, що обслуговує і здатна задовольняти потреби жителів великого міста. Це може бути покликано підвищувати престиж організації та полегшувати запам'ятовування назви (зважаючи на розповсюдженість компонента *city / сіті*). При цьому смислове навантаження несе перший компонент ергоніма. Наприклад, в одній з назв, оформлених засобами англійської графіки, – *Coffee City* – наявне пояснення російською: *Кофе твоего города*, хоча за правилами англійської мови таку назву точніше було б перекласти навпаки – як *місто кави*. Отже, в ергонімах із компонентом *city / сіті* змінюється співвідношення означення й означуваного з властивого англійській мові на властиве українській. Унаслідок цього аналізований компонент використовується у функції означення.

Аналіз матеріалу свідчить, що розглянуті лексичні одиниці вживаються переважно як частини складних слів (інколи словосполучень). На нашу думку, саме це сприяє написанню іншомовних компонентів кирилицею. Припускаємо, що цілісне кириличне написання назви легше для сприйняття і розуміння реципієнтів, ніж кирилично-латинічний гібрид. Ця гіпотеза потребує подальшої експериментальної верифікації.

У той же час орфографічне засвоєння цих англіцизмів повною мірою не відбулося, оскільки їх написання не завжди відповідає чинним нормам правопису. Так, англійська лексема *city* повинна передаватися українською як *сіті*, оскільки за правилом «дев'ятки» після *с* перед наступною приголосною має писатися саме *и* [9, с. 69]. Написання *сіті* припустиме для власної назви, у вигляді якої й був початково запозичений цей іменник. Також привертає увагу неоднорідність написання назв – складних слів із цим компонентом: разом, окремо і через дефіс. Подальше інтегрування англіцизмів в українську мову повинно сприяти уніфікації їх використання.

Аналогічна орфографічна нестабільність простежується і в інших назвах: *Тренувальний екстрім-центр, Рубікон-трейдінг*. У нормативному для українського правопису оформленні ці одиниці вже закріплені у словниках: *екстрим* – «Крайність, гостре відчуття; витривалість на межі можливого» [8, с. 77]; *трейдинг* – «*фін.* Продаж та зворотна купівля акцій у розрахунку на отримання прибутку на різниці їхнього курсу» [7, с. 771; 8, с. 252]. Однак в ергонімі, очевидно, мається на увазі більш загальне значення, з яким ця лексема вживається в англійській мові, – «торгівля, комерція» [1, с. 998]. Отже, в окремих ситуаціях спостерігається актуалізація менш специфічного значення, порівняно з уже засвоєним мовою.

У деяких випадках неточність транскрипції зумовлена недотриманням орфографічних норм української мови, але в інших ситуаціях неоднорідність передачі англіцизмів кирилицею пов'язана з домінуванням традиційного принципу правопису в англійській мові, а отже поширеною неспіввідносністю фонетичної та графічної форми слів. Так, в основу назви охоронної корпорації *ГУАРД* покладений транслітерований англійський іменник *guard* («охорона, варта, конвой» [1, с. 430]). Цей же англіцизм уже засвоєний українською мовою як частина складних слів *бодигард* – «*розм.* Особистий охоронець приватної заможної особи» [8, с. 38], *лайфгард* – «Вільнонайманий працівник у курортних готелях, який стежить за безпекою у басейні, на пляжі, на атракціонах» [8, с. 130]. При передачі подібних неоднозначних для прочитання лексем кирилицею варто звертати увагу на вже засвоєні українською мовою слова, які мають у своєму складі цю одиницю. Це сприятиме спрощенню не лише прочитання назви, але і розуміння її значення за аналогією до вже наявних в українській мові спільнокореневих слів.

Незважаючи на неточність транскрипції, використання подібних англіцизмів із семантичної точки зору вважаємо певною мірою виправданим, оскільки українські відповідники не сприймаються у функції ергоніма у зв'язку із широким обсягом їх значення і потребують уточнення (пор.: *ТОВ «Безпека, охорона, гарантія»*). Аналогічний випадок спостерігаємо в назві *Логістична компанія ДЕЛІВЕРІ* (англ. *delivery* – «поставка, доставка, розноска (листів, газет)» [1, с. 256]). Стосовно подібного функціонування англіцизмів у рекламі В. В. Зірка вважає, що помірна їх кількість навіть «виховує гарний мовний смак» [4, с. 97]. Однак нерідко для створення назв організацій використовують англіцизми, які є багатозначними словами або навіть омонімами у мові-джерелі, що тільки ускладнює їх сприйняття і розуміння навіть тими реципієнтами, які володіють англійською мовою. Такою є назва магазину освітлювальних приладів *Лайт*, яка дає правильне уявлення про вимову цієї лексеми, однак в англійській мові відповідає трьом омонімам (*light I* «світло, освітлення»; *light II* «легкий»; *light III* «опускатися, сідати» [1, с. 555]), кожен з яких має цілий комплекс похідних значень. Без конкретизації роду діяльності організації така назва лише заплутує потенційного покупця, тому видається нам недоречною і може бути за-

мінена українським відповідником *Світло*. Він є більш семантично точним і, крім того, в українській лінгвокультурі має позитивну оцінну конотацію, що може сприяти відповідному впливу на споживача.

У деяких випадках можна помітити семантично некоректне використання англійських лексем, переданих українською графікою. Такою, наприклад, є назва стоматологічної клініки *Дент лайф*, друга частина якої сприймається доволі однозначно як похідна від англ. *life* – «1) життя, існування» [1, с. 554]. Однак першій частині назви в англійській мові відповідають омоніми *dent I* – «вибоїна, западина» і *dent II* – «*mex.* зуб, зубець; насічка, зарубка; нарізка» [1, с. 259], жоден з яких не має нічого спільного зі стоматологією. У той же час, близький за звучанням прикметник *dental* означає «1) зубний; 2) зуболікувальний» [1, с. 259], що, очевидно, і малося на увазі в наведеній назві. Крім семантичної неточності одного з компонентів, сумнівною видається лексична сполучуваність цих англіцизмів: враховуючи наведені словникові значення, українською назва повинна передаватися як *зубне (зуболікувальне) життя*. Припускаємо, що у той час як перший компонент ергоніма своєю появою зобов'язаний неточності, другий покликаний надавати йому позитивних, життєствердних оцінних конотацій.

Подібна семантична неузгодженість показова і для ергоніма *Сонлайн*, який складається з механічно поєднаних українського іменника *сон* (очевидно, в атрибутивній функції – за традицією англійської мови) і транскрибованого англійського *line* – «лінія, межа, штрих» [1, с. 558], що доводиться розшифрувати як *сонна лінія* або *лінія сну*. Значення українського компонента в цьому ергонімі пояснюється уточненням, яке супроводжує назву: *Ортопедичні та анатомічні матраци, каркас-ліжка*. Але, як і в попередньому прикладі, не зрозуміло, як із цим пов'язане значення транскрибованого англіцизму. Крім того, не лише сама назва утворена як складне слово (поєднання двох іменників без сполучного голосного), але до такої ж форми в уточненні згорнуто відоме, зрозуміле і граматично нормативне словосполучення *каркасні ліжка* → *каркас-ліжка*, що сприймається як поєднання іменників *каркас* у початковій формі та *ліжко* у формі родового відмінка і може спричинити неправильне розуміння.

Подібна зміна форми слів, давно запозичених з інших мов, спостерігається у багатьох ергонімах під впливом транскрибованих англіцизмів. Наприклад, назви кредитних установ *АвтоФінанс, КомпаньйонФінанс* містять у своєму складі лексему французького походження *фінанси*, яка передається у фонетичній і граматичній формі, властивій англомовному відповіднику *finance* – «1) *pl* фінанси, прибутки» [1, с. 365]. В англійські мові названий іменник не має формальних показників множини, хоч і передає це граматичне значення. Для української таке його вживання є порушенням граматичної норми. Таку ж цілковиту недоцільність транскрибування англійської фонетичної форми слів констатуємо в назві магазину спортивних товарів *Екстрем стайл*. Крім лексеми *екстрим*, про яку вже йшлося вище, особливу увагу привертає другий компонент цієї назви, що не є власне англіцизмом і давно запозичений українською мовою з латинської як іменник *стиль*. Подібні запозичення мають свою традицію використання і словотворення в українській мові, через що їхнє надходження до словникового складу мови вдруге (хоча і в іншій формі) кваліфікуємо як надлишкове.

Отже, з метою створення виразно індивідуальних і запам'ятовуваних ергонімів у них нерідко використовують англіцизми, ще не засвоєні українською мовою. Для спрощення сприйняття таких одиниць їх транскрибують кирилицею. У проаналізованому матеріалі найбільш типовим є використання транскрибованих англіцизмів як частини складних слів. У таких випадках графічне засвоєння компонентів полегшує сприйняття назви в цілому реципієнтами. Вживання в ергонімах багатозначних англомовних лексем потребує корекції, особливо якщо вони можуть бути замінені українськими відповідниками. Також варто дотримуватися семантичної узгодженості компонентів. Використання у назвах організацій слів, давно запозичених з інших мов, у їх англійській фонетичній формі вважаємо недоцільним як з точки зору складності їх розуміння, так і з огляду на невідповідність цих одиниць чинним мовним нормам.

Подальші дослідження в цьому напрямку допоможуть з'ясувати, чи дійсно транскрибована форма сприяє кращому розумінню англіцизмів у назвах, чи тільки полегшує їх сприйняття.

Література:

1. Великий англо-український словник / Авт.-уклад. М. В. Адамчик. – Донецьк : «Видавництво Сталкер», 2002. – 1152 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Зеніна А. В. Адаптація англізмів у термінології української банківської справи: автореф. дис. … канд. філол. наук; 10.02.01 – українська мова. – Донецьк : Донецький національний університет, 2014. – 21 с.
4. Зирка В. В. Неолексика в рекламе: необходимость или реальность? // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского: научный журнал. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Симферополь : Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского, 2009. – Том 22 (61). № 2. – С. 95–98.
5. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія [Електронний ресурс] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – Режим доступу : http://lib.movahistory.org.ua/Dynamichni_procesy.pdf
6. Нечаева И. В. Актуальные проблемы орфографии иноязычных заимствований. – М. : Издательский центр «Азбуковник», 2011. – 168 с.
7. Новий словник іншомовних слів / Укладання і передмова О. М. Сліпушко. 20000 слів. – К. : Аконіт, 2007. – 848 с.
8. Нові слова та значення: словник / Ін-т укр. мови НАН України; уклали: Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. – К. : Довіра, 2009. – 271 с. – (Словники України).
9. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України. – К. : Наук. думка, 2007. – 288 с.

УДК 81'373.611-028.13

М. О. Солтис,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ. ГЕНЕТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СКОРОЧЕНЬ

У статті проаналізовано роль складноскорочених слів у процесах словотвору, особливості їх формування. Проведено аналіз принципів, з допомогою яких утворюються нові скорочення.

Ключові слова: *словотвір, скорочення, словоскладання, морфема, принципи формування скорочень.*

© М. О. Солтис, 2015

В статье проанализирована роль сложносокращённых слов в процессах словообразования, особенности их формирования. Проведен анализ принципов, с помощью которых образуются новые сокращения.
Ключевые слова: *словообразование, сокращения, словосложение, морфема, принципы формирования сокращений.*

The article analyzes the role of abridgements in word formation process and the peculiarities of their formation. Specifically addressed are the principles governing the formation of new shortenings.
Key words*: word formation, shortening, compounding, morpheme, shortening formation principles.*

Важлива властивість скорочень, поряд з іншими лексичними одиницями, – слугувати базою для подальших словотвірних процесів. У цьому виявляється і їх унікальність. Редукція форми та змісту не перешкоджає їм творити нові лексичні одиниці у поєднання з іншими словотвірними одиницями.

Одним з найпоширеніших видів словотвірних конструкцій, до складу яких входять скорочення, є складноскорочені слова. Їх форма, структура, правопис зумовлені і вихідною формою, яка зазнала скорочення, і власне скороченням, і елементом, з яким скорочення поєднується в процесі формування нової похідної одиниці. Досліджуючи процеси словоскладання, можна виявити елементи, які перебувають на межі словоскладання та скорочення. Аналіз дозволяє виявити композити, що виникають в результаті елімінації окремих частин їх складових (напр., *Ölzweig ⇐ Öl**baum**zweig ⇐ Ölbaum + Zweig – гілка оливкового дерева*). Можна навести також приклади, в яких процесу скорочення підлягає не перша, а друга складова композиту, напр., *Briefsteller ⇐ Brief**schrift**steller – автор листа, Vietnamfilm ⇐ Vietnam**spiel**film – художній фільм про В'єтнам*.

Мета пропонованої статті – проаналізувати особливості формування складноскорочених слів, показати їх взаємозв'язки з іншими одиницями словотвору та з'ясувати визначальні принципи для утворення нових скорочених одиниць.

Матеріалом дослідження послугували 3000 скорочених слів німецької газетної лексики, зібраних методом загальної вибірки у німецькомовних друкованих виданнях, зокрема щоденних газетах «Frankfurter Allgemeine Zeitung» та «Süddeutsche Zeitung».

Приклади, які містяться у класичних підручниках з лексикології, зачисляють до нормальних випадків словоскладання, навіть якщо вони не є вільними морфемами, і аж ніяк не вважають їх скороченнями. Наведемо такі приклади: *Doppel-⇐doppelt – подвійний; Einzel- ⇐ einzeln – окремий; Sonder- ⇐ besonders – особливий.* Тут не йтиметься про те, чи були вони раніше частиною складеного слова або префіксом[1], а передусім, чи слід розглядати їх як скорочення. Проти цього промовляє не лише мінімальна кількість опущених елементів (частково можуть опускатись навіть окремі звуки) а й те, що до складу композита входить не ціле утворення скороченої форми повної вихідної лексеми. Отож, тут радше можна стверджувати про явище аломорфії, тобто варіювання морфеми, яка існує лише у певному фонемному, морфологічному або лексичному оточенні.

У праці Г. Ортнер/ Л. Ортнер окремо виділено групу «складених слів з лексично несамостійними складовими» [7, с. 31][2]. До цієї групи зачислено також словотвірні конструкції з першими складовими скороченого слова на зразок *US-, UN-, NS-, D-* тощо. За класифікацією, що є базовою для роботи, вони належать до часткових скорочень, або їх можна зачислити до складених скорочень, які вимовляються по літерах; якщо перша складова вихідної форми представлена більше, ніж однією літерою, тоді всі літери необхідно вимовляти за правилами алфавіту.

Проаналізуємо дволітерні утворення *US-, UN-, NS-*, чи можуть вони функціонувати у мові самостійно, чи лише в поєднанні з певними словами. Щодо *UN-,* то у сучасних словниках німецької мови подано відповідник – *United Nations – об'єднані нації,* отож вважаємо, що це складене багатосегментне скорочення, яке читають за правилами вимови в алфавіті.

Натомість *US-* не вживається в німецькій мові самостійно у значенні *United States – Сполучені Штати,* така ж ситуація із *NS-*. Отож ми не можемо зачислити такі лексеми до складених скорочень, а визначаємо їх як часткові скорочення за прикладом *NE-Metale, WM-Finale.* Складність полягає в трактуванні базових лексем: *US-Präsident – президент США; NS-Regime – націонал соціалістичний режим*. Утворення *NS* вживалося спочатку на позначення офіційних назв у таких сполученнях, як *NS-Studentenbund – націонал-соціалістичне об'єднання студентів* [пор. 12]. Після 1945 р. утворення *NS* слугувало позначенням режиму. Відповідно, виникли слова: *NS-Staat – націонал-соціалістична держава; NS-Verbrechen – націонал-соціалістичний злочин*. Однак у німецькій мові слово – *nationalsozialistisch* не вживається. Отож, такі утворення доцільно розглядати як нові лексеми, а не скорочення. Ці слова ми вважатимемо композиційно специфічними ініціальними скороченнями, оскільки вони, з одного боку, самостійно не вживаються, а з іншого – є першими частинами часткових скорочень, за прикладом скорочення – *U-Bahn.*

Утворення, такі як *bio-, euro-,* самостійно у тексті як повноцінні слова не вживають. Їх розглядають як скорочення слова, оскільки вони є морфемами. Виникає запитання, чи доцільно вважати ці утворення скороченнями, бо якщо це так, то для них повинна існувати відповідна вихідна форма. Якщо ж такі утворення не належать до скорочень, тоді необхідно встановити їх словотвірний статус, а саме зачислити до окремої групи, де перша складова є усіченням на *-о*, (напр. ***Bio**rhytmus ⇐ **bio**logischer **Rhytmus** – біологічний ритм*)**.** До цієї ж групи можна віднести *Eurodollar, Abopreis, Homobewegung*, *Abo ⇐ Abonnement, Homo ⇐ Homosexueller, Euro ⇐ Europa, Psychoanalyse ⇐ psychologische Analyse, Ökosystem ⇐ ökologisches System*.

Детальніше розглянемо раніше згаданий елемент *Euro.* Його можна знайти у складових багатьох нових лексем, напр., *Eurosport – канал телебачення, Eurotunnel – тунель між Англією та Францією, Eurodollar – доларовий запас у неамериканських банка*. Таке формулювання знаходимо у словнику іншомовних слів Дудена з приміткою: скорочення від ***euro**päisch* і *Dollar* [3, с. 354], отже йдеться дійсно про скорочення морфеми.

Іншим прикладом складеного скорочення є *Linol- ⇐ Linoleum* у словах *Linolschnitt, Linoldruck*. У праці В. Фляйшера та І. Барц знаходимо приклад *Turbo ⇐ Turbine,* зафіксований у словниках як скорочений варіант – *Turb+o, Turbo,* що вживається у значенні також *швидко, дуже швидко*. Сьогодні значення слова розвинулись настільки, що в одному випадку його вживають замість повного слова *турбіна*, а в іншому – у значенні *швидко*: так виникає полісемія, або й омонімія. На межі обох значень перебуває слово *Turbodiesel*, яке, залежно від технічного застосування і від знання реципієнта, може вживатись у значенні *частини*, що перебуває всередині турбіни, і в значенні – *швидко*. У випадку, коли *Turbo* вживають у значенні *Turbine,* його можна розцінювати як морфемний варіант, утворений у результаті процесу скорочення. Виходячи з

[1] Einzel – В. Фляйшер розглядає, як перший елемент складеного слова [137], rück– Г. Вельманн називає префіксом [253], sonder – названо префіксом у праці Ербена [127].

[2] Ortner H. Zur Theorie und Praxis der Kompositionsforschung / Hanspeter Ortner, Lorelies Ortner. – Tübingen : Narr, 1984. S. 94–100.

характеристик скороченого слова, утворення *Euro-, Linol-, Turbo-* належать до групи скорочених морфем зі специфічними ознаками словоскладання. Інші приклади *inter-, tele-* вживаються без змін у складених словах; існують також випадки, коли зв'язані елементи є другою складовою у відповідних словах: *Mo**tel**, Boo**tel**.*

Іншими проблемними випадками класифікації скорочених слів у межах словотворення є явища контамінації, контракції, змішані типи словоскладання. Йдеться про утворення, які налічують складені слова і в яких можуть випадати навіть слова вихідної лексеми. Наприклад: *Meisterstückwerk ⇐ Meister<u>stück</u> + Stückwerk; Besserwessi ⇐ Besser<u>wisser</u> + Wessi*. Окрім того, існують скорочення, в яких випускаються частини морфеми: *Schwabylon ⇐ Schwabing +Babylon* (назва готельного комплексу у Швабінгу). Таким способом часто утворюються іронічні або гумористичні слова.

Говорячи про згадані вище випадки, важко визначити їхнє місце у словотворенні: чи належать вони до скорочень, чи до особливих випадків словоскладання. У працях, присвячених виключно скороченням, їх не розглядають, а у працях, що розглядають словотворення загалом, вони отримують неоднозначну оцінку.

Автори В. Фляйшер, [4, с. 236][3], В. Генцен [6, с. 249–256][4] вважають такі приклади особливими випадками словотворення. Якщо В. Фляйшер у жодному разі не називає наведені лексеми скороченнями, то у праці В. Генцена можна відшукати суперечливі твердження, такі як віднесення перелічених одиниць до групи часткових скорочень, у яких випадає середня частина відповідної вихідної форми. К. Ганзен дотримується думки, що, зокрема, англійський приклад *smog ⇐ smoke + fog* можна вважати особливим випадком словоскладання [5, с. 132–135][5]. Г. Ортнер / Л. Ортнер [7, с. 101][6] зазначають, що такі утворення слід розглядати не лише в межах самого словотворення, але на рівні значення (англ. blends)[7], оскільки внаслідок комбінації двох сегментів виникає новий зміст та значення утвореного слова. Дотримуючись визначень К. Батт, Г. Фатера, І. Барц, Т. Веннеманна та інших мовознавців, називаємо скорочення, утворені шляхом зрощення декількох сегментів в результаті чого формується нове значення, **амальгамою**, і розглядаємо їх як окреме явище в межах словотворення, напр.*, Stagflation ⇐ Stagnation + Inflation, Kurlaub ⇐ Kurort + Urlaub, Eurovision ⇐ europäisch + Television*.

Цікавим явищем є складені слова, у другій складовій яких скорочено суфікс (напр., *Mähdresch<u>er</u> ⇐ Mähdreschmaschine*). Вельманн зараховує такі утворення до скорочень [11, с. 393][8] і пояснює явище заміною другої складової вихідної форми суфіксом (напр., *Laster ⇐ Lastwagen, Vollernter ⇐ Vollerntemaschine*). В. Фляйшер аналізує такі приклади в межах афіксів [4, с. 142][9]. Вважаємо, що наведені вище приклади не є скороченнями, а новими словами, утвореними за допомогою суфіксації.

Скорочення можуть слугувати новими словотвірними основами, отож вони також беруть участь у словотворенні, з них утворюються похідні слова суфіксальним способом, за допомогою суфіксів *-er; -ler* (напр., *BGRer, FSJler*). Такі скорочення характеризують певних осіб. Зазвичай, скорочення із суфіксами *–ler* – називають членів організацій. Наприклад: *PJ ⇐ Praktisches Jahr – останній рік навчання у медичному закладі ⇒ Pjler – студент медичного вишу, який закінчує навчання; ZP´ler ⇐ ZP ⇐ Zahnradfabrik Pasau – фабрика з виробництва зубчастих коліс м. Пассау, відповідно ZP´ler – працівник цієї фабрики*. Зафіксовано також суфікс *–ianer(in)* (напр., *WIPianer(in) ⇐ WIP ⇐ Wissenschaftler-Integrations-Programm – науково-інтеграційна програма*), відповідно *WIPianer(in) – учасник / ця цієї програми*.

Серед аналізованих прикладів наявні випадки утворення нових слів шляхом додавання до скорочення префікса -Ex, напр., *Ex-DDR ⇐ Ex-Deutsche demokratische Republik – колишня Німецька Демократична Республіка, Ex-Hiwi ⇐ Ex-Hilfswillige – колишній допоміжний персонал*.

За допомогою скорочень відкриваються нові можливості для словотворення, що робить їх незамінними у тексті. [пор. 10, с. 13]. Активність скорочень розглядають часто як прояв її мовно-економної функції «Економність скорочень проявляється найповніше у синтагматичному аспекті. В той час, як багато вихідних форм з'єднані синтаксично, то у розпорядженні відповідних скорочень є словотворчі засоби і скорочення з повною одиницею пишуться через дефіс» [1, с. 374]. Скорочені одиниці дають можливість для творення нових словотвірних конструкцій, які неможливо утворити з їхніми вихідними формами: *SPÖ-Politiker ⇐ Politiker der Sozialdemokratischen Partei Österreichs – політик з соціал-демократичної партії Австрії, UN-Studie Ü Studie von United Nationen – дослідження Організації Об'єднаних Націй, dpa-Meldung ⇐ Meldung der Deutschen Presseagentur – повідомлення інформаційного агентства ФРН, SWR-Justitiar ⇐ юрисконсульт Швейцарської Наукової Ради*. Композити з повними варіантами цих фрагментованих одиниць в мові не існують *(Sozialdemokratische-Partei-Österreichs- Politiker, Schweizerischer-Wissenschaftsrat-Justitiar, Deutsche-Presseagentur-Meldung)*. У газетних текстах більше 90% таких композитів мають першою складовою звичайні випадки фрагментації багатосегментних скорочень (ініціальні скорочення). Менше 10% приклади, в яких скорочені одиниці виступають другою складовою у композиті: *Bundes-CDU, West-SPD, Leichtathletik-WM*. Можлива комбінація вживання двох скорочень, писатись вони можуть через дефіс або через косу риску *(Uni-TV, CDU/CSU)*. Якщо ж складовою новоутвореного композиту є односегментне скорочення, то немає строгих правил, чи вони пишуться через дефіс або разом: *Kunst-Demo Autowerbung*, але *Auto-Werkstatt*, *Kinobesuch*, але *Kino-Star*. Часто це залежить і від суб'єктивного рішення автора або від вживаності конструкції.

При декодуванні багатосегментних скорочень виникають навіть тавтології. Це явище описують М. Шредер та Г. Штарке і пов'язують це з «непрозорістю переважно складених скорочень у порівняні з їхньою вихідною формою [8, с. 315; 9, с. 90]». У газетному корпусі містяться наступні скорочення *BMW-Werk ⇐ Bayerischer Rundfunk- Hörfunk, SMS-Nachricht ⇐ Short Message Service- Nachricht.*

Таким чином, скорочення мають здатність не лише до редукції форми і компресії змісту, але й до процесів експансії, що виявляється у формуванні з іншими словотвірними базами нових лексичних одиниць. Це ще раз підтверджує їхній статус у системі мови як слів з доступним ступенем фонетико-морфологічної репрезентації, семантичного навантаження і граматичного оформлення.

---

[3] Fleischer W. Wortbildung / Wolfgang Fleischer, Joachim Schildt, Peter Suchsland // Kleine Enzyklopädie. Die Deutsche Sprache. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1983. – S. 237–273.

[4] Henzen W. Deutsche Wortbildung / Walter Henzen. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1965. – 178 S.

[5] Hansen K. Abriß der modernen englischen Wortbildung. / Klaus Hansen. – Potsdam : PH Potsdam, 1968. – 136 S.

[6] Ortner H. Zur Theorie und Praxis der Kompositionsforschung / Hanspeter Ortner, Lorelies Ortner. – Tübingen : Gunter Narr, 1984. – S. 94–100.

[7] Ortner H. Zur Theorie und Praxis der Kompositionsforschung / Hanspeter Ortner, Lorelies Ortner. – Tübingen : Narr, 1984. – C.101.

8 Wellmann H. Die Wortbildung / Hans Wellmann // Duden – Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – 4. völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim : Bibliografisches Institut, 1984. – S. 386–501.

[9] Fleischer W. Wortbildung / Wolfgang Fleischer, Joachim Schildt, Peter Suchsland // Kleine Enzyklopädie. Die Deutsche Sprache. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1983. – S. 237–273.

Аналіз способу творення скорочень дав змогу констатувати, що між окремими літерами у скороченні та між літерами відповідної вихідної форми існує певне співвідношення, отож графічна структура вихідної форми впливає на спосіб утворення відповідного скорочення. Відштовхуючись від вихідної форми, спробуємо утворити нові скорочення, які до цього часу в мові не існували. Спробуємо порівняти результат генези скорочень із вихідними формами, а також різні можливості та правила утворення скорочених форм. Для визначення оптимального варіанту для вживання у мові, доцільно керуватись такими принципами:

1. Скорочення – це раціоналізована форма вихідної лексеми, певна частина якої зазнала редукції. За нею повинна легко декодуватись вихідна форма (принцип I).

2. Лінійна послідовність літер у скороченні має якомога легко вимовлятись по літерах, за правилами читання в алфавіті, або ж по складах, вимова односегментних скорочень повинна бути прийнятною (принцип II).

3. Утворені скорочення повинні відрізнятись від уже існуючих (принцип III).

Проаналізуємо, до прикладу, за цими принципами формування багатосегментного скорочення від вихідної форми – *Arbeitsbeschaffungsmaßnahmen*. Можливі варіанти скорочення цього композиту: *AM; ABM; ArBM; Ar. Besch. Maßn.; Ar.Besch.Maß.*

Дволітерне скорочення *AM* – не відповідне згідно з третім принципом, тому що існує таке ж скорочення від *Ausfuhrmeldung* ⇒ *AM – експортна декларація* та від *Ackermaschinen-Reifen* ⇒ *AM – шини для сільськогосподарських машин*. Перший принцип дотримано не повністю, адже літери *AM* відображають не всі складові частини композиту *Arbeitsbeschaffungsmaßnahmen.* Другий варіант скорочення *ABM* підходить повністю за двома принципами, тому що за літерами легко декодувати вихідну форму, яка має прийнятну фонетичну оболонку. Але таке ж скорочення має ще інше англійське трактування *ABM* ⇐ *Antiballistic missile – ПРО = протиракетна оборона*. Варіант *ArBM* також підходить за двома принципами, але на відміну від попереднього варіанту, цей варіант не має іншого декодування, він неприйнятний для вимови. Два варіанти *Ar. Besch. Maßn.* та *Ar.Besch.Maß.* не мають інших трактувань і за ними легко проглядається вихідна форма, але вони зовсім неприйнятні для вимови. Як показав проведений аналіз, найоптимальнішими для використання є скорочені варіанти *ABM* та *ArBM.* У мові вживається варіант *ABM* ⇐ *Arbeitsbeschaffungsmaßnahmen – система заходів працевлаштування,* на основі чого можна зробити висновок, що в даному випадку визначальний фонетичний аспект у порівнянні з використанням скорочення *ArBM,* яке не має іншого трактування.

Проаналізуємо генезу скорочення словосполучення *Allgemeine Bedingungen für Unfallversicherung.* Можливими варіантами скорочення могли б бути *AB; BU; ABU; ABfU; All. Bed. f. Unf.* Для аналізу скористаємось наведеними принципами формування скорочень. Дволітерні скорочення *AB* та *BU* легко читаються за правилами вимови, однак не дотримано перший принцип, адже літери не позначають усі складові словосполучення. Не підходять ці варіанти і за третім принципом, адже у такій формі вони мають інше трактування: *AB* ⇒ *Ausführungsbestimmungen – технічні умови; BU* ⇒ *Betriebsunterbrechung – виробничий простій*. Варіанти *ABfU* та *All. Bed. f. Unf.* підходять за першим та третім принципами, тобто не існує інших варіантів їх трактування та за скороченням легко декодується вихідна форма, проте їх фонетичне звучання не прийнятне. Найоптимальнішим варіантом скорочення словосполучення *Allgemeine Bedingungen für Unfallversicherung– загальні умови страхування від нещасних випадків* є *ABU.* Отож, при утворенні зазначеної фрагментованої одиниці від словосполучення важливі всі принципи формування скорочення, та знову ж таки найбільшу вагу має фонетичний критерій.

Наведені вище принципи дають також змогу підтвердити сформульоване раніше припущення, що нові графічні скорочення утворюються у мові не так часто, за винятком оказіональних утворень, або якщо й утворюються, то вживаються на письмі, а не в усному мовленні. Визначальним принципом у формуванні скорочень залишається фонетичний. Отже, скорочення можна розглядати у досить широкому спектрі, навіть аналізувати межі «скорочення», «словоскладання» та похідних слів, утворених суфіксальним чи безафіксальним способом. У деяких випадках виникають неточності або спірні питання щодо приналежності певних прикладів до тієї чи іншої групи.

Література:

1. Bellmann G. Zur Variation im Lexikon: Kurzwort und Original / G. Bellmann // Wirkendes Wort. – 1980. – Nr. 30. – S. 369–383.

2. Brockhaus-Wahrig. Deutsches Wörterbuch in sechs Bänden / herausg. von G. Wahrig, H. Krämer, H. Zimmermann. Bd. 2. – Wiesbaden ; Stuttgart, 1981. – 902 S.

3. Duden Fremdwörterbuch. – 3., völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 1974. – 781 S.

4. Fleischer W. Wortbildung / Wolfgang Fleischer, Joachim Schildt, Peter Suchsland // Kleine Enzyklopädie. Die Deutsche Sprache. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1983. – S. 237–273.

5. Hansen K. Abriß der modernen englischen Wortbildung. / Klaus Hansen. – Potsdam : PH Potsdam, 1968. – 136 S.

6. Henzen W. Deutsche Wortbildung / Walter Henzen. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1965. – 178 S.

7. Ortner H. Zur Theorie und Praxis der Kompositionsforschung / Hanspeter Ortner, Lorelies Ortner. – Tübingen : Narr, 1984. S. 94 – 100

8. Schröder M. Kurzwortbildung / Marianne Schröder, Wolfgang Fleischer // Wortschatz der deutschen Sprache in der DDR. – 2. Aufl. – Leipzig : Bibliographisches Institut, 1988. – S. 312-315.

9. Starke G. Kurzwärter: Tendenz steigend / Günter Starke // Deutschunterricht. – 1997. – Nr. 50. – Heft 2. – S. 88–94.

10. Steinhauer A. Von Azubi bis Zivi, von ARD bis ZDF Kurzwörter im Deutschen / Anja Steinhauer // Sprachdienst. – 2001. – Nr. 45. – Heft 1. – S. 1–14.

11. Wellmann H. Die Wortbildung / Hans Wellmann // Duden – Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. – 4. völlig neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim : Bibliografisches Institut, 1984. – S. 386–501.

12. Wellmann H. Zur morphologischen Regelung der Substantivkomposition im heutigen Deutsch / Hans Wellmann, Nikolaus Reindl, Annemarie Fahrmaier // Zeitschrift für deutsche Philologie. – 1974. – Nr. 93. – S. 358–378.

УДК 811.111'42+81'276.3

Л. Є. Сорокіна,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВЛЕННЄВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ «СУДОВИЙ ДОПИТ» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячується аналізу комунікативно-прагматичного рівня мовленнєвої маніпуляції в англомовному діалогічному дискурсі. Соціальна ситуація судового допиту розглянута як типова соціальна ситуація, що провокує використання маніпулятивних стратегій і тактик. Особлива увага приділяється гендерному аспекту маніпулятивного впливу.

***Ключові слова**: мовленнєва маніпуляція, маніпулятивна стратегія, гендер, соціальна ситуація судового допиту.*

Статья посвящена анализу коммуникативно-прагматического уровня речевой манипуляции в англоязычном диалогическом дискурсе. Социальная ситуация судебного допроса рассмотрена как типичная социальная ситуация, которая провоцирует использование манипулятивных стратегий и тактик. Особенное внимание уделено гендерному аспекту манипулятивного влияния.

***Ключевые слова**: речевая манипуляция, манипулятивная стратегия, гендер, социальная ситуация судебного допроса.*

The article deals with the analysis of the communicative and pragmatic level of verbal manipulation in English dialogical discourse. Social situation of the examination in the court is regarded as a typical social situation which provokes the usage of manipulative strategies and tactics. Dialogical manipulative situations have been revealed on the basis of their cognitive discursive and communicative pragmatic characteristics. K. Serazhym's communicative model is taken as the basis for the simulating of the dialogical manipulative situation structure. The central components of the dialogical manipulative situation are an addresser, an addressee, a message, an addresser's world, an addressee's world, an imaginative world of an addresser, an imaginative world of an addressee, social situation (temporal and physical space of communication).

Illustrative material shows that manipulative interaction may be provoked by certain local and temporal conditions of communication. Social situation of flirting (living environment) and social situation of the examination in the court (official environment) are typical social situations which are impossible without manipulative influence. Court discourse is traditionally considered to be a type of argumentative verbal influence. Following G. Lakoff and O.S. Lunyova's point of view we consider court discourse as such that contains most of strategies and tactics of manipulation.

Special attention is given to the gender aspect of manipulative influence. Men are appeared to be manipulators in all situations of the examination in the court. In our corpus studies a lawyer or public prosecutor is represented by this gender identity only. An addressee of manipulation is represented by both male and female gender identities.

***Key words**: verbal manipulation, manipulative strategy, gender, social situation of the examination in the court.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Ґрунтовне вивчення комунікативно-когнітивний та гендерних особливостей мовленнєвої маніпуляції неможливе без аналізу її дискурсивної природи. Діалогічний дискурс з мовленнєвою маніпуляцією визначається нами як простір когнітивно-комунікативної взаємодії щонайменше двох індивідуумів, що характеризується цілеспрямованим впровадженням в модель світобачення адресата нових знань, думок, емоцій і / або модифікацію вже наявних шляхом застосування відповідних до прагматичних цілей адресанта комунікативних стратегій і тактик. Для систематизації гетерогенних ознак мовленнєвої маніпуляції (далі – ММ) здійснюється моделювання структури діалогічної маніпулятивної ситуації (за основу взято комунікативну модель К. Серажим [6]), де суттєвими є такі компоненти: *адресант, адресат, повідомлення, світ адресанта, світ адресата, уявний світ адресанта, уявний світ адресата, соціальна ситуація* (часовий і фізичний простір спілкування) (детальніше [7]). Ілюстративний матеріал демонструє, що маніпулятивна взаємодія може бути викликана певними локально-темпоральними умовами спілкування. Типовими соціальними ситуаціями, перебіг яких неможливий без прояву маніпулятивного впливу, є соціальна ситуація флірту (побутова сфера) та ситуація допиту свідка у судовому дискурсі (офіційна сфера).

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Механізми маніпулятивного впливу активно вивчаються в межах політичного (Р. М. Блакар, Т. ван Дейк, О. С. Іссерс, І. В. Самаріна, О. Й. Шейгал), медійного (Г. В. Данилова, О. В. Дмитрук, М. Р. Желтухіна, Л. М. Киричук), рекламного (В. В. Зірка, О. Ю. Колтишева, Ю. К. Пирогова, О. О. Терпугова) дискурсу. Попри численні лінгвістичні студії з питань маніпуляції, роль конкретних мовленнєвих засобів у створенні й розвитку маніпулятивного тла кооперативної та конфронтаційної діалогічної взаємодії мовців не отримала на сьогодні достатнього висвітлення, чим зумовлена необхідність їхнього дослідження.

Гендерні особливості комунікативної поведінки мовців вивчають як вітчизняні (Н. Д. Борисенко, О. І. Горошко, О. Л. Козачишина, А. П. Мартинюк), так і зарубіжні науковці (О. С. Гриценко, А. В. Кириліна, Д. Камерон, Дж. Коатс, Х. Коттхофф, Д. Таннен, А. Уезеролл). Урахування гендерного аспекту дозволяє глибше проникнути в жіночу / чоловічу картини світу і, таким чином, краще зрозуміти моделі вербальної маніпулятивної поведінки чоловіків і жінок, а також специфіку їхніх маніпулятивних стратегій і тактик.

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Іншими словами, наше припущення базується на тому, що на рівні кожного зі структурних компонентів діалогічної маніпулятивної ситуації (далі – ДМС) може утворюватися специфічний вид маніпулятивного впливу з особливим набором мовних засобів, стратегій і тактик. У цій статті ми спробуємо виявити можливі причини виникнення ММ на рівні соціальної ситуації судового допиту, а також проаналізувати маніпулятивні стратегії і тактики з урахуванням гендерного аспекту. **Матеріалом** дослідження слугували фрагменти діалогічного дискурсу, дібрані із творів сучасних британських та американських авторів.

Виклад основного матеріалу й обгрунтування отриманих результатів. Соціальна ситуація – це природній фрагмент соціального життя, що визначається локально-темпоральними аспектами висловлення [4, с. 157]. Соціальна ситуація судового допиту (далі – СССД) є частиною судового дискурсу, що вирізняється високим ступенем конвенційності, структурованості та регламентованості. Усі учасники процесу наділені певними статусно-рольовими відносинами, мовленнєві дії підпорядковані певному сценарію обміну висловленнями, контроль над якими виконує суддя [2, с. 8]. Судовий дискурс традиційно відносять до аргументативного типу мовленнєвого впливу [1, с. 11]. Ми схильні погодитися з думкою відомого американського лінгвіста Дж. Лакоффа, який навіть в академічному дискурсі (не говорячи вже про судовий) вбачає практично усі прийоми ММ [5,

© Л. Є. Сорокіна, 2015

с. 181]. Такої ж думки притримується О.С. Луньова, яка вважає, що у СССД досить часто використовуються маніпулятивні стратегії і тактики з метою створити необхідні когнітивні установки (думки, уявлення), що відповідатимуть цілям адвоката / прокурора [3, с. 329]. Зауважимо, що маніпулятивний вплив націлений не стільки на свідка чи обвинувачуваного, скільки на присяжних, від яких адвокат або прокурор очікують певних умовиводів (див. приклад (1)):

(1) **(a)** *'During that time, did you ever hear any conversations between Dr Taylor and Dr Barker?' 'Sure. Lots of times'* **(b)** *'Can you repeat some of them?' Nurse Berry looked at Dr Taylor and hesitated. 'Well, Dr Barker could be very sharp...'* **(c)** *'I didn't ask you that, Nurse Berry. I asked you to tell us some specific things you heard him say to Dr Taylor.' There was a long pause. 'Well, one time he said she was incompetent, and...' Gus Venable put on a show of surprise.* **(d)** *'You heard Dr Barker say that Dr Taylor was incompetent?' 'Yes, sir. But he was always…' ''What other comments did you hear him make about Dr Taylor?' 'I really can't remember.'* **(e)** *'Miss Berry, you're under oath.' 'Well, once I heard him say…' 'He said he... he wouldn't let Dr Taylor operate on his dog.' There was a collective gasp from the courtroom. 'But I'm sure he only meant...'* **(f)** *'I think we can all assume that Dr Barker meant what he said'* (Sheldon, NLF, 21).

Прокурор допитує свідка (a, b, c), але на стратегічному рівні його мета – створити у свідомості присяжних образ некомпетентного лікаря (Пейдж Тейлор). Спочатку він ніби здивований відповіддю медсестри Беррі, що дає йому змогу на комунікативному рівні перепитати, на стратегічному – підкреслити непрофесійність лікаря Тейлор (d). Подальший маніпулятивний крок – це імплікована погроза (e), і коли свідок намагається хоч якось пом'якшити характеристику Пейдж Тейлор, Гас Вінебл перериває її, підсумовуючи сказане медсестрою (f), чим остаточно закріплює вже створений образ.

Маніпулятором у всіх СССД виступають чоловіки, так як адвокат / прокурор у нашому корпусі прикладів представлений цією гендерною ідентичністю. Адресатом маніпуляції є представники обох гендерних приналежностей. Розглянемо СССД, де адресатом маніпулятивного впливу виступає жінка.

У фрагменті (2), адвокат (Драммонд) намагається створити образ емоційної, залежної від алкоголізму жінки, свідчення якої не можуть мати ніякого значення. Для цього у першому твердженні він вживає дієслово *to commit* («to order someone to be put in a hospital or prison» [8, с. 306]), таким чином, натякаючи на примусове лікування та нездатність жінки до самоконтролю. Але несподівано для містера Драммонда свідок поводить себе досить не по-жіночому. Вона підкреслює свій добровільний вибір (*I was not committed. I voluntarily checked into a facility and stayed for two weeks*) і непорядність фірми Great Benefit, яку представляє адвокат і яка мала оплатити її лікування. Тому Драммонд відразу змінює ракурс концептуалізації ситуації на жіночі емоції, образу та ненависть (e, f). Коли цей хід не спрацьовує він намагається повернутись до теми лікувального закладу та неспроможності міс Леманчик тверезо мислити. Але свідок відверто розповідає про причини, які призвели до такого результату, причому використовуючи характерну для чоловічого мовлення вульгарну лексику, порівнюючи себе з бездушними предметами (*treated like a piece of meat, I was passed around the office like a box of candy, I had a nice ass, pay the damned bills*). Цей приклад доводить дослідження, що були проведені вченими У. О'Бар та Б. Аткінс [9]. Вони продемонстрували, що коефіцієнт жіночого мовлення досить низький у жінок-свідків з високим соціальним статусом. В результаті ММ у цьому випадку виявилась невдалою, оскільки з широкого контексту твору відомо, що «світ адресата» (присяжних) не зазнав запланованих адвокатом змін.

(2) **(a)** *'Now, is it true, Ms Lemancyzk, that you have been committed recently to an institution for various problems?'* (…) *'No! That's not true.'* **(b)** *'I beg your pardon. But you have been receiving treatment?'* **(c)** *'I was not committed.* ***(d)*** *I voluntarily checked into a facility and stayed for two weeks. I was permitted to leave whenever I wanted. The treatment was supposedly covered under my group policy at Great Benefit. They, of course, are denying the claim.' (…)* **(e)** *'Is that why you're here? Because you're angry with Great Benefit?' 'I hate Great Benefit, and most of the worms who work there. Does that answer your question?'* **(f)** *'Is your testimony here today prompted by your hatred?' 'No. I'm here because I know the truth about how they deliberately screwed thousands of people. This story needs to be told.'* **(g)** *'Why did you go to the treatment facility?'* **(h)** *'I'm struggling with alcoholism and depression. Right now, I'm okay. Next week, who knows?* ***(i)*** *For six years I was treated like a piece of meat by your clients. I was passed around the office like a box of candy, everybody taking what they wanted. They preyed on me because I was broke, single with two kids and I had a nice ass. They robbed me of my self-esteem. I'm fighting back, Mr Drummond. I'm trying to save myself, and if I have to seek treatment, then I won't hesitate. I just wish your client would pay the damned bills'* (Grisham, R, 474–475).

Як свідчить приклад (3), з чоловіками адвокати ведуть іншу стратегію під час допиту. Жодного натяку на емоції, лише факти. Насправді, усі висловлення свідка неправдиві, і саме на це адвокат (Руді Бейлор) робить ставку. Він впевнений, що містер Лафкін правди не скаже, інакше зруйнує своє «позитивне соціальне обличчя», і у його фірми буде менше шансів виграти справу. На меті у Руді поставити ті ж самі питання іншому свідкові, а саме, Джекі Леманчик, яка спростує усі свідчення містера Лафкіна і, таким чином, адвокат створить новий образ керівника з негативним соціальним обличчям. У цьому випадку вирішальною стала недостатня проінформованість адресата, адже містер Лафкін навіть не здогадувався, що Джекі Леманчик взагалі свідчитиме.

(3) **(a)** *'Did you suggest to Jackie Lemancyzk that she should quit?' 'I did not.'* **(b)** *'How would you rate her performance?' 'Average.'* **(c)** *'Do you know why she was demoted from the position of senior claims examiner?' 'As I recall, it had something to do with her skills in handling people.'* **(d)** *'Did she receive any type of termination pay when she resigned?' 'No. She quit.'* **(e)** *'No compensation of any kind?' 'No.' 'Thank you. Your Honor, I'm through with this witness'* (Grisham, R, 466–467).

Отже, зазначимо, що якщо адресатом ММ є жінка, то маніпулятор намагається підкреслити емоційність і / або непрофесіоналізм адресата. Тим не менш, такий маніпулятивний прийом не завжди успішний, так як коефіцієнт жіночого стилю мовлення у свідків / обвинувачуваних із високим соціальним статусом досить низький. Такі прийоми не характерні за умови, що адресатом маніпуляції є чоловік.

Маніпулятивний вплив на присяжних здійснюється незалежно від гендерної ідентичності. Адвокат / прокурор частіше апелює до емоційної, а не раціональної сфери адресата (присяжні). Для цього маніпулятор використовує тактику дискредитації (2–5), переривання (4)f), вибудовує допит таким чином, щоб викликати розуміння, співчуття або жалість до свого клієнта (3), ніби випадково висловлює власний коментар (частково 4, 5).

У проілюстрованому фрагменті (4) адвокат намагається створити емоційну атмосферу співчуття до Донні Блека. Хлопець помер через відмову страхової компанії оплатити його поліс. Його родина вимагає довести, що Great Benefit не виконала зобов'язання та повинна понести покарання. Адвокат починає із загальних питань (a, b, c), які, здається, не стосуються справи, але несподівано переходить на особисті (d). Він ніби ненароком надає власний коментар (e), що зарплатня начальника одного з відділень Great Benefit менша, ніж вони платили хворому Донні. Висловлення власних умовиводів не дозволено у суді, тому адвокат покаянно відмовляється від власного коментарю (f). Але з широкого контексту твору

відомо, що створена емоційна атмосфера, з одного боку, співчуття, а, з іншого, несправедливості в результаті сприяла успіху справи.

(4) **(a)** *'Who pays your salary, Mr Reisky?' 'My employer. The National Insurance Alliance.'* **(b)** *'Who funds the NIA?' 'The insurance industry.'* **(c)** *'Does Great Benefit contribute to the NIA?' 'Yes.'* **(d)** *'And how much does it contribute?' (...) He obviously doesn't want to say, and looks squeamish. 'Ten thousand dollars a year.'* **(e)** *'So they pay you more than they paid Donny Black.' 'Objection!' 'Sustained.'* **(f)** *'Sorry, Your Honor. I'll withdraw that comment.' (...) 'Sorry, Mr Reisky,' I say humbly with a truly repentant face* (Grisham, R, 494).

У прикладі (49), що проілюстрований нижче, прокурор підсумовує результати допиту обвинувачуваної лікарки Пейдж Тейлор, яка засвідчує високий рівень та повагу іншому лікарю (Баркер). Із попереднього контексту відомо, що лікар Баркер відверто підкреслював мізерність знань Пейдж Тейлор. Маніпулятивний коментар прокурора з цього приводу забарвлений іронією (*the lack of Dr Barker's judgement about her competence*), на яку в суді він не має права. Тому суддя робить зауваження, але образ некомпетентного лікаря вже створено.

(5) *Gus Venable turned to the jury. 'You've heard the defendant testify that she had a high regard for Dr Barker's medical judgement. I hope she listened carefully to Dr Barker's judgement about her competence... Or the lack of it.' Alan Penn was on his feet, furious. 'Objection!' 'Sustained.' But it was too late. The damage had been done* (Sheldon, NLF, 28).

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, у СССД адресатами маніпулятивного впливу є не тільки свідок / обвинувачуваний, але й присяжні. Намагаючись здійснити вплив, адвокат / прокурор апелює не стільки до раціональної, скільки до емоційної сфери адресата, використовуючи тактику дискредитації або створення емоційної атмосфери співчуття. **Перспективу** подальшого дослідження вбачаємо у вивченні комунікативно-когнітивних та гендерних особливостей соціальної ситуації флірту (побутова сфера) як такої, що неможлива без прояву маніпулятивного впливу.

Література:

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / Алла Дмитриевна Белова. – К. : Изд-во СП «Компьютер-Норд», 1997. – 300 с.
2. Васильянова И. М. Особенности аргументации в судебном дискурсе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. М. Васильянова. – Тверь, 2007. – 17 с.
3. Лунева Е. С. О реализации коммуникативных целей, стратегий и тактик в судебном дискурсе / Е. С. Лунева. – Язык. Текст. Дискурс : науч. альманах Ставропольского отделения РАЛК. – Вып. 7. – Ставрополь : Изд-во СГПИ, 2009. – С. 326–331.
4. Основы теории коммуникации / [сост. Ж. В. Николаева]. – Улан-Удэ : ВСГТУ, 2004. – 274 с.
5. Плохинова А. С. Языковые манипуляции / А. С. Плохинова, И. П. Лапинская // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГТУ, 2002. – Вып. 2. – С. 178–181.
6. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність / Катерина Серажим. – К. : Київ. нац. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2002. – 392 с.
7. Сорокіна Л. Є. Структурні характеристики маніпулятивної ситуації в діалогічному дискурсі / Л. Є. Сорокіна // Слово й текст у просторі культури : тези доповідей Міжнар. наук. конф., (Київ, 26–27 листоп. 2010 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. лінгв. ун-т. – К. : Ленсвіт, 2010. – С. 224–226.
8. Longman Dictionary of Contemporary English / [director Della Summers].– [Fifth Edition]. – Harlow : Pearson Education Limited, 2006 – 1949 p.
9. O'Barr W. «Women's Language» or «Powerless Language»? / W. O'Barr, B. Atkins // Women and Language in Literature and Society. – N.Y. : Praeger, 1980. – P. 93–110.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. **Grisham, R** : Grisham J. The Rainmaker / John Grisham. – L. : Arrow, 1996. – 568 p.
2. **Sheldon, NLF :** Sheldon S. Nothing Lasts Forever / Sidney Sheldon. – L. : Harper Collins Publishers. – 370 p.

УДК 811.161.2.81.27.81.276.2

М. Ю. Столяр,
аспірантка кафедри української мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, м. Одеса

ЗНАЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВИ

Стаття присвячена актуальній проблемі – вивченню значення молодіжного сленгу для сучасної динамічної мовної системи. Проаналізовано погляди різних дослідників на стрімкий вибух сленгової лексики та її проникнення до літературної мови. Основна увага приділяється ролі молодого покоління у продукуванні майбутнього мови. На підтвердження висвітлених у статті думок автор наводить приклади сленгових лексем із сучасної художньої літератури, які перейшли до загального вжитку, що відбито у сучасних тлумачних словниках. У висновках підсумовано результати розвідки й визначено напрями подальших досліджень.

Наукові дослідження в галузі зацікавлень автора відбито в працях П. М. Грабового, Й. О. Дзендзелівського, С. А. Мартос, Л. О. Ставицької, О. О. Тараненка та інших мовознавців. П. М. Грабовий досліджує молодіжний сленг в аспекті мовної картини світу. О. С. Букалов вивчає особливості зниженої лексики на матеріалі художнього мовлення. Т. Глушкова, Я. Г. Мельник і О. Б. Ященко, Н. Трач цікавляться використанням сленгової лексики в мовленні мас-медіа. І. Ю. Стопкевич, О. С. Таран, Т. Ф. Шумаріна приділяють увагу гендерним аспектам вивчення жаргонної лексики. Способи творення сленгізмів досліджують К. В. Котелевець, Т. М. Миколенко, Л. Француз, М. Каламаж. Вплив англізмів на сучасний український молодіжний сленг вивчає А. А. Воскресенська. Низка ґрунтовних наукових розвідок у галузі молодіжного сленгу здійснена доктором філологічних наук Л. О. Ставицькою. Джерела походження сленгу вивчає Н. О. Шовгун. Сленг є предметом зацікавлення багатьох дослідників.

Ключові слова: *молодіжний сленг, художній дискурс, українська мова, мовлення.*

Статья посвящена актуальной проблеме – изучению значения молодежного сленга для современной динамичной языковой системы. Проанализированы взгляды различных исследователей на стремительный взрыв сленговой лексики и ее проникновение в литературный язык. Основное внимание уделяется роли молодого поколения в продуцировании будущего языка. Для подтверждения тезисов исследования автор приводит примеры сленговых лексем, которые из современной художественной литературы перешли в общее употребление, что отражено в современных толковых словарях. В выводах обобщены результаты работы и определено направление дальнейших исследований.

© М. Ю. Столяр, 2015

Научные исследования в области интересов автора отобразились в трудах П. Н. Грабового, И. А. Дзендзелевского, С. А. Мартос, Л. А. Ставицкой, А. О. Тараненко и других языковедов. П. Н. Грабовой исследует молодёжный сленг в аспекте языковой картины мира. А. С. Букалов изучает особенности сниженной лексики на материале художественной речи. Т. Глушкова, Я. Г. Мельник и А. Б. Ященко, Н. Трач интересуются использованием сленговой лексики в материалах масс-медиа. И. Ю. Стопкевич, А. С. Таран, Т. Ф. Шумарина уделяют внимание гендерным аспектам изучения жаргонной лексики. Способы словообразования сленгизмов исследуют К. В. Котелевец, Т. М. Мыколенко, Л. Француз, М. Каламаж. Влияние англицизмов на современный украинский молодёжный сленг изучает А. А. Воскресенская. Ряд фундаментальных научных исследований в области молодёжного сленга осуществлен доктором филологических наук Л. А. Ставицкой. Источники происхождения сленга изучает Н. А. Шовгун. Сленг является предметом исследования многих учёных.

Ключевые слова: *молодёжный сленг, художественный дискурс, украинский язык, речь.*

The article is devoted to the actual problem the study of youth slang value for a modern dynamic language system. Analyzed the views of different researchers on the swift burst of slang vocabulary and its penetration in the literary language. The focus is on the role of young generation in the production of the future language. To confirm the thesis of the research the author gives examples of slang lexemes of modern fiction literature into the total consumption, which is reflected in the modern explanatory dictionaries. In the conclusions summarized the results of the study and determined the direction of further research.

Scientific research in the field of interest of the author appears in the writings of P. N. Grabovoy, I. A Dzendzelevskiy, S. A. Martos, L. A. Stavickaya, A. O. Taranenko and other linguists. P. N Grabovoy explores youth slang in terms of linguistic world. A. Bukalov study features a reduced vocabulary on material of the fiction language. T. Glushkov, Y. Melnik, N. Trach, A. B. Yaschenko interested in using slang vocabulary on material media. I. Y. Stopkewich, A. Taran, T. F. Shumarin for gender aspects of studying slang vocabulary. Ways to explore the slang derivation K. V. Kotelevets, T. M. Mikolenko, L. Francuz, M. Kalamazh. The influence of the English words on modern Ukrainian Youth Slang exploring A. A. Voskresenskaya. Several articles in the sector of youth slang done Doctor of Philology L. A. Stavickaya. The origins of slang studying N. A. Shovgun. Slang is the subject of research by many scientists.

Keywords*: youth slang, fiction discourse, Ukrainian language, speech.*

Лексичний склад мови постійно змінюється та є дуже рухливим, чим привертає увагу багатьох мовознавців. Адже вивчення мовної динаміки забезпечує розуміння її сутності, полегшує сприйняття актуальних різножанрових дискурсів, а також уможливлює прогнозування подальшого розвитку мови. Суспільство сучасної культурно-історичної епохи складається із безлічі субкультурних утворень, кожне з яких має власний сленг. При цьому слід зазначити, що вони не є абсолютно замкнутими, ізольованими групами, будь-яка сучасна людина належить одночасно до декількох субкультур. Про це писав ще радянський вчений В. Д. Бондалетов: «…хотілося б підкреслити продуктивну думку про існування кількох мовних систем, тобто про володіння індивідом кількома формами існування мови, оскільки він одночасно входить до різних соціальних і мовленнєвих колективів» [1, с. 68–69]. Це призводить до того, що субкультурна сленгова лексика стає не «закритою» і зрозумілою лише вузькому колу людей, що входять до конкретної субкультури, а «відкритою» підсистемою, яка проникає і взаємодіє з літературною мовою.

Молодіжний сленг є дуже цікавим лінгвістичним феноменом. Узагальнення тлумачень поняття сленг у науковій літературі дозволяє визначити його як додаткову лексичну систему, яка будується на фонетичній і граматичній системі загальнонаціональної мови, характеризується динамічністю, відкритістю, нетривкістю в часі та здатністю проникати до літературної мови. Молодіжний сленг постійно змінюється відповідно до комунікативних потреб мовців. Тому вивченя його динаміки та особливостей функціонування займають вагоме місце в лінгвістичних дослідженнях і зумовлюють актуальність нашої розвідки.

Метою статті є аналіз ролі молодіжного сленгу в динамічній мовній системі.

Дослідженню мови як соціального явища приділяли свою увагу такі вчені, як О. Т. Горбач, Й. О. Дзендзелівський, В. М. Жирмунський, Л. О. Ставицька та ін. На сучасному етапі вивчення соціальних варіантів української мови ведуться дослідження П. М. Грабовим, С. А. Мартос, Л. І. Мацько, Т. М. Миколенко, О. О. Тараненком, І. І. Щур та ін.

Політичне та соціально-економічне життя країн обов'язково відбивається в мові, особливо протягом двох останніх десятиліть. Саме соціальні проблеми, що є найбільш гострими для суспільства, знаходять відгук у молодіжному сленгу з його багатою стилістично забарвленою лексикою. На поверхні мовленнєвих проблем сьогодення – розширене вживання жаргонного лексикону. Жаргонологія – порівняно нова галузь лінгвістики, яка зосереджується на вивченні жаргонних субкодів, що формуються в малих соціальних групах, згодом інтегруються в ширші людські спільноти, в результаті чого стають органічними в системі кожної розвиненої національної мови. Об'єктом вивчення цієї науки є соціальні діалекти – арго, жаргон, сленг. Як зауважує Л. О. Ставицька, «сам факт існування цих субкодів з альтернативним щодо стандарту лексико-фразеологічним рядом – знак соціяльної повноцінності мови…» [8, с. 22].

Саме завдяки живому усно-розмовному мовленню розвивається будь-яка мова, оновлюється і процвітає. Лексичний склад молодіжного сленгу не може зникнути зовсім, він лише часом тьмяніє, а в інші періоди буйно розквітає. Звичайно, велику роль у цьому процесі відіграє культурно-історичне тло, на якому розвивається мова. Але не можна посилатися тільки на це, пояснюючи помітний спалах та інтенсивний словотвір у сленгу.

Сленг не є новою ознакою сучасного розмовного мовлення. У художній літературі сленгізми як засіб стилізації використовували І. Франко, В. Винниченко, О. Корнійчук, Л. Первомайський, І. Микитенко, О. Бердник та багато інших письменників та поетів [5]. «Сленг древній, як світ». Це зазначає відомий мовознавець, фахівець у царині сленгу й укладач словника сленгу Эрік Партрідж. Сленг був ще в грецькій та в латинській мовах – адже люди завжди прагнули пожвавити мову, прикрасити її образними слівцями і фразами, переінакшуючи на свій лад незрозумілі «вчені» й офіційні слова. В усіх мовах можна спостерігати цю тенденцію [2].

Юрій Володимирович Шевельов переймався проблемою неповноти побутування української мови за часів СРСР. Він говорить про відмирання власнеукраїнських субкодів і домінування російської мови у ті часи, про загрозливе явище калькування з російської. Мовознавець пише: «Жаргони й сленг є і віддавна були тим ґрунтом, звідки приходять живущі соки до даної мови, ґрунтом, де безперешкодно точиться її життя. Загальновідомо, що і сучасні романські мови постали з «вульгарної», а не нормативної латини»[6]. Ю. В. Шевельов, аналізуючи стан розвитку української мови в період першої половини XX століття, приділяє велику увагу ролі молодіжного жаргону для розвитку мови та зазначає, що недостатня розвиненість міського сленгу свідчить про можливий занепад сучасної української мови. Дослідник зауважує, що міський сленг належить до найактивніших прошарків сучасних мов і має найвищі шанси вижити, брак цього шару в сучасній мові ставить під сумнів майбутнє цієї мови. Міський сленг націлений у майбуття мови. На його думку, нормалізацію, якої за-

знала українська мова у ХХ столітті, опосередковано можна спроектувати на орієнтацію в мовному просторі саме в аспекті соціокультурного статусу мовної норми. Мовна орієнтація на звичне стала способом соціальної орієнтації особистості, що породило, в свою чергу, певну примітивізацію поведінки [5].

Живе мовлення відображає майбутнє певної мови. Якщо воно багате різними соціальними діалектами та субмовами – то мова буде жити і розвиватись. А неповнота побутування живих форм усного мовлення, як слушно зауважує Л. Т. Масенко, належить до найзагрозливіших для майбутнього української мови явищ. Дослідниця зауважує: «При неповноцінному функціонуванні українського слова в суспільному житті головною формою літературної мови стає писемна. Життя ж розмаїтих усних різновидів міського мовлення паралізується. Відтак українська мова застигає у фіксованій писемній формі, що блокує рух, розвиток мови. Не підтримана постійною щоденною реалізацією в усному спілкуванні, мова дедалі більше «мумізується», замикається сама в собі, втрачає здатність реагувати на живу реальність. Адже всі різновиди фамільярного усномовного спілкування, не закуті в застиглий писемно-нормативний канон, – це своєрідні мовні лабораторії, в яких відбувається постійний рух, стихійний розвиток мови» [6]. Отже, молодіжний сленг як один із різновидів живого мовлення є рушійною силою прогресу будь-якої мови. Молоде покоління продукує майбутнє мови, надихає її життям, відроджує та сповнює новими експресивними відтінками.

Молодіжний сленг наразі відіграє важливу роль у розвитку багатьох мов світу. Багато дослідників почали звертати на це увагу. Наприклад, про вплив молодіжного сленгу на фразеологічний склад німецької мови дослідник М. Гавриш зауважує, що »...молодь відіграє все помітнішу роль у розвитку сучасного суспільства, тому можна припустити, що стиль її мовлення все більшою мірою впливатиме на мовний динамізм, а отже, і перехід певної частини молодіжних (оказіональних) лексичних та фразеологічних одиниць до нормативного фонду мови. Виходячи з цього припущення, можна висловити гіпотетичне міркування про те, що фразеологічний склад німецької мови збагачуватимуть і урізноманітнюватимуть ФО молодіжного походження...» [3, с. 247].

Цілком погоджуємось із видатним російським лінгвістом В. Д. Девкіним, який вважає, що без знання розмовної лексики, вивчення іноземної мови не буде повноцінним. Знайомство з розмовною лексикою молоді необхідно, щоб розуміти її мову, оволодіти певними знаннями лінгвокраїнознавства, вміти розшифровувати підтекст та асоціативний план виразів[2]. Тому це надзвичайно важливий матеріал для дослідження вчених філологів.

Тетяна Гарлицька, аналізуючи британський міський сленг, доходить висновків, що саме у сленгу можна простежити особливості національної самобутності мовців: »...розглядаючи міські різновиди сленгу Великобританії в соціальному аспекті, слід зазначити, що у Лондоні та Единбурзі сленгізми позбавлені соціальної та вікової стратифікації, на відміну від Кардіфа, де на мовні новотвори більш позитивно реагує молода генерація. У культурологічному аспекті помітні деякі відмінності між досліджуваними містами: лондонський римований сленг кокні вживається навіть в елітних колах суспільства, він постійно поповнюється новими словами та фразами, особливо прізвищами відомих людей, що свідчить про обізнаність населення та постійний культурний розвиток; единбурзький сленг є виявом патріотизму шотландців, консервативних поглядів на життя та прагненням відвоювати свою національну самобутність; жителі Уельсу, зокрема молоде покоління, намагається копіювати деякі англійські діалекти, що призводить до постійної асиміляції валійської та англійської мов»[4, с. 251]. Отже, сленг як експресивно-емоційно-оцінне мовлення несе у собі культурологічні особливості комунікантів. Через призму сленгу як народної творчості можна роздивитися душу певного етносу і прогнозувати, якою їхня мова буде завтра. Адже вплив сленгу на подальше функціонування мови стає очевидним.

Є. В. Розен у статті «Подростково-молодежный словесный репертуар (на материале современного немецкого языка)» пише, що викладачеві у школі й виші більш ніж будь-кому відомо, що словесний репертуар учнів має своєрідність, особливо помітну завдяки багатьом типовим словам і виразам. Це лексика, пов'язана з процесом навчання або професійного навчання, з навчанням і дозвіллям, а також це особлива, суто «молодіжна» лексика [7, с. 8]. Вивчення молодіжної мови стає важливим в умовах розширення міжнародних контактів (стажування, турпоїздки, викладання ряду предметів німецькими фахівцями, перегляд відеофільмів, прослуховування сучасних пісень німецькою мовою й т.д.). П'єр Моріс Рішар вказує на те, що німецькі студенти, що вивчають французьку мову, під час стажувань у Франції стикаються з труднощами в спілкуванні через нерозуміння ряду термінів, з якими їм не вдавалося познайомитися на уроці. Автор вказує на те, що необхідно заповнити цю лагуну, допомогти викладачам бути в гущі подій, знайомити їх з мовою «вулиці», преси та сучасної літератури [2].

Отже, молодіжний сленг, зокрема український, розширює межі свого існування, проникаючи у мовлення різних верств населення, мову ЗМІ, художню літературу. Поступово деякі слова переходять до загального вжитку і стають літературною нормою. Наведемо приклади лексем молодіжного сленгу, репрезентативних для сучасного художнього дискурсу, які перейшли до загального вжитку, що відбито у тлумачному словнику сучасної української мови. **Чува́к**, -а́, ч., *розм.* Молодий чоловік [9, с. 493] – »*...по-моєму,* ***чувак*** *промахнувся, він прошивав це місто, як дельфін акваторію...*» (Жадан); **мент**[1], -а. *знев.* Працівник міліції [9, с. 225] – »*...на вахті* ***менту*** *говориш...*» (Жадан); **тусо́вка**, -и, ж. Компанія, коло спілкування [9, с. 456] – «*І ось одного разу, під час чергової* ***тусовки****, їхня п'яна компанія виїхала в поля…*» (Жадан); **шпана́**, -и, ж., *розм.* 1. Хуліган, шахрай. 2. Безпринципні, ниці, нікчемні люди [9, с. 502] – «***Шпана****, – нервово відповів Коча*» (Жадан); «*… футболісти й* ***шпана*** *з нового району – всі розсипаються темрявою і прочісують пустирі…*» (Жадан); **розсла́блюватися**, -юю́ся, -ю́єшся і **розслабля́тися**, -я́юся, -я́єшся; **розсла́битися**, -блюся, -бишся. <...> 2. *розм*. Розважитися, відпочити [9, с. 397] – «*Та ні, – я говорив легко і переконливо, –* ***розслабся****. За тиждень буду*» (Жадан); **пи́ка**, -и, ж. – 1. *знев.* Потворне, бридке обличчя; 2. Обличчя людини, комусь неприємної, несимпатичної. 3. *розм.* Обличчя людини, зазвичай опасисте, свіже, рожеве та ін. [9, с. 313] – «*…дивлячись на мою розгублену* ***пику***» (Жадан).

Отже, молодіжний сленг як потужний засіб регуляції діяльності людей в різних сферах має велике значення для розвитку певної мови. Він живить літературну мову емоційною, нестандартною, новою лексикою та не дає їй стояти на місці. Деякі конституенти українського молодіжного сленгу мають здатність адаптуватися та переходити до загального вжитку. Подібні процеси відбуваються й в інших мовах світу. Саме у сленгові відображається національна самобутність мовців.

Вивчення сутності молодіжного сленгу представляє теоретичний інтерес для знаходження шляхів і способів взаємодії мови з соціальними діалектами, професійними групами, арго злочинців, для виявлення специфіки літературно-розмовної мови певної епохи. Знання молодіжної мови стає важливим в умовах розширення міжнародних контактів для адекватного перекладу сленгових одиниць. Тому це багатий матеріал для подальшого дослідження.

Література:

1. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / В. Д. Бондалетов. – М. : Просвещение, 1987. – 160 с.

2. Воробець О. О. Сленг в німецьких молодіжних журналах: кваліфікаційна робота / [Електронний ресурс] / О. О. Воробець. – Режим доступу до документа: ahttp://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=730433
3. Гавриш М. Тенденції розвитку фразеологічного складу німецької мови (на матеріалі молодіжного сленгу) / М. Гавриш // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) / відп. ред. О. Семенюк – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Вип. 129. – С. 243–247.
4. Гарлицька Т. Британський сленг як частина мови міста: соціокультурний аспект / Т. Гарлицька // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство) / відп. ред. О. Семенюк – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – Випуск 129. – С. 248–252.
5. Лексична система українського молодіжного сленгу: реферат / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : http://reftrend.ru/1130173.html
6. Масенко Л. Усні форми побутування мови. Явище вульгаризації мови / [Електронний ресурс] / Л. Масенко. – Режим доступу до документа : http://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenko-usni_formy.htm
7. Розен Е. В. Подростково-молодежный словесный репертуар (на материале современного немецкого языка) / Е. В. Розен // Иностранные языки в школе. – 1975. – № 2. – С. 7–18.
8. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг. Соціяльна диференціяція української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
9. Тлумачний словник сучасної української мови: Близько 50 000 сл. / уклад. І. М. Забіяка. – К. : Арій, 2007. – 512 с.

УДК 811.111[36+42]

Н. С. Стрельченко,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

КАТЕГОРІЯ ПРЕДИКАТИВНОСТІ В ПИТАННЯХ-ПЕРЕПИТАХ

Статтю присвячено аналізу особливостей реалізації категорії предикативності в питаннях-перепитах для визначення їх приналежності до системи англійської мови / мовлення. Розглянуто специфіку актуалізації компонентів категорії предикативності та модусних категорій як вираження суб'єктивності мовця.
***Ключові слова**: питання-перепит, предикативність, модусні категорії, модальність, авторизація, персуазивність, оцінність.*

Статья посвящена анализу особенностей реализации категории предикативности в вопросах-переспросах для определения их принадлежности к системе английского языка / речи. Рассматривается специфика актуализации компонентов категории предикативности и модусных категорий как выражения субъективности говорящего.
***Ключевые слова**: вопрос-переспрос, предикативность, модусные категории, модальность, авторизация, персуазивность, оценочность.*

The article analyses peculiarities of realization of the category of predicativity in echo questions in order to define their place in the language system and in speech. It also examines how the components of the category of predicativity and the modus categories function, expressing the speaker's subjectivity.
***Key words**: echo question, predicativity, modus categories, modality, authorization, persuasiveness, evaluation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Функціонування питань-перепитів у діалогічному дискурсі [11, с. 199], а також система усталених структурних кореляцій з реплікою-стимулом [9] актуалізують проблему належності питань-перепитів до системи мови / мовлення і їх співвідношення з поняттями «речення» / «висловлення».

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Роль категорії предикативності як конститутивної ознаки речення / висловлення підкреслюється в ряді досліджень [4, с. 78–82; 7, с. 305; 8, с. 89–90], проте специфіка її вираження в питаннях-перепитах досі залишалася поза активною увагою мовознавців, що й обумовлює **актуальність** цієї розвідки.

Об'єктом дослідження є питання-перепити в системі англійської мови та мовленні, а **предметом** – формальні та функціональні особливості реалізації категорії предикативності в питаннях-перепитах. **Мета** статті – проаналізувати особливості реалізації категорії предикативності в питаннях-перепитах у формальному (повнота вираження) та функціональному аспектах. **Матеріалом** слугують фрагменти діалогічного дискурсу сучасної англомовної прози та кінофільмів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів. Речення визначається В.В. Виноградовим як «граматично оформлена за законами даної мови цілісна одиниця мовлення, що є основним засобом формування, вираження і повідомлення думки» [4, с. 65]. Структурний аспект та зв'язок з мовленням підкреслюється й у визначенні речення Г.Г. Почепцова як «мінімальної синтаксичної конструкції, що використовується в актах мовленнєвої комунікації, характеризується предикативністю та реалізує певну структурну схему» [7, с. 305]. У системі мови *питання-перепит* розглядаємо як «узагальнену конструкцію – типову структурно-функціональну модель, яка виражає цілий комплекс комунікативних значень» [2, с. 47], а в мовленні – як актуалізацію «потенцій, закладених у реченні» [7, с. 312] у певній ситуації спілкування.

Звернемося до розгляду категорії предикативності. На думку В.В. Виноградова, предикативність як загальна «віднесеність основного змісту речення до дійсності» включає категорії часу, модальності та особи (у широкому синтаксичному розумінні) і виражається повністю або частково в будь-якому реченні [4, с. 78–82]. За визначенням М. В. Ляпон, модальність – це «функціонально-семантична категорія, що виражає різні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації повідомлення [6, с. 303].

Аналізуючи праці В.В. Виноградова та Ш. Баллі як основоположні для вивчення модальності у вітчизняному та європейському мовознавстві, Т.В. Шмельова робить висновок, що модальність є «суб'єктивним началом» речення [10, с. 78–79]. Підхід дослідниці до розгляду модальності ґрунтується на триаспектному розумінні речення, що розвиває ідею Ф. Данеша про три рівні в синтаксисі (граматичної структури речення, семантичної структури речення, організації висловлення [12, с. 225]). Відтак, Т.В. Шмельова розмежовує *модус* і *комунікативний аспект* як вираження суб'єктивності, приставляючи їх об'єктивному змісту речення [10, с. 80–81].

Комунікативний аспект характеризується суб'єктивністю «в інтересах слухача», тобто мовець «керує комунікативною поведінкою співрозмовника» за допомогою комунікативних особливостей речення, (а) спонукаючи останнього слухати / говорити (протиставлення питальних / непитальних речень) та (б) звертаючи увагу на значущу інформацію (через актуальне членування повідомлення) [10, с. 81].

© Н. С. Стрельченко, 2015

Модус, на думку Т.В. Шмельової, реалізує суб'єктивність «в інтересах мовця» через вираження його ставлення й оцінки – це «комплекс таких суб'єктивних смислів, який може й має виразити мовець, вступаючи в той чи інший вид спілкування і стаючи автором висловлень, побудованих за законами даної мови» [10, с. 80]. Модус розглядається як комплекс семантичних категорій, які відповідно до своєї функції в реченні поділяються на *актуалізаційні*, *кваліфікативні* та *соціальні* [10, с. 82].

Функцією *актуалізаційних* категорій модусу (персоналізація, часова й просторова локалізація) є «встановлення відношення об'єктивного змісту речення до моменту мовлення та учасників спілкування» [10, с. 82]. *Персоналізація* виражає об'єктивне відношення мовця до описуваних подій: відповідно до ролі в акті комунікації (мовець / його співрозмовники / ті, хто не є комунікантами); відповідно до ролі в ситуації, що описується (протиставлення «я» – «ти» – «вони», актант / не-актант). *Часова локалізація* пов'язана з моментом мовлення («зараз» – «до» – «після») і виражається за допомогою часу дієслова та темпоральної лексики [10, с. 82–83]. *Просторова локалізація* визначається відносно «умовного місця мовлення» («тут» / «не тут») [10, с. 84]. Ситуації (1) та (2) ілюструють функціонування актуалізаційних категорій у питаннях-перепитах:

(1) (A) *Shall we dance?* (B) ***Right here?*** (Wilder, Sabrina).

(2) (A) «*How many waitresses do you employ?»* (B) «*Two normally, and an extra two after the 20th July until the end of August.»* (A) «*But Elizabeth Barnard was not one of the extras?»* (B) «*Miss Barnard was one of the regulars.»* (A) «*What about the other one?»* (B) «***Miss Higley****? She is a very nice young lady.»* (A) «*Were she and Miss Barnard friends?»* (B) «*Really I could not say.»* (A) «*Perhaps we'd better have a word with her.»* (B) «***Now?»*** (A) «*If you please.*» (B) *«I will send her to you,» said Miss Merrion, rising. «Please keep her as short a time as possible. This is the morning coffee rush hour»* (Christie, SDP, 46).

Категорія персоналізації та часова віднесеність до майбутнього у питаннях-перепитах *Right here?* та *Now?* експліцитно не виражені й визначаються реплікою-стимулом. Питання-перепити слугують для уточнення місця майбутньої дії (запрошення потанцювати) та часу (проведення допиту). На думку Т.В. Шмельової, актуалізаційні категорії пов'язані зі встановленням *референції імен* (референція імені – «відношення актуалізованого, включеного в мовлення імені чи іменного виразу до об'єктів дійсності» [8, с. 90]) [10, с. 85]. Питання-перепит *Miss Higley?* використовується для уточнення: надаючи ім'я офіціантки, власниця кафе забезпечує її однозначну ідентифікацію.

Кваліфікативні категорії модусу (модальність, авторизація, персуазивність, оцінність) забезпечують вираження «ставлення мовця до подій та інформації про них» [10, с. 85].

Модальність – це «семантична категорія, що об'єднує ряд кваліфікацій, інтегральним компонентом яких є віднесеність до планів *реальність / ірреальність*» [10, с. 85]. Перехід від ірреальності до реальності (здійснення події) виражається через значення можливості, необхідності, бажаності, обов'язку тощо [10, с. 86]. Розрізнення *об'єктивної* та *суб'єктивної* модальності [6, с. 303], на думку Т.В. Шмельової, пов'язане з планом вираження і може спрощено розглядатися як «модальність способу» та «модальність лексичних показників» (до них відносять вставні елементи, модальні частки, вигуки [6, с. 303]) [10, с. 85].

Персуазивність – це «модусна категорія, за допомогою якої мовець кваліфікує повідомлення з точки зору його вірогідності», виражаючи впевненість / невпевненість [10, с. 89].

Авторизація – це «модусна категорія, за допомогою якої інформація, подана в реченні, кваліфікується щодо джерел чи способів її отримання» [10, с. 90]. План змісту категорії авторизації охоплює протиставлення «своє / чуже» або «авторське / цитоване», а для її вираження використовуються дієслова на позначення мисленнєвих процесів, відчуттів, сприйняття [10, с. 91].

Оцінність пов'язана з «вираженням позитивного / негативного ставлення до подій, їх елементів чи аспектів здійснення» [10, с. 92]. Оцінка може бути інтелектуальною та емоційною [6, с. 303], загальною або деталізованою [10, с. 93].

Соціальні категорії модусу забезпечують вираження ставлення до співрозмовника (шанобливе / фамільярне, офіційне / дружнє), а також ступінь категоричності висловлення [10, с. 94]. Розглянемо функціонування кваліфікативних та соціальних категорій модусу в питаннях-перепитах.

(3) Old Man Marley: *Oh, you're always welcome at church. I'm not welcome with my son. Years back, before you and your family moved on the block, I had an argument with my son.*

Kevin: *How old is he?*

Old Man Marley: *Oh, he's grown up. We lost our tempers, and I said I didn't care to see him anymore. He said the same, and we haven't spoken to each other since.*

Kevin: ***If you miss him, why don't you call him?***

Old Man Marley: *I'm afraid if I call, he won't talk to me.*

Kevin: ***How do you know?***

Old Man Marley: *I don't know. I'm just afraid you know.*

Kevin: ***No offense, but aren't you a little old to be afraid?***

Old Man Marley: *You can be a little old for a lot of things. You're never too old to be afraid* (Columbus, HA).

Вживання умовного способу в питанні-перепиті дозволяє віднести його до засобів вираження об'єктивної модальності, а також некатегоричної, ввічливої поради. Нерівність соціальних статусів (восьмирічний хлопчик звертається до літнього чоловіка) виявляється і при висловленні оцінки: через попередження не сприймати його питання як образу (*No offense*) та зменшення категоричності (*a little*), Кевін припускає, що стара людина не може чогось боятися. Питання-перепит *How do you know?* слугує для вираження категорії персуазивності, оскільки має на меті з'ясувати, наскільки Старий Марлі впевнений, що син не захоче розмовляти з ним. Питання-перепит *How do I know?* у наступній комунікативній ситуації (4) є актуалізацією двох модусних категорій: персуазивності (виражаючи невпевненість мовця) та авторизації (запитуючи про джерело надходження інформації щодо акторських здібностей співрозмовниці).

(4) Bill: *Can you act?*

Olga: *Who? Me?*

Bill: ***Who else would I mean?***

Olga: *But you* know *I can act.*

Bill: *I do.* ***How do I know?***

Olga: *I told you.*

Bill: *All right. So you did* (Pichel, MB).

Вживання умовного способу в питанні-перепиті ***Who else would I mean?*** надає йому риторичного характеру через участь у розмові лише двох комунікантів.

Категорія персуазивності також виражається у питаннях-перепитах, які є умовиводом з репліки-стимулу. Прохання підтвердити припущення експліцитно маркується виразами *Do you mean (to say)...?, So (you think)...?, Then...?*

(5) Beth: *You're amazing with kids. Just amazing!*

Nick: *Never met a child I didn't like. And you? You make me feel really good about myself.*

Beth: *Good. You're terrific*.

Nick: ***You really think so?*** Beth nods (Connor, BC).

Комплекс модусних значень у питанні-перепиті можна представити як запит оцінки співрозмовника (оцінність), яка є результатом мисленнєвого процесу (авторизація), а також здивування, невпевненість та непряме спонукання, які актуалізуються за допомогою допустової частки *really* [3, с. 94–101].

Вираження емоційної та раціональної оцінки у питаннях-перепитах демонструє ситуація (6).

(6) Theresa: *Oh, you're looking so much better, Aunt Em!* Emily: *The result, perhaps, of changing my will. Good heavens, I never thought to see* you *both lost for words!*

Theresa: *You-you changed your will?*

Emily: *Yes, dear, I am cutting my family off without a penny.*

Theresa: ***But if we don't inherit, who the hell does?***

Charles: ***Why do you want to do a thing like that? What have we done to you, anyhow?***

Emily: *You threatened me, Charles. «I won't allow anyone to stand in my way!» Remember?* (Bennet, DW).

Здивування, виражене за допомогою маркованої лексичної одиниці *hell* [13, с. 759], поєднується із запитом раціональної інформації щодо успадкування майна. Чарльз використовує питання-перепит для з'ясування причин бажаності наявної ситуації (зміни заповіту) з боку тітки Емілі та її передумов. Допустова частка *anyhow* [3, с. 79] є засобом вираження імпліцитної оцінки [3, с. 85] для зменшення категоричності питання, яке натякає, що Чарльз та Тереза не могли зробити своїй тітці нічого поганого.

Функціонування модусних категорій як компонента предикативності тісно пов'язане з *категорією синтаксичної особи*. Як зазначає М.Ф. Алефіренко, синтаксична особа слугує для вираження «позиції мовця щодо повідомлення» і є складовою категорії модальності, проте не обов'язкова для реалізації предикативного відношення [1, с. 280].

Розглядаючи поняття «предикація» і «предикативність» з точки зору породження мовлення, М.Я. Димарський пропонує інтерпретувати *предикативність* як «опосередковане комунікативним наміром мовця відображення предикативного відношення (відношення суб'єкта й предиката) в структурі висловлення». Відповідно, у структурі висловлення предикативне відношення може виражатися як повною предикативною групою, так і не мати формального вираження у випадку модально-ситуативних висловлень, які можна інтерпретувати лише враховуючи ситуацію спілкування [5].

З огляду на структурну неоднорідність питань-перепитів *нереченнєвої будови*, доцільно звернути увагу на їх синтаксичні особливості. Відповідно до здатності вступати у зв'язки з іншими синтактичними одиницями, Д. Байбер та співавтори поділяють нереченнєві елементи на (а) *синтаксичні нереченнєві одиниці* (syntactic non-clausal units), які можуть утворювати одиниці вищого рівня (клаузи), та (б) *вставки* (inserts) – групу слів, що вживаються самостійно, можуть приєднуватися до іншої структури за допомогою інтонації, проте, як правило, не пов'язані з нею синтаксично (наприклад, вигуки, дискурсивні маркери, сигнали зворотного зв'язку) [14, с. 1082–1089]. Прикладами *синтаксичних нереченнєвих одиниць* є питання-перепити у ситуаціях (7) і (8), оскільки їх структуру та лексичне наповнення можна реконструювати за допомогою репліки-стимулу, а ситуації (9) і (10) ілюструють питання-перепити, виражені вигуками (вставки).

(7) (A) *I mix it up myself from phosphorus.*

(B) ***Phosphorus?*** (Bennet, DW).

(8) (A) *We have reason to believe, Mr Lorrimer, that your uncle's death was not an accident.*

(B) ***Not an accident?*** (Rye, FTB).

(9) (A) *Everything all right?*

(B) *Yes, I'm fine.*

(A) ***Yeah****? You don't, you don't look so fine.*

(B) *I'm all right. Thank you* (Hoffman, EC).

Питання-перепит ***Yeah****?* близьке за формою до частини репліки-стимулу *Yes, I'm fine* і виражає сумнів у сказаному співрозмовником (A), спонукаючи його ще раз запевнити (B), що все гаразд.

(10) *«Words!» said Megan Barnard.*

*«**Eh**?» Poirot looked at her inquiringly.*

«What you've been saying. It's just words. It doesn't mean anything» (Christie, SDP, 81).

З точки зору структури, питання ***Eh****?* у ситуації (10) відрізняється від репліки-стимулу, проте його функції у даній комунікативній ситуації (а саме вказівка на нерозуміння з боку співрозмовника (Пуаро) і необхідність повторити і деталізувати сказане) уможливлюють його віднесення до питань-перепитів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Структурно-функціональні типи питань-перепитів належать до системи мови, а конкретні ситуативні актуалізації потенційно можливих моделей – до мовлення. Предикативність як загальна співвіднесеність висловлення з дійсністю реалізується в питаннях-перепитах через категорії часу, особи та модальності. Модусні категорії (актуалізаційні, кваліфікативні та соціальні) в питаннях-перепитах є вираженням суб'єктивності мовця або запитом правильності розуміння суб'єктивності співрозмовника. **Перспективним** є дослідження особливостей реалізації модусних категорій у питаннях-перепитах у соціокультурному та прагматично-дискурсивному аспектах.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.

2. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / Марк Яковлевич Блох. – [2-е изд., испр.]. – М. : Высшая школа, 2000. – 160 с.

3. Волкова Л. М. Службові слова у мові та мовленні: Секрети успішної комунікації: навч. посіб. / Лідія Михайлівна Волкова. – К. : КАФЕДРА, 2012. – 204 с.

4. Грамматика русского языка. Том II. Синтаксис. Ч. I / [редкол.: Виноградов В. В., Истрина Е. С.]. – Москва : Издательство Академии наук СССР, 1960. – 702 с.

5. Дымарский М. Я. Предикация и предикативность [Электронный ресурс] / Михаил Яковлевич Дымарский // Глагольные и именные категории в системе функциональной грамматики. – СПб., 2013. – С. 81–86. – Режим доступа: http://www.philology.ru/linguistics1/dymarsky-13.htm

6. Ляпон М. В. Модальность / Майя Валентиновна Ляпон // Языкознание : большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 303–304.

7. Почепцов Г. Г. Избранные труды : монография / Георгий Георгиевич Почепцов ; сост., общ. ред. и вступ. статья И. С. Шевченко. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
8. Сергеева В. И. Предикативность и референтность / Валентина Ивановна Сергеева // Языковое общение и его единицы : [межвуз. сб. науч. тр. / редкол. ; И. П. Сусов (отв. ред.) и др.]. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1986. – С. 89–96.
9. Стрельченко Н. С. Синтаксичні модифікації питань-перепитів / Н. С. Стрельченко // Україна і світ: діалог мов та культур: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 березня 2014 року. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – С. 422–423.
10. Шмелева Т. В. Смысловая организация предложения и проблема модальности / Татьяна Викторовна Шмелева // Актуальные проблемы русского синтаксиса: публикации лаборатории «Русский язык и русская литература в современном мире» филологического факультета МГУ / [под. ред. К. Горшковой, Е. В. Клобукова]. – М. : Изд-во Московского университета, 1984. – Вып. 1. – С. 78–100.
11. Carter R. Cambridge grammar of English / R. Carter, M. McCarthy. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 973 p.
12. Daneš F. A Three-Level Approach to Syntax [Electronic resource] / František Daneš // Travaux linguistiques de Prague, 1966. – Vol. 1. – P. 225–237. – Access: http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.romanistik.uni-freiburg.de%2Fraible%2FLehre%2F2006%2FMaterialien%2FDanes_Three_Level2.doc&ei=RfvLVIqDaq7ygOFnYHYBw&usg=AFQjCNGTwprmspz1UJ1y6o_u_RQGxj5kRw&sig2=3GIvwpAbf04hM3yUQHsiXA&bvm=bv.84607526,d.bGQ
13. Longman Dictionary of Contemporary English / [edited by C. Fox et al.]. – 4th edition. – Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – 1949 p.
14. Longman grammar of spoken and written English / [D. Biber, J. Johansson, G. Leech et al.]. – London : Longman, 1999. – 1204 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:
1. **Bennet, DW:** Dumb Witness : [movie] / directed by Edward Bennett. – Carnival Film & Television, 1996. – 103 min.
2. **Christie, SDP:** Christie A. Selected Detective Prose / Agatha Christie. – Moscow : Raduga Publishers, 1989. – 398 p.
3. **Columbus, HA:** Home Alone : [movie] / directed by Chris Columbus. – Hughes Entertainment / 20th Century Fox, 1990. – 103 min.
4. **Connor, BC**: A boyfriend for Christmas : [movie] / directed by Kevin Connor. – Hallmark Entertainment / Alpine Medien Productions, 2004. – 90 min.
5. **Hoffman, EC**: The Emperor's Club : [movie] / directed by Michael Hoffman. – Beacon Communications / Universal Pictures, 2002. – 109 min.
6. **Pichel, MB:** The Miracle of the Bells : [movie] / directed by Irving Pichel. – RKO Radio Pictures, 1948. – 120 min.
7. **Rye, FTB**: Four and Twenty Blackbirds : [movie] / directed by Renny Rye. – Picture Partnership Productions, 1989. – 50 min.
8. **Wilder, Sabrina**: Sabrina : [movie] / directed by Billy Wilder. – Paramount Pictures, 1954. – 113 min.

УДК 81'373:655.424

І. І. Судук, В. Б. Кешієв,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

У статті розглянуто випадки порушень лексичних норм у мові сучасної української преси. Подано види порушень лексичних норм та способи їх усунення, проаналізовано причини їх виникнення та запропоновано шляхи подолання цієї проблеми.
Ключові слова: *засоби масової інформації, лексичні норми, вживання росіянізмів, порушення норм сполучуваності слів, вживання слова у невластивому йому значенні, іншомовна та термінологічна лексика.*

В статье рассмотрено случаи нарушений лексических норм в языке современной украинской прессы. Представлены виды нарушений лексических норм и способы их исправления, проанализированы причины их появления и предложены пути решения этой проблемы.
Ключевые слова: *средства массовой информации, лексические нормы, употребление русизмов, нарушения норм сочетаемости слов, употребление слов в несвойственном им значении, иностранная и терминологическая лексика.*

Ukrainian language has had the status of the state language for more than 20 years but its equal functioning in all spheres of our people's life is not ensured yet. In particular, this is true for the Ukrainian press. Percentage of Ukrainian-language newspapers is extremely small and those ones that are still published in Ukrainian can, unfortunately, serve only as material for collections of linguistic errors. As early as in 1928 there appeared a monograph by the Ukrainian linguist M. Hladkyi «Our Newspaper Language». The author wanted to help the Ukrainian newspapers employees get rid of imitation of Russian-language samples, develop their own style, and learn how to use the wealth of the popular Ukrainian language. M. Hladkyi puts an emphasize on the return to popular Ukrainian-language models at the lexical, morphological, syntactic, and phraseological levels, since the content of newspaper articles should be clear to any reader. Today there is also a need for such works. In spite of considerable number of Ukrainian language culture handbooks, articles, and even theses (O. Ponomariv «Problem of Ukrainian Language Standardization in Mass Media») that are devoted to the modern Ukrainian-press language standardization, the materials of our mass media are littered with a great number of arbitrary foreign words and awkward morphological and syntactic structures.

Why is mass media broadcasting standardization so important? Because readers take it as a model. Very often when people are remarked to be saying something in a wrong way, the one who remarked may hear in response: «But it was written so in the newspaper (on the Internet)». «They said so in the news on the radio (on TV)». Let us notice that first of all these are lexical errors that become evident in any newspaper texts. The authors of articles should follow the correct word usage because an infelicitous word can distort, obscure the content of the communicated information, and prevent the press from carrying out its main functions: to shape public opinion and communicate information.

The suggested article deals with violations of lexical norms in modern Ukrainian-language press. The types of violation of lexical norms and ways for their elimination are provided, their causes are analyzed, and the ways to overcome this problem are developed.
Key words: *mass media, lexical norms, usage of Russianisms, violation of word co-occurrence norms, usage of a word in an unusual meaning, foreign and terminological lexis.*

Вже понад 20 років українська мова має статус державної, проте досі не забезпечене її рівноправне функціонування у всіх сферах суспільного життя нашого народу. Зокрема це стосується й української преси. Відсоток україномовних газет надзвичайно малий, а ті з них, які виходять українською мовою, на жаль, можуть слугувати матеріалом для збірників мов-

© І. І. Судук, В. Б. Кешієв, 2015

них помилок. Ще у 1928 році з'явилася монографія українського мовознавця М. Гладкого «Наша газетна мова» [3], автор якої мав на меті допомогти працівникам українських газет позбутися наслідування російськомовних зразків, виробити власний стиль і навчитися використовувати багатство народної української мови. М. Гладкий наголошує на поверненні до народних українських мовних взірців на лексичному, морфологічному, синтаксичному і фразеологічному рівнях, оскільки зміст газетних статей має бути зрозумілим для будь-якого читача. Потреба у таких працях існує і зараз. Незважаючи на значну кількість довідників із культури української мови, статей і навіть дисертацій (О. Пономарів «Проблема нормативності української мови у засобах масової інформації»), присвячених нормативності мови сучасної української преси, «матеріали наших засобів масової інформації засмічені незмірною кількістю невмотивованих чужих слів, незграбними морфолого-синтаксичними побудовами» [7, с. 10].

Проблему порушення норм української мови у засобах масової інформації розглядали у своїх працях Б. Антоненко-Давидович, М. Волощак, О. Пономарів, М. Фіголь, Н. Чепурко, Є. Чак, М. Нагорняк та інші. Чому нормативність мовлення засобів масової інформації є особливо важливою? Бо його сприймають за зразок читачі. Дуже часто, коли зауважуєш людині, що вона каже неправильно, чуєш у відповідь: «Але так було написано в газеті (в Інтернеті)». «Так казали в новинах по радіо (по телевізору). Також, як стверджує Л. Шевченко: «Найбільш актуальним і дискусійним для українського суспільства сьогодні є питання державного статусу української мови,... формування конкурентоздатного комунікативного простору, що має узгоджувати і гармонізувати духовні, соціальні та економічні потреби модерної нації. У колі пріоритетних проблем розглядаються мовно-інформаційні технології, здатні забезпечити присутність української мови, української держави в національних засобах масової інформації, а отже визначити комунікативну компетентність мови, її цивілізаційний потенціал» [11, с. 7]. О. Пономарів називає журналістів серед людей, які не мають права на мовну помилку, бо їхнє слово має бути взірцем для решти громадян України [7, с. 10]. Отже, дослідження порушень мовних норм у сучасних україномовних засобах масової інформації є актуальним, як актуальним є і доведення результатів цих досліджень до відома редакторів та журналістів, які там працюють.

Зауважимо, що у газетних текстах насамперед наявні лексичні помилки. Авторам статей варто особливо слідкувати за правильним слововживанням, адже невдале слово може спотворити, затемнити зміст повідомлюваної інформації, завадити пресі виконувати її основні функції: формувати громадську думку, передавати інформацію. Тому завданням нашої розвідки є виокремити види порушень лексичних норм у сучасних українських газетах, вказати способи їх усунення та визначити шляхи усунення цієї проблеми.

Матеріалом для дослідження слугували тексти насамперед західноукраїнських, зокрема івано-франківських та львівських газет «Галицький кореспондент», «Високий замок», «Репортер», які створюються в україномовному просторі, але за кількістю росіянізмів, суржикових конструкцій не поступаються центральноукраїнським газетам. На наш погляд, це може бути зумовлено тим, що російська мова уже не вивчається у школах, і молоде покоління журналістів сприймає російські слова за українські.

Проаналізувавши лексику сучасних газетних текстів, констатуємо, що українські журналісти не володіють ні українською, ні російською мовою, не знають значень багатьох слів, а скористатися у сумнівних випадках словником чи довідником, вочевидь, вважається правилом поганого тону. Так, М. Гладкий зазначав, що лексика це саме те, що найбільше впадає в око, що легко зауважити всякому, бо чудне, незнайоме слово завжди безпосередньо вражає наше вухо, чи наш зір та, ламаючи цілий механізований лад живої мови, її традицію, скупчує на собі нашу увагу [3, с. 16]. Недостатнє опанування лексичних норм знижує культуру вислову, відвертає увагу сприймача інформації від змісту повідомлюваного [7, с. 41].

Звертаючись безпосередньо до аналізу мовного матеріалу, підкреслимо, що більшість виявлених лексичних помилок є новими, нетиповими, незважаючи на те, що мова української преси неодноразово ставала джерелом матеріалу для довідників з культури української мови, авторами та укладачами яких були С. Єрмоленко, Б. Антоненко-Давидович, О. Пономарів.

Подаємо типологію порушень лексичних норм у досліджуваних текстах:

1) Найпоширенішою помилкою і далі залишається вживання росіянізмів: *9 років* ***вкалував*** *на шахті* (ВЗ) (укр. «гарував», «важко працював»); *З голови зробимо* ***чучело*** *напам'ять* (ВЗ) (укр. «опудало»); *Непотрібне тепер і нотаріальне* ***завірення*** *статутних документів* (ВЗ) (укр. «засвідчення»); *Навколо дерев* ***незамислуваті*** *будиночки* (ГК) (укр. «невигадливі»); *У 1946 році* ***побиралася*** *по німецьких і австрійських таборах для переміщених осіб* (ВЗ) (укр. «поневірялася»); *Нема чого* ***шататися*** *зайвим людям, які нікуди не їдуть* (ГПУ) (укр. «тинятися», «вештатися»); ***Перелистуючи*** *етнографічну літературу,* ***наткнулась*** *на ляльки-мотанки* (ГК) (укр. «гортаючи», «натрапила»). В усіх наведених прикладах маємо російські слова, пристосовані до української вимови. Припускаємо, що автори статей або переконані, що ці слова українські, або не мали часу чи бажання шукати український відповідник. Також журналісти часто дотримуються настанови залишати без змін мовлення осіб, у яких беруть інтерв'ю. На наш погляд, ця настанова є хибною, адже читач, який не достатньо володіє українською мовою, сприйматиме таке мовлення за правильне. А в тих читачів, які добре володіють українською мовою, складеться негативне враження про співрозмовника журналіста, особливо, якщо це високопоставлений чиновник чи людина з вищою освітою.

2) Частотним є вживання слова у невластивому йому значенні, що також зумовлене впливом російської мови. Хрестоматійним прикладом можна назвати вживання слова *зустрічатися* замість *траплятися*: ***Зустрічається*** *й набагато вища оплата праці* (ГК). Щодо цього Б. Антоненко-Давидович зазначає: «Дієслово «зустрічатися» уподобав останнім часом кожний, хто з тих чи інших причин береться за перо. Пише канцелярист: *У вашому звіті* ***зустрічаються*** *великі прорахунки та недоліки*. Тимчасом у таких фразах нема кому й чому зустрічатися, бо українською мовою це дієслово означає «траплятися» і не вживається у переносному значенні, як скажімо російське слово «встречаться» [1, с. 218]. Частотним також є вживання слова *наглий* замість українського *нахабний*: ***Директриса нагло*** *пригрозила, що не дасть атестата, якщо не заплачу* (ГПУ). Маємо приклад подавання «Газетою по-українськи» чужої мови без редагування. Але наведене речення суперечить назві цієї газети, бо в українській мові слово *наглий* має значення «раптовий, несподіваний» [НТСУМ; т. 2, с. 258], а слово *директриса* словник подає лише зі значенням математичного терміна [НТСУМ; т. 1, с. 545], хоча в розмовній мові воно й має значення «жінка-директор». Якщо дотримуватися концепції газети, варто було б ужити слово *директорка* за аналогією до поширених у розмовному мовленні і цілком нормативних для публіцистичного стилю слів *лікарка, вчителька, викладачка* тощо, які не можна вживати тільки у офіційно-діловому та науковому стилях. Абсурдність передачі чужого мовлення без редагування доводиться тим, що коли сприйняти наведене речення буквально, зважаючи тільки на словникові значення слів, то вийде, що математичний термін раптово почав погрожувати учням.

У деяких випадках лексична помилка названого типу у реченні поєднується з порушенням інших норм української мови: *Його* ***лишили*** *парафії, оскільки померла жінка, і він став випивати* (ВЗ). За словником *лишити* – їдучи куди-

небудь, не брати з собою, залишати, зоставляти, не брати [НТСУМ; т. 2, с. 83]. Російське слово *лишить* передається українським *позбавити* – забирати, віднімати щось у кого-небудь, залишати кого-небудь, що-небудь без чогось [РУС, с. 138] [НТСУМ; т. 2, с. 754]. Крім того, у реченні порушені причинно-наслідкові зв'язки між подіями через неправильний порядок слів: виходить, що бідолашного священика позбавили парафії, оскільки померла його дружина, а не тому, що він почав заглядати в чарку. Отже, це речення слід повністю перебудувати: *Його позбавили парафії, оскільки після смерті (через смерть) дружини він почав пиячити.*

3) Сплутування паронімів. Прикрий випадок вживання слова *погорда* у значенні *гордість* натрапляємо у газеті «Високий замок», особливо, якщо зважати на наявність у цій газеті рубрики «Правильно / неправильно», де мовознавці дають поради щодо правильного слововживання. Схоже за матеріалом авторам рубрики слід звертатися на сусідні сторінки газети: *Космач – карпатська перлина... Місцеві жителі з* ***погордою*** *розповідають, що їхнє село* ***не лише найбільше*** *в Україні,* ***а й*** *у цілій Європі.* За словником «*погорда* – почуття зверхності, зневаги, презирства до кого-, чого-небудь: *Моя скульптура в погорді, мов розвінчана цариця* (Л. Укр.)» [НТСУМ; т. 2, с. 735]. – «*гордість* – почуття задоволення від усвідомлення досягнутих успіхів, переваги в чому-небудь» [НТСУМ; т. 1, с. 461]. Отже, все-таки *з гордістю* мешканці Космача говорять про своє село. До того ж у цьому реченні є порушення синтаксичних норм: неправильне розташування однорідних членів речення при парному сполучнику *не лише... а й*. Нормативним є вживання парних сполучників безпосередньо у препозиції до однорідних членів речення, які вони поєднують:... *їхнє село найбільше* ***не лише в Україні, а й у цілій Європі***.

4) Порушення норм сполучуваності слів. В івано-франківській газеті «Галицький кореспондент» ми натрапили на речення: *Такий* ***мікрорайон міг би статися*** *будь-де у Сіетлі, Бангкоку,* ***Дубаях****, на околиці Лос-Анджелеса.* Вживання слова *статися* у поєднанні зі словом *мікрорайон* є більш, ніж дивним. Мікрорайон насамперед *міг би бути збудований*. Звідки ж тут слово *статися*? Відповідь знаходимо переклавши речення російською мовою. По-російськи можна сказати: *Такой микрорайон мог бы* ***иметь место (быть к месту***)… Фразеологізм *иметь место* має український відповідник *відбуватися* з ремаркою *несов.* [УРС, с. 61], тобто цей фразеологізм є відповідником тільки до дієслова недоконаного виду. Відповідно слово *відбуватися* є в українській мові синонімом слова *ставатися* [НТСУМ; т. 3, с. 406]. Важко навіть уявити, яку складну мисленнєву роботу мав виконати журналіст, щоб замінити фразеологізм *иметь место* українським відповідником. Але з його намагань нічого не вийшло, бо кинувся шукати відповідник не до того фразеологізму. Варто було перекладати фразеологізм *к месту*, який можна було вжити у російському варіанті цього речення, українською ж – це слово *доречний* [УРС, с. 111]. Отже, *мікрорайон міг би бути доречним (спорудженим)*. Відзначимо тут і граматичну помилку: назва міста *Дубаї* невідмінювана [СОС, с. 995], отже *в Дубаї*.

5) Вживання маловідомих термінів та іншомовних слів без спеціального пояснення їхнього значення. Цієї проблеми неодноразово торкалися автори наведених вище мовознавчих розвідок [2, с. 53, 182], [7, с. 127]. Найпершою вимогою до вживання термінів та іншомовних слів є їхня зрозумілість для того кола реципієнтів, яким адресований той чи інший текст, та необхідність їх використання у цьому тексті. Наведемо яскравий приклад нехтування такою вимогою, внаслідок чого газетна стаття втрачає свої основні функції: формувати громадську думку, бути джерелом інформації. У газеті «Галицький кореспондент» натрапляємо на невмотивоване вживання терміна «ребрединг»: *Зараз ми робимо його ребрединг у «Поступовий гурт франківців»*. З контексту можна тільки здогадуватися, що це якась зміна, але в чому саме вона полягає, ніде не пояснено. Тлумачний словник української мови цього терміна не фіксує, немає його і в «Сучасному орфографічному словнику». З Вікіпедії дізнаємося, що це економічний термін з таким значенням: «*Ребрединг* – активна маркетингова стратегія, включає комплекс заходів щодо зміни бренду або його складових (логотипу, слогану), візуального оформлення». Отже, автору статті слід було пояснити, що це слово означає або в дужках одразу після нього, або після тексту статті, як це зроблено у наступних номерах цієї ж газети (у статті про інклюзивне навчання зазначено «зокрема **інклюзія** – це включення дитини в загальноосвітній простір»).

Проаналізувавши мовний матеріал, констатуємо, що у сучасній пресі можна натрапити на особливо кричущі випадки порушення лексичних норм, коли використовують російські слова сяк-так пристосовані до української фонетики [7, с.129], на зразок *чучело, завірення, побиратися, шататися*. Журналісти демонструють низьку культуру мови, невміння (небажання?) користуватися лексичним багатством української мови, дібрати синонім чи пароніім відповідно до контексту, невмотивовано вживають маловідомі терміни без спеціального пояснення їхнього значення.

У цій статті ми розглянули тільки порушення лексичних норм, але зафіксовані також і фразеологічні, морфологічні, синтаксичні та орфографічні помилки у тих самих реченнях, що й лексичні. Крім того, наш мовний матеріал засвідчив чимало інших випадків порушень вказаних норм, що може бути матеріалом окремої розвідки.

Як же подолати ці випадки мовного нігілізму? Адже процес пошуку потрібного слова завдяки сучасним технологіям займає лічені секунди, досить лише скористатися інтернет-версією будь-якого із словників. Мовознавці пропонують такі шляхи вирішення цієї проблеми: «Частину... функцій повинна перебрати на себе держава та через Комісію Словника живої мови, через Інститут наукової мови Всеукраїнської академії наук спровадити на певний шлях справу з культурною українською мовою. За один з найближчих конкретних заходів треба вважати видання спеціального тижневика для мовних питань... з цілком практичним ухилом в бік лінгвістичних потреб нашої преси» [3, с. 14]. Б. Антоненко-Давидович закликає мовознавців: «Чом би вам не скликати конференції чи наради працівників редакцій газет і журналів і не допомогти їм побачити їхні помилки?» [1, с. 194].

На сьогодні, на жаль, можемо констатувати цілковиту відсутність державної підтримки української мови. Вихід, запропонований М. Гладким, майже нездійсненний, тут можна сподіватися тільки на наявність приватної ініціативи та спонсорських коштів на видання такого часопису, про який каже мовознавець. Та ще потрібно щоб це й часопис надходив до редакцій українських газет і журналів. Проте ідея Б. Антоненка-Давидовича не потребує законодавчої ініціативи. До того ж варто зробити загальнодоступними результати розвідок, присвячених мові української преси, поширювати їх в Інтернеті, який для значної кількості населення є основним джерелом інформації. Також слід приділяти особливу увагу вихованню молодого покоління майбутніх журналістів, формувати у них культуру мовлення, наголошувати на тому, що їхнє мовлення є зразком для реципієнтів їхніх текстів.

Словники:

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови в 3 т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2008.

РУС / **УРС** – Російсько-український – українсько-російський словник / Уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. За ред. Г. П. Півторака. – К. : Довіра, 2007

СОС – Сучасний орфографічний словник української мови: 180000 слів / Уклад.: В. В. Дубічинський, Н. Я. Косенко. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2009.

Назви джерел:
ВЗ – «Високий замок» (м. Львів)
ГК – «Галицький кореспондент» (м. Івано-Франківськ)
ГПУ – «Газета по-українськи» (м. Київ)

Література:
1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Борис Антоненко-Давидович / Уклад. Я. Б. Тимошенко. – К. : Либідь, 1991. – 256 с.
2. Волощак М. Й. Збірник мовностилістичних порад лінгвістів, літературознавців, публіцистів / Марія Волощак. – К. : «Марія Волощак», 2010. – 200 с.
3. Гладкий М. Наша газетна мова / М. Гладкий. – Фотопередрук з післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен, 1992. – 175 с.
4. Довідник з культури мови: [Посібник] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, Н. М. Сологуб та ін.; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища школа, 2005. – 599 с.
5. Культура української мови: довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.
6. Нагорняк М. В. Мовна культура ведучого інформаційних радіопрограм / М. В. Нагорняк // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – Вип. 7. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 1998. – С. 52-56.
7. Пономарів О. Культура слова : Мовностилістичні поради / О. Д. Пономарів. – 4-е вид., доповн. – К. : Либідь. – 272 с.
8. Фіголь Н. М. Новотвори на сторінках сучасної періодики / Н. М. Фіголь // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наук. праць. – Вип. 15. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – С. 100–105.
9. Чак Є. Д. Чи правильно ми говоримо? / Є. Д. Чак. – К. : Освіта, 1997. – 240 с.
10. Чепурко К. О. Порушення нормативних засад уживання прикметника в українських газетах / Чепурко К. О. // Роль українознавства у вихованні національної свідомості та гідності нової генерації українців : зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конференції, 14-15 листопада 2013 року. – Дніпропетровськ : Біла К. О., 2013. – С. 70–76.
11. Шевченко Л. І. Тенденції розвитку світових мов і національна перспектива: лінгвістичні можливості впливу на ситуацію / Л. І. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика: Зб. наук. праць. – Вип. 12. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – С. 3–8

УДК 802.0-56 (075.8)

И. П. Суима,
Днепропетровский национальный университет имени О. Гончара, г. Днепропетровск

МЕТАЯЗЫКОВОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КОММУНИКАТИВНОГО ЗАДАНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СИСТЕМЕ ВОПРОС-ОТВЕТ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА)

Стаття присвячена розглядові основних типологій речень за метою висловлювання на матеріалі англійської мови. Особлива увага звертається на метамовну інтерпретацію понять «респонсив» та «респонсивне речення». Респонсивне речення у системі питання-відповідь описується як специфічний, особливий тип речення згідно з його комунікативним завданням.
Ключові слова: *респонсивне речення, мета висловлювання, комунікативне завдання речення, розповідні, питальні, спонукальні речення.*

Статья посвящена рассмотрению основных типологий предложений по цели высказывания на материале английского языка. Особенное внимание обращается на метаязыковую интерпретацию понятий «респонсив» и «респонсивное предложение». Респонсивное предложение в системе вопрос-ответ описывается как специфический, особенный тип предложений по его коммуникативному заданию.
Ключевые слова: *респонсивное предложение, цель высказывания, коммуникативное задание предложения, повествовательные, вопросительные, повелительные предложения.*

The article deals with the main typologies of sentences according to the purpose of communication based on the English language. Particular attention is drawn to the metalinguistic interpretation of the notions «responsive» and «responsive sentence.» Responsive sentence in the question-answer system is described as a specific and particular type of sentence accoding to its communicative task. Responsive sentence itself is representing not only the answer to the question, but mostly reaction to this question. Under the term «responsive» David G. Lockwood, Peter Howard Fries, James E. Copeland identified such structures as «They are, we are, I am, he\she is» etc if they are used as answers to the question. Jones Bob Morris appealed to the term «responsive» while describing «yes-no words and their equivalents». If to interpret the notion «responsive sentence» in a broader sense, it is possible to suppose, that this syntactic unit can be used not only in the correlation with the interrogative sentences, but also in relation with the other ones: declarative, imperative, optative. Such a consideration can be reasoned by the fact that a person can react verbally not only the question (interrogative sentence), but also the statement (declarative sentence), command or request (imperative sentence), expressing of someone's wishes (optative sentence) etc. The responsive sentences are interesting in lexical as well as in semantic, functional and structural aspects, lexical content of the sentence of this type can include lexical material of the question or expression, but, mostly it can be expanded not informatively but modal according to the specifics of the issue or expression. These speech units have a wide range of differential features, based on the lexical content, functional loading and communicative orientation of the corresponding constructions.
Keywords: *responsive sentence, communicative aim, sentence communicative task; narrative, interrogative, and stimulating sentences.*

Проблема классификации предложений по цели высказывания не нашла своего окончательного решения и до сих пор остается одной из наиболее актуальных. Этой проблеме посвещен целый ряд специальных исследований с установкой

© И. П. Суима, 2015

на ту или иную типологию, связанную с коммуникативным заданием высказывания [2, 3, 12–20]. Согласно традиционной концепции, рассматриваемые нами речевые единицы по цели высказывания подразделяются на повествовательные (declarative), вопросительные (interrogative) и побудительные (imperative) [15, 17, 20]. Наряду с общепринятой систематизацией предложений по целенаправленности сообщения, существуют и иные классификации, так или иначе дополняющие устоявшуюся типологию, или концепции, в соответствии с которыми, выделяются другие основные типы предложений по цели высказывания.

Так, в энциклопедиях «Українська мова»[8, с. 442], «The Cambridge encyclopedia of the English language» [10, с. 218], «Encyclopedia of language and linguistics» [11, с. 867], современных грамматиках английского языка кроме традиционно выделяемых классов анализируемых коммуникативных единиц (повествовательные, вопросительные, побудительные) представлены еще и оптативные (optative) [3, с. 183]; восклицательные (exclamatory) [10, 11, 12], условные (conditional sentences) [12]. В Русской грамматике Н.Ю. Шведовой выделяются только два основных типа – вопросительные и невопросительные предложения, – которые, в свою очередь, подразделяются на различные подтипы [7, с. 88].

Л.С. Бархударов также по коммуникативному заданию подразделяет предложения на два типа, но, в отличие от Н. Ю. Шведовой – это побудительные и непобудительные предложения [2, с. 156–157].

В теоретической грамматике В. В. Гуревича находим еще одним вариант систематизации предложений по цели высказывания: повествовательные утвердительные, повествовательные отрицательные, вопросительные, вопросительно-отрицательные, побудительные, усилительные или двойные утвердительные [3, с. 345].

В работах, посвященных синтаксическому строю английского языка, имеет место также концепция, согласно которой по коммуникативной установке предложения подразделяются на основные (major types) и второстепенные (minor types). При этом существуют различные варианты дальнейшего членения соответствующих классов рассматриваемых коммуникативных единиц. Так, Дж. Сэдок, А. Цвики, Т. Шоупен в рамках основных выделяет общепринятые типы предложений: повествовательные (declarative), вопросительные (interrogative) и побудительные (imperative). Что же касается второстепенных подклассов, то у Дж. Сэдока и А. Цвики это – восклицания (exclamatives), ругательства (imprecatives) и оптативные предложения (optatives) [21, с. 34–36], а у Т. Шоупена – восклицания (exclamatives), эхо-вопросы (echo-questions), неопределенно-абстрактные предложения (non-finite presentatives) и ответы на вопросы (answers to questions)[19, с. 316–323].

Понятие «ответное предложение» присутствует и в Словаре лингвистических терминов О. С. Ахмановой в словарной статье к термину «ответный»: «*Являющийся ответом, заключающий в себе ответ. Ответное предложение. Ответная реплика*» [1, с. 668]. Однако надо полагать, более точным для определения высказываний с коммуникативным заданием «ответ на вопрос» является термин «респонсивное предложение» или «респонсив» (от англ. *response – ответ, отклик, реакция, ответное чувство*), под которым понимается любое высказывание, являющееся ответом, реакцией на вопросительное предложение [5, 6]. Согласно Oxford Explanatory dictionary of English, слово «*responce*» определяется как «verbal or written answer, reaction to something (вербальный или невербальный ответ, реакция на что-то)» [18], т.е. респонсивное предложение представляет собой не столько ответ на поставленный вопрос, сколько реакцию на него.

Понятия «респонсивное предложение» и «респонсив» находим в исследовании Чарльза Фриза «The Structure of English. An Introduction to the Construction of English Sentences» [13], в котором по цели высказывания предложения подразделяются на два основных типа: ситуативные высказывания, требующие ответа (situation utterance), и респонсивные высказывания, собственно ответы (responsive utterance). Первый класс речевых единиц делится на 3 подгруппы: 1) высказывания, которые обычно сопровождаются только устным ответом: приветствия, обращения, вопросы и т.п. (utterances that are regularly followed by oral responses only); 2) высказывания, реакцией на которые является какое-то действие: команды, просьбы (utterances eliciting action responsing); 3) высказывания, требующие от слушателя подтверждения того, что он слушает говорящего и готов поддержать разговор (utterances regularly eliciting conventional signals of attention to continue discourse). Д. Локвуд, П. Фриз, Дж. Коуплэнд употребляют термин респонсив по отношению к конструкциям типа *I am, they are, we are* и т.п [16, с. 117]. Б. Джонс, исследуя особенности ответа на закрытый вопрос (yes-no question) в разных языках, под респонсивом понимает ответы *да, нет* и их эквиваленты: The term responsive is adopted as a general label for both yes-no words and their equivalents [14, с. 203].

В работе И.И. Меньшикова была осуществлена попытка построить общую систему респонсивных предложений как реакцию на заданный вопрос (или шире – на предыдущее высказывание) [5]. Указаны также дифференциальные признаки такого рода конструкций: они не могут существовать как самостоятельные коммуникативные единицы и обязательно входят в состав более крупного синтаксического образования; респонсивные предложения противопоставлены остальным типам по характеру стимула, получаемого говорящим [5, с. 89–91]. Согласно Л. Блумфильду, существует практический, связанный с физическими процессами или явлениями, и вербальный стимул. Неречевая реакция возникает только у того лица, которое испытывает практический стимул: человек, который получает стимул, является единственным, кто может ответить на него реакцией. В отличие от этого реакция, опосредованная речью, может иметь место и у того лица, которое практического стимула не испытало [9, с. 40]. При респонсивные предложениях, в отличие от повествовательных, вопросительных и побудительных, стимул, получаемый говорящим будет вербальным, а не практическим.

Респонсивные предложения имеют свою типологию. В первую очередь такого рода коммуникативные единицы подразделяются на функциональные – так или иначе отвечающие на вопрос и содержащие запрашиваемую информацию, и нефункциональные – представляющие собой реакцию на высказывание, которая не ведет к достижению коммуникативной цели собеседника и часто непосредственно не соотносится с самим сообщением [5, с. 92]. Предложенная И. И. Меньшиковым типология может быть дополнена следующим образом.

Среди нефункциональных саботирующих предложений, наряду с респонсивами, выражающими прямой [5, с. 93] (*What can you advise me? – I really don't know. It is not my business; Now draw me something! – I can't!*) и завуалированный отказ [5, с. 93] (*What did the director say you? – Nothing important! Everything is ok now!; What do you have in your bag? – It doesn't matter, there is nothing interesting for you*), можно выделить еще два подтипа респонсивных предложений – мотивированный отказ (*Who helped you to write a composition? – I promised not to say; Explain me how to do this exercise? – I have no time to speak with you!)* и ответ, содержащий квазипричину (*And how do you remember about this? – Because I have not forgotten about it; Why should we go there? – Because!).*

Наряду с саботирующим [5, с. 93] (*What's your address? – Sorry, but that's strictly confidential; What's the matter with you? – Don't you start speaking with me now*) и манипулирующим [5, с. 93] (*What are you doing here? – Is it already 3:00?; Did you watch the news this morning? – Have they said something important?*) респонсивом, как отдельные типы нефункциональных респонсивных предложений выделим также эмоциональную реакцию на вопрос или сообщение (*We will have an excursion*

tomorrow! – Great!; Your report must be ready by 5 o'clock! – Not that again!), отказ от своих слов или их корректировку (*You said we'd go for ice cream. – I lied!; You promised to go to the cinema with us! – I changed my mind!*) и клишированные элементы диалога (*Thank you! – Don't mention it!; Have a nice day! – Have a nice day too!*).

Респонсивные предложения разнообразны как в лексическом, так и функциональном плане, эти речевые единицы имеют ряд дифференцирующих признаков, основанных на лексическом наполнении, структуре и коммуникативной установке соответствующих конструкций.

Намеченная концепция, даже в системе вопрос-ответ, открывает определенные метаязыковые перспективы для более полной, чем существующие, классификации предложений по их коммуникативному заданию.

Литература:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 199 с.
3. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков: Учебное пособие / В. В. Гуревич. – 2-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 168 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов.энцикл., 1990. – 686 с.
5. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск: Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
6. Половинко Е. А. Типы отношений между репликами вопросно-ответных конструкций / Е. А. Половинко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2007. – Вип. 10. – № 4/1. – С. 238–244.
7. Русская грамматика / под ред. Н. Ю. Шведовой. – Т. 2. – М. : Наука, 1980. – 710 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
9. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – New York : Henry Holt and Company, 1933. – 580 p.
10. Crystal D. Cambridge Encyclopedia of the English language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 491 p.
11. Encyclopedia of language and linguistics / edited by Keith Brown. – 2-nd edition, Elsevier Science, 2005. – 9000 p.
12. English Grammar: types of sentences – Электронный ресурс. – Режим доступа : http://learningnerd.wordpress.com/2006/09/12/english-grammar-types-of-sentences/
13. Fries. Ch.C. The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences / Ch. C. Fries. – London : Longmans, G-reen and Co., 1957. – 304 p.
14. Functional approaches to language culture and cognition / edited by David G. Lockwood, Peter H. Fries, James E. Copeland. – Michigan state university : John Benjamins B.V., 2000. – 656 p.
15. Gleason H.A.J. Linguistics and English Grammar / H.A.J. Gleason. – New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1965. – 519 p.
16. Jones Bob Morris. The Welsh answering system / Bob Morris Jones. – Berlin: Rotaprint Druck Werner Hidebrand, 1999. – 360 p.
17. Leech G., Deucher M., Hoogenraad R. English Grammar for today / G. Leech, M. Deucher, R. Hoogenraad. – Macmillan, 1982. – 224 p.
18. Oxford dictionary. – Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.oxforddictionaries.com/
19. Shopen T. Language typology and syntactic description / T. Shopen. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 499 p.
20. Soames Scott. Syntactic Argumentation and the Structure of English / S. Scott, Perlmutter M. David. – Berkeley : University of California Press, 1979. – 618 p.
21. Zwicky A. M. Ambiguity Tests and How to Fail Them / A. M. Zwicky, J. M. Sadock // Syntax and Semantics. – New York : Academic Press, 1975. – P. 1–36.

УДК 811.111'398.91

Л. І. Тараненко,
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОГО ПРИСЛІВ'Я

У статті шляхом аналізу існуючих у науковій літературі уявлень щодо прислів'я уточнено його формулювання як фольклорного тексту малої форми, обґрунтовано ієрархічну супідрядність його функціональних ознак та окреслено типові жанрові ознаки.

Ключові слова: *прислів'я, дефініція, функціональне призначення, мовне оформлення, жанрові ознаки.*

В статье путем анализа существующих в научной литературе представлений о пословице уточняется ее формулировка как фольклорного текста малой формы, обосновывается иерархическое соподчинение ее функциональных признаков, а также отмечаются ее типичные жанровые характеристики.

Ключевые слова: *пословица, дефиниция, функциональное назначение, языковое оформление, жанровые признаки.*

In the article the author updates the definition of the proverb as a small form folk text by means of analyzing existing in scientific literature ideas on its versatile nature. The emphasis is placed on the interaction between the lapidary text of the proverb and the multitude of language means realizing it, viewed as a complex tool of producing a subliminal influence on the recipient. The author also outlines typical genre characteristics of the proverb as well as substantiates a hierarchical subordination of its functional features, including the proverb general didactic function, its every-day-life-culture pragmatic orientation and associative-and-educational role.

Keywords*: proverb, definition, functionality, language expression, genre characteristics.*

Опису функціональних та жанрових ознак прислів'я присвячено значну кількість лінгвістичних праць [12, с. 201-235], у яких вони характеризуються з погляду мовностилістичної специфіки [4], особливостей його розвитку як соціально-зумовленого твору [27, с. 286; 23], участі мовних засобів оформлення [17; 18; 21; 4, с. 13; 2], структурно-семантичних особливостей тексту [4, с. 4] тощо. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, їхній сумісний науковий доробок до теперішнього часу не узагальнено у певну систему, зручну для безпосереднього використання під час експериментального встановлення інваріантної та варіантних моделей просодичного оформлення текстів англійських прислів'їв.

Тому метою цієї праці є системне обґрунтування функціональних та розгляд типових жанрових ознак прислів'я як тексту малої форми, а також формулювання його лінгвістичної дефініції на основі аналізу відповідних існуючих у науковій літературі уявлень.

© Л. І. Тараненко, 2015

Звертаючись до цієї проблеми, зазначимо, що прислів'я є досить складними утвореннями, які мають декілька різних планів. По-перше, вони належать до мовних явищ, є стійкими сполученнями, багато в чому подібними до фразеологічних зворотів. По-друге, прислів'я є певними логічними одиницями, які виражають те чи інше судження. По-третє, вони є художніми мініатюрами, які в яскравій, викарбуваній формі узагальнюють, а точніше моделюють, факти самої дійсності [10, с. 13–14].

За визначенням Ф.А. де Каро, прислів'я являє собою традиційне твердження, що має чітко встановлену форму і передає певні етичні чи філософські істини або інші мудрі спостереження про життя, навколишній світ і людську природу [21, с. 184]. У них знаходить своє відображення все, чим протягом століть живе і з чим стикається певний етнос. Це можуть бути й етнографічні реалії, всебічні характеристики географічного середовища з його ландшафтами, кліматом, тваринним і рослинним світом; спогади про давно минулі події та видатних історичних осіб; відлуння найдавніших релігійних поглядів і картина сучасної організації суспільства [10, с. 19]. І недивно тому, що протягом історичного часу жанр прислів'я поступово збагачувався афористичними уламками народних казок, притч, анекдотів, бувальщин, оповідань, легенд, загадок, пісень тощо [8, с. 10], які відбивали архетипи реального життя, побуту і творчості людей.

На відміну від інших паремій, прислів'я, маючи клішовану форму, функціонують у ситуаціях як завершене речення [17, с. 119], здатне передавати сутність подій, позначати стосунки між людьми, їхнє ставлення до навколишньої дійсності тощо. Отже, вони безсумнівно належать до класу замкнутих фразових паремій, які від початку і до кінця клішовані [9, с. 262].

Відповідно до академічного трактування [13, с. 578; 15, с. 389], прислів'я є афористично стислим,образним, граматично і логічно завершеним висловом із повчальним змістом, зазвичай в ритмічно організованій формі. У силу цього в загальному плані прислів'я можна розглядати як певною мірою потужно «стислу» форму спілкування, оскільки, будучи готовим для комунікативного вжитку твердженням, вони коротко і влучно передають суть культурно-конвенційних ідей [21, с. 185-186, 187]. За цих умов стає зрозумілою думка О. О. Потебні про те, що прислів'я можуть відігравати роль своєрідних моделей таких складних літературних жанрів, як роман і повість [11, с. 464, 518, 523].

Незважаючи на те, що прислів'я мають форму завершеного речення, їх зазвичай розглядають як окремий фольклорний жанр, що може вживатися самостійно, оскільки йому як тексту притаманні три чітко виражені автономні структурні плани: композиційної побудови, семіотичної структури та реалій [9, с. 250–251].

Щодо специфіки функціонування мовних засобів у тексті прислів'я, то вона полягає в тому, що прислів'я, як правило, складається з одного речення, яке часто має диподійну структуру – поєднання двох стоп, на одну з яких падає сильніший ритмічний наголос, а друга є ніби підпорядкованою їй, за рахунок чого прислів'я набуває двох збалансованих частин (напр., *The early bird catches the worm*) [17, с. 120]. Саме завдяки такій ритмічній побудові та використанню поетичних прийомів, прислів'я і привертає увагу слухача [21, с. 184].

Багатьом прислів'ям властива симетрична структура їхньої побудови за принципом синтаксичного паралелізму та пропуски поодиноких членів речення в одній із симетричних частин. Іноді ця симетрія ґрунтується на контрастах значень. При цьому з'єднання контрастних образів і створює завершеність прислів'я, частини якого часто поєднуються асоціативним зв'язком у формі психологічного паралелізму (наприклад, *Без сонця не можна бути, без милого не можна жити*) [8, с. 39].

Крім того, уживане в контексті, прислів'я набуває певного підтекстового значення, тобто поряд з прямим (буквальним, денотативним) значенням, їм притаманні переносні (конотативні) значення [5, с. 97; 8, с. 36-37; 15, с. 389].

Експериментальними дослідженням встановлено, що прислів'я можуть бути представлені трьома структурними типами речень: розповідними, спонукальними та питальними. При цьому найбільшу групу створюють двоскладові речення [4, с. 13].

Характерною властивістю прислів'їв є й те, що їхній зміст змушує реципієнта порівнювати реальну соціальну ситуацію з «вигаданою» або уявною, яка передається завдяки яскравим метафоричним образам [21, с. 185]. Саме тому у прислів'ях можуть функціонувати всі види тропів: порівняння, метафори, метонімії, гіперболи й літоти, антитези тощо [18; 8, с. 38]. До прийомів архітектонічної побудови прислів'їв відносять, зазвичай, контрасти понять, предметів, дій, ознак і т. ін. Для підсилення сугестивного впливу у прислів'ях часто застосовуються такі фонетичні прийоми, як рима, ритм [21, с. 184] (наприклад, *A friend in need is a friend indeed*), асонанс та алітерація [22, с. 184] (наприклад, *The more, the merrier*), подовження приголосних і голосних [2, с. 9] тощо. Специфіка зазначеного впливу зумовлюється також тим, що прислів'я функціонують як усталені автосемантичні концептуалізації і слугують певними фреймовими моделями, які репрезентують колективне знання [23, с. 63].

Розглядаючи прислів'я як народний вислів або афоризм повчального змісту, автори ряду праць [25, с. 286; 8, с. 36–37; 21, с. 184] підкреслюють, що вони, передаючи у стислій і точній формі соціально-історичний досвід від покоління до покоління, підводять підсумки спостережень над групами подій або явищ, відзначаючи в них характерне й особливе та даючи узагальнений висновок, який може бути застосований для опису аналогічних подій чи явищ. Завдяки цьому і реалізується їхня асоціативно-виховна функція [14, с. 139]. Акцентуючи увагу на прислів'ї як нетиповому тексті малої форми, О. В. Корень [4, с. 3] підкреслює, що його специфіка полягає у відсутності чіткої фабули, традиційних для звичайних текстів структурно-композиційних елементів, зафіксованого авторства і дійових осіб.

Звертаючись до одного із найбільших парадоксів прислів'я, зазначимо, що лінгвісти зазвичай розуміють його як уособлення простоти і здорового глузду. Але, за справедливим зауваженням К. Лау, прислів'я є набагато складнішими для однозначного визначення їхньої сутності, оскільки, хоча більшість людей може навести безліч прикладів прислів'їв, мало хто може точно назвати, що саме робить їх прислів'ям. Тому, досліджуючи прислів'я протягом сотень років, учені пропонують безліч різних визначень, що унеможливлює здійснити навіть побіжний їхній огляд [24, с. 2]. Це збігається із зауваженням О. О. Потебні про те, що прислів'ями називаються досить різнорідні короткі словесні твори [11, с. 512].

У лінгвістичній енциклопедії термінів і понять [6, с. 736] прислів'я трактують як жанр усної народної творчості, образний вислів, зазвичай ритмічний за формою, що містить певну життєву мудрість та має повчальний сенс. У свою чергу, згідно зі словником фольклору [25, с. 286], під прислів'ям розуміють короткі, чітко структуровані вислови, широко відомі в суспільстві, які передають традиційні спостереження про людську природу і природні явища, моральні судження, попередження і т. ін. Хоча вони побутують в усній формі та часто змінюються для досягнення гумористичного ефекту, їхні формулювання лишаються досить сталими.

Характеризуючи прислів'я, переважна кількість дослідників одностайні в тому, що в основі його дидактичної функції, покликаної спонукати до дотримання й виконання певних моральних норм, закладена народна мудрість, перевірена досвідом попередніх поколінь [3, с. 11; 5, с. 97; 20, с. 475]. Специфічною ознакою прислів'їв є й те, що коріння породження однієї з їх форм слід шукати в байці, оскільки відома частина байки може ставати прислів'ям [11, с. 516].

З цих та наведених вище визначень легко з'ясувати, що головною функцією прислів'я є його дидактична функція. Отже, ми маємо підстави подальшого пошуку всіх підпорядкованих їй додаткових функцій прислів'їв.

Розглядаючи паремії взагалі та прислів'я зокрема, Г.Л. Пермяков [9, с. 254-257] наводить нам, мабуть, чи не найповніший перелік додаткових функцій прислів'їв. На його думку, серед інших пареміологічних типів кліше у прислів'ях найяскравіше виражена їхня моделююча функція, завдяки якій реципієнт і отримує поштовх до звернення у його свідомості до тієї чи іншої життєвої, або логічної ситуації. Другою за частотою актуалізації постає у прислів'ях повчальна функція. Менш частотною автор убачає прогностичну функцію, яка полягає в передбаченні майбутніх явищ, подій або дій. Нерідко у прислів'ях реалізується й так звана магічна функція, суть якої полягає в нав'язуванні реципієнту своєї волі. Зазначимо тут, що мовою сучасної науки цю функцію доцільніше, на наш погляд, трактувати поняттям «сугестивна». У прислів'ях реалізується також і розважальна функція. Досить продуктивною слід уважати притаманну прислів'ям орнаментальну функцію, тобто коли прислів'я застосовуються як засіб красномовства. І, нарешті, Г. Л. Пермяков визначає негативно-комунікативну функцію прислів'я як засобу ухиляння від небажаної відповіді або відхилення доказів співрозмовника. Проте ця функція, на наш погляд, є підфункцією нижчого ієрархічного рівня вже зазначеної сугестивної функції.

Убачаючи пряму кореляцією між прислів'ями та типовими соціальними ситуаціями, ряд дослідників відносять прислів'я до конвенційних засобів мовленнєвої діяльності, оскільки вони являють собою «соціальне вирішення ситуацій» [19, с. 529], слугують у якості постулатів соціалізації, є засобом вираження оцінки [16, с. 384] та інструментом вирішення деяких проблем спілкування в соціально стереотипних ситуаціях [26].

Зазвичай, уважають [8, с. 9], що прислів'я пов'язані з усвідомленням людиною її місця в природі і своїй трудовій діяльності. Протягом багатьох століть прислів'я відображали здатність народу відбирати й осмислювати найхарактерніші, найтиповіші сторони явищ природи, праці, побуту, родинного й суспільного життя і в результаті ставали конденсатором багатовікового життєвого досвіду, міжособистісних взаємин людей, взаємин між людиною та навколишньою дійсністю.

В обсязі реалізації загальнодидактичної функції прислів'я можуть застерігати проти чогось або щось схвалювати [1, с. 3], приписувати, як діяти у певних ситуаціях [7, с. 89], пропонувати оптимальний шлях дій [26, с. 4], моделювати стереотипну поведінку [4, с. 3], давати пораду [5, с. 97] і т. ін.

Характеризуючи специфічні ознаки прислів'я як окремого жанру фольклорних творів малої форми, важливо, на наш погляд, звернути увагу на й те, що, зароджуючись у площині реалістично-ідеологічних уявлень соціуму, воно здатне знаходити однозначний відгук у царині вже набутого індивідом духовного та побутового досвіду існування в соціумі.

Спираючись на викладене, сформулюємо узагальнене визначення, згідно з яким ***прислів'ям*** *слід уважати лапідарний народний вислів повчального змісту, що шляхом узагальнення результатів соціально-історичного досвіду транслює прийдешнім поколінням провідні морально-етичні, філософські та побутово-умовивідні ідеї щодо оточуючої дійсності*.

Окреслена нами взаємодія між лапідарністю тексту прислів'я та множиною поєднань засобів усіх рівнів мови доцільно розглядати як комплексний інструментарій сугестивно-когнітивного впливу на реципієнта. Статусу найчастотнішого мовного засобу реалізації дидактичної функції прислів'я слід надавати, насамперед, метафорі, покликаній збуджувати когнітивну діяльність психіки реципієнта.

Ми також можемо стверджувати, що система функціональних ознак прислів'я має охоплювати таку ієрархічну супідрядність: загальнодидактична функція → культурно-побутова спрямованість → асоціативно-виховне функціональне призначення.

Література:

1. Баранцев К. Т. Английские пословицы и поговорки / Константин Тимофеевич Баранцев. – К. : Радянська школа, 1973. – 175 с.

2. Деркач Н. В. Просодична організація англійського прислів'я: соціопрагматичний аспект (експериментально-фонетичне дослідження): Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / Деркач Наталія Валеріївна; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2010. – 20 с.

3. Иванова Е. В. Мир в английских и русских пословицах: [учеб. пособие] / Елизавета Васильевна Иванова. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 280 с.

4. Корень О. В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Корень Олена Валеріївна; Харківський націон. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.

5. Леонтьева Е. А. Лингвистические и экстралингвистические различия эквивалентных русских и английских пословиц как устойчивых словесных комплексов коммуникативного типа / Е. А. Леонтьева // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 27. – С. 96–104.

6. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина; Институт науч. информации по общественным наукам РАН]. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 стб.

7. Мамонтов А. С. Номинативные единицы – афоризмы (пословицы, поговорки) в аспекте сопоставительного лингвострановедения / А.С. Мамонтов // Вестник МГУ. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 2. – С. 88–96.

8. Пазяк М. М. Перлини народної мудрості / М. М. Пазяк // Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР; Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського; упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 9–44.

9. Пермяков Г. Л. К вопросу о структуре паремиологического фонда / Г. Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору: сб. статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1895-1970) / составители Е. М. Мелетинский, С. Ю. Неклюдов. – М. : Наука, 1975. – С. 247–274.

10. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремиологии / Григорий Львович Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 235 с.

11. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности / Александр Афанасьевич Потебня // Эстетика и поэтика. – М. : Искусство, 1976. – С. 464–560.

12. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 344 с.

13. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 1599 с.

14. Тараненко Л. І. Структурні особливості та ознаки фольклорних текстів малої форми / Л. І. Тараненко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2008. – Вип. 75 (3). – С. 137–143.

15. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

16. Abakumova O. B. Cognition and Communication in the Use of Proverbs / O. B. Abakumova // Когнитивные исследования языка / Гл. ред. серии Е. С. Кубрякова. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина. – 2011. – Вып. VIII. Проблемы языкового сознания: материалы Междунар. науч. конф 15-17 сентября 2011 г. – С. 383–385.

17. Abrahams R. D. A. Proverbs and Proverbial Expressions / R. D. Abrahams // Folklore and Folklife. An Introduction / ed. by Richard M. Dorson. – Chicago, L. : The University of Chicago Press. – 1982. – P. 117–128.

18. Abrahams R. D. The literary use of proverbs / R.D. Abrahams, B. A. Babcock // Wise words: Essays on the proverb / ed. by W. Mieder. – N.Y. : Garland. – 1994. – P. 415–438.
19. Albing W. Proverbs and Social Control / W. Albing // Sociologic and Social Research. – 1931. – No. 15. – P. 527–535.
20. Carnes P. The Fable and the Proverb. Intertexts and Reception / P. Carnes // Wise words: Essays on the proverb / ed. by W Mieder. – N.Y. : Garland. – 1994. – P. 467–493.
21. Caro de F.A. Riddles and Proverbs / F. A. de Caro // Folk Groups and Folklore Genres. An introduction / ed. by Elliot Oring. – Logan: Utah State University Press. – 1986. – P. 175–197.
22. Crystal D. The English Language / David Crystal. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 499 p.
23. Deppermann A. Bericht uber die AG 9 «Bedeutungskonstitution« auf der 22. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft fur Sprachwissenschaft (DGfS) in Marburg (1-3 März 2000) [Електронний ресурс] / A. Deppermann // Gesprachsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion (ISSN 1617-1837). – 2000. – Ausgabe 1. – S. 62–66. – Режим доступу : http://www.gespraechsforschung-ozs.de/fileadmin/dateien/heft2000/tb-dgfs2000-ag9.pdf.
24. Lau K. J. What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life / K. J. Lau // What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life: Essays in honor of Wolfgan Mieder / K. J. Lau, P. Tokofsky, S. D. Winick. – Logan : Utah State University Press, 2004. – P. 1–19.
25. Simpson J. A Dictionary of English Folklore / J. Simpson, S. Roud. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 411 p.
26. Taylor A. The Wisdom of Many and the Wit of One [Електронний ресурс] / A. Taylor // DE PROVERBIO: an Electronic Journal of International Proverb Studies. – Tasmania: University of Tasmania, 1996. – Vol. 2, No. 1. – Режим доступу : http://www.deproverbio.com/display.php?a=3&r=28.

УДК 811.161.2'373

О. Т. Тимчук, М. В. Брода,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ВИКОРИСТАННЯ СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ СЛОВЕСНОЇ ГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ВИРАЗНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті на матеріалі української мови розглядаються деякі аспекти каламбурного осмислення та обігравання різних типів семантико-структурних відношень фонетичного та лексичного мовних рівнів, а також їх використання з метою підвищення виразності художнього тексту.
Ключові слова: *гра слів, каламбур, омонімія, полісемія, паронімічна атракція.*

В статье на материале украинского языка рассматриваются некоторые аспекты каламбурного переосмысления разных типов семантико-структурных отношений фонетического и лексического уровней языка, а также их использование с целью повышения выразительности художественного текста.
Ключевые слова: *игра слов, каламбур, омонимия, полисемия, паронимическая аттракция.*

The article deals with some aspects of punning interpretation of diverse types of semantic-and-structural units of phonetical and lexical levels of the Ukrainian language. Their role in increasing expressive abilities of fiction texts is also being investigated in the article.
Key words: *play on words, pun, homonymy, polysemy, paronymy.*

У науковій літературі комплекс явищ, що іменується в нашій статті словесною грою, звичайно розглядається не в цілому – як єдине поняття з кількома різновидами, а розрізнено, диференційовано. Сам термін «словесна гра» і його еквіваленти «гра слів», «гра словами» функціонує в мовознавстві та літературознавчій стилістиці переважно як абсолютний синонім терміна «каламбур», тобто в значенні такого обігравання одно- і співзвучних слів, яке приводить до створення сатиричного або гумористичного, ефекту [див., наприклад: 14, с. 6–14 (з оглядом літератури)]. Пор. подання статей «гра слів» і «каламбур» в УЛЕ: «Гра слів – дотепний жарт, побудований на вживанні різних за значенням слів однакового звучання» [13, І, с.473]; «Каламбур – переважно комічне переосмислення слів і виразів на основі їх багатозначності (омонімії, антонімії, синонімії) або співзвучності» [13, ІІ, с. 376]. Обігравання ж слів з метою створення стилістичного та семантико-стилістичного ефектів іншого (не комічного) характеру розглядається в літературі найчастіше ізольовано від каламбуру й іменується по-різному (залежно від конкретного вияву явищ): звуковими повторами, звуковою метафорою, поетичною етимологією, паронімічною атракцією та парономазією і т. ін. Дослідниця цих явищ на українському матеріалі Н. Дащенко, ставлячи знак рівності між термінами «звуковий повтор» і «паронімічна атракція», пише: «Серед різноманітних способів такої організації поетичного тексту найпоширенішим виступає звуковий повтор.... Змішаний звуковий повтор семантизується в поетичному тексті як оказіональна морфема, що стає важливою одиницею переосмислення та асоціювання різних сем. Фонетична подібність починає усвідомлюватися як смисловий зв'язок, що сприяє виразності, експресивності, зв'язності інформації, зосередженої у внутрішній формі слова. Процес поетичної семантизації слів, які об'єднуються на основі глибокої і переважно випадкової звукової подібності, розглядається як явище паронімічної атракції» [2, с. 1].

Видається, однак, найбільш адекватним і тому доцільним розглядати поняття гри слів як родове щодо цілої низки видових явищ, перерахованих вище та деяких не названих, – явищ, що об'єднуються між собою особливим значенням звукової і взагалі формальної сторони мовних одиниць і спеціальною заданістю використання таких їхніх особливостей. **Метою** нашої розвідки є простеження таких механізмів реалізації цих явищ у мові художнього тексту, які приводять до посилення експресивної складової висловлення.

Поняття гри слів не слід ототожнювати з поняттям «мовної гри». Останнє є значно ширшим за обсягом і охоплює найрізноманітніші випадки експериментування з формальною стороною мовлення (від фонетичної деформації слова до різних видів тропів, мовних алогізмів і парадоксів). Розширеним до поняття мовної гри є, наприклад, розуміння каламбуру в збірці українських прислів'їв, приказок і т. ін. [9, с. 351–379], де під нього підводяться такі випадки, як: «Або дощ, або сніг, або буде, або ні», «Буває порою, що вода тече горою», «В нашого старости три радості: корова здохла, хата згоріла та жінка вмерла», «Здрастуйте, я ваша дядина!», «На городі бузина, а в Києві дядько», «Андрій Кузьмі рідний Федір», «їй кажи – овес, а вона каже – гречка», «А що ваші роблять? – Пообідали та хліб їдять!» і под. Так само надто розширеним пропонується розуміння каламбуру у фразеології [12, с. 124–129], куди поряд з випадками на зразок *лящами годувати* кого-небудь «бити, ляскати», *дати дуба* «померти» (пор. *задубіти* і под.) зараховуються й такі випадки алогізмів, оксю-

© О. Т. Тимчук, М. В. Брода, 2015

моронів та деяких інших стилістичних явищ, як-от: *як рак свисне* «ніколи», *на вербі груші, біла ворона* «про того, хто виділяється серед інших чимось незвичайним» та ін.

Крім того, за ознакою наявності або відсутності стилістичної заданості словесна гра – як спеціально побудований мовний засіб – протиставляється явищу «народної етимології», яке хоч і ґрунтується, як і гра слів, на семантичному зближенні мовних одиниць, між якими реально існує тільки випадковий повний або частковий збіг у формі, але це зближення має не усвідомлюваний самим мовцем, спонтанний характер. Проте між цими двома мовними явищами існує й певна дотичність. По-перше, в мові художньої літератури досить поширеним є стилістичний прийом, коли певний випадок хибного осмислення слова в мовленні персонажа автор використовує як гру слів, наприклад: «Свейські вояки... єнерали їхні... зайшли до Божого дому, нехристи... *лютерани... люті тирани...»* (Ю. Хорунжий). Нерідко в таких випадках фігурує міжмовна омонімія або паронімія. Так, одна з гуморесок Модеста Левицького «У суді» (1910 р.), епіграфом до якої поставлено уривок з промови в Державній думі Росії відомого чорносотенця Шульгіна «Во всех судебных установлениях Малороссии все прекрасно понимают друг друга: об украинских переводчиках никогда никто не слыхал» і яка спростовує таку міжмовну «гармонію», майже повністю побудована на обіграванні одно- або близькозвучності певних українських і російських слів, коли ні свідок-українець, ні суддя-росіянин не розуміють один одного: «[Дід:] Люде сказали, що *на весіллі* були. [Слідуватель:] *Навеселе* были? Пьяные?»; «[Слідуватель:] Когда?.. На той *неделе?* [Дід:] Ні, не в *неділю* – у середу...»; «[Дід:]... почув я, що собаки брешуть дуже. [Слідуватель:] То єсть – как это «брешуть»? *Лают,* значит? [Дід:] Кого ж вони *лають?* Хіба собака може лаяти» і т. ін. Або такий, наприклад, діалог із славнозвісної комедії М. Старицького «За двома зайцями»: «[Проня (аж руками сплеснула):] Так і знала! Що це ви, до нас у гості? [Секлита (знов випива чарку):] Як бачиш, небого! [Проня:] У нас сьогодні не *прийомний* день. [Секлита:] О? Що ж там скоїлось? У мене дуже *приємний:* усі яблука спродала! [Проня:] Необразованість! Не розумієте: у нас сьогодні *прийому* нема! [Секлита:] Якого *прийому!* Хіба нам в некрути кого оддавать? [Проня:] З вами говорити – гороху наїстись!». У дослідженнях та оглядових курсах з української стилістики серед таких випадків звичайно наводяться уривки з мовлення відомого персонажа трилогії О. Гончара «Прапороносці» Хоми Хаєцького, коли він помилково сприймає слова з інших мов за аналогією до зовні подібних слів української мови [11, с. 84]: «Старик-француз затряс до Хоми бородою, схвильовано забелькотів: – *Же ву... Же ву... – Живу,* кажеш? – Хаєцький приязно хлопнув його по плечі. – Живи на здоров'я, го-го-го!.. Та більше не попадайся людоловам в лабети!..»; « – Французишку! А ти чого мовчиш? Ти – за?» – *Айно!*– Айно! – підхопила в один голос решта селян. – Чуєте, всі кажуть: *файно!* – резюмував Хома...»; « – Бачиш, Йоно, *Померанію?* – Де? – Йона довірливо заглядає в карту. – Ось вона кругом. Де фашизм, там йому і *помиранія».*

По-друге, у випадках гри слів виділяються явища: а) «поетичної етимології» (термін Г. Винокура і Р. Якобсона) та б) жартівливої (іронічної, глузливої, сатиричної) «етимологізації». Наприклад:

а) «Жінки *родили,* як *Родени* (Л. Костенко); *«Ромен* хіба не родич *Рима?»* (збірка поезій Д. Білоуса), пор. італійську назву «Вічного міста» Roma; «Дід *Маковій* / сіяв радості *мак;* У діда *Маковія* / ім'я – з *маку* / і хата – стара *маківка* / обпалена сонцем» (О. Чубачівна); »...Між іншим, чом ми так любимо бабине літо? Я думаю – не тому, що ми бабники....А от Латвія нібито ріка і тихенько струмкує, це тому, що *Латвія* нагадує *латаття,* а біля латаття вода якось завжди струмкує» (М. Хвильовий). «Етимологізація» власних, особливо географічних, назв є взагалі досить поширеним семантико-стилістичним явищем, наприклад: »...село було *Турбаї,* тої *турбації, турботи* й *турбанини* повне пекло, от і були ті люди *турбаї* справжні...» (Ю. Яновський). На «розшифровуванні» етимології місцевих назв побудована вищеназвана збірка віршів Д. Білоуса. Визнаним майстром використання поетики власних назв є Л. Костенко. Як відзначають дослідники мови її творів, «надзвичайна увага поетеси до власних назв і багатство її ономастичних знахідок видаються невичерпними» [6, с. 70]. У відомому уривку з поеми «Берестечко», коли в уяві Богдана Хмельницького постає панорама всієї України, авторка подає численні й різноманітні топоніми країни, групуючи їх за внутрішньою формою так, як вони нібито сприймаються гетьманом: «Поля й поля. *Півонія* і *півень. / Дрімайлівка, Нехаївка, Сватки. /* А де ж мої *Немиринці* і *Гнівань, /* Велике *Дрюкове, Драчі, Шабельники*?! / Мій *Лютіж...»* (групування населених пунктів, з одного боку, ніби за ознакою соціальної пасивності, а з другого, – за ознакою протесту, вільнолюбства і навіть войовничості їх жителів); «Он *Димер* – все *димарики* й *домарики. /* Сховалися, либонь, під хвартухи / *Мар'янівкам, Мотронівкам, Варварівкам І Іваньки, Андруші і Явтухи»* (населені пункти з надто вже «домашніми», мирними жителями, пасивними чоловіками). Н. Мудрова, описуючи комплекс лінгвістичних механізмів онімної гри, зазначає: «Як різновид мовної гри онімна гра є формою лінгвокреативного мислення, яке ґрунтується на здатності мовців до актуалізації та «руйнування» так званого «ономастичного стереотипу» створення, сприйняття та вживання власних назв. … оніми, що створюються за допомогою контамінації, народної етимології та каламбуру є найбільш стилістично «навантаженими» [7, с. 16]. До «поетичної» етимології прилягає явище «рекламної» етимології, як можна було б назвати численні тепер випадки обігравання слів, зокрема назв товарів, у мові реклами, наприклад: *«Літо – від літати»* (з реклами велосипедів: на фотографії – чоловік на велосипеді, що ніби злітає в повітря);

б) *«Пристойний:* де *приставиш* – стоятиме» [9, с. 360]; «[Дудар:] *Середнячок?* [Книш:] Хто, свояк? Атож. Має худобу – кішку та собаку, а сам *посередині...»* (І. Микитенко); «[Малоштан:] А... товаришу, ви справді з заводу? *Чистий* пролетарій? [Дудар:] Га? *Не дуже чистий.* Не встиг як слід помитися, просто з заводу» (І. Микитенко). У пародійних обіграваннях імен відомих осіб, назв популярних творів і т. ін.: *«Хамлет,* король *дамський»* («драма» Ю. Тарнавського), пор. назву трагедії В. Шекспіра «Гамлет, принц Датський».

Аналізований комплекс семантико-стилістичних явищ іменується в ряді праць, у тому числі і в нашій статті, грою слів, незважаючи на те, що ці явища можуть спиратися на обігравання не тільки слів або їхніх окремих лексичних значень чи відтінків значень, а й одиниць та їхніх функцій інших мовних рівнів – звуків та звукосполучень, морфем і взагалі структурних елементів слова, морфологічних граматичних і лексико-граматичних категорій, формально тотожних, але синтаксично неоднозначних членів речення, порядку слів у реченні та словосполученні, подання фразеологічно зв'язаного словосполучення як синтаксично вільного, зіставлення в межах одного контексту або ситуації спілкування синтаксично вільного і фразеологічне зв'язаного сполучень слів тощо. Найдокладніше це явище висвітлене на фонетичному (звукові повтори, алітерації, асонанси і т. ін.) та лексичному рівнях.

Так, у розділі «Поетична гра звуком» свого посібника «Фоніка» І. Качуровський виділяє скоромовки-язиколамки, звукові анафори (наприклад, з народної побреханьки, де кожне слово починається зі звука п: «Павло Петрович пішов по птицю, піймав птицю-перепелицю, поніс продавать, просив полтину, получив половину...»), рими-луни (наприклад, у М. Кузьменка: «Раз я в волості судився / З нашим сільським адвокатом. / Катом, катом, катом, катом... / З нашим сільським адвокатом. / Нас судили судді, вбрані / В сукні й чоботи сап'янні. / П'яні, п'яні, п'яні, п'яні... / В сукні й чоботи сап'янні...»), ономатопею, буриме, акростихи, паліндроми, анаграми, метаграми (наприклад, імена чотирьох куркулів у романі М. Йогансена: *Ковб,*

Стовб, Довб і *Щовб*) та деякі інші стилістичні засоби, серед них і каламбур [3, с. 151–161]. У літературознавстві існує поняття каламбурної рими, наприклад: «Благодарениками за варениками» – з народної творчості [13, ІІ, с. 376–377]. Скоромовки, тобто жартівливо творені вислови з набором подібних за звучанням слів, що їх при швидкому темпі мовлення важко вимовляти, та повтори слів з подібними або тотожними звукосполученнями – це різновиди словесної гри на фонетичному рівні, які найбільшою мірою наближаються до одного з найпоширеніших виявів цього явища в лексиці – паронімічної атракції. За визначенням сучасних українських мовознавців Т. Космеди та О. Халіман «фонетичний і структурний обриси антропоніма в скоромовках є асоціативним регулятором пошуку співзвучного «корелята», який визначає його конотативне наповнення, однак цей пошук виявляє й тенденцію до використання антропоніма як національно-культурного концепту» [4, с. 69]. Наприклад, зразки скоромовок з народної творчості: «Прийшов Прокіп – кипить окріп, пішов Прокіп – кипить окріп. Як при Прокопові кипить окріп, так і без Прокопа кипить окріп»; «Варка варила вареники, Василь варив вареники, Варка Василя вареником, Василь Варку вареником!» і т. ін. [9, с. 349–351]. Зразки алітераційного звукопису в поетичній мові: «Крякають круки про кризи і крах – / Фе! Нецікаво, панове!» (М. Рильський); «Нарвані квіти мої у Нірвані» (Л. Костенко).

Традиційно ж явище гри слів, переважно ототожнюючись, як уже було сказано, з каламбуром, описується на рівні лексико-семантичних категорій, зачіпаючи (у випадку міжчастиномовних омоформ) рівень морфології та (у випадку неоднослівних омофонів) рівень ситаксису. Найперше в ролі чинника каламбурних обігравань слів стали відзначати роль омонімів. Л. А. Булаховський з цього приводу зауважував: «Можлива неясність фразного змісту, залежна від властивих мові усталених у ній омонімів,... може знайти своє спеціальне застосування в грі словами, дотепних навмисно організованих непорозуміннях, легке розплутання яких дає своєрідну насолоду» [1, с. 432–433]. У першому з академічних описів української літературної мови виділено окремий підрозділ «Стилістичне використання омонімів» [5, с. 58–59], у якому, зокрема, сказано: «Омонімія в лексиці іноді використовується в спеціальних завданнях. На ній часом основується так звана гра словами (каламбур)». Але серед прикладів омонімії тут подано, по-перше, приклад багатозначності: *серце* – як частина тіла і в значенні «гнів, сердитість», по-друге, тільки випадки не власне лексичних омонімів, а омоформ: *діти* (інфінітив дієслова) і *діти* (іменник) та ін. У курсі стилістики української мови до омонімії в ряді випадків зараховано безсумнівні приклади полісемії слова: *довести* – призвести і переконати, *зірка* – небесне світило і знаменита особа, *давати* (відкупного і потиличника). Говорячи про теоретичну інтерпретацію ролі омонімів як засобу словесної гри, очевидно, не можна беззастережно погодитися з двома із тих положень, що наводяться в згаданих працях. Це, по-перше, твердження про те, що «введення омонімів у контекст каламбурного характеру вимагає, щоб розрив між значеннями слів-омонімів був не дуже глибоким, бо інакше можливості використання омонімів з метою гри словами будуть обмеженими» і що «важче уявити собі контекст, в якому було б знайдено точки семантичного зіткнення слова *кран* (водопровідний) і *кран* (підйомний) або *ключ* (дверний) і *ключ* (джерело), оскільки їх значення нічого спільного або протилежного не мають» [11, с. 108]. По-друге, це твердження, що «найпродуктивнішими щодо створення каламбурів є омоніми, які виникли внаслідок розвитку мови, внутрішньомовного семантичного перерозподілу» [11, с. 108], «зі стилістичною метою частіше використовуються омоніми, що виникли на рідному ґрунті внаслідок розпаду семантичної єдності. Тут велику роль відіграє можливість семантичного зіставлення чи протиставлення» [8, с. 50]. У цих же працях для ілюстрування названих положень наводяться й такі приклади, що базуються на суто випадковому поєднанні однозвучних мовних одиниць з різними значеннями, що семантично не тільки не мають, але й ніколи не мали між собою нічого спільного: »...Звуть її тут просто *Капа*, / Самогон у баби *капа*»; «*Це глина* чи *цеглина*?». У самій мові для творення успішного каламбурного ефекту немає значення, чи слова-омоніми розвинулися з одного кореня, чи мають різну етимологію. Так само не можна провести відмінності в природі словесної гри на матеріалі омографів залежно від того, відчуваються чи не відчуваються вони семантично пов'язаними між собою, наприклад: «*Образи, образи, образи*» (С. Крижанівський); «У вас *права,* ми ж – охоронці *права»* (Л. Костенко); «І в землянку увійде її сивий не *від, муки,* а *від, муки* тато» (М. Стельмах); «А я дивився. Попасти під *замок* / У *замок* до страхітної потвори / Я не боявсь» (Д. Павличко).

Лексична багатозначність слова як основа для творення словесної гри менше привертає до себе увагу, наприклад: « –...Адам і Єва тинялися в пустелі. *Блудили, блудили* і двох дітей – Каїна і Авеля – народили» (О. Ковінька) [11, с. 134–137]. Проте роль полісемії в цій ділянці семантико-стилістичних засобів мови значно потужніша, ніж роль омонімів, оскільки слів-омонімів у мові набагато менше, ніж значень полісемічних слів.

Ще частіше використовуються як засіб словесної гри пароніми (якщо розуміти під паронімами не тільки однокореневі слова з подібністю в морфемному і, відповідно, в звуковому складі, а взагалі співзвучні слова). Пароніми, «як і омоніми й омофони, вживаються з метою створення каламбурів. Проте паронімія для каламбурів виявляється набагато придатнішою, оскільки приблизно однакове звучання, а не точний звуковий збіг легше надається до потрібних семантичних зіставлень. З метою створення каламбуру використовується надзвичайно різноманітне коло часткових звукових збігів слів та їх частин» [11, с. 111]. Явище стилістичного використання паронімів називається парономазія або паронімічна атракція. Воно полягає як просто в експериментуванні, «грі» з мовною формою шляхом поєднання в межах одного контексту формально подібних, але семантично випадкових слів (наприклад: *«Чехія чеше,* а *Латвія латвить /* а *Литва* за *литки* хапає». – В. Цибулько), так і в і складніших семантико-стилістичних побудовах зіставлення або протиставлення таких слів. Наприклад, у мові поезії: «О слів жорстока і солодка влада! / Не опечись на їхньому вогні... / Такі ж близькі звучанням: *«рада»* й *«зрада»*! / Які ж провалля поміж них страшні!» (Б. Олійник).

Особливо продуктивним семантико-стилістичним засобом організації мовлення використання паронімів (у ширшому розумінні) виявляється в поезії ХХ століття, насамперед його другої половини. Дослідники цього явища в російському та українському мовознавстві стали вживати на його позначення термін «паронімічна атракція». Відзначається, що «у сучасній поезії поширення явища паронімічної атракції відбувається внаслідок загальної тенденції до оновлення традиційної звукової організації поетичного тексту» [24, с. 4]. Характеризуючи таку активізацію цього семантико-стилістичного явища, говорять навіть про «паронімічний вибух»: «Однією з найбільш характерних ознак мовотворчості шістдесятників, що значно вирізняє їх з-поміж інших, є активне освоєння ними паронімічних можливостей української мови. Звичайно, не можна вважати, що звуко-смисловий аспект поезії не привертав уваги їх попередників. Однак те масове і цілеспрямоване поєднання в межах контексту близькозвучних слів, яке спостерігаємо у творчості І. Драча, Б. Олійника, Л. Костенко, М. Вінграновського, В. Стуса, В. Симоненка, І. Калинця та ін., можна визначити як своєрідний «паронімічний вибух». Починаючи з 60-х рр. ХХ ст., паронімія як стилістичне явище стає однією з визначальних характеристик поетичної мови, принципом смислової організації тексту» [10, с. 177–178].

Таким чином, найповніше виявляючись у мові художньої літератури, особливо поезії, та народної творчості, словесна гра належить до яскравих зображально-виражальних явищ мови. Це явище включає в себе як родове ряд вужчих за діа-

пазоном стилістичних засобів, серед яких найчастіше виступають різноманітні звукові повтори (у фонетиці) та каламбур – різновид гри слів, що полягає у створенні комічного ефекту (серед одиниць тих мовних рівнів, що мають як план вираження, так і план змісту). У свою чергу, гра слів виступає як один з видових різновидів щодо ширшого поняття – мовної гри. Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні розвитку теорії гри слів на матеріалі різних мовних рівнів і на основі різних типів семантико-структурних відношень у мові.

Література:

1. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Леонід Арсенович Булаховський // Булаховський Л. А. Вибрані праці : В п'яти томах. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 1. – С. 321–470.
2. Дащенко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60-80 рр. XX ст. : автореф. дис. … канд. філол. наук / Н. Л. Дащенко. – К., 1996. – 20 с.
3. Качуровський І. Фоніка / І. Качуровський. – К. : Либідь, 1997. – 168 с.
4. Космеда Т. А. Мовна гра в парадигмі інтерпретативної лінгвістики. Граматика оцінки. Граматична ігрема (теоретичне осмислення дискурсивної практики) / Т. А. Космеда, О. В. Халіман. – Дрогобич : Коло, 2013. – 228 с.
5. Курс сучасної української літературної мови: В двох томах. / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. 1. – 520 с.
6. Мельник М. Р. Ономастика віршів Ліни Костенко : «Сад нетанучих скульптур» / М. Р. Мельник // Проблеми слов'янської ономастики. – Ужгород, 1999. – С. 67–73.
7. Мудрова Н. В. Мовна гра як засіб поетики власних назв : автореф. дис. … канд. філол. наук / Н. В. Мудрова. – Донецьк, 2008. – 18 с.
8. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : [підручник] / Олександр Данилович Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.
9. Прислів'я та приказки : Взаємини між людьми / [упоряд. М. М. Пазяк]. – К. : Наук. думка, 1991. – 440 с.
10. Пустовіт Л. Мова поезії 50 – 80-х років / Л. Пустовіт, Г. Сюта // Українська мова / [за ред. С. Н. Єрмоленко]. – Opole, 1999. – С. 169–183.
11. Сучасна українська літературна мова : Стилістика : [підручник] – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
12. Ужченко В. Д. Українська фразеологія / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Х. : Основа, 1990. – 168 с.
13. Українська літературна енциклопедія : В п'яти томах. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. – Т. 1-3, 1988–1995.
14. Щербина А. А. Сущность и искусство словесной остроты (каламбура) / Артур Александрович Щербина. – М. : Искусство, 1968. – 192 с.

УДК 811.111`37 (045)

І. П. Трутяк,
Національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ЧАСТОТА ВЖИВАННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО ТА МИНУЛОГО ЧАСУ В ЗАПЕРЕЧНИХ ВИСЛОВЛЮВАННЯХ В АНГЛОМОВНІЙ БІБЛІЇ КОРОЛЯ ЯКОВА

У статті за використання кількісних методів аналізу виявлено, що в тексті англомовної Біблії короля Якова (1611р.) в заперечних висловлюваннях дієприкметники минулого часу вживаються удвічі частіше, ніж дієприкметники теперішнього часу.

Ключові слова: *заперечне висловлювання, завершена дія, дієприкметник.*

В данной статье при использовании количественных методов анализа установлено, что в тексте англоязычной Библии короля Якова (1611г.) в сфере действия отрицания причастия прошедшего времени встречаются в два раза чаще, чем причастия настоящего времени.

Ключевые слова: *сфера действия отрицания, причастие.*

According to the results of quantitative analyses, applied in the investigation, the conclusion is drawn that in King James Bible in the scope of negation instances of Participle II are twice more frequent than instances of Participle I.

Key words: *scope of negation, perfect aspect, Participle I, Participle II.*

Мовна система не є закритою, в ній старі елементи безперервно замінюються новими, при цьому в співвідношенні засобів вираження основних граматичних категорій зберігається баланс, пропорційність, що забезпечується реально існуючими прихованими міжкатегоріальними взаємозв'язками, вивчення яких не втрачає **актуальності**.

Наші попередні розвідки були спрямовані на виявлення зв'язку категорії заперечення з іншими граматичними категоріями, задля чого виокремлювалися слова, що найчастіше потрапляли у заперечні висловлювання, й виявлялися їх спільні компоненти. Під заперечним висловлюванням розуміємо «висловлювання, в якому спростовується реальний зв'язок між його елементами» [2, с. 303]. У працях Г. Г. Почепцова знаходимо аналогічне визначення заперечного «елементарного речення», яке, вочевидь, відповідає англійському терміну «clause». «Заперечним є лише речення із запереченням предикації, в якому заперечення локалізується у фінітній частині присудку і називається загальним. Часткове заперечення може стосуватися будь-якого члена речення, окрім присудку» [1, с. 324]. Проте, у мовленні різниця між загальним та частковим запереченням виявляється формальною, тобто «багато речень із частковим запереченням за своїм змістом еквівалентні реченням із загальним запереченням» [1, с. 325]. Отже, у даному досліджені під частотою вживання лексичних одиниць у заперечному висловлюванні розуміємо частоту їх уживання в сфері дії заперечення. Сферою дії заперечення в граматиці англійської мови прийнято вважати «множину слів, що знаходяться у відтині тексту правобіч від заперечного оператора not /no до кінця речення» [2, с. 381].

У попередній роботі ми зауважили, що в більшості лексико-семантичних груп дієслів, як і в синонімічних рядах, найвищі показники частоти вживання у заперечних висловлюваннях мають ті дієслова, які містять в собі семантичний або граматичний компонент, що виражає завершеність дії або успішний результат її виконання. [3, с.321]. Дієслівною морфологічною одиницею, що невід'ємно містить компонент такого граматичного значення у ранній ново-англійській є дієприкметник минулого часу Participle II, а власне компонентами (маркерами) граматичної категорії доконаного виду є закінчення -ed, -en, внутрішні флексії та ін.. Носієм граматичного значення недоконаного виду є дієприкметник теперіш-

© І. П. Трутяк, 2015

нього часу Participle I, а компонентом (маркером) цієї граматичної категорії є закінчення – ing. Отже, **мета роботи** – використовуючи кількісні методи дослідження підтвердити наше припущення, що дієприкметники минулого часу в заперечних висловлюваннях вживаються частіше, ніж дієприкметники теперішнього часу. Для досягнення мети виконуються **завдання**:

– визначити загальну кількість слововживань Participle I та Participle II в тексті «The Bible Authorized (King James) Version»;

– визначити кількість слововживань відповідних дієприкметників у заперечних висловлюваннях досліджуваного тексту;

– порівняти показники частоти вживання в заперечних висловлюваннях форм Participle I та Participle II.

Відповідно **об'єктом** дослідження є слововживання дієприкметників теперішнього та минулого часу в тексті King James' Bible, а **предметом** є відношення кількості дієприкметників, ужитих в заперечних висловлюваннях до загальної кількості їх вживань у досліджуваному тексті.

Отже на першому етапі дослідження на матеріалі словника- конкорданса Біблії Короля Якова виявлено лексичні одиниці із закінченнями, притаманними Participle I та Participle II. За допомогою контекстуального аналізу виокремлено лише ті слова, що функціонують як дієприкметники, а саме – 3720 слововживання Participle I у дієприкметникових зворотах або у формах тривалого часу, та 9532 слововживання Participle II у формах пасиву чи перфекту.

Авторизований англомовний переклад Біблії The Bible Authorized (King James) Version було виконано 54 перекладачами під орудою короля Якова I та видано у 1611, тобто у період ранньої сучасної англійської за хронологією історії мови, коли деякі граматичні форми зберігали ознаки пізньої середньо-англійської. Форми й функціонування Participle I майже не відрізнялося від сучасних, проте, у графічних формах Participle II та його функціонуванні у досліджуваному тексті спостерігаємо деякі відмінності. Так, більшість граматичних форм перфекту, як і в сучасній англійській, утворювалося за використання відповідної форми допоміжного дієслова «have» та Participle II смислового дієслова, однак у випадках деяких неперехідних дієслів, які позначали рух, стан та ін.., (що й досі збереглося в сучасній німецькій мові), знаходимо форми, еквівалентні перфектним, з використанням відповідної форми допоміжного дієслова «be» та Participle II смислового дієслова, як у формах пасивного стану. Наприклад, *«…for God **is come** to prove you…»* (Ex 20:20) [4, с. 201] у сучасних версіях перекладено *«And Moses said to the people, «do not fear, for God **has come** to test you, and that His fear may be before you, so that you may not sin»* [5, с. 108].

*«… Jacob **was** yet scarce **gone** out from…»* (Ge 27 : 30) [4, с. 413] у сучасних версіях *«Now it happened, as soon as Isaac had finished blessing Jacob, and Jacob **had** scarcely **gone** out from the presence of Isaac his father, that Esau his brother came in from his hunting»* [5, с. 38].

*«…They **are** together **become** unprofitable…»* (Ro 3 : 12) [4, с. 107] у сучасних версіях *«They have all turned aside; they **have** together **become** unprofitable; there is none who does good, no, not one»* [5, с. 1660].

У більшості випадків наведені форми передано у сучасних перекладах формами перфекту, проте, зустрічаємо також їх переклад за допомогою тривалих форм. Не виключаємо, що факт існування та складність тлумачення форм подібних до «is come» та «was gone», має також інше пояснення, пов'язане з розбіжностями структур мови оригіналу та мови перекладу.

На основі отриманих словоформ Participle I та Participle II укладено 214 спільно-основних пар. Визначену за допомогою методу контекстуального аналізу кількість слововживань у заперечних висловлюваннях кожної дієприкметникової форми занесено до таблиці, фрагмент якої наведено нижче.

Таблиця 1.

Кількісні показники вживання дієприкметників теперішнього та минулого часу в заперечних висловлюваннях у King James' Bible

Дієприкм.I	Випадків у заперечних вислов-нях	Всього слово-вживань	Дієприкм.II	Випадків у заперечних вислов-нях	Всього слово-вживань	
being	9	287	been	36	331	0,03<0,11
having	29	185	had	6	11	0,16<0,55
doing	2	30	done	32	744	0,07>0,04
making	0	21	made	36	592	0<0,06
going	1	44	gone	12	210	0,02<0,06
coming	0	49	come	24	211	0<0,11
asking	1	16	taken	25	334	0,06<0,07
giving	2	19	given	9	494	0,11>0,09
speaking	2	38	spoken	16	286	0,05<0,06
telling	0	1	told	12	76	0<0,16
talking	0	7	talked	0	2	
saying	1	1390	said	4	123	0,0007<0,03
bringing	1	20	brought	12	99	0,05<0,12
sending	0	11	sent	16	179	0<0,09
seeing	6	106	seen	38	275	0,06<0,14
looking	0	29	looked	4	10	0<0,4
hearing	2	32	heard	35	279	0,06<0,13
hearkening	0	1	hearkened	18	29	0<0,62
knowing	7	51	known	60	218	0,14<0,28
stealing	0	2	stolen	1	14	0<0,07
living	1	135	lived	0	7	0,007>0
leaving	0	5	left	45	153	0<0,29
keeping	1	10	kept	18	65	0,1<0,28
selling	0	0	sold	4	35	0<0,11
getting	0	1	gotten	1	24	0<0,04
teaching	0	24	taught	2	31	0<0,06
learning	0	3	learned	4	10	0<0,4
accepting	1	1	accepted	7	28	1>0,25
accounting	0	1	accounted	2	12	0<0,17
accusing	0	1	accused	1	9	0<0,11
admonishing	0	1	admonished	1	4	0<0,25

anointing	0	15	anointed	1	18	0<0,06
answering	1	30	answered	2	11	0,03<0,18
sinning	0	2	sinned	10	106	0<0,09
slaying	0	7	slain	5	123	0,<0,04
seeking	1	14	sought	2	12	0,07<0,17
obeying	0	3	obeyed	11	16	0<0,69
numbering	0	1	numbered	11	69	0<0,16
reading	0	3	read	10	27	0<0,37
writing	0	7	written	34	290	0<0,12
working	2	20	wrought	4	100	0,1>0,04
shutting	0	1	shut	7	29	0<0,24
shewing	0	15	shewed	7	61	0<0,11
receiving	1	5	received	8	89	0,2>0,09
walking	1	30	walked	5	25	0,03<0,2
putting	0	15	put	25	244	0<0,1
redeeming	0	3	redeemed	7	47	0<0,15
preaching	1	27	preached	1	24	0,04<0,042
saving	0	12	saved	5	56	0<0,09
delivering	0	3	delivered	9	142	0<0,06
departing	0	11	departed	3	36	0<0,08
laying	1	13	laid	8	99	0,077<0,08
moving	0	3	moved	24	47	0<0,51

З таблиці, в якій представлено фрагмент кількісного аналізу 53 пар, очевидно, що показник частоти вживання в заперечних висловлюваннях вищий для дієприкметників минулого часу в 47 парах з 53, що відповідає показнику співвідношення для всіх 214 проаналізованих пар і підтверджує наше припущення.

На другому етапі дослідження визначено відносну частоту вживання в заперечних висловлюваннях тих лексичних одиниць, які у тексті вжиті лише у формі Participle I або Participle II. Так, із 180 випадків вживань «безпарних» Participle I (наприклад, «belonging», «sighing», «unbelieving» та ін..) в тексті спостерігаємо лише 12 слововживань у заперечних висловлюваннях, що становить ~ 6,6 %. Із 870 випадків вживань «безпарних» Participle II (наприклад, «satisfied», «revealed», «tormented» та ін.) в тексті – 117 слововживань у заперечних висловлюваннях, що становить 13,4 %. Тож 6,6 % < 13,4 %, що також підтверджує наше припущення.

На третьому етапі дослідження визначено, що частка всіх 143 слововживань Participle I у заперечних висловлюваннях становить ~ 3,8 % від їх загальної кількості 3720 слововживань, а частка всіх 998 випадків Participle II у заперечних висловлюваннях становить ~ 10,5 % від їх загальної кількості 9532 слововживань.

При зіставленні отриманих на другому та третьому етапі дослідження відсоткових показників частки відповідних дієприкметників у заперечних висловлюваннях спостерігаємо незначні розбіжності: у випадках Participle I – 6,6 % ≠ 3,8 %, у випадках Participle II – 13,4% ≠ 10,5 %, що не суперечить нормі статистичного аналізу, оскільки при малій кількості випробувань (використаних на другому етапі) похибка зростає.

Проте, спостерігаємо закономірність при зіставленні показників Participle I та Participle II (6,6 : 13,4 та 3,8 : 10,5), що сформулюємо як висновок: дієприкметники минулого часу приблизно вдвічі частіше потрапляють у сферу дії заперечення, ніж дієприкметники теперішнього часу, що ґрунтовно підтверджує наше припущення.

Вважаємо доцільним подальше дослідження зв'язку категорії заперечення з іншими граматичними категоріями, зокрема визначення частоти вживання в сфері дії заперечення форм дієслів теперішнього та минулого часів.

Література:

1. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике./ Г. Г. Почепцов. – Винница : Нова Книга, 2013. – 560 с.
2. Quirk R. A Grammar of Contemporary English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech. – NY : Longman Group LTD, 1972. – 1120 p.
3. Трутяк І. Взаємозв`язок семантики дієслів і показників частоти їх вживання в заперечних висловлюваннях / І. П. Трутяк // Наукові записки національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». Вип. 44. – Острог : Острозька академія, 2014. – С. 320–321.

Джерела ілюстративного матеріалу:

4. Strong's Exhaustive Concordance of the Bible. – Riverside Book and Bible House, Iowa Falls, 1985. – 1340 p.
5. The Bible New King James Version. Broadman & Holman Publishers, Nashville, Tennesee, 1985. – 2016 p.

УДК 811.111'42

С. Є. Устименко,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ УХИЛЯННЯ ВІД ВІДПОВІДІ У КОНФЛІКТНО СПРЯМОВАНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОБУТОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається комунікативна стратегія ухиляння від відповіді у конфліктно спрямованому англомовному побутовому дискурсі. Досліджено вербальні та невербальні засоби реалізації комунікативних інтенцій адресата. Виявлено лексико-граматичні засоби організації стратегії ухиляння та комунікативні тактики, які сприяють її реалізації.

***Ключові слова**: адресат, вербальний, комунікативна інтенція, невербальний, побутовий дискурс, стратегія, тактика, ухиляння.*

В статье рассматривается коммуникативная стратегия уклонения от ответа в конфликтном англоязычном бытовом дискурсе. Исследованы вербальные и невербальные способы реализации коммуникативных интенций адресата. Выявлены лексико-грамматические способы выражения стратегии уклонения и коммуникативные тактики, которые способствуют её реализации.

© С. Є. Устименко, 2015

Ключевые слова: *адресат, бытовой дискурс, вербальный, коммуникативная интенция, невербальный, стратегия, тактика, уклонение.*

This paper deals with the evasion strategy in conflict-oriented modern English every day discourse. Verbal and non-verbal means of the realization of an addressee's communicative intentions are investigated. Lexico-grammatical means of the realization of the evasion strategy and the most popular communicative tactics of evasion are analyzed in this paper.

Key words*: addressee, communicative intention, evasion, every day discourse, non-verbal, strategy, tactics, verbal.*

У зв'язку з дискурсивним переворотом у системі сучасної лінгвістики вивчення дискурсивної компетенції адресата, зокрема у соціальній та побутовій сферах, становить особливий науковий інтерес. Розуміючи мову як соціальну форму мовленнєвої поведінки, необхідно враховувати вміння комунікантів конструювати дискурси та ефективно декодувати мовлення один одного. Мова вивчається як динамічна система, як «засіб вираження найрізноманітніших людських інтенцій крізь призму її функціонування у дискурсах різних типів» [3, с. 6].

Спілкування є невід'ємним аспектом життєдіяльності людини, важливою передумовою формування її як соціальної істоти, а також необхідною умовою існування суспільства. Запитання та відповідь позначають особливий напрям розумово-мовленнєвої діяльності людей, суб'єктів пізнання та спілкування, на здобуття точнішого, повнішого знання про об'єктивний світ і пошук нової інформації [9]. Зазвичай адресант задає питання задля заповнення інформаційної лакуни, перевірки точності інформації, з'ясування точки зору, встановлення смислу вчинків тощо. Але з деяких причин адресат порушує логічний для діалогічного мовлення змістовний та конструктивний зв'язок реплік та ухиляється від відповіді на запитання. Ухиляння, як мовленнєва дія, має місце як у кооперативно, так і у конфліктно спрямованому типах дискурсу.

Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства позначена зростанням інтересу лінгвістів до дослідження комунікативної стратегії ухиляння від відповіді, а саме, лінгвопрагматичних засобів її реалізації у відповідях на запитання [10; 12; 17], комунікативних засобів вираження стратегії ухиляння від прямої відповіді [7], комунікативно-прагматичних аспектів риторичних відповідей-реакцій [14] та питань-перепитувань [1].

У процесі реального спілкування люди вступають в систему соціальних відносин, заснованих на відмінностях у мотивах і цілях, на неспівпаданні очікувань і оцінок результату. Дисгармонійний розвиток міжособистісного спілкування може спровокувати комунікативний конфлікт [5; 13]. Вивчення факторів, що сприяють ефективній мовленнєвій інтеракції комунікантів, визначає **актуальність** цього дослідження.

Об'єктом дослідження є комунікативна стратегія ухиляння від відповіді у конфліктно спрямованому англомовному побутовому дискурсі.

Предмет дослідження становлять лексико-граматичні особливості реалізації стратегії ухиляння від відповіді у конфліктно спрямованому англомовному побутовому дискурсі та комунікативні тактики, які сприяють її реалізації.

Мета дослідження полягає у здійсненні аналізу мовних та немовних індикаторів комунікативної стратегії ухиляння адресата від відповіді та інтерпретації комунікативних інтенцій мовців у руслі конфронтативного спілкування в англомовному побутовому дискурсі.

Дослідження мовленнєвої поведінки учасників спілкування неодмінно торкається проблеми комунікативної стратегії як базисної конститутивної характеристики певного типу дискурсу [8; 11; 18], яка розглядається як оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контролю та вибору дієвих ходів спілкування та їх видозмінення у конкретній ситуації [2]. Успішна ситуація спілкування розвивається за сприятливим діалогічним сценарієм для усіх учасників при дотриманні ними всіх правил кооперативної взаємодії, що дозволяє комунікантам реалізувати свої комунікативні наміри у повному обсязі. Крайньою формою прояву негативної іллокуції є ситуація мовленнєвого конфлікту, що базується на механізмах різноспрямованої інтеракції: кожен із комунікантів свідомо діє на шкоду протилежній стороні, експлікуючи свої дії відповідними вербальними та невербальними засобами. Конфліктний (конфронтативний, конфронтаційний) дискурс розуміється як мовна взаємодія комунікантів, іллокутивна домінанта якого є протистоянням або зіткненням комунікативних цілей учасників цілеспрямованої мовленнєвої діяльності, перлокуція якої характеризується наявністю негативних емоцій завдяки вербальному і невербальному впливу комунікантів один на одного [4; 15].

Спілкуючись на побутовому рівні, люди частіше вдаються до стратегії ухиляння від відповіді, тому що побутовий тип дискурсу характеризується спонтанністю, яскраво вираженою суб'єктивністю, порушеннями логіки та структурної оформленості висловлювань.

Через зіткнення світоглядних позицій членів родини та їхніх уявлень про життєві цінності конфліктні ситуації починають переважати у спілкуванні між комунікантами парентального дискурсу («батьки»–«діти»). Адресат може ухилятися від відповіді з метою зміни конфліктної теми задля успішності спілкування та «переведення його в кооперативну площину» [16, с. 216]:

(1) «I fail to see how marrying a brilliant Radcliffe girl constitutes rebellion.
She's not some crazy hippie».
«She's not many things.»
«What irks you most, that she's Catholic or poor?»
«What attracts you most?»
«I'm leaving».
«Don't go off half-cocked. I would only ask that you wait a bit.»
«Define «bit».
«Finish Law School. If it's real, it'll stand the test of time.»
«It is real, but why should I put it through a test?»
«I'm asking you.»
«You're commanding me!» (Love story).

Агресія сина вербально передається через уїдливе питання («*What irks you most, that she's Catholic or poor?»),* що містить дієслово каузативної семантики *(to irk – дратувати)*. Через надмір негативних емоцій син намагається втягнути батька у вербальну суперечку та провокує конфлікт. Для нейтралізації конфлікту батько ухиляється від відповіді та не підтримує конфронтативно налаштовану лінію поведінки сина. Батько вживає дієслово позитивної оцінки *(to attract – приваблювати)* та тактично апелює до здорового глузду сина з метою відмовити його від одруження з дівчиною, яку він кохає, тобто намагається переконати сина схилитися до іншої точки зору. Син не бажає підкорюватися волі батька: контратакує («*I'm leaving»*). Батько вмовляє сина закінчити навчання та перевірити почуття до дівчини. Син вимагає пояснювальної

відповіді у вигляді спеціального питання («*why should I put it through a test?»)* та батько ухиляється від відповіді, концентруючи увагу на тому, що це його прохання *(«I'm asking you»)*. Однак для сина вирішальною для сприйняття репліки батька є інтонація, яка дозволяє синові інтерпретувати висловлення батька як наказ *(«You're commanding me!»)*. У результаті комунікативна дистанція між батьком та сином збільшується, що веде до збереження конфліктних стосунків між ними.

Питання-ухиляння використовуються в спілкуванні, що тільки має ознаки конфліктонебезпечності, для того, щоб уникнути відповідальності за вимовлене та дистанціюватись від неприємної теми розмови:

(2) «This isn't about you, Larry – or you, either, Mom. This is between me and my father, so leave us alone for one goddam minute!»
She turns back to her father.
«How about you, Dad. Do you want me to leave?»
«Up to you.»
«Dad... I'm asking. Am I welcome here?»
«Jesus -- you're here, aren't you? What d'you want?»
«I want to know! Do you want me here? Do you love me, Dad? I want to know.
The question's out, and she's totally exposed now – and the silence that follows breaks her heart. She nods toward his hearing aid. Her voice is close to a whisper, thick with tears.
«I feel like... »
He can't finish it.
«What, Dad? You feel like what?»
«I feel like I don't have a daughter anymore» (Angel eyes).

Розмова відбувається між батьком та донькою. Через давню образу на доньку, яка заявила на нього в поліцію за побиття матері, батько уникає спілкування з нею. На запитання доньки чи хоче він, щоб вона залишила його дім (*«How about you, Dad. Do you want me to leave?»)*, батько не відповідає на загальне питання, що передбачає однозначну відповідь «так» чи «ні», тобто уникає прямої відповіді. Комунікативна інтенція батька – завершити неприємну для нього розмову та перекласти прийняття рішення на доньку *(«Up to you»)*. Впродовж розмови батько змінює тактику демонстрації образи на тактику обурення. На запитання чи радий він бачити доньку, батько вживає вигук («*Jesus*»), розділове запитання («*you're here, aren't you?»*) та спеціальне запитання («*What d'you want?»),* що вказує на його роздратований стан та бажання скоріше завершити неприємну бесіду. Донька вимагає прямих однозначних відповідей на запитання («*Do you want me here? Do you love me, Dad?»),* але батько експлікує сумнів силенціальною поведінкою, котра лексично відобразилась у номінації *(«the silence that follows»)* та графічно у вигляді трьох крапок *(«I feel like... »),* що вказує на бажання мовця обдумати свій мовленнєвий хід.

У межах маритального дискурсу ухильні відповіді надаються з метою введення нової теми для обговорення:

(3) «Great idea. Picnic tables, crepe paper, balloons...You at the barbecue...Oh, George...»
«What don't you like about that?»
«Why have you been acting so crazy since the moment Annie told you she was getting married?»
«I haven't been acting crazy. I've simply been acting like any normal, red-blooded, American dad.»
«Normal? Uh-huh. Okay. Falling into the MacKenzie's pool. Suggesting «The Steak Pit» as a wedding reception. Oh, watching «America's Most Wanted» every night looking for Brian's face, and now this picnic scenario? George, a wedding is a big deal. Everybody seems to understand this but you. And as a matter of fact, now don't go nuts when I tell you this, but when Brian's Mom called with their list, she suggested that they might just want to pitch in and help with the cost of the wedding» (Father of the Bride).

Адресат-дружина уникає прямої відповіді на запитання чоловіка (Джорджа) з приводу його ідеї щодо організації весілля доньки (*«What don't you like about that?»)*. Дружина змінює тему розмови з організаційних моментів весілля на обговорення неадекватної поведінки чоловіка у зв'язку з цією подією (*«Why have you been acting so crazy since the moment Annie told you she was getting married?»),* а саме докоряючи його за неправильність вчинків. Докір значною мірою виражає специфіку конфронтативної поведінки та характеризує іллокутивну мету як конфліктну, неприйнятну з точки зору соціального характеру взаємин комунікантів [19]. Запитання адресата не розраховане на відповідь, бо відповідь вже конденсована в самому запитанні: «*you have been acting so crazy since the moment Annie told you she was getting married».* Репліка-реакція адресата містить слово-інтенсифікатор «*so*», що відноситься до лексичних засобів вираження емоцій, та у поєднанні з лексемою «*crazy*» з базисною семантикою негативної оцінності демонструє емоцію незадоволення. Адресат реагує миттєво, він починає виправдовуватися (*«I haven't been acting crazy. I've simply been acting like any normal, red-blooded, American dad»*). Прагматична інтерпретація комунікативного хода адресата демонструє розходження партнерів у розумінні й оцінці ситуації. Адресат апелює до здорового глузду адресанта («*George, a wedding is a big deal. Everybody seems to understand this but you»)*, що в результаті має призвести до зміни його поглядів та думок і модифікації поведінки.

Адресат може давати ухильні відповіді з метою уникнути обговорення компрометуючих тем та відвернути увагу від них через тактику ігнорування змісту питання:

(5) Elliot walks from behind the partially closed door to an off-screen medicine cabinet.
HANNAH: (following Elliot and gesturing, talking to his back) Well, what is it then? What? Eh, what's come between us? How have I alienated you?
ELLIOT: (taking a bottle of aspirin from the cabinet and walking back to the sink, gesturing) Hannah, my head is throbbing.
HANNAH: (gesturing) You never want to talk about it. I…Every time I bring it up, you-you change the subject. What is it? Do you…We're communicating less and less. You sleep with me less and less.

ELLIOT: (angrily turning to Hannah and pointing as she shouts) Hannah, I am very mixed up! Now please!
HANNAH: (gesturing) Well, what do you do? Do-do-do you talk to Holly, or Lee, or what? Do you, do you, do you phone them?
ELLIOT: (whirling around to face Hannah, snapping) Leave me alone, can you?! (Hannah and her sisters).

Чоловік (Еліот) навмисно уникає відповіді на ініціальні репліки дружини (Ханни) *(«Well, what is it then? What? Eh, what's come between us? How have I alienated you?», «Well, what do you do? Do-do-do you talk to Holly, or Lee, or what? Do you, do you, do you phone them?»),* яка благає його пояснити стан справ у сім'ї. Чоловік ігнорує зміст усіх питань жінки та спирається на те, що в нього розколюється голова *(«Hannah, my head is throbbing»),* аби відволікти увагу адресанта від вирішення шлюбних проблем. Спілкування між чоловіком та жінкою є конфліктно зарядженим з боку адресата (*angrily turning to Hannah*), який не готовий з'ясовувати стосунки та не налаштований на кооперативний перебіг спілкування. Чоловік наказує залишити його в спокої *(«Leave me alone, can you?!»),* що реалізується питально-окличним реченням, яке має відповідне емоційно-експресивне забарвлення. Ухиляння тільки погіршує стосунки між подружжям, що призводить до припинення комунікації.

У родинно-побутовій сфері стратегія ухиляння та відхилення від теми розмови з наміром свідомого підвищення емоційної напруженості діалогу може спровокувати конфліктну ситуацію:

(4) «And so is your mother-in-law. All right. Everybody out. Out. Give the bride a moment».
«No way»
«What?»
«What is that?»
«What?»
«Where's your bridesmaid's dress?»
«Oh, I gave it to Ruby's daughter. She works at Hooters. She was thrilled.»
<…>
«Take off that white dress right now or I'll take it off for you.»
«Don't you tell me what to do!» (Monster-in-Law).

Значення мовних висловлювань, які продукуються в ході комунікації, можна зрозуміти, лише врахувавши всі чинники ситуативного контексту [6, с. 209]. У наведеному прикладі мовленнєва взаємодія відбувається між адресантом (невістка) та адресатом (свекруха). Ситуативний контекст є таким: наречена готується до весілля, надягає білу весільну сукню, у кімнату заходить її свекруха також у білій сукні. Психологічний портрет адресата – «свекруха-власниця», яка явно виражає антипатію до адресанта та намагається зірвати весілля, що свідчить про високе емоційне напруження діалогу. Серед респонсивних ходів свекрухи переважає ігнорувальна реакція на запитання невістки. Адресат, реагуючи на прямий запит інформації адресантом за допомогою спеціального запитання *«What is that?»*, уникає пояснювальної відповіді. Конфліктна спрямованість діалогу підсилюється спеціальним *«What»*-запитанням, яке адресат використовує два рази, що призводить до нівелювання їх значущості. Адресат уникає відповіді на запитання мовця шляхом уникнення коментування, що спричиняє передумову комунікативної конфліктної ситуації.

Ухиляння адресата від відповіді на питання, що реалізується тактикою вибачення, у ситуації конфлікту здійснюється тоді, коли є підстави вважати, що подальший розвиток подій буде сприятливим для нього та приведе до нейтралізації конфлікту:

(6) «The last message said I JUST WANT YOU TO THINK ABOUT WHAT YOU DID. DON'T YOU HAVE A SINGLE REGRET? To me, that implies I did something – arrested someone, testified against someone – when I was a detective for Seattle.»
Her voice fell to a whisper. «You were on the force a lot of years. Surely there's a case or two that stands out in your mind.»
Roy shook his head. «Do you think I haven't thought about that? You've seen me read through my files and notes, going all the way back to my first year on the force, and there's nothing.»
«I don't know…You haven't talked to me. You block me out.»
«I'm protecting you.»
«Don't!» she cried with barely controlled anger. «I need to know – I have to know. Don't you see what this is doing to me?»
Roy leaned forward then, bracing his elbows against the desk.
«I'm sorry,» he whispered. «I've wracked my brain and I can't think of anyone who'd come after me like this» (Macomber, p.18).

Дискурсивна діяльність жінки-адресанта є емоційно зарядженою. Жінка поглиблює конфлікт тактикою вимоги відповіді на запитання щодо очевидних фактів («*Don't you see what this is doing to me?»),* але чоловік ігнорує вербальну агресію дружини. На прагматичному рівні вербальним засобом реалізації цієї тактики є експресив *«I'm sorry»*, після чого адресат вдається до виправдання *(«I've wracked my brain and I can't think of anyone who'd come after me like this»)*, що свідчить про такі комунікативні наміри адресата, як визнання своєї провини, заспокоєння дружини та небажання розвивати конфлікт. Чоловік нейтралізує агресивний тон дружини *(she cried with barely controlled anger)* інтонацією заспокоєння *(he whispered),* що націлена на гармонізацію міжособистісної інтеракції.

Отримані результаті дали змогу виявити, що стратегія ухиляння адресата від прямої відповіді є практичним способом реалізації адресатом таких комунікативних інтенцій у конфліктній ситуації побутового дискурсу, як завершення та нейтралізація конфліктної взаємодії, зняття з себе відповідальності, уникнення передачі комунікативно значущої інформації та гармонізації міжособистісної інтеракції, які успішно втілюються вербальними та невербальними засобами.

Таким чином, стратегія ухиляння представляє собою **перспективний** матеріал для подальшого вивчення адресантно-адресатної взаємодії комунікантів. Дослідження закономірностей взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації під впливом гендерних суб'єктивних стереотипів та упереджень адресанта та адресата у різних типах англомовного побутового дискурсу постає актуальною науковою розвідкою.

Література:

1. Аведова Р. П. Вопрос-переспрос как реактивная реплика в англоязычном диалогическом единстве: функционально-семантический и прагматический аспекты: автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Рената Петровна Аведова. – Ростов-на-Дону, 2008. – 23 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. / Ф.С. Бацевич. – [2-ге вид. доп.]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2009. – 376 с.
3. Безугла Л. Р. Лінгвопрагматика дискримінації у публіцистичному дискурсі: монографія / Л. Р. Безугла, І. О. Романченко. – Харків : ФОП Лисенко І. Б., 2013. – 182 с.
4. Белоус Н. А. Прагматическая реализация коммуникативных стратегий в конфликтном дискурсе [Электронный ресурс] // Н. А. Белоус // Мир лингвистики и коммуникации: электрон. науч. журн. – 2006. – № 4. Режим доступа к журналу : http://tverlingua.by.ru/archive/005/ 5_3_1.htm
5. Волкова О. С. Прагмалингвистические особенности межличностного общения в коммуникативной ситуации «бытовой конфликт» (на материале английского языка): автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Ольга Сергеевна Головаш. – Волгоград, 2009. – 22 с.
6. Гавриш М. М. Невербальна поведінка в ситуаціях соціального і ситуативного домінування / М. М. Гавриш // Мова і суспільство: зб. наук. праць. – Випуск 1. – Л. : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка. – 2010. – С. 208–215.
7. Головаш Л. Б. Коммуникативные средства выражения стратегии уклонения от прямого ответа: автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.19 / Лариса Борисовна Головаш. – Кемерово : 2008. – 18 с.
8. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 5-е. / О.С. Иссерс. – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
9. Карамишева Н. В. Логіка (теоретична і прикладна): навч. посіб. / Н. В. Карамишева. – К. : Знання, 2011. – 455 с.
10. Місягіна І. М. Стратегія ухильності у відповідях на запитання в сучасному англомовному художньому дискурсі: дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Місягіна Ірина Михайлівна. – Львів, 2010. – 219 с.
11. Пастернак Т. А. Комунікативні стратегії і тактики дискурсу «співбесіда при прийомі на роботу» / Т. А. Пастернак // Studia Linguistica: Зб. наук. пр. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 363–367.
12. Пономаренко О.В. Лінгвопрагматичні засоби вираження ухильності в сучасному італійському політичному дискурсі: дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Ольга Володимирівна Пономаренко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 18 с.
13. Сейранян М. Ю. Конфликтный дискурс: социолингвистический и прагмалингвистический аспекты: [монография] / М. Ю. Сейранян. – М. : Издательство «Прометей», 2012. – 96 с.
14. Скородумова Е. А. Коммуникативно-прагматические особенности риторических вопросов-реакций: дис.... канд. филол. наук: 10.02.19 / Елена Андреевна Скородумова. – Челябинск, 2010. – 177 с.
15. Скрібіцька Л. І. Конфліктологія / Л. І. Скрібіцька. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 384 с.
16. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі: [монографія] / Л. В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
17. Черкашин С. В. Прийоми мовленнєвої реалізації тактики ухилення від відповіді на запитання в німецькомовному політичному інтерв'ю (за матеріалами журналу «Der Spigel») / С. В. Черкашин // Семантика мови і тексту: матеріали XI наук.-практ. конф., 26-28 верес. 2012 р. / Прикарпат. нац. ун-т імені В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2012. – С. 667–670.
18. Gumperz J. J. Discourse Strategies / J. John Gumperz. Cambridge University Press, 1982. – 225 p. – (Studies in Interactional Sociolinguistics, vol. 1).
19. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London, 1983. – 250 p.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Angel eyes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imsdb.com/scripts/Angel-Eyes.html
2. Father of the Bride. – Screenplay by Frances Goodrich and Albert Hackett. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/f/father-of-the-bride-script.html
3. Hannah and her sisters. – Screenplay by Woody Allen. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.imsdb.com/scripts/Hannah-and-Her-Sisters.html
4. Love story [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/l/love-story-script-transcript.html
5. Macomber D. 50 Harbor Street (Cedar Cover). – Mira, 2005. – 384 p.
6. Monster-in-law. – Screenplay by Anya Kochoff. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.script-o-rama.com/movie_scripts/m/monster-in-law-script-transcript.html

УДК 811.112.2'373.612.2

Н. Г. Ходаковська,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

МЕТАФОРА У ПОЕЗІЇ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРНИКА «КНИГА ПІСЕНЬ»)

Статтю присвячено дослідженню метафори, одного із найпоширеніших тропів, що виникає в результаті вживання слова в переносному значенні за схожістю означуваного предмета з іншим. У статті проведено аналіз видів метафори в збірнику «Книга пісень».

Ключові слова: *метафора, поетична метафора, поезія, поетична мова.*

Статья посвящена исследованию метафоры, одного из самых распространённых тропов, который появляется вследствие употребления слова в переносном значении по сходству предмета с другим. В статье проведён анализ видов метафоры в сборнике «Книга песен».

Ключевые слова: *метафора, поэтическая метафора, поэзия, поэтический язык.*

The article deals with metaphors, one of the most common tropes, which appears due to the use of the word in a figurative sense of the similarity of the object to another. The article presents an analysis of the types of metaphors in the collection «The Book of Songs».

Key words: *metaphor, poetic metaphor, poetry, poetic language.*

Постановка наукової проблеми. Вчення про метафору має довгу історію, однак науковий інтерес до неї не втрачається і сьогодні. В німецькій мові існують засоби, які використовуються для створення образів, для створення нових

© Н. Г. Ходаковська, 2015

лексичних значень. Способи утворення лексичних одиниць різноманітні. Нове значення слова може виникнути шляхом переносу назви за подібністю предметів або їх ознак, внаслідок схожості функцій, тобто значення є переносними. Лексико-семантичні варіанти багатозначного слова залежать один від одного та пов'язані один з одним. В лінгвістиці існують різні типи переносних значень слів. Традиційні види переносних значень лексичної одиниці (метафора, метонімія, синекдоха, функціональний перенос значення), пов'язані з діахронією семантичної структури і належать до фігур образності (тропів). Різниця переносних значень пояснюється тим, що синекдоха є різновидом метонімії, а функціональний перенос – різновидом метафори. Метафора використовується як в побутовому так і в художньому мовленні. Поетична метафора відрізняється від побутової метафори своєю новизною та свіжістю. В поезії метафора не тільки засіб лексичної виразності, але й спосіб побудови образів, вона є своєрідним важелем, що впливає на розум і душу читача. У мові поета метафори оживають. Це оживлення метафоричного змісту слова досягається різними прийомами. Наприклад, незвичним поєднанням метафоричних слів, «*Die Blätter lustig rauschen*» [21, с. 15], «*Der ich mit bösem Tun und Wort das Leben bitterlich trübte*!» [21, с.16], «*Doch kommt die Morgensonne*» [21, с. 85], «*Aus alten Märchen winkt es / Hervor mit weißer Hand*» [21, с. 84]. Оживлення метафори досягається також метафоричними новоутвореннями, наприклад, «*Die Äuglein grüßen mit süßer Gewalt*» [21, с. 71], «*Da ist in meinem Herzen die Liebe aufgegangen*» [21, с. 72], «*Aus meinen Tränen sprießen viel blühende Blumen hervor*» [21, с. 73]. Метафорою ми називаємо зміну значення слова на основі подібності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що вивченню метафори в різноманітних аспектах присвячені праці багатьох вчених (В. М. Телії, Н. Д. Арутюнової, В. Г. Гака, М. П. Кочергана, І. Б. Голуб, Л. І. Мацько) [17; 1; 3; 11; 4; 14] та ін.

Вивчення метафори у функціональній ролі показника ідіостилю поета, мистецького стилю чи літературного покоління належить до числа дискусійних питань сучасної лінгвістики. Різні аспекти вказаної проблеми знайшли відображення у працях Л.Дударенко, Т.Єщенко, А.Загнітка, Б.Іванюка, Т.Кіс, Н.Лисенко, Т.Матвєєва, О.Тищенко [5; 7; 8; 6; 9; 12; 13; 19]. Незважаючи на низку праць, присвячених особливостям метафори усної поезії, потребують глибших студій метафоричні одиниці в мові німецької поезії.

Актуальність дослідження полягає у тому, що метафора як елемент художнього стилю Генріха Гейне ще не була об'єктом дослідження в сучасній лінгвістиці. **Метою** роботи є цілісне, системне дослідження видів метафори та її функціонування у художньо-поетичному мовленні Генріха Гейне на матеріалі віршів збірника «Книга пісень″.

З метафор сплітається літературна тканина, яка створює образ, що нас хвилює і емоційно на нас впливає. Слова набувають додаткового значення, стилістичного забарвлення, створюють світ, в який ми занурюємося, читаючи вірші Генріха Гейне. Наприклад, «*Mein Herz mit falschem Glück gequält hast*» [21, с.141]; «*Und die jungen Blumen schauen mich an, / Mit bunten, duftenden Augen*» [21, с. 143]; «*Von mir woget die Wasserwüste, / Hinter mir liegt nur Kummer und Elend*» [21, с. 145].

У сучасному мовознавстві є багато дефініцій терміну «метафора″. Ключовим словом у всіх дефініціях слугує слово «перенос» на основі різних рис схожості. Перші згадування зустрічаються в роботах Арістотеля, який визначив її як мистецтво наслідування. Він зробив спробу науково охарактеризувати метафору, порівнював її із загадкою, розглядав її як засіб перенесення імені, звернув увагу на зв'язок метафори з порівнянням. В древньому Римі метафору тлумачили як скорочене порівняння, і розглядали її як прикрасу. В епоху Відродження метафора виконувала естетичну, психологічну і пізнавальну функції та активно використовувалась у поезії. Насправді, визначення метафори нічим не відрізняється від визначення гіперболи, синекдохи, порівняння або уособлення (персоніфікації).

О. О. Потебня називав метафору вінцем авторського мовно-творчого пошуку в найповнішому відображені думки, створенні образу, наголошуючи: «Елементарно, поетичність мови, тобто образність окремих слів і постійних словосполучень, якою б помітною вона не була, нікчемна порівняно із здатністю мов створювати образи зі сполучень слів, незалежно від того, образні вони чи ні» [15, с. 104]. У класичній теорії метафора класифікується за формою в синтаксичному плані – метафора може бути предикатом, звертанням, прикладкою – такі метафори можна виділити і у Г.Гейне: «*Die Bäume ragten himmelan* [21, с. 41]; додатком: «*Lustig rauschen dort die Blätter*» [21, с. 51]; означенням: «*Herz, mein Herz, du vielgeduldiges, / Grolle nicht ob dem Verrat*» [21, с. 77]; обставиною: «*Warum singt denn mit so kläglichem Laut / Die Lerche in der Luft?*» [21, с. 80]. Слід зазначити, що поет часто вживає дієслова-метафори в наказовому способі. Форма імператива загострює емоційність образу: «*Vertraust du dich doch sorglos / Täglich dem wilden Meer*.» [21, с. 99]; «*Sei mir gegrüßt, du große, / Geheimnisvolle Stadt»* [21, с. 103]; «*Herz, mein Herz, sei nicht beklommen, / Und ertrage dein Geschick.*» [21, с. 114]. Такі метафори у свідомості поета асоціюються з дією, боротьбою.

На початку XX століття швейцарський лінгвіст Шарль Баллі, протиставляючи поетичну метафору мовній, показав загальну метафоричність мови. Метафора проймає всю поезію, є основою поезії, оскільки вся поезія побудована на образах, а метафора основний засіб створення образу. Процес дослідження метафори характеризується неоднорідністю та суперечливістю підходів. За цей час у науці існували різні концепції. Вчені досі не дійшли єдиної думки з цього питання. Так, Б.В.Томашевський поділяє метафори на стилістичні і мовні [18, с. 217]. І. Б. Голуб розмежовує мовні, індивідуально-авторські, анонімні та розгорнуті метафори [4, с. 134]. Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько вирізняють класичну та лексикалізовану метафору; а за граматичним вираженням метафори існують субстантивні, атрибутивні, дієслівні та комбіновані [14, с. 330–332]. Ю. С. Язикова виділяє два типи метафор: метафори мови та метафори стилю, поділяє їх на мовні та генетичні [20, с.154]. О. С. Ахманова розрізняє такі метафори: ***метафора гіперболічна***, основана на гіперболічному перебільшенні якості або ознаки, наприклад, «*Sind ja eiskalt deine Hände*!» [21, с. 59], «*Das gellende Lachen verstummte stumm; / Es wurde leichenstill im Saal*» [21, с. 62].

Метафора лексична – слово або його значення, яке виникло шляхом метафоричного переносу, наприклад, «*Die Äuglein grüßen mit süßer Gewalt*» [21, с. 71], «*Aus meinen Tränen sprießen / Viel blühende Blumen hervor*, /» [21, с. 73].

«***Ломана» метафора*** – метафора, що призводить до поєднання логічно несумісних понять [2, с. 231], наприклад, «*Sich vor der Sonne Pracht, / Und mit gesenktem Haupte / Erwartet sie träumend die Nacht*.» [21, с. 75], «*Sie tragen zu dir, Geliebte, / Das schmerzerfüllte Wort*;» [21, с. 118].

Послідовна метафора – це ряд внутрішньо пов'язаних і взаємно доповнюючих метафор, наприклад, «*Sie haben mich gequälet, / Geärgert blau und blaß, / Die einen mit ihrer Liebe, / Die andern mit ihrem Haß*.» [21, с. 87].

Метафора поетична – метафора, яка належить до експресивних засобів поетичного твору і слугує як складна різнопланова семантична структура, наприклад, «*Vergiftet sind meine Lieder; / Wie könnt es anders sein? / Ich trage im Herzen viel Schlangen, / Und dich, Geliebte mein*» [21, с. 89].

Н. Д. Арутюнова поділяє метафору на ***номінативну*** (полягає в переносі назви з одного об'єкта на інший, зміна одного дескриптивного значення іншим), ***образну*** (яка пов'язана з переходом ідентифікуючого значення в предикативне), ***когні-***

тивну (яка є результатом зсуву у поєднанні предикативних слів, тобто переносу значення висловлювання) і ***генералізовану*** (яка стирає в лексичному значенні слова-межі між логічними порядками) [1, с. 350].

Вірші у збірнику «Книга пісень» Генріха Гейне надзвичайно насичені метафорами. Щоб перекласти свої почуття на папір, поет удається до використання як традиційних метафор «*Aber plötzlich, die Tür springt auf,*» [21, с. 135], «*Meeresstille! Ihre Strahlen / Wirft die Sonne auf das Wasser*» [21, с. 137], так і створення нових, власних метафор «*Die glühend rote Sonnenscheibe schwebte*» [21, с. 127], «*Und in ihren schönen Augen / Liegt mein unermeßlich Reich!*» [21, с. 131].

Для поезії Г.Гейне характерна ***проста метафора***, яка побудована на зближенні предметів або явищ за будь-якою загальною ознакою [16, с. 205]. Проста метафора зазвичай виражається іменником, дієсловом та іншими частинами мови. Наприклад, «*Die Welt ist dumm, die Welt ist blind, / Wird täglich abgeschmackter*!» [21, с. 76]; «*töricher Reiter / töricher Traum, es fällt ein Stern herunter* [21, с. 91], «*lustig leuchtet der Mai»* [21, с. 95], «*es grollt und brandet die See»* [21, с. 100].

Поетична мова Г.Гейне надзвичайно багата розгорнутими метафорами, які присутні в «Книзі пісень″. Вживання однієї метафори дуже часто спричиняє за собою нанизування нових метафор, пов'язаних за змістом з першою; в результаті цього виникає ***розгорнута метафора***. Його авторські розгорнуті метафори яскраві, влучні та цікаві, «*Allen tut es weh im Herzen, / Die den bleichen Knaben sehn, / Dem die Leiden, dem die Schmerzen / Aufs Gesicht geschrieben stehn. / Mitleidvolle Lüfte fächeln / Kühlung seiner heißen Stirn; / Labung möchte ins Herz ihm lächeln / Manche sonst so spröde Dirn'*» [21, с. 50]. Розгорнуті метафори приваблюють художників слова як особливо яскравий стилістичний прийом образного мовлення [10, с. 109]. Метафори в ліриці Гейне існують не задля красивої форми, а для того щоб повніше та глибше виразити себе.

Г. Гейне вміє використовувати метафору виключно тонко для створення поетичного настрою, «*Ich wandle unter den Bäumen / Mit meinem Gram allein; / Da kam das alte Träumen, / Und schlich mir ins Herz hinein*» [21, с. 46], «*Ich wollt, meine Schmerzen ergössen / Sich all in ein einziges Wort*» [21, с. 117], «*Der Mond ist mein Begleiter, / Er leuchtet mir freundlich vor;*» [21, с. 119].

У поезії Г.Гейне нас підкорює і захоплює в «пісенний полон» дивовижна гармонія почуття і слова, думки і образу, єдність зовнішнього малюнка вірша з внутрішньою емоційністю, душевністю. «*Im wunderschönen Monat Mai, / Als alle Knospen sprangen, / Da ist in meinem Herzen / Die Liebe aufgegangen*» [21, с. 72]; «*Aus meinen Tränen sprießen / Viel blühende Blumen hervor, / Und meine Seufzer werden / Ein Nachtigallenchor*» [21, с. 73].

У «Ліричному інтермецо» поет описує любов як цілком земне почуття, що приховує у собі щастя й біль. У поезіях циклу йде мова про історію кохання поета – від зародження його почуття, коли він був щасливий своїм коханням, до драматичної розв'язки – виходу коханої заміж за іншого і страждань героя.

Поет виражає свої почуття через образи природи, використовуючи ***поетичні метафори***. Особливо часто зустрічаються образи квітів – троянди, лотоса, фіалки; «*Sie (seine Liebste) blüht und glüht wie ein Röslein*» [21, с. 71], «*Die Lotosblumen erwarten / Ihr trautes Schwesterlein*» [21, с. 74], «*Die Veilchen kichern und kosen, / Und schaun nach den Sternen empor; / Heimlich erzählen die Rosen / Sich duftende Märchen ins Ohr*» [21, с. 74]; птахів – солов'я, жайворонка; «*Und wüßten's die Nachtigallen, / Wie ich so traurig und krank,/*» [21, с. 79], «*Warum singt denn mit kläglichem Laut / Die Lerche in der Luft?*» [21, с. 80]; неба – місяця, сонця, зірок; «*Es stehen unbeweglich / Die Sterne in der Höh'»* [21, с.74], «*Der Mond, der ist ihr Buhle, / Er weckt sie mit seinem Licht*» [21, с.75], «*Die Sonne lachte mit freundlicher Lust*» [21, с. 81]*;* дерев – дуба, кедра, пальми; *«Es säuselt der Wind in den Blättern, / Es spricht der Eichenbaum*:» [21, с.], «*Ein Fichtenbaum steht einsam / Ihn schläfert*» [21, с. 82], «*Er (Fichtenbaum) träumt von einer Palme, / Einsam und schweigend trauert / Auf brennender Felsenwand*.» [21, с. 82].

Характерним для поетичної метафори є її унікальність та непередбачуваність. Метафора в поезії – це не просто художній прийом чи особливість стилю, це особлива парадигма мислення і відмінне від звичайного бачення світу. Поетична метафора завжди неповторна, вона – не зовнішня прикраса, а внутрішня необхідність поетичної творчості, бо в поезії ми часто звертаємо увагу навіть не стільки на те, що сказано, а як сказано. Метафора створює багатство значень та їх відтінків, саме вона є ключовим словом у контексті. «*Mein Herz, mein Herz ist traurig, / Doch lustig leuchtet der Mai*;» [21, с. 95], «*Und zwischen Himmel und Wasser / Und Angst und Freude schwebt*» [21, с. 98].

Природа у Г.Гейне стає повноправною «дійовою особою» його віршів, вона живе багатогранним та динамічним життям. Зображаючи природу, поет відтворює свої поривання, мрії, страждання й радощі. Символіка набуває драматичного характеру у вірші про кедр, що росте на засніженій вершині «*Ein Fichtenbaum steht einsam / Im Norden auf kahler Höh'»* [21, с. 82]. Алегорією шляхетного романтичного героя стає хвойне дерево, скуте льодом і засипане снігом «*Ihn schläfert; mit weißer Decke / Umhüllen ihn Eis und Schnee*» [21, с. 82]. Він, мріє про далеку пальму, яка символізує певну малодоступну ліричному герою діву. А втім Г.Гейне вказує на цілком конкретне географічне місце, де ця символічна діва «сумує, одинока і мовчазна на палючій стрімкій скелі», «*Einsam und schweigend trauert / auf brennender Felsenwand*» [21, с. 82]. Це місце – Близький Схід, що в контексті вірша та в зв'язку з біографією Г. Гейне можна трактувати як і Палестина, «земля обетована», так і як «втрачена батьківщина». Тут природа та явища природи – живі істоти. Основною темою є тема кохання, яка супроводжується стражданнями (бо йдеться про нерозділене кохання), тугою самотністю, мрією про гармонію стосунків і возз'єднання з коханою.

Отже, поезія – основне середовище існування метафор – є особливою формою творчого пізнання світу. В поезії Г. Гейне метафора не тільки засіб лексичної виразності, але й засіб побудови образів. Поет створив свій особливий метафоричний світ. Його вірші пройняті задушевністю, ліризмом, щирістю, прозорістю форми, простотою лексики, безпосередністю і природністю. Душевні переживання поета передаються за допомогою гіперболічних, лексичних, послідовних, поетичних та розгорнутих метафор. Саме метафора, як виражальний засіб, є яскравою ознакою самобутності ідіостилю Генріха Гейне.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика) / Нина Давидовна Арутюнова // Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – [2-еизд, испр.]. – М. : Язык рус. культуры, 1999. – С. 346–385.

2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ольга Сергеевна Ахманова. – 2-е изд., стер. – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.

3. Гак В.Г. Метафора универсальная и специфическая / В.Г. Гак / Метафора в языке и тексте. Москва, «Наука″. – 1988. – С. 11 – 26.

4. Голуб І.Б. Стилистика русского язика / Ирина Борисовна Голуб. – М. : Рольф; Айрис-пресс, 1997. – 448 с.

5. Дударенко Л. Синкретизм у метафорі М.Григоріва / Л.Дударенко // Слово і час.– 2003. – № 12. – С. 70-74.

6. Иванюк Б. П. Метафора и литературное произведение: структурно-типологический, историко-типологический и прагматический аспекты исследования / Борис Павлович Иванюк. – Черновцы, Рута. – 1998.– 252 с.

7. Єщенко Т.А. Метафора в українській поезії 90х років ХХ століття / Т.А. Єщенко: автореф… дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Донецький національний університет. – Донецьк, 2001. – 19 с.

8. Загнітко А.П. Поетична метафора Тодося Осьмачки // Лінгвістичні студії: 36. наук. праць. Вип. 2 / Укл.: Анатолій Панасович Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк: ДонНУ, 1996. – С. 165-175.

9. Кіс Т.Є. Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект / Т.Є.Кіст: автореф… дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України. – К., 2001. – 19 с.

10. Кожина М.Н. Стилистика русского языка / Маргарита Николаевна Кожина. Учеб. пособие для студентов фак. рус. яз. и литературы пед. ин-тов. – М., Просвещение, 1977. – 223 с.

11. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К.:ВЦ «Академія», 2006. – 368 с.

12. Лисенко Н.О. Метафора і символ у поетичному ідіостилі Тодося Осьмачки (Семантика. Стилістика) / Н.О.Лисенко: автореф… дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2003. – 17 с.

13. Матвєєва Т.П. Метафора як виразник стилю М. Коцюбинського / Т.П. Матвєєва: автореф… дис. канд. філол. наук: 10.02.01. – українська мова; ОДУ ім. І. Мечнікова. – Одеса, 1996. – 17 с.

14. Мацько Л. І. Стилістика української мови: підруч. [для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; ред. Л. І. Мацько. – [2-ге вид., випр.]. – К. : Вища шк., 2005. – 462 с.

15. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Высш. шк., 1990. – 344 с.

16. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь лингвистических терминов. Издво 2-е. – М., Просвещение. – 1985. – 357 с.

17. Телия В. Н. Метафора в языке и тексте / Вероника Николаевна Телия. – М.: Наука, 1988. – 176 с.

18. Томашевский Б.В. Стилистика / Борис Викторович Томашевский. Учеб. пособие. 2-е изд. Л.: Изд. ЛГУ, 1983. – 288 с.

19. Тищенко О.М. Метафора у поезіях Євгена Маланюка (семантико-функціональний аспект) / О.М.Тищенко: автореф… дис. канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова; НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 1997. – 17 с.

20. Язикова Ю.С. Семантическое своеобразие слова в художественной речи / Юлия Сергеевна Язикова. – Poznan, 1977. – 74 с.

21. Heinrich Heine Das Glück auf Erden. Ausgewählte Gedichte. M. Verlag Progress. – 1980. – 535 с.

УДК 811.111'19:81'42

І. О. Ходос,
Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ

КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТОВОЇ МАТЕРІЇ В ІДІОДИСКУРСІ С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА

Стаття присвячена комплексному вивченню композиційно-мовленнєвої організації інтратекстових описів у ідіодискурсі С. Фіцджеральда. З цією метою виокремлено й проаналізовано основні види композиційно-мовленнєвої форми «опис» у творчому доробку письменника, зокрема портрет, пейзаж і інтер'єр. Значну увагу приділено виявленню преферентних для С. Фіцджеральда засобів їхньої вербальної упаковки, шляхів і способів їхнього синтаксичного аранжування, встановленню особливостей ментального простору письменника.

Ключові слова: *антропоцентризм, дуальний характер, ідіодискурс, інтер'єр, композиційно-мовленнєва форма, опис, пейзаж, портрет, психологізм.*

Статья посвящена комплексному изучению композиционно-речевой организации интратекстовых описаний в идиодискурсе С. Фицджеральда. С этой целью выделены и проанализированы главные виды композиционно-речевой формы «описание» в творческом наследии писателя, в частности портрет, пейзаж и интерьер. Особое внимание уделяется выявлению преферентных для С. Фицджеральда средств их вербальной упаковки, путей и способов их синтаксической аранжировки, установлению особенностей его ментального пространства.

Ключевые слова: *антропоцентризм, дуальный характер, идиодискурс, интерьер, композиционно-речевая форма, описание, пейзаж, портрет, психологизм.*

The article deals with the integrated study of composition and speech arrangement of textual matter in S. Fitzgerald's idiodiscourse. In accordance with this goal the main types of composition and speech form «description», in particular portrait, landscape and interior, were singled out and analyzed. The article concentrates on the ascertainment of S. Fitzgerald's preferable means of their verbal expression, ways and methods of their syntactic arrangement as well as of the key features of his mental space. It was ascertained that peculiarity of composition and speech form «description» in S. Fitzgerald's artistic system consists in its constructive, modeling and sense potential. It carries thematic as well as implicit information, thus contributing to the creation of an integral image as well as to the recreation of the author's vision of man, ideological and artistic concept of his works. It was established that S. Fitzgerald's idiodiscourse is distinguished by functional psychological portraits, landscapes and interiors based on the synthesis of romantic and realistic traditions of perception and representation of man and their surroundings, which enables the author to create descriptions that are, on the one hand, lyrical, metaphorical and associative, and on the other hand, authentic and objective. It was ascertained that S. Fitzgerald's descriptions set off the subtle psychologism and dual character of the author's mental space, make obvious its dynamics and movement towards increasing expressionability and anthropocentrism as well as contribute to the recreation of American society in the XX century and revelation of its representatives' world-view and emotional state.

Key words: *anthropocentrism, composition and speech form, description, dual character, idiodiscourse, interior, landscape, portrait, psychologism.*

Постановка проблеми та її значення. Сучасний стан мовознавства характеризується підвищеним інтересом науковців до проблем комунікації та дискурсивної поведінки її учасників. Новітній когнітивно-комунікативний ракурс розгляду мовних явищ є діючим інструментом для вирішення численних проблем сучасної лінгвістики, серед яких чільне місце посідають питання, пов'язані з композиційно-мовленнєвою формою «опис».

Залучення ідіодискурсу С. Фіцджеральда до широкого лінгвокультурного контексту з метою з'ясування своєрідності композиційно-мовленнєвої форми «опис», становить собою новий ракурс цієї проблеми, який може посприяти подальшому усвідомленню принципів, прийомів і технік індивідуально-авторського мовлення та осмисленню впливу письменника на американську літературну традицію.

Мета цієї роботи якраз і полягає у з'ясуванні особливостей композиційно-мовленнєвої організації текстової матерії в ідіодискурсі С. Фіцджеральда. Її досягнення передбачає розв'язання таких **завдань:** 1) виокремити й описати основні

© І. О. Ходос, 2015

типи й види опису; 2) схарактеризувати своєрідність вербальних засобів конституювання портрету, пейзажу й інтер'єру в ідіодискурсі С. Фіцджеральда; 3) розкрити особливості їхньої структурно-синтаксичної організації.

Об'єктом дослідження є ідіодискурс С. Фіцджеральда, а предметом – композиційно-мовленнєва організація текстової матерії в ньому.

Композиційно-мовленнєві форми – це складні функціональні текстово-мовленнєві єдності, що структурують думку, впорядковують її розвиток і забезпечують її цілісність та завершеність. Вони є модальними єдностями, специфічність яких визначається типами внутрішньотекстових зв'язків, до яких належать просторове співположення (опис), темпоральна послідовність (розповідь) і каузальність (роздум) [2, с. 75–77].

Релевантним для даного дослідження є композиційно-мовленнєва форма **«опис»**, що представляє собою схему зв'язків між елементами змісту в окремому фрагменті тексту, суть якої зводиться до просторового зіставлення предметів і їхніх ознак в один і той же час. Вона спрямована на створення розгорнутих, логічних завершених картин природи, місцевості, інтер'єру (макросвіт), а також зображення зовнішності, фізичного й емоційного стану людини (мікросвіт) [1, с. 169].

В ідіодискурсі класика американської літератури XX ст. **Френсіса Скотта Фіцджеральда**, творчість якого є художньо-естетичною рефлексією аксіологічної парадигми екзистенційного простору «втраченого покоління», композиційно-мовленнєва форма «опис» представлена портретом, пейзажем і інтер'єром, вербальна упаковка і структурно-синтаксична організація яких віддзеркалюють притаманний ментальному простору письменника дуальний характер, антропоцентризм і глибокий психологізм.

Неослаблена увага С. Фіцджеральда до людини, до конкретної особистості зумовлює превалювання в його ідіодискурсі **портретного зображення**, яке розглядається як елемент структури художнього тексту, частина його образної системи, що вирішує задачу всебічного розкриття образу літературного героя з метою його ідентифікації й характеризації. Будучи зовнішньою характеристикою дійових осіб, він глибоко й наочно відображає особливості внутрішнього світу людини, її характеристику, соціальні зв'язки, забезпечуючи задачу виявлення сутнього в тому чи іншому літературному образі через зовнішні моменти [5, с. 8].

Ідіодискурс С. Фіцджеральда вирізняють індивідуальні портретні зображення, які є концентрованими, динамічними на початку творів і деконцентрованими, статичними у ході текстового розгортання. Перші представляють собою одиничну портретну номінацію, яка не може відтворюватись та доповнюватись у ході розвитку тексту; другі – неодноразово відтворювану у ході текстового розгортання портретну єдність, що створює портретний ланцюг, ланки якого мають різноманітний ступінь віддаленості одна від одної [3, с. 44].

При створенні портретів головних і другорядних героїв С. Фіцджеральд віддає перевагу способу їх детального промалювання на перших сторінках художнього твору та розосередженню окремих селективних портретних описів по всьому художньому простору. Виділивши окрему рису зовнішності, письменник обігрує її, будує незвичні асоціації, створює враження взаємопроникнення зовнішнього і внутрішнього світу, оперуючи при цьому епітетами, метафора, порівняннями і повторами.

У наративній тканині творів С. Фіцджеральда представлені концентровані динамічні портретні описи головних героїв, які реалізуються за допомогою складних речень з різними видами зв'язку і складнопідрядних з підрядними означальними і додатковими, що сприяє реалізації характерного для ідіодискурсу письменника чередування прийомів уповільнення і прискорення. Вони доповнюють, розширюють відомості про героїв, їхній внутрішній світ і зовнішні риси, уможливлюють включення до їх вираження різних значень модально-часового плану, сприяючи створенню цільного художнього образу.

Деконцентровані портретні замальовки використовуються С. Фіцджеральдом у дискурсі персонажа для зображення головних і другорядних героїв. Характеризуючись превалюванням статики, вони втілюються в простих ускладнених і неускладнених реченнях, в яких письменник за допомогою кількох художньо-виразних деталей портретного опису акцентує увагу реципієнта на ключових і релевантних для концепції даного художнього твору рисах персонажа, уможливлюючи стилістично-семантичне виділення, підкреслення образу героя.

Семантична деталізація формування портрету здійснюється у С. Фіцджеральда шляхом виокремлення однієї чи декількох однорідних семантичних ознак у неконцентрованих портретах і перетину різних тематичних ознак у концентрованих. За допомогою першого прийому портретизації створюються монотематичні портрети; за допомогою другого – портрети сумісної семантики (полісемантичні).

Серед монотематичних портретів в ідіодискурсі С. Фіцджеральда виокремлюються туалетоцентричний, колороцентричний, зооцентричний, флороцентричний, предметоцентричний і характероцентричний.

Преферентним для С. Фіцджеральда є характероцентричний портрет, під яким розуміється опис характеру, здібностей та навичок персонажа художнього твору. В ідіодискурсі письменника він заданий наратором або відображений в діях і вчинках героя. Зокрема, у пасажі *He [Monsignor Darcy] was intensely ritualistic, startlingly dramatic, loved the idea of God enough to be a celibate, and rather liked his neighbor. In the proper land and century he might have been a Richelieu – at present he was a very moral, very religious (if not particularly pious) clergyman*... [12, p. 24], в якому наратор вперше знайомить читача з мосьє Дарсі, оперування епітетами у поєднанні зі словами інтенсифікаторами дозволяє письменнику наголосити на надзвичайній набожності героя, його відданості релігії і безмежній любові до оточуючих.

Характероцентричний портрет в ідіодискурсі С. Фіцджеральда доповнюється описом зовнішності, домінантами якого є волосся, очі, шкіра й одяг, що дає ключ до розуміння внутрішнього потенціалу персонажа й сприяє художній цілісності його бачення.

Туалетоцентричний портрет представлений у наративних пасажах ідіодискурсу С. Фіцджеральда при зображенні головних і другорядних героїв, слугуючи ефективним засобом відображення їхньої соціальної приналежності. Описи одягу перших, зокрема представників вищого класу, прописуються детально та розосереджені по всьому художньому творі, а других – поверхнево й одноразово, що дозволяє письменнику акцентувати увагу читача на ролі предметів розкоші у тогочасному американському суспільстві й на прагненні його верхівки підкреслювати свій статус. Наприклад, у пасажі *But Dicks necessity of behaving as he did was a projection of some submerged reality: he was compelled to walk there, or stand there, his shirt-sleeve fitting his wrist and his coat sleeve encasing his shirt-sleeve like a sleeve valve, his collar molded plastically to his neck, his red hair cut exactly, his hand holding his small briefcase like a dandy. Dick was paying some tribute to things unforgotten, unshriven, unexpurgated* [10, p. 101] представлений детальний туалетоцентричний портретний опис головного героя Діка, що характеризує його як людину, що володіє не тільки витонченим смаком, але й полюбляє демонструвати оточуючим свій статус.

Семантичною домінантою при змалюванні зовнішності персонажа в ідіодискурсі С. Фіцджеральда є колір, що зумовлює наявність у ньому колороцентричних портретних описів, які допомагають письменнику наголосити на певній рисі характеру героя, передати його темперамент або настрій. С. Фіцджеральд використовує номінації кольору всього світлового спектру, але ключовими в портретних описах письменника є білий, сірий, золотий, зелений і блакитний.

Портрет в ідіодискурсі С. Фіцджеральда – це не просто інформативний малюнок, а опис, який дає ключ до розуміння внутрішнього потенціалу героя. Саме через портретні деталі, їхню динаміку письменник передає сутність персонажа, його внутрішній світ, а читач, сприймаючи їх, засвоює письменникову візію людини й концепцію особистості, що сприяє процесу естетично-духовної комунікації.

Всебічному розкриттю художніх образів у С. Фіцджеральда сприяє змалювання **пейзажу**, який представляє собою опис природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу, що в тканині художнього твору набуває топохронних і антропоцентричних властивостей [9, с. 126].

Преферентними для С. Фіцджеральда є відчуттєво-перцепційні зображення навколишнього світу і пейзажі як витвори мистецтва.

Відчуттєво-перцепційний, в якому пейзаж представлений з точки зору спостерігача і складається з двох основних елементів: «я» (наратор) і «середовище» [9, с. 127], в ідіодискурсі С. Фіцджеральда характеризується врівноваженням суб'єктивної позиції героя ретроспективним, достовірним, деталізованим зображенням оточення у властивих для його об'єктів формах, розмірах, кольорах, що досягається за допомогою ускладнення письменником простих речень аплікаційними вставками й другопредикативними конструкціями та оперування ним складнопідрядними з підрядними місця та часу.

Відчуттєво-перцепційне зображення навколишнього світу в ідіодискурсі С. Фіцджеральда доповнюється пейзажем як витвором мистецтва, який визначається динамікою, активністю природних елементів і взаємопроникненням, органічною взаємодією природи і культури [9, с. 129]. Сприйняттю пейзажу як витвору мистецтва в ідіодискурсі С. Фіцджеральда сприяє персоніфікація елементів навколишнього світу, оперування письменником синестезією, кольоросимволізмом і порівняннями. Зокрема, пасаж *On the pleasant shore of the French Riviera, about half way between Marseilles and the Italian border, stands a large, proud, rose colored hotel… Now, many bungalows cluster near it, but when this story begins only the cupolas of a dozen old villas rotted like water lilies among the massed pines between Gausse's Hôtel des Étrangers and Cannes, five miles away* [10 p. 5] представляє собою синтез відчуттєво-перцепційного зображення навколишнього світу, в якому суб'єктивна позиція наратора врівноважується за допомогою оперування письменником локальними-темпоральними індексами, аплікаційною вставкою й складнопідрядним реченням з підрядним часу, і пейзажу як витвору мистецтва, де відбувається уподібнення будинків рослинам за допомогою метафор і порівняння, що сприяє створенню об'єктивного опису, який є водночас внутрішньо насиченим.

Зображення навколишнього світу у С. Фіцджеральда характеризуються наявністю двомодального синестезійного відчуття: колір – звук (*yellow cocktail music* [11, p. 44], *gray echoes of girlhood* [10, p. 101]), колір – дотик *(a green and cool area* [10, p. 38]) та колір – нюх (*the pale gold odor* [11, p. 97]), що сприяє ґрунтовному психологічному опису, відтворенню атмосфери Америки XX століття й розкриттю тогочасного американського суспільства.

Описи пейзажу, зокрема ті, що чергуються, а то й перетинаються з описами внутрішнього стану людини, насичені в ідіодискурсі С. Фіцджеральда порівняннями. У такий спосіб письменник доповнює розповідь комплементарною інформацією, що допомагає зрозуміти настрій і почуття героїв. На відміну від інших авторів С. Фіцджеральд застосовує в таких випадках лише ті порівняння, що утворені за допомогою *as* або *like.*

Цілісність опису пейзажу в ідіодискурсі С. Фіцджеральда постає у триєдиній системі «людина – навколишній світ – час», що висуває на перше місце такі функції, як психологічна, локально-темпоральна та логоцентрична. Поруч із зображально-інформативними описами навколишнього світу, письменник вводив у текстову тканину своїх творів психологізовані пейзажі, зокрема пейзажі-паралелі, пейзажі-проекції і характеротворчі.

Пейзажі-паралелі, в яких психо-емоційний стан персонажа порівнюється зі станом природи [7, с. 62], подані в ідіодискурсі С. Фіцджеральда за принципом суголосності, співзвучності до внутрішнього стану героя, що дозволяє письменнику акцентувати увагу реципієнта на певних рисах їхнього характеру, емоціях і почуттях.

Посиленню психологізму й виражальності у С. Фіцджеральда сприяють пейзажі-проекції, які передбачають проектування певних емоцій, хвильових настроїв і почуттів на пейзаж [7, с. 62]. Оперуючи витонченими психологізованими метафорами, порівняннями і кольоропозначеннями, письменник виводить на перший план окремо акцентовані пейзажні образи, які увиразнюють риси персонажа, відтворюють його ситуативний психічний стан, що зумовлює психологізацію, динамізацію, поліфункціональність і полісемантичність описів навколишнього світу в його ідіодискурсі.

Пейзаж у художньому просторі ідіодискурсу С. Фіцджеральда функціонує не просто як тло / декорація, а в тісному асоціативному зв'язку з персонажним колом, його внутрішнім ритмом, філософією й психологією. Тому не лише емоції й настрої проектуються на нього, подекуди сам характер розкривається через суб'єктивно-персонажне бачення пейзажу.

Не менш важлива роль у передачі сутності персонажа, його внутрішнього світу в ідіодискурсі С. Фіцджеральда належить **інтер'єру**, який представляє собою зображення внутрішньої обстановки приміщення, один із видів відтворення предметного середовища, що оточує героя, характеризує епоху, країну, його соціальний статус і смаки.

Інтер'єр в ідіодискурсі С. Фіцджеральда характеризується двоїстою природою (локальною / нелокальною), відповідно і подвійним сенсом. Він набуває у письменника ширшого навантаження, ніж лише ролі локусу художньої дії; втрачає конкретні об'єктивні зв'язки й вступає в символічні, що, за концепцією речової поетики Лідії Гінзбург, переводять його у систему таких категорій, як образ, мотив, сюжет, герой, авторське «я» [4, с. 404].

Неодмінним антуражем художньої дії у творчому мисленні С. Фіцджеральда є домашній інтер'єр, який у художній системі митця виявляється вагомим своїм конструктивним, моделюючим, смисловим потенціалом і крізь призму опису якого артикульовано один із найважливіших аспектів творчого доробку письменника – антропоцентричний.

Преферентним для С. Фіцджеральда є змалювання деталей інтер'єру, які, будучи найдрібнішими одиницями, що несуть значне ідейно-емоційне навантаження [6, с. 84], виконують в ідіодискурсі письменника характерологічну функцію, допомагаючи письменнику наголосити на соціальному статусі героїв, головних рисах їхнього характеру, індивідуальних уподобаннях і смаках та надаючи його творам бажаної рельєфності, завершеності й промовистості.

Художня предметність як певний реквізит реального, достовірного є домінантою індивідуально-авторської манери зображення С. Фіцджеральда, що дає підстави говорити про вплив критики К. Маркса, зокрема концепцій «реіфікації» і «товарного фетишизму», згідно з якими предмети споживання набувають містичних властивостей і сприймаються не як результати ручної праці людини, а як «незалежні істоти, наділені життям» [13, с. 202].

У творах С. Фіцджеральда предмети споживання стають об'єктами критики: за допомогою метафоризації і символізації художнього простору письменник розвінчує уявлення про їхні можливості створювати індивідуальність і соціальний статус: *period bedrooms swathed in rose and lavender silk; a toilet set of pure dull gold; shirts with stripes and scrolls and plaids in coral and apple-green and lavender and faint orange with monograms of Indian blue* [11, p. 98-99].

С. Фіцджеральда відкрив нові грані дескрипції предметно-речового антуражу, гармонійно поєднавши в ньому реальне і фантастичне, об'єктивне і суб'єктивне, раціональне й емоційно-настроєве, конкретно-предметне й почуттєве.

Висновки. Композиційно-мовленнєва форма «опис» в художній системі С. Фіцджеральда вагома своїм конструктивним, моделюючим, смисловим потенціалом. Поруч із тематизованою інформацією, вона несе імпліковану, сприяючи створенню цільного художнього образу, відтворенню письменникової візії людини й ідейно-художньої концепції твору.

Ідіодискурс С. Фіцджеральда вирізняють функціональні психологізовані портрети, пейзажі й інтер'єри, які базуються на синтезі романтичної і реалістичної традицій сприйняття й відображення людини та її оточення. Вони відтінюють тонкий психологізм і дуальний характер ментального простору письменника, оприявнюють його динаміку та рух у бік посиленої виражальності й антропологізму, сприяючи відтворенню атмосфери Америки XX століття, розкриттю світосприйняття й емоційного стану представників тогочасного американського суспільства.

Здійснений у роботі аналіз композиційно-мовленнєвої організації текстової матерії в ідіодискурсі С. Фіцджеральда відкриває **перспективи** його подальших досліджень, зокрема лінгвоконцептуальних особливостей художнього простору письменника, що сприятиме визначенню його місця і ролі в соціокультурному просторі США першої половини XX ст.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста : учебник практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 496 с.

2. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс: учебник / М. П. Брандес. – М. : Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.

3. Быкова И. А. Типология портрета персонажа в художественной прозе А. П. Чехова // Языковое мастерство А. П. Чехова / И.А. Быкова. – Ростов н / Д. : Изд-во Ростовского гос. университета, 1990. – С. 38–46.

4. Гинзбург Л. Я. О лирике / Л. Я. Гинзбург. – Ленинград : Изд-во «Советский писатель», 1974. – 408 с.

5. Горшенева Е. С. Портрет персонажа в системе целостного художественного текста (на материале американской реалистической прозы): автореф. дис. … канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. С. Горшенева. – Киев : КГУ им. Тараса Шевченко, 1984. – 25 с.

6. Есин А. Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения: учебное пособие / А. Б. Есин. – 3-е изд. – М. : Флинта, Наука, 2000. – 248 с.

7. Лапій М. М. Психологізм як важлива ознака прозових пейзажів Івана Франка / М. М. Лапій // Вісник Львівського університету. Серія : Філологічна. Львів : Львівський ун-т, 2013. – Вип. 58. – С. 61–73.

8. Литературная энциклопедия терминов и понятий / ред. А. Н. Николюкина; Институт научной информации по общественным наукам РАН. – М. : НПК «Интелван», 2001. – 1600 с.

9. Петрухіна Л. Е. Пейзаж у контексті теорії літератури (на матеріалі слов'янської поезії) / Л. Е. Петрухіна // Проблеми слов'янознавства. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – Вип. 52. – С. 125–134.

10. Fitzgerald F. S. Tender is the Night / F.S. Fitzgerald. – England : Wordsworth Cl., 1995. – 459 p.

11. Fitzgerald F. S. The Great Gatsby / F.S. Fitzgerald. – England : Macmillan Publishers Limited, 2005. – 193 p.

12. Fitzgerald F. S. This Side of Paradise / F.S. Fitzgerald. – England : Wordsworth Cl., 2011. – 269 p.

13. Posnock R. A New World, Material Without Being Real: Fitzgerald's Critique of Capitalism in The Great Gatsby / R. Posnock // Critical Essays on F. S. Fitzgerald's «The Great Gatsby». – Boston : G.K. Hall, 1984. – P. 201–213.

УДК 811.161.2 : 392.51

Н. М. Цівун,
Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ

ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КАЛЕНДАРНИХ СВЯТ ЛІТНЬОГО ЦИКЛУ

У статті розглянуто лінгвокультуреми на позначення українських календарних свят літнього циклу, зокрема Івана Купала, Петра і Павла, Петрівка. Увагу зосереджено на мовних одиницях тексту, в семантиці яких міститься вагома і актуальна культурна інформація.

Ключові слова: *лінгвокультурологія, лігвокультурема, етнос, Купала, Петра і Павла, Петрівка.*

В статье рассматрено лингвокультуремы на обозначение украинских календарных праздников летнего цикла, в частности Ивана Купала, Петра и Павла, Петривка. Внимание сосредоточено на языковых единицах текста, в семантике которых находится важная и актуальная культурная информация.

Ключевые слова: *лингвокультурология, лигвокультурема, этнос, Купала, Петра и Павла, Петривка.*

This article represents linguoculturemes for denotation of Ukrainian calendar holidays of summer period, including Ivana Kupala, Petra i Pavla, Petrivka. The article is focused on linguistic units of the text, which semantics includes important and actual cultural information. Plan of expression of cultural information in the material of linguistic units is wide: from certain words, lexical phrases, phraseological units, aphorisms, proverbs and sintaxical phrases of text segments. Determined, that investigated linguoculturemes are firm, reproductive in ethnical linguistic society linguistic units, which represent cultural experience of Ukrainian people. They form their connection with rites, functional and situational assignment in folklore speech descriptive potential of literature.

Keywords: *linguoculturology, linguocultureme, ethnos, Kupala, Petra i Pavla, Petrivka.*

Мова і культура – два знакові коди на взаємоперетинах і зв'язках детермінували появу нової лінгвістичної науки – лінгвокультурології. Так, наприклад, вірування, повір'я, обряди, звичаї, міфологічні й демонологічні уявлення – основа світогляду українців. Вони втілюють міжпоколінний досвід етносу, а мовні знаки відображають їхню семантику й конотацію. Таким чином, лінгвокультурологія вивчає способи, засоби і форми, якими «мова зберігає у лінгвокультуремах одиниці культури і транслює їх через тексти у суспільну мовну практику» [7, с. 357].

Лінгвокультурема, за визначенням О. Селіванової, – це мовний знак, який містить культурну інформацію [9, с. 354]. Вона є «стійкою відтворюваною в етнолінгвістичному соціумі мовною одиницею, яка відображає культурний досвід і ціннісні орієнтири національного суспільства. З цього погляду – це надбання і скарб нації» [6, с. 63]. Культурно марковані знання й уявлення носіїв певної культури є планом змісту лінгвокультурем, а планом вираження – мовні одиниці, у семан-

© Н. М. Цівун, 2015

тиці яких міститься культурна інформація. Лінгвокультуреми можуть об'єднуватися у лінгвокультурологічний концепт, що є «ментальною проекцією елементів культури», опредмеченою у мовленні у вигляді лінгвокультурем [7, с. 364] та формувати лінгвоконцептосферу.

Мета статті – розглянути лінгвокультуреми *Купала, Петра і Павла, Петрівка* та їх лінгвоконцептосфери, що відображають особливості українських календарних свят літнього циклу, зафіксованих і описаних в усній народній творчості та художній літературі XIX – XX століть.

Зазначимо, що особливістю сучасного українського народного календаря є те, що він склався з християнськими датами і обрядами, доповненими прадавніми обрядовими елементами. Календарних обрядів українці дотримувались під час урочистого святкування початку чи закінчення певних сезонів, природних циклів – зими, весни, літа, осені. Науковці таке поєднання називають двовір'ям, що у «світогдядній системі складає вищий ступінь людського розвитку» [11, с. 126]. Це зберігається донині в наших традиціях, а також зафіксовано в усній народній творчості та художній літературі.

Купала (Івана Купала) **–** лінгвокультурема на позначення календарного свята, яке має ознаки як язичницьких вірувань, так і християнського культу, що відзначається в Україні щорічно 7 липня за новим стилем. Купала – це давнє свято у слов'ян, пов'язане з одним із найпоширеніших у їхній міфології поганським божеством Купалом (Купайлом) – богом земних плодів, що супроводжувалося молодіжними іграми, піснями, скаканнями через багаття, купанням, обливанням водою, виготовленням опудал, пусканням на воду вінків, гаданням. Первісно Купалою називали ляльку (або опудало), яку *купали* – топили у воді, спалювали. Назва ж «Івана Купала» походить від народного та церковного наймення. За православним календарем 7 липня відзначається Різдво Іоанна Предтечі (Іоанна Хрестителя). Під тиском християнської церкви поганський культ Купала злився з християнським культом Іоанна Хрестителя, звідки й назва – «Івана Купала». У народній українській традиції воно ще має назви – ***Іван-травник, Копальний Іван*** (пестливі – ***Купа[й]лик, Купа[й]лочко, Купа[й]лочка***) [3, с. 321]. Серед українців свято Купала (Купайла) відзначала переважно молодь у *купальську (іванівську) ніч*. Основними його атрибутами є Купало – язичницький бог земних плодів, якому приносили у жертву хліб – і Морена (Марена, Мара, Марина) – зимове божество, що морить землю стужею, а людину хворобою і голодом; крім того, її називали старшою русалкою: *У день на Купала, зрана попоравшись, вся молодь рушила з села. Парубки в луг – **на Маринку** гілля ламати, дівчата на поле й луки – квіток збирати, вінки вити* (П. Мирний). На святі виконувалися *купальські пісні* («На Івана на Купала», «Проти Івана сонце грало», «Наша Маринка-купалочка», «Коло Мариноньки ходили дівоньки», «Купайло, Купайло», «Ой на Івана на Купала»): 1. ***На Івана на Купала**, що Іван діє? Гречку сіє. У нашої гречки гарні вершечки. Було б тобі, Іванку, не купатися, Було б тобі, Іванку, з нами гратися. Що Іван діє? Пшеницю сіє. У нашої пшениці жовті косиці. Було б тобі, Іванку, не купатися, Було б тобі, Іванку, з нами гратися* (Нар. тв.). 2. ***Ой, на Купала! Ой на Купала**! Ой, нам Ладуся квіти збирала. Квіти збирала, віночок сплітала Та й на синю хвилю, на Дунай пускала* (Нар. тв.). 3. *Ой, **на Івана та на Купала** Ластівонька купалась, До схід сонця вмивалась, На бережечку сушилась*(Нар. тв.).

Свято Купала поєднувало елементи культу Сонця, аграрної магії та очисних обрядів. Звідси – широко розповсюджені дівочі ворожіння на вінках, численні обряди і магічні прийоми. У цей день дівчата до схід сонця вмивалися росою, щоб бути красивими. Якщо дівчині щастило вмитися першою, то вона ставала першою красунею в окрузі. А хлопці купальськими ночами ходили до лісу шукати квіт папороті. Цей квіт запалював сам Купало опівночі в найглухіших лісових нетрях. Той, хто здобував його, міг розуміти мову всякого створіння й бачив, де в землі заховані скарби. Жінки на Купала виходили в поле, в ліс, на луг збирати трави, бо вірили, що трави, зібрані у цей день, мають цілющі властивості. У народі побутують численні прикмети, пов'язані із купальським святом: 1. *Після Івана (Купала) не треба жупана* (Нар. тв.). 2. *Коли до Івана проса буде з ложку, то буде й в ложку* (Нар. тв.). 3. *Коли на Івана гримить, то горіхи будуть порожні й буде їх мало* (Нар. тв.). 4. *Якщо на Іванів день злива – чекай, бабо, мокрі жнива* (Нар. тв.).

У художній літературі лексема ***Купала*** має широкий спектр конотацій: а) номінація свята*: І лагодою сяє стиглий лад, І спогад золотіє, як кохались У бурях квітня, в ворожбі **Купала**…*(Є. Маланюк); *Доноситься голосна дівоцька пісня; озивається до неї парубоцький викрик.. То красноярська молодь збирається своє свято святкувати – одбувати **Купала*** (П. Мирний); *Завтра **Івана Купала**, а сьогоднішня ніч ясна, зориста, неначе умисне розцвілася, щоб молодим дівчатам зрадити над річкою будучу долю і милого* (О. Кобилянська); б) номінація свята, що супроводжується описом дійства: *Чомусь згадались ночі на **Купала**… А ще згадалось колесо вогненне з гори в долину котиться проз мене. Обкручене смолою, летить і палахтить на вітрі, палахтить! І розгубивши іскри увсебіч, обвуглене, заточується в ніч… А вже дівчата в плахтах, у намисті, вінки пускають за водою вниз. А вже гадають, хто кому до мислі, а хлопці зносять до багаття хмиз* (Л. Костенко); в) позначення часових меж: *Коли було настане час, **між зеленими святами з святом Купайла**, Захар Беркут … іде на кілька неділь у гори за ціллям і ліками* (І. Франко); г) перифраз: ***Поганська ніч** – таємний час оман. Пливе з озер мережаний туман, і духмяніють папороті трутні* (М. Бажан); д) прізвище (Янко Купала – білоруський поет*): Він (**Янко Купала**) мови білоруської гранив Ясний алмаз любовно і дбайливо, Братам-народам проявивши диво Так, як Шевченко наш колись явив* (М. Рильський).

Ця лексема зустрічається у назвах творів художньої літератури: «На Івана на Купала» М. Черемшина, «Ніч на Івана Купала» А. Тесленко, «Ніч на Івана Купала» М. Бажан, «Ніч під Івана Купала» М.Старицький, «На Івана Купала» М. Стельмах, «Вечір проти Івана Купала» М. Гоголь, – а також, наприклад, у етнографічних нарисах «Ночь на Ивана Купала в с. Харьковцах» А. Тесленка.

За традицією, саме після Івана Купала розпочинався купальний сезон, а тому у народі говорять: 1. *До Іана вмивайся, а по Іванові купайся* (Нар. тв.). 2. *Від Івана до Ілька кличе купатися ріка* (Нар. тв.). 3. *Івана дочекайся, а тоді купайся* (Нар. тв.).

Петра і Павла – лінгвокультуреми на позначення релігійного свята, що відзначається 12 липня за новим стилем на честь великих апостолів Ісуса Христа – Петра і Павла. У народі це свято ще називають ***Петрів день***, ***Петрівчаний день***, ***Петровський день***, ***Петра***.

Апостол Петро (Симеон) – один із перших учнів і вірних послідовників Христа. Рибалка Симеон із Капернаума залишив родину і пішов за Христом, щоб присвятити йому своє життя. Християнське ім'я Петро (скеля, камінь), що дав йому Господь, мало бути символом духовної стійкості. І хоч були у Петра хвилини душевного сум'яття, зневіри, але він переміг себе. За проповідницьку діяльність апостол Петро разом із апостолом Павлом за наказом римського імператора Нерона були засуджені до розп'яття. За церковним переказом, апостол Петро попросив повісити його на хресті вниз головою, бо «я недостойний господа свого». Сталося це близько 57 р. н.е.

Апостол Павло до свого духовного прозріння мав ім'я Савл і «був гонителем церкви Божої». Дорогою в Дамаск, де він мав переслідувати християн, Савл був осліплений, а потім чудесно зцілений Богом. Прийнявши віру в Ісуса і нове ім'я, Павло (менший) стає сам гнаним і переслідуваним. Успіхи місіонерської діяльності Павла та мученицька смерть

дали йому право на високе звання «першопрестольного апостола». Апостола Павла ще називають «апостолом язичників», «апостолом поган», оскільки він не знав Ісуса та не належав до його дванадцяти учнів [4, с. 180]. І хоч дні пам'яті обох святих відзначаються в один день, у народній традиції більшого авторитету зажив св. Петро. Існує багато апокрифів, народних переказів про св. Петра: про його ходіння з Богом по землі, про захист Петром жінки, про стоколос та інші. Є, наприклад, така українська легенда: *«Ішли разом Ісус Христос із апостолом Петром полями, де саме жнивували. Бачать вони: працює у полі жінка, не розгинається, а чоловік спить у холодку. Йдуть далі, а там молодий парубок працює не покладаючи рук, а жінка спить собі неподалік. Петро і просить Бога: «Господи, чому ж так несправедливо у житті буває? Давай спаруємо роботящу пару і тих ледацюг». «Ні, – каже Ісус Христос, – якщо ми спаруємо тих ледацюг, то вони повмирають із голоду. Тому треба парувати роботящого парубка з ледачою дівкою, нехай він її привчає до роботи…»* [2].

Така тенденція простежується і в художній літературі, де лексема ***Петра*** вживається частіше і має широкий спектр конотацій: а) номінація свята, виражена словом: *От дождались і* ***Петра****, розговілись* (Г. Квітка-Основ'яненко); ***Діждали Петра****. День зранку був ясний, погожий, сонце зарані схопилося і, червоне, котилося по небу, угріваючи та припікаючи* (П. Мирний); *Ну, а* ***на Петра*** *в городі ярмарок* (П. Мирний); б) номінація свята, виражена словосполученням: *Сьогодні, матінко,* ***Петрів день****, Пусти мене погуляти на весь день* (Нар.тв.); в) позначення часових меж: ***Після Петра*** *Василина одного дня вразила Марію однією звісткою* (І. Нечуй-Левицький); **–** *Чи ви показились, чи знавісніли? – говорив Карпо. – Хто це розбив вікно? – Твоя мати! Це вже пішлося* ***з Петрового дня****!* (І. Нечуй-Левицький); г) ім'я одного з дванадцяти апостолів Ісуса Христа: *– Людині, – поспішив докінчити* ***св. Петро****, – людині для польоту потрібна сила духу, а не пір'я* (О. Ільченко); *У раю сидів я (Байда), дуже я занидів, Бо вже України сто років не видів. Одпусти на землю, – говорю* ***Петрові****. – Там же мої діти, чи живі-здорові?* (Л. Костенко); ґ) собор св. Петра у Римі: *Когда-нибудь, может быть, ты вспомнишь меня, стоя на паперти* ***св. Петра*** *между вельможами* (Є. Гребінка); д) Апостол Петро демократизувався як пастух: *Тільки-но спаде роса і чабан рушає овець на пашу,* ***св. Петро тож жене своїх овець на пашу*** (Г. Булашева); е) фразеологізми: ***Пішло уже мені з Петрового дня*** (у значенні: наближення старості). ***Не до Петра, а до різдва*** (у значенні: хто-небудь немолодий, похилого віку). *І ми з вами, Сергію Петровичу, не молодшаєм! Вже й нам, як то кажуть,* ***не до Петра, а до різдва****!* (Леся Українка). Фразеологізм ***Петрова скеля*** образно називає православну церкву. У його основу, як зазначає А.П. Коваль, ліг вислів із Євангелії від Матвія, де Ісус так говорить до Петра: «І кажу Я тобі, що ти скеля, і на скелі оцій побудую Я Церкву Свою, – і сили адові не переможуть її» (16:18) [4, с. 173].

Мова художнього твору часто потребує декодування смислу. На думку Л.І. Мацько, для проведення успішного лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту необхідне «володіння лінгвокультурологічною компетенцією, до складу якої входять добрі знання не тільки української мови, а й української культури, концептів української національної культури, фольклору, етнології, етнографії, міфології, символіки українського національного способу життя, традицій, звичаїв, ритуалів, етикету» [7, с. 358]. Наприклад, розглянемо рядки із поезії Яра Славутича: *І каже дід, проходячи за тин: «****Святий Петро вигонить вівці пасти****»*. Поет вживає фразеологізм «святий Петро вівці жене» на позначення поняття «степове марево». У такому тлумаченні фразеологізму, як зазначає Н.М. Сологуб, відчувається знання автором глибинних шарів мови – знання церковного календаря (1. Св. Петро – головний апостол Христа. 2. Свято Петра і Павла припадає на важливіший момент у житті українців час – пору жнив), народного уявлення (св. Петро – пастух; на старовинних зображеннях у руці апостола Петра – пастуший посох з хрестом зверху) та спостереження над природними умовами (марева у степовій Україні – природна річ) [10].

Менший спектр конотацій у творах української літератури має лексема ***Павло***: а) ім'я апостола: *Куди Ти йдеш? Куди мене, незрячого ведеш? Хто я такий?* ***Савло чи Павло,*** *Що мститься своїй душі за давнє зло?* (Д. Павличко); б) фразеологізм: ***перетворити Савла в Павла***, що вживається у значенні: різка зміна своїх переконань; проповідування людиною тих ідей, що раніше заперечувала чи засуджувала [4, с. 181]: ***Із Савла Бог Павла виявив****, то й над тобою[Руфіном] ще, може, Бог колись покаже покаже чудо* (Леся Українка).

На другий день після Петра відзначають теж свято, але наполовину менше, і називається ***напів-Петра*** або ***Петрового батька***: *На самого* ***полу-Петра****, так вже перед вечором, вбігла Настя в хату, аж задихалась, та й кричить: «Науме, Науме! Либонь, старости йдуть»* (Г. Квітка-Основ'яненко).

У народі з образами святих апостолів Петра і Павла пов'язано багато приказок, прислів'їв, прикмет: 1. *Прийшов Петро – вирвав листок; прийшов Ілля – вирвав і два; а прийшов Спас – бери рукавиці про запас; прийшла Пречиста – на дереві чисто; прийшла Покрова – на дереві голо* (М. Номис). 2. *Бабське літо тільки до Петра* (М. Номис). 3. *По Петру, то й по теплу* (М. Номис). 4. *Йшло до Петра, тепер до Різдва* (Нар. тв.). 5. *Петра честувати треба, бо не впустить до неба* (Нар. тв.). 6. *Петра і Павла честуй, а до жнив себе готуй* (Нар. тв.). 7. *Святий Петро вигріб з комори останнє добро* (Нар. тв.). 8. *На Петра – колос, на Іллі – жнива* (Нар. тв.). 9. *Як на Петра спека – на Різдво мороз* (Нар. тв.). 10. *По Петрових днях плід стигне на очах* (Нар. тв.). 11. *Петро і Павел день убавив* (Нар. тв.).

Петрівка **–** лінгвокультурема на позначення посту, що починається через тиждень після Зелених свят і триває до Петра і Павла (12 липня за новим стилем). Початок Петрівки залежить від Великодня, а її кінець завжди на Петра, у зв'язку з цим коливалася і її тривалість: від 6 тижнів до 1. Наприклад, у 2007 р. тривалість петрівки 2 тижні і 5 днів; у 2008 р. – 3 тижні і 6 днів, у 2009 р. – 6 тижнів, а у 2013 р. – 1 тиждень і 4 дні. У народі цей піст ще називають так: ***Петрівці***, ***Петрівки***, ***Петрів піст***, ***Петрівочка.***

На Поділлі існує легенда, згідно з якою у давнину не було Петрівки і чоловіки щоденно ласували м'ясом, маслом, сметаною тощо, не знаючи міри. Їхні дружини, порадившись, вирішили обмежити своїх чоловіків у скоромній їжі й установили Петрів піст. При обговоренні цієї проблеми вони не зуміли дійти до згоди щодо постійності посту, а тому вирішили призначити його тривалість: від шести тижнів до одного. У народі існує приказка: *Спасівка від Бога, а Петрівку баби вигадали, щоб сир і масло зібрать* (Нар. тв.) [8, с. 71].

Петрівка – пора найдовших у році днів і найкоротших ночей. У цей час дівчата і жінки співали *петрівчані пісні*, які ще називають *петрівками*: 1. *Ой коли ми* ***Петрівочки*** *дождали, То ми її в русу косу заплітали. Тепер же ми* ***Петрівочку*** *проведемо, Ми ж її русу косу розплетемо. Уже ж тая* ***Петрівочка*** *минається, Зозуля в капусту ховається* (Нар. тв.); 2. *Уже* ***петрівка*** *минається, Зозуля кувати забувається. Уже* ***Петрівка*** *минулася зозуля кувати забулася* (Нар. тв.). Ці пісні ніби продовжують тему веснянок – тему кохання. Вони малюють нам щасливі хвилини побачення хлопця і дівчини, їх відверті й пристрасні освідчення, щирі й ніжні почуття. У петрівках дівчата просять півнів «не вменшати ночі», бо вони ще не відпочили від роботи, не настоялися з коханим, не виспалися після побачення: *Де малая* ***нічка-петрівочка,*** *Да не виспалася наша дівочка Да й усю ніченьку не спала, Да усе хусточки вишивала; Та усе шила шовком, та шила біллю Своїому милому про неділю* (Нар. тв.). Відповідно лексема ***Петрівка*** зустрічається у назвах народних пісень, наприклад: «Вже

петрівочка минається», «Ой ти, петрівко петрівляна», «Ой петрівна зозуленько», «Ой коли ми петрівочки дождали», «Та малая нічка-петрівочка», «Ой зійдемось, подруженьки, заспіваймо петрівочки».

У художній літературі лексема ***Петрівка*** має такі конотації: а) номінація свята – назва посту: *Тепер* ***петрівка,*** *такий важкий час, – бідкалась Балашиха* (І. Нечуй-Левицький); б) визначення часових меж: *Потерпи, моя рибочко, хоч* ***через петрівку****; я (Василь) так наведу, що вони про мене будуть знать і чути що-небудь непогане* (Г. Квітка-Основ'яненко); в) фразеологізм: ***Захотілося йому в Петрівку льоду***; ***мерзлого в петрівку*** (у значенні: захотілося чого-небудь неможливого, нездійсненного, нереального). *Знайшли квітки! Та то бур'ян, а не квітки! Захотілось вам* ***в петрівку мерзлого*** (І. Нечуй-Левицький). ***Язик попівський*** – ***що день петрівський*** (В. Шевчук) (у значенні: довгий); г) порівняння: *Наші весла тихо плескали в морі. З-під них скакали вогні. Дрібні, маленькі, зелені,* ***як блищаки у петрівчані ночі*** (М. Коцюбинський); ***Що зірок у небі у петрівку****, То копиць високих, мов дзвініці, Розсипається по лузі запашному* (М. Рильський).

У народі побутують такі приказки та прислів'я, пов'язані із цим постом: 1. *Петрівка – передднівок* (М. Номис). 2. *Петрівка на хліб катівка* (М. Номис). 3. *Хліб на Петрівку ощаджай* (М. Номис). 4. *Петрівка – голодівка* (М. Номис). 5. *У Петрівку мухи роблять на панів, а в Спасівку на себе* (М. Номис); 6. *Шолудиве порося і в Петрівку змерзне* (М. Номис).

Отже, ґрунтовні та детальні описи лінгвокультурем *Івана Купала, Петра* і *Павла, Петрівка* формують їх зв'язок з обрядодіями, дають можливість з'ясувати функціональне та ситуативне навантаження у мові фольклору, образотворчий потенціал у мові художньої літератури.

Література:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис : у 2-х томах / О. Воропай. – Т. ІІ. – Мюнхен : Українське видавництво, 1966. – 455 с.
2. Ґудзик К. Рік Святого Павла / К. Ґудзик // День. – № 141. – 9 серпня 2008.
3. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В.В. Жайворонок – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
5. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
6. Мацько Л. І. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту / Л. І. Мацько. – Культура слова. – № 75. – С. 56–66.
7. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : [навч. посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»] / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
8. Сапіга В. К. Українські народні свята та звичаї / В. К. Сапіга. – К. : Знання України, 1993. – 112 с.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
10. Сологуб Н.М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – К. : Дніпро; Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1999. – 152 с.
11. Українське народознавство : навчальний посібник / за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва. – Львів : Фенікс, 1994. – 608 с.

Список джерел:

1. Гребінка Є. Поетичні твори. Повісті та оповідання (1884 – 1906) / Є. Гребінка. – К. : Наукова думка, 1984. – 606 с.
2. Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості : Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / упорядник Н. С. Шумада. – К. : Веселка, 1989. – 606 с.
3. Ільченко О.Є. Твори : В 2-х. т. / О.Є. Ільченко. – Т. 1: Козацькому роде нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця: Український химерний роман з народних уст. – К.: Дніпро, 1989. – 671 с.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Повісті та оповідання. Драматичні твори / Г. Квітка-Основ'яненко. – К. : Наукова. думка, 1982. – 541 с.
5. Костенко Л. В. Маруся Чурай : Історичний роман у віршах / Л. В. Костенко. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.
6. Коцюбинський М. М. Твори: В 2-х т. / М. Коцюбинський. – Т. І : Повісті та оповідання (1884 1906). Статті та нариси. – К. : Наукова думка, 1988. – 584 с.
7. Мирний П. Твори: В 2.т. / П. Мирний. – Т.2: Повість та оповідання. Роман. – К. : Наукова думка, 1989. – 640 с.
8. Нечуй-Левицький І. С. Твори : В 2-х. т. / І. С. Нечуй-Левицький. – Т. 1 : Повісті та оповідання. П'єса. – К. : Наукова думка, 1985. – 638 с.
9. Рильський М. Т. Зібрання творів : У 20-ти томах / М. Рильський. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. IV: Поезії (1949–1964). – 423 с.
10. Стельмах М. Хліб і сіль / М. Стельмах. – К. : Дніпро, 1978. – 575 с.
11. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклав М. Номис. // Упорядник, примітки, вступна стаття М. М. Пазяк. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
12. Франко І. Я. Твори : В 3-х т. / І. Я. Франко. – Т. 1 : Поезії. Поеми. – К. : Наукова думка, 1991. – 672 с.
13. Шевчук В. О. Вибрані твори : Роман-балада. Оповідання. – К. : Дніпро, 1989. – 526 с.

УДК 811.161.2'42

О. С. Черемська, І. М. Ходарєва,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МОВНОГО ОБРАЗУ *ЛЮБОВІ* В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

У статті розглянуто особливості індивідуально-авторської картини світу П. Загребельного. Визначено специфіку вербалізації мовного образу любові. Схарактеризовано авторські афоризми, метафори, епітети, порівняння, фразеологізми, новотвори. З'ясовано національно-мовні джерела формування образів-символів у художніх контекстах.

Ключові слова: *історичний роман, індивідуально-авторська картина світу, мовний образ любові, асоціативно-образне поле, метафори, епітети, порівняння, фразеологізми, новотвори, символи.*

В статье рассмотрены особенности индивидуально-авторской картины мира П. Загребельного. Определена специфика вербализации языкового образа любви. Охарактеризованы авторские афоризмы, метафоры, эпитеты, сравнения, фразеологизмы, окказионализмы. Установлены национально-языковые источники формирования образов-символов в художественных контекстах.

Ключевые слова: *исторический роман, индивидуально-авторская картина мира, языковой образ любви, ассоциативно-образное поле, метафора, эпитет, сравнение, фразеологизм, окказионализм, символ.*

© О. С. Черемська, І. М. Ходарєва, 2015

The article considers the features of P. Zagrebelnyi individual worldview. The verbalization specificity of linguistic patterns of love as an interpersonal feeling of maternal (parental) feeling, as the feelings for the native land, the sense of preference, the interest in a certain type of business is defined. The linguistic means of creating image of love are characterized: author's aphorisms, metaphors, epithets, comparison, phraseological units and neologisms. The national and language sources of image and symbol forming in the artistic contexts are shown.

Key words: historical novel, author's individual world view, linguistic patterns of love, associative-imaginative field, metaphor, epithet, comparison, phraseologism, neologism, symbol.

Важливим аспектом сучасної мовознавчої науки є пошук особливостей індивідуально-авторської картини світу як фрагмента загальнонаціональної. Дослідження ідіолекту письменника здійснюють у двох аспектах: історія української літературної мови (внесок письменника в літературну мову) і мова художньої літератури (інтерпретація естетичної функції мови, декодування тексту). Другий напрям активізовано у 80 – 90 рр. ХХ ст. на матеріалі художньої мовотворчості майстрів слова «з погляду естетики художнього слова і створення індивідуальних мовних картин світу» [2, 305 –306]. Цей напрям представлений працями С. Єрмоленко, В. Калашника, В. Кононенка, Л. Мацько, А. Мойсієнка, О. Муромцевої, Н. Сологуб, В. Ужченка, Г. Сюти та ін., окремими науковими розвідками.

Творчий доробок П. Загребельного багатоаспектно розглянуто в літературознавчих і мовознавчих розвідках. Основну увагу науковців привертала персоналістична проблематика романістики письменника, композиційні, жанрові, стильові особливості творів митця (З. Голубєва, І. Осадча, М. Слабошпицький, В. Фащенко). Предметом аналізу були сюжетні лінії та характеристика персонажів романів (М. Бриних, Ю. Мушкетик, В. Югов), фраземіка в системі ідіостилю письменника (Ю. Кохан), особливості афористики митця (Т. Шевченко), простежено еволюцію етнопсихічної концепції особистості (Н. Санакоєва), простудійовано естетичні функції символів (С. Нестерук), структурно-семантичний і стилістичний аспекти дослідження оказіоналізмів (Т. Юрченко), семантикостилістичні мотивації використання архаїзмів (Т. Крупеньова).

Аналіз індивідуальної мовної системи через дослідження засобів вербалізації мовних образів у художньому тексті дає найбільш повне й об'єктивно сформоване уявлення про мовну картину світу письменника. Однак цей аспект творчості П. Загребельного поки не був достатньо досліджений. Відтак, метою лінгвістичної розвідки є аналіз засобів вербалізації мовного образу *любові* на матеріалі історичних романів митця.

Цікавими для лінгвостилістичних досліджень є прозові тексти письменника, зокрема його цикл історичних романів. Проза П. Загребельного посідає чільне місце в історичній романістиці. Створивши низку романів («Диво», «Первоміст», «Смерть у Києві», «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Тисячолітній Миколай»), письменник докорінно змінив традиційне уявлення про історичну прозу. Розвиваючи історичну тематику, П. Загребельний відтворює героїку минулих літ, однак зовсім по-новому оцінює історичні факти, документи, літописи, події давнини і сучасності. Сам письменник з цього приводу зауважує: «Історія далека від пристрастей, вона має '*добру и злу внимать равнодушно*', бо над нею панує неподільно сувора диктатура істини. Єдине, що може письменник – це створити… той чи інший настрій… Я намагався відтворити не тільки побут, обстановку, політичну й моральну атмосферу того часу, а й психологію наших попередників» [3, с. 441].

Таке психологічне спрямування мотивоване самою концепцією історичного роману, яка передбачає розкриття авторського ставлення до зображуваних подій, що й зумовлює глибоке переосмислення минулого. В. Винокур з цього приводу висловлює думку про те, що «в мовній стилізації доцільно спиратися не на «тимчасове», а на «вічне», тобто на те, що здатне зробити мову історичного роману зрозумілою для читача, одночасно відповідаючи його бажанню відчути колорит епохи» [1, с. 408]. У літературній творчості автор передає свої переживання і свідомо чи підсвідомо змальовує власні почуття, враження, емоції в описах характерів і переживань вигаданих героїв. У цьому й полягає характерна особливість творчості П. Загребельного – психологізм, що виражається через авторські роздуми, змалювання системи характерів, відтворення внутрішнього світу персонажів: «Найбільш привабливою рисою його творів, на думку О. Сизоненка, є точність психологічних характеристик, опуклість та предметність зображення, глибоке проникнення у світ героїв» [5, с. 25]. Як зауважує Н. Зборовська, «поглибити інтелектуалізований реалізм психологією – це той художній експеримент, якому прозаїк присвятив усю свою творчість» [4, с. 136].

Основною «рушійною силою» динамічних і напружених історичних сюжетів є *любов* як один з провідних мотивів творчості П. Загребельного, найбільш особистісне й інтимне з усіх моральних почуттів. Не випадково в багатьох творах письменника з'являються міркування про сутність любові, що є влучними афоризмами, узагальненими філософськими сентенціями автора. Афористичні одиниці на позначення почуттєвої сфери людини представлені широкою гамою асоціативних образів – *'щастя'* (*А любов – це щастя, заради якого ми й приходимо на світ* [4, с. 150]), *'радість'* (*Вершина радості існування – любов* [1 : кн. 2, с. 137]); *'водна стихія'* (*Любов – це безмежне тепле море, в якому купається людство* [4, с. 325]), *'совість'* (*А може, любов і є совість?* [4, с. 47]), *'світовідчуття'* (*Любов – це дух, це вознесіння духу…* [4, с. 245]; *'поривання'* (*Любов – це таке саме шаленство, як і слава. Це мука ще тяжча, а шаленство ще смішніше. Ні, любов – це благословення життя* [5, с. 384]), *'затьмарення'* (*Щоразу, коли чоловік наближається до жінки, темрява вражає його розум* [2 : т. 1, с. 235]) тощо. Такі авторські афоризми, як складові частини української культури, розкривають особливості національного менталітету, їм відведено роль соціальних коректорів етичних норм. Як наголошує Н. Шарманова, афоризм не утворюється щоразу по-новому, а віртуально існує в мові й актуалізується автоматично в комунікативних актах [7, с. 3 – 12]. Афористичні вислови вважають одним із найяскравіших мовних засобів, особливим естетичним знаком (В. Калашник), мовним знаком культури (С. Єрмоленко).

Як виявило дослідження, образ *любові* у мовному просторі історичних романів П. Загребельного має свою специфіку вербалізації: любов – ніжні міжособистісні почуття, любов – сильні материнські (батьківські) почуття, любов – глибокі почуття до рідної землі, любов – захоплення владою, славою, любов – уподобання, зацікавлення певним видом занять.

Любов – міжособистісне почуття – охоплює широке коло емоційних конотацій – від звичайної симпатії до всеосяжної пристрасті. *Любов* до жінки у творах П. Загребельного уміщує авторську оцінку, розкриває особливості їїсприйняття ліричним героєм: щаслива й нещасна, цнотлива й еротична, взаємна й нерозділена, втрачена й вічна. В інтерв'ю письменник висловлює думку, що «справжня любов до жінки і найвища шанобливість до неї, як втілення найвищої земної краси, може народжуватися тільки там і тоді, де всевладно панує цнотливість, чистість і, сказати б, недоторканість» [6, с. 168–169].

Ніжність, стриманість прояву емоцій П. Загребельний передає манерою героїв говорити про любов: *Це я люблю тебе!* – ***прошепотіла*** *вона* [3, с. 233]; *...Оксано,* – ***тихо*** *покликав я. – Тепер я з тобою і завжди буду з тобою* [3, с. 20]. Сильні емоційні переживання, спричинені почуттям любові, митець відтворює, описуючи погляд закоханої дівчини: *Вона дивилася на мене з такою любов'ю, що* ***мені стало страшно*** [3, с. 437]. Асоціативний зв'язок *дивитися з любов'ю – відчувати страх* вербалізує високий ступінь прояву почуття й актуалізує сему *'пристрасть'*.

Асоціативне поле *любов* уособлюють просторові назви – весна, квіти, трави, вербалізовані епітетами, метафоричними засобами. Піднесений емоційний стан закоханого естетизують символічні образи весни (*барвисті квіти, шовковисті трави*), оскільки весна в українській національномовній картині світу традиційно асоціюється з коханням: *...моя гайдамацька кров кипіла ще й від того, що на фініші ждала закохана в мене генеральська донька, від самої думки про яку вже мені не мороз в обличчя, а весняний легіт, і не жорсткий сніг під лижвами, а шовковисті трави і барвисті квіти* [3, с. 423]. Емоційно-напружений стан героя увиразнюють дієслівна метафора *моя гайдамацька кров кипіла*, контекстуальні протиставлення *мороз в обличчя – весняний легіт, жорсткий сніг – шовковисті трави, барвисті квіти*.

Мовний образ любові у романах П. Загребельного нерідко асоціюється з просторовими реаліями, репрезентованими лексемами *простори, земля, небо, зорі, світ*: *...моя любов злітає на небо і зласкавлює тебе звідти* [3, с. 240]. За допомогою дієслова *злітає* реалізовано перенесення властивості живих істот (птахів) на неживі, таким чином антропоморфічна метафора *любов злітає, зласкавлює* довершує словесний образ любові.

Важливим чинником творення образності стає українська фразеологія, яка, актуалізуючись в художньому мовленні, надає йому додаткового експресивно-образного навантаження і естетизує зображуване. Наприклад: *усміхалася так ласкаво, що я ладен був покласти до її ніг цілий світ* [(покласти до ніг – виконати будь-яке бажання), *...а я вже готова за ним у вогонь і в воду* (у вогонь і в воду – про готовність на будь-який учинок)*; взяв мене за руки, а мене як молнією вдарило* (як молнією вдарило – відчути сильне потрясіння, збудження)*; як побачила його, так і вмерла* (побачити і вмерти – застигнути на місці)*, а він на мене дивиться і теж мов сам не свій* (сам не свій – втратити душевну рівновагу)*; ...чорні очі, які з такою чарівною недогадливістю зазирали, здавалося, в саму душу* (зазирати в саму душу – розуміти почуття, думки); *А тут ще й капіташа, мов шкідливий чортик у пеклі, знай підкладав дрівець* (підкладати дрів – підсилювати, розпалювати почуття, переживання)*, розкочегарював, роздмухував нестерпний вогонь* (роздмухувати вогонь – робити обставини вкрай напруженими)*, приносив Шульгу в жертву* (приносити в жертву – відмовлявся від чогось задля іншого)*, безсовісно користаючись його недосвідченістю, несміливістю, юнацькою сором'язливістю, грав у третього зайвого* (грати у третього зайвого – прикидатися)*; який з тебе фронтовик, коли ти від жінки, як чорт від ладану* (як чорт від ладану – дуже боятися).

Посилення емоційності та експресивності в тексті автор досягає зведенням в один синонімічний ряд фразеологічних і лексичних одиниць, наприклад, *стояв без віддиху, без духу, стовбичив, ніби бовван глиняний* (стояти нерухомо)*; він тут лиш гість, небажаний, непрошений, незваний, як татарин* (без запрошення, попередження, несподівано)**.** Використання великої кількості фразеологічних зворотів надає текстові експресивності, іноді комічного ефекту, увиразнює портретні характеристики та описи внутрішнього стану героїв.

Однією з характерних особливостей формування мовної картини світу П. Загребельного можна вважати широко представлені в романі індивідуально-авторські новотвори (оказіоналізми). Виступаючи джерелом мовленнєвого новаторства, вони виконують експресивну функцію. Характерним є вживання оказіональних утворень в описах зовнішності: *Оксана сиділа й з любов'ю дивилася, як я їм, і я відвзаємнював їй її погляди* [3, с. 44]. Словник сучасної української мови (в 11 томах) не фіксує лексеми *відвзаємнювати*. Очевидно, що в авторському контексті *відвзаємнювати – дивитися один одному в очі; відповідати взаємністю на погляди, сповнені почуття любові*. Індивідуально-авторські новотвори письменник вводить у портретні характеристики героїв – любити *до кінецьсвітності*, *стуманілі* очі, *розбігані* очі, *довгі* очі, безсоромні губи *знетямлювали*, *вирозумлювання, зрозпачення, зрозпачений, стосильно, тьмасильно, стобарвно, стозвуко*, що дає змогу якнайточніше передати силу почуттів, описати зовнішність людини або її психічний стан.

Тілесні прояви любові вербалізовані в тексті роману лексемами *поцілунки, обійми*: *Як побачила тоді на сінокосі ці шрами, то ще дужче захотіла тебе!.. Поцілунками б зцілила!..* [3, с. 138]; *Оксана була легка, як скіпка, майже невагома, її тіло, ще хвилину тому наповнене потужними зарядами невпокореності, загрозливо злагідніло, ніби самознищуючись у моїх обіймах* [3, с. 46]. Оригінальною є асоціативна трансформація *любов – хвороба*, яку письменник відтворює за допомогою дієслівної метафори *зцілити поцілунками*. Експресивний стан закоханих, пристрасність вербалізує метафора *потужні заряди невпокореності*. Динамічність, швидка зміна настрою, пристрасть представлені у тексті словосполученнями *ще хвилину тому*, *загрозливо злагідніло*, порівнянням *ніби самознищуючись*. Лексема *цілувати*, як вербалізація тілесного прояву почуття любові, у романі П. Загребельного набуває додаткового смислу: *Я виціловував усі сльози з її очей, гладив і голубив її, готовий був обцілувати не тільки її всю, а всі кутки в цій убогій землянці, аби тільки в довгих очах Оксаниних побачити нарешті не зблиски сліз, а тихе сяйво її прекрасного усміху* [3, с. 20]. Лексему *виціловувати* Словник української літературної мови (в 11 томах) тлумачить як *багаторазово цілувати, обціловувати*. У наведеному контексті дієслівна метафора *виціловувати сльози* має значення *заспокоювати, голубити*. Символічне значення сяйва, зблиску має як позитивну, так і негативну конотацію – *зблиски сліз, тихе сяйво усміху*.

Іще одним засобом вербалізації ніжного, романтичного почуття є гіперболізація, за допомогою якої письменник зображує нездійсненні бажання ліричного героя: *Прихилити б ще всі дерева, щоб був затишок, простелити під ноги Оксані всі трави, щоб м'яко ступати, здіймати з неба зірки, які вона захоче, – й того було б недосить, щоб виказати все моє дбання, турботу мою і любов до Оксани* [3, с. 424]. П. Загребельний використовує текстуальне синонімічне зближення слів *любов, турбота, дбання*. Кохання надихає юнака на здійснення надзвичайних учинків, надає впевненості в собі. Використані автором фразеологізми *знімати з неба зірки*, *стелити під ноги трави*, *прихилити дерева* мають значення *зробити все, виконати будь-яке бажання*. Сема *'бажаність'* реалізована дієсловами *прихилити б, простелити, здіймати*.

У класичній літературі для зображення закоханих широко використовують образи-символи птахів, зокрема голуба й голубки. З образом-символом голуба пов'язують і мотив смутку, печалі. П Загребельний подає образ голубки саме в цій інтерпретації. У нього символ цього птаха асоціюється з журбою, тугою за рідним краєм: *Тужливо туркотіла десь у деревах голубка, кликала її додому, додому, додому… А де твій дім, Настасю? Де твій дім? … Любов, мудрість і птахи не знають вітчизни. Вони перелітні і всюдисущі, як туга й розпука. А ти хіба перелітна? Навіщо й чому ти тут, так далеко від Рогатина, від свого дому? А де її дім тепер? Страшно подумати* [1 : кн. 1, с. 131]. Символічний образ птаха пов'язується з поняттями мудрості, неосяжності, широти простору.

Варто зауважити, що особливо виразно П. Загребельний змальовує любов Роксолани, до «милого серцю Рогатина», до рідної землі, *що її ці зайди, ці грабіжники й людолови норовили закувати в залізний нашийник* [1 : кн. 1, с. 172]. Автор персоніфікує образ Батьківщини, порівнює її з живою істотою, закутою у *залізний нашийник*. Уживаючи лексему *земля,* письменник використовує лише епітет *рідна*: *За п'ять років уперше стріла людину з* ***рідної землі*** [1 : кн. 1, с. 313]; *Чоловік з її* ***рідної землі*** *– ось дарунок долі!* Звичайно ж, найкраще тільки там, де *і степи зеленіли шовками, а над ними сонце – ніде в світі немає такого лагідного сонця!* [1 : кн. 1, с. 313]; *…вмерла непомітно, зайва й чужа для цієї чужої землі і навіки відірвана від* ***землі рідної*** [1 : кн. 1, с. 153]. Закоханість героїні у рідний край передається вживанням таких метафор, як

лагідне сонце, *зеленіли шовками*. Символічний образ *лагідного сонця* вжитий у контексті в значенні *одне з багатьох* є неприроднім, але стилістично виправданим, задля того, щоб показати унікальність своєї Батьківщини. Сонце в романі П. Загребельного «Роксолана» символізує тепло, щастя, рідний край.

Подібний прийом використано і в наступному прикладі: *І тут небо теж високе, як і вдома, і те саме сонце, і зорі мовби ті самі. Тільки місяць чужий. Якийсь перевернутий, мов човен, що пливе не знати куди, а з ним відпливає твоя душа. Ой не світи, місяченьку, не світи нікому!* [1 : кн. 1, с. 131]. Словесні образи рідних просторів вражають внутрішньою суперечливістю: *небо теж високе, і те саме сонце, і зорі ті самі* як символи спокою, душевної ясності, але *місяць чужий*, не той, не такий. А оскільки для українців місяць є символом кохання, добрим знаком, показником сприятливих обставин, то не такий (*перевернутий*) місяць символізує і не таке, нещасливе кохання, віщує недобре. Місячна ніч у фольклорі – час закоханих, а вставлені у контекст рядки з народної пісні, завершують і підсилюють картину приреченості (*пливе не знати куди, відпливає твоя душа*).

Найвища, найчистіша любов, іноді навіть жертовна, – це материнська любов. П. Загребельний описує самовіддане почуття батьків до своїх дітей іноді навіть без акцентування на лексемі *любов*: *Батьки завжди так: про себе не дбають, не згадують, не скаржаться на долю, все тільки про дітей, для них і заради них, всі болі, всі співчуття, всі надії й жадання – лиш для дітей, для них самих* [3, с. 20]. Складне речення, ускладнене кількома однорідними рядами, розширює семантику кожного з компонентів однорідного ряду: присудків, виражених дієсловами *не дбають, не згадують, не скаржаться,* додатків *про дітей, для них і заради них,* підметів *всі болі, всі співчуття, всі надії й жадання.* Таке нанизування однорідних рядів посилює експресивність контексту, увиразнює семантику кожного з компонентів ряду.

Нерідко материнська любов у романі «Роксолана» асоціюється з фізичним болем: *…третій син Роксолани мав стати найбільшою її любов'ю, найбільшим болем, її смертю* [1 : кн. 1, с. 290], характеризується епітетом *болісна: Хуррем любила Мехмеда болісною любов'ю* [1 : кн. 1, с. 239], через те, що сила материнської любові з'єднує її в одне ціле з її дитиною. Любов матері до її дитини порівнюється із краплинами у водному потоці: *Чи не пов'язані між собою невидимо й невловимо, не злиті в єдиний потік краплини так само, як злита вона тепер із своїм дитям, з первородком, з сином!* [1 : кн. 1, с. 207]. Таким чином, материнська любов у П. Загребельного – почуття не стільки духовне (*валіде до вподоби було все, що миле синовому серцю* [1 : кн. 1, с. 54]), скільки фізичне (*злита вона тепер із своїм дитям*).

Прояв зацікавленості, уподобання до певного виду занять (плавати, читати поезії, споживати різні наїдки) відбувається на емоційному рівні, що позначається винятково позитивним семантичним маркуванням лексики, презентованої у романі лексемами *любити, улюблений*. На надзвичайну силу зацікавленості певним видом діяльності можуть вказувати як лексичні, так і граматичні маркери, зокрема, уживання прикметників (і утворених від них прислівників) найвищого ступеня порівняння. Наприклад: *На фронті це був наш найулюбленіший поет [Єсенін]* [3, с. 75]. Відомо, що в роки Великої Вітчизняної війни солдати, відпочиваючи між боями, читали вірші патріотичного спрямування, ліричні поезії, зокрема С. Єсеніна. Улюблена справа, улюблене заняття може викликати внутрішній спокій, насолоду: *Ольга любила воду, як русалка!* [3, с. 439]. Відчуття задоволення від купання Павло Загребельний передає простим порівнянням *як русалка*, де об'єктом зіставлення виступає міфологічна істота. Надання переваги певній страві з-поміж інших також презентовано в романі лексемою *любити*: *...моя дружина Оксана готує сьогодні гречані галушки, які так любить студент Сирота…* [3, с. 113]. На особливий вияв уподобання вказує підсилювальна частка *так*.

Отже, в історичних романах Павла Загребельного актуалізовано образ *любові,* що є домінантою індивідуально-авторської картини світу, стрижневим засобом вербалізації чуттєвого світосприйняття митця.

Література:

1. Винокур Г. О. О языке исторического романа // О языке художественной литературы. – М., 1991. – С. 407–429.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності : стилістика і культура мови / С. Я. Єрмоленко. – К., 1999.
3. Загребельний П. А. Неложними устами: [статті, есе, портрети] / П.А. Загребельний. – К., 1991.
4. Зборовська Н. Моделювання образу Роксолани у романі Павла Загребельного / Н. Зборовська // Січеслав. – 2005. – № 3–4. – С. 136–142.
5. Сизоненко О. Мости літературної зрілості / Сизоненко О. – К. : Рад. письменник, 1974. – 46 с.
6. «Таємниця Євразії, або Жінка і чоловік з погляду вічності» (розмова Людмили Тарнашинської з Павлом Загребельним) // Березіль. – 2000. – № 7–8. – С. 165–173.
7. Шарманова Н.М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Шарманова; Харківський нац. ун-т. – Х., 2005. – 19 с.

Список джерел:

1. Загребельний П. А. Роксолана : [роман ; у 2-х кн.] / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2003.
2. Загребельний П. А. Романи в двох томах / П. А. Загребельний. – К. : Дніпро, 1974.
3. Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай : [роман] / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2004. – 399 с.
4. Загребельний П. А. Юлія, або Запрошення до самовбивства : [роман] / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2002. – 351 с.
5. Загребельний П. А. Я, Богдан (Сповідь у славі) : [роман] / П. А. Загребельний. – К. : Дніпро, 1986. – 492 с.

УДК 811.111(73)'38

Т. В. Череповська,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, м. Львів

СИМВОЛІЧНИЙ ОБРАЗ СТАРОГО БУДИНКУ ТА МОВНІ ЗАСОБИ ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЕННТАЙЛЕР)

У статті представлено комплексний аналіз лексико-семантичних та стилістичних засобів репрезентації символічного образу старого будинку на прикладі 13 романів Енн Тайлер. Досліджено роль зазначеного образу в ідейно-композиційному оформленні творів. Здійснено контекстуально-інтерпретаційний та функціонально-стилістичний аналізи. Підтверджено роль символічного образу старого будинку в актуалізації категорії художнього часу.

Ключові слова: *символ, образ, описовий контекст, персоніфікація, пейоративна лексика*

В статье представлен комплексный анализ лексико-семантических и стилистических средств репрезентации символического образа старого дома на примере 13 романов Энн Тайлер. Исследована роль упомянутого образа в

© Т. В. Череповська, 2015

идейно-композиционном оформлении произведений. Выполнен контекстуально-интерпретационный и функционально-стилистический анализ. Подтверждена роль символического образа старого дома в актуализации категории художественного времени.

Ключевые слова: *символ, образ, описательный контекст, персонификация, пейоративная лексика*

The article deals with the complex analysis of Anne Tyler's novels. The material of the study is the author's 13 works. The research is focusing on the writer's individual style, namely the peculiarities of the «old house» symbolic image functioning in the text. The contextual interpreting and functional stylistic methods were applied in the analysis. The mentioned symbolic image was detected in all the novels. It is closely related with the symbols of «stairs» and «air». Their role in the artistic time category realization was confirmed as they convey the state of the characters' temporal consciousness and its changes. The research was conducted on the lexical-semantic, stylistic and structural-compositional levels. On the lexical-semantic level, the nouns and adjectives that help to represent the symbolic image were distinguished, namely: the nouns with the semes «ageing», «tranquility»; pejorative adjectives with the meanings «old», «unprepared for change», «cluttered», «neglected», «encumbering the process of breathing» and verbs meaning «ascending», «descending», «slow movement» and «absence of movement». Numerous depicting details create the image of the house where life has stopped and which inhabitants exist in the state of somnambulism. The lexemes «a house» and «a building» are thematic ones as there are complicated relations with them in all Anne Tyler's novels. On the stylistic level the numerous metaphors, similes and personifications containing «house» related vocabulary were revealed. It was concluded that the lexemes «a house» and «a building» have a stylistic function and that the symbolic image of the old house is an essential part of Anne Tyler's individual paradigm.

Key words: *symbol, image, depicting context, personification, pejorative vocabulary.*

Постановка проблеми та огляд останніх публікацій. Інтерпретація художніх образів надзвичайно важлива для сприйняття тексту, адже, за словами О. О. Потебні, образ заміняє складне для розуміння явище чимось простим, близьким, визначеним, наочним [5, с. 163]. Іншими словами, символізація абстрактних понять ґрунтується на їхньому «опредмеченні», переведенні їх у розряд явищ, що підлягають сприйманню органами чуттів [4, с. 195]. Водночас, це складний процес, оскільки образ, що має символічне значення, паралельно існує в двох різномасштабних системах, має дві сторони. Одна з них – конкретна, вміщена в час подій роману, інша – абстрактна, спільна, внесена в загальний потік часу [6, с. 20].

Символічний образ будинку – не новий у художній літературі. Він присутній у творчості таких письменників як Чарльз Діккенс («Холодний дім»), Джеймс Клавелл («Шляхетний дім. Роман про Гонконг»), Вільям Гоуп Годжсон («Дім на межі»), В. Шевчук («Дім на горі»), Ф. Абрамов («Дім») та багатьох інших. Проте, кожен митець бачив його по-своєму, адже, за словами професора В. Кононенка, своєрідність і неповторність письменницького таланту полягає передусім не у створенні ще невідомих символічних образів, а в художньо виправданому доборі різноманітних засобів зображення, в тім числі символічних образів, їхньому органічному поєднанні з текстом, з іншими образами і символічними фігурами [4, с. 243].

Стиль Енн Тайлер позначений «відмінним, але необтяжливим використанням символів» [8, с. 38]. В одній з наших попередніх публікацій [7] ми розглядали темпоральну символіку в творчості письменниці, проте символічний образ старого будинку, що присутній у багатьох її творах, докладно не вивчали. Таким чином, **актуальним** є дослідження засобів формування образу старого будинку на великому текстовому просторі. Отже, **матеріалом** слугуватимуть 13 романів письменниці різних періодів творчої діяльності. Основне **завдання роботи** – аналіз лексико-семантичних та стилістичних особливостей втілення зазначеного образу, а також його ролі в актуалізації категорії художнього часу та ідейно-композиційному оформленні творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дія усіх аналізованих романів повністю або частково відбувається у старому будинку. Відповідно, у ***дискурсі романів Енн Тайлер лексема a*** *house* та синонімічна їй лексема *a building* повторюються у численних контекстах і, отже, є тематичними. Лише у складі стилістичних засобів вони трапляються 58 разів. Актуалізація теми часу підтверджується зіставленням цих одиниць із лексемами з семою часу. Наприклад, старий будинок порівнюється зі старою та крихкою мушлею *(*The house seemed thinner-walled, like *an old and brittle shell* [21, с. 206–207]).

Слово *elderly* передбачає як суб'єкта людину. Тому *an elderly house* – це неочікуване поєднання (A floorboard creaked near the cereals, but that was just the bones of *the elderly building* settling deeper into the ground [20, с. 3], It was *an elderly building*, four stories tall [17, с. 47]). Таке порушення поєднуваності має метафоричну стилістичну функцію.

Зіставлення *споруда – стара людина*, що виражене персоніфікацією, є найбільш чисельним та різноплановим, оскільки у ньому представлено різні *ознаки старіння людини*: відсутність зубів (This was a large house but shabby, its brown shingles streaked with mildew and its shutters *snaggletoothed* where the louvers had fallen out over the years [16, с. 15]), кашель, старі кістки, несвіже дихання, стогін (The house seemed like an old person, all *rattling bones* and *coughs* and stale *breaths* [13, с. 214], She fancied she could hear the house *groaning* in distress [16, с. 27], згорбленість (a *hunched* house [16, с. 275]).

Експресивність нарощується шляхом використання словосполучень на позначення поведінки, властивої людині, яка уникає змін, боїться їх, прагне спокою: *to be unprepared for change* (It was such a modest, mild house, so unprepared for change [16, с. 27]), *to give a start, to shrink back on oneself, to refuse to hear* (The house … gave a start and shrank back on itself whenever I walked in [9, с. 225], The house had not yet heard of the death [10, с. 172]). Тема розвивається за допомогою слів з семою «спокій»: *silence* (Cars hissed down the street behind me, and a faraway train whistle blew, but the house went on giving off its numb, dead *silence* [9, с. 278]), *to quiet down* (Now the house *was quieting down* [10, с. 173]), *hush* (The house seemed muffled in cottony *hush* [14, с. 226]).

Семи «старіння», «пасивність», «страх перед майбутнім» доповнюються семами на позначення «захаращеності», «занедбаності»: *faded, seedy, peeling, sagging, chipped, crumbled, stale, dusty* (The house had taken on the *faded, seedy* look of the place that's been abandoned [9, с. 225]; …but gradually they [the houses. – Т. Ч.] grew *seedier.* As if the cab were swooping forward in time, the paint started *peeling* and the shutters started *sagging* and the gingerbread *chipped* and *crumbled* [20, с. 139]), *stale, dusty* (They looked at the house, which seemed stale and dusty [21, с. 219]).

Оскільки появу лексем «a house», «a building» та лексично пов'язаних одиниць підкреслено групою прийомів, тобто конвергенцією, вона наділена стилістичною функцією.

Загалом, для творчості Енн Тайлер є характерним використання комплексу ланцюжків взаємопов'язаних та самостійних *зображальних деталей* на позначення захаращеності у створенні *образу будинку*, в якому час наче зупинився. Такого ефекту досягнуто завдяки екстенсивному використанню пейоративної лексики з семою «захаращеності», «занедбаності», а саме: airless, battered, blackened, bleak, brittle, buckling, chapped, chaos, chipped, clouded, cloudy, clutter (n), cluttered, cobweds (n), crack (n), cram-packed, creased, crusty, damp, damp smell (adj+n), decayed, dim, dimness (n), dingy, dirt (n), dirty, dirty (v), disorder (n), dried, dry, dry (v), dull, dull (v), dust (n), dusty, dusty-smelling, faded, filmed, filth (n), filthy, flake (v), flaked, flaky, fly-specked, frayed,

gloomy, gray (adj), gray (v), grayish, grayness (n), grease (n), greasy, grim, grit (n), half-soiled, hardened, hole (n), leaning, left-overs (n), litter (v), littered, lumber pile (n), mess (n), mildew (n), moth-eaten, musty, rattling, rotten, rotting, rust, rusted, rusty, sagging, shabby, sickish (smell), sooty, spindly, spot (n), shaggy, splinters (n), splintery, split, splitting, stain (n), stained, straggly, stale, sticky, stuffy, tatty, tatters (n), torn, unironed, weathered, wispy, worn, worn-bald, worn-down, yellowed, yellowy, withered та ін.

У романі *The Clock Winder* виокремлюємо 73 деталі, що формують образ старого будинку: *soggy cushions* [21, с. 6], *split chairs* [21, с. 6], *a rotting gazebo* [21, с. 7], *frayed ropes* [21, с. 7], *scattered slick leaves* [21, с. 11], *rust specks* [21, с. 12], *scuffed furniture* [21, с. 14], *a crumbling counter* [21, с. 24], *crammed attics* [21, с. 23], *mouse-eaten letters* [21, с. 24], *the worn spots on the floors* [21, с. 24], *shabby chairs* [21, с. 25], *overflowing ashtrays* [21, с. 27], *a clutter of dirty dishes* [21, с. 75], *dirty windows* [21, с. 78], *tangled metal cast-offs* [21, с. 78], *hunks of monster household appliances* [21, с. 78], *a peeling windowsill* [21, с. 89], *flaky corridors* [21, с. 99], *unpainted sides* [21, с. 105], *smoked ceilings* [21, с. 106], *each board creaked* [21, с. 106], *the yellowed refrigerator* [21, с. 106], *a rusty knife* [21, с. 106], *a dusty basement room* [21, с. 177], *sagging chairs* [21, с. 177], *tobacco flecks* [21, с. 183], *rickety steps* [21, с. 186], *dripping cobwebs* [21, с. 206], *curling wallpaper* [21, с. 236], *chipped edges* [21, с. 244], *dusty smell* [21, с. 269], *paint… flaking off* [21, с. 277] і т. д.

Як бачимо, захаращеність розповсюджується і на подвір'я та *вулицю з кволою рослинністю,* що характерно і для інших романів Енн Тайлер, наприклад *Celestial Navigation: «The sidewalk… could break a person's ankle»* [13, с. 3], *«the yellowy-brown weeds… growing in the cracks»* [13, с. 3], *«the little scrap of a front yard packed with weeds»* [13, с. 3], *«spiny shrubs»* [13, с. 3], *«one long dead rumbling rosebush»* [13, с. 3], *«poor rosebush»* [13, с. 31], *«a spindly tree»* [13, с. 52], *«endless dismal houses»* [13, с. 52], *«a mildewed gray pavilion»* [13, с. 56], *«sooty weeds»* [13, с. 80].

Деякі деталі виражено персоніфікаціями, епітетами та художніми порівняннями (*the crouched furniture* [16, с. 105], *the house had outlived its usefulness* [21, с. 1], *dismal wicker loveseats* [21 с. 6], *furry baseboards* [21, с. 25], *dusty heat* [21, с. 231], *the rundown house* [21, с. 236], *the stale pantry* [21, с. 265], *the musty guest room* [21, с. 277], *the brittle-looking wallpaper* [16, с. 91], *the bricks worn down like pencil erasers* [16, с. 87]).

Фіксація найменших деталей побуту створює ілюзію майже зупиненого часу, як у казці про Сплячу Красуню. Будинок героїв роману *Celestial Navigation,* як і багатьох інших, дійсно нагадує палац, де майже припинилося життя, що виражено відповідною алюзією: «That front door might as well have had *a curtain of cobwebs* across it, like *the Sleeping Beauty's palace gate*» [13, с. 125]. *Павутиння* у такому будинку символізує *сомнамбулізм*, у стані якого перебувають мешканці, владу минулого, що зв'язує і не відпускає (павутина – символ життя, в якому все переплутане і взаємопов'язане [2, с. 146], символ зв'язку, втримування), а *двері* до нього – перехід в інший часовий вимір з *вулиці, де вирує життя,* яка є уособленням *стрімкого руху* та метафорою людського життя: «Now he thought that his whole life was a version of that walk down Boston *Street*» [20, с. 124]; «Walking down St. Cassian *Street*, Michael had felt like the survivor of some natural disaster» [20, с. 304], «What does Singleton *Street* represent for Macon?» – «Otherness. The opposite of his own narrow self» [19, с. 333]. Сон, в якому один з персонажів блукає вулицями, трактуємо як розгубленість, втрату життєвих орієнтирів: «So I turned and went down this *street*, went down that *street*... but I wouldn't find my car again. All the *streets* looked the same» [14, с. 205].

Зовнішність мешканців **старих будинків** відповідає обстановці всередині, що підкреслено використанням однакової (*dusty, faded*) та синонімічної лексики *(dull, wispy, withered, wilted, waxy, puckery, filmy, frayed, damp, limp, faint, draggled)* у складі таких наскрізних зображальних деталей: *«her hair stayed light brown but grown thin and dull»* [13, с. 5], *«a wispy dress with all the life gone out of it»* [13, с. 5], *«withered cheeks sagging back toward the pillow»* [13, с. 5], *«her eyelids puckery»* [13, с. 5], *«went through life looking dead, hands crossed on the chest, blue-white, waxy at the fingertips»* [13, с. 5], *«some filmy frayed pre-war dress»* [13, с. 27], *«translucent, filmy, matte-surfaced woman»* [13, с. 43], *«her sweet and damp and dusty smell»* [13, с. 43], *«the faded, powdery face»* [13, с. 150], *«her limp, watery dress, its tracery of flowers so faint you could almost wonder if she had put it inside out»* [13, с. 151], *withered* arms [16, с. 219], a *wilted* posture [16, с. 179], a *wilted* shape of the coat [16, с. 216], a *draggled* look [16, с. 216]. *Речі якнайкраще характеризують своїх господарів та їхній емоційний стан. Недаремно домашній халат однієї з героїнь роману Morgan's Passing*, яка перебувала у стані глибокої душевної кризи, *порівнюється із пелюстками старої зів'ялої орхідеї:«The bathrobe hung on her like old orchid petals, wilted, striated, heavy-smelling»* [17, с. 111].

Фізичні зміни, руйнація старого будинку під впливом часу є віддзеркаленням деструктивних процесів в особистому житті головних героїв, що виражено, наприклад, таким поширеним художнім порівнянням: *«In a house so solid, built with such care, Mrs. Emerson's tumble of possessions lay like a film of tattered leaves over good topsoil, their decay proceeding as steadily as Mrs. Emerson's life»* [21, с. 24].

Як бачимо, численні описові контексти, що зображають старий будинок, сповільнюють оповідь та створюють атмосферу статики в романах Енн Тайлер. Натомість, *сходи* будинку виконують протилежну роль в ідейно-композиційному оформленні творів. *Символ сходів* наявний у романах *The Clock Winder, Celestial Navigation, Ladder of Years, The Amateur Marriage та The Accidental Tourist*. Наприклад, у романі *The Accidental Tourist* образ сходів використовується як символ важкого, проте вкрай необхідного повернення протагоніста Мейсона після смерті сина до нормального життя на противагу стагнаційному існуванню: улюбленець сина, пес Едвард, спричиняє падіння Мейсона сходами. Щоб покликати на допомогу, чоловік повинен піднятися і в такий спосіб припинити самоізоляцію [19, с. 53–54].

Сходи – це символічна метафора, що ілюструє ставлення людини до життєвих змін, готовність до них чи внутрішній супротив: «I believe that almost everyone dreams now and then about the house they're living in. They dream that one day they *climb a set of stairs they hadn't noticed before* or open a door that hasn't been there before and, presto! They find a whole new room! An undiscovered room that they never knew existed! Have you ever dreamed that dream? Would you look at that room as a gift or a burden?» [20, с. 262–263].

Сходи роману *Celestial Navigation* функціонують як вісь, навколо якої обертаються найважливіші події. Сходи, драбина, трап – символи поступового сходження, переоцінки цінностей, втілення переходу від однієї площини до іншої: від життя до смерті, від активності до пасивності, від творчості до буденності [3, с. 216]. Саме на сходах померла господиня будинку М. Полінг і саме там читач вперше зустрічає її 38-річного сина Джеремі, що нерухомо сидить на сходах, не в змозі адекватно відреагувати на цю трагічну зміну у його житті: *«He's sitting on the stairs where your mother passed. He's been there all day»* [13, с. 9]. Рух сходами в подальшому символізуватиме розвиток стосунків Джеремі, який живе і працює нагорі, у власному творчому хронотопі своєї студії, з членами його родини, які живуть звичайним буденним життям внизу, а також зміни у темпоральній свідомості протагоніста: відновлення руху сходами – звернення темпоральної перспективи до майбутнього, припинення руху – повернення до стагнації [1, с. 7].

Сходження сходами вгору може означати *старіння*, як у романі *Ladder of Years*, де мешканці притулку для літніх людей переїжджають поверхом вище, коли стають старшими та слабшають [16, с. 193], або *смерть*, як у випадку з місіс

Полінг, яка померла вгорі на сходах [13, с. 9], або *зміни у темпоральній свідомості*, як у випадку з її сином Джеремі [13].

Отже, сходи – це образ постійного сходження, *перегляду цінностей*, розвитку темпоральної перспективи. Це відображається у застосуванні лексики на позначення руху вгору: *to climb the stairs, to climb a set of stairs, to go upstairs, at the top of the stairs, the topmost step; long, hard trip up the stairs, to seep up the stairs, to find something upstairs, to hear one's step on the stairs, to pound up the stairs, to head upstairs, to creep up the stairs, the long stairway.* Відповідно, звернення до минулого виражається мовними одиницями на позначення руху вниз: *the downstairs light, to be halfway down the stairs, to send somebody downstairs, to run (move, come) downstairs, to descend the stairs, to pick one's way downstairs, to step down the stairs, to lumber down the stairs.* Відсутність темпоральної перспективи, непевність життєвої позиції протагоністів досягається використанням словосполучень, що означають небажання рухатись сходами: *to sit on the stairs, to quit going upstairs, to be tired of going upstairs, to feel weird downstairs.*

У романі CN використано також *символ повітря* як *прагнення змін*. Чоловік місіс Полінг, матері Джеремі, жінки, яка все життя жила у стані «нерухомості», *«went out for a breath of air one evening and never came back»* [13, с. 5]. Через деякий час він написав їй: *«I said I needed air, didn't I?»* [13, с. 25]. Бажання героя роману *Morgan's Passing* змінити теперішній стан речей передано виразами *«to taste the difference in the air»* [17, с. 289], *«to draw a deep breath»* [17, с. 289].

Фіксація уваги читача досягається повтором лексем *air* (повітря) та *breath* (дихання) у різних контекстах. Відзначимо семантичну спільність прикметників, що сполучаються з цими одиницями: *stale, hot, steamy,* тобто «такий, що утруднює дихання». Розширення сполучуваності лексеми *air* досягається використанням прикметників *brownish, sweet, woolen, loud, able to drown in*. Отже, перешкоди до здійснення змін або стагнацію відображено у романах Енн Тайлер такими епітетами, як *«brownish, sweet, woolen air»* [9, с. 91], *«stale hot air»* [19, с. 38], *«airless, steamy room»* [12, с. 172], *«stale breaths»* [13, с. 214], *«to be able to drown in air»* [13, с. 88], *«loud breaths»* [9, с. 252]. Тему стагнації, нерухомості, відсутності змін розширено за допомогою слів *quiet, to hang, a hole* у метафоричних виразах *«breathing quiet»* [17, с. 214], *«to hang in the air»* [11, с. 26], *«a hole in the air»* [9, с. 157].

Символічний образ старого будинку важливий для характеризації персонажів. Він слугує символом їхнього *ставлення до минулого*, залежно від того, як вони себе там почувають: *... this house had closed over our leavetaking like water; not a trace of us remained* [13, с. 1], *I felt like a solid stone house, myself, jacked up on little tiny wheels when I had no business going anywhere* [13, с. 173], *All she cared about was sealing up the house as if for a hurricane* [15, с. 15]*, Rita had turned this house into a sort of sample kit: one perfect set of everything* [18, с. 290], *Loud music, with a hammering beat. One day it just flooded the house, as if Jesse's turning adolescent had opened a door through which the drums and electric guitars suddenly poured in* [12, с. 231], *He entered stooping as if he were coming to inspect a child's playhouse* [10, с. 132], *But she'd worn herself a groove or something in that house of hers, and she couldn't help swerving back into it* [20, с. 295]). Намагання втекти зі старого дому (часто до *маленького заміського будиночка*) можна пояснити *прагненням змін*, зверненням до майбутнього, а повернення до рідних стін – *примиренням з минулим.*

Висновки дослідження. Символічний образ старого будинку присутній в усіх аналізованих романах Енн Тайлер, і, отже, є невід'ємною складовою її індивідуально-авторської парадигми та характерною ознакою ідіостилю. Він безпосередньо пов'язаний з іншими символічними образами, зокрема, сходи та повітря. Зазначену символіку репрезентовано за допомогою іменників із семами «старіння», «спокій»; *пейоративних* прикметників зі значеннями «старий», «неготовий до змін», «захаращений», «занедбаний», «нерухомий», «такий, що утруднює дихання»; дієслів на позначення руху вгору та вниз, повільного руху, його відсутності. Зіставлення одиниць *a house, a building* із лексемами з семою часу підтверджує актуалізацію категорії художнього часу. Символічний образ старого будинку, а також сходи та повітря у ньому використовуються для зображення стану темпоральної свідомості персонажів та змін, що відбуваються у ній. В образній структурі романів аналізована темпоральна символіка виражена метафорами, художніми порівняннями, персоніфікаціями, епітетами, алюзіями.

Перспективи дослідження. Вважаємо доцільним продовжити вивчення засобів втілення темпоральної символіки на прикладі творчості інших сучасних американських авторів, зокрема у порівняльному аспекті.

Література:

1. Авраменко С. Р. Час у романі Енн Тайлер «Навігація по зірках» / С. Р. Авраменко // Гуманітарний вісник. Серія : Іноземна філологія. – Черкаси : ЧДТІ, 2001. – Число 5. – С. 5–8.
2. Денисова Т. Н. Роман і романісти США 20 століття / Т. Н. Денисова. – К. : Дніпро, 1990. – 363 с.
3. Жюльен Н. Словарь символов / Н. Жюльен. – Челябинск : Урал Л.Т.Д., 1999. – 500 с.
4. Кононенко В. Символи української мови / В. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с.
5. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высш. шк., 1990. – 334 с.
6. Стеценко Е. А. Проблема времени в «южной школе» совр. амер. романа: автореф. дисс. на соискание учёной степени канд. филол. наук / Е. А. Стеценко. – Москва, 1978. – 24 с.
7. Череповська Т. Темпоральна символіка в романах Енн Тайлер / Тетяна Череповська // Семантика мови і тексту : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–29 вересня). – Івано-Франківськ, 2006. – С. 541−544.
8. Gloag J. Home was a House Full of Women: rev. of «If Morning Ever Comes» by Anne Tyler / J. Gloag // Saturday Review. – 1964. – 26 December. – P. 38.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

9. Tyler Anne. A Patchwork Planet / Anne Tyler. – N.Y. : Alfred A. Knopf, 1998. – 288 p.
10. Tyler Anne. A Slipping-Down Life / Anne Tyler. – N.Y. : Ballantine Books, 1992. – 186 p.
11. Tyler Anne. Back When We Were Grownups / Anne Tyler. – N.Y. : Ballantine Books, 2002. – 274 p.
12. Tyler Anne. Breathing Lessons / Anne Tyler. – N.Y. : Berkly Books, 1989. – 338 p.
13. Tyler, Anne. Celestial Navigation / Anne Tyler. – N.Y. : Berkly Books, 1984. – 249 p.
14. Tyler Anne. Digging to America / Anne Tyler. – N.Y. : Alfred A. Knopf, 2006. – 277 p.
15. Tyler Anne. Dinner at the Homesick Restaurant / Anne Tyler. – N.Y. : Berkly Books, 1983. – 310 p.
16. Tyler Anne. Ladder of Years / Anne Tyler. – N.Y. : Ballantine Books, 1996. – 327 p.
17. Tyler Anne. Morgan's Passing / Anne Tyler. – N. Y. : A Berkley Book, 1983. – 333 p.
18. Tyler, Anne. Saint Maybe / Anne Tyler. – N.Y. : Fawcett Columbine, 1996. – 337 p.
19. Tyler, Anne. The Accidental Tourist / Anne Tyler. – N.Y. : Ballantine Books, 2002. – 329 p.
20. Tyler Anne. The Amateur Marriage / Anne Tyler. – N.Y. : Ballantine Books, 2004. – 306 p.
21. Tyler Anne. The Clock Winder / Anne Tyler. – N.Y. : Berkly Books, 1983. − 282 p.

УДК 811.111'367.625'42

М. Г. Шемуда,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

КОНСТРУКЦІЇ З НЕОСОБОВИМИ ФОРМАМИ ДІЄСЛОВА В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються особливості вживання конструкцій з неособовими формами дієслова в англомовних художніх текстах. Проаналізовано особливості неособових форм дієслова та структурні особливості різних видів конструкцій з ними' наведено приклади вживання конструкцій вторинної предикації в англомовних художніх текстах.
Ключові слова: *неособові форми дієслова, конструкції вторинної предикації, структурні особливості, англомовні художні тексти.*

В статье рассматриваются особенности применения конструкций с неличными формами глагола в англоязычных художественных текстах. Проанализированы особенности неличных форм глагола и структурные особенности различных видов конструкций с ними; приведены примеры применения конструкций вторичной предикации в англоязычных художественных текстах.
Ключевые слова: *неличные формы глагола, конструкции вторичной предикации, структурные особенности, англоязычные художественные тексты.*

The article deals with the use of non-finite forms of the verb in the English literary texts. The features of non-finite forms of the verb and structural features of different types of structures with them are analyzed; examples of the use of secondary predication structures in the English literary texts are given.
Keywords: *non-finite forms of the verb, secondary predication structures, structural features, English literary texts.*

Актуальність дослідження полягає в тому, що така частина мови, як дієслово в англійській мові, володіє двома формами – особовою і неособовою. Дієслова в особовій формі обов'язково володіють такими категоріями, як особа, число, аспект, час і виконують роль присудка в реченні. Неособові форми дієслова не мають таких категорій.

Неособові форми дієслова є об'єктом постійного аналізу в сучасній лінгвістиці. Вивчення конструкцій з неособовими формами дієслова було предметом дослідження таких вчених як: В. А. Алєксєєва, Л. С. Бархударов, Л. Г. Верба, В. М. Жигадло, Г. Т. Ісаєвої, І. Д. Карамишева, Г. Н. Манаєнко, І. О. Молозовенко, В. І. Нодь, П. Ф. Стросон, Н. М. Хомский, О. С. Хорнбі та ін. Незважаючи на існування певного корпусу розвідок з питань, пов'язаних з структурою та функціонуванням неособоводієслівних утворень, потрібно визнати, що чимало проблем залишаються не вивченими.

Метою роботи є проаналізувати особливості вживання конструкцій з неособовими формами дієслова на основі англомовних художніх текстів.

Зазначимо, що в англійській термінології неособові форми дієслова також можуть мати різні назви: «non-finite» (В. Л. Каушанська, К. Н. Качалова), «verbals» (І. П. Іванова), «verbids» (Б. І. Роговська, Б. С. Хаймович); Л. С. Бархударов називає їх «непредикативними формами дієслова», а А. І. Смирницький використовує термін «іменні форми дієслова». Перший термін відповідає російському «неособові», другі два менш точні лінгвістично, хоча термін «verbals» широко застосовується через стислість, а термін «verbids» не знайшов широкого застосування, можливо через чужу для англійської мови суфіксацію [2].

Аналізуючи неособові форми дієслова, називаючи їх при цьому непредикативні, Л. С. Бархударов зазначає, що вони мають спільну з предикативними формами дієслівну основу із значенням процесу: *He speaks.* Інфінітив: *to speak*. Дієприкметник I і герундій: *speaking*. Дієприкметник II: *spoken* [2].

В англійській мові форми інфінітива, герундія й дієприкметника належать до неособових форм дієслова. Деякі дослідники (Л. С. Бархударов, Д. А. Штелінг) вказують на наявність чотирьох форм, розрізняючи дієприкметник I і дієприкметник II. Інші дослідники, наприклад, Р. Кверк, Д. Ліч, до неособових відносять три форми: інфінітив і два дієприкметника, «the – ing participle, the – ed participle», не розглядаючи герундій як неособову форму дієслова.

My sister can <u>sing</u> very well (інфінітив).

<u>Going</u> along the street I met my former coach (герундій).

His hobby is <u>collecting</u> stamps (дієприкметник).

Здійснивши аналіз неособових форм дієслова ми дійшли висновку, що неособові форми дієслова мають спільну з предикативними формами дієслівну основу із значенням процесу. Неособові форми дієслова мають подвійну структуру, іменну та дієслівну. На думку М. А. Бєляєвої, Л. Г. Верби, І. П. Іванової на відміну від особових дієслів, неособові форми дієслова можуть виконувати ряд синтаксичних функцій, окрім функції простого присудка. Тобто не можуть буди присудком, але можуть виконувати функції інших членів речення [2; 3; 5].

Відомо, що всі неособові форми дієслова можуть утворювати структури вторинної предикації, тобто предикативні конструкції, що складаються з двох компонентів: іменного, вираженого іменником або займенником, і дієслівного, вираженого неособовою формою дієслова – інфінітивом, герундієм або дієприкметником. Структури вторинної предикації, характеризуються такими ознаками: це бінарні структури, що складаються з вторинного підмета та вторинного присудка. Вторинний підмет виражається іменником в називному відмінку, чи займенником в об'єктному відмінку, а вторинний присудок – неозначеною формою дієслова чи недієслівною частиною мови. Структури вторинної предикації залежать від структури первинної предикації, виконуючи в реченні функцію відповідно складного додатка, складного підмета, предикатива, означення, обставини (різних видів).

З'ясовано, що інфінітив у сполученні з іменником (особовим займенником) в об'єктному чи називному відмінку може утворювати комплекси (конструкції), які виконують роль складних членів речення. Існують такі типи інфінітивних конструкцій як: об'єктні інфінітивні конструкції, суб'єктні інфінітивні конструкції, прийменникові інфінітивні конструкції, самостійні та сполучникові інфінітивні конструкції.

Інфінітивні конструкції складаються з іменника (особового займенника) чи прийменника, сполучника в об'єктному, називному відмінку та інфінітива. Спільним для цих конструкцій є їхня морфосинтаксична структура, яка реалізується за моделлю «інфінітив + суб'єкт у прямому / непрямому відмінку».

Об'єктні інфінітивні конструкції складаються з іменника або займенника в об'єктному відмінку та інфінітива і виконують роль складного додатка.

Asparagus for two and tell the chef to choose them himself [7, с. 12].

© М. Г. Шемуда, 2015

«You said that if I wanted you to do anything you wouldn't mind doing it,» she remarked [7, с. 36].

Nor with such a man could you expect the appeal to conscience to be effective [7, с. 59].

I think I have heard you say that their uncle is an attorney on Meryton [7, с. 151].

It makes me uncomfortable to see someone sit on an uncomfortable chair [7, с. 152].

He heard her speak, and then he heard Strickland's answer, but he did not recognize the voice [7, с. 224].

... I saw him dance with another lad, dance wildly, to the wheezy music of the concertina [7, с. 238].

Суб'єктні інфінітивні конструкції виконують в реченні роль складного підмета і складаються з іменника або займенника та інфінітива.

We happened then to cross the street, and the traffic prevented us from speaking [7, с. 34].

... and perhaps you have been now said to encourage my suit as would be consistent with the true delicacy of the female character [7, с. 43].

Getting the butler on the wire, he inquired whether Mr. Clyde Griffiths chanced to be there [7, с. 47].

The sky war so blue, and the sun so bright, that an eternal summer seemed to reign over this prospect [7, с. 72].

Strickland seemed to bear in his heart strange harmonies and unadventured patterns, and I foresaw for him an end of torture and despair [7, с. 107].

A heavy sky seemed to cover the world with the grey whiteness of a whitewashed ceiling [7, с. 144].

An appeal to the emotions is little likely to be effectual before luncheon [7, с. 154].

Once or twice I heard Ata be to Papeete and buy painting materials, but I did not happen to see her [7, с. 223].

Прийменникові інфінітивні конструкції складаються з прийменника for, іменника або займенника в об'єктному відмінку та інфінітив.

There's only one thing for her to do, and that's to divorce him [7, с. 32].

I solaced myself by thinking that it would be useful for me to find out what I could about Strickland's state of mind [7, с. 54].

He told us that if we came at a certain hour next day, should Blanche be better, it might be possible for her husband to see her [7, с. 134].

Is it possible for any man to disregard others entirely [7, с. 159]?

I felt that these pictures had something to say to me that was very important for me to know, but I could not tell what it was [7, с. 162].

She gave instructions for some telephoning to be done [7, с. 180].

Також слід зазначити, що самостійні інфінітивні конструкції вживаються переважно в юридичних текстах і комерційних документах.

Як усі неособові дієслова, герундій може утворювати предикативні конструкції. У герундіальних конструкціях неособове дієслово виражене герундієм знаходиться у предикативних відношеннях із субстантивним елементом, що виражений іменником у присвійному відмінку або присвійним займенником (якщо він позначає живу істоту) або іменником у називному відмінку (якщо він позначає неістоту).

I not only shared a cabin with him and ate three meals a day at the same table, but I could not walk round the deck without his joining me [7, с. 5].

If you don't mind my saying so, I don't think that's particularly original [7, с. 7].

I don't mind your telling there were tears in a good many eyes that day [7, с. 18].

I do not like my being addressed as «dear friend»; that alone would have been enough to make me decline her invitation; and ... [7, с. 21].

She could not help her thinking how absurd she was [7, с. 29].

Герундіальні предикативні конструкції утворюють синтаксичну одиницю, що виступає однією частиною в реченні – складеним підметом, додатком, означенням або обставиною.

В англійській мові дієприкметник представляє неособову форму дієслова, яка має властивості прикметника та дієслова, а в реченні виконує функції означення та обставини способу дії. Дієприкметник, як й інші не особові форми дієслова, утворює синтаксичні конструкції з іменникам та займенниками. Дієприкметник входить до складу трьох конструкцій: об'єктної дієприкметникової конструкції, суб'єктної дієприкметникової конструкції, незалежної дієприкметникової конструкції.

Об'єктна дієприкметникова конструкція складається іменника у загальному відмінку або особового займенника в об'єктному відмінку і дієприкметника, що виражає дію, яку виконує або яких зазнає особа або предмет, позначений іменником або займенником.

In my heart I found him affected, verbose, and insincere [7, с. 20].

Suddenly there was a small scraping sound and I saw a letter pushed under the door [7, с. 12].

He had a quick wit, a fund of stage stories and a wonderful gift for telling them; between the two of them they kept the table during luncheon laughing uproariously; and after tea, when ... [7, с. 43].

I was afraid you'd got a whole gang coming and we'd have to behave like little gentlemen [7, с. 56].

But when we sat down, looking round the long table I saw a good many of my fellow-guests well known to the public from their photographs in the illustrated papers [7, с. 98].

But she saw them making mental notes of what she wore, and for some reason this quite 'put her about' [7, с. 101].

Didn't you see them all laughing at what she said [7, с. 102].

Суб'єктна дієприкметникова конструкція складається з іменника у загальному відмінку або особового займенника у називному відмінку й дієприкметника. Незалежна дієприкметникова конструкція – конструкція, в якій дієприкметник має свій підмет і не залежить від підмета головного речення. Конструкція складається з іменника у загальному відмінку або особового займенника у називному відмінку і дієприкметника.

Getting the butler on the wire, he inquired whether Mr. Clyde Griffiths chanced to be there [7, с. 47].

Knowing what men are, I wouldn't be surprised. Who d'you want to get off with now [7, с. 67]?

But the duchess joining in the conversation at the head of the table, the vicar's wife turned to me [7, с. 75].

Ми дійшли висновку, що неособові форми дієслова мають спільну з предикативними формами дієслівну основу із значенням процесу. В англійській мові форми інфінітива, герундія й дієприкметника належать до неособових форм дієслова. Неособові форми дієслова мають подвійну структуру, іменну та дієслівну. Відмінність неособових форм дієслова від особових полягає в тому, що інфінітив, герундій й дієприкметник не мають граматичних категорій особи, числа й способу, а

тому не можуть виконувати властивої особовим формам синтаксичної функції присудка. Виявлено, що як усі неособові дієслова, герундій може утворювати предикативні конструкції. Англійські утворення з вторинною предикацією несуть експресивно-стилістичне навантаження, особливо у художньому тексті.

Література:

1. Бархударов Л. С. Грамматика английского язика / Л. С. Бархударов, Д. А. Штелинг. – М. : Либроком, 2013. – 422с.
2. Беляева М. А. Грамматика английского языка / М. А. Беляева. – М. : Высш. шк., 1997. – 333с.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 160 с.
4. Гузеева К. А. Английский язык. Справочные материалы. Книга для учащихся / К. А. Гузеева. – М. : Просвещение, 1992. – 288 с.
5. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова. – М. : Высш. шк., 1991. – 285 с.
6. Исаева Г. Т. Конденсация предикативных структур в современном английском языке (к проблеме языковой экономии) / Г. Т. Исаева : автореф. канд. филол. наук : 10.02.04. – К. : КНЛУ, 1998. – 16 с.
7. Maugham W. S. Moon and Sixpence / W. S. Maugham. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http: // http://dl.lux.bookfi.org/

УДК 811.161.2+003

О. В. Щербак,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

МОРФОЛОГІЧНА СТРУКТУРА КОДІВ І СУБКОДІВ У ТВОРАХ О. К. ГЛУШКА

У статті з'ясовано сутність понять «код» та «субкод», визначено їхню роль у семіотичній системі роману «Кінбурн» та збірки оповідань «Маслиновий гай» О. К. Глушка, а також описано морфологічну структуру кодів і субкодів з огляду на частиномовне вираження їхніх ключових знаків.

Ключові слова: *код, субкод, ключовий знак, текст.*

В статье определена суть понятий «код» и «субкод», проанализирована их роль в семиотической системе романа «Кинбурн» и сборника рассказов «Оливковая роща» А. К. Глушко, а также описана морфологическая структура кодов и субкодов с точки зрения частеречного выражения их ключевых знаков.

Ключевые слова: *код, субкод, ключевой знак, текст.*

In article definitions of the concepts «code» and «subcode» are given, the fact that the subcode is semantic type of a code is proved, their role in the semiotic system of the novel «Kinburn» and the collection of stories «Olive Grove» by O. K. Glushko is established. The author does the semiotics analysis on the basis of classification by R. Bart, who allocated five types of codes – germenevtic, semic, symbolical, actional and cultural.

The author proves that former works were devoted to research of semantics of cultural codes. Therefore now the science feels need of research of their morphological structure. For the solution of this question the mechanism of creation of morphological models is offered. For the first, we have to define a key sign in structure of a code, for the second, to establish its belonging to a certain part of speech, for the third, to establish functions of a sign and a code in general.

The research showed that the morphological structure of all types of codes is the non-uniform. The structure of a code can consist of one, two, three and more signs, but key there is only one.

The basis the germenevtic codes is formed by verbs. They cause execution of such functions as interpretation, specification, informatization, characteristic. The structure the semic of codes is formed by means of nouns and adjectives. These parts of speech cause such functions as nomination, specification, background, specification, qualification, identification, instruction, socialization, image, characteristic, stylization, specification, expressivity and others. The structure of symbolical codes is formed by means of nouns, which carry out functions of a representation, specifications and characteristics. The models of the actional of codes are constructed by means of verbs, which carry out such functions as expression of actions and conditions of heroes of works. The models of cultural codes have nouns. They can be grouped on 9 groups of subcodes – natural, subject, anthropic, somatic, animal, vegetable, architectural, spiritual, food.

Key words: *code, subcodes, a key sign, text.*

Постановка проблеми. Останнім часом феномен кодів і субкодів, що функціонують у комунікативній площині художнього твору, все частіше викликає активні дискусії серед сучасних філологів, оскільки ці одиниці семіосфери характеризуються неоднорідністю структури та широкою амплітудою мовленнєвих репрезентацій, відіграючи вагому роль у процесі семіотичної інтерпретації художнього твору.

Як наголошує В. Є. Чернявська, код виступає «системою умовних позначень, символів, знаків і правил їхньої комбінації між собою для передачі, обробки та зберігання (запам'ятовування) інформації в найбільш придатному для цього вигляді» [2, с. 90]. У свою чергу, структурним елементом коду є субкод, який, за твердженням А. В. Папшевої, можна виокремлювати тільки у межах коду культури, оскільки одиниці такого коду є окремими образами, що виступають «знаками з перемінною субстанцією плану вираження» [7, с. 493]. Проте в лінгвосеміотичному вимірі обидва формуються за допомогою власне семіотичних знаків, що прямо чи опосередковано називають предмети та явища актуальної або віртуальної реальності, створеної адресантом у процесі комунікації. Систематизація кодів та субкодів як специфічних способів відбиття дійсності на сьогодні зумовила появу багатьох типологічних класифікацій, але найбільш ґрунтовною й досі залишається розробка французького семіотика та постструктураліста Р. Барта, який звернув увагу на змістову експлікацію досліджуваного явища, виокремивши герменевтичні, семічні, символічні, проайретичні та гномічні типи кодів.

З огляду на це дослідники активно вивчають комунікативне навантаження кодової систематики, проте виявлення специфіки семантичної реалізації кодів і субкодів у художніх творах лише починає привертати увагу вчених попри те, що цей аспект може активно сприяти вирішенню наукового завдання розбудови теорій та практик новітньої лінгвосеміотики як у межах загальнокомунікативної парадигми, так і в рамках специфічних жанрових сегментів, скерованих на поглиблене вивчення змістової й морфологічної структури цих вербалізованих одиниць. Наведене зумовило актуальність обраної проблематики та необхідність її детального опрацювання.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Уперше особливу роль кодів та субкодів в інтерпретації комунікативних повідомлень відзначив Р. Барт у 70-х рр. XX ст. на сторінках своєї праці «S / Z». Услід за ним коди та субкоди стали предметом досліджень О. Є. Бразговської, Дж. Ділі, У. Еко, Ю. М. Лотмана, В. О. Лукіна, Г. Г. Почепцова, А. Б. Соломоника,

© О. В. Щербак, 2015

Н. І. Степанової, О. В. Хлєбнікової, Л. Ф. Чертова, які наголошували на комунікативній значущості цих семіотичних категорій. Пізніше гостро постала потреба в установленні їхніх типологічних різновидів, що в зарубіжній семіотиці активно опрацьовували Р. Барт, О. Є. Бразговська, М. І. Жинкін, У. Еко. У вітчизняній лінгвістиці визначення різновидів субкодів як репрезентантів культурного універсуму спостерігаємо у розробках С. Н. Денисенко, О. О. Селіванової, О. С. Снитко, І. О. Тараби та ін., де аналізуються переважно семантичні особливості культурних кодів, представлені насамперед у фразеологізмах. Це акцентує на необхідності обсяжнішого дослідження всього спектру кодів та субкодів у широкому жанровому діапазоні, що зокрема передбачає необхідність встановлення їхньої морфологічної структури в семіотичній системі художнього твору. Джерельною базою пропонованої статті обрано твори О.К.Глушка як яскравого представника українського красного письменства.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає в з'ясуванні морфологічної структури кодів і субкодів у творах О. К. Глушка. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

– визначити ключові знаки в структурі аналізованих кодів та субкодів;

– встановити функційну спрямованість кодів та субкодів за характером виявлених у їхній структурі ключових знаків та схарактеризувати їх;

– визначити актуальні та периферійні морфологічні показники актуальних кодів і субкодів і пояснити відповідні пріоритети.

Матеріал дослідження. Аналіз семіотичних кодів і субкодів здійснено на основі текстів прозових творів О. К. Глушка, а саме роману «Кінбурн» (1988) та 13 оповідань із збірки «Маслиновий гай» (1981), де загалом зафіксовано понад 700 відповідних маркерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на те, що кожний код або субкод має власну семіотичну експлікацію та обсяг, його морфологічна структура є доволі неоднорідною. В цьому контексті доцільним є врахування функційної спроможності цих семіотичних маркерів у процесі встановлення в їхньому складі частиномовної належності ключового знака. Зазначимо, що ключовим знаком семіотичного коду будь-якого типу вважаємо знак, що становить ядро структури коду та є його концептуально значущим, максимально інформативним і семіотично вагомим складником.

Так, ***герменевтичний код*** спочатку ставить питання, проблему чи загадку в межах тексту, а потім подає відповідь, рішення чи розгадку [10]. За Р. Бартом, основна функція цього коду полягає у «виокремленні таких (формальних) одиниць, що дають змогу сконцентрувати, загадати, сформулювати, призупинити і, нарешті, розгадати загадку…» [1, с. 64]. Таким чином, у художніх творах О. К. Глушка герменевтичний код виконує роль інтерпретатора сюжетних ліній. Ця функція здебільшого реалізується за допомогою дієслівних ключових знаків (далі V*), представлених такими морфологічнми моделями:

– **V*:** *«чув»* [4, с. 83], *«завертайте»* [там само, с. 157];

– **V* + Part** (або в іншій послідовності): *«порахував би»* [4, с. 34], *«не побоюсь»* [там само, с. 34];

– **V* + N** (або в іншій послідовності): *«багатьох половили»* [4, с. 26], *«шукайте зв'язків»* [5, с. 58];

– **V* + Prep + N:** *«жалує в гості»* [4, с. 73], *«притримували за руки»* [там само, с. 202];

– **Pron + Part + V*:** *«ніхто не перечив»* [4, с. 122], *«не гребувала нічим»* [там само, с. 196];

– **Inf + Part + V*:** *«терпіти не можу»* [4, с. 108], *«могли навіть розважитися»* [там само, с. 231];

– **Part + Prep + Pron + V*:** *«ні за що зачепитися»* [4, с. 52], *«ні за що було»* [там само, с. 222].

Основними функціями цих моделей є інтерпретативна, інформативна й уточнювальна. Це забезпечується шляхом використання дієслівної репрезентації герменевтичних кодів, оскільки саме цей лексико-граматичний розряд слів виступає підґрунтям для створення певних меж або кордонів у сюжетних лініях та часової ідентифікації семіотичного континууму аналізованих творів.

Семічний код визначає специфіку одиниць формального плану, тобто конотативних означуваних [10]. Такий код характеризується «непостійністю та хаотичністю, через що починає нагадувати пилинки, що несуть смисл» [1, с. 64]. О. В. Хлєбнікова вважає, що семами, тобто конотативними означуваними, можуть бути концептуальні персонажі та стихії [10]. Зокрема під концептуальними персонажами Ж. Делез розуміє дійових осіб, які вміщені в текстовий простір із метою «маніфестувати територію, абсолютні детериторіалізації та ретериторіалізації думки» [6, с. 91]. Концептуальну ж стихію витлумачують як «активне середовище, у якому діють концептуальні персонажі» [10]. Зважаючи на це, ключовими знаками у структурі таких кодів є іменникові та прикметникові семіотичні одиниці. Активні моделі семічних кодів розподілено на дві групи – групу кодів, що репрезентують конотативні стихії, та групу, що представляє конотативних персонажів:

1) ***семічні коди, що репрезентують конотативні стихії:***

– N*: *«Буг»* [4, с. 10], *«Мертвоводу»* [там само, с. 19], *«Радовицею»* [5, с. 112];

– Prep + N*: *«з-під Кременчука»* [4, с. 17], *«на Запорожжя»* [там само, с. 17];

– Adj* + N: *«Коломацький ліс»* [4, с. 47], *«Маслиновий гай»* [5, с. 84];

– N + N*: *«станція Грушіка»* [5, с. 37], *«сквер Героїв»* [там само, с. 110];

– Adv + N*: *«мимо Невою»* [4, с. 65], *«вздовж Дніпра»* [там само, с. 202];

– Prep + Adj* + N: *«до Мигійських порогів»* [4, с. 9], *«у Густий Байрак»* [там само, с. 17];

– Prep + N + N*: *«у гирло Бугу»* [4, с. 8], *«до центру Ожарська»* [там само, с. 40];

– N + Adj* + N *«бані Успенського собору»* [4, с. 116-117], *«острови Чорноморського заповідника»* [5, с. 11];

– N* + Conj + N* (КЗ є рівнозначними): *«Швеція проти Росії»* [4, с. 63], *«Керч і Єнікале»* [там само, с. 69];

– Adj + N + N*: *«болотисті береги Фонтанки»* [4, с. 96], *«старогрецьке місто Алектор»* [5, с. 29];

– Adj + Adj* + N: *«далекого Савранського лісу»* [4, с. 13], *«скелястий Сарматів мис»* [5, с. 103];

– Prep + Adj + N + N*: *«у нові порти Росії»* [4, с. 67], *«під земляними валами Кінбурна»* [5, с. 31];

– Prep + N + Adj* + N: *«у бік Нехворощанського байраку»* [4, с. 45], *«на барельєфах Траянової колони»* [там само, с. 95–96];

– Prep + N* + Conj + N* (КЗ є рівносильними): *«в Іспанії чи П'ємонті»* [4, с. 65], *«в Англії та Європі»* [5, с. 27].

Таким чином, ключовими знаками кодів першої групи є топоніми. Основна семіотична спрямованість цих кодів пов'язана передусім із їхньою здатністю локалізувати місце дії, а також створювати певну топонімічну картину, у яку вміщено персонажів. Наведені коди мають і яскраво виражену конотативність, бо ілюструють авторські інтенції щодо використання їхніх знакових складників у конкретній комунікативній ситуації;

2) ***семічні коди, що репрезентують конотативних персонажів:***

– N*: *«Велігурі»* [4, с. 8], *«Тимко»* [5, с. 9];

– N + N*: *«дядько Ілько»* [4, с. 16], *«полковник Брадов»* [5, с. 34];

– **Prep + N*:** *«до Потьомкіна»* [4, с. 65], *«на Клима»* [5, с. 33];
– **Prep + N + N*:** *«з боку Воронцова»* [4, с. 63], *«із гетьманом Скоропадським»* [5, с. 117];
– **Adj + N + N*:** *«бугогвардівського полковника Пугача»* [4, с. 9], *«кострищенського поміщика Волосатова»* [там само, с. 73];
– **N + N + N*:** *«козака Семена Бондаренка»* [4, с. 17], *«Івана Федоровича Глиці»* [5, с. 15];
– **Pron + N + N*:** *«нашого Грицька Фіялку»* [4, с. 34], *«мій кузен Густав»* [там само, с. 98];
– **N + N + N+ N*:** *«хата Дмитра Івановича Мельника»* [5, с. 152], *«генерал-ад'ютант Іван Іванович Шувалов»* [4, с. 163];
– **Prep + Adj + N + N + N*:** *«у колишнього хорунжого Йосипа Тягуна»* [4, с. 37], *«з-за дерев'яного палацу графа Разумовського»* [там само, с. 156];
– **Adj + N + N + N+ N*:** *«ясновельможному князю Григорію Олександровичу Потьомкіну»* [4, с. 69–70], *«впливової камер-юнгфери Марії Савівни Перекусихіної»* [там само, с. 94–95].

Як свідчить проведений аналіз морфологічних моделей кодів другого блоку, їхніми КЗ є власні імена персонажів, тобто антропоніми, що, на думку О. Р. Сколоздри, виступають «як мовні одиниці, які не лише називають, але й характеризують денотатів, разом з іншими одиницями відображають творче мислення письменника, багатство його мови, особливості стилю» [9, с. 355].

Зауважимо, що семічні коди, основу яких складають іменники та прикметники, за своєю функційною сутністю здатні виконувати соціально-орієнтовну, експліцитно- та імпліцитно-фонову, кваліфікативну, деталізувальну, ідентифікаційну, вказівну й описово-зображувальну функції (група 1), а також характеристичну, соціологічну, емоційно-експресивну, ідіостилістичну та конкретизувальну (група 2). Функції ж номінації й уточнення є спільними для семічних кодів обох груп.

Символічний код представляє «поле асоціацій, зумовлених тими чи іншими риторичними фігурами або поняттями» [10]. Переважно функційна роль такого коду забезпечується наявністю в його структурі ключового знака, вираженого іменником. Це доводять такі морфологічні моделі:

– **N*:** *«мечеть»* (у значенні – піч) [4, с. 26], *«цидулу»* [там само, с. 38];
– **Adj + N*:** *«пристаркуватий економ»* [4, с. 88], *«панські челядники»* [там само, с. 184–185];
– **Prep + N*:** *«на постоли»* [4, с. 36], *«за гривеник»* [там само, с. 143];
– **Prep + N* + Adj** (або в іншій послідовності): *«з турецькими ятаганами»* [4, с. 31], *«на аршин довший»* [там само, с. 204];
– **Prep + Adj + Adj + N*:** *«у довгій суконній киреї»* [4, с. 32], *«з товстими крученими буклями»* [там само, с. 67].

Запропоновані приклади свідчать про те, що основні функції символічних кодів у творах О. К. Глушка скеровані на відтворення життєвих реалій персонажів, встановлення авторсько-суб'єктивної оцінки зображуваного, репрезентацію ситуативних обставин із життя героїв, конкретизацію та характеризацію. Реалізація цього функційного потенціалу можлива за домінувальної ролі іменника.

Проайретичний код створює в тексті конкретну фабулу, визначає послідовність подій у ньому, а також мотивує поведінку персонажів [10], що у творах О. К. Глушка ілюструють такі дієслівні морфологічні моделі:

– **V*:** *«затрясся»* [4, с. 22], *«затупцювали»* [там само, с. 90];
– **V* + Adv** (або в іншій послідовності): *«сторчма полетів»* [4, с. 12], *«відповідав стримано»* [там само, с. 99];
– **V* + N:** *«учинив скаргу»* [4, с. 17], *«труснув головою»* [5, с. 10];
– **V* + Inf:** *«перестав сміятися»* [4, с. 54], *«почав роздивлятися»* [5, с. 12];
– **V* + Prep + N:** *«заточився на місці»* [4, с. 21], *«вислизнув з кабінету»* [5, с. 63];
– **V* + Adj + N:** *«зраділи запашному сіну»* [4, с. 138], *«порятував бронзовий гудзик»* [там само, с. 292];
– **V* + Prep + Adj + N:** *«прошепотів з таємничим виглядом»* [4, с. 83], *«похитувався під дружнім натиском»* [5, с. 6].

Таким чином, переважна кількість проайретичних кодів має суто дієслівну представленість, зумовлену передусім їхнім семіотичним призначенням у континуумі досліджуваних нами художніх творів, що полягає у вираженні дій, станів та уможливлює інтерпретацію вчинків персонажів.

Гномічний код виступає своєрідним кодом колективного знання, на основі якого і створюється художній твір [10]. Р. Барт висуває думку про те, що гномічні коди є «цитаціями, витягами з певної сфери знання чи колективної мудрості» [1, с. 65]. Через це гномічні коди часто називають кодами культури, під якими розуміють «фрагменти природної мови, що репрезентують мережу членування, категоризації, оцінок інтерпретованого світу та внутрішнього досвіду людини, зумовлену культурою певного етносу й репрезентовану в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічного угруповання» [8, с. 263]. У зв'язку з цим цілком релевантним є виокремлення серед них субкодів різних типів, зокрема природних, антропних, соматичних, предметно-артефактних, архітектурних, зооморфних, фітонімічних, харчових і духовних. Однак аналіз фактичного матеріалу показує, що найбільш потужними в семіотичній системі творів О. К. Глушка виявилися зооморфні та предметно-артефактні субкодові маркери, основу яких здебільшого становлять іменники, оскільки саме ця частина мови «містить категорійну ознаку власне предметності, тобто не граматичної предметності, а реальної» [3, с. 47], уможливлюючи виконання гномічними кодами власне номінативної функції.

Зокрема конституентами зооморфних субкодів можуть бути різні за структурою та морфологічним оформленням конструкції, серед яких такі:

– **Conj + N*:** *«як кроти»* [4, с. 18; 5, с. 51], *«мов світлячки»* [5, с. 75];
– **Adj + N*:** *«чорними круками»* [4, с. 121], *«сірими черепахами»* [5, с. 51];
– **Conj + Adj + N*:** *«мов ненажерлива сарана»* [4, с. 8], *«як молодий жеребець»* [там само, с. 41];
– **Conj + N + Adj + N*:** *«немов крила величезного кажана»* [4, с. 23], *«мов зграя чорних ворон»* [там само, с. 81].

Основними морфологічними конструкціями предметно-артефактних субкодів є такі:

– **Conj + N*:** *«як рубель»* [4, с. 92], *«мов антени»* [5, с. 114];
– **Adj + N*:** *«важкою колодою»* [4, с. 13], *«снігові шапки»* [там само, с. 97];
– **N* + N:** *«ківш лиха»* [4, с. 33], *«плетиво гілок»* [там само, с. 46];
– **Conj + Adj + N*:** *«як двопудові гирі»* [4, с. 24], *«немов залізними кліщами»* [5, с. 52];
– **Adj + N* + N:** *«сріблясті ниточки сивини»* [4, с. 218], *«срібне мереживо блискавки»* [5, с. 10];
– **Prep + Pron + Adj + N*:** *«у цій диявольській колисці»* [5, с. 75], *«на оцій розпеченій пательні»* [там само, с. 139].

Функціональна скерованість гномічних кодів базується на їхній здатності виконувати порівняльну, емоційно-експресивну, репрезентативну, повідомлювальну й характеристичну функції. Реалізація цих функційних можливостей гномічних кодів відбувається в різних за будовою морфологічних моделях, де ключовими знаками переважно виступають іменники.

Висновки. Отже, в ході семіотичного аналізу прозових творів О. К. Глушка виокремлено таку кількість кодів: семічних – 58,9%, гномічних – 18,9%, проайретичних – 11,6%, герменевтичних та символічних – по 5,2%, морфологічні структури яких також виявилися доволі неоднорідними. Зокрема у морфологічних моделях герменевтичних кодів ключовими знаками виступають насамперед дієслова, що употужнюють інтерпретативну, інформативну, характеристичну й уточнювальнну функційну здатність цих кодових сполук. Основу семічних кодів складають іменники та прикметники, що вказують на учасників художньої комунікації та місце її розгортання. В морфологічних конструкціях символічних кодів зафіксовано активізацію номінативної, уточнювальної, конкретизувальної та характеристичної функцій, що відбувається завдяки іменниковій парадигмі. Актуалізаторами проайретичних кодів найчастіше виступають дієслова. Семіотичний потенціал гномічних кодів та їхніх субкодів забезпечують іменники, що об'єктивують насамперед репрезентативну функцію.

Перспективи подальших розробок. У перспективі планується схарактеризувати категорійні параметри ключових знаків кодів і субкодів, представлених у творах О. К. Глушка.

Література:

1. Барт Р. S / Z: / Пер. с фр. Г. К. Косикова и В. П. Мурат; под ред. Г. К. Косикова / Р. Барт. – 3-е изд.– М. : Академический Проект, 2009. – 373 с. – (Философские технологии).

2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / под ред., со вступ ст. и коммент. Ю. С. Степанова. – М. : Издательство «Прогресс», 1974. – 448 с.

3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови: Навчальний посібник для студентів філологічних факультетів / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; за ред. І. Р. Вихованця. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.

4. Глушко О. К. Кінбурн: історичний роман / О. К. Глушко. – К. : Рад. письменник, 1988. – 300 с.

5. Глушко О. К. Маслиновий гай: Оповідання / О. К. Глушко. – К. : Рад. письменник, 1981. – 165 с.

6. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Перевод с фр. С. Н. Зенкина. – М. : Издательство «Алетеия», СПб., 1998. – 302 с. (Институт экспериментальной социологии).

7. Папшева А. В. Применение категории «код» в лингвокультурологии / А. В. Папшева // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Т. 12. – 2010. – № 3 (2). – С. 492–494.

8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2010. – 844 с.

9. Сколоздра О. Літературно-художня ономастика як предмет дослідження у вищій школі / О. Сколоздра // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – 2010. – Вип. 50. – С. 355–360.

10. Хлебникова О. В. Семиотические коды в философском тексте [Электронный ресурс] / О. В. Хлебникова // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета». – Вып. 2006. – Режим доступа : http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-11.pdf; Название с экрана.

УДК 811.161.2'367.3

Т. В. Юрчишин,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

ВИСЛОВЛЕННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ ЯК ЕКСПРЕСИВИ

У статті здійснено прагмалінгвістичний аналіз висловлень узагальненого змісту та їх функціонування у ролі експресивів. З'ясовано ілокутивну мету вживання таких висловлень у мовленні та охарактеризовано відповідні мовленнєві ситуації на прикладі речень узагальненого змісту, дібраних з художніх творів українських письменників.

Ключові слова: *висловлення узагальненого змісту, втішання, докір, експресиви, жалкування, мовленнєвий акт, нарікання, осуд.*

В статье осуществлён прагмалингвистический анализ высказываний обобщённого смысла, а также их функционирования в роли экспрессивов. Определена иллокутивная цель использования таких высказываний в речи и охарактеризовано соответствующие речевые ситуации на примерах предложений обобщённого смысла, выбранных с произведений украинских писателей.

Ключевые слова: *высказывания обобщённого смысла, осуждения, речевой акт, сетования, сожаления, упрёк, утешения, экспрессивы.*

The article deals with the function of generalized content statements as expressives in complex speech acts. The author analyzes the illocative purpose of using these statements and characterizes corresponding situations by using examples of generalized content sentences of Ukrainian writers.

Keywords: *Generalized Content Statements, act of speech, expressive speech acts, blame, complain, regret, reproach, consolations.*

Висловлення узагальненого змісту визначають як універсальні висловлення, логічною основою яких є узагальнене судження, а структурно-мовною базою – речення-узагальнення. Речення узагальненого змісту постають як синтаксичні одиниці, що містять загальні положення, висновки, які стосуються всіх людей безвідносно щодо місця й часу, та виходять під час комунікації за межі одноразового вживання, відображаючи кодовий характер мови [3, с.18].

У контексті сучасної лінгвістичної парадигми актуалізується звернення до прагмалінгвістичного аналізу висловлень зазначеного типу, який дозволяє глибше пізнати їх комунікативну сутність. Основним об'єктом прагматичного аналізу є мовленнєвий акт, що трактується як створення відповідного речення в певних умовах з конкретною метою [4, с. 211]. Висловлення узагальненого змісту часто функціонують у ролі експресивів.

Експресиви − це мовленнєві акти, ілокутивною метою яких є вираження психологічного стану мовця, який виникає за умови щирості щодо певного стану справ та виявляється в межах пропозитивного змісту [5, с. 192].

Узагальнені висловлення в структурі складних мовленнєвих актів-експресивів реалізують апелювання до стереотипів, сприймаються як точка аксіологічного відліку систем загальновизнаних ціннісних орієнтирів. Причиною звернення мовця при реалізації експресивів до висловлень узагальненого змісту є переживання нестандартних ситуацій, котрі виходять за рамки звичності та буденності. Для індивідуальної оцінки й переживання подібних моментів людині потрібна відвага, тому вона й вдається до вже готових знань та формул виходу з кризових ситуацій, що репрезентовані в висловленнях узагальненого змісту. Висловлення узагальненого змісту корелюють із такими класами експресивів, як докір, осуд, жалкування, нарікання, втішання.

© Т. В. Юрчишин, 2015

Висловлення **докору** демонструють негативну реакцію мовця на вчинки чи поведінку слухача через показ негативних наслідків цих дій [1, с. 102]. При цьому комунікативним наміром мовця є вказати на провину слухача в наявному стані речей і спонукати змінити його. Апелювання в докорах до висловлень узагальненого змісту здійснюється не лише для того, щоб безпосередньо дорікнути адресату, вплинути на його волю, а й наголосити на доречності такого докору, посилаючись на загальносуспільні норми поведінки чи цінності. Узагальнення здебільшого вживаються при тих докорах, якими мовець прагне викликати в слухача почуття провини. Спочатку він безпосередньо висловлює власну суб'єктивну оцінку поведінки слухача, а згодом підкріплює її об'єктивною оцінкою суспільного загалу, вираженою у висловленні узагальненого змісту. Водночас мовець намагається зняти з себе відповідальність за вираження докору, який часто є неприємним та небажаним для співрозмовника, наприклад:

Параска. *Туди три верстви та назад три, то вже шість.*

Герасим. *Важко вже тобі пішки піти до Божого дому шість верстов!* ***Худобу ганять в празник гріх. Блажен чоловік, іже скоти милує*** (І. Карпенко-Карий). Чоловік докоряє дружині за те, що вона не хоче йти в церкву пішки. При цьому він негативно ставиться до такого факту, й, умотивовуючи власну позицію, долучає узагальнене висловлення. Воно репрезентує суспільний погляд, що дає змогу Герасиму частково зняти з себе відповідальність. Водночас узагальнення надає докору більшої емоційної сили. Лексема *гріх* експлікує у висловленні оцінний компонент: поведінка слухача оцінюється як негативна з погляду моралі. Для досягнення сильнішого комунікативного ефекту мовець супроводжує узагальнене висловлення, що звучить як докір, іншою сентенцією, яка в непрямий спосіб аргументує попередньо висловлений докір: *Блажен чоловік, іже скоти милує*.

Реченнєві конструкції, що оформлюють висловлення узагальненого змісту, які супроводжують акти докору, відзначаються характерним лексико-семантичним оформленням. Зокрема, вони містять оцінні предикатні слова на зразок *гріх, не можна, не варто*, наприклад:

Наталка. *Я з Денисом і не криюся, одбила його од Марусі, та й байдуже!*

Галя. *Ай-яй!* ***Гріх від подруги жениха одбивати.***

Наталка. *А ти Василя од Палажки не одбиваєш?*

Галя. *Отакої!* (М. Старицький). У наведеному висловленні значення докору формується таким чином: мовець не може змінити ситуацію (її подруга вже відбила хлопця в іншої дівчини), тому адресантові залишається тільки вказати слухачеві на неправомірність його дій, виражаючи докір вигуком. Водночас мовець прагне викликати у слухача почуття провини й з цією метою використовує сентенцію *Гріх від подруги жениха одбивати*. Вказане узагальнене висловлення імплікує зміст на зразок: *Усім відомо, що не можна забирати щастя в іншої людини. Згідно з загальними нормами моралі та релігії це великий гріх. Тому ти робиш велику помилку, і повинна покаятися в цьому.* Таким чином мовець намагається вплинути на співрозмовницю та змінити її поведінку.

Отже, узагальнення у складі докору актуалізує невідповідність поведінки слухача та норм суспільної поведінки. У власне докорі мовець репрезентує свою оцінку певного стану справ, натомість узагальнене висловлення виявляє суспільну оцінку. При цьому думка мовця збігається з думкою широкого загалу, що й дозволяє адресантові дещо «відмежуватися» від висловленого докору, уникнути особистої відповідальності за словесну оцінку.

Мовленнєвий акт **осуду** виражає негативне ставлення суб'єкта оцінки як носія певних ціннісних уявлень до об'єкта оцінки, з яким пов'язана інша ціннісна позиція [2, с. 9]. Узагальнені висловлення у структурі складного мовленнєвого акту з семантикою засудження експлікують негативну реакцію суспільства на дії чи погляди слухача. Засуджуючи поведінку адресата або іншої особи, мовець пропонує власне бачення правильної унормованої поведінки, посилаючись при цьому на авторитетне та достовірне джерело – висловлення узагальненого змісту. Здебільшого він удається до висловлень генералізаційної семантики, коли йому необхідно висловити осуд, що торкається тонких, делікатних сфер буття (внутрішнього світу, почуттів тощо). Застосовуючи узагальнене висловлення, мовець частково знімає з себе відповідальність за неетичний вчинок та пом'якшує свій комунікативний намір, наприклад:

Пузир. *А Котляревський мені без надобності.*

Золотницький. *І як тобі не сором отаке говорити? Противно й слухати!* ***Поети єсть сіль землі, гордість і слава народу*** (І. Карпенко-Карий). Один зі співрозмовників засуджує життєву позицію, духовну бідність та жадібність іншого. Ілокутивну силу осуду маркують лексеми *сором, противно, підло*. Водночас для того, щоб умотивувати та підсилити свою негативну оцінку щодо адресата, він уживає відомий вислів, який додає осуду більшої гостроти та переконливості: *Поети єсть сіль землі, гордість і слава народу*.

Отже, у складних мовленнєвих актах-осудах спостерігається поєднання двох негативних оцінок: суб'єктивної (мовця), що репрезентує базовий акт, та об'єктивної (суспільства), яку відтворює узагальнене висловлення. Використання останнього дає змогу мовцеві засуджувати поведінку чи життєву позицію співрозмовника в пом'якшеній формі, висловлювати осуд тактовніше та водночас переконливіше.

Жалкування кваліфікуються як емоційні висловлення. Характерною особливістю цього мовленнєвого акту є те, що певна ситуація чи стан справ спричиняють у мовця страждання, болісні відчуття, жаль за втраченим. Здебільшого такі мовленнєві акти, яким притаманний високий ступінь суб'єктивності, функціонують у сфері приватних, міжособистісних стосунків. У їх основі лежать особистісні характеристики мовця, зокрема його досвід, знання, втілені в узагальнених висловленнях.

Функція узагальнених висловлень у складному акті жалкування полягає в тому, щоб показати типовість та закономірність певного стану справ і в такий спосіб допомогти мовцеві сприйняти несприятливі обставини через осмислення об'єктивних тенденцій, незалежних від волі чи бажання людини, наприклад:

– У мене мати була не така вже й стара, війну пережила. Далі б їй жити, а вона так несподівано померла. ***Смерть не задобриш, не скажеш, щоб навідалася пізніше.*** *От і з'явилася на нашому цвинтарі ще одна могила.*

– Ну, з цим треба змиритися і жити далі, – промовила Бахурка (Є. Гуцало). Мовець виражає свій душевний біль, тугу за померлою матір'ю сусідці. Базовий мовленнєвий акт жалкування доповнюється висловленням узагальненого змісту, яке акцентує невідворотність такого стану справ та вказує на закономірність неочікуваної смерті. Таким чином узагальнення виконує також додаткову функцію самозаспокоєння мовця, що перебуває в розпачі.

Ілокутивний намір мовця в мовленнєвому акті жалкування часто позначають лексеми *шкода, прикро* тощо, наприклад:

Варка. *Більше ми не будемо разом!*

Гнат. *Шкода.* ***Воно все так: як є – не жалуєм, а нема – плачемо.***

Варка. *Нема за ким плакать, нема кого й жалувать* (І. Карпенко-Карий). Висловлене жалкування стосується розлуки, яка не відповідає бажанню мовця. Жалкування у складному мовленнєвому акті виконує також роль самозаспокоєння мовця: він розглядає власний досвід крізь призму досвіду інших людей і таким чином усвідомлює типовість ситуації та необхідність змиритися з наявним станом справ.

Отже, в складному мовленнєвому акті жалкування висловлення узагальненого змісту виявляють типовість прояву туги, журби в певних життєвих ситуаціях, репрезентуючи об'єктивні чинники, які зумовлюють таку почуттєву реакцію. При цьому вказані висловлення увиразнюють комунікативну настанову мовця, доповнюючи її ефектом самозаспокоєння.

Характерною особливістю мовленнєвого акту **нарікання** є те, що мовець скаржиться на певний стан справ. При реалізації цього акту здебільшого комунікативна настанова мовця полягає в тому, що він, усвідомлюючи неспроможність змінити якимось чином життєві обставини, відкриває співрозмовникові свій душевний стан, наприклад:

Жінка підхопила доньку на руки, приголубила, а та смоктала цукерку та позиркувала на гостю лукавими оченятами.

− Нетривка вона у нас, − поскаржилась бабусі господиня, − все хворіє то одним, то другим. ***Хвороби завжди приходять до людей непрохано****. Мені вже незручно на роботі: через день − бюлетень… А ваш онук, мабуть, у дитсадку?*

− Та з нянькою. За шістдесят рублів наймають, − відповіла Шевчиха й чомусь відчула себе ніяково (П. Бондарчук). Жінка, господиня дому, скаржиться незнайомій бабусі на хворобливість маленької доньки. До базового акту нарікання вона долучає ще й висловлення узагальненого змісту, яке засвідчує типовість, а водночас і неочікуваність такого стану справ. Функція сентенції в цьому складному мовленнєвому акті полягає в увиразненні та обгрунтуванні нарікання. Крім того, спостерігається перлокутивний ефект узагальненого висловлення: з його допомогою мовець вдається до самозаспокоєння та репрезентує себе як досвідчену особистість, яка знає закономірності життя й не схильна панікувати у складних ситуаціях.

Отже, висловлення узагальненого змісту в структурі мовленнєвого акту нарікання створюють сприятливий ґрунт для того, щоб співрозмовник змирився із несприятливими обставинами, на які він скаржиться, через усвідомлення об'єктивних тенденцій, які панують незалежно від волі людини.

Втішанню як одному з різновидів емоційних висловлень властива своєрідна функція впливу на поведінку та настрій співрозмовника. Його комунікативна настанова полягає в тому, щоб підбадьорити співрозмовника у скрутній ситуації, додати йому оптимізму та віри в себе, знайти якісь позитивні сторони навіть у неприємних і важких моментах. Мовець вдається до висловлень узагальненого змісту з метою втішання співрозмовника в особливо напружених ситуаціях для формування міцної моральної опори. Часто вживання висловлень узагальненого змісту детерміноване особистістю мовця, який намагається викликати прихильність у співрозмовника. Для цього прагматичного класу характерними є вживання емоційно-експресивної лексики, вигуків. Для прикладу можна навести діалог:

Герасим. *(Хвата пачки одну за другою). Бумага! Обманив!*

Савка. *От же збожеволіє! Куме, заспокойтесь.* ***Що з воза впало, те пропало*** (І. Карпенко-Карий). Мовець у базовому мовленнєвому акті намагається підбадьорити свого співрозмовника. Він уживає висловлення узагальненого змісту *Що з воза впало, те пропало* не тільки щоб продемонструвати адресату невідворотність втрати, а й послабити силу марних переживань.

Мовець долучає висловлення узагальненого змісту до акту втішання, щоб акцентувати свою досвідченість у певних справах, яка стимулює його до підбадьорування адресата, наприклад:

− Ти, Пашо, не хвилюйся. Як тобі відомо, зі мною ж все скінчилось благополучно − Михася народила.

− Я рада, − сказала Параска так, ніби Ольга розповіла їй про якусь вчорашню подію.

− І в тебе все буде благополучно. ***Природа сама дбає про те, щоб усе було гаразд*** (Ф. Кравченко). Ольга, заміжня жінка й матір, втішає молоду Параску, яка чекає дитину. Мовець підкріплює втішання апелюванням до власного досвіду, ілюструючи слухачеві благополучне завершення подібної ситуації. Натомість висловлення узагальненого змісту демонструє природну закономірність такого стану справ, додає втішанню більшої переконливості.

Отож, висловлення узагальненого змісту в структурі складних мовленнєвих актів – експресивів сприяють реалізації комунікативного наміру мовця та виконують певне функціональне навантаження.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич ; ред. Є. А. Карпіловська, Л. М. Полюга. – К. : Академія, 2004. – 344 с.

2. Гусліста Л. О. Негативна етична оцінка у контекстах осуду (на матер. сучасної публіцистики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. О. Гусліста. – Харків, 2002. – 18 с.

3. Кадомцева Л. О. Українська мова: Синтаксис простого речення: Навч. посібник для філол. ф-тів / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1985. – 127 с.

4. Серль Дж. Класификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып.17. – М. : Прогресс, 1986. – С. 170–194.

5. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт // Зарубежная лингвистика. – Ч. 2. – М., 1999. – С. 217–265.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Карпенко-Карий І.К. Вибрані п'єси / І. К. Карпенко-Карий. – К. : «Дніпро», 1976. – 298 с.

2. Старицький М. Твори; [В 8 т.]–Т. 3: Драм. твори. – К. : Дніпро, 1964. – 563 с.

3. Бондарчук П. Ф. Зорі живуть довго: Повісті, оповідання / П. Ф. Бондарчук. – Донецьк : Донбас, 1984.– 199 с.

4. Гуцало Є. Вибрані твори; [В 2 т.] – Т. 1: Повісті. – К. : Радян. письменник, 1987. – 573 с.

5. Кравченко Ф. В ім'я людини / Кравченко Ф. – Київ : Радянський письменник, 1976. – 212 с.

РОЗДІЛ 5. ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

УДК 81'253

Chugu S., Gladio S.,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia

CONTENT-BASED INSTRUCTION IN ESP/EFL: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE MULTICULTURAL WORLD

У статті окреслюються основні теоретичні засади та педагогічні проблеми ефективного застосування контентного (змістового) навчання мови (КНМ) в сучасному глобальному світі при вивченні англійської як іншомовної мови та мови професійного спрямування.

КНМ має на меті орієнтацію на контент, підвищення мотивації студентів та вміле використання мови для вивчення нового змісту. Основна ідея КНМ полягає в постулаті, згідно з яким опрацювання контенту навчальних матеріалів студентами посилює їхню внутрішню мотивацію до навчання, сприяє використанню когнітивних та аналітичних навичок при роботі з новою інформацією, з меншою увагою до структурної організації мови.

У КНМ спостерігається інтеграція мовного та змістового аспектів, між тим функційні особливості мови оптимально адаптовані до контексту ситуації. Застосування КНМ створює ширші можливості для розробки програмного забезпечення та вибору завдань, що якнайкраще відповідають навчальній меті студентів. Притаманна КНМ гнучкість та інтеграція сприяють опануванню окрім мовного, також літературним та культурним аспектами.

Ключові слова: *контентне навчання мови, контекст навчання академічної дисципліни, внутрішня навчальна мотивація, навички обробки інформації, критичне мислення.*

В статье рассматриваются основные теоретические постулаты эффективного использования контентного изучения языка (КОЯ) в глобальном мире в процессе обучения английскому как иностранному и языку профессионального общения.

КОЯ ориентировано на содержание, повышение мотивации и умелое пользование языком при изучении нового смысла. Основная идея КОЯ базируется на постулате, согласно которому работа студентов над контентом учебных материалов усиливает их внутреннюю мотивацию к учебе, способствует использованию навыков аналитического мышления при роботе с новой информациею и меньшей концентрации на структурной организации языка.

При использовании КОЯ наблюдается интеграция языкового и содержательного аспектов, при этом функциональные особенности языка оптимально адаптированы к контексту конкретной ситуации. Использование КОЯ создает предпосылки для разработки программного обеспечения и выбора заданий, которые отвечают академическим интересам студентов. Характерная для КОЯ гибкость и интеграция способствуют овладению, помимо языкового, литературным и культурным аспектами.

Ключевые слова: *контентное обучение языку, контекст изучения учебной дисциплины, внутренняя мотивация к учебе, навыки работы с информацией, критическое мышление.*

The article outlines basic theoretical issues and pedagogical considerations of raising the efficiency of the implementation of content-based instruction in the fields of English as a Foreign Language (EFL) and English for Specific Purposes (ESP) in the global world to ensure language learning within a context of a specific academic subject. The foundation of content-based instruction is a number of theoretical assumptions such as focus on the content, enhancement of language learners' motivation and learning new content via language. The postulate about the language being learned and used is taught within the context of content. The theory behind content-based instruction suggests that when language learners are engaged with more content, it leads to the promotion of their intrinsic motivation, the use of advanced cognitive and analytical skills while processing new information with less focus on the structure of the language.

In CBI language learning becomes more concrete rather than abstract as in the traditional language instruction the focus is on the language itself. The integration of language and content in instruction respects the specificity of functional language as it recognizes that meaning changes depending upon context. So efficient implementation of CBI allows for greater flexibility to be built into the curriculum and activities that create more opportunities to adjust to the needs and interests of students.

The general outcome of CBI is beneficial for all the parties engaged in the language instruction, as the integration of language and content throughout a sequence of language levels has the potential to address the gaps between basic language study, literature and cultural studies in the academic environment.

Key words: content-based instruction, context of a specific academic subject, learner's intrinsic motivation, content processing skills, critical thinking.

Introduction. Much of the current integrated instruction in language teaching takes place in the content-based and form-focused teaching that aims to improve the overall quality of communication and linguistic performance of the English language learners. As to Content-based Instruction (CBI) it is widely used in the English as a Foreign Language (EFL) and English for Specific Purposes (ESP) context, as it is designed to meet vocational and occupational requirements or/and academic purposes of the learners. The main goal of the approach is to prepare students to acquire language while using the context of any subject matter so that they learn the language by using it within a specific context. Thus, the essential feature of CBI is learning a language within the context of a specific academic subject.

The assumption that in order to successfully complete an academic task, second language learners have to master both English as a language form that consists of different language aspects, such as grammar, intonation, vocabulary, sounds, and to be aware of how language is used in core content classes led to the evolvement and development of a number of theories later united within the framework of CBI. CBI is an approach to language teaching that focuses not on the language itself, but rather on what is being taught through language; that is language becomes the medium through which new information is learned. So in the CBI approach students learn the target language by using it in order to learn new content.

The theory behind CBI is that when students are engaged with more content, it will promote their intrinsic motivation. In other words, the way the language should be learned and used, is to be taught in the context of the content. Focus on content realized in a concrete academic and social situation (context) is the other essential component of CBI. Effective and methodologically ap-

© І. П. Трутяк, 2015

propriate combination of both components enables students to use more advanced cognitive skills when learning new information and helps them focus less on the language structure itself. As this approach depends on the students' ability to use language it is considered to be learner-centered both in terms of the content of the materials taught and the techniques and activities designed within CBI.

Discussion. Current language instruction is believed to be content-based aiming at effective communicative competence of language learners. CBI is often regarded as an approach to language instruction that integrates the presentation of topics or tasks from subject matter classes (e.g., math, social studies) within the context of teaching a second or foreign language [6; 10; 13] or as the integration of particular content with language teaching that aims at the concurrent teaching of academic subject matter and second language skills [14; 18; 20]. The article *aims* to give an overview of the recent approaches within CBI and to highlight its prospects in the EFL/ESP field as still there is no clear-cut definition of the notion «CBI» due to the focus on its diverse aspects, ranging from content to teaching practices. The aim determines the *concrete tasks* of discussing the main advantages of CBI, outlining the perspectives of the implementation of CBI to raise language learners' motivation, and developing their critical thinking skills.

Throughout the last few decades it has been recognized that for English as the second language acquisition to be effective language learners must use it to construct meaningful elements and their combinations and interact with others in real world contexts. The shift in language instruction from formal to meaningful teaching has caused significant changes recently due to the focus on CBI in the ESP/EFL classroom. The importance of learners' interaction in acquiring a second language emphasises the need for teacher-directed and student-centered activities and techniques as the basis for effective language instruction. Efficient teaching is to help optimize students' autonomy and facilitate effective cooperative learning, which is at the core of a student-centered environment [3; 17; 19; 21].

Different understanding of the main idea behind the CBI approaches led to different interpretation of its goals. Some educationalists (Snow M.A. 2005, Widdowson H.G. 1978) claim that the CBI instruction views the target language largely as the vehicle through which subject matter content is learned rather than as the immediate object of study [20; 23], while Hinkel F. (2006) insists that CBI is aimed at the development of use-oriented second and foreign language skills and is distinguished by the concurrent learning of a specific content and related language use skills [7]. Schmidt R. suggests that 'content needs not be purely academic; it can include any topic, theme, or non-language issue of interest or importance to the learners' [17, p. 213]. Bialystok E. proposes that »... 'content' in content-based programs represents material that is cognitively engaging and demanding for the learner, and is the material that extends beyond the target language or target culture» [2, p. 150].

Among the approaches that are widely used in CBI is the so-called sheltered instruction which is paired with learning to learn as two sides of the same process. Theorists in the field of education consider sheltered instruction to be more of a teacher-driven approach that puts the responsibility on the teachers' shoulders. The goal of teachers who use sheltered and adjunct CBI is to enable their ESP students to study the same content material as regular English L1 students. The aim of adjunct classes is to prepare students for 'mainstream' classes where they will join English L1 learners [22]. Theme-based CBI can be taught by an EFL teacher or team taught with a content specialist who can create a course of study designed to unlock and build on the students' interests and the content can be chosen from an enormous number of diverse topics.

In general, learning to learn is mostly characterized as a student-centered approach that stresses the importance of having the learners share this responsibility with their teachers. Moreover, learning to learn emphasizes the significant role that learning strategies play in the process of learning [5, 15]. Content-based second language instruction has received a theoretically accurate support thanks to numerous researches in the field. Detailed analysis of research support to CBI is provided by Paige R. M., Cohen A. D., Shively R. L. (2004), who state that natural language acquisition occurs in context; natural language is never learned divorced from meaning, and content-based instruction provides a context for meaningful communication to occur [12]. Besides, second language acquisition increases with content-based language instruction, because students learn a target language best when there is an emphasis on relevant, meaningful content rather than on the language itself; it is obvious that people do not learn languages and then use them, but learn languages by using them, however, both form and meaning are important and are not readily separable in language learning.

According to Krashen S., second language acquisition is enhanced by comprehensible input [8], which is a key pedagogical technique in content-based instruction; however, comprehensible input alone does not suffice – students need form-focused content instruction as an explicit focus on relevant and contextually appropriate language forms to support content learning.

Christison M.A. states that the notion of cognitive academic language proficiency is contrasted with basic interpersonal communication skills, the comparison shows that students need to be learning content while they are developing cognitive academic language proficiency; 'there is not enough time to separate language and content learning; postponing content instruction while students develop more advanced academic language is not only impractical, but it also ignores students' needs, interests, and cognitive levels' [4, p. 11].

In CBI language learning becomes more concrete rather than abstract as in traditional language instruction the focus is on the language itself. The integration of language and content in instruction respects the specificity of functional language use (it recognizes that meaning changes depending upon context). CBI lends itself to the incorporation of a variety of thinking skills, and learning strategies which lead to proper language development, e.g., information gathering skills – absorbing, questioning; organizing skills – categorizing, comparing, representing; analyzing skills – identifying main ideas, identifying attributes and components, identifying relationships, patterns; generating skills – inferring, predicting, estimating [11].

Two important factors underlying content-based instruction are connected with motivating students to learn. Motivation and interest are crucial in supporting student success with challenging, informative activities that support success and which help language students learn complex skills. When students are motivated and interested in the material they are learning, they make greater connections between topics, elaborations with learning material and can recall information better. So, when students are intrinsically motivated they achieve more academically [5]. Because CBI is student-centered, one of its goals is to keep students interested and motivation is maintained high by generating stimulating content instruction and materials. The focal idea within CBI is the belief that learning occurs not only through exposure to the teacher's input, but also through peer input and interactions. Accordingly, students assume active, social roles in the classroom that involve interactive learning, negotiation, information gathering and the co-construction of meaning.

D. Nunan distinguishes between real-world or target tasks, which are communicative acts that we achieve through language in the world outside the classroom, and pedagogical tasks, which are carried out in the classroom. Pedagogical tasks are subdivided into those with a rehearsal rationale and those with a pedagogical rationale [9]. The goal of the language teacher is try to develop pedagogical tasks that are as close to real-world tasks as possible, thus creating activities that are meaningful and relevant to students.

A cognitive learning theory for instruction that integrates attention to content and language has been proposed by J. R. Anderson. The main idea of the theory supports the assumption that skills, that are viewed both as language and knowledge based ones, follow a general sequence of stages of learning from the cognitive stage (students notice and attend to information in working memory; they engage in solving basic problems with the language and concepts they're acquiring) to the associative stage (errors are corrected and connections to related knowledge are strengthened; knowledge and skills become proceduralized) to the autonomous stage (performance becomes automatic, requiring little attentional effort; in this stage cognitive resources are feed up for the next cycle of problem solving, concept learning [1].

Content-based instruction provides for cognitive engagement; tasks that are intrinsically interesting and cognitively engaging will lead to more and better opportunities for second language acquisition. It emphasizes a connection to real life, real world skills; in content-based classes, students have more opportunities to use the content knowledge and expertise they bring to class. Moreover, they activate their prior knowledge, which leads to increased learning of language and content material and provides revision of the material learned previously. Apart from pedagogical considerations, CBI approaches promote the importance of learning strategies, thus providing the curricular resources for development of the strategic language and content learner [9, 16].

Eight effective practices, designed by Stoller F.L., allow for natural content integration: it is not enough to simply integrate content into the language classroom, it must be done effectively through the implementation of their systemic use: a) extended input, meaningful output, and feedback on language and grasp of content; b) information gathering, processing, and reporting; c) integrated skills (using reading, writing, speaking and listening in natural classroom activities); d) and project work, enhanced by cooperative learning principles; e) (to produce more metacognitively aware strategic learners); f) visual support (i.e. images, graphic organizers, language ladders etc.); g) contextualized grammar instruction. Thus, culminating synthesis activities as knowledge is displayed in writing and orally [19, p. 269-275].

Task-based learning focuses on the use of authentic language through meaningful tasks based on cognitive mechanisms such as going to the restaurant, doing shopping, visiting the doctor or making a telephone call. This method encourages meaningful communication and is student-centred. The main characteristics of its student-oriented nature are as follows: 1) students are encouraged to use language creatively and spontaneously through tasks and problem solving, 2) they focus on a relationship that is similar to real world activities, 3) the conveyance of some sort of meaning is central to this method, 4) assessment is primarily based on the task outcome.

Efficient implementation of CBI allows for greater flexibility to be built into the curriculum and activities; there are more opportunities to adjust to the needs and interests of students. Moreover, classroom management strategies that underlie the practice can also be reinforced considerably to enhance students' engagement in learning tasks and activities. So the CBI approach to processing information is based on the assumption that information is delivered strategically at the right time and situation, compelling the students to learn out of emotional involvement and interest, this way the personal aspect is used as a tool for motivation. In addition, greater flexibility and adaptability in the curriculum can be deployed to pursue students' academic interests. Given the arguments, the recognition of the increasing use of groupwork in the second language classroom, teamwork in particular, to construct knowledge and accomplish tasks through collaborative interaction is believed to be instrumental in the CBI.

Conclusion. Commonly accepted perspectives on language teaching and learning recognize that, in meaningful communication, people use language skills not in isolation but in tandem of cognitive and language production actions. In addition to this fundamental assumption currently the ESP/EFL field aims at the integration of language and content teaching, it being considered an effective way of making progress in a foreign language. Content-based instruction helps increase English language learners' proficiency and teaches them the skills necessary for success in various professions. Within CBI, learners gradually acquire greater control of the English language: consequently they participate more fully in an increasingly complex academic and social environment, so that to be efficient in their professional field.

As CBI is an effective method of combining language and content learning, the main focus should be put on theme-based CBI as the way that works well in the EFL/ESP academic context. Its systematic use increases as teachers design new syllabi in response to students' needs and interests. Moreover, learners' motivation increases when students focus on learning new information organized around topics, rather than just on studying the language aspects. The *prospects* of the efficient use of CBI are to be based on still wider content-based instruction, carefully chosen teaching materials and effective techniques so that students' needs, learning styles, and academic requirements are met in the most suitable and appropriate ways to satisfy individual goals of language learners.

References:

1. Anderson N. Metacognition and Good Language Learners / N. Anderson. – Cambridge, England : Cambridge University Press, 2008. – P. 99–109.

2. Bialystok E. Cognitive Processes of L2 User / E. Bialystok // Portraits of the L1 and L2 User/ Ed. V. J. Cook. – Clevedon, England, 2002. – P. 145–165.

3. Canale M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. – P. 1–47.

4. Christison M. A. Teaching and Learning Languages through Multiple Intelligences / M. A. Cristinson // TESOL Journal. – 1996. – Vol. 6(1). – P. 10–14.

5. Dörnyei Z. Motivational Strategies in the Language Classroom / Z. Dörnyei. – Cambridge, UK : Cambridge University Press, 2001. –164 p.

6. Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching / R. Ellis. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 387 p.

7. Hinkel E. Current Perspectives on Teaching the Four Skills / E. Hinkel // TESOL Quarterly. – 2006. – Vol. 40(1).– P. 109–131.

8. Krashen S. The Input Hypothesis: Issues and Implications / S. Krashen. – NY : Longman, 1985. – 120 p.

9. Nunan D. Designing Tasks for the Communicative Classroom / D. Nunan. – Cambridge, UK : Cambridge University Press, 1989. – 224 p.

10. Nunan D. Practical English Language Teaching / D. Nunan. – New York : McGraw-Hill, 2003. – 342 p.

11. Oxford R. L. Language Learning Styles and Strategies / R. L. Oxford // Teaching English as a Second or Foreign Language (3rd ed.) / Ed. M. Celce-Murcia. –Boston: Heinle & Heinle, 2001. – P. 359–366.

12. Paige R. M., Cohen A. D., Shively R. L. Assessing the Impact of a Strategies-based Curriculum on Language and Culture Learning Abroad / R.M. Paige, A.D.Cohen, R. L. Shively // Frontiers: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad. – 2004. – Vol. 10. – P. 253-276.

13. Researching Pedagogic Tasks: Second Language Learning, Teaching and Testing / Eds. M.Bygate, P. Skehan, M. Swain. – NY : Routledge, 2013. – 248 p.

14. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching / J.C. Richards, T. S. Rodgers. (2nd ed.). – New York : Cambridge University Press, 2001. – 278 p.

15. Rubin J. Intervening on the Use of Strategies / J. Rubin, A.U. Chamot, V. Harris V., & N.J. Anderson // Language Learner Strategies: 30 Years of Research and Practice. – Oxford, UK: Oxford University Press, 2007. – P. 29–45.
16. Savignon S.J. Communicative Curriculum Design for the 21st Century / S.J.Savignon // Forum. – 2002. – Vol. 40(1). – P. 2–7.
17. Schmidt R. Awareness and Second Language Acquisition / R. Schmidt // Annual Review of Applied Linguistics. – 1993. – Vol. 13. – P. 206–226.
18. Seedhouse P. Task-based Interaction / P. Seedhouse // ELT Journal. – 1999. – Vol. 53. – 149–156.
19. Stoller F. L. Content-based Instruction: Perspectives on Curriculum Planning / F. L. Stoller // Annual Review of Applied Linguistics. – 2004. – Vol. 24. – P. 262–283.
20. Snow M. A. A Model of Academic Literacy for Integrated Language and Content Instruction / M.A. Snow // Handbook of Research in Second Language Teaching and Learning / Ed. E. Hinkel. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum, 2005. – P. 693–712.
21. Teaching English as a Second or Foreign Language // Ed. M. Celce-Murcia. (3rd ed.). – Boston : Heinle & Heinle, 2001. – 384 p.
22. Tomasello M. The Key is Social Cognition / M. Tomasello // Language in Mind / Eds. D. Gentner, S. Goldin-Meadow and others. – Cambridge MA : MIT Press, 2003. – P. 47–57.
23. Widdowson H. G. Teaching Language as Communication / H.G. Widdowson. – Oxford : Oxford University Press, 1978. – 180 p.

УДК 81 – 11 = 111

L. Hnapovska,
Ukrainian Academy of Banking of the NBU

TEACHER ROLERS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES: RETROSPECTIVE ANALYSIS AND INSIGHTS INTO THE FUTURE

У статті наведено історичний екскурс у розвиток підходів до викладання іноземних мов. Концептуальні ознаки кожного з підходів охарактеризовано в термінах методів та прийомів, типових в межах розглянутих методологічних парадигм. Особливу увагу приділено професійним компетенція та ролям, що притаманні вчителю в контексті діяльнісно-орієнтованого підходу до навчання іноземних мов.

Ключові слова: *методологія викладання іноземних мов, методи викладання, методичні прийоми, діяльнісно-орієнтований підхід, формати взаємодії викладача та студента.*

Статья предлагает исторический экскурс в развитие подходов к преподаванию иностранных языков. Концептуальные особенности каждого из подходов интерпретируются в терминах методов и приемов, типичных для рассмотренных методологических парадигм. Особое внимание уделено профессиональным компетенциям и ролям, присущим учителю в контексте деятельностного подхода к обучению иностранным языкам.

Ключевые слова: *методология обучения иностранным языкам, методы обучения, методические приемы, деятельностный поход, форматы взаимодействия преподавателя и студента.*

The article offers retrospective analysis of approaches to teaching foreign languages. Peculiarities of each of the approaches are interpreted pertaining to the set of methods and techniques available within the framework of the methodological paradigms under consideration. Special emphasis is placed on professional competences and roles inherent to teachers in the context of action-oriented learner-centred approach to language teaching.

Key words: *foreign languages teaching methodology, teaching methods, techniques, action-oriented approach, learner-centredness, teacher-student interaction formats.*

The field of foreign language teaching has undergone many fluctuations and dramatic shifts over the years. As opposed to physics or chemistry, where progress is more or less steady until a major discovery causes radical theoretical revision, language teaching, as M. Celce-Murcia claims, is a field where «fads and heroes have come and gone in a manner fairly consistent with the kinds of changes that occur in youth culture» [2, p. 3].

In brief, the history and, to a great extend, the present day reality of teaching foreign languages can be summarized in terms of the nine traditional approaches listed below. Each *approach* as a certain model or research paradigm, i.e. a theory, can be specified pertaining to the set of *methods* (a system of procedures) and particular *techniques* (classroom devices or activities) used by teachers to implement this theory. In this paper we will focus on special proficiency and role that the teacher is expected (or not expected) to fulfill within the framework of each approach considered.

Grammar-translation approach implies that instruction is given in the native language of the students; there is little use of the target language (TL); focus is on grammar – specifically, on the form and inflection of words; there is early reading of difficult classical texts; a typical exercise is to translate sentences from the target language into the mother tongue. The result is usually inability on the part of the student to use the language for communication. With this approach *the teacher does not have to be able to speak the target language*.

Direct approach suggests that no use of the mother tongue is permitted (i.e. the teacher does not need to know the students' native language); lessons begin with dialogues and anecdotes in modern conversational style; actions and pictures are used to make meanings clear; grammar is learned inductively; literary texts are read for pleasure and are not analyzed grammatically; the target culture is also taught inductively; *the teacher must be a native speaker or have nativelike proficiency in the target language.*

Reading approach means that only the grammar useful for reading comprehension is taught; vocabulary is controlled at first (based on frequency and usefulness) and then expanded; translation is a respectable classroom procedure; reading comprehension is the only language skill emphasized; *the teacher does not need to have good oral proficiency in the target language.*

Within the framework of **audiolingual approach** lessons begin with dialogues; mimicry and memorization are used, based on the assumption that language is habit formation; grammatical structures are sequenced and rules are taught; skills are sequenced: listening, speaking – reading, writing postponed; pronunciation is stressed from the beginning; vocabulary is severely limited in initial stages; a great effort is made to prevent learner errors; language is often manipulated without regard to meaning or context; *the teacher must be proficient only in the structures, vocabulary, etc. that (s)he is teaching since learning activities and materials are carefully controlled*.

In the context of **situational approach** the spoken language is primary; all language material is practiced orally before being presented in written form (reading and writing are taught only after an oral base in lexical and grammatical forms has been established); only the TL should be used in the classroom; efforts are made to ensure that the most general and useful lexical items

© L. Hnapovska, 2015

are presented; grammatical structures are graded from simple to complex; *the teacher must make sure that new items (lexical and grammatical) are introduced and practiced situationally (e.g., at the post office, at the bank, at the diner table).*

Cognitive approach views language learning as rule acquisition, not habit formation. Consequently, instruction is often individualized, and learners are responsible for their own learning. Grammar must be taught but it can be taught deductively (rules first, practice later) and/or inductively (rules can either be stated after practice or left as implicit information for the learners to process on their own). Pronunciation is de-emphasized; perfection is viewed as unrealistic. Reading and writing are once again as important as listening and speaking. Vocabulary instruction is important, especially at intermediate and advanced levels. Errors are viewed as inevitable, something that should be used constructively in the learning process. *The teacher is expected to have good general proficiency in the target language as well as an ability to analyze the target language.*

Affective-humanistic approach emphasizes respect for the individual (each student, the teacher) and for his/her feelings. Communication that is meaningful to the learner is of paramount importance; teaching involves much work in pairs and small groups; class atmosphere is considered more important than material or methods; peer support and interaction is needed for learning; learning a foreign language is seen as a self-realisation experience. *The teacher is viewed as a councellor or facilitator. (S)he should be proficient in the TL and the student's native language* since translation may be used heavily in the initial stages to help learners feel at ease, while later it is gradually phased out.

Within the framework of **comprehension-based approach**, listening comprehension is very important and is viewed as the basic skill that will allow speaking, reading, and writing to develop spontaneously over time given the right conditions. Learners should begin by listening to meaningful speech and by responding non-verbally in meaningful ways before they produce any language themselves. Learners should not speak until they feel ready to do so, which results in better pronunciation than when the learner is forced to speak immediately. Students progress by being exposed to meaningful input that is just one step beyond their level of competence. Rule learning may help learners monitor or become aware of what they do, but it ill not aid their acquisition or spontaneous use of the TL. Error correction is seen as an unnecessary and perhaps counterproductive procedure, the important thing being that the learners can make themselves understood. *If the teacher is not a native or near-native speaker, appropriate materials such as video- and audio-materials must be available to provide the appropriate input for the learners.*

In terms of **communicative approach** that views language first and foremost as a system of communication, it is assumed that the goal of language teaching is learner ability to communicate in the TL – so, the content of a language course will include semantic notions and social functions, not just linguistic structures. Students regularly work in groups or pairs to transfer (and, if necessary) negotiate meaning in situations where one person has information that the other(s) lack(s) as well as often engage in role-play or dramatization to adjust their use of the target language to different social contexts. Classroom materials and activities are authentic to reflect real-life situations and demands; skills are integrated from the beginning – a given activity might involve reading, speaking, listening, and perhaps also writing, which assumes the learners are educated and literate. *The teacher's role is primarily to facilitate communication and only secondarily to correct mistakes. This requires that he teacher should be able to use the target language fluently and appropriately*

To put the communicative approach to language teaching in its modern political and educational perspective, we should make reference to «Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment» (CEFR) – the document that provides a common basis for the elaboration of language syllabuses, curriculum design guidelines, examinations procedures and practices, textbooks, etc. across Europe. It describes in a comprehensive way what language learners have to learn to do in order to use a language for communication and what knowledge and skills they have to develop so as to be able to act effectively. The description also covers the cultural context in which language is set. The Framework also defines levels of proficiency which allow learners' progress to be measures at each stage of learning on a life-long basis.

Broadly speaking, the approach adopted within the scope of CEFR postulates is an **action-oriented** one in so far as it views users and learners of a language primarily as *'social agents'*, i.e. members of society who have tasks (not exclusively language-related) to accomplish in a given set of circumstances, in a specific environment and within a particular field of action. Accordingly, any form of language use and learning/teaching could be described as follows: «Language use, embracing language learning, comprises the actions performed by persons who as individuals and as social agents develop a range of competences, both general and in particular communicative language competences. They draw on the competences at their disposal in various contexts under various conditions and under various constraints to engage in language activities involving language processes to produce and/or receive texts in relation to themes in specific domains, activating those strategies which seem most appropriate for carrying out the tasks to be accomplished. The monitoring of these actions by the participants leads to the reinforcement or modification of their competences» [1, p. 9].

The above claims bring about a scope of important implications for language teaching/learning, the major of which being the concept of a 'learner-centred classroom'. The recent interest shown in learner-centredness in language teaching, apparent in concepts such as learner autonomy, self-directed learning, or teacher-student partnership in syllabus design, revolves around a redefinition of the role students can play in their learning of a language. Within the framework of **learner-centred approach**, students are seen as being able to assume a more active and participatory role than is usual in traditional approaches considered earlier in this paper. Logically, however, student roles cannot be redefined without a parallel redefinition of teacher roles – the issue that is much less often pointed out. It is this aspect of learner-centredness that this paper looks at: the research focus is on *the role of learning councellor* which the teacher has to assume in a learner-centred approach, and the responsibilities which this role brings with it.

Definition of 'learner-centredness' as a concept is often complicated by the fact that the term is used to express at least four related, but clearly distinct perspectives on language teaching.

In terms of an approach to activity organization, learner-centredness relates to a way of organizing classroom activities. The basic idea is that learning activities will be more relevant if it is the students, as opposed to the teacher, who decide on the conceptual and linguistic content of these activities. It is also assumed that students' involvement and motivation will be greater if they can decide how activities are structured.

The humanistic movement stresses the importance of qualities such as understanding, personal assumption of responsibility, and self-realization. Consequently, from the humanistic perspective, language learning is seen as an activity which involves students as complex human beings, not 'simply' as language learners. Language teaching should therefore exploit students' affective and intellectual resources as fully as possibly, and be linked into their continuing experience of life.

To put the issue into the perspective of practical necessity, it's worth highlighting that in recent years there has been considerable interest in learner autonomy and self-direction. There can be a number of reasons for this, e.g. students may not have sufficient free

time to follow a standard teacher-led course, or budgetary restrictions may place limits on staff-student contact time. Faced with real-world constraints of this nature, the teaching profession has looked for new approaches to teaching which allow students to attain their goals with less direct teacher support.

The curriculum design perspective suggests that curriculum design can be seen as a negotiative process between teachers and students. In this view, decisions regarding the content as well as form of teaching can be made at classroom level via consultation between teachers and learners, which differs significantly from traditional approaches to curriculum design where these decisions are made by 'outside' experts such as course planners.

The above ideas represent the strongest and the most coherent view of what learner-centredness can mean in language teaching terms. There seem to be a number of basic ideas which, in one form or another, underlie most discussions of learner-centredness. These are:

- goal-setting can be made more relevant if students can contribute to the process on the basis of their own experience;
- learning is more effective if methodology and study mode are geared around student preferences;
- students get more out of learning activities if they have a say in deciding their content and in organizing the activities;
- learning will, in a general sense, benefit if students feel involved in shaping their study programmes.

At the price of certain oversimplification, there would seem to be two main roles which teachers perform in most traditional modes of teaching foreign languages. The first is that of *knower*: the teacher is a source of knowledge in terms of both the target language and the choice of methodology. In other words, the teacher is a figure of authority who decides on what should be learned and how this should be learnt. The second role is that of *activity organizer*: the teacher sets up and steers learning activities in the right direction, motivates and encourages students, and provides authoritative feedback on students' performance. Both of these roles will persist in a learner-centred approach, but teachers will need to assume a further role, that of a *learning councellor.*

One of the basic principles of the Council of Europe's language teaching policy claims that the intentions and resources of the learner should be the controlling factor for reaching proper decisions as to what he should learn and how he should learn it. Gearing language teaching in this way has a number of implications for the teacher, who will need to:

- get to know students well enough to be able to understand their intentions (what they need and would like to do) and their resources (what they are able to do);
- help students clarify their intentions and develop their resources;
- channel students participation in a pedagogically useful direction.

It is here that the extra responsibilities of the teacher as learning councellor arise. In a learner-centred approach, the teacher may be seen as performing the five **main functions**.

1. **Preparing learners.**

If language teaching is to be geared around students' intentions and resources, then both the teacher and the student themselves need to understand what these intentions and resources are. From the students' point of view, learner-centred approach involves the development of awareness in the following areas:

- *self-awareness as a language learner*: this relates to students' motivation to learn the language, the amount of effort a learner is willing to put in, and his/her attitudes both to the TL and to the process of learning itself;
- *awareness of learning goals*: here students need to develop understanding of why they are studying the TL, of their communicative goals and of their current abilities in the language – together with the ability to analyse and discuss their goals;
- *awareness of learning options*: this involves students acquiring an understanding of what language learning entails, of the various learning strategies, study options, and resources they can use, and of how different activities can advance learning in both – in-class and self-study contexts;
- *language awareness*: without having to become linguists, students need at least a basic idea of how language is structured and used – e.g certain grammatical or functional categories, the ability to recognize formulaic expressions, some notions of register and appropriacy.

2. **Analysing learner needs**

A learner-centred approach to needs analysis and goal-setting asks two main things of the teacher. The first is to assess how much students have to contribute, as this varies a lot between students. Once the teacher has identified a potential for contribution the next task is to help students to formulate their insights in a pedagogically useful form, which may not be as easy as one might imagine. Even if students have thought objectively about their communicative needs, they may lack the analytical categories to express them, or they may perceive their needs in terms of their prior learning experience – which may or may not be helpful. In most cases, the teacher will need to provide some basic terminology and a few guidelines to get students thinking along useful lines.

3. **Selecting methodology**

Every teaching situation involves the interaction between a given teaching method, the students, and the wider socio-cultural context of learning. If this interaction is not a happy one, learning is unlikely to be effective, no matter how good the credentials of the teaching method may be in theoretical terms: teaching method needs to be chosen not only on the basis of what seems theoretically plausible, but also in the light of the experience, personality, and expectations of the students involved.

4. **Transferring responsibility**

Learner-centredness represents what could be called a 'partnership model' of language teaching, decisions regarding the content and form of teaching being shared between teachers and students. This does not, however, mean that responsibility is wholly transferred to the students. In a learner-centred mode of teaching, as in any other, the teacher remains ultimately responsible for ensuring that effective learning takes place. Assessing how much, and which areas of responsibility to transfer to students is thus a key aspect of the teacher's role. Essentially this involves the teacher evaluating three main points: what students have to contribute; how this can make learning more effective; how capable students are of assuming a constructive and responsible role in shaping their learning programme.

Language teaching is a complex social and cultural activity. The teacher therefore needs to understand students within their socio-cultural context, quite apart from accepting them as psychologically complex individuals. A wide range of factors merit consideration in this respect, though the teacher should think of at least the following questions: «How motivated are my students?»; «How mature are my students?»; «What are my students' cultural attitudes to (language) study and to the roles of teachers and learners?»; «are there any external constraints that place limits on learning direction?».

5. **Involving learners**

Once the basic decision has been made to adopt a learner-centred approach, two questions soon arise: *where to start*? and *how to start*?

Regarding *where to start*, it needs to be borne in mind that learner involvement is not an all-or-nothing affair. Course planning is a very complex process, one to which different types of students can contribute to varying degrees. Teachers may find it helpful to draw up a list of decisions *they* have to make, and then select from this list the areas where students seem most likely to be able to make a sensible contribution to decision-making. Such a list might include the following points: course structure (e.g. the mix of in-class, self-access, and independent study components); goal-setting; choice of methodology; activity selection and organization; linguistic syllabus; choice of materials; topic selection; evaluation; independent study.

Two points need to be borne in mind in terms of *how to start*. The first is that student involvement will generally be a gradual process. The second is that self-direction is best learned in a hands-on manner. To begin with, this may simply involve students thinking critically about what the teacher proposes: how relevant are the materials? what did students get out of them? how else could they be exploited? could the students supply better or more relevant materials?

Conclusions. There can be little doubt that opting for a learner-centred approach adds to the responsibilities of the teacher. The teacher, in the role of learning councellor, needs at least three main sets of skills in addition to those required in traditional modes of teaching.

• *Personal skills*: evaluating students' potential and negotiating their involvement in a sensitive manner calls for an array of human and interpersonal skills. Maturity and human intuition are key qualities.

• *Educational skills*: in a learner-centred mode of teaching, the teacher has to develop students' awareness and shape their ability to make the most of their knowledge and experience. Language teaching thus becomes ab educational endeavour far more than a matter of skills training.

• *Course planning skills*: being open to student input and participation can make advance planning more difficult, and requires the teacher to live with more uncertainty than this is usual in traditional approaches. Furthermore, co-ordinating goal-setting and choice of methodology assumes a solid familiarity with course design and with the various methodological options available.

Learner-centred teaching is anything but an easy option. Few teachers who have tried out a learner-centred approach will not, at one time or another, have ground their teeth and wished they had stuck to a more predictable mode of teaching. Inevitably, the more open teaching is to students' participation, the more dependent it is upon their co-operation – which can put the teacher in an awkward situation if students decide not to play the game.

Probably the main risk is going too far too quickly. Both the degree and the form of student involvement need to be geared round the realities of the teaching situation. In the first instance, this relates to the students themselves, but also includes factors such as availability of resources, cultural attitudes, or class size. One also needs to be realistic about oneself as a teacher. Adopting a learner-centred approach makes extra demands on the teacher's time and energy, makes advance planning more difficult, and, as a result of the development nature of course structure, can add stress. Furthermore, non-native-speaker teachers may feel less at ease in situations where language content can be unpredictable. The teacher, as well as the students, must feel good about an approach for it to work well.

References:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Текст]. – К. : Ленвіт, 2003.
2. Teaching English as a Second or Foreign Language. – 2nd edition. – Boston : Heinle & Heinle Publishers, 2004.

УДК 81'44 (811.161.2 + 811.111): 81'373

N. Ivanenko,
Kirovograd State Pedagogical University named after V. Vynnychenko, Kirovograd

CITIZENSHIP EDUCATION AS THE COORDINATION AND INTEGRATION OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AND COMMUNITY

У статті аналізуються основні потреби громадянського виховання, досліджується роль активного навчання, вивчається проблема об'єднання різноманітних засобів та щоденного досвіду молоді, щоб розвинути силу характеру та моральну свободу застосовувати їх постійно.

Ключові слова: *громадянське виховання, активне вивчення, компетенція, громада, координація, інтеграція, демократичні цінності, практичні ініціативи.*

Статья рассматривает основные необходимости гражданского воспитания, исследует роль активного изучения, анализирует проблему объединения разнообразных средств и каждодневного опыта молодёжи для развития силы характера и моральной свободы постоянно их использовать.

Ключевые слова: *гражданское воспитание, активное изучение, компетенция, община, координация, интеграция, демократические ценности, практические инициативы.*

The article examines the main dimensions of citizenship education, explores the role of active learning, raises the problem of bringing together the wide-ranging resources and everyday students' experiences to develop the strength of character and moral fluency to use them systematically.

Key words: *citizenship education, active learning, competences, community, coordination, integration, values of democracy, practical initiatives.*

Education plays an essential role in the promotion of the core values of the society: democracy, human rights and the rule of law, as well as in the prevention of human rights violations. More generally, education is increasingly seen as a defence against the rise of violence, racism, extremism, discrimination and intolerance.

The implementation of justice and social cohesion has been a growing political priority over recent years at national and international level. Encouraging citizens, particularly young people, to actively participate in social and political life has been seen as one of the principal means to address the above mentioned issues. Education has, consequently, been identified as a major pivot in this respect. Major policy documents, which have shaped European cooperation in education over the past decade and which will continue to influence development its until 2020, have recognised the importance of promoting active citizenship. As a result, it has become one of the main objectives for education systems throughout Europe. Young people should be helped to develop social and

© N. Ivanenko, 2015

civic competences, defined in terms of knowledge, skills and attitudes, during their education. This competence-based approach calls for new ways of organising teaching and learning in a number of subject areas including citizenship education. Crucial points to the successful implementation of key competences are: a) greater focus on practical skills; b) learning outcomes approach; c) new methods of assessment support; d) continuing development of teachers' knowledge and skills [3]. Furthermore, the European framework also demands greater opportunities for students to actively participate in, for example, school-based activities with employers, youth groups, cultural activities and civil society organisations.

The civic competences needed to be able to actively exercise citizenship focus on knowledge of basic democratic concepts including understanding of society and social and political movements; major social developments, both past and present. Civic competences also require skills such as critical thinking and communication skills, and the ability and willingness to anticipate constructively in the public domain, including in the decision-making process through voting. Finally, a sense of belonging to society at various levels, a respect for democratic values and diversity as well as support for sustainable development are also highlighted as integral components of civic competences.

The twentieth century has seen a gradual extension of the democratic privilege to most of the adult population. The growing debate over children's rights reminds us that children and young people are the major group who, so far, have been excluded from this process. If, as it is already beginning to happen, individual rights are to be extended to children and students, then surely an appropriate accompaniment to this process is to extend the opportunity to take responsibility as well. Rights without responsibility can be corrosive, and young people can unfortunately be as adept as any adult at using their formal rights to make false claims, either maliciously or instrumentally, for their own gain. A sustainable balance between self and other, between right and responsibility, can only be achieved if young people are allowed a full part in defining agendas, in articulating their concerns, and in helping to find solutions.

Citizenship education promotes students' participation in national democracy by equipping them with the knowledge, skills, values and dispositions of active and informed citizenship. It entails knowledge and understanding of country's democratic heritage and traditions, its political and legal institutions and the shared values of freedom, tolerance, respect, responsibility and inclusion. Civics and citizenship education is underpinned by national history, and the history of other societies which have influenced that historical tradition. Civics and citizenship education also supports the development of skills, values and attitudes that are necessary for effective, informed and reflective participation in state's democracy.

The challenge for citizenship education is to find ways of integrating young people's actions, beliefs and conceptual understanding. Ideally, they should be able to grasp the core concepts of citizenship, to connect them to their everyday experience, to reconcile them with their beliefs, and to develop the strength of character and moral fluency to use them consistently.

In this chapter we argue that the most effective way to educate citizenship must be taken. Doing so can help to achieve the right balance between power and authority, between structure and creativity, and between self and other in the realm of citizenship. It can help young people to find ways of expressing themselves within communities, rather than by rejecting their values and norms. Perhaps most importantly, it can increase their readiness to help solve the social and political challenges of the future.

A citizenship education agenda, based on this analysis, would include several strands of activity. First, there is the job of specifying a common core of knowledge, concepts and understanding central to citizenship. This would include: a) historical knowledge of political and legal institutions; b) concepts such as democracy, the state, freedom, obligation and civil society; c) alternative theories of citizenship; d) practical understanding of the constitution and how it works, the processes of political decision-making, and the routes through which citizens can contribute to such processes, at both national and local levels. Such a core would be defined through the design of the formal curriculum, and the use of subject-specific opportunities for teaching and learning and the specification of a series of learning outcomes.

Second, there must be opportunities for students to develop their understanding of moral rules and principles, and to develop their capacity for moral reasoning. These opportunities might come from dedicated lesson time, from relevant national curriculum subjects such as religious education, or from teachers using opportunities as and when they arise. Teachers are often concerned about taking this on as an explicit responsibility, for two reasons. Many feel it inappropriate for teachers to teach morality in a prescriptive way, because of an admirable wish not to impose their own moral perspectives on their students. Many others are concerned about the overcrowding of the curriculum. However, developing this kind of understanding and fluency is essential for developing the capacity to be a responsible, articulate, effective moral agent. It is the fact that children and young people constantly pick up and absorb messages about morality from the behaviour of the adults around them. Formal or explicit teaching of morality does not take place in a vacuum, but in the complex moral and social context of people's everyday lives. One of the most important tools for developing young people's capacity for moral reasoning is the opportunity to discuss conflicts, issues and dilemmas which arise from day to day [2, с. 78].

Citizenship education should be a part of national curricula like it is in all European countries. It is delivered in schools through three main approaches: as a stand-alone subject, as part of another subject or learning area, or as a cross-curricular dimension. However, a combination of these approaches is often used. The length of time during which citizenship education is taught as a separate subject varies considerably between countries, ranging from twelve years in France to one year in Bulgaria and Turkey.

European countries' curricula reflect well the multi-dimensional nature of citizenship. Schools are assigned objectives not only in terms of the theoretical knowledge students should acquire, but also in terms of skills to be mastered, and attitudes and values to be developed. Students' active participation in and outside school is also widely encouraged. Generally, citizenship curricula cover a wide and very comprehensive range of topics, addressing the fundamental principles of democratic societies, contemporary societal issues such as cultural diversity and sustainable development, as well as the European and international dimensions.

As we have mentioned above, this is difficult to timetable, but not impossible. Finding opportunities to plan learning about moral rules and principles helps to create a clearer foundation for discussing morality when the opportunity arises, and encouraging students to think and act morally. Opportunities for reflection and discussion can be maximised, using a range of techniques resources. Discussion of what has been learned at the end of lessons emerges as one of the key opportunities for underpinning student understanding from Jean Rudduck's study of the role of pupils in school improvement [4]. Creating more opportunities for such discussion seems to be an urgent priority.

This kind of discussion and development also strengthens the potential for young people to take active responsibility for themselves and those around them within the school community. Developing this kind of activity, wherever possible, pupils should have the opportunity to define the subject and format of such deliberation, and to follow it up with practical initiatives. Opportunities to hear from people beyond the school – parents, governors, employers, community leaders and so on, and to discuss matters of interest and concern with them, play an important part in this process.

Students learn about citizenship not only in the classroom but also through informal learning. Citizenship education is therefore more effective if it is supported by a school environment where students are given the opportunity to experience the values and principles of the democratic process in action. Universities have introduced some form of regulation to promote student participation in governance, whether in the form of student councils or student representation on university governing bodies. Besides regulations and recommendations, it is necessary to launch national training programmes to encourage student and parental involvement in school / university governance and to strengthen their skills in this area.

The third major part of the agenda focuses on opportunities for young people to pursue their understanding of morality and citizenship beyond the educational establishment. This is often more difficult and complex for universities, but in principle there is no reason why each student should not be able to enroll in a number of different learning organisations and projects, with the university acting as broker and monitor. Developing this kind of opportunity casts the university in a new role, that of the neighbourhood learning centre. While still playing a central role in the provision of learning opportunities, the university itself acts as a focus for a range of activities and relationships spread across its local communities. Young people should be able to take opportunities for self-organised learning, in small, project-based teams, negotiating, defining and refining their goals, allocating roles and responsibilities, identifying the people and institutions who can help to accomplish their objectives. This is challenging for universities, although every educational establishment has a set of relationships and connections with its local communities. Appointing a member of staff as university-community coordinator can also be an important step. This person takes on a role of brokerage and liaison, and of giving overall shape and clarity to the range of external relationships that a university has with the outside world.

Practice in European countries reveals the following mainways to promote the involvement of young people in citizenship-related activities outside school. Firstly, steering documents such as national curricula, as well as other recommendations and regulations encourage student participation in their local community and in wider society. Secondly, European countries support educational institutions in providing their pupils and students with opportunities to learn citizenship skills outside school through a variety of programmes and projects. Working with the local community, discovering and experiencing democratic participation in society and addressing topical issues such as environmental protection, and cooperation between generations and nations.

Bringing these activities and opportunities together in coherent ways is very difficult. It implies a different kind of coordination and integration from those which many people in education are used to. Development strategies in universities are contained within curriculum guidance, programmes of study, individual departments and subjects. Learning morality and citizenship is a different kind of challenge. It requires some change to the curriculum, but just as important is the way in which opportunities for learning are distributed across the life of an educational establishment, and extended outwards into the community which surrounds it. Ideals, culture, ideas, messages and norms which infuse the atmosphere of any organisation, are crucially important. The task is to make the messages and learning opportunities coherent across these diverse systems and practices, and to synthesise formal and abstract knowledge with the practical immediate use.

Educational underachievement has become one of the dominant social deeply connected to debates over economic competitiveness problem, family breakdown, the cost of welfare provision and social cohesion at the attainment statistics of the formal education sector. But it runs deeper than mere levels of the educational failure is strongly linked to underachievement in wider life: the labour market, relationships and civic engagement. This matters so much, not just for its economic costs, but because it affects the central route to a more enriched, fulfilling and integrated individuals, and a higher quality of life for all. In the context of this report, citizenship education refers to the aspects of education at school level intended to prepare students to become active citizens, by ensuring that they have the necessary knowledge, skills and attitudes to contribute to the development and well-being of the society in which they live.

So, citizenship education is a broad concept, which encompasses not only teaching and learning in the classroom but also practical experiences gained through school life and activities in wider society. It encompasses the narrower concept of ‘civic education’, which is restricted to knowledge and understanding of formal institutions and processes of civic life such as voting in the elections.

Література:

1. Bentley T. Learning Beyond the Classroom. Education for a Changing World / T. Bentley. – London : Routledge and Kegan Paul, 1998. – 200 p.

2. Coles R. The Moral Intelligence of Children / R. Coles. – New York : Penguin Group, 1997. – 218 p.

3. Council Conclusions of 12 May 2009 in Strategic framework for European cooperation in education and training 2020 / Official Journal of European Council, May 2009.

4. Rudduck J. Pupil voice and citizenship education / J. Rudduck // Report for the QCA Citizenship and PSHE Team. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003.

УДК 159.922

Agnieszka Koterwas,
Master of psychology and pedagogy, Gdansk University

MODEL OF EDUCATION AND THE CRITICAL PERIOD OF SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT

Навчальний процес визначає не тільки сферу інтелектуальної власності, але також сферу особистості учня. Саме тому, цікаво дослідити, які особистісні риси відрізняють випускників шкіл різних моделей. Виявилося, що різниця в моделі навчання на рівні випускників початкової школи визначає відмінне функціонування їх в дорослому віці. Результати засвідчують, що існують відмінності на рівні відповідності, творчості і самодостатності.

Ключові слова: *процес навчання та вивчення, альтернативні школи, самоефективність, творчість.*

Учебный процесс определяет не только сферу интеллектуальной собственности, но также сферу личности ученика. Именно поэтому, интересно исследовать, какие личностные черты отличают выпускников школ разных моделей. Оказалось, что разница в модели обучения на уровне выпускников начальной школы определяет отличительное функционирование их во взрослом возрасте. Результаты показывают, что существуют различия в уровне соответствия, творчества и самодостаточности.

Ключевые слова: *процесс обучения и изучения, альтернативные школы, самоэффективность, творчество.*

© Н. Г. Ходаковська, 2015

The teaching process not only determines the sphere of intellectual property, but also the student's personality. Therefore it is interesting to see which personality traits may be different from graduates of different school model. It turned out that the differences in learning teaching model at the level of primary school graduates determine different functioning in adulthood. The results show that there is a difference in the level of conformity, creativity, and self-efficacy.

Key words: Teaching and learning process, alternative school, self-efficacy, creativity.

The school has a special place in the development of human society. First of all, it is an institution that is inevitable on the way of life. Each student is obligated to attend there for at least 12 years, five days a week. Usually it is the first place of isolation between parents and their child. For the first time a child is in contact with a non-family social system. The school in comparison with the family is a separate system. It has a certain formal rules of the organization and different goals and roles played by individual members of the school community. Beyond gaining knowledge or academic achievements the student learns there new rules of social functioning. It constitutes the formation of moral qualities, personality, identity, attitudes and their value system. These rules are usually unified, which mean that they are solid, homogeneous, universal, unalterable and specific for each type of school.

It seems that the rules of functioning in a certain model of education have a significant impact on students, especially at primary level. Younger school age (7-12 years old) is a critical period in the child development. During this time, child experience a new school environment, which consists of the place, time, teachers, peer group, new rules and tasks. Therefore, the children are facing new challenges. First of all, the student learns how to function in a different social system than the family. Beyond the development of cognitive processes, schoolchildren is also developing a sphere of action, emotional sphere, moral reasoning, social skills, communication skills, a sense of subjectivity and agency (Harwas-Napierała and Trempała, 2001). From the perspective of the individual, school age is a critical period of development of these areas. Therefore, in school, students have the opportunity to shape identity and subjective acceptance of the surrounding reality, not only the intellectual development.

Based on the synthesis of existing theory (Ledzińska, Czerniawska, 2011), at this early stage of education basic developmental achievements in social development and the sphere of action is:

1. the ability to adopt the viewpoint of others,
2. understanding of moral norms,
3. growing importance of the peer group,
4. the development of self-esteem,
5. tendency to compete with their peers.

When children start learning at school, they begin to develop an awareness of action. A school child performs the first serious and responsible tasks in the new unfamiliar conditions. Their exercise is training the child's competence. Is a factor of the development of self-esteem, empowerment, motivation, development of expression. In this way, the child is preparing for the future independent struggle with the requirements of contemporary reality (Harwas-Napierała and Trempała 2001).

School success, receiving positive feedback messages or positive public perception of the impact of its actions become a source of joy, satisfaction, and above all self-esteem of the child. Thus, increasing the sense of agency, perseverance in pursuit of the goal, resistance to barriers during the actions taken, coping with stress and frustration. It contributes to the training mechanisms and developing a sense of self-responsibility for their actions. In this period child's mind receives reality as an environment that can be changed, transform, understand and control. Moreover, the child receives a picture of himself as someone, who can come to the desired aims, it can realize themselves and manage in the case of failures. Similarly, if the child receives the negative reception of their actions, it creates a picture of himself as a person who has little chance of achieving the goal, who is unable to cope with the difficulties. Thereby self-efficacy is decrease (Seligman, 1997).

During this period, communication skills necessary to work in a social context are growing. Children at this age are able to act in the field of attention, are able to dialogue, discuss, confirm, deny, initiate or interrup communication. With these elementary skills it is possible to learn in pairs or team using more and more complex forms of communication. Growth of these skills allows the child to participate in an increasingly complex tasks (Stefańska-Klar, 1995). This way of learning is relevant and attractive for school-age children, because they are in period of intense development of social relations with others. During this time, children form close friendships based on emotional ties. They have strong need for approval by a group of peers, learn to control their behaviour in relation to the requirements and expectations of the group. They construct their own standards for functioning of the peer group, replacing the existing standards related to family members (Filipiak, 2012).

In conclusion, the school age is characterized by an intensive development of not only cognitive processes, but also other areas of human functioning. Therefore, in educational practice it is necessary to pay attention on it. Learning conditions determines the development of certain areas of the child's functioning. Therefore it is important to construct an appropriate development environment of these functions at school and appropriate communication with students and between students. It can have significant impact on the development of the child self-image, and thus its function in adulthood (Dembo, 1997).

From this perspective, it is worth examining the learning conditions, which can be determined by the education model. This model depends on the definition of learning. The first derives from behaviorism and treats learning like a change in patterns of behaviour and a passive acquisition of knowledge. The second is based on developmental and cognitive psychology and it mean the knowledge construction process (D. Klus-Stańska, 2002). Different definitions determine the differences in terms of the other elements of the educational process, such as: curriculum, methods, forms and content of education, the role of the teacher, the role of student or environmental conditions. In this way emerges a picture of two different models of school. The first is the so-called traditional school, based on the assumptions of behaviorism and cultural transmission, the other is a school-based progressive constructivist assumptions derived from developmental and cognitive psychology (Mietzel, 2002).

In traditional didactic teacher is speaking, students are listening, doing notes and some exercises from the book, in the way which teacher have presented. Everyone work in the same time, doing the same thing. Didactic in progressive school is based on constructivism. For this idea the most important assumes is student-centred learning, be active, manipulative learning, learning from experiences, learning through discussion and cooperation with other student (Klus-Stańska, 2002).

Because of these differences, the world of school may be different. Therefore students experience that different kind of school will behave differently. They have different way of thinking and perceiving the reality around them. In addition, the effect of the impact of different educational process may appear in adulthood graduates. Children who were learning in different teaching model of school has completely different developmental environment. This has strong effect on children developmental. It is consider to not only academic achievement but also other features. Due to the differences of learning conditions, students from different «school worlds» in a different way will understand their own «I» in relation to themselves and to the surrounding reality.

From this perspective, an interesting subject of study is to compare the social functioning adult graduates of different models of schools. This will determine how much the model determines the attitude of public school student.

For the first time, studies on the impact of the different educational model on the functioning of the students, took place in the 60s of the twentieth century in the United States. Then there were dominated schools based on the assumptions of cognitive-developmental psychology – so-called progressive schools (open schools). It had begun «Progressive Era Studies», in which scientists had studied and compared with each other different models of education. The Conclusion of a lot of research on this field which were synthesis by Harwitz in 1979, is that the significant differences between students from both schools is in the feature such as:

1) curiosity;
2) cooperation;
3) creativity;
4) critical thinking;
5) independence and conformity;
6) democratic conflict resolution;
7) hyperactivity;
8) impulsivity in problem solving;
9) leadership;
10) self-concepts.

Nowadays part of my research also proof this results. It was hypothesized that graduates of various primary school model will vary in terms of functional areas such as:

1) self-esteem;
2) social competence;
3) creative attitude, which components are conformism and heuristic or algorithmic behaviour;
4) self-efficacy.

This study took place in 2014 in Poland. Respondents were asked to fill out questionnaires to the data characteristics. They filled electronic versions of Rosenberg Self Esteem Scale, Social Communication Questionnaire, Creative Behaviour Questionnaire and General Self Efficiency Scale. The study group was 34 adult graduates of traditional primary schools and 27 adult graduates form Authors Żak Elementary School. The teaching and learning process in second school is based on the assumptions of constructivism, which I mentioned earlier. The creator and founder of school program is professor Dorota Klus-Stańska.

In order to verify whether there are significant differences in the level of self-esteem, social skills, creative attitude and self-efficacy between traditional and progressive school graduates I used a T-Test for independent samples. Independent variable is the type of primary school, which the subjects attended to and the dependent variable is selected area of the investigated on the basis of individual questionnaires.

Analysis of the results showed no significant differences in the level of self-esteem and social competence. On the other hand this analysis showed the significant differences in the attitude of creative and general self-efficacy among the two study groups: traditional primary school graduates and Authors primary school Żak graduate. Detailed description of the statistical results are presented in the table below (Table 1).

Table 1

The results of the questionnaire obtained by Authors Primary School Żak graduates and traditional prmary school graduates

	Type of school				
	ASP Żak		**Traditional school**		
	M	**SD**	**M**	**SD**	**t**
Self esteem	32,32	5,06	30,43	6,50	0,22
Social skills	104,73	24,24	107,10	27,32	-0,35
creativity	40,47	8,23	35,08	9,84	2,28*
Nonconformity	21,11	4,31	17,93	5,27	2,53*
Heuristic behaviour	19,36	4,45	17,15	5,16	1,76*
Self-efficiency	33,30	4,63	31,46	3,85	1,68*

**p<0,05*

Study groups differed in the type of primary school they attended. Everyone continued their education at the traditional high school. Almost everyone finished university. It means that respondents – adults with higher education – about twenty years ago, were subjected to different learning process for a period of six years, and then continued their education in the same traditional schools. Different impacts experienced by students in the younger school age had influenced their further development of specific areas. These differences revealed not only immediately after the completion of stage progressive schooling as proved Horwitz (1979), but – as presented this study – even in adulthood, after eleven years of traditional schooling. This means that the educational process of progressive schools at the primary school level can have a significant impact on the development of creativity, heuristic behaviour, non-conformism and self-efficacy in adult life.

The presented study are evidence of the importance of early childhood education for the development of the individual. Type of impact of the educational process in elementary school significantly affects the permanent change of their thinking structures in specific areas. This implies a difference in their future life.

The study also confirms that the younger school age is a critical period of development of some competencies. When a child starts learning at school, starts to develop in him a heightened awareness. At this time, the child is faced with the first serious and responsible tasks in a new, unfamiliar environment. The appropriate constructivist learning environment permits the development of skills and competencies of the child. In this way, the child is preparing for the future independent struggle with the requirements of contemporary reality. It means that the process of design learning environment affects the functioning in adulthood.

This study can reveal what school assumptions are significant for the development of specific aspects of the subject functioning. On the one hand this study is the proposal of the evaluation of the school from the perspective of its primary function, which is to

prepare for life in society. On the other hand it is a proposal on how to explore the power of the driving school, and so the extent to which the school may determine the operation of its graduates.

References:

1. Dembo M. Stosowana psychologia wychowawcza / M. Dembo. – Warszawa : Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, 1997.
2. Filipiak E. Rozwijanie zdolności uczenia się. Z Wygotskim i Brunerem w tle / E. Filipiak. – Sopot : Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2012.
3. Harwas-Napierała B. and Trempała J. Psychologia rozwoju człowieka, 2 / B. Harwas-Napierała and J. Trempała. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001.
4. Horwitz R. A. Psychological effects of the «Open Classroom» / R. A. Horwitz. – Review of Educational Research, 49, 1, 71–85, 1979.
5. Ledzińska M. i Czerniawska E. Psychologia nauczania. Ujęcie poznawcze / M. Ledzińska i E. Czerniawska. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.
6. Klus-Stańska D. Konstruowanie wiedzy w szkole / D. Klus-Stańska. – Olsztyn : Uniwersytet Warmińsko – Mazurski, 2002.
7. Mietzel G. Psychologia kształcenia / G. Mietzel. – Gdańsk : Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2002.
8. Seligman M. Optymistyczne dziecko / M. Seligman. – Poznań : Media Rodzina of Poznań, 1997.
9. Stefańska – Klar, R. (1995) Rozwój kompetencji społecznych dziecka a proces socjalizacji. [in:] E. Mandal, R. Stefańska – Klar (ed.), Współczesne problemy socjalizacji. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

УДК 348.147; 004.738.5

К. М. Андрощук, Л. В. Горчинська, Т. М. Пустовіт,
Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕЛІНВІСТИЧНИХ ВНЗ

У статті розглянуто можливості та специфіку впровадження нових інформаційних технологій, зокрема Інтернету, та визначення ефективності його використання в процесі вивчення англійської мови студентами нелінгвістичних університетів; досліджено особливості Інтернет-ресурсів як засобу інтегрованого навчання читання, говоріння, аудіювання, письма; розроблено методику використання нових інформаційних технологій в поєднанні з традиційними методами навчання.

Ключові слова: *інформаційні технології; інноваційні і традиційні методи навчання; Інтернет-ресурси; навички читання, аудіювання, говоріння і письма.*

В статье рассматриваются возможности и специфика внедрения в учебный процесс новых информационных технологий, в частности Интернета, а также определение эффективности его использования в процессе изучения английского языка студентами нелингвистических университетов; исследованы особенности Internet-ресурсов как способа интегрированого обучения чтению, аудированию, раговорной речи, письму; разработана методика использования нових информационных технологий в сочетании с традиционными методами обучения.

Ключевые слова: *информационные технологии; инновационные и традиционные методы; Интернет-ресурсы; навыки чтения, аудирования, раговорной речи, письма.*

A research purpose consists in finding out of specific of introduction of such innovative technology as Internet and determination of efficiency of its use in the process of study of English by the students of the non-linguistic university.

This purpose determines rising of the following tasks: to define possibilities and specific of the use of Internet in an educational process; to explore efficiency of its application in the process of study of English; to develop the method of the use of such new technology in combination with the traditional methods of teaching foreign language.

Realization of the new information technologies in the process of teaching is connected with the expansion of the range of training activities which leads to qualitative changes didactical requirements to ways of teaching.

The use of the Internet-resources at the English lessons solves a number of pedagogical purposes: to form abilities and to skills to read, to improve writing skills of students; to replenish their vocabulary, and to form a strong motivation to learn English. While working with the Internet a teacher must offer tasks aimed at developing the ability to search for information, helping them to understand the information and communicate the foreign language.

In this article the author emphasize that the implementation of innovative technologies to the process of studying does not preclude traditional methods of teaching and is harmoniously combined with it. But using the computer not only improves education but also promotes the growth of the informational culture of students, because it enables students to find information, makes lessons more interesting, and extraordinary, making studying into an interactive form.

Key words: *information technology; innovative and traditional methods; Internet-resources; reading, listening, speaking and writing skills.*

Постановка проблеми. Розвиток науки в Україні, її вихід на європейський рівень неможливий без підвищення уваги до викладання іноземних мов, володіння однією з яких є неодмінним критерієм інтеграції України в Європейське та світове співтовариство. На теперішньому етапі розвитку суспільства перед викладачем стоїть завдання зацікавити студентів навчанням, використовуючи на заняттях ті форми, методи й технології, які їх приваблюють. Тому сучасна система освіти все активніше використовує інформаційні технології й комп'ютерні телекомунікації. «Лекційно-семінарська форма навчання, – стверджує Л. П. Владімірова, – давно втратила свою ефективність – практика довела, що майже 50% навчального часу втрачається» [3, с. 23]. Це зумовлено тим, що обсяги інформації ростуть і, як показує практика, традиційні способи її передачі, зберігання й обробки стають неефективними.

Студенти повинні бути готові використати мову для реальної комунікації поза заняттями, наприклад, під час відвідування країни досліджуваної мови, під час прийому іноземних гостей, при листуванні або обміні повідомленнями, результатами завдань і т.п. з друзями в країні, мову якої вивчають. При цьому термін *комунікативність* не повинен розумітися прагматично. Не можна не погодитися з І. Л. Бім, що комунікативність «не зводиться тільки до встановлення соціальних контактів, до оволодіння туристичною мовою. Це залучення особистості до духовних цінностей інших культур – через особисте спілкування й через читання» [1; 7].

© К. М. Андрощук, Л. В. Горчинська, Т. М. Пустовіт, 2015

До проблеми вивчення специфіки використання та впровадження нових технологій зверталися такі вчені та методисти: Н. Р. Боковенко, Л. П. Владімірова, І. І. Гардашник, М. П. Голімбовська, О. В. Коваленко, І. А. Пантелеймонова-Плакса, Є. С. Полат, А. С. Редькіна та ін. Проте більшість праць спрямовані на висвітлення методики застосування інформаційних технологій на уроках англійської мови в середній школі, залишаючи поза увагою процес вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах. Таким чином, актуальність досліджуваної проблеми зумовлюється, з одного боку, її важливістю, а з іншого – недостатньою розробленістю.

Метою публікації є з'ясування специфіки впровадження у навчальний процес вищої школи нових інформаційних технологій, зокрема Інтернету, та визначення ефективності його використання в процесі вивчення англійської мови студентами нелінгвістичних університетів.

У процесі вивчення іноземних мов чітко виділяються чотири інтегровані навички: аудіювання, читання, говоріння, письмо. Важливість урахування кожної з них окремо не знімає необхідності застосування комплексного підходу до основної мети відповідно до індивідуальних особливостей сприйняття та засвоєння матеріалу студентами. Тому у процесі дослідження нами було проведено аналіз різноманітних навчальних Інтернет-програм та відповідних сайтів, які спрямовані на розвиток комунікативних компетенцій. Адже, як зазначає І. А. Пантелеймонова-Плакса, іноземна мова часто сприймається студентами як штучна, вони не усвідомлюють, за яких обставин можуть її використовувати і, як наслідок, – втрачають стимул до вивчення мови. [8, с. 18].

Формування мовно-комунікативної компетенції студентів за допомогою Інтернету стимулює розвиток здібностей студентів та їхнє прагнення до ефективного спілкування. Традиційно склалося так, що визначальною в навчанні іноземній мові вважається практична мета – навчання учнів спілкуванню іноземною мовою ***(говоріння)***, оскільки саме усне мовлення сприяє формуванню вмінь і навичок володіння іноземною мовою [6, с. 4].

Значна кількість навчальних програм, спрямованих на розвиток навичок говоріння, передбачають режим роботи з мікрофоном. Після прослуховування слова або фрази студент повторює за диктором, і на екрані з'являється графічне зображення звуку диктора й мовця, при порівнянні яких виявляються всі невідповідності. Студент прагне отримати графічне зображення вимовленого звука, максимально наближене до зразка.

У процесі засвоєння чужого мовлення вчитель може використати діалогічну комп'ютерну програму «Triple play plus in English». Із запропонованих у ній 12 діалогів, вибирається один, наприклад «У кафе». На екрані з'являються кілька картинок-сцен цього діалогу. Студенти спочатку відтворюють діалог, а потім інсценують його самостійно. Наступний етап – контроль діалогічного мовлення після вивчення всіх дванадцяти діалогів. Студенти вибирають картку із завданням (викладач сам готує картки з описом ситуації) і складають свій діалог, використовуючи лексику даної програми й виявляючи свою фантазію.

Читання іноземною мовою як комунікативне вміння та засіб спілкування разом з усним мовленням є важливим видом мовленнєвої діяльності та найбільш поширеним способом іншомовної комунікації. Сучасна теорія процесу читання висуває на перший план відбір типів текстів відповідно до інтересів та потреб різних категорій читачів.

Інтернет – ефективний засіб для одержання інформації про останні події у світі, оскільки більшість газет мають свої web-сторінки. Для того, щоб довідатися, де і які існують газети, можна запропонувати студентам відвідати сторінку MEDIA LINKS (<http://www.mediainfo.com/emedia/>), що пропонує посилання до безлічі видань.

Інші сайти, такі як *CNN World News* (<http://cnn.com/worid>); *ABC News* (<http://www.abcnews.go.com/index.html>); *The New York Times* (<http://www.nytimes.com/>), мають схожу та зручну для користувача структуру дерева посилань. Назва й кількість рубрик може варіюватися від видавництва до видавництва, однак всі вони охоплюють основні сфери життєдіяльності людини. *The New York Times,* крім перерахованого вище, пропонує своїм читачам навчальну версію газети з готовими поурочними розробками. Також за допомогою Інтернету можна перетворити навчальну аудиторію в агентство новин, а студентів – у першокласних репортерів.

Та найвищим, найбільш творчим рівнем опанування навички читання може стати створення своєї сторінки, присвяченої одній події, де необхідно подати нейтральне бачення проблеми, ґрунтуючись на аналізі інформації від різних агентств. Тут необхідно розмістити гіперпосилання на джерела. Після цього можна організувати дискусію або телеконференцію, де кожен студент чи група презентуватиме окремий аспект загальної проблеми. Поділившись результатами своєї роботи й склавши їх у єдине ціле, студенти отримають повну картину події.

Окрім всього іншого, Інтернет дає змогу користуватися послугами електронних бібліотек, уможливлюючи віднаходження студентами та викладачами оригінальних текстів для перекладу та домашнього читання, що сприяє вдосконаленню знань, умінь і навичок володіння англійською мовою.

Елементом діалогічного мовлення є ***аудіювання*** [10, с. 32]. Прослуховування різноманітних текстів, діалогів, навіть пісень, декламатори яких є носіями мови, надзвичайно важливе для покращення сприйняття іноземної мови наслух. Тут доцільно скористатися наведеними нижче навчальними програмами та матеріалами сайтів.

Сайт компанії «Lucent Technologies», зокрема її підрозділ «Bell Labs» дозволяє почути, як звучить будь-яка фраза іноземною мовою. Тут розроблений синтезатор мови, що перетворює друкований текст у звук. На сайті http.7/www.bell-labs.com/project/tts/index.html можна вибрати одну із семи мов – англійську, німецьку, французьку, італійську, іспанську. Потім потрібно вписати у діалогове вікно слово або речення обраною мовою – і через кілька секунд написане буде вимовлено вголос. Тобто озвучити можна будь-яку фразу з підручника або посібника, й особливо підійдуть он-лайнові посібники, звідки можна копіювати уривки тексту. Все вимовлене можна зберегти для себе на будь-якому інформаційному носії, щоб у разі необхідності повернутися до прослуховування, не заходячи в Інтернет.

Надзвичайно корисні послуги надають сайти деяких інформаційних видань. Так, наприклад, *BBC World Service* (http://www. bbc. co. uk/ world service) дає можливість не тільки прочитати, але й прослухати новини багатьма мовами, причому можна навіть вибрати для себе відповідний рівень володіння англійською і прослухати новини в режимі LEARNING ENGLISH. Цікавою є подвійна класифікація статей – за темами та континентами. Зворотний зв'язок з видавництвом здійснюється за допомогою посилання CONTACT US.

ABC News (http.V/www.abcnews.go.com/index.html) доповнює свої публікації, крім звукового, ще й відеосупроводом. Можлива також бесіда на запропоновану тему з читачами у розділах CHAT.

Навчання письму – важлива складова процесу вивчення англійської мови, адже рівень освіченості людини визначається за рівнем її грамотності [2, с. 11]. Тому всі навчальні комп'ютерні програми передбачають опрацьовування певних граматичних структур. У програмі «Bridge to English» представлено 20 уроків, і в кожному з них опрацьовуються свої граматичні явища: стверджувальні, заперечні й питальні речення, ступені порівняння прикметників, дієприкметники, па-

сивний стан дієслів, займенники some, any, структури there is / there are, й т.д. Усі види роботи одного уроку спрямовані на відпрацьовування певного граматичного явища.

У розділі «Граматика» програми «Професор Хіггінс» є два розділи: теоретичний і практичний. Перевіряючи знання студента, програма відзначає його успіхи, у разі необхідності надає допомогу.

Програма «English Gold» містить 144 мікродіалоги, кожний з яких спрямований на засвоєння певної граматичної структури.

Крім того, викладач може запропонувати спілкування у віртуальній реальності за допомогою електронної пошти, що також допоможе студентам оволодіти міжкультурною компетенцією.

Інтернет може й повинен використовуватися не тільки пасивно, але й активно. Студенти можуть спробувати себе в ролі не споживачів, а постачальників інформації. Сайт *«The Young Voices of the World»* (≤http://www.fiikui-med.ac.ip/kuzuryu/≥) – відкритий форум, що являє собою видавництво, де всі, хто бажає, може опублікувати свою роботу. Кожна публікація супроводжується електронною адресою її автора, що сприяє здійсненню зворотного зв'язку й виникненню дискусій. Цей вид роботи корисний тим, що студенти відчувають культурну цінність своєї роботи, адже написання статті чи повідомлення в газету, яка насправді існує, є більш цікавим заняттям, ніж написання твору, якого, крім викладача, ніхто читати не буде. Можна також пропонувати студентам написати публікацію як вид домашнього завдання. Зайшовши на цей сайт, викладач зможе прочитати твори своїх студентів, не будучи перевантаженим паперовою роботою. Звісно, такі завдання – це лише варіант урізноманітнення домашнього завдання, а не єдино можливий вид роботи.

Як бачимо, за допомогою Інтернету можна вирішувати цілу низку дидактичних завдань: формувати навички читання; удосконалювати вміння письмового мовлення студентів; поповнювати їхній словниковий запас; формувати стійку мотивацію до вивчення англійської мови. Інтернет-ресурси можуть використовуватися як ефективний додатковий засіб розвитку граматичних, лексичних навичок і вмінь, перевірки знань. Тобто впровадження в навчальний процес нових технологій зовсім не виключає традиційні методи навчання, а гармонійно сполучається з ними на всіх етапах навчання: ознайомлення, тренування, застосування, контролю.

Висновки. У процесі нашого дослідження ми дійшли висновку, що використання Інтернет-ресурсів у процесі вивчення англійської мови сприяє інтегрованому розвитку всіх компетенцій, необхідних для оволодіння іноземною мовою, дає можливість самостійно знаходити інформацію, вивчати живу мову сьогодення.

Література:

1. Бим И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника: опыт системно-структурного описания / И. Л. Бим. – М. : Русский язык, 1977. – 288 с.

2. Боковенко Н. Р. Поєднання різних форм роботи на уроках англійської мови / Н. Р. Боковенко // Іноземні мови. – 2003. – № 2. – С. 11–12.

3. Владімірова Л. П. Нові інформаційні технології в навчанні іноземним мовам / Л. П. Владімірова // http: // virtlab.ioso.ru/method. Htm. – С. 23.

4. Гардашник І. І. Комп'ютерні технології та іноземні мови / І. І. Гардашник // English language and culture. – 2008. – December (№ 46). – С. 3–6.

5. Голімбовська М. П. – Нетрадиційні форми навчання як засіб успішного вивчення англійської мови // Англійська мова і література. – 2005. – Груд. (№ 35). – С. 2–5.

6. Коваленко О. В. Інновації у вивченні іноземної мови / О. В. Коваленко // English. – 2005. – Вересень. – №36 (247). Вересень. – С. 4–5.

7. Редькіна А. С. Використання відеоматеріалів та світової мережі Інтернет на уроках англійської мови / А. С. Редькіна // Англійська мова в початковій школі. – 2008. – Липень (№ 7). – С. 23.

8. Пантелеймонова-Плакса І. А. Ефективність використання інтерактивних та проектних технологій на уроках англійської мови / І. А. Пантелеймонова-Плакса // Англійська мова та література. – 2008. – Серпень (№ 24). – С. 17–23.

9. Полат Є. С. Інтернет на уроках іноземної мови / Є. С. Полат // Іноземні мови в школі. – 2001. – № 2. – С. 6–7.

10. Silberman M. Active Strategies / M. Silberman // 101 Strategies to Teach Active Learning. – Boston, London ets., 1996. – 284 c.

УДК 378

Н. О. Арістова,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

INDEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING OF PHILOLOGISTS

Стаття присвячена сучасним класифікаціям самостійної роботи філологів у вищих навчальних закладах України. Різноманітні визначення самостійної роботи, критерії класифікації самостійної роботи, класифікації самостійної роботи у ході фахової підготовки майбутніх філологів у вищих навчальних закладах України проаналізовані та обговорені.

Ключові слова*: вища освіта, вищий навчальний заклад, самостійна робота, фахова підготовка, класифікація, критерії, філологи.*

Статья посвящена современным классификациям самостоятельной работы филологов в высших учебных заведениях Украины. Разнообразные определения самостоятельной работы, критерии классификации самостоятельной работы, классификации самостоятельной работы в процессе профессиональной подготовки будущих филологов в высших учебных заведениях Украины проанализированы и обсуждены.

Ключевые слова: *высшее образование, высшее учебное заведение, самостоятельная работа, профессиональная подготовка, классификация, критерии, филологи.*

The article is dedicated to present-day classifications of independent work of philologists at higher educational establishments of Ukraine. Diverse definitions of independent work, criteria for classification of independent work, classifications of independent work in the process of vocational training of future philologists at higher educational establishments of Ukraine are analyzed and discussed.

Key words*: higher education, higher educational establishment, independent work, vocational training, classification, criteria, philologists.*

© Н. О. Арістова, 2015

In the light of the processes which are connected with the need of present-day Ukrainian higher school for integrating European higher education, vocational training of future philologists requires reconsideration of existing state of affairs. In compliance with the «National strategy of development of education in Ukraine for 2012-2021» one of the priority-driven directions of which is the development of skills of self-education among students and the requirements of the Bologna Declaration, a significant amount of credits is intended for independent learning of educational material [10]. As a result academic staff of higher educational establishments are searching for effective methodical and organizational ways of carrying out independent work in the process of which students get to know how to gain necessary knowledge without anyone's assistance, how to orientate in the information flow, how to demonstrate acquired skills regarding definite issues and use gained knowledge and skills in the future professional activity.

The problem of the definition of the notion «independent work», the structure of the process of independent work of students and the organization of independent work of students at higher educational establishments take an important place among the scientific research of Ukrainian and foreign scientists (A. Aleksyuk, Yu. Babans'kyy, O. Bykonya, O. Havrylyuk, A. Kaps'ka, L. Onuchak, L. Panova, P. Pidkasystyy, T. Shamova, A. Verbyts'kyy, V. Yevdokymov, I. Zymnya). At the same time the systematization of classifications of independent work in the process of vocational training of philologists at higher educational establishments of Ukraine requires further development and that is the main aim of the following article. The stated aim provides the solution of the following tasks, namely:

– to review and analyze the present-day state and development of pedagogical research on the problem of organization of independent work at higher educational establishments,

– to specify the definition of the notion «independent work»,

– to elicit criteria of organization of independent work,

– to systematize the present-day classifications of independent work of philoligists at higher educational establishments.

At higher educational establishments independent work of philologists includes elements which are common for all disciplines and specific within the limits of a definite discipline:

– preparation for practical lessons or seminars,

– searching for information on a definite topic or additional information,

– making abstracts of theoretical material during lectures,

– working on theoretical material which is given during the lectures,

– learning of theoretical material assigned for independent work,

– systematization of gained knowledge before an examination or pass-fail examinations,

– preparation for presentations,

– preparation of essays and term-papers,

– preparation for translation practical work,

– carrying out tasks developed in consideration of lexical, grammatical and phonetic requirements at different levels of training, etc.

The introduction of independent work into the process of vocational training of philologists is carried out on the basis of specially selected principles the essential feature of which is their complexity and simultaneous usage in the practice of higher educational establishments of Ukraine [2]. The fundamental principles of organization of independent work of philologists during the process of vocational training include availability principle, principle of individualization, professional orientation principle, variation principle, principle of authenticity of training and developmental training principle.

Theoretical analysis of results of scientific research shows that the following pedagogical factors influence the organization of independent work of philologists, namely: simulation, organization of different types of professional practice of philologists and encouragement of philologists. One more factor which influences the organization of independent work of philologists significantly is taking individual psychological constitutions of philologists into account. Since, it is impossible to expect fruitful results of independent work without having the ability to think analytically and without self-discipline. [8].

Besides, in the research undertaken by A. Kaps'ka it is mentioned that the process of organization of independent work of students at universities which has a complicated and contradictory character requires clear lecturers' instructions and their direct assistance, a check on the development of independent work carried out by students, the presence of sufficient number of teaching aids developed by academic staff, a systematic control over students' activities on lecturers' part and precise understanding of students' content knowledge which has to be gained during the independent work. The observance of all these rules assists formation of skills of independent and creative activities of students during the process of vocational training at higher educational establishments [8].

Although scientists share a common idea that the correct organization of independent work of students influences the effectiveness of the educational process, there is no common opinion concerning the definition of the concept «independent work», criteria of organization of independent work and classifications of kinds of independent work in the present-day didactics.

Therefore in order to get the detailed theoretical analysis of present-day classifications of independent work the meaning of the concept «independent work» has to be clearly defined.

According to the Law of Ukraine «About the higher education» independent work together with studies, practical work and tests is defined as the basic form of organization of training process at higher educational establishment [6].

P. Pidkasystyy expresses an opposite opinion. He regards independent work as neither the form of organization of training process nor the teaching method. The scientist thinks that independent work is a way of organizing and doing a definite activity in conformity with a particular purpose [12].

A Russian scientist T. Shamova fully accepts how P. Pidkasystyy defines the concept of independent work and adds that it is a way of organizing an independent activity of students. On the other hand, T. Shamova says that independent work has all the features of the form of organization of educational process: the presence of a purpose and a definite task, lecturer's explanation of what way the results should be presented, a check on the expected results and compulsory carrying out of independent work by all students [13].

L. Hrytsyuk and M. Siruk agree in opinion with P. Pidkasystyy and T. Shamova concerning the definition of the concept «independent work» and insist that it is a way of organizing an independent activity of students in order to learn educational material. But along with this definition the scientists remark that independent work can be regarded as a kind of educational activity [3].

A famous Russian psychologist-linguist I. Zymnya as a result of her research asserts that independent work is a kind of educational activity which is organized by means of student's internal cognitive motives and done in the most comfortable and efficient time from the student's point of view. The scientist adds that independent work is successful if students control its process and results and there is a systematic control on the lecturer's part [7].

B. Yesypov is of one mind with I. Zymnya and thinks that independent work is a kind of educational activity which is done without direct lecturer's assistance but in compliance with all his/her requirements and which has to be done within a limited period of time determined by a lecturer. At the same time students try to achieve a goal set by a lecturer consciously and make every effort to express the desired results of their mental and physical activities (or both of them together) in one form or another [4].

In his turn, V. Krys'ko considers independent work as an important teaching method which foresees the individual activity of those who are studying while mastering their knowledge and skills and while preparing for their studies [9].

Thus, the conducted research of scientific literature by Ukrainian and foreign scientists allows us to come to a conclusion that owing to the absence of the common definition of the concept «independent work» it is often interpreted as a form of organization of training, a way of organizing a cognitive activity, a kind of educational activity and a teaching method.

From our point of view independent work can be regarded as a way of organizing an educational activity of students which is carefully planned by academic staff of the university during which students get to know how to find definite information, how to orientate in the information flow and use gained knowledge in their future professional activity.

In order to form the needs of philologists for self-education and self-actualization, to meet their wishes to become true professionals, the systematization of kinds of independent work appears to be very important. Nowadays there are various approaches to the classifications of independent work because of different viewpoints concerning criteria for its organization.

Thus, Zadorozhna I. considers that the type of management, the type of control over the process of fulfillment of independent work, the way of doing tasks and the number of participants are the criteria according to which independent work is classified. In compliance with the type of management and the type of control over the process of fulfillment of independent work it is divided into:

– work managed outwardly by a lecturer,
– work partially managed outwardly by a lecturer,
– work which is mediated between a lecturer and students,
– work which is completely managed by students [5].

O. Bykonya, having analyzed the scientific work by Zadorozhna I., adds that when independent work of students is organized and managed outwardly by a lecturer, he/she not only controls the process and desired results but sets a goal and tasks and the ways of doing them [1].

When independent work of students is partially organized and managed outwardly by a lecturer, students are free to choose the ways of doing tasks given by a lecturer. At the same time, a lecturer sets a goal and tasks, controls the process and results of performing independent work by students.

Independent work which is mediated between a lecturer and students differs in a way that a lecturer sets a goal and tasks, controls the process and desired results. On the other hand, students find the methods and techniques of doing tasks independently.

When students organize and manage independent work themselves they set a goal and tasks, they find the ways of performing these tasks, control the whole process and final result without lecturer's assistance. [1].

According to the way of doing tasks O. Bykonya classifies independent work as oral and written. And in accordance with the number of participants it is classified as individual, pair, group, collective and combined [1].

Such scientists as L. Hrytsyuk and M. Siruk have another approach to the classification of independent work of students and divide it into reproductive, partially research and research according to the type of cognitive activity. Scientists insist that in compliance with the knowledge source, independent work is classified as:

– work with textbooks and with training hand-outs,
– work which is carried out with the help of audio-visual means of training,
– work consisting of various types of research conducted by students.

Besides, in conformity with the place of doing, independent work can be classified as work which is carried out in the classroom, at home or in the library. Moreover, according to the didactic purpose independent work can include:

– learning of a new educational material;
– solidifying and mastering of obtained knowledge and skills;
– full control over the knowledge and skills which have been formed [3].

The thorough analysis of pieces of work written by scientists allows us to define extracurricular work as a mass, group or individual form of extracurricular activities of students which has a definite educational purpose and a free form of holding and which is organized and held at higher educational establishments on a voluntary basis.

The classroom forms of training during which the vocational education of future philologists is held, their world view is formed and the profound knowledge is gained comprise lectures, practical studies, seminars, tutorials, examinations and independent in-classroom work.

Translation practical work and independent extracurricular work are referred to the extracurricular forms of training activities of philologists.

L. Onuchak, studying pedagogical conditions of organization of independent extracurricular work, suggests classifying it according to the content and way of presenting information as theoretical, practical and combined [11].

Thus, the conducted research makes it possible for us to state that the most widespread criteria for organization of independent work which we fully accept and which are suggested by famous Ukrainian and Russian scientists include:

1) the type of management and type of control over the process of fulfillment of independent work;
2) the way of doing tasks;
3) the number of participants;
4) the type of cognitive activity;
5) the place and time of carrying out independent work;
6) the content and way of presenting information;
7) the knowledge source;
8) the form of organization of training activities;
9) the didactic purpose.

The context of the theoretical analysis which has been carried out helps us draw a conclusion that the analyzed approaches to the definition of the concept «independent work» and classifications of kinds of independent work of philologists in the process of vocational training at higher educational establishments of Ukraine and those which are left over and above our attention have their own followers. It is corroborated by the detailed analysis of the pieces of work written by contemporary Ukrainian and foreign scientists.

The results achieved during the theoretical analysis allow us to assert that independent work is the highest level of educational activity since its organization requires students' purposefulness, knowledge, skills, understanding of their individual psychological constitutions, presence of motivation and willingness to overcome difficulties. Correct organization of independent work, on the part of the lecturer, is a way of formation of independence, mobility, creative potential and competitiveness of future specialists which promotes effective fulfillment of future professional activities on a level with highest world standards.

Future prospects of further study are seen in the search for effective methods of management of independent work and the role of extracurricular activities in the process of vocational training of philologists at higher educational establishments of Ukraine.

References:

1. Биконя О. П. Форми та види самостійної поза аудиторної роботи з англійської мови в економічному вищому навчальному закладі // Теоретичні питання культури, освіти і виховання. – Київ, 2012. – В. 45. – С. 90–93.
2. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – К. : Вища школа, 1995. – 237 с.
3. Грицюк Л. К., Сірук М. В. Організація самостійної роботи студентів у навчальному процесі вищого навчального закладу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1010/3/Gritsyuk.pdf – Назва з екрану.
4. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Борис Петрович Есипов. – М. : Учпедгиз, 1961. – 239 с.
5. Задорожна І. П. Організація самостійної роботи майбутніх учителів англійської мови з практичної мовної підготовки / Ірина Павлівна Задорожня. – Т. : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – 414 с.
6. Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page3 – Назва з екрану.
7. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / Ирина Алексеевна. – М. : Русский язык, 1989. – 219 с.
8. Капська А. Й. Організація самостійної роботи студентів у світлі вимог Болонської системи // Соціалізація особистості. – К., 2007. – Т. XXIX. – С. 3–11.
9. Крысько В. Г. Психология и педагогика / Владимир Гаврилович Крысько. – М. : Изд-во Омега-Л, 2006. – 368 с.
10. Національна доктрина розвитку освіти. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/347/2002 – Назва з екрану.
11. Онучак Л. В. Педагогічні умови організації самостійної поза аудиторної роботи студентів економічних спеціальностей: дис.... канд. пед. наук : 13.00.04 / Онучак Людмила Володимірівна. – Київ, 2002. – 202 с.
12. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении / Павел Иванович Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1980. – 240 с.
13. Шамова Т. И. Активизация учения школьников / Татьяна Ивановна Шамова. – Москва, 1982. – 208 с.

УДК 811

Т. С. Басюк, В. Ю. Бійчук,
Львівський Національний Університет ім. Івана Франка, м. Львів

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВИЙ ЧИННИК ПОРОЗУМІННЯ МІЖ НАРОДАМИ

Стаття присвячена дослідженню важливості міжкультурної комунікації в процесі підготовки майбутніх спеціалістів в умовах інтеграційного процесу. Проведений аналіз понять 'міжнародна інтеграція' та 'професійна компетентність'. Подані ідеї щодо застосування активних методів навчання з метою збільшення інтересу до навчального процесу.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, інтеграційний процес, спілкування, міжкультурна компетентність, етикет, ідентифікація, культурні відмінності.*

Статья посвящена исследованию важности межкультурной коммуникации в процессе подготовки будущих специалистов в условиях интеграционного процесса. Проведенный анализ понятий «международная интеграция» и «профессиональная компетентность». Представленные идеи по применению активных методов обучения с целью увеличения интереса к учебному процессу.

Ключевые слова*: межкультурная коммуникация, интеграционный процесс, общение, межкультурная компетентность, этикет, идентификация, культурные различия.*

The article aims to explore the importance of cross-cultural communication in the training of future professionals in terms of the integration process. The concepts of 'international integration' and 'professional competence' are analyzed. The ideas on the use of active learning methods in order to increase interest in the learning process are presented.

Key words*: intercultural communication, integration process, communication, intercultural competence, etiquette, identification, cultural differences.*

Постановка проблеми. Стрімкий глобалізаційний процес, який охоплює усі, без виключення, сфери людського життя, розширення кордонів Європейського Союзу, значний розвиток туризму, міграція та інтеграція іноземців, зміцнення міжнародних відносин, розширення ринку праці у зв'язку з обміном студентами та професійними кадрами призводить до виникнення реальної необхідності розпізнавати культурні відмінності, розуміти їх значення та усвідомлювати, що міжкультурна комунікація впливає на такі психологічні процеси, як сприйняття, мислення, розуміння та поведінку [6]. Тому, реальне усвідомлення відмінностей між культурами і бажання визнавати ці відмінності та бути готовими їх поважати уможливлюють налагодження плідної співпраці [1].

Процес всесвітньої глобалізації сприяє розумінню комунікації між різними культурними системами як істотного елемента картини сучасного світу. Ці процеси передбачають регулярні контакти у різних сферах між представниками різних культур. Така ситуація вимагає вирішення поставлених практичних завдань та питань культурної адаптації однієї культури на теренах іншої.

Мета статті полягає у важливості розуміння якісної професійної іншомовної підготовки майбутніх спеціалістів в процесі міжкультурної інтеграції, адже неправильний підхід чи не знання тонкощей цих аспектів може призвести до неминучих та болісних наслідків. Саме це дає поштовх глибше вивчати та досліджувати міжкультурні відмінності, усвідомити їх важливість як невід'ємний елемент міжкультурного спілкування щоб уникнути непорозумінь та конфузів.

© Т. С. Басюк, В. Ю. Бійчук, 2015

Підсумовуючи усе вище сказане, виникає необхідність розглянути сам термін «Інтеграції», який дасть глибше розуміння поставленої проблеми.

Інтеграція (від лат. integration – поповнення, відновлення) позначає стан внутрішньої цілісності тої або іншої культурної освіти, а також узгодженість між різними її елементами. Крім того, під інтеграцією часто розуміють процеси, результатом яких повинна стати така взаємоузгодженість різних суб'єктів культури. Різними дослідниками інтеграція культури (або інтеграція культур) інтерпретується по-різному, в якості ведучого моменту виділяються різні сторони культурної діяльності. [2] Культурна інтеграція розуміється, наприклад, як логічна, емоційна або естетична узгодженість між культурними значеннями, як процес узгодження цих значень між різними суб'єктами культури та культурними нормами і реальною поведінкою носіїв культури. Часто сприймаємо її як функціональну взаємозалежність між різними елементами культури, такими як звичаї, інститути, культурна практика, імперативи повсякденності і т. д. Тому це дає великий поштовх та мотивацію викладачам вищих шкіл до інтенсивного розгляду даної проблеми та усвідомлення донести цю проблему до уваги своїх вихованців. На сьогоднішній день першочерговим завданням перед викладачем стоїть не лише навчити іноземної мови, як засобу спілкування, а й заохотити студентів розуміти, сприймати та поважати відмінності у культурі, релігії, побуті та інших соціальних процесах.

Лише розумне поєднання усіх цих моментів дасть можливість комфортного перебування та плідної співпраці в іншомовному соціумі. Потрібно враховувати потреби мультилінгвальної і мультикультурної Європи та розвивати здатність спілкуватись один з одним понад мовні та культурні кордони.

Сьогодні статус іноземної мови стрімко зростає. Вивчення іноземних мов стає вимогою часу. Особливо у сфері освіти приділяється увага мовній підготовці, яка має сприяти формуванню сучасного сприйняття національної свідомості кожної особистості, а також здатності до життя у дусі взаємопорозуміння, миру, злагоди між народами та етнічними, національними та релігійними групами.[2] Мова є не лише головним аспектом культури, але й виступає засобом досягнення культурних проявів. Тому сьогодні набуває актуальності соціокультурний підхід, який наголошує на вивченні мови через культуру.

Держава завжди потребувала і надалі потребує висококваліфікованих фахівців із знанням іноземних мов, професіоналів, готових до гідної участі у міжнародному співробітництві та формуванні нового ставлення до України в Європі та світі. [6] Іноземна мова все більше набуває ролі засобу міжкультурного та професійного спілкування. Усе це зумовлює необхідність модернізації системи української освіти в умовах інтенсивного розвитку соціально-економічних відношень в суспільстві, передбачає актуалізацію проблем підвищення якості вищої освіти, що визначається не тільки об'ємом знань за фахом, але й здатністю майбутніх випускників до їх творчого застосування у реалізації завдань фахового спрямування, спроможність здійснювати іншомовне спілкування з фахівцями з інших країн, а також виконувати професійну діяльність в умовах іншомовного середовища.

Проблема формування іншомовних навичок у майбутніх спеціалістів завжди привертала увагу дослідників. У роботах сучасних дослідників (І. О. Зимня, І. В. Анічков, Г. В. Рогова, Ю. І. Пасов, О. М. Волченко, Г. О. Копил, В. Г. Редько) наголошується на актуальності проблеми удосконалення змісту навчання іноземних мов майбутніх фахівців як однієї зі складових їхнього загальнокультурного розвитку і професійної підготовленості. Іншомовна підготовка відкриває широкі можливості для загальнокультурного, особистісного і професійного розвитку кожної особистості, тому доцільною є спрямованість навчання іноземної мови на формування професійної компетентності.

Сутність поняття професійної компетентності було предметом розгляду в роботах О. Є. Антонової, В. П. Беспалька, О. А. Дубасенюк, М. Б. Євтуха, І. А. Зазюна, Н. В. Кузьміної, О. Є. Ломакіної, Н. Г. Ничкало, Є. М. Павлютенкова, І. Пискунова, М. В. Розова, В. О. Сластьоніна та ін.

Поняття «професійна компетентність» характеризує і визначає рівень професіоналізму особистості, яка володіє знаннями, навичками та уміннями, набутими власним шляхом та з досвіду практичної діяльності, що дають змогу їй демонструвати професійно – грамотне мислення, оцінку, думку і здатність розв'язувати проблеми професійного характеру [5]. Під професійною іншомовною компетентністю ми розуміємо сукупність знань (лексичних, граматичних, фонетичних, орфографічних), умінь в аудіюванні, говорінні, читанні, письмі та навичок спілкування, що забезпечує володіння іноземною мовою на професійному рівні. [8]

Варто зазначити, що сьогодні на Європейському континенті розмовляють на більш, ніж 225 мовах. Англійська продовжує збільшувати свою частку як найбільш розповсюджена іноземна мова.

В цьому процесі важливим є :

– володіння універсальними для всіх мов і культур еталонними стандартами, фактами;

– урахування специфічного, індивідуального, автентичність сприймання засвоєння інформації;

– її культурна і когнітивна ідентифікація;

– збіг в ціннісних орієнтаціях і судженнях.

Культура професійного спілкування характеризується рівнем розвитку комунікативних знань і вмінь та дозволяє здійснювати міжсуб'єктну взаємодію, спрямовану на ефективне виконання професійних обов'язків. Питання етики ділового спілкування розглядались у працях І.Альохіної, Т.Аргентової, В.Співак та ін. Під етикетними нормами розуміють доцільність вживання мовленнєвих засобів у різних соціальних умовах (мовець добирає певні формули мовленнєвого етикету відповідно до соціального статусу партнера в комунікації). [1]

Прагматичні норми – це правила спілкування (зокрема, вміння розпочати та закінчити розмову тощо) і тактика спілкування (вміння перефразувати вислів, заповнити паузу тощо). [7] Практика комунікативного підходу до вивчення мови переконала, що ці компоненти спілкування відіграють у ньому не менш важливу роль, ніж, наприклад, правильність мовлення, оскільки неправильне звертання із порушенням етикетної норми може призвести до більш негативних наслідків, ніж граматична чи лексична помилка. [3] Тривалі, незаповнені паузи, незавершені речення, незв'язність мовлення ведуть до втрати інтересу з боку слухача. Тому дотримання правил мовленнєвого етикету сприятиме удосконаленню культури професійного спілкування фахівців. [4].

Саме тому, викладачі відіграють одну чи не з ключових ролей у підготовці майбутнього фахівця, адже саме вони є 'скульпторами', які безпосередньо залучені в процес створення такого неповторного шедевру, як *'особистість'*. Викладачам потрібно приділяти велику увагу організації навчального процесу, правильно структуризувати його та зробити його якомога цікавішими та ефективнішим для сприйняття студентами. Вважаємо, що одними з результативних методів професійного навчання та підготовки майбутніх фахівців може слугувати наступне:

• Читання автентичних текстів та преси, їх активне обговорення, організація дискусій, опрацювання невідомого вокабуляру;

• Перегляд наукових програм, фільмів в оригіналі, спеціально-розроблених навчальних програм відповідно до спеціалізації;

• Створення студентами презентацій, які б включали ознайомлення з іншими культурами та дозволили б провести порівняльний аналіз, помітити відмінності у мові, культурі, звичаях, побуті;

• Залучення до навчального процесу представників міжнародних компаній, які б з власного досвіду могли поділитися знаннями як досягнути успіху та професійного росту;

• Мотивувати студентів відвідувати (факультативно) курси Лінгвокраїнознавства, де б вони могли активно відкривати для себе нові та цікаві сторони іншомовної культури;

• Розробка різноманітних авторських інтерактивних завдань, типу квестів, брейн-рингів і т.д. для ефективнішого та цікавішого пізнання та розуміння міжкультурних відмінностей;

• Розгляд конкретних ситуацій, управлінських прикладів, ділових ігор, розігрування ролей, диспутів протидіючих груп, розбирання ділових ситуацій.

На наш погляд, у результаті молодий спеціаліст, приступаючи до виконання службових обов'язків, з першого ж дня добре знатиме предмет діяльності, сферу своїх професійних повноважень і завдань та цим самим зведе до мінімуму час на «входження» на посаду.

Але, на жаль, слід зауважити, що як показує практика, у процесі навчання ми стикаємося з багатьма перешкодами, які блокують та не дають змогу виконати поставлені цілі та досягнути бажаного результату, а саме:

– Обмежена кількість годин, що відводиться на вивчення іноземної мови, і, водночас, високі вимоги щодо володіння іноземною мовою після закінчення курсу;

– Недостатня кількість технічного забезпечення;

– Наявність у студентів, які вступають у ВНЗ різного рівня знань іноземної мови;

– Брак активних форм та методів навчань, які б дозволили наблизити навчальний процес до реальності, імітуючи професійну діяльність.

Зрештою, попри усі негативні моменти чи явища, які виникають в процесі навчання кожен повинен усвідомлювати важливість, необхідність та значущість своєї роботи та поставлених цілей. Адже ми живемо в часи легендарних історичних змін, в часи становлення 'нової ' України, де кожен може і повинен зробити свій маленький, але невід'ємний вклад, з великою свідомістю та святою відповідальністю ставитися до своїх безпосередніх обов'язків. «Міняйте світ до кращого, дбайте про нього, бо ви в ньому живете» (Андрій Кузьменко)

Як підсумок, слід зауважити, що одним із головних завдань сучасної освіти є виховання особистості, котра здатна пізнавати й творити культуру шляхом діалогічного спілкування, що вимагає від усіх учасників процесу високого рівня комунікативної культури, комунікативної компетентності, розвинутих навичок спілкування. Вона можлива за умови правильно організованого міжкультурного діалогу. І не слід недооцінювати важливість цього процесу, адже, якщо ми, викладачі, приділимо відповідну увагу щодо процесу формування між культурної компетентності, це дасть змогу уникнути багатьох проблем для майбутніх спеціалістів у їхній професійній діяльності.

Література:

1. Воробьева С. А. Деловой английский язык для сферы туризма. Your Way to Tourism / С. А. Воробьева. – М. : Филоматис, 2006. – 352 с.

2. Донец П. Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П. Н. Донец. – Харьков : Штрих, 2001. – 384 с.

3. Зязюн. І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.

4. Елизарова Г. В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению : дис.... докт. пед. наук : 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания» / Г. В. Елизарова. – СПб., 2001 – 371 с.

5. Мальцева К. С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04 / Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2002. – 20 с.

6. Ніколаєва С. Ю. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.

7. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.

8. Canal M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J. and Schmidt R., (eds.) Language and Communication. – London : Longman, 1983. – P. 237.

9. Porter, R. E. & Samovar, L. A, eds. Intercultural Communication: A reader. Fifth edition. – Belmong : Wadsworth Publishing Company, 1988. – 340 p.

УДК 316.28:811.111 (07)

Ю. В. Веремчук,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ ЯК ЗАПОРУКА ФАХОВОГО УСПІХУ

У статті розглядаються особливості та чинники виникнення комінікативних бар'єрів під час вивчення англійської мови студентами технічного напрямку. Метою статті є не узагальнення, а глибше розуміння проблеми. У ній, зокрема, розглядаються роль та значення мотивації та самооцінки студентів в процесі професійної іншомовної підготовки, а також важливість вибору правильної навчальної стратегії для успішного набуття комунікативної компетенції.

Ключові слова: *комунікативний бар'єр, мотивація, навчальна стратегія.*

Статья посвящена особенностям возникновения коммуникативных барьеров в процессе изучения английского языка студентами технического направления. Цель статьи более глубокое понимание проблемы: рассматривается роль и значение мотивации и самооценки студентов, а также важность выбора правильной стратегии обучения для успешного приобретения коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: *коммуникативный барьер, мотивация, статегия обучения.*

© Ю. В. Веремчук, 2015

This article discusses current issues in language learning that affect learners of foreign languages. As Ukraine is a non-English speaking country, the majority of students develop their English language competence through learning. The limited exposure to English does not allow them to develop their English language competence through acquisition. Since learning English involves both consciousness and effort, students face communicative barriers to successful English as a foreign language learning.

Language barriers have little or nothing to do with language learning per se, but everything to do with the «mechanics» of the classroom. In fact, some students do not have overwhelming difficulties with the language, but only with teachers' failure to recognise what is hindering them from learning as well as they might.

Motivation is an important factor influencing language learning success. It is defined the learner's orientation with regard to the goal of learning a foreign language. Another important factor, which is highly correlated with language barriers, is self-confidence. It involves judgments and evaluations about one's own value and work. Self-confidence is negatively influenced when the language learner thinks of oneself as deficient and limited in the target language.

For many students tests can create enough anxiety to hinder effective learning. For the benefit of all students teachers should consider carefully whether some of the outcomes which they are currently achieving through testing could be achieved more effectively by other methods.

The choice of appropriate learning strategy is also important for overcoming language barriers. Strategy training should be based on students' attitudes, beliefs and stated needs.

Experience shows that where language learners are offered appropriate strategies, courses and effective teaching, they enjoy the experience and are keen to demonstrate their skills and knowledge.

Key words: *language barrier, motivation, learning strategy.*

Сучасне суспільство розвивається в умовах глобалізації, яка охоплює практично всі сфери людської діяльності. Цей багатовимірний процес на сучасному етапі має як численних прихильників, так і опонентів. Серед позитивних наслідків глобалізації слід, насамперед, зазначити розширення світового інформаційного простору, посилення процесів мовної і культурної консолідації (які, втім, можуть мати й негативні наслідки), зростання доступності інформації, загальнокультурних та інтелектуальних надбань. Основною мовою глобалізації є англійська: нині близько 1,75 млрд людей спілкуються саме цією мовою, а отже, вона належить світові, а не лише Сполученому Королівству. Кількість людей, які вивчили англійську як іноземну значно перевищує кількість власне носіїв цієї мови. Сьогодні англійська стала перепусткою до можливостей, важливою навичкою майже для будь-якої професії та інструментом, за допомогою якого відбувається третина спілкування в інтернеті. Вагу та значення англійської мови у світі важко переоцінити, оскільки вона є засобом комунікації в професійному контексті.

Щодо завдань сучасної освіти, то вона має формувати здатність особистості адаптуватися до умов глобалізації. Сьогоднішнє суспільство потребує збільшення кількості знань і умінь випускників вищих навчальних закладів і разом з тим високої якості самого процесу навчання. Разом з тим, в Україні відчувається брак високоосвічених фахівців технічного напрямку, які мають високий рівень іншомовної комунікативної компетенції навіть попри те, що вивчення англійської мови давно вже стало невід'ємною частиною навчальної програми кожного ВУЗу. На нашу думку, викладання іноземної мови у ВУЗі має бути орієнтоване на набуття студентами комунікативної компетенції для практичного користування іноземною мовою, а саме: працювати з іншомовною літературою зі своєї спеціальності, спілкуватися з іноземними партнерами, брати участь у ділових переговорах, в укладанні ділових угод тощо.

Як відомо, існує щонайменше два способи набуття іншомовної комунікативної компетенції: оволодіння мовою у природніх умовах та власне вивчення іноземної мови. Україна не є англомовною країною, тому можемо говорити про вивчення англійської у штучно створених умовах, що передбачає свідоме опрацювання цілого ряду правил та принципів. Оскільки вивчення англійської мови потребує свідомого спрямування зусиль, студенти стикаються з цілим рядом труднощів, що перешкоджають успішному набуттю комунікативної компетенції.

Бар'єри на шляху вивчення англійської як іноземної можна розглядати з кількох перспектив: починаючи від глобальних культурних та суспільних і до індивідуальних специфічних проблем, пов'язаних з вивченням саме англійської. Комунікативний бар'єр – це психологічне явище, що виявляється у вигляді зовнішніх і внутрішніх ознак тривожності і призводить до блокування ефективного спілкування у процесі вивчення іноземної мови [1, с. 18].

Проблема виникнення комунікативних бар'єрів стала предметом дослідження багатьох науковців як в Україні так і закордоном, і це лише підкреслює її актуальність. Так А. Аронсон, Г. Гібш, В. Бенніс, Є. Залюбовська, Б. Паригін, К.Роджерс у своїх працях розглядають чинники виникнення комунікативних бар'єрів. Грунтовне дисертаційне дослідження Н.Яковлєвої спрямоване на вивчення особливостей та причин виникнення труднощів у процесі вивчення іноземної мови, а також на розробку психолого-педагогічних умов їх подолання.

Метою статті є не узагальнення, а глибше розуміння проблеми виникнення комунікативних бар'єрів у студентів технічного напрямку.

Власне комунікативні бар'єри дуже мало або зовсім не стосуються *вивчення* мови як такого (per se). Значною мірою вони пов'язані та спричиняються самим «механізмом» проведення занять. Так, студенти можуть відчувати труднощі не з вивченням мови, а невмінням чи небажанням викладача з'ясувати, що саме перешкоджає цьому процесу, тому важливим завданням викладача є вчасне виявлення, аналіз та визначення шляхів подолання таких труднощів.

Результатом успішного вивчення іноземної мови є формування комунікативної компетенції на основі набутої лінгвістичної компетенції. Однак, зважаючи на надзвичайно малу кількість годин для вивчення іноземної мови у технічних ВНЗ (наприклад, одне заняття на тиждень), на жаль можемо говорити лише про формування лінгвістичної компетенції. У зв'язку з цим студенти відчувають не так брак мовних знань, як невміння застосовувати їх у ситуації спілкування, а, відтак, скутість і тривожність, які виникають щоразу, коли виникає потреба використовувати навички іншомовного спілкуваня.

Мотивація, тобто внутрішня рушійна сила, що спонукає до виконання певних дій, у даному випадку до вивчення англійської мови як іноземної, є надзвичайно важливою і значною мірою дозволяє спрогнозувати майбутній успіх. Відсутність мотивації може стати серйозною перешкодою на шляху вивчення мови. Власне, занижена самооцінка та мотивація (стосовно іноземної мови), які є вагомими причинами виникнення комунікативних бар'єрів у студентів немовних спеціальностей, значною мірою формуються ще у школі. Це можна пояснти тим, що далеко не всі студенти першого курсу, скажімо технічного ВУЗу, є випускниками шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови, а тому і рівень знань, і інтерес до цього предмету часто не перевищує середніх показників. Тому досить часто студенти не докладають достатніх зусиль і не беруть активної участі у процесі вивчення мови, мотивуючи свою пасивність тим, що це занадто складно і вони не впораються, а тому не варто й намагатися. Окрім того, якщо у групі є студенти з достатньо високим рівнем знань, а викладач

у своїй роботі орієнтується саме на них, то у решти студентів (а така решта часто може бути більшою частиною групи) посилюється тривожність та невпевненість у власних знаннях.

Таким чином, одним із шляхів подолання існуючих та попередження виникнення нових комунікативних бар'єрів є врахування викладачем індивідуальних особливостей та загального рівня знань студентів. Ключем до впевненості у власних знаннях є відчуття успіху, а тому викладач повинен якомога частіше звертати увагу саме на позитивні досягнення у роботі своїх студентів.

Ще одним чинником, що перешкоджає успішному налагодженню процесу професійної іншомовної підготовки у технічних ВУЗах є сам факт оцінювання рівня набутих знань. Для значної кількості студентів досить потужним демотивуючим фактором є різноманітні тести та контрольні зрізи, які деякі викладачі, в свою чергу, використовують не лише як інструмент виявлення поступу у вивченні мови, а й як фактор додаткової мотивації. Так, наприклад, завдання вивчити слова і підготуватися до словникового диктанту на наступному занятті викликає тривожність і невпевненість у багатьох студентів; вони спрямовують свої зусилля на механічне виконання завдання аби забезпечити собі бажаний результат. Таке завдання не сприяє підвищенню мотивації студентів, крім того, цей підхід не є ефективним у вивченні мови. Не йдеться, звичайно, про те, що не повинно бути контрольних робіт, а лише про те, що не варто перевантажувати ними навчальний процес. Тому викладачам варто досить ретельно обмірковувати питання доцільності проведення різноманітних контрольних робіт і розглядати можливість досягнення поставленої мети (моніторинг поточної успішності студентів) іншими методами, наприклад, активно використовуючи техніки самостійного оцінювання власних знань студентами (self monitoring, self assessment). Завдання, спрямовані на перевірку набутих знань мають на меті інформувати викладача і допомагати студентам бачити свій прогрес. Час, який студенти витрачають на написання тесту, а викладач на його перевірку, можна використати на спільну діяльність, яка сприяє подоланю комунікативних бар'єрів.

До причин виникнення бар'єрів у вивченні англійської мови варто віднести й вибір невідповідної навчальної стратегії (тобто методу, який студенти свідомо використовують для покращення іншомовної мовленнєвої компетенції) або незнання студентів про існування альтернативних способів опанування того чи іншого матеріалу. Важливим завданням викладача є визначення поточних технік та прийомів, якими студенти користуються для вирішення тих чи інших завдань. Один зі способів досягнення цієї мети – після виконання певної вправи провести групову дискусію, спрямовану на визначення того, яким саме чином студенти виконували дане завдання, звертаючи особливу увагу на навчальні стратегії, які вони назвуть. Інший спосіб – розробити анкету та попросити студентів відповісти на її питання відразу після виконання вправи.

Навчальна стратегія повинна належним чином співвідноситися із типом завданням, його метою та відповідати стилю навчання конкретного студента. Також при виборі навчальних стратегій варто брати до уваги гендерні аспекти, індивідуальні особливості студентів у групі, а також вік та вже наявний рівень комунікативної компетенції. Викладачеві варто приділяти увагу тому, аби навчити студентів обирати правильну стратегію навчання (strategy training), причому таке навчання має бути природно інтегровано у основну діяльність з вивчення мови. Доволі ефективним методом навчити студентів правильно обрати навчальну стратегію для того чи іншого завдання є так зване «мислення вголос», коли викладач детально коментує свої власні дії у процесі виконання вправи спільно зі студентами. Такий підхід дозволяє студентам більш свідомо поглянути на процес вивчення іноземної мови та значення навчальних стратегій у ньому.

Досвід свідчить, якщо при викладанні англійської мови було обрано відповідний курс, студенти отримують задоволення від процесу навчання і з тоговністю демонструють набуті знання і вміння. Однак, якщо існування факторів, які перешкоджають успішному набуттю комунікативної компетенції не визнається або не докладається жодних зусиль щодо їх подолання, студенти досить швидко втрачають інтерес до предмету, що не сприяє їх майбутньому фаховому успіху.

Таким чином, попередженню і подоланню комунікативних бар'єрів, що виникають у студентів в процесі набуття мовної компетенції сприяють підвищення мотивації, підвищення власної самооцінки студента, вибір ним правильної навчальної стратегії, а також цілий ряд інших чинників. З іншого боку, важливою є й роль викладача, від вмінь якого значною мірою залежить створення сприятливої атмосфери та побудова правильного механізму заняття.

Перераховані вище чинники не вичерпують всієї глибини даної проблеми та шляхів її подолання: подальшого вивчення вимагає питання особливостей прояву комунікативних бар'єрів в процесі роботи над різними видами мовленнєвої діяльності, наприклад, розробка чіткого алгоритму дій, спрямованих на зниження тривожності студентів, що виникає під час слухання іншомовного матеріалу та усного мовлення. Це та інші питання можеть стати предметом подальшого дослідження.

Література:

1. Яковлева Н. В. Психолого-педагогічні умови подолання комунікативних бар'єрів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н. В. Яковлева. – К., 2003. – 25 с.

2. Gardner R. Attitudes and motivation in second language learning / R. Gardner, W. Lambert. – Rowley : Newbury House, 1972.

3. Horwitz E. Language anxiety and achievement / E. Horwitz // Annual review of applied linguistics. – 2. – 2001. – P. 112–126.

4. Oxford R. Language learning strategies: What every teacher should know / R. Oxford. – Boston : Heinle & Heinle, 1990. – 342 p.

УДК 811'134.378

Н. В. Лутай, Т. П. Бесараб, В. Б. Коновалова,
НТУ «ХПІ», Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого, м. Харків

ПИСЬМОВІ НАВИЧКИ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Ця стаття присвячена проблемам, пов'язаним з навчанням навичкам письма. Основною метою статті є аспекти дискурсу, а також розглядається ефективність повідомлень, мовних стратегій і ресурсів. Крім того, запропоновано завдання і методи проведення занять, які можуть надати новизни практиці письмових класних занять і зробити свій внесок у розвиток і зміцнення індивідуальних і соціальних ідентичностей студентів через функціонально орієнтовані тексти.

Ключові слова: *когнітивні аспекти, письмові навички, інтерактивні письмові формі, формати дискурсу.*

© Н. В. Лутай, Т. П. Бесараб, В. Б. Коновалова, 2015

Эта статья посвящена проблемам, связанным с обучением навыкам письма. Основной целью статьи являются аспекты дискурса, а также рассматривается эффективность сообщений в целом, языковых стратегий и ресурсов. Кроме того предложены задания и методы проведения занятий, которые могут придать новизны практике письменных классных занятий и внести свой вклад в развитие и укрепление индивидуальных и социальных идентичностей студентов через функционально ориентированные тексты.

Ключевые слова: *когнитивные аспекты, письменные навыки, интерактивная письменной форме, форматы дискурс.*

This article is devoted to some problems referred to teaching writing skills. The objective of the article is to highlight the discourse dimension, the effectiveness of the message as a whole, the linguistic strategies and resources. Moreover, the tasks proposed may provide an invigorating effect on classroom writing practices and contribute to the development and reinforcement of the students' individual and social identities through functionally oriented texts.

Key words: *cognitive aspects, writing skills, interactive writing, discourse formats.*

Постановка проблеми. Лист відіграє важливу роль в нашому особистому і професійному житті, таким чином, він стає одним з найважливіших компонентів у системі навчання англійської мови для загальних (EGP) і академічних цілей (EAP).

Аналіз досліджень та публікацій. Як вважають багато дослідників навички письма можуть розвиватися за допомогою письмових завдань на заняттях, під час роботи в групах, індивідуальної, а також в команді – кожен з цих видів робіт допомагає вдосконалити вміння писати. «Справжня легкість в листі є мистецтвом, а не випадковістю» [7, с. 49]. Різноманітні педагогічні цілі письмової мови варіюють від закріплення, навчання і наслідування (як правило, на ранніх стадіях навчання) до спілкування, швидкості мови і вивчення (на середньому і більш просунутому рівнях) [2, с. 126–135].

У цій статті ми сконцентруємося на останніх трьох цілях, а саме, спілкуванні, швидкості і вивченні, оскільки ми розглядаємо лист як інструмент для створення ідей та консолідації мовної системи, використовуючи його для комунікативних цілей в інтерактивній формі. З цієї точки зору, лист передбачає успішну передачу ідей від адресанта до адресата за допомогою тексту, і цей обмін інформацією стає потужним засобом мотивації і заохочення розвитку мовних навичок [1, с. 89–99].

Ми виступаємо за процесний підхід до навчання навичкам написання листів з початку навчання іноземної мови [7, с. 89–107], так як його соціальна спрямованість стає очевидною і підкреслює взаємодію письменник- текст-читач, таким чином, мета та аудиторія є важливими в дискурсі, в той час як функціональна розмірність комунікації посилюється. Тому студенти повинні ознайомитися з конкретними дискурсивними умовами та обмеженнями при зверненні до нових або таких, які незнайомі читачеві, ми також дотримуємося жанрового підходу до навчання письму [6, p.45–68]. Соціальні цілі комунікативного акту мають потужний вплив на текстові варіанти, які робить письменник. З цієї причини, студенти повинні бути поінформовані про безліч схем, які визначають який зміст і форму текстів їм буде потрібно відтворити. Так, підготовка до виконання завдань, включатиме роботу з автентичним матеріалом плюс ретельний аналіз дискурсу різних жанрів, перш ніж приступити до розробки своїх власних текстів. Останні аналізи сильних і слабких сторін процесу і жанрових підходів виявили зручність прийняття додаткової позиції (точки зору), яка поєднує в собі принципи обох теоретичних установок [4, p. 305–316].

У традиційній парадигмі існує упередження щодо 'the composition' і 'the essay' за рахунок інших видів письмовій діяльності, а також стійке переконання, що usage краще ніж use. Ми переконані, що позитивні результати з'являються із застосуванням підходу навчання навичкам письма, орієнтованих на дискурс, щоб студенти набули хороших знань з іноземної мови в діапазоні знайомих ситуацій і мали гарну ефективність роботи – середній рівень або вище. У цьому контексті постановка завдань, що ставлять «реальні» проблеми і вимагають їх вирішення, – є складним варіантом, щоб підтримувати високу мотивацію студентів і створити у них почуття досягнення мети [11, с.198 -224]. Генеруючи і заохочуючи інтерактивний лист, а не тільки тексти як такі для читання та оцінки викладачем, студенти здобувають упевненість у собі, швидкість і автономію, і у них з'являється стимул, щоб висловити свої автентичні думки в процесі створення тексту.

Як зробити лист інтерактивним

Лист за своєю природою – це інтерактивний процес, так як він розвивається із символічної взаємодії між письменником, текстом і читачем. Створення більш «автентичних» умов, ніж завдання на традиційних заняттях, сприяє посиленню компетентності аудиторії, інтенціональності та цілеспрямованості. Плануючи твір, письменник змушений враховувати аудиторію і використовувати орієнтований на читача підхід – з тим, щоб домогтися переконливої, емоційної або цільової функції. Інтерактивність в аудиторії при навчанні навичкам письма може бути реалізована при використанні таких видів робіт:

1) Мозковий штурм за даною темою (тобто студенти працюють спільно і записують всі ідеї, які приходять на думку за даною темою). Студенти обговорюють, як певний текст може бути адаптуваним до аудиторії, на яку він розрахований.

2) Спільна письмова робота (тобто студенти працюють разом, щоб написати раніше узгоджений текст). Група студентів складає і записує твір на дошці.

3) Семінар або лист на занятті

Студенти консультуються один з одним і спільно пишуть тексти, а викладач рухається навколо, слухаючи їхні коментарі, забезпечуючи зворотний зв'язок або відповідаючи на питання щодо граматичних конструкцій, лексичних одиниць, переконливості або дієвості аргументів, порядку подання інформації, організаційних аспектів, використання деталей і так далі. Викладач стежить за їх прогресом і відзначає найбільш часті питання, сумніви і неточності для подальшого навчального заняття з «аналізу помилок» ('error analysis session).

4) Дослідницька робота в групі за темою тексту.

Студенти поділяють обов'язки за різні аспекти на стадії збору інформації з певної теми. Потім вони об'єднують свої результати і працюють разом, щоб спланувати текст, який може бути колективним або індивідуальним.

5) Спільне редагування.

Студенти обмінюються першими чернетками тексту і вказують, які зміни необхідні, щоб допомогти читачеві (наприклад, краща організація, поділ на параграфи, різноманітність речень, вибір словникового запасу). Вони також можуть виступати в якості редакторів – знаходити повтори слів, граматичні недоробки, орфографічні помилки і так далі.

Всі студенти перевіряють один у одного підготовлені тексти (імена повинні бути видалені, твори можна відтворити за допомогою проектора) для аналізу конкретних аспектів (наприклад, розвиток ідеї, структура тексту, зв'язність, граматика або відповідність контексту).

Специфіка аудиторії і мети тексту для створення «реальних» ситуацій (наприклад, обмін повідомленнями електронної пошти з іншими англомовними студентами, обмін інформацією за темою, яку вивчає інша група, випуск стінгазети, пояснення правил гри, в яку потім можна зіграти, і т.п.)

Інтерактивний лист стає, таким чином, цінним, комунікативним і усвідомленим; в той же час, він дає можливість студентам постійно застосовувати свої вміння на практиці, отримати більше користі з досвіду. Щоб лист став інтерактивним від викладача вимагається уява, але у відповідь в якості нагороди – творчість та ентузіазм студентів.

Комунікативний підхід до листа передбачає систему завдань, яка стимулює взаємодію в групі, щоб максимізувати можливості студентів, удосконалити їх мовні навички і створити більш ефективне середовище для навчання [14, с. 19]. Мета завдань може варіювати, починаючи від акценту на дискурсивних навичках (вибір тематики, розташування інформації, складності висловлювань, лексичного вибору або тон тексту відповідно до етапів розвитку студентів) до більш функціональних завдань (інформування, переконання, прохання, гумор, спонукання і т. д.) Залежно від поставленого завдання і його складності, розвивається комбінація навичок, щоб у процесі «чернетка-написання-перегляд» аудіювання, говоріння, читання і письмо перетиналися і переплітalися, включаючи роздум, бесіду, звернення до джерел, виконання дослідженнями, спільне редагування, взаємодію в групах тощо. У деяких випадках, культурні аспекти використовуються у грі, і студентам, можливо, буде потрібна допомога, щоб ознайомитися з конкретними умовами та обмеженнями в культурі мови, що вивчається: ключові елементи – це чітко визначений зміст і відповідна риторична схема. У всіх випадках, ситуація повинна бути ясна студентам, щоб вони могли визначити ролі, умови, вплив на співрозмовника і стандарти, які повинні бути досягнуті. Завдання, які ми пропонуємо нижче, відносяться до реальної діяльності, і студенти, як правило, стикаються з ними в повсякденному житті. Ці завдання відображають деякі канонічні «домашні» жанри, зокрема у форматі дискурсу – офіційні і неофіційні листи, думки і розповіді – все, що сприяє досягненню справжньої комунікативної мети.

Завдання: написання для різних аудиторій, цілей і ролей

Ці завдання вимагають активізацію стратегій на винахідливість і спритність. Вони риторичні в своїй основі, оскільки тягнуть за собою поглиблений аналіз багатьох критеріїв дискурсу, таких як аудиторія, цілі та формат. Крім того, вони також пов'язані з інтуїцією, а також раціональними інтелектуальними здібностями швидше рекурсивним, а не лінійним чином: студенти повинні розглядати різні аспекти своїх мовних знань і використовувати їх для передачі тих значень, які вони хотіли висловити.

1. A Letter to the English Teacher

Цей лист підходить для всіх рівнів володіння мовою, так як студенти вкажуть дані щодо їх потреб та інтересів на початку курсу, а також оцінки їх прогресу в кінці курсу навчання. Викладач отримує цікавий зворотний зв'язок, орієнтований на кожного окремого студента, завдяки чому має можливість внести зміни, і поліпшити наповнення курсу і методичні прийоми. Крім того, це є сильною мотивацією для студентів.

[Beginning of the term.] Write a letter to your language teacher. In it, introduce yourself and provide some information about your likes and interests. State your objectives and expectations from this course.

[Mid-term evaluation] Write a letter to your language teacher. In it, evaluate your linguistic experience so far this year. State the most interesting or valuable aspect of the course. Also provide some topics that you would like to cover this year, which skills you would like to reinforce, which activity was the most interesting and which was the least attractive.

[End-of-term evaluation] Write a letter to your language teacher. In it, provide your personal comments about the course and the development of your EFL skills. If you were the teacher, what would you do differently?

2. Sending a Letter Abroad

Це завдання легко адаптувати до будь-якої іншої ситуації, наприклад, якщо студенти збираються продовжити навчання в англомовній країні.

Would you like to get up-dated information about intensive English programs in the USA or in the UK? Here are some addresses. Write a letter asking for information on the courses offered, their description, duration, costs, accommodation facilities, application procedures and any other detail that you consider relevant.

3. *Writing a Letter to the Author of a Story*

Розповіді стимулюють вивчення потенційних можливостей мовної системи, і в даний час є звичайною практикою в англійських навчальних центрах. Після детального аналізу структури тексту і загального сенсу, пишеться короткий виклад та інсценування, наприклад, додаткове завдання може включати лист автору і відповідь з коментарями про те, що студенти відчували після прочитання розповіді.

After reading The Fun They Had, write a letter to the author, Isaac Asimov, expressing your views on it. Explain your feelings towards the main character and provide your opinion about the central theme of the story.

The Fun They Had is about a student, Margie, who lives in the year 2155 and has a computer as a teacher. Everything goes on well until the day when she finds a book about school in the past.

4. Films

Тут можна почати з фільму, який оповідає про любов і людські відносини. Після ретельного обговорення місцезнаходження персонажів, аналізу обставин, головних подій і так далі, студентів просять встановити зв'язок між історією та ними самими. Акцент робиться на критичних та аналітичних навичках при передачі роздумів про свої власні переживання, почуття та ідеї.

Four Weddings and a Funeral

Choose one of the following topics and write 100-150 words. Your production will be shared with your classmates.

The perfect match / the ideal partner / the other half

Have you found him/her? Qualities you look for? Ways to find out if you like or love somebody: physical attraction? Intellectual communion? Just a look? Energy?

Your first boyfriend/girlfriend: How did it all start? Was it similar to the film in any way?

Write about your first meeting with the person you now love or like very much. Decribe the situation and your first impressions.

If you are already married, tell us about your wedding day. If you are single, tell us about your expectations: Religious ceremony? White dress? Big party? Honeymoon on the Caribbean? Secret marriage: just you and your partner? Blue jeans? No party? Honeymoon by a river? List of gifts? Money as a gift? No marriage at all? Do you believe in eternal love, i.e. that you will love your partner and that he/she will love you till death separates you? Is it possible or is it just a human law to organize society in a better and perhaps, simpler way?

5. Providing an Alternative Ending

Цей вид письмової роботи передбачає обговорення незрозумілих питань на занятті, перетворення семантичних фігур розглянутого тексту, а також оцінки ситуації в кінці і подальше припущення щодо того, яким може бути подальший зміст оповідання. Навички, які беруть участь у цьому завданні: читання, говоріння та письмо.

Participate in the First Contest of Short Story Endings. Continue developing Lamb to the Slaughter (by Roald Dahl) in one more paragraph. In it, provide an alternative ending and illustrate it with some original artwork. A student committee will select the most creative.

Lamb to the Slaughter deals with the relationship between a pregnant woman and her husband. One day, he returns home from work and tells her that he's leaving her for good. Her unexpected reaction allows us to discover another facet of her personality.

6. An Introduction to an Anthology of Short Stories

You are now in charge of compiling a set of short stories which will be read and discussed. The collection of material can be arranged on:

– a thematic basis. For example, our current short story booklet is organized round the following topics: children vs. adults (block 1), technology and the future (block 2), crime, punishment and the law (block 3) and love and marriage (block 4),

– on different styles of writing (e.g. quality of language, imaginative energy, emotional force)

– level of complexity and degree of popularity among students

– unusual and strange characters

– any other criterion that you consider appropriate.

After selecting the pieces, write the introduction to the anthology, in which you should give the reader a general idea of the content. If necessary, suggest an order for reading these stories. Tell your reader which story you enjoyed most and explain why. Give the book a title. You can work in twos to make the task more enjoyable. Here is an example of a compilation based on a thematic organization:

The Colonel's Lady (W. Somerset Maugham)

The Gift of the Magi (O. Henry)

Mrs Bixby and the Colonel's Coat (R. Dahl)

7. The Writing Portfolio

Compile and organize your written production in a portfolio, which will be checked periodically. Make sure you understand your teacher's objections and provide the right choice to all the errors that the teacher has spotted. Keep a record of your own progress and rewrite your work when necessary. Towards the end of the academic year, we will analyse the linguistic strategies you have developed during the course. You should also include some personal comments in each of the compositions. For example, you can write down the points you need to reinforce, something you learned, the mistakes you should not make again and so on.

Висновок. Викладений підхід висвітлює мовні і когнітивні аспекти розвитку письмової майстерності. По своїй суті, лист вважається складним видом діяльності, тому письменник стикається з двома основними завданнями: генерація ідей і складання їх у структури, що відповідають потребам читача і цілей письменника, з відповідністю контексту ситуації. Тому мета полягає в тому, щоб виділити основні аспекти дискурсу. Особливу увагу треба приділити ефективності повідомлення в цілому, лінгвістичним стратегіям, використовуваним ресурсам, обраним лексичним варіантам, меті письменника, перспективам і т. д. У даній статті менше уваги приділяється граматичним аспектам письма, хоча, звичайно, вірно, що без твердих знань основ формальної мовної системи, студенти не можуть ефективно висловлювати думки. Але на наш погляд, лист без помилок є менш важливим, ніж лист, що чітко розкриває тему за допомогою раціональних та відповідних прийомів, що наділяє його особливою переконливістю і відповідає запитам читача. Наш досвід узгоджується з результатами багатьох досліджень, які прийшли до висновку, що коли студенти пишуть вільно і впевнено, вони можуть написати правильно [13, с. 76].

Перспектива. Зазначені вище завдання можуть освіжити практику письмових класних занять, зробити свій внесок у розвиток і зміцнення індивідуальної та соціальної ідентичності студентів за допомогою функціонально орієнтованих текстів.

Література:

1. Bamforth R. Process vs. genre: anatomy of a false dichotomy / R. Bamforth // Prospect 8/1-2, 1993 – pp. 89–99.

2. Boughy C. Learning to write by writing to learn: a group-work approach / C. Boughy // ELT Journal 51/2, 1997 – pp. 126–135.

3. Flowerdew J. An educational or process approach to the teaching of professional genres / JohnFlowerdew // ELT Journal 47/4, 1993 – pp. 305–316.

4. Hamp-Lyons L. and Heasley B. Study Writing. A Course in Written English for Academic and Professional Purposes / Liz Hamp-Lyons and Ben Heasley – Cambridge University Press, 2006 – p. 214.

5. Hedge T. Writing / T. Hedge. – O.U.P. 1988 – p. 172.

6. Hewitt G. A Portfolio Primer. Teaching, collecting and assessing student writing / G. Hewitt – Heinemann, 1995 – pp. 52–59.

7. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching / Diana Larsen-Freeman – Oxford, 2008 – pp. 89–107.

8. Rivers W. Interactive Language Teaching / Wilga Rivers – Cambridge University Press, 2000 – pp. 3–17.

9. Schmitt N. and McCarthy M. Vocabulary. Description, Acquisition and Pedagogy / N. Schmitt and M. McCarthy – Cambridge University Press, 2005 – pp. 181–199.

10. Tantillo S. The Literacy Cookbook / Sarah Tantillo – Jossey-Bass Teacher US, 2013 – p. 238.

11. Thornbury S. and Slade D. Conversation: From Description to Pedagogy / S. Thornbury and D. Slade – Cambridge University Press, 2006 – pp. 198–224.

12.Tribble C. Writing / Chris Tribble – O.U.P., 1997 – p. 192.

13.White R. and Arndt V. Process Writing. / R. White and V. Arndt – Longman. 1991 – pp. 697–715.

14.Willis J. A Framework for Task-Based Learning / Jane Willis – Harlow: Longman, 1996 – p. 13.

15.The Internet Movie Database. Електронний ресурс. Режим доступу доступу http://us.imdb.com/welcome.html/ (search results provide plot summaries, list of cast members, movie trivia, viewers ratings and recommendations

16.Volterre Web Links for Learners. Електронний ресурс. – Режим доступу доступу : http://www.wfi.fr/volterre.weblinklearners.html (contains e-mail writing projects)

17.Writing for the World. Електронний ресурс. – Режим доступу доступу : http://icarus.uic.edu.~kdorwick/world.html (contains links to student writing on the Web)

УДК 811.112.2

П. І. Мігірін,
Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У пропонованій статті розглядаються питання, пов'язані з проблемами іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей в процесі міжкультурної інтеграції шляхом формування у них мовної, мовленнєвої і соціокультурної компетенцій.

Ключові слова: *міжкультурна інтеграція, професійна іншомовна підготовка, соціокультурна компетенгція, засоби спілкування, багатонаціональний простір, когнітивний процес, іншомовна комунікативна компетентність.*

В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с проблемами иноязычной подготовки студентов неязыковых специальностей в процессе межкультурной интеграции путем формирования у них языковой, речевой и социокультурной компетенций.

Ключевые слова: *межкультурная интеграция, профессиональная иноязычная подготовка, социокультурная компетенция, средства общения, многонациональное пространство, когнитивный процесс, иноязычная коммуникативная компетентность.*

This article deals with the issues related to the problems of technical students foreign language training in the process of intercultural integration by means of forming their language and speech competences, social and cultural ones as well. Today foreign language training is an integral component of education, it is not only an indicator of high cultural level of the personality, but also the key to his/her successful professional activity. It is pointed out in a typical foreign language programme for higher education that the purpose of learning foreign language is to master it as a means of communication that promotes the development of students' ability to use it in terms of interaction in multicultural and multinational space. Therefore, the problem of forming foreign language communicative competence (FLCC) of technical students gained special importance and has become the subject of a number scientific studies.

The article examines some peculiarities of forming FLCC of technical colleges students by using the active methods of teaching and reveals the essence of intercultural communication and practical importance of social and cultural competence and tolerance in today's multicultural world. These active methods contribute to stimulating perceptional activities of students; they are based mainly on dialogues, involving the free exchahge of ideas on how to solve a particular problem and are characterized by a high level of students' activity. Moreover, these techniques provide a solution of educational problems in various aspects: they develop creative abilities and non-standard mentality; create a positive lear-ning motivation, effective assimilation of large amounts of educational informa-tion; promote the development of communicative and emotional areas of students; contribute to the development of cognitive processes – language, memory, thinking, help to reveal personal and individual capabilities of each student.

Key words: *intercultural integration, professional foreign language training, social and cultural competence, means of communication, multinational space, cognitive process, foreign language communicative competence.*

Постановка проблеми. Сучасна епоха ознаменована поступовим входженням України у світову спільноту, що обумовлює проблему освоєння культурних особливостей інших країн. Підвищення інтересу до проблем міжкультурної комунікації пов'язане з процесами глобалізації, що виражаються не лише в процесах бізнес-інтеграції, але й у розширенні інформаційного простору, розвитку нових інформаційних технологій, зміцненні ділових і особистих контактів.

Усвідомлення приналежності до єдиного світового простору вимагає освоєння його культурного контексту і досягнення розуміння між носіями різних культур. Нині в умовах інтеграції України до Європейського простору зростають вимоги до майбутніх фахівців, які передбачають не лише високий рівень знань і вмінь за фахом, але й володіння іноземною мовою (ІМ). Навчання ІМ стає невід'ємним компонентом освіти, а володіння іноземною мовою – не лише показником високого культурного рівня особистості, а й запорукою її успішної професійної діяльності. З огляду на це, проблема формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) студентів немовних спеціальностей набула особливої актуальності й стала предметом низки наукових досліджень.

Аналіз досліджень. У типовій програмі з іноземної мови для вищих навчальних закладів, розроб-лених згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, зазна-чено, що метою навчання ІМ у ВНЗ є оволодіння мовою як засобом комуні-кації, який сприяє розвитку у студентів здатності використовувати її як інстру-мент спілкування для взаємодії у багатонаціональному й полікультурному просторі та набуття професійно спрямованої іншомовної компетентності.

Проблему формування ІКК у студентів немовних спеціальностей висвітлено у працях Л. Борозенець, Н. Гавриленко, О. Григоренко, Е. Комарова, Н. Кучеренко, О. Фадєйкіна та ін.; методику формування ІКК досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені-методисти, а саме: І. Баценко, В. Гнаткевич, Н. Катрич, Е. Мірошниченко, Ю. Солодовнікова, О. Тарнопольський, Р. Елліс (R. Ellis), І. Нейшн (I. Nation), Н. Шмітт (N. Schmitt), В. Віддовсон (W. Widdowson) та ін. Вчені зазначають, що ІКК є невід'ємною складовою підготовки студентів технічних ВНЗ, оскільки сприяє продуктивній взаємодії з навколишнім світом, тобто успішному професійному становленню майбутнього фахівця. Тому перед вищою школою виникла потреба пошуку і впровадження у практику актуальних методів навчання ІМ, які сприятимуть формуванню ІКК у студентів немовних спеціальностей.

Постановка мети дослідження. Мета статті – розглянути особливості формування ІКК студентів немовних спеціальностей за допомогою активних методів навчання, розкрити сутність міжкультурної комунікації та практичне значення соціокультурної компетентності та толерантності в сучасному полікультурному світі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ все більше набуває глобалізованого характеру існування.

Спостерігається тенденція до встановлення зв'язків між різними регіонами земної кулі на основі міжнародного розподілу праці, що веде до розвитку міжнародної інтеграції та інформаційного обміну, посилення взаємодії і взаємовпливу народів, країн, цивілізацій.

Особливого статусу набувають зносини між цивілізаціями, в основі усіх цих відносин лежить міжкультурна комунікація, адже потреба народів у прагненні пізнати духовний світ одне одного призводять до інтенсифікації комунікативних процесів, що набувають системного характеру. Тільки шляхом знаходження консенсусу людство зможе вирішити глобальні проблеми і захиститися від самознищення. Водночас відбувається глобалізація культури, пов'язана з проце-

© П. І. Мігірін, 2015

сом інтеграції окремих етнічних культур у єдину світову культуру на засадах розвитку засобів комунікації, економічних зв'язків, соціальних перетворень тощо [3, с. 332].

Стає більш очевидним, що разом з економікою і політикою міжкультурна комунікація є важливим чинником регуляції як внутрішнього життя, так і взаємин між країнами. І як показує практика, багато наших співвітчизників виявилися не готові до міжкультурних контактів, вони слабо усвідомлюють свої і чужі національно-культурні особливості.

Сучасному суспільству потрібні фахівці з міжнародної і міжкультурної комунікації, які б володіли професійно орієнтованими мовними знаннями і вміннями, а також могли б ефективно працювати з діловими партнерами при укладанні контрактів, організації виставок, ярмарків, налагодженні і розвитку міжкультурних контактів на всіх рівнях. Вузівська освіта в даний час покликана сприяти підготовці спеціалістів, що усвідомлюють зростаючу глобальну взаємозалежність між народами і націями, розуміють необхідність міжнародної солідарності та співпраці і готових до конструктивної участі в діалозі культур народів, країн, регіонів і континентів.

Час вимагає вносити докорінні зміни у методику викладання іноземних мов та переходити від теоретичних знань до практичних курсів, руйнувати хибні культурні стереотипи радянських часів.

Положення, покладені в основу сучасного навчально-виховного процесу немовних вищих навчальних закладів, орієнтовані на досягнення практичної мети для професійного спілкування – сформувати у студентів загальні та професійно орієнтовані іншомовні комунікативні мовленнєві компетенції для забезпечення їх ефективного спілкування в академічному та професійному середовищі. Формування іншомовної компетентності для студентів технічних спеціальностей забезпечується через зміст навчання, його тематичну організацію.

Категорія підходу має розглядатися з позиції викладача. В центрі навчання знаходиться студент як особистість із своїми неповторними індивідуально-психологічними особливостями, здібностями, інтелектом, мотивами і потребами. Мета навчального процесу і кожного заняття визначається з позиції кожного студента і групи в цілому. Викладач повинен максимально повно враховувати індивідуально-психологічні, національні, гендерно-вікові, статусні особливості студентів, що має відбуватися через зміст і форму навчальних завдань, через характер спілкування із студентом. Нагальним є зміщення пріоритету з надмірного акцентування помилок, невдалих дій на навіть незначні досягнення з метою підтримки, спрямування і стимулювання інтелектуальної активності студента [5, с. 97].

Орієнтування вищих навчальних закладів на формування у студентів умінь іншомовної ділової міжкультурної комунікації вимагає вирішення низки питань, що стосуються оптимальної організації процесу навчання іноземної мови (ІМ) відповідно до сучасних вимог та реальних умов навчання ІМ професійного спрямування. Нині визнання особистісно орієнтованого підходу в якості нової парадигми освіти й виховання призвело до змін у постановці цілей та відборі змісту, принципів і технологій навчання ІМ. Особистісно орієнтований підхід уможливлює впровадження у практику навчання ІМ студентів немовних спеціальностей ***активних форм і методів*** навчання, які мають ряд переваг, оскільки вони ставлять студентів в активну позицію, що передбачає не лише засвоєння знань з мови, а й сприяє навчанню професійно орієнтованого спілкування [4].

Активні методи навчання – це методи, що стимулюють пізнавальну діяльність студентів. Вони будуються, в основному, на діалозі, який передбачає вільний обмін думками про шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми, спонукаючи студентів постійно і свідомо вдосконалюти свої мовні і мовленнєві навички і вміння для реального іншомовного спілкування. Саме таке навчання загальноприйнято вважати «найкращою практикою навчання» у сучасному ВНЗ [8, с. 297].

Основна мета активних методів навчання ІМ – формування ІКК студентів, а всі інші цілі (освітня, виховна, розвивальна) реалізуються в процесі здійснення цієї головної мети. До активних методів, що використовуються у практиці навчання ІМ належать: «Мозковий штурм», «Кейс-стаді», ділові ігри, дискусії, дебати, метод проектів, Інтернет-технології, «Аналіз ситуацій», тренінги і т.д. Окрім того, ці методи забезпечують вирішення освітніх завдань у різних аспектах: підвищення пізнавальної активності студентів; сприяють розвитку творчих здібностей та нестандартності мислення; допомагають активізувати самостійну діяльність; сприяють розвитку комунікативно-емоційної сфери особистості студента; формують позитивну навчальну мотивацію, ефективне засвоєння великого обсягу навчальної інформації; сприяють розвитку пізнавальних процесів – мови, пам'яті, мислення; допомагають розкрити особистісно-індивідуальні можливості кожного студента [8, с. 298].

Спостереження дослідників та власний педагогічний досвід підтверджують той факт, що ефективним засобом та однією з прогресивних форм організації навчально-виховного процесу й забезпечення інтенсифікації процесу навчан-ня ІМ на сьогодні залишається реалізація комунікативних ситуацій у рольо-вих та ділових іграх, метою яких є формування у студентів ***міжкультурних професійно орієнтованих умінь*** не тільки в говорінні, але й у читанні, аудіюванні, письмі під час розв'язання ними різноманітних проблем ділового та повсякденного життя. Запровадження ігрових форм, методів і прийомів навчання з використанням парних, групових, колективних форм роботи сту-дентів нам видається надзвичайно важливим для забезпечення ефективного навчання іншомовної ділової міжкультурної комунікації.

Питання використання гри як засобу інтерактивного навчання у межах навчально-виховного процесу не є новим. Ефективність застосування ігор у навчанні ІМ підтверджена численними науковими дослідженнями. Ігровий метод навчання сприяє вирішенню важливих методичних завдань, а саме: створення психологічної готовності студентів до іншомовного спілкування; забезпечення багатократного повторення мовного і мовленнєвого матеріалу; тренування у виборі необхідного мовленнєвого варіанту, що сприяє забезпеченню природної адаптації до нового соціального середовища і навчальної діяльності й готує студентів до реального іншомовного спілкування. Виконання різноманітних вправ поєднує мовне тренування з мовленнєвою практикою, що забезпечує перехід від свідомого вивчення мови до автоматизації мовленнєвих дій і формування сталих мовленнєвих навичок.

Метод аналізу конкретних ситуацій «Кейс-стаді» є одним з найбільш ефективних серед активних методів навчання ІМ. Цей метод дозволяє спиратися на міждисциплінарні зв'язки, створюючи наближене до реальності професійне середовище, що допомагає поєднати навчання ІМ із використанням студентами набутих ними професійних навичок та вмінь.

Наближеність до реальних ситуацій, безсумнівно, підвищує вмотивованість студентів, дозволяючи зняти або подолати психологічні бар'єри, які можуть виникати при відпрацюванні аналогічних мовних навичок у традиційному навчальному середовищі в аудиторії. Як показує практика, студенти більш відповідально й творчо готуються до розбору «кейсу», виконуючи певну кількість навчальних завдань, які зазвичай сприймаються ними формально [6, с. 212].

При розробці «кейсу» викладач має, в першу чергу, поставити цілі, які визначаються мовними компетенціями, а потім ті цілі, що визначаються професійними знаннями і навичками. Останні повинні бути присутнім тільки в обсязі, доступному студентам і не мають викликати у них професійних труднощів. Інакше увагу студентів буде переключено з вивчення ІМ на рішення професійного завдання шляхом пошуку відсутніх знань, умінь і навичок в області професії [5].

Отже, у навчанні іноземної мови професійного спрямування у вищих технічних навчальних закладах (ВТНЗ) ***особистісно орієнтований підхід*** реалізується у предметній діяльності студентів із вивчення спеціальності і, відповідно, поєднується з ***діяльнісно орієнтованим підходом*** до навчання.

Обидва підходи інтегруються в ***особистісно діяльнісний підхід***, який повністю відображає змістовну і процесуальну повноту професійної під- готовки студентів, що забезпечує умови для їхнього розвитку і саморозвитку.

Втілення особистісно діяльнісного підходу в іншомовну освіту студентів технічних спеціальностей створює умови для вільного переміщення студентів, викладачів, науковців, менеджерів освіти між вищими навчальними закладами в межах Болонського простору. Це забезпечує доступ студентів до різних навчальних можливостей, навчальних послуг, їхню участь у інтегрованих навчальних, дослідних і виховних програмах, отримання подвійних дипломів, залучення до програм з наукового обміну, здійснення наукових проектів і перепідготовки [4].

В сучасних умовах проблема міжнаціонального взаєморозуміння набуває особливої значущості. Міжкультурна комунікація здатна водночас призводити як до позитивних, так і до негативних наслідків. З одного боку, здійснення міжкультурної інтеграції сприяє збагаченню національних культур. В той же час цей процес може представляти небезпеку забуття і витіснення власних культурних витоків [2].

Орієнтуючись на сучасні тенденції мовної освіти, висвітлені у Загально-європейських рекомендаціях Ради Європи з мовної освіти, відповідно до яких головна мета навчання ІМ полягає в тому, щоб «…сприяти розвитку цілісної особистості того, хто вивчає мову, та його самоусвідомленню шляхом збага-чення досвіду, розуміння відмінностей між іншими мовами та культурами» [1, с. 54], є доцільним навчити іншомовної ділової міжкультурної комунікації студентів українських ВНЗ на рівні європейських стандартів.

Звідси загальноприйнятий нині висновок про необхідність глибоко знати специфіку суспільного і культурного життя країни, мова якої вивчається.

Згідно з лінгвокраїнознавчим підходом процес навчання іноземної мови будується як процес пізнання студентами іншої культури, відбувається зміщення акцентів у навчанні з розвитку виключно мовленнєвих вмінь на формування соціокультурної компетенції (СКК). Отже, СКК є обов'язковим складником іншомовної комунікативної компетенції і компонентом змісту навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах.

Сформована у вищій школі СКК створює основу для розвитку різновидів соціокультурної компетенції професійно-профільного характеру, а також для самостійного вивчення інших країн, народів, культурних спільнот [7, с. 35]. Розбіжності знань мови і культури, невідповідності норм поведінки можуть викликати неприйнятність або негативне ставлення до чужого стилю життя і створити перешкоди для порозуміння комунікантів-представників різних культур. Щоб запобігти виникненню таких бар'єрів, необхідно озброїти сту-дентів певним обсягом лінгвокраїнознавчих знань, які реалізуються, в першу чергу, через лексичні одиниці з національно-культурним компонентом.

Важливим виразником інформації слугує жестикуляція. Проте однакові жести в різних культурах можуть мати відмінний етичний зміст. Так, великий палець руки, піднятий догори, для українця, як і для більшості європейців, означає «дуже добре», «класно», «супер». В Америці за його допомогою зупиняють авто на дорозі, а ось у Новій Зеландії тлумачать як сексуальну образу. Цей жест має й різні цифрові значення: для італійців та французів це «один», для англійців і американців – «п'ять». Одяг, макіяж також належать до елементів етикету, а тому є предметом уваги в між-культурних контактах. Наприклад, слов'янські жінки, на відміну від західно-європейських та американських, у буденному житті використовують багато косметики, прикрас, носять вишукане вбрання і високі підбори. Іноземці, потрапляючи до України чи Росії, почуваються розгублено через те, що не знають, який одяг і коли потрібно носити, щоб не бути надмірно урочистими (overdressed) або, навпаки, не мати простакуватого вигляду (underdressed).

Лінгвістичний аспект передбачає вивчення мовних відмінностей, які можуть впливати на комунікацію між носіями різних мов. Існує чимало між-мовних омонімів, значення яких у різних мовах не збігаються. Наприклад, в українській мові *ректор* – керівник вищого навчального закладу, а в англій-ській та деяких інших *rector* – це глава духовної семінарії, а також пара-фіяльний священик, пастор. Англійці називають священика *minister*,тоді як у більшості європейських мов *міністр* – член уряду, вища посада в органах виконавчої влади; а от *ректор* університету англійською *chancellor* або *president* (особливо у США). Колектив викладачів в університетах США та Європи іменують *faculty*, що не можна плутати з поняттям «факультет», яке там передають як *college, school* або *department*. Хоча найчастіше *department* – це університетська кафедра. Словом *коледж* в Америці часто називають вищий навчальний заклад, тобто університет, а в Україні – заклад довузівської, переважно середньої спеціальної освіти. Англійське *aspirant post* – це не аспірант, а взагалі людина, яка прагне досягти чого-небудь. Це слово може вживатися в незрозумілому для слов'янської культури контексті *presidential aspirants* – кандидат на пост президента, а от *post-graduate student* – це і є *аспірант* в англомовному варіанті.

В нашому університеті в групах поглибленого вивчення іноземної мови навчання спрямоване на опанування широких культурних тем (спосіб/стиль життя) та освітніх традицій. Студенти поглиблюють знання про правила етикету (проживання у сім'ї закордоном, запрошення у гості, норми поведінки у гостях), про можливості отримання освіти та працевлаштування, про етнічні та релігійні особливости країни. Одночасно студенти вчаться застосовувати у мовленні формули вираження власної думки, згоди або некатегоричної незгоди, аргументації, опановуючи мовні засоби, за допомогою яких можна представляти свою країну і культуру на міжкультурному рівні, бути гідом, консультувати і допомагати закордонним гостям у ситуаціях повсякденного спілкування.

Для формування соціокультурної та лінгвокраїнознавчої компетенції широко використовуються творчі, проектні, групові, інтерактивні форми роботи студентів.

Отже, тісний зв'язок і взаємозалежність викладання іноземних мов та міжкультурної комунікації сьогодні проявляється в тому, що кожен урок іноземної мови – це перетин культур, оскільки кожне іноземне слово відображає частину іншомовного світу, чужу культуру. Крім того, за кожним словом стоїть зумовлене національною свідомістю світосприйняття, що веде до необхідності вивчення мови у нерозривному зв'язку зі світом і культурою народів, які розмовляють цими мовами.

Як підсумок слід зазначити, що окреслені та інші актуальні проблеми міжкультурної інтеграції як соціального явища та навчальної дисципліни, її різні аспекти та перспективи, питання виховання соціокультурної компетентності та толерантності сучасної молоді в умовах нестримної інформатизації та глобалізаційних процесів мають отримати широке наукове висвітлення і стати предметом подальших наукових досліджень.

Література:
1. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи струк-турного реформування вищої освіти України / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 54 с.
2. Зиновьев Д. В. Социокультурная толерантность – ее сущностные характеристики / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://res.krasu. ru/paradigma/1/6.htm/.
3. Кирабаев Н. С. Глобализация и мультикультурализм / Н. С. Кирабаев. – М.: Издательство РУДН, 2009. – 332 с.
4. Куріч М. А. Використання інтерактивних технологій на уроках іноземної мови / М. А. Куріч // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/.
5. Лозова В. І. Стратегічні питання сучасної дидактики / В. І. Лозова // Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні: Ч.І. – Харків : ОВС, 2012. – С. 96–97.
6. Пассов Є. І. Комунікативний метод навчання іншомовному мовленню / Є. І. Пассов. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – 212 с.
7. Сініцина В. В. Розвиток професійно спрямованих комунікативних навичок студентів у процесі вивчення ділової англійської мови / В. В. Сініцина. – Донецьк : Науково-методичний збірник. – Вип. 4. – 2009. – 35 с.
8. Сумцова О. В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции студентов технических вузов при использовании активных методов обучения иностранному языку / О. В. Сумцова. – М. : Молодой ученый. – № 2. – 2012. – С. 297–298.

УДК 370.711+378.013+372.65+378.169.14+420

Л. В. Першина,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

ОПАНУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

Стаття присвячена розгляду такої важливої проблеми освіти України як підготовка нової генерації науково-педагогічних кадрів, а саме формування професійної майстерності у майбутніх викладачів вищих закладів освіти. В дослідженні представлено аналіз літературних джерел з проблеми реформування вищої освіти, підготовки майбутніх працівників вищих навчальних закладів. Також визначено обов'язкові характеристики викладача вищої школи. Серед професійно-педагогічних вмінь, якими мають володіти викладачі вищої школи, виокремлено комунікативні вміння. В статті обґрунтовано важливість професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців в процесі міжкультурної інтеграції задля будування толерантних відносин в полікультурному освітньому просторі, розкрито сутність понять «полікультурна компетенція», «полікультурне виховання», «комунікативна компетенція».

Ключові слова: *інтеграція, викладач, підготовка, полікультурна компетенція, комунікативна компетенція, іншомовне спілкування.*

Статья посвящена рассмотрению такой важной проблемы образования Украины как подготовка новой генерации научно-педагогических кадров, а именно формирование профессионального мастерства у будущих преподавателей высших учебных заведений. В исследовании представлен анализ литературных источников по проблеме реформирования высшего образования, подготовки будущих работников высших учебных заведений. Также определенны обязательные характеристики преподавателя высшей школы. Среди профессионально-педагогических умений, которыми должны владеть преподаватели высшей школы, выделены коммуникативные умения. В статье обоснованно важность профессиональной иноязычной подготовки будущих специалистов в процессе межкультурной интеграции для построения толерантных отношений в поликультурном образовательном пространстве, раскрыто сущность понятий «поликультурная компетенция», «поликультурное воспитание», «коммуникативная компетенция».

Ключевые слова: *интеграция, преподаватель, подготовка, поликультурная компетенция, комуникативная компетенция, иноязычное общение.*

The article is devoted to consideration of such important problem of Ukrainian education as preparation of new generation of scientifically pedagogical workers, namely the formation of professional skills of future teachers of higher educational establishments. The analysis of literary sources on issue of reformation of higher education, preparation of future workers of higher educational establishments is presented in research. Obligatory characteristics of teacher of higher school are also presented. Among professional pedagogical abilities which the teachers of higher school must own, communicative abilities are selected. The article grounds the importance of professional foreign preparation of future specialists in the process of intercultural integration for the building of tolerant relations in policultural educational space, reveals the essence of concepts «policultural competence», «policultural upbringing», «communicative competence».

Keywords: *integration, teacher, preparation, policultural competence, communicative competence, foreign intercourse.*

Динамічні зміни у внутрішній та зовнішній політиці України, зокрема зміна державного устрою, соціально-економічних відносин, ідеології та моральних цінностей, не могли не вплинути на кадрове забезпечення вищої школи, на наявну систему підготовки працівників освіти. Входження України в сучасний Європейський простір, на думку багатьох учених, потребує цивілізованих перетворень у системі вітчизняної освіти, зокрема у вищий школі. Важливого значення набуває проблема якості освіти, що, у свою чергу, висуває нові вимоги до підготовки майбутнього викладача. Держава потребує підготовки кваліфікованого кадрового педагогічного потенціалу, здатного на рівні сучасних міжнародних стандартів забезпечити формування трудових, розумових, фізичних і естетичних здібностей, а також високих моральних рис молодого покоління [9, с. 334].

Пріоритетна увага в реформуванні вищої освіти в Україні, на думку О. Мороза, О.Падалки, В.Юрченка, має надаватися підготовці нової генерації науково-педагогічних кадрів національної еліти, здатної трансформувати в собі нову освітньо-світоглядну парадигму національно-державного творення, гуманістичного вознесіння самоцінності особистості вихованця [7].

Зі свого боку, В. Олійник визначає обов'язкові характеристики викладача вищої школи, зокрема професійну компетентність на рівні європейських і світових стандартів, мобільність, конкурентоспроможність, творчість і відповідальність, гнучке, незалежне і критичне мислення, володіння іноземними мовами, новими інформаційними технологіями, здатність до діяльності в умовах невизначеності та змін, орієнтованість на ефективну самоосвіту, самовдосконалення впродовж життя [8].

© Л. В. Першина, 2015

У зв'язку з цим питання підготовки майбутніх викладачів вищих педагогічних навчальних закладів з високим рівнем професійної майстерності набули особливої актуальності в Україні.

Теоретичний аналіз джерельної бази з проблеми підготовки майбутніх викладачів дозволив зробити висновок, що стан справ із кадрами вищої наукової кваліфікації залишається складним. Це диктує потребу принципово нових підходів до розв'язання цієї проблеми, тому діяльність науково-педагогічних працівників вищої школи в умовах перебудови її роботи має стати предметом особливої уваги.

Характерною особливістю професорсько-викладацького персоналу, підкреслює В. Олійник, є низький рівень професійної мобільності, не лише внутрішньої, а й зовнішньої. Свідченням тому є нерозвинутість такої форми, як міжнародні обміни викладачів, а також низька їхня віртуальна мобільність, тобто участь у відео- і заочних конференціях тощо [8]. У науково-педагогічних працівників відсутнє прагнення до самовдосконалення, самозміни, адекватної вимогам часу. Вони не володіють іншомовним мовленням на професійному рівні. Усе зазначене засвідчує, що науково-педагогічні працівники наразі сьогодні не готові до сучасних європейських вимог, до діяльності в нових умовах.

Наголосимо, що від професійної компетентності викладачів відповідно до сучасних європейських стандартів, їхньої готовності до інноваційної діяльності та неперервної освіти залежить якість підготовки майбутніх педагогів. У зв'язку з цим значного поглиблення потребує теоретична, спеціальна та ідеологічна підготовка майбутніх викладачів, яка передбачає оволодіння методами й засобами виконання досліджень, прищеплення навичок самостійно й водночас на високому рівні здійснювати наукову, педагогічну й виховну роботу.

Аналіз наукових праць, присвячених розгляду вмінь, якими повинен володіти майбутній викладач, дозволяє зробити висновок, що важливими професійно-педагогічними вміннями є комунікативні вміння. Педагогічне спілкування стало предметом уваги багатьох науковців (І. Зимня, О. Леонтьєв, В. Кан-Калик, А. Кузьмінський, І. Риданова, О. Савченко, В. Тищенко, Я. Тютюнник, В. Ширшов). Оскільки особливого значення в професійній підготовці майбутніх викладачів набуває формування вміння вести продуктивний інтерактивний діалог, то під час формування професійної майстерності в майбутніх викладачів треба звернути увагу на розвиток у них комунікативних умінь, зокрема чітку дикцію, поставлений голос, правильне дихання та розумне використання в мовленні міміки та жестів. Викладач безперечно здійснює різноманітну комунікативну діяльність, яка потребує активності та взаємної спрямованості дій її учасників. Окрім здатності вести професійний діалог, зазначає Я. Тютюник, культура професійного спілкування об'єднує такі риси як емпатію (здатність до співпереживання) та рефлексію (здатність до миттєвої корекції власної поведінки) [10, с. 184]. Підкреслимо, що успіх професійної діяльності майбутнього викладача значною мірою буде залежати від рівня сформованості комунікативних умінь професійного іншомовного спілкування, що є потребою, складовою професійної майстерності викладача та інструментом його впливу на студентів.

Мета статті – обґрунтувати важливість професійної іншомовної підготовки майбутніх викладачів вищої школи.

Виокремлення нами однієї з педагогічних умов формування професійної майстерності викладача, а саме *опанування навичок спілкування в полікультурному педагогічному процесі задля забезпечення комунікативної компетенції,* свідчить, що серед основних тенденцій розвитку сучасної цивілізації разом з упровадженням інноваційних технологій відзначається дедалі тісніше співробітництво країн і народів практично в усіх сферах людської діяльності. Процеси політичної та економічної інтеграції відбуваються в тісній єдності з формуванням єдиного світового освітнього простору. Проте, як зазначає Т. Атрощенко, загалом позитивні інтеграційні процеси, що є результатом об'єднання зусиль держав з розв'язання актуальних проблем планетарного масштабу, вносять додаткові труднощі в процес соціалізації окремої особистості. Людина постає перед проблемою необхідності навчитися жити в умовах поліфонії культур, за якої обов'язково варто мати свою власну позицію, а сформувати її можна лише в разі розуміння множинності думок [1, с. 92–95].

Сучасний освітній простір вищого навчального закладу в Україні останніми роками, як зазначає І. Зозуля, характеризується зростанням етнокультурної складності, збільшенням кількості студентів різних національностей, релігійних вірувань і поглядів, які мають різні цінності та культуру. Інколи наслідком цього є ускладнення стосунків між студентами [5]. Тож завдання вищої школи України полягає в тому, аби вдосконалювати взаємини студентів різних соціокультурних груп та звертати більше уваги на сам процес формування полікультурних відносин в умовах університетської освіти. Завдання майбутнього викладача – навчити студентів жити в умовах поліфонії культур.

Формуючи полікультурні відносини, майбутньому викладачу варто звернути увагу на роботу з іноземними студентами. Студенти, які приїжджають в Україну на навчання, опиняються в нових соціокультурних умовах, тому вони мають до них не лише пристосовуватися, а й уміти в цих умовах співіснувати. І. Зозуля вважає, що люди, які працюють з іноземцями, мають будувати з ними свої стосунки на засадах рівноправності, терпимості, поваги. Адже полікультурне виховання передбачає повагу й толерантне ставлення до іншої культури, культурно-історичних традицій, ментальності, усвідомлення й співставлення з культурними надбаннями свого етносу [5].

Отже важливою рисою сучасного викладача є полікультурна компетенція, що передбачає сформованість таких полікультурних рис, як соціокультурна спостережливість, культурна неупередженість, готовність до спілкування в іншомовному оточенні, мовний та соціокультурний такт [3].

Розглядаючи особливості діяльності людини в суспільстві, в якому взаємодіють безліч культур, традицій і новацій, де відбувається постійна зміна життєвих ситуацій, нестабільність, непередбачуваність стає нормою буття, учені (3; 4; 5) акцентують, що в цих умовах формування ідентичності, усвідомлення себе передбачає наявність в особистості особливої риси – толерантності, у якій інтегруються всі вияви ціннісних установок та орієнтацій.

Розвиток толерантності в освіті має відбуватися шляхом діалогу та співробітництва навчальних сторін, де велику роль відіграє комунікативна компетенція викладача, яка передбачає здатність викладача добирати відповідний стиль, тон спілкування в різноманітних ситуаціях, використовуючи знання, уміння та навички застосування вербальних і невербальних засобів для налагодження та підтримки контактів зі студентами, потрібних для міжкультурного іншомовного спілкування на основі толерантності та взаєморозуміння в процесі виконання ним своїх професійних обов'язків на принципах рівноправності та терпимості, уміння вести діалог на засадах взаємоповаги.

У ході діалогу, як підкреслює В. Вишківська, здійснюється взаємообмін і взаємозбагачення почуттями, переживаннями, духовними цінностями, смислами, інформацією. Так суб'єкти переживають співучасть інших у своєму розвитку, і, навпаки, відчувають свою причетність до збагачення духовного світу інших. У діалозі студенти утверджуються в найбільш цінних з педагогічної позиції аспектах своєї індивідуальності, усвідомлюють перспективи самовдосконалення, бачать вплив стильових особливостей своєї діяльності на інших суб'єктів, вчаться співвідносити і гармонізувати свій стиль діяльності з особливостями діяльності інших в умовах співробітництва [2]. Професійна іншомовна підготовка відіграє

величезну роль у реалізації майбутнім викладачем полікультурної орієнтації своїх професійних функцій. Оскільки спілкування, вважає Б. Лихачов, є основним каналом змістової взаємодії студентів між собою і викладачем. Педагогічне спілкування, щоб бути корисним та дієвим, має бути змістовним. Єдність глибокого змісту та оптимальної форми підвищують ефективність його виховного впливу [6, с. 296]. Майбутній викладач повинен володіти навичками спілкування, які допоможуть йому правильно розуміти інших та висловлювати свої думки чітко, послідовно, дохідливо і переконливо, цікаво, впливати та викликати відповідні почуття та дії. Наголошуємо, що для того, аби сформувати професійну майстерність у майбутніх викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, треба забезпечити їх оволодінням навичками іншомовного спілкування в полікультурному педагогічному процесі. Це допоможе майбутньому викладачу здійснювати професійну діяльність на високому рівні, використовуючи комунікативну компетенцію, де толерантність відіграє вирішальну роль.

У нових соціально-економічних умовах під час реформування вищої педагогічної освіти України важливим є врахування світових тенденцій та потреб сучасного суспільства. Пріоритетну увагу треба приділяти підготовці нової генерації науково-педагогічних кадрів вищої школи. У зв'язку з динамічними соціальними, культурними, економічними та політичними змінами в межах країни та в світі зростають вимоги до викладача вищої школи. Професійна діяльність викладача вищої школи вимагає наявності певних особистісних якостей і соціально-психологічних рис та педагогічних здібностей згідно з потребами сучасного суспільства. З метою подальшого розвитку національної системи освіти України, її глобалізації, гуманізації та інтеграції в європейський та світовий освітній простір сучасній педагогічній освіті слід приділити більше уваги підвищенню якості професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців вищих навчальних закладів.

Література:

1. Атрощенко Т. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у студентському колективі / Т. Атрощенко // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – Тернопіль, 1999. – Вип. 6. – С. 92–95.

2. Вишківська В. Б. Суб'єктивність студентів у навчальному процесі – необхідна умова формування професійної компетенції / В. Б. Вишківська // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: зб. наук. праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. 8 (18). – С. 4–5.

3. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах [Електронний ресурс] / Л. І. Воротняк // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 39. – С. 105–108.

4. Довгополова Я. В. Толерантні відносини студентів у полікультурному середовищі / Я. В. Довгополова // Реалізація принципів і завдань Болонського процесу в Україні : матеріали міжнар. наук. конф. – Львів, 2005. – С. 76–82.

5. Зозуля І. Є. Полікультурні взаємовідносини іноземних студентів у середовищі вищого навчального закладу України (досвід Вінничини) [Електронний ресурс] / Є. Зозуля. // Міжнародна науково-практична конференція «Гуманізм і освіта – 2010». – Режим доступу : conf.vntu.edu.ua› humed /2010/txt/Zozulya.php.

6. Лихачёв Б. Т. Педагогика : учеб. пособ. / Б. Т. Лихачёв. – М., 2003. – 607 с.

7. Мороз О. Г. Педагогіка і психологія вищої школи : [навч. посіб.] / О. Г. Мороз, О. С. Падалка, В. І. Юрченко; за заг. ред. О. Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.

8. Олійник В. В. Професійне удосконалення науково-педагогічних працівників : проблеми та шляхи вирішення / В. В. Олійник // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Вип. 27 (31) : [в 3-х ч.]. – Ч. 1. – Х. : НТУ «ХПІ», 2010. – С. 88–97.

9. Пинзеник О. М. Модель удосконалення професійної майстерності викладача вищої педагогічної школи І-ІІ рівнів акредитації / О. М. Пинзеник // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Вип. 52. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 334–338.

10. Тютюнник Я. В. Професійне педагогічне спілкування як спільна творчість викладача і студентів / Я. В. Тютюнник // Магістр. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – С. 182–185.

УДК 37.016:81]:1

Л. В. Петько,
Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ

ФІЛОСОФСЬКО-ЛІНГВІСТИЧНІ ІДЕЇ РОЗУМІННЯ МІЖЛЮДСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Розглядаються філософсько-лінгвістичні ідеї міжособистісної комунікації, які зумовлені глобалізаційними освітніми та професійними викликами. Автор торкається питання міжкультурної комунікації як необхідної умови взаємодії людей у процесі їхньої життєдіяльності шляхом опанування мовного простору. На прикладі наукових розвідок сучасних українських і зарубіжних учених обосновується доцільність навчання молоді в професійно-орієнтованому середовищі, що сприятиме до адаптації в майбутній діяльності.

Ключові слова: *суспільство, комунікація, мова, особистість, студент, професійне навчання, середовище.*

Рассматриваются философско-лингвистические идеи межличностной коммуникации, вызванные глобализационными образовательными и профессиональными вызовами. Обосновывается на примере научных изысканий украинских и зарубежных учёных небходимость обучения студентов иностранным языкам в профессионально-ориентированной среде, что будет способствовать адаптации в будущей профессиональной деятельности. Автор косается вопроса межличностного взаимодействия путём вхождения в языковое пространство.

Ключевые слова: *общество, коммуникация, личность, студент, профессиональное обучение, среда, языки.*

The philosophical and linguistic ideas of interpersonality communication are examined, caused global educational and professional calls in modern society. The author analyzes the basic models in modern society and compares them. The auther gives proof the necessary of foreign language students' teaching in the professional-oriented environment on the examples of scientific researches of the modern Ukrainian and foreign scientists that will promote in the adaptation in future activity. The article deals with the phenomenon of language from the perspective of interpersonality co-operation in the way of entering into the linguistic space.

Key words: *society, communication, personality, student, professional teaching, languages.*

Одним з перших мову, як об'єкт соціального пізнання, став розглядати Ф.де Соссюр, який охарактеризував мову як систему знаків і акцентував увагу на *комунікацію.* Вчений поділив мовну діяльність на мову і мовлення, чим надав мові соціальний статус, а мовлення запропонував визначати як засіб вираження мови – «єдиним і істинним об'єктом лінгвістики є мова, яка розглядається в собі і для себе [13, с. 207]».

© Л. В. Петько, 2015

У свою чергу, стверджуючи й усебічно обґрунтовуючи положення про те, що «справжнє буття людини» можливе лише в тісному зв'язку з іншими людьми, К. Ясперс [19] називає такий сутнісний зв'язок, ці відносини між людьми комунікацією. Тема комунікації є головною для більшості його творів що присвячені проблемі людини, її «самобуттю» (Selbstsein), шляхам його осягнення (за Ясперсом, «прояснення», «висвітлення» буття екзистенції), так і працям культурологічної спрямованості.

К. Ясперс наполягає на тому, що здійснення власного (екзистенційного) буття людини та буття-в-комунікації мають тісний зв'язок: комунікація є першопричиною екзистенції. Зазначимо, що зміст поняття комунікації у працях філософа не є однозначним. Поняття комунікації у нього багатовимірне, яким відповідають різні рівні свідомості та способи ставлення до світу. Ґрунтовне висвітлення проблеми комунікації К. Ясперс [20] розпочинає дослідженням «комунікації наявного буття» (Daseinskommunikation), що складається, функціонує в межах «простого, неприкрашеного» буття, його природно утворених спільнот (серед них Ясперс вирізняє такі спільноти, як сім'я, а також інші «вітальні» спільноти), об'єднання за предметною доцільністю (економічні союзи й таке ін.) й, нарешті, спільноти, що об'єднуються в одне ціле ідеєю духовної цілісності (держава, церква), – в усіх цих випадках комунікація є рівнозначною цим спільнотам, їх можна спостерігати емпірично, вони вивчаються психологією та соціологією. «В межах цих спільнот «наявного буття», – писав учений, – мої дії та вчинки не відрізняються від дій та вчинків інших людей, те ж саме можна сказати і про мої думки та вірування». Він останніх днів свого життя, намагався узгодити два, часто протилежні, погляди на проблему – самотність та комунікацію. Саме в міжлюдському спілкуванні, на думку мислителя, найвиразніше оприявнюється відмінність між індивідом як особою, персоною та індивідом як одним із маси, й водночас – змістова відмінність у характері комунікативних спільнот, до яких ці люди належать [12].

Як зазначає Л. А. Ситниченко, поняття комунікації у К. Ясперса багатовимірне, якому відповідають різні рівні свідомості та способи ставлення до світу. Розглядаючи філософську спадщину К. Ясперса. українська вчена дійшла висновку, що під «екзистенціальною комунікацією» Ясперс розуміє такі відносини між людьми, які ґрунтуються на «взаємності», «встановленні відкритості», «люблячій боротьбі», тобто на глибоких особистих стосунках, на противагу анонімним, відверто-утилітарним. Адже «саме в екзистенціальній комунікації, за допомогою якої людина приходить до самої себе, вона стає справжнім опертям її власного, автентичного, персонального буття [12]»

Відповідно позиції К.Ясперса, спілкування людини зі світом є особливим спілкуванням і відносинами. На його думку, не все, що існує, є світ. Світ кожного окремого індивіда – це те, що створює для нього життєве середовище. Тому якщо немає світу, то і немає реалізованої людини. Про комунікацію К.Ясперса можна говорити у трьох вимірах: комунікація людини зі світом, особистісна комунікація і вища комунікація (supreme) [8].

Його співвітчизник, професор Мюнхенського університету Дітер Генріх (D.Heinrich) у своїх працях звертається до людини як до суб'єкту, і розглядає комунікацію у єдності «самосвідомості» (Selbstbewußtsein) та «самопідтримки» (Selbsterhaltung), тобто особистості, яка здатна корегувати свої дії і яка власне залежить сама від себе. Вчений звертає увагу на для утворення іменників шляхом вживання займенника німецької мови *selbst (сам)* [21, с. 121–122].

У свою чергу, вітчизняний науковець П. В. Крєтов розглядає *комунікацію* «як систему репрезентації самості», яка передбачає існування єдності «час-простір», певного континіума, де усі події відбуваються, але не одночасно, «що зумовлено кореляцією між сприйнятим та уявним, перцептивною і інтелігібельною картинами світу [6, с. 88]».

В історичній ретроспективі ми не можемо не згадати сучасника К.Ясперса – М.Хайдеггера, одного з визначних філософів ХХ ст., який приділяв значну увагу мові як об'єкту філософського усвідомлення, використання людиною мови. У своїй праці «Unterwegs zur Sprache» («Шлях до мови», 1959) [17] він пояснював існування людини виходячи з контексту реальних і практичних взаємин людини зі світом.

За М. Хадеггером «Що означає говорити? Поширена думка така: розмова – це заняття продукування звучання і слухання. Розмова – це звукове повідомлення і вираз людських переживань. Така основна думка, з якої слідують «три характеристики мови». Перш за все, мова є вираз. Уявлення про мову як висловлювання найбільш поширене. У ньому передбачається наявність внутрішнього, що висловлюється. Якщо мова розглядається як висловлювання, то вона представляється виразно, саме в тому випадку, коли вираз пояснюється посиланням на внутрішнє. По-друге, мова розуміється як діяльність людини. Тому й стверджується: людина говорить і вона говорить мовою. Тому не можна сказати «мова говорить», – це означало б – тільки мова створює і улаштовує людину. Цим припускалося б, що людина – «продуктор» мови. По-третє, створення людиною висловлювання завжди є уявлення та зображення дійсного і недійсного [18, с. 5]. До того ж вчений наголошував, що характеристиці мови, як людської діяльності, протиставляється вчення про божественне походження слів мови [18, с. 6].

Характеризуючи вплив мови на людину, нашу увагу привернула дисертація І.Сітнікової, присвячена комплексному лінгвостилістичному аналізу текстів М.Хайдеггера (лекції, доповіді, виступи, аналіз поезії), метою яких було вплинути на аудиторію, де об'єктом міркувань вченого виступає мова, визначення особливої ролі мовних засобів аргументації і впливу (логічні, емоційні) з чітко виявленою орієнтацією на адресат у пізніх наукових працях німецького філософа-екзистенціаліста (тобто поряд із мовною функцією повідомлення важливу роль відіграє функція впливу на адресат). Автор зазначає, що Хайдеггер у своїх текстах, по суті, створює власну мову, що відповідає його уявленням про дійсну мову, слова якої володіють здатністю виявляти суть буття, розкривати його потаємний зміст. Результати дослідження дозволили виокремити такі випадки поєднання засобів впливу: 1) ритмічний рух, заснований на грамматико-синтаксичному паралелізмі, що підкреслюється лексичними повторами, 2) лексичний і семантичний повтори вступають у взаємодію, підсилюючи експресивність тексту [11, с. 149].

На жаль, ні К. Ясперс, ні М. Хайдеггер протягом свого життя не стали близькими, не об'єднали свої наукові пошуки, хоча, кожен з них, беззаперечно, став видатним вченим 20-го століття. Отже, філософсько-освітній напрям за К. Ясперсом, ґрунтується на вільній комунікації.

Аналогія освітньої діяльності як спілкування, на думку Н. І. Ашиток, є визначальною, адже «унікальність кожної людини з лише їй властивою мовною картиною світу не є недоліком при спілкуванні, навпаки яскравість кожної особистості робить спілкування більш продуктивним, порозуміння між комунікантами під час такої взаємодії будується на спільності між їхніми внутрішніми світами в ім'я спільної справи». Порозуміння зазвичай між окремими досягається у подоланні мовного і світоглядний бар'єрів. Саме цей різновид взаємодії повинен лягти в основу порозуміння людства загалом, і в організацію освітньої діяльності зокрема, оскільки ідеї взаємопов'язаності діяльності людей, потреби взаєморозуміння, що зумовлюється зростаючою взаємозалежністю всіх країн і народів, потреби об'єднання зусиль усього людства в ім'я збереження життя на землі уже сьогодні у новому планетарному мисленні актуальні, вони стали невід'ємними складови-

ми буття. Уявлення про виховання у наш час зміщуються в бік розуміння виховання як процесу спілкування, а тому саме навички такої взаємодії й покликана формувати освіта.

Таким чином, час картини світу у її концептуально-мовному вимірі наступає не тільки в дослідженнях науковців різного спрямування, а й в освіті, адже саме виховання, що ґрунтується на комунікативних засадах, спрямоване на формування ефективної адаптативності людини до соціального середовища, на розуміння єдності між людьми, усвідомлення себе людиною, для якої близькими та зрозумілими є інтереси інших людей, а головними цінностями – загальнолюдські [2, с. 38–39].

Утім, у межах нашого дослідження не можна оминути актуальні філософські дискусії у площині комунікативно-діалогічної концепції ідентичності, де лідерство належить канадському філософу Ч.Тейлору [14; 15]. Відповідно до наукових позицій вченого, людська ідентичність створюється діалогічно, на засадах людського спілкування, комунікації. Будучи засновником і автором компромісного мультикультуралізму, який базується на визнанні, професор поєднав поняття «визнання» з поняттям «мультикультуралізм» стверджуючи, що визнання самобутніх культурних особливостей різних людей можливо лише в суспільствах, які культивують полікультурні цінності. Він вважає «визнання» новою людською потребою і допускає, що всі члени сучасних суспільств очікують визнання і пропонує такі дві його форми: загальний вияв демократиної форми «рівноправ'я» та конкретний вияв цінності самобутніх особливостей людини, які ідентифікують себе з певними соціальними групами. Саме визнанню самобутніх культурних особливостей Ч.Тейлор надає рушійну силу розвитку мультикультуралізму як на рівні окремих людей, так і на рівні цілого суспільства [7, с. 25; 16].

Мультикультуралізм – явище суспільного життя, яке передбачає мирне співіснування різних культур та етносів у рамках одного суспільства. Цей феномен почав відображатися як у культурному, так і у політичному житті, тому став невідворотним явищем сучасних перетворень: більш актуальними стають проблеми, що стосуються мультикультурного плюралізму, мультикультурного суспільства, діалогу культур, вияви мультикультуралізму у політичній, соціальній та економічній сферах, які об'єднуються під загальним явищем всеохоплюючої глобалізації. Мультикультуралізм розглядають як соціокультурний феномен крізь призму теорії громадянського суспільства: у сучасному суспільстві перед великими мегаполісами уже не стоїть питання чи бути їм мультикультуральними. Множинність, розмаїття культур їм не оминути, через зростаючу популярність доктрин мультикультуралізму. Це переконливо простежується у поширенні англійської мови як другої у багатьох країнах світу, утвердженні нових групових ідентичностей, зростанні міграційних потоків та впливів діаспори [5, с. 155].

Тому, щоб мультикультуралізм краще вживався у сучасному суспільстві, необхідна певна взаємодія, тому все більш актуальним стає питання діалогу культур. У наш час розвиток мультикультуралізму практично неможливий без міжкультурного діалогу через те, що якщо культури не будуть взаємодіяти і приймати одна одну, не буде і їх розвитку [9]. Як слушно зауважує Н.І.Ашиток, «мовна соціалізація людини на комунікативно-культурологічній основі перетворюється для неї на умову входження в глобалізовану людську цивілізацію і є основою осмислення власної життєвої позиції і життєвої місії [2, с. 334].

На особливу увагу щодо інтерпретації соціальних процесів і явищ заслуговує теорія «соціальної еволюції» Ю.Габермаса, де вчений головну ваду марксистської історії вбачає у розумінні К.Марксом феномену праці, коли Ю.Габермас вважає, що до специфічно людських норм життєдіяльності еволюція прийшла не лише під впливом праці і, головним чином, не через працю, а завдяки спілкуванню і мови. Саме мова постає надприродним феноменом, який забезпечує рівень соціокультурного розвитку формування людини, як носія загальних комунікативних ролей. Лінгвістичнимй аналіз мови стає для Ю.Габермаса фундаментом створення загальної теорії еволюції соціального, тому що саме мовна комунікація і мовне розуміння створюють передумови для практичного здійснення передбачуваних форм життя, відповідних форм соціальної дійсності. Лінгвістичний і соціальний процеси за Ю.Габермасом, ідуть паралельно один одному. До того ж інструментальні і комунікативні дії за Ю.Габермасом, відбивають три основні сфери людської діяльності: працю, владу, мову, а їхнім співвідношенням визначають вигляд і якість соціального [1, с. 574–575].

Варто зазначити, що лінгвістична філософія Л.Вітгенштейна, а саме вчення про мовні ігри, стало підгрунттям теорії соціальної еволюції Ю.Габермаса. У Л.Вітгенштейна, засновника аналітичної філософії мови, у «Філософських дослідженнях» [3] провідне місце у її вивченні займає місце дослідження співвідношення мови і позамовної реальності, а також мови і діяльності людини, як влучно пише В.В.Зінченко, «в аналітичній філософії об'єднується весь масив життєвої практики людського буття та її мовних форм [4, с. 7]», тобто мовна гра – це «одночасно форма діяльності, яка утворилася культурно-історично», стала «функцією життя», що свідчить про перехід від лінгвістики до практики життя [6, с. 79–80].

У свою чергу, труднощі, що виникають у процесі міжкультурної комунікації, за твердженням психолога Л.Г.Почебут, можуть призвести до фрустрації, емоційного розладу, втраті інтересу до подібних інтеракцій через додаткові зусилля, які необхідно прикладати комуніканту [10, с. 90].

Очевидно, що сучасне суспільство стало відкритим. Активні міграційні процеси, розгалуження транснаціональних корпорацій по усьому світу, пошуки людиною працевлаштування та її професійна діяльність, навчання, туризм та ін. потребують грамотної міжкультурної комунікації в соціальному та професійному середовищах, а це вимагає від майбутніх випускників унівеситетів володіти іноземними мовами не тільки на побутовому рівні, а й за професійним спрямуванням.

Література:

1. Андрущенко В. П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підручн. для вищ. навч. закл. / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко. – 3-є вид., випр. та доп. – К. : Генеза, 2006. – 656 с.

2. Ашиток Н. І. Мовна картина світу в філософсько-освітньому дискурсі: дис.... д-ра філол. наук : 09.00.10 / Ашиток Надія Іванівна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – К., 2011. – 410 с.

3. Витгенштейн Л. Философские работы: пер. с нем. М.С.Козловой, Ю. А. Асеева. – М. : Гнозис, 1994. – Ч.1. – 612 с.

4. Зинченко В. В. Дискурс как аналитическая социальная онтология, аксиология и гносеология человека [Електронний ресурс] / В.В.Зинченко // Философские проблемы информационных технологий и киберпространства: электронный журнал, 2013. – № 1 (июнь). – С. 4–25. – Режим доступу : http://cyberspace.pglu.ru

5. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації : [монографія] / М. А. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.

6. Кретов П. В. Мировоззренческий аспект философской антропологии: язык, символ, самость, сознание [Електронний ресурс] / П. В. Кретов // Философские проблемы информационных технологий и киберпространства: электронный журнал, 2013. – № 1 (июнь). – С. 74–91. – Режим доступу : http://cyberspace.pglu.ru

7. Ляпіна Л. А. Мультикультуралізм у контексті комунітаристського дискурсу / Л.А.Ляпіна // Наукові записки [Черноморського держ. Ун-ту імені Петра Могили]. Сер.: Соціологія. – 2013. – Вип. 199. – Т. 211. – С. 23–26.

8. Мерхаба С. Понятие коммуникации и её место в антропологии Карла Ясперса [Електронний ресурс] / С. Мерхаба // Молодой учёный, 2011. – № 7. – Т. 1. – С. 128–132. – Режим доступу : http://www.moluch.ru/archive/30/3462/
9. Парасюк Оксана. Мультикультуралізм як соціокультурний феномен [Електронний ресурс] / Оксана Парасюк. – Режим доступу : http://naub.oa.edu.ua/2013/multykulturalizm-yak-sotsiokulturnyj-fenomen/
10. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология / Л. Г. Почебут. – Санкт-Петербург : Питер, 2010. – 336 с.
11. Ситникова Ирина Олеговна. Система языковых средств аргументации и воздействия на адресата в философских трудах Мартина Хайдеггера / Ирина Олеговна Ситникова : дис.... канд. филол. наук: 10.02.04. – Санкт-Петербург, 2003. – 162 с.
12. Ситниченко Л. А. Комунікативно-діалогічна концепція ідентичності в контексті сучасних філософських дискусій [Електронний ресурс] / Л. А. Ситниченко // Мультиверсум. Філософський альманах. – К. : Центр духовної культури, 2005. – № 48. – Режим доступу : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_48/Sytnychenko.htm
13. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. – М. : УРСС Эдиториал, 2007. – 257 с.
14. Тейлор Ч. Джерела себе: творення новочасної ідентичності: пер. з англ. / Ч. Тейлор ; заг. ред. пер. з англ. А. Васильченко ; Національний ун-т «Києво-Могилянська академія». Центр європейських гуманітарних досліджень. – К. : Дух і Літера, 2005. – 691 с.
15. Тейлор Ч. Етика автентичності / Ч. Тейлор ; пер. А. Васильченко. – К. : Дух і літера, 2002. – 128 с.
16. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання» / Ч.Тейлор ; пер. з англ. Р. Й. Димерець ; ред. з комент. Е. Гутман [та ін.]. – К. : Альтерпрес, 2004. – 172 с. – (Сучасна гуманітарна бібліотека).
17. Хайдеггер М. Путь к языку / Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления. – М. : Республика, 1993. – 447 с. – С. 259–273.
18. Хайдеггер Мартин. Язык : пер. и прим. Б.В.Маркова / Хайдеггер Мартин. – С.-Петербург : ЛО Всесоюзный благотворительный фонд «Интеллект», 1991. – 20 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://lib.ru/HEIDEGGER/yazyk.txt
19. Jaspers K. Philosophie. – Berlin, 1956. – Bd. 2. – Berlin, Göttingen, Heidelberg. – 202 S.
20. Jaspers K. Die geistige Situation der Zeit. – Berlin; Leipzig, 1932.
21. Heinrich D. Über Selbstbewußtsein und Selbsterhaltung / Heinrich D. Selbstverhaltnisse. – Stuttgart : Reclam, 1993. – 221 S. – S. 109–131.

УДК 378.147:811.111

Н. М. Рекун,
Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ

ЛІНГВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ

Стаття присвячена аналізу лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів, які впливають на методичні аспекти навчання англійської мови для туризму. Представлено типологію туристичних термінів, визначено прийоми їх семантизації, укладено відповідні методичні рекомендації.
Ключові слова: *зміст навчання, лінгвістичний аспект, дискурс, лексика, туристична термінологія, семантизація.*

Статья посвящена анализу лингвистических и экстралингвистических факторов, которые влияют на методические аспекты обучения английскому языку для туризма. Представлена типология туристических терминов, определены приемы их семантизации, составлены соответствующие методические рекомендации.
Ключевые слова: *содержание обучения, лингвистический аспект, дискурс, лексика, туристическая терминология, семантизация.*

The article analyzes the linguistic and extralinguistic factors which affect the methodological aspects of teaching English for Tourism. The typology of tourist terms is exposed, the techniques of their semantization are defined, the methodological guidelines are developed.
Key words: *content of learning, linguistic aspect, discourse, lexis, tourist terminology, semantization.*

Вирішення завдання професійної іншомовної підготовки фахівців туризму передбачає дослідження так званої підмови спеціальності, яка обслуговує туристичну сферу діяльності, забезпечуючи в ній усну та письмову мовну комунікацію для досягнення професійно значущих цілей. Термін підмова туризму вживається для позначення сукупності мовних, переважно лексичних, засобів, що використовуються в текстах однієї тематики. Успішна підготовка з англійської мови фахівців сфери туризму потребує обов'язкового оволодіння підмовою спеціальності, що ґрунтується на специфічній системі термінів.

Проблема підготовки фахівців сфери туризму в контексті ефективного оволодіння ними туристичним термінологічним апаратом вже стала об'єктом уваги філологів, соціолінгвістів, методистів (О. Н. Вержанська, Н. К. Іванова, Т. Н. Лагута, О. Н. Масленнікова, І. В. Процик та інші). На рівні дисертаційних досліджень Е. Т. Белан (2009) та Л. В. Виноградовою (2011) проведено лінгвістичний аналіз термінології туризму англійської та російської мови у синхронному та діахронному аспектах. У роботах О. В. Скібіцької систематизовано оптимальні шляхи перекладу безеквівалентної лексики в туристичних Інтернет-текстах на українську мову, О. С. Насоновою, Ю. В. Приваловою (2013) актуалізовані питання особливостей перекладу рекламних текстів з туризму, А. Ю. Чуфарлічевою (2010) розроблено методику навчання створення англомовних туристичних проектів майбутніми менеджерами туризму. Слідом за науковими пошуками Г. Денна (1996), А. Яворскі (2003), Г. Каппеллі (2006), Д. Брайса (2007), Р. Фокс (2008) продовжено вивчення соціолінгвістичної складової туристичного дискурсу та перспектив розвитку міждисциплінарного потенціалу мови туризму. Не зважаючи на пожвавлення інтересу серед науковців до сфери туристичного обслуговування та термінології туризму проблема якісної іншомовної підготовки фахівців туристичної галузі потребує подальшої розробки та залишається актуальною як в лінгвістичному, так і в методичному планах.

Отже, *метою статті* є аналіз особливостей викладання англійської мови для фахівців туристичної сфери у контексті лінгвістичного та методичного аспектів такого професійно спрямованого навчання. Конкретизованими завданнями дослідження, що пропонується, є такі: аналіз лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів впливу на процес іншомовної підготовки фахівців туризму; визначення специфіки відбору лінгвістичного компоненту змісту навчання англійської мови для туризму; розробка відповідних методичних рекомендацій.

Для вирішення поставлених завдань були узагальнені ті *новітні тенденції* в сучасному освітньому просторі України, які зумовлюють необхідність оновлення та удосконалення процесу професійної іншомовної підготовки фахівців з туризму. Стисло окреслимо низку таких чинників:

© Н. М. Рекун, 2015

• підвищення мотивації щодо вивчення англійської мови як мови міжнародного туризму та розширення цільової аудиторії тих, хто її вивчає, як серед фахівців галузі, так і серед туристів;

• поява нових форм організації професійної іншомовної підготовки для підвищення кваліфікації туристичних кадрів на місцях;

• вихід специфічних туристичних термінів та понять за межі вузької професійної групи, їх використання як спеціалістами в галузі туризму, так і користувачами туристичних послуг;

• широке застосування зразків туристичного дискурсу на Інтернет-сторінках та в ЗМІ;

• потреба в оновленні предметного змісту через стрімкий розвиток туристичної терміносистеми як в англійській, так і в українській мовах;

• розширення функцій туристичного дискурсу від комунікативної та інформативної до прагматичної функції текстів рекламного характеру;

• збільшення значення соціокультурного потенціалу мови туризму для побудови успішного діалогу культур у процесі міжкультурної інтеграції.

На нашу думку, методично доцільним з точки зору організації професійної іншомовної підготовки є виокремлення специфічних *етапів навчання*, кожен з яких має своє завдання та дозволяє конструювати курс англійської мови для туризму на основі загальнодидактичних принципів посильності, доступності, системності та послідовності:

1) *підготовчий,* метою якого є накопичення базових фонових знань зі спеціальності, у тому числі лінгвістичних;

2) *основний,* із завданням формування лінгвістичних навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності для комунікації за широким колом питань; накопичення фонових лінгвосоціокультурних знань з суміжних дисциплін (історії, географії, культури, мистецтва, економіки, юриспруденції);

3) *просунутий,*організований з метою удосконалення набутих лінгвістичних навичок спілкування у вузьковпрофесійних ситуаціях робочого середовища; формування навичок користування стратегіями «навчання протягом життя».

При укладанні професійно орієнтованих курсів іноземної мови принциповою є правильна послідовність відбору компонентів змісту навчання. Визначення комунікативного компоненту на основі аналізу потреб уможливлює перехід до відбору на рівні текстів та мовного інвентарю, які складають *лінгвістичний аспект* змісту. Процедура передбачає відбір із аутентичних джерел та укладання моделей дискурсів, створення на їх основі навчальних текстів для письмового та усного мовлення та переліка основних мовних функцій та одиниць [8, с. 46–47]. Відбір моделей туристичного дискурсу має у свою чергу співвідноситись із завданнями визначених вище етапів професійного іншомовного навчання.

На сучасному етапі розвитку міжнародного туризму спеціальна туристична лексика переживає неологічний бум, пов'язаний з низкою *лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів*. За нових соціоекономічних та соціокультурних умов, притаманних українському суспільству, з'явилося як нове наповнення поняття «туризм», так і нова лексика для позначення реалій туристичного сервісу. Велика Британія вважається країною, яка започаткувала туризм як економічну діяльність, тому при розвитку терміносистем різних національних мов в якості мови-донора активно виступає саме англійська [2, с.5]. У період після перебудови виникло багато туристичних компаній, але термінологічний апарат для рекламування турпродукту був відсутній та включав реалії, яких не існувало в українському середовищі. Отже, з'явилася тенденція запозичення англійського термінологічного шару лексики/англіцизмів, яким властивий інтернаціональний характер (*бекпекер, готель'ер, трансфер, хостел*) [2, с. 19]. З іншого боку, англійська мова активно продовжує фіксувати нові позначання в сфері диференційованого туризму з його розмаїттям потреб, чим спричинює появу англійських неологізмів (*architourism, poorism, weather tourists, voluntourists, transumers, daycation, mancation*) [3].

Наступним фактором, що потребує уточнення, є лінгвістична типологія туристичних термінів, яка широко використовується в туристичному дискурсі. По-перше, це позичені з англійської мови терміни для позначення реалій, які ніколи не існували на Україні, а саме запозичення отримані шляхом калькування, транскрипції і транслітерації (*тур, дайвінг, рафтинг, сноубордінг*) та варваризми (Executive Suite, Super Deluxe, Studio). До другої групи належать запозичення нових термінів для вже існуючих старих понять з причини їх престижності та моди. За визначенням О.Є. Сафонової, вони є різновидом піджин-інгліш (прайс-лист – прейскурант; шопінг-тур – поїздка за покупками; сервіс – обслуговування; фешенебельні – модні; сателітна – супутникова). Третю групу складають туристичні терміни-кліше, властиві тільки російськомовним та україномовним туристичним текстам. У цьому випадку застосовується конвенціональна лексика, але їй надається конкретний зміст (*палаючі путівки/гарячі пропозиції*, британський термін – *late deals*, американський – *last-minute specials*) [6, с.70–73].

Дослідники відзначають, що вітчизняна термінологія з міжнародного туризму знаходиться на донауковому етапі свого розвитку, про що свідчать такі явища як розгалужена синонімія термінів, велика кількість запозичень, наявність багатослівних словосполучень, в яких атрибутивні компоненти можуть мати від 2 до 11 елементів, наявність квазітермінів, передтермінів і довгих псевдотермінів (*екскурсія уздовж морського узбережжя на водному транспорті; потяг для екскурсантів за зниженим тарифом; персонал готелю, який безпосередньо спілкується з гостями*) [1, с. 24].

При відборі моделей туристичного дискурсу слід враховувати низку чинників, які полегшуватимуть або ж навпаки ускладнюватимуть процес засвоєння туристичної лексики. Так з методичної точки зору позитивним є той факт, що термінолексиці туризму властива значна кількість загальновживаних слів. Явища термінологізації слів загальновживаної мови та детермінологізації спеціальної туристичної лексики виявляються тими факторами, які дозволяють швидше та ефективніше засвоювати нову терміносистему вже на підготовчому етапі професійного іншомовного навчання. З іншого боку, розуміння безлічі аутентичних туристичних текстів вимагає від фахівців ґрунтовних знань у сфері туризму та суміжних галузей, а також знань про соціокультурні реалії. У багатьох випадках для туристичного дискурсу характерною є безеквівалентна лексика, тобто культурно-специфічні лексичні одиниці, які позначають об'єкти повсякденної діяльності, мистецтва, культури, традицій, звичаїв. Принцип наявності країнознавчого та соціокультурного потенціалу є обов'язковим у процесі відбору усіх груп туристичних текстів (інформативних, соціально-побутових, художніх, навчальних) [10, с. 89], що робить навчальний матеріал більш важким для засвоєння на початковому етапі, однак повною мірою відповідає завданням основного та просунутого етапів професійного іншомовного навчання.

Для вивчення туристичної лексики більшість *прийомів семантизації* виявляється прийнятною, однак слід зумовлювати їх вибір етапом навчання, рівнем знань загальновживаної лексики, накопиченим словниковим запасом. Окремі прийоми семантизації мають при вивченні термінології свої особливості [4, с.3]. Явище синонімії є характерним для ранніх етапів формування термінологічної системи, його рівень є відносно високим як в англійській, так і в українській мовах. Ми вважаємо, що синонімія як прийом семантизації саме лексики туризму він має великий методичний потенціал:

administrator – receptionist (адміністратор); stewardess – cabin girl (покоївка); second class – economy class (другий класс); accommodation – room (кімната) [1, с.19-20]. Ефективними прийомами семантизації туристичних термінів є також використання антонімів (*зліт – посадка, в'їзний – виїзний, прибувати – відправлятись, зареєструватись у готелі – виписатись з готелю*), віднесення до родового слова / певної лексичної групи, не коментуючи ознак, які відрізняють предмет, названий цим словом, від предметів, названих іншими словами тієї ж групи (*мотель – вид готеля; яхта – вид водного транспорту; метрдотель – працівник ресторану; люкс – вид номеру в готелі*), перерахування слів, які позначають частини того, що позначено словом, яке семантизують (*клас – перший, бізнес, економ; рейс – міжнародний, чартерний, внутрішній)*. Одним з найважливіших прийомів є опис, що може мати форму логічної дефініції, пояснення за допомогою словосполучення, простого речення або коментаря, тобто невеликого пояснювального тексту [5, с. 26]. Описовий переклад як найбільш вживаний прийом при перекладі безеквівалентних лексичних одиниць терміносистеми сфери туризму (tax free *– система часткового повернення податку на додану вартість в ряді країн при купівлі та вивозі товару іноземцями*) [7], має широко використовуватись для вирішення завдань основного та просунутого етапів навчання.

Сформулюємо низку висновків у формі *методичних рекомендацій* щодо текстів та мовного інвентарю курсу англійської мови для туризму з урахуванням етапів професійного іншомовного навчання.

1. На підготовчому етапі доцільно використовувати потенціал термінологізованої лексики із загальновживаної англійської мови. В основу відбору моделей дискурсу слід покласти туристичну лексику науково-популярних текстів публіцистичного стилю. Бажано уникати текстів перенасичених безеквівалентною лексикою або описами культурних реалій.

2. Варто використовувати потенціал українських туристичних термінів, запозичених з англійської мови (англіцизмів), як бази для формування потенційного словника вже з підготовчого етапу. Англійські псевдотерміни та багатослівні словосполучення з великою кількістю атрибутивних компонентів рекомендовано включати до словників-мінімумів не раніше основного етапу.

3. На основному етапі відбір усіх груп туристичної лексики бажано проводити на основі аутентичних текстів з туризму (інформативних, соціально-побутових, художніх, навчальних) та суміжних дисциплін (історії, географії, культури, мистецтва, економіки, юриспруденції).

4. На просунутому етапі слід зміщувати акценти на соціокультурний аспект, у текстах може переважати безеквівалентна лексика та інформація краєзнавчого характеру. В основу відбору зразків туристичного дискурсу рекомендовано покласти вузькоспеціалізовану лексику фахової літератури.

5. На усіх етапах для семантизації туристичної лексики прийнятними є варіативні прийоми, а саме використання наочності, перекладу, синонімів, антонімів, віднесення до родового слова, перерахування, опис у формі дефініції, пояснення або коментаря.

Таким чином, визначення особливостей наповнення лінгвістичного компоненту змісту навчання англійської мови для туризму має стати підґрунтям для подальшої розробки навчально-методичних комплексів, орієнтованих на різні цільові аудиторії та варіативні моделі організації професійної іншомовної підготовки фахівців туристичної галузі.

Література:

1. Белан Э. Т. Особенности формирования новых терминосистем (на материале английской и русской терминологий международного туризма): автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.20 / Э. Т. Белан. – М., 2009. – 29 с.

2. Виноградова Л. В. Терминология туризма английского и русского языков в синхронном и диахронном аспектах : автореф. дисс. … канд. филол. наук : 10.02.19 / Л. В. Виноградова. – Великий Новгород, 2011. – 22 с.

3. Иванова Н. К. Некоторые особенности современной терминологии туристики или к чему еще может/должен быть готов культуролог [Електронний ресурс] / Н. К. Иванова, О. Н Масленникова. – Режим доступу : http://www.isuct.ru/e-publ/gum/en/node/713

4. Лагута Т. Н. Изучение туристической лексики в курсе русского языка как иностранного [Електронний ресурс] / Т. Н. Лагута, О. Н. Вержанская. – Режим доступу : http://uapryal.com.ua/training/ laguta-t-n-verzhanskaya-o-n-izuchenieturisticheskoy

5. Процик І. В. Презентація нової лексики в лінгводидактиці для чужоземців / І. Процик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 24–30.

6. Сафонова О. Е. Английский лингвистический компонент в языковой ситуации современной России / О. Е. Сафонова // Теоретическая и прикладная лингвистика. – Вып. 2. – Воронеж, 2000. – С. 68

7. Скібіцька О. В. Деякі аспекти перекладу англійської туристичної лексики [Електронний ресурс] / О. В. Скібіцька. – Режим доступу : http://www.stattionline.org.ua/filologiya/87/15706-deyakiaspektiperekladu

8. Тарнопольський О. Б. Методика обучения английскому языку для делового общения : Учебное пособие / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко. – К. : Ленвит, 2004. – 192 с.

9. Чуфарлічева А. Ю. Методика навчання майбутніх менеджерів туризму створення англомовних туристичних проектів : дис. … канд. пед. наук : 13.00.02 / А. Ю. Чуфарлічева. – Київ, 2010. – 329 с.

10. Fox R. English in Tourism : A Sociolinguistic Perspective / R. Fox // Tourism and Hospitality Management. An International Journal of Multidisciplinary Research for South-Eastern Europe. – Opatija, Vienna, Thessaloniki, 2008. – Vol. 14. – No. 1. – Pp. 13–22.

УДК 371.15+327

О. В. Сніговська,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті розглянуто професійну іншомовну підготовку як структурний елемент системи формування міжкультурної компетентності студентів в аспекті кваліфікаційних орієнтирів бакалаврів, які навчаються за спеціальністю «Міжнародні відносини». Охарактеризовані сучасні напрямки професійної іншомовної підготовки представників соціономічної галузі діяльності, а також шляхи і засоби удосконалення кваліфікаційної системи професійної компетентності фахівців з урахуванням особливостей впровадження фасилітаційного супроводу в навчально-виховний процес ВНЗ в контексті становлення їх міжкультурної компетентності.

Ключові слова: *професійна іншомовна підготовка, іноземна мова, фасилітаційний супровід, міжкультурна компетентність, майбутні фахівці з міжнародних відносин.*

© О. В. Сніговська, 2015

В статье рассмотрена профессиональная иноязычная подготовка как структурный элемент системы формирования межкультурной компетентности студентов в аспекте квалификационных ориентиров бакалавров, которые учатся на специальности «Международные отношения». Охарактеризованы современные направления профессиональной иноязычной подготовки представителей социономической сферы деятельности, а также пути и способы усовершенствования квалификационной системы профессиональной компетентности специалистов с учетом особенностей введения фасилитационного сопровождения в учебно-воспитательный процесс ВУЗа в контексте становления их межкультурной компетентности.

Ключевые слова: *профессиональная иноязычная подготовка, иностранный язык, фасилитационное сопровождение, межкультурная компетентность, будущие специалисты международных отношений.*

The research examined the category of «professional foreign language training» as a structural element of the formation of the intercultural competence formative model for future specialists in educational surrounding of the classical university in the context of qualification baselines for bachelors enrolled in the specialty «International Relations». The article highlights the ineffective use of the potential of the construction that was examined in terms of training future specialists of international level. The modern training trends of socionomy specialists were characterized considering the specifics of forming up of educational environment of the classical university in case of implementation of facilitative support of the professional foreign language training, as well as the ways and means of improving the qualification system of professional competence of the specialist in the context of professional formation of his intercultural competence.

Strategic directions of improvement of the professional foreign language training system of future specialists in international relations are defined as: familiarization of the historical and socio-cultural manifestations of diversity of nations and ethnic groups; high opinion formation both to the culture and spirituality of its nation and to the socio-cultural diversity in the modern world; formation of the world outlook culture of personality (self-perception as an inalienable part of the nation's cultural fund, perception as the index of professional and personal formation.

It's recommended to implement the facilitative support of the professional foreign language training into the educational process to create situations of success that would motivate students for self-realization and for the development of activity and to create educational situations that would provide students with subjective position. Executing the connotative and thematic functions of the expert, of linguistic and professional interpreter, not just a compiler of knowledge; of a coach, translation instructor (oral, written, simultaneous), organizer of international programs / projects / linguistic and productive practices / conferences, initiator of extracurricular activities (evenings of friendship, translation competitions, talk shows, etc.), coordinator of joint efforts with students for fundamentalization of the knowledge in a specialization; generator of ideas; adviser, counselor of trainees in foreign missions / foreign companies / travel agencies, etc., supervisor; the model of dignity, professional language success and accuracy, foreign language teacher personated into a facilitator of professional foreign language training of future specialists.

The results of our research showed that when it was provided students became more honest with the teacher and with each other, more initiative in speech communication, they asked more questions concerning the speciality, spent more time on individual tasks and, finally, showed the higher level of cognitive, practical and personal functioning.

Key words: *professional foreign language training, foreign language, facilitative support, intercultural competence, future specialists in international relations.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації людство все більше інтегрується в єдину цілісність, постійно стикаючись з необхідністю культурного плюралізму, опрацюванням іншомовної інформації з метою вирішення сучасних проблем, тому від кожного випускника ВНЗ вимагається засвоєння широкого спектру компетенцій, знань і умінь. Внаслідок цього від вітчизняної системи вищої освіти потребується переосмислення орієнтацій на формування полікультурної особистості конкурентоспроможних фахівців з соціокультурною грамотністю і науковим світоглядом, підготовлених до конструктивного системного аналізу подій, що відбуваються у світі.

Процеси інтеграції світової спільноти, зокрема у галузі міжнародних відносин, призводять до посилення кваліфікаційних вимог, що стосуються професійних характеристик майбутніх політологів-міжнародників, дипломатів, референтів-перекладачів та ін. У даних умовах особливого значення набувають такі якості бакалавра, як високий професіоналізм, креативність, мобільність, здатність налагоджувати ділові контакти з іноземними партнерами в рамках його професійної діяльності в іншомовному середовищі. Соціальне замовлення сучасного суспільства вимагає від університетів не тільки навчити студентів іноземній мові як засобу міжкультурного спілкування, а й сформувати особистість, яка об'єднувала б у собі цінності рідної й іншомовної культур, готову до ефективного міжкультурного спілкування. Таким чином, невід'ємною складовою професійної компетентності сучасного фахівця – міжнародника стають знання іноземної мови та вміння їх реалізації в професійно-орієнтованій діяльності.

Навчання міжкультурному професійному спілкуванню передбачає засвоєння професійно-орієнтованих концептів іншомовної спільноти. Практика показує, що у сучасних умовах постійного розширення міжнародних контактів одного вміння правильно говорити і писати іноземною мовою недостатньо. Відсутньою ланкою в цьому ланцюжку є грамотне використання культурно обумовлених норм поведінки вербального і невербального характеру, заснованих на знаннях особливостей культури та способах мислення комунікантів. У зв'язку з цим, закономірним представляється поширення освітньої тенденції пошуку шляхів формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців, як застави безпеки країни, ефективності її політико-економічного і соціокультурного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Звернення до сучасного наукового фонду дало змогу виявити, що феномен «міжкультурної компетентності майбутніх фахівців» є предметом досліджень багатьох науковців, зокрема С. Александрової, І. Бахова, Т. Бондар, О. Воєводи, Л. Воротняк, О. Гончарової, Ж. Гориної, Т. Грушевицької, О. Гуренка, Х.-У. Канга, Г. Копил, Г. Коптельцевої, В. Маслової, Г. Нейнера, І. Переходько, І. Петрової, С. Радула, Ю. Рот, А. Садохіна, О. Сиром'ясова, М. Томаса, Д. Чернилевського, Н. Якси та ін.

Системний аналіз цієї категорії дозволив зафіксувати її міждисциплінарний характер, простеживши динаміку розвитку понятійного поля, і з'ясувати, що означений конструкт тлумачено дослідниками як «позитивне ставлення до наявності в соціумі різних етнокультурних груп» (Т. Грушевицька), «здатність до комунікації, що базується на знаннях культурного контексту» (Х.-У. Канг), «комплекс соціальних навичок і здібностей» (Г. Коптельцева, Ю. Рот), «погляд і проникнення в чужу культуру» (Г. Нейнер), «інтегративна якість особистості» (І. Переходько), «сукупність знань, навичок і вмінь, загальноприйнятих для всіх комунікантів, необхідних для взаєморозуміння» (А. Садохін), «синтез професійно-предметних, соціокультурних та культурно-прагматичних знань і стратегій» (О. Сиром'ясов), «досвід загальної міжкультурної події, синергії» (М. Томас) тощо.

В аспекті нашого дослідження привертають увагу праці І. Петрової, в яких висвітлено питання формування професійно-комунікативної іншомовної культури майбутнього фахівця-міжнародника; А. Іонової, яка розглядає проблему навчан-

ня студентів-міжнародників умінь дискусійного спілкування як професійно-значущих умінь. Науковий доробок І. Зоткіної присвячено професійній комунікації мовної підготовки дипломатів. Предметом дослідження О. Рембач є формування культури ділового спілкування майбутніх міжнародників-аналітиків [3]. Однак, наукових праць з проблеми професійної іншомовної підготовки міжнародників в контексті формування їх міжкультурної компетентності нами виявлено не було.

Мета статті полягає в актуалізації фасилітаційного супроводу професійної іншомовної підготовки студентів в контексті формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців із міжнародних відносин, а також виявленні недоліків їх підготовки, позначенні принципових підходів до викладання іноземної мови, відповідно до яких взаємодія між представниками різних культур проходитиме на належному професійному рівні.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що міжкультурна компетентність фахівців розглядається науковцями як необхідна умова успішної інтеграції у світову спільноту і дозволяє ефективно брати участь у процесі міжкультурної комунікації, уникаючи негативних наслідків глобалізаційних процесів, зосередимо дослідницький інтерес на проблематиці професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців, зокрема галузі міжнародних відносин.

Розглядатимемо міжкультурну компетентність фахівців як інструмент досягнення успіху міжкультурної взаємодії, з-поміж критеріїв ефективності якої визначимо володіння основами міжкультурної комунікації (успішне виконання професійних завдань, здатність до конструктивного спілкування, що передбачає високий рівень знань з іноземної мови, історії та світової культури, гармонійні соціальні відносини між представниками різних культур, ідентифікацію з зарубіжним суспільством тощо).

Професійна іншомовна підготовка студентів обумовлює їх обізнаність щодо культурних передумов сприйняття, інтерпретацій і поведінки представників різних культурних традицій; знання факторів ефективності взаємодії під час реалізації дослідницької, проектної та освітньої діяльностей; міжнародних стандартів листування тощо. Фахівець із міжнародних відносин повинен також вирізнятись уміннями і навичками вибудовувати міжособистісні відносини у полікультурному професійному просторі з урахуванням культурних особливостей учасників взаємодії; конструювати професійний діалог з представниками інших культур і презентувати результати власної діяльності на міжнародному рівні, зокрема за допомогою наукових текстів, отже, володіти іноземними мовами на рівні, що дає можливість брати участь у міжнародних дискусіях із професійної проблематики.

З огляду на зазначені вимоги до рівня підготовки випускників, виявлено деякі недоліки у підготовці майбутніх фахівців і у виконанні ними професійних завдань (недостатньо просунутий рівень знань з іноземної мови; відсутність органічного сприйняття ментальних особливостей представників інших культур; поверхневі знання історії та культури країни акредитації дипломатичної місії тощо), які негативно відбиваються як на ефективності їх професійної діяльності, так і на іміджі країни в цілому.

Враховуючи багатогранність вибудовування освітнього середовища сучасного університету, слід зазначити, що професійна іншомовна підготовка майбутнього фахівця повинна детермінуватися не тільки системою знань з іноземної мови, культури, історії, а й сформованістю мотиваційної сфери особистості, яка забезпечує ціннісне ставлення до проявів інших культур, орієнтує на спілкування з представниками різних етносів. Так, студент, який вивчає іноземні мови і різноманітність соціокультурної платформи суспільства, має стати поліглотом і розвивати рефлексивне ставлення до проблематики міжкультурності, що забезпечить у майбутньому здатність кваліфіковано діяти, застосовуючи специфічні лінгвокультурологічні прийоми.

Визначимо стратегічні напрямки удосконалення системи професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців, на прикладі міжнародників: викладання іноземної мови за принципом ознайомлення студентів з історичними та соціокультурними проявами різноманітності народів, націй і етносів; формування їх ціннісного ставлення як до культури і духовності свого народу, так і до соціокультурної різноманітності у сучасному світі; формування світоглядної культури особистості (тобто пізнання себе як невід'ємної частки культурного фонду нації, усвідомлення значущості міжкультурної толерантності у професійній діяльності окремого представника своєї галузі з метою врегулювання міжнародних конфліктів і встановлення загального міжнаціонального співробітництва у світовому співтоваристві), як показника професійно-особистісного становлення.

Щоб формування міжкультурної компетентності випускників у процесі професійної іншомовної підготовки було ефективним, їм слід прагнути до сформованості системи відповідних умінь: іноземною мовою грамотно формулювати свої думки, досягати бажаної комунікативної мети, висловлювати основні мовленнєві функції (підтверджувати, спростовувати, ставити під сумнів, погоджуватися, пропонувати тощо); говорити продуктивно, за змістом; висловлюватися експромтом, без попередньої підготовки на загальні та вузькопрофесійні теми.

Відповідно до видів професійної діяльності фахівець із міжнародних відносин повинен вміти вирішувати наступні професійні завдання: 1) *організаційно-адміністративні* (виконання обов'язків зі знанням іноземних мов в МЗС та інших держустановах і органах державної влади і управління; ведення ділового листування щодо організації міжнародних заходів, проведення обговорень, участь у переговорах з використанням іноземних мов у межах своїх посадових компетенцій; виконання усного та письмового перекладів); 2) *проектні* (участь у роботі групових проектів міжнародного профілю; налагодження і розвиток міжнародних зв'язків; ведення роботи персоналу, який супроводжує делегації; виконання роботи референта-перекладача); 3) *дослідницько-аналітичні* (виконання науково-організаторської роботи в дослідницьких та аналітичних установах і організаціях з використанням матеріалів іноземною мовою; підтримка професійних контактів іноземною мовою); 4) *навчально-організаційні* (викладання в освітніх установах на спеціальності «Міжнародні відносини»; виконання функцій зі знанням іноземної мови у роботі відділів, секторів і груп розвитку міжнародних освітніх зв'язків державних установ) [1].

Виходячи з вищевикладеного зазначимо, що основу системи умінь майбутніх фахівців становить якісна професійна іншомовна підготовка. Адже оптимальний комунікативний рівень міжкультурної взаємодії розширює межі їх професійного спілкування, оскільки являє собою комунікацію за допомогою іноземної мови, знань історії та культурних традицій, характерних для певного співтовариства. Таким чином, іноземна мова у сукупності з культурою виступає інструментом полікультурного розвитку особистості, сприяє рефлексивному аналізу себе як культурно-історичного суб'єкта, який сприймає історію людства і власного народу у розвитку; відчуває відповідальність за свої вчинки, добробут народу, країни; усвідомлює необхідність міжкультурного співробітництва народів у питанні вирішення глобальних проблем людської цивілізації; визнає громадянські, культурні, мовні права людства; виступає за політичну свободу; виявляє готовність і здатність до співпраці з іншими людьми у відродженні ідеалів гуманізму, гармонізації відносин людини, природи і суспільства; здатний виконувати роль суб'єкта Діалогу Культур [4].

Для створення ситуацій успіху, які спонукали б студентів до самореалізації та розвитку активності, а також для створення освітніх ситуацій, що забезпечували б студентам суб'єктну позицію, у навчально-виховний процес ВНЗ рекомендовано впроваджувати фасилітаційний супровід професійної іншомовної підготовки. Виконуючи коннотаційно-рольові функції експерта, мовно-фахового інтерпретатора, а не просто транслятора знань; тренера, інструктора перекладу (письмового, усного послідовного і синхронного); організатора міжнародних програм / проектів / мовно-виробничих практик / конференцій, ініціатора позааудиторних заходів (вечорів дружби, конкурсів перекладу, ток-шоу тощо), координатора спільних зі студентами зусиль фундаменталізації знань за фахом; генератора ідей; порадника, консультанта стажистів в зарубіжних представництвах / іноземних компаніях / туристичних агенціях тощо, супервізора; еталона, зразка гідності, професійної мовної успішності, коректності, викладач іноземної мови перевтілюється у фасилітатора професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців [2, с. 296].

Напрями фасилітаційного супроводу відбираються за принципом активного пошуку вирішення завдань – навчальних, дослідницьких, професійних, тобто на матеріалі інноваційних навчальних методик (ігрових, діалогових, тренінгових, інтерактивних тощо). Різноманітність методик, що активізують мовно-фаховий розвиток студентів, визначаються як специфікою університетської підготовки, так і індивідуальною траєкторією освоєння професійної діяльності конкретними студентами.

Результати нашого дослідження засвідчили, що при його забезпеченні студенти стають більш відвертими з викладачем і між собою, більш ініціативними у мовному спілкуванні; задають викладачеві більше запитань за фахом, більше часу витрачають на виконання завдань власноруч; і, насамкінець, виявляють більш високі рівні когнітивного, практичного і особистісного функціонування.

Висновки дослідження і перспективи. У дослідженні розглянуто професійну іншомовну підготовку студентів як один із чинників формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців із міжнародних відносин, що відображає синтез соціокультурних, лінгвокультурологічних, культурно-прагматичних знань, інтегративних стратегій культурно-поведінкових практик і стратегій відображення культурного фону в мовному контексті; інтерактивних умінь як комунікативних стратегій та моделей мовленнєвої поведінки, функціонал іншомовного ділового спілкування; усвідомлення потенціалу соціокультурного дискурсу та концептуальної значущості етномовної свідомості для професійного самовдосконалення; національну та етнокультурну конгруентність як настанову на міжкультурну синергетику в межах парадигми Діалогу Культур.

Так, структуру міжкультурної компетентності фахівців із міжнародних відносин представлено як поєднання системи професійно-орієнтованих знань рідної та іноземної мов, лінгвокультурологічних знань; наявність професійно-орієнтованих умінь (володіння міжособистісними комунікативними стратегіями та моделями поведінки у професійному контексті); удосконалення особистісних якостей, що пов'язані з особливостями діяльності міжнародників в умовах полікультурного суспільства.

Для удосконалення системи професійної іншомовної підготовки студентів в аспекті вибудовування площини міжкультурної комунікації, освітнім установам вбачається за доцільне введення фасилітаційного супроводу у навчально-виховний процес ВНЗ з розширенням змісту навчальних програм шляхом доповнення їх соціолінгвістичними, соціокультурними і лінгвокраїнознавчими аспектами, спрямованими на формування міжкультурної компетентності студентів.

Література:

1. Галузевий стандарт вищої освіти [Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра / спеціаліста / магістра напряму підготовки 0304 «Міжнародні відносини»]. – Київ : Видання офіційне Міністерства освіти і науки України, 2004. – 47 с.

2. Сніговська О. В. Фасилітаційний супровід мовно-фахової підготовки студентів як педагогічна умова формування міжкультурної компетентності фахівців / О. В. Сніговська // Матеріали IV Міжнар. наук. форуму «Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: the way to integration». – Одеса : Південноукраїнський нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського, 2013. – С. 292–297.

3. Сніговська О. В. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин в освітньому середовищі класичного університету : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. В. Сніговська. – Умань, 2014. – 22 с.

4. Царькова В. Б. Диалог культур: путь от идеи до практики / В. Б. Царькова // Копелевские чтения «Россия и Германия: диалог культур». – Липецк, 2000. – С. 30–35.

УДК 81'276.6.2'243'38'42(079)

Л. А. Субота,
Національний фармацевтичний університет, м. Харків

КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НЕМОВНОГО ВНЗ

У статті досліджується комунікативна організація наукового тексту в процесі навчання іноземних студентів III – IV курсів мові спеціальності – одного з аспектів навчання української/ російської мови як іноземної. Доведено, що для успішного освоєння спеціальністю необхідно оволодіти науковим стилем і, зокрема, добре знати українську/ російську мову.

Ключові слова: *мовленнєва компетенція, науковий стиль мовлення, дискурс, комунікативна організація тексту, професійно-мовна підготовка, комунікативно-орієнтоване навчання.*

В статье исследуется коммуникативная организация научного текста в процессе обучения иностранных студентов III – IV курсов языку специальности – одному из аспектов обучения украинскому/ русскому языку как иностранному. Доказано, что для успешного усвоения специальностью необходимо овладеть научным стилем и, в частности, хорошо знать украинский / русский язык.

Ключевые слова: *речевая компетенция, научный стиль речи, дискурс, коммуникативная организация текста, профессионально-языковая подготовка, коммуникативно-ориентированное обучение.*

In the article is grounded the communicative organization of scientific text in the educational process of teaching international students from third and fourth course specialty professional language like one of the aspects of teaching Ukrainian/

© Л. А. Субота, 2015

Russian. It is proved that for success of mastering specialty international students need to gain scientific style of speech and in particular, to know Ukrainian / Russian very well.

Key words: *linguistic competence, scientific style of speech, discourse, communicative organization of the text, professional language training, communication-oriented teaching.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна освітня ситуація характеризується нагальними потребами реорганізації існуючої системи освіти і, зокрема, радикальної перебудови змісту, форм, методів та засобів навчання відповідно до вимог сьогодення. Назріла необхідність кардинально змінювати підходи до освітньої політики, створювати умови для навчання іноземних студентів, які навчаються на території України, формувати в них мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, здатність реалізовувати свої знання та вміння в ситуативних формах мовленнєвого спілкування. Серед основних методичних напрямків, які визначають шляхи, способи навчання та оволодіння мовою спеціальності, центральне місце відводиться формуванню мовленнєвих умінь і навичок у процесі навчання наукового тексту. Для професійної підготовки фахівців володіння мовленнєвими вміннями і навичками наукового дискурсу видається дуже важливим. Незважаючи на значну увагу, яка приділяється дослідженню дискурсу, проблемі вивчення тексту, в цій галузі лінгвістичних досліджень продовжуються тривалі дискусії з цих питань серед науковців.У сучасній методиці розглядаються питання розвитку мовленнєвих умінь і навичок у процесі навчання наукового тексту на заняттях з української/ російської мови, з урахуванням формування комунікативно-мовленнєвої компетенції та професійної орієнтації іноземних студентів, що знаходить своє відображення в роботах багатьох вчених (І. В. Силантьєв, Р. М. Фрумкіна, Т. О. Ладиженська, М. Т. Баранов, Н. О. Пашковська, Є. П. Голобородько, Г. О. Михайловська, Ю. О. Сорокін, Є. Ф. Тарасов, О. М. Шахнарович та ін.). Особливу увагу дослідників було звернено на лінгвістичне дослідження наукового дискурсу, вивчення різних його аспектів. **Метою статті** є визначення необхідності розробки методики навчання професійно-мовної компетенції в контексті навчання наукового стилю мовлення та впровадженні такої методики у навчальний процес немовних ВНЗ. Пріоритетним напрямком вважається комунікативно-орієнтоване навчання, яке передбачає моделювання процесу навчання наближеного до реальної комунікації і максимально дотичного до умов професійної діяльності студента.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вищою одиницею навчання українській/російській мові на поглибленому етапі в немовному ВНЗ визнається текст, що обумовлено комунікативними потребами іноземних студентів. Визнання того, що текст виступає компонентом мовленнєвої комунікації робить необхідним використання наукового тексту як засобу навчання мови та джерела інформації. Науковий текст має різне цільове призначення в залежності від виду читання, виконує мотиваційну, інформаційну, контролюючу функції та забезпечує умови поетапного формування механізмів читання [2].

Методика викладання УЯІ/ РЯІ, вивчаючи процеси мовленнєвої діяльності на матеріалі наукового тексту, дозволяє спиратися на текст як на найвищу комунікативну одиницю навчання. **Актуальність дослідження** комунікативної організації наукового тексту зумовлена зростанням інтересу до наукового аналізу процесів мовленнєвої діяльності і, особливо, до практичних рекомендацій, які випливають з цього аналізу і покликані формувати такі навички та вміння, які характерні для зрілого професійно-орієнтованого читання як способу комунікації. Комунікативна мета навчання є переважаючою, нерозривно пов’язана з формуванням у студента мовної та мовленнєвої компетенції в навчально-професійній сфері.

Комунікативний підхід передбачає вихід в такі сфери комунікації, в яких реалізується наміри мовця, проявляються його інтенції, особливі стратегії мовленнєвої поведінки, пов’язані з використанням мови у конкретних мовленнєвих актах. В центрі уваги опиняються питання навчання читання, удосконалення мовленнєвої компетенції іноземних студентів. На поглибленому етапі текст сприймається як єдине ціле, з урахуванням певного мовного й мовленнєвого матеріалу, завдяки чому відбувається впізнання сформованого образу і можливість його продукування. Сприйняття тексту як єдине ціле, забезпечує міцне засвоєння навчальної інформації й оволодіння засобами пізнавальної й практичної діяльності. Цілісність пов’язана з планом змісту, що відповідає теоретичному аспекту вивчення тексту, полягає у вичерпному викладенні теми, підпорядкованої досягненню поставленої мети [3, с. 170].

Домінуючою одиницею відбору навчального матеріалу є текст і його комунікативна функція (О. О. Вдовіна, О. О. Гришина, С. В. Радецька). За М. Г. Яцимірською, аналіз структури тексту як засобу комунікації передбачає проблеми комунікативної організації тексту та текстової діяльності. У цьому випадку текст розглядають як засіб мовної комунікації, що вимагає від мовця під час розгортання текстового змісту дотримуватися певних прагматичних правил, які мають забезпечувати спільний для комунікантів фонд знань – картину світу, пресупозицію тощо [8, с. 364]. Суть комунікативної компетенції полягає в отриманні та передачі інформації, необхідної для виконання професійної діяльності. Комунікативна функція наукового тексту випливає з комунікативної спрямованості самого тексту, в основі якого закладено принцип загальнонаукової системності та спеціально-науковий принцип комунікативності. У лінгвістичних дослідженнях (С. І. Гіндін, Т. М. Дридзе, О. Р. Корнієнко, С. О. Мінєєва, Т. В. Радзієвська, Ю. А. Шрейдер та ін.) наголошується на необхідності врахування комунікативної спрямованості тексту, вивчення питань взаємодії мовних одиниць в процесі комунікації. У системній ієрархії освітніх компетенцій мовленнєва компетенція (як різновид комунікативної) набуває особливого значення й спрямована на формування у іноземних студентів зрілого читання. Під зрілим читанням у методиці викладання УЯІ/ РЯІ розуміють таке читання, при якому увага читача сконцентрована на розуміння смислової сторони всього тексту і зосереджена не на формі, а на змісті тексту. Зріле читання завжди спрямоване на смислову сторону. На думку С. П. Шатілова, зріле читання – це читання мовчки, про себе, яке забезпечує повне, глибоке і точне розуміння [7, с. 150]. Ми вважаємо, що основним критерієм рівня сформованості у іноземних студентів рецептивних навичок та вмінь читання є розвиток зрілого, осмисленого читання. Під зрілим читанням розуміємо сформовані навички і вміння, які характеризуються гнучкістю, варіюванням швидкості читання в залежності від цілей та видів читання [6, с. 75]. Вже в стінах немовного ВНЗ у майбутніх фахівців повинна бути сформована певна інформаційна культура, зріле професійно-орієнтоване читання, яке визначається як практичне володіння цим видом мовленнєвої діяльності на користь професії [1, с. 161].

Будь-яка робота над текстом починається з його розуміння, а це неможливо без елементарного знання лексики, характерної для наукового стилю мовлення, яка зустрічається в базових текстах за фахом. Фактичний матеріал, об’єднаний поняттям «науковий стиль», досить різноманітний, зокрема поділ на підстилі, які мають розпізнавальні ознаки. Серед вчених з цього питання немає єдиної думки, і внутрішнє розділення стилю на підстилі та їх різновиди проводиться ними на різних підставах (В. Д. Бондалєтов, І. В. Бочарова, Г. М. Васильєва, М. М. Кожина, М. В. Новіков, В. В. Німчук, П. В. Мацьків, Т. В. Мороз, Н. В. Пуряєва, М. М. Шанський та ін.). Добір навчального матеріалу залежить від контингенту тих, хто вчиться, профілю (природничого), потреб студентів – мається на увазі не лише обсяг знань, а й види мовленнєвої

діяльності (читання, мовлення, слухання, письмо) [5, с. 42]. Автор зауважує, що «всі дібрані мовні явища розглядаються в контексті мовленнєвої діяльності, яка для кожного іноземного студента є основою саморозвитку і самостійного навчання. Отже, мовні та мовленнєві поняття формуються як елементи цілісної сукупності, а не окремо. Це пов'язано з тим, що «основне завдання викладача – підготувати студента, який володіє вміннями комунікативно доцільно вживати мовні засоби у різних сферах і видах мовленнєвої діяльності не лише під час навчання в аудиторії, а й в позааудиторний час» [5, с. 43].

До нині залишається відкритим питання, на якому текстовому матеріалі навчати майбутніх фахівців – вузькоспеціальному, навчально-науковому або науково-популярному тексті. З точки зору Г. І. Володіної, Є. Є. Жуковської, Н. І. Колесникової, Н. М. Ларіохіної, навчання має вестися на науково-популярних текстах з частковим включенням у навчальний процес загальнонаукових. На думку інших дослідників (А. Л. Лугова, З. Р. Разілова, Р. В. Роговіна та ін.), необхідно удосконалювати навички та вміння майбутнього фахівця на спеціалізованих джерелах, так як вони несуть найбільш актуальну для студентів немовного ВНЗ інформацію. Такої ж думки дотримувалася і К. І. Мотіна, яка у своєму навчальному посібнику наводить методичні рекомендації з навчання монологічного наукового мовлення щодо застосування навчального діалогу на матеріалі спеціальності. Важливими умовами підвищення рівня засвоєння наукової мови іноземними студентами є перехід від навчальних наукових текстів до оригінальних, неадаптованих текстів, уміння слухати та конспектувати лекції, друковані тексти, здатність відтворювати прочитаний чи прослуханий матеріал, сприймати та здійснювати обробку нової інформації [4, с. 130–133]. З огляду на зазначене, актуалізується робота з розробки гнучких моделей навчання, створюються нові навчально-методичні програми, зокрема, програми з наукового стилю мовлення, елективного навчального курсу «Науковий стиль мовлення», підручники та навчальні посібники, адресовані іноземним студентам III – IV курсів. У розробці програми даного спецкурсу використовувалися досягнення методики викладання іноземних мов, УЯІ/ РЯІ та російської мови як нерідної. У кожному конкретному випадку програма курсу коригується з урахуванням особливостей спеціальності (спеціалізації) іноземних студентів обумовленою їх майбутньою професійною діяльністю. Весь курс навчання УЯІ/ РЯІ повинен мати визначену тематичну спрямованість. Тексти для читання відбираються за принципом автентичності, професійно-інформативної значущості, актуальності. Тематику текстів необхідно пов'язати з вузловими питаннями обраної спеціальності. Вона передбачена на весь курс навчання УЯІ/ РЯІ й обговорюється з викладачами профільних кафедр. А це, у свою чергу, сприяє тому, що студент починає розглядати українську/ російську мову як засіб навчання та отримання спеціальності. Формуванню та активізації мовленнєвої компетенції, як в усній, так і в письмовій формі, слугує навчальний текст, позаяк мовленнєва діяльність завжди передбачає вихід на текст як результат цієї діяльності. Текст є джерелом інформації, матеріалом для введення нової лексики, граматичних конструкцій, мовних зразків та розвитку мовленнєвих умінь і навичок. Робота над текстом за фахом на заняттях з української/ російської мови сприяє активному входженню іноземних студентів в сферу професійної комунікації. Під час презентації навчальних текстів враховуємо мовну і мовленнєву компетенції студентів, кількісний склад аудиторії, часовий фактор, рівень мовних здібностей. В цілому ж текст розглядаємо як гіпотетичний момент навчальної діяльності.

У роботі над текстом за фахом на поглибленому етапі навчання особливого значення набуває навчання писемного мовлення в рамках професійних потреб студентів і, в першу чергу, формування і вироблення навичок і вмінь продукування власного зв'язного письмового висловлювання, побудованого на реченнях, екстрагованих із тексту вихідного наукового джерела у вигляді репродуктивних рефератів, таких як реферат-конспект і реферат-резюме. Реферуванню наукових текстів на поглибленому етапі навчання приділяється значна увага, позаяк у іноземних студентів уже сформовано підґрунтя професійних наукових знань, а саме: вміння та навички скорочення та компресії тексту, відтворення та передача основного змісту прочитаного наукового тексту з використанням необхідних мовних засобів. Складання рефератів відбувається у декілька етапів: поділ тексту на змістові фрагменти, визначення логічної структури тексту, написання реферату та редагування. Головне призначення реферату – швидка, систематична подача актуальної наукової інформації в згорнутому вигляді на основі смислової переробки первинного документа. Це така форма короткого викладу прочитаного тексту, основним завданням якого є послідовна передача вихідного тексту. Стиснення інформації досягається вибором більш ємних в смисловому плані мовних засобів і виключенням надлишкових елементів, тому інформативність такого тексту набагато вище першоджерела. Використання принципів реферування тексту переважає на всіх етапах роботи над текстом. Текстами для реферування є наукові статті, тексти за спеціальністю, представлені в фахових журналах. Репродуктивні реферати будуються за єдиною логічною схемою і мають наступні ознаки: зміст реферату повністю залежить від змісту реферованих джерел; містить точний виклад основної інформації без спотворень і суб'єктивних оцінок; має постійні структури: заголовну частину з бібліографічним описом, власне реферативну частину, в якій узагальнюються відомості про авторів, називається основна тема і проблематика джерел, дається докладний або стислий виклад найбільш важливих питань, робляться висновки.

Висновки і перспективи щодо подальших досліджень. З урахуванням сказаного вище можна констатувати, що на поглибленому етапі навчання наукового стилю мовлення іноземних студентів питання комунікативної організації наукового тексту є найбільш актуальним. Особливої уваги вимагає задача опису мовних ситуацій навчально-професійного спілкування та визначення комунікативних потреб іноземних студентів немовного ВНЗ у цьому виді комунікації, а також питання апеляції до різних мовних інтенцій мовця в практиці навчання українській/ російській мові. Таким чином, особливість комунікативної організації навчання наукового стилю мовлення пов'язана з прагматичною метою навчання та її реалізацією безпосередньо в навчальних мовних актах, що спираються на комунікативно-діяльнісний підхід у навчанні мови спеціальності іноземних студентів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні методично обґрунтованих концептуальних підходів щодо професійної підготовки іноземних студентів у ВНЗ на матеріалі наукового стилю мови.

Література:

1. Барабанова Г. В. Формування навичок роботи зі словником студентів немовного ВНЗ під час навчання професійно-орієнтованого читання. / Г. В. Барабанова // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Вип. 33. – 2013. – С. 161–164.

2. Бойко В. А. Отбор и методическая обработка научных текстов в учебных целях: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання» / В. А. Бойко. – Мінськ, 1980. – 16 с.

3. Леонтьев А. А. Признаки связности и цельности текста // Лингвистика текста / А. А. Леонтьев. – сб. науч. раб. – Вып. 103. – М. : МГПИИЯ, 1975. – 286с.

4. Мотина Е. И. Язык и специальность: лингвометодические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов / Е. И. Мотина. – [2-е изд., испр.]. – М., 1983. – 176 с.

5. Паламар Л. Принципи укладання підручника з української мови для іноземних студентів / Л. М. Паламар // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 40–47.

6. Субота Л. А. Обучение гибкому чтению иностранных студентов на основном этапе / Л. А.Субота // Русская филология. Украинский вестник: Республиканский научно-методический журнал. – Харьков, 2008. – № 1 (35). – С. 73–77.
7. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе / С. Ф. Шатилов // Учебное пособие для студентов педагогических институтов. – [2-е изд., дораб.] – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.
8. Яцимірська М. Текст-дискурс як комунікативна сутність мовлення ЗМІ / М. Г. Яцимірська // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – 2004. – Вип. 25. – С. 363–369.

УДК 37.02:004

А. В. Токарєва, М. М. Яланська, К. С. Кузнецова,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури, м. Дніпропетровськ

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті представлено авторську модель міжкультурної компетентності студентів економічних спеціальностей. Надано визначення поняттю міжкультурна компетентність, уточнено поняття міжкультурна компетентність студентів економічних спеціальностей. Наведено приклади завдань, спрямованих на розвиток компонентів представленої моделі. Окреслено перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: *Міжкультурна компетентність студентів економічних спеціальностей, модель міжкультурної компетентності, завдання на розвиток когнітивного, процесуального, афективного, особистісного компонентів.*

В статье представлена авторская модель межкультурной компетентности студентов экономических специальностей. Дано определение понятию межкультурная компетентность, уточнено понятие межкультурная компетентность студентов экономических специальностей. Приведены примеры заданий на формирование компонентов представленной модели. Определены перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: *Межкультурная компетентность студентов экономических специальностей, модель межкультурной компетентности, задания на развитие когнитивного, процессуального, аффективного, личностного компонентов.*

Nowadays, the higher education landscape is seeing a range of developments directed at integrating intercultural component into a wider range of academic subjects. Social interest in specialists of 'a European level' is manifested in foreign and national scientific publications of the last decade. To demonstrate a particular level of intercultural competence development is a must for students who major in economics. Although the notion of 'intercultural competence', related to such complex concepts as 'culture' and 'intercultural communication', has been discussed in numerous works of contemporary scholars, some of its aspects need further analysis. This article presents the author's model of intercultural competence of future economists. The model includes four main components: cognitive, processual, affective and personal. Cognitive component describes strategies of a behavioral choice in existing intercultural situations. Processual component describes a wide behavioral repertoire that may help adjust to new cultural circumstances, using socio-linguistic and meta-communicative strategies. Affective component is connected with the attitude an interlocutor has towards a representative of another culture. Skills of gathering and applying information needed to build up a 'cultural image' of an intercultural interlocutor are reflected in personal component of our model. The development of students' intercultural competence is organized in a range of activities, such as role-plays (Managing first meetings, Walk-in-their-shoes), simulations (Intercultural encounters, Journey to Sharahad), web-quests. The efficiency of the designed model is proved by the results of its implementation into 'Cross-cultural relations', 'English for ESP', 'English for Management' courses. Intercultural competence, as a multi-faced phenomenon, may be investigated in other directions, such as development of students' skills to work in international teams, leadership in intercultural business environment, integration of information technology and media into professionally-oriented subjects.
Intercultural competence of students majoring in economics, the model of intercultural competence, activities to develop cognitive, processual, affective, personal components.

Key words: *Intercultural competence of students majoring in economics, the model of intercultural competence, activities to develop cognitive, processual, affective, personal components.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний розвиток системи освіти України, що здійснюється під впливом глобалізаційних процесів, характеризується кардинальними змінами, які спрямовані на впровадження інновацій, модернізацію системи відповідно до вимог часу, новітніх надбань науки, культури і соціальної практики. За умов трансформації українського суспільства формується нова парадигма освіти – гуманістично зорієнтоване навчання. Розкриття особистісного потенціалу студентів, реалізація ідей самовдосконалення майбутніх фахівців у процесі навчання у вищому навчальному закладі є ключовими питаннями в системі нової парадигми, зорієнтованої на вільний розвиток людини, її творчої ініціативи, самостійності, мобільності, конкурентоспроможності на ринку праці. Реалізація міжкультурного потенціалу навчальних дисциплін стає однією з найголовніших компонент освітньої системи, а розвиток міжкультурної компетентності – якісним атрибутом сучасного фахівця.

Особливі вимоги до володіння міжкультурною компетентністю сьогодення висуває до фахівців, які працюють у сфері міжнародних зв'язків, зокрема студентів економічних спеціальностей. Вільне володіння іноземними мовами й знання особливостей міжкультурної комунікації стають обов'язковими елементами кваліфікаційної характеристики фахівців з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, міжнародної економіки, економіки підприємства.

Зазначені вимоги до компетентностей студентів економістів відображають соціальне замовлення суспільства системі вищої освіти, яка має зорієнтувати їхню професійну підготовку на стандарти міжнародної освіти, спираючись на законодавчу базу, а саме: Національну доктрину розвитку освіти, Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»), Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки».

Питання підготовки студентів вищих навчальних закладів до участі в міжкультурній комунікації, у тому числі формування їхньої міжкультурної компетентності, є предметом дослідження багатьох наук: філософії (М. Бахтін, В. Біблер, Є. Хілтухіна та ін.), культурології (Б. Єрасов, М. Каган, Ю. Лотман та ін.), антропології (Едвард Т. Холл, Ф. Клакхон, А. Кребер, Р. Портер, Л. Самовар, та ін.), психології (Л. Виготський, Д. Мацумото, Б. Рубен та ін.), лінгвістики (М. Бер-

© А. В. Токарєва, М. М. Яланська, К. С. Кузнецова, 2015

гельсон, Є. Верещагін, В. Костомаров, О. Леонтович та ін.), методики викладання іноземних мов (М. Байрам, В. фон Гумбольдт, Ж. ван Ек, С. Тер-Мінасова та ін.), педагогіки (Ю. Караулов, Н. Маркова та ін.).

Вчені розглядають процес формування міжкультурної компетентності студентів у контексті розвитку культурномовної особистості (Г. Єлізарова, І. Халеєва), формування культурної ідентичності студентів (Г. Локарєва, А. Садохін, Т. Сущенко, О. Туманова та ін.), навчання методів критичного й порівняльного аналізу міжкультурної комунікації (М. Байрам), інтеграції міжкультурного потенціалу зі змістом професійної освіти (С. Амеліна, О. Зеліковська, О. Резунова, Г. Чередніченко та ін.), застосування міжкультурного підходу до освіти (Г. Захарова, Н. Маркова, С. Шехавцова та ін.).

Проте, незважаючи на наявність у сучасній педагогічній науці теоретичних досліджень і наукових напрацювань практичного характеру, присвячених проблемі формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців, вона є однією з найбільш дискусійних.

Метою даної статті є презентація авторської моделі міжкультурної компетентності (МК) студентів економічних спеціальностей та надання прикладів завдань, які сприяють формуванню компонентів представленої моделі.

Виклад основного матеріалу почнемо з того, що проведений нами теоретичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, наукових праць з питань розвитку міжкультурної компетентності майбутніх фахівців економічної галузі виявив, що досліджуваний феномен міжкультурної компетентності є багатоаспектним та пов'язаний з такими концептами, як: «культура», «діалог культур», «міжкультурна комунікація», аналіз яких дав змогу з'ясувати загальну мету процесу формування міжкультурної компетентності. Нею вважаємо підготовку майбутніх фахівців до участі в інтеракційному процесі з представниками різних культурних біографій з урахуванням відмінностей на мовленнєвому, дискурсивному, змістовому, поведінковому рівнях, що суттєво впливає на результат міжкультурної взаємодії. Нами також було виокремлено особливості, притаманні міжкультурній компетентності студентів економічних спеціальностей, а саме: зумовленість міжкультурної компетентності діяльністю на міжнародних ринках, що потребує навичок функціонування в складному, невизначеному середовищі; уміння одержувати й інтегрувати інформацію через полікультурні фільтри; розуміння специфіки зарубіжних культур та відповідної адаптації власних рішень і власної поведінки.

Спираючись на теоретичний аналіз моделей міжкультурної комунікації, запропонованих М. Байрамом, Ю. Бакановою, М. Беннетом, Г. Єлізаровою, О. Леонтович, В. Нароліною, І. Птициною, Б. Рубеном, А. Садохіним, Н. Сушковою, А. Фантіні, міжкультурну компетентність визначаємо як інтегративне новоутворення, що об'єднує знання, уміння та особистісні якості й формується та розвивається в процесі спілкування з представниками двох або більше культур з метою досягнення позитивної взаємодії, взаємозбагачення й входження до світового культурного контексту. Враховуючи особливості підготовки студентів економістів до міжкультурного спілкування, нами уточнено визначення поняття «міжкультурна компетентність», яку розглядаємо як інтегративне новоутворення, що забезпечує позитивний результат у ситуаціях міжкультурного ділового спілкування й об'єднує культурно-специфічні знання, пов'язані з моделями аналізу бізнес-культур; поведінкові та соціолінгвістичні вміння, що дають змогу адаптуватися до різних обставин ділового спілкування; особистісні якості, що сприяють розвитку позитивного й толерантного ставлення до міжкультурної взаємодії.

З огляду на вищезазначене, авторська модель МК виглядає так:

При цьому, *когнітивний* компонент характеризує усвідомлення існування культурних відмінностей, володіння знаннями про іншу країну та особливості її соціальної організації, знаннями норм і правил взаємодії в ситуаціях міжкультурного ділового спілкування, обізнаність із бізнес-етикетом; *процесуальний* компонент характеризує рівень сформованості вмінь та навичок пристосовувати власну поведінку до нових умов спілкування з представниками інших культур на основі широкого поведінкового репертуару з використанням різноманітних соціолінгвістичних та метакомунікативних стратегій; *афективний* компонент характеризує ставлення комуніканта до представників іншої культури, настанову на взаємодію з представниками інших культур, виявлення позитивного ставлення до міжкультурних відмінностей, відкритість до сприйняття іншої думки й поглядів, прояв толерантності та доброзичливості; *особистісний* компонент передбачає сформованість навичок збору, оцінювання та використання інформації для формування особистого уявлення про «культурний образ» співрозмовника, критичність мислення, аналітичні й інтерпретаційні навички, уміння використовувати медіаінформацію в професійних цілях.

Реалізація запропонованої моделі МК відбувалася при проведенні занять з таких дисциплін: «Крос-культурні відносини», «Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова для менеджменту». При цьому, основна програма курсів була доповнена розробленими нами матеріалами, спрямованими на формування міжкультурної компетентності студентів, розвиток медіаграмотності та підвищення інтерактивного потенціалу учбових занять [2].

Так, з метою формування когнітивної складової нами були використані завдання, спрямовані на розвиток когнітивного компоненту МК (Activities to Develop Cognitive Component of IC). До них включено наступні теми: What is culture? W. Brembeck's iceberg model of culture. Differences in cultures: business cultures through the main managerial dilemmas (F. Trompenaars, Ch. Hampden-Turner model). Recognizing stereotypes: a stereotype vs. cultural generalizations. The Art of gift-giving. Hospitality across cultures [3].

Завдання, спрямовані на формування процесуальної складової МК (Activities to Develop Processual Component of IC) включали рольові ігри: Managing first meetings, Walk-in-their-shoes, a Fair shake, What would you do? How would I say that? [4]

Завдання, спрямовані на розвиток афективного компоненту МК (Activities to Develop Processual Component of IC) будувалися на основі імітаційних ігор, до яких було включено такі: Brief encounters, Intercultural encounters, Journey to Sharahad, a visit with the Amberana [4].

З метою розвитку особистісного компонента МК нами було використано інноваційний потенціал методу веб-квестів, який, на нашу думку, полягає у можливості виконання контекстуалізованих завдань з опорою на особистісний досвід студентів. У рамках даного методу здійснюється розвиток навичок мислення, наприклад, порівняння, аналіз, класифікація, умовисновки. Окрім цього, робота в інформаційному середовищі створює так званий «інший простір», у якому функціонують студенти, переміщуючись від своєї культури до чужої, при цьому вільно користуючись критичним оцінюванням цих культур. За таких умов відбувається перегляд особистісних цінностей на основі порівняння з ціннісними особливостями інших. Здатність веб-квестів створювати такий простір, на нашу думку, відіграє роль каталізатора розвитку міжкультурної компетентності студентів. Серед використаних нами веб-квестів назвемо такі: Expanding overseas, Lost in translation, Managing multinational companies, International world business trip, Coke and Pepsi stumble in India, Ethical and social responsibility of advertising [5].

За результатами впровадження запропонованої нами моделі МК можемо констатувати збільшення кількості студентів з високим та середнім рівнями міжкультурної компетентності (на 17,9% та 20,5% відповідно). Зафіксовано значне зменшення кількості студентів з низьким рівнем (на 38,4%) [1, с. 179].

Висновки і перспективи подальших наукових досліджень. Таким чином, впровадження розробленої нами моделі МК, а також науково-методичне забезпечення цього процесу свідчать про позитивний вплив запропонованої моделі на формування міжкультурної компетентності студентів. Попри це, наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування міжкультурної компетентності. До напрямів подальшого науково-педагогічного пошуку відносимо: дослідження формування в студентів умінь та навичок роботи в багатонаціональній команді; розвиток лідерства в міжкультурному діловому оточенні; вивчення шляхів подальшого вдосконалення навичок міжкультурної комунікації в самостійній діяльності студентів; розроблення механізмів інтеграції новітніх інформаційно-комунікаційних технологій і продукції засобів масової інформації в курси дисциплін професійно-практичного циклу.

Література:

1. Токарєва А. В. Формування міжкультурної компетентності у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій: дис. …канд. пед. наук: 13.00.04 / Анастасія Вікторівна Токарєва. – Дніпропетровськ, 2013. – 285 с.

2. Токарєва А. В. Міжкультурна ділова комунікація (збірник завдань): навчальний посібник / А. В. Токарєва. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет ім. А. Нобеля, 2013. – 140 с.

3. Dignen B. Communicating Across Cultures / B. Dignen. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 96 p.

4. Stringer D. 52 Activities for Improving Cross –Cultural Communication / D. Stringer, P. Cassiday. – London : Nicholas Brealey Publishing, 2009. – 240 p.

5. Zunal Web Quest Maker [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zunal.com – Назва з екрану. – Дата звернення: 26.01.15.

УДК 378.011.3-051:811.111

А. О. Трофименко,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ОДНА З УМОВ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовані сучасні педагогічні технології, їх цілі, концептуальні положення, особливості методики, що найбільш активно запроваджуються в системі вищої освіти підготовки майбутнього вчителя англійської мови. Було сформовано понятійний апарат, в який увійшли категорії, що є базовими в умовах кредитно-трансферної освітньої системи і якими ми оперували під час з'ясування теоретичних основ даної освітньої парадигми. Виокремлено основні критерії цих технологій.

Ключові слова: *педагогічна технологія, компетентність, проектна технологія, інформаційна технологія, кредитно-трансферна технологія*

В статье проанализированы современные педагогические технологии, их цели, концептуальные положения, особенности методики, которые наиболее активно внедряются в систему высшего образования подготовки будущего учителя английского языка. Был сформирован аппарат понятий, в который вошли категории, являющиеся базовыми в условиях кредитно-трансферной системы образования и которыми мы оперировали во время выяснения теоретических основ данной образовательной парадигмы. Выделены основные критерии этих технологий.

Ключевые слова: *педагогическая технология, компетентность, проэктная технология, информационная технология, кредитно-трансферная технология*

In the article the modern educational technologies, their objectives, conceptual positions, especially methods that most actively implemented in Higher Education Training of Teachers of the English language are analyzed. It was formed the conceptual

© А. О. Трофименко, 2015

apparatus, which includes categories that are basic in terms of credit- transfer and educational system which we operated during clarification the theoretical foundations of the educational paradigm. Basic criteria for these technologies were determined.

The learning process in modern conditions of reforming of higher education requires constant improvement. The main requirements to graduate, in addition to professional knowledge and skills, become competence and mobility. In this regard, the emphases in the teaching of subjects are transferred not only to form knowledge and skills, by the teacher, but also the learning process, the effectiveness of which depends entirely on the cognitive activity of the student. Success in achieving the goal depends not only on the content of education, but also how to master the learning material.

Successful and effective teaching methods should be based on the following components as individual abilities of students, teachers' ability to effectively introduction of modern teaching technologies, didactic orientation to develop a positive motivated attitude of students to a new, assessment of performance, analysis of the control pattern by introduction of modern educational technologies.

In this context a crucial role in providing of quality education plays a teacher with his professional and personal qualities.

To form the educational competencies in the structure of training of future teachers of English the most effective, in our opinion, are credit- transfer, method of projects, information technologies.

Key words: *pedagogical technology, competence, projective technology, informational technology, credit- transfer technology.*

Постановка проблеми. Навчальний процес в сучасних умовах реформування системи вищої освіти вимагає постійного вдосконалення. Головними вимогами до випускника, крім професійних знань, вмінь та навичок, стають компетентність і мобільність. У зв'язку з цим акценти при викладанні навчальних дисциплін переносяться не тільки на формування знань і вмінь та навичок, з боку викладача, а й сам процес пізнання, ефективність якого повністю залежить від пізнавальної активності самого студента. Успішність досягнення мети залежить не тільки від змісту освіти, але і від того, як засвоюється навчальний матеріал.

При підготовці фахівців сучасного інформаційного простору необхідно, щоб знання носили творчий та пошуковий характер, оскільки навчання стимулює розвиток пізнавальної активності, сприяє розвитку творчих та розумових здібностей.

Для успішної та ефективної побудови методики викладання слід спиратися на такі компоненти як: індивідуальні здібності студентів, здатність викладачів до ефективного впровадження сучасних освітніх технологій, дидактична орієнтація на вироблення позитивного мотивованого ставлення учнів до нового, оцінку результатів діяльності, аналіз схеми управління впровадженням сучасних освітніх технологій. В зв'язку з цим визначальну роль у наданні високоякісної освіти відіграє викладач з його професійними та особистісними якостями.

Аналізуючи інноваційні педагогічні технології [1; 2; 3; 5; 6], що найбільш активно запроваджуються в системі вищої освіти на сучасному етапі її розвитку, можна зробити висновок, що одним з домінуючих принципів їх формування та забезпечення ефективності є інтеграція, що реалізується як на цільовому, змістовому, процесуальному, так і контрольно-оцінному рівнях. Інтеграційні процеси лежать як в основі забезпечення компетентнісної освіти загалом, так і формування кредитно-трансферної системи підготовки фахівця будь-якої галузі.

Ураховуючи ці позиції, було сформовано понятійний апарат, в який увійшли категорії («педагогічні технології», «інформаційні технології», «модуль», «навчальний модуль», «модульна програма», «модульна технологія навчання», «кредит», «модульна оцінка», «рейтингова система оцінювання»), що є базовими в умовах кредитно-трансферної освітньої системи і якими ми оперували як під час з'ясування теоретичних основ даної освітньої парадигми, так і формування технологічної складової навчальної діяльності в межах конкретного модуля під час вивчення педагогічних дисциплін та іноземних мов (основа експериментального навчання). З'ясовуючи зміст відповідних дефініцій, ми керувались визначеними у даному дослідженні критеріями компетентнісної освіти, що реалізується під час вивчення цих дисциплін, а також зафіксованими основними характеристиками у представленому вище трактуванні сутності кредитно-трансферної технології навчання.

Педагогічна технологія – упорядкована сукупність і послідовність методів і процесів, які забезпечують реалізацію проекту дидактичного процесу і досягнення діагностованого результату [8, с. 229].

Сам термін «технологія» (грец. techne) означає знання про майстерність. Це поняття використовують зазвичай у двох значеннях: як сукупність прийомів і способів обробки або виробництва певних продуктів, або як науку про такі способи. Останнім часом зміст цього поняття значно розширився і набув конкретного змісту щодо певних галузей науки і наукової діяльності: інформаційні технології, технології біологічних систем, комунікативні технології тощо.

Я. Коменський прагнув знайти загальний порядок або ідеальний метод навчання, яке він характеризував як майстерний розподіл часу, предметів і методу.

Не зважаючи на численні спроби знайти інваріантну ідеальну основу навчання, вчені і практики ще далекі до створення оптимального, структурованого навчального процесу. Проблема стабільності в навчанні, а також досягнення кожним учнем високих результатів учіння залишається актуальною.

Термін «технологія» щодо характеристики процесу виховання вперше запропонував А. Макаренко. Він вважав доцільним будувати педагогічний процес за технологічною логікою: від цілепокладання, через конструювання та організацію до нормування і контролю [4].

Розробка і реалізація педагогічних технологій у практиці розпочалася у 60-х роках XX ст. У зарубіжній теорії і практиці воно пов'язане з іменами Б. Блума, Д. Брунера, Дж. Керола, С. Сполдінга, Д. Хамбліна, Ю. Бабанського, В. Беспалька, П. Гальперина, Н. Щуркової, а в українській науці – А. Алексюка, В. Бондаря, В. Вонсович, В. Лозової, І. Підласого, А. Фурмана та ін.

Технологічний підхід, на думку В. Чайки [8], характеризує спрямованість педагогічних досліджень на вдосконалення діяльності навчання, підвищення її результативності, інструментальності, інтенсивності. Технологія педагогічної діяльності враховує об'єктивні дидактичні закономірності і, таким чином, забезпечує в конкретних умовах відповідність результату діяльності попередньо поставленим цілям. Особливістю освітніх технологій є те, що сфера педагогічної діяльності не може бути охарактеризована чітким предметним полем, однозначністю функцій, відокремленістю професійних дій від особистісно-суб'єктивних параметрів. Крім цього, віддаленість і варіативність результату навчальної діяльності не можуть забезпечити його чіткого прогнозування і моделювання.

«У педагогічній літературі поняття «технологія» використовують у таких значеннях: 1) як синонім понять «методика» чи «форма організації навчання» (технологія спілкування, технологія взаємодії, технологія організації індивідуальної діяльності); 2) як сукупність усіх використаних у конкретній педагогічній системі методів, засобів і форм (традиційна технологія навчання, технологія Л. Занкова тощо); 3) як сукупність і послідовність методів і процесів, які дають змогу одержати запланований результат. У першому і другому значенні використання поняття «технологія» не конкретизує про-

цесу навчання, призводить до мовної плутанини. Тільки у третьому значенні вказане поняття зберігає основний смисл, суть якого полягає в попередньому визначенні діагностичної цілі і засобів її реалізації [8, с. 228]».

Розуміння сутності технологічного процесу і наявність різних підходів до його визначення вимагає знайти узагальнену інваріантну ознаку педагогічних технологій. Серед основних характеристик (критеріїв) цих технологій учені виділяють такі: діагностичність, алгоритмічність, системність, науковість, відтворюваність, інформаційність, концептуальність, ефективність навчання, його вмотивованість, оптимальність тощо. Значну увагу в технологіях навчання приділяють питанням розвитку і максимального використання технічних засобів навчання, їх освітнім можливостям. Часто серед різних ознак як інваріантну виділяють законовідповідність технології.

У педагогічних технологіях важливе місце належить забезпеченню зворотнього зв'язку, який дає можливість у процесі організації контролю постійно знаходити учнів, в яких виникають труднощі із засвоєнням навчального матеріалу. Це дає змогу корегувати окремі методи і прийоми, які стають неефективними і порушують логіку навчального процесу.

Для формування навчальних компетентностей в структурі підготовки майбутнього вчителя англійської мови найбільш ефективними, на нашу думку, є кредитно-трансферна, проектна, інформаційна технології.

В сучасних умовах професійної підготовки фахівців важливе місце займає *проектна технологія* (метод проектів).

Основними цілями проектної технології є розвиток здібностей студента, попередження його неуспішності, формування навчальної мотивації й особистісних якостей. В основі проектної технології – індивідуалізація процесу навчання, урахування навчальних можливостей та особливостей студентів, поєднання індивідуальної роботи з іншими формами навчальної діяльності, визначення індивідуального темпу і стилю роботи. Реалізація методики проектів передбачає постановку і виконання індивідуальних завдань, надання студенту свободи вибору окремих елементів процесу навчання, формування адекватної самооцінки.

Проектна робота допомагає подолати прогалину між вивченням мови та користуванням нею, заохочуючи студентів до того, щоб вони вийшли за межі аудиторії ВНЗ та перенеслися у професійне середовище. Ось чому вона є цінним способом реального використання комунікативних умінь, набутих в аудиторії. На відміну від традиційного вивчення мови, де всі завдання підготовлені викладачем, проектна робота покладає відповідальність за своє власне навчання на самих студентів.

Аналіз теорії і практики підготовки студентів у вищій школі свідчить, що проектна робота як метод і форма навчання має свої особливості. Вона:

– зосереджена на вивченні змісту, а не конкретних мовних одиниць. Центром уваги проектів є життєві питання і теми, що зумовлюють професійний інтерес у студентів;

– зорієнтована передусім на студента, хоча й викладач відіграє важливу роль, пропонуючи свою підтримку та рекомендації впродовж усього процесу;

– побудована на співпраці, а не на конкуренції. Студенти можуть працювати самостійно, у парах, у невеличких групах, або ж усією групою, щоб завершити проект, обмінюючись ресурсними матеріалами, ідеями та досвідом упродовж виконання проекту;

– веде до справжньої інтеграції вмінь та обробки інформації з різних джерел, віддзеркалюючи життєві практичні завдання, з якими студенти зіткнуться у майбутньому професійному середовищі;

– має кінцевий продукт (напр., усна презентація, стендова презентація, дисплей матеріалів, доповідь або вистава), яким можна поділитися з іншими, що надає проекту реального значення;

– мотивує, стимулює, уповноважує та захоплює. Вона, як правило, зміцнює впевненість студентів, самоповагу та самостійність, а також сприяє удосконаленню мовленнєвих умінь студентів, поглибленню знань з предмета і розвитку пізнавальних здібностей.

Цінність проектної роботи, однак, полягає не лише в кінцевому продукті, але й у процесі руху до кінцевого результату. Таким чином проектна робота орієнтується як на процес, так і на продукт-результат, створюючи можливості для студентів розвивати швидкість і точність мовлення на різних етапах проекту.

Повномасштабний проект передбачає три основні етапи:

1. *Планування роботи в аудиторії*. Обговорюються зміст і рамки проекту, а також прогнозуються конкретні мовленнєві потреби. Приймаються рішення щодо способів збору необхідного матеріалу, запрограмованих співбесід та візитів.

2. *Виконання проекту*. Студенти вирушають у професійне середовище і виконують заплановані ними завдання.

3. *Аналіз та моніторинг роботи*. Цей етап передбачає дискусії та відгуки на роботу, аналіз роботи в групах і самоконтроль.

Інформаційна технологія навчання передбачає формування умінь роботи з різними видами інформації, умінь приймати оптимальні рішення, умінь оперативно та своєчасно виконувати інформаційні процедури, обмінюватися навчальною інформацією за допомогою комп'ютерних телекомунікацій. Інформаційні технологія передбачає оптимальне поєднання індивідуальної і групової роботи, підтримку психологічного комфорту, реалізацію принципу адаптивності. Вона також передбачає індивідуальну допомогу студенту, використання статистичної, текстової, графічної, ілюстративної інформації, методів, форм і засобів інформаційної підготовки на всіх етапах процесу навчання.

Кредитно-трансферна (модульна) технологія навчання – одна із сучасних педагогічних технологій, що передбачає модульну (блочну) побудову навчального матеріалу та його засвоєння шляхом послідовного та ґрунтовного опрацювання навчальних модулів, мотивацію навчання на основі визначення цілей, значну самостійну навчально-пізнавальну діяльність студента та різноманітні форми діагностики рівня його знань та вмінь [7].

Серед основних понять, що характеризують особливості цієї технології виділяють такі: «модуль», «модульна програма», «навчальний модуль», «кредит» та ін.

Модуль – це логічно завершена частина навчального матеріалу, яка обов'язково завершується контролем знань та умінь студентів. Основою для формування модулів є робоча навчальна програма дисципліни.

Модульна програма – це система засобів та прийомів, за допомогою яких досягається інтегруюча дидактична мета в сукупності всіх навчальних модулів конкретної навчальної дисципліни.

Навчальний модуль – це логічно завершена, відносно самостійна, цілісна частина навчального курсу, сукупність теоретичних і практичних завдань відповідного змісту та структури з розробленою системою навчально-методичного й індивідуально-технологічного забезпечення, необхідним компонентом якого є відповідні форми поточного та підсумкового рейтингового контролю.

Кредит (залікова одиниця) – це уніфікована одиниця виміру виконаної студентом як аудиторної, так і самостійної навчальної роботи (навчального навантаження) [7].

Більш детальний аналіз кредитно-трансферної системи організації професійної підготовки фахівця, яка лежить в основі модифікації системи вітчизняної професійної освіти, доводить, що вона орієнтована на формування умов, оптимальних для реалізації завдань компетентнісної освіти. Передусім це стосується принципу модульності, що є основою даної технології навчання і передбачає таку організацію змістової складової навчання, за якої теоретичні знання та практичні вміння з навчального предмета інтегруються в логічно завершені системно впорядковані частини (модулі) і формують свого роду цілісне дискретно-неперервне поле із структурно генералізованим змістом.

Даний підхід в найбільшій мірі протидіє інформаційно-репродуктивному, за яким вся навчальна інформація формується послідовно, смислові інтегративні утворення не виділяються, зміст удосконалюється тільки за принципом оновлення інформації та її розширення.

Отже, результати аналізу психолого-педагогічної і методичної літератури дали змогу визначити основні педагогічні технології (технології навчання), їх цілі, концептуальні положення, особливості методики. До них належать: проблемне навчання, технологія інтенсифікації навчання на основі знакових моделей навчального матеріалу, диференційоване навчання, технологія індивідуалізації навчання, технологія програмованого навчання, проектна технологія, інформаційна технологія, укрупнення дидактичних одиниць, технологія розвивального навчання, оптимізація процесу навчання, кредитно-модульна (трансферна) технологія.

Для формування навчальних компетентностей в структурі підготовки майбутнього вчителя найбільш ефективними є кредитно-трансферна, проектна, інформаційна технології.

В основі проектної технології – індивідуалізація процесу навчання, урахування навчальних можливостей та особливостей студентів, поєднання індивідуальної роботи з іншими формами навчальної діяльності, визначення індивідуального темпу і стилю роботи. Реалізація методики проектів передбачає постановку і виконання індивідуальних завдань, надання студенту свободи вибору окремих елементів процесу навчання, формування адекватної самооцінки.

Інформаційні технологія спрямована на оптимальне поєднання індивідуальної і групової роботи, підтримку психологічного комфорту, реалізацію принципу адаптивності. Вона також передбачає індивідуальну допомогу студенту, використання статистичної, текстової, графічної, ілюстративної інформації, методів, форм і засобів інформаційної підготовки на всіх етапах процесу навчання.

Кредитно-трансферна (модульна) технологія навчання – одна із сучасних педагогічних технологій, що передбачає модульну (блочну) побудову навчального матеріалу та його засвоєння шляхом послідовного та грунтовного опрацювання навчальних модулів, мотивацію навчання на основі визначення цілей, значну самостійну навчально-пізнавальну діяльність студента та різноманітні форми діагностики рівня його знань та вмінь.

Література:

1. Гершунский Б. С. Педагогическая прогностика : методология, теория, практика / Б. С. Гершунский – К. : Изд-во при Киевском ун-те ИО «Вища школа», 1986. – 200 с.

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – С. 276–295.

3. Зязюн І. А. Сучасні дидактичні моделі і логіка учіння / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – К. ; Вінниця, 2000. – С. 4–7.

4. Макаренко А. Твори. Т. 4. – 1957.

5. Педагогика и психология высшей школы. – Ростов-на-Дону : «Феникс», 1998. – 544 с. – (Сер. «Учебники, учебные пособия»)

6. Романишина Л. М. Модульно-рейтингова технологія викладання у вищих навчальних закладах: навч.-метод. посібник / Л. М. Романишина. – Тернопіль : ТДПУ, 2000. – 48 с.

7. Сікорський П. І. Експериментальне положення про кредитно-модульну технологію навчання у ВНЗ / П. І. Сікорський // Освіта. – 2004. – № 19. – 14–21 квітня. – С. 4–5.

8. Чайка В. М. Основи дидактики : тексти лекцій і завдання для самоконтролю : навч. посіб. / В. Чайка – Тернопіль : СМП «Астон», 2002. – 244 с.

УДК 378.147:811.111-26

Т. В. Череповська, М. Ф. Падура,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького, м. Львів

ОСНОВИ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗІ СТУДЕНТАМИ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Статтю присвячено дослідженню оптимальних механізмів навчання студентів старших курсів та аспірантів особливостей наукового стилю англійської мови. Обґрунтовано необхідність такої діяльності в умовах сучасної глобалізації. Розглядаються причини виникнення труднощів у роботі з іноземними літературними джерелами та у перекладі української фахової термінології (зокрема, економічної та юридичної). Сформульовано основні умови розвитку у майбутніх фахівців навичок наукового писемного мовлення.

Ключові слова: *науковий стиль, фахова термінологія, освітні терміни, академічна лексика, «калька», автентична англійська мова, кліше, «неправдивий друг перекладача».*

Статья посвящена изучению оптимальных механизмов обучения студентов старших курсов и аспирантов особенностям научного стиля английского языка. Обоснована необходимость такой работы в условиях современной глобализации. Рассматриваются причины возникновения трудностей в работе с иностранными литературными источниками и при переводе украинской профессиональной терминологии (в частности, юридической и экономической). Сформулированы основные условия развития у будущих специалистов навыков научной письменной речи.

Ключевые слова: *научный стиль, профессиональная терминология, образовательные термины, академическая лексика, «калька», аутентичный английский язык, клише, «фальшивый друг переводчика».*

The article is devoted to the research of optimal ways of teaching senior and post-graduate students the peculiarities of English scholar style. The necessity of such activity in the context of globalization is proved. The reasons of difficulties arising in dealing with foreign sources and translating Ukrainian professional economical or legal terminology into English have been considered. The most problematic educational (academic) terms have been listed; the linguistic phenomenon of inadequate word-to-word translation has been demonstrated; the peculiarities of the proper translation of the lexeme

© Т. В. Череповська, М. Ф. Падура, 2015

«science» and cognate words in different contexts have been explained. Practice exercises (choice of the right word among the proposed ones, matching and true-false drills) aimed to overcome the mentioned-above difficulties and efficient methods of educational process organization have been shown. The term «a translator's false friend» is explained and illustrated with the help of corresponding examples. A list of clichés characteristic of the English scholar style (for instance, in resume writing) have been proposed; the grammar commentary has been given. The principles of successful summary writing in English have been stated. A correspondent sample has been proposed. The conditions of successful development of scholar writing skills have been pointed out. The areas for future work have been outlined.

Key words: *scholar style, professional terminology, educational terms, academic vocabulary, «a calque», authentic English, a cliché, 'a translator's false friend'.*

Постановка проблеми. Необхідність володіння іноземними мовами в умовах сучасної глобалізації, розширення міжнародних контактів не викликає сумнівів. Знання англійської як найпоширенішої у діловому світі, поряд із належною фаховою підготовкою та обізнаністю з комп'ютером, є обо'язковими вимогами для тих, хто прагне отримати хорошу роботу після закінчення навчального закладу. Іноземна мова є також надійним помічником у дослідницькій діяльності, але за умови, якщо пошукувач знає особливості наукового стилю цієї мови. Тому, **актуальним** є дослідження факторів, що сприяють успішному засвоєнню не лише професійної лексики, але й академічної термінології та граматичних структур, властивих цій сфері мовлення.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Методика навчання майбутніх економістів англійської мови надзвичайно важлива [2; 4; 6; 9; 10]. У попередніх публікаціях ми розглядали питання специфіки викладання іноземних мов на економічних факультетах у т. зв. «немовних» вищих навчальних закладах в цілому [7], а також психологічні умови їхнього успішного вивчення [12]. У цьому дослідженні ми торкнемося таких трьох основних питань:

1) труднощі у використанні наукової термінології;
2) т.зв. «неправдиві друзі» перекладача фахової літератури;
3) навчання студентів написання резюме англійською мовою.

Отже, метою нашого дослідження є систематизація методів успішної лексичної підготовки студентів, навчання їх наукових термінів, а також способів подолання труднощів, пов'язаних із фаховою лексикою. **Матеріалами** дослідження слугуватимуть публікації останніх десятиліть, тлумачні словники англійської мови, а також двомовні словники економічних та юридичних термінів.

Виклад основного матеріалу. Американський лінгвіст Дон Пуфалт зазначає, що коли носії англійської мови чують, як студенти з інших країн розмовляють нею, вони часто дивуються використанню слів та словосполучень, які дуже рідко або й зовсім не використовуються в англомовному світі. Або використовуються, але у інший спосіб [11, с. 5–7]. У багатьох випадках ці нестандартні вирази є дослівним перекладом відповідних фраз, або «калькою». У своєму ґрунтовному дослідженні «Говоримо автентичною англійською» («Speak Authentic English») Дон Пуфалт та його український співавтор Василь Старко наводять безліч яскравих прикладів такого неадекватного словоживання. Візьмемо, скажімо, лексему «science» (наука), яка є ключовою для нашого дослідження. Не всі студенти знають, що англійське слово «science» не завжди відповідає українському слову «наука». В англійській мові воно має вужче значення – «природознавство». При цьому, вживання слова «science» у множині («sciences») перекладається як «природничі науки» (наприклад, хімія – chemistry, біологія – biology, фізика – physics або астрономія – astronomy). Відповідно, будь-яка інша галузь наукового знання має вживатись з означенням: *medical* science, *linguistic* science та ін.

Аналогічно, слово «scientist» – це той науковець, який спеціалізується у якійсь природничі науці. Як бачимо, термін «науковець» українською мовою також має ширше значення, яке англійською мовою краще передавати словом «scholar» (експерт у якійсь галузі знань). Отже, економіка (economics), лінгвістика (linguistics), юриспруденція (legal science), філософія (philosophy) – це ті галузі, дослідники яких називаються англійською мовою «scholars».

Нарешті, термін «scientific». Зазначимо, що це поняття також часто перекладається неправильно. Тому варто запропонувати студентам таку таблицю [11, с. 39] для засвоєння найпоширеніших у науковому мовленні словосполучень:

Табл. 1

Термін	Неправильно	Правильно
Науковий керівник	Scientific supervisor	Research supervisor
Наукова конференція	Scientific conference	Research conference
Наукова стаття	Scientific article	Research paper/scholarly article
Наукова дискусія	Scientific discussion	Scholarly discussion
Наукова бібліотека	Scientific library	Scholarly library
Наукове товариство	Scientific society	Learned society

Необхідно звернути увагу студентів на те, що словосполучення «a scientific supervisor», «a scientific conference», «a scientific article», «a scientific discussion», «a scientific society» є цілком правомірними, якщо йдеться про сферу природничих дисциплін.

Оскільки труднощі з перекладом академічних термінів виникають у студентів досить часто, пропонуємо на окремих практичних заняттях з іноземної мови такі вправи. У першій з них необхідно підкреслити правильний варіант з двох або більше запропонованих. Наголошуємо, що у деяких прикладах можливі дві відповіді.

Вправа 1.

1. She is our **aspirant / post-graduate student**.
2. This is the biggest **lecture-hall / auditorium** in our university.
3. He became **a Candidate of Science / Kandydat Nauk / Doctor of Philosophy (Ph.D.)** at the age of thirty-five.
4. His analysis was **complex / comprehensive / overall**.
5. Dr. Ivanenko's presented his **fundamental / solid** research.
6. Professor's **supervision / control** helped me to prepare my degree paper.
7. The report was **genial / brilliant**.

8. We specialize in **humanitarian sciences / the humanities / the arts.**
9. Let me answer **the adversary's / the opponent's** questions.
10. The research has **prospects / a perspective**.
11. We study at **the Economics Faculty / the Faculty of Economics / the Economical Faculty**.
12. This statement is **principle / principled**.
13. I would like to answer your **replica / remark**.

Під час перевірки правильності виконання завдання обов'язково пояснюємо студентам різницю між двома (трьома) запропонованими варіантами відповіді. Наприклад, «an aspirant» – той, хто чогось прагне (загалом), «a post-graduate student» – аспірант, той, хто прагне чогось досягти у науковій галузі.

У наступному завданні студентам необхідно з'єднати науковий термін з відповідним українським перекладом.

Вправа 2.

1.	theses	a.	тези (статті)
2.	thesis	b.	список джерел
3.	summary	c.	доповідач
4.	abstract	d.	захист
5.	key words	e.	зміст
6.	manuscript	f.	дослідження
7.	bibliography	g.	дисертація (однина)
8.	contents	h.	червоний диплом
9.	research	i.	дипломна робота
10.	researcher	j.	магістерська робота
11.	graduation with distinction	k.	дисертації (множина)
12.	diploma paper	l.	магістратура
13.	presenter	m.	вчена рада
14.	defense	n.	рукопис
15.	master's thesis	o.	дослідник
16.	master's program	p.	ключові слова
17.	academic council	r.	анотація

Після виконання цього завдання пропонуємо студентам скласти речення або діалоги для закріплення розглянутої лексики.

В теорії перекладу є термін, який буквально перекладається як «неправдивий друг перекладача» (*«a translator's false friend»*). Він означає слово в іншій мові, яке звучить або пишеться так, ніби його можна легко перекласти відповідним словом мови перекладу, але фактично воно має абсолютно інше значення. Наприклад, слово «an academic» часто перекладається як «академік». Насправді, в англійській мові воно означає студента чи викладача університету і вживається нечасто, а власне термін «академік» перекладається як «an academician».

Необхідно зазначити, що таких слів в англійській мові є надзвичайно багато. У наступному практичному завданні студентам пропонується визначити правильність перекладу окремої юридичної та економічної фахової термінології, відібраної нами на основі аналізу зазначеної вище праці Дона Пуфалта та Василя Старка [11], спеціалізованих словників економічних [13] та юридичних [5] термінів, перекладних англо-українських та українсько-англійського словників [1; 3; 8] та тлумачного словника англійської мови [14]. Якщо переклад правильний, необхідно зробити позначку «+» – правильно; «–» – якщо неправильно; «±» – варіант перекладу можливий, але значення не основне.

Вправа 3.

Термін англійською мовою	**Варіант перекладу**	+/–/±
accord	акорд	
action	акція	
advocate	адвокат	
agency	агенство	
authority	авторитет	
civil	цивілізований	
deputy	депутат	
human	гуманний	
legal	легальний	
manufacture	мануфактура	
mayor	майор	
obligation	облігація	
occupant	окупант	
officer	офіцер	
rent	рента	
resident	резидент	
sentence	сентенція	

Після виконання завдання та відповідного аналізу пропонуємо студентам аналогічне завдання: перекласти українські терміни англійською (Вправа 4).

Вправа 4.

Термін українською мовою	**Варіант перекладу**	+/–/±
гімн	hymn	
директор	director	
кабінет	cabinet	

кадри	cadres	
комунальний	communal	
конкурент	concurrent	
матеріально	materially	
ордер	order	

Досвід показує, що найбільше труднощів у студентів становлять терміни *authority, deputy, manufacture, obligation, sentence, гімн, кабінет, комунальний та матеріально.*

Написання анотації також потребує попередньої роботи зі студентами. Для цього пропонуємо їм перелік виразів-кліше, які найчастіше використовуються у наукових публікаціях іноземною мовою (Табл. 2, 3).

Таблиця 2
Пасивні конструкції

Розглянуто …	… have (has) been discussed in the article.
Проаналізовано…	… have (has) been analysed.
Досліджено…	… have (has) been researched.
Розкрито…	… is researched.
Встановлено…	… have (has) been establised.
Використано…	… have (has) been used.
Вказано…	… have (has) been pointed out.
Зазначено...	… have (has) been indicated.
Запропоновано...	… have (has) been proposed.
Описано…	… have (has) been described.
Розраховано	… have (has) been calculated.
Підтверджено, що…	It has been proved that…
Статтю присвячено…	The article is dedicated to…
Увагу акцентовано…	Attention is paid to…
Виявлено...	It has been revealed that…

Таблиця 3
Активні конструкції

Розглянуто …	The article deals with… The article aims at…
Аналіз засвідчив…	The analysis testifies…
Проаналізовано…	The article analyses…

Як видно із запропонованих вище таблиць, в англійському науковому стилі переважають пасивні конструкції, хоча формулювання тверджень в активному стані також можливе. Зауважимо, що в пасиві найбільш розповсюдженими є Present Indefinite Passive, Past Indefinite Passive та Present Perfect Passive. Написанню резюме передує тривала робота над граматичним матеріалом, після якої пропонуємо студентам прочитати анотацію до однієї з публікацій у галузі економіки українською мовою та спробувати перекласти її англійською, використовуючи фрази з таблиць 2 та 3. На перехідному етапі можна дати завдання вставити пропущені фрази (у нашій роботі вони виділені курсивом), у готову анотацію, наприклад:

FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY STUDY ON THE DAIRY MARKET OF ODESSA REGION
Hrabko N. O.
Odessa State Agricultural University

The article deals with foreign economic activity on the dairy market of Odessa region. Different kinds of dairy products exported by Odessa region *have been researched. It has been revealed that* export-import balance is positive, which testifies that export prevalence. The real market capacity *has been calculated.* The ways of economic efficiency improvement *have been proposed.*

Key words: market capacity, market share, export, import, foreign economic activity, foreign economic balance, dairy products.

Навчаючи студентів написання анотації, звертаємо їхню увагу на те, що ключові слова подаються без артиклів і необов'язково в алфавітному порядку. Крім того, для наукового стилю англійської мови нехарактерно використовувати скорочення (It's, hasn't та ін.). Необхідно також уникати розмовної лексики та надмірного використання прийменника *of* та артикля *the* у заголовках:

Правильно: FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY STUDY ON THE DAIRY MARKET OF ODESSA REGION;
Неправильно: THE STUDY OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY ON THE DAIRY MARKET OF ODESSA REGION.

Результати дослідження. Матеріали, наведені у публікації, пройшли попередню апробацію на практичному семінарі для студенців та викладачів, учасників наукового товариства факультету економіки та менеджменту Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Ґжицького.

Висновки. Для успішного засвоєння студентами професійної термінології та академічної лексики, необхідно використовувати комплекс навчальних вправ, які сформують у студентів звичку користуватися фаховими перекладними словниками, а також тлумачними словниками англійської мови, не покладаючись на інтуїцію, що часто перешкоджає адекватному сприйняттю змісту повідомлення через наявність т. зв. «неправдивих друзів перекладача» та закріплених у мові перекладу кальок, невластивих мові носіїв. Систематична тренувальна робота над перекладом анотацій англійською мовою дозволить сформувати у студентів навички грамотного та логічного викладу матеріалу.

Подальші дослідження стосуватимуться навчання студентів написання статей англійською мовою, а також створення презентацій.

Література:

1. Балла М. І. Англо-український словник / М. І. Балла. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1, 2.
2. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики з урахуванням когнітивних стратегій / В. Д. Борщовецька // Іноземні мови. – № 1. – К., 2005. – С. 26–29.
3. Гороть Є. І. Англо-український словник / Є. І. Гороть, Л. М. Коцюк, Л. К. Малімон, А. Б. Павлюк. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 1700 с.
4. Личко Л. Я. Формування у студентів-менеджерів англомовної професійно-спрямованої компетенції в говорінні / Л. Я. Личко // Іноземні мови. – № 1. – К., 2005. – С. 30–35.
5. Мисик Л. В.Українсько-англійський словник правничої термінології / Л. В. Мисик. – К., 1999.
6. Новоградська-Морська Н. А. Навчання майбутніх економістів аудіювання англомовної професійно спрямованої телевізійної інформації / Н. А. Новоградська-Морська // Іноземні мови. – № 2. – К., 2005. – С. 38–42.
7. Падура М. Ф. Навчання студентів економічних спеціальностей англійської мови / М. Ф. Падура, Т. В. Череповська // Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини ім. С.З. Ґжицького. Львів, 2006. – Том 8 (№ 2). – Частина 5. – С. 170–178.
8. Попов Є. Ф. Великий українсько-англійський словник / Є. Ф. Попов, М. І. Балла – Київ : Чумацький Шлях, 2006. – 704 с.
9. Семенчук Ю. Комплекс вправ для навчання студентів економічних спеціальностей англомовної термінологічної лексики / Ю. Семенчук // Іноземні мови. – № 3. – К., 2004. – С. 24–32.
10. Скуратівська Г. С. Методичні рекомендації для навчання писемного англійського професійного мовлення студентів фінансово-економічних спеціальностей / Г. С. Скуратівська // Іноземні мови. – № 2. – К., 2002. – С. 25–26.
11. Старко В. Ф. Говоримо автентичною англійською. Учбово-методичний посібник / В. Ф. Старко, Д. Пуфалт. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 192 с.
12. Череповська Т. В. Психологічні умови успішного вивчення іноземної мови / Т. В. Череповська, М. Ф. Падура // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ. – Т. 10 – № 2 (37). – Ч. 5. – 2008. – С. 218–224.
13. Herasymchuk Les. New Dictionary of Everyday Economy / Les Herasymchuk. – K. : Krynytsya Publishers, 2003. – 352 c.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – 1950 p.

ЗМІСТ

МОВНИЙ ТА МОВЛЕННЄВИЙ МАТЕРІАЛ У ЙОГО СТРУКТУРНІЙ ТА СТИЛІСТИЧНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

G. B. Bernar
TOM STOPPARD AND POSTMODERNISM (BASED ON «ROSENCRANTZ AND GUILDENSTERN ARE DEAD») 3
T. Khaïchevska
LA FONCTION EXPRESSIVE DES POINTS DE SUSPENSION DANS LE TEXTE LITTÉRAIRE MODERNE 5
O. V. Yemelyanova, A. S. Filonenko
METAPHOR AS A POTENT MEANS IN REALIZATION OF TACTIC OF INSULT (ON THE BASIS OF ENGLISH POLITICAL DISCOURSE) 9
O. V. Yemelyanova, E. Yu. Shcherbak
MORPHOLOGICAL REPRESNTATION OF AN IMPLICATIVE COMPONENT IN ADVERTISING (ON ENGLISH AD COPY BASIS) 11
Л. Є. Азарова
ЛІНГВО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД ЯК БАЗИСНА ФОРМА ДОСЛІДЖЕННЯ СКЛАДНИХ НОМІНАЦІЙ НА СТРУКТУРНОМУ РІВНІ 13
С. А. Антонюк
МОВОЗНАВЧІ ТРАДИЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИКМЕТНИКА ЯК САМОСТІЙНОЇ ЧАСТИНИ МОВИ 16
Т. М. Артеменко, І. П. Липко
ЕФЕКТИВНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНІЦІАЛЬНИХ КОНСТАТИВІВ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 19
С. Л. Барсук
СИСТЕМА ВПРАВ НА РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 22
К. Й. Баюн
ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК МОВНА ТА МОВЛЕННЄВА КАТЕГОРІЯ 25
Н. П. Білоус
ЧАСТКИ ЯК ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ІНТИМІЗОВАНОГО НАРАТОРСЬКОГО МОВЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ КАЗКАХ ПРО ТВАРИН 28
М. В. Бойчук, В. М. Бойчук
ТРАНСФОРМОВАНІ ФРАЗЕМИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕКСПРЕСИВНОСТІ В ЗАГОЛОВКАХ ПЕРІОДИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ 30
О. О. Борисов
ЛИСТИ ДО РЕДАКЦІЇ У БРИТАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ МЕДІА-СЕРЕДОВИЩІ 32
І. І. Бурцева
SPATIAL SYMBOLISM OF PROPER NAMES IN «JANE EYRE» BY CH. BRONTE 35
А. Е. Вербицька
СТАТУСНО-РОЛЬОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ УЧАСНИКІВ КОМУНІКАЦІЇ У МЕДІАДИСКУРСІ 37
Г. С. Весельська
ІННОВАЦІЇ В ТРАНСПОЗИЦІЙНОМУ ВИРАЖЕННІ ПРИЄДНУВАЛЬНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ 40
Л. П. Войналович
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕРСІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ 43
Д. О. Вольницька
ГІПОТЕЗА ДЕТЕРМІНАНТНОЇ ФРАЗИ ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ПРОЕКЦІЇ В ГЕНЕРАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ 45
О. Д. Гаврилащук
ГЕОГРАФІЧНІ ОБ'ЄКТИ У РОЛІ АДРЕСАТІВ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНОГО ЗВЕРНЕНОГО МОВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ 48
М. М. Гавриш
«ШАБЛОННА КРЕАТИВНІСТЬ» ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА ОЗНАКА РОЗВИТКУ НІМЕЦЬКОМОВНОГО МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ 50
О. В. Гаргаєва
ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ У СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ 52
Н. В. Глінка
ХУДОЖНІЙ ТЕКСТ/ХУДОЖНІЙ ТВІР: ПИТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ 55
Г. І. Глущук-Олея
РОЗВИТОК КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У РОМАНСЬКИХ МОВАХ 57
Ю. В. Глюдзик
СТРУКТУРНО-ЕТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛЬНОЇ ПОЕТОНІМІЇ ФЕНТЕЗІЙНОГО ЦИКЛУ «THE CHRONICLES OF NARNIA» К. С. ЛЬЮЇСА 59
М. Ю. Гнатишак
ШЛЯХИ КОМПЕНСАЦІЇ ЕЛІПТОВАНИХ НЕФІНІТНИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА У ТЕКСТАХ ТРАГЕДІЙ СОФОКЛА «АНТИҐОНА» ТА «ЦАР ЕДИП» 61
А. В. Гнатюк
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕПІСТЕМІЧНОЇ ДИСТАНЦІЇ ЯК КОНСТИТУЕНТА АРХІТЕКТОНІКИ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ЗІ СТУПЕНЕМ ВИСЛОВЛЕНОГО СУМНІВУ 64

Н. С. Голікова
«МОВНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ» В РОМАНІ «СТОВПО-ТВОРІННЯ» П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО 66
О. В. Гончарук
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ РАЦІОНАЛЬННОЇ ОЦІНКИ 69
І. В. Городецька
СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В РЕКЛАМІ КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ 72
Г. А. Губарева, О. В. Чуєшкова
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ (ПРО ІДЕАЛЬНИХ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК) 74
А. Г. Гудманян, О. М. Линтвар
ВІДТВОРЕННЯ ОНІМІВ У СТРУКТУРІ РОМАНУ В. ТЕККЕРЕЯ «ЯРМАРОК СУЄТИ» 76
О. П. Гуз
СТРАТЕГІЯ ДИСКРЕДИТАЦІЇ І ЗАСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ВИСТУПІВ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ НІКОЛЯ САРКОЗІ І ФРАНСУА ОЛЛАНДА) 79
Т. А. Давиденко
ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ 82
Є. О. Дегтярьова
РОЛЬ КОЛОРИСТИКИ У СПОСОБАХ ВІДТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МІНІМАЛІСТИЧНІЙ ПРОЗІ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ 84
О. В. Дзикович
СЕМАНТИЧНА КОМПРЕСІЯ ТА СПОСОБИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ У ТЕКСТАХ АНОНСІВ ТОК-ШОУ 86
М. П. Ділай
ПРАГМАТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ МЕТАФОРИЧНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У РІЗДВЯНИХ ПОСЛАННЯХ ГЛАВ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ 88
Л. Довбня
ІННОВАЦІЙНА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА УКРАЇНИ: СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНА МОТИВАЦІЯ 91
О. В. Дьомкіна
ГЕНДЕРНИЙ ЧИННИК У ІНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОВОМУ ДИСКУРСІ 95
В. А. Єфименко
ЦИФРОВІ АДАПТАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ КАЗОК 98
В. В. Желязкова
ЗНАКИ-ІНДЕКСИ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ Д. Д. КРЕМЕНЯ: СИНТАКСИЧНИЙ АСПЕКТ 100
А. О. Жупник
НЕОЛОГІЧНІ УТВОРЕННЯ У СПОРТИВНОМУ ДИСКУРСІ 102
І. Д. Забужанська
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ РИТМІЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ) 105
Г. О. Звягіна
ВИЯВ КАТЕГОРІЇ ПОРІВНЯННЯ У СТРУКТУРІ ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА 107
Н. Б. Іваницька
ТЕРМІНОЛОГІЧНІ НОМІНАЦІЇ МІЖМОВНОГО ЗІСТАВЛЕННЯ ДІЄСЛІВНИХ СИСТЕМ 109
Д. А. Ігнатенко
ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ ЛЕКСИКИ «МЕБЛІ» В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНОЧІ МОЛДОВИ 113
Н. П. Ізотова
ПРИЙОМ ОНЕЙРИЧНОГО ПОВІСТУВАННЯ В РОМАНІ ДЖ. М. КУТЗЕЕ WAITING FOR THE BARBARIANS 116
О. А. Ільченко
ЕВФЕМІЗМИ СУЧАСНИХ УКРАЇНОМОВНИХ ЗМІ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ 118
К. А. Кантур
ЭВОЛЮЦИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В РУССКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ (XIX В. – ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX В.) 120
К. А. Карасьова
КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА ІМЕННИКА ЯК МОВЛЕННЄВИЙ ЗАСІБ ВПЛИВУ ТА ПЕРЕКОНАННЯ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ 123
В. В. Катернюк
ІДЕОГРАФІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ НЕОФІЦІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 126
Н. Д. Коловоротна
ПАУЗА ЯК КОРЕЛЯТ МОВЧАННЯ 129
М. М. Копчак
ІНВЕКТИВНА ЛЕКСИКА АДРЕСАЦІЇ ТА СИТУАТИВНІСТЬ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ТЕКСТІ ТА ДИСКУРСІ ПОСТМОДЕРНУ 132
М. М. Костюк
СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ СИМВОЛІВ ЧАСУ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ПОЕЗІЇ 135
Г. Т. Крижанівська
МЕХАНІЗМ ПРОПАГУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕОЛОГІЇ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ЖІНОЧИХ ЖУРНАЛАХ (НА МАТЕРІАЛАХ ЖУРНАЛУ COSMOPOLITAN) 137
Ю. В. Кріпак
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГУЛЯТИВНОГО ЕТАПУ СФАБРИКОВАНО-КООПЕРАТИВНОЇ АГРЕСИВНОЇ МАКРОСТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ 140

О. Ч. Кшановський
СТАТУС АРАБСЬКИХ ФОНЕТИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ 144
Н. П. Литвиненко
ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО АСПЕКТУ МОВИ ТА МОВЛЕННЯ 147
О. М. Мартинова
ОБРАЗ ЧОЛОВІКА: ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ПРОЗИ) 150
О. М. Мартинюк
ВЕРБАЛЬНА ТА НЕВЕРБАЛЬНА МАНІФЕСТАЦІЯ ЕМОЦІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ЯСМІНА КАДРА «ЧИМ ДЕНЬ ЗАВДЯЧУЄ НОЧІ» YASMINA KHADRA «CE QUE LE JOUR DOIT À LA NUIT») 152
Г. О. Матковська
БАГАТОВИМІРНІСТЬ ТЕКСТУ ЯК ОБ'ЄКТА ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 154
О. М. Мельник
СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ФЕЙЛЕТОН: ОБ'ЄКТИ ХУДОЖНЬОЇ УВАГИ ТА ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ (НА МАТЕРІАЛІ «ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ») 156
О. В. Найдюк
ГЕНДЕРНА ОСОБЛИВІСТЬ ВЖИВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ А. ФУКС «ЗАБОРОНЕНА НІМЕЦЬКО-НІМЕЦЬКА ЛЮБОВ») 159
З. С. Насікан
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ФОНОСЕМАНТИКИ ЯК НАУКИ ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗВУКУ ТА СМИСЛУ 162
О. М. Образцова
ТИПОЛОГІЯ СТРУКТУРНО-СИНТАКСИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ (В АНГЛІЙСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ) 165
О. П. Огринчук
ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ М. БАЖАНА ТА І. ДРАЧА 171
Р. Л. Оліщук, І. С. Макар
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ КЛАСИ СЛІВ У СЛОВНИКУ МОВИ ЛОНГА 173
Н. С. Ольховська
ЗБЕРЕЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОСТІ ДРАМАТУРГІЧНИХ ТЕКСТІВ ТОМАСА БЕРНГАРДА В ПЕРЕКЛАДАХ 177
А. П. Очковська
ПРОЦЕС СУБ'ЄКТИВАЦІЇ РЕЙЗИНГОВИХ КОНСТРУКЦІЙ З ПІДМЕТОМ В ІСТОРІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 180
В. А. Папіш
МОВНІ РЕСУРСИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ В ПОВІСТІ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЗЕМЛЯ» 183
Н. М. Пільгуй
МОВЛЕННЄВІ СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНОМУ НАУКОВОМУ АГРОТЕХНІЧНОМУ ДИСКУРСІ 185
И. П. Полонская
ЗАМЕЩЕНИЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИЯ ДИСКУРСА 187
Т. Л. Полякова
КОМУНІКАТИВНІ ФУНКЦІЇ У ЖАНРІ ТВІТТІНГ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ 190
О. В. Попова, К. І. Ткаченко
ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУС США ЯК ПОЛЕ РЕАЛІЗАЦІЇ БІБЛЕЇЗМІВ «GOD», «BLESS» 193
Л. О. Потенко
СКОРОЧЕННЯ КОМПОНЕНТНОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ 195
А. В. Прокойченко
ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ У КОНТЕКСТІ АНТРОПОЦЕНТРИЧНОЇ ПАРАДИГМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ 198
О. Б. Рубчак
АУДИТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОСОДИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ПІДГОТОВЛЕНИХ РАДІО- І ТЕЛЕІНТЕРВ'Ю 200
О. П. Рудківський
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗІСТАВНОГО ВИВЧЕННЯ ФОНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ 204
Р. І. Савчук
НАРАТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПИСЬМЕННИКА В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТОТВОРЕННЯ: ФЕНОМЕН АВТОРСЬКОЇ СВІДОМОСТІ 206
Г. Л. Сарміна
РИТОРИЧНЕ ПИТАННЯ ЯК ФОРМА ВИРАЖЕННЯ ІМПЛІЦИТНОЇ ПОГРОЗИ 209
Н. О. Свистун
ОДИНИЧНІ ЧОЛОВІЧІ ІМЕНА М. ТЕРНОПОЛЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ: РЕПЕРТУАР, СПЕЦИФІКА УЖИВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ 211
В. Р. Світлицька
ВИВЧЕННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ ГОВОРІВ ОДЕЩИНИ З ТОЧКИ ЗОРУ ЇЇ СЛОВОТВІРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ 213
Г. М. Семененко
РЕЖИМ РЕАЛЬНОГО ЧАСУ В ІСТОРИЧНИХ СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ 217
Т. П. Семенюк
ВИДИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ МАРКОВАНОСТІ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ 219

Л. П. Сердійчук
МОВЛЕННЄВІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОБІОГРФІЧНОГО ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ АВТОБІОГРАФІЙ ЛАУРЕАТІВ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ) 222
Н. В. Слобода
ДОЦІЛЬНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТРАНСКРИБОВАНИХ АНГЛІЦИЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЕРГОНІМІВ) 225
М. О. Солтис
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ. ГЕНЕТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ СКОРОЧЕНЬ 227
Л. Є. Сорокіна
КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ РІВЕНЬ МОВЛЕННЄВОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ «СУДОВИЙ ДОПИТ» (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ) 231
М. Ю. Столяр
ЗНАЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВИ 233
Н. С. Стрельченко
КАТЕГОРІЯ ПРЕДИКАТИВНОСТІ В ПИТАННЯХ-ПЕРЕПИТАХ 236
І. І. Судук, В. Б. Кешієв
ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ У МОВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ 239
И. П. Суима
МЕТАЯЗЫКОВОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ КОММУНИКАТИВНОГО ЗАДАНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СИСТЕМЕ ВОПРОС-ОТВЕТ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА) 242
Л. І. Тараненко
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОГО ПРИСЛІВ'Я 244
О. Т. Тимчук, М. В. Брода
ВИКОРИСТАННЯ СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ СЛОВЕСНОЇ ГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ВИРАЗНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ 247
І. П. Трутяк
ЧАСТОТА ВЖИВАННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО ТА МИНУЛОГО ЧАСУ В ЗАПЕРЕЧНИХ ВИСЛОВЛЮВАННЯХ В АНГЛОМОВНІЙ БІБЛІЇ КОРОЛЯ ЯКОВА 250
С. Є. Устименко
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ УХИЛЯННЯ ВІД ВІДПОВІДІ У КОНФЛІКТНО СПРЯМОВАНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПОБУТОВОМУ ДИСКУРСІ 252
Н. Г. Ходаковська
МЕТАФОРА У ПОЕЗІЇ ГЕНРІХА ГЕЙНЕ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРНИКА «КНИГА ПІСЕНЬ») 256
І. О. Ходос
КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕКСТОВОЇ МАТЕРІЇ В ІДІОДИСКУРСІ С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА 259
Н. М. Цівун
ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КАЛЕНДАРНИХ СВЯТ ЛІТНЬОГО ЦИКЛУ 262
О. С. Черемська, І. М. Ходарєва
ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ МОВНОГО ОБРАЗУ ЛЮБОВІ В ІСТОРИЧНИХ РОМАНАХ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО 265
Т. В. Череповська
СИМВОЛІЧНИЙ ОБРАЗ СТАРОГО БУДИНКУ ТА МОВНІ ЗАСОБИ ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЕНН ТАЙЛЕР) 268
М. Г. Шемуда
КОНСТРУКЦІЇ З НЕОСОБОВИМИ ФОРМАМИ ДІЄСЛОВА В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ 272
О. В. Щербак
МОРФОЛОГІЧНА СТРУКТУРА КОДІВ І СУБКОДІВ У ТВОРАХ О. К. ГЛУШКА 274
Т. В. Юрчишин
ВИСЛОВЛЕННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ ЯК ЕКСПРЕСИВИ 277

РОЗДІЛ 5. ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Chugu S., Gladio S.
CONTENT-BASED INSTRUCTION IN ESP/EFL: CHALLENGES AND SOLUTIONS IN THE MULTICULTURAL WORLD 280
L. Hnapovska
TEACHER ROLERS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES: RETROSPECTIVE ANALYSIS AND INSIGHTS INTO THE FUTURE 283
N. Ivanenko
CITIZENSHIP EDUCATION AS THE COORDINATION AND INTEGRATION OF EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AND COMMUNITY 286
Agnieszka Koterwas
MODEL OF EDUCATION AND THE CRITICAL PERIOD OF SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT 288
К. М. Андрощук, Л. В. Горчинська, Т. М. Пустовіт
СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ НЕЛІНВІСТИЧНИХ ВНЗ 291
Н. О. Арістова
INDEPENDENT WORK IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING OF PHILOLOGISTS 293
Т. С. Басюк, В. Ю. Бійчук
МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ПЕРШОЧЕРГОВИЙ ЧИННИК ПОРОЗУМІННЯ МІЖ НАРОДАМИ 296

Ю. В. Веремчук
ПОДОЛАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ БАР'ЄРІВ ЯК ЗАПОРУКА ФАХОВОГО УСПІХУ 298
Н. В. Лутай, Т. П. Бесараб, В. Б. Коновалова
ПИСЬМОВІ НАВИЧКИ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ 300
П. І. Мігірін
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ 304
Л. В. Першина
ОПАНУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ 307
Л. В. Петько
ФІЛОСОФСЬКО-ЛІНГВІСТИЧНІ ІДЕЇ РОЗУМІННЯ МІЖЛЮДСЬКОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СОЦІАЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 309
Н. М. Рекун
ЛІНГВО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ 312
О. В. Сніговська
ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ІЗ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 314
Л. А. Субота
КОМУНІКАТИВНА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НЕМОВНОГО ВНЗ 317
А. В. Токарєва, М. М. Яланська, К. С. Кузнецова
ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ 320
А. О. Трофименко
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ОДНА З УМОВ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 322
Т. В. Череповська, М. Ф. Падура
ОСНОВИ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗІ СТУДЕНТАМИ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ 325

Наукове видання

Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Філологічна»

Збірник наукових праць

Випуск 53

Головний редактор *І. Д. Пасічник*

Відповідальний за випуск *І. В. Ковальчук*

Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новоселецька*

Технічний редактор *Р. В. Свинарчук*

Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*

Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

За достовірність наведених фактичних даних, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей відповідають автори.

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 39,06. Тираж 100 прим. Зам. № 20–15
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець СПД Свинарчук Р. В.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 27 від 29 липня 2004 року.
Тел. (+38067) 771 28 70, e-mail: 35800@ukr. netРВ №1 від 8 серпня 2000 року.